

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

h İ K M E T

հՆՊՈՒՆ - Իկмет - حکمت

AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

YIL 4, ÖZEL SAYI, 2018

ISSN: 2458 - 8636

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK (İnönü Üniversitesi, Malatya/Türkiye)
Prof. Dr. Kemal TİMUR (Düzce Üniversitesi, Düzce/Türkiye)
Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK (Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman/Türkiye)
Doç. Dr. Ahmet TANYILDIZ (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır/Türkiye)
Doç. Dr. Sadık YAZAR (İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul/Türkiye)
Dr. Abdülkadir DAĞLAR (Erciyes Üniversitesi, Kayseri/Türkiye)

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Şahmurat ARIK (Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu/Türkiye)
Prof. Dr. Erdoğan BOZ (Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir/Türkiye)
Prof. Dr. Atabey KILIÇ (Erciyes Üniversitesi, Kayseri/Türkiye)
Prof. Dr. Bahir SELÇUK (Fırat Üniversitesi, Elazığ/Türkiye)
Doç. Dr. Mohsin ALI (Jamia Millia İslamia, INDIA)
Dr. Mohammed QASIM (Sh. Benazir Bhutto University, PAKISTAN)
Dr. Selim SOMUNCU (Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman/Türkiye)
Dr. Resul ÖZAVŞAR (Yarmouk University, JORDAN)

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara/Türkiye)
Prof. Dr. Hatice AYNUR (İstanbul Şehir Üniversitesi, İstanbul/Türkiye)
Prof. Dr. Rıdvan CANIM (Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye)
Prof. Dr. Adem CEYHAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa/Türkiye)
Prof. Dr. Güler GÜLSEVİN (Ege Üniversitesi, İzmir/Türkiye)
Prof. Dr. Hanife KONCU (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul/Türkiye)
Prof. Dr. Fatma S. KUTLAR OĞUZ (Hacettepe Üniversitesi, Ankara/Türkiye)
Prof. Dr. İhsan SAFİ (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize/Türkiye)
Prof. Dr. Lokman TURAN (Atatürk Üniversitesi, Erzurum/Türkiye)
Doç. Dr. Müjgân ÇAKIR (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul/Türkiye)
Doç. Dr. Tuba Işınsoy DURMUŞ (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara/Türkiye)
Doç. Dr. Mehmet GÜRBÜZ (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya/Türkiye)
Doç. Dr. Ferhat KORKMAZ (Batman Üniversitesi, Batman/Türkiye)
Doç. Dr. Furkan ÖZTÜRK (Akdeniz Üniversitesi, Antalya/Türkiye)
Doç. Dr. Özer ŞENÖDEYİCİ (Hitit Üniversitesi, Çorum/Türkiye)
Doç. Dr. Gökhan TUNÇ (Anadolu Üniversitesi, Eskişehir/Türkiye)
Doç. Dr. Hakan YEKBAŞ (Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas/Türkiye)
Doç. Dr. Şamil YEŞİLYURT (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir/Türkiye)
Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ (İstanbul Üniversitesi, İstanbul/Türkiye)
Dr. Erhan ÇAPRAZ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir/Türkiye)
Dr. Abdulmuttalip İPEK (Aksaray Üniversitesi, Aksaray/Türkiye)
Dr. Recep TEK (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir/Türkiye)

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Şahmurat ARIK (Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu/Türkiye)
Prof. Dr. Ekrem BEKTAŞ (Harran Üniversitesi, Şanlıurfa/Türkiye)
Prof. Dr. Mücahit KAÇAR (Amasya Üniversitesi, Amasya/Türkiye)
Prof. Dr. Beyhan KEŞİK (Giresun Üniversitesi, Giresun/Türkiye)
Prof. Dr. Atabey KILIÇ (Erciyes Üniversitesi, Kayseri/Türkiye)
Prof. Dr. Bahir SELÇUK (Fırat Üniversitesi, Elazığ/Türkiye)
Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK (Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman/Türkiye)
Doç. Dr. Berat AÇIL (İstanbul Şehir Üniversitesi, İstanbul/Türkiye)
Doç. Dr. Savaşkan Cem BAHADIR (Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon/Türkiye)
Doç. Dr. Ahmet DOĞAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir/Türkiye)
Doç. Dr. Ramazan EKİNCİ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa/Türkiye)
Doç. Dr. Hasan KAYA (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ/Türkiye)
Doç. Dr. Hakan ÖZDEMİR (Giresun Üniversitesi, Giresun/Türkiye)
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik/Türkiye)
Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK (Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin/Türkiye)
Doç. Dr. Furkan ÖZTÜRK (Akdeniz Üniversitesi, Antalya/Türkiye)
Doç. Dr. Ahmet TANYILDIZ (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır/Türkiye)
Doç. Dr. Sadık YAZAR (İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul/Türkiye)
Dr. Şerife AĞARI (Karabük Üniversitesi, Karabük/Türkiye)
Dr. Mustafa Uğurlu ARSLAN (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır/Türkiye)
Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ (İstanbul Üniversitesi, İstanbul/Türkiye)
Dr. Abdülkadir DAĞLAR (Erciyes Üniversitesi, Kayseri/Türkiye)
Dr. Emrah BİLGİN (Ardahan Üniversitesi, Ardahan/Türkiye)
Dr. Hanzade GÜZELOĞLU (Ardahan Üniversitesi, Ardahan/Türkiye)
Dr. Abdulmuttalip İPEK (Aksaray Üniversitesi, Aksaray/Türkiye)
Dr. Orhan KILIÇARSLAN (Düzce Üniversitesi, Düzce/Türkiye)
Dr. Hamza KOÇ (Giresun Üniversitesi, Giresun/Türkiye)
Dr. Sibel MURAD (Amasya Üniversitesi, Amasya/Türkiye)
Dr. Resul ÖZAVŞAR (Yarmouk University, Jordan)
Dr. Hatice ÖZDİL (Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis/Türkiye)
Dr. Abdulsamet ÖZMEN (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır/Türkiye)
Dr. Erdem Can ÖZTÜRK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara/Türkiye)
Dr. Oğuzhan ŞAHİN (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir/Türkiye)
Dr. Bünyamin TAŞ (Aksaray Üniversitesi, Aksaray/Türkiye)
Dr. Abdulkakim TUĞLUK (Iğdır Üniversitesi, Iğdır/Türkiye)
Dr. Nusret YILMAZ (Iğdır Üniversitesi, Iğdır/Türkiye)
Öğr. Gör. İzzet ESER (Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis/Türkiye)

SEKRETARYA

Öğr. Gör. Serap TANYILDIZ (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır/Türkiye)
Arş. Gör. Feyza BULUT (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır/Türkiye)

MİZANPAJ

Uğur YİĞİZ (Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, Diyarbakır/Türkiye)
Saddam ÇOKUR (Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, Gaziantep/Türkiye)

İletişim

<http://dergipark.gov.tr/hikmet>
hikmetakademik@gmail.com

INDEX BİLGİSİ

 <p>http://socialsciences.academickeys.com/jour_main.php</p>	 <p>https://www.researchbib.com/?action=viewJournalDetails&issn=24588636&uid=rc802b</p>
 <p>http://atif.sobiad.com/TarananDergiler</p>	 <p>http://ktp.isam.org.tr/</p>
 <p>http://www.arastirmax.com/tr/node/52035/submission/1525</p>	 <p>http://www.journaltocs.ac.uk/index.php?action=tocs&journalID=40714</p>
 <p>http://asosindex.com/hikmet-akademik-edebiyat-dergisi-journal-of-academic-literature-h161700.html</p>	

HİKMET - Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]
TÜBİTAK ULAKBİM DERGİPARK sistemi bünyesinde faaliyet gösteren uluslararası hakemli
bir dergidir. Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlara aittir.

EDITÖR NOTU

Kıymetli Okurlarımız,

Türk dili ve edebiyatı sahasında akademik yayıncılığı irfan geleneğimizle besleyerek geliştirme hedefinde olan Hikmet-Akademik Edebiyat Dergimiz, 2018 yılının tamamlanmasıyla birlikte beşinci yılına girmiş olacak. Hikmet Dergimiz, geride kalan dört yıl içerisinde mutad sayılarının yanında belirli konulara hasredilmiş özel sayıları da ilim dünyasının istifadesine sunma imkânı buldu. Bir yandan edebiyat araştırmalarına emek vermiş kıymetli hocalarımız adına özel sayılar neşrederken diğer yandan edebiyatımızda gelenek-postmodernizm münasebetini kapsayan güzide bir sayıyı okuyucu ile buluşturdu.

İçinde bulunduğumuz yılı bitirirken Türk Edebiyatı araştırma sahasının ilk âlimlerinden Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ı yâd etmemek de olmazdı. Malum olduğu üzere bu yıl Tarlan Hoca'nın vefâtının kırkınıcı sene-i devriyesidir. Merhum hocamızın değerli hâtırasını yâd etmek üzere 2018 Kış Sayısı'nı *Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı* olarak neşretmeyi hedefledik. Makale çağrı süreci kısa olmasına rağmen bu sayıya beklenenin fevkinde rağbet gösterilmesi bizleri mutlu etti. İlmî açıdan ufuk açıcı makalelerin ve Ali Nihad Tarlan Hoca ile ilgili hâtıraların renklendirdiği güzel bir sayı ile okuyucumuzun karşısına çıkıyoruz.

Bu özel sayımızda; Ali Nihad Tarlan'ın öğrencisi olmuş günümüzün kıymetli ilim ve fikir insanları Prof. Dr. Orhan Bilgin, Prof. Nejat Birinci, Prof. Dr. Kâzım Yetiş, Dr. Münür Erten, Dr. Şakir Diclehan ve Süleyman Zeki Bağlan'ın dilinden onun hocalığına ve ilim adamlığına dair hâtıra mahiyetinde 6 güzel yazı bulunmaktadır. Dr. Mustafa Aslan'ın Cemâlî mahlasıyla Tarlan Hoca'nın vefatına düşürdüğü tarih manzumesi ile yine Hoca'nın öğrencisi olmuş emekli öğretim görevlisi Bekir Oğuzbaşaran'ın bir dörtlüğü ise bu sayıya renk kattı.

Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı'nda merhum hocamızın eser verdiği *metin neşri, metin tenkidi, metin tamiri, metin tahlili, metin şerhi, Türk-Fars edebî münasebetleri, mecmûalar, nazım türü ve şekilleri, belâgat* konuları başta olmak üzere Eski Türk Edebiyatı sahasında kaleme alınmış nitelikli çalışmalara yer verileceği daha evvel duyurulmuştu. Kıymetli yazarlarımızdan gelen yazıların hedeflediğimiz mahiyette

olması bizler için bir başka mutluluk vesilesi oldu. Doğrudan Ali Nihad Tarlan'ın şahsiyetini, eserlerini ve çalışma metodolojisini merkez alan ilmî mahiyette 11 yazı bulunmaktadır. Yukarıda sıralanan diğer konulara dair ilmî yazıların sayısı ise 24'tür.

Bu sayının vücuda gelmesinde birçok dostumuzun teşvik ve gayreti söz konusudur. Evvela, 2018 yılı içerisinde *Tarlan Özel Sayısı* neşretme fikrini veren ve özel sayı editörlüğünde bize destek olan Dr. Abdülkadir Dağlar'a hususi olarak teşekkür ediyoruz. Şevk ve gayretiyle maruf kıymetli dostumuz Doç. Dr. Sadık Yazar, Tarlan Hoca ile ilgili bazı kıymetli hâtıraların okuyucuya ulaşmasını sağladı ve bu sayının editörlük yükünü bizimle birlikte omuzladı; kendisine şükran borçluyuz. Ayrıca bu sayının mizanpajında katkıları olan doktora öğrencimiz Uğur Yiğiz'e ve merhum hocamızla ilgili hâtıraların kayda geçirilmesinde emekleri bulunan Dr. Özkan Cığa, Dr. Şeyma Nur Zararsız, Saddam Çokur, Rumeysa Bayram ve Şeymanur Ata'ya teşekkür ediyoruz.

HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi editör ve hakemlerinin özverisi; yazarlarının da değerli makaleleriyle vücuda gelen *Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı'nın* Türk edebiyatı çalışmalarına olumlu bir katkıda bulunmasını temenni ediyoruz. Hikmet Editör ve Yayın Kurulu adına bu sayının yayımlanmasında emeği geçen herkese ve başta yazılarıyla dergiyi onurlandıran yazarlarımıza teşekkür ediyoruz.

Özel Sayı Editörleri Adına

Doç. Dr. Ahmet TANYILDIZ
Aralık 2018, Diyarbakır

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Jenerik Dosyası	1-10
Dr. Öğr. Üyesi Emrah BİLGİN	
Ali Nihad Tarlan'ın Hayatı, Şahsiyeti ve Eserlerine Dair Bir Monografi Denemesi	11-56
<i>A Monography Study About The Life, Personality, and Works of Ali Nihad Tarlan</i>	
Prof. Dr. Kemal TİMUR	
"Üniversite Yarasını Deşmek" Necip Fazıl ve Büyük Doğu Perspektifiyle Tarlan-Karahan Meselesi	57-74
<i>"Digging out The Sore of University" Tarlan-Karahan Matter By The Perspective of Necip Fazıl and Büyük Doğu</i>	
Doç. Dr. Hasan GÜLTEKİN	
Ali Nihad Tarlan ve Divan Edebiyatı Meseleleri	75-85
<i>Ali Nihad Tarlan and Problems of Classical Turkish Literature</i>	
Doç. Dr. Berat AÇIL	
Ali Nihad Tarlan'ın Tenkitli Neşir Yöntemi ve Gelişimi	86-108
<i>The Method and Evolution of The Critical-Editions By Ali Nihad Tarlan</i>	
Dr. Öğr. Üyesi Selim GÖK	
Tarlan'ın "Hayâlî-Bâkî" Mukayesesi Bağlamında Şehir, Şiir ve Hayal(Hane)	109-119
<i>In The Context of Hayâlî-Bâkî Comparison of Tarlan City, Poetry and Dream</i>	
Dr. Öğr. Üyesi Abdulhakim TUĞLUK	
İstanbul Şehir Üniversitesi E-Arşivinde Yer Alan Ali Nihad Tarlan Evrakı	120-138
<i>The Documents of Ali Nihad Tarlan Which Are in The İstanbul Şehir University E-Archive</i>	
Dr. Şeyma Nur ZARARSIZ	
Ali Nihad Tarlan'ın Gözüyle Muhammed İkbâl	139-149
<i>Muhammed İkbâl With Ali Nihad Tarlan's Point of View</i>	
Prof. Dr. Yavuz BAYRAM - Arş. Gör. Muhammed İkbâl GÜLER	
Gümüşhânevî Dergâh'ından Muhammed Ziyâeddîn Efendi'nin Bir Eseri: Sebeb-i Hilkat-i Eşyâ	150-171
<i>The Work of Muhammed Ziyâüddîn Efendi From Dargah of Gümüşhânevî: Sebeb-i Hilkat-i Eşyâ</i>	

Prof. Dr. Mücahit KAÇAR

Hayâlî Bey'in Müyessiretü'l-Ulûm'da Şerh Edilen Gazeli

172-186

*The Ghazal of Hayali Bey Annotated in Muyassiratu'l-Ulûm***Prof. Dr. Beyhan KESİK**

Kilisli/Urfalı Hâkî ve Şiirleri

187-194

*The Life and Poetry of Hâkî of Kilis/Urfa***Prof. Dr. Atabey KILIÇ**

Eski Türk Edebiyatı Sahası İçin Yeni Bir Edebiyat Tarihi Düşünmek

195-219

*To Think of New Literature History For The Field of Old Turkish Literature***Doç. Dr. Savaşkan Cem BAHADIR**Meşâ'irü's-şuarâ'da "Ölüm"ü Tanımlayan İfadeler -I
"Ölüm"ün Basit İfadelerle Tasvir Edildiği Şair Biyografileri

220-230

*The Phrases Which Describe "Death" in Meşâ'irü's-şuarâ - I
Poet Biographies Which "Death" Defined By Simple Expressions***Doç. Dr. Hasan KAYA**

Divan Şiirinde "İş Asmak" Deyimi Üzerine

231-243

*The Idiom "İş Asmak" in Ottoman Poetry***Doç. Dr. Ayşe YILDIZ**

Klasik Türk Şiirindeki "Taş Yasdamak" Deyiminden Hz. Yakup'un Beytel'ine

244-263

*From The Idiom "To Lean on a Rock" in The Classical Turkish Poetry to
"Bethel" of Prophet Jacob***Doç. Dr. Ozan YILMAZ**Şerhin Metninden Metnin Şerhine: Türkçe Şerhlerden Hareketle Klasik
Türk Şiirinin Anlam Dünyasına Katkılar I

264-273

*From The Rext of Commentary to The Commentary of Text: From The Point
of Turkish Commentaries, The Contributions of Classical Turkish Poetry to
The World of Meaning I***Doç. Dr. Sadık YAZAR**

Cezâyir Milli Kütüphanesi'ndeki Türkçe Yazmaların Kataloğu

274-335

The Catalogue of The Turkish Manuscripts in The National Library of Algeria

Doç. Dr. Ahmet TANYILDIZ - Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ŞAHİN

Kemâl Paşazâde'nin Farsçadaki Yâ Harfine Dair Bir Eseri: Yâiyye Risâlesi

336-370

*Kemal Pashazadeh's One Work Related to "Letter Ya" in Persian: Yaiyya Tract***Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR**

Bahtî'nin Şiirlerinde Ahmed Bin Seyfulla'nın Tahmis ve Nazireleri

371-414

*Tahmîs and Nazîres to The Poems of Bahtî By Ahmad Bin Seyfullah***Dr. Öğr. Üyesi Esmâ ŞAHİN**

Bâkî'nin "Sünbül" Kasidesi Şerhi

415-450

*The Commentary of Bâkî's "Hyacinth (Sünbül)" Eulogy***Doç. Dr. Turgut KOÇOĞLU - Öğr. Gör. Abdulkhalil AHMADOUGHLI**

Minyatürlü Farsça Bir Şiir Mecmuası

451-473

*Illustrated a Persian Poetry Mecmua***Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait ÇALKA – Fatma TÜRK**

Divan Şiirinde 'Gönül' Kavramının Redif Bağlamında Kazandığı Anlamlar Üzerine Bir Değerlendirme

474-490

*An Evaluation on The Meanings of The Concept of 'Gönül-Heart' in Divan Poetry in The Context of Redif***Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin AYÇİÇEĞİ**

Divan Şiirinde Seb'ü'l-Mesânî Kavramı ve Anlam Çerçevesi

491-503

*The Concept of Seb'ü'l-Mesânî in Ottoman Poetry and Its Frame of Meaning***Dr. Abdülkadir DAĞLAR**

Şerhin Şiir Hâli: Sultan Murâdî Divânı'nda Şerh Nazariyatı

504-527

*Poetry Form of Commentary The Commentary Theories in Sultan Murâdî Dîwan***Dr. Öğr. Üyesi Hanzade GÜZELOĞLU**

İki Gurbet Şâiri: Bâbü'r Şâh ve Cem Sultân'ın Şiirlerinde Vatan

528-559

*Two Poets Far From Homeland: The Theme of Homeland (Vatan) in Poetry of Babur Shakh and Cem Sultân***Dr. Öğr. Üyesi Aysun ÇELİK**

Kâinata Hikmet Nazarıyla Bakmak: Ma'ârif-nâme'de Lisân-ı Hâl Örnekleri

560-580

To Look At The Universe By The Wisdom: Language of Image Examples in Ma'ârif-nâme

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Uğurlu ARSLAN

Diyârbekirli Kâmî'nin Şemâ' il-i Şerîf Tercümesi

The Translation of Şemâ 'il-i Şerîf Kâmî From Diyârbekir

581-593

Dr. Öğr. Üyesi Şerife AĞARI

Tasavvufî Metinleri İhtiva Eden Bir Mecmua Üzerine

A Study on Review Containing Sufism Texts

594-613

Dr. Mehmet BÜKÜM

Sezâyî-i Kadîm ve Bir Mecmuada Yer Alan Şiirleri

Sezayi-i Kadim and His Poems in a Magazine

614-647

Doç. Dr. Mehmet SARI

Mevlevî Şâiri ve Mesnevî Şârihi Sabûhî Ahmed Dede

Mevlevî Poet and Masnavî Commentator Sabûhî Ahmed Dede

648-667

Dr. Arif Edip AKSOYOn Yedi Seneye Sığdırılan Bir Ömür Etrafındaki Şiirler:
Sâkab-zâde Mehmed Muhlis Dede'nin Şiirleri ve Onun İçin Yazılanlar*Poems Around Life That Fits in Seventeen Years: Sakıb-zâde Mehmed Muhlis Dede's Poems and Written About Him*

668-679

Ali YÖRÜR

Hasan Dâniş Bey'in Kerbelâ Mersiyesi

Kerbela Elegy of Hasan Dâniş Bey

680-694

KİTÂBİYÂT / BOOK REVIEW**Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN**Ali Nihad Tarlan - *Kuğular* (Şiir)Ali Nihad Tarlan - *Kuğular* (Poem)

695-704

Seyit YAVUZAli Nihad Tarlan - *Leyla ile Mecnûn* Çevirisinin Yeni Baskısı Üzerine*About New Edition of Ali Nihad Tarlan - Leyla and Mecnun Translate*

705-712

Arş. Gör. Ahmet KARA

Yavuz Sultan Selim Divanı'nın Yeni Baskısı Üzerine

About New Publication of Yavuz Sultan Selim Divan's

713-717

Arş. Gör. Sinan CEREYAN

Edebiyat Meseleleri'nin Yeni Baskısı Üzerine

About New Publication of Edebiyat Meseleleri

718-721

h

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

YIL 4 – ARALIK 2018

HÂTİRÂT

هكمت - آكادمك عدهبىات - هكمت

HİKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

ISSN: 2458 - 8636

Hocaların Hocası, Edebiyat Tarihçisi, Aziz İnsan
ALİ NİHAD TARLAN İÇİN TARİH

Cemâlî *

Kendine mir'ât edenler Hazret-i Peygamber'i
Her iki âlemde bulmuşdur şaşırılmaz rehberi

İlmi tahsîl eyleyip olmuşdu müstesnâ hemân
Kıskanır âlemde herkes öyle bir sa'd-ahteri

Kendisi Ali Nihâd idi müşârun bi'l-benân
Hocaların hocası unvânı idi ekseri

Böyle bir yerdir bu âlem her konan mutlak göçer
Hak müyesser eylesin cennâtı içre Kevser'i

Misk ile yazsın Cemâlî şimdilik târîhini:
Gitdi bir âlim cihandan cennet olsun makberi

گیتدی بر عالم جهانندن جنت اولسون مقبری 1858

مسك + 120

1978

* Dr. Mustafa ASLAN (Emekli Öğretim Üyesi) ; Talas, 23 Aralık 2018 Pazar, 19.25

ALİ NİHAD TARLAN

*Urban, İnan ve Dîvan, soru içinde soru
Onun için hiç yoktu, edebî metnin zoru
Bir beyiti bilmem kaç saatte şerh ederdi
Memleketimizin ilk edebiyat doktoru...*

Bekir Oğuzbaşaran

*Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı'nda neşredilmek üzere
muhterem Bekir Oğuzbaşaran'ın tarafımıza ulaştırdığı bu dörtlük daha evvel neşredilmiştir.
(Bekir Oğuzbaşaran, **Kültür ve Edebiyatımızdan Manzum Portreler**, Laçın Yayınları, Ankara 2007, s. 20)*

PROF. DR. ORHAN BİLGİN İLE ALİ NİHAD TARLAN HOCA ÜZERİNE

Mülâkat: Doç. Dr. Sadık Yazar ¹

Ali Nihad Tarlan Hoca ile tanışma fırsatı bulup onun derslerine katılan hocalardan biri de Prof. Dr. Orhan Bilgin'dir. Hoca ile 22.11.2018 tarihinde, Ali Nihad Tarlan hoca hakkında bir sohbet gerçekleştirdik. Doç. Dr. Arzu Atik ve Dr. Öğretim Üyesi Güler Doğan Averbek'in de bulunduğu oldukça samimi bir ortamda gerçekleştiğinden sohbetimiz resmi bir söyleşiden uzak bir şekilde cereyan etti. Biz de bu sohbeti aşağıdaki gibi özetledik.

Bir şakayla başlıyor Orhan Hoca sohbetine: *"Hayatımdaki ilk kazayı Ali Nihad Tarlan hoca yüzünden geçirdim."* diyerek başlıyor. *"Nasıl?"* diye sordüğümüzde bahsi geçecek olan yılların sosyal ve ekonomik şartlarına da ışık tutan şu hatırasını anlatıyor: *"Hoca 1966 yılının Eylül ayının başında Uluslararası İranologlar Kongresi'ne katılmıştı. Ben de o zaman İran'da bulunmaktaydım. Hoca bir ara cebinden yüz Amerikan doları çıkarıp "Evladım al bu parayı götür bankadan bozdur, sonrasında bana bir kilo kadar çay satın al; ancak parayı bozdurmadan evvel çayın fiyatını sor. Ne kadar tutuyorsa o kadarını bozdur." Ben parayı alıp yolda giderken bir motor bana çarptı."*

"Bu işin latifesi." diyor Orhan Hoca ve sözü Ali Nihad Tarlan Hoca'nın İran edebiyatına vukufiyetine getiriyor. Bahsi geçen kongrede İranlıların kendisini taltif ettiklerini ifade eden Orhan Hoca, kongrenin icra edildiği günlerden birinde İran radyosunda kendisiyle bir mülakat yapıldığını, bu mülakat sırasında sunucunun Ali Nihad Tarlan'a *"Şâh İsmâîl Hatâyî ile Yavuz Sultan Selîm'i sanatkâr olarak karşılaştırmak gerekirse siz hangisini tercih edersiniz?"* diye sorduğunda Ali Nihad Tarlan'ın tereddütsüz şu cevabı verdiğini bizlere söylüyor: *"Yavuz Sultân Selîm, Şâh İsmâîl Hatâyî'den daha büyük bir şairdir."*

Orhan Hoca, Ali Nihad Tarlan'ın Farsça ve İran Edebiyatı'na vukufiyetine dair başka bilgiler de veriyor. Bu vesileyle hoca ile ilk defa karşılaşmasını anlatıyor: *"Ben İran'a gitmeye karar verdiğimde, Ali Nihad Tarlan Hoca'ya gidip ondan referans almak istedim. Hoca'ya o zamanlar "Acem Nihâd" diyorlardı."*

Hoca ile tanışmasını bu şekilde anlatan Orhan Hoca, Ali Nihad Tarlan'ın pek de sözü edilmeyen bir diğer vukufiyetini de şu cümlelerle anlatmaktadır: *"İranlı edebiyatçı, şair, gazeteci ve siyaset adamlarından Rızâzâde-i Şafak (1895-1971) bir sohbetinde "Sebk-i Hindî'yi en iyi anlayan Ali Nihâd Bey'dir." dedi."*

¹ İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi.

Biz “Ali Nihad Tarlan ekolü devam etti mi? Hoca’nın bu noktada rolü ne oldu?” diye sordüğümüzde, söz ister istemez Abdülkadir Karahan’a geldi. Başka birçok hocadan da duyduğumuz gibi Orhan Bilgin hoca da Ali Nihad Tarlan’a daha yakın başka hocalardan duyduğunu aktararak Abdülkadir Karahan’ın Ali Nihad Tarlan tarafından tercih edilmesinde bir hesap olduğunu; ancak bu hesabın ters döndüğünü tebessüm ederek ifade ediyor. “Ali Nihâd Bey, Karahan’ı İ. Hikmet Ertaylan’a karşı kullanmak üzere aldı; ancak sonunda bu silah kendisine döndü.” diyor ve sözlerine şöyle devam ediyor: “Abdülkadir Karahan aslında ilk zamanlarında hocaya çok iyi davranırmış. Hatta bu konuda Nihâd Bey’den (Nihâd Çetin) duydum. Birkaç hoca toplanıp Kâğıthane’ye pikniğe gidiyorlar. Aralarında Ali Nihad Tarlan ve Abdülkadir Karahan da var. Sohbetleri sırasında Abdülkadir Karahan, Tarlan Hoca’yı alıp götürür. Aradan uzun süre geçmesine rağmen dönmezler. Bunun üzerine kendilerini aramaya koyulduklarında Abdülkadir Karahan’ın Ali Nihad Tarlan’ı bir derenin kenarında keselemekle meşgul olduğunu görürler.”

Karahan bahsindeki sözlerini ise şu anekdotla sona erdiriyor Orhan Hoca: “Ali Nihâd Bey son dönemlerinde hastanede yatarken Nihâd Çetin hoca ile birlikte ziyaretine gittik. Bahis yine Karahan’a gelince, Ali Nihâd Bey kendisinin yazdığı bir hiciv kitabı okudu.”

Ali Nihad Tarlan’ın çok güzel giyindiğini söyleyen Orhan Bilgin hocanın ders işleyişini de şu cümle ile izah ediyor: “Hoca amfiye girer, herkes ayağa kalkar, o kürsüye geçip “buyurun” der. Sonrasında şerh edeceği beyti tahtaya yazar ve şu “Edebî Sanatlar” kitabını adeta şerh ederdi.”

Söz hocanın şairliğine gelince Orhan hoca şu anekdotu anlatıyor: “Bir gün Ali Alparslan, Necmettin Hacıeminoğlu, Mertol (Tulum) ve Kemal Abi (Eraslan)... -Kemal Abi geç geldi-dördümüz evvela hocayı evinde ziyarete gittik. İçerenköy’de geniş bahçe içerisinde evine gittik. Bu köşkün tam cephesinde de -sonradan öğrendim- ahşaptan yapılmış devasa bir Tarlan kuşu heykeli var. Bunu da Karaköy’de muhtemelen Bektaşî meşrepli bir ustaya yaptırmış. Rahmetli Nihâd Bey’e (Çetin) “Al da bunu eve götür.” demiş. Nihâd Bey de bu devasa heykeli omuzlayıp bin bir güçlkle hocanın evine götürmüş. Bunu ibadet vecdiyle yaparmış. Hocasını (Ali Nihâd Bey’i) çok severmiş. Ali Nihâd Bey de Nihâd Çetin’in Türkoloji’ye intisabını çok istemiş; fakat İsmail Hikmet Ertaylan buna mani olmuş. Her neyse biz hocanın evine gittik, çaylar geldi, içtik. Bir müddet sonra Kemal Abi geldi. Hocanın elini öptü, hoşbeşten sonra “Hocam, Köprü’de Arif Nihad Asya ile karşılaştım. Size çok selamı ve hürmetleri vardı.” Bu sözler üzerine Ali Nihad Bey “Ha öyle mi, devrimizin en iyi şairidir.” dedi. Bizi hepimiz çok şaşırdık. Ali Nihad Bey’den böyle bir şey duymayı hiç beklemiyorduk. Hele de kendi devrinde yaşayan birini bu şekilde methetmesini hiç beklemezdik.”

Orhan Hoca, Ali Nihad Tarlan’ın bazen kendi şiirlerini de tahtada şerh ettiğini söyledikten sonra o meşhur “Ben yazdım” hikâyesini kısaca anlatıyor: “Bir seferinde tahtaya yazmış bir şiir başlamış şerh etmeye. Çocuğun birisi ayağa kalkıp “Hocam kusura bakmayın, ama siz böyle şerh ediyorsunuz; ama şairin bu şeyleri düşündüğünü nereden biliyorsunuz?” demiş. Bunun üzerine Hoca, “Biliyorum evladım, çünkü o şiir benim.”

Orhan Hoca, bu anektod vesilesiyle konuyu Ali Nihad Tarlan’ın Fuzûlî Divanı Şerhi’ne getiriyor ve “Fuzûlî Divanı Şerhi, hocanın dersteki şerhleri dikkate alındığında en azından dört beş katı daha mufassal olabilirdi.” diyor.

PROF. DR. NECAT BİRİNCİ İLE ALİ NİHAD TARLAN HOCA ÜZERİNE

Mülâkat: Doç. Dr. Sadık Yazar¹

Metne Aktaran: Rumeysa Bayram²

Sevgili hocam merhabalar, öncelikle öğrencisi olduğunuz Ali Nihad Tarlan'ın hocalığı ile ilgili söyleşi teklifimizi kabul ettiğiniz için teşekkür ederiz. Hoca ile nasıl ve ne zaman tanıştığınızı sorarak başlayalım isterseniz.

Evvela Hoş geldiniz, Ali Nihad Tarlan'ın ismini ben ilk defa lisedeyken edebiyat öğretmenim Reha Köseoğlu'ndan duymuştum. Reha Köseoğlu, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezundu. Ali Nihad Tarlan, Mehmet Kaplan, Muharrem Ergin ve diğer hocaların isimlerini ilk defa Reha Köseoğlu'ndan duymuştum. Tabi bu duyum sadece isim olarak idi. Onların ne kıratında birer hoca olduğu, nasıl ders verdikleri, neler anlattıkları gibi alanlarda bilgimiz yoktu; fakat üniversiteye, Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne geldiğimizde bu isimler şahsen bende vardı. Onlarla bizzat karşılaşınca çok mutlu oldum tabii ve "Ben bu ismi daha önce de duydum öğretmenimizden" deyince diğer arkadaşlarımızın arasında sanki bir öncelik sahibi olmuş gibi olduk.

O zamanlar Ali Nihad Tarlan Hoca'nın yaşlılık dönemleri miydi Hocam?

Hoca zannediyorum 1974 senesinde emekli oldu. Ben ise 1964 girişliyim. Yani hoca o zamanlar aktifti, sağlıklıydı. Hoca ile ilk defa biz İstanbul Üniversitesi Yahya Kemal amfisinde yaptığı bir derste tanışmıştık. Ders, Metin şerhi idi. Tabii biz birinci sınıftaydık. Dersimiz Cuma günü idi. Bu derste Hoca tahtaya bir beyit yazardı ve o beyti şerh ederdi. Üç saatlik bir süre zarfında hoca bu beyti anlatmaya başlardı, biz de not alırdık. Hocanın anlattığı öyle bir dünyaydı ki bizim görmediğimiz, bilmediğimiz, işitmediğimiz, lise kültüründen de çok ayrı. Bu anlatım bizi kelimenin tam anlamı ile efsunlu bir âleme çekerdi. Oradaki ne berk ne ıtır ne sevgilinin saç ne İsfahan depremi; bütün bunlar hocanın sözlerinden kulaklarımıza gelir geçerdi; ama doğrusu biz bunlara anlam da veremezdik. Yukarıda bir beyit vardı ve hoca onu kademe kademe anlatırdı.

¹ İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi.

² İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi.

Şimdi hocanın demokratik tavrı, insan anlayışı, gençlere ve onların duygularına verdiği önemi göstermesi bakımından bir anekdotu anlatmak istiyorum. Biz altı yedi arkadaş, bunların bir kısmı şimdi Türkiye'nin üniversitelerinde profesör olarak görev yapmış ve emekli olmuşlardır. Bizim sınıftan 11 profesör çıkmıştır. 1964 girişli ve 1968'li mezunlardan, Ahmet Topaloğlu, Osman Fikri Sertkaya, Süreyya Ali Beyzadeoğlu, Şeyma Güngör, Önder Göçkün aklıma gelen isimlerdendir. Her neyse; biz Cuma namazına gidiyoruz ve hocanın dersini takip edemiyoruz. Bir hafta gidiyoruz bir hafta gitmiyoruz. Ne yapalım? O zaman Türk Dili ve Edebiyatı bölümündeki birinci sınıf öğrencilerinin üçüncü kata çıkmaya hakları yoktu, çıkamazlar. Bütün derslerimiz zemin kattadır. Yahya Kemal Amfisi, Fuzuli Amfisi, Abdülhak Hamit Amfisi ve bir de Onuncu Amfi dediğimiz bir amfi vardı. Dersleri oralarda yapar, oralarda dolanırdık. Ne yapalım diye düşünürken hocayla konuşma kararı aldık ve üç dört arkadaş birlikte üçüncü kata çıktık. Hocanın odasının kapısını çaldık. Hoca: "Hoş geldiniz çocuklar, buyurun evladım" diye bizi karşıladı. Biz de içeri girdik; ama durumu nasıl söyleyeceğiz? "Nedir arzunuz?" diye sordu. "Efendim, dersiniz 11.00 ile 14.00 arası olduğu için tam Cuma vaktine geliyor ve biz her dersinize gelemiyoruz. Cuma'ya da gitmek istiyoruz" dedik. Hoca: "Ya! öyle mi evladım ne yapalım sizin için?" dedi. O zamanlarda Cumartesi de mesai vardı. Cumartesi mesaisinin kalkması ermesi 1970'li yıllardan sonradır. Bu yüzden "Efendim" dedik "Cumartesi günü biz geliriz" Hoca: "Ya! öyle mi evladım, o zaman dersi cumartesiye alalım" dedi. Şimdi bu tavrı bir defa bizi Ali Nihad Tarlan Hoca'ya bağladı. Biz cumartesi günleri geliyorduk ve saat 09.00'da veya 10.00'da tam saati hatırlayamıyorum 12.00'ye kadar veya 13.00'a kadar metin şerhi dersi yapıyorduk. O zamanlar tabii Ali Nihad Hoca'nın şiir yazdığını, şiirleri olduğunu bilmiyorduk. Daha sonra bu şiirlerini bir kitapçık haline de getirmiştir, biz de sonraki dönemlerde okuduk. Bir gün yine metin şerhi dersindeydik. Hoca, tahtaya bir beyit yazdı ve anlatmaya başladı. Beyti tam hatırlamıyorum şimdi. Tam olarak zihnimde değil. Defterlerimde ve arşivimde olabilir ama çok sene geçti belki de kaybettim, belki de birine verdim. Çünkü ben eski edebiyatta iyi not tutardım. Muhtemelen eski edebiyattaki arkadaşlara vermiş olabilirim. Neyse, hoca tahtaya yazdığı bu beyti bir ders boyunca anlattı. Beytin, önce düz manasını, yani herkesin sözlüğe bakıp, sözlükten öğrenebileceği manalarını verirdi. Sonraki aşamaya "ikinci tabaka" der ve imaj manasını verirdi. Bu kısmı da yaklaşık 30 dakika boyunca anlatırdı. Üçüncü tabakaya geldiğinde telmihlere, ne anlama geldiklerine değinilir. Diğer bir tabakada ise şiirin, zamanın tarihi ile ilintilerini kurardı. Böylece bir beyitteki beş ya da altı tabakayı, tabaka tabaka onun anlatımında görürdük. Tabii biz bu şiirleri anlamıyoruz o zaman, liseyi henüz yeni bitirmişiz. Reha Köseoğlu gibi iyi bir edebiyat öğretmeninden ders aldım; ama hocalar liselerde eski edebiyatı çok fazla öne çıkarmıyorlar, "Acem ve Arap edebiyatı taklididir" diyorlardı. Ama biz Ali Nihad Hoca'nın bu derin vukûfunu görünce hiç de öyle olmadığını, bu şiirlerin içinde Türklüğün ruhunun, zevkinin, tarihinin olduğunu görmüştük. Nihayet ikinci dersin ortasında, orta sıralardan bir arkadaşımız elini kaldırdı. O arkadaşımız, ihtiyatla söyleyebilirim, yanılmış da olabilirim Doğan Silleli olabilir. Silleli, Isparta'da meslek hayatını bitirdi, Bolvadin'de zannediyorum emekli olmuştu, inşallah sağlığı iyidir. O olduğunu tahmin ediyorum ama olmayabilir de. Hoca: "Buyur evladım" dedi. "Efendim" dedi ayağa kalktı tabii.

Titrek bir sesle, sonuçta kolay değil Ali Nihad Tarlan Hoca'nın dersinde siz soru soracaksınız. Arkadaş: "Efendim, şair sizin düşündüklerinizi acaba düşündü mü?" diye sordu. Hoca: "Düşündü, düşündü" dedi. Silleli: "Efendim, bu kadar şeyi düşünebilir mi?", Hoca: "Düşündü evladım, düşündü. Düşündü de yazdı." Silleli, "Efendim, doğrusu ben bir şairin bu kadar bilgiyi bir araya getirebileceğine inanmıyorum". Tabi o zaman hepimiz daha müptedi olduğumuz için, cümleleri de bu kadar düzgün değildir belki. Bir de tabî "Ord. Prof." unvanlı bir hocanın karşısında ayaklarımız da titriyor, konuşma, soru sorma hususunda endişe ediyoruz. Bu soruya karşılık hoca: "Düşündü evladım düşündü; çünkü ben yazdım." dedi. Şimdi bu son derece önemli bir şeydir. Nitekim Fuzûlî'nin bir beyti, Şeyhî'nin bir beyti veya Bâkî'nin bir beyti de olabilirdi, zira onlarda da aynı derinlik var.

Bizim dönemimizde metin şerhi hocası olan Ali Nihad Tarlan'ın önemli bir vasfı da bilim hayatının ilk edebiyat doktoru olmasıdır.

Hocam yeri gelmişken, hala yayımlanmamış olan o doktora tezinden, size hiç bahsetti mi?

Hayır, bahsetmedi; fakat ben o tezi gördüm. Tez İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi'ndedir. Böyle yayımlanmayan bazı tezler var. Mesela Ömer Faruk Akün de doktora tezini yayınlamadı. Tabî tezler genelde, o anda yayınlanabiliyorsa yayınlanıyor, daha sonra siz tezinizi aşıyorsunuz ve oradaki bilgileri artık yavan, eksik ve belki de biraz yanlış buluyorsunuz. Onun için de yayınlamaktan imtina ediyorsunuz. Ancak sıcağı sıcağına hemen o heyecanla yayınlanırsa bu iş olabiliyor. Çünkü her tez yeni bir yaklaşımdır ve bunun için de hemen yayınlanması lazımdır. Fakat aradan beş sene, on sene ya da yirmi sene geçtikten sonra, hele bir de Ali Nihad Tarlan ve Ömer Faruk hocalar gibi kendilerini çok geliştirmiş, çok değişik ufuklarda eser vermiş ve alanın en usta hocaları haline gelmiş kişiler olduktan sonra, o müptedi anlamında, daha doğrusu kendilerinin müptedi; fakat bizlerin halen başarılı ve son derece mükemmel bulduğumuz eserlerini yayınlamaktan imtina ediyorlar.

Bizim metin şerhi derslerimiz bu şekilde devam etti. Şerh meselesinin yanında bir de biz Ali Nihad Hoca'dan metin tamiri dersleri gördük. Metin tamiri, son derece önemli bir ders. Metin tamiri daha çok divanlar için söz konusu edilmiştir. Basım için de olabilir tabî; mesela yeni Türk edebiyatının öyle metinleri vardır. Diyelim ki siz *Tasvir-i Efkar* gazetesini tarayacaksınız, taramanızı yaparken bir tarafının katlandığını görürsünüz. O katlanan yerlerde de yazılar vardır ve okunamaz. Bu Nâmık Kemal'in bir makalesi olabilir, Ziya Paşa'nın bir mektubu olabilir, Ali Suavi'nin ya da o dönemin üdebasının bir metni olabilir. Bu katlanmış metnin, başka bir nüshası da yoktur. Sadece orada kalmıştır. Yazarın kendisi kitaplarına da almamıştır. İşte bu metni sizin, siyak u sibak kavramını da iyi bilerek tamir etmeniz gerekir.

Ali Nihad Hoca bize bu bağlamda temrinler yaptırırdı. Bazı divanlardan getirdikleri örnekleri tahtaya yazar; divanda olan şekli ile olmasa da kendisi bir eki veya bir kelimeyi çıkarır, bizim metni tamir etmemizi isterdi.

Divanlar deyince, bu mazmun meselesi divan şiirinde de yanlış anlaşılmıştır. Biz Ali Nihad Hoca'nın kendisinden bu bilgiyi aldık ama asıl mazmun

konusunu Mehmet Çavuşoğlu'nda gördük. Mazmun, kalıplaşmış söz falan değildir, derinlemesine anlam yüklenen şeylerdir. Onda aynı kavramları ifade etme zenginliği vardır.

Kelimenin sözlük anlamı da gözden kaçırılıyor hocam, “mazmun” aslında gizlenmiş bir şey demektir.

Evet, şimdi okudunuz mu bilmiyorum. Çavuşoğlu'nun “Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar” diye çok güzel bir makalesi var. Türk Dili veya İ.Ü. Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı dergilerinden birisinde yayınlanmış olabilir, o yazıyı okuyun. Bir de Timurtaş'ın mazmun konusunda yazıları var, o da bu konuya işaret ediyor. Mazmunun asıl anlamının ne olduğunu biz bu iki hocadan gördük. Çavuşoğlu bizim dönemlerimizde yeni asistandı, biz ona “ağabey” derdik.

Diğer bir husus, Ali Nihad Tarlan'ın enteresan bir kültür coğrafyası vardır. Aslen Dağıstanlı olup eğitime başladığı yer Manastır'dır. Yani Hoca, Osmanlı coğrafyasının geniş bir kültür zenginliğinin içerisinden geliyor. Büyüdüğü yer ise İstanbul'dur. Dağıstan'dan zarafeti, iradeyi, gücü ve kararlılığı getiriyor. Manastır'dan Fransızca ve batıyı getiriyor. Rüştüde Fransızca eğitimi veren bir okulda Fransızca'yı görüyor. İstanbul'da Türklüğün Osmanlı asırlarında meydana getirdiği medeniyet zenginliğini kavriyor. Farsçayı, İstanbul Darülfünunu Farsça bölümünde öğreniyor. Böylece Fransızca ve Farsça öğrenerek bir yandan doğu öbür yandan da batı kültüründen besleniyor.

Ali Nihad Tarlan Hoca'nın Arapçası var mıydı?

Tam bilmiyorum; ama Fars edebiyatını Farslardan çok daha iyi biliyor. Bizim mezun olduğumuz 1968'de, Hoca İran devletinin kuruluşunun 2500. yılı toplantılarına şeref misafiri olarak davet edilmiş ve Şah onu Fars diline hizmetlerinden dolayı ödüllendirmişti. Tabii bizi asıl ilgilendiren Fars edebiyatına olan hizmetleri değil Türk edebiyatına olan hizmetleridir.

Bir taraftan da şunu takip etmek lazım; 1930'lu yıllar Divan şiirinin horlandığı, terk edilmesi gerektiği, Türk şiiri olmadığı, Acem ve Arap taklidi bir şiir olduğu konusunda yoğun propagandaların ve baskıların yapıldığı, ders kitaplarından, müfredattan bunların tamamen kaldırılması gerektiği ve hatta sadece ders kitaplarından değil insanların zihninden de böyle bir edebiyatın kaldırılması gerektiği iddia edilen bir dönemdi. Bu iddialara karşılık Ali Nihad Tarlan Hoca, bilimsel çalışmalarıyla klasik Türk şiirinin varlığını, önemli bir edebiyat örneği olduğunu, dünyanın en zengin şiir atmosferini ortaya koyduğunu söyleyip bunları da şerh eden bir bilim adamı olarak büyük hizmetlerde bulunmuştur. Yani bugün klasik Türk şiiri, bu kadar geniş alanda kendisinden söz ediyor, düşünülüyor, yorumlanıyor, izah ediliyor; fikir, düşünce ve kültür alınacak bir kaynak olarak benimseniyor ise bunu sağlayanlar Ali Nihad Tarlan Hoca ve onun yetiştirdiği öğrencilerdir. Yani dolayısıyla Ali Nihad Tarlan Hoca'dır.

Öte taraftan Ali Nihad Tarlan'ın kendisi bir ekoldür; fakat onun meselelere baktığı noktadan hangi talebesinin baktığı hususunda doğrusu çok açık şeyler söyleyemiyorum. Zira benim uzmanlık alanım Yeni Türk edebiyatı sahasıdır. Mesela Kaplan Hoca deseniz ben sayarım size, Kaplan Hoca ekolu nasıldır,

nasıl devam etmektedir diye; ama Tarlan Hoca'nın öğrencileri hakkında pek bir fikrim yok. Mesela Ali Nihad Tarlan Hoca'yı en yakından takip eden Mehmet Çavuşoğlu çok erken yaşta vefat etti. Çok erken vefat etmesi, onun daha da gelişmesini engellemiştir. Çünkü Çavuşoğlu'nun kendisi de sanatkârdı. Ali Nihad Tarlan Hoca da sadece kuru bir âlim değildi, kelimelerin yalnızca dünyasını vermekle kalmıyor, onların dünyasında oluşan ruhu ve o ruhun bir kültürün içinden nasıl çıkıp geldiğinin işaretlerini veriyordu. Şerh dersinde, Doğan Silleli'nin sorduğu soruya Ali Nihad Tarlan Hoca'nın verdiği cevap bunun izahını veriyordu: "Düşündü evladım, düşündü. Çünkü ben yazdım." diyordu. Bunu basit olmayan bir geometrik yapıya benzetebiliriz. Yahya Kemal'in Süleymaniye'de Bayram Sabahı şiirini hatırlayın:

*"Bir zamanlar hendeseden âbide zannettimdi
Kubben altında bu cumhûra bakarken şimdi"*

diyerek anlattığı Süleymaniye Camii'ni Yahya Kemal, bir zamanlar hendese, geometrik bir yapı zannediyor; fakat "Bir ruhu olduğunu sonradan görüyorum" diyor. Bu bağlamda Ali Nihad Tarlan Hoca'nın da klasik Türk şiirine yaklaşımı, kelimelerin dünyası içinde olan bir yorum ve anlayış değil, oradan doğan veya oraya yansıyan ruhun genişliğini ve atmosferini vermesi bakımından önemlidir. Ben bunu ailenin bağlı olduğu kültürün geliştiği yer, yani Dağıstan'dan, Manastır'a ve merkez olarak İstanbul'a gelmesine bağlıyorum.

Bu arada tabii bu cumartesi dersleri devam etti. Biz dördüncü sınıfa geldiğimizde o notlarımızı yeniden okumaya başladık. Öncesinde üçüncü sınıfta iken; o zaman sertifika vardı ve eski Türk edebiyatından Ali Nihad Hoca bizi sınava alacaktı. O zamanlar derste anlatılanları pek kavrayamadığımız için not tutarak söylediklerini zapt ettiğimiz defterler bizim için önemli oldu. Neyin ne anlama geldiği işaretini o zaman anlamaya başlamıştık. Tabii bu, aradan iki senelik bir devre geçtikten sonra ancak mümkün olmuştu.

Bir de ikinci sınıfta iken *Şeyhî Divanının Tetkiki* vardı. Bu Fuzûlî şerhinden önceydi ve hocanın ilk önemli eseri idi; fakat kitabın şartı ile dersin şartları birbirine uymazdı. Sonuçta kitapta daha sınırlısınız, ama derste bir sözün büyüü sizi yeni keşiflere doğru götürebilir. Ali Nihad Hoca bu tahtaya yazdığı veya kendisinin kürsüdeyken okuduğu beyit, kitap ya da metin her ne ise bizim de önümüzde olurdu. Onu açıklarken kitabına yazmadığı bazı şeyleri de derslerinde bize verirdi.

Peki Hoca bunu yaparken metinler arası gidip gelir miydi? *Şeyhi Divanını Tetkik*'te mesela Selman-ı Sâvecî'ye değiniyor.

Elbette, Fars edebiyatıyla ve Arap edebiyatıyla gidiş gelişler yapar, kaynakları verirdi. Biz o derste Şeyhî'nin kaynaklarının Fars edebiyatına bağlı olduğunu öğrenmiştik. Türk edebiyatı da daha sonra klasik Türk şiirinin Şeyhî'den yürüdüğünü söylemiştir. Aynı dönemde yaşamış olan Ahmedî'den yürümüş olsaydı daha milli, daha yerli bir edebiyat olabileceğini de söylerdi. Yani Ahmedî daha yerli unsurları ele alıyor. Bu durum şuna da bağlanabilir; Şeyhî bu fetret devrinde Mehmet Çelebi'ye bağlıdır. Ahmedî ise, mağlup bir şehzade olan Süleyman Çelebi etrafında olduğundan pek itibar görmemiş, daha dar bir konumda kalmış gibi görünüyor. Bazı edebiyat tarihçileri "Klasik şiir

Ahmedî'den yürüseydi çok daha bize dönük olurdu.” diyor; ama ben şuna inanıyorum ki klasik Türk şiiri yerlidir, Türk şiiridir, bizim ruhumuzu verir. Büyük edebiyatlar zaten birbirinden alışverişte bulunurlar. Alain'in bir sözü vardır; rahmetli Kaplan Hoca bize onu sık sık söylerdi “Arslanın vücudu yediği hayvanlardan oluşmuştur, ama arslan yine arslandır”. Onun vücudunda siz geyiği bulamazsınız, ceylanı bulamazsınız, tavşanı bulamazsınız, yediği başka diğer hayvanların etini bulamazsınız. Bu onu arslan haline getirir.” Dolayısıyla sanatçı da böyledir ve tabii ki başka edebiyatlardan da etkilenecektir. Nitekim bu tarihî bir realitedir.

Bir imparatorluk coğrafyası olduğu için bu hususta çok kaprisli de davranma gereği duymuyor.

Umurunda bile değil. Devlet-i Aliyye'nin sınırları geniş ve bünyesinde onlarca kültür zenginliği var iken aşağılık duygusu duymak gibi bir durumu hiç olmamıştır.

Bir diğer husus, klasik Türk edebiyatı Ali Nihad Tarlan ile çok zenginleşmiştir. Ali Nihad Hoca Şehzadebaşı'ndaki Üryani tekkesi sokağında otururdu. Biz bir iki defa evine gitmiştik. Üryani Baba Dergahı onun dünyasında çok önemli bir yer tutmuştur. Yani o sokağın ismi, sokaktaki bir tekke Ali Nihad Tarlan Hoca'nın hayatında etkili olmuştur. Sonra İçerenköy'de Kartallı Köşk diyebileceğimiz evine de bizi davet etmişti. Hocayı orada emekli olduktan sonra da ziyaret ettik.

Metin şerhi ve tamiri dışında başka derslere girer miydi hocam?

Hatırlamıyorum, zira onun derslerinde edebiyat tarihinin mekanik bir dünyası yoktu. Bu arada eklememiz gerekir, Hoca aruza çok vakıftı.

Aruza şerhlerde de önem verir miydi?

Verirdi tabii, özellikle metin tamiri dersinde çok önem verirdi. Çünkü orda okunamayan kelimeleri aruz kalıbına göre bulabilirdiniz. Derste bu hususu işaret ederdi.

Dersin saatini değiştirmek için birlikte hocanın odasına gittiğimiz o arkadaş grubu ile üçüncü sınıfta iken her zaman olduğu gibi yine beraber ders çalışıyorduk. Şeyh Galib divanından da çalışmıştık. Şeyh Galib'in “Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenare düştü” diye başlayan ve “Reh-i Mevlevîde Gâlib bu sıfatla kaldı hayrân/Kimi terk-i nâm u şâne kimi i'tibâre düştü” şeklinde de bir beyti olan meşhur gazeli geldi karşımıza, tam orda bıraktık, başka bir yerden çalıştık. Ertesi gün çalışıyoruz yine imtihana gireceğiz. Hocanın şimdiki odası ikiye veya üçe bölündü sanırım, hemen Bölüm'e Genel kitaplık tarafından girince solda büyük bir oda. Odasına gitmişim, “Gir evladım” dedi ve Şeyhî divanını uzattı önüme, sayfayı açtı ve bizim çalışırken atladığımız o gazel açtı. Gözlerini kapadı ve takti etmeye başladı. O dönemlerde sınava girmek için ara holde iki üç arkadaş sıra beklerdiniz. O zaman önce yazılı sınav olunur, yazılı sınavı geçenler sözlüye girme hakkı kazanırdı. Sınavda hoca gözünü yumar, siz okumaya başlarsınız. Doğru dahi okusanız taktie uygun okumadınızsa

“Buyrun evladım” der ve sizi dışarıya davet ederdi. Ben de öyle bir sınav olmuştum.

Taktie de dikkat etmesi çok önemli bir husus, zira bu artık kaybolan bir kültür oldu.

Geçen gün radyoda bir eğitimci hoca “kâfi” (كافي) diyeceği yerde kef ile, “kâfi” (كافي) diyor. Ali Nihad Hoca’nın dersinde Türkçeye aykırı herhangi bir şey duyamazdınız. O dönemin bütün hocaları böyleydi, Kaplan Hoca, Muharrem Ergin bu hususta son derece titizlerdi. Bir telaffuz yanlışlığı dahi affedilmezdi.

Hocanın çok iyi talebelerinden birisi de İsmail Erünsal’dır. İsmail Erünsal daha sonra arşivcilik alanında gelişti ama Ali Nihad Hoca’nın iyi yetişmiş talebelerinden birisidir. Amil Çelebioğlu çok erken vefat etti. O da hocanın iyi bir talebesiydi. Aynı şekilde Harun Tolasa, o da çok erken vefat etti. Dikkat ediniz, hep erken vefat etti diyorum. Dolayısıyla Ali Nihad Tarlan ekolünü nerden takip edeceğiz? Günay Kut var bir de, fakat o, hocanın yanından erken ayrıldı. Günay Kut daha çok Fahir İz’in yanında idi; ama yine de Ali Nihad Hoca’yı iyi bilirdi.

Günay Hanım orada iken siz de karşılaştınız değil mi?

Evet, evet Günay Hanım seminer derslerine gelirdi. Bize Fahir İz’in *Eski Türk Edebiyatında Nesir* kitabını okuturdu. Çavuşoğlu da şiiri okuturdu. Çavuşoğlu Ali Nihad Hoca’yı, Günay Hanım da Fahir İz’i takip ederdi.

Peki Hocam, yazma eser kütüphanelerine hiç beraber gittiğiniz oldu mu, ya da gittiğini gördünüz mü?

Hayır, birlikte gitmedik, kütüphanelere gittiğine de rastlamadım, çünkü şahsen benim düşüncem yeni Türk edebiyatı sahasında çalışmak idi. Dolayısıyla bizim yazma barındıran kütüphanelerle fazla ilgimiz olmadı.

Şunu eklemem gerekir, o dönemin hocaları tek yönlü değillerdi. Mesela 1930’lu yıllara göre Abdülhak Hamit üzerine yazılmış, Namık Kemal üzerine yazılmış en önemli makaleler Ali Nihad Tarlan’ındır. Hocanın konferansları, klasik Türk şiiri ve yeni Türk edebiyatı heyecanı, bu kültürü geliştirmiştir. Yani tek yönlü değildi. Mesela Mehmet Kaplan yeni Türk edebiyatı hocası idi; ama derslerine destan devrinden başlardı. Metin şerhini ve metin şerhi meselesini iyi bilirdi. Ali Nihad Tarlan’ın bu ekolü, Kaplan Hoca’ya gelebilir, çünkü bir anlamda metin şerh ediliyor, şiir tahlilleri dediğimiz şey de odur.

Ali Nihad Hoca, klasik Türk şiirinin incelenmesinde batının bilimsel metodunu getirmiştir. Kendisinden önce gelen Necmettin Halil Onan, İsmail Habip Sevük, Ali Ekrem, Hikmet Ertaylan gibi isimlerin klasik tarzını aşıyor ve batının metodik yaklaşımını getiriyor.

Batının metodik yaklaşımından kastınız nedir hocam? Bu vesileyle bir şey de sormak istiyorum. Hoca Freud okumuş mudur sizce? Özellikle şairin psikolojisi, çevresinin şiiri üzerindeki etkisi gibi hususları şerh yaparken de okumuş mudur?

Kesin onu okudu diyemesem de okumuş olabilir. Nitekim o dönemde Freud bir modadır. Mesela Kaplan Hoca 1952 senesinde Paris'ten geldi ve şiir tahlillerine yeni bir açılım getirdi. Aynı zamanda sadece Freud değil Adler ve Jung'u hatta daha çok, Jung'u okumuştur. Kaplan hoca da Freud'i hep işlerdi. Ali Nihad Hoca da okumuş olabilir tabii; sonuçta Fransızca'yı da iyi biliyor. Ali Nihad Hoca Almanca bilmiyor, daha doğrusu bildiğini bilmiyorum; ama Kaplan Hoca Almanca'yı biliyordu, yani çok iyi bilmiyorsa da Almanca'yı okuyup anlayacak kadar biliyordu. Çünkü üçüncü sınıftayken Reşit Rahmeti Arat Kaplan Hocayı Almanya'ya göndermişti. Orda Fransızca'yı çok iyi, İngilizceyi de biraz öğrenmiştir. Ama Ali Nihad Hoca'nın Almanca bildiğini bilemiyorum. Çünkü eski edebiyat benim alanım olmadığı için ben çok yaklaşmadım hocaya; fakat metot, metne yaklaşma, kelimelerin arkasındaki dünya, telmih anahtarı gibi hususları bize veren Ali Nihad Tarlan'dır. Metin işinin ciddi bir iş olduğunu, gelişigüzel şerh edilemeyeceğini, mimari bir geometrik yapı çizer gibi şerhe yaklaşma disiplini bize Ali Nihad Tarlan Hoca vermiştir.

Hoca derslerde itina ile üzerinde durduğu o çok katmanlılık meselesini zannediyorum ki yazıya dökemedi.

Yalnızca Ali Nihad Hoca değil pek çoğu dökemedi. Kaplan Hoca çok yazdı ama Akün yazmadı. Akün pek çok bilgiyi kendisiyle beraber götürdü. Zira o insan ömrünün beş yüz sene olduğunu zannediyordu. Bunların ilk yüz senesi sabavet dönemi, daha sonra yetişme dönemi, olgunlaşma dönemi ve bunlardan sonra eser verme dönemi geliyordu; fakat insan ömrü böyle değildi. Ali Nihad Tarlan Hoca'nın da o kadar müktesebatına göre çok fazla eser vermediğini söyleyebiliriz. Nitekim onlar her şeyden önce bir ders hocası idiler. Yazmaktan da anlatmaktan da zevk alıyorlardı.

Bunu sormaktan hayâ ediyorum ama derslere devamlılıkları nasıldı Hocam?

Hayır, çok iyi ettiniz bunu sorarak. Bazı hususları atlamıştım. Öncelikle hoca çok güzel ve çok temiz giyinirdi. Çok zarif ve nazik bir insandı. Türkçeyi çok güzel kullanırdı. İnsanları incitmekten imtina ederdi. Melami meşrep bir tavır da vardı. Bu, Üryani tekkesi sokağından etkilenmesi dolayısıyla olabilir. Bir hocanın derste kıyafetinin önemini, davranış güzelliğini biz ondan gördük. Öğrenciye karşı hiçbir kaba ya da yükselen bir ses ondan duymadık. Hoca sadece dersleri bakımından bize ufuk açmadı. Bir hoca kürsüde nasıl olur, derse nasıl hazırlanılır ve gelinir biz ondan ve Kaplan Hoca'dan öğrendik. Katiyen derse hazırlıksız girmemiştir. Ben bu durumu bizzat Kaplan Hoca'da da gördüm. Bir saatlik ders için, senelerce anlattığı bir konuyu, en az bir saat yine okur, inceler, notlarını tazeler ve derse öyle girerdi. Bu hazırlanma aşamasını ben bizzat Ali Nihad Tarlan Hoca'da görmedim; ama dersteki tavır bunu gösteriyordu. Zamanında derse girer; zamanında dersten çıkardı. Kendi ana dersine asistanını hiç göndermemiştir, bizzat kendisi gelirdi.

PROF. DR. KÂZIM YETİŞ İLE ALİ NİHAD TARLAN HOCA ÜZERİNE

Mülâkat: Doç. Dr. Sadık Yazar¹

Metne Aktaran: Şeymanur Ata²

Sevgili hocam merhabalar, öncelikle öğrencisi olduğunuz Ali Nihat Tarlan'ın hocalığı ile ilgili söyleşi teklifimizi kabul ettiğiniz için teşekkür ederiz. Hoca ile nasıl ve ne zaman tanıştığınızı sorarak başlayalım isterseniz. Hocam, sorularımızdan bir tanesi, hoca ile tanışıklığınız ne zamana kadar gidiyor? Ne zaman başladı? Derslerinde mi tanışmaya başladınız?

1968-69 öğretim yılıydı yanlış hatırlamıyorsam. Ben üniversiteye başladım. Geldiğim zaman Eski Türk Edebiyatı derslerimize rahmetli Ali Nihat Hoca geliyordu. Aşağı yukarı emekli oluncaya kadar iki buçuk sene dersleri sürdürdü. Yani tanışıklığımız derslerle başladı. Tabii biz onun derslerini büyük bir zevkle dinlerdik.

Tek hoca mıydı?

Eski Türk Edebiyatı'nda başka yoktu. Tek hocaydı. Karahan o sıralarda derse gelmiyordu. Çavuşoğlu zaten yoktu. O yurtdışındaydı, daha sonra geldi, bu nedenle bizim hiçbir dersimize gelmedi. Aslında Ali Nihat Bey'den sonra biz Eski Türk Edebiyatı görmüş sayılmayız. Karahan geldi sadece. Karahan ya Köprülü'nün *Türk Saz Şâirleri* isimli kitabından Halk Edebiyatı yazdırırdı yâhut da mukayeseli edebiyat yazdırırdı. Eski Edebiyat görmedik. Aslında -aleyte olsun diye söylemiyorum- bu o zamanın bir uygulamasıydı, hoca sınavda karşısına geldiğimiz zaman Eski Edebiyat ile alakalı aklına ne gelirse sorardı. Biz de buna göre defterler çıkarır ve hazırlanırdık. Ama ben Ali Nihat Bey'den sınava girmedim. Şöyle girmedim, bizim zamanımızda sertifika usûlü vardı. Birinci sınıfta sınav olur, her hoca ayrı ayrı soru sorardı. O zaten birinci sınıfın seviyesine göre bir sınavdı. İkinci sınıfta sınav olmazdı. Üçüncü sınıfta

¹ İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi.

² İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Lisans Öğrencisi.

ise mezuniyet imtihanına, yani o sertifikayı alma imtihanına girerdik. O girdiğimiz sınavda Ali Nihat Bey yoktu. Çünkü o bir devre önce ayrılmıştı.

Yani fevkalâde güzeldi. İlk dersini hiç unutmuyorum. *Kad enâra'l-ışku li'l-uşşâkı minhâce'l-Hudâ/Sâlik-i râh-ı hakikat aşka eyler ibtidâ... Şimdi evladım bu Fuzûlî'nin bir gazelinin Arapça başlangıcıdır. Eski şairler umûmiyyetle böyle yaparlar*” diye başlamıştı. Bunu ben yazmışım, unutmamışım. Belki eksiğim vardır, kontrol etmenizde fayda var. Ondan sonra hoca yazdığı beyitteki menkıbe, hikmet, âyet, hadîs, telmih gibi bütün çeşitli İslâmî terminolojiyi bize saatlerce anlatırdı. Orada bir problemimiz oldu. O zamanlar cuma günü de mesai vardı cumartesi günü de. Hocanın dersleri cuma saatlerine denk geliyordu. Cuma saatlerine geldiği için dersi biraz boşaltıyorduk. Bu hocaya ulaştırıldı. “Hocam sizin dersinizi bırakmak istemiyoruz ama Cuma namazı vakti” dedik. Sonra Cumartesiye aldı hoca dersini. Cumartesiye aldı, cumartesi günü gelirdi ve ders yapardı.

Öyleyse o noktada çok sert bir hoca değildi?

Hayır, hayır. Son derece kibar, son derece zarifti. Mesela İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde öğrencilerle münasebet bakımından bir Ali Nihat Bey bir de Faruk Kadri Timurtaş vardı. Biz dışarda, koridorda, bahçede, veyahut da fakültenin dışında karşılaştığımız zaman fötr şapkalarını çıkarırlar, böyle gayet güzel bir selam verip eğilirlerdi. Her ikisi de bunu yapardı. Ben zaman zaman birkaç defa Ali Nihat Bey'e derslerle ve orada kullandığı terimlerle alakalı olarak soru sormaya da gittim. Çok kibardı, gayet güzel cevaplar verdi. Hiç öyle tersleme falan (yapmazdı). Bazı hocaların yanına yaklaşamazdık zaten o mümkün değildi. Ama Ali Nihat Bey son derece zarif bir insandı, kibar bir insandı. Sorularımıza çok geniş ve ayrıntılı cevaplar verirdi. Ben onun ders notlarını uzun zaman sakladım fakat Fuzûlî Divânı'nın şerhi yayımlanınca baktım ki hoca o şerhi zaten orada yapmış. Artık defteri saklamaya lüzum görmedim. Hemen hemen aynı şeyi orada yapıyordu.

Ama şu da söyleniyor hocam, “Kitaptaki görüntüyle dersteki görüntü pek aynı değil, hoca derste çok daha fazla açılıyordu” deniliyor.

Doğru, doğru. Çok doğrudur o. Ama biz ne kadar yazabilirdik? Çünkü biz liseden gelmişiz, onun kullandığı vokabüleri, söylediği ayet ve hadisleri vs ne kadar takip edebiliyorduk? Ama neticede mâhiyet aynı olsa da derslerde hem açılır hem de öğrencinin alışını gözlerinden anlardı. Siz de hocanız bilirsiniz, öğrencinin alışına göre ders zenginleşebilir. Bu konuda hoca hakikaten son derece verimliydi. Onun kültürünü ben başkasında görmedim. Şimdi mesela diyebilirsiniz ki hocam Çavuşoğlu? Çavuşoğlu bizim dersimize gelmedi. Çavuşoğlu geldiği zaman biz artık mezun olmuştuk. Ama Ali Nihat Bey çok güzel ve izahlı anlatan bir hocaydı. Bir dedikodu vardır, o bizde olmadı. Herkes bizim sınıfta oldu falan der.

“Ben yazdım.” meselesi

Evet “ben yazdım.” O bir dedikodudur gibi geliyor bana.

Necat Bey bunu hikaye etti bildiğiniz.

O öyle anlatmış, öyle derler ama ben çok emin değilim oradan. Biraz menkıbevi gibidir. Doğrudur, yani hoca şiir de yazardı. Ama neşredilen şiirlerinde o tür şiir yok. Bakıp görürseniz neşredilen şiirlerinde o tür şiir yoktur. Yani ben (hocayı) ilk olarak derslerinden (tanıdım), dikkatli bir şekilde dersini dinlerdim. Bir de birkaç defa odasına gittim. Sorduğum soruların hemen hemen tamamına çok güzel, ayrıntılı cevaplar verdi. Son derece kibardı. Daha sonra ben mezun oldum. Türkiyat Enstitüsü’nde çalışıyordum. Abdülkadir-i Merâğî’nin bestelerinin güftelerini tercüme ettirmek için ona müracaat edildi. Tanıdık bir dostum bunları yayımlayacaktı. Dediler ki “Sen Ali Nihat Bey’i tanıyorsun. Hoca’ya da söylendi zaten, hocaya git, o tercüme etsin sen de yaz gel”. Bu arada çok şey konuşuldu, çok şey konuştuk. Yani onlar bir sohbet (gibiydi).

O gerçekleşti mi?

Gerçekleşti, gittik. Ama kitap halinde çıkmadı.

Ama beraber çalıştınız değil mi?

Beraber çalıştık. Gittim ben, o tercüme etti, ben de onları not edip yazdım. Ve onlara da verdim. Şimdi bende onun bir nüshası yok, keşke bir nüshası kalsaydı, alikoysaydım. O güfteler Farsça idi, Türkçeye tercüme etti. O sırada çok şeyi konuştuk hocayla. Mesela hatıralarımdan birisi şudur: Ben o sıra Leskofçalı Gâlib Divânı’nı okuyordum. Sordum, (Leskofçalı Galib Namık Kemal dolayısıyla biz Yeni Edebiyatçıların da çok ilgisini çeker), “*Hocam, Leskofçalı Galib’e ne dersiniz? Nasıl bulursunuz?*” dedim. “*Evladım Leskofçalı Galib bir balondur, iğneyi batırırsın fış söner!*” dedi. Bunu hiç unutmuyorum. Bu çok enteresan bir tespittir. Söylemek istediği şu idi, Leskofçalı Gâlib’de evet bir dil var, usûlî iş var ama iç yok. Mesela onun meşhur bir şiiri vardır, onlara da pek iltifat etmezdi. Hatta divanı “*Tecellî berk urur yer yer sevâd-ı dâğ-ı cânımdan*” diye başlar. Galib’in bu şekilde başlayan bir şiiri vardır. Onu falan da okudum, biraz bilgiçlik taslayayım diye herhalde. Gençlik işte. Ama bana söylediği şey buydu.

Şu da sorularımız arasında yer alıyordu hocam, hoca hakikaten kurucu bir isim; ama kendisinden sonra onun aynı ölçüde devam ettirildiğini söylemek zor. Bunda acaba hocanın da katkısı oldu mu?

Şimdi onlar tabii seçerken (nasıl hareket ettiler bilmiyorum), mesela Çavuşoğlu iyi seçilmişti. Ali Alparslan’da hocanın müdahalesinin olduğunu pek

zannetmiyorum. (Aslında) Ali Nihat Bey'in yetiştirdiği öğrenci yok. O insanların bir özelliğidir bu. Yani bir öğrencisi yok. Çavuşoğlu'yla ne ölçüde, ne çalıştılar belki siz benden daha iyi bilirsiniz. Çavuşoğlu onun sadık ve iyi bir öğrencisiydi ama onun yetiştirdiği öğrenci hemen hemen yoktur. Bu eski insanların biraz tavrı mı diyelim...

Hocam sohbetlerinizde, görüşmeleriniz sırasında hoca hiç kendi doktora tezinden bahsetti mi?

Kendi tezinden mi?

Evet. Basmadı, yani acaba basmamasının özel bir sebebi var mıydı? Merak ediyoruz aslında bunu da. Taniyanlar acaba buna dair bir şeyler duydu mu?

Şimdi bakın bu konuda başka örnekler de var. Faruk Akün de bastırmadı doktora tezini. Hatta birisi para teklif etti ve Faruk Bey tezine son şeklini versin diye para da verdi, basmadı. Ali Nihat Bey'in doktora tezi külfetli bir tez olurdu. Çünkü Ali Nihat Bey'in doktora tezi biliyorsunuz ki tek nüsha ve el yazısıyla. Ben gayet iyi biliyorum.

O tek nüsha değil mi hocam?

Tek nüsha.

Edebiyat Fakültesi'nde de yok mu bir tanesi?

Türkiyat Enstitüsü'nde var. O zaman sadece Türkiyat Enstitüsü'ne geliyordu. Zaten el yazısıyla tek nüsha. O bakımdan hocanın onu yeniden yazıya geçirmesi, -ve üstelik aradan çok zaman geçmiş-, o zaman içerisinde geriye dönerek onların üzerinde çalışmalar yapması biraz külfetli bir işti. Hoca tabiri caizse biraz ehl-i keyf insandı. Eski insanlar öyledir. Bu bir sıkıntı. Doktora tezi de şimdiki doktora tezleriyle bir değil tabi. Mehmet Kaplan da bir kez bastırdı ve bir daha bastırmadı. Ki Tevfik Fikret kaç defa basıldı, Tanpınar kaç defa basıldı. Onların biri doçentlik biri profesörlük takdim tezleriydi. Ama Namık Kemal bir defa basıldı. (Ali Nihat Bey) bir daha bastırmadı. Çünkü ona yeniden dönmek zor geldi, işin doğrusu o. Almış yolu gidiyor, geriye dönecekti ve birtakım şeyleri fark etti. Bunları doldurması (gerekeceği) için o zaman anlamı kalmayacaktı, değil mi? Anlamı kalmayacak çalışma yapmanın, yeni bir çalışma yapmak gerekecekti. O bakımdan onu neşretmemesini bence sadece şeye bağlamak bile yetebilir, hocayı kurtarabilir (yani kurtarmayı sıkıntıda olmaması bakımından kullanıyorum). Çünkü elle yazılmış.

Tabii kıymet-i harbiyesi de var. Acaba hoca ya da o dönemdekiler onun farkında değil miydi? İlk tez sonuçta.

İlk olmasını şimdi fark ediyoruz. O zaman fark etmiyoruz. Çünkü biliyorsunuz bir de şu vardı, o dönem insanların kendi aralarında birtakım sürtüşmeleri de var. Bu da tabiidir insanın olduğu yerde, tabii olacak bir şeydir. Bu sürtüşmeler dolayısıyla onu Latin alfabesine aktaracak, eksiklerini tamamlayacak, uğraşacak, yeniden çalışma gibi bir şey. O da kolay bir şey değil. Ama mesela Çavuşoğlu bunu yapabilir miydi? Çavuşoğlu hiç o yöne iltifat etmedi. Bence yapamazdı çünkü Çavuşoğlu'nun edebiyat tarihi konusundaki bilgisi çok fazla kuvvetli değildi. Çünkü orada biliyorsunuz ki Arap Edebiyatı var, Fars Edebiyatı vardı. Müşterek İslam Edebiyatı'nda Fuzuli'nin Leyla ile Mecnun'u dolayısıyla tez Leyla ile Mecnun mesnevilerini anlatıyor. Ve bunu mukayeseli yapıyor. Söylemek istediğim, hoca Fuzuli'nin Leyla ile Mecnun'unun Arap ve Fars edebiyatlarındaki Leyla ile Mecnun mesnevilerinden daha üstün olduğunu ispat etmeye çalışıyor ve ispat ediyor. Şimdi bu şuna benziyor, burada yaptınız bunu, gördüğünüz eser sayısı az. Ama on sene sonra, yirmi sene, otuz sene sonra -o zaman zaten yapmak çok zor- bir yığın çalışma yapılmış bu konuda. Şimdi tekrar onlara gitmek, o şekliyle neşretmek hocaya uymaz. Faruk Bey de aynı şeyi yaptı, aynı şeyi Kaplan Bey yaptı. Evet bir defa neşretti ama o zaman üniversite doktora tezlerini basma yükümlülüğü vardı fakültelerin. Yani onu Kaplan Bey kendiliğinden bastırmadı. O zamanlar yönetmelikte de vardı bu, doktora tezleri basılır diye. Öyle sırası gelmiş, basılmış. Bastırmak istemiyorum ben diyebilir miydi belki bilemiyorum. Diyebilirdi de belki. Ama sanıyorum ona tekrar dönmek zor geldi hocaya.

Hocam, derslerinde bu mukayeseyi yapıyor muydu? Mesela bir beyti şerh ederken, bu mazmun şurada da geçer, şu Farsça eserde de geçer (gibi)?

Yapardı, yapardı. Fars edebiyatından da örnekler verirdi. Yani bunun diğer edebiyatlardaki, özellikle Fars Edebiyatındaki kullanımlarına veya söyleyişlerine de işaret ederdi.

Hocanın Arapçasının olduğunu düşünüyor musunuz? Ya da bir dönem Arapça bilgisi aldığını düşünüyor musunuz?

Açıkçası bilmiyorum. Farsçası var. Farsçası çok güzel, tercümeleri de var çünkü Farsça biliyorsunuz. Arapçasını bilmiyorum. Ama o dönem insanların bilme ihtimali çok kuvvetli. Mesela Tanpınar değil ama Ali Nihad Tarlan'ın yetiştiği muhit, çevresi biraz buna müsaitti. Onu nereden aldı o zaman eğer bilmiyor idiye? Yani Arap Edebiyatı'ndaki Leyla ile Mecnun'ları karşılaştırırken nereden aldı? Mutlaka orijinallerinden başka eserleri, en

azından belli başlı eserleri okumuş olması lazım. Çünkü o dönemde şu var, evet bir Ahmet Ateş var, Ritter gibi başkaları var, çevresinde insanlar var.

Ritter ile herhalde birbirlerini pek sevmezlerdi?

Yani mesela, şark dillerindeki yabancı hocalar. Ama ben onun onlardan faydalandığına pek ihtimal vermiyorum. O insanların biraz tesahüd etmek merakı fazla idi. Bizim kültürümüzde hala bu yardımlaşma meselesi çok zayıftır. Bu çok önemli ama yine de çok zayıftır. Yani mesela Köprülü ile ne kadar ilişkileri oldu bilmiyoruz. Ama İsmail Hikmet Ertaylan'la kavga ettiklerini, kavgalı olduklarını biliyoruz. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın günlüklerini gördüyseniz o Ali Nihat Bey ile alakalı bazı şeyler söyler. Hatta Tanpınar'ın yanlış hatırlamıyorsam babası vefat ettiğinde Ali Nihat Bey onunla ilgilenir. Sonra Ali Nihat Bey'in bazı hareketleri ve davranışlarından çok rahatsız olur. Bunlara gerek yok zaten ama hoca o kültürü çok iyi bilen insanlardan biriydi ve bunu anlatırdı. Şunu söyleyebilirsiniz: Bunu öğrenciler anlıyor muydu? Ben çok emin değilim.

Hocam az önce Nejat Hoca da söyledi. Bugün lise öğrencilerinin seviyesini hakikaten anlıyoruz. Sizin döneminizde de liseden üniversiteye geçen öğrenci Klasik Türk Edebiyatı'ndan bu kadar uzak mıydı?

Klasik Türk Edebiyatı'ndan uzak meselesi değil. Burada esas mesele şu, lise öğrenimiyle üniversite öğrenimi arasında dağlar kadar fark vardı. Neydi bu fark, şuradan kaynaklanıyordu, akademik olarak üniversite düşünüyorum meseleyi. Mesela Muharrem Ergin'in bize ilk derste söylediği sözü hiç unutmuyorum. Muharrem Ergin demişti ki *"Evinize veya camiye girerken nasıl ayakkabınızı çıkarıp da giriyorsanız, lisede öğrendiğiniz dil bilgisini buradan içeri girerken dışarıda unutun gelin."* Dil bilgisi bu. Şimdi bu benzetme eski edebiyat için de geçerli, Klasik Edebiyat için de geçerlidir. Ama Ali Nihat Bey böyle bir polemige girmez, böyle bir şey söylemezdi. Hiç söylemedi. Gelir, şiirini yazar, şerhini yapar, anlatır, karşısındaki insanların bunu anlayacağını düşünürdü. Ha, o öğrenciler bugünkülerden çok daha iyi anlıyordu orası muhakkak. Bugünküler çok çocuk geliyorlar hiçbir şey görmemişler, hiçbir şey okumamışlar. Şimdi tabii herkesi aynı düşünemeyiz, mesela ben üniversiteye gelmezden önce çok şey okuyup gelmiştim. Köprülü'yü, Ziya Gökalp'i, kültürümüzle alakalı önemli şahsiyetleri, mesela Türk İslam Medeniyeti'ni okuyup gelmiştim. Lise öğrencisi, Köprülü'nün Barthold'dan tercüme ettiği eseri okumuş, birtakım notlar almış, üniversiteye gelmiş. Hatta bir gün -bu biraz dedikodu kabilinden- Faruk Bey'den imza alıyoruz, Faruk Bey bana dedi ki *"Ne okuyorsun bu günlerde?"*. *"Köprülü"yü okuyorum dedim. İmzayı alıp giderken bir arkadaşım, "Sanki adını duydun da Köprülü'nün!" dedi. Halbuki ben onu lisede okumuştum. Tabii o arkadaş bilgiçlik yapmak istiyor. Onun*

bilmediği bir şey vardı, Faruk Bey ikinci sınıfa geçtiğimiz zaman bana dersin sonunda, “Siz sınıfın listesini yapın getirin” dedi. Çok sonra öğrendim ki, (sonra zaten kendisi de söyledi) ben birinci sınıftayken ikinci üçüncü sırada oturmuşum, çok dikkatli ders dinlermişim, hoca benimle temas kurmak için çağırmış. Mesele buymuş. O bana zaman zaman “Ne okuyorsun, ne yapıyorsun” diye sorup gitmemi teşvik ederdi. Yani böyle şeyler soruyordu, onun için sordu bana. Ben de Köprülü’yü onun için söyledim, daha evveliyatı var. Fakat arkadaş bunları bilmediği için “Sanki adını duydun da” dedi. Tabi bu işin şakası. Yani demek istediğim şey şu, o öğrenciler hocayı hayranlıkla dinliyorlardı.

Ama bu da önemli değil mi hocam? Yani hocanın öğrenciyi çekmesi, onu sıkıması, derste anlatılacak konuyu yazdırmayı öğrenciyi sıkarak diye düşünüyorum.

Tabi, tabi. Zaten yazdırmazdı hoca, biz not alırdık. Karahan gibi yazdırmazdı. Bizim hocalarımız arasında ne Kaplan yazdırırdı ne Faruk Akün yazdırırdı ne de Faruk Kadri Timurtaş yazdırırdı. Yani hocalarımızın hiçbirisi yazdırmazdı. Ve biz not alırdık. Hoca da yazdırmazdı, hoca sadece anlatırdı. Orada mesela şekiller çizerdi. Mum ışığı yapardı. Mum yapardı, görselleştirirdi, resimler çizerdi. O ışığın vurması, güneşin vurması, ayın vurması gibi anlatılan konuya göre şekiller çizerdi.

Beytin şerhine daha başlamadan aruz, kafiye gibi, biçimsel özellikler üzerinde de durur muydu?

Hayır, hayır. Benim hatırladığım kadarıyla onlar yoktu. Yalnız ben imtihan olmadım şeyden.

Son imtihandan bahsediyorsunuz değil mi? Mezun olmak için girdiğiniz.

Üçüncü sınıfa geldiğimizde sertifika almak için. Benim esas sertifikam Yeni Türk Edebiyatı, yardımcı sertifikam Karahan. Ondan da imtihan olmadım fakat imtihan olan arkadaşlar söylüyorlar, usûlü tutturmuş, takti yaptırıyor, ona göre okumazsanız buyrun. Demek ki çocuklar ona göre hazırlanıyorlar, ona göre çalışıyorlar. Bu şuna benzer, biraz evvel Karahan için aynı şeyi söyledim. At sahibine göre kışner derler ya, öğrenci hocaya göre kendini hazırlar. Hazırlanır, şunu yapar bunu yapar, yazması anlatması şart değil. Şimdi öyle değil, notlarına bakıyor çocuk, hocam bunu yazdırmadınız, bu yok benim notlarımda diyor. Hatta öyle ki “Hocam ben notumu böyle almışım” diyor bana. Kızım benim öyle bir şey söylemem mümkün mü? diyorum. Veya oğlum benim öyle bir şey söylemem mümkün mü? Ben bunamadım kusura bakma, onu sen yanlış yazmışsın diyorum. Yazdığı şeye bakıyor o. Ama bizde tabii öyle bir şey olmazdı. Yani ben imtihana girmediğim için o taraflarını bilmiyorum ama usûl, takti yaparak imtihan edermiş.

Hocadan bahsedenler hocam klasik bir Osmanlı beyefendisi ve âlimi gibi ifadelerle ondan bahsediyorlar

Alim meselesi ayrı bir konu bakın, alim meselesi ayrı. O dönemde bakın şu var, böyle Köprülü gibi mütebahhir bir edebiyat tarihçisi değildi hoca. Metin şerhi yapardı.

Onu sormak istiyordum ben de hocam. Sanki alanı daha ziyade şerh (gibi miydi)? Mesela kendi alanında yapılan araştırmaları takip eder de derslerinde bahseder miydi?

Yok yok, hoca sadece şerh ederdi, o tarihle alakalı, edebiyat bilgisi veyahut da şairin biyografisi ile alakalı herhangi bir şey söylemez, sadece şerh ederdi. Şimdi ben şöyle şey yapıyorum, hatta bunu ben Nihat Sami Bey'e de sordum, "Fuat Köprülü araştırır, edebiyat tarihi, tarihi bilgi verir. Ali Nihat Bey metni şerh eder, metnin girdiği tedahülleri, şunu bunu hepsini açıklar. Ben ikisini birleştirmeye çalışırım. Resimli Türk Edebiyatı Tarihi'nde ikisini birleştirmeye çalıştım" derdi rahmetli. Tabi zor bir şey o. Yani hem sosyal olaylara gidecek hem de.³ Ama hocanın mesela sosyal olaylardan bahsettiği çok nadirdir. Şimdi Eski Edebiyatçılar her şeyde sosyal olay var diyorlar. Sizin alanınız Eski Edebiyat mıydı? (SY: Eski Edebiyat) Şimdi her şey var diyorlar. Yok yani, kusura bakmayın. Şunun fiyatı düştü bunun fiyatı arttı, bunlar sosyal olay değil. Sosyal olay başka şeyler var.

Haddim olmadan, çok özür dileyerek söylüyorum. Sosyal hayat araştırmaları gerçekten biraz olmaması gereken yöne doğru gidiyor. Şimdi Baki, bir şeyhülislamın giydiği çizmeden bahsetmez. Yani niye bahsetsin ki? Duygularını düşüncelerini ifade etmek için onu malzeme olarak kullanır. Genellikle bu türden yapılan çalışmalarda işte "Şu divanda bu vardır, bu vardır"... Yok böyle bir şey. Şair bunu anlatmak üzere yazmıyor ki şiirini, onu malzeme olarak kullanıyor.

Evet estetik gayesi farklı, anlayışı farklı.

O noktada hayallerine, mazmunlarına malzeme yapması her dönem edebiyatında her milletin edebiyatında görülebilir bir şey. Sosyal hayat araştırmaları bu anlamda herhalde biraz tepki çekiyor ama bunun çalışmaların aslı mecrasından çıkarılmasından kaynaklandığını düşünüyorum.

Tabi, çok doğru, çok güzel.

O damar (sosyal hayat) acaba nasıl kapıldı hocam? Herhalde burada Ali Nihad Tarlan hocanın hiçbir dahli yok?

³ Cümle burada kesiliyor

Hiçbir dahli yok. Bu şuradan kapıldı, tenkit ediliyor ya sosyal hadiseleri, bir savunma ihtiyacı. Savunma ihtiyacına gerek yok çünkü ben derslerimde şunu söylüyorum, ben Yeni Edebiyatçıyım, diyorum ki bugün bir şiir okuma ihtiyacı duysanız Abdülhak Hamid'i değil Fuzulî'yi okursunuz. Şiir odur. Ama burada sosyal hadisenin olup olmaması ayrı bir konu. Çünkü onun estetik görüşü farklı. Yahya Kemal'in de isabetle belirttiği gibi romanımız olsaydı onlar olurdu. Yani o sosyal hayatımız olurdu. Mesela ben bugün derste söyledim, İstanbul Edebiyatı diye bir dersim var benim, Edebiyatta İstanbul diye. Orada 16.yy'da, 17.yy'da şairlerin İstanbul'a bakışını, o antolojilerden şuradan buradan toplayarak İstanbul'la alakalı (şiirler inceliyoruz). Bu keşke çalışılmış olsa. Yani mesela diyelim ki şu semtin özellikleri, güzeller... Şimdi ben bir tebliğ veriyorum İstanbul'la alakalı, yanımda bir Eski Edebiyatçı arkadaş var. Deniz hamamlarını anlatıyor şair, güzelleri anlatıyor, arkadaş: *"Bunlar erkek, erkek"* dedi. Nereden biliyorsun adamın erkek olduğunu, erkeği tasvir ettiğini, yanında mıydın? Şair güzeli tasvir ediyor, yani bunun erkek kadın olması da aslında önemli değil. O zaman onlara erkek dersin onları töhmet altında bırakırsın. Bu da hoş bir şey değildir. Burada doğrudan doğruya bir güzelin orada olabileceğini düşünüyor, onu anlatıyor. Deniz hamamında kim olur? Güzeli olur. Erkek de olabilir bu, kadın da olabilir. Evet bu şeyi zaten iyi bilirsiniz, Faruk Akün'ün İslam Ansiklopedisi'ndeki Divan Edebiyatı maddesini. O hep söylenen bir şeydir. Hoca hatta onu yazdığı zaman bana demişti ki *"Şaşırдың değil mi, sen böyle bir şey beklemiyordun?"* Evet dedim beklemiyordum. Hoca bambaşka bir şey yazmış orada. Ve orada görüyorsunuz ki anlatılan Türk erkek güzeli, bu erkek güzeli şiire yansıyor. Nasıl yansıyor? Araplardan Acemlere, Acemlerden bize geliyor. Çok müthiş bir şey bu. Ama Nihat Sami Banarlı'ya bakacak olursak aslında güzel olan erkektir, kadın güzel değildir. Eski Yunan'da bütün ilahlar erkektir, kadın değil erkek güzelinden bahsedilir. Bu eski felsefede, eski anlayışta bir yaklaşım tarzıdır. Herkes kendine göre mizah yapıyor.

Yani sizin ilk dediğiniz gibi, mutlak güzelliğin peşinde bence. Bugün de biz bir bebeğe yakışıklı demeyiz, mutlak anlamda güzel deriz. Kız da olsa erkek de olsa güzel deriz.

Evet, güzel çocuk deriz. Doğru, çok doğru.

Evet hocam, çok teşekkür ederim.

Herhalde soracak başka bir şey yok çünkü benim öyle özel bir münasebetim yoktu.

Ama Merâgî'nin güftelerinin çevirisi dolayısıyla Hoca ile çalışma imkânı buldunuz

Evet orada, o arada gittiğimizde ben ona yazdım, keşke kendime de saklasaydım.

Onun dışında bir anekdotunuz, bir hatıranız falan var mı hocayla?

Vallahi hoca gayet kibardı. Yani ikram da görürdük, hanımefendi bize bir şey(ler ikram ederdi).

Ha, Evine giderdiniz? Evinde çalıştınız?

Evinde çalıştık, onları evinde yaptık ben evine giderdim.

İçerenköy'deki evine mi?

İçerenköy'deki evine giderdim. Orada birkaç saat (çalışıyorduk). Hatta bize tembih ederlerdi hocayı fazla lafa tutmayın. Çünkü şunlar hemen bitsin diye.

O sıralarda hoca bir araştırma peşinde miydi, bir şeyler yayımlama?

Yok, rahattı. Hiç iş konuşulmuyordu yani. Hoca biraz dediğim gibi rahatına düşkün insandı. O eski insanların özelliği. Yani sanatkâr insandı.

Biraz sanatkâr ruhu da vardı öyleyse?

O zaten belli oluyordu, duruşundan, tavrından, konuşmasından.

**DR. MÜNÜR ERTEN'İN HATIRALARINDA
ALİ NİHAD TARLAN HOCA**

Mülâkat: Dr. Özkan CİĞA¹

1949 yılında Akşehir'de doğan ve ilköğrenimini burada tamamlayan Dr. Münür Erten lisans eğitimini almak üzere 1967 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne yerleşir. 1971 yılında bu bölümden mezun olarak aynı yıl içerisinde Diyarbakır'a atanır ve hayatının geri kalanını burada geçirir. 1971 ile 1973 yılları arasında Diyarbakır'da öğretmen olarak görev yaptıktan sonra 1973 yılından 2016 yılına kadar Dicle Üniversitesi bünyesinde çeşitli akademik birimlerde çalışarak burada akademisyenlik görevini ifâ eder. Hâlen aynı üniversitede emekli öğretim üyesi olarak derslere girmeye devam eden Dr. Münür Erten, 45 yıl boyunca özeldir Dicle Üniversitesi'ne genelde ise ilim âlemine hizmet ederek pek çok talebenin yetişmesine vesile olmuştur. İlim tahsilinde hocalarından aldığı ilmî disiplini, feyzi ve gayreti yetiştirmiş olduğu talebelerinden esirgemeyen Dr. Münür Erten Hoca ile yaptığımız bir mülakatta, İstanbul Üniversitesi'nde bulunduğu yıllarda derslerine devam eden çok değerli hocaların yanı sıra metin şerhi üstâdı Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Hoca hakkında da hatıralarını dile getirmiştir. Biz de Hikmet – Akademik Edebiyat Dergisinin hazırlamış olduğu Ali Nihad Tarlan Özel Sayısında Dr. Münür ERTEN Hoca'nın Ali Nihad Tarlan Hoca ile ilgili hatıralarına yer vereceğiz.

Ali Nihad Tarlan Hoca'ya Dâir**1. İstanbul Üniversitesi'ndeki öğrencilik yıllarınızda hangi hocaların derslerine katıldınız? Hayatınızda hangi hocaların ilmî birikiminden veya şahsî tecrübelerinden faydalandınız?**

O dönemde Faruk Kadri Timurtaş, Mertol Tulum, Necmettin Hacıeminoğlu, bize Osmanlı Türkçesi konusunda çok yardımcı oldular. Bir kısmı zaman zaman asıl hocalarımızın yerine derslere geldiler. Muharrem Ergin Hoca'dan Yeni Türk Dili, Fehmi Karamanlıoğlu'ndan Eski Türk Dili dersini aldık. Ali

¹ Adıyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi, ozkanciga@gmail.com.

Nihad Tarlan, Mehmed Çavuşoğlu, Ali Alparslan, Fahir İz, Abdulkadir Karahan hocalarımızdan Eski Edebiyat dersini aldık. Mehmed Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil Hocalarımızdan Yeni Edebiyat; Ahmet Caferoğlu'ndan Türk Dili Tarihi; Kemal Ersalan Hoca'dan -aynı zamanda benim doktora danışmanımdır- Çağatayca, Doğu Türkçesi derslerini aldık. Sadettin Buluç hocamızdan Eski Anadolu Türkçesi derslerini aldık. Her bir hocamızın ben de ayrı bir yeri vardı. Bütün öğrencilik yıllarımda benim bir tane defterim olmuştur. Kalınca bir defterdi. Onun bir tarafında ben dilci olduğum halde Ali Nihad Tarlan Hoca'nın notları vardı. Diğer tarafında ise Mehmed Kaplan Hoca'nın notları vardı. Bu iki hoca bende çok önemli izler bıraktı. İyi de hep derslerine devam etmişim, öğretmenliğim sırasında çok yardımları oldu. Mesela Mehmed Kaplan Hoca ben buraya geldikten sonra -onun derslerine katılmamdan dolayı beni iyi tanırdı- bana sekiz tane mektup yazdı. Bir ara o mektupları birlikte yayımlayabiliriz. Mektuplarını özetleyecek olursak hep şunları söylerdi. Münür, "Diyarbakır çok eski bir kültür şehrimizdir, orada araştırılacak, ilim dünyasına kazandırılacak birçok bilgi var. Kaybolmadan bunları toplayalım, derleyelim." diyordu. Ben de hocamın sözünü tuttum. Diyarbakır'a özgü deyimleri, hiçbir kaynakta bulunmayan yüz on tane deyimini bir bildiride sundum. Sonra Türk Dil Kurumu tarafından yayımlandı ve isteyen arkadaşlara ara ara gönderiyorum. Doktora tezim de Mehmed Kaplan Hoca'nın yönlendirmesiyle Diyarbakır Ağzı üzerineydi zaten. Böylece hocamın arzusunu yerine getirmiş oldum.

Mehmed Kaplan ve İnci Enginün Hoca'nın Diyarbakır'ı ziyareti sırasında Ziya Gökalp'in evinde çektikleri bir fotoğraf: Soldan üçüncü sırada Münür Erten, dördüncü Mehmed Kaplan, beşinci İnci Enginün.

2. İstanbul Üniversitesi'ndeki öğrencilik yıllarınızda merhum Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'a dair hatıralarınız var mı? Bizimle paylaşır mısınız?

İlk ders ve Ali Nihad Tarlan Hoca'yı dinleyemeden geri dönmek:

Biz öğrenciyken Ali Nihad Tarlan Hoca'nın büyük hocalığını anlayacak durumda değildik zaten ama mezun olduktan sonra hocamızın eserlerini okudukça, gördükçe kaynak olarak kullandıkça hocamızın ne kadar büyük bir metin şerhi üstadı olduğunu o zaman anladık. Yalnız metin şerhi etmekle kalmıyordu. Sosyoloji, psikoloji, tasavvuf, İslamî bilimler, tarih gibi her konuda derya bir hocamızdı. Yani her açıdan diğer hocalarımızla mukayese etmek bile doğru değildi. Bütün hocalarımız değerliydi ama Ali Nihad Tarlan Hoca'mızın yeri bambaşkaydı.

Hatıralara şuradan başlayalım. İlk kaydolduğumuz yıld, Ali Nihad Tarlan Hoca'yı da henüz iyi tanımıyorduk. O dönemde Cumartesi günlerinde yarım gün mesai vardı. Ali Nihad Tarlan Hoca'nın dersi de Cumartesi günü 9 ile 12 arasındaydı. Saat dokuzda ders başlıyor diye dokuza beş kala on kala falan hocanın dersinin olduğu amfiye sallana sallana gittik. Bir baktık ki amfi ağzına kadar dolmuş. Bir kalabalık ki amfide oturacak yer yok. Bir de amfinin yürüyüş yerlerinde, merdivenlerde de oturacak yer yoktu. Fakat amfinin içinde öğrencilerin yanı sıra herkes vardı. Öğrenciler, başörtülü teyzeler, saç yapılı hanımlar, subaylar, polisler, kravatlı insanlar, yaşlı başlı bastonlu dedeler vardı. Velhasıl bizden başka herkes vardı. Çok şaşırdık. Amfide oturacak yerin de olmadığını görünce derse haftaya gireriz, önemli değil dedik ve arkadaşlarla oradan ayrıldık. Sonra sorduk soruşturduk. Bizden öncekilere büyüklere dedik ki "aynı zamanda Yüksek Öğretmen'de öğrenci olduğumuz için" ya abi abla bu hocanın dersi neden böyle kalabalık deyince onlar "Ooo siz onu tanımıyorsunuz. O Ali Nihad Tarlan Hoca çok ünlüdür. Pek çok eseri var, Eski edebiyatta şerh ilminde, metin şerhinde çok önemli çalışmaları var, hocamız alanda tektir." deyince "neyse iyi, biz derse haftaya gideriz artık, gülerek bu dersimizi de aldık yalnız." dedik. Bir sonraki hafta saat altı buçukta henüz fakülte açılmamıştı, fakültenin kapısına vardık. Kapıyı çaldık, içerdeki görevli müstahdem kapıyı bize açtı. Müstahdem "hayrola" dedi. Biz "Valla hocanın dersine geldik." dedik. "Siz birinci sınıf mısınız?" dedi. (Bizim birinci sınıf olduğumuzu bildi.) Evet dedik. "Geçen hafta derse giremediniz değil mi?" dedi. Evet, giremedik dedik. "Hımm onun için erken geldiniz değil mi?" dedi. Gülerek evet, dedik. "Hadi bakalım, girin neyse." dedi. Yanımızdaki kitapları, defterleri birer birer amfide en ön sıralara koyduk. Henüz gelmeyen arkadaşlar için de yer ayırdık. Locadan hocayı dinleyeceğiz diye kitapları ön sıralara sıraladık. Aradan çok geçmeden yarım saat kırk beş dakika sonra yani saat yedi buçuk bile olmadan amfinin dolduğunu gördük. Hayretler içerisinde kaldık ve yedi buçuktan saat dokuza kadar bir buçuk saat boyunca yerimizden kalkarsak yerimizin kapılacağını düşündüğümüz için bulunduğumuz yerde öylece oturduk. İlk anım budur.

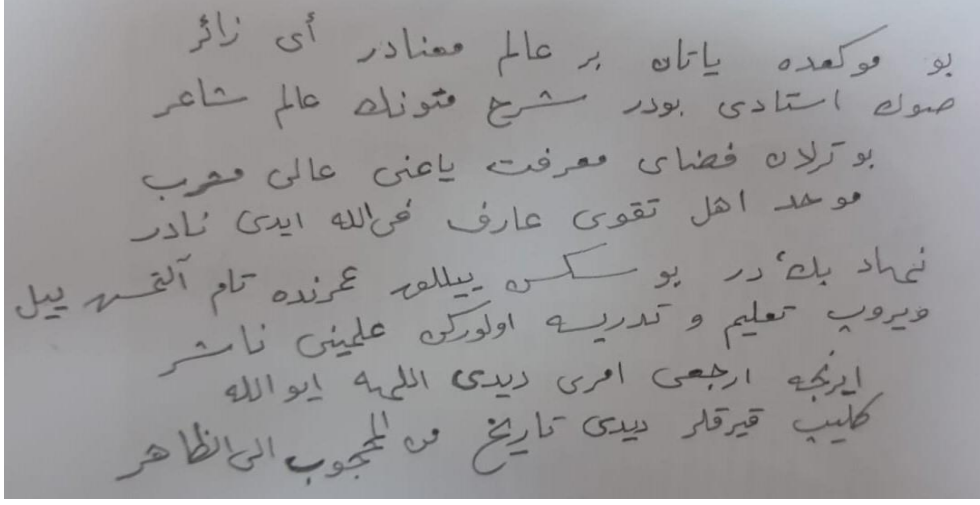
Kendi şiirinin şerhiyle öğrencinin sorusuna cevap verir:

Ders işlerken hocanın şöyle bir âdeti vardı. Eski edebiyat hocası olduğu için tahtaya yeni harflerle hiçbir şey yazmazdı. Eski harflerle, bir beyit yazar, o beyti açıklamaya başlardı. Birinci sınıfta, hocanın derslerinden birinde yanlış hatırlamıyorsam Zâtî'den bir beyit yazdı. Âh ile başlayan bir beyit yani elif med ve he ile başlayan bir beyit. O beyitte yer alan âhın izahı bir saatten fazla sürdü. Âhtan güneşe gitti. İşte âhın he sinin güneşin yuvarlağı olduğunu, med ve elifin ise güneşin ışınları olduğunu söyledi. Oradan he harfinin görünüşünden aslanın yelesine gitti. Aslanın yelesinden padişaha, şaha, hükümdara gitti. İşte hükümdar, saymak sevmek zorunda değildir ama hükümdarın kendisinin sayılıp sevmek zorunluluğu vardır, dedi. Âhtan başlayarak beyti açıklamaya başladı. Ama âh daha bitmedi. Bir arkadaşımız parmak kaldırdı. "Hocam, siz bu kadar bir âh için bir buçuk saattir konuşuyorsunuz ama acaba Zâtî, bunları düşünmüş mü?" dedi. Ali Nihad Tarlan Hoca, "bak evladım" dedi. Bir beyit daha yazdı. Onu da açıklamaya başladı. Daha önceki beyte ilişkin bir yere geldi galiba, arkadaş "Mesela hocam burada siz diyorsunuz ki işte ney batîni söyler, yok işte bir çoban kamışı kesmiş yakmış, hançerin ucuyla delmiş, sesi işte böyle sırlıymış, şöyle sırlıymış falan şair acaba bunları düşünmüş mü?" dedi. Hoca, "elbette evladım", çünkü onu ben yazdım, dedi. Meğer ikinci yazdığı beyit kendisininmiş.

Kendi vefat tarihini düşüren hoca:

Hocanın anıları çok da ben tam hatırlayamıyorum. Bir de onun asistanı rahmetli Mehmed Çavuşoğlu vardı. Mehmed Çavuşoğlu da çok zeki bir hocamızdı. Bazen Ali Nihad Tarlan Hoca'mızın yerine derslere o gelirdi. Metin şerhi derslerine o devam ederdi. Hocayı çok severdi, hoca da onu çok severdi. Biz hissediyorduk yani. Ben 1971'de mezun olup buraya geldim. Birkaç yıl sonra yanlış hatırlamıyorsam 1978'de Ali Nihad Tarlan Hoca vefat ettikten sonra Mehmed Çavuşoğlu bir anısında, nerede olduğunu hatırlayamayacağım ama bir yerde okumuştum. Yanılmıyorsam Kemal Anadolu'nun bir yazısında geçiyordu. Yazıda şöyle bir hatıra yer alıyordu: Mehmed Çavuşoğlu, "Ali Nihad Tarlan Hoca'mın mezarına tarihi ben düşüreceğim. Mezar taşı boş kalsın, yalnız ismi kalsın, gerisinde tarihi ben düşüreceğim." diye mezarlığı hazırlatmış. Fakat aradan yanlış hatırlamıyorsam bir iki yıl geçtiği halde hâlâ tarih düşürmemiş. Zaman zaman da hocama benim bir tarih borcum var. Bunu nasıl etsem de yazsam dediği günlerden birinde Ali Nihad Tarlan Hoca, Mehmed Çavuşoğlu Hoca'mızın rüyasına girmiş. "Oğlum Mehmed, sen hani benim vefatıma tarih düşürecektin? Niye bu kadar geciktin? Senin tarih düşüreceğin de yok zaten, al bakayım kalemi, ben söyleyeyim sen yaz. Ben tarihim kendim düşürüyorum." demiş. Ali Nihad Tarlan Hoca, Mehmed Çavuşoğlu'na tarihi yazmış. Mehmed Çavuşoğlu da kan ter içinde uykudan uyanır uyanmaz unutmayayım diye hemen bulduğu ilk kalemlerle ilk yere duvara, masaya, peçeteye bir yere (tam olarak hatırlayamıyorum) yazmış ki Ali Nihad Hoca en son da tarihini kendi düşürdü diye not yazmıştı. Bu yazıyı hayal meyal hatırlıyorum. Tabi ki Ali Nihad Tarlan Hoca'nın vefat tarihine

düşülen manzume hakkında muhtelif söylentiler de mevcuttur². Manzum tarih şöyle³:

Sınavlara dair bir hatıra:

Bir anım da şöyle, biz sekiz tane vize sınavına girerdik daha sonra yazılı sınava girme hakkı kazanırdık. Yazılı sınavı da geçerse, bu sınavdan iyi bir puan alırsak tek tek o derslerin hocalarının sözlüsüne girmeye hak kazanırdık. Öylesine zor bir sınav ki o zaman edebiyat fakültesi öyleydi. Sözün özü tüm derslerin sözlüsüne giremeye hak kazandım. Ben ilk önce Ali Nihad Tarlan Hoca'nın sınavına girmek istedim. Yalnız o dönemde şöyle bir şey daha vardı. Sınavına girdiğimiz derslerin birinden bütünlemeye kalırsak bütün derslerden

² Mehmed Çavuşoğlu'nun, Ali Nihad Tarlan Hoca'nın vefatı üzerine düşürmüş olduğu tarih hakkında birden çok rivayetin olduğunu görmekteyiz. Yakın zamanda Dursun Gürlek tarafından kaleme alınan "Kendi Vefat Tarihini Yazdıran Edebiyat Hocası: Ali Nihad Tarlan" başlıklı bir yazıda düşürülen tarihin yazılma serüveni hakkında farklı bir bilgiye rastlamaktayız. Ayrıntılı bilgi için bk.

<https://www.ittifakgazetesi.com/kendi-vefat-tarihini-yazdiran-edebiyat-hocasi-ali-nihad-tarlan-m264.html>

³ Dr. Münür Erten'in hatt-ı destiyle yazılan bu beyitlerin yeni yazıya aktarımı şöyle:
"Bu mevkîde yatan bir âlem-i ma'nâdır ey zâir
Son üstâdı budur şerh-i mütûnunun âlim-i şâir

*Bu Terlân-ı fezâ-yı ma'rifet yani Alf-meşreb
Muvahhid ehl-i takvâ ârif-i fillâh idi nâdir*

*Nihad Beydir bu seksen yıllık ömründe tam altmış yıl
Verip tâ'lîm ü tedrise olurken ilmîni nâşir*

*Erince irci'i emri dedi Allah'a eyvallah
Gelip kırklar dedi tarih mine'l-mahcub ile'z-zâhir"*

kalıp sınavlara tekrar giriyorduk. Yani sekiz vize sekiz final, sekiz sözlü vs. öyle zordu işte. Ben Ali Nihad Tarlan Hoca'nın sınavına girdim. Arkadaşlar, "Hocanın odasına girince en büyük boylu divanı al, yazıları iri, harekeli, çok güzel okunuyor.", dediler. Ben Ali Nihad Tarlan Hoca'nın huzuruna girer girmez hemen arkadaşların söylediği divanı aramaya koyuldum. Hoca "Evladım ne arıyorsun?", dedi. Ben divanı buldum, hemen çıktım. Hoca "Her gelen bu divana sarılıyor.", dedi. Hoca, "Ver bakayım onu." dedi. Divanı benim elimden aldı ve başka bir yere koydu. Daha sonra elime bir divan verdi. Bir baktım Nedim divanı çıktı. Tabii baya bir zorlandım. Arkadaşların söylediği kitap meğer Âşık Paşa'nın eseriymiş de daha kolay okunuyormuş.

Bir anlık gaflette bulununca enseme gelen ikaz:

Bir anım da 27 Mayıs gününde biz Türkoloji bölümü olarak Göksu'ya hocalar, öğrenciler birlikte geziye giderdik. Göksu deresinin çok güzel mesire yerleri vardı, oraya giderdik. Herhâlde 1969 yılının 27 Mayıs'ıydı diye hatırlıyorum. Bu arada bizim bölümde bir hikâye yarışması düzenlemişti. Hikâye yarışmasında birinci oldum. Bölümümüzün Gedikli, şu an da kendisi sağdır, kendisine saygılarımı sunuyorum. Zeynep Kerman Hocamız, Mehmet Kaplan Hoca'mızın asistanıydı. Zeynep Kerman da bu hikâye yarışmasına girmişti. Bir de şu anda meşhur hikâyecilerimizden Feyza Hepçilingirler, bizden bir sınıf önceydi o da bu yarışmaya girmişti. Onlar baya iyi yazıyorlardı. Zeynep Kerman Yeni Türk Edebiyatı Profesörü olarak emekli oldu. Feyza Hepçilingirler ise hâlâ yazmaya, ödülleri almaya devam ediyor. Onların arasından ben hikâye yarışmasında birinci olmuşum. Rahmetli hocalarım bana kendi kitaplarını imzalayarak onları armağan olarak vermişlerdi. Bu yaşananlar 1969 yılının 27 Mayıs'ındaki Göksu gezisinde olmuştu. Bütün hocalarımız oradaydı, ben armağanlarımı aldıktan sonra oyunlar oynamaya başladık. Mertol Tulum Hoca da bizimle beraber futbol oynayanlar arasındaydı. Ben de kaleciydim. Göksu deresi de tam arkamdaydı. Gol yiyince top dereye kaçtı. Tam o sırada kayıkla Ali Nihad Tarlan Hoca geldiğini gördüm. Elini uzattı, ben de hoş geldiniz diyerek elini sıktım ve daha sonra onun sahile çıkmasına yardımcı oldum. O sahile çıktıktan sonra henüz iki adım atmadan arkamdan enseme bir tokat geldi. Bir baktım ki Mertol Hoca, "Ne yaptın sen?", dedi. Şaşırılmış bir şekilde "Ne yaptım ben?" dedim. Mertol Hoca, "Hocanın elini sıktın." dedi. Ben de "Evet valla hocam, hocanın elini öpeceğim yerine gaflette bulunarak elini sıktım.", dedim. Mertol Hoca, "Git çabuk hocadan özür dile." dedi. Ben de Ali Nihad Tarlan Hoca'nın yanına gittim. Özrümün affını dilerim, ben elinizi sıkmak gafletinde bulundum, müsaade ederseniz elinizi öpmek istiyorum, dedim. Elini uzatarak, "Elbette evladım berhudar ol, Allah seni bağışlasın." dedi. Ben de Ali Nihad Tarlan Hoca'nın uzattığı eli öptüm.

Göksu Gezisinden bir fotoğraf: Ortada soldan ikinci sırada oturan kişi: Münür Erten, ön tarafta soldan dördüncü sırada oturan kişi: Feyza Hepçilingirler.

3. İstanbul Üniversitesi'ndeki öğrencilik yıllarınızda merhum Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'a yakın gördüğünüz isimler veya mesai arkadaşlarının kimler olduğu hakkında biraz bilgi verebilir misiniz?

Tabii, Mehmed Çavuşoğlu asistanıydı, Ali Alparslan sık sık hocayla görüşürdü. Fahir İz hocamız vardı. O da Eski Edebiyat hocamızdı ama Ali Nihad Tarlan Hoca'yla görüşüklerini hiç hatırlamıyorum. Fahir İz Hocamız Ali Nihad Tarlan Hoca'ya göre biraz farklıydı. Fakat Fahir İz Hoca'nın ağabeyi Mahir İz Hoca vardı. Yüksek İslam Enstitüsünde hocaydı. Onun bilgisi, eserleri, hocalığı daha farklıydı. Bizim bölümümüzün hocası olmamasına rağmen biz onu Ali Nihad Tarlan Hoca'yla teşrik-i mesai içerisinde olduğunu görüyorduk. Bölüme gelip gidiyordu. Onun konferanslarına gidiyorduk. Biz, onu Yüksek Öğretmen Okulu'na davet ediyorduk o da bizi kırmayıp gelir, konferanslar verirdi. Abdulkadir Karahan Hocamız vardı, Ali Alparslan Hocamız vardı. Bunlar hep Eski edebiyat hocası. Ali Alparslan Hoca'yla görüşüyordu ama Abdulkadir Karahan Hoca'yla arası pekiyi değildi. Birbirlerini ne hikmetse pek sevmiyorlardı. Mesela Sadettin Buluç Hocamız ile arası çok iyiydi. Ahmet Caferoğlu hocamız ile arası iyiydi. Ahmet Caferoğlu Hocamız bölümde bir hocaya kızdığı zaman şöyle derdi: "Benim hiç kimseden korkum yoktur. Ali Nihad Tarlan hariç bunların hepsi benim talebemdir. Hiçbirisinden korkum yoktur yalnız Abdulkadir Karahan'dan korkuyorum. Onun tabancası vardır." Karahan hocamız da Siverekli o yıllarda tabancasız gezmiyordu. Ancak birbirlerini çok seviyorlardı, birbirlerine hürmet ediyorlardı. Gayet iyi görüyorduk. Bölümde Mehmet Kaplan Hoca vardı. Ali Nihad Tarlan hocamıza sık sık uğrardı, onun ellerini öperdi, çünkü Tarlan Hoca onun da hocasıydı. Benim hatırlayabildiklerim bunlar.

4. İstanbul akademi camiasında bir hoca ve aydın portresi olarak Ali Nihad Tarlan Hoca'yı nasıl tanımlarsınız?

Ali Nihad Tarlan Hocamız metin şerhinde hakikaten hepimizi hayran bırakan bir özelliğe sahipti. Genel anlamdaki bilgisiyle, derin tasavvufî bilgisiyle, ders anlatım tarzıyla, üslubuyla, yazılarıyla hakikaten bütün hocalarımızın, öğrencilerimizin son derece saygı duyduğu, sevdiği, hayran olduğu hocamızdı. Allah rahmet eylesin. Ali Nihad Tarlan Hoca, derslerinin birinde hafızam beni yanılmıyorsa "Ben metin şerhini Ferit Kam hocamdan öğrendim. Ferit Kam Hocam bana metin şerhi konusunda çok büyük yardımları dokundu, bana ışık oldu. Ben kendimi onun sayesinde metin şerhi konusunda geliştirdim.", dediğini hatırlıyorum. Ferit Kam Hoca da Ali Nihad Hocamızın metin şerhi konusunda onun hocasıymış, ona yol göstericiymiş.

5. Ali Nihad Tarlan Hoca'nın Doğu İslam Klâsiklerinden yaptığı çeviriler konusundaki fikirleriniz nelerdir?

Baya bir çevirisi var. Bu da alana hâkimiyetinden ileri geliyor. Farsçayı çok iyi biliyordu. Arapçayı da en az Farsça kadar iyi bir şekilde biliyordu. O yüzden Doğu Klâsikleri dediğimiz eserlerin birçoğunu gayet iyi bir şekilde çevirmişti. İnönü'nün başlatmış olduğu projede klâsikleri kütüphanemize, edebiyatımıza kazandırma anlayışı vardı. Hem doğuda hem batıda çok önemli eserleri o dönem İnönü çevirtmişti veya çevrilmesine ön ayak olmuştu. Birçok eserin ön sözünde de zaten kendisinin yazdıklarını görebiliriz. O dönemde de Ali Nihad Tarlan Hocamıza da Doğu Klâsikleriyle ilgili önemli görevler düştü.

6. Ali Nihad Tarlan Hoca'nın şairliği aruzla yazdığı şiirler hakkında neler söylersiniz?

Dersler de kendi yazmış olduğu şiirleri de söylerdi. Bağlama göre arada kendi şiirlerini okur ve şerh ederdi. Genellikle bu benim şiirimdir diye söylemezdi. Çok darda kalmazsa söylemezdi. Ama biz tahmin ederdik. Şiirin üslubundan, şiiri açıklamasından, şerhlerinden, mazmunlarındaki özelliklerinden biz hocamızın şiiri olduğunu anlardık. Sanıyorum bir divançe hatta divan dolduracak kadar bir şiiri vardı. Şiirlerinin bir araya getirildiği konusunda bir bilgim yok ama o kadar çok olduğunu tahmin ediyorum. İyi bir şairdi yani. Öyle bir tarafı da vardı hocamızın.

7. Hoca'nın öğrencileriyle ilmî ve şahsî münasebetiniz var mıydı? Hoca'nın öğrencilerine verdiği önemi anlatır mısınız?

Tabi, bir kere hoca öğrenci ilişkisi bugünkü gibi değildi. O zaman daha farklıydı. Yani her hocamızın odasına istediğimiz zaman halini hatırını sormak için gidemezdik. Ama zaman zaman şerh konusunda takıldığımız konular olursa önce Mehmed Çavuşoğlu'na giderdik. O olmazsa Ali Nihad Tarlan Hocamıza giderdik. Mehmed Hoca bu konuda hocamıza danışsak daha iyi olur dediği vakit biz beraber Ali Nihad Hoca'nın odasına giderdik. Arkadaşımızın bir sorusu var diye bizi takdim eder. Daha sonra sorumuzu sorar cevabımızı alırdık. Öğrencilerine, diğer hocalara nazaran büyük önem verirdi. Öğrencileri sayar sever, onlara büyük ilgi gösterirdi. Hiçbir öğrencisini kapısından çevirdiğini hatırlamıyorum. Kitap, bilgi vs. konularında hiçbir sıkıntımızı geri

çevirdiğini hatırlamıyorum. Tüm sorularımıza gayet rahat bir şekilde cevap verirdi. Onu gördüğümüz zaman elini öpmeye çalışırdık. Çoğu zaman elini vermezdi ama biz zorla elini öpmeye çalışırdık. Çünkü eli öpülecek hocalarımızdandı.

8. Klâsik Türk edebiyatı sahasında bugün bir Ali Nihad Tarlan ekolünden söz edilebilir mi?

Tabi ki edilebilir, Mehmed Çavuşoğlu'ndan sonra Amil Çelebioğlu benim izleyebildiğim kadarıyla daha sonra Haluk İpekten onun yorumunu devam ettirenlerdendi. Tabi Haluk Hoca'dan sonra Eski Edebiyatta kimler yolu devam ettirdiği konusunda pek bir bilgim yok ama Haluk İpekten'e gelinceye kadar o yol izlendi.

9. Ali Nihad Tarlan'ın şahsî kütüphanesinin durumu hakkında neler söylemek istersiniz?

Ali Nihad Tarlan Hoca'nın şahsi kütüphanesi hakkında şunları söyleyebilirim: Hocanın evine giden arkadaşlarımız vardı ama bana evine gitmek hiç nasip olmadı. Erenköy'de bir köşkte kalıyordu. Onu biliyorum. Oraları gezerken burası Ali Nihad Hoca'nın köşkü dediklerini hatırlıyorum. Kendisinin miydi kirada mıydı onu pek bilmiyorum ama evinde de odasında da her taraf kitaptı yani muazzam bir kitaplığı vardı. Hatta matbaadan yeni gelmiş kitapları koridorla odasının arasında bir ara vardı. Oraya raflar yaptırmıştı. Kendi eserlerini oraya koyardı. Hatta biz oradan gelip giderken çaktırmadan alıp gidiyorduk. Bunu da yıllar sonra itiraf etmek zorunda kaldım.

Oturanlar: Ali Nihad Tarlan ve Ahmet Caferoğlu. Ayaktakiler: Soldan sağa Birol Emil, Necmettin Hacıeminoğlu, Mertol Tulum, Mehmed Çavuşoğlu.

**SÜLEYMAN ZEKİ BAĞLAN* İLE
ALİ NİHAD TARLAN ÜZERİNE SÖYLEŞİ**

Mülâkat: Şeyma Nur Zararsız¹

Metne Aktaran: Saddam Çokur²

Merhabalar Sevgili hocam. Öncelikle Ali Nihat Tarlan hoca için hazırladığımız bu özel sayıda, bize eşlik ettiğiniz için teşekkür ederiz. Hocam, sizin nazarınızda o dönemler, Ali Nihat hocanın görünümü nasıldı?

O zamanlar hocanın yaşlarında başka hocalar da vardı. Bunlar fötr şapkalydı, kruvaze ceketli idiler. Biz bunları koridorlarda görünce edeben kenara çekilirdik. İstanbul Üniversitesi'nin kütüphanesini gördüyseniz, orada kapılar iki kanatlıydı, biz hocalara kapıları açardık, hocalar da bize şapkalarını çıkarır selam verirdi. Bir keresinde Ali Nihat hocayı cadde kapısından girerken gördüm, hocanın taba renkli bir yeleği vardı, sürekli şıktı. Ben de bu yelekten yaptırmıştım, yakın zamana kadar kullandım. Çok şıktı Ali Nihat Bey. Böyle orta boylu nahif bir kişilikti hoca. Uzun boylu değildi fakat ufak tefek de değildi.

Hocalar fakülteye yakın otururdu, ilme yakın diye oralarda herhalde. Yavrunun kahvesi veya Halil'in kahvesi diye bir yer vardı. Orada ulema toplanırmış şuaara, udeba kesim gelir edebî sohbet olurmuş. Orda o kahveler meşhur Mehmet Akif Bey de gelir, Neyzen Tevfik gelir ney üflermiş yani edebî bir mahfil. İstanbul'un edebî mahfilleriyle alakalı Turgay Anar diye bir çocuk var çok güzel bir kitap hazırlamış. Orada bulabilirsiniz bu mevzuları. Hocanın İstanbul Türkoloji'de Ertuğrul Düzdağ isimli bir öğrencisi vardı bizden büyük abimizdi bu şahsın kitapları öğrencilere okutulmalı. Çok çalışkan birisiydi sabahlara kadar ders çalışırdı. İsmail Erünsal da hocanın talebesiydi. Kütüphanecilik tarihi ile ilgili kitapları çıktı biliyorsunuz. Şu an üniversitede çalışıyor veya emekli olmuştur. Ben Ertuğrul abi ve İsmail abi Enderun

* Öğretim Görevlisi, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul/Türkiye.

¹ Dr., Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kayseri/Türkiye.

² Doktora öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gaziantep/Türkiye.

Kitabevi'ne gelir sohbet ederdik. Ali Hoca üniversitede Metin Şerhi dersi verirdi önce okur sonra çok güzel açıklardı, insan ağzı açık bir şekilde hocayı dinlerdi. Çok güzel, ders biter. Hocanın gözü bizi aşınaydı. Milli Türk Talebe Birliği'ni bilirsiniz arkadaşlar Sosyal Bilimler Enstitüsü açmıştı oraya. Ali Nihat Tarlan, Şehabettin Tekindağ, Bekir Kütükoğlu, tıptan hocalar, hukuk fakültesinden hocalar gelir enstitüde bize ders verirdi. Sonra bize de bir sertifika verdiler, hâlâ saklarım onu. Ali Nihat Bey burada, Eski Türk edebiyatı metin şerhi yapardı. Ben de hocaya yakın otururdum. Hoca gözü aşına olduğu için bu fakire bakar dersini anlatırdı. Bunlar hocanın dersini teybe aldılar. İki arkadaş çalıştı Bu kayıtlar ya onlar da var veya kitaba çevrildi, bunlar bulunabilir. Hocanın malum Metin tamiri vesaire 3 tane eseri vardı. Bunlar 36-37 de basıldı.

Edebiyat Fakültesi'nin bir başka özelliği, 27 Mayıs günü Göksu'ya gezi düzenlendi. Gemi ile gidilir, önce Anadoluhisarı'na çıkılır, oradan Göksu deresi boyunca yürünürdü. Bendeniz de oradaydım. Yanılmıyorsam 1968 veya 69 senesiydi. Ali Nihat Bey, Faruk Kadri Timurtaş, Ahmet Caferoğlu ve Mehmet Kaplan vardı. Oralar İstanbul'un en güzel mesire yerlerinden biriydi. Arkadaşım Ramazan Bey vardı kendisi hafızdı. Çok güzel şiirler okurdu. Hocanın biliyorsunuz Kuğu adlı bir şiir kitabı vardı, oradan şiirler okumuştum. Baktım hocanın gözlerinden yaş geliyordu, hoca hislenmişti. Eski günleri anıyordu sessiz sessiz, ben hissettim. Göksu Deresi'nde Eskiden kayıkla gezilirdi, hoca arkadaşlarla beraber kayık gezisine çıktı. Hoca eskiden beri çok naif bir şekilde kürek gezilerine çıkardı.

Ali Nihat Tarlan hocanın yakın çevresinde kimler vardı?

Hoca zannedirim Azerbaycan'dan gelme bir aileden geliyor kendisi. Evet Dağistanlı. Ali Nihat Bey'le Necip Fazıl'ın çekişmesi oldu. Necip Fazıl'ı yakından tanıyordu, evine giderdi kendisinin. Millet kütüphanesi müdürü vardı, Mehmet Tayşi. Milli Kütüphanenin müdrüydü. Mehmet abiyle tanışır, görüşürdük seyyitti kendisi. Halveti üzerinde bir doktora çalışması yaptı, çok geniş bir sahayı çalıştı. Onun "Sandukatü'l- Maarif" diye Tekke kıyafetiyle alakalı kitabı çıktı. Kendisi hocanın öğrencisidir. Süleymaniye'nin müdürlüğünü yapmış olan tarih doktoru Nevzat Kaya da onun öğrencisiydi. Osman Öztürk vardı şarkiyat mezunu Mecelle üzerine kitapları vardı. Tarlan'ı tanıyordu.

Harf inkılabından evvel, tez mevzuuna gelince İstanbul tarihi dersinde hazırladığım Fatih Külliyesi belgeselim var. Dersler veririm, gösteririm. Fatih külliyesi'nde dedem kaldı, onun dedesi kaldı, bendeniz de kaldım. Şu anda da birkaç kilometre mesafedeyim Fatih Külliyesi'ne. Bir de bir talebe mezun olurken mutlaka bir risale yazarak mezun oluyor ve bunu inceledim. Fatih külliyesinin başlangıcı bizim İstanbul Üniversitesi'nin başlangıcı ile beraberdir. Üniversitenin kapısında da 1453 yazar bunun için. Bu mevzuda Süheyl Beyin kitabı var, "Fatih Külliyesi ve Eğitim Hayatı" diye orada da geçiyor. Bu tesir, bu medresenin tesiri bizim edebiyat fakültesinde de devam etti. Bizler hep tez hazırladık. Tez hazırladığım hocam Nihat Çetin'dir. Türkoloji mezunuydu Nihat Bey. Nihat Bey "Araştırmada Temel Bilgiler ve Usul" adlı bir ders okuturdu. İkinci olarak "Arap Edebiyatı Tarihi", üçüncü

olarak “Nahiv”, dördüncü olarak “İslam Edebiyatında Aruz Dersleri”ni okutur not tuttururdu. Kitabı yoktu biz de bunları yazardık. Ben onları arkadaşlardan topladım Süleymaniye'nin hemen 50 metre üst tarafında Reha Sokak vardı oraya götürüp bıraktım ve kenarına not düştüm hatalar müstensihe aittir, müstensih de benim. Hata görürlerse bana mal etsinler. Hoca vefat etti. Hocam Mevlevî idi Nihat Çetin. Nihat Bey'in “Eski Arap Şiiri” isimli bir kitabı vardı. Hocanın profesörlük tezidir. Eski Arap Şiiri bana imzaladığı kitabı var. Eski Arap şiirini bilmeyen Divan şiirini anlayamaz bana kalırsa, bendeki eski, İstanbul Üniversitesi Matbaası baskısı çok güzel. Bunlarda hata varsa bendendir ve “Eski Şiirde Usul”. Bundan başka “Arap Tarihi” adlı eseri var. Bunlar takriben 3 cilt olur. Nihat Çetin, Ali Nihad Tarlan'ın talebesiydi. Boğaziçi Üniversitesi emekli profesörü Güney Kut Hanım da kendisinin talebesi idi.

Hocanın İstanbul Türkoloji'de Ertuğrul Düzdağ isimli bir öğrencisi vardı bizden büyük abimizdi, bu şahsın kitapları öğrencilere okutulmalı. Çok çalışkan birisiydi sabahlara kadar ders çalışırdı. İsmail Erünsal da hocanın talebesiydi. Kütüphanecilik tarihi ile ilgili kitapları çıktı biliyorsunuz. Şu an üniversitede çalışıyor veya emekli olmuştur.

Ali Nihat Tarlan hocanın meşrebi nasıldı?

Konu ile alakalı iki öğrencisinden duyduğum bilgiler mevcut. Biri Mehmet Tayşi diğeri de Nevzat Kaya, Süleymaniye'nin müdürüydü. Nevzat Bey, Edebiyat fakültesinde okudu. 40 sene kütüphanenin idareciliğini ve Süleymaniye'nin müdürlüğünü yaptı Nevzat Kaya. Nevzat Bey şu an Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi'nin Kanlıca Kampüsü'nde Osmanlıca hocalığı yapıyor. Kendisi tarihte doktora yaptı. Kütüphaneleri vesaire çok iyi bilen bir arkadaş. İkisi Ali Nihat Beyin evine gidiyorlar -kütüphanesini Süleymaniye'ye devralmak için-. Konuşurken çocuklarla, Bektâşilik mevzuu açılıyor. Hoca Bektâşîliği anlatıyor. Bektâşî şeyhi olduğunu söylüyor ve bir ehl-i sünnet beктаşi şeyhiyim, diğeri Bektâşî geçinenler var onlar da şöyle şöyledir diyor, kızıyor onlara hoca. Bu, hocayı değerlendirme açısından son derece mühim. O günlerde Türkiye'de Bektâşîlikle alakalı hassas bir durum var göz önüne almalı. Ama hocanın bir Ehlisünnet Bektâşîsi olduğunu yazmalı.

Ali Nihat Tarlan hocanın çalışmaları hakkında neler söylemek istersiniz?

Ben her şeyin başına tireler koyarak notlar aldım. Hocanın malum biliyorsunuz Fuzûlî Divanı Şerhi var. Leylâ ile Mecnûn Mesnevîsi'ni doktora tezi olarak çalıştı. İlk doktora olması hasebiyle çok önemli, ona ulaştınız. Onun mümkünse tıpkıbasımını yapsanız. O zannediyorum daktilo veya el yazısıyla, çok çok güzel olur. Onu mümkünse hepsini basmak belki kitabın hacmi geniş olur ama olsun hepsini basmak gerekiyor. Hiç değilse başında sonunda kırkar ellişer sayfa basmak. Belki de el yazısı ile yazmış olabilir, öyle tezler de gördüm ben. Ayrıca, hocanın kitapları basılmalı, makalelerinin bibliyografyası hazırlanmalı madem böyle bir şey yapıyor. Ben sahaflardan hocanın çalışmalarını takip eder, satın alır, arkadaşlarıma hediye ederdim. Bu kitaplar hep yazma, mebzul haldeydi. Hâlâ bile sahaflara para verilirse neler neler ortaya çıkar. Hocanın bir sözü vardı “Es-sahaf bî-insâf (Sahaflar

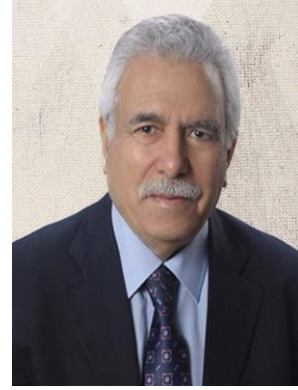
insafsızdır)” diye. Türkiye toplu yazmalar kataloğu çıktı bir kısmı Ali Nihat Bey’e aittir yanılmıyorsam. Nevzat Kaya hoca bu kitapları buldu.

Kıymetli vaktinizi ayırdığınız için teşekkür ederiz. Son olarak eklemek istediğiniz bir şey var mı?

Eğer dergi çıktığında bize de ulaştırılırsa çok mutlu oluruz. Eskiden bir laf vardır teberrüken diye, bu şu demektir; büyük bir zatın bir yerde bulunup o yeri bereketlendirmesi. Hocanın bazı eserlerinin bazı sayfaları daha dergide bulunursa dergiyi bereketlendirir.

BENİM TANIDIĞIM ALİ NİHAD TARLAN HOCA

Dr. Şakir DİCLEHAN

“ Büyük insanlar, yüksek dağlara benzerler.
Bir yanları aydınlık ise, öbür yanları karanlıktır.”

Ali Nihad Tarlan Hoca’yı konu alan ve benim pencereden onu anlatan bu yazıdan amaç, ne Hoca’yı göklere çıkarmak ve ne de onun eksik ve hatalı yanlarını göstermektir. Bugün adı Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi olan İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü’nde Farsça derslerimize gelen Prof. Tarlan’ın 1966-1967 ders yılında kaydımı yaptırdığım bu okulda, onun öğrencisi olma ve ondan istifade etme bahtiyarlığına erdiğimi belirtmeliyim. Dolayısıyla Hoca’yı tanımam o yıllara kadar uzanır. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde 1967 yılından başlayarak mezun olduğum 1971 yılına kadar bu fakültede hocası olduğu Divan Edebiyatı metinler şerhi derslerinden çokça yararlandım.

Devam ettiğimiz ve zevkle dinlediğimiz derslerinin birinde Fuzuli’nin bir gazelini açıklarken, ben parmak kaldırarak söz istedim ve şiirde geçen “yeşillik” kelimesi üzerine bunun Hızır (Aleyhi’s-Selam) olayına işaret olduğunu ve bu konuyla ilgili âyet-i kerime’yi de okuyarak telmihte bulunduğunu söyleyince, hiç de layık olmadığım bir hitapla: “Benim 30 yıllık hocalığım esnasında ilk defa bu kadar dikkatle dersi dinleyen ve isabetle şiirdeki kelimeler ile âyetler arasındaki ilişkiye işaret eden bir talebeyle karşı karşıyayım” dedi.

1971 yılında bitirir bitirmez, Edebiyat Fakültesi’nde girdiğim doktora giriş sınavını kazanarak Ali Nihad Tarlan’ın başkanı olduğu Eski Türk Edebiyatı Kürsüsü’nde (Şu anda Bilim Dalı olarak adlandırılıyor) “Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Marifetnâme’nin Tahlili” isimli doktora tezi çalışmalarına başladım.

Ne yazık ki çok geçmeden bu kürsüde beklenmedik huzursuzluklar, hatta kavgaya varan hocalar arasındaki çekişme ve mücadeleler arasında, ister istemez kendimi adeta bir gayya kuyusu içinde buldum. Bu nedenle Ali Nihad Tarlan'ın yakınında bulunan ve onu en iyi bilenlerden biri olduğumu düşünüyorum.

Bu kavga ve çekişmelerin, önemli nedenleri arasında, başında ve temelinde, Eski Türk Edebiyatı alanında tek adam kalma arzusu ve beşeri bir zaaf olan kıskançlık duygusu ve kişinin kendi egosunu tatmin etmekten kaynaklandığını görerek derin bir elem duydum. Ne yazık ki günümüze kadar da sürmüştür Eski Türk Edebiyatı Kürsüsü'ndeki bu tek adam kalma duygusu.

Benim öğrenci olarak girdiğim 1966-1967 ders yılında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Kürsüsü'nde, Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, Prof. Dr. Fahir İz ve Prof. Dr. Abdülkadir Karahan olmak üzere üç profesör vardı. Yine aynı kürsüde Doç. Dr. Ali Alparslan ve Doç. Dr. Mehmet Çavuşoğlu ikilisi, doçent olarak görev yapmaktaydılar. Dr. Amil Çelebioğlu ve Dr. Günay Kut da (hala hayattadır) bu kürsüde asistan olarak çalışmalarını sürdürmekteydiler.

Elli yıllık bir aradan sonra, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı'nda şu anda emekliye sevk edilen bir profesörün ardında, bu kürsüde amansız hastalıkla mücadele eden ve doktorasını vermiş bulunan bir tek öğretim üyesinden başka kimsenin kalmadığı görülmektedir. Bütün bu olup bitenlerin temelinde o zamanlar Karahan'ın : "Altın, az olduğu için kıymetlidir. Çok olsaydı toprak kadar değersiz olurdu. Ben de sizi yetiştirmeyeyim ki kıymette kalayım" şeklindeki yanlış bir anlayış ve tek adam kalma düşüncesinden kaynaklandığı kuşkusuzdur.

İstanbul Üniversitesi'nin Tarihçesi

İstanbul Üniversitesi, kendi geçmişini Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar götürmek suretiyle bu padişah tarafından oluşturulan ve onun fermanıyla kurulan Fatih Medreseleri'ni esas alarak kuruluşunu 1453 yılına dayandırır ve esas alır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli kurumlarının başında, medreseler gelmekteydi kuşkusuz. Bunlar, varlıklarını 20. asrın başlarına kadar sürdürmüş ve yerine yenileri kurulmadan 1924 yılında, yeni kurulan rejim tarafından kapatılmışlardır.

Aslında Osmanlı Devleti'nde yeni bir yükseköğretim müessesesi kurma düşünce ve girişimleri, XIX. yüzyılın ortalarına kadar gider. Osmanlılarda görülmeye başlanan bilimdeki Doğu dünyasından Batı'ya olan yöneliş ve onun eğitimine karşı gösterilen ilgi, ister istemez devlet idaresindeki yetkilileri düşündürmeğe başlamıştır. Bilim ve edebiyat alanında meydana gelen yenilik ve değişimler, Tanzimat döneminde medrese dışında, yeni bir yükseköğretim müessesesinin oluşturulması ve kurulması yolunda girişimlerin başlamasına neden olmuştur.

Tanzimat'ın ilânından sonra ilk olarak modern bir üniversitenin açılması için 21 Temmuz 1846 yılında, bir girişimde bulunulmuş, Darü'l-Fünun'a olan ihtiyaç, "malumat ve hüsn-i ahlâkça mükemmel olmak isteyen ve bütün ilim ve fenleri okumaya hevesli veya devlet dairelerinde çalışmak isteyen herkese gerekli bilgileri sağlayacak bir kurum" şeklinde tanımlanmış ve açılması düşünülen bu yüksekokul için bazı önerilerde bulunulmuştur.

Daha sonraki zamanlarda ve tarihin seyri içinde "Darü'l-Fünun" adıyla ortaya atılan üniversitenin kurulması ve hayata geçirilmesi düşüncesi üzerine, "Darü'l-Fünun-i Osmanî" adı, ön plana çıkmış ve benimsenmiştir. 1863 yılında İstanbul'da açılması için bir takım girişimlerde bulunulmuş ve temellerinin atılması için ilk adımlar atılmaya başlanmıştır. Başlangıçta zor şartlar ve eksiklikler içinde kurulan bu bilimler yurdu veya yuvası, yapılan bilimsel araştırmalar ve deneyler yanında, halka açık konferanslar ile programlarını sürdürmüş ve Miladi:1869 yılında, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile hayata geçirilen bu üniversite, 20 Şubat 1870'te, Darü'l-Fünûn-i Osmanî adıyla faaliyetlerine resmen başlamıştır.

Darü'l-Fünûn-i Osmanî, programındaki üç kısımdan (fakülteden) birisi de Hikmet ve Edebiyat Bölümü olmuştur. Darü'l-Fünun'un ilk Emni, (Rektörü) Yanyalı Hoca Tahsin Efendi'dir. Onun bir deneyi, ortalığı karıştırmaya yetmiş ve hemen tartışmalar başlamıştır.

Hoca, canlıların havasız yaşayamayacağını ispat için, havadan arındırılmış bir fanusun altına güvercin koyarak deney yapmıştır. Bu deney yanında o zamanlar İstanbul'da bulunan ve Darü'l-Fünun'un açılış merasiminde de hazır bulunan Cemâleddîn Afgânî'nin bir konuşması, tartışmaları alevlendirmiştir.

Cemâleddîn Afgânî'nin, sanayi, edebiyat ve teknoloji konularında verdiği konferansların birinde, sanatı tanımlarken: "Peygamberlik de sanatlardan bir sanattır" şeklindeki açıklaması, ortalığı büsbütün karıştırmıştır. Onun bu sözleri, konferansa katılanlar arasında tepkiye yol açmış ve çeşitli çevrelerin şiddetli itirazı sebebiyle verilen konferanslar iptal edilmiştir. Bunun üzerine, Darü'l-Fünun-i Osmanî'nin, bir yıl sonra kapatılmasına karar verilmiş, Rektör, görevden alındığı gibi Cemâleddin Afgânî de yurtdışına gönderilmiştir.

Darü'l-Fünûn-i Osmanî Müdürü Tahsin Efendi'nin azledilmesi üzerine, yerine geçici olarak Maarif Nezareti muavinlerinden Kâzım Efendi getirilmiştir. Osmanlı maarif tarihiyle ilgili araştırmalarda, genel olarak Darü'l-Fünûn-i Osmanî'nin bu olay sonucu kapatıldığı belirtilmekteyse de, Darü'l-Fünun'daki derslerin, 1872-1873 öğretim yılına kadar kesintisiz devam ettiği görülmektedir.

Ülkenin, Batı tarzında bir üniversiteye ihtiyacı bulunduğuna inanan idareciler, başarısız bu iki girişimden sonra farklı bir anlayış ve tavırla,

yeniden bir Darü'l-Fünun'un kurulması ile ilgili çalışma ve gayretlerine hız verirler.

Kapatılan Darü'l-Fünun-i Osmanî yerine, bu defa 1874'te hayata geçirilen Darü'l-Fünûn-i Sultanî adıyla yeni bir kurum, Hukuk, Fen ve Edebiyat yüksek mekteplerinden oluşan ve resmî yazışmalarda üçüne birden "Mekâtib-i Âliye" denilen bir kurum faaliyete geçirilmiştir. Bu üç bölümünden birisi de, Edebiyat-ı Aliye Mektebi'dir ki, Edebiyat-ı Aliye Mektebi, günümüzdeki İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin çekirdeğini oluşturmuştur.

Elli beş yıllık tecrübelerin ışığında, artık yerleşmiş bir hukuk mektebinin de bulunduğu birkaç fakülteden oluşan ve bugünkü üniversitenin temelini oluşturan Darü'l-Fünûn-ı Şahâne'nin kurulması kararlaştırılmıştır. Bu müessesenin resmî açılışı, II. Abdülhamid'in 25. cülus yıldönümüne rastlayan 31 Ağustos 1900 tarihinde yapılmıştır.

Dârü'l-Fünun-ı Şahâne, Edebiyat ve Hikmet (Felsefe) şubesi, Ulûm-i Riyâziyye ve Tabîyye (Fünun) şubesi ve Ulûm-i Âliye-i Dîniyye (İlahiyat) şubesi adlı üç fakülteli bir üniversite olarak planlanmış. Hukuk ve Tıbbiye mekteplerinin resmen bağlanmasıyla birlikte, Darü'l-Fünun'un, tabii kolları sayılmasıyla, beş fakülteli modern Osmanlı üniversitesinin ilk kuruluşu böylece tamamlanmış olduğu görülmektedir.

1911'de yapılan yeni bir düzenlemeyle üniversiteye, bu defa "İstanbul Darü'l-Fünun'u" ismi verilmiş ve bu bilim yuvasında, Ulum-ı Şer'îye, Ulum-ı Hukukiye, Ulum-ı Tıbbiye, Fünun ve Ulum-ı Edebiye Fakülteleri açılmıştır. 1912-1913 eğitim yılında Ulum-ı Edebiye Bölümü'ne 226 öğrencinin kaydedildiği kaynaklarda belirtilmektedir.

II. Meşrutiyet döneminden itibaren yabancı uyruklu öğretim üyeleri ile birlikte, yabancı uyruklu öğrenciler de İstanbul Darü'l-Fünunu'na kabul edilmeye başlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluncaya kadar Darü'l-Fünun, bu hüviyetiyle eğitim ve öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür. Lozan Antlaşması'ndan hemen sonra da İngilizlerin boşalttığı Harbiye Nezâreti binası, (bugünkü İstanbul Üniversitesi merkez binası) Darü'l-Fünun'a tahsis edilerek bu kurumun yer darlığı böylece büyük ölçüde halledilmiştir.

1923'te Ankara'da toplanan "Birinci İlmî Heyet"te, Darü'l-Fünun ve Yüksekokullar ele alınmış, bu defa 3 Mart 1924 tarihinde yürürlüğe giren Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu ile lağvedilen medreselerin yerine yeniden İlahiyat Fakültesi kurulmuş ve 1 Nisan 1924'te Türkiye Büyük Millet Meclisi Darü'l-Fünun'a hükmî şahsiyet kazandırılarak katma bütçe ile idare edilmesine karar verilmiştir. Böylece İstanbul Darü'l-Fünunu, ilmî, idarî ve malî bakımdan özerk bir hüviyet kazanmıştır.

Bunu esas alarak vekiller heyetinin (Bakanlar kurulunun), 21 Nisan 1924 tarihinde kabul ettiği şekil ve esaslar çerçevesinde çıkarılan kanun, Darü'l-Fünun'un lağvedilip yerine İstanbul Üniversitesi'nin kurulduğu 1933 yılına kadar yürürlükte kalır.

1930 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce hükümete verilen yetkiye dayanarak Cenevre Üniversitesi pedagoji profesörü Albert Malche İstanbul'a davet edilmiş ve kendisinden Darü'l-Fünun'un yeniden düzenlenmesi hususunda kendisinden bir rapor hazırlaması istenmiştir.

Malche, geniş bir inceleme sonunda Darü'l-Fünun'un mevcut durumunu ortaya koyan ve yapılması gereken düzenlemeyi içeren bir rapor hazırlayarak 29 Mayıs 1932'de hükümete sunmuştur.

Malche, ders programlarında fazla değişikliğe gerek görmemiş, daha çok uygulamaya yönelik tedbirler önermiştir. Raporunda ayrıca tek parti yönetiminin eğilimine uygun olarak Darü'l-Fünun'un muhtariyetini kısıtlayan tekliflere de yer verilmiştir.

Buna rağmen, hükümetin 5 Mayıs 1933 tarihli toplantısında, Darü'l-Fünun'un kapatılarak yerine yeni esaslara göre İstanbul Üniversitesi'nin kurulması kararlaştırılmıştır. Hükümetin bu yöndeki teklifi üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 31 Mayıs 1933 tarihli oturumunda Darü'l-Fünun ve bağlı kuruluşlarının, bu tarihten geçerli olmak üzere lağvedilmesi kararlaştırılmış, Maarif Vekâleti 1 Ağustos'tan itibaren İstanbul Üniversitesi'ni kurmakla görevlendirilmiştir. Yeni üniversitenin kadro işleriyle, devrin Maarif Vekili Reşid Galib bizzat meşgul olmuştur.

Bu tasfiyede "ilimden ziyade idealistliğin ve yeni kurulan Cumhuriyet rejimi isteklerinin ön planda tutulduğu" bilinmektedir. Ayrıca kadro dışı bırakılanlar arasında Avrupa'da öğrenim görmüş veya ihtisas yapmış, milletlerarası ilmî kuruluşlara üye olmuş, mükâfat almış, ilmî eserler telif etmiş, nihayet bir kısmı daha sonra üniversiteye davet edilmiş olan Mehmed Fuad Köprülü, Ahmet Ağaoğlu, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Sekip Tunç, Ömer Ferit Kam ve Ahmed Refik Altınay gibi ilim adamlarının da bulunduğu bakılırsa siyasî ve hissî sebeplerin, bu tasfiyede rol oynadığı görülmektedir.

Konumuzla ilgili isimler içinde Mehmed Fuad Köprülü, öne çıkar. İstanbul Darü'l-Fünun'un kuruluş yıllarında, akademisyenlik kariyerinden geçmeden ve doktorası olmadan Mehmed Fuad Köprülü, 1913 yılında profesör olur ve Halit Ziya Uşaklıgil'den boşalan İstanbul Darü'l-Fünun'un Türk Edebiyatı Tarihi müderrisliğine (profesörlüğüne) getirilir. 1923'te Edebiyat Fakültesi dekanı olur, 1933'te ise ordinaryüs profesör olur ve 1943'te de emekliye ayrılır.

Eski Türk Edebiyatı Kürsüsü

Şimdi esas konuya girecek olursak, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eski Türk Edebiyatı Kürsüsü'nün geçmişi, Prof. Fuat Köprülü'ye kadar uzanır. Üniversite adının, henüz "İstanbul Darü'l-Fünun"u olduğu dönemlerde, Namık Kemal'in oğlu Ali Kemal Bolayır, Ferit Kam ve benzeri birçok değerli ve ünlü hocalar vardır bu bölümde.

Eski Türk Edebiyatı Kürsüsü'nün başına ilk olarak Ord. Prof. Mehmed Fuad Köprülü getirilir ve 1943'te emekli olduğu tarihe kadar sürer onun bu başkanlığı.

Edebiyat Fakültesi Eski Türk Edebiyatı Kürsüsü'nde Cumhuriyet'in ilk yıllarında görev yapan Prof. Fuad Köprülü, kimsenin ortalıkta pek gözükmeyişi veya bulunmadığı o dönemlerde, edebiyat alanında faaliyet gösterir ve bu meydana at koşturur. Süleyman Nazif, Köprülü'yü veciz bir nükteyle iğnelemekten geri durmaz: "Bence Köprülü'nün kalemi, yük taşıyan kira arabalarına benzer ki, taşıdığı eşyanın nelerden ibaret olduğuna değil, alacağı ücretin ne kadar olduğuna bakar."

Necip Fazıl ise, ona başka bir pencereden bakar ve der ki: "Babıalî'de 'Hayat Mecmuası' idarehanesi... Hani bu 1927-28'lerde Maarif Vekâleti'nin (Milli Eğitim Bakanlığı) patronluğu altında çıkarılan ve Edebiyat Fakültesi profesörlerinden bir grubu merkezinde toplayan "Yeni Mecmua" ve "Dergâh" sonrası meşhur dergi... Tatar Osman isimli, yüzü kırım mühürlü, ciddi görünüşlü bir maarifçi idaresinde... Tatar Osman, şahsıyla bir mücevher değil ama zamanenin mücevher sanılan elvan elvan boncuklarını, daha doğrusu sahte taşlarını vitrinlemeye memur bir idareci.

Atlas Okyanusu'nu uçakla ilk defa geçen Amerikalı Lindberg'in marifetine destanlar yazıldığı çığır... Köprülüzadeleri (Mehmed Fuad), Mehmet Eminleri, Mustafa Şekipleriyle birçok profesör, çağın makinayı harikalastıran bu adamı büyük bir kahraman saymakta, övmekte, yüceltmekte...

Bir profesörümüz, (Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü), "Nazik Anlar" manasındaki "Moments Critiques" (Moment Kritik) tabirini" Ezmîne-i Tenkîdiye" (Tenkit Devirleri) olarak çevirmiştir.

Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Prof. Fuad Köprülü'den sonra Prof. İsmail Hikmet Ertaylan görev yapacaktır. Köprülü'nün emekli olduğu tarihlerde, İsmail Hikmet Ertaylan, Ocak 1943'te ordinaryüs profesör unvanıyla İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Türk Edebiyatı Tarihi Kürsüsü öğretim üyeliğine getirilir. O da Köprülü gibi akademik kariyerden geçmemiştir. Daha önce, görev yaptığı Azerbaycan'da, başarılı çalışmalarını değerlendiren Bakü Üniversitesi senatosunun kararı ile kendisine, Temmuz 1927'de profesörlük unvanı verilmiştir.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde edebiyat tarihiyle ilgili çeşitli yayınlarda bulunan Ertaylan, İstanbul'un 500. fetih yıl dönümünü kutlamak için düşünülen yayınları hazırlayacak komiteye başkanlık eder ve bir takım çalışmalarda bulunur. Fakültenin Eylül 1960'ta emekli olur.

Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan

Eski Türk Edebiyatı Kürsüsü Başkanlığında artık Ali Nihad Tarlan'ı görmekteyiz. Kısaca hayatına bir göz attığımızda, Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, Vefa Sultani'sinde (Lisesinde) ünlü tarihçi İbrahim Necmi Dilmen'den ilk

edebiyat zevkini aldıktan sonra, girdiği Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 1920 yılında mezun olur ve fakülteyle ilişkisini sıcak tutmaya özen gösterir ve devam ettirir.

Ali Nihad, 1922'de "İslam-Türk Edebiyatında Leyla ve Mecnun Mesnevileri" adlı teziyle "Edebiyat Doktoru" unvanını alır. İstanbul Üniversitesi'nde ilk edebiyat doktorudur Ali Nihad.

Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Prof. Fuad Köprülü'den sonra Prof. İsmail Hikmet Ertaylan'la birlikte Prof. Tarlan, 20 Ağustos 1933'te Metinler Şerhi doçenti olarak ders vermeğe başlar. 1 Temmuz 1941 yılında profesör olur ve hocalığı, emekli olduğu 1972 yılına kadar sürer bu fakültede.

Ali Nihad, öğreticiliğinin 30. yılında: "Hayatım daimi bir hocalık heyecanı içinde geçmiştir." cümlesiyle başladığı sözlerine "sanki bu uzun yıllar, bir bahar rüzgârı gibi geçti ama nasıl biliyor musunuz? Hani okşayan bir bahar meltemi olursa, insanın yüzünde bir tüy hafifliği ile dolaşan tatlı bir rüzgâr oluyor ya, öyle diye ..." sürdürür bu konuşmasını.

Tarlan, değerli hocalardan, Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem Bolayır, Ferit Kam ve benzeri edebiyatçı ve felsefecilerden çokça yararlanır. Klasik şiir ve İran Edebiyatı'nın dış şeklinden ve söz oyunlarından daha çok onların iç dünyasına ve ruhuna nüfuz etmeye çalışarak ve onları aydınlatmaya muvaffak olur. Ona göre: "Dil ve Edebiyat, her kaba kişiye giriş izni verilmeyen kutsal bir mıntıkadır."

Divan şiirinin, orijinal tarzda ele alınması, onun zengin ve renkli dünyasına tam manasıyla girilebilmesi, merhum Ömer Ferid Kam (1864-1944)'la başlamış, Ali Nihad Bey, feyiz aldığı hocasının yolunu sadece takip etmekle kalmamış, bu yolu, daha da geliştirip sistemleştirmeye ve bir bulvar haline getirmeye çalışmıştır.

Bu yöndeki çeşitli eserleri, daha sonra meslektaşları olarak yetiştirdiği öğrencilerinin ve onların da öğrencilerinin, yayınlanmış veya yayınlanmamış eserleriyle, yüksek lisans (master) ve doktora tezleriyle yeni bir ekolün kurucusu olmuştur diyebiliriz.

Edebiyat Tarihçisi Tarlan

Tarlan Hoca'ya göre: "Edebiyat tarihi, öğrencilik yıllarımızda sık sık tekrar ettiği ve kendisinden dinlediğimiz şekilde 'Edebiyatın Tarihi'dir. "Daha açık bir ifadeyle: "Edebiyat Tarihi, her şeyden evvel edebi mahsullerin tarihidir. Sonra edebi eserleri izah için onları vücuda getiren sanatkarların psikolojik durumlarının incelenmesi demektir. Bu düzen içinde lazım gelen tetkikler, muhite ve cemiyete doğru yayılır. Çünkü sanat eseri, cemiyetin bünyesini gösterir. Sanatın gayesi kendi içindedir." der ve Eski-Yeni Edebiyat konusuyla ilgili olarak şu görüşleri ileri sürer: "Edebiyat bir küll (bütün)dür. Ancak şekil itibariyle eski ve yeni diye ayrılabilir. Bunlar arasındaki en bariz fark, kavuk ile şapka arasındaki fark gibidir. İkisi de başı örtmek için kullanılır.

Ama zamana ve ihtiyaca göre şekil değiştirir. Bir cemiyette, herhangi bir değişiklik zuhur ederse, orada sanat da hemen faaliyete geçer... Her devrin edebiyatı o devrin tabii mahsulüdür.” şeklindeki açıklamasıyla Edebiyat Tarihi’ne değişik bir pencereden baktığı anlaşılmaktadır.

Ali Nihad’la yapılan bir röportajda, kendisine tevcih edilen: “Bugünkü edebiyatı, hususiyile Türk şiirini şekil, ölçü, ahenk ve muhteva itibariyle nasıl görüyorsunuz? Müşahhas misaller verebilir misiniz? Sorusuna karşılık şu cevabı verir: “Bugünkü edebiyatı layıkıyla takip edemiyorum. Esasen eski edebiyata dair eserler yazmakla meşgulüm. Ancak ben şekle bağlı insan değilim. Elbette bugünün sanat ihtiyacına cevap veren değerli sanatkârlarımız vardır. Mesela şimdi hatırlıyorum Orhan Veli’nin “Yazık oldu Süleyman Efendiye” si, nasırından başka bir şeyden ıstırap duymayan bir insan, emsalsiz bir şekilde tasvir etmiştir. Mesela aynı şairin “Ama olmaz ki böyle de yatılmaz ki” şiirinde de derin bir ihtirasın ifadesi vardır. Nedim:

“Destide kadehte doyamam görmeğe bari
Ey gevher-i şeffaf senin mahzenin olsam”

diyor. Şeffaf bir gevher olan şaraba, ne derin bir iştihak ifade ediyor. Lakin Orhan Veli’nin: “Rakı şişesinde balık olsam” sözü yanında Nedim oldukça sönük kalıyor.” demesi, oldukça garip bir açıklama olduğu gibi, bir Divan Edebiyatı uzmanı Hoca tarafından dile getirilmesi de çok ilginç ve şaşırtıcıdır. Nerede Nedim’in o muhteşem beyti ve nerede Orhan Veli’nin çok yavan kalan dizesi?

Tarlan Hoca, o dönemde zaman zaman Divan Edebiyatı ile ilgili sorulara muhatap olmuş ve kendi penceresinden bu edebiyata bakmaya çalışmıştır. Örneğin: “Divan Edebiyatı’nı hangi yolla, nasıl öğrenebiliriz? Nasıl anlayabiliriz? Divan Edebiyatı’ndan nasıl zevk alınır ve nasıl okutulmalı?” Sorusuna karşılık şu cevabı vermiştir: “Divan Edebiyatı’nı bilen ve duyan bir hoca okutulmalıdır. Orhan Veli, Cahit Sıtkı Tarancı, duygulu şairlerdir ve güzel eserler vermişlerdir. Fakat edebi eserler, ruhlar üzerinden hafif bir rüzgâr gibi değil kasırga gibi geçen eserlerdir. Bunlar, derin izler bırakırlar. Beşer hayatının ezeli ve ebedi ıstıraplarına parmak basan eserler ebedidir. Ebedi eser bırakmaya muvaffak olmak için şekil mükemmeliyetiyle beraber esaslı ve geniş fikrî ve felsefî kültür lazımdır. Böyle eserler, her zaman insanlığın yükselmesine hizmet eder. Bir köşesinde yetişen İkbâl, Avrupa şiir ve tefekkür âlemini nasıl fethetmiştir. Bunun üzerinde düşünmek lazımdır.

İdealsiz ve imansız bir şiir, zamanın dişleri arasında eriyip kaybolur. Şair insanlığın büyük ideallerini ruhunda hissetmelidir. İdealsiz ve imansız şiir, zamanın dişleri arasında bir fondan gibi eriyip gider. Eser, o dişlerin arasına bir granit parçası gibi girmeli ve zamanın dişlerini kırmalıdır.”

Şairliği

Tanzimat dönemi şairlerinden Ziya Paşa, şairleri tavsif ederken:

“Şair şair doğar anadan
Asarı görünür ibtidadan”

der. Ali Nihad Tarlan: “Hayatımda bir an dahi şairlik davasında bulunmadım” dese de şiiri, sadece bir meslek veya gaye olarak ele almamıştır. Aynı zamanda önde gelen bir Divan şairi de olan ve Muhibbî mahlasını da kullanan Kanuni Sultan Süleyman’ın (1520-1566):

“Muhibbî halvet-i dilde heman eğlencedür ancak
Öğünüp şi’r ile kimse demesin kim kemalim var”

dediği gibi Ali Nihad Tarlan’ın da kendisinin şiir yazmasını, daha çok eğlence babından telakki ettiği görülmektedir.

Tarlan Hoca, şiir hakkındaki düşüncelerini şu şekilde ifade eder: “Şiir, sinir cümlesinin mahsulü olduğu için daima muayyen ölçüleri aşar. Basit düşünenler, müspet ilim karşısında şiiri istihfaf ederler. Hâlbuki insanı bir küll olarak gören ve mütalaa eden derin bir tefekkür, şiire hatta ilimden üstün bir makam tanımak mecburiyetini hisseder. Şiir, fikri ele alıp onu bütün insanı melekelerle birleştirerek bir terkip yapar ve ilmin teveccüh ettiği büyük meçhule, akli hayretlere düşüren bir süratle hücum eder. Eğer teşbih caizse ilim, yerden kendini kesemeyen bir araba; şiir, bir uçaktır. Hakiki ve büyük kültür sahibi sanatkârlar, daima ilme öncülük etmişlerdir. Onlar, gayeyi sezer ve gösterirler.”

Kahve Tiryakiliği

Tarlan Hoca, bugün ismi Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi olarak değiştirilen ve 1966-1967 ders yılında Yüksek İslam Enstitüsü olan bu yüksekokulda bize Farsça dersine geliyordu. Bir Ramazan gününde o zamanlar Yüksek İslam Enstitüsü müdür olan Zeki Canan Bey’in odasına hışımla girer ve sürekli burnundan konuşan Prof. Tarlan:

“-Zeki Bey öldüm, mahıv oldum, kahvesiz kalmaya dayanamıyorum, bir fincan kahve içemez miyim?” Deyince, Zeki Bey:

“-Aman Hoca, burası Yüksek İslam Enstitüsü’dür... Bu okulda oruç tutmayan, üstelik tutmadığını açıkça ilan eden bir hocaya ne gözle bakılır? Bunu düşünebiliyor musunuz?

-İkinci olarak Ramazan dolayısıyla çay ve kahve pişiren ocağı bu kutsal ay nedeniyle zaten kapattık.” deyince, Tarlan Hoca, istemeye istemeye kaderine razı olur ve Zeki Bey’in odasından dışarı çıkar.

Tarlan’ın dillere destan, kahveyle ilgili bir şiiri vardır. Bu şiirin gün yüzüne çıkmasını sağlayan Yusuf Ziya Beyzadeoğlu, Ali Nihad’ın öğrencisidir.

Otoriter ve sahasında uzman olan Hoca'nın öğrencilik yıllarındaki anılarını anlatır bir yazısında Beyzadeoğlu ve der ki:

“-Hoca, metni, yani Divan şiirini açıklarken, bir arkadaşımız, Divan Edebiyatı şairleri, ‘kuyumcu gibi işlemiş’ cümlesini kullanmıştı. Hoca, bu ifadeyi kabul etmemiş ve şöyle bir açıklamada bulunmuştu.

“-Divan şairlerinin, şiirlerini, belli ve değişmez kurallarla yazdıklarını, akıl ve mantığın ön planda, ilhamın ise, ikinci planda kaldığını, bu şiirlerin bir kelimesinin bile yerinin değiştirilemeyeceğini” uzun uzun anlatmıştı bizlere... İncelediğimiz metne dayanarak nerede “zerre” kelimesi varsa, “güneş” vardır. Kelimeler ve kavramlar rastgele kullanılmaz. Gerçek Divan şairlerinin şiirinde a) Resim (peyzaj). b)Sanat (mazmun). c)Düşünce (felsefe) ilkeleri mutlaka bulunur demişti.

Arkadaşlarımızdan biri, Fuzuli'nin:

“Aşk imiş her ne var âlemde
İlim bir kil u kal imiş ancak”

(Evrende var olan her şey, aşktan ibarettir. İlim ise, bir “kil u kal” (dedikodu) dan ibarettir.” dizelerinin nasıl açıklanacağını sormuştu.

Hocam Ali Nihad: “Divan şairlerinin bağlı oldukları kuralları, edebi sanatları ve tasavvuf felsefesini kısaca özetledikten sonra:

“Aldanma ki şair sözü elbette yalandır”

diyenin de Fuzuli olduğunu, ondaki aşkın ve sevginin derin kültürüyle birleşerek sanatını meydana getirdiğini, dolayısıyla Divan Edebiyatı esprisine ve felsefesine ters düşmediğini söylemişti. Hatta Şeyhu'l-İslam Yahya Efendi gibi bir din adamı bile hayatında hiç içki içmediği ve tadına bakmadığı halde:

“Sun sâğarı sâkî bana mestâne desinler
Uslanmadı gitti gör o dîvâne desinler”

diye şiirler yazarak Divan Edebiyatı'nın felsefesine, kurallarına ve mazmunlarına bağlı kaldığını anlatmıştı. Aynı Şeyhu'l-İslam:

“Mescitte riyâ-pîşeler etsün ko riyâyı
Meyhaneye gel kim ne riyâ var ne mürâyî”

(Camide ikiyüzlüler varsın boy göstereyin. Sen meyhaneye gel ki, burada ne ikiyüzlülükten ve ne de ikiyüzlülerden bir iz vardır” demiş.

Hocam, tasavvuf felsefesini okutmuyordu. Fakat metinlerin açıklamasını yaparken bize İslam felsefesinin özünü veriyordu” diyen Beyzadeoğlu şu şekilde devam ediyor açıklamalarına: “ Şair Fuzuli'den bir şiir inceliyorduk. ‘şeker-leb’ (şeker dudaklı), ‘gonca-leb’ (gonca dudaklı) kelimeleri üzerinde duruyordu.

Hocamız, dudağın tadı nedir? Diye sormuştu bizlere... Çoğunluğu kız olan sınıfta çıt çıkmamıştı. Utanmıştık, başlar öne eğilmişti. Gerçi Yahya Kemal Beyatlı'nın "Vuslat" şiirini çoğumuz biliyorduk.

"Kanmaz en uzun buseye, öptükçe susuzdur
Zira susatan zevk o dudaklardaki tuzdur"

beytini hatırladık. Ama cesaret edip de söyleyemiyorduk. Hocamız, burnundan okuyuşla bu beyti okumuştur. Fakat bu sırada sınıfın arkasından biri hafifçe, "İlahi Hoca, çoluk çocuk kişileriz. Biz, ne biliriz dudağın tadını" demiş, sınıfı güldürmüştü.

Hocamız da duymuş olacak ki bu "bu tecâhül-i ârife" (Bildiği halde bilmezlikten gelme sanatı) kahkahalarla gülmüştü.

Kahvenâme

Beyzâdeoğlu, Hoca Ali Nihad Tarlan'ı anlatmayı sürdürür ve devamla : "Hocamız, eski yazıyı (Osmanlıca'yı) iyi bilen yedi arkadaşımızı seçmişti. Üniversite Kütüphanesi'nde Divan incelemesi yapıyorduk. O saatte bir kahve ve yarım sigara içerdi. Bu, onun mutlak bir ihtiyacı idi. Adeta ilaçtı.

1958'de Kıbrıs-Magosa Namık Kemal Lisesi'nde edebiyat öğretmeniydim. Hoca'nın aşırı kahve tiryakiliğini biliyordum. İstanbul'a giden arkadaşarımla birer kilo kahve gönderdim. Çok duygulanan Hoca, yazdığı mektupta Kahve Şiiri'nin macerasını şöyle anlatıyordu.

"Aziz evladım,

Mektubun geldi. Bu mektup bana, onu takip edecek olan kahveden namütenahi derecede üstün bir saadet bahşetti.

Fahrettin Kerim Gökay benim eski arkadaşımdır. Kendisine bir latife olmak üzere böyle bir şey yazdım. O da Kadıköy vapurunda yirmi dakikalık bir bekleme zarureti bunu hatırıma getirdi. Bu zamanı öldürmek için değil, o kadar zamanlık bir mesai lazım geldi. Ve bu manzume yazıldı. Fahrettin Kerim, kendi yazdığı cevap ile bunu gazeteye vermiş. Olay bu... Bununla beraber bu manzume hayli uzundur. Hoşuna gider diye sana gönderiyorum.

Fakat o zaman, Tarlan'ın asistanı olan ve şiiri Fahrettin Gökay'a götüren Tarlan Hoca'nın doçenti Abdülkadir Karahan'dır. Yeri gelsin gelmesin Karahan'ın sürekli anlattığı ve temcit pilavı gibi tekrarladığı bu olaydan kendisine paye çıkarırdı. Kahve kıtlığının had safhada olduğu bir dönemde kendi yöntemleriyle Prof. Fahrettin Kerim'den 200 gramlık kahve vesikasını kopardığını ballandıra ballandıra anlatırdı bizlere.

Bu şiirle her defasında kendisi doçent iken hocasına yaptığı işlere değiniyor ve bizlere bir asistanın görevlerini hatırlatıyordu. Yusuf Ziya Beyzadeoğlu'na teşekkür borçluyuz. Eğer bu şiiri, bir dergide yayınlamasaydı, bizler de hiç bir zaman bu şiirin bütününden haberdar olamayacaktık.

"Çekememezlik Kitabı" nı yazacak kadar kıskanç olan Karahan'dan ben ve diğer asistan arkadaşım Türkay Gültekin, bu şiirin tamamını defalarca

kendisinden istediğimiz halde hiçbir zaman vermeğe yanaşmamıştı. Fakat sık sık şu dizeleri tekrarlayıp dururdu.

“Ey tabib-i hazık ü hal-aşına
Ey cesametlu velayetlu paşa

Şimdilik bir ton kâfidir bana
Kahve lütfet imkânın varsa eğer”

Derslerinde öğrencilerine dahi anlattığı ve okuduğu Ali Nihad’a ait şiirin şu beytini eklemeyi de ihmal etmezdi Karahan.

“Kahve lutf etmez isen vali paşa
Eylerim daru’s-şifana iltica”

Bu şiirin tamamını bilen üç kişi vardı. Biri, bu şiiri yazan Prof. Ali Nihad Tarlan. İkincisi: mektubun muhatabı İstanbulluların “ini tini, mini mini valimiz” veya “mini mini valimiz, ne olacak halimiz” tekerlemeleriyle yücelttikleri Vali ve Belediye Başkanı Prof. Fahrettin Kerim Gökay. Üçüncüsü de her defasında hocasını küçük düşürmek veya göstermek için çırpınan ve bu şiiri tekrar eden, aynı zamanda “Kahvenâme”yi Vali ve Belediye Başkanı Gökay’a götüren ve ulaştıran Doç. Abdülkadir Karahan. Dördüncüsü ise, mektubun gün yüzüne çıkmasına vesile olan ve aracılık eden Yusuf Ziya Beyzadeoğlu’dur.

Tarlan’ın vefalı öğrencilerinden olan Beyzadeoğlu’na mektupta şöyle diyordu Hocası Ali Nihad: “Yine bir hediye ile beni sevindirdin. Zaman ve mekanın fevkinde olan bir rabitanın bu ulvi tecellisi karşısında cidden çok mütehassis oldum” diyordu.

Misafirperverliğin ilk “selam”ı ve “kırk yıl hatırı” olan kahve, bütün nitelikleriyle bu şiirde dile getirilmekte ve övülmektedir. On dörtlükten meydana gelen ve henüz bir yerde yayınlanmamış bulunan şiirin, edebiyatta bir benzeri hemen hemen yok gibidir.

Fuzuli’nin “Su”, Nefi’nin “At”, Nedim’in “Sadabad” kasidelerindeki kelimeleri, çeşitli yön ve nitelikleriyle ne kadar yerli yerine, başarılı ve anlamlı yerleştirilmiş ise, Prof. Tarlan da “Kahve”yi o şekil ve tarzda şiir kalıplarına dökmeyi başarmış ve bir sanatkâr edasıyla kalem oynatmıştır.

Erzurumlu küçük Emrah, “Flamne Kahvesi” için söylediği destanda, nüktenin eşsiz örneklerinden birini verir.

“Meşhurdur efendim Kahve-yi Flaman
Fransızca gerek orada kelâm
Alafrangalık bonjur bonsuvar
Merhaba der isen alınmaz selam”

Kuşkusuz herkesten daha hassas ve daha ince duygular taşıyan şair, bütün ömrünce kaybolmuş bir Cennet gibi aradığı objeleri yine herkesten farklı olarak dile getirdiğinde insanda büyük bir hayranlık uyandırır.

Prof. Tarlan'ın birçok eseri yanında, "Güneş Yaprak" adlı bir eseri daha vardır. Şiir ve düz yazılardan oluşan bu eserde, Hoca her ne kadar: "Hayatımda bir an dahi, şairlik davasında bulunmadım" dese de, onun çok güzel şiirleri vardır bu eserde. Eskilerin deyişiyle: "Eğer maksat ederse mısra-i berceste kâfidir." Bugünkü dil ile ifade edecek olursak "Eğer amaç bir eser ortaya koymaksa üste (ön plana) çıkmış tek bir dize yeterlidir." anlamındaki söz, birçok şeyi ifade etmektedir.

Eskiden lise edebiyat hocaları, şiirleri açıklarken, bazen nüfuz edemedikleri ve açıklayamadıkları yanlarını, ya kişisel yorumlarıyla kapatmaya çalışır ya da "anlam" şairin karnında(kafasında)dır anlamındaki Arapça bir sözle geçiştirirlerdi. Oysaki Tarlan Hoca, kendine özgü bir yetenek ve yöntemle "metinler, her şeyi ayna gibi ortaya koyan belgelerdir" der ve yakıştırmak onun edebiyat anlayışına ve şiir zevkine pek uygun düşmezdi.

Kahve Şiirin Yazılış Serüveni

Tarlan'ın dillere destan kahve şiirinin öyküsünü o zamanlar doçent olan ve hocasına sonsuz derecede bağlı olan Karahan, şu şekilde açıklamıştı bizlere.

"Sene 1957, Demokrat Parti iktidardadır. İstanbul'da Prof. Fahrettin Kerim Gökay, hem vali ve hem de belediye başkanıdır.

Gökay, kendine özgü tutkuları olan ilginç bir simadır. Şair de olan Dr. Cahit Öney, bir sohbet esnasında Tıp Fakültesi'nde öğrenci iken Fahrettin Kerim için "Gökte Allah, yerde Fahrettin Kerim Gökay" şeklinde bir slogan atıldığını ve bu sloganın Tıp Fakültesi'ndeki öğrenciler arasında yaygın halde tekrarlandığını anlatmıştı bizlere...

O dönemde İstanbul'da kahve kıtlığı had safhadadır. Yurt dışından ithal edilen ve bazı insanların tiryakisi olduğu kahve, satışı karneye bağlanmıştır. Elinde karnesi olmayan herhangi bir vatandaş, kahve alamazdı.

Karahan, Tarlan Hoca'ya asistanlık yapmıştır, derdi ki: "Bir asistanın görevi, hocasının ev işlerin görmesi, gerekirse ayakkabılarını boyaması, çarşı-pazar alışverişini yapması ve çantasını taşımasıdır". Ben de aynı şeyleri yaptım ve bunları kendi asistanlarımdan istememden daha doğal bir şey olamaz." derdi. Karahan, "Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla" atasözüne eş tarzda bunları bize aktarırdı.

Tarlan, İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı olan Fahrettin Kerim Gökay'a ithaf ederek "**Atabe-i Velayet-Penahi'ye Arzuhal-i Manzum**" başlığıyla bir şiir yazar ve o dönemlerde doçenti olan Karahan'la İstanbul Valisi'ne gönderir.

Arzuhal, bugünkü dille ifade edecek olursak “dilek ve arzuyu bildirmek” anlamında bir kelimedir. Eskiden bir meslek olarak “arzuhalcilik” çok önemliydi toplum hayatında.

İlk bakışta olağanmış gibi görünen bu durumun, normal yanlarının yanında anormal yanlarının da bulunduğunu görüyoruz. “Valilik Yüksek Makamına Manzum Dilekçe” şeklinde bugünkü Öz Türkçe ile ifade edebileceğimiz bu şiiri, Hocasına çok iyi hizmet eden ve onun bir dediğini iki etmeyen eski asistanı, o günün doçenti Karahan’ın eline tutuşturulmuştur. İrdelenmesi gereken öykünün detaylarındadır.

-Herkes, kahve sıkıntısını çekerken Prof. Tarlan, bir ayrıcalık olarak ve İstanbul Valisi’ni göklere çıkarırcasına bir şiirle kahve talep etmesidir. Ayrıca Tarlan Hoca’nın, Gökay’ın bazı zayıf taraflarını bilmek suretiyle onun gururunu okşaması, olayın bir başka yönünü aks ettirmektedir..

“Anla halimden nazar kıl şiirime
Rahmedip “artık çok oldun sen” deme
Suz-i ateşten beterdir bekleme
Kahve lutf edip varsa imkânın eğer”

diye hitap eder Fahrettin Gökay’a. Halk, yüz gram kahve bulamaz ve ona hasret çekerken Tarlan Hoca, Vali’den bir ton kahve talep etmektedir. “Ey uzman ve alanında kendini kabul ettirmiş, halden anlayan doktor” diyerek Osmanlı dönemine özgü bir edayla, “Velayetlu” diye sürdürür şiirini. “Ey Cesametlu” dediği Vali, aslında çok kısa boylu ve deyim yerinde ise, birkaç karış boyundadır.

18. yüzyılda yaşamış ve o dönemde kapsamlı, ciddi araştırmalara dayalı ve İmparatorluk topraklarında önemli bir ansiklopedi niteliğindeki eseri yazan İbrahim Hakkı, bu eserini “Marifetnâme” adıyla adlandırır. Burada yazar, insanların dış görünüm ve fizyonomisinden hareketle karakter tahliline girişir ve manzum olan Kıyafetnâme’de:

“Kim ki boyudur kasîr
Hilesi vardır kesîr”

Yani boyu kısa olan kişinin, hilesi çok olur, der. Sanki bu dizeler, boyu oldukça kısa olan Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay için kaleme alınmıştır.

Doç. Karahan, “Şiiri aldım ve doğruca Babiâli’nin yolunu tutarak Vali ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay’ın özel kaleminde soluğu aldım” demişti.

“Kahvenâme” isimli bu şiirde edebi sanatlara oldukça fazla yer verilmiş ve Divan Edebiyatı şiirine temel oluşturan “aruz” vezniyle yazılmıştır. Nükte, mecaz, telmih, teşbih ve mübalağa gibi sanat unsurları, usta bir kalem ve deneyimli bir edebiyat Hocası tarafından ustalıkla ve bolca kullanılmış ve bunlara yerli yerinde ve usul dairesinde yer verilmiştir.

Tarlan Hoca'ya göre: “Kahve, kalbe kuvvet, dize derman ve göze aydınlık verir.” Ayrıca ruha büyük bir neşe vermektedir. İçkide bile bulunmayan bir keyif, zevk, şevk ve sağlık iksiri, kahvede vardır.

Tarlan, “Cesametlu, Velayetlu, Tabib-i Hazık” gibi oldukça mübalağalı kelimelerle yücelttiği Vali Paşa'dan kahveyi bir caize (bahşiş) olarak istemektedir. Hoca, kahveyi içmezse, belleği çalışmaz, idrakini buhranlar bürür. Bekleyiş de ateşin yakıcılığında daha şiddetli ve daha zordur. Arapların ünlü “Bekleyiş, ateşten daha şiddetli ve daha zordur.” atasözünü şiirde başarıyla kullanarak Yemen çöllerinde dolaşan Veysel Karani gibi Tarlan da kahvenin aşkına tutulmuş ve ona âşık olmuştur. Çöllere düşen Mecnun gibi kahve gelmezse, o da Mecnun olup çöllere düşecek, ancak Vali Paşa, “emir ve ferman” buyurursa, Hocamız da Leyla'sına, daha doğrusu kahvesine kavuşacaktır.

Prof. Ali Nihad Tarlan, bir kahve tiryakisi idi. Ama şiirde kullandığı “Afiyet” ve “Tiryaki” gibi markaları da pek beğenmediği sezilmektedir. Anlaşılan, “Kuru Kahveci Mehmet Efendi”nin abonelerindendir. Şair Nabi, boşuna söylememiştir:

“Künc-i ferâğ ehl-i dile kahvehânedir
Habbeyle kahve mürğ-i dile dâm ü dânedir”

(Gönül ehlinin rahat ettiği köşe, kahvehanedir. Gönül kuşunun avlanması için kurulan tuzağın yemi, de kahve tanesidir.)

Zamanında ince ruhlu insanlarından birine sormuşlar:

“-Hayatı, ne tazeler? O nazik ve nüktedan zat, derhal:

“-Bir taze dilberin eliyle taze kavrulmuş, taze çekilmiş, taze pişmiş bir fincan taze kahve tazeler” diye cevap vermiş.

Şiir diliyle ifade etmek gerekirse:

“Ehl-i keyfin tâze keyfini kim tâzeler
Tâze pişmiş tâze elden tâze kahve tâzeler”

Vesikayla dağıtılan kahve, Hoca'ya mutlaka verilmelidir Hem de yüz gram, bin gram değil, “bir ton” verilmelidir. “Şimdilik bir ton kâfidir bana” derken, bir tonla yetineceğine kanaat edecektir. Şiirin mizahi yönü hemen ağır basmaktadır. O Vali ki, tıp profesörüdür. “Bir psikiyatris, bir ruh doktoru.”, “hazık” tır. Yani kendi alanında uzmandır. Manevi yönü ağır basan, ermişliğe eren ve şöhret kazanan “Velayetlu” dur. Büyük ve yetki sahibi bir insan olduğu kadar, aynı zamanda “mini mini “ diye anılan Vali, kocaman bir cüsseye sahiptir. “Cesametlu” sözcüğü boşuna söylenmemiştir. Onun için Vali, hiç kimsede bulunmayan yetkilerle donanık bir insandır.

Tarlan, son dörtlükte ve dipnot olarak söylenen beyitte şiirin özünü oluşturan tiryakiliğin psikolojisini, onun ruh dünyasında fırtınalar koparan şiddetini gösteren ifadelerle yer vererek şairane tehditler savurmaktan da geri

kalmamaktadır. Önce arkadaşı Vali'nin “Paşa” sultanlığının sürmesini diler. Ve “kahvesiz kalma aman Tarlan” gibi ifadeler kullanarak ve dilekte bulunarak dua eder. Eski kitaplarda “hamiş” yani “dipnot” diye algılayabileceğimiz bir terim vardır. Hoca, bu dipnotta:

“Kahve lütfetmez isen Vali Paşa
Eylerim Darü's-Şifâna iltica”

der. “Darü's-şifâ”, bilineceği gibi eskilerin “Hastaların tedavi edildiği hastane” anlamında kullanılan bir kelimedir. Tarlan Hoca, eğer Vali Paşa tarafından kahve gönderilmez ise, doğal olarak hastalanacağını ve sonuçta da tek gidebileceği yer, “uzman doktor olan Prof. Fahrettin Gökay'ın Darü's-Şifâsi'na iltica etmekten başka bir seçeneğinin olmayacağını tehditvari ifadeler kullanarak Paşa'yı kahve vermeğe zorlamaktadır.

Kahvenin İstanbul'a Getirilişi

Peki, Tarlan Hoca'nın bu kadar tiryakisi ve deyim yerinde ise, hastası olduğu bu kahve, Osmanlı ülkesine kim getirdi? Bu soruya cevap aramak ve gerçeği bulmakla yükümlüyüz.

Kahveyi, ilk defa İstanbul'a getirenin “Şemsi” isminde Halepli bir Arap olduğu söylenir. Bu zat, İstanbul halkının keyif ve zevk ehli olduğunu haber alır. Osmanlının başkentine gelerek Tahtakale' de bir kahvehane açar. Üç sene çalıştıktan sonra o zamanın parasıyla beş bin altın kazanarak hayatından memnun ve mesrur bir şekilde memleketine döner.

Ünlü şair Nabi'nin, “Tuhfetü'l-Haremeyn” adında Mekke ve Medine' ye yapılan yolculuğunu anlatan ünlü bir eseri vardır. Nabi, Şam'a giderken, kahvelere de uğrar ve “Zikr-i Evsaf-i Kahvehane-i Şam” yani “Şam Kahvehanelerinin Özelliklerine Dair” bir başlık altında:

“Sunulmadı bana kahve deme sen
Nasibun var ise gelür Yemen'den”

der ve edebiyatımızda pek çok kullanılan “dudak” ve “şeker” mazmunlarını ustallıkla şiirde kullanmayı başarır.

“Kahve sevdasın sükker giderir derlermiş
Sakiya la'lun ile kahveyi zemzemle de sun”

(Kahve sevdasını şeker giderirmiş derler. Ey saki (İçki dağıtan)!
Dudaklarınla kahveyi zemzemle suyu ile de sun)

Nabi'nin o dönemlerde övdüğü ve gördüğü “Kahvehaneler” den bugün eser kalmış mıdır acaba? Evet, Şam'a ilk gittiğimde Beni Ümeyye Camii'nin arka sokaklarında eski mimariyi koruyan ve yansıtan evlerde bu kahvehanelerin nostaljik bir duyguyla korunduğunu ve hala içlerinde nargilelerin fokur fokur içildiğini görmüştüm.

Ziya Şakir:

“Tutup ke’sin kenarından nezaket birle hüypürdet
Desinler ki şu emmi kahve içmekte amma mahir ha”

beyti, kahve zevkini ve içme tarzını ifade bakımından oldukça anlamlıdır. Adı “Deliye” diye çıkar şair Nüzhet’in... Sivas’a giderken yolda uğradığı bir kahvehanede, kahveci, kendisine kulpu kırık bir fincanla kahve getirince Nüzhet gülmüş ve:

“- Bu fincanı İstanbul’a gönder.

- Niçin?

- Orada her şeye bir kulp takarlar, belki bu fincanı da bir kulplandıran olur.” demiş.

Karahan’dan defalarca dinlediğimiz bu kahve öykünün, serencamı da oldukça ilginçtir. Şiir 1957 yılında Cumhuriyet Gazetesi’nde “Şiirle Vali’den Kahve İsteyen Profesör” başlığı altında bir haber çıkar. Prof. Tarlan, Vali ve Belediye Başkanı olan Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay’dan kahve istemiş, şiirin 1-2 dördlüğü yazılmış, Vali de manzum olarak kısa bir cevap vermiştir.

“Aldanma ki şair sözü elbette yalandır
Feri bitmez Nihad’ın kudreti bi-misl ü tüvandır”

diyerek kendisine 200 gramlık “Kahve Vesikası”nı göndermiştir. Karahan, Hocası Ali Nihad Tarlan’ın bu şiirinin bazı dizelerini “Amentü” gibi tekrar eder dururdu. Çoğunlukla alaycı bir edayla konuştuğunu bildiğimiz Prof. Karahan, bu sözleri, o kadar içten ve o kadar coşkuyla tekrar ederdi ki, halk arasındaki deyimiyle “zevkten dört köşe olmuş gibi” bir hali gözleniyordu. Ancak bizler, özellikle İstanbul’da doğmuş ve büyümüş, Fransızca ve Farsçayı çok iyi düzeyde bilen bir Hoca’nın, metinler şerhinde bir otorite için, “aristokrat” diyebileceğimiz bu mizacı, doğal karşılanmaktaydı.

Gerçekten edebiyatta derin bilgiye sahip ve bunu kıskançlık göstermeden öğrencilere aktaran, vehimli, ama kendinden emin, her gördüğüne İstanbul şivesiyle “efendim” diye hitap eden bir hocaydı Ali Nihad Tarlan. Bu huy, belki de Osmanlılardan geçmişti kendisine.

Bizim gözlemlerimize göre, Prof. Tarlan Hoca, daima iki büklüm, yüzünde derin bir övünme, gülüş ve tebessüm ile diğer insanlar karşısında gösterdiği incelik, tevazu ve nezaket, herkesin tanık olduğu bazı özellikleri arasında yer alıyordu.

Hoca’nın bu çekişen tavırlarını, kusurlu ve zayıf oluşundan çok, yaradılıştan gelen bir mizaca mal etmek, daha doğru olur kanısındayım. Bu şiiri, Hisar Dergisi’nde yayınlayarak, bu gerçekten önemli ve edebiyat tarihinde bir şaheser olan kahve şiiri, ancak Yusuf Z. Beyzadeoğlu sayesinde öğrenmiş olduk.

ATEBE-İ VELAYET-PENAHİ'İYE ARZUHAL-İ MANZUM

Kahvesiz ahvalimiz pek derbeder
Kalmıyor dizlerde dermandan eser
Kahvedir derd-i dile derman meğer
Kahve lütfet varsa imkânın eğer

“Afiyet” “Tiryaki” içtim bir zaman
“Keyf”ten bunlarda yok nam ü nişan
Kahve lütfet kahve şahım el eman
Kahve lütfet varsa ihsanın eğer

Kahve kuvvet kalbe dermandır dize
Kahve ruha neşedir, ferdir göze
Şairim isterim ben bir caize
Kahve lütfet varsa imkânın eğer

Kahvenin pek başka zevk ü lezzeti
Meyden üstündür bunun keyfiyeti
Anda buldum zevk ü şevk ü lezzeti
Kahve lütfet varsa imkânın eğer

Kahvesiz idraki buhranlar bürür
Kahvesiz işler nasıl işler yürür
Emr ü ferman “Men lehü'l-emrin” dürür¹
Kahve lütfet varsa imkânın eğer

Anla halimden nazar kıl şiirime
Rahm edip “artık çok oldun sen” deme
Suz-i ateşten beterdir bekleme²
Kahve lütfet varsa imkânın eğer

Şimdi ben çöllerde bir Veyselkaren
Aşk-i şeyda-yi mahsul-i Yemen
Anlar elbet anlayanlar nükteden
Kahve lütfet varsa imkânın eğer
Zulmet-i ab-i hayatın madeni
Kahvedir bişübhe Layla'nın beyi
Kahvesizlik etmeden Mecnun beni
Kahve lütfet varsa imkânın eğer

¹ El-intizaru eşeddü mine'n-nar

² Yemen ellerinde Veysel-Karani

Ey tabib-i hazık ü hal aşına
 Ey cesametlu velayetlu Paşa
 Şimdilik bir ton da kâfidir
 Kahve lütfet varsa imkânın eğer

Zevk ü devlet sür Paşa Sultan gibi
 Neşve ver kahveyle pür fincan gibi
 Kahvesiz kalma aman Tarlan gibi
 Kahve lütfet varsa imkânın eğer

 Hamiş: "Kahve lütfetmez isen Vali Paşa
 Eylerim Darü'ş-Şifana iltica

İki Hoca Arasında Kopan Fırtına

Prof. Ali Nihad Tarlan'ın, yanına asistan olarak aldığı, 20 yıllık biate dayalı uyumlu bir beraberlikten sonra profesör olunca, kendisiyle kavga ederek dillere destan bir şekilde, Edebiyat Fakültesi'ndeki Eski Türk Edebiyatı Kürsüsü Başkanı olan Hocası'nın zorunlu emekliye ayrılmasına neden olan, eski talebesi, ilerleyen zamanlarda meslektaşısı Prof. Adülkadir Karahan kimdir acaba?

Karahan, 1913 yılında Şanlıurfa'nın Siverek ilçesinde dünyaya gelir. İlk tahsilini Siverek'te, orta öğretimini İzmir'de tamamladıktan sonra, bir yıl kadar ilkökul öğretmenliği yapar. Girdiği Yüksek Muallim Mektebi'ni, ardından 1939'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirir.

İstanbul Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra Samsun Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği görevine başlayan Karahan, ardından İzmir Lisesi'ndeki öğretmenlik mesleğini sürdürür.

Karahan, 1945' te "Fuzuli: Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti" adlı eseriyle "Edebiyat Doktoru" unvanının sahibi olur. 1947'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Kürsüsü Metinler Şerhi ve Osmanlı Edebiyatı'na doktor asistan olarak atanır.

Karahan, 1952'de "İslam Edebiyatında 40 Hadis" isimli doçentlik tezini tamamlayarak, Eski Türk Edebiyatı doçenti olur. 1963 yılında ise, profesör olur.

Büyük Doğuya Taşınan Olay

Necip Fazıl Kısakürek, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde cereyan eden iki hoca, daha doğrusu Hoca ile eski talebe, asistan, doçent ve nihayet profesör arasındaki çekişmeyi Büyük Doğu sayfalarına taşır.

Ali Nihad Tarlan, talebeliğinden başlayarak profesör oluncaya kadar elinden tutup yükselttiği Abdülkadir Karahan'ın, umulmadık bir biçimde ihanetine uğradığı ve hazin olduğu kadar düşündürücü, dikkat çekici ve kutuplarda bile benzerine rastlanmayan bu olayı, önce Hoca Ali Nihad Tarlan'ın ağzından ve onun verdiği bilgilere dayanarak Büyük Doğu Dergisi'nin sayfalarına taşımak suretiyle kamuoyuna duyurur. Ancak İki yıllık bir aradan sonra kapanmış olan derginin tekrar çıkması üzerine bu defa Karahan'ın karşı atağını ve onun verdiği cevapları yayınlar Büyük Doğu'da.

Necip Fazıl, "Bir üniversite meselemiz var." diyerek başladığı söze şu tespitleri yapmanın gönül rahatlığıyla kalem oynatır. "Müzmin mi müzmin... Evvela, ana öğretim planı yönünden üniversite... Talebe şartları bakımından üniversite... Sonra, o ana öğretim planının baş unsuru profesöre ait şartlar yönünden üniversite... Aynı öğretim planının temel vasıtası kitap keyfiyeti yönünden üniversite... Bu dört noktadan da üniversitelerimizin harap ve türap vaziyette olduğunu bilmeyen yoktur. Evvela, üniversitelerimiz bir ana öğretim planına, Türk'e has bir şahsiyet ölçüsüne malik değildir. Batı üniversitelerinin yalnız dıştan kopyası... Hâlbuki Batıda, bilhassa Fransız, Alman ve Amerikan üniversitelerinin ayrı ayrı örnekleştirdiği müşterek hakikat, ana öğretim planının, saf ilimlerde, mücerret insanı ele alsa da, milli ruh kültür damgasını taşıdığı, müspet bilgiler ve teknikte de o bilgilerin öz gayesini güderek en ileri arayıcılık yolunda gittiğidir. Davanın ana unsuru olan profesör şartlarına gelince, işte bizim faciamız top yekûn bu yönde sırtıyor. Eser sahibi, evet, büyük çapta eser sahibi tek profesör bile yoktur. Küçük, tercüme, iktibas, aktarma yoluyla eser sahipliği iddiasında olanlarsa, acıklı bir azınlık içindedir. Ondan sonra profesörde şu şartlar kendisini gösteriyor. İlim muhtevası, usul dehası, talebeye nüfuz sanatı, ilmi ve umumu ahlak... Birincisi zayıf, ikincisi ve üçüncüsü hiç yok, dördüncüsü ise (içimiz burkularak söylüyoruz) kökünden bozuk... Bir de bunun üzerine muhtariyet havası (özerklik) ve muazzez ilim laboratuvarı dışında her türlü adi politika cümbüşü!.. Profesöre ait bu mahalli hususiyetlerden sonra, ne ana öğretim planı, ne talebe şartları, ne de kitap değeri bakımından konuşmaya değer... Bütün "menfi"ler profesörde toplanmış, bitmiştir. Davanın metbu unsuru olan profesörde keyfiyet böyle olunca, bütün bu tabi faktörlerin ne halde olacağı kendi kendisine meydandadır."

Prof. Ali Nihad Tarlan, öğrenciliğinden başlayarak bir evlat gibi yetiştirdiği Abdülkadir Karahan, profesör olunca bütün köprüleri yıkarak önceleri derin bir bağlılıkla hizmet ettiği Hoca'sına umulmadık biçimde başkaldırır ve bir üniversite öğretim üyesine yakışmayan fiili eylemlerle onun, zorunlu olarak emekliye ayrılmasına neden olur.

Bu kavgayla ilgili detaylı bilgileri ve iki profesör arasında meydana gelen olayı Büyük Doğu sayfalarına taşımaya aracılık eden ve röportajı yapan Nebil Fazıl Aslan'dır ve konuya şöyle başlar:

“Necip Fazıl’ın evinde, bahçede ve bir çardak altındayız. O, Profesör Nihad Tarlan ve ben...” Bu şekildeki bir ifadeden sonra yukarıdaki mücerret girişi yapan da Necip Fazıl’dır... Bu girişten sonra müşahhas hadiseye parmağını bastı ve şöyle başladı konuşmasına: “Üniversitemizin “profesör”de düğümlenen bu halini, sık sık, hemen her gün ifşa edici tecelliler karşısında kalıyoruz. Mesela, bir iki hafta evvel, hocamız muhterem Ali Nihad’la Abdülkadir Karahan arasındaki hadise... Bu hadise, üniversite ve profesör derdimizin (prototipik-baş örneklik) misalidir ve kendi halinde (lokal-mevzii) bir iş olmaktan uzaktır. Zaten, hadiseye karşı Büyük Doğunun alakası da bu noktadan gelmektedir. Şöyle ki, üniversitemizin, kendisini ilme vermiş, onun dışında hayat ve faaliyet tanımayan ve cücelere mahsus hile metoduna aklı ermeyen müspet hocalarından Ali Nihad Tarlan, talebeliğinden yetiştirdiği, sonra asistanlığına aldığı, daha sonra doçentliğe yükselttiği ve nihayet profesör olmasında amil bulunduğu Abdülkadir Karahan yüzünden öyle bir inkisar ve ıstıraba uğruyor ki, bu zatı teşhir vesilesiyle üniversitemizin içyüzünü ortaya dökmüş olmaktan başka bir şey yapmıyor.

İşte Ali Nihad Hoca’nın iddiaları...

Çay fincanını dudaklarından ayırarak meseleyi ele aldı (dramatik) bir sesle mırıldandı Ali Nihad:

“Bütün suç benim, bütün suç benim. Bu adamı talebeliğinden beri kıymetlendirdiğim için bana ne söylense azdır! Bir an durdu ve ilave etti:

-Kendisinde, bir profesör için olan şu üç şart mevcut değil: ilmi kifayet, ilim ahlakı, umumi ahlak...”

Necip Fazıl atıldı:

-Peki, hocam, asistanlığından beri bulunan bu zatı profesör olduktan veya bizzat yaptırdıktan sonra mı anladınız?

-Dedim ya, bütün suç benim! Hiçbir özür sahibi değilim! Benim kürsüme bağlı olarak “ESKİ TÜRK EDEBİYATI” profesörü bu zatta metinlere nüfuz bakımından, ne lisan anlayışı vardır, de mana idraki... Yani hem lisan bilmez, hem de anlamaz! Ayrıca, edebiyatın iç yüzünü anlamak kudretinde de değildir. Sordum:

-Edebiyatın içyüzü tabiriyle ne kastediyorsunuz?

-Arz edeyim: Ben şimdiye kadar yazılan bütün edebiyat tarihlerinin gerçek tarih olduğuna inanmıyorum! Edebiyat tarihi, şahısların değil, bizzat sanatın gidişini, seyrini göstermelidir. Bu bana ait ve yeni olduğumu sandığım bir tez...13 sene kadar evvel bu tezi Prag’da, Müsteşrikler Kongresi’nde savundum. Bundan 7-8 yıl kadar önce de Ankara’da Sanat Tarihi Kongresi’nde, oraya gelen iki Bulgar profesörü aynı tezin, vatanlarında ve demir perde gerisi memleketlerde tatbik edilmekte olduğunu söylediler. Bu tezi de en “rasyonel” ve “progresif” metod olarak vasıflandırdılar ve beni memleketlerine davet ettiler. İmkân bulup gidemedim.

Yine Necip Fazıl:

-Hocam, işi mevzuumuzdan uzaklaştırıp saf ilmi safhaya döktük!

- Olabilir. Fakat “edebiyatın içyüzü” tabirinden ne kastettiğimi anlatmak için söylüyorum. (Fenomen literer) dedikleri edebi hadise bizzat kendi seyri ve keyfiyeti içinde takip edilmelidir. Sanat, dil bahçesinde esen bir rüzgârdır; bahçeye nasıl tesir ettiğini takip etmeli ve şahısları arka plana almalı. Edebiyatın içyüzü budur. Bizzat sanatı şahıslandırmak ve anlamak... Mevzuumuza gelince mahut profesör, bu incelikler şöyle dursun, kaba bir metni çözmek ve anlamak iktidarından mahrumdur. Şimdi kendisinin ilim ahlakı cephesine bir göz gezdirelim: Derslere gelmez, vazifesine en küçük bağlılık duygusu taşımaz. Her derse 15-20 dakika geç gelir. Derste mütemadiyen kendisini över ve politika yapar. Düşünün ki, bir lise öğretmeni olan Vasfi Mahir’in kitabından ders okutur ondan başka bir kaynak sahibi değildir. En feci bir hareket olarak, üç sene evvel yazdığı kitapları bu seneki faaliyet raporunda göstermiştir. Böyle bir hareketin dürüstlük dışı olmaktan başka vasfı var mıdır? Mesuliyet hissinden o kadar uzaktır ki “hakkımda 6 ay hapis cezası verilmedikçe kimse beni profesörlükten çıkaramaz!” şeklinde konuşmuştur. Kendisini tenkit edercesine konuşan profesörlere “ben de sizin gibi profesörüm. Bilirsiniz ki, devlet büyükleri beni tutar!” diyecek kadar vakar dışı mukabeleleri vardır. Sınıfta söylediği şu sözü, onun ne mal olduğunu anlatmaya yeter. Tahvil edilemeyen ilmin hiç bir kaymeti yoktur! Bir şark seyahatinde “Cumhur reisi ile gidiyorum!” diye palavra atmış ve böylece üniversiteden izin koparmıştır. Arapça bilmez; İslam Enstitüsü’nde Hadis profesörlüğü eder. Hiç Batı diline vakıf değildir; Dünya edebiyatı üzerinde allamelik taslar. Şark Türkçesinden mesela, Nevâî’nin bir gazelini bile okuyamaz. Böyleyken, Nevâî’nin ilk divanı “Garaibü’s-Sigar” üzerinde asistanın yaptığı tezin başına, baştanbaşa hezeyan belirten bir tenkit yazmış ve ne gariptir ki bu tez, profesörler meclisince pekiyi derece ile kabul edilmiştir. Ali Nihad bu noktada, birdenbire durdu ve yine (dramatik) bir sesle:

-Ah, bütün suç benim!
diye inilmedi.

-Hocam dedim; ya umumi ahlak cephesi?

-Onu benden değil, alakalılarından dinleyiniz, facia, facia! İki şahıs arası bir mesele olmaktan ziyade Üniversitemizin müzmin yaralarından birini ifşa etmesi bakımından hadise o kadar önemliydi ki, bir gün sonra, Adülkadir Karahan’ın şahıs ahlakıyla ilgili öğrencilerden bir grubu idarehanemizde dinlemek zorunda kaldık. Birtakım haklı sebeplerle isim ve hüviyetlerini saklayan bu öğrencilerden birkaçının bildirdiklerini, kelimesi kelimesine kaydediyorum:

Erkek öğrenci:

Beş senedir talebesiyim ve bu beş sene içerisinde kendisinden bir kelime öğrenmiş değilim!

Bir başka erkek öğrenci: Derslerde hep nefisinden bahsedışı ve kendisini methedişi o derecede ki, bir gün cebinden bir kâğıt çıkarıp şöyle

dedi: “Size, Başbakan, Bakanlardan, Mebuslardan ve yüksek makam sahibi arkadaşlardan bana gelen tebrikleri okuyayım” ve okudu. Mevzuu yalnız Fuzulî’dir, o da satıh bilgisinden ibarettir ve hiçbir ruh taşımaz.

Bu iddia ve bilgilerden sonra Necip Fazıl, Ali Nihad Hoca’nın söylediklerini teyit babında aşağıdaki ilave bilgiler vermeği gerekli görür. Necip Fazıl der ki:

“Bu kesin şahadetlerinden sonra İslam Enstitüsü’nden, emin bir talebe, emin bir Büyük Doğucunun söyledikleri: “Laubali tavırlıdır. Ceket omuzda ders verir. İlmi hiçbir değeri yoktur; aşkı yok, vecdi yok, İslami mizacı yok... Suratını beğenmediği talebeye “sınıfta kaldın!” diye bağırır. “Üç kişi geçecek, beş kişi kalacak!” diye bir nevi baremi vardır. Sınıfta beş dakika derse benzer bir şeyler yaptıktan sonra kırk beş dakika kendisini metheder. “Fransa’dan mektup geldi, alın okuyun!” diye garip jestler takınır, Arapçayı Ahmed Ateş’ten sonra en iyi bilen kendisi, Hadisi de Tayyip Okiç’in arkasından en derin anlayanın yine kendisinin olduğunu iddia eder. Hâsılı bir İslam kürsüsünde bu adamdan daha yakışsız birini bulmaya imkân yoktur. Heyhat ki, Karahan, Üniversite profesör davamızın yalnız küçük bir çizgisinden ibarettir. (Büyük Doğu, S:2, İstanbul, 26 Temmuz 1967)

Karahan Atakta

Prof. Ali Nihad Tarlan’ın iddia ve beyanatlarından bir süre sonra, Büyük Doğu kapanır. Aradan iki yıl geçince, 1 Mayıs 1969 yılında dergi tekrar yayın hayatına ve çıkmaya başlar. Prof. Karahan, olayı unutmamıştır... Rafta tozlanan dosyayı indirerek ve külleri eşerek tekrar gün ışığına çıkarmayı başarır.

Uzun bir aradan sonra bu defa Prof. Karahan, Prof. Tarlan’ın iddialarına cevap vermek için harekete geçer ve kendi açısından Hoca’sının iddialarını tek tek çürütmeğe başlar.

Necip Fazıl, büyük bir hakkaniyetle bunları Büyük Doğu sayfalarına “Karahan Meselesi” başlığıyla verir ve meseleyi şu şekilde gündeme taşır: “Necip Fazıl Kısakürek, Profesör Abdülkadir Karahan’ı bundan 30 küsur yıl evvel Peyami Safa’nın evinde henüz bir üniversite talebesiyken tanımış ve milliyetçi, maneviyatçı, ateşli bir genç olarak kendisine dikkat etmiştir. Hatta ona, hakkında büyük ümitler beslediğini kaydeden bir ithaf yazısıyla bir de fotoğrafını da hediye etmiştir.

Ondan sonra Abdülkadir Karahan’ın asistanlığı, doçentliği ve profesörlüğü zamanında kendisiyle fazla bir temas sahibi olamamış ve hepsi birkaç müteakabil ev ziyaretini aşmayan ve sokak, vapur tesadüflerinden ileriye geçmeyen kısa temaslarda içinde, Necip Fazıl, ilk fikrini değiştirici bir tecelliye şahit olmamıştır.

1-Karahan’ın ayrıca bir kürsü işgal ettiği Yüksek İslam Enstitüsü’nden bazı öğrencilerle bazı üniversite talebelerinden sızan şikayetler, Profesörün ilmi zaaf ve mizacındaki huşunetle itham ettiği halde, Necip Fazıl Kısakürek,

bütün bunlara kıymet vermemiş ve o zaman günlük bir gazetenin birinci sahifesinde işgal ettiği köşeyi bu tek taraflı iddialara alet etmemiştir.

2-Nihayet bu devreden belki Büyük Doğuların hazırlanma safhasında (1967), Necip Fazıl, Profesör Ali Nihad Tarlan ile temasında, Abdülkadir Karahan`a karşı, hayret ve dehşet verici bir itham serisiyle karşılaşmıştır.

3-Bu ithamlar, esas bakından, Abdülkadir Karahan`ın ilmi kifayetten mahrum olduğu, eserlerini kendisi yazmadığı, yabancı dil bilmediği, Farsça ve Arapçada yaya olduğu, bir profesöre düşen ahlakı kemalden mahrum bulunduğu ve (Rokfeller) müessesesinden para alacak ve bir eserini öğrencilere dilediği fiyata satacak kadar menfaat düşkünlüğü gösterdiği şeklindeki şikâyet ve sızlanmalara muttali olur.

4-Profesör Ali Nihad Tarlan, bütün bunları Necip Fazıl'a yana yakıla, taklidi imkânsız, o türlü bir hakikat ve samimiyet üslubu içinde anlatmış, üstelik Büyük Doğu idarehanesine bazı kız ve erkek talebelerini göndererek öylesine şahit göstermiştir ki bizzat bunların “bize şunu yaptı bunu yaptı” demeleri üzerine, yalanın bu derecesine imkân bulunamayacağı bedahetiyle iddialara inanmak mecburiyeti doğmuş ve 1967 Büyük Doğu'da ilkyazı neşredilmiştir.

5-Topyekün Üniversite ve bilhassa Edebiyat Fakültesini işgal eden profesör ünvanlı bazı cehalet, dalalet, ahlaksızlık ve solculuk temsilcisi örnekler arasında o zamana kadar bizden bildiğimiz bir insana atfedilen bu hafiflikler bizi öyle müteessir etmiştir ki, mahut tiplerden evvel Abdülkadir Karahan`ı almak ve yüreğimizden kazıyıp silmek gibi elemli bir vaziyet meydana gelmiştir.

6-1967'de neşredilen ilkyazı üzerine, Abdülkadir Karahan, Necip Fazıl'ı yakından tanıdığı halde kendisini hesaba çekmek, eğer isnatlarda hakikate zıt bir taraf varsa onları göstermek ve böyle iftiraya nasıl alet olabildiğini sormak ve tamirini istemek mevzuunda biç bir hareket göstermemiş ve sadece, Necip Fazıl ile Profesör Ali Nihad Tarlan`ı dava etmekle yetinmiştir.

7-Burada hatıra gelecek mantıki nokta, asıl Necip Fazıl'ın ilk yazıyı neşretmeden niçin Karahan`ı hesaba çekmediği ve onu nefis müdafaasına davet etmediği olabilir. Buna verilecek cevap ise son derece kolaydır: Yetmiş yaşını aşmış bir profesörün, Karahan mevzuunda gözyaşı dökerek ortaya attığı ve peşinden idarehanemize gönderdiği üniversiteli gençler tarafından teyit ettirdiği bir itham Necip Fazıl'a o derece gerçek ve hakikat unsurlarıyla dolu görünmüştür ki, -eğer vaki ise- yeryüzünde böyle bir (komplo) kurulabileceğine asla ihtimal verilememiş ve iddiaları olduğu gibi kaydetmek zaruri olmuştur.

8-Nihayet Büyük Doğunun bu son devresi başlarken, elindeki Edebiyat Fakültesi dosyasını açan Necip Fazıl Kısakürek, fakültenin eski talebelerinden Rauf Tanır isimli bir zatın, 1952 günlük Büyük Doğularından beri devam eden umumi ihbarlarına ek olarak Abdülkadir Karahan hakkında sonradan kaleme

aldığı yeni bir notla karşılaşmış ve bu nottaki bazı maddelerin Ali Nihad Tarlan'a bağlı iddialarla uygun olduğunu görünce onu geçen sayısına geçirmekte tereddüt göstermemiştir.

9-Vaziyet bu şekilde devam eder, ne Abdülkadir Karahan Necip Fazıl arar, ne de Necip Fazıl Abdülkadir Karahan'ı sorarken, birdenbire ani bir münasebet ikisini de karşılaştırır ve Abdülkadir Karahan'ın Fener yurdundaki evinde, Profesör, refikası, akrabasından iki genç, ayrıca misafir bir genç ve Necip Fazıl arasında uzun bir konuşma cereyan ediyor.

10-Necip Fazıl kendi evine gelmekte çekimser davranan Abdülkadir Karahan'ın evine gitmekte asla mahzur görmüyor ve sadece hakikat ve mücerret uğrunda her fedakârlığa hazır bir (şövalye) edasına talip olarak onun kapısını çalıyor.

11-Kapıyı, kısa bir konuşma sonunda son derece muhterem, kültürlü ve muhakeme sahibi bir hanımefendi hissini veren refikası açıyor. Kendileri bir öğretmendir.

12-Fakat Abdülkadir Karahan kelimenin son haddiyle sınırlı, ıstıraplı, heyecanlıdır. Hakkında yalan söylendiği ve iftira kampanyası açıldığı ihtimalini kabul edecek olursanız yine kabul edersiniz ki bu halinde mazurdur.

13- Geçen sayımızda çıkan itham maddelerine tek tek cevap veriyor ve bu türlü bir iftirayı kâbuslarda bile rastlanmaz bir kötülük, çirkinlik olarak vasıflandırıyor. İthamlara madde madde verdiği cevaplar, 8.sahifede sol köşede çerçeve içindedir.

14-Bu arada cereyan eden alakalı hadise, Necip Fazıl'ın, Abdülkadir Karahan'ın evinden telefonla Ali Nihad Tarlan'ı araması ve verdiği cevapları paralel telefonda Abdülkadir Karahan'a dinletmesidir. Telefon muhaveresi aynen şöyledir:

-Ben Abdülkadir Karahan'la görüştim. İsnatların hepsini reddediyor ve mukabil vesikalar gösteriyor. Mesela bizzat sizin imzanızı taşıyan Profesör Kurulu kararında onu ne türlü methettiğinizi, kıymetlendirdiğinizi açıkça gösteriyor.

-Ben onun ne olduğunu sonradan anladım.

-25 yıllık münasebetiniz bulunan ve kendi yetiştirmeniz olan birini 20 yıl içinde anlamıyorsunuz da son 5 yıllık profesörlük devresi içinde mi anlıyorsunuz?

- Öyle oldu.

-Fransızca'yı çok iyi bildiğine bana Sorbon Üniversitesi otoritelerinden vesikalar ve bizzat neşrettiği eserlerden Fransızca parçalar göstererek, yabancı dil bilmediği isnadına karşılık verdi.

- Onları yazan kendisi değil, üniversite öğretim üyelerinden Selmin hanımdır.

-Ya muhtelif Doğu memleketlerinde Farsça ve Arapça verdiği konferanslar ve ayrıca neşrettiği yazılar? Hepsini matbu metinler halinde gösterdi.

- Onlar da uydurma şeyler. İzahları var.

-Üniversitede kız talebelere tecavüzünü kat'i surette reddediyor ve bu hususta mantıki izahlarda bulunuyor.

-Yalan!.. Daha geçenlerde bazı talebeler onun için “ırz düşmanı!” diye bağırarak nümayiş yaptılar.

- Necip Fazıl hükmünü veriyor:

- Hocam, görüyorum ki, ihtimal âlemine göre, ya isnat ve iftira eden yahut ithama hedef teşkil eden taraf olarak bu işte ancak “şenaat” tabirinin ifade edebileceği biri var... Hakikat aya çıksın ve şenaat kime aitse kabullensin... Neticeyi göreceğiz!

-Bu konuşma üzerine Abdülkadir Karahan, paralel telefonun bulunduğu odadan şimşek gibi fırlamış ve öğrencilerin “ırz düşmanı!” diye bağırdukları ithamına paralanırcasına bir heyecanla “Yalan, yalan!” diye bağırmıştır.

15-Necip Fazıl, çok eskiden beri tanıdığı ve büyük bir saygı beslediği Psikoloji Doçenti Selmin Hanımefendiyi yine aynı evden telefonla aramış ve Abdülkadir Karahan'ın Fransızca yazılarının yazanın kendisi olup olmadığı sualine “Bir tek yazısı üzerinde Profesör Sabri Esad'la beraber yardımcılık ettik! Bu normaldir. Ayrıca hiç bir yazısını yazmış değilim” cevabını vermiştir. Böylece Fransızcalarının Selmin Hanım tarafından kaleme alındığı isnadı merkezinden yalanlanmış oluyor ki, son derece dikkate şayandır.

16-Abdülkadir Karahan'ı en ziyade müteessir ve dolayısı ile Necip Fazıl'ı son derece müteazzi eden nokta, onun, itham maddelerinden bir tanesiyle “Karahana” ailesine tecavüz edildiği hakkındaki zannıdır. Rauf Tanır tarafından öne sürülen bu madde “Karahana” aile ismini başka bir telaffuzla ifade etmekte ve bu başka telaffuza Kürtçe “kürek” manasını vermektedir. Böyle bir telaffuz ve manayı ne başta, ne de sonda bileceğimize, bilmemize imkân olmadığına göre, bu noktayı dışı bir teferruat unsuru olarak kaydettiğimiz, hiç de böyle hasis bir teferruata istinat fikrinde olmadığımız, asla kötü niyet beslemediğimiz kendi kendisine bellidir. Kaldı ki, topyekûn hazır bulunan gençlerden biri bu değişik telaffuzun belirttiği manaya üstelik gayet çirkin bir delalet isnat etmiş ve adeta ihbarı yapana da neşredene böyle bir manayı benimsedikleri ithamında bulunmuştur. Böyle bir görüşü mutlak surette reddeder ve “Karahana” olarak gösteren ve onun sonradan Karahan'a çevrildiğini tespit eden Abdülkadir Karahan, eğer Kürt ise bir infirat politikası gütmemek, hususiyle solculuğa kaçmamak –ki o bunlardan münezzehdir- şahsiyle, kanaatimizce, hatta iftihar mevkiindedir. Zira Necip Fazıl Kısakürek ve Büyük Doğu ideolojyası gözünde Kürt, İslami davada büyük hizmetleri görülmüş, zekâ ve aksiyon kabiliyetiyle temayüz etmiş müstesna bir ırktır ve Necip Fazıl bu ırka nasıl sevgi ve takdirle bağlı olmasın ki, onun bizzat mürşidi, büyük veli Abdülhakim Arvasi Hazretleri Kürt'tür. Bu bakımdan 600 küsur yıllık bir mazisi olduğunu öğrendiğimiz bu temiz Anadolu ailesine hürmet duygusundan başka bir his besleyemeyeceği tabiidir.

17-Bu vaziyette Büyük Doğu, hakikati olduğu gibi kaydetmek ve tarafları olanca iddiaları ile ortaya koymak gibi ulvi vazifeyi yüklenirken,

Abdülkadir Karahan`ın bir (komplo) karşısında kalmış bulunmak ihtimaliyle iç içe, hak ne tarafta ederse etsin, üniversitemize ait yaranın meydana geldiği ve bunu deşmekle Türk irfan, fikir ve ahlakına en büyük hizmeti yerine getirdiği kanaatindedir.

Ali Nihad Tarlan`ın Son Cevapları

Necip Fazıl, Profesör Karahan`ın ortaya attığı vesikalar ve nefsi müdafaada öne sürdüğü fikirler üzerine vaziyet Profesör Ali Nihad Tarlan`a bildirilmiş ve nasıl mukabele edeceği merakla beklenmiştir.

Ali Nihad, Abdülkadir Karahan`ın bütün cevaplarına “yalan!” demekle yetinmiş, (Rokfeller) müessesesinden para ve yardım almış olma hadisesini Profesör Takiyüddin Mengüşoğlu`dan öğrendiğini ve dosyasının üniversitede bulunduğunu söylemiş, Karahan`ın Urfa`da ilkokul öğretmenliği yaparken bir kız talebesine tasalluttan, vilayet meclisi kararıyla tard edildiğine dair ortaya yeni bir vaka atmış, onun sağladığı bazı belge ve takdirleri yalvarmak suretiyle elde edilen hatır -gönül eserleri olarak sınıflandırılmış ve sonunda: :

-Siz benimle mülakat şeklinde görüşmüş olun! Her maddeyi teker teker cevaplandırırım!

dediği halde Necip Fazıl`a telefon ederek:

-İşimiz mahkemededir; karar neticesine kadar hiç bir beyanda bulunmayacağım! Size verdiğim cevapları benim ağızımdan değil de, kendi lisanınızdan kayıt edebilirsiniz!

demek suretiyle garip bir ricat kavsi çizerek sahneden ayrılmıştır.

Öte yandan öğrendiğimize göre, 1967`deki ilkyazının bütün muhtevasını, isnat ve tefsirlerini Büyük Doğuya, hem de arkasından koşarak bizzat vermiş ve Necip Fazıl`ın evine şimdiye kadar tam beş kere gelmiş olan Ali Nihad Tarlan, sorgu safhasında mahkemeye verdiği beyanda Necip Fazıl`ı tanımadığını, onunla hiç bir kere temas ve görüşmesi olmadığını söyleyecek ve dolayısı ile alakası bulunmadığını ima edecek derecede vicdan ve hakikate zıt bir harekette bulunmuştur.

Böylece, Abdülkadir Karahan`ın bazı taktiklere kurban edilmek istendiği hissi doğmakta ve meseleye ne taraftan bakılırsa bakılsın, meydana riyazi bir katiyetle üniversitemizin feci hali çıkmaktadır.

Sonuç

Kimi hedeflere dolaysız, kimi hedeflere de dolaylı varılır. Dolaysız olana dolaylı gidilirse gecikme olur ve zaman yitilir. Bu gecikme, sonuç almaya engel olabilir.

Prof. Ali Tarlan Hoca`nın Abdülkadir Karahan hakkında ileri sürdüğü iddiaların tümü gerçektir. Ancak Hoca`nın 20 yıl sonra bunları dillendirmesi, pek de uygun olmamış ve inandırıcılıktan uzak kalmıştır.

Prof. Karahan, yabancı dil konusunda oldukça zayıftı. Arapça metinleri, Arap ülkelerinden gelen doktora talebelerine yazdırıyordu. İngilizceleri, Doç.

Dr. Leyla Melek Kermen'e, Fransızcaları Prof. Selmin Hanım'a, Farsçaları da İran asıllı Ali Milani'ye yazdırıyordu. Bütün bunlar, bilinen gerçeklerdir.

Karahan'ın kırıcı, saldırgan ve geçimsiz karakterine karşılık, Prof. Ali Nihad Tarlan'ın çelebi ve derviş-meşrep bir Hoca olduğunu belirtelim. Onun üzerinde çalıştığı Ahmed Paşa'nın, dervişi konu edinen birkaç beytiyle yazımızı bitirelim.

“Arştan çok yücedir rif'ati dervîşlerin
Kimse bilmez nicedir izzeti dervîşlerin

Ol harîmin kim ola mahremi kim tan yelidir
Perdedâr-i harem-i hürmeti dervîşlerin

Cân satıp her birisi oldu belâ müşterîsi
Aşk şehrinde budur sanatı dervîşlerin”

h

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

YIL 4 – ARALIK 2018

MAKALELER

հիկմետ - Hikmet - حکمت

HİKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

ISSN: 2458 - 8636

Dr. Öğr. Üyesi Emrah BİLGİN

Ardahan Üniversitesi
İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Ardahan/TÜRKİYE
emrahbilgin@ardahan.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-7221-8573

**ALİ NİHAD TARLAN'IN HAYATI,
ŞAHSİYETİ VE ESERLERİNE DAİR BİR
MONOGRAFİ DENEMESİ**

A MONOGRAPHY STUDY ABOUT THE LIFE,
PERSONALITY, AND WORKS OF ALİ NİHAD
TARLAN

DOI Number: 10.28981/hikmet.496577

ÖZ

1898-1978 yılları arasında yaşamış bir ilim ve fikir adamı olmasının yanı sıra aynı zamanda şairlik vasfı taşıyan, klâsik Türk edebiyatı metinlerine ilmî çerçevede yaklaşarak metodolojiyi ortaya koyan ve böylece metin tahlilleri geleneğini başlatan, tenkitli divan neşretme usûlünü ilk kez deneyen ve yaygınlaşmasını sağlayan, birçok divanı günümüz okuyucu ve araştırmacılarının istifadesine sunan, sadece ülkemizde değil batılı bilim adamlarınca da takdir edilen, emekli olduktan sonra dahi çalışmaya ara vermeyen, "hocalık" kavramını hakkıyla üzerinde taşımış bulunan; ayrıca klâsik Türk edebiyatı sahasında çok sayıda ehil kişinin yetişmesine vesile olan Ali Nihad Tarlan; kitapları, tercüme eserleri, yazıları, röportajları ve şiirleri ile çok yönlü bir kimsedir.

Bu çalışmada ilk olarak Tarlan'ın hayatı ve şahsiyeti, kendisi üzerine bilgi veren kaynaklardan elde edilen bilgiye göre aktarılmaya; ardından eserlerine dair kimi düşünceler şiirlerinden örnekler verilerek belirtilmeye gayret edilmiş, daha sonra da eserlerinin tasnifi üzerine bilgi verilerek çalışmalarının bibliyografik bir dökümü çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ali Nihad Tarlan, biyografi, metin serhi, metin neşri, Güneş Yaprak.

ABSTRACT

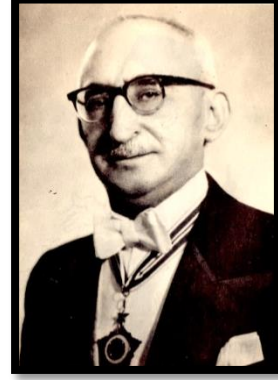
Ali Nihad Tarlan, who lived between 1898-1978, is a versatile person with his books, translated works, writings, interviews and poems, and in addition to being a man of science and idea, he is also a poet, a person who approaches the classical Turkish literature texts within the scientific framework and thus introduced the methodology, and thus initiated the tradition of text analysis. Tarlan is the first person to try and disseminate the practice of criticizing the divan, and he brought many divans into contemporary literature and is appreciated not only by our country but also by western scientists. He is a person who does not give up on working even after his retirement. He has rightly carried the concept of 'mastership' and also a person who contributed to the training of many qualified people in the field of Classical Turkish literature.

In this study, firstly, life and personality of Tarlan have been tried to be transferred according to the information obtained from the sources giving information about him, then some thoughts about his works have been tried to be transferred by giving examples from his poems, and then a bibliographic breakdown of his works has been given by giving information on the organization of his works.

Keywords: Ali Nihad Tarlan, biography, text interpretation, text publication, Güneş Yaprak.

Giriş

Biyografi, kişiyi sadece bütün insanlarda görülen ortak yaşantı özellikleri ile değil, aynı zamanda tüm bunları kendine özgü hâli ve karakteri; ayrıca kendi sesi, dili ve mantığı ile veren ve bunu kabaca değil etraflıca yapan bir çalışmadır (Taşdelen, 2006, s. 8). Bu açıdan bakıldığında *terceme-yi hâl* veya *terâcim-i ahvâl*, yazarını bir sorumluluğun da altına iter. Diğer yandan biyografik yazıların tarihin en önemli kaynaklarından biri olması hasebiyle yalın ve tarafsız yazılması gerekliliği de vardır; ancak hayatı kaleme alınacak kişi Ali Nihad Tarlan olunca bu daha zordur. Zira hakkında çokça kitap ve makale de kaleme alınmış olan Ali Nihad Tarlan'ın, çalışmaları ve yetiştirdiği nice insan ile zaten kendi biyografisini hazırlamış bir kimse olduğu anlaşılır.

Ali Nihad Tarlan'ın manevî rahlesinde ilim tahsîl ve tadrîsinde bulunan çok sayıda mühim kimseden biri olan Avukat Yusuf Ziya İnan'ın şu sözleri, hocanın biyografisinin yazımının ne kadar zor bir iş olduğunu ayrıca gösterir:

“Ali Nihad Tarlan, aile dostumuz, hocamız, üstadımızdır. Bu bakımdan karşılıklı münasebetlerimizde o daima bir mürşitti. Böylesine değerli bir dostluğun yerilecek tarafı elbette olmayacak. Ama methedilecek, anlatılacak o kadar çok şeyi var ki... Size bunları iletememenin ıstırabı içindeyim.

Ali Elmacı,¹ ‘Bu eseri sizin hazırlamanızı biz de doğru bulduk. Çünkü Ali Nihad, bir hocadan çok fazla bir şeydir.’ derken anlıyorum ki benim anlatacağım Tarlan; insan, baba, hoca, mürşid ve üstad Ali Nihad olmalıydı (İnan, 1965, s. 8).”

İşte bu nedenle merhum hocaya dair bilgilerde hâliyle bir makale içerisinde eksiklikler olması tabiidir. Bu yazı, Tarlan'ın hayatı ve şahsiyeti hakkında mufassal bir bilgiyi verdikten sonra eserlerine dair bir bibliyografyayı; ayrıca hoca hakkında yapılan çalışmaların bir dökümünü çıkarma amacını taşımaktadır.

¹ Ali Elmacı, Yusuf Ziya İnan'ın hocanın hayat hikâyesinin anlatıldığı ve memuriyet hayatının 50. yılı münasebetiyle hazırlanan eserin basım masraflarını karşılamış ve kitabın basıldığı yıl Tarlan ile dostluğunun 20 yıllık olduğunu belirtmiştir. Kitaba yazdığı takrizdeki sözlerinden şu kısım, hocanın kişiliği ile bilgi vermesi bakımından da mühimdir: “Yusuf Ziya İnan'a emek ve hizmetlerinden dolayı teşekkür ve minnetlerimi arz ederken, bu eserin yayınlanmasını üzerime aldığım için hocam Ali Nihad Tarlan'dan affımı dilerim. Bu eser, belki onun tevâzu ve mahviyetini incitiverectir. Fakat ne yapalım ki değerli insanı cemiyetimize çeşitli yönleriyle tanıtmayı şerefli bir vazife bildik (İnan, 1965, s. 7).”

1. Hayatı

1.1. Doğumu ve Ailesi

Ali Nihad Tarlan, 1898 yılında İstanbul'da Vezneciler semtinde 1911 senesinde Bayezid büyük yangınında yanan Zeynep Hanım Konağı'nın arkasına düşen bahçeli şirin bir evde dünyaya gelmiştir. Nihad Bey'in annesi, Ümmühani Hanım; babası ise Üçüncü Ordu Müsahipliğinden emekli Mehmed Nazif (1860/1927) Bey'dir (Çelebioğlu, 1989, s. 1). Bazı kaynaklarda Tarlan'ın (1953, s. 7-19) bizzat kendisi tarafından ailesi ile ilgili kimi bilgileri verdiği görülür. Bu bilgilere göre babasının ömrü mücadele içinde geçmiş, dürüst, çalışkan, okumaya meraklı, şair mizaçlı, azim ve şahsiyet sahibi bir kimse olduğu anlaşılır (Çelebioğlu, 1989, s. 4). 1927 yılı Miraç Kandili gecesinde vefat eden babası için Tarlan, bir tarih kıtası da kaleme almıştır.

Sen bütün ömründe hakk u dîni sertâc eyledin

Hâme-i sertîzine bîdâdı âmâc eyledin

Bir mübârek genç idin defnolmadın çıktın göğe

Hak yolunda sen de Peygamberle mi'râc eyledin (Tarlan A. N., 1953, s. 5)

Tarlan'ın büyük dayısı Ömer Keşfi Efendi ve onun oğlu ise Mehmed Kâşif Bey'dir ki her biri şairdir (Tarlan A. N., 1953, s. 4).

Ali Nihad Tarlan, Fatma Leman Hanım ile evlenmiş ve daha bebekken ölen çocuklarından sadece 1927 doğumlu Adnan Siyadet Tarlan hayatta kalmış, ondan da 1971 doğumlu Nejat adını koyduğu bir torun sahibi olmuştur (Çelebioğlu, 1989, s. 9).

1.2. Eğitimi

Her insan, nihayetinde çevresinin eseridir. Ali Nihad Tarlan'ın çevresinde de kaynaklarda verilen bilgilerden anlaşılacağı üzere ilmine ve şahsiyetine tesir eden kimseler olmuştur. Diğer yandan hoca ile ilgili bilgi veren kaynakların ittifak ettiği hususlardan biri de bu vesîle ile hocanın çok yönlü olduğudur.

Ali Nihad Tarlan'ın babası olan Mehmed Nazif Bey, Arapça ve Farsça eğitimi görmüş, eski kültürümüze hakkıyla vâkıf bir askerî memurdur. Oğluna henüz üç yaşındayken okuma ve yazmayı öğretmeye başlayan Mehmed Nazif Bey, Tarlan'ın ilk öğretmeni sayılmaktadır. Babasının Üçüncü Ordu Muhasebeciliği'ne atanması üzerine merhum da İstanbul'dan ayrılıp Manastır'a gitmiştir (Cunbur, 1995, s. 1). İlkokula Manastır'da Rehber-i Maarif Mektebi adlı özel bir okulda başlamış ve orada tamamlamıştır. Orta eğitimine Üçüncü Ordu merkezinin Selanik'e taşınması ve babasının tayini üzere Selanik'te Fransız Lisesi'nde başlamış ve burada da bir yıl Fransızca okumuştur. Bir yılın sonunda babasının emekli olması üzerine İstanbul'a döndüklerinde ilk önce Koska'da Burhân-ı Terakkî Rüşdiyesi'ne girmiş ve ardından Vefa İdadisi'nde orta eğitimini tamamlamıştır. Vefa İdadisi'nde edebiyat hocası, İbrahim Necmi Dilmen'dir ve ilk edebiyat zevkini ondan aldığı söylenebilmektedir. Son sınıfta iken Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla askere alınmış, askerlik görevini Dördüncü Sahra Şubesi'nde askerî kanunların Farsçaya çevrilmesi maksadıyla kurulan Şube-i Mahsûsa'da yapmıştır. Daha sonra İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi'ne

girmiş, edebiyat şubesi ile Farsça ve Fransızca şubelerini 1920 yılında bitirmiştir (Cunbur, 1995, 1-2; Timurtaş, 1965, s. 1). İstanbul Darülfünûnu'nun edebiyat bölümünden mezun olduktan sonra *İslâm Edebiyatında Leylâ ve Mecnûn'un Mesnevisi* adlı doktora tezini, İstanbul Darülfünûnu Fen ve Edebiyat Şubeleri konferans salonunda mülkî ve askerî erkânın önünde başarılı bir şekilde savunarak "ilk Türk edebiyatı doktoru" olmuştur. Süleyman Nazif, 17 Mart 1926'da Servet-i Fünûn Mecmuası'nda Tarlan'ın 1921 senesinde savunmuş olduğu tezi üzerine övgü dolu sözler içeren bir makale yazmıştır. (Tarlan A. S., 1995, s. 16).

1901 yılı kışında Tarlan, düzenli bir şekilde babasından ilim tahsil ettiğini belirtmiştir. O dönemde henüz üç yaşındadır. Yedi sekiz yaşlarında ise Sâdî'nin *Gülistân* adlı eserini yine babası okutmuştur (Tarlan A. N., 1953, s. 7-8).

Fransızca ders de görmüş olan merhum bu durumu kendisi şöyle anlatır:

"Manastırda Mekteb-i Maarif adlı hususi bir mektebe devam ediyordum. Müdürümüz Cavit Bey pek ileri fikirli bir zâttı. Hatta Fransızca da okurduk. Bir tevzi-i mükâfat günü idi. Mektebimizin bahçesinde bir sahne kurulmuştu. Ordu müşiri başta olmak üzere erkân-ı hükûmet davetli idi. Babam da onların arasında idi. Biz sahnede Fransızca bir mektep piyesi temsil ettik. Ben de aktörler arasında idim. Çünkü Buhur Efendi'den hususi Fransızca dersi de alıyordum (Tarlan A. N., 1953, s. 8-9)."

Piyesin temsil edildiği gün aldığı kitaplar ve en sevdiği kitabı da Tarlan (1953, s. 9), şu şekilde belirtir:

"O gün on bir tane muhtelif renkli gaz boyamalarına sarılmış yaldızlı kitaplar aldım. Küçük kollarım, onları taşıyamıyordu. Eve dönerken Mehmet Çavuş beni bu zahmetten kurtardı. Bu kitaplar arasında Uşşâkîzâde Halit Ziya Bey'in *Şarktan Garba Bir Seyyâle-i Edebiye'si*, Mehmed Emin Bey'in *Çoban Armağanı Çam Sakızı* adlı şiir mecmuası, Cevdet Paşa'nın *Kasas-ı Enbiyâ'sı*, bir münşeât kitabı vardı... Ben bunların içine dalmıştım, okurdum, okurdum...

Ceviz bir çekmece içinde duran kitaplarım arasında en çok sevip okuduğum Mehmet Celâl merhumun *Osmanlı Edebiyatı Numûneleri* idi. Çok güzel ve itinalı bir şekilde basılmış olan bu kitabı ne kadar severdim. Ceviz çekmecem bütünü süsü; bir bardak içine yerleştirdiğim bir demet yaprak veya çiçektir. Ben bu çekmece başında ne kadar mesuttum."

Tarlan, hocaları hakkında bizzat kendisi de bazı bilgiler vermiştir:

"İlk hocam babamdı. Ondan okuma yazma ile Farsça ve Arapça'nın sarfını öğrendim. Bana Sâdî'nin *Gülistan*'ını, Bostan'ını, Hafız'ın bazı gazellerini o okuttu. Burhan-ı Terakkî Rüşdiyesi'nde Arapça hocamız Hasan Hayri Efendi namında bir zat idi. Sarıklı olmasına rağmen çok ileri fikirli ve kendine mahsus çok cazibeli bir tadrîs

usûlü vardı. Benim gibi diğer bütün talebeleri, onu o kadar çok severlerdi ki ne zaman Arapça bir cümleyi doğru okuyup anlasam, kalbimden bu hocamı minnetle anarım. Aradan seneler geçmişti. Ben üniversiteye girmiştim. Konya'da Şeyh Galib hakkında bir konferans verdim. Konferans bitti, dışarı çıkıyorduk. Yolumun üzerinde Hasan Hayri Efendiyi görmeyeyim mi? Sakalını kestirmişti; fakat o necip simayı, o pırıl pırıl gözleri görünce olduğum yerde mihlandım kaldım. Öyle bir heyecan ve muhabbetle boynuna sarıldım ki gözleri yaşarmıştı. Ben kendimi tutamadım. Gözyaşları içinde ellerine sarıldım. Onları tekrar tekrar öpüyordum. Bu an hayatımın unutulmayacak bir ânıydı. Alaca karanlıkta yanımda bekleyen uzun boylu bir zatı gördüm. Bu, beni arabasıyla bulduğum yere kadar götürmek için bekleyen Vali Nazif Beydi. Derhal döndüm:

Beyefendi, dedim, beni mazur görünüz, nice seneler sonra hayatımda bana en çok tesir eden, bana en çok feyz veren hocamı gördüm. Ve her şeyi unuttum. Vali Bey de bu manzara karşısında hakikaten mütehassıs olmuştu. Sultanî hayatımda yalnız bir sima vardı: İbrahim Necmi Bey. O beni kendi öz kardeşinden ayırt etmezdi. Yüksek tahsil hayatımdaysa unutamayacağım ilk büyük sima Namık Kemâlzade Ali Ekrem (Bolayır) ve Ferit (Kam) Beylerdi (İnan, 1965, s. 37-38)."

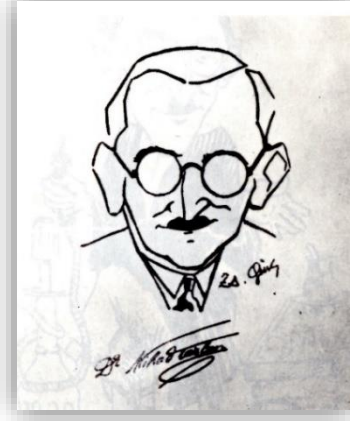
Tarlan (1953, s. 10-19), kitabının başında verdiği bu bilgilerde Vefa İdadisi'nde Ertuğrul Sadi (artist), Kenan (eski Konya Müzesi Müdürü Yusuf Bey'in oğlu), Hasan Âli (eski Millî Eğitim Vekili), Rasim (doktor), Elif Naci (İslâm Eserleri Müzesi Müdürü, aynı zamanda ressam) ile edebiyat meraklısı arkadaşlar olduklarından, Servet-i Fünûn üslûbu ile şiirler yazdığından, edebiyat derslerinde Abdülhak Hâmid'i ve Seyyid Vehbî'nin "sühan" redifli kasidesini okuduklarından, bu kasideye yazdığı nazireden ve eğitim hayatına dair çeşitli hatıralarından da bahsetmiştir.

1.3. Memuriyeti

Ali Nihad Tarlan'ın öğretmenlik hayatı daha üniversite yıllarında başlamıştır. İlk memuriyeti Gazi Osmanpaşa Orta Okulu'nda yaptığı Fransızca öğretmenliğidir. Daha sonra Maarif Nezareti'nde açılan imtihana girerek Sultanî hocası olmuştur. Önce 17 Nisan 1919'da Beşiktaş Sultanisi'ne Fransızca öğretmeni olarak atanmıştır. Ardından Vefa Sultanisi, Davutpaşa Sultanisi, Nişantaşı Sultanisi, Kabataş Sultanisi, Galatasaray Sultanisi ve Maltepe Askeri Lisesi'nde görev yaptıktan sonra İstanbul'un azınlık okullarında Türkçe, edebiyat, Farsça ve Fransızca öğretmenlikleri yapmıştır (Cunbur, 1995, s. 2; Tarlan A. S., 1995, s. 16). 1933 yılında ise üniversite reformu sırasında İstanbul Darülfünûnu'nun kaldırılması üzerine kurulan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne Metinler Şerhi doçenti olarak girmiş ve bu esnada Fars Filolojisi bölümüne de vekâlet etmiştir. Doçentlik tezi olarak *Şeyhi Divanını Tetkik* adlı çalışmayı hazırlayan

Tarlan, 1 Temmuz 1941'de profesör olmuştur ve ayrıca Eski Türk edebiyatı kürsü başkanı olarak emekliye sevk edilen 10 profesör arasındadır (Tarlan A. S., 1995, s. 16). Fakültedeki derslerinin yanında Yüksek Muallim Mektebi ve Yüksek İslâm Enstitüsü'nde de ders vermiş olan Tarlan, 01.08.1972 tarihinde emekli olmuştur. Uzun yıllar Eski Türk Edebiyatı Kürsüsü başkanlığını yürüten merhum, 39 yıl üniversite hayatıyla birlikte 54 yıllık meslek hayatında çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. (Çelebioğlu, 1989, s. 8)

Ali Nihad Tarlan, *Zerdüştün Gataları* adlı eserinin ön sözünde belirttiği üzere meslek hayatında ilk kez 1934 yılında Firdevsî'nin 1000. doğum yıl dönümü dolayısıyla İran'da yapılan şenliklere Türkiye Cumhuriyeti adına Fuad Köprülü ile birlikte gitmiştir Tarlan, daha sonraki yıllarda ise 1964 yılında CENTO davetlisi olarak, 1966'da İranoloji Kongresi için, 1967'de taç giyme törenine ve 1971'de 2500. yıl Şehinşahlık törenleri ve İranologlar Kongresi üzere dört kez daha İran'a gitmiştir. 1957 yılında Pakistan'a davet edilen merhum, muhtelif tarihlerde de Fransa, İngiltere, Almanya gibi ülkelerde de bulunmuştur (Çelebioğlu, 1989, s. 9).

Talebesi Zahir Güvemli'nin kaleminden Ali Nihad Tarlan (Tarlan A. S., 1995, s. 19)

Doktora tezi dolayısıyla dönemin Maarif Vekilliği tarafından takdirnâme ile taltif edilen (Timurtaş, 1965, s. 2) Tarlan, Pakistan hükümetince İkbâl'in tüm eserlerini Türkçeye tercüme edip iki millet arasında kültürel yakınlaşmayı sağladığı için 1961'de "Sitâre-i İmtiyaz" nişanı ile taltif edilmiştir. 1973 yılında İran edebiyatı üzerindeki çalışmaları karşılığı olarak İran Şahı Rıza Pehlevî tarafından "Nişân-ı Ali-i Hümayûn" ile mükâfatlandırılmış, Tahran Üniversitesi de kendisine "Menşûr-ı Sipâs" (Teşekkür Mektubu) vermiştir (Cunbur, 1995, s. 4).

1.4. Vefatı

Adnan Siyadet Tarlan (1995, s. 16), 1972-1978 yılları arasında 6-7 eseri neşre hazırlamış olduğunu; ancak hocanın 1978 yılında Cerrahpaşa Hastanesi'nde amansız bir hastalıktan vefat ettiğini belirtmiştir. 30 Eylül gecesi âhirete intikal eden merhum, Kadıköy Osmanağa Camii'nde namazı kılındıktan sonra cenazesi, İçerenköyü Kabristanı'ndaki ailesinin yanına defnedilmiştir. O tarihte doçent olan Mehmed Çavuşoğlu, hocanın vefatı üzere şu tarih kıtasını yazmıştır ki kabir taşında da kayıtlıdır:

Bu mevki'de yatan bir âlem-i mânâdır ey zâir
Son üstâdı budur Şerh-i Mütûn'un âlim ü şâir

Bu Tarlan-ı fezâ-yı ma'rifet ya'nî Alî-meşreb
Muvahhid ehl-i takvâ ârif-i billâh idi nâdir

Nihad Beydir bu seksen yıllık ömründen tam altmış yıl
Verip ta'lîm ü tedrîse olurken ilmini nâşir

Erince “irci’î” emri dedi Allâh’a eyvallah

Gelip Kırklar dedi tarih mine'l-mahcûb ile'z-zâhir (Çelebioğlu, 1989, s. 8)

Merhumun talebesi olan Mehmed Çavuşoğlu, “Hoca kendi tarihini kendisi düşürdü.” diyerek bu tarihin gördüğü bir rüyada kendisine söylendiğini belirtmiştir (Cunbur, 1995, s. 5).

Tarlan'ın öğrencilerinden Meserret Diriöz ise Türk Kültürü Dergisi'nin kayıplar köşesinde hocanın hayat hikâyesine -Hz. Peygamber'in “mevtü'l-âlimi ke-mevti'l-âlemi”² sözünü de hatırlatacak şekilde- şöyle başlamıştır:

“Büyük âlim, büyük hoca, büyük insan Ali Nihad Bey de bizleri yalnız bıraktı. Artık derdimizi kime anlatacağız; müşküllerimizi kim çözecek altı asırdan fazla süren hatta bugüne kadar devam eden ‘gerek zaman, gerek müntesipleri, gerek eserleri bakımından Türk milletinin medeniyet âlemine takdim edeceği zaferlerden biri’ olan bir edebiyatın mahsullerini kim açıklayacak, eserlerin gerçek değerini kim açıklayacak? Onların ilmini kim yapacak? Onları kim sevdirecek? Velhasıl bir kal’amız çöktü, bir dağımız devrildi, bir güneş battı.

Bu kaybın telafisi mümkün değildir; çünkü şairin dediği gibi

Gelmez vatan diyarına bin yılda bir Nihâd

Ender yetiştirir bu vatan nüktedânları

Bu sebeple acımız büyüktür; tesellisi yoktur.” (Diriöz M. , 1995, s. 9).

1.5. Hatıraları

Adnan Siyadet Tarlan, (1995, s. 183-192) babasına dair kaleme aldığı eserinde, “Ali Nihad Tarlan'dan Hatıralar” başlığı altında hocanın hatıralarından çeşitli örnekleri de vermiştir. Çok sayıda verilmiş hatıralardan birkaçı şöyledir:

Ortaöğretimde 14-15 sene hizmet ettiği sıralarda Kabataş Sultanisi'nde edebiyat öğretmeni iken aynı mektepte tarih öğretmeni olan Mükremin Halil Bey, “Kardeşim! Sen benim ders verdiğim sınıfa bitişik sınıfta ders verirken sesin benim sınıfa kadar geliyor. Benim sınıfta talebe hem tarih hem edebiyat dersi yapıyor.” demiş.

² Âlimin ölümü, âlemin ölümü gibidir.

Şair ve roman yazarı Ahmet Hamdi Tanpınar, Şehzadebaşı'ndaki evimize akşamları uğrar, babamla sohbet ederken bir yandan da semaverde çay demlenirdi. Bu arada onlar şiir dünyasında dolaşırlardı. Ahmet Hamdi Tanpınar, bir ziyaretinde babama yeni yazdığı bir şiirini okur, babamda bu şiiri tahlil eder. Buna fena halde içerleyen Tanpınar, “Kardeşim! Ben şiirimi anlaşılmasın diye yazıyorum. Sen kalkıp bu şiir tahlil ediyorsun. Peki benim emeklerime yazık değil mi?” demiş.

Ali Nihad Bey, Elazığ'da yapılan bir üniversite haftası konferansında konuşmasını bitirip kürsüden inerken yanına Ord. Prof. Dr. Fahreddin Kerim Gökay, heyecanlı yaklaşır, “Kardeşim! Şairin şiirini tahlil ederken fizyolojik ve psikolojik cephelerine temas ettin. Allah aşkına doğru söyle! Senin tıp tahsilin var mı?” demiş.

2. Şahsiyeti ve Hocalığı

Henüz çok küçük yaşlarda iken “Hoca olacağım.” diyen Tarlan, hocalığının 30. yılında “Hayatım daimî bir hocalık heyecanı içinde geçmiştir.” cümlesiyle başladığı sözlerini, “Sanki bu uzun yıllar bir bahar rüzgârı gibi geçti. Ama nasıl biliyor musunuz? Hani okşayan bir bahar meltemi olur ya, insanın yüzünde bir tüy hafifliğiyle dolaşan tatlı bir rüzgâr olur ya öyle!” diye devam ettirmiştir. Mesleğinin 50. yıldönümünde ise bir öğrenci ile yaptığı bir röportajda “Hayatta hocalıktan daha mukaddes meslek tanımamış, başka meslek sevmemiştim.” demiştir (Cunbur, 1995, s. 3).

Tarlan, her ne kadar “Metinler Şerhi doçenti” olarak anılsa da aynı zamanda makale ve konuşmalarından anlaşılacağı üzere kendisine has bir tefekkür biçimi ve bakış açısına sahip bir kimsedir. Diğer yandan hocanın kaynaklara vukûfiyeti de tamdır. İktibas yaptığı kaynakları olduğu gibi almamış ve onları bir tenkit süzgecinden geçirmiştir. Bu da incelediği hususlara dair yeni bakış açıları oluşturmasına ve böylece üslup sahibi bir yazar olmasına vesile olmuştur (Tarlan A. N., 2017, s. 9).

Ali Nihad Tarlan'ın şahsiyeti ve eserleri hakkında çok sayıda yazı ya da müstakil çalışma kaleme alınmıştır. Bu çalışmalardan birini kaleme alan Çelebioğlu (1989, s. 9), Tarlan'ın şahsiyeti ile ilgili bilgi verirken değerlendirmelerine şu sözlerle başlamıştır:

“Ali Nihad Bey, çok yönlü bir insandı. Her şeyden önce o, bir insan-ı kâmil idi. Sonra hoca, ilim ve fikir adamı ve şairdi. Daima itinalı ve güzel giyinmesini seven, devamlı yüzü gülen, genizden gelen bir sesle ve gönülden süzülen bir şefkatle ‘Evlâdım!’ hitabını; zarafette, hitabette ve sohbetinde maalesef nesli tükenen son temsilcilerinden bu İstanbul efendisini benim gibi hatırlayan yüzlerce, belki binlerce öğrencisi, seveni olmalıdır.”

Kaynakların tamamı hocanın tüm talebelerini sevdiği hususunda ittifak ederler. Tarlan, öğrencilerine karşı daima sevgi, hoşgörü, sabır ve sükûnetle davranabilen; ayrıca onların yaşları icabı ufak tefek yaramazlıklarını görmezden gelebilen bir hocadır (Çelebioğlu, 1989, s. 11) ki bu konuda kendi ifadeleri vardır. Örneğin bir kopya teşebbüsünü değerlendirirken şöyle söylemiştir:

“Hoca, talebesinin rûhî hâlleri üzerinde usta bir piyanist gibi dokunacağı tuşları gayet iyi bilmelidir (İnan, 1965, s. 38).

Tarlan, bütün şahsiyetiyle klâsik edebiyat sahasında sadece ülkemizde değil batılı bilim adamlarınca da takdir edilmiş bir kimsedir. Prof. Dr. Jean Rypka, Prof. Dr. Minorsky ve Prof. Dr. John R. Walsh ile birlikte dönemin önemli isimlerden biri olan Ord. Prof. Dr. Herbert W. Duda, Tarlan hakkında şunları ifade etmiştir:

“1927’de Ali Nihad Tarlan’la tanıştım. Müşterek dostumuz rahmetli Mükrimin Halil Yinanç, beni kendisine tanıttı. Bundan evvel de Ali Nihad Bey bana yabancı değildi; çünkü onun şerh-i mütûn ihtisası, Avrupa müsteşriklerinin dillerinde destan olmuştu. Fırsatı kaçırmadım. İstanbul’da bulunduğum zaman Akaretler nezdindeki evinde kendisini sık sık ziyaret etmeğe başladım. Beraber Farisî şiirler ve destanlar okuyorduk. İlmül-bedi’in en muammalı, en mübhem nüktelerini Ali Nihad Bey bana izah etmeğe çalışmakla beraber klasik Türk ve İran şiirlerinin dış şeklinden ve söz oyunlarından daha ziyade, onların iç ruhunu aydınlatmaya muvaffak oldu. Çok istifade ettim. Türkiye’den ayrıldıktan sonra daima Ali Nihad Tarlan’ın kıymetli çalışmalarını takip ettim. Meselâ neşrettiği Fuzulî Divanı’nı talebelerime okuttum.

Bana öyle geliyor ki Ali Nihad Tarlan için dil ve edebiyat her kaba kimseye giriş müsaadesi verilmeyen mukaddes bir mıntıkadır (Cunbur, 1995, s. 3).

Tarlan’ın tüm ömrü boyunca üniversite hayatında hatırlamak istemediği bir olay da yaşanmıştır. O dönemde basına dahi yansıyan bu mesele ile ilgili devrin önemli isimlerinden Halit Fahri Ozansoy (1950), “Türkiyat Enstitüsünde Tatsızlık ve Huzursuzluk” başlığı altında “Bir profesöre ihtar cezasına sebep olan intihal, üzerinden altı sene geçtikten sonra meydana çıkıyor.” şeklinde geçen gazete yazısında şunları yazmıştır:

“Bu sene de aynı ocaktan bu son acıklı feryadı işitiyoruz: Profesör Ali Nihad Tarlan ‘İran Edebiyatı’ isimli eserini altı yıl evvel telif olarak yayınladığı hâlde; ancak bugün bu eserin bir tercüme olduğu anlaşılmalı! Arkasından kültür âleminin haklı bir hayreti, çeşitli tefsirler ve nihayet senatonun gazetelerle tebliğ edilen kararı, bu hareketiniz iyi değil, efendim, dikkatinizi çekeriz!

Bu dikkati çekmek, ihtar ve tevbihin nazikçesi, asricesi
ve senatocası!

Bu yazıdan anlaşılacağı üzere o dönemde Tarlan'ın yazdığı kitabın telif değil tercüme olduğuna dair iddialar gündeme gelmiş, hatta gazetelerde kitabın tercüme bir eser olduğu belirtilmiştir. Adnan Siyadet Tarlan (1980, s. 19-59) ise babası hakkında vefatından sonra intihal iddiası ile ilgili herhangi bir soru işaretini kalmaması için iddianın üzerinden 31 yıl geçtikten sonra bir kitap³ kaleme almıştır. Kitapta bu iddia üzerine oldukça ayrıntılı bir bilgi verildiği ve çeşitli belgeler ortaya konduğu görülmektedir. Tarlan, babası hakkında yapılan bu isnadın çeşitli sebeplerinin olduğunu ve bu sebeplerin arasında ordinaryüslüğe terfi edilmesine engel olunmasının da olduğunu söylemiştir. Kitabın adından da fark edileceği üzere bu olay, Tarlan için hayatının tek ıstırabıdır. Zira kendisinden üniversite hayatından bahsetmesi istendiğinde “Hayır! Onu hatırlamak bile istemem. Yalnız şu kadar söyleyeyim ki o hâdise hayatımın en acı safhasıdır.” demiştir (İnan, 1965, s. 38).

Meserret Diriöz (1995, s. 13), Tarlan'ın halim selim, mülâyim, insanlık nümûnesi, edep, fazilet, terbiye, nezâket ve vakar sahibi, temiz giyinen, çok çalışan, zarif ve sade olan; ayrıca kemâlinin haddi bulunmayan ince bir insan olduğunu belirterek kendisine bir vasiyetnâme bırakan hocası Ali Ekrem Bey'den daha iyi onu anlatmaya imkân bulamadığını söylemiştir ki bu cümleler Ali Ekrem Bolayır'ın Tarlan'a duyduğu sevgiyi de gösterir.

“Benim hakiki mânâsıyla oğlum oldun Nihad. Sana bazan senin hesabına hiddet ettim, fakat kendi hesabıma hiç gücenmedim. Öbür dünyaya ruhumda senden pâk ve ulvî bir hatırayla gidiyorum. Ömrüm sana meftuniyetle geçti. İlim ve irfanından çok müstefid oldum. Hususiyetle fazilet-i ahlâkiyeni, hakkiyle takdir ettim. Hemen Allah sana, uzun ömürler, büyük saadetler ihсан etsin, benim pek sevgili evlâdım Nihadçıgım.”

Muhkem bir muhabbet bağının kurulmuş olduğu malum olan bu sözlerden anlaşılacağı üzere Ali Ekrem Bolayır, Tarlan için çok mühim birisidir. Merhumun hayatı ile ilgili kaynaklarda geçen bilgilere göre unutamayacağı diğer hocaları ise Burhân-ı Terakkî Rüşdiyesi'ndeki Arapça hocası Hasan Hayri Efendi, Vefa İdadisi'ndeki edebiyat hocası Necmi Dilmen Bey ve Darülfünûn Edebiyat Fakültesi'ndeki hocalardan Ferid Kam Bey'dir.

Adnan Siyadet Tarlan'ın (1990) kendisinin de bir bölüm yazdığı kitabında Ahmed Kabaklı, Agah Sırrı Levend, Faruk Kadri Timurtaş, Faruk Nafiz Çamlıbel, Gönül Alpay Tekin, Günay Kut, Haldun Taner, Kaya Bilgegil, Mahir İz, Meserret Diriöz, Mehmet Kaplan, Mehmed Çavuşoğlu, Muharrem Ergin, Necla Pekolcay, Tarık Buğra ve daha başka mühim isimler hocaya dair övgü dolu yazılar kaleme almışlardır. Ayrıca Tarlan (1995, s. 17-18), babası hakkında “Aziz Hatırasını Yaşatan Kadirbilirlikler” başlığı altında hocanın hatırının yâd edilmesine vesile olan eserleri listelemiştir; ancak onun adının sonraki nesillere intikalini sağlayabilecek en önemli mirası eserleri ve yetiştirdiği öğrencileridir. Bilindiği üzere klâsik Türk edebiyatı sahasında önemli isimler olan Mehmed Çavuşoğlu,

³ Bu kitabın içinde de Adnan Siyadet Tarlan'ın babası hakkında yazdığı diğer kitaplarda olduğu gibi merhum Tarlan'ı tanıyan çeşitli isimlerin yazıları bulunmaktadır.

Günay Kut, Halûk İpekten, Harun Tolasa, Mehmet Ali Tanyeri ve Gönül Alpay Tekin gibi isimler, onun talebelerinden olup yetiştirdiği ilim insanlarıdır.

Bahsi geçen isimlerden Mehmet Ali Tanyeri (2005, s. 43),⁴ yine mezkûr Mehmed Çavuşoğlu hocayı anlatırken Tarlan'ın derslerine dair de bilgi vermiştir.

“1962-63 ders yılının birinci sëmestresinde Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, son sınıf öğrencilerine haftada bir saat *Metin Tamiri* dersini veriyordu. Tahtaya hatt-ı destiyle bir kelimesi eksik bir beyit yazıyor ve bizim bu kelimeyi bulmamızı istiyordu. Kelimeyi bulan, izahını yaptıktan sonra Hoca'dan 'aferin' alıyordu. En çok 'aferin'i; siyah saçları alnına düşen, orta boylu, dikkatli bakışlı bir öğrenci alıyordu. Sadece *Metin Tamiri* dersinde gördüğüm adını bilmediğim bu öğrenci, bir müddet sonra Tarlan Hoca'nın asistanı oldu. Bu arkadaşım Mehmed Çavuşoğlu idi.”

Sözlerinden öğrencilerinin sadece ilmi değil ameli de öğrendikleri, kendisi hakkında kaynaklarda verilen bilgilerden anlaşılan Tarlan'ın, şahsiyeti ve hocalığı hakkında söylenebilecek kaynaklarda geçen teferruatlı bilgi vardır. Ancak tüm bunlar, hocanın 45. öğretim yılı için asistanı olan ve yukarıda bahsi geçen Mehmed Çavuşoğlu'nun 16 Nisan 1963 tarihinde hocasına duyduğu hayranlığını belirttiği şu rubâî ile özetlenebilir:

“Sen nûr-ı ilm biz sana meclâ gibiyiz
Kırk beş senelik şu'leye Sînâ gibiyiz
Âlem ki garîk-ı ilm ü irfânındır
Biz Vâdî-i Eymen'deki Mûsâ gibiyiz (İnan, 1965, s. 20-21)”

3. Eserlerine Dair

Ali Nihad Tarlan, Türk edebiyatının hemen her devri ve türü üzerinde çalışmıştır. Ancak divan edebiyatını özellikle gazel nazım şeklini sevdiğini, şairlerden de Naili ve Nedim'i beğendiğini ifade etmiştir. Ona göre “Divan edebiyatı bir büyük zaferdir.” ve bu konuda şunları söylemiştir:

“Divan edebiyatına sun'î bir edebiyat demek hakikaten mânâsız olur. Bir cemiyetin herhangi bir tesir altında kalan bir sınıfı o cemiyetten sayılmaz mı? Bu edebiyatta gayr-i millî demek için altı asrı müteceviz bir zaman bu milletin münevver zümresini teşkil edenleri Türklük camiasından çıkarmak icap eder (Tarlan A. S., 1995, s. 3-4).”

Tarlan'ın “Kadı Burhaneddin'de Tasavvuf IV” adlı makalesinin başında geçen şu ifadeleri de onun divan şiiri ve edebiyat tarihi üzerine görüşleri ile

⁴ Mehmet Ali Tanyeri'nin bu yazısında Tarlan'ın kimi çalışmalarının hazırlanma süreci hakkında da bilgi vardır.

klâsik edebiyat hakkında yaşadığı dönemin düşüncelerine dair bilgiler içermektedir:

“Yedi asra yakın bir zaman milletimizin duygu ve düşünce mekanizması içinde yaşayan, millî dehamızın bütün hususiyetlerine zaman ile bürünen bu edebiyat ne yazık ki asırlarca ilmin ışığından mahrum yaşamıştır.

Sanat sadece bir zevk vasıtası telakki edildiği için değeri hakkında daima sübjektif hükümler verilmiş, tarihi ise bu hükümlere sanatkârların hayatının ilavesi ile vücuda getirilmiştir (Tarlan A. S., 1995, s. 160).”

Tarlan, bu ifadelerinde bahsettiği yanlış hükümlerden kaçınmak için sanatkârlardan önce eseri ele almış, sanatı ise psikolojik ve fizyolojik yönlerden tetkik etme gerektiğine inanmıştır (Diriöz H. A., 1965, s. 10).

Dönemin önemli isimlerinden Süleyman Nazif ise Tarlan'ın *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi üzerine yaptığı çalışma hakkında yazdığı makalede onun ve çalışmasının klâsik edebiyata dair önemini şöyle açıklamıştır:

“... Şarkın bin şu kadar seneden beri a'sâb-ı garâmından heyecanlar geçiren ve büyük küçük şairlerine bin bir dâstân-ı aşk yazdıran bir efsanenin tarihini ihtiva etmemek edebiyatımız için bir nakısa, bir ayb u âr idi. Muallim Ali Nihad Bey'in münevver ve ta'ab- nâpezir ilm ü gayreti bu noksânı cebr ile kütüphâne-i millîmizi tezyin edecek mufassal ve müdellel ve mükemmel bir eser vücuda getirdi (Ergun, 1936, s. 452).”

Bir ilim adamı olarak Tarlan, asıl şöhret ve otoritesini “metin şerhi” daha doğrusu divan şiirini yeni, modern bir tarzda değerlendirmesi ve açıklamasıyla kazanmıştır (Çelebioğlu, 1989, s. 11-12). Ancak her ne kadar modern bilimin ışığında klâsik edebiyat metinlerine yaklaşmış olsa da gelenekten de kopmamıştır.

Bilindiği üzere divan şiirinin tamamen yeni ve orijinal tarzda ele alınması, onun zengin ve renkli dünyasına tam manasıyla nüfuz edilebilmesi, Ömer Ferit Kam (1864-1944) ile başlamıştır. Tarlan da feyz aldığı hocasının yolunu hem takip etmiş hem de geliştirip sistemleştirmeye çalışmıştır. Bu yöndeki çeşitli eserleri, daha sonra meslektaşları olan yetiştirdiği öğrencilerinin ve onların da öğrencilerinin yayımlanmış veya yayımlanmamış eserleriyle, yüksek lisans ve doktora tezleriyle yeni bir ekolün müessisi olmuştur (Çelebioğlu, 1989, s. 12).

Elde metin olmayınca edebiyat tarihi yapılamayacağı kanaatini ileri süren Tarlan, klasik şiire, edebî sanatlardan⁵ başlayarak edebiyat tarihi metoduna kadar

⁵ Yekta Saraç (1999, s. 299), Tarlan'ın edebî sanatlara dair bahsi geçen yeni usûlleri ile ilgili şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın belagate yeni bir veche kazandırma denemesi olarak kabul edebileceğimiz hatta klasik edebiyatımızın estetik kurallarından uzak olma hususunda Talim-i Edebiyat'ın bile ilerisinde görebileceğimiz, kendisinin de “edebî sanatlar mevzuuna tamamen şahsi bir görüşle bakan” ve “daha ziyade eski sanat görüşünü tenkit eder mahiyette” cümleleriyle nitelediği bu eseri, onu vücuda getiren saikler ve fikirler manzumesinden mücerred bir tarzda ve bu şekliyle ele alınıp metinler üzerinde tatbik müsaid değildir.”

yepyeni bir usûl getirdiğini, edebiyat tarihini ilim ve sanat sahasına soktuğunu iftiharla ifade etmiştir (Cunbur, 1995, s. 3).

Ali Nihad Tarlan, kendisi ile yapılan röportajlarda da çeşitli konular hakkında bilgiler vermiştir. Klâsik edebiyat metinlerinin incelenmesi maksadıyla şairin hayatı ve çevresi ile psikolojisini ön plâna alan yeni bir metodu getiren Tarlan'ın yine klâsik edebiyata dair sorulara açıklayıcı cevaplar verdiği görülür. Örneğin bir röportajında “Edebiyatı eski veya yeni diye sınıflandırmak doğru mu? Eskiye günlük ihtiyaçların dışında görüyorlar, bu yüzden ona menfî bir kıymet atfediliyor. Yeniye de tekâmül etmiş, zengin ve günlük hayata angaje olmuş gözüyle bakılıyor. Bu yolda bir sürü fikir beyan eden var. Sizce bunlar doğru bir şey mi? Bu hususta ne dersiniz?” sorusuna şöyle bir cevap vermiştir:

“Edebiyat durmaz, yürür. Zaman itibarî bir mefhumdur. Her devrin kendi san'at telakkisine göre vücuda getirdiği eserler vardır. Bu eserler, o devrin ihtiyacını karşılar. Madem ki bir vâkıadır, bunun çok sebepleri vardır. Edebiyatın hayat ile alâkası, idrak ve zevke göredir. Eskiler günlük vak'aları san'ata almazlardı. Buna lüzum görmezlerdi. Hayatın daha yüksek, daha terkîbî mes'eleleri üzerinde kalem yürütürlerdi. Meselâ aşk üzerinde çok dururlardı. Aşk, hayatın bir cephesi değil midir? Ahlâk üzerinde dururlardı. Ahlâk, hayatın en tabîî bir ihtiyacı değil midir? İlim ile cehalet hakkında yazarlardı, nasihat ederlerdi. Bu, hayatın bir parçası değil midir? Daha aşağıya inmezlerdi. Bunun da çok sebepleri var. Fakat bahis uzar... (Çelebioğlu, 1989, s. 23-24)”

Adnan Siyadet Tarlan (1995, s. 16), sekiz büyük klasörde bulunan ve divan şairlerinin beyit ve kıtalarının şerh edilmesi ile hazırlanmış, eski Türk edebiyatı kürsüsünün temel ders kitabı olan *Divan Edebiyatı Hususiyetleri* adlı çalışmanın yayımlanmamasının klâsik edebiyata dair bir vefasızlık olduğunu söylemiştir.

Ali Nihad Tarlan, *Necati Beg Divanı* çalışmasının ön sözünde bir şarap fabrikası hayal etmekte ve eleştirmeni bu fabrikanın çeşnicisi (şarapları tadan kişi), kimyagerini ise edebiyat alimi olarak tasavvur etmiştir. Tarlan, çeşnicici yani eleştirmenin bir zevk sarhoşluğu içinde verdiği hükümleri kimyagerin yani edebiyat bilgininin dikkate almasının doğal olduğunu söylemiştir; fakat kimyagerin raporunun sadece çeşnicinin hazzından ibaret olmayacağını da ilave etmiştir (Tökel, 2003, s. 14). Sonrasında ise merhum, bu değerlendirmelerin yapılmasından o kadar zaman geçmesine rağmen hâlâ aşılammış olan şu hatalara dikkat çekmiştir:

“Edebiyat tarihi, hâlâ çeşnicici zihniyet ve mantığından kurtulamamıştır. O sahada verilen hükümler, hemen tamamen âmiyânedir. Meselâ üslûbu kuvvetlidir, lisana hâkimdir, hassastır, liriktir... gibi hükümler, ilim muvacehesinden hiçbir kıymet ifade etmez. Çünkü anlayış ve ilmî itminan, yerleşebilmek için sağlam toprak arar. Bu âmiyâne hükümler birer ‘niçin?’ mezarıdır ve tamamen şahsîdir. Elmayı meyvedir diye

tarif etmek elma hakkında bize ne derece âmiyâne bir bilgi verirse, bir sanatkâr hakkında yukarıda saydığımız hükümleri sıralamak, bizi bundan fazla tenvir etmez. Hâlbuki bir sanatkârı muayyen dozda bir lirizme veya lisan hâkimiyetine veya üslûp kıymetine isal eden vasıtaların tahlil ve terkibi yapılarak hepsinin birleştiği hareket noktasına kadar yürümek ve o noktada yani bütün melekelerinin düğüm noktasında sanatkârı bulmak lâzımdır (Tarlan A. N., 1997, s. II).”

Tarlan, sadece Türk ve doğu edebiyatları üzerinde çalışmakla yetinmemiş, başta Fransız edebiyatı olmak üzere batı edebiyatları ile de meşgul olmuştur. “Ali Nihad Beyin Kişiliği” adlı makalesinde öğrencilerinden Gönül Alpay Tekin bu hususta şunları belirtmiştir:

“Onun kütüphanesinde Fransız edebiyatının bütün klasiklerini, 19 ve 20. yüzyıl başlarındaki nazarî veya tatbikî açıdan ele alınmış sanat ve edebiyata ait çeşitli görüşleri anlatan bir yığın Fransızca kitabı görmek mümkündür. Yıllarca önce bu kütüphaneyi yerleştirirken Fransızca eserleri karıştırmış ve hemen hemen hepsinin içine Hocanın, el yazısıyla notlar düştüğünü görmüşümdür. Ali Nihad Bey sadece Fransız edebiyatının ve batı kültürünün eserlerini Fransızcadan okumakla kalmamış; bu edebiyata ve kültüre ait bazı eserleri dilimize de çevirmiştir. Kendisi şöyle söyler: ‘Fransız edebiyatına merak sarmıştım... Harbi Umûmî’de zeytinyağı kandili ışığında Virjin’in *Eneide*’ini tercüme çalışıyordum. On üç şan tercüme etmiştim. Alman edibi Schiller’in *Marie Stuart* adlı eserini Fransızcadan tamamen tercüme ettim. Hatta ondan bir sahne bilâhere Mustafa Nihad’ın çıkardığı *Temaşa Mecmuası*’nda intişar etti. *Serveti Fünun* üslubu ile ne şiirler yazardım. Lamartine’den, Alfred de Musset’den tercüme yapıyordum (Tarlan A. S., 1995, s. 5).”

Tarlan, Türkiye’de Pakistanlı âlim Muhammed İkbâl’i tanıtmış⁶ ve onun eserlerinden tercüme yapmıştır. Tercüme ettiği eserlerden *Hicaz Armağanı* adlı eserin ön sözünde “İkbâl’i Türk münevverlerine tanıtmak, hayatımın en büyük mazhariyetlerinden biri olmuştur.” demiştir (Çelebioğlu, 1989, s. 14-15). Tasavvufun son dönemlerdeki durumu ve İkbâl’i birlikte değerlendirdiğinde ise şunları söylemiştir:

“Tasavvuf, insanları maddeden uzaklaştırmak ister; gayesi, onun yerine insana yakışan, daha doğrusu insan varlığının hakikî sebebi olan mânâ ve hakikat aşkını ona vermektir. Bizde maalesef gerek din gerek tasavvuf türlü şekillerde istismar edilmiş; hakikî yolundan ayrılmış, yanlış istikametlere sürüklenmiştir. Meselâ

⁶ Tarlan (1964, s. 5-10) ayrıca *Zebur’u Acem’den Seçmeler* adlı tercüme eserinde de İkbâl’e dair kısa bir bilgi vermiştir.

tasavvuf tamamen bir meskenet sistemi meydana getirmiştir. Son asırda bir ikbâl yetişip Mevlânâ'nın hakîkî yolunu göstermeseydi, bu böyle devam edecekti. Dünyanın sayılı mutasavvıflarından olan ikbâl, gerek İslâmiyetin gerek tasavvufun içindeki muazzam dünyamızı ele almış ve onu işlemiştir (Tarlan A. N., 1966, s. 14-15).”

Mahmut Erol Kılıç da hocanın şârih yönüne dikkat çeken isimlerden biridir. Kılıç (2004, s. 39-40), din ve felsefenin bir nevi şiiri olan tasavvufun daima bu dil (şiir) ile konuşmuş olduğunu söyleyen ve metin şerhine dair tüm çalışmalarında tasavvufî görüşü ilk başvuru kaynağı olarak kullanan Tarlan (1974, s. 68) ve onun yetiştirdiği talebelerin klâsik edebiyatımızı tasavvufî anlam haritası içerisinde açıklamaya çalışanların son temsilcileri olduklarını ifade etmiştir.

Tarlan'ın dil konusunda da görüşleri olduğu yazılarından anlaşılmaktadır. Bazı meslektaşlarıyla birlikte, başkanı olduğu “Türk Dilini Koruma ve Geliştirme Cemiyeti”ni kurmuştu. Bu kurumun yayınları arasında Tarlan'ın dil ile ilgili “Dil Meselesi Oyuncak Değildir” ve “Dile Dair, Yeni Bir Dil Doğuyor” yazıları Çelebioğlu'nun (1989, s. 16) bildirdiğine göre bulunamamıştır. Ancak görüş ve fikirlerini, çeşitli yazılarında tekrarladığı dikkate alınırsa dil ile ilgili görüşleri, “Türk Dili Üzerine Ali Nihad Tarlan'la Konuşma” (1972) adlı röportajdan da edinilebilir.

Ali Nihad Tarlan, ilmî ve fikrî yazı ve çalışmalarının dışında manzum eserler de kaleme almıştır. Babası, Mehmed Nazif Bey de şair olup dîvânçesi vardır ve bu eser, 1911 yılında Bayezid büyük yangınında⁷ maalesef yanmıştır (İnan, 1965, s. 17). Edebiyat sahasına önce şiir yazmakla giren ve sonraki dönemlerde ilmî faaliyetleri devam ederken de şiir yazmaya devam etmiş olan Tarlan (1953, s. 9-10), henüz 12 yaş civarında iken şiire nasıl başladığını da şöyle anlatmıştır:

“1909-1910 senelerinde idi. İstanbul'a döndük. Şimdi Selanik Fransız Lisesi'nden ikincilik mükâfatı olarak aldığım yaldızlara boğulmuş harikulâde bir kitap da benim küçük kütüphaneme ilave edilmişti. Koska'da

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İran Dili ve Edebiyatı Kürsüsü'ne vekalet etmesi dolayısı ile kendisine “Acem Nihad” lakabı takılan Ali Nihad Tarlan (Çelebioğlu, 1989)

⁷ Bu büyük yangında Tarlan'ın o güne kadar sahip olduğu kitapları da yanmıştır ki duyduğu üzüntüyü şöyle ifade etmiştir: “1911 senesindeki büyük yangında Vezneciler'deki evimiz yanmıştı. Bu yangında birçok kitaplarım, o yaldızlı mükâfatlarım yandı, gitti (Tarlan A. N., 1953, s. 10).”

merhum Hakkı Bey'in açtığı Burhân-ı Terakki Rüşdiyesi'ndeyim. Vezneciler'de tamir ettirip boyattığımız evimizdeyiz. Yazıhanemin üstünde kalın ciltli Hafız şerhleri var... Birkaç divan var... Bir şeyler de karalıyorum. İlk yazdığım beyti babama gösteriyorum. Bir şeye benzememiş diye dudak büküyor. Beyit şu:

Hançer-i aşkınla açtın sîneme çok yareler

İşledi cangâhıma tîr-i firâkın pareler

Bir gün teyzemin kocası, huzuru hümâyûn muhataplarından Fatih Rüşdiyesi Farsî Muallimi Hacı Yusuf Efendi merhum bize gelmişti. Babam 'Birader, bizim Nihad bir şeyler yazmış, şu beyti size bir okusun.' dedi. Ben sıkıla, büzüle meşhur beytimi okudum. Evvelâ bir hüküm veremedi. Bir kâğıda yazdım verdim. Dikkatli dikkatli okuduktan sonra bana 'Aferin evlâdım!' dedi ve babama dönerek 'İşte mükemmel bir matla', neresinde bir kusur görüyorsunuz?' diye sordu."

"Hayatımda bir an dahi şairlik davasında bulunmadım." diyen merhum, şairliği bir meslek veya maksat olarak düşünerek şiir yazmamıştır (Tarlan A. N., 1953, s. 3). Ancak merhumun her ne kadar böyle bir iddiası bulunmamış olsa da kaynaklar ondan diğer vasıflarının haricinde aynı zamanda şair olarak da bahsederler. Çalışmalarında eserlerine ve görüşlerine dair kimi bilgiler de vermiş olan Tarlan, örneğin *Güneş Yaprak* (1953, s. 3) adlı eserinin ön sözünde "Hayatımdan Birkaç İz" başlığı altında kişiliği, çevresi ve şiir kaleme almasıyla ilgili bilgiler vermiştir⁸ ki ne kadar mütevazı olduğu şu sözlerinden anlaşılabilir:

"Bir insan: eliyle, emekle yetiştirdiği bir fidanı sever; meyvesi leziz olamasa dahi. Çünkü bir parça kendisi usare ve rayiha hâlinde o meyveye sinmiştir. Eskiler, kendi eserlerine tevekkeli, zade-i tab'ı demezlerdi.

Hayatımda bir an dahi şairlik davasında bulunmadım. Buna rağmen kucağımdaki çirkin çocuğumla güzel bebekler müsabakasına katılmadım, sürüklendim. Anlayışlı insanlar hiç olmazsa beni mazur görürler.

Çocukluğumdan beri muhtelif ilcâlarla edebiyatımızın çeşitli devreler üslûbunda karalanan bu satırlar benim ve pek mahdut dostlarım için yazılmıştır. Onlar, kusurlarımı görmez, hatta bazen de teşvik ederlerdi. Ben de o anda memnun olur, sevinirdim. İşte o kadar. Artık o yazı da vazifesini yapmış bir insanın sükûn ve tevekkülü ile 'evrâkı perişan' arasına gömülür, unutulur, giderdi. Bir çoğunu müsvedde hâlinde kurtarmak zahmetine dahi katlanmazdım.

⁸ Bu kitapta yer alan ön söz, Adnan Siyadet Tarlan (1993, s. IX-X) tarafından hazırlanan *Nesirler ve Mensur Yazılar* adlı kitapta da olduğu gibi verilmiştir.

Bu arada bazıları neşredildi. Fakat bunlar ya hatırdan çıkarmadığım bir dostumun veya bir talebemin arzusunu yerine getirmek için dar muhitimin haricine çıkmıştır.”

Tarlan'ın ilk eseri “Sarhoş” adlı bir nesir parçasıdır ki *Mektepli Mecmuası*'nda neşretmiştir. Yayımlanan ilk şiiri ise Halil Nihad'a bir nazire olarak yazdığı “Belli Değil” başlıklı manzumedir ve *Şebab Mecmuası*'ndan çıkmıştır. Daha sonra şiirleri ve İran edebiyatına dair silsile hâlinde *Servet-i Fünûn* dergisinde yayımlanmıştır (Ergun, 1936, s. 452). Diğer yandan hece, aruz ve serbest olmak üzere her üç ölçüyü de denemiş, mahlas olarak da “Nihad” adını ya da “Tarlan” soyadını kullanmıştır. Ayrıca şiirlerinin bazıları, *Güneş Yaprak*⁹ ve *Kuğular* olmak üzere iki kitapta toplanmıştır (Çelebioğlu, 1989, s. 19). Daha evvel belirtildiği üzere genç yaşta Lamartine ve Alfred de Musset'den çeviriler yapmış, Abdülhak Hâmid'in etkisinde kalan manzum piyesler (Türkün Yemini, Meryem yahut Efsâne-i Sevdâ) yazmıştır.¹⁰ Henüz küçük yaşlarda iken başlamış olduğu şiir denemeleri edebiyatın değişim ve dönüşüm sürecine paralel bir şekilde *Servet-i Fünûn* üslûbunda soneler, Türkçe ve Farsça gazeller, âşık ve tekke edebiyatı vadisinde koşma ve nefesler, Millî Edebiyat akımının etkisinde manzumeler, serbest vezinde şiirlerle devam etmiştir. Esasında hayatı boyunca şiirden uzak kalmayan ve çok sayıda şiir kaleme almış olan Tarlan'ın bu yönü yeterince araştırılmamıştır. Daha gençlik yıllarından itibaren şiirleri ve yazıları *Şebab*, *Servet-i Fünûn*, *Edebiyat Gazetesi*, *Temaşa*, *Gündüz*, *Gençlik*, *Türkiyat Mecmuası*, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, *Mevlânâ*, *Şûle*, *Millî Gençlik*, *Söz*, *İnsan ve Dünya*, *Sebilürreşad*, *Türk Yurdu*, *Ülkü*, *İslâm Medeniyeti*, *Türk Kültürü*, *Yüksek İslâm Enstitüsü Dergisi*, *Fikir ve Sanatta Hareket*, *Hilâl* gibi dergilerde ve *Cumhuriyet*, *Haber*, *Ege Ekspres*, *Babialide Sabah*, *Zafer*, *Büyük Doğu*, *Bugün*, *Yeni İstanbul*, *Yeni Asya* gibi gazetelerde çeşitli makale ve röportajları verilmiştir. Bunların sayısı 250 civarındadır (Kut, 2011, s. 109).

Mevlânâ'nın şiirinden bahsederken değerlendirmelerine, “Ruh üzerinde en büyük tesiri haiz olan sanattır. Mevlana, irşadını mûsikî ve şiirle yapmıştır. Çünkü ele aldığı, ruh, yani bütün bir insan problemidir (Tarlan A. N., 1974, s. 56).”

⁹ Tarlan'ın *Güneş Yaprak* adlı eserinde bu tabir ile ilgili şöyle bir yazı vardır:

“Kışın tam ortasında bir bahar günü idi...
Güneş ışıl ışıldı... Hafif rüzgâr altında çırpınan sarı, yeşil yapraklar pırl pırl...
Altın renginde iri bir yaprak gözlerimi öyle kamaştırmıştı ki...
Kocaman bir çınarın bu tek yaprağı idi...
Bir mevsimlik hayatın son yâdigârı bu...
Güneşin içmiş içmiş altın ışıklarını; benliğini kaybetmiş, şeffaf bir hâle gelmiş... Bir avuç ışık olmuş,
bir avuç güneş olmuş... Bu altın renkli yaprak!
İnsan ömrü ne olacak... O da uzun bir mevsim!...
Ne olur, ben de olgun, böyle şeffaf ve altın, böyle serâpâ güneş bir yaprak olabilsem!... (Tarlan A. N., 1993, s. 20)”

¹⁰ Şairliğinin bahsi geçen ilk döneminde daha Vefa İdâdisi'nde 13-14 yaşlarında şiirler yazan Tarlan'daki Abdülhak Hâmid'in tesirine bir örnek “Mehtap” adlı şiirdir:

“Ey reşk-i melek perî-i hûn-rîz
Ey tâc-ı aydın-i muhabbet
Ey hande-i aşk-ı nâle-engiz
Ey mâh-ı melek-likâ-yı cennet
Zulmet-geh-i makberinde hattâ
Pür-neş'e kılar beni hayâlin (Tarlan A. N., 1981, s. 9)”

şeklinde başlayan Tarlan, şiir ve şaire dair kendi düşünce ve görüşlerini de dile getirmiştir:

“Kur’ân-ı Kerîm’de ‘Şairlere ancak âsîler tâbi olurlar. Biz ona şiir öğretmedik. Bu ona yakışmaz, Onun sözlere vahy-i İlâhîdir ve Kur’ân-ı Mübîn’dir.’ buyruluyor. Ancak Arap cahiliye devrinde, şairlerin Arap kabîleleri arasındaki nüfuzu ve onların cahilâne telkinleri buna sebeptir. İslâm, evvelâ bir akıl ve mantık dînidir. Bu sebepten ilk zamanlarda şiiri böyle mahkûm etmiştir. Ancak Cenab-ı Peygamber, bir hadislerinde, ‘Şiirde muhakkak hikmet vardır. Beyan ve ifade de insanı büyüler.’ diye şiiri asıl makamına yükseltmiştir.

Şarkta şiir çok defa cerr-i menfaate âlet edilmiştir. Şiirin yüksek payesi ve ismi istismar edilmiştir... Şarkta büyük kudretlerin himayesine ihtiyaç vardı. Sultanların, emirlerin saraylarında onları methederek geçinmeye çalışırlardı. Lakin hayatın tecellisine bakın ki o şevketli hükümdarlar unutuldu. O şâirler, hâlâ dimdik ayakta...

Şiir bir kudrettir. Ve renksizdir. Zuhur ettiği bünyeden rengini alır. Bu itibarla mutlak olarak şiir hakkında hüküm vermek hatalıdır. O, muazzam bir kudrettir ve ruhlarda hükümandır. Şiirin ferd ve cemiyet üzerinde tasavvurun fevkinde bir tesir ve nüfuzu vardır. Bir kılıç gibidir, dostu da keser, düşmanı da. Onun içindir ki onun tesirini idrak edenler, ondan korkar ve cephe alırlar.

Şiir, sinir cümlesinin mahsulü olduğu için daima muayyen ölçüleri aşar. Basit düşünenler, müsbet ilim karşısında şiiri istihfaf ederler. Hâlbuki insanı bir kül olarak gören ve mütâlaa eden derin tefekkür, şiire hatta ilimden üstün bir makam tanımak mecburiyetini hisseder. Çünkü şiir, fikri ele alıp onu bütün insanî melekelerle birleştirerek bir terkip yapar ve ilmin teveccüh ettiği büyük meçhule, akli hayretlere düşüren bir sür’atle hücum eder. Eğer teşbih caizse ilim, yerden kendini kesemeyen bir araba; şiir, bir uçaktır. Hakîkî ve büyük kültür sahibi sanatkârlar; daima ilme öncülük etmişlerdir. Onlar gayeyi sezer ve gösterirler (Tarlan A. N., 1974, s. 56-57).”

Tarlan’ın eserlerini hazırlarken yararlandığı kaynaklarından müteşekkil özel kütüphanesi ise bugün Süleymaniye Kütüphanesi’nde bulunmaktadır. 1979 yılında kütüphaneye alındığı belirtilen kaynak eser sayısı 1694 olarak verilmiştir. Bu koleksiyonda içerisinde 196 yazma, 1496 matbu eser ve 2 tane de fotokopi eser mevcuttur (Yazma Eserler Kurumu İnternet Sitesi, 2018).

3.1. Şiirlerinden Örnekler:

Ali Nihad Tarlan'ın daha önce de belirtildiği üzere aruz ve hece ile; ayrıca çeşitli akımların etkisinde kalarak yazdığı şiirleri mevcuttur. Diğer yandan hocanın şairliğinin önemli bir yönü de tarih düşürmesidir. Çelebioğlu, (1989, s. 20-21) Tarlan'ın “Değerli evlâdım Âmil Çelebioğlu'ya” başlığı ile 1975 yılında kendi el yazısı ile oğlu için yazdığı aşağıdaki tarih kıtasını hocanın eski harflerle yazısına bir örnek olması maksadıyla vermiştir.

دهگرلی اولادم .. عامل حبابی اغلو ..

بونوزاد مبارک نظر ستر .. جلال .. اولسون

سرای زندگانی طربگاه جمال اولسون

فلوصی تام ایله تاریخ تامی سولیدی .. تارلان ..

.. جلال الدین ارغون .. صاحب روح کمال اولسون

۱۹۷۵

ع. نضد تارلان

Bu nevzâd-ı mübârek mazhar-ı sırr-ı “Celal” olsun

Sarây-ı zindegânîsi tarabgâh-ı cemâl olsun

Hulûs-ı tâm ile târîh-i tâmın söyledi “Tarlan”

Celâleddîn Ergun sâhib-i rûh-ı kemâl olsun

Ali Nihad Tarlan'ın şairlik yönünün bir iki küçük çalışma dışında daha evvel incelenmediği görülmektedir. Kendi el yazısı ile bir şiiri, çeşitli konularda kaleme aldığı başka iki şiiri ve yine Çelebioğlu (1989, s. 45) tarafından verilen 18 Mart 1978 gecesi vefatından birkaç ay önce yazdığı son şiiri şöyledir:

Hikmet - Акадeмiк Eдeбият Dergisi

HIKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

ISSN: 2458 - 8636

Bismillahirrahmanirrahim
Besmele, Kerim olan Allah'ın
kerem sofrasına da'vettir

1- Ya Rabbi, ümid goncasını aç,
Ebedi bahçeden (cennetten) bir gül
göster!

2- O goncanın dudagından benim
bahçemi güldür; o gülden de
bana güzel kokular duğur.

3- Bu derd ortacı ^{hale-i meyan} mihnet gerinde beni
ni'metlerini bilen, takdir eden,
onlara şükür eden bir insan
mertebesine ırıştır,

4- Kallım da'ima sana şükür
etsin. Dilim daima sana hamd
etsin

5- Aklimi kuvvetlendir, bu suretle
beni bahçıyar eyle. Siir iklimine
göneldiğim zaman beni muzaffer
eyle

6- Bana bir gönül verdin ki; işi
hazine hazine inci dolu.

Dilim bu hazineden inciler
şikarsın; bana bu kudreti
ihسان et!

Çok değerli ve çok faziletli.
evladım Âmil Çelbioglu'ya

5-6-1971

Ali Nihad Tarlan

18 Mart 1978 Gecesi Yazdığı Şiir

Bir rüzgâr gibi geçti seksen sene ömrümden
Yârânımı kaybettim hâlâ yaşıyorum ben

Allâh'a îmanıyla sevgi beni yaşatan
Hakk'a îmanım bütün severim onu candan

Hakk'a sonsuz şükürler çok mükafatlar gördüm
Aziz evlâtlarımdan çok iltifatlar gördüm

Hocalığı severim talebemi severim
Çok yaşayacakmışım böyle imiş kaderim

Beni böyle yaşatan işte bu sevgilerdir
Bunu iyice bilin Hakk'ı seven sevilir

Bir örneğini gördüm bugün bu sevginizin
En bahtiyar günümdür yanınızdayım sizin

Hakk'a sonsuz şükürler sonsuz şükürler olsun
En az hocanız kadar siz de bahtiyar olun
(Çelebioğlu, 1989, s. 45-47)

Düşman Gemileri Çanakkale'den Geçerken

Sen ey düşman, geniş satvetli göğsünle bu yerlerden
Geçerken ihtimâl yarın düşün bir kere mâziyi
İşit tufânlarından yılmayan gülbang-ı Gazi'yi
Düşün kim kalkacak, kim kalkacak yarın bu mahşerden

O yer sâkin fakat emvât ile meskûn değil aslâ
O yerlerden geçip gitme geniş sadr-ı gurûrunla
Ulûhiyet tecelli eyliyor fevkinde ser-tâ-ser
O kudsî ma'bedi nâmuslu bir düşman nasıl çiğner.

O yer yüksek ve şânından emin tavr-ı vekâriyle
 O yüz binlerce genciyle, şehid-i cân-nisâriyle
 Çıkıp tâ zirve-i târihe göstere sin yed-i beyzâ
 Esâtiriyle mâzi secdeler etsin huzurunda

O yüz binlerce genciyle, şehid-i cân-nisâriyle
 Bütün bir milletin kalbi o vâdilerde medfûndur.
 Heder olmuş şebâbın mevc-i hûn-i iğbirâriyle
 Sehâb âlüdedir lâkin kızı tûfânla meşhûrdur.

Güneşler gizlidir her bir avuç hâk-ı siyâhında
 Eğil müstagrak-ı hürmet bu azmin piş-gâhında
 (Tarlan A. N., 1953, s. 71)

İkinci Murad'ın Türbesinde

Hurşid idi seririn eflak-i şân içinde;
 Berk-i cihandı tığın ebr-i cihan içinde...

Çok dehre geldi sultan, Şehenşeh-i cihangir
 Lakin haris ü zalim, tarihi kan içinde...

Pay-i feragatinle taht-ı sipihri ezdin;
 Tac öptü hak-i payın bin imtihan içinde...

Pür-vecd ü pür-tehalük gökten ine Kürsi;
 Bir taht isteseydin sen asüman içinde...

Faniyi anladın sen; bildin nedir bu toprak;
 Toprak... Değişmiyen şey devr-i zaman içinde...

Hak olsun istemişsin lahdinde en büyük süs
 Toprak ne muhteşemdir kevn ü mekan içinde...

Her şey sonunda toprak... Encam-ı ömr toprak;
Toprak yaşar müebbet bu hakidan içinde...

Hikmet ile şecaat, evsaf-ı tıynetindir;
Devrin nasıl yazılsın bin dasitan içinde?...

Yat, ey Büyük Şehenşeh, "Sultan Murad-ı Sani",
Reyyan-ı ebr-i rahmet bağ-ı cinan içinde...

Yüz sürdüm Asitana, Tarlan, garik-i vecdim;
Yükseldi sanki arşa ruhum o an içinde...

(Tarlan A. N., 1953, s. 69)

3.2. Eserlerinin Tasnîfi

Ali Nihad Tarlan'ın kendisi ile ilgili bilgi veren tüm kaynaklarda bahsedildiği üzere asıl otorite ve şöhreti klâsik şiir şerhi sahasındadır. Yapılan incelemelerde hocanın bu yöndeki çalışmalarının da henüz tam olarak bir araya getirilemediği görülmektedir. Tarlan'ın çalışmaları sadece Klâsik Türk edebiyatı üzerine yazılardan ibaret olmayıp değişik konularda bilgiyi içeren kısa veya ayrıntılı eserlerden oluşmaktadır. Çelebioğlu (1989, s. 28), hocanın çalışmalarını ana hatlarıyla;

1. Metin şerhi
2. Metin neşri
3. Biyografik eserler
4. Edebî, dînî, içtimaî vb. muhtelif konulardaki yazıları
5. Şiirleri
6. Tercüme eserleri

veya

1. Telif eserleri
2. Metin neşirleri
3. Tercüme eserleri

şeklinde ve aynı zamanda her bir başlık altında bulunan maddelerin kendi içlerinde daha da genişletilerek tasnif edilebileceğini belirtmiştir.

Faruk Kadri Timurtaş (1965, s. 2-6) ise Tarlan'a dair yazısında hocanın çalışmaları içerisinde sadece ilmî araştırma ve kitapları ile makalelerinin bir listesini vermiş; ancak edebî yazıları ile şiirlerini belirtmemiştir. Ayrıca çalışmaları, tarihsel olarak da sıralamıştır.

Adnan Siyadet Tarlan ise şu başlıklar altında merhumun eserlerini listelemiştir:

1. Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın Eserleri
2. Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın Makale, Konferans ve Ansiklopedi Maddeleri
3. Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Hakkında Neşredilen Makaleler
4. Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın Eserleri Hakkında Yayınlanan Makaleler
5. Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Hakkında Neşredilen Anılar
6. Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan İle Yapılan Röportajlar

Ali Nihad Tarlan'ın çalışmaları hakkında ayrıca İhsan Bulut (2007) tarafından yüksek lisans tezi yapılmıştır. Bu çalışmada merhum hakkında bilgi verilerek eserleri incelenmiş; ayrıca bazı makaleleri Latin harflerine aktarılmıştır. Tez içerisinde bir bölümde hocanın eserlerine dair bibliyografya bilgisi de yer almaktadır. Bu kısımda verilen bilgilerin genel olarak Adnan Siyadet Tarlan'ın tasnifi üzerine verildiği görülmüştür.

Bahsi geçen tüm bu kaynakların haricinde çeşitli kaynaklarda da kısmî olarak hocanın çalışmaları üzerine bibliyografya bilgisi verilmiştir. Bu çalışmada ise Tarlan'ın eserleri, kaynaklarda verilen bilgilerden yola çıkılarak şu şekilde yapılmıştır:

1. Kitapları
 - 1.1. Metin Şerhine Dair Kitapları
 - 1.2. Metin Neşrine Dair Kitapları
 - 1.3. Edebiyata Dair Kitapları
 - 1.4. Biyografi Kitapları
 - 1.5. Şiir Kitapları
 - 1.6. Yayımlanmamış Kitapları
2. Tercüme Eserleri
3. Tercüme Edilen Eserleri
4. Makale, Konferans, Takriz ve Ansiklopedi Maddeleri
5. Yönettiği Tezler
6. Hakkında Neşredilen Kitaplar
7. Hakkında Kaleme Alınan Makaleler
8. Eserleri Üzerine Yayımlanan Makaleler
9. Eserleri Üzerine Hazırlanan Tezler
10. Röportajlar

Bu sınıflandırma içerisinde “Makale, Konferans, Takriz ve Ansiklopedi Maddeleri” adlı başlık altında verilen Tarlan’ın yazı ve konuşmaları, kitaplarında yapıldığı üzere bir tasnife tutulabilirdi. Ancak bunun yapılabilmesi için evvelen tüm yazı ve konuşmaların elde olması ve konularına veya türlerine göre ayrılması gerekmektedir. Konularına göre dinî-tasavvufî bilgi içeren yazı ve konuşmaları, biyografik bilgi içeren yazı ve konuşmaları, topluma dair bilgi içeren yazı ve konuşmaları vb. ayrılabilir. Türlerine göre ise makaleler, konferanslar, takrizler ve ansiklopedi maddeleri, gazete yazıları vb. şeklinde sınıflandırılabilir. Diğer yandan hem türlerine hem de konularına göre ayrılması daha doğru olur.

4. Ali Nihad Tarlan Bibliyografyası

Çalışmanın bu kısmı, Tarlan üzerine Faruk Kadri Timurtaş (1965, s. 2-6), Adnan Siyadet Tarlan¹¹ (1995, s. 39-65), Âmil Çelebioğlu (1989, s. 59-64), Cüneyt Eskiyeerli (Eskiyeerli, 1979, s. 1-29) ile İhsan Bulut’un (2007, s. 201-227) çalışmalarından ve merhumun eldeki eserlerinden¹² istifade edilerek hazırlanmıştır.

4.1. Kitapları

4.1.1. Metin Şerhine Dair Kitapları

1. *Edebi San’atlara Dair*, Suhulet Basımevi, 1930; Tecelli Matbaası, 1932; Burhanettin Erenler Matbaası, 1947; Güven Yayınevi, 1964.
2. *Şeyhi Divanını Tetkik*, Burhanettin Erenler Matbaası, İstanbul, 1934-1936;¹³ İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1964; Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.
3. *Divan Edebiyatında Muamma*, İstanbul Üniversitesi Yayını, Burhanettin Erenler Matbaası, İstanbul, 1936.
4. *Divan Edebiyatında Tevhitler* (4 Fasikül), Burhanettin Erenler Matbaası, İstanbul, 1936.¹⁴
5. *Metin Tamiri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1937.
6. *Metinler Şerhine Dair*, Suhulet Basımevi, İstanbul, 1937.
7. *Divan Edebiyatında San’at Telakkisi*, Kenan Matbaası, Üniversite Konferansları (ayrı basım), İstanbul, 1946.
8. *Bâkî Divanı Şerhi Notları*, (hzl. N. Fazıl Duru ve Sait Okumuş), Meneviş Yayınları, Ankara, 2003.

¹¹ Adnan Siyadet Tarlan’ın kitabında verdiği bibliyografya bilgisinin babasına dair yazdığı diğer kitaplarda da bulunduğu anlaşıldığından, bu makalede yalnız 1995 yılında çıkarmış olduğu bibliyografya dökümüne müracaat edilmiştir.

¹² Tarlan’ın kimi eserinin içerisinde çalışmalarına dair bilgi verilmiştir. Örneğin *Mevlâna* (1974, s. 115-116) adlı kitabında hocanın o döneme kadar yayımlanmış kitapları ile hazırlanmakta olan çalışmalarının bir listesi verilmiştir. Ayrıca *Güneş Yaprak* (1953, s. 134) adlı şiir kitabının son sayfasında da eserlerinin adları listelenmiştir.

¹³ Eserin birinci cildi 1934 ve ikinci cildi 1936 yılında basılmıştır.

¹⁴ Birinci fasikül Ahmedî, Şeyhî, Sadrî, Rabbânî; ikinci fasikül Fuzulî, Nâbî; üçüncü fasikül Şer’î Tevhidler ve dördüncü fasikül ise Tasavvufî Tevhidler başlıkları ile verilmiştir (Eskiyeerli, 1979, s. 4).

9. *Fuzuli Divanı Şerhi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985; Akçağ Yayınları, Ankara, 2005; Akçağ Yayınları, Ankara, 2017.

4.1.2. Metin Neşrine Dair Kitapları

1. *Şeyhi Divanı Tarama Sözlüğü ve Nüsha Farkları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1942.
2. *Hayalî Bey Divanı*, İstanbul Üniversitesi Yayını, 1945; Akçağ Yayınları, 1992.
3. *Şiir Mecmualarında XVI ve XVII. Asır Divan Şiiri*, (4 fasikül), İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1948-1949.¹⁵
4. *Fuzuli Divanı, Gazel, Musammat, Mukatta' ve Rubaî Kısmı*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1950.¹⁶
5. *Necati Beg Divanı*, Milli Eğitim Basımevi, 1963; Akçağ Yayınları, 1992.
6. *Ahmet Paşa Divanı*, Millî Eğitim Basımevi, 1966; Akçağ Yayınları, 1992.
7. *Zati Divanı*, (2 cilt), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1968-1970.¹⁷

4.1.3. Edebiyata Dair Kitapları

1. *San'at Bakımından Edebiyatımızın Dahili Tekamülü*, (ayrı basım), Recep Usluoğlu Basımevi, Ankara, 1939.
2. *San'at ve Edebiyat Muhasebesi*, Seyhan Basımevi, Adana, 1939.
3. *Tanzimat Edebiyatında Hakiki Müceddid*, (ayrı basım), Maarif Basımevi, İstanbul, 1940.
4. *Türk Edebiyatında Hamaset*, (ayrı basım), Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.
5. *Edebiyatta Eskilik ve Yenilik*, (ayrı basım), Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.
6. *İran Edebiyatı*, Remzi Kitabevi, 1944.
7. *Edebiyat Tarihi Hakkında*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, (ayrı basım), İstanbul, 1965.
8. *Edebiyat ve İlim*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, (ayrı basım), İstanbul, 1965.

¹⁵ İlk üç fasikül 1948'de son fasikül 1949'da yayımlanmıştır. ¹⁵ Birinci fasikül Rahmî ve Fevrî; ikinci fasikül Ubeydî, Aşkî, Şem'î, İşretî; üçüncü fasikül Ulvî, Me'âlî, Nihânî, Feyzî, Kâtibî ve dördüncü fasikül ise Revanî, Hayretî, Ahî, Peyâmî, Sanî adlı şairleri içerir. Bahsi geçen şairlerin haklarında biyografik bilgi aktarılarak çeşitli nazım şekillerinde eserleri verilmiştir (Eskişerli, 1979, s. 10).

¹⁶ Tarlan'ın metin şerhine dair bir eseri olan *Fuzuli Divanı Şerhi* adlı eseri, bu neşre dayanmaktadır (Çelebioğlu, 1989, s. 35).

¹⁷ Eserin birinci cildi 1968 ve ikinci cildi 1970 yılında basılmıştır.

9. *Edebiyat Meseleleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1981; Akçağ Yayınları, Ankara, 2017.¹⁸
10. *Ali Nihad Tarlan'ın Makalelerinden Seçmeler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1990.¹⁹

4.1.4. Biyografi Kitapları

1. *Mehmet Akif*, Suhulet Basımevi, İstanbul, 1939.
2. *Şeyh Galib Hayatı ve Şiirleri*, Recep Usluoğlu Basımevi, İstanbul, 1939.
3. *Ali Şir Neva'î*, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1942.
4. *Abdülhak Hâmid*, Burhaneddin Erenler Matbaası, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Mezunları Cemiyeti Yayını, İstanbul, 1947.
5. *Mevlâna Celâleddin-i Rumi*, Varoğlu Yayınevi, İstanbul, 1948.
6. *Ali Şir Neva'î, Hayatı ve Eserleri*, Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul, 1962.
7. *Mehmet Akif His Life And Works*, R.C.D. Cultural Institue, İstanbul, 1968.
8. *Mehmet Akif ve Safahat*, Nida Yayınevi, 1971.
9. *Mevlâna*, Hareket Yayınları, İstanbul, 1974.

4.1.5. Şiir Kitapları

1. *Güneş Yaprak*, Anıl Matbaası, İstanbul, 1953.
2. *Kuşular*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1970.
3. *Nesirler ve Mensur Yazılar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Eskişehir, 1995.²⁰

4.1.6. Yayımlanmamış Kitapları

1. *İslâm Edebiyatında Leylâ ve Mecnûn Mesnevisi*, (Türkiyat Enstitüsü Doktora Tezi), İstanbul, 1921.²¹
2. Celîlî'nin Gül-i Sadberg'i
3. Şeyh Galib Şerhi
4. Şiir Defteri

¹⁸ Kitabın içinde "Edebiyat Üzerine", "Edebi San'atlar", "Metinler Şerhine Dair" ve "Metin Tamiri" olmak üzere dört ayrı bölüm bulunmaktadır.

¹⁹ Bilindiği üzere bu kitap, Tarlan'ın çeşitli makalelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur.

²⁰ *Güneş Yaprak* ve *Kuşular*'daki düz yazıların bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur.

²¹ Tezin bir nüshası Ankara'da Millî Kütüphane'de bulunmaktadır.

4.2. Tercüme Eserleri

1. *Zerdüştün Gataları*, Suhulet Basımevi, İstanbul, 1935.
2. Çağdaş İran Şiiri, C.H.P. Konferansları, Ankara, 1938.²²
3. Nizami, *Leyla ile Mecnun*, Maarif Matbaası, 1943; Millî Eğitim Basımevi, 1965; Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990; Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
4. *Genceli Nizami Divanı*, Tan Matbaası, İstanbul, 1944.
5. *Nefi Divanı*, Selami Sertoğlu Matbaası, İstanbul, 1944.
6. *Yavuz Sultan Selim Divanı*, Ahmet Halit Kitabevi, 1946; Kökler Derneği Yayınları, 2016.
7. *Nizami: Hüsvrev ve Şirin*, Tan Matbaası, İstanbul, 1949.
8. *Fuzulî'nin Farsça Divanı*, Milli Eğitim Basımevi, 1950.
9. Muhammed İkbâl Lâhorî, *Şarktan Haber*, İş Bankası Kültür Yayınları, 1956; Timaş Yayınları, 2018.
10. Muhammed İkbâl Lâhorî, *Esrar ve Rumuz*, Yemlik Basımevi, 1958; Timaş Yayınları, 2017.
11. Muhammed İkbâl Lâhorî, *Şarktan Haber ve Esrar-ı Rumuz*, İş Bankası Yayınları, 1971.
12. Muhammed İkbâl Lâhorî, *Esrar-ı Hodî, Benliğin Sırları*, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1958.
13. Muhammed İkbâl Lâhorî, *Yeni Gülşen-i Raz*, Kervan Matbaası, 1959.
14. Muhammed İkbâl Lâhorî, *Zebur-u Acemden Seçmeler*, Ahmet Sait Matbaası, 46 Sayfa, 1964,
15. *Nefi ve Tuhfet-ül Uşşak Tercümesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, (ayrı basım), İstanbul, 1964.
16. *İkbal'den Şiirler*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1971.²³
17. Muhammed İkbâl Lâhorî, *Darb-ı Kelim*, R.C.D. Kalkınma İçin İş Birliği Kültür Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul Matbaası, 1968.
18. *Yolcu-Ey Şark Kavimleri-Kölelik*, (2 şiir, 7 fotoğraf), 1976.
19. Nureddin Abdurrahman İbni Ahmed-i Câmî, *Beşinci Taht: Yûsuf ve Zelîha*, Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü Yayını, 2003.²⁴
20. Muhammed İkbâl Lâhorî, *Şarktan Haber*, (*Zebur-i Acem-Peyam-i Maşrık*), Sufi Kitap Yayınları, İstanbul, 2006.

²² Bu kitapta 18. yüzyıl sonlarından konferansın verildiği 1938 yılına kadar İran şiiirinin belli başlı isimler tanıtılmış ve eserlerinden seçmeler tercüme edilmiştir (Eskiyerli, 1979, s. 4).

²³ *Şarktan Haber* ve *Zebur-u Acem'den Seçmeler* adlı iki kitabın bir araya getirilmesi ile müteşekkil bir kitaptır.

²⁴ Günay Kut, Türkçe tercümeyle asıyla karşılaştırıp Farsça baskısının (1972) ve yazmasının (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nu: 3898) tıpkıbasımları ile birlikte yayına hazırlamıştır.

4.3. Tercüme Edilen Eserleri

1. *Mehmet Akif Ersoy, His Life And Works*, (Farsçaya çev.: Kâzım Rajavi İzad), Regional Cultural Institute (R.C.D.) Publication, Tahran, 1969.
2. *Mehmet Akif*, (Urducaya çev.: Dr. Muhammed Sabir), R.C.D. Cultural Institute Publication, Lahor Pakistan, 1972.
3. *Nâilî*, (Farsçaya çev.: Dr. Hamîd Nutkî), Tahran, 1349.

4.4. Makale, Konferans, Takriz ve Ansiklopedi Maddeleri

1. “Sarhoş”, *Mektepli Mecmuası*, 1913.
2. “Terci-i Bend Tercümesi (Hâtif-i İsfahânî'den)”, *Düşünce Mecmuası*, 1920.
3. “Belli Değil”, *Şebab Mecmuası*, 1921.²⁵
4. “Hafız-ı Şirâzi”, *Servet-i Fünun*, C. LVII-IV-II, S. 23, 1925, s. 360-365.
5. “Hafız-ı Şirâzi”, *Servet-i Fünun*, C. LVII-II, S. 24, 1925, s. 376-379.
6. “Hafız-ı Şirâzi”, *Servet-i Fünun*, C. LVII, S. 25, 1925, s. 396-400.
7. “Hafız-ı Şirâzi”, *Servet-i Fünun*, C. LVII, S. 26, 1925, s. 409-414.
8. “Gazel (şiiir)”, *Servet-i Fünun*, C. LVIII, S. 28, 1925, s. 22.
9. “Fasîhî”, *Servet-i Fünun*, C. LVIII, S. 40, 1925, s. 216.
10. “Saib-i Tebrizi”, *Servet-i Fünun*, C. LVIII, S. 43, 1925, s. 266-271.
11. “Saib-i Tebrizi”, *Servet-i Fünun*, C. LVIII, S. 44, 1925, s. 274-279.
12. “Saib-i Tebrizi”, *Servet-i Fünun*, C. LVIII, S. 46, 1925, s. 310-314.
13. “Saib-i Tebrizi”, *Servet-i Fünun*, C. LVIII, S. 47, 1925, s. 330-332.
14. “Erdayı Viraf”, *Servet-i Fünun*, C. LIX, S. 66, 1926, s. 218-220.
15. “Erdayı Viraf”, *Servet-i Fünun*, C. LIX, S. 71, 1926, s. 291-295.
16. “Erdayı Viraf”, *Servet-i Fünun*, C. LIX, S. 77, 1926, s. 391-393.
17. “Şems-i Mağribî Tebrizî - 1”, *Servet-i Fünun*, C. LX, S. 80, 1926, s. 24-25.
18. “Şems-i Mağribî Tebrizî - 2”, *Servet-i Fünun*, C. LX, S. 85, 1926, s. 107-109.
19. “Niçin Sevmedim? (Şiiir)”, *Servet-i Fünun*, C. LX, S. 90, 1926, s. 183.
20. “Bir İmlâ Hususiyeti”, *Türkiyat Mecmuası*, C. III, 1933, s. 229-232.
21. “Şeyhî'nin Dili Hakkında”, *Türkiyat Mecmuası*, C. IV, 1934, s. 49-61.
22. “İran Halk Edebiyatı”, *Ülkü*, C. VIII, S. 43, 1936, s. 3-10.
23. “İran Edebiyatında Roman”, *Ülkü*, C. VIII, S. 47, 1937, s. 373-382.

²⁵ “Belli Değil” başlıklı bu şiir, Halil Nihad'a nazîre olarak yazılmıştır.

24. “İran Edebiyatında Roman”, *Ülkü*, C. IX, S. 52, 1937, s. 259-273.
25. “İran Edebiyatında Roman”, *Ülkü*, C. IX, S. 54, 1937, s. 403-414.
26. “İran Edebiyatında Roman”, *Ülkü*, C. IX, S. 55, 1937, s. 36-42.
27. “İran Edebiyatında Roman”, *Ülkü*, C. X, S. 58, 1937, s. 303-315.
28. “İran Edebiyatında Roman”, *Ülkü*, C. XI, S. 62, 1937, s. 129-140.
29. “Melikü’ş Şuara Buharî-i Horasanî”, *Her Ay Mecmuası*, C. 1, S. 3, 1937, s. 135-143.
30. “Reşid Yasemi”, *Her Ay Mecmuası*, C. 1 S. 4, 1937, s. 88-93.
31. “Şeyh Galip”, *C.H.P. Konferansları*, Kitap: III, 1937, s. 17.
32. “Üstad Ali Ekrem Bolayır”, *Cumhuriyet*, 20.09.1938.
33. “Mehmet Akif”, *Üniversite Konferansları*, 1938, s. 15.
34. “Çağdaş İran Şiiri”, *C.H.P. Konferansları*, 1938.
35. “San’at ve Edebiyat Muhasebesi”, *Konferans*, Adana, 1938.
36. “Nedim’den Bir Sahne, Atatürk (Dede Korkut Ağzıyla), *Suhulet Basımevi*, 1939, s. 6-16.
37. “San’at Bakımından Edebiyatımızın Dahili Tekamülü”, *C.H.P. Konferansları*, Ankara, 1939, s. 21-36.
38. “Tanzimat Edebiyatında Hakiki Müceddid”, *Tanzimat*, İstanbul, 1940.
39. “Şiirde Mana”, Konya, C. 5, S. 35, Ocak-Şubat 1941, s. 2097.
40. “Şair Hasan Talat Muter”, *Görüşler*, S. 48, Adana, Aralık 1942.
41. “Ali Şir Nevayi”, *Üniversite Konferansları*, 1942, s. 22.
42. “Şair Hasan Talat Muter”, *Görüşler*, S. 51, Adana, Mart 1943.
43. “Türk Edebiyatında Hamaset”, 3. *Üniversite Haftası*, Elazığ, 1943 s. 34-49.
44. “Edebiyatta Eskilik ve Yenilik”, 3. *Üniversite Haftası*, Elazığ, 1943, s. 246-254.
45. “İstırab Seni Bulacağım, (Nesir)”, *Büyük Doğu Ülkü*, C. 3, S. 13-14-15, 1943, s. 37.
46. “Arslaner, (Nesir)”, *Büyük Doğu Ülkü*, C. 3, S. 28, 1944, s. 16-17.
47. “Fuzuli’nin Farsça Divanı - 1”, *İstanbul Kültür Dergisi*, C. 3, S. 25, 1944, s. 2-4.
48. “Fuzuli’nin Farsça Divanı - 2”, *İstanbul Kültür Dergisi*, C. 3, S. 26, 1944, s. 4-5.
49. “Fuzuli’nin Farsça Divanı - 3”, *İstanbul Kültür Dergisi*, C. 3, S. 27, 1945, s. 3.
50. “Fuzuli’nin Farsça Divanı - 4”, *İstanbul Kültür Dergisi*, C. 3, S. 28, 1945, s. 4.

51. “Fuzuli'nin Farsça Divanı - 5”, *İstanbul Kültür Dergisi*, C. 3, S. 30, 1945, s. 4-5.
52. “Fuzuli'nin Farsça Divanı - 6”, *İstanbul Kültür Dergisi*, C. 3, S. 32, 1945, s. 2-3.
53. “Fuzuli'nin Farsça Divanı - 7”, *İstanbul Kültür Dergisi*, C. 3, S. 34, 1945, s. 9-10.
54. “Fuzuli'nin Farsça Divanı - 8”, *İstanbul Kültür Dergisi*, C. 3, S. 37, 1945, s. 8-9.
55. “Halid Ziya Uşaklıgil”, *Cumhuriyet*, 28.03.1945.
56. “Divan Edebiyatında San'at Telakkisi”, *Üniversite Konferansları (1945-1946)*, Kenan Matbaası, 1946, s. 86-96.
57. “Demişler (Şiir)”, *Karacadağ Mecmuası*, Diyarbakır Halkevi Neşriyatı, C. 8, S. 87, 1946, s. 16.
58. “Eski Mecmualar Arasında”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 1, S. 2, 1946, s. 122-137.
59. “Mecmualar Arasında”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 1, S. 3-4, 1946, s. 163-170.
60. “Hayalî-Baki”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 1, S. 1, 1946, s. 26-38.
61. “Abdülhak Hamid, (Konferans)”, *Edebiyat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yayını*, S. 1, İstanbul, 1947, s. 15.
62. “Edebiyatın Muhtelif Meseleleri Üzerinde Bir Gezinti”, *İnsan ve Dünya*, C. 1, S. 1, 1948, s. 1-8.
63. “Şehri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 2, S. 3-4, 1948, s. 223-229.
64. “Sıtkı Akozan”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 2, S. 3-4, 1948, s. 327-328.
65. “Fuzuli'nin Bilinmeyen Kasideleri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 3, S. 1-2, 1948, s. 193-209.
66. “Fuzuli'nin Bilinmeyen Kasideleri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 3, S. 3-4, 1949, s. 411-427.
67. “Fuzuli'nin Bilinmeyen Farsça Kasideleri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 4, S. 3, 1951, s. 257-264.
68. “Hamamîzâde İhsan Bey”, *İnan*, S. 50, Trabzon, Mart 1949.²⁶
69. “De L'histoire Litteraire”, *Archiv Orientalie, Jurnal of the Czechoslovak Oriental Institue*, C. XVIII, S. 4, Praha, 1950, s. 286-292.
70. “M. İkbâl-i Lâhori”, *Pakistan'ın Büyük Şairi İkbâl Hakkında Konferanslar*, İstanbul, 1952, s. 5-21.
71. “İkbâl-i Lâhori”, *İslâm'ın Nuru*, C. 2, S. 17, 1952, s. 34-36.

²⁶ Tarlan'ın (1953, s. 70) Trabzonlu son divan şairlerinden Hamamîzâde İhsan Bey'in kabri başında yazdığı satırlar da şiir kitabında kayıtlıdır.

72. “İkbâl-i Lâhori”, *İslâm'ın Nuru*, C. 2, S. 18, 1952, s. 25-26.
73. “İkbâl-i Lâhori”, *İslâm'ın Nuru*, C. 2, S. 19, 1952, s. 22-23.
74. “İkbâl-i Lâhori”, *İslâm'ın Nuru*, C. 2, S. 20, 1952, s. 18-19.
75. “İkbâl-i Lâhori”, *İslâm'ın Nuru*, C. 2, S. 21, 1953, s. 21.
76. “Hz. Mevlânâ - 1”, *İslâm'ın Nuru*, C. 2, S. 22, 1953, s. 18-20.
77. “Hz. Mevlânâ - 2”, *İslâm'ın Nuru*, C. 2, S. 23, 1953, s. 28-29.
78. “Hz. Mevlânâ - 3”, *İslâm'ın Nuru*, C. 2, S. 24, 1953, s. 26-27.
79. “Edebiyat Tarihi Edebiyatın Tarihi Olmalıdır”, *Haber*, 23.03.1953, s. 2.
80. “Gandi Hakkında Radyo Konuşması”, *Türk San'atı*, C. 1, S. 2, 1953, s. 3-4; 15.
81. “Emir Hüsrev-i Dehlevî”, *Yeni Asya*, İstanbul, 22.09.1953.
82. “Emir Hüsrev-i Dehlevî”, *Yeni Asya*, İstanbul, 23.09.1953.
83. “Fuzuli Hakkında Bir Mektup, (Nurullah Ataç'a Cevap)”, *Türk Dili*, C. IV, S. 37, 1954, s. 14-16.
84. “Mevlânâ”, *Türk Yurdu Dergisi*, (Ayın Fikir Hareketleri, Türk Ocağı Konferansları) S. 240, Ocak 1955, s. 541-548.
85. “Mevlânâ”, *İslâm'ın Nuru*, C. 2, S. 24, 1955.
86. “Mehmet Akif”, (Milliyetçiler Derneği'nin yayınladığı Mehmet Akif kitabında konferans), İstanbul, 1957, s. 5-7.
87. “Konyayı Dovvom”, *Hilal Mecmuası*, C. 5, S. 1, 1957, s. 15-16.²⁷
88. “Mehmet Akif”, *Mehmet Akif*, İstanbul, 1957, s. 5-7.
89. “Şair İkbâl-i Lâhori”, *Sebilürreşad*, C. 10, S. 245, 1957, s. 315-317.
90. “Fuzûli'ye Göre Hz. Peygamber”, *Yeni Asya*, İstanbul, 07.03.1957.
91. “Fuzûli'ye Göre Hz. Peygamber”, *Yeni Asya*, İstanbul, 14.03.1957.
92. “Millet Şairi Mehmet Akif”, *Sebilürreşad*, C. 10, S. 237, 1958, s. 188-190.
93. “Kadı Burhaneddin'de Tasavvuf - 1”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. VIII, 1958, s. 8-15.
94. “Kadı Burhaneddin'de Tasavvuf - 2”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. IX, 1959, s. 27-32.
95. “Büyük İslam Şairi İkbâl”, (Vefâtının 20. Yıldönümü), *Sebilürreşad*, C. 11, S. 268, İstanbul, Mayıs 1959, s. 285-286.
96. “Mevlâna'nın Psikolojisine Dair”, *Mevlânâ*, Konya, 1959, s. 44-58.
97. “Nef'i'de ve İkbâl'de Mevlâna”, *Mevlânâ*, Konya, 1959, s. 53-69.

²⁷ Bu yazı, Pakistan'da *Hilâl Mecmuası*'nda yayımanmıştır.

98. “Müslümanlıkta Reform Lâzım mıdır”, *Türk Düşüncesi*, C. 9, Ocak 1959, s. 56.
99. “Hamd”, *İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 1, 1959, s. 6-10.
100. “Hamd”, *Müslümanın Sesi*, C. 12, S. 180, 27.10.1959, s. 5-7.
101. “Hamd”, *Tercümanü'l-Efkâr*,²⁸ 1959.
102. “Büyük İslam Şairi İkbâl”, *Sebilürreşad*, C. 12, S. 298, 1959, s. 372.
103. “Sebilürreşad'ın Ellinci Yıldönümü”, *Sebilürreşad*, C. 12, S. 277, 1959, s. 19.
104. “İkbâl, Lâhori: Kulluk Kitabı - 1 (Bendegi-nâme Kitabından)”, *Hilal*, C. 1, S. 5, 1959, s. 4.
105. “İkbâl, Lâhori: Kulluk Kitabı - 2 (Esaret ve Güzel San'atlar Bölümü)”, *Hilal*, C. 1, S. 6, 1959, s. 7.
106. “İkbâl, Lâhori: Kulluk Kitabı - 3 (Resim)”, *Hilal*, C. 1, S. 8, 1959, s. s 5.
107. “İkbâl, Lâhori: Kulluk Kitabı - 4 (Kölelerin Dini)”, *Hilal*, C. 1, S. 6, 1959, s. 7.
108. “Fatıha Suresinden Bir Ayet”, *Hilal*, C. 1, S. 11, 1959, s. 3; 17.
109. “İkbâl'in Bir Mısra'ı”, *Hilal*, C. 2, S. 13, 1959, s. 6-7,
110. “Hamd”, *Hilâl*, C. 2, S. 7, 1960, s. 3-4.
111. “Hamd”, *Sebilürreşad*, S. 302, 1960, s. 19-21.
112. “Kadı Burhaneddin'de Tasavvuf - 3”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. X, 1960, s. 1-4.
113. “Kadı Burhaneddin'de Tasavvuf - 4”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XI, 1961, s. 19-24.
114. “İkbâl, Lâhori: Kulluk Kitabı - 5 (Hür İnsanlarda Mimarî)”, *Hilal*, C. 2, S. 16, 1961, s. 16.
115. “Müslümanlıkta Fakr”, *Hilal*, C. 2, S. 17, 1961, s. 7.
116. “İslamiyette Hikmet-i Teşri”, *Hilal*, C. 2, S. 18, 1961, s. 6-7.
117. “İkbâl, Lâhori: Armağan-ı Hicaz - 1”, *İslâm Mecmuası*, C. 4, S. 5, 1961, s. 144.
118. “İkbâl, Lâhori: Armağan-ı Hicaz - 2”, *İslâm Mecmuası*, C. 4, S. 6, 1961, s. 176.
119. “İkbâl, Lâhori: Armağan-ı Hicaz - 3”, *İslâm Mecmuası*, C. 4, S. 7, 1961, s. 209.
120. “İkbâl, Lâhori: Armağan-ı Hicaz - 4”, *İslâm Mecmuası*, C. 4, S. 8, 1961, s. 274.
121. “Namaz”, *İslâm*, C. 4, S. 7, 1961, s. 199.

²⁸ *Tercümanü'l-Efkâr*, Pakistan'da neşredilen bir gazetedir.

122. “Müslümanlığın İki Büyük Düşmanı”, *İslâm*, C. 4, S. 6, 1961, s. 169-170.
123. “Dinsiz İnsan Olabilir mi?” *İslâm*, C. 5, S. 1, 1961, s. 4.
124. “Millet Şairi Mehmet Akif”, *Milliyetçiler Derneği Neşri*, S. 14, 1961, s. 12-16.
125. “Zebur-u Acemden Gazel”, *Sebilürreşad*, C. XIII, S. 304, 1961, s. 51.
126. “Ali Şir Nevaî Hayatı ve Eserleri”, *Doğu Türkistan Göçmenleri Cemiyeti Neşriyatı*, İstanbul, 1962, s. 1-7.
127. “Ali Şir Nevaî'nin Hayatı ve Şiirleri”, *Doğu Türkistan Göçmenleri Cemiyeti Neşriyatı*, 1962, s. 38-59.
128. “Na‘atlar Arasında - 1”, *Hilal*, C. 3, S. 26, 1962, s. 4.
129. “Na‘atlar Arasında - 2”, *Hilal*, C. 3, S. 28, 1962, s. 2-3.
130. “Maariften İlhamlar - 1”, *İslâm Mecmuası*, C. 5, S. 4, 1962, s. 109-110.
131. “Maariften İlhamlar - 2”, *İslâm Mecmuası*, C. 5, S. 5, 1962, s. 135.
132. “Zebur-u Acemden Bir Parça”, *Dr. Muhammet İkbâl*, İstanbul, 1962, s. 19-22.
133. “Mükrimin İçin”, *Yeni İstanbul*, 01.02.1962.
134. “İkbal Türkiye’de (Konferans)”, *Dr. Muhammed İkbâl*, İstanbul, 1962, s. 7-10.
135. “Na‘atlar Arasında - 3”, *Hilal*, C. 4, S. 43, 1963, s. 3; 25.
136. “Edebiyat Tarihi Hakkında”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XIII, 1963, s. 12-18.
137. “İkbâl Türkiye’de”, (Konferans), *Dr. Muhammed İkbâl*, İstanbul, 1963, s. 1-7.
138. “Na‘atlar Arasında - 4”, *Hilal*, C. 4, S. 44, 1963, s. 3.
139. “Na‘atlar Arasında - 5”, *Hilal*, C. 4, S. 45, 1964, s. 1.
140. “Bir Rubai’nin Düşündürdükleri”, *Mevlâna Güldestesi*, Konya, 1964, s. 55-60.
141. “Nef’i ve Tuhfetü’l Uşşak Tercümesi”, *Yüksek İslâm Enstitüsü Dergisi*, S. 2, İstanbul, 1964, s. 185-200.
142. “Edebiyat ve İlim”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XIII, 1964, s. 7-11.
143. “Spiritual and Cultural Unity of Pakistan, Persia and Turkey”, *Read at the R.C.D. Seminar on Common Cultural Heribge*, Tahran, S. 10-13, March 1965, s. 24-45.
144. “İkbal, Lâhori: Uyan,” *Hilal*, C. 5, S. 49, 1965, s. 30.
145. “Çıldıracağım”, (Şiir), *Hareket*, S. 9, 1966.
146. “Din ve İrade”, *Fikir ve Sanatta Hareket*, C. 1, S. 3, 1966, s. 4.

147. “Bir Beytin Düşündürdükleri”, *Fikir ve Sanatta Hareket*, C. 1, S. 4, 1966, s. 4-5.
148. “Görünmeyen Kudret”, *Fikir ve Sanatta Hareket*, C. 1, S. 8, 1966, s. 6.
149. “Gençliğimizi Nasıl Yetiştirmeliyiz?”, *Fikir ve Sanatta Hareket*, C. 1, S. 1, Ankara, Ocak 1966, s. 9.
150. “Gençliğimizi Nasıl Yetiştirmeliyiz?”, *Fikir ve Sanatta Hareket*, C. 1, S. 2, Ankara, Şubat 1966, s. 5.
151. “Ağaç”, *Fikir ve Sanatta Hareket*, C. 1, S. 10, 1966, s. 8.
152. “Kader ve Hayat”, *Fikir ve Sanatta Hareket*, C. 1, S. 11, 1966, s. 7.
153. “Mehmet Akif ve Hususiyetleri”, *Fikir ve Sanatta Hareket*, C. 1, S. 12, Aralık 1966, s. 5-6.
154. “Dil”, *Babıalide Sabah*, 08.03.1966, s. 2.
155. “Sultanların Tacındaki La'l”, *Babıalide Sabah*, 13.06.1966, s. 2.
156. “Sosyal Adalet ve Müslümanlık”, *Babıalide Sabah*, 25.05.1966, s. 2.
157. “Alevîlik ve Sünnîlik”, *Babıalide Sabah*, 31.07.1966, s. 2.
158. “Putlar”, *Babıalide Sabah*, 13.08.1966, s. 2.
159. “İnsan ve Bunalan Gençlik”, *Babıalide Sabah*, 08.01.1966, s. 2.
160. “Mehmet Akif”, *Bugün*, 28.12.1966.
161. “Ömer Hayyam Rubâileri”, *Hammâmî İhsan, Önsöz* (A. Nihat Tarlan), Nurgök Matbaası, İstanbul, 1966.
162. “Bir Bektaşî Dedesi Bektaşîlere Sesleniyor”, *Yol Dergisi*, 08.06.1966.
163. “Din - 1”, *Fikir ve Sanatta Hareket*, C. 2, S. 15, 1967, s. 20-22.
164. “Din - 2”, *Fikir ve Sanatta Hareket*, C. 2, S. 16, 1967, s. 6-8.
165. “Hayatın Lezzeti”, *Babıalide Sabah*, 21.10.1967, s. 6.
166. “Aklı Selim”, *Babıalide Sabah*, 01.12.1967, s. 2.
167. “İnsan”, *Babıalide Sabah*, 03.12.1967, s. 2; 7.
168. “İnsan ve Benlik”, *İslâm Medeniyeti*, S. 2, 1967, s. 5-6.
169. “Kendini Tanımak”, *İslâm Medeniyeti*, S. 3, 1967, s. 10-11.
170. “Kendini Tanımak”, *İslâm Medeniyeti*, S. 4, 1967, s. 11-13.
171. “Miraç”, *Yeni Asya*, 31.03.1967.
172. “Basiri”, *The Encyclopedia Of Islam*, London, C. 1, 1967, s. 1082-1083.
173. “Bülbül”, *The Encyclopedia Of Islam*, London, C. 1, 1967, s. 1301-1302.
174. “Mehmet Akif ve İstiklal Marşı”, *Ege Ekspres*, İzmir, 16.03.1968.
175. “Mehmet Akif ve İstiklal Marşı”, *Hürsöz*, Erzurum, 19.03.1968-23.03.1968.
176. “Mehmet Akif ve İstiklal Marşı”, *Yeni İstanbul*, 19.03.1968-21.03.1968.

177. “Mehmet Akif ve İstiklal Marşı”, *Zafer*, Ankara, 25.03.1968-26.03.1968.
178. “Dil Üzerine”, *Bilgi*, C. 21, S. 250-251, Mart-Nisan 1968, s. 40-41.
179. “Mehmet Akif ve İstiklal Marşı”, *Haber*, İstanbul, 05.04.1968.
180. “Üniversite Meselesi Hoca Meselesidir”, *Fikir ve Sanatta Hareket*, C. III, S. 30, 1968, s. 13.
181. “Mevlânâ - 1”, *Fikir ve Sanatta Hareket*, C. III, S. 25, 1968, s. 7-8.
182. “Mevlânâ - 2”, *Fikir ve Sanatta Hareket*, C. III, S. 26, 1968, s. 11-12.
183. “Mevlânâ - 3”, *Fikir ve Sanatta Hareket*, C. III, S. 27, 1968, s. 13-14.
184. “Mevlânâ - 4”, *Fikir ve Sanatta Hareket*, C. III, S. 28, 1968, s. 9-10.
185. “İnkılâp”, *Fikir ve Sanatta Hareket*, C. III, S. 29, 1968, s. 4-7.
186. “Ahlâk”, *Fikir ve Sanatta Hareket*, C. III, S. 34, 1968, s. 9-10.
187. “Gençlikteki Manevi Buhran - 1”, *Söz*, C. II, S. 27, 1968, s. 9.
188. “Gençlikteki Manevi Buhran - 2”, *Söz*, C. II, S. 28, 1968, s. 18-19.
189. “Gençlikteki Manevi Buhran - 3”, *Söz*, C. II, S. 29, 1968, s. 15.
190. “Hakiki Medeniyet - 1”, *Babıalide Sabah*, 10.01.1968, s. 2.
191. “Hakiki Medeniyet - 2”, *Babıalide Sabah*, 15.01.1968, s. 2.
192. “Hakiki Medeniyet - 3”, *Babıalide Sabah*, 22.01.1968, s. 2.
193. “Dil Üzerine”, *Babıalide Sabah*, 31.01.1968, s. 2.
194. “Komünizm Karşısında Gençlik”, *Babıalide Sabah*, 28.03.1968, s. 2.
195. “Üniversitenin Açılışı Münasebeti İle”, *Üç Açık Oturum*, MTTB Kültür Müdürlüğü Neşri, 1968.
196. “Sıhhatli Cemiyet”, *Milli Gençlik Aylık Fikir, Sanat, Aktüalite Dergisi (Özel Sayı)*, Ocak 1968, s. 4.
197. “Fikre Hürmet”, *Milli Gençlik Aylık Fikir, Sanat, Aktüalite Dergisi (Özel Sayı)*, İstanbul, Ocak 1969, s. 6.
198. “Şarkın Ruhu Emir Hüsrev-i Dehlevî - 1”, *Yeni Asya*, 22.08.1970, s. 2; 5.
199. “Şarkın Ruhu Emir Hüsrev-i Dehlevî - 2”, *Yeni Asya*, 23.08.1970, s. 2; 5.
200. “Şarkın Ruhu Nureddin Abdurrahman Cami - 1”, *Yeni Asya*, 03.09.1970, s. 2.
201. “Şarkın Ruhu Nureddin Abdurrahman Cami ve Cilâürruh - 2”, *Yeni Asya*, 05.09.1970, s. 2; 5.
202. “Şarkın Ruhu Nureddin Abdurrahman Cami ve Cilâürruh, - 3”, *Yeni Asya*, 06.09.1970, s. 2.

203. “Şarkın Ruhu Nureddin Abdurrahman Cami ve Cilâürruh - 4”, *Yeni Asya*, 07.09.1970, s. 2; 5.
204. “Şarkın Ruhu Ali Şir Nevayi - 1” *Yeni Asya*, 23.09.1970, s. 2; 5.
205. “Şarkın Ruhu Ali Şir Nevayi - 2” *Yeni Asya*, 24.09.1970, s. 2.
206. “Şarkın Ruhu Hakan-ı Şirvani - 1”, *Yeni Asya*, 11.08.1970, s. 2; 5.
207. “Şarkın Ruhu Hakan-ı Şirvani - 2”, *Yeni Asya*, 12.08.1970, s. 2.
208. “Şarkın Ruhu Hakan-ı Şirvani - 3”, *Yeni Asya*, 13.08.1970, s. 2; 5.
209. “Şarkın Ruhu Urffî-i Şirâzî - 1”, *Yeni Asya*, 06.10.1970, s. 2.
210. “Şarkın Ruhu Urffî-i Şirâzî - 2”, *Yeni Asya*, 07.10.1970, s. 2.
211. “Şarkın Ruhu Fuzulî - 1”, *Yeni Asya*, 24.10.1970, s. 2; 5.
212. “Şarkın Ruhu Fuzulî - 2”, *Yeni Asya*, 25.10.1970, s. 2; 5.
213. “Şarkın Ruhu Nefî - 1”, *Yeni Asya*, 17.11.1970, s. 2; 5.
214. “Şarkın Ruhu Nefî - 2”, *Yeni Asya*, 18.11.1970, s. 2; 5.
215. “Bir Sure'nin Düşündürdükleri”, *Yeni Asya*, 10.12.1970, s. 2.
216. “Fatih Devri Şairlerinden Ahmet Paşa”, *Tohum*, S. 61, İstanbul, 1971, s. 8-15.
217. “Men Arafe Nefsehu Fekat Arafe Rabbehu”, *Yeni Asya*, 13.01.1971, s. 2.
218. “İslam ve İlim”, *Yeni Asya*, 24.03.1971.
219. “Enis-ül Kalb”, *Yeni Asya*, 24-25.10.1971.
220. “Emir Hüsrev-i Dehlevî”, *Yeni Asya*, 22-23.09.1971.
221. “Ebced Hesabı ve Tarih Düşürmek”, *Yeni Asya*, 31.09.1971.
222. “Hakaanî-i Şirvanî: Kaside - 1”, *İslam Medeniyeti*, C. 3, S. 27, Ekim 1972, s. 21-23.
223. “Hakaanî-i Şirvanî: Kaside - 2”, *İslam Medeniyeti*, C. 3, S. 26, Aralık 1972, s. 36-38.
224. “Dil Meselesinde Sorulan Bir Suale Cevap”, *Yeni Asya*, 10.10.1972, s. 2.
225. “Dil Meselesi Oyuncak Değildir. Türkiye’de Dil ve Kültür İhtilali mi?”, *Türk Dilini Koruma ve Geliştirme Cemiyeti Yayınları*, İstanbul, 1972.
226. “Siyasi İktidar Uydurma Dil Cereyanının Peşinden Gidemeyiz, Türkiye’de Dil ve Kültür İhtilali mi?”, *Türk Dilini Koruma ve Geliştirme Cemiyeti Yayını*, İstanbul, 1972.
227. “Mir’at’üs Safa”, *İslam Medeniyeti*, C. 3, S. 28, 1973, s. 23-25.
228. “Muhammed İkbâl ve Manevî Hüviyeti”, *Çağrı*, S. 187, 1973, s. 11-17.

229. “İbrahim Hakkı Hazretlerinin Edebi ve Tasavvufi Şahsiyeti – 1”, *Yeni Asya*, 16.07.1973, s. 2; 7.
230. “İbrahim Hakkı Hazretlerinin Edebi ve Tasavvufi Şahsiyeti – 2”, *Yeni Asya*, 17.07.1973, s. 2; 7.
231. “Dile Dâir”, *Türk Dilini Koruma ve Geliştirme Cemiyeti Yayınları*, C. 3, İstanbul, 1975, s. 20.
232. “Fuzuli’ye Göre Hz. Peygamber – 1”, *Yeni Asya*, 07.03.1975, s. 6.
233. “Fuzuli’ye Göre Hz. Peygamber – 2”, *Yeni Asya*, 14.03.1975, s. 6.
234. *Kelile ve Dimne*, (trc. Selahaddin Alpay), Bedir Yayınevi, İstanbul, 1975.²⁹
235. “Divan Edebiyatı İslâmî Bir Edebiyattır”, *Yeni Asya*, *Elif eki*, 20.02.1976, s. 2.
236. “Anadolu’yu Komünizme Karşı Koruyan Nurculardır”, *Yeni Asya*, 07.06.1976, s. 149-151.
237. “Ezanlar”, *Yeni Asya*, 01.05.1976, s. 2.
238. “Soljenitsin Hadisesi: Rusya’daki Rejimin Felaketini Gösteren Bir Delildir”, *Yeni Asya*, 17.02.1976, s. 1; 7.
239. “İki Cihanın Mahsulü, O’na Bahâ Olmaz”, *Yeni Asya*, 12.03.1976, s. 2.
240. “Mehmet Akif ve Eserleri”, *Yeni Asya*, 22.03.1976, s. 2.
241. “İkbal Hint Müslümanlarına Hayat Verdi”, *Yeni Asya*, *Elif Eki*, 16.04.1976, s. 1; 4.
242. “Fatih Sultan Mehmed’in Bir Gazeli”, *Yeni Asya*, *Elif Eki*, 30.07.1976, s. 2.
243. “Projektörlü Balık”, *Aylık Fikrî, Ahlakî, Edebî, Siyasî Mecmua*, S. 8.
244. “Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan’la Bir Mülâkat”, *Millî Türk Talebe Birliği Aylık Neşri*, S. 18-19, Şubat-Mart 1977, s. 50-59.
245. “Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan’la Bir Mülâkat”, *Milli Gençlik*, S. 18-19, Şubat-Mart 1977, s. 50-59.
246. “Atatürk” -Dede Korkut Ağzıyla”- *Türk Kültürü*, C. 15, S. 178, Ankara, Ağustos 1977, s. 598-600.
247. “Muhammed Ali Cinnah ve İkbal”, *Muhammed Ali Cinnah Armağanı*, 1977, s. 61-66.
248. “Divan Edebiyatı – 1”, *Milli Kültür*, C. 1, S. 1, 1977, s. 13-17.
249. “Divan Edebiyatı – 2”, *Milli Kültür*, C. 1, S. 3, 1977, s. 15-17.
250. “Divan Edebiyatı – 3”, *Milli Kültür*, C. 1, S. 4, 1977, s. 34-36.
251. “Divan Edebiyatı – 4”, *Milli Kültür*, C. 1, S. 5, 1977, s. 24-25.
252. “Divan Edebiyatı – 5”, *Milli Kültür*, C. 1, S. 7, 1977, s. 36-37.

²⁹ Ali Nihat Tarlan, bu kitaba takriz yazanlar arasındadır.

253. “Divan Edebiyatı - 6”, *Milli Kültür*, C. 1, S. 8, 1977, s. 53-55.
254. “Divan Edebiyatı - 7”, *Milli Kültür*, C. 1, S. 9, 1977, s. 48-51.
255. “Divan Edebiyatı - 8”, *Milli Kültür*, C. 1, S. 10, 1977, s. 55-56.
256. “Hz. Mevlana”, *Milli Kültür*, C. 1, S. 10, 1977, s. 15.
257. “Profesör Tarlan'ın Sohbeti”, *İlme, İrfana, Ümrana Köprü*, C. 1, S. 9, 1977, s. 16-20.
258. *Sadi, Bostan ve Gülistan*, (trc. Kilisli Rıfat Bilge), Meral Yayınevi, İstanbul, 1978, s. 7-11.³⁰
259. “Edebiyat Sohbetleri - 1, İnanamam Arkadaş”, *Yeni Asya*, 02.01.1978, s.2.³¹
260. “Edebiyat Sohbetleri - 2, Dört Nokta Dört Nükte”, *Yeni Asya*, 08.01.1978, s. 2.
261. “Edebiyat Sohbetleri - 3, Menekşeli Havuz”, *Yeni Asya*, 03.03.1978, s. 2.
262. “Edebiyat Sohbetleri - 4, İpek Böceği, Mermer Facia, Ben Bulamadım, Gidip Gelmeyenler, Tren ve Aciz”, *Yeni Asya*, 13.03.1978, s. 2.
263. “Edebiyat Sohbetleri - 5, Kuğular”, *Yeni Asya*, 01.08.1978.
264. “Edebiyat Sohbetleri - 6, İlâhi Adalet”, *Yeni Asya*, 24.08.1978.
265. “Edebiyat Sohbetleri - 7, Aleksanyan Efendi”, *Yeni Asya*, 01.09.1978.
266. “Görüşler ve Düşünceler - 1, İçten Gelen Ses, Yelkenli ve Arslan”, *Yeni Asya*, 31.03.1978.
267. “Görüşler ve Düşünceler - 2, İsrail'in Borusu Kara Kış Zulüm ve Şefkât”, *Yeni Asya*, 07.04.1978.
268. “Görüşler ve Düşünceler - 3, Yeni Şiir”, *Yeni Asya*, 14.06.1978.
269. “Değerli Alim ve Büyük İnsan Tayip Okiç”, *Prof. M. Tayyip Okiç Armağanı*, Ankara, 1978, s. 31-36.
270. Abdülkerim Ceylî, *İnsan-ı Kâmil*, Uluçınar Yayınları, 1978.³²
271. “Nailî-i Kadîm'in “Halvetileriz” Adlı Şiirinin Ali Nihat Tarlan Tarafından Yapılmış Şerhi”, (hzl. Necdet Okumuş,) *Dergâh*, C. 6, S. 68, 1995, s. 22.
272. “Sıtkı Akozan”, *Müteferrika*, C. 19, 2001, s. 54-55.
273. “Ali Şir Nevaî”, *Türkler*, C. 8, Ankara, 2002, s. 927.
274. “Mevlana'nın Dünyası”, *Keşkül Sufi Gelenek ve Hayat*, S. 1, 2004, s. 12-17.

³⁰ Ali Nihat Tarlan, bu esere de bir takriz yazmıştır.

³¹ *Edebiyat Sohbetleri* adı altında yayımlanan bu yazıların çoğu, Tarlan'ın (1953) *Güneş Yaprak* adlı şiir kitabında da yer almaktadır.

³² Tarlan'ın takriz yazdığı başka bir eserdir.

275. “Firdevsî, Şehnâme”, Yayınlanmamış Makale.

4.5. Yönettiği Tezler

1. Abdülkadir Karahan, *Fuzûlî, Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti*, İstanbul Üniversitesi, 1945.
2. Selim Refik Refioğlu, *Fuzûlî*, İstanbul Üniversitesi, 1945.
3. Ali Alparslan, *Âşık Paşa'da Tasavvuf*, İstanbul Üniversitesi, 1961
4. Günay Alpay Kut, *Ali Şîr Neva'î'nin Birinci Divanı: Gara'ibü's-Sıgar, Transkripsiyon, Edisyon Kritik ve Giriş*, İstanbul Üniversitesi, 1965.
5. Mehmet Çavuşoğlu, *Necati Bey Divanı'nın Tahlili ve Sistemik İndeksi*, İstanbul Üniversitesi, 1966.
6. Gönül Alpay Tekin, *Ali Şîr Nevâî, Ferhâd ü Şîrîn*, İstanbul Üniversitesi, 1967.
7. Halûk İpekten, *Nailî-i Kadim: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Edisyon Kritikli Metin)*, Atatürk Üniversitesi, 1962.
8. Harun Tolasa, *Ahmed Paşa Divanı'nın Tahlili ve Sistemik İndeksi*, İstanbul Üniversitesi, 1969.

4.6. Hakkında Neşredilen Kitaplar

1. Sadeddin Nüzhet Ergun, *Ali Nihad Tarlan Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, 1937.
2. Şükrü İmre, *Sayın Profesör Ali Nihat Tarlan'ın Mevlâna Celâleddin Rumî Adında Neşrettiği Kitaptan Aldığım İlhamlar*, Burhaneddin Erenler Matbaası, İstanbul, 1950.³³
3. Faruk Kadri Timurtaş, “Ali Nihad ve Eserleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XIII, (ayrı basım) Aralık 1965.
4. Yusuf Ziya İnan, *Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan*, Sıralar Matbaası, 1965.
5. Haydar Ali Diriöz, *Âlim, Şair ve Mutasavvıf Ali Nihad Bey Tarlan*, Burhaneddin Erenler Matbaası, 1965.³⁴
6. Adnan Siyadet Tarlan, *Merhum Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın Hayatının Tek Izdırabı ve Kalan Hoş Sedasından Yankılar*, Emek Matbaacılık, 1980.
7. *Ali Nihat Tarlan Armağanı*, (hzl. Gönül Alpay Tekin, Şinasi Tekin), *Journal Of Turkish Studies*, Harvard Üniversitesi, TUBA Dergisi, C. 3, 1979.³⁵

³³ 14 sayfalık bu çalışma, Trabzonlu Emekli Albay Şükrü İmre tarafından kaleme alınmıştır. İmre (1950, s. 3), Tarlan'ın “Mevlâna Celâleddin Rumî” adlı çalışmasını zevkle okuduğunu belirtmiş; ancak “Yalnız bazı noktalarını izaha muhtaç gördüm. Bu itibarla aczime bakmayarak, az çok belirtmeye yeltendim.” şeklinde geçen ifadesinden de anlaşılacağı üzere Tarlan'ın çalışmasında tespit ettiği bazı hususları izaha çalışmıştır.

³⁴ Tarlan'ın şiir ve mensur yazılarını topladığı *Güneş Yaprak* adlı eserindeki şiirleri bu eserde tasavvuf yönünden tahlil edilmiştir (Tarlan A. N., 1993, s. 117).

8. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, C. XXIV, 1986.³⁶
9. *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu*, (Prof. Ali Nihad Tarlan Kitapları), T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1981.
10. Amil Çelebioğlu, *Ali Nihad Tarlan*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.
11. Adnan Siyadet Tarlan, *Ali Nihad Tarlan İçin*, Yaşar Matbaası, İstanbul, 1990.

4.7. Hakkında Kaleme Alınan Makaleler

1. M. Behçet Yazar, “Ali Nihad Tarlan (Edebiyatçılarımızı Tanıyalım)”, *Yedigün*, C. 16, S. 413, İstanbul, 03.02.1941, s. 15.
2. Faruk Kadri Timurtaş, “Ali Nihad ve Eserleri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XIII, 1964, s. 1-6.
3. Nurettin Topçu, “Ali Nihad Tarlan (Meslek Hayatının 50. yılı Münasebetiyle)” *Fikir ve Sanatta Hareket*, C. 5, S. 50, Şubat 1970.
4. Muhammed Sabir, “Hocam Ali Nihad Tarlan”, *Yeni Asya*, 04.12.1972.
5. Münevver Ayaşlı, “Muhterem Ali Nihad Tarlan Hocamız”, *Türkiye*, 10.08.1972.
6. Suad Alkan, “Alî Hümâyün Nişanı”, *Yeni Asya*, 18.12.1973.
7. *1972-1973 Yıllarında Emekli Olan İ. Ü. Ed. Fak. Öğretim Üyeleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1974.³⁷
8. Faruk Kadri Timurtaş, “Hocam Ali Nihad Tarlan İçin”, *Tercüman*, 04.10.1978, s. 2.
9. Ahmet Kabaklı, “Ali Nihad Bey”, *Tercüman*, 12.10.1978, s. 2.
10. Suad Alkan, “Ali Nihad Tarlan'ın Ardından”, *Yeni Asya*, 04.10.1978.
11. Abdullah Satoğlu, “Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan”, *Karınca Kooperatif Postası*, Ankara, S. 504, Aralık 1978, s. 22-23.
12. Mehmet Çavuşoğlu, “Hocam Prof. Tarlan için”, *Türk Edebiyatı Aylık Fikir Dergisi*, C. 5, S. 61, 1978, s. 17-20.
13. Mehmet Çavuşoğlu, “Ali Nihad Tarlan'dan Unutulmaz Hatıralar”, *Nesil Dergisi*, C. 3, S. 2, 1979, s. 43.

³⁵ Bu çalışmanın içerisinde Cüneyt Eskiyeerli tarafından hazırlanan “Kişi Bibliyografyası ve Ali Nihad Tarlan'ın Eserleri” adlı kısım da Tarlan'ın eserleri hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir.

³⁶ Derginin bahsi geçen sayısı ile ilgili şu bilgi verilmiştir: “Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi'nin bu cildi, bölümümüzün merhum öğretim üyelerinden Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş, Prof. Dr. Sadettin Buluç ve Dr. Mehmet Kaplan'ın aziz hatıralarına ithaf edilmiştir.” Ayrıca 24.-25. ciltlerin bir arada bulunduğu 1986 (1980-1986) baskılı derginin yayım kurulu; M. Ergin, Ö. F. Akün, Erdoğan Merçil, A. Alparslan, O. F. Sertkaya'dan oluşmuştur (Karaca, 2006, s. 583).

³⁷ Bu kitabın içinde, Tarlan'a dair bir bölüm vardır. Kitaptan verilen bilgilere göre Tarlan ile birlikte Ahmet Ardel, Ahmet Caferoğlu ve Besim Darkot da yaş haddinden emekli olmuşlardır.

14. Vahab Kabahasanoğlu, “Hocam Prof. Dr. Nihad Tarlan”, *Türk Edebiyatı Aylık Fikir Dergisi*, C. 5, S. 62, 1978, s. 16-17.
15. Meserret Dirioz, “Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan”, *Türk Kültürü*, C. 17, S. 193, 1978, s. 56-60.
16. Necla Pekolcay, “Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın Ardından”, *Yeni Asya*, 14.10.1978, s. 2.
17. Necmettin Şahiner, “Prof. Dr. Ali Nihad Tarlanı Kaybettik”, *Yeni Asya*, 09.10.1978, s. 7-8.
18. Yusuf Serdar Çuhadaroğlu, “Divan Edebiyatı Hususiyetleri”, *Hisar*, C. 20, S. 198, 1980, s. 25-27.
19. Ali Rıza Alp, “Ali Nihad Tarlan Hocamız”, *Tasvir*, 11.06.1983.
20. Ahmet Muhtar Tarlan, “Kardeşim Ali Nihad İçin, Merhum Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın Hayatının Tek Izdırabı ve Kalan Hoş Sedasından Yankılar”, 1980, s. 127-129.
21. Ali Rıza Alp, “Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan ve Başka İsimlerin Hatırasına”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 14-15, 1986.
22. Ufuk Zor, “Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Hakkında Oğlu Adnan S. Tarlan'la Yapılan Mülakat”, *Türk Yurdu*, C. 9, S. 14, Ankara, 1988, s. 26.
23. Müjgân Cunbur, “Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın Hayatı ve Eserleri, (Önsöz)” *Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın Makalelerinden Seçmeler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, S. 45, Ankara, 1990, s. 1-9.
24. Adnan Siyadet Tarlan, “Ali Nihad Tarlan'dan Hatıralar”, *Türk Edebiyatı Dergisi*, S. 219, Ocak 1992, s. 47.
25. Abdullah Uçman, “Hâtıralar Arasında Ali Nihad Tarlan - Mehmed Çavuşoğlu”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. 50, İstanbul, 2015, s. 165-176.

4.8. Eserleri Üzerine Yayımlanan Makaleler

1. Süleyman Nazif, “Leylâ ve Mecnun Mesnevisi”, *Servet-i Fünûn Mecmuası*, 17.03.1926.
2. Halit Ziya Uşaklıgil, “Germiyanlı Şeyhi”, *Cumhuriyet*, 12.11.1935.
3. Fevziye Abdullah Tansel, “Metinler Şerhine Dair”, *Halkevi Dergisi*, C. 10, S. 60, 1938, s. 568-569.
4. Fevziye Abdullah Tansel, “Metin Tamiri”, *Ülkü Halkevi Dergisi*, C. 10, S. 60, 1938, s. 569.

5. Muharrem Ergin, “Türk Dili ve Edebiyatını İlgilendiren Neşriyat”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 2, S. 3-4, 2012, s. 301-326.³⁸
6. Robert Anhegger, “Şiir Mecmualarında 16-17. Asır Divan Şiiri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 4, S. 4, 1952, s. 490-498.
7. Nurullah Ataç, “Fuzulî’yi Okurken”, *Türk Dili Dergisi*, C. 3, S. 36, 1954, s. 710-714.
8. Abdülkadir Karahan, “Güneş Yaprak”, *Türk Dili Dergisi*, C. 3, S. 28, 1954, s. 232-236.
9. Sermet Sami Uysal, “Bir Kitabın Düşündürdükleri”, *Türk Düşüncesi Dergisi*, C. 3, S. 18, 1955, s. 400-404.³⁹
10. Necmettin Hacıeminoğlu, “Necati Beg Divanı”, *Türk Kültürü*, S. 16, 1964, s. 185-200.
11. Cahit Öney, “Değerli Bir Kitap Edebi San’atlara Dair”, *Yeni Musikî Mecmuası*, C. 2, S. 129, s. 266-267.
12. Fahrettin Coşkun, “Bâkî Divanı Şerhi Notları [1], *Nüsha, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 12, 2004, s. 101-102.
13. Metin Akkuş, “Metin Şerhi Geleneği Tarlan Mektebi’nden Haluk İpekten’e”, *Yedi İklim*, C. 4, S. 32, İstanbul, 1992, s. 67-68.
14. Rıdvan Canım, “Metin Şerhi Geleneğimiz Çevresinde Tarlan ve İpekten’in Kaleminden Fuzûlî’nin ‘Sana’ Redifli Gazeli”, *Doğumunun 500. Yılında Uluslararası Fuzûlî Sempozyumu*, İstanbul, 24-26 Ekim 1994.
15. Ahmet Atilla Şentürk, “Ali Nihad Tarlan’ın, Fuzûlî Şerhine Dair”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 1, S. 3, 1995, s. 261-275.
16. M. Ali Yekta Saraç, “Ali Nihad Tarlan’ın Edebî Sanatlar’ına Farklı Bir Yaklaşım, *İlmî Araştırmalar-8*, İstanbul, 1999.

4.9. Eserleri Üzerine Hazırlanan Tezler

1. İhsan Bulut, *Eski Türk Edebiyatı Açısından Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan’a Ait Yayınların Tetkiki (İnceleme - Metin)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2007.
2. Yakup İncegöl, *Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan’ın Bazı Makalelerinin Güncelleştirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2010.

³⁸ Bu makale içinde çok sayıda çalışma üzerine bilgi vardır. Ergin, bu yazı içerisinde *Hayâlî Bey Divanı*, *Ali Şir Nevayî ve Nefî’nin Farsça Divanı Tercümesi* başlıkları altında Tarlan’ın çalışmaları hakkında bilgi vermiştir.

³⁹ Bu makale, Tarlan’ın *Güneş Yaprak* adlı şiir kitabı hakkındadır.

4.10. Röportajlar

1. “Bugünün Bir Edebiyatı Var mıdır?” *Edebiyat Âlemi*, 12 Mayıs 1949.
2. “Hocalarla Konuşmalar, Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan”, *Her Ay Mecmuası*, 1950.
3. “Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan’la Bir Konuşma”, *Tasvir*, 06.04.1949.
4. “Ali Nihad Tarlan ve Yeni Edebiyatımız”, *İstanbul Ekspres*, 05.10.1955.
5. “Eli Öpülecek Bir Hoca Prof. Ali Nihad Tarlan”, *Bugün*, 27.05.1969.
6. “Erişilmesi Güç Bir Rekor Tarlan 50 Yıldan Beri Öğretmenlik Yapıyor”, *Günaydın*, 16.05.1969.
7. “Divan Edebiyatı Büyük Bir Zaferdir”, *Bizim Anadolu*, 17.05.1969.
8. “Türk Dili Üzerine Ali Nihad Tarlan’la Konuşma”, *Hareket*, İstanbul, S. 81, Eylül 1972, s. 34-37.
9. “Ahlaken Geri Kalmış Millet Daima Baskı Altında”, *Yeni Asya*, 31.07.1973.
10. “Âlim Şair ve Mutasavvıf Ali Nihad Hoca”, *Yeni Asya*, 15.02.1980.

Sonuç

Ali Nihad Tarlan, “ilk Türk edebiyatı doktoru” unvanını almış, klâsik Türk edebiyatı sahasında *metin neşri*, *metin şerhi*, *tasavvuf*, *biyografi* ve *edebiyat tarihi* gibi alanlarda önemli eserler vermiş ve yeni bir ekolün müessisi olmuş önemli bir bilim insanıdır.

Tarlan, farklı alanlardan dinleyicilere sahip, derslerini dinlemek ve kendisine talebe olmak maksadıyla bölüm değiştiren öğrencileri bulunan önemli bir kimsedir. Bu millet ve ülkenin mühim bir değeri olan Tarlan, nice eserler bırakmış ve nice muvaffakiyet sahibi ismin yetişmesini sağlamıştır. Çok değişik alanlardan insanı dahi etkilemiş olan merhum, eğittiği ve tesir ettikleri ile talebesi ve çevresinden sonra gelenleri de yetiştirmeyi başarmışlardır. Bâkî merhum,

Kadrüni seng-i musallâda bilüp ey Bâkî

Durup el bağlayalar karşuna yâran saf saf

demiş ve her ne kadar merhum, bedenlen bu dünyadan ayrılmış olsa da eserleri, yetiştirdiği kimseler ve onların da telif ettikleri eserler ile kendisinden faydalanılan ilim ve kendisine dua eden evlatları bulunduğundan ömrü *müstedâm u muhalled* olacak bir kimsedir.

Kaynakça

- “Türk Dili Üzerine Ali Nihad Tarlan’la Konuşma”. (1972, Eylül). *Hareket*(81), 34-37.
- Bulut, İ. (2007). *Eski Türk Edebiyatı Açısından Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan’a Ait Yayınların Tetkiki (İnceleme - Metin) (Yayımlanmamış YL Tezi)*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cunbur, M. (1995). Hayatı. A. S. Tarlan içinde, *Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan (S.I.) "Hayatı ve Eserleri"* (s. 1-8). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çelebioğlu, Â. (1989). *Ali Nihad Tarlan*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Diriöz, H. A. (1965). *Âlim, Şair ve Mutasavvıf Ali Nihad Bey (Tarlan)*. İstanbul: Burhanettin Erenler Matbaası.
- Diriöz, M. (1995). Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan (1898-1978). A. S. Tarlan içinde, *Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, Hayatı ve Eserleri* (s. 9-15). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ergun, S. N. (1936). *Türk Şairleri*. İstanbul.
- Eskiyerli, C. (1979). Kişi Bibliyografyası ve Ali Nihad Tarlan'ın Eserleri. G. A. Tekin, & Ş. Tekin içinde, *Ali Nihad Tarlan Hatıra Sayısı* (s. 1-29). Cambridge: Harvard Üniversitesi Yayınları.
- Gülensoy, T. (2013, Mayıs). Türkiye Türkologları ve Türk Diline Hizmet Edenler-14 Ali Nihad Tarlan (1898-1978). *Erciyes*, s. 1-2.
- İmre, Ş. (1950). *Sayın Profesör Ali Nihad Tarlan'ın Mevlâna Celâleddin Rumî Adında Neşrettiği Kitaptan Aldığım İlhamlar*. İstanbul: Burhaneddin Erenler Matbaası.
- İnan, Y. Z. (1965). *Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan (Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri)*. İstanbul: Sıralar Matbaası.
- İncegöl, Y. (2010). *Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın Bazı Makalelerinin Güncelleştirilmesi (Yayımlanmamış YL Tezi)*. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi SBE.
- Karaca, İ. (2006). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4(7), 581-601.
- Kılıç, M. E. (2004). *Sûfî ve Şiir, Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kut, G. (2011). Tarlan, Ali Nihad. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 40, 108-110.
- Ozansoy, H. F. (1950, Mart 18). Türkiyat Enstitüsünde Tatsızlık ve Huzarsuzluk. *Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın Makalelerinden Seçmeler*. (1990). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Saraç, M. A. (1999). Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın Edebî Sanatlar'ına Farklı Bir Yaklaşım. *İlmi Araştırmalar*(8), 293-299.
- Tanyeri, M. A. (2005). Çavuşoğlu'ndan Bende Kalanlar. *Osmanlı Araştırmaları (Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan - I)*, 15, 43-49.
- Tarlan, A. N. (1953). *Güneş Yaprak*. İstanbul.

- Tarlan, A. N. (1964). *Zebur-u Acemden Seçmeler*. İstanbul: Hilâl Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1966, Nisan). "Bir Beytin Düşündürdükleri". *Hareket*(4), 4-5.
- Tarlan, A. N. (1974). *Mevlâna*. İstanbul: Hareket Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1981). *Edebiyat Meseleleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tarlan, A. N. (1993). *Nesirler ve Mensur Yazılar*. (A. S. Tarlan, Dü.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1997). *Necati Beg Divanı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tarlan, A. N. (2004). *Şeyhî Divanı'nı Tetkik*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (2017). *Edebiyat Meseleleri*. (E. Gökçe, Dü.) Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. S. (1980). *Merhum Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın Hayatının Tek Izdırabı ve Kalan Hoş Sadasından Yankılar*. İstanbul: ER-TU Matbaası.
- Tarlan, A. S. (1990). *Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan İçin*. İstanbul: Yaşar Matbaası.
- Tarlan, A. S. (1995). *Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, Hayatı ve Eserleri (S.I.)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Taşdelen, V. (2006). Biyografi: Ötekine Yolculuk. *Millî Eğitim*(172), 8-16.
- Timurtaş, F. K. (1965, Aralık). Ali Nihad ve Eserleri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XIII, 1-6.
- Tökel, D. A. (2003, Mayıs-Haziran-Temmuz). Divan Edebiyatında Eleştiri. *Hece, Aylık Edebiyat Dergisi, Eleştiri Özel Sayısı*(77/78/79), 14-47.
- Uçman, A. (tarih yok). Hâtıralar Arasında Ali Nihad Tarlan-Mehmed Çavuşoğlu. 165-176.
- Yazma Eserler Kurumu İnternet Sitesi. (2018, Aralık). <http://www.suleymaniye.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/koleksiyonlar.pdf> adresinden alındı

Prof. Dr. Kemal TİMUR

Düzce Üniversitesi
Eğitim Fakültesi,
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü,
Düzce/TÜRKİYE
kemaltimur@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3116-7087

**“ÜNİVERSİTE YARASINI DEŞMEK”
NECİP FAZIL VE BÜYÜK DOĞU
PERSPEKTİFİYLE TARLAN-KARAHAN
MESELESİ**

“DIGGING OUT THE SORE OF UNIVERSITY”
TARLAN-KARAHAN MATTER BY THE
PERSPECTIVE OF NECİP FAZIL AND BÜYÜK
DOĞU

DOI Number: 10.28981/hikmet.492089

ÖZ

Büyük Doğu'nun 26 Temmuz 1967 tarihli sayısında "İki Profesör Arasında Bütün Meseleleriyle Üniversite" başlığıyla bir röportaj yayınlanır. Bu röportajları okuduğumuzda, ikisi de İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı kürsüsünde çalışan Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan ile Prof. Dr. Abdülkadir Karahan arasında başlayan bir kavganın olduğuna şahit oluyoruz. Anlaşılan bu kavga 1967 tarihinden önce başlamıştır. Kavgayı önce basına yansıtan ise Ali Nihad Tarlan'dır. Tarlan'ın durumu müzakere etmek için görüştüğü kişi ise Necip Fazıl'dır. Büyük Doğu'da başlayan ve devam eden kavgayı basın yoluyla duyuran ve sonlandıran da Necip Fazıl'dır. İşte bu yazımızda bu konuyu/kavgayı açıklayıp irdedeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Büyük Doğu, Necip Fazıl, Ali Nihad Tarlan, Abdülkadir Karahan, Kavga.

ABSTRACT

An interview titled "University with Its All Matters between Two Professor" has been published in Büyük Doğu in the date of 26 June 1967. When these interviews have been read, we witness that there has been quarrel between Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan and Prof. Dr. Abdülkadir Karahan both of whom study in department of Classical Turkish Literature in Faculty of Literature in Istanbul University. It is clear that this quarrel started before 1967. The person who reflected the quarrel to the press firstly is Ali Nihad Tarlan. And Necip Fazıl is the person with whom Tarlan discussed the situation. And Necip Fazıl is also the person who announced and ended the quarrel by means of press which started and continued in Büyük Doğu. In this article we will clarify this subject/quarrel.

Keywords: Literature, Büyük Doğu, Necip Fazıl, Ali Nihad Tarlan, Abdülkadir Karahan, Quarrel.

Başlarken

Farkında olunsa da olunmasa da, her şeyde olduğu gibi, her insanın çizilmiş bir kaderi vardır. Bu kaderi oluşturan ise insanın önüne çıkan, ona sunulan sebepler ya da vesilelerdir. Geçmişime baktığımda bunu bizzat müşahede ediyorum. Akademik hayatımdaki birçok yazı ve eserin kaderin oluşturduğu çeşitli vesilelerle meydana geldiğini bu yirmi beş yıllık meslek hayatımda öğrenmiş oldum. Bu yazı da öyle ortaya çıktı. Yani Ahmet Tanyıldız hocanın haber vermesiyle bu yazıyı kaleme aldım. Esasen hâlihazırda doçent olan kadim dostum ve arkadaşım Ahmet Tanyıldız ile tanışmamız da bir vesileyle olmuş idi. 2003 yılının kışydı. Erciyes Üniversitesi Yozgat Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalında ilk yardımcı doçentlik kadromla göreve başlamıştım. Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalında benim dışımda başka akademisyen hoca yoktu. Dolayısıyla Yeni Türk Edebiyatı dersi ve ona yakın ne kadar ders varsa hepsini mecburen ben yürütüyordum. Bölümde hiç asistan da yoktu. Bölümdeki diğer hocalarla birlikte fakültenin o zamanki dekanıyla her görüşmemizde bu konuyu gündeme getirirdik; ancak bir türlü bir asistan kadrosu alamazdık. Neyse zamanla bu çalışmalar neticesinde bizim bölüme de asistan alacaklarına dair bir ilanı gördük ve bölümce sevindik. Neticede iki kişinin bu ilana başvurduğunu sonradan öğrendik. Yanlış hatırlamıyorsam 2004 yılının başındaydı. Çalışma odamda oturuyordum. Kapım hafifçe çalındı; utangaç ve çekingen bir tavırla “Ziya Bey’i aramıştım da...” dedi. “İçeriye buyurun”, dedim. Oturdu. Ziya Bey ise o anda odasında olmadığı için benden sorma gereği duymuş. Neyse tanıştık. Meğerse bizim asistanlık ilanına başvuranlardan birisi imiş: İsmi de Ahmet.

İşte Ahmet Bey ile ilk tanışmamız bu şekilde oldu. Ahmet Bey’in dışında asistanlığa bir kişi daha başvurmuştu. İsmi şu anda hatırlayamadığım o arkadaşı, Kayseriliydi ve ayrıca Bölüm Başkanımızın danışmanlığını yaptığı bir öğrenciydi. Dolayısıyla Ahmet Bey’in asistanlığa alınma şansı biraz zayıftı. Neyse imtihanı yaptık. Ahmet Bey’in kâğıdı daha iyiydi ve öbür öğrenciden daha yüksek bir puan aldı. Bütün zorluklarına rağmen Ahmet Bey asistan olarak atandı. Bu alınmadaki zorlukları şimdilik anlatmıyorum. Ahmet Bey daha sonraki süreçte Kayseri merkezde okutman oldu. Doktorasını bitirdi ve ilk Yardımcı Doçentlik kadrosunu benim de çalıştığım Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde aldı. Ahmet Bey ne asistanlığında ne de kadrosunu aldıktan sonra saygısından bir şey kaybetti. Hep çalışkan ve dürüsttü. Akademik çalışmalarında da başarılı oldu. İşini sağlam yaptı ve kısa sürede güzel çalışmalar yaparak Doçentlik unvanını da aldı. Dicle Üniversitesi’nde de dört beş yıl beraber çalıştık. Güzel şeylere vesile olduk. Ancak kader bizi 2018 yılında tekrar ayırdı ve ben Düzce Üniversitesi’ne geçtim. Ahmet Bey’le bundan sonra da görüşmelerimiz devam etti. Benim de editörü olduğum Hikmet Dergisi’nin çalışmalarını beraber yürütüyorduk. 2018 yılında Ali Nihad Tarlan ile ilgili bir özel sayı çalışması yapılıyordu. Ahmet Bey bir gün telefonla aradı ve benim de bir yazı yazmam ricasında bulundu. Başta da söylediğim gibi bu yazı da bu vesileyle yazılmış oldu.

Daha önce başka bir dergiye gönderdiğim bir yazımda da belirttiğim gibi, konuşmadaki genişliği, hatta israfı yazı yazmada pek gösteremiyoruz. Dolayısıyla yazı yazma alışkanlığı genel olarak bizde yok gibi... Zira duygu ve düşüncelerimizi bir zorlama olmadan bir türlü yazamıyoruz ya da yazmıyoruz. İşte bir zorlayıcı vesile ya da rica olunca yazılar da ortaya çıkmış oluyor. Belki de bu vesilelerin sayısını arttırmamız gerekiyor. Bu yazının ortaya çıkmasına vesile olan kadim dostum, arkadaşım ve hemşehrim olan Doç. Dr. Ahmet Tanyıldız'a teşekkür ediyorum. Ayrıca güzel çalışmalarından dolayı tebrik de ediyorum. Bu kısa takdim yazısından sonra asıl konumuza geçsek iyi olacak gibi...

Giriş

Büyük Doğu Mecmuası'nın 26 Temmuz 1967 tarihli sayısında¹ "İki Profesör Arasında Bütün Meseleleriyle Üniversite" başlığıyla bir röportaj yayınlanır. Bu röportajları okuduğumuzda ikisi de İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı kürsüsünde çalışan Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan ile Prof. Dr. Abdülkadir Karahan arasında başlayan bir tartışmanın/kavganın seyrine şahit oluyoruz. Anlaşılan bu kavga 1967 tarihinden önce başlamıştır. Kavgayı/konuyu basına ilk yansıtan ise Ali Nihad Tarlan'dır. Ali Nihad'ın görüştüğü kişi ise Necip Fazıl'dır. O halde Necip Fazıl'ın Büyük Doğu'sunda başlayan bu kavgayı/olayı anlatmadan önce bu iki şahsiyeti kısaca tanıtmakta fayda görüyorum.

Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan

1898 tarihinde doğan Ali Nihad Tarlan, Eski Türk Edebiyatı alanında metin neşri, metin şerhi ve edebiyat tarihi üzerine büyük hizmetler vermiş; ülkemizde ilk "edebiyat doktoru" unvanını almış; pek çok ilim adamı yetiştirmiş, klasik şiirimizi derinlemesine anlamış ve sevdirmiş bir edebiyat hocasıdır. Tarlan, elli yılı aşkın bir zaman süresince çeşitli öğretim kademelerinde Türk eğitimine hizmet etmiş bir eğitimci, Türk edebiyatı alanında yüzlerce öğretmen yetiştirmiş, Türk edebiyatına, özellikle de divan edebiyatımıza gönül vermiş bir edebiyat tarihçisi, ender yetişen bir metinler şerhi profesörü, geniş ve derin kültür sahibi bir şair ve yazardır. 1933 yılında, Darülfünun'un lağvedilip yerine üniversite kurulması üzerine, "Şeyhi Divânını Tedkik" adlı teziyle ilk defa doçentlik imtihanını vererek, 20 Ağustos 1933 tarihinde Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Metinler Şerhi Doçentliğine tayin edilmiştir. 1 Temmuz 1941'de de Profesörlüğe yükseltilmiştir. Fakültedeki derslerinin yanında Yüksek Muallim Mektebinde ve İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsünde de ders vermiş olan Tarlan, 1 Ağustos 1972 yılında yaş haddinden Eski Türk Edebiyatı Kürsüsü Başkanı iken emekli olmuştur. Uzun yıllar Eski Türk Edebiyatı Kürsüsü başkanlığını yürüten merhum, 39 yılı üniversite hocalığıyla geçen 54 senelik meslek hayatında binlerce öğrenci yetiştirmiştir. Emekliliğinden sonra da telif ve tercüme faaliyetlerini sürdürmüştür. Ayrıca, ziyaretine gelen öğrencilerine ve ilminden istifade etmek isteyen diğer dostlarına da yardımcı olmuştur. Gelen her şahsa

¹ Büyük Doğu Dergisi, "İki Profesör Arasında Bütün Meseleleriyle Üniversite", 24. Yıl - 13. Devre, Sayı: 2, 26 Temmuz 1967, s. 8.

sevgisini de eksik etmeyen hocamız, farkında olmadığı amansız bir hastalığın ıstırabı içinde 1978 yılı 30 Eylülünü 1 Ekime bağlayan gece vefat etmiştir.²

Prof. Dr. Abdülkadir Karahan

1913 yılında Şanlıurfa'nın Siverek ilçesinde doğan Karahan, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Öğretmen Okulu ve Sorbonne Üniversitesi'nden mezun olmuştur. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Ali Nihad Tarlan'a Asistan olmuş, Doktor, Doçent ve Profesör unvanlarını da onun himmetleriyle elde etmiştir. Bu bölümde uzun yıllar görev yapan, ayrıca Yüksek İslâm Enstitüsü ve Kahire Ayn Şems Üniversitesi'nde Profesör olarak görev yapan Karahan, özellikle Eski Türk Edebiyatı ve başta hadis olmak üzere İslâmi İlimler alanlarında 40'ın üzerinde eser vermiştir. Yurtiçi ve yurtdışında yayınlanan çok sayıda ilmî makalesi vardır. Tasvir, Yeni Sabah, Hürriyet, Milliyet, Tercüman, Güneş ve Türkiye gazetelerinde yazılar yazmıştır. M.E.B., İlesam, Türk Edebiyatı Vakfı, Türkoloji Enstitüsü ve daha birçok kurum tarafından ödüle layık görülmüştür. Dünya Mukayeseli Edebiyat Birliği, Altay İlimleri Daimi Konferansı, İkbâl Akademisi'nin yanı sıra birçok milletlerarası ilmi kuruluşun üyeliği yapan Abdülkadir Karahan, 2000 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.³

İki Değerli Hoca Hakkında Duyduklarımız

Hem Tarlan hem de Karahan ile ilgili edebiyat çevrelerinde değişik rivayetler dolaşır. 2006 yılında bu iki değerli hocaya da talebe olmuş olan Prof. Orhan Okay Hocamıza biz de doktora öğrencisi olmuştuk. O dönemde hocamızın dışında Yeni Türk Edebiyatı alanında başka kimse olmadığından açılan dört doktora dersimize de merhum Orhan Hocamız girerdi. Orhan Hocamızın dersleri çok verimli ve zevkli geçerdi. Bizleri kırmadan çok ödev verirdi. Her derse de, elde taşınamayacak kadar el yazması kitapla gelirdi. O kitapların hepsine adeta sevimli birer çocuk okşar gibi bakar, sonradan da onları sırasıyla hepimize bakmamız için dağıtırdı. Derste ki konuşmalarında o kadar samimi davranırdı ki, onun verdiği ödevleri ya da görevleri yapmamak mümkün değildi. Onun ders anlatması da gerçekten başkaydı. Orhan Okay hocamız meslektaşlarıyla ilgili kesinlikle olumsuz bir şey konuşmazdı. Yani kimseyi çekiştirip gıybetini yapmazdı. Derslerinde zaman zaman klasik edebiyatımıza ve şiirimize değinirdi. İşte bir defasında söz arasında Ali Nihad Tarlan hocaya dair bizzat şahit olduğu bir olayı anlatmıştı.

Rahmetli Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, İstanbul Üniversitesinde, Eski Türk Edebiyatı dersinde tahtaya bir beyit yazmış ve üzerinde tam bir saatten fazla konuşmuş. Dersi dinleyen muzip bir öğrenci de hoca dersi anlatırken hep soruyormuş: "Hocam şair bu beyti yazarken bu kadar şeyi düşünmüş müdür?" diye. Hoca da onun sorusunu duymazlığa vurarak dersi anlatmaya devam etmiş. Hoca biraz sonra başka bir beyit tahtaya yazmış ve onun üzerinde de yaklaşık bir saat konuşmuş. O muzip öğrencimiz de yine aynı soruyu tekraren

² BULUT, İhsan, *Eski Türk Edebiyatı Açısından Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'a Ait Yayınların Tetkiki*, (İnceleme-Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2007, s. 2-15.

³ http://www.karahankutuphanesi.gov.tr/abdulkadir_karahan.php?ID=1

soruyormuş. Hoca dersi bitirdikten sonra öğrenci sorusunu yine tekrar edince, hoca da öğrenciye dönerek: “Evet evladım. Şair bu mısraları kâğıda dökerken bütün bunları düşündüğüne emin olabilirsiniz; çünkü bu ikinci beyti kaleme alan şair, fakirin kendisidir”, demiş ve öğrenci de sorduğuna pişman olmuş. Bizzat dinlediğimiz bu hatıraya Orhan Okay hocamız bir yazısında da değinmiştir.⁴

Aslında edebiyatımız, özellikle de klasik şiirimiz, bilenler için, anlam bakımından bitmez tükenmez bir hazinedir. Buradan bizim de bazı ibretli dersler çıkarmamız lazım ve kendi kültürümüze, edebiyatımıza ve tarihimize ne kadar uzak ve yabancı olduğumuzu sorgulamamız gerekir diye düşünüyorum. Tabi, hem kendimiz öğreneceğiz hem de çocuklarımıza bu kültür ve tarih şuurunu kazandıracamız. Bakınız şiirimiz konusunda önemli şairlerimizden olan Ahmet Haşim ne diyor: **"Bilâ mübalağa denilebilir ki herkesin anlayabileceği şiir, münhasıran dún şairlerin işidir. Büyük şiirlerin medhalleri, tunç kanatlı müstahkem şehir kapıları gibi, sımsıkı kapalıdır, her el o kapıları itemez ve o kapılar, bazen asırlarca insanlara kapalı durur."**⁵ Klasik şiirimizin o bitmez tükenmez hazinesini keşfeden hocalardan birisinin de son asırda yetişmiş olan Ali Nihad Tarlan olduğunu konuya vakıf olan herkes bilmektedir. Yine Erzurum’da okuyan ve alanı işletme olan ve şimdi emekli bir Profesör hocadan da Ali Nihad Tarlan ile ilgili şunları dinlemiştim. Ali Nihad Tarlan, Erzurum’da bir Konferans vermiş ve o konferansta sadece Fuzuli’nin “Beni candan usandırdı cefadan yar usanmaz mı?” mısraıyla başlayan gazelini şerh/tahlil etmiş. Onu dinleyen İşletme Profesörü hocamız, bu konferansta Ali Nihad Tarlan’ın yaklaşık iki saat konuştuğunu ve adeta kendilerini hayretler içerisinde bırakarak mest ettiğini, söylemiştir.

Edebiyat çevrelerinde Ali Nihad Tarlan ile ilgili buna benzer hatıralar nakledilirken, Karahan ile ilgili de “Kırk Hadis”⁶ adlı çalışmasından bolca bahsedildiğini biliyorum. Özellikle Doçentlik sınavlarında, onun bu "Kırk Hadis" çalışmasından bahsetmeyenleri geçirmedine dair, farklı rivayetlerle farklı kişilerden dinlemiştim. Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan’ı görme şansımız olmadı. Ancak Karahan’ı bir konferansı vesilesiyle görmüş ve dinlemiştim. Yıl 1991. O zamanlar henüz üniversite öğrencisiyken bizlere bir konferans vermişti. Konusunu şu anda hatırlamıyorum; ama konuşması beni çok etkilemişti. İrticalen bir saatten fazla konuşmuştu.

Az önce de belirttiğim gibi doktora ders döneminde Orhan Okay hocamız Ali Nihad Tarlan ile ilgili zaman zaman olumlu şeyler anlattığı halde Karahan ile ilgili olumlu olumsuz hiçbir şey konuşmamıştı. Neden anlatmadı diye düşünüyorum; ancak sebebini bilemiyorum. Acaba onun Karahan’la ilgili olumsuz bir şey anlatmak istemememsinden midir, onu da yine bilemiyorum. Neyse bu kadar ayrıntıdan sonra asıl konuya, asıl kavgaya geçelim mi?...

⁴ Okay, Orhan, *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Dergah Yayınları, İstanbul 1990, s. 86.

⁵ Ahmet Haşim, “Şiir Hakkında Bazı Mülahazalar”, *Piyale Mukaddimesi*, Hazırlayanlar: İnci Enginün, Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul 1987, s. 73.

⁶ Abdülkadir Karahan, *Kırk Hadis*, Sabah yayınları, İstanbul 1991.

Kendi Alanlarında Meşhur Olmuş -Hoca-Talebe- İki Profesörün Kavgası

Yazımızın başında da belirttiğimiz gibi Necip Fazıl'ın sahibi olduğu Büyük Doğu'nun 26 Temmuz 1967 tarihli sayısında "**İki Profesör Arasında Bütün Meseleleriyle Üniversite**" başlığıyla bir röportaj yayınlanır. Bu röportajı okuduğumuzda ikisi de İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı kürsüsünde çalışan Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan ile Prof. Dr. Abdülkadir Karahan arasında başlayan bir kavgayı anlattığını öğrenmiş oluruz. Anlaşılan bu kavga 1967 tarihinden önce başlamıştır. Kavgayı ilk önce basına yansıtan ise Ali Nihad Tarlan'dır. Görüştüğü kişi ise Necip Fazıl'dır. Büyük Doğu'da başlayan ve devam eden kavgayı basın yoluyla duyuran ve sonlandıran da yine Necip Fazıl'dır. Konunun tam olarak anlaşılması için bu sayıda yayınlanan ilk yazıyı öncelikle aktarmamız gerekir. Yazı, adeta Necip Fazıl'ın şiir üslubuyla şöyle başlar ve devam eder:

"Bir üniversite meselemiz var: Müzmin mi müzmin!..

Evvla ana öğretim planı yönünden üniversite...

Sonra o ana öğretim planının baş unsuru Profesöre ait şartları yönünden üniversite...

Aynı Öğretim planının temel vasıtası kitap keyfiyeti yönünden üniversite!..

Bu dört noktadan da üniversitelerimizin harap ve turap vaziyette olduğunu bilmeyen yoktur. Evvla üniversitelerimiz bir ana öğretim planına, Türk'e has bir şahsiyet üstüne malik değildir. Batı üniversitelerinin yalnız dıştan kopyası!..

Hâlbuki batıda bilhassa Fransız, İngiliz, Alman ve Amerikan Üniversitelerinin ayrı ayrı örnekleştirdiği müşterek hakikat, ana öğretim planının saf ilimlerde, mücerret insanı ele alsa da millî ruh ve kültür damgasını taşıdığı müspet bilgiler ve teknikte de o bilgilerin öz gayesini güderek en ileri arayıcılık yolunda gittiğidir. Davanın ana unsuru olan Profesör şartlarına gelince... İşte bizim farkımız topyekûn bu yönde sırtıyor!..

Bizde eser sahibi, evet büyük çapta eser sahibi tek Profesör bile yoktur. Küçük, tercüme, iktibas, aktarma yoluyla eser sahipliği iddiasında olanlarsa acıklı bir azınlık içindedir. Ondan sonra Profesörde şu şartlar kendisini gösteriyor. İlim muhtevası, usul dehası, talebeye nüfus sanatı, ilmi ve umumi ahlak...

Birincisi zayıf; ikincisi ve üçüncüsü hiç yok!.. Dördüncüsü ise içimizden burkularak söylüyoruz: Kökünden bozuk!.. Bir de bunun üzerine muhtariyet havası ve muazzez ilim laboratuvarı dışında her türlü âdî politika cümbüşü!.. Profesöre ait bu mahallî hususiyetlerden sonra ne ana öğretim planı; ne talebe şartları; ne de kitap değeri bakımından konuşmaya değer... Bütün "menfi"ler Profesörde toplanmış, bitmiştir.

HIKMET - АКАДЕМИК ЕДЕБИЯТ ДЕРГІСІ - **هڪمٽ**

HIKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

ISSN: 2458 - 8636

Davanın matbu unsuru olan Profesörde keyfiyet böyle olunca, bütün bu tabii faktörlerin ne halde olacağı kendi kendisine meydandadır.”

Anlaşılan Necip Fazıl'ın kaleminden yapılan bu girizgâhtan sonra yazı şu şekilde devam eder:

"Necip Fazıl'ın evinde bahçede ve bir çardak altındayız. O, Profesör Ali Nihad Tarlan ve ben... Yukarıdaki mücerret girişi yapan da Necip Fazıl... Bu girişten sonra müşahhas Hadise'ye parmağını bastı:

- Üniversitemizin Profesörde düğümlenen bu halini sık sık, hemen her gün ifşa edici tecelliler karşısında kalıyoruz. Mesela bir iki hafta evvel hocamız Muhterem Ali Nihad'la Abdülkadir Karahan arasındaki hadise!.. Bu hadise üniversite ve Profesörlerimizin en (prototipik/başörneklik) misalidir. Ve kendi halinde (lokal/mevzii) bir iş olmaktan uzaktır. Zaten hadiseye karşı Büyük Doğu'nun alakası da bu noktadan gelmektedir.

Şöyle ki:

Üniversitemizin kendisini ilme vermiş; onun dışında hayat ve faaliyet tanımayan o cücelere mahsus hile metoduna akli ermeyen müspet hocalarından Ali Nihad Tarlan, talebeliğinden beri yetiştirdiği, asistanlığına aldığı, Doçentliğe yükselttiği ve nihayet Profesör olmasında âmir bulunduğu Abdülkadir Karahan yüzünden öyle bir inkisar ve ıstıraba uğruyor ki, bu zatı teşhir vesilesiyle üniversitemizin iç yüzünü ortaya dökmüş olmaktan başka bir şey yapmıyor. Ali Nihad, çay fincanını dudaklarından ayırarak meseleyi ele aldı ve dramatik bir sesle mırıldandı:

- Bütün suç benim, bütün suç benim! Bu adamı talebeliğinden beri kıymetlendirdiğim için bana ne söylense azdır!..

Bir an durdu ve ilave etti:

-Kendisinde bir profesör için esas olan şu üç şart mevcut değildir. İlmî kifayet, ilim ahlakı, umumî ahlak..

Necip Fazıl atıldı:

-Peki hocam asistanlığından beri yanınızda bulunan bu zatı Profesör olduktan veya bizzat yaptırdıktan sonra mı anladınız?..

- Dedim ya bütün suç benim!.. Hiç bir özür sahibi değilim... Benim kürsüme bağlı olarak Eski Türk Edebiyatı Profesörü olan bu zatta metinlere nüfuz bakımından ne lisan anlayışı vardır; ne de mana idraki!.. Yani hem lisan bilmez; hem de anlamaz!.. Ayrıca edebiyatın iç yüzünü anlama kudretinde de değildir.

Sordum:

-Edebiyatın içyüzü tabiri ile ne kast ediyorsunuz?

-Arz edeyim:

Ben şimdiye kadar yazılan bütün edebiyat tarihlerinin gerçek tarih olduğuna inanmıyorum!.. Edebiyat Tarihi şahısların değil bizzat sanatın gidişini, seyrini göstermelidir. Bu bana ait ve yeni olduğunu sandığım bir tez... On üç sene kadar evvel bu tezi Prag’da Müsteşrikler Kongresi’nde savundum. Bundan 7-8 yıl kadar önce de Ankara’da Sanat Tarihi Kongresi’nde oraya gelen iki Bulgar Profesörü, aynı tezin vatanlarında ve Demir Perde gerisi memleketlerde tatbik edilmekte olduğunu söylediler. Bu tezi de (rasyonel) ve (progresif) metot olarak vasıflandırdılar ve beni memleketlerine davet ettiler. İmkân bulup gidemedim.

Yine Necip Fazıl:

- Hocam işi mevzuumuzdan uzaklaştırıp saf ilmi safhaya döktük!..

- Olabilir; fakat “Edebiyatın İç Yüzü” tabirinden ne kastettiğimi anlatmak için söylüyorum. (Fenomen literer) dedikleri edebi hadise bizzat kendi seyri ve keyfiyeti içinde takip edilmelidir. **Sanat, dil bahçesinde esen bir rüzgârdır; bu rüzgârın bahçeye nasıl tesir ettiğini takip etmeli ve şahısları arka plana almalı...** Edebiyatın iç yüzü budur. Bizzat sanatı şahıslandırmak ve anlamak... Mevzumuza gelince, mahut Profesör bu incelikler şöyle dursun; kaba bir metni çözmek ve anlamak iktidarından bile mahrumdur.

Şimdi kendisinin ilim ahlakı cephesine bir göz gezdirelim. Derslere gelmez. Vazifesine en küçük bağlılık duygusu taşımaz. Her derse 15-20 dakika geç gelir. Derste mütemadiyen kendisini över ve politika yapar. Düşünün ki bir lise öğretmeni olan Vasfî Mahir’in kitabından ders okutur ve ondan başka bir kaynak sahibi değildir. En feci bir hareket olarak üç sene evvel yazdığı kitapları bu seneki faaliyet raporunda göstermiştir. Böyle bir hareketin dürüstlük dışı olmaktan başka vasfı var mıdır?.. Mesuliyet hissinden o kadar uzaktır ki “Hakkımda altı ay hapis cezası verilmedikçe kimse beni Profesörlükten çıkaramaz” şeklinde konuşmuştur. Kendisini tenkit edercesine konuşan Profesöre de; “Ben de sizin gibi bir Profesörüm. Bilirsiniz ki devlet büyükleri beni tutar”, diyecek kadar vakar dışı mukabeleleri vardır. Sınıfta söylediği şu sözü onun ne mal olduğunu anlatmaya yeter: “Dolara tahvil edilemeyen ilmin hiçbir kıymeti yoktur.” Bir Şark seyahatinde “Cumhureişi ile gidiyorum”, diye palavra atmış ve böylece üniversiteden izin koparmıştır. Arapça bilmez. İslam Enstitüsü’nde Hadis Profesörlüğü eder. Hiçbir Batı diline vakıf değildir. Dünya edebiyatı üzerinde allamelik taslar. Şark Türkçesinden, mesela Nevâî’nin bir gazelini bile okuyamaz. Böyleyken Nevâî’nin ilk Divanı “Garaibü’s sığar” üzerinde bir asistanın yaptığı tezin başına, baştanbaşa hezeyan belirten bir tenkit yazmış ve ne gariptir ki bu tez Profesörler Meclisince Pekiyi derece ile kabul edilmiştir.

Ali Nihad bu noktada birdenbire durdu ve yine dramatik bir sesle:

-Ah bütün suç benim, diye iniledi.

-Hocam, dedim, ya umumî ahlak cephesi?.. Onu benden değil alakalılarından dinleyiniz. Facia, facia!..

İki şahıs arası bir mesele olmaktan ziyade üniversitenizin müzmin yaralarından birini ifşa etmesi bakımından hadise o kadar önemliydi ki, bir gün sonra Abdülkadir Karahan'ın, şahıs ahlakı ile ilgili öğrencilerden bir grubu idarehanemizde dinlemek zorunda kaldık. Birtakım haklı sebeplerle isim ve hürriyetlerini saklayan bu öğrencilerden birkaçının bildirdiklerini, kelimesi kelimesine kaydediyorum:

Erkek öğrenci:

- Beş senedir talebesiyim ve bu beş sene içerisinde kendisinden bir kelime öğrenmiş değilim.

Bir başka erkek öğrenci:

- Derslerde hep nefsinden bahsedışı ve kendisini methedişi o derecede ki bir gün cebinden bir kâğıt çıkarıp şöyle dedi:

-Size Başbakan, Bakanlardan, Mebuslardan ve yüksek makam sahibi arkadaşlardan bana gelen tebrikleri okuyayım ve okudu. Mevzuu yalnız Fuzulî'dir. O da satih bilgisinden ibarettir ve hiç bir ruh taşımaz.

Kız Talebe:

-Benim söyleyebileceğim bizzat şahit olduğum vakalar ve başta "Nursel hadisesi" olmak üzere Profesörün kızlara karşı vaziyetidir. Bu vaziyet, "karşısına çıkan her kızı kullanma ve saldırma" kelimeleri ile ifade edilebilir. Gazetelere intikal eden "Nursel hadisesi" malum... Kızın Ali Nihad Beye şikâyeti üzerine Karahan Bey küplere biniyor. Nursel'e koridorda rastlıyor ve "alçak" diye üzerine yürüyor. Kız korkusundan Ali Nihad Bey'in odasına kaçıyor. Kendisi de yanına dekanlıktan Burhan ve İsmet isimli iki memur alıp geliyor. Koridorda bize rastlıyor ve yüksek sesle haykırarak kendisine bir komplo hazırlandığını, asıl Nursel'in ona "alçak" diye bağırdığını, bizi öldüreceğini, istikbalimizle oynayacağını söylemeye kadar gidiyor. Oradan ve Nursel'in arkasından Tarlan'ın odasına dalıyor ve ikisine birden küfrü basıyor. Karahan'ı odasından kovan Tarlan, o kadar sarsılıyor ki, adeta kriz geçiriyor ve resmi doktor raporu ile bir hafta istirahat tavsiyesine muhatap oluyor.

Bu kıza sordum:

- Bu şahit olduğunuz hadise!..

- Ya bizzat başınızdaki geçeni var mı?

-Hangi kızın yok ki!.. Benim olmasın?. Bir gün asansöre bindiğimi görünce arkamdan geldi ve orada bana saldırdı. Çırpınarak kendimi koruduğumu görünce de şöyle mukabele etti. Ne korkuyorsun. İnsan hocasından korkar mı? Hocasının talebesini sevmesinden daha tabii ne olabilir? Saat beşten sonra odama gel; kütüphanemi düzelteceksin, der ve kız içeriye girince de kapıyı kilitler, taarruza geçer. Kız ağlamaya başlayınca da yalvarmaya yahut tehdide başlar. Sana imtihan suallerini bildiririm. Para veririm. Yahut da şu tehdit: "İstikbalin ile oynarım. Bilirsin ki bütün büyük

adamlar beni tutar.” Daha neler var; neler. Bu zâtın taarruzuna uğramamak, bir kız için her noktasına yeni bir tarlada çift sürmekten daha zordur. Hadiseyi yazmaya gelen gazetecilerden birine lehinde yazı yazsın diye şöyle demiştir: Tanıdığınız Üniversite öğrencileri varsa söyleyin, onları imtihandan geçireyim.

Bu kesin şahadetlerden sonra Yüksek İslam Enstitüsü'nden emin bir Büyük Doğu'cunun söyledikleri:

-Laubali tavırlıdır. Ceket omuzda ders verir. İlmi hiçbir değeri yoktur. Aşkı yok. Vecdi yok. İslami mizacı yok. “Suratını beğenmediği talebeye sınıfta kaldın” diye bağırır. “3 kişi geçecek 5 kişi kalacak” diye bir nevi baremi vardır. Sınıfta 5 dakika derse benzer bir şeyler yaptıktan sonra 45 dakika kendisini metheder. “Fransa'dan mektup geldi alın okuyun” diye garip jestler takır. Arapça, Ahmet Ateş'ten sonra en iyi bilen kendisi; Hadisi de Tayyip Okiç'in arkasından en derin anlayanın yine kendisi olduğunu iddia eder. Hâsılı bir İslam Kürsüsünde bu adamdan daha yakışıksız birini bulmaya imkân yoktur.

Heyhat ki, Karahan üniversite ve Profesör davamızın yalnız küçük bir çizgisinden ibarettir.”

Burada son verilen tartışmaya, “**devamı sonraki sayıda**” diye yazılsa da öyle olmaz ve bu devamı olacak yazı, yaklaşık iki yıl sonra Necip Fazıl'ın bir vesileyle Karahan'ın evine misafir olmasıyla devam eder. Buradaki görüşmenin metinleri ise 1969 yılında yayınlanan Büyük Doğu'nun⁷ üçüncü sayısında “**Karahan Meselesi**” başlığıyla verilir. Buradan anlaşıldığı kadarıyla aradan bir hayli zaman geçmiş. Karahan, bu duruma itiraz etmiş, bazı şahıslar araya/devreye girmiş ve iş mahkemeye kadar da intikal etmiştir. Yani Karahan, hem Necip Fazıl'ı hem de Tarlan'ı mahkemeye vermiştir. Buradaki yazı, Karahan'ın savunması ve kendi hakkındaki ithamların yanlış olduğuna dair belgelerle birlikte yayınlanmıştır. Karahan'ın savunma yazısı ise Büyük Doğu'nun yazısının ortasına maddeler halinde yerleştirilmiştir.

Konunun daha iyi anlaşılması için burada önce Büyük Doğu'nun görüşleri ve konu ile ilgili kanaatlerini ve hakikate ulaşmak için gösterdiği çabaları maddeler halinde yazdıktan sonra Karahan'ın yine maddeler halinde yazmış olduğu müdafaasını vereceğiz:

"Karahan Meselesi

1- Necip Fazıl Kısakürek, Profesör Abdülkadir Karahan'ı bundan 30 küsur yıl evvel Peyami Safa'nın evinde henüz bir üniversite talebesi iken tanımış ve milliyetçi, maneviyatı ateşli bir genç olarak kendisine dikkat etmiştir. Hatta onun hakkında büyük ümitler beslediğini kaydeden bir ithaf yazısıyla bir de fotoğrafını da hediye etmiştir.

2- Ondan sonra Abdülkadir Karahan'ın asistanlığı, Doçentlik ve Profesörlük zamanında kendisi ile fazla bir temas sahibi olamamış ve hepsi

⁷ Büyük Doğu, “Karahan Meselesi”, Sayı 3, 14. Devre, 1969, s. 8.

birkaç müteakabil ev ziyaretini aşmayan ve hepsi sokak, vapur tesadüflerinden ileriye geçmeyen kısa temaslar içinde Necip Fazıl, ilk fikrini değiştirici bir tecelliye şahit olmamıştır.

3- Karahan'ın ayrıca bir kürsü işgal ettiği Yüksek İslam Enstitüsü'nden bazı öğrenciler ile bazı üniversite talebelerinden sızan şikâyetler, Profesörü ilmî zaaf ve mizacındaki huşunetle itham ettiği halde, Necip Fazıl Kısakürek bütün bunlara kıymet vermemiş ve o zaman günlük bir gazetenin birinci sayfasında işgal ettiği köşeye bu tek taraflı iddialara alet etmemiştir.

4- Nihayet bu devreden evvelki Büyük Doğu'ların hazırlanma safhasında (1967) Necip Fazıl, Profesör Ali Nihad Tarlan ile temasında, Abdülkadir Karahan'a karşı hayret ve dehşet verici bir itham serisi ile karşılaşmıştır.

5- Bu ithamlar, esas bakımından Abdülkadir Karahan'ın ilmî faaliyetlerden mahrum olduğu, eserlerini kendisi yazmadığı, yabancı dil bilmediği, Farsça ve Arapçada da yaya olduğu, bir Profesöre düşen ahlâki tamamlık ve cinsî edepten mahrum bulunduğu, kız talebelerinden birçoğuna yapmadığı sarkıntılık bırakmadığı ve (Rockefeller)⁸ Müessesesinden para alacak ve bir eserin öğrencilere dilediği fiyata satacak kadar menfaat düşkünlüğü gösterdiği, şeklinde ve üç şubelidir.

6- Profesör Ali Nihad Tarlan, bütün bunları Necip Fazıl'a, yana yakıla, taklidi imkânsız, o türlü bir hakikat ve samimiyet üslubu içinde anlatmış; üstelik Büyük Doğu idarehanesine bazı kız ve erkek talebelerini göndererek öylesine şahit göstermiştir ki, bizzat kızların, “bize şunu yaptı, bunu yaptı”, demeleri üzerine yalanın bu derecesine imkân bulunamayacağı bedahetiyle iddialara inanmak mecburiyeti doğmuş ve 1967 Büyük Doğu'larında ilk yazı neşredilmiştir.

7- Topyekün üniversite ve bilhassa Edebiyat Fakültesini işgal eden Profesörün Van'da bazı cehalet, dalalet, ahlaksızlık ve solculuk temsilcisi örnekler arasında o zamana kadar bizden bildiğimiz bir insana atfedilen bu hafiflikler bizi öyle müteessir etmiştir ki, mahut tiplerden evvel Abdülkadir Karahan'ı ele almak ve yüreğimizden kazıyıp silmek gibi önemli bir vaziyet meydana gelmiştir.

8- 1967'de neşredilen ilk yazı üzerine, Abdülkadir Karahan, Necip Fazıl'ı yakından tanıdığı halde, kendisini hesaba çekmek, eğer isnatlarda hakikate zıt bir taraf varsa onları göstermek ve böyle bir iftiraya nasıl alet olabildiğini sormak ve tamirini istemek mevzuunda hiçbir hareket göstermemiş ve sadece, Necip Fazıl ile Profesör Ali Nihad Tarlan'ı dava etmekle yetinmiştir.

9- Burada hatıra gelecek mantıkî nokta, asıl Necip Fazıl'ın ilk yazıyı neşretmeden, niçin Karahan'ı hesaba çekmedi ve onun nefis müdafaasına davet etmediği olabilir. Buna verilecek cevap ise son derece kolaydır: 70 yaşını

8 Dünyaca ünlü Amerikalı bir zengin aile. Değişik kurum kuruluş ve şahıslara bağışlarda bulunan, ünlü dünya liderleriyle dostlukları olan karanlık bir aile (<https://paratic.com/david-rockefeller-kimdir/>).

aşmış bir Profesörün, Karahan mevzuunda gözyaşı dökerek ortaya attığı ve peşinden idarehanemize gönderdiği üniversiteli gençler tarafından teyit ettirdiği bir itham, Necip Fazıl'a o derece gerçek ve hakikat unsurlarıyla dolu görülmüştür ki, -eğer vaki ise- yeryüzünde böyle bir komplo kurulabileceğine asla ihtimal verilememiş ve iddiaları olduğu gibi kaydetmek, zaruri olmuştur.

10- Nihayet Büyük Doğu'nun bu son devresi başlarken, elindeki Edebiyat Fakültesi dosyasını açan Necip Fazıl Kısakürek, Fakültenin eski talebelerinden Rauf Tanır isimli bir zatın 1952 günlük Büyük Doğu'larından beri devam eden umumî ihbarlarına ek olarak Abdülkadir Karahan hakkında sonradan kaleme aldığı yeni bir not ile karşılaşmış ve bu nottaki bazı maddelerin Ali Nihad Tarlan'a bağlı iddialara uygun olduğunu görünce, onu geçen sayısına geçirmekte tereddüt göstermemiştir.

11- Vaziyet bu şekilde devam eder. Ne Abdülkadir Karahan Necip Fazıl arar; ne de Necip Fazıl Abdülkadir Karahan'ı sorarken birdenbire ani bir münasebet ikisini de karşılaştırır ve Abdülkadir Karahan'ın Feneryolu'ndaki evinde Profesör, refikası, akrabasından iki genç, ayrıca misafir bir genç ve Necip Fazıl arasında uzun bir konuşma cereyan eder.

12- Necip Fazıl, kendi evine gelmekte çekimser davranın Abdülkadir Karahan'ın evine gitmekte asla mahsur görmez ve sadece hakikat ve mücerret hakikat uğrunda her fedakârlığa hazır bir şövalye edasına talip olarak onun kapısını çalar.

13- Kapıyı, kısa bir konuşma sonunda son derece muhterem, kültürlü ve muhakeme sahibi bir hanımefendi hissini veren refikası açıyor; kendileri bir okulda öğretmendir.

14- Fakat Abdülkadir Karahan, kelimenin son haddiyle sinirli, ıstıraplı ve heyecanlıdır... Hakkında yalan söylendiği ve bir iftira kampanyası açıldığı ihtimalini kabul edecek olursanız, yine kabul edersiniz ki, bu halinde mazurdur.

15- Geçen sayımızda çıkan itham maddelerine tek tek cevap veriyor ve bu türlü bir iftirayı kâbuslarda bile rastlanmaz bir kötülük, çirkinlik olarak vasıflandırıyor. İthamlara madde madde verdiği cevaplar 8. sahifede sol köşede çerçeve içindedir.

16- Bu arada cereyan eden en alakalı hadise, Necip Fazıl'ın, Abdülkadir Karahan'ın evinden telefonla Ali Nihad Tarlan'ı araması ve verdiği cevapları paralel telefonda Abdülkadir Karahan'a dinletmesidir. Telefon muhaveresi aynen şöyledir:

“-Ben Abdülkadir Karahan ile görüşüm. İsnatların hepsini reddediyor ve mukabil vesikalar gösteriyor.

Mesela bizzat sizin imzanızı taşıyan Profesör Kurulu kararında onu ne türlü methettiğinizi, kıymetlendirdiğinizi açıkça gösteriyor.

- Ben onun ne olduğunu sonradan anladım.

- Yirmi beş yıllık münasebetiniz bulunan ve kendi yetiştirmeniz olan birini yirmi yıl içinde anlamıyorsunuz da son beş yıllık Profesörlük devresi içinde mi anlıyorsunuz?

-Öyle oldu!..

- Fransızcaı iyi bildiğine dair bana (Sorbonne) Üniversitesi otoritelerinden vesikalar ve bizzat neşrettiği eserlerden Fransızca parçalar göstererek yabancı dil bilmediği isnadına karşılık verdi.

- Onları yazan kendisi değil; üniversite öğretim üyelerinden Selmin Hanım'dır.

- Ya muhtelif Doğu memleketlerinde Farsça ve Arapça verdiği konferanslar ve ayrıca neşrettiği yazılar, hepsini matbu metinler halinde gösterdi.

- Onlar da uydurma şeyler; izahları var.

- Üniversitede kız talebelere tecavüzünü kat'i surette reddediyor ve bu hususta mantıkî izahlarda bulunuyor.

- Yalan!.. Daha geçenlerde bazı talebeler onun için “ırz düşmanı” diye bağırarak nümâyış yaptılar.

Necip Fazıl hükmünü veriyor:

- Hocam görüyorum ki ihtimal âlemine göre, ya isnat ve iftira eden; yahut ithama hedef teşkil eden taraf olarak bu işte ancak “şenaat” tabirinin ifade edebileceği biri var... Hakikat ortaya çıksın ve şenaat kime aitse kabul etsin... Neticeyi göreceğiz.”

Bu konuşma üzerine, Abdülkadir Karahan paralel telefonun bulunduğu odadan şimşek gibi parlamış ve öğrencilerin "ırz düşmanı" diye bağırdukları ithamına paralanırcasına bir heyecanla, “Yalan!.. yalan!..” diye bağırmıştır.

16- Necip Fazıl, çok eskiden beri tanıdığı ve büyük saygı beslediği Psikoloji Doçenti Sermin Hanımefendiı yine aynı evden telefonla aramış ve Abdülkadir Karahan'ın Fransızca yazılarının, yazanın kendisi olup olmadığı sualine: “Bir tek yazısı üzerinde, Profesör Sabri Esat ile beraber yardımcılık ettik... Bu da normaldir. Ayrıca hiç bir yazısını yazmış değilim” cevabını vermiştir. Böylece, Fransızca yazılarının Sermin Hanım tarafından kaleme alındığı isnadı, merkezinden yalanlanmış oluyor ki, son derece dikkate şayandır...

17- Abdülkadir Karahan'ı en ziyade müteessir ve dolayısıyla, Necip Fazıl'ın son derece müteezzî eden nokta, onun itham maddelerinden bir tanesi ile Karahan ailesine tecavüz edildiği hakkındaki zannıdır. Rauf Tanır tarafından öne sürülen bu madde, Karahan ile ismini başka bir telaffuzda ifade etmekte ve bu başka telaffuza Kürtçe “kürek” manasını vermektedir. Böyle bir

telaffuz ve manayı ne başta ne de sonda bilemeyeceğimize, bilmemize imkân olmadığına göre, bu noktayı dava dışı bir teferruat unsuru olarak kaydettiğimiz, hiç de böyle hasis bir teferruata istinat fikrinde olmadığımız, asla kötü niyet beslemediğimiz ve istemediğimiz kendi kendisine bellidir. Kaldı ki toplantıda hazır bulunan gençlerden biri, bu değişik telaffuzun belirttiği manaya üstelik gayet çirkin bir delâlet isnat etmiş ve adeta ihbarı yapana da neşredene de böyle bir manayı benimsedikleri ithamında bulunmuştur. Böyle bir görüşü mutlak surette reddeder ve Karahan ailesini Kürt olsun Türk olsun tenzih ederiz. Bize soyadı kanunundan evvel aldığım nüfus kâğıdında aile ismini 'Karahanlı' olarak gösteren ve onun sonradan 'Karahan'a çevrildiğini tespit eden Abdülkadir Karahan, eğer Kürtse bir infirat politikası gütmemek, hususiyile solculuğa kaçmamak ki, -o bunlardan münezzehtir- şahsiyle kanaatimizce, hatta iftihar mevkiindedir. Zira Necip Fazıl Kısakürek ve Büyük Doğu İdeolocyası gözünde Kürt, İslami davada büyük hizmetleri görülmüş, zeka ve aksiyon kabiliyeti ile temayüz etmiş müstesna bir ırktır ve Necip Fazıl bu ırka nasıl sevgi ve takdir ile bağlı olmasın ki, onun bizzat mürşidi büyük veli Abdülhakim Arvasi Hazretleri Kürt'tür. Bu bakımdan 600 küsur yıllık bir mazisi olduğunu öğrendiğimiz bu temiz Anadolu Ailesine hürmet duygusundan başka bir his besleyemeyeceğimiz tabiidir.

18- Bu vaziyette, Büyük Doğu, hakikati olduğu gibi kaydetmek ve tarafları olanca iddiaları ile ortaya koymak gibi ulvî bir vazife yüklenirken, Abdülkadir Karahan'ın bir komplo karşısında kalmış bulunmak ihtimali ile içiçe, hak ne tarafta tecelli ederse etsin, üniversitemize ait yaranın meydana geldiğini ve bunu deşmekle Türk, irfan, fikir ve ahlâkını en büyük hizmeti yerine getirdiğini kanaatindedir."

Necip Fazıl ve Büyük Doğu dergisi iki Profesör hakkında bu açıklayıcı ve sorgulayıcı görüşme ve yorumların arasına, çerçeve içinde, Prof. Dr. Abdülkadir Karahan'ın yazılı savunmasını belgeleriyle birlikte "Abdülkadir Karahan" başlığıyla neşrederler. Şimdi Karahan'ın bu müdafaasını ve sunmuş olduğu belgeleri maddeler halinde verelim:

"1- Soyadımın "Karahan" değil aslında "Kerehan" olduğu, benim Kürt olduğum, Kürtçülük gayreti ve Kürt devleti kurmak davasını güttüğüm yolundaki isnat kökünden yalan ve iftiradır. Familyam 600 yıllık bir Anadolu ailesidir ve ben Türk milliyetçiliği ile tanınmış bir insanım.

2- Eserlerimi hiç kimsenin inayet ve müzaheretine muhtaç olmadan kaleme aldığım gibi, bunlar hakkındaki Doğu ve Batı otoritelerinin kıymet hükümleri önümüze serilmiştir.

3- Aleyhimdeki kampanyayı idare eden Profesör Ali Nihad Tarlan, benim Profesörler Heyeti'nce Doçentlikten Profesörlüğe yükseltilişimde hakkımda övgü ve değerlendirmelerin en taşkınıını göstermiş ve 20 yıllık teması neticesinde elde ettiği bu kanaati, nihayet tepeden inme, şeklinde birdenbire değiştirivermiştir.

هـيـكـمـت - Hikmet - مکت

4- Ali Nihad Tarlan’ın aleyhime dönmesinde tek sebep, Türkiye Pakistan Kültür Derneği Başkanlığı’ndan uzaklaştırılması, o makama benim layık görülüşüm ve bütün bunları benden bilmesidir.

5- Ali Nihad Tarlan ile birlikte hareket eden kız Asistan Günay Alpay’ın da türlü iftiralarla bazı öğrencileri aleyhime tahrik ve şahadete davet etmesi, kendisinin Doktora tezinin kifayetsizliği sebebiyle Ali Nihad Tarlan ve taraftarlarına rağmen, Profesörler Heyetine ret ettirişimdir.

6- Üniversitede olsun, önceki orta tahsil devresindeki hocalıklarım da olsun, kız talebeye karşı hiçbir tecavüz ve tasallutum olmamıştır. Doçentliğimde ifade ettiğim ve o yüzden randevu evlerine düştüğü iddia edilen (S. T.) isimli öğrenciye ait hikâye, kâbuslarda bile şahit olunamaz. İsminden cismine kadar her unsuruyla uydurma bir isnattır. Fakat bu yalandan daha sefil ve o nispette ahmak olanı, bana evimde bir nevi baskın yaptıkları masalıdır. Evime ziyarete gelen iki talebenin benim orada bir odaya kapatılmış bir kız gördükleri ve imdat istemesi üzerine kızı kurtardıkları romanındaki budala. Yalan şuradan bellidir ki, eğer böyle bir şey olsaydı kapı kendilerine açılmaz. Hiç değilse özür dilenir veya evime gelmeyi kabul etmiş bir kız, ağzını tıkayıp gelmiş olmayacağına göre, bağırıp çağırmaya lüzum görmezdi. Masumluğuma ikinci bir delil de bütün bu isnat ve iddiaların yalnız bir sınıftan ve muayyen bir zamanda çıktığı, başka yıllarda ve başka sınıflardan hiçbir ses gelmediğidir. Kötülüğümüz yalnız o sınıfa ve 10 yıla mahsus mu imiş?..

7- Samsun’da hayali bir kız vak’asına ait benim Milli Eğitim Bakanlığında hiçbir dosyam yoktur.

8- Üniversitede Ali Nihad Tarlan’la aramdaki meselelerin tahkiki için kurulmuş bulunan komisyon, hakkımda “lüzum u muhakeme” kararı vermiş değildir.

9- (Rockefeller) Müessesesini tanımam, adresini bile bilmem ve kendileri ile hiç bir temasım olmamıştır. Onlardan bol bol yardım görerek diyar diyar gezen Profesörler ise herkesçe malumdur ve ben o iltifat ve yardıma nail olanlardan değilim. Bir kitabını öğrencilere dilediği fiyata sattığım isnadı da iğrenç bir yalandır. Aksine bahis mevzuu kitap (Figânî) öğrencilere, üstünde yazılı fiyattan 10 lira eksikine satılmıştır. Yeşilay Cemiyeti Başkanlığından tek kuruş menfaat sağlanmadığı bir yana; bu cemiyet adına yapılan bazı seyahatler ve şahsi harcamalar daima kesemden olmuştur. Bu cemiyette suiistimallere engel olduğum içindir ki, oradaki bir “klik” ile mücadele zorunda kaldım ve bu yüzden istifa ettim.

11- Batı dillerinden Fransızca ve İngilizce bildiğime dair vesikalarım, devlet imtihanında muvaffak oluşuma ait resmi belge ile muhtelif ecnebi müessese otoritelerinin hakkımdaki tespitleridir. Bunları teker teker gördünüz. Farsça ve Arapça üzerindeki tasarruf derecem ise birçok Doğu memleketinde verdiğim ve makbul metinlerini gösterdiğim konferanslarla sabittir.

12- Ali Nihad Tarlan hakkında, kendisi ile davalı olduğum ve karşılıklı hakaretin sağlayacağı takas yolundan kurtulmasına imkân vermek istemediğim için, hiç bir vasıf kullanmıyor ve bilgi vermiyorum. İşte benim hepsi vesikalara dayalı ahlâkî ve umumî vaziyetim.

Vesikalar

Ali Nihad Tarlan'ın, Abdülkadir Karahan tarafından 1949'da bastırılan Fuzulî hakkındaki Doktora tezi için yazdığı takrizden:

"On dört senelik talebem ve bugün değerli mesai arkadaşım olan Dr. Abdülkadir Karahan'ı, bu hakikaten güzel, ehemmiyetli ve müstesna eserinden dolayı tebrik eylerken, hayatımın en tatlı zevk ve heyecanını duymaktayım."

Ekim 1952'de Karahan Doçentliğe yükseltilirken Ali Nihad Tarlan'ın yazdığı rapordan:

"Namzet, Eski Türk edebiyatının şimdiye kadar hiç ele alınmamış bu edebî nev'ini, yerli yabancı birçok kütüphanelerdeki yüzlerce yazma esere müracaat ettikten ve konusuna hâkim bir tarzda bütün bu eserleri ve kaynakları inceledikten sonra şahsi araştırmalarına dayanmak suretiyle ilmî bir neticeye götürmüş ve bu neticeyi gayet etraflı bir şekilde ilmî metotlarla izah ve müdafaa kudretini mükemmelen göstermiştir. Bu suretle Türk edebiyatında "Kırk Hadis" tezi ile edebiyat tarihimize adeta yeni bir edebî nevi kazandırmış; bu geniş mesaisi sayesinde, namzet, bilim alanında kendine bağımsız olarak çalışma ve fikirlerini, ilme elverişli bir şekilde derli toplu ifade etmeye yetkili olduğunu sarahaten ispat etmiştir."

Aynı raporun son satırları:

"Hülasa, İslam Edebiyatının müşterek mevzularından birinin inkişaf ve tekâmülünü ana hatlarıyla belirten ve bilhassa bu mevzunun dinî, didaktik, Türk Edebiyatı bakımından ehemmiyet ve kıymetini ispat eden Dr. Abdülkadir Karahan'ın Doçentlik tezi, edebiyatımızda hiç işlenmemiş, ele alınmamış bir sahada ilk defa vücuda getirilmiş ilmî değerde ve tam ilim metodu ile şayanı-ı takdir bir sabır ve sa'y mahsulü ve vücudu ile iftihar edilecek muvaffakiyetli bir eserdir."

Karahan'ın Profesörlüğe terfiinde, Jüri Başkanı Ali Nihad'ın Mayıs 1963 tarihli raporundaki şu cümleleriyse Karahan'ın ilmî kıfayet ve fikrî değerini, belgeleri bizzat sayarak göstermektedir.

"Adayın Türkiye ve yabancı ülkelerde yayınlanmış birçok ilmî makaleleri vardır. Bundan ayrı ayrı bahsetme imkânı yoktur. Abdülkadir Karahan'ın eserleri hakkında yerli veya yabancı ilim çevrelerinde birçok takdirkâr yazılar yayınlanmıştır. Bunlardan bir kaçını burada işaret etmekle yetineceğiz: Prof. G. Vajda, Journal Asiatique, CCXLIII, 1995..., Ord. Prof. Ettore Rossi, Estratto del Rivista degli Studi Orientali, CCC, 1995..., Prof. G. L. Lewis, Bulletin of the School of Oriental and African Studies, XVII, 1995..., Prof. Hayyampur, Neşriyye-i Danişgede-i Edebiyat-i Tebriz, III, 1329 (h. şemsî)..., Aynı müellif aynı mecmua, VII, 1334 (h. şemsî); Ali Hüseyinzade, Azerbeycan

Nizamî Enstitüsü İlmî Tetkikler Mecmuası, 1958..., Ord. Prof. H. Duba, Orientalistische Literatur-zeitung, 1958; Prof. W. R. Björkman, Oriens, 1961..."

Komisyon kararı:

"Kürsü Profesörünün (Tarlan'ın) verdiği izahattan komisyonumuz Dr. Karahan'ın öğretim yeteneği bakımından da başarılı bir öğretim üyesi olduğu, daha asistanlığından itibaren öğrencilere ve dersleri ile yakından ilgilendiği, seminer, kütüphane, test ve benzeri çalışmalarında daima faydalı olduğu kanaatine varmıştır."

Karahan'ın Profesörlüğe terfiinde, başta Tarlan olmak üzere oybirliği ile verilen son karar:

"Netice olarak bütün bu hususları göz önünde bulunduran komisyonumuz aday Doç. Dr. Abdülkadir Karahan'ın profesörlüğe yükseltiime lâyık bulunduğu kanaatine ittifakla varmış ve kendisinin Eski Türk Edebiyatı kürsüsünde açık bulunan profesörlüğe seçilmesini Profesörler Kuruluna teklif etmeğe oy birliği ile karar vermiştir."

Netice

Bu tartışma ya da kavgadan sonra şunu anlıyoruz ki günümüzde olduğu gibi geçmişte de kıymetli bilim adamları arasında nahoş hadiseler yaşanmıştır. Bunun adına ne dersiniz deyin, ister haset ve kıskançlık, ister hırs, ister mevki makam düşkünlüğü, ister maddi menfaat deyin. Bütün kurumlarda olduğu gibi özellikle de alanında yükselme olan kurumlarda bunlar daha fazla yaşanmaktadır. Yine bu kavgaya dikkat edildiğinde Tarlan'ın öğrencisi olan Karahan, Profesör unvanını alana kadar bir problem yaşamamıştır. Profesörlük unvanı alındıktan sonra anlaşılan Karahan kıymetli hocasına gereken saygıyı gösterememiştir. Tarlan da kıymetli bir hoca olmasına rağmen, demek ki artık dayanılmaz hale gelmiş ki, durumu Necip Fazıl'a anlatma gereği duymuştur.

Necip Fazıl ise Ali Nihad Tarlan'ı dinledikten sonra konuyu dergisinde aktarıyor. Devamı gelecek sayıda denildiği halde yazmaya devam edilmiyor. 1967'de yayınlanan yazıdan sonra anlaşılan araya bazı nüfuzlu adamlar giriyor, Karahan mahkemeye başvuruyor ve neticede iki yıl sonra Necip Fazıl'ın Karahan'ın evini ziyareti ile bu tartışma en azından basında son buluyor. İlk yazıda tam belli etmese de Necip Fazıl, Ali Nihad Tarlan'ı haklı bulurken; Karahan'ın evini ziyaretinden sonra durum değişiyor ve her ne kadar tam belli etmese de bu defa da Karahan'ı haklı buluyor. Üstat Necip Fazıl'ın bu kanaatleri üzerine artık ne diyebiliriz ki...

Kaynakça

Ahmet Haşim, "Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar", Piyale Mukaddimesi, Hazırlayanlar: İnci Enginün, Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul 1987.

BULUT, İhsan, Eski Türk Edebiyatı Açısından Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'a Ait Yayınların Tetkiki, (İnceleme-Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2007.

Büyük Doğu Dergisi, "İki Profesör Arasında Bütün Meseleleriyle Üniversite", 24. Yıl - 13. Devre, Sayı: 2, 26 Temmuz 1967.

Büyük Doğu, "Karahan Meselesi", Sayı 3, 14. Devre, 1969.

http://www.karahankutuphanesi.gov.tr/abdulkadir_karahan.php?ID=1

<https://paratic.com/david-rockefeller-kimdir/>

Karahan, Abdülkadir, *Kırk Hadis*, Sabah yayınları, İstanbul 1991.

Okay, Orhan, Sanat ve Edebiyat Yazıları, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990.

Doç. Dr. Hasan GÜLTEKİN

Adnan Menderes Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Aydın/TÜRKİYE
hgultekin@adu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-9711-392X

**ALİ NİHAD TARLAN VE DİVAN
EDEBİYATI MESELELERİ**

ALİ NİHAD TARLAN AND PROBLEMS OF
CLASSICAL TURKISH LITERATURE

DOI Number: 10.28981/hikmet.491145

ÖZ

Ali Nihad Tarlan'ın çalışmaları, günümüz Divan şiiri araştırmaları ve özellikle şiir şerhleri konusunda en önemli örnek ve kaynak durumundadır. Ali Nihad Tarlan, en değerli Klasik Türk edebiyatı metinler şerhi profesörü olarak kabul edilir. Bu vasfı kazanmasını Farsça ve Arapça bilgisi ile İslâmî ilimler ve edebiyat eğitimi yanında sosyoloji, psikoloji, felsefe ve mantık dersleri almasına bağlamak mümkündür. Onun şiir şerhinde kullandığı yöntemler XX. asrın başında dikkate değer bir şekilde Avrupalı bilim insanları tarafından edebî metinlerin yorumlanmasında kullanılmaktaydı. Fakat Divan şiirinin veya diğer edebî metinlerin şerhleri yapılırken klasik Türk edebiyatı alan çalışmalarının çoğunda dikkat edilmesi gereken en önemli unsur İslâmî gelenektir. İslâmî gelenek ise dinî hükümler başta olmak üzere İslâmiyet'in belirlediği siyasî, sosyal, kültürel ve edebî alandaki her türlü kültür ögesini içine alır. Bu çalışmanın amacı, Divan edebiyatı ürünlerini tam anlamıyla kavrayıp anlamlandırabilmek için hangi araçlara gerek duyulacağı konusundaki bilgi ve fikirleri alan araştırmacıları ile paylaşmaktır.

Anahtar Kelimeler: Ali Nihad Tarlan, Divan edebiyatı, Divan şiiri, Divan nesri, şerh, üslûp, metodoloji.

ABSTRACT

Ali Nihad Tarlan's works are the most important examples and sources of contemporary studies of Divan poetry and the most important examples of commentary for researchers. Ali Nihad Tarlan is registered as the most valuable professor of commentary on Classical Turkish literature texts. This attribute of him can be related to the knowledge of Persian and Arabic and knowledge of Islamic sciences and the literature, and sociology, psychology, philosophy and logic. The methods he used in his commentary of poetry were used at the beginning of the century by European scientists to interpret literary texts. However, in the commentary of Divan poetry or other literary texts, the most important element that should be considered in most of the field studies of classical Turkish literature is Islamic tradition. Islamic tradition includes all kinds of culture in the political, social, cultural and literary field, which is determined by Islam, especially by religious provisions. The aim of this study is to share with the researchers who have knowledge and ideas about which tools will be needed in order to fully comprehend and understand the works of Divan literature.

Keywords: Professor, PhD Ali Nihad Tarlan, Classical Turkish Literature, Ottoman poetry, Ottoman prose, commentary, wording, methodology.

Giriş

Divan şiiri kavramının tartışılmaya başlandığı günlerden bu yana onu anlamak için herhangi bir sistemli metod geliştirilememesi ve Divan şairini anlamak için kaynak kritiğinin yapılmasına dair önemli bir çalışmanın olmaması alanımızın en önemli eksiği olarak önümüzde durmaktadır. 20. asrın başından beri çok sayıda değişik yöntemler kullanılarak şiir şerhleri yapılmış fakat şairin tam olarak anlaşılması konusundaki zafiyetler aşılamamıştır. Bilindiği üzere şiir şerhi konusundaki günümüz çalışmaları için ilk örnekleri Ali Nihad Talan ortaya koymuştur. Klasik Türk Edebiyatının en büyük metin şâirhi olarak kabul edilen Ali Nihad Tarlan hakkında Faruk Kadri Timurtaş, *Fuzulî Divanı Şerhi*'nin ön sözünde "Divan şiirini en iyi anlayan, bilen ve açıklayan bu sahanın dünyada en büyük uzmanı ... Metinler şerhi ilminin eşsiz üstâdı" diyerek onun bu alandaki yerini tespit etmiş oluyor (Tarlan 1985, I:1). Onun bu vasfı ile temayüz etmesinde Dârü'l-fünûn'da aldığı çok yönlü eğitimin önemli bir yeri olmalıdır. Bu vasfı kazanmasını, onun metin şerhi yaklaşımlarından anlaşıldığı kadarıyla özellikle Farsça ve Arapça bilgisi ile İslâmî ilimler ve edebiyat eğitimi yanında sosyoloji, psikoloji, felsefe ve mantık dersleri almasına bağlamak mümkündür. Bu da metin şerhi konusunda çalışmak isteyenlerin iyi seviyede Farsça bilmesini ve Arapça'ya vâkif olmasını, özellikle İslâmî ilimleri ve edebiyatı bilmesini ayrıca psikoloji, sosyoloji, felsefe ve mantık alanında gerekli donanımına sahip olmasını gerektirir.

Ali Nihad Tarlan'ın metinler şerhi profesörü olarak devam ettirdiği akademik çalışmalarının en önemli kısmı şiir şerhi üzerinedir. Onun şiir şerhinde kullandığı yöntemler asrın başında dikkate değer bir şekilde Avrupalı bilim insanları tarafından edebî metinlerin yorumlanmasında kullanılmaktaydı. Başlangıcı daha önceki asırlara giden oryantalistik sistemin ortaya çıkmasına neden olan hermenütik çalışmalarıdır. İslâm âleminde Kur'an'ın i'câzının ortaya çıkardığı tefsir çalışmalarının etkisinde kalarak Avrupa'da da kutsal metinlerin orijinalitesini tespit etmek amacıyla hermenütik çalışmaları başlamış ve daha sonraki dönemlerde hermenütik metotları edebî eserlerin yorumlanması amacıyla hizmet etmiştir. 20. asrın başlarında dilbilim çalışmaları da edebî eserler üzerinde uygulama alanı bulmuştur. Ali Nihad Tarlan da ülkemizde 20. asrın başlarında büyük bir hızla yayılan dilbilim çalışmalarının etkisinde kalmış ve Divan şiiri şerh örneklerini bu anlayışla ortaya koymuştur. Onu takip eden alan araştırmacıları da onun izinden giderek şerh çalışmalarını devam ettirmiştir. Son yıllarda da dilbilim ve onun farklı alt alanlarından yararlanılarak edebî metin şerhleri yapılmaktadır. Divan şiirine ait 20. asırda yapılan şiir şerhlerinin ilk örneklerinden günümüzdeki son örneklerine kadar kullanılan yöntemlerin sistemli bir metodoloji ile yapılmaması ortaya çıkan sonuçların tam olarak elde edilmek istenen sonuca ulaşamamasına neden olmuştur. Anlaşıyor ki methodsuzluk çok önemli bir problem olarak ortada durmaktadır. Osmanlı döneminde geleneksel şerh metodları kullanılarak yapılmış olan çalışmalar da tefsir biliminin metodolojisini kullanarak ortaya konulmuştur. Günümüz araştırmacıları da çoğunlukla geleneksel şerh yöntemini kullanmakta bazen de modern denilen dilbilimsel yöntemleri kullanmaktadır. Bazı araştırmacılar ise hem geleneksel şerh yöntemini hem de modern şerh yöntemlerini birlikte

kullanmaktadır. Ortaya orijinal denebilecek şerhlerin çıktığı da göz ardı edilmemelidir.

Divan şiirinin veya diğer edebî metinlerin şerhleri yapılırken klasik Türk edebiyatı alan çalışmalarının çoğunda da dikkat edilmesi gereken en önemli unsur göz ardı edilmektedir. Nedir bu önemli unsur? Bu sorunun cevabı aslında herkesin bildiği fakat nedense önemine rağmen dikkate almadığı Divan edebiyatı geleneğinin kaynakları yani İslâmî gelenektir.¹ Nedir bu İslâmî gelenek? Dinî hükümler başta olmak üzere İslâmiyet'in belirlediği siyasî, sosyal, kültürel ve edebî alandaki her türlü kültür ögesidir. Şeriat hükümlerine göre yönetilen bir ülkede yaşayan herkesin riayet etmesi gereken yaşam tarzı! Bu da her Divan şairi ve yazarının şer'î kurallara göre yaşaması ve eserlerini bu kuralları gözederek ortaya koyması anlamına gelir. Örneğin bir kadının teşhir edilmesi şer'î hükümlere göre mümkün olmadığından Divan şiirinin en önemli konusu olan aşk konusunun başrolündeki maşukun bir kadın olarak tasvir ve tavsif edilmesi imkansız hâle geliyor.. Kısacası klasik Türk edebiyatı eserlerinin tahlilini ve şerhini yapacak araştırmacıların şairin öncelikle şer'î hükümlere uyarak eserini yazdığını göz önünde tutmalıdır. Daha sonra şairin doğduğu ve büyüdüğü yerin tespit edilerek oraya ait her türlü sosyal, kültürel ve edebî yaşam tarzı bilinmelidir. İkinci olarak şairin eğitime dair bilgilerin belirlenmesi gerekir ki buna ilave olarak *şairin kütüphanesi* yani okuduğu eserlerin bilinmesi de önem arz etmektedir. Bir sonraki adımda şairin eserini oluşturduğu zamandaki psikolojik durumu belirlenmeye çalışılmalıdır. Aynı zamanda eserin muhatabının kim olduğu da şairin tanınmasında ve şerh işlemlerinde çok önemlidir. Metodolojik olarak bunların hepsine birden kaynak kritiği denmesi yerinde olacaktır.

Fuzulî'nin 'ilimsiz şiir temelsiz duvar gibi olur' sözünden yola çıkarak şairlerimizin hemen hepsinin çeşitli seviyelerde medrese tahsili yaptığı göz önüne alınca tahsil sırasında aldığı dersler ve okuduğu eserler genel anlamda medrese ders programlarından anlaşılabilir. Dârü'l-hadis medresesinde tahsil gören bir şairin hadis ilmini, usûlünü ve terimlerini bildiği ve eserlerinde yararlandığı kesindir. Bunun gibi Miftâh medresesinde tahsil gören bir şair de belagat ilmi, metodlojisi ve terimlerini eserlerinde en iyi şekilde kullanacaktır. Bunu bir örnekle tespit etmek için Nedîm'in:

Tahammül mülkünü yıktın Hülâgû Han mısın kâfir

mısranının şerhini yapmak yerinde olacaktır. Kelimeleri anlamlandırarak düz cümle hâline getirince ilk bakışta 'Ey kâfir sevgili sabır taşıyı çatlattın sen Hülâgu Han mısın?' şeklinde bir anlam ortaya çıkmaktadır. Sözcüklere başka anlamlar yükleyip Cengiz Han'ın torunu Hülâgu'nun çok zalim biri olduğu ve ordusuyla önüne çıkan her şeyi yakıp yıktığı tarihî bilgisiyle şerhi genişletmek mümkündür. Özellikle sevgilinin Hülâgu Han gibi zalim birine teşbih edilmesi

¹ "İlim tarihinde meşhur olan tefsirciler, hadisçiler, İslam hukukçuları, kelimciler ve İslam felsefecilerinin her biri aynı zamanda dil, edebiyat ve şiir alanlarında da ünlü şahsiyetler olarak bilinmektedirler. Çünkü şiir, dil, edebiyat ve belâğatı bilmek; tefsir, fıkıh ve din usûlünde asıl kabul edilmiştir. Basra Dil Okulu'nun önde gelen simalarından meşhur edip el-Asma'î (ö. 216/831), "Lâmiyetü'l-'Arab"ın sahibi Şenferâ'nın şiirleri ile şair Ebu'l-Hüzeyl el-Allâf'ın divanını, Şafî mezhebinin kurucusu Muhammed b. İdris eş-Şafî (ö. 204/820)'den okuduğunu söylüyor." (Hacımüftüoğlu, trs:3-4).

beytin en önemli anlam ögesi olarak şerhe eklenmelidir. Fakat bu anlamlandırma, sevgili tipini basit anlamda Divan şiirinin zalim sevgili tipi olarak göstermekten öteye gitmemektedir. Mısraın asıl anlamlandırılması gereken kısmı ise *tahammül* kelimesi ve özellikle *tahammül mülkü* tamlamasıdır. Tahammül mülkü tamlaması ile kastedilen anlam da *tahammül* kelimesinin hadis ıstılahı olduğunun bilinmesi ile ortaya çıkacaktır. Tahammül kelimesi hadis terimi olarak, ‘zorluklara katlanarak *hadis ilmini öğrenmek*’ anlamındadır. Buna göre *tahammül mülkü* ile kastedilen bir yerdir ve o yer de medreseleri ile ünlü Bağdat’tır ve özel seviyede de bir dârü’l-hadis yani hadis medresesidir. Bu durumda basit bir zalim sevgili tipi bir anda tarihsel olarak zalimlik kimliğini Bağdat’ı yakıp yıkması ile kazanan Hülagu seviyesinde dünyanın tanıdığı bir sevgili tipine dönüşmektedir ki şairin sevgilisi diğer zalim sevgili tiplerinden farklı ve daha üstün seviyeye gelmektedir. Yine burada Fuzulî’nin:

Ger dirse Fuzûlî ki güzellerde vefâ var
Aldanma ki şâir sözü elbette yalandır²

beytinin ikinci mısraının şerhi bir başka örnek olarak verilebilir: İlk bakışta ‘şairlere güvenilmez çünkü onların sözleri yalandır’ şeklinde anlaşılan mısradaki anlam katmanıyla şairin kendisini yalancı olarak göstermesinde mantığa aykırı bir durum ortaya çıkmaktadır. Şair, bu mantıksız sözü neden söylemiş ve kendisini neden yalancı ilan etmiştir. Bu durumda anlatmak istediği aslında ilk bakışta anlaşılan anlam değildir. Şairin gerçekte neyi kastettiğini ortaya çıkarmak için mantık biliminin usûlü ve terminolojisi bilgisine ihtiyaç vardır. Mantık biliminde gerçek bilgiye ulaşmayı sağlayan önermeler vardır. Bunlar: **1.** Yakiniyyât içinde yer alan Önermeler: ... **2.** Zanniyât içinde yer alan Önermeler: a) Meşhurât b) Müsellemât c) Makbulât. d) *Muhayyelât: Doğru olmadıkları belli olduğu hâlde sırf neşe vermek veya nefret uyandırmak için tahayyül edilerek verilen hükümlerdir.* e) Vehmiyât. Bu önermeler kullanılarak mantıkta beş sanat elde edilir ki **2.** maddenin d fıkrasındaki *Muhayyelâttan* yapılan kıyaslara **şiiir** denir. Görüldüğü gibi şiir, aslında mantık biliminde bir kavramın karşılığı olarak anlaşılırsa d fıkrasındaki muhayyelâtın tanımında belirtilen ‘doğru olmadıkları belli olan şeyleri, neşelendirmek veya nefret uyandırmak amacıyla gerçeğe değil hayale dayalı olarak söylemek’ anlamındadır. Fuzulî’nin ‘şair sözü elbette yalandır’ mısraı da bu terime dayalı olarak anlamlandırılmalıdır. Aslında bu beytin tamamında mantıkî önerme vardır ve şair, Divan şiirinin dünyasında söze dökülen duygu, fikir ve görüşlerin muhayyelâtdan oluştuğunu açıkça ortaya koymuştur ki Divan şiiri araştırmacılarının *mantık bilmesinin* şiiri anlamlandırma konusunda gerekli olduğu anlaşılmaktadır.

Divan şiirini tam olarak anlayabilmek için fesahat ve belagatin birbiriyle ilişkisini de iyi bilmek lazımdır. Bu ilişki kısaca şu şekilde tarif edilebilir: Lafızları birbirinden nefret etmeyecek şekilde art arda dizme işi fesahat yani şiirin şairin kendisini ilgilendiren tarafı ve kusursuz dizilen kelimelerden ortaya çıkacak anlamın muktezâ-yı hâle uygun olmak kaydıyla

² Bu mısraın anlamına uygun bir ayet-i kerimede ise: “Şairlere ise haddi aşan azgınlar uyarlar. Görmez misin ki onlar, her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar ve *yapmadıkları şeyleri söylerler*. Ancak iman edip sâlih amel işleyenler başka... (Kur’an 26/224-227). Şairlerin *yapmadıkları şeyleri söylerler* şeklinde tarif edilmeleri dikkat çekicidir.

muhabatı ilgilendiren tarafı yani belagat.³ Kısaca fesahat-belagat ilişkisi, lafız-mana ilişkisidir. Edebî bir metnin manzum ya da mensur olsun fasîh ve belîğ olması demek, lafız-mana ilişkisinin en güzel şekilde kurulmuş metin olması demektir.

Divan şiirini anlamak konusunda olduğu aşikâr olan ve değerli klasik Türk edebiyatı profesörlerinden Tunca Kortantamer'in 'Genç Edebiyat Araştırmacısının Yanlışları' adlı makalesinde (Kortantamer 1993) dile getirdiği hataların alan araştırmacılar tarafından dikkate alınarak düzeltme yoluna gidilmediği, genç araştırmacıların hâkim olmadıkları konularda kesin hüküm verdikleri ve çoğunlukla alanda yazılan makalelerde konuyla ilgili yazılmış son kaynakların göz ardı edildiği görülmektedir.⁴

Ayrıca alan bilgisi konusunda yetişmiş üstat konumuna gelmiş akademisyenler kütüphane kayıtlarındaki veya kaynak eserlerdeki hata ve yanlışları düzeltmemişler, bazen keyfi denilebilecek tutumları neticesinde eser isimlerinde şaşılacak hataların ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Bunlardan akla gelen en önemlisi Türk edebiyatının en önemli eserlerinden birisi olan ve *Dede Korkut Hikâyeleri* (Gökyay 1985) ve *Dede Korkut Kitabı* (Ergin 1964) adlarıyla neşredilen kıymetli eserdir.⁵ Eserin kendi metninden veya kısa bir araştırmayla Dede Korkut adıyla tanıtılan şahsın aslında *Korkut Ata*⁶ olduğu anlaşılacaktır. Kazakistan'ın Kızılorda şehrinde Sırderya Nehri'nin kenarında anıtı bulunan, elinde kopuzu ile bir devenin üzerinde oturan Korkut Ata için o bölgede hiç kimse Dede Korkut adlandırmasını kullanmamaktadır. Ayrıca, Kızılorda şehrinde bir de *Korkut Ata Devlet Üniversitesi* bulunmaktadır ki bizlere Dede Korkut olarak tanıtılan kişinin ata yurdumuzda hiçbir zaman bu adla anılmamasına rağmen bizde bu adla bilimsel çalışmaya konu olmasını anlamak çok güçtür. Dikkati çekilmesi gereken aslında Dede Korkut adlandırmasındaki imajın çocuklar ve gençler üzerindeki olumsuz etkisidir. Korkulması gereken olumsuz bir karakter şeklinde yanlış anlamaya neden olmasının etkisi burada ortaya çıkmaktadır. Oysaki kültürümüz ve tarihimiz açısından çok değerli bir karakter olan şahsın *Korkut Ata* olarak ifade edilmesi, çok değerli bir büyüğümüz kısaca değerli atalarımızdan biri olduğu imajı ile tanıtılması ne kadar önemlidir.

Bir başka örnek de yine alanının üstatlarından biri tarafından yayımlanan *Hayriyye-i Nâbî* adlı eserdir.⁷ Nâbî tarafından bizzat eserin adının *Hayrî-nâme* olduğu belirtilmesine rağmen ilmî yayınının neden *Hayriyye-i Nâbî* olarak yapıldığı anlaşılammaktadır. Buradaki zafiyet de eseri oğlu adına

³ Söz incilerini özenle dizmek şairin işi olup fesahati karşılar, şairin dizdiği incilerin küpe ya da gerdanlık olmasında muhabatın beklentisi de belagati karşılar.

⁴ Burada yüksek lisans ve doktora tez danışmanı Hocalarımıza Tunca Kortantamer'in makalesinde işaret ettiği hataların düzeltilmesi ve eksikliklerin giderilmesi konusunda önemli bir görev düşmektedir.

⁵ Ne yazık yıllar önce bilim insanları tarafından yapılan tarihî hata, 28.11.2018 tarihinde yayımlanan bir haberde belirtildiği üzere T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından "Türk Destanı 'Dede Korkut' UNESCO Dünya Somut Olmayan Kültür Mirası Temsili Listesi'ne oy birliğiyle kabul edilmesi ile tescillenmiş oldu. Bkz. <http://basin.kulturturizm.gov.tr/TR-219846/turk-destani-dede-korkut-unesco.html>

⁶ Eserin dibâcesinde "Bayat boyundan Korkut Ata dirler bir er kopdı" cümlesi ile bu durum açıkça belirtilmiştir.

⁷ Eserin adı, Uzunçarşılı tarafından meşhur *Büyük Osmanlı Tarihi* adlı çalışmasında *Hayriye* olarak kaydedilmiştir (Uzunçarşılı, trs:6:588).

yazdığını belirten yazarın aksine bir adlandırma ile bilimsel zafiyetin oluşmasıdır. Toplumumuzda *Hayriye* genellikle kız çocuklarına verilen bir isimdir. Eseri oğlu için yazdığını belirten yazara rağmen yayının adını *Hayriyye-i Nâbî* yapmak akademisyen açısından da bir olumsuzluğa neden olmaktadır. Eseri okuyan ilgililere ve öğrencilere bu konudaki zafiyeti açıklayabilmek de çok güç olmaktadır.

Yine Nâbî'nin *Zeyl-i Siyer-i Nebevî* olarak adlandırdığı ve aynı adla bilimsel bir çalışma yayımlanmış (Gültekin 2013) olmasına rağmen bazı araştırmacıların eserin adını bilimsel makale ve çalışmalarında *Zeyl-i Siyer-i Veysî* veya *Zeyl-i Siyer-i Nâbî* olarak kaydetmeye devam etmeleri alan açısından zafiyete neden olmaktadır. Yukarıdaki örneklere dikkat edilirse eser adlarının kaynaklarda, kütüphane kayıtlarında ve bilimsel yayınlarda ilk yanlış kaydedildiği hâliyle daha sonraki bilimsel çalışmalarda da yanlış olarak kullanılmaktadır. Oysaki bilim yanlışları değil doğruları ortaya koymayı amaçlar. Bahsettiğim zafiyetler de uluslararası sahalarda klasik Türk edebiyatı çalışmalarına güvenilme konusunda zafiyete yol açmaktadır.

Önemli bir alan eksikliği de edebiyat tarihlerinde tasnifin milliyet adıyla yapılmasından kaynaklanmaktadır. Türkçe edebiyat veya Farsça edebiyat olarak sınıflandırma yapılsa problem büyük oranda ortadan kalkacaktır. Mevlana, Fars edebiyatının değil Farsça edebiyatın temsilcisidir gibi. Selçuklu dönemi şairlerinin çoğu Türk olmalarına rağmen Farsça yazmışlardır bu yüzden Fars edebiyatının değil Farsça edebiyatın temsilcileridir. Bu konuyla ilgili olması bakımından şu örnek verilebilir: Millî nazım birimiz konusunda Ahmet Kartal'ın çok önemli bir tespiti vardır. Bu tespit her alan araştırmacısı tarafından özenle dikkate alınması gereklidir. Bu tespitinde beyit nazm biriminin aslında mâni nazm şeklinden geldiğini örnekleriyle ortaya koyan Kartal'a göre kafiyeleme yönüyle mâni nazm şeklinin iki beyitten oluştuğu görülür ve bu tespit edebî geleneğimiz için çok değerli olduğu anlaşılır. Buradan da kendi kültür ve geleneğimize sahip çıkan araştırmacılar olarak çalışmalarımızda böyle değerli verileri kullanmamızın gerekliliği ortaya çıkar. Klasik Türk edebiyatının tarihî gelişim çizgisi ortaya konurken yıllardır aynı şekilde ezberlenmiş bir cümle olarak bilimsel çalışmalarda hep karşılaşıyoruz ki bu cümle “ Fars edebiyatından Türk edebiyatına geçmiştir” şeklinde kurulan hatalı ve yanlış cümledir. Oysaki Farsça edebiyatın gelişmesi Gazneli ve Selçuklu döneminin ünlü Türk şairleri sayesinde olmuştur. Bu göz ardı edilmeden edebiyat tarihimizdeki çoğu bilginin bu yönde güncellenmesi gerekmektedir. Klasik Türk edebiyatı tarihi konusunda son dönemde yapılan kıymetli eserler için değerli mesajlarını bu konuya sarf eden Ahmet Atilla Şentürk ve Ahmet Kartal'ın Eski Türk Edebiyatı Tarihi adlı çalışmaları (Şentürk, Kartal 2007) ve editörlüğünü Sait Talat Halman ile Osman Horata'nın yaptığı ve kıymetli akademisyenlerden oluşan bir komisyon tarafından ortaya konulan 4 ciltlik Türk Edebiyatı Tarihi adlı çalışma (Halman, Horata 2006) alanımız için kaynak olarak kullanılması gereken önemli çalışmalardır.

Klasik Türk edebiyatı alan araştırmaları için önemli bir konu da üslûp belirleme çalışmalarıdır. Bu konuda manzum veya mensur eserler üzerinde yapılan tahlil çalışmalarındaki bakış açılarının yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Çok değerli divan tahlilleri, alan bilgisi açısından çok katkıları olan çalışmalardır fakat her birinde yukarıda belirttiğimiz çok önemli bir bakış

açısı eksiktir. Eserin oluşturulduğu dönem sosyal, kültürel ve siyasî yönden göz önünde bulundurulmalı ve şair ile yazarın şer’î hükümlere tabi olduğu unutulmamalıdır. Şiirle ilgili üslup belirleme çalışmaları konusunda Ahmet Tanyıldız’ın dikkate getirdiği Kur’an üslubunun şairler tarafından kullanıldığı konusuna işaret eden bir yazı yayımlaması üslup çalışmaları için önemli bir araştırma alanı ortaya çıkarması bakımından kıymetli bir çalışmadır (Tanyıldız 2007). Üslup konusunda çalışacak araştırmacıların çalışmalarında Kur’an üsluplarını uygulama alanı olarak kullanmaları da alan araştırmalarında çok önemlidir. Üslup çalışmalarında dikkatleri çekmek için şu örnek verilebilir: Çoğu kaynakta klasik Türk edebiyatının tok sesli şairi olarak tanıdığımız Nefî’nin medhiye, fahriye ve hicviye şairi olduğu belirtilmektedir. Tok sesli olup genellikle fahriye ve hicviye konusundaki cesareti aslında onun üslup olarak Kur’an üslubunu taklit ettiğini göstermektedir. *Sözüm*⁸ redifli kasidesindeki kendine olan güveni ve cesaretle kendini övmesi aslında rakibi olmayan bir gücün taklididir. Hakiki güç ve kudret sahibi, bir müslüman için sadece Allah (c.c.)’tır. Bu durum için Tunca Kortantamer, divan şiirinin duygu, düşünce ve hayal dünyasını şekillendiren asıl kaynağın “saray” ve hatta ondan daha önemli olarak “Allah” düşüncesi olduğunu söyler (Horata, 2012:145) ve “Gül Kasidesi” makalesinde “en dünyevî ve saraya dönük yazan klasik şairimizde bile temel fikir olarak Allah, padişahı büyüktür” şeklinde ifade eder (Kortantamer 1993:414). Nefî’nin *Sözüm* redifli kasidesinde kullandığı üslup da meydan okumadır ve Allah (c.c.)’ın Kur’an’ın benzerini ortaya koymaları konusunda müşriklere meydan okumasına benzemektedir. Terim olarak bu meydan okumaya *tehaddî*⁹ denir ki üslubun adı da tehaddî üslûbudur. Nefî aslında fahriye ile birlikte özellikle tehaddî yapmaktadır yani diğer şairlere meydan okumaktadır. Tehaddî üslubunun en önemli yönü de meydan okurken şairin, şiirlerinin okunmasını sağlamasıdır. Rakibin şiirlerini okumadan onunla rekabet edecek şiirlerin yazılması mümkün değildir. Örnek olması bakımından Nefî’nin şu üç beytini tehaddî üslûbu açısından şerh etmek uygun olacaktır:

Ukde-i ser-rişte-i râz-ı nihânîdir sözüm

Silk-i tesbîh-i dür-i seb’a’l-mesânîdir sözüm

Nefî, ilk beyitte Kur’an (Kur’an’ın özü yani ümmü’l-kitâb olan Fatiha suresi) nasıl ki gayb âleminden bilgi vererek i’câz ortaya koyuyorsa benim sözümde sırlar hazinesinin incilerinden ibarettir diyor. Kur’an’ın en önemli i’câz vechi geçmişe, hâlde ve geleceğe dair gaybî bilgiler vermesidir. Müşrikleri en çok etkileyen yönlerinden en önemlisi de bu yönüdür. Hâlde ve gelecekte gerçekleşecek gaybî bilgiler de aslında bir sırdır ve insanların merakını celp eder. Bu ilk beyitte Nefî böylece şiirine bir olağanüstülük yükleyerek meydan okuma işine de başlamıştır. Burada şairin, şiirinin sırlarını merak eden bana tabi olsun dediği anlamını çıkarmak da gayet normaldir.

⁸ Sözüm kasidesinin teori zemininde şerhi için bkz. Horata, Osman (2012), “Nefî’nin “Sözüm” Redifli Kasidesinin İstiare Zemini” *Bilgi*, 61:143-156.

⁹ Kur’an’ı Kerim’de Allah (c.c.), tedricen müşriklere benzer bir kitap, benzer on sure ve sonunda da benzer bir sure getirmeleri konusunda meydan okumaktadır. Son meydan okuma Bakara suresi 23 ve 24. ayetlerdir: “Kulumuz Muhammed’e indirdiğimiz Kur’an’dan şüphe ediyorsanız, siz de onun benzeri bir sure meydana getirin. Eğer doğru sözlü iseniz Allah’tan başka güvendiğiniz başka şahitlerinizi de yardıma çağırınız. Yok eğer yapamadıysanız, aynıni getiremediyseniz -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız/getiremeyeceksiniz- o takdirde, inkâr edenler için hazırlanan ve yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının (Kur’an 2/23-24).

*Bir güherdir kim nazîrin görmemiştir rûzgâr
Rûzgâra âlem-i gayb armağanıdır sözüm*

Bu beytin anlamı, zamane şairlerinin daha önce benzerini görmedikleri Nefî'nin şiiriyle karşılaşmaları, Mekkeli müşriklerin daha önce i'câz konusunda hiç karşılaşmadıkları Kur'an'la karşılaşmaları gibidir şeklindedir.

*Kimse inkâr idemez mâhiyyet-i endîşemi
Ehl-i reşkin nüsha-i ıkd-ı lisânıdır sözüm*

Bu beyit de ayrıntılarına girmeden şöyle şerh edilebilir: Ehl-i reşk tamlaması aslında Kur'an'ı kabul etmeyen müşrikler gibi olan kıskanç şairlere karşılık gelmektedir. Müşrikler, kıskançlıkları nedeniyle Kur'an hakkında sihir, masal, şiir gibi yakışsız sözler söyleyerek hakaret etmişlerdi. Hakaretler neticesinde nasıl ki Allah (c.c.) Kur'an'ın bir benzerini getirmelerini isteyerek müşriklere meydan okunmuşsa Nefî de şiirleriyle ehl-i reşk dediği diğer şairlere meydan okumaktadır. Kur'an nasıl ki i'câzıyla müşriklerin dilini bağladıysa Nefî de şiirleriyle diğer şairlerin dilini bağlamıştır.

Şiir uslûbu çalışmaları kadar önemli olan mensur eserlerin üslubu konusunda çalışacak olan araştırmacıların da öncelikle inşâ konusunda bilgi sahibi olması ve nesir üslubu ile inşâ üslubu arasındaki farka vâkıf olması gerekmektedir. Sade nesir, orta nesir ve süslü nesir adlandırması çoğu zaman nesir üsluplarının tam olarak tespit edilmesinde eksik kalmaktadır (Kılıç 2016)¹⁰. Öyleyse yine müracaat kaynağı öncelikle Kur'an ve Kur'an üslupları olmalıdır.¹¹ Burada verilecek en önemli örnek de Sinan Paşa'nın Tazarru'-nâme'sidir (Tulum 2001). Eserde kullanılan dil açısından bakılırsa bazı yerlerde sade ve halkın anlayacağı bir dil, bazı yerlerde zincirleme tamlamalarla oluşturulmuş sanatlı bir dil ve bazı yerlerde de inşâ üslubuna uygun bir dil kullanılmıştır. Bu bazı yerler dikkatle incelenirse muhataba uygun yani belagat unsurları göz önünde bulundurularak oluşturulmuş kısımlardır. Çünkü belîğ bir eserin öncelikli üslubu, muhataba ve tarif ve tavsifi yapılan kişiye uygun cümle kuruluşları ile belirlenir. Tazarru'-nâme'ye de bu açıdan bakmak daha uygun olacaktır. Muhataba uygun cümle kuruluşlarında, anlatılmak istenilen konunun muhatapları göz önünde bulundurulur. İnşâ üslubu ile oluşturulmuş cümlelerde ise hitap, unvan ve dua için uygun muhatabın inşâyâ ait hitap, dua ve unvan formülleri ile tarif ve tavsif edilmesi önemlidir¹² (Gültekin 2015).

Klasik Türk edebiyatı araştırmacıları için önemli bir konu da alan sözlüğünün eksikliğidir. Günümüze kadar yapılan sözlük çalışmaları bireysel gayretlerle yapılan ve yayımlanan bireysel özellikteki sözlük çalışmalarıdır. Bu

¹⁰ Atabey Kılıç'ın bu konuyu etraflıca ele alan mensur eserlerde üslup tespiti konusundaki kıymetli yazısına müracaat edilmesi gereklidir (Kılıç, 2016).

¹¹ Belagatçiler, belagat derecelerini şu şekilde belirlemişlerdir: 1. Kur'an'ın i'câz yönünü gösteren ve sadece Kur'an'a ait olan belagat derecesi *taraf-ı a'lâ*. 2. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in fasîh konuşması (ene efsah) ve diğer insanlara ait alt derecedeki sözler *taraf-ı evsat* 3. Belagat seviyesinin altındaki derece esvât-ı hayvanâtın sayılan sözler *taraf-ı esfel*. Dikkat edilirse bizim nesir metinlerimizin üslûp açısından sınıflandırılmasında son asırda bu derecelendirme adlandırmalarına benzer şekilde Süslü nesir, Orta nesir, Sade nesir adlandırması kullanılmıştır. Yukarıdaki belagat derecelendirmeleri için er-Rummanî, el-Hattabî, er-Razî ve Sekkâkî'nin belagatle ilgili eserlerine bakılabilir.

¹² Bu konuyla ilgili geniş açıklama için bk. Gültekin 2015:3 (sayfanın 3. dipnotunda inşâ formülasyonunun kişiler hakkında kurulan cümlelerde nasıl kullanıldığı örnekleriyle verilmiştir).

alanın değerli çalışmaları Atabey Kılıç bizzat kendisi (Kılıç, 2007; 2009; 2016:78) ve öğrencilerinin gayretleri ile ortaya konulmuştur. Bireysel çalışmalarda değerli sözlük yayınları ile Mehmet Kanar dikkati çekmektedir. Türk Dil Kurumu tarafından bir proje kapsamında çok sayıda değerli sözlük çalışması yapılmış ve yayımlanmıştır. Alan sözlüğü açısından çok sayıda çalışma ortaya konulduğu görülmektedir fakat bu çalışmalar bireysel olarak yayımlandığı için kaynak olarak kullanılması zaman kaybına neden olmaktadır. Bu konuda yapılması gereken iş, İran'da yayımlanan Farsça sözlüklerdeki gibi bütün bireysel çalışmaların birleştirilmesidir, yani Dr. Muîn sözlüğü gibi, Dekhhoda sözlüğü gibi 50-60 ciltlik tek bir sözlük ortaya konulmalıdır. Bu konuda yapılacak kapsamlı ve zaman alıcı bir çalışma için bu konuda mesafeli harcamış değerli akademisyenlerin bir proje kapsamında bir araya gelmesine ihtiyaç vardır.

Biyografi konusunda elimizde bulunan kaynaklarda ve özellikle şair tezkirelerinde çelişkili bilgiler bulunmakta¹³, şairi veya yazarı tam anlamıyla tanımamıza yarayacak bilgilere ulaşmak mümkün olmamaktadır. Klasik Türk edebiyatı araştırmacıları için vazgeçilmez kaynak olan tezkirelerdeki sınırlı bilgi bazen şair ve yazar hakkında yapılan diğer çalışmaları da etkilemekte ve sonuca ulaşılması konusunda zafiyete yol açmaktadır. Örneğin en meşhur şairlerimizden Nâbî'nin çok büyük bir arzu ve istekle geldiği İstanbul'dan bir anda Halep ve Şam bölgesine gitmesinin nedeni konusunda tam anlamıyla açıklayıcı bir bilgiye ulaşamamaktadır ve şairin bu seyahati konusunda farklı yorumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Devlet adamlarına yakın ve kendisi de devlet dairesinde çalışan birisinin nedensiz bir şekilde ansızın İstanbul'dan ayrılıp çok uzak bir memlekete gitmesi çok ilgi çekici bir konudur, fakat bu konuda elde kesin ve yeterli bilgi yoktur. İyi niyetle ve şairin şanına layık olarak Halep'e gidişi konusunda araştırmacılar tarafından yazılanlar sanki kendi isteği ile gitmiş şeklindeki yorumlardan öteye geçmemektedir.¹⁴ Böyle bir durumda Nâbî'nin sürgüne gönderilmiş olma ihtimali göz önüne alınmamaktadır.¹⁵ Bu şekilde bir yaklaşımı delillendirebilmek de resmî devlet kayıtlarına vâkıf olmakla ve arşiv belgelerine ulaşabilmekle olacaktır. Burada alan araştırmacıları olarak bir eksiğimiz daha ortaya çıkmaktadır; arşiv araştırma bilgisi ve becerisi..

¹³ Safayî Tezkirelerinin karşılaştırılması konusunda yapılan yüksek lisans tezi, iki tezkire yazarının şair veya yazarlarla ilgili verdikleri bilgilerdeki çelişkileri ortaya koymaktadır bk. Yeşilyurt (2015).

¹⁴ Abdülkadir Karahan'la başlayan bu ve benzeri yorumlar, Meserret Diriöz, Mahmut Kaplan, Hasan Şener'de ve Nâbî ile ilgili yayınların hemen hepsinde aynıyla yer almaktadır.

¹⁵ Nâbî'nin Halep'e gitmesine neden olabilecek bir başka yorum için de tarihî verilerden yararlanılabilir: Osmanlı Devleti, gerekli olduğu durumlarda savaşlarda asker sayısının yeterli olmadığı durumlar için *nefir-i âmm* (asker dışında halktan insanların askere alınması, seferberlik) uygulamasına başvurmuştur. Varna, Kosova gibi ilk dönem savaşlarında uygulanan nefir-i âmm için reayadan ve çiftçi, esnaf veya işçi sınıfından insanlar askere alınırken 1686 yılında ilan edilen nefir-i âmm uygulamasında kadı, müderris veya diğer ilmiye sınıfından olanlar da dâhil edilmek suretiyle her sınıftan insanın askere alınması emredilmişti. Nâbî'nin yaşı gereği ya da başka nedenlerden dolayı askere alınmamak için Halep tarafına gitmiş olması ihtimal dâhilindedir, fakat delilsiz hüküm verilemeyeceği için buna dair herhangi bir belge veya kayıt elde bulunmadığından böyle bir yorum da bilimsel olmayacaktır. Böylece eldeki kaynaklardaki biyografik bilgilerin desteklenmesi için tarihî kayıtların ve arşiv belgelerinin önemi bir daha ortaya çıkmaktadır. Nefir-i âmm konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Tuğluca 2016.

Sonuç

Sonuç olarak Divan şiirini ve şairini tam anlamıyla anlamak için çok yönlü bir eğitim süreci alan araştırmacılarını beklemektedir. Fakat bu kadar alan bilgisine sahip olabileceğimiz ne bir lisans programlaması ne de yüksek lisans ve doktora programlaması mevcuttur. Sosyal bilimler enstitülerinde çok sayıda ana bilim dalı mevcut olmasına rağmen bu ana bilim dallarının derslerini kendi yüksek lisans veya doktora öğrencileri alabilmektedir. Farklı bir ana bilim dalından ders almak isteyen bir öğrencinin önüne de çok sayıda yönetmelik engeli çıkmaktadır. Burada yapılması gereken iş, sosyal bilimler enstitülerinde yer alan ana bilim dallarının derslerinin hepsinin bir havuzda toplanması ve her ana bilim dalı öğrencisinin bu havuzdan istediği dersi veya danışmanının talebine bağlı olarak seçeceği dersi alabilmesidir. Ayrıca sosyal bilimler içerisinde İlahiyat fakültesinin ana bilim dalları olması ve ortak havuzda İslami ilimlere ait derslerin de olması gereklidir.

Bu yazının amacı Ali Nihad Tarlan'ın vesilesi ile alandaki eksikliklere dikkatleri çekmektir. Klasik Türk edebiyatı araştırmalarındaki eksikliklerle ilgili dillendirilecek meseleler sadece burada belirtilenlerden ibaret değildir. Alanda yapılan hata ve yanlışlarla ilgili bu makaledeki örnekler duruma dikkat çekmek amacıyla verilmiştir. Yanlışların düzeltilmesi ve eksikliklerin giderilmesi konusunda alanın değerli akademisyenlerinin gayretine ihtiyaç olduğu aşikârdır. Eksiklikler giderildikçe uluslararası alanda Divan edebiyatı araştırmacılarının sözü daha çok geçecektir.

Kaynakça

- Ergin, Muharrem (1964), *Dede Korkut Kitabı (Metin-Sözlük)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara.
- Gökyay, Orhan Şaik (1985), *Dede Korkut Hikâyeleri*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Gültekin, Hasan (2013), *Nâbî-Zeyl-i Siyer-i Nebevî*, Minval Yayınları, İstanbul.
- Gültekin, Hasan (2015), *Türk Edebiyatında İnşâ*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- Hacımuftuoğlu, Nasrullah (trs), "Kur'ân ve Belâğat", *Tefsir Tarihi ve Usûlü*, Atatürk Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi e-Yayını, Erzurum.
- Horata, Osman (2012), "Nef'i'nin "Sözüm" Redifli Kasidesinin İstiare Zemini", *Bilig*, S. 61, s. 143-156.
- Kılıç, Atabey (2007), *Manzum Sözlük Mecmuası (Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 4026) Tuhfe-i Vehbî-Tuhfe-i Şâhidî-Sübha-i Sıbyân*, Laçın Yayınları, Kayseri.
- Kılıç, Atabey (2009), *Manzûme-i Keskin*, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara.
- Kılıç, Atabey (2016), "Klâsik Türk Edebiyatında Tarz-ı nesir Üç müdür?" *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Prof. Dr. Abdulkadir Ögel Özel Sayısı, S. 3, s. 51-79.
- Kortantamer, Tunca (1993), "Genç Edebiyat Araştırmacısının Yanlışları", *Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 7, s. 337-368.
- Kortantamer, Tunca (1993), "Gül Kasidesi", *Eski Türk Edebiyatı-Makaleler*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 413-435.

- Şentürk, A. Atilla; Kartal, Ahmet (2007), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Tanyıldız, Ahmet (2007), “Hâfız’ın Sanat Üslûbu ve Kur’an” (Çev: Ahmet Tanyıldız), *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2, s. 616-631.
- Tarlan, Ali Nihad (1985), *Fuzûlî Divanı Şerhi*, I-III, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, C. 1, s. 1.
- Tuğluca, Murat (2016), “1683-1699 Savaşlarında Nefir-i Âmm Halkı”, *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.40, s. 87-110.
- Tulum, Mertol (2001), *Tazarru'nâme*, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- Türk Edebiyatı Tarihi I-IV, (Ed: Talat Sait Halman, Osman Horata), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, İstanbul, 2006.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı (trs), *Büyük Osmanlı Tarihi*, I-VI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yeşilyurt, Hava (2015), *Sâlim ve Safâyî Tezkirelerindeki Biyografik Bilgilerin Karşılaştırılması*, Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

Doç. Dr. Berat AÇIL

*İstanbul Şehir Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
İstanbul/TÜRKİYE
beratacil@sehir.edu.tr*

ORCID ID: 0000-0003-1733-4077

ALİ NİHAD TARLAN'IN TENKİTLİ NEŞİR YÖNTEMİ VE GELİŞİMİ

THE METHOD AND EVOLUTION OF THE
CRITICAL-EDITIONS BY ALİ NİHAD TARLAN

DOI Number: 10.28981/hikmet.500427

ÖZ

Klasik Türk edebiyatı araştırmalarında bilimsel usulün temel vasıtalarının başında tenkitli neşir gelmektedir. Türkiye’de üniversitelerde klasik Türk edebiyatının kurucu isimlerinin başında gelen Ali Nihat Tarlan, tenkitli neşir uygulamasının da ilk bilimsel örneklerinin birkaçını ortaya koymuştur. Bu nedenle Tarlan’ın tenkitli neşirlerini ve onların gelişimini incelemek, aynı zamanda Türkiye’de tenkitli neşrin tarihinin ilk evrelerinin de gelişimini incelemek anlamına gelmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın konusu Ali Nihat Tarlan’ın tüm tenkitli neşirlerini ele almak, amacıysa Tarlan’ın tenkitli neşirlerinin gelişimini gözler önüne sermektir. Gayet tabiidir ki Tarlan, hayatı boyunca tenkitli neşrin temel hususları konusunda meseleyi daha bilimsel bir zemine oturtmak uğruna sürekli bir arayış içinde olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ali Nihat Tarlan, Klasik Türk Edebiyatı, Tenkitli Neşir, Dîvân, Yöntem

ABSTRACT

Critical-edition is among the most used apparatuses for the scientific methodology in classical Turkish literature. Ali Nihat Tarlan, one of the founders of the discipline called classical Turkish literature in the Turkish universities, has practiced a few scientific examples of critical-editions. Therefore, to examine his critical-editions and their evolutions, means to examine the evolution of the history of the critical-edition in Turkey, too. In that context, the main subject of this article is to handle all of the critical-editions has done by Ali Nihat Tarlan and accordingly the aim of the article is to reveal the evolution of the method used in those works. It is quite natural that Ali Nihat Tarlan was in a constant quest to reach a more scientific methodology in terms of main characteristics of critical-edition.

Keywords: Ali Nihat Tarlan, Classical Turkish Literature, Critical-Edition, Collected Poems, Method(ology)

Klasik Türk edebiyatının kurucularından biri ve bu alandaki ilk doktoranın sahibi olan Ali Nihat Tarlan bugün de büyük ölçüde uygulanagelen tenkitli neşir ya da edisyon kritik olarak adlandırabileceğimiz yöntemin Türkiye’deki ilk uygulayıcılarından. Asıl amacı Ali Nihat Tarlan’ın termece-i hâli ve çalışmaları¹ hakkında bilgi vermek olmayan bu yazının konusu Ali Nihat Tarlan özelinde tenkitli neşrin Türkiye’deki serencamının ilk dönemini, amacıysa Ali Nihat Tarlan’ın tenkitli neşir yöntemini ortaya çıkarmaktır.² Bu bağlamda *Şeyhî Dîvânı’nı Tetkik* (1934), *Şeyhî Divanını Tetkik 2* (1936), *Hayâlî Bey Dîvânı* (1945), *Fuzûlî Dîvânı (gazel, musammat, mukatta ve rubai kısmı) (edisyon kritik ve transripsiyon)* (1950), *Necâtî Beg Dîvânı* (1963), *Ahmed Paşa Dîvânı* (1966) ve *Zâtî Dîvânı* (1. c. 1967, 2. c., 1970) ele alınacak çalışmalardır. Söz konusu çalışmalar, tarih sırasına göre ve eserlerde uygulanan neşir yönteminin tekamülünün izi sürülmek gayesiyle ele alınıp değerlendirilecektir.³

Tenkitli neşir çalışmalarında birçok unsur önemli, kimi zaman zaruri addedilebilir. Bununla birlikte üniversitemizdeki uygulamalara da dikkat edildiğinde birkaç hususun diğerlerine kıyasla biraz daha fazla görünür olduğu fark edilecektir. Bundan dolayı bu yazının planı da Tarlan’ın her bir eserinde söz konusu unsurların varlığı ve gelişimi/tekâmülüne uygun bir şekilde kurulacaktır. Bu hususları şu şekilde sıralamak mümkündür: 1. Nüsha Tanıtımı ve Tavsifi, 2. Nüsha Şeceresi Oluşturma, 3. Transkripsiyon ve İmlâ, 4. Aparat ve Varyant Gösterimi, 5. Metin Tamiri, 6. Diliçi Çeviri, 7. Notlandırma, 8. (Aruz) İmlası. Her bir hususu ayrı bir başlık altında ele alıp Ali Nihat Tarlan’ın divan neşirlerini (ilk olması hasebiyle *Şeyhî Dîvânı’nı Tetkik* de bu listede yer alacaktır) söz konusu başlığa göre ele alacağım.

Ali Nihat Tarlan’ın klasik Türk edebiyatı geleneklerine uygun üretilmiş divanlarla ilgili eser hacmindeki ilk çalışması 1934 yılında yayımlanan *Şeyhî Dîvânı’nı Tetkik* adlı çalışmasıdır. (Tarlan, 1934) Tarlan, bu eserinin bir tenkitli neşir olmadığı farkında olduğundan daha sonraki bir çalışmada *Şeyhî Dîvânı’nı* neşretmek istediğini önsözde dile getirmektedir. Ben de Tarlan’ın hem bir divana dair ilk eseri hem de tenkitli neşre medhal sayılabilecek olan bu kıymetli çalışmanın burada kısa da olsa ele alınması gerektiğini düşünüyorum. Önsözde eseri dâhilî ve haricî olmak üzere iki yönden incelediğini dile getiren Tarlan’a göre

¹ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Diriöz, 1965); (İnan, 1965); (Tarlan, 1995).

² Bu yazının kapsamı ve amacı Türkiye’de tenkitli neşrin tarihi olmadığından Ali Nihat Tarlan’dan önce neşredilmiş veya yapılmış tenkitli neşirler (özellikle üniversitedeki bitirme tezleri) makaleye dâhil edilmemiştir. Tarlan zamanında yazılmış ve ondan sonra çokça etkili olmuş ilk bilimsel makale Ahmet Ateş’e ait olup mu makalenin kapsamı dışındadır. Bkz. (Ateş, 1942)

³ Ali Nihat Tarlan hakkında bir madde yazan Günay Kut’a göre onun tenkitli divan neşirleri şunlardır: Tenkitli Divan Neşirleri: *Hayâlî Bey Dîvânı* (İstanbul 1945); *Fuzuli Divanı: Gazel, Musammat, Mukatta ve Rubai Kısmı* (İstanbul 1950); *Necati Beg Divanı* (İstanbul 1963); *Ahmed Paşa Divanı* (Ankara 1966); *Zati Divanı I-II, Gazeller Kısmı*, (İstanbul 1968-1970); Tarlan’ın vefatıyla gazellerin geri kalan kısmı Mehmed Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri tarafından hazırlanıp neşredilmiştir, (İstanbul 1987). Bkz. (Kut, 2011).

haricî kısımlar şunlardır: “Divanın yazıldığı tarihler, yazı şekilleri, tekâsüf ettiği muhit, muntazaman tesbit edilmiş nüsha farkları”. Söz konusu haricî kısımları eserinde incelemiş olan Tarlan, nüsha farklarını sadece İstanbul’dakilerle sınırlı tutmak zorunda kaldığını belirtmiştir. Dolayısıyla Şeyhî’ye ait tüm *Dîvân* yazmalarının nüsha farkları tespit edilmiş değildir. Çalışmada mükemmelen ele alınıp incelenmiş dâhilî kısımlar ise şunlardır: 1. Dinî, fikrî cephe (tasavvuf), 2. Hayat, şahsiyet ve muhitine dair izler ve 3. San’at cephesi.

Ali Nihat Tarlan’ın bu eserinde çeviriyazı, nüsha şeceresi, nüsha tavsifi, fark gösterme, diliçi çeviri gibi tenkitli neşrin temel unsurları doğal olarak yer almamaktadır. Bununla birlikte elimizdeki eser Şeyhî başta olmak üzere dönem edebiyatını ve sanatını anlamak açısından elzem bir çalışmadır. Nitekim Yekta Saraç, akademimizde bu evsafıta bir çalışmanın bir daha yapılamamış olduğunu, yapılan çalışmaların Ali Nihat Tarlan’ın eserindeki bakış açısını daralttığını ortaya koymaktadır. (Saraç, 1999) Saraç’a göre “Tarlan’ın çalışması Şeyhî’nin şiirlerinden hareket ederek onun sanat simasını çizmiş bu sırada gelenek içindeki yerine dikkat çekmiştir.” (Saraç, 1999: 215) Saraç’ın dikkat çektiği bu husus, benzeri çalışmalarda eksik kalmıştır çünkü Tarlan’ın izinden giden ve divan edebiyatı araştırmalarının yöntemini belirleyen Mehmed Çavuşoğlu ve Harun Tolasa, eseri odağa aldıkları için şairin sanat telakkisini ortaya çıkarmayı incelememiş görünmektedirler. (Çavuşoğlu, 1971); (Tolasa, 1973) Söz konusu eserler, klasik Türk edebiyatında tahlil ve şerh çalışmalarının (Güleç, 2007: 1-27) yönünü büyük oranda belirlemiş olmalarına rağmen tenkitli neşir/edisyön-kritik başlığı altında incelenebilecek eserler değillerdir.

Ali Nihat Tarlan, bu ilk yayından iki yıl sonra *Şeyhî Divanını Tetkik 2* (Tarlan, 1936) adıyla ilk çalışmanın devamını yayımlamış ve burada sadece kasidelere yer vermiştir. Bu eserde de transkripsiyön alfabeti, nüsha tavsifi, şecere, aparat gibi unsurlar yer almamaktadır. Bununla birlikte beyitlerin nesre çevirileri, ayrıntılı notlandırmalar, iktibasların kaynaklarının gösterimi, remizlerin asılların vurgulanması gibi şerh addedilebilecek unsurlar ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Metnin sonunda ayrıca Şeyhî Divanında Kıssalar başlığı altında, başta peygamber kıssaları olmak üzere, edebiyatımızda sıkça kullanılan kıssalar anlatılmıştır. Daha sonra Dil ve İmla başlığı altında telaffüz, lügatçe, cümle bilgisi, fiil çekimi gibi önemli hususlar detaylı bir şekilde sunulmuş hem dönemin diline hem de Şeyhî’nin diline ait hususiyetlerin kimilerine temas edilmiş, son olarak tasnif edilmiş bir indeks çalışmaya eklenmiştir.

Ali Nihat Tarlan’ın 1945’te yayımlanan önemli çalışması *Hayâlî Bey Dîvânı* genellikle Tarlan’ın ilk tenkitli neşri addedilir (Tarlan, 1945) Eserin girişi bulunmamaktadır. Hayâlî Bey başlığıyla şairin terceme-i hâli verilmeye başlanır. Şairin hayatı ve sanatıyla ilgili malumat belli başlı tezkire ve biyografi eserlerine müracaat edilerek verilmiştir (Tarlan, 1945: VII-XVIII) Bibliyografya kısmı da şairin terceme-i hâlinden hemen sonra gelmektedir. Eserin bir sonucu da bulunmamaktadır.

Günay Kut’un Ali Nihat Tarlan’ın eserleri arasında tenkitli divan neşri saydığı bir diğer çalışması *Fuzuli Divanı: Gazel, Musammat, Mukatta ve Rubai Kısmı C I (Edisyon kritik ve Transkripsiyon)* (Tarlan, 1950)’dir. Bu çalışmanın kapağında ilk defa olmak üzere eserin isminden sonra Edisyon Kritik ve Transkripsiyon ibareleri eklenmiştir. Eser bir Önsöz ile başlamaktadır. Daha sonra Transkripsiyon başlığı altında beş maddede imla ve çeviriyazı hususları sunulmaktadır. Bunu Karşılaştırılan Nushalar başlığı takip etmektedir. Burada yedi nüsha tanıtılmaktadır. Daha sonra Gazeller başlığıyla metnin kendisi verilmektedir.

Eserin Önsöz’ü oldukça önemlidir çünkü Ali Nihat Tarlan’ın edisyon kritik anlayışını bu satırlardan öğrenmek imkân dahilindedir. Tarlan’a göre edisyon kritik “muhtelif nüshaları karşılaştırıp mihanikî olarak farklarını tesbit etmek değil bir sanatkârın eserini zaman ve muhitin üzerine yığıldığı yanlışlardan kurtarıp onu aslî siması ile yeniden meydana getirmeye çalışmaktır.” (Tarlan, 1950: III) Burada hem nüsha farkları hem de nüsha şeceresiyle ilgili Tarlan’ın görüşlerine dikkati çekmek isterim. Ona göre sadece farkları tespit edip göstermek bir edisyon kritik için yeterli değildir. Bununla birlikte edisyon kritik için elzem olan tüm nüshaların görülmesi neticesinde oluşturulacak nüsha şeceresinden söz edilmemesi de ayrıca dikkati celp etmektedir. Nitekim hem bu eserde hem de Tarlan’ın önceki çalışmalarında ne tüm nüshalar görülmüş ne de buna binaen nüsha şeceresi oluşturulmuştur.

Yaptığım alıntıyla ilgili vurgulamak istediğim bir diğer husus, eserin aslî simasının ortaya konma gayesidir. Dolayısıyla tüm nüshalar görülmemiş, şecere oluşturulmamış olsa bile Tarlan’ın ilk defa edisyon kritik terimini kullandığı bu çalışmasındaki amacının *Fuzulî Dîvânı*’nın aslî simasını ortaya koymak olduğu aşikârdır. Nitekim Önsöz’ün hemen başında edisyon kritik’in zorluğuna dikkat çeken Tarlan “büyük bir sanatkârın eserini, kendi tarafından yazılan nusha elde bulunmadıkça, aslî safiyeti ile tam bir şekilde meydana getirmek hayli güç ve adeta imkânsızdır” demektedir (Tarlan, 1950: III)

Ali Nihat Tarlan tarafından 1963 yılında yayımlanan *Necatî Beg Divanı* önceki çalışmalarda kullanılan yöntemin tekâmül etmiş biçimi gibidir (Tarlan, 1963) Eser altı sayfalık uzun sayılabilecek, bir edebiyat çalışmasının nasıl olması gerektiğini ve Tarlan’ın bundan önceki çalışmalarının bu çalışmayla ilişkisini ayrıntılı bir şekilde anlatan bir Önsöz ile başlamaktadır (Tarlan, 1963: I-VI). Tarlan’ın eserlerinde ilk defa bu kadar ayrıntılı bir Önsöz ile karşılaşmaktayız.

Necatî Beg Hayatı başlığı altında şairin hayatına dair bilgiler sunulmaktadır (Tarlan, 1963: XV-XXVIII) Burada Hammer, Gibb gibi müsteşriklerin yanı sıra Sehî Beg, Âşık Çelebi, Lâtîfî, Hasan Çelebi tezkireleri ile *Kühû’l-Ahbâr* ve *Keşfü’z-zünûn*’ın ilgili kısımlarından faydalanılmıştır. Tarlan söz konusu kaynakları aktarırken metinlerin çeviriyazılarını verdikten sonra Sehî Beg, Âşık Çelebi, Lâtîfî, Hasan Çelebi, *Kühû’l-Ahbâr*’ın tercümelerini de sırasıyla sunmuş ve bölümü öylece bitirmiştir. Bundan sonra divanın metni herhangi bir başlık kullanılmadan çeviriyazıyla sunulmuştur.

verilmekte, bunu takiben Âşık Çelebi, Ahdî, Beyânî, Riyazî gibi tezkire yazarlarının onun hakkındaki hükümlerini ihtiva eden bölümleri transkripsiyonlu bir şekilde sunulmaktadır (Tarlan, 1968: X-XXV) Bu bölümden sonra Zâî Dîvânının Nüshaları başlığı altında yedisi İstanbul kütüphanelerinde biri Çorum'da olmak üzere sekiz adet nüsha tanıtılmaktadır (Tarlan, 1968: XXVI-XXXII) Metin bundan sonra başlamakta ve ilk cilt 496 gazel ihtiva etmektedir.

1. Nüsha Tanıtımı ve Tavsifi

Tenkitli neşir ameliyesinde yapılacak ilk iş, nüshaların tanıtımı ve tavsifidir. Her ne kadar günümüzde nüshanın kendisine dokunmak pek mümkün görünmüyor olsa da araştırmacının hangi nüsha(lar) üzerinde çalıştığını tüm boyutlarıyla tanıtması zaruridir.⁵ Yazmanın cildi, kâğıdı, tezhibi gibi tezyinî özellikleri, müellifi, müstensihî, derkenar notları, cetvel gibi şekilsel özelliklerinin tümünün ayrıntılı bir şekilde tavsif edilmesi gerekmektedir. Ali Nihat Tarlan'ın neşirlerinin tümünde bu konuya ihtimam gösterildiği anlaşılmaktadır.

Hayâlî Bey Dîvânı adlı çalışmada Karşılaştırılan Nüshalar başlığı altında Tarlan'ın deyimiyle tümü İstanbul'da bulunan yedi nüsha tanıtılmış (nüshalara tek tek bakıldığında birinin Ankara'da birinin de Bursa'da olduğu anlaşılmaktadır) ve her birine bir rumuz verilmiştir. Bunların ilki esas nüsha ittihaz edilmiş olup nüsha tavsifinde eserin kütüphane katalog bilgisi, nüshanın cildi, varak adedi, ebadı, kâğıt rengi, satır sayısı, hattın cinsi, haşiye ihtiva edip etmediği, dikkati celp eden hususlar, mürekkebin rengi, istinsah tarihi bilgisi, eserin ilk ve son mısraları verilmiştir (Tarlan, 1945: XIX-XXII) Diğer altı nüsha da aynı usulle tanıtıldıktan sonra "karşılaştırıldığı hâlde metne idhâline lüzum görülmeyen" dördü İstanbul'da, biri Ankara'da, biri de Bursa'da bulunan altı adet nüshanın sadece kütüphane katalog bilgileri verilmiştir.

Fuzuli Divanı adlı çalışmada Karşılaştırılan Nushalar başlığı altında yedi nüshanın her birine birer rumuz verilmiş ve tavsif edilmiştir. Tavsif esnasında kısa notlar şeklinde istinsah tarihi, müstensih, yazı, varak ölçüsü, sayfada yazının kapladığı alanın ölçüsü, satır sayısı, varak sayısı, cilt, kâğıt (burada filigran

⁵ Ali Nihat Tarlan, hiçbir çalışmasını söz konusu divanın tüm nüshalarına dayanarak yapmamıştır. Bunun yerine çoğunlukla İstanbul kütüphanelerinde bulunan nüshaların yeteri sayıdaki nüshası ile Anadolu'daki kütüphanelerde bulunan kütüphanelerden temin edilmiş bir veya iki nüsha, kimi zaman da yurt dışından edinilmiş bir nüsha üzerinden metin tesis edilmiştir. Tarlan, bunu imkânlar ölçüsünde diye tarif etmektedir. Günümüz çalışmalarında metinlerin mecmualarda bulunan bölümleri de tenkidli neşre dahil edilmektedir. Bu tarz çalışmaların ilk örneklerini de aslında Ali Nihat Tarlan göstermiştir. Buradan hareketle Tarlan'ın neşrettiği divanlarda yer almayan kimi manzumeler, mecmualarda bulunarak daha sonra makaleler şeklinde yayımlanmıştır. Dolayısıyla hem Tarlan'ın neşrine dâhil etmediği nüshaların değerlendirmesi hem de mecmualarda bulunan manzumelerin ilavesini muhtevi çalışmalarla söz konusu neşirler ikmâl edilebilir. Bunlara birkaç örnek olması hasebiyle şu çalışmalar zikredilebilir: (Köksal, 2011: 449-467); (Bahadır, 2012: 921-946); (Açıkgöz, 2017: 1-8); (Akyüz vd. 1958); (Gölpınarlı, 1961); (Üzgor, 1996: 151-158); (Dilçin, 2001); (Zülfe, 2006: 227-236); (Yusufova, 2013: 177-185); (Şanlı, 2017: 267-281); (Poyraz, 2014); (Kurtoğlu, 1995).

konumlandırılır. Bu sayede hangi nüshaların hangilerinden kopya edildiği ortaya çıkarılmaya veya ortak yanlışlar tespit edilmeye çalışılır. Bu amaçla çalışılacak metnin tüm nüshalarına ulaşip onların incelenmesi sonucu bir şecere ortaya çıkarmak evvel emirde yapılması gereken ameliyelerden biri addedilmektedir.

Ali Nihat Tarlan’ın nüsha tespiti konusundaki titizliğini öğrencisi ve bir dönem asistanı Günay Kut şöyle açıklamaktadır: “Çeşitli kütüphanelerden bulunan Ahmet Paşa yazma nüshalarını tesbit eden Prof. Ali Nihat hoca bu divanın tenkitli neşirini hazırlamak için on beş divan üzerinde çalışmıştır. Metnin üzerinde çalışma yapılmadan önce sahih ve eski bir nüshanın transkripsiyonunu yapan hocam daha sonra diğer on dört divandaki farkları kaside kaside, gazel gazel ayrı defterlere çıkarmıştır.” (Kut, 1965: 109)

Karşılaştırılan Nüshalar başlığında da görüldüğü gibi *Hayâlî Bey Dîvânî*’nda sadece nüshalar değerlendirilmiştir. Bu yüzden çalışmanın tam bir tenkitli neşir (edisyona-kritik) olduğunu söylemek güçtür zira eserin kaç nüshası olduğuna dair bir bilgi verilmemiş, tenkitli neşir için ilk şart olan tüm nüshaları görme zorunluluğu ihlal edilmiştir. Bundan mütevellit nüsha şeceresi de oluşturulmamış, esas ittihaz edilen (en eski ve sahih) nüshanın metni kaydedilmiş, diğerleri fark olarak gösterilmiştir. İlk nüshanın niçin esas nüsha kabul edildiğine dair bir malumat verilmemiş olup (eserin istinsah tarihi bile belli değildir) sadece eski ve güzel bir nüsha olduğu belirtilmiştir.

Benzer şekilde *Necatî Beg Divanı*’nda da nüsha şeceresi oluşturulmamıştır. Sadece nüshaların bir özelliği varsa (müstensih bilgisi gibi) belirtilmiştir. Bu çalışma için üçü İstanbul dışında olmak üzere toplam yirmi altı nüsha tanıtılmıştır. Ali Nihat Tarlan Önsöz’de “Dil hususunda, yani Türkçe kelimelerin telaffuz meselelerinde o devre çok yakın nüshalar arasında harekeli nüsha olan Sl. d ve RY nüshaları esas ittihaz edilmiştir” demektedir (Tarlan, 1963: IV) Bununla birlikte, dil hususiyetleri dışında, genel olarak tek bir eser esas ittihaz edilmiş değildir. Ali Nihat Tarlan tüm nüshaları mukabele etme yoluna gitmiş görünmektedir.

Ahmed Paşa Divanı’nda, Ali Nihat Tarlan’ın diğer çalışmalarında olduğu gibi nüsha şeceresi oluşturulmamıştır. Toplamda on dört nüsha incelenmiştir. Günay Kut’un aparat bölümünde de aktaracağımız ifadeye göre bütün nüshalar incelemede kullanılmıştır fakat bu husus eserin hiçbir yerinde belirtilmemiştir. Kut, “Bazen en eski ve iyi olarak aldığımız nüshada öyle bir kelime çıkardı ki beytin mânası ile ilgisi olmazdı, o zaman diğer nüshalardaki farklardan istifade ederdik” diye yazarak hem tek bir nüshanın eski ve iyi olduğu için “esas” ittihaz edildiğini ima etmekte hem de tüm nüshaların mukabele edildiğini nakletmektedir (Kut, 1965: 110)

Ali Nihat Tarlan’ın önceki neşirlerinde olduğu gibi, *Zatî Divanı*’nda da nüsha şeceresi oluşturulmamıştır. Nüshaların tümü görülmemiş, öncekilerde olduğu gibi kâfi geldiği düşünülen veya imkânların elverdiği ölçüde İstanbul kütüphanelerindeki nüshalarla iktifa edilmiştir. Çorum’da bulunan bir nüsha

İstanbul nüshalarına ilave edilmiştir. Nüshalar arasında herhangi bir hiyerarşi ilişkisi de kurulmamıştır.

Sonuç olarak nüsha şeceresi oluşturma meselesinde Ali Nihat Tarlan'ın hazırlamış olduğu tenkitli neşirlerde azami ihtimam gösterilmediği anlaşılmaktadır. Dönemin şartları ve imkânları göz önüne alındığında çoğunlukla İstanbul kütüphanelerinde bulunan nüshalar mukabele edilmiş, aralarında herhangi bir hiyerarşi kurulmamış ve tümü mukabele edilmiştir. Fakat nüshaların hepsi görülmemiş olsa bile eldeki nüshalar arasında da bir şecere oluşturma hedefinin güdülmediği anlaşılmaktadır. İstisnaî olarak *Necatî Beg Divanı*'nda dil hususunda, telaffuz meselelerinde şairin yaşadığı döneme daha yakın ve harekeli olan iki nüsha esas ittihaz edilmiştir. Bu yönleriyle bakıldığında, nüsha şeceresi oluşturulmayan bu çalışmaların tenkitli neşir nazariyesi açısından tam birer tenkitli neşir addedilmelerinin kolay olmayacağı iddia edilebilir.

3. Transkripsiyon ve İmla Özellikleri⁶

Tenkitli neşrin önemli özelliklerinden bir diğeri de metnin transkripsiyon alfabesiyle sunulmasıdır. Bu alfabenin hususiyeti, eldeki metni Arap harfleriyle yeniden yazmaya imkân sağlamasıdır. Dolayısıyla araştırmacı, bu anlamda, sadece bir “çevirmen” rolündedir ve metne herhangi bir müdahalede bulunmamaktadır. Nitekim tenkitli neşrin asıl iddialarından biri de metni olduğu gibi okura sunduğudur. Ali Nihat Tarlan ilk çalışmalarından itibaren bu hususa azami dikkat etmeye çalışmış görünmektedir.

Hayâlî Bey Dîvânı'nda nüsha tanıtımı ve tavsifinden sonra Transkripsiyon başlığı altında çeviriyazı alfabesi ve metin oluşturulurken uyulan esaslar bir arada verilmiştir.⁷ Sonraki neşirlerde de kullanılacak meşhur beş maddelik uyulan esaslar manzumesi ilk defa bu eserde verilmiştir. Vâv-ı ma'dûlelerin ünlüsü italik yazılmıştır: *ḥāb* gibi. Her bir harfin transkripsiyon alfabesindeki karşılığı gösterilmiştir. Kelime telaffuzlarında 15 ve 16. yüzyıllara riayet edilmiştir: itmek, irmek, dimek gibi. Arapça ve Farsça kelimelerde ekler ve kelimeler çizgi ile ayrılmış, mürekkep isim veya sıfatların arasına bir çizgi konmuştur. Harf-i tarif iki çizgi arasına konmuştur. Farsça terkiplerde izafet veya terkip esresi i, î, ü, u olarak, muzaf veya mevzufsa bir çizgi ile bağlanarak gösterilmiştir. Atif vavı iki çizgi arasındadır.

Burada tıpkıbasımın ilk hâline de rastlamak mümkün çünkü yazar “O zamanki imlâ şekillerini belirtmek ve nüshalar hakkında bir fikir vermek” amacıyla eserin sonunda üzerinde çalıştığı nüshaların ilk ve son varaklarının tıpkıbasımlarını

⁶ Her ne kadar Ali Nihat Tarlan, başlık olarak sadece “Transkripsiyon”u kullanmış olsa da bu bahis altında kim zaman imla özelliklerine de yer verdiği müşahede edilmektedir. Nitekim günümüz uygulamasında bu başlık tercih edilmektedir.

⁷ Metnin oluşturulmasında uyulan esaslar, aslında transkripsiyon başlığı altında ele alınmayacak denli farklı bir mevzudur fakat Tarlan, böyle takdir etmiş ve uzunca bir süre bu uygulama devam etmiştir. Ben de Tarlan'ın tasarrufuna uyarak söz konusu dikkatlere dair açıklamalara bu bahiste yer vereceğim.

okura sunmuştur. Burada tıpkıbasım tabiri yerine fotoğraf kelimesi kullanılmıştır (Tarlan, 1945: XXIII-XXIV) Bununla birlikte Ali Nihat Tarlan'ın sonraki çalışmalarında bu uygulamaya yer verilmemiştir. Daha sonra “Divan-ı Hayalî Beg” başlığıyla metin başlamaktadır (Tarlan, 1945: 3) Günümüz uygulamasında bu kısım genellikle sadece “Metin” başlığını taşımaktadır. Burada sırasıyla Kasideler, Musammatlar (burada da kasideler mevcut), Gazeliyyât (tertip yok) ve Mukattaat kaydedilmiştir. Manzumelere Arap rakamları kullanılmak suretiyle numara verilmiştir.

Fuzulî Divanı'nda Gazeller başlığıyla transkripsiyonlu metin verilmektedir. Burada gazellere Roma rakamları kullanılmak suretiyle numara verilmiş, vezin belirtilmemiştir. Metinde bulunan Arapça beyitler veya sure isimleri Arap harfleriyle dizilmiştir. Transkripsiyon bahsinde ise *Hayâlî Bey Dîvânî*'nda yer alan şu hususlar dile getirilmiştir:

1. Medli harflerin yazımı, vâv-ı ma'dûle'nin yazımı (italik ile gösterilmektedir: *hâr* örneğindeki gibi), Türk alfabesinde yer almayan harflerin yazımı
2. Türk alfabesinde yer alan harflerin yazımı
3. Kullanılan imla: XV ve XVI. yüzyılın imlası tercih edilmiştir, itmek, virmek gibi kelimelerdeki “i” sesi “e” olarak gösterilmiştir.
4. Arapça ve Farsça kelimelerde ekler çizgi “-“ ile bağlanmıştır.
5. Harf-i tarif iki çizgi arasındadır, Farsça izafetler bir çizgi ile ayrılmış, atıf vavları iki çizgi arasında alınmıştır (Tarlan, 1950: VI-VII)

Görüldüğü gibi bu hususların kimileri aynı zamanda aruz imlasını da ilgilendirmektedir.

Necatî Beg Divanı'nda da tam transkripsiyon kullanılmış olup önceki yayımlarla aynı sistem takip edilmiştir. Transkripsiyon başlığı altında özellikle *Hayâlî Bey Divanı* ve *Fuzulî Divanı*'ndakinde olduğu gibi beş maddelik bir açıklamaya yer verilmiştir. (Tarlan, 1963: VIII) Onlardan farklı olarak üçüncü maddede şu ifade ilave edilmiştir: Mazî-i şühudî ve naklî (görülen ve duyulan geçmiş zaman) ekleri “dı” ve “mış” şeklinde gösterdik. Bu harfler aheng-i telaffuza göre değişebilir (Tarlan, 1963: VIII)

Ahmed Paşa Divanı'nda divan metninin tespitinde tam transkripsiyon kullanılmıştır. İlk defa olmak üzere manzumelerin vezinleri de gösterilmiştir. Örneğin ilk vezin şu şekilde gösterilmiştir:

Müfte'îlün Müfte'îlün Fâ'îlün

- + + - / - + + - / - + -

Tüm beyitler *Hayâlî Bey Dîvânî*'nda da olduğu gibi birden başlamak kaydıyla numaralanmıştır. Ayrıca Transkripsiyon bahsinde belirtilmediği hâlde, bu neşirde de kasrlar iki kelimeyi birbirine bağlayan bir yay ile gösterilmiştir. Örneğin “Ansuz işe başlama ki olmaz tamam” mısrasında “ki olmaz”, “kolmaz” şeklinde kasrla

metne en yakın metni bulmağa çalışıyorum. Eğer müstensih hatalarını da fark olarak gösterirsem veya bir nüshayı esas olarak alır diğerlerinde bulunan farkları aşağıya alırsa bu basit bir teknikten başka bir şey olmaz” (Kut, 1965: 110)

Hayâlî Bey Dîvânı'nda metin kısmında aparat kullanılmıştır. Her bir manzumeye bir numara verilmiş ve numaranın yanına yıldız “*” işaretiyle bir dipnot konmuş olup dipnotta manzumenin yer aldığı nüshalar (alfabetik sıraya riayet edilmeden) gösterilmiştir. Metindeki farklar aparatta köşeli parantez içinde beyit numarası verilmek suretiyle gösterilmiştir. Usul olarak beyte dahil edilen varyant önce yazılmış, bir boşluktan sonra iki nokta işaretiyle ayrılmış ve diğer varyant gösterilmiştir. Varyantın bulunduğu nüshalar, varyanttan sonra, arada herhangi bir noktalama işareti olmaksızın nüsha(lar)ın rumuzları gelecek şekilde gösterilmiştir. Rumuzlar arasında herhangi bir noktalama işaretine yer verilmemiştir. Örneğin “[1] cây-i : dâr-ı Üs”. Aynı beyitte birden fazla nüsha farkı gösterileceği zaman farklar, bazen taksim işaretiyle “/” bazen de “|” işaretiyle birbirinden ayrılmıştır. Örneğin “[4] Yañaya : sūya Ün yaña M / şâf : şâfi Ün Üv C”. Bu örnekte görüldüğü gibi birden fazla fark olduğunda üçüncü fark, ikinciden sonra araya herhangi bir noktalama işareti konmadan, önce fark sonra rumuz gelecek şekilde gösterilmiştir. Taksim işaretinden önce ve sonra bazen boşluk bırakılmış bazen bırakılmamıştır.

Fuzulî Divanı'nda da inceleme esnasında aparat kullanılmıştır. Büyük oranda *Hayâlî Bey Dîvânı*'ndaki uygulamalarla aynı olan aparat kullanımında kimi ufak farklar da yok değildir. Öncelikle aynı beyitte birden fazla farkın gösterimini birbirinden ayırmak için *Hayâlî Bey Dîvânı*'nda kimi zaman taksim işaretiyle “/” bazen de “|” işaretiyle ayrılmıştır. Burada taksim işaretinde karar kılındığı anlaşılmaktadır. Yine *Hayâlî Bey Dîvânı*'ndan farklı olarak aparat numaraları her gazelde yeniden birden başlayacak şekilde numaralandırılmıştır. Sayfadaki ilk gazelin ilk beytinin soluna [I] işareti konmuş, aynı işaret aparatta da yer almış ve ona ait farklar belirtilmiştir. Sayfada bulunan ikinci gazel [II] ile gösterilmek suretiyle iki gazelin aparatları birbirinden tefrik edilmiştir. Nüsha farkı gösterilirken farkın bulunduğu nüshalar rümuz kullanılmak suretiyle belirtilmiş fakat rümuzlar arasına koyu ve büyük birer nokta konmuştur.

Necatî Beg Divanı'nda aparat kullanımında önceki yayınlarla aynı yöntem izlenmiştir. Göze çarpan ilk fark, nesir parçalarındaki nüsha farklarının [*] işaretiyle gösterilmiş olmasıdır. İkinci farkta köşeli parantez içinde iki tane yıldız konmakta ve böylelikle kaçınıcı fark olduğu anlaşılmaktadır. Nazım kısımlarında olduğu gibi nüsha farklarını belirten numaralar, her sayfada yeniden 1'den başlamaktadır. Aparat gösteriminde hem nazım hem nesir için iki noktadan önceki farkın doğru olanı gösterdiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu varyant, metne dahil edilmektedir. Daha önce de dile getirildiği gibi yirmi altı nüshaya müracaat edilmiştir. Nüsha farkı gösteriminde doğru varyantın hangi nüshada yer aldığı bilgisine yer verilmemekte fakat tercih edilmeyen varyantın hangi nüshalarda yer aldığı belirtilmektedir. Dolayısıyla hatalı varyantı barındıran nüshalar dışındaki

nüshaların doğru varyantı ihtiva ettiği sonucu çıkmaktadır. Örneğin şu aparatta Ü. 2, 3, 4, 5, 6, 7, F. d., Sl. a, A, M. a. Nüshaları dışındaki nüshalarda da metnin “fuşahâ ve bülegâ” şeklinde tespit ettiği anlaşılmaktadır. “[*] fuşahâ ve bülegâ : bülegâ ve fuşahâ Ü. 2, 3, 4, 5, 6, 7, F. d., Sl. a, A, M. a.” (Tarlan, 1963: 4) Ali Nihat Tarlan, bu durumu açıklayan herhangi bir izahta bulunmamıştır. Bununla birlikte şu örnekte olduğu gibi metne dahil edilen varyant yine başta gösterildiği hâlde, onun hatalı olduğu ayrıca belirtilmiştir: “[**] kelimâta : kemâlâta Tk (kemâlâta daha doğru olsa gerektir)” (Tarlan, 1963: 9) *Fuzulî Dîvânı*'nda da buna benzer çokça kullanım vardı. Buradan anlaşıldığına göre, Tarlan belirtmese de (Günay Kut belirtmişti) metnin kurulmasında doğru olduğuna kanaat getirilen bir nüsha, hatalarıyla birlikte kayda geçirilmiş, müreccah nüsha farkları ayrıca belirtilmiştir.

Kimi durumlarda beytin tamamı nüsha farkı oluşturacak şekilde nüshalar arasında farklılaşmaktadır. Bu durumda beytin tamamı aynı usulle aparatta önce tercih edilen gelmek üzere yazılmış, sonra tercih edilmeyen varyantlar kaydedilmiştir. Beyitler kaydedilirken şu örnekte olduğu gibi iki mısra arasına uzun bir çizgi konmuştur: “[6] Mâhuñ gümüş külîçesi olmışdı nâ-be-dîd – Encüm dökerdi dâmen-i gerdün ile türâb : Elbette kırş-ı mâh bulunmak gerek diyu – Dökdi zemâne dâmen-i gerdün ile türâb F.a.” (Tarlan, 1963: 27) Birden fazla nüsha farkı olduğunda, ikisi de gösterilmiş ve aralarına bir taksim “/” işareti konmuştur. *Fuzulî Dîvânı*'nda kimi zaman iki tane taksim işareti bulunduğu rastlanmıştır; bu eserde tek taksim işaretinde karar kılındığı anlaşılmaktadır.

Metin içinde kullanılan Arapça ve Farsça ibareler Arap harfleriyle tespit edildiğinden dolayı, söz konusu ibarelerle ilgili nüsha farkları da aparatta Arap harfleriyle kaydedilmiştir.

Ali Nihat Tarlan bu eserdeki nüsha farkı gösterimiyle ilgili olarak şunları yazmaktadır: “Yapılacak yegâne şey, sanatkârın şahsiyetine ve devrine ruhan, fikren girip burada izahı uzun metodlarla mukayese ve kritik yaparak doğruya yaklaşmak için çabalamaktır. Biz de bu yolu tuttuk. Yanlış olduklarına kat'î kanaat getirdiğimiz farkları tesbit etmedik. Ancak ne derece yanlış nüshalarla karşılaştığımız hakkında okuyucuya bir fikir verecek derecede nüsha farklarını gösterdik. Gösterilen nüsha farkları, ekseriyetle doğrulukları ihtimal dahilinde olanlardır. Dönerlere yardımcı olur diye bazı imlâ farklarını da göstermeyi ihmal etmedik.” (Tarlan, 1963: VI) Bu açıklamalar da eserdeki tutarsızlıkların nedenini açıklıyor gibidir.

Ahmed Paşa Divanı'nda da aparatlar köşeli parantez içinde gösterilmiştir. Fakat bu kez hem farkın bulunduğu beyitte hem de aparatta aynı işarete yer verilmemiş, sadece aparatta köşeli parantez içinde rumuz gösterilmiştir. Hangi farkın hangi beyte ait olduğunu belirtmek için tüm beyitler numaralanmış, aparatlar da beyit numarasını taşıyacak şekilde kaydedilmiştir. Örneğin sekizinci beyitte bir nüsha farkı varsa aparat kısmında köşeli parantez için sekiz yazıldıktan sonra fark gösterilmiştir. Böyle olduğunda aparat numarası her sayfada birden başlamamış,

aparata uygulamasının kuralları henüz netleşmemiş, Ali Nihat Tarlan bile farklı zamanlarda farklı tasarruflarda bulunabilmiştir. Nitekim Tarlan'ın hazırladığı *Fuzuli Divanı*'nda buna benzer oldukça fazla kullanım bulunmaktadır.

Necatî Beg Divanı'nda kimi durumlarda nüsha farkı gösterimi ve notlandırma iç içe geçmektedir. Örneğin şu nüsha farkı gösterimi hem usul olarak diğerlerinden farklı (işaretler yerine sözel anlatım tercih edilmiştir) hem de içinde notlandırma barındırmaktadır: “[32] tîr-cân : bütün nushalarda bunun yerine tercemân kelimesi yazılmıştır ki her vech ile yanlış ve ma'nasızdır. Yalnız Ü. 7 nushasında tîre-cân yazılıdır. Birinci mısra'da miyân kelimesi geçtiğine nazaran tîre-cân değil tîr-cân olması icab eder. Çünkü tîr'in bir ma'nası da kıl'dır.” (Tarlan, 1963: 39) Şu örnek de benzer bir uygulamayı barındırmaktadır: “[9] Bu beyit muhtelif nushalarda : Allâh ki nice ta'neler itse, Lâyık ki nice ta'neler eyler şekillerinde yazılmış ise de biz Tk nüshasındaki şekli tercih ettik. Bu beyitte 920 yılında sadr-ı a'zam olan Sinanüddin Yusuf Paşaya telmih vardır. İkinci Bayezid terbiyet-kerdesidir. Burada ‘tîğ’ ile padişah kastedilmiştir.” (Tarlan, 1950: 49) Metin boyunca buna benzer birçok uygulamaya tesadüf etmek mümkündür.

Ahmed Paşa Divanı'nda Tarlan, kimi zaman yukarıda olduğu gibi, metne dahil etmediği varyantlar hakkında da notlandırmalar yapmaktadır: “behişt-i : behiştî A-1 Sl.b (behiştî'nin sonundaki ya harfi imale dolayısıyla konmuş olması muhtemeldir)” (Tarlan, 1966: 33)

Zatî Divanı'nda notlandırmaya rastlanmamaktadır. Yalnızca aparatlarda gazellerin eksik veya fazla beyitleri sözel olarak belirtilmiştir. Kimi durumlarda bu bir işaret vasıtasıyla dile getirilmiştir. Dolayısıyla burada yerleşmiş bir kullanımdan söz etmek mümkün değildir. Örneğin ikinci ciltte yer alan 516 numaralı gazelin üçüncü beyti sadece HM nüshasında, 517 numaralı gazelin üçüncü ve dördüncü beyitleri sadece Ü. 2 nüshasında bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla [3] – HM, [3] – Ü. 2 ve [4] – Ü. 2 şeklinde gösterilmişlerdir. (Tarlan, 1970: 20, 21)

Başka bir aparatta ise gazelin hangi nüshalarda yer aldığı bilgisi verildikten sonra parantez içinde “Bu gazelin *Zâtî*'ye ait olması şüphelidir” (Tarlan, 1970: 29) yargısına yer verilmekte fakat herhangi bir açıklamada bulunulmamaktadır. Kimi kelimeler anlam açısından iki farklı okumaya uygundur. Bunlar genellikle aparatta parantez içinde belirtilmişlerdir. Örneğin 625/4'te “geldükçe”, “güldükçe”; 688/5'te “elümle”, “elemle”; 643/3'te “ben de”, “bende” şeklinde de okunabilir biçiminde not düşülmüştür. (Tarlan, 1970: 129, 142, 147) 705/5'te yer alan “Yunmaduk yüzüne bakmak ola mıdur *Zâtî*'nüñ/Yuyucu görsün cihân içre rakîbâ şüretüñ” beytindeki “*Zâtî*” kelimesinde tevriyeli olduğu aparatta belirtilmiştir. (Tarlan, 1970: 209) Tek bir örneğine rastlanan bir durum da şudur: 724/1'de sözlüklerde anlamı tespit edilemeyen veya tam olarak okunamayan bir kelimeyle ilgili aparatta açıklama düşülmüştür. “Her iki nüshada كلكم şeklinde yazılan bu kelime kölmek (= gölmek = gömlek) şeklinde okunup mânâlandırılabilir. Mevcut lûgatlarda başka bir karşılık bulunamadı” (Tarlan, 1970: 228)

Bunların dışında eserde herhangi bir notlandırmaya yer verilmemiştir. Bugünkü anlamıyla veya Ali Nihat Tarlan’ın *Şeyhî Dîvânı’nı Tetkik* adlı ilk çalışmasındaki notlandırmalara benzer notlandırmalar onun tenkitli neşirlerinde kullanılmamışlardır. Anlaşıyor ki Tarlan, notlandırmaları daha çok şerh veya tetkik türü eserlere hasretmektedir.

8. (Aruz) İmlası

Ali Nihat Tarlan’ın tenkitli neşirlerini incelerken imla konusuna değinmek niyetinde değildim çünkü Tarlan’ın kendisi imla ve telaffuz konularında şüphe izhar etmekte, dilin belli bir dönemde dondurulmasının makul olmadığını ifade etmektedir. Bundan dolayı onun çalışmalarında imla birliğini aramak makul değildir. Bununla birlikte 15 ve 16. yüzyıl dil hususiyetlerine riayet ettiğini dile getirmektedir. İmla yerine Tarlan’ın neşirlerinde sıkça karşımıza çıkan aruzun zorunlu kıldığı birkaç imla hususiyetine dikkat çekmekle iktifa edeceğim.

Hayâlî Bey Dîvânı’nda manzumenin başında vezin belirtilmemiş, bununla birlikte vezin gereği yapılması gereken “kasr”lar gösterilmiştir. “dimâgunda olursa” ve “oğu ile” örneklerinde iki kelime bir yay ile birleştirilmiş ve ilk kelimelerin sonundaki ünlünün kasr edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bundan sonraki tenkitli neşirlerde bu uygulama esas alınmıştır.

Fuzuli Divanı’nda da vezin gereği yapılması gereken “kasr”lar gösterilmiştir. İmla açısından bakıldığında hazırlayanın da belirttiği gibi on altıncı yüzyıl imlası esas alınmıştır. Metnin yazımında atıf “vav”ları kendinden önce ve sonraki kelimeye tire “-” işaretiyle bağlanmıştır. “şaç-u-şakal” örneğinde olduğu gibi. Kapalı e, açık okunmuştur: “edüp”. Geçmiş zaman üçüncü tekil şahıs eki ünlü uyumuna tâbi kılınmıştır: “döndü”, “yakdı”. Vav-ı ma’duleler italik gösterilmiştir: “hâce”. Dolayısıyla bu hususların hem *Hayâlî Bey Dîvânı*’ndaki hem de *Fuzuli Divanı*’ndaki transkripsiyon bahsinde açıklanan hususlarla uyumlu olduğu söylenebilir. Ayrıca içinde “Allah” lafzının bulunduğu izafelerde terkip “hayrullâh” örneğinde olduğu gibi bitişik yazılmıştır. Mısra başları ise her zaman büyük harfle başlamıştır. Yanı sıra “dahî” kelimesi “dahî” şeklinde okunmuştur.

Necatî Beg Divanı’nda metin içinde kullanılan Arapça ve Farsça ibareler Arap harfleriyle kaydedilmiş, söz konusu ibarelerin ayrıca çeviri yazımları sunulmamıştır. Daha önceki neşirlerdeki usulün aynısıyla metin boyunca kasrlar gösterilmiştir.

Sonuç

Ali Nihat Tarlan, edebiyat münekkidini bir çeşneciye edebiyat âlimini de kimyagere benzetir. (Tarlan, 1963: II) Ona göre akademimiz çeşneci gibi davranmakta, çeşnecinin kokular ve tatlar arasında sarhoş olması gibi edebiyat metinleri karşısında sarhoş olmaktadır. Fakat bir kimyager gibi tahlile dayanan raporunu bir türlü yazamamaktadır. Bu yüzdendir ki Tarlan, divanını neşrettiği hiçbir şair hakkında “üslubu kuvvetlidir, lisana hâkimdir, hassastır, liriktir” türünden hükümlerde bulunmaz. Bu hükümlerin sebeplerini ortaya koymak

elzemdir. “Halbuki bir sanatkarı muayyen dozda bir lirizme veya lisan hâkimiyetine veya üslûp kıymetine isal eden vasıtaların tahlil ve terkihi yapılarak hepsinin birleştiği hareket noktasına kadar yürümek ve o noktada yani bütün melekelerinin düğüm noktasında sanatkarı bulmak lâzımdır” (Tarlan, 1963: II) Bunun için ayrıntılı bir inceleme gerekmektedir. Tarlan’ın sözleriyle: “Çünkü ilimde prensibim ya hep ya hiçtir. Divan edebiyatının teessüsünden itibaren mısra tetkik ve mukayesesi on beşinci asra gelip dayanmadıkça, aynı şekilde bizim edebiyatımıza müessir olan İran edebiyatının muayyen şahsiyetleri elenip aynı usul ile bu merhaleye getirilmedikçe, verilecek hükümlerin bence hiçbir değeri olamaz. Ve muhakkak yanlış ve eksiktir.” (Tarlan, 1963: V) Dolayısıyla Tarlan’a göre onun *Şeyhî Dîvânı’nı Tetkik*’te gösterdiği yolla tüm şairlerimizin, en azından on beşinci yüzyıla kadar, sanat simalarının ortaya çıkarılmış olması gerekmektedir. Fakat bunu yapabilmek için öncelikle metinlerin tenkidli neşirlerinin yapılması zaruridir. Ali Nihat Tarlan’ın ilmî hayatı boyunca asıl gayesinin tenkidli metin neşirlerinin sayısını artırmak olduğu anlaşılmaktadır.

Ali Nihat Tarlan’ın çok önem verdiği ve öğrencilerine de miras bıraktığı, belki de üniversitelerdeki klasik Türk edebiyatı çalışmalarının yönünü belirlemiş olan, tenkitli metin neşrine dair uygulama ve yaklaşımında kuramsal açıdan bir tutarlılık görülüyor olsa da pratikte farklı uygulamalara başvurduğu müşahede edilmektedir. Kanaatimce bunun temel nedeni Ali Nihat Tarlan’ın yazılarında sıkça üzerinde durduğu bilimsel titizliktir. Tarlan, kuramsal açıdan ulaştığı tutarlılığa uygulamada da erişmeye çalışmış, bunun için sürekli arayış içinde olmuştur. Bundan mütevellit onun çalışmalarında nüsha tavsifi, aparat kullanımı ve gösterimi gibi nispeten daha teknik konularda daimî bir ikmâl arayışının izleri müşahede edilmektedir.

Sonuç olarak Ali Nihat Tarlan, klasik Türk edebiyatının ilk doktora sahibi araştırmacısı olarak alanın kurucu isimlerinden biridir. Bundan dolayı klasik Türk edebiyatı araştırmalarının kuram ve uygulamalarının birçoğunu ilk defa onun eserlerinde görmekteyiz. Onun bizzat yaptığı çalışmalar, ilk öğrencilerinin çalışmaları ve ortaya çıkardıkları eserler, bugün üniversitelerde Türk edebiyatı sahasının bilimsel bir temele oturmasının en önemli yapı taşları olarak anılmayı hak etmektedir.

Kaynakça

- Açıkgöz, Cenk. (2017), “Hayâlî Bey Dîvânı’nın Harfî’l-Yâ Bölümündeki 95 ve 96. Gazeller Kime Ait?”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C 2, S 1, s. 1-8.
- Akyüz Kenan, Beken Süheyl, Yüksel Sedit, Cunbur Müjgan. (1958), *Fuzulî Türkçe Dîvânı*, İş Bankası TTK Basımevi, Ankara.
- Alpay Tekin, Gönül. (1979), “Hamdullah Hamdi’nin Yeni Bir Leylâ ve Mecnûn Nüshası ve Metin Tenkidi Hakkında Bazı Düşünceler”, *Journal of Turkish Studies*, C 3, s. 307-342.

- Ateş, Ahmet. (1940-1942), “Metin Tenkidi Hakkında-Dasitân-ı tevârih-i mülûk-i âl-i Osman münasebeti ile-”, *Türkiyat Mecmuası*, C VII-VIII, s. 253-267.
- Bahadır, Savaşkan Cem. (2012), “Hayâlî Bey’in Bilinmeyen Gazelleri”, *Turkish Studies*, C 7, S 4, s. 921-946.
- Çavuşoğlu, Mehmed. (1971), *Necâti Bey Divânı'nın Tahlili*, M.E.B., İstanbul.
- Dilçin, Cem. (2001), *Fuzulî Divanı Üzerine Notlar*, Harvard Universtesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, Cambridge.
- _____. (2007), “Divan Şiirini Günümüz Türkçesi’ne Aktarma ve Diliçi Çeviri”, *Edebiyat ve Dil Yazıları, Mustafa İsen’e Armağan*, (Editörler: Ayşenur Külahlıoğlu İslam, Süer Eker), Grafiker Yayınları, Ankara, s. 149-169.
- Diriöz, Haydar Ali. (1965), *Âlim, Şair ve Mutasavvıf Ali Nihad Bey (Tarlan)*, Bürhaneddin Erenler Matbaası, İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. (1961), *Fuzulî Divanı (Önsöz, Gazeller, Terkipler, Rubailer, Lugatçe, İndeks, Fihrist)*, 2. Bs., İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Güleç, İsmail. (2007), “Türkiye Üniversiteleri Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde Divan Tahlili Üzerine Yapılan Çalışmalar”, *The Journal of Turkish Studies: Türklük Bilgisi Araştırmaları In Memoriam Şinasi Tekin: Şinasi Tekin Hatıra Sayısı II*, yay. Cemal Kafadar, Gönül A. Tekin, C XXXI, S 2, s. 1-27.
- İnan, Yusuf Ziya. (1965), *Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan: Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Sıralar Matbaası, İstanbul.
- Köksal, M. Fatih. (2011) “Biyografik Kaynak Olarak Şiir Mecmuaları ve Kastamonulu İshâk-zâde Fevzi Mecmûası”, *Prof. Dr. Mustafa İsen Adına Uluslararası Klasik Türk Edebiyatında Biyografi Sempozyumu - Bildiriler, Nevşehir Üniversitesi, 6-8 Mayıs 2010*, AKM Yayınları, Ankara, s. 449-467.
- _____. (2012), “Metin Neşrinin Ana Esasları”, *TÜBAR*, S XXXI, s. 179-209.
- Kurtoğlu, Orhan. (1995), *Zâtî Dîvânı'nın Gazeller Dışında Kalan Şiirleri Üzerinde Bir Araştırma*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kut, Günay. (1965), “Hoca Tarlan”, Yusuf Ziya İnan, *Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan: Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Sıralar Matbaası, İstanbul, s. 109-112.
- _____. (2011), “Tarlan, Ali Nihat”, *TDV İslam Ansiklopedisi* C. 40, s. 108-110.
- Poyraz, Yakup. (2014), “Pervâne Bey Mecmuası’na Göre Ahmet Paşa’nı Yayınlanmış Divanı’nda Yer Almayan Şiirleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* C 7, S 29, s. 700-712.
- Saraç, M. Ali Yekta. (1999), “Divan Tahlilleri Üzerinde”, *İlmî Araştırmalar* S 8, s. 209-219.
- Şanlı, İsmet. (2017), “Necâti Bey’in Yayınlanmamış Gazelleri”, *Littera Turca: Journal of Turkish Language and Literature*, C3, S 1, s. 267-281.
- Tarlan, Adnan Siyadet. (1995), *Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan (S. I.): Hayatı ve Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Tarlan, Ali Nihat. (1966), *Ahmed Paşa Divanı*, M.E.B., İstanbul.
- _____. (1950), *Fuzulî Divanı: Gazel, Musammat, Mukatta ve Rubai Kısmı*, Üçler Basımevi, İstanbul.
- _____. (1945), *Hayâlî Bey Divânı*, Bürhaneddin Erenler Matbaası, İstanbul.

- _____. (1963), *Necatî Beg Divanı*, M.E.B., İstanbul.
- _____. (1934), *Şeyhî Dîvânı'nı Tetkik*, Sühulet Basımevi, İstanbul.
- _____. (1936), *Şeyhî Divanını Tetkik 2*, Sühulet Basımevi, İstanbul.
- _____. (1968), *Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı*, 1. Cild.
- _____. (1970), *Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı*, II. Cild, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Tolasa, Harun. (1973), *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Üzgör, Tahir. (1996), "Su Kasidesi'nin Metni ve Okunuşuna Dair", *İlmî Araştırmalar*, S 2, s. 151-158.
- Yusufova, Hatira. (2013), "Fuzuli'nin Türkçe Divanı'nın Tenkitli Neşirlerinin Araştırılması Tarihinden", *ZfWT (Journal of World of Turks)*, C 5, S 3, s. 177-185.
- Zülfe, Ömer. (2006), "Türkçe Dîvân'daki LXVI. Gazel Fuzulî'nin mi?", *Turkish Studies*, C 1, S 2, s. 227-236.

Dr. Öğr. Üyesi Selim GÖK

Karabük Üniversitesi
Türk Dili Bölümü,
Karabük/TÜRKİYE
selimgok@karabuk.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1631-3402

**TARLAN'IN "HAYÂLÎ-BÂKÎ"
MUKAYESESİ BAĞLAMINDA ŞEHİR,
ŞİİR VE HAYAL(HANE)**

IN THE CONTEXT OF HAYÂLÎ-BÂKÎ
COMPARISON OF TARLAN CITY, POETRY
AND DREAM

DOI Number: 10.28981/hikmet.498131

ÖZ

Hayâlî ve Bâkî, 16. yüzyılın gözde edebî şahsiyetlerindedir. İki şair de sarayda iltifat görmüş ve siyaseten himâye edilmişlerdir. Bâkî, devlet kademelerinde ilerlemiş; Hayâlî ise hâmisinin ölümünden sonra payitahtı terk etmiştir. A. Nihad Tarlan'ın "Hayâlî-Bâkî" mukayesesinde iki şairin akıl ve duygu terkihi bakımından değerlendirmesi yapılmıştır. Tarlan'a göre Hayâlî, yoğunluğu yüksek duygusuyla ve tasavvufî neşveli şiirleriyle Bâkî'nin şekli kusursuzluğuna rağmen daha iyi bir şair sayılmıştır. Bu değerlendirmenin şiirin varlık sebebi noktasında bazı temellere dayandığını düşünmekteyiz. Birincisi şiir, duyguların ifadesi için meydana gelmiş edebî bir türdür ve şiirin doğal bir duygu taşıması önemlidir. Şiirin poetikası kurulduğunda onu meydana getiren değişkenlerin vazgeçilmezleri klasik şiir merkezli olarak incelenmelidir. İkinci olarak hâmilik, şairlerin kendilerini gösterebilmeleri için en az "şairlik gücü" kadar etkilidir. Bunun yanında Hayâlî'nin ortaya koyduğu orijinal hayallerde Vardar Yenicesi önemli bir yere sahiptir. Bir hayal menbaı olarak değerlendirilebileceğimiz Vardar Yenicesi bu nispetle Hayâlî gibi birçok şairi yetiştirmiştir. Böylelikle şiirler, şehirler merkezinde orijinal hüviyetler kazanmıştır. Dolayısıyla şairlerin farklılaşan hayal âlemlerini besleyen ilham kaynaklarının değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü her şairin şiirin varlık sebebine dair taşıdığı kanaatler farklılık göstermektedir. Bu bağlamda "şiirin varlık sebebi" çerçevesinde "hayalhane" olarak nitelenen iç-dış dünyanın etkisi, ilhamın kaynağı ve hayalin ortaya çıkış şartları değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hayâlî, Bâkî, hayalhane, şehir, Vardar Yenicesi.

ABSTRACT

Hayâlî and Bâkî are among the favorite literary figures of the 16th century. Both of the two poets saw a compliment in the palace and were politically protected. Bâkî, advanced in the state; Hayâlî, however, left the capital after the death of its protector. A. Nihad Tarlan's evaluation of two poets in terms of mind and emotion was evaluated in the comparison of "Hayali-bâkî". According to Tarlan, Hayâlî was regarded as a better poet despite his formal perfection with his high intensity and mystical poetry. We think that this assessment is based on some foundations in the point of existence of poetry. Firstly, poetry is a literary form for expression of emotion and it is important that the poem carry a natural emotion. When the poem's poetic is established, the indispensable of the variables that bring it up should be examined as classical poetry centered. Secondly, the protector is as effective as "the power of poets" to show the poets themselves. In addition, Vardar Yenicesi has an important place in the original dreams of Hayali. Vardar Yenicesi, which we can evaluate as a vision of dreams, has trained many poets like Hayâlî. In this way, poems have acquired original identities in the center of cities. Therefore, it is necessary to evaluate the sources of inspiration that feed the differentiated imaginations of poets. Because every poet has different opinions about the reason for the existence of the poem. In this context, the influence of the inner-outer world, which is characterized as "dreamer" within the framework of "the reason for the existence of poetry", will be judged on the origin of inspiration and the conditions of emergence of the dream.

Keywords: Hayâlî, Bâkî, dream, city, Vardar Yenice.

Giriş

Antik Yunan düşünürlerinden Aristoteles, *Poetika*'sında şiir hakkındaki görüşlerini şu şekilde ifade eder: "Şiir sanatı, kendi varlığını insan doğasında var olan iki temele borçlu görünüyor. Birincisi taklit isteğidir ki bu insanda doğuştan vardır. İnsanlar diğer canlılardan taklit yetenekleri sayesinde ayrılırlar ve ilk bilgilerini de buna borçludurlar. İkincisi ise taklit ürünlerden hoşlanmadır (Aristoteles 2011: 39)." Taklidi ve hoşlanmayı, sanat zevkinin özü kabul ederek şiir için bir izah yapıldığında şiir; "duygu, *fancy/fantasia*, fikir" (Johnson 1852: 546) olarak tanımlanan "hayal" unsurlarından oluşan bir sanattır. Bir başka ifade ile Aristoteles'in şiir sanatındaki iki unsurdan biri olarak kabul ettiği taklit, söz formuna dönüşen duygunun şiir rolüne büründürülmesi esasına dayanmaktadır. Bu, hem şiirin muhteva kaynağı hem de doğudaki sanat mektebinin "şair yetiştirme ve şiir üretme metodu"dur (Kurnaz 2007: 27-28). Şiirdeki hayal ise şiirin estetik kurgusuna göre şairin özgün duygu işleme ve bir imaj oluşturma serüvenidir. Muhtevasında mazmun kalıpları olan klasik şiirin de şekil ve âhenk uyumu ile edebî-estetik bir varlığa ulaşması bahsedilen bu imajın doğru bir şekilde oluşturulmasına bağlıdır. Çünkü şiirin varlığı; şairin kurgu dünyasını en uygun ve etkili şekilde şiir hâline getirip getiremediğiyle ilgilidir. Bazen şiirin yapısına ve ahengine bazen de manasına yansıyan bu kurgusal dünya; şiirde şairin kullandığı bir imza hüviyeti taşımaktadır. Zaten ve genellikle aşkın kurgusalılığı ve simgeselliği üzerine kurulu Doğu sanatlarında da Yunani bir aşkın izlerini görmek kaçınılmazdır. Sadece Doğu, bunu kendi kimliğine dönüştürerek bir form kazandırmıştır (Tanpınar 2001: 9). Nihayetinde Fars, Arap ve Türk müşterekinde oluşan bu terkip, özgün duygu ve söylemle gerçek muhtevasına kavuşmuştur.

Şairlik ve Hâmîlik

Ali Nihad Tarlan, *Hayâlî ve Bâkî*'yi sanat ve edebiyat yönünden tenkîd ettiği çalışmasında¹ "şekil, manâ, üslup" bakımından mukayeseler yapmış ve şiirin yazılış amacıyla ilgili kanaatler bildirmiştir. Çalışmada; şahsiyet, mekân ve estetiğin şiir kurgusu müşterekinde değerlendirilmiş olması, şiiri vücuda getiren tenkîd unsurlarının varlığını ortaya koymuştur. Mesela edebiyatın merkezindeki gözde muhit -yani saray- şiirlerin ve şairlerin gün yüzüne çıkmalarında önemli bir etken hâline gelmiştir. Çünkü saray; maddî-manevi gücün sembolü, hâmîlik kurumunun en önemli merkezidir. Dolayısıyla bir hâmîye sahip ol(ma)mak şairin statüsü için belirleyici bir öneme sahiptir. Öyle ki Orta Asya'dan beri süregelen bir gelenek sistemi içerisinde şairler himaye edilmiştir. Mesela Selçuklular'da "asrın asıl müterennimleri, ellerinde kopuzlarıyla her toplantı yerinde bulunan 'ozanlar'dı. Ozanlar ve kopuzcular Oğuz boylarının ve Selçuklu ordularının tamamlayıcısı hükmündeydi (Köprülü 1981: 213)." Benzer biçimde "Arap devlet başkanları, bilim ve edebiyata önem vererek şairleri kendilerine çekmeye başlamış ve onlara ödül vermeyi bir gelenek hâline getirmişlerdir (İbn Hazm 1995: 13)." Çağatay sahasında "Hüseyin Baykara'nın himaye ettiği ve sarayında bulundurduğu kişiler

¹ Tarlan, A. Nihad (1946) "Hayâlî - Bâkî", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. 1, s. 26-38.

Şehir, Şiir ve İlham

Tarlan, Hayâlî ve Bâkî mukayesesinde *mektepli* ve *alaylı* şair tiplerini, akıl ve duygu müşterekinde irdelemiştir. Bu tenkîd, klasik şiirde rind ve zâhid tipleri etrafında gelişen "hangisi daha iyi şairdir?" tartışmasına benzer özellikler taşımaktadır. Hatta geleneğin mistik kurgusunda, şehirli bir tarzda şekil ve ses bakımından kusursuz ürünler veren Yahya Kemal'in de bir rind olarak tanımlanması benzer bir tartışmaya kapı aralamaktadır. Çünkü Yahya Kemal, Bâkî kadar şehirli, Hayâlî kadar yerel ve estetiklidir. Bahsi geçen *rindlik*, şiirde kusursuz şekil özellikleri kurduktan sonra da hayalin gücünü ortaya koymakla ilgilidir. Farklı toplumlarda da şiir tenkîdlerinde temel sanat kıstasları, Tarlan'ın mukayesesinde belirtildiği gibi "şiirin duygusunu temel ölçüt kabul etme" fikri ile benzerdir. Çünkü şiir, esasında bir teknikten değil bir duygudan müteşekkildir. İbn Hazm'a göre "Araplar şiiri bir teselli ve gönül eğlendirme işi olarak görürlerdi. Şiir anlayışı böyle olduğu için düşünceye pek önem vermezlerdi (İbn Hazm 1995: 15)." Dolayısıyla duygu ve hislenmelerle vücuda getirilen şiirin temel gâyesi düşüncenin farklı bir formuna işaret etmektedir. Bu form, fikrin edebî-felsefi bir dönüşüm yaşamasıyla ilgilidir. Osmanlı'da "dinî ve zühdî-tasavvufî bir edebiyattan yavaş yavaş saray şiirine ve lirik şiire geçişi ve bu suretle klasik tanınan İran şiir zevkinin edebiyatımıza hâkim oluşu" buna bir örnektir (Tanpınar 2001: 2).

Çalışmamıza konu edilen şairlerden Hayâlî, edebî neşve itibariyle Vardar Yenicesi'nden beslenmiş bir şairdir ve bu coğrafya, Âşık Çelebi tarafından "...rivayet ederler ki Prizren'de oğlan doğsa adından önce mahlasını koyarlar. Yenice'de doğan oğlan baba diyecek vakit Fârisî söyler. Priştine'de oğlan doğsa dividi belinde doğar (İsen 2009: 49-55)." şeklinde tarif edilmektedir. Bu nedenle onun bu beldeleri "şu'arâ ve zurefâ menşe'i" (Kılıç 2010: 639) olarak tanımlaması da doğaldır. Çünkü "Osmanlı'nın Anadolu ve Balkanlar coğrafyasındaki kuruluş asırlarını anlatan ilk Osmanlı tarihleri gaza ruhunu taşıyan, fatih bir milletin, nasıl vatan kurduğunu ve bu vatani maddi manevi değerlerle nasıl imar ettiğini anlatır (Banarlı 1984: 73)." Tarlan, böyle bir coğrafyanın şairlere doğal şairlik kabiliyeti ve şiir estetiği kazandırdığının farkındadır. Benzer biçimde "Arap şiiri [de] çölde doğmuştur. Sonra kentlere yayılmıştır (İbn Hazm 1995: 18)." Bu bağlamda şairlerin buldukları muhit, temel bir ilham kaynağıdır ve Aristoteles'in taklit tezini doğrulamaktadır. O, "sanattaki taklidi üç yönden birbirlerinden ayırmaktadır. Bunlar: taklit etmede kullanılan araç, taklit edilen nesnelere ve taklit şeklidir (Aristoteles 2011: 35)." Çünkü sanatçının aslına sadık kalarak veya kalmayarak yaptığı taklit, bilinçli bir sanat üretimi kabul edilebilir. Doğal olarak Vardar Yenicesi'nde yetişen şairler, sanatın taklidî yönünü kazandıkları gibi, gazâ ruhunu taşıyan yoğunluğu da hiss ediyorlardı. Zaten burada yaşayan "akıncı şairler"i komuta edecek kişilerin medrese ehli olması tercih edilmiyor, onları savaş meydanlarında coşturacak ve onlara cesaret verecek şahsiyetler, bu serdengeçti akıncıların başlarına komutan olarak tayin ediliyordu.² Siyasi bir

² "Rumeli fetihlerinde, 16. yüzyıl sonuna kadar Osmanlı Devleti'nin en önemli vurucu gücü akıncılar, İstanbul'daki merkezi kendilerine model alarak taşrada kendi konumlarına uygun küçük başkentler diriltiyorlardı. Burada yine İstanbul'daki sarayı model alan bir yapılanma yer almaktaydı: Serdengeçti akıncılar yanında, özellikle onları gazaya teşvik edecek, gaziliğin ve şehitliğin faziletlerini nakledecek, kısacası onları şarj edecek, moral verecek kişilere ihtiyaç

Hâfız Mahmud Vardârî, Vardârî Şeyhzâde Mehmed Efendi ve Abdülkadir Vardârî isimleri örnek gösterilebilir (Kiel 2013: 448). Böylelikle yaygın olan kanaatin aksine; klasik edebiyatın İstanbul, Bağdat, Semerkand, Buhara...vb. gibi büyük şehirlerde ziyadesiyle gelişeceği algısı kırılmış; küçük şehirlerde de yetkin divan şairleri yetişebileceği görülmüştür. Keza Hayâlî, Vardar Yenicesidir. "Rumeli'deki sanat ve kültür merkezlerinden Edirne ve Gelibolu'yu hariç tutarsak Manastır, Filibe, Saraybosna'dan sonra en fazla şair yetiştiren şehir, Vardar Yenicesi'dir. Bu şehirler arasında Vardar Yenicesi'ni diğerlerinden ayıran yön şudur: Çok büyük bir şehir merkezi olmaması, önemli ticaret yollarından uzakta bulunması, medrese sayısının az olması ve herhangi bir şehzade sancağı olmamasına rağmen bu belde; Türk edebiyatının önemli üç şairi Usûlî, Hayretî, Hayâlî başta olmak üzere, yirmi bir şairi yetiştirmiştir. Balkan coğrafyasında yetişen şair sayısının yaklaşık yüzde on beşi Vardar Yenicesidir (Ekinci 2012: 1665)." Bu nedenle bu şehir; şairlere ve şiirlere "yerel, orijinal estetik" katan bir edebiyat merkezi olmuştur.

Şiirin Varlık Sebebine Dair

Şiir; estetiği ortaya koyan ve duygusal hazzı ön plana alan bir sanat biçimidir veya bu amaçla ortaya çıkmıştır. Bilgiyi, hikmeti ve didaktik unsurları barındıran şiirlerin varlığı ekseriyette şiirin duygu merkezli bir sanat olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. "Başka bir deyişle, bütün sanatlar gibi mimetik bir disiplin olan şiir sanatı, Aristoteles'e göre; kökenini, ayrı ayrı her biri insan doğasında temellenen iki nedene borçludur. Bunlardan ilk ve en önemli 'doğal' neden, insanların doğuştan getirdikleri bir taklit içgüdüsüne sahip olmalarıdır (Aristoteles 2011: 22)." Doğanın somut unsurlarından başlayarak birçok gerçekçi varlık sanatçıya ve esere taklit yoluyla yansımaktadır. Bu noktada şairin muhiti sanat eserinin hüviyeti için elzem vasıflar taşımaktadır. Çünkü:

"Sanatkâr, evvelâ bir ferttir. Fert ile cemiyet geniş çizgileri ile ve fazla mazi ve verasete kaçmadan toprak ile ona dikilen fidana benzer. Kabiliyet ve madde hususiyeti ferttedir. Onu besleyen, yetiştiren, kuvvetlendiren veya zaafa düşürüp öldüren cemiyettir. İlk iş olarak sanatkârın ruhî bina ve teşekkülünün fârikalarını bulmak mecburiyeti vardır. Bu bina, onun biyografisinin psikolojik cephesini imkân mertebesinde son haddine kadar derinleştirmek ve verdiği edebî mahsulün aydınlığında psikoloji kanunlarına göre ruhî portresini resmetmekle meydana gelir. Sanatkâr, kendini kül hâlinde, yani bütün iç âlemi ile cemiyete takdim eden, kendini şerh ve tefsir eden, ruh problemini bize halledilmiş şekilde veren insandır. İçtimâî bir mahlûk olduğumuz için sanat eserini bize aratan hakikî sebep, iç âlemi ile bir insanı tanımak zaruretidir (Tarlan 1965: 12-18)."

O halde toplumun muhtevassından alınan sanat malzemesinin iç âlemdeki terkibi ve bu terkinin şiire en uygun şekilde aktarımı esastır. Tarlan'ın kanaatlerine göre Bâkî'nin akıl kokan üslubu, etkileyicidir fakat onun aklı duygusuna galiptir. Akıldan ziyade hissiyatı öncelemesi Hayâlî'yi Tarlan'a göre daha iyi bir şair yapmıştır. Çünkü şiirin varlık sebebi, bahsini ettiğimiz "duyguyu yansıtma" esası üzerine kurulmuştur.

Milattan önce ve sonra yaşayan toplumlardan günümüze ulaşan birçok tarihsel ve sanatsal buluntu, sanatın ihtiyaç temelli bir üretim olduğunu ortaya koymaktadır. Esik ve Pazırık kurganlarında bulunan işlenmiş süs eşyaları, Hunların gösterişli kıyafetleri, Göktürklerle ait yazıtlardaki işlenmiş dil...vb.

tercihleri, Hayâlî'yi daha yerel ve orijinal; Bâkî'yi de daha şehirli ve standart yapmaktadır. Özetle "şiirin gücü" olarak tanımlayabileceğimiz kavram Hayâlî'nin Rumeli'de kazandığı yeteneğin ta kendisidir. Bu yetenek, o coğrafyada yaşayan diğer şairlerde de benzer özelliklerle ortaya çıkmaktadır. Hatta mahlaslar değiştirildiğinde aynı gazelin birçok şairin üslubuna uygun düşeceği de bir gerçektir. Çünkü genellikle Kalenderler zümresi olarak tanımlayabileceğimiz Balkan şairleri; istiğna, fevrîlik ve baş eğmeme duyguları ile beslenmiştir. Bu nedenle "Kalenderliğin istiğnaya varan ve dünyadan el etek çekmeyi kabul eden fikir atmosferi" (Azamat 2001:254) birçok şair ve derviş tarafından kabul edilmiştir. A. Yaşar Ocak, Kalenderliği "yaşadığı toplumun nizamına karşı çıkararak dünyayı kâle almaya değer görmeyen ve bu düşünce tarzını günlük hayat ve davranışlarıyla da açığa vuran tasavvuf akımı" (Ocak 1992: 5) olarak nitelemiştir. O halde bu akımdan etkilenen şairler için şiir, toplumun ve inançların oluşturduğu yarı sistemli bir üretim; yerel ve duygu yoğunluğu yüksek bir estetikdir. Böylece kendilerine has bir heterodoksun somut ifadesiyle duygu dünyalarını şiirlerine yansıtan şairler, özgün bir mistisizm meydana getirmişlerdir. Bu mistik dünya, klasik şiirin kurgusal âlemi ile teoride aynı çizgide fakat uygulamada farklı muhtevalarda gelişimini sürdürmüştür.

Hayalhane Nedir?

Hayalhane, şiirdeki kurgudur ve estetik bir hayal süreci şiirin temel malzemesidir. Bu çerçevede somut dünyanın ilham veren tarafı ve soyut hayal evrenleri, şairlerin mizaç özellikleriyle bir "hayal atmosferi" oluşturmaktadır. Hayalhane ismini verdiğimiz bu kavram da tam olarak bununla ilgilidir. Hayalhane iki grupta incelenebilir. Birincisi şairin hayal dünyasında şekillenen iç evren, diğeri ise şairin iç dünyasının oluşmasına imkân tanıyan dış dünyadır. Dolayısıyla her yüzyıl ve o yüzyılın her kesiti farklı bir hayat görüşü ortaya koymaktadır. Fakat bu bakış açısı, müşterek bir sanatın cüzleri gibidir. Modern şiirin zihniyet tezahürlerinin ardında klasik şiirin bazı hayalhanelerinin ortak şiir malzemesi yatmaktadır. Mesela 16. yüzyıl, imparatorluğun maddi imkânları sayesinde çok sayıda klasik edebiyat şairini edebiyat sahasında görünür kılmıştır. Bu nedenle bir hayalhane tasavvuru olarak karşımıza çıkan İstanbul; Hayâlî, Bâkî, Nedim için gerçek bir şiir kurgusu olurken Fuzûlî gibi bir şair için de sadece "rüya şehir" olarak anlam kazanmıştır. Çünkü Osmanlı coğrafyasında Tanpınar'ın saray istiaresi bir şehir istiaresine dönüşecek olsa şüphesiz imparatorluk merkezi olan İstanbul, hayalhanelerin zirve şehri olurdu.

Soyut hayalhaneye ise ütopya denilebilir ve klasik şiir, sahip olduğu unsurlarla gerçekliğin ütopyik bir yorumudur. Genellikle sevgili, âşık ve rakip bağlamında kurgulanan klasik şiirler ve bu şiirlerdeki kahramanlar, destanî bir hüviyete bürünmüşlerdir. Çünkü şairin gâyesi, bu ütopyaya kendini en çok kaptırma veya bu ütopyanın gereğini en çok yerine getirme üzerine kuruludur. Aristoteles'in kastettiği "heyecanlı kimsenin heyecanı anlatabilmesi, kızgın kimsenin de kızgın olanı taklit edebilmesi" anlayışı bu çerçevede pekişmektedir. Zaten klasik şiirin duygu dünyasına kendini kaptıran kişi, bu

şiir tarzının varlık sebebini yerine getirmiş olma hüviyeti ile bir başarıyı sağlamıştır.

Çünkü "divan şiirinin teşrifatınca aşk; şair için dışında kalınamaz, mutlaka benimsenmesi ve terennüm edilmesi mecburi bir duygudur. Şairin aşk duygusunu şiirine mihver yapması, kendini muhakkak âşık pozisyonunda göstermesi bu edebiyatın uyulması şart olan âdâbındandır. Divan şairliğinin yolu, en başta âşıklık rol ve hüviyetini kabullenişten geçmektedir. Şair isterse başka duygu ve konulardan söz açmayabilir, hayatın başka tezahürlerine ilgisiz kalabilir; fakat şiirlerinde aşkın semtinden geçmeden, aşkı kendi macerası olarak anlatmadan, devamlı surette âşık pozisyonunda görünmeden şair sayılmak, şair sırasına girmek, divan şiiri teşrifatında düşünülebilecek bir şey değildir. Gerçek hayatında bir aşk macerası yaşamamış, hayatına henüz aşk denilen hadise girmemiş olsa da divan şiirinin dünyasına adımını atan kimse daha başından, bütün diğer şairler gibi aşkı ve aşkın ıstıraplarını dile getirmek, kendisinden devamlı söz edeceği bir sevgilisi olmak durumundadır (Akün 1994:414)."

Şiirin duygu evrenine dâhil olmak, sürekliliği olan bir ilhamın varlığı ile mümkündür. Çünkü ilham, bir hayalhane kurmanın ilk basamağı olarak tanımlanabilir. İlhamı canlı ve farklı tutacak gücün, sürekli hayatın içerisinde var olması orijinalitenin gereğidir. Bu nedenle yerellik yani bulunulan muhitin kozmopolit dünyası orijinal ilhamlar için kaçınılmaz bir fırsattır. İkinci önemli değişken ise şairin dış etmenleri çeşitli kılarken kendi iç dünyasında bir farklılık oluşturma çabasıyla ilgilidir. Mesela Fuzûlî, aşk ve derdin farklı formlarını şiirlerine aktarırken onun bir hayalhane kurması doğaldır. Bu, onun aşkın çeşitli hallerine ulaşabilecek soyut atmosferi kurgulama -veya taklit etme- yeteneğiyle ilgilidir. Bâkî, sarayın ve dış dünyanın sunduğu maddî çeşitlilik ile Hayâlî ise hayalî ve tasavvufî neşveler ile bunu yakalamıştır (Tarlan 1946: 35-36).

Sonuç

Hayâlî ve Bâkî'nin sanat anlayışlarının mukayesesi merkez alınarak şiirin varlık sebebine dair mülâhazalar yapılmıştır. Kadim zamanlardan başlayarak günümüze kadar uzanan "akıl ve duygu" kıyası, şiirin varlık sebebine dair ipuçları vermektedir. Şiir, kendisini oluşturan insan faktörüyle değerlendirildiğinde "duygusal bir taklittir." Çünkü sanata yönelim, doğuştan getirilen estetik bir dünyanın varlığı ile açıklanmaktadır. İlkel toplumların mağara duvarına çizdiği resimler, kurganlardan çıkan dokuma halılar estetik bakışın doğuştan geldiğini desteklemektedir. Şiiri, nesirden ayıran özellikler temelde şiirin "duygusu ve sesi"dir. Duygudan arındırılmış bir eserin şiir olması, bir ölçüt olarak şiir tanımlarına aykırıdır. Bu sebeple duygu dünyasını varlık şartına göre üst sınırlarda dolaştıran şairler, gerçeğin maddî sınırlarından uzaklaşabildikleri ölçüde iyi şair olarak kabul edilmişlerdir. Tarlan'ın Hayâlî ve Bâkî müşterekinde ortaya koyduğu fikirler, duygu ve hayal kavramları çerçevesinde Hayâlî'nin lehine sonuçlanmıştır. Poetik bir tenkîd yapıldığında; Yunan, Fars ve Arap kültürlerinde de Tarlan'ın koyduğu bu ölçüte benzer tespitler karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak ulaşılan eski-yeni kaynaklar ışığında şiirin varlık şartı duyguyu önceleyen bir yapıda olmalıdır. Duygunun şiire akseden yüzü ise yaşanan muhit ve sosyal-siyasi çevre ile yakından ilgilidir. Hayal dünyasının iç ve dış etmenlerden müşterekle ortaya koyduğu şiir kurgusu, Aristoteles'in poetik fikri ışığında şairlik kabiliyeti -yani

taklit- ve heyecan -yani hayâlî şiir dünyası oluşturma yeteneği- ile yakından ilgilidir. Kavramsal bir izahla özgün bir hayalhane tasavvuru da standardın aksine dış dünyayı veya ütopik dünyayı şairlik kabiliyeti ile özgün estetik bir duygu işçiliğinden geçirmektir.

Kaynaklar

- Aksoyak, İ. Hakkı. (2017), "Fatih'in Pekiştirdiği Bir Gelenek: Âşıklar Topluluğuna Ser-Defter Olmak", *Journal of Turkish Language and Literature*, Volume:3, Issue: 1, Winter 2017, (1-7)
- Akün, Ö. Faruk. (1994), "Divan Edebiyatı", *TDVİA*, C.9, TDV. Yay., İstanbul.
- Algar, Hamid; Alparslan, Ali. (1982), "Hüseyin Baykara", *TDVİA*, C. 18, TDV Yay., İstanbul.
- Aristoteles. (2011), *Poetika-Şiir Sanatı Üzerine* (Çev.: Furkan Akderin), Say Yay., İstanbul.
- Ayvazoğlu, Beşir. (1982), *Aşk Estetiği, İslam Sanatlarının Temel Prensipleri Üzerine Bir Deneme*, Birlik Yay., Ankara.
- Azamat, Nihat (2001) "Kalenderiyye", *TDVİA*, C. 24, TDV Yay. İstanbul.
- Banarlı, N. Sami. (1984), *Tarih ve Tasavvuf Sohbetleri*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.
- Ekinci, Ramazan. (2012), "Osmanlı Kültür Merkezlerinden Vardar Yenicesi ve Tezkirelere Göre Vardar Yenicesi Şairleri", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/4, Fall 2012, p. 1663-1679
- Ercilasun, A. Bican. (2005), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara.
- İbn Hazm. (1995), *Güvercin Gerdanlığı*, (Çev. Mahmut Kanık) İnsan Yay., İstanbul.
- İpekten, Haluk; İsen, Mustafa; Karabey, Turgut; Akkuş, Metin. (1986), "Hayâlî", *Büyük Türk Klasikleri*, C.3, Ötüken-Söğüt Yay., İstanbul.
- İsen, Mustafa. (2009), "Osmanlılar'da Şehir ve Kültür", *Varayım Gideyim Urumeli'ne Türk Edebiyatının Balkan Boyutu (Araştırma-İnceleme)*, Kapı Yay., İstanbul.
- İsen-Durmuş, Tûbâ Işınsu. (2006), *II. Selim Dönemi Sonuna Kadar Osmanlı Edebî Hâmîlik Geleneği* (Doktora Tezi), Bilkent Üniv. Türk Edebiyatı Bölümü, Ankara.
- Johnson, Francis. (1852), *A Dictionary (Persian, Arabic and English)*, London.
- Kılıç, Filiz. (2010), *Âşık Çelebi-Meşâ'irü's-Şu'arâ (İnceleme-Metin)*, İstanbul Araştırma Enst. Yay., İstanbul.
- Kiel, Machiel. (2013), "Yenice-i Vardar" *TDVİA*, C. 43, TDV. Yay., İstanbul.
- Köprülü, M. Fuad. (1981), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Yay., İstanbul.

- Kurnaz, Cemal. (2007), *Osmanlı Şair Okulu*, Birleşik Yayınevi, Ankara.
- _____. (2011), *Divan Edebiyatı ve Türk Kimliği*, Kurgan Edebiyat Yay. Ankara.
- Mermer, Ahmet; Alıcı, Lütfi; Eflatun, Muvaffak; Bayram, Yavuz; Keskin-Koç, Neslihan. (2006), *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yay., Ankara.
- Ocak, A. Yaşar. (1992), *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûflilik: Kalenderîler*, TTK. Yay., Ankara.
- Okay, Orhan. (1983), "Bâkî'nin Kanunî Mersiyesine Dair", *Şükrü Elçin Armağanı*, Ankara.
- Şentürk, A. Atilla. (2015), "Manzum Metinler Işığında Bir Kalender Dervişinin Profili", *Turkish Studies Academic Journal*, Volume 10 Issue 8, s. 145.
- Tanpınar, A. Hamdi. (2001), *Ondokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.
- Tarlan, A. Nihad. (1946), "Hayâlî - Bâkî", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. 1, s. 26-38
- _____. (1965), "Edebiyat Tarihi Hakkında", *Türk Dili ve Edeb. Dergisi*, C. 13, s. 12-18

Dr. Öğr. Üyesi Abdulhakim TUĞLUK

*İğdır Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
abdulhakimtuugluk@gmail.com*

ORCID ID: 0000-0002-1979-3317

**İSTANBUL ŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
E-ARŞİVİNDE YER ALAN
ALİ NİHAD TARLAN EVRAKI**

THE DOCUMENTS OF ALİ NİHAD TARLAN
WHICH ARE IN THE İSTANBUL ŞEHİR
UNIVERSITY E-ARCHIVE

DOI Number: 10.28981/hikmet.502893

ÖZ

Ali Nihad Tarlan (1898-1978) Türk edebiyat tarihine damga vurmuş isimlerden biridir. Özellikle Klasik Türk edebiyatındaki çalışmaları ile tanınan Ali Nihad Tarlan, şerh alanındaki çalışmaları ile bu alanda kalıcı izler bırakmıştır. Bunun yanı sıra devrin çeşitli gazete ve mecmualarında yazılar kaleme alan şiir ve piyes yazan Tarlan, arkasında pek çok değerli evrak bırakmıştır. Tarlan ile alakalı evrakın bir kısmına İstanbul Şehir Üniversitesi e-arşivinden ulaşmak mümkündür. Söz konusu arşivde Tarlan ile alakalı gazete ve mecmualarda çıkan yazılar haberler ya da bizzat kendi kaleminden çıkmış yazı ve konuşmalara yer verilmektedir. Tarlan'ın biyografisinin sağlıklı bir şekilde oluşturabilmesi için söz konusu arşiv kayıtlarının önemli olduğunu düşünüyoruz. Bu makalede İstanbul Şehir Üniversitesi e-arşivinde Ali Nihad Tarlan ile alakalı evrak üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ali Nihad Tarlan, İstanbul Şehir Üniversitesi e-Arşivi

ABSTRACT

Ali Nihad Tarlan (1898-1978) is one of the figures who left his mark in the history of the Turkish literature. Ali Nihad Tarlan who is especially known with his studies on the Classical Turkish Literature, has also left indelible marks in the area of commentary with his studies in this area. Besides, Tarlan who wrote up on various newspapers and magazines; and who wrote poems and plays has left behind a great deal of valuable documents. It is possible to access some of the documents related with Tarlan from the e-archive of the İstanbul Şehir University. The news appeared in the newspapers and magazines related with Tarlan or the texts written directly by himself are included in the aforementioned archive. We consider that the aforementioned archive records are important in order to soundly generate the biography of Tarlan. In this article, the documents which are in the e-archive of İstanbul Şehir University and related with Ali Nihad Tarlan will be examined.

Keywords: Ali Nihad Tarlan, e-archive of İstanbul Şehir University

Giriş

Genel anlamda değerli evrakın muhafaza altına alındığı yer olarak bildiğimiz arşivler, tarihin her döneminde önemli bir yere sahip olmuştur. Özellikle yazılı kültürün gelişmesi ile birlikte resmî yazışmalar, meşhur kişilerin yazıları, eserleri, mektupları, ya da bu çerçevede değerlendirilebilecek olan her türlü basılı evrak ya da eşya arşivlenerek sonraki nesillere aktarılmıştır. Bu nedenle inkâr edilemez ki arşiv, saklama, koruma işlevi kadar aktarma işlevini de hayatî derecede üstlenmiştir. Arşiv; kütüphane, müze, sanat galerisi vb. gibi yapılardan daha geniş bir kapsama sahip olmakla birlikte günlük hayatta da geniş bir kullanım sahası bulmaktadır. Hemen her resmi kurumun bir arşive sahip olması zorunlu olmakla birlikte özel müesseselerde, ticarethanelerde, derneklerde, kulüplerde kısacası kolektif bir şuurun vücut bulduğu hemen her alanda arşive rastlamak mümkündür. Nitekim arşivler, birer bellek mekân niteliği taşırlar. Her arşiv, muhtevasındaki malzemeyi hem eskiterek hem de üstüne ilave ederek daima gelişen ve canlı kalan bir hafıza halindedir. Bu hafızanın bir yönü nostaljiye hizmet ediyorsa asıl tarafı ise değerlerin taşınmasına hizmet etmektedir. Günümüzde arşiv imkânlarının çok ileri bir noktada olduğunu ayrıca belirtmek gerekir. İnternet ortamında ya da taşınır belleklerdeki arşivler kısa sürede çok çeşitli ve hacimli bir arşive ulaşmaya imkân tanımaktadır. E-Arşivler belleğin diri tutulmasına adına önemli bir görev üstlenmektedir. Bunun günümüzdeki en çarpıcı örneklerinden biri de İstanbul Şehir Üniversitesi e-arşividir.

İstanbul Şehir Üniversitesi e-Arşivi Hakkında

İstanbul Şehir Üniversitesi e-Arşivi, Şehir Üniversitesi kütüphanesinde mevcut bulunan bazı koleksiyonların daha sonra yeni koleksiyonlarla zenginleştirilerek İstanbul Kalkınma Ajansı'nın da desteğiyle herkesin istifadesine açık bir şekilde internet ortamına taşınması ile vücut bulmuştur. e-Arşivde başta 400.000 civarında belgeden oluşan ve büyük bir birikimle meydana gelen Taha Toros arşivi olmak üzere Mehmed Fuad Köprülü, Kemal Karpat arşivleri (bunlar daha önce Üniversite bünyesinde mevcut olan arşivlerdir) ve daha sonra Üniversite arşivine kazandırılan Cüneyd Orhon Fotoğraf Stüdyosu Arşivi, Zeynep Orhon Targaç koleksiyonu, Osman Öndeş koleksiyonu, Şerif Mardin Arşivi yer almaktadır (Kaygusuz, 2017: 11). Şehir Üniversitesi İstanbul Kalkınma Ajansı'nın da desteğiyle elindeki arşiv malzemelerini dijitalleştirmiş ve daha sonra buna ilaveten 'Unutma İstanbul' adlı ikinci bir proje ile dijitalleştirilen materyallerden yapılan seçki İstanbul haritası üzerinden zaman-mekân ilişkisi kurularak kullanıcıların istifadesine sunulmuştur (Kaygusuz, 2017: 13-14). Söz konusu proje hem bilgisayar hem de mobil kullanıcıların hizmet alabileceği şekilde tasarlanmıştır. İstanbul Şehir Üniversitesi e-Arşivinde ilk sırada Taha Toros'u zikretmek gerekir. Gerçekten büyük bir arşiv oluşturan ve bu arşiviyle bir milletin kültürel hafızasını muhafaza yolunda önemli bir icraata imza atan Taha Toros, 1912 yılında Adana'da dünyaya gelmiştir. Çeşitli edebî türlerde eserler kaleme alan, hukuk eğitimi gören, çeşitli resmi vazifelerle yurtdışında bulunan, gazetecilik faaliyetleri yürüten ve pek çok yurt içi yurt dışı müze ve arşivde araştırmalar yapan Taha Toros, 2012 yılında İstanbul'da vefat etmiştir (Dağlı, 2017: 23-27). Arşivinde paha biçilmez eserler bırakan Taha Toros, kültür, sanat ve nihayetinde medeniyet erbabınca bilinmesi, takip edilmesi gereken önemli bir

şahsiyettir. Nitekim bizim Ali Nihad Tarlan ile alakalı incelediğimiz evrakın tamamı da Taha Toros arşivine aittir.

Şehir Arşivinde Ali Nihad Tarlan ile Alakalı Olduğu Tespit Edilen Evrakın Tablosu

Varsa Evrakın Kaynağı	Evrakın Adı ve Konusu	Tarih	Evrak Numarası
Ülkü	Ülkü mecmuasının Abdülhak Hamid'in vefatının ardından çıkardığı özel sayıda, 15 Nisan 1937 tarihinde Edebiyat fakültesinde bir merasim düzenlendiği ve bu merasimde Ali Nihad Tarlan'ın da bir konuşma yaptığı ifade edilmektedir.	Nisan 1937	001580726010
Cumhuriyet	Hamid İhtifali Yazıda, İstanbul Üniversitesinde Abdülhak Hamid'i anmak üzere bir merasim gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Merasimde Fuad Köprülü, Mithat Cemal, İsmail Habib ve Ali Nihad Tarlan tarafından konferans verildiği ifade edilmektedir. Yazı içeriğinde Ali Nihad'ın nutkuna da yer verilmiş ve ayrıca Ali Nihad Tarlan ile İsmail Habib'i aynı karede gösteren bir fotoğrafa da yer verilmiştir. Detaylı bilgi yazı seçkisi başlığı altında mevcuttur.	16 Nisan 1937	001506881006
	Üstad Ali Ekrem Bolayır Edebî Portreler adı altında neşredilen yazı Ali Nihad Tarlan'a aittir. Ali Ekrem Bolayır'ın vefatından kısa bir süre sonra kaleme alınan yazıda bazı hatıralara yer verilmekte Ali Ekrem Bolayır'ın hayatından bazı kesitler sunulmaktadır. Detaylı bilgi yazı seçkisi başlığı altında mevcuttur.	30 Eylül 1937	001580785010
	Mehmed Âkif Gecesi Mehmed Âkif Ersoy hakkında tertip edilen geceden söz edilen yazıda Âkif'in şahsiyetine dair bilgilere de yer verilmektedir. Yazı içeriğinde söz konusu gecede Ali Nihad Tarlan'ın da bir konferans verdiği belirtilmektedir.	28 Kanun uevvel 1938	001518195006
Son Posta	Abdülhak Hamid İhtifali Çok Güzel Oldu Bu yazıda Abdülhak Hamid Tarhan'ın ölüm yıldönümünde mezarı başında yapılan ihtifalden söz edilmektedir. Haberde Ali Nihad Tarlan'ın da bir nutuk verdiği ifade edilmektedir.		001506766006

Yeni İstiklal	Mehmed Akif Günü Bir haber içeriği olarak karşımıza çıkan yazıda 28 Aralık Cumartesi saat 15'te (yıl belirtilmemiş) Eminönü Öğrenci Lokalinde Milliyetçiler Derneği ve Edebiyat Fakültesi Talebe Cemiyetinin işbirliğiyle Mehmed Akif Ersoy anma etkinliği yapılacağı ifade edilmektedir. Etkinlikte Ali Nihad Tarlan, Nurettin Topçu, Faruk k. Timurtaş, Nadir Bayır, Cevad Ayhan ve Rasim Cinisli'nin konuşma yapacakları belirtilmektedir.		001518225006
	Fuad Köprülü'nün 25inci İlim Yılı Kıymetli Profesör için bir toplantı yapılacaktır Bir gazete haberinden müteşekkil olan yazıda İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi talebelerinin Ord. Prof. Fuad Köprülü için jübile tertip edecekleri bilgisine yer verilmekte ve bu jübilede Doçent Ali Nihad Tarlan'ın Köprülü'nün eski talebeleri namına bir konuşma yapacağı belirtilmektedir.	4 Mart 1939	001510036006
Cumhuriyet	Fuad Köprülü'nün 25inci Tadrıs Yılı Tes'id Edildi Bir gazete haberi olan bu yazıda Fuad Köprülü'nün 25. İlim yılı münasebetiyle tertip edilen etkinlik konu edinilmektedir. Yazıda kürsüye ilk önce Ali Nihad Tarlan'ın geldiği ifade edilmekte ve Ali Nihad Tarlan'ın nutkuna yer verilmektedir. Detaylı bilgi yazı seçkisi başlığı altında mevcuttur.	Mart 1939	001510076006
	Recâizâde Ekrem İçin Yapılan İhtifâl Yazıda Recâizâde Mahmud Ekrem'in ölüm yıldönümü vesilesi ile yapılan anma etkinliğine yer verilmektedir. Üniversite Konferans salonunda düzenlenen ihtifalin açılışını Edebiyat Dekanı Ali Nihad Tarlan yapmıştır. Tarlan şu ifadeleri kullanmıştır: "Recâizâde evvela Türk edebiyatına Garb estetiğini Türk zevkini tattıran, değerli, faziletli, çok okumuş, çok müdekkik bir edebiyat hocası ve ince, hassas bir şairdi. Recâizâde Ekrem bizim bugünkü sanat telakkimize yol açan mühim bir şahsiyettir. Onu hürmetle anmak borçtur."	7 Şubat 1939	001510372006

	Büyük Şair Abdülhak Hamid Tarhan'ın Makberinin Başında Söylenen Nutuklar Abdülhak Hamid Tarhan'ın kabrinin başında yapılan konuşmaların derlendiği küçük bir eserde Ali Nihad Tarlan'ın konuşmasına da yer verilmiştir. Yazı ile alakalı olarak ayrıntılı bilgi makalemizin 'Seçilmiş Yazılara İlişkin Notlar' kısmında yer almaktadır.	13 Nisan 1940	001605064015
Cumhuriyet	Abdülhak Hamid İhtifali / Bu gazete yazısında Abdülhak Hamid için düzenlenen ihtifalde Ali Nihad Tarlan'ın bir konuşma yaptığı ve bu konuşmasında Hamid'in hayat ve ölüm hakkındaki felsefesinden söz ettiği ifade edilmektedir.	14 Nisan 1940	001506878006
Vatan	Bu belge bir haber içeriğinden ibarettir. Haberde İstanbul Üniversitesinde Namık Kemal ile alakalı bir anma etkinliği düzenleneceği ve Ali Nihad Tarlan'ın da bir konuşma yapacağı ifade edilmektedir.	21 Aralık 1940	001580777010
Cumhuriyet	Edebiyatımızın En Büyük Kaybı Halit Ziya Uşaklıgil Bu yazı Ali Nihad Tarlan tarafından Halit Ziya Uşaklıgil'in vefatının akabinde kaleme alınmıştır. Uzun bir yazı olup muhtevasında Halit Ziya Uşaklıgil'in hayatından kesitler sunulmakta ve Uşaklıgil'in Türk edebiyatındaki önemine değinilmektedir. Detaylı bilgi yazı seçkisi başlığı altında mevcuttur.	28 Mart 1945	001582228010
	Bir Neşriyat Serisi Münasebetiyle Bir makale şeklinde neşredilen yazıda Remzi Kitabevinin Dünya Edebiyatına Toplu Bakışlar adı altında bir kitap serisi çıkarmaya karar verdiği ve bu işin tanziminin de Sabri Esat Siyavuşgil'e verildiği ifade edilmektedir. Serinin ilk çıkan eserinin Ali Nihad Tarlan'a ait 'İran Edebiyatı' adlı kitap olduğu belirtilen yazıda, Türk edebiyat tarihini derinden etkileyen İran edebiyatı hakkında 1945 yılına değin bir eser yazılmamış olmasına teessüf ediliyor ve Ali Nihad Tarlan'ın bu eseri kaleme almak için yeterli donanıma sahip olduğuna vurgu yapılıyor. Yazıda ayrıca Farsça eser vermiş olan Türk edipler	Ağustos 1945	001582488010

	hakkında da Tarlan'ın bir eser kaleme alması temenni edilmektedir.		
Cumhuriyet	<i>Bugün bütün Yurd O'nun Aziz Hatırasını Anıyor</i> Cumhuriyet Gazetesinde çıkan haberde Atatürk'ün ölüm yıldönümü münasebetiyle Üniversitede düzenlenecek olan anma gününde Ali Nihad Tarlan'ın Rektör'den sonra bir hitabede bulunacağı ifade ediliyor.	10 Kasım 1945	001520554006
Aylık Ansiklopedi	Aylık Ansiklopedinin 46 numaralı nüshasındaki Nizâmî maddesinde Ali Nihad Tarlan'a atıfta bulunmaktadır. Buna göre Ali Nihad Tarlan, İranlı şair Nizâmî'nin Hüsrev ü Şirin'i Selçuklu hükümdarı Üçüncü Tuğrul'a takdim ettiği ifade edilmektedir. Madde içeriğinde iki yerde daha Ali Nihad Tarlan'a atıfta bulunmaktadır.	Şubat 1948	001520739006
	<i>Milli Kütüphanemizin Kazandığı Kıymetli Eser Fuzûlî Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti</i> Bir gazetede yer alan yazı Abdülkadir Karahan'ın Fuzûlî ile alakalı eserini tanıtmakla başlar. Akabinde Ali Nihad Tarlan'ın söz konusu eserin başına koyduğu ön söz okurlarla paylaşılır.	31 Ağustos 1949	001522735006
	<i>Sayın Profesör Ali Nihad Tarlan'ın "Mevlana Celaleddin Rumi" Adında Neşrettiği Kitaptan Aldığım İlhamlar</i> Trabzonlu emekli Yarbay Şükrü İmre tarafından kaleme alınan 14 sayfalık bu küçük eserde müellifin Ali Nihad Tarlan'ın 'Mevlana Celaleddin Rumi' adlı eserinden aldığı ilhamlara yer verilmektedir. Detaylı bilgi yazı seçkisi başlığı altında mevcuttur.	1950	001641870010
Son Posta	<i>Türkiyat Enstitüsünde Tatsızlık ve Huzursuzluk</i> Halit Fahri Ozansoy imzalı yazıda İstanbul Üniversitesi Türkiyat enstitüsündeki bazı sıkıntılardan söz edilmektedir. Yazının Ali Nihad Tarlan ile alakalı olan bölümünde Ali Nihad Tarlan'ın 6 sene önce (1944 yılı) neşrettiği 'İran Edebiyatı' adlı eserin telif değil de tercüme olduğunun yeni anlaşıldığı ve bu intihalin senato kararıyla gazetelerde tebliği edildiği ifade edilmektedir. Yazıda söz konusu intihalin 6 sene sonra anlaşılması da alaya alınmaktadır.	18 Mart 1950	001514900006

Yeni Sabah	Fuzûlî Divanı Faruk K. Timurtaş tarafından kaleme alınan bu yazı bir kitap tanıtımı ve tenkidi mahiyeti taşımaktadır. Yazıda Ali Nihad Tarlan'ın neşrinin özellikleri, dikkat çeken yönleri aktarılmış ve Ali Nihad Tarlan'ın böyle bir çalışmayı hazırlamış olmasından duyulan memnuniyet ifade edilerek eserin tam künyesine de yer verilmiştir.	2 Şubat 1951	001641224010
Milliyet	Yine Askeri Müze Refii Cevdet Ulunay'ın kaleme aldığı bu yazıda Refii Cevdet, kendisinin maziye olan sevgisini anlatmaktadır. Yazının bir yerinde bu sevgisine Ali Nihad Tarlan'ın bir sözünü delil getirir. İlgili kısım şöyledir: <i>Dostum Ali Nihad Tarlan bana "Zaman üç esas üzerindedir. Mazi, hâl, istikbal. Hâl bir saniye sonra mazi oluyor. İstikbalin ne olacağını bilmiyoruz. O halde elde müsbet olan tek zaman mazidir" demişti. Ben bunun için maziye aşığım."</i>	7 Ekim 1964	001502746006
	Bir Katolik Rahibin Fuzuli İçin Yazdığı Eser İlgi Bekliyor Fikret Şahoğlu imzalı yazıda 1929 yılında vefat eden Ermeni Katolik Başpapazı Kevork Terzibaşyan Efendi'nin Fuzuli hakkında yazmış olduğu ve 2500 sayfayı bulduğu belirtilen eserinden söz edilmekte bu esere dair Ali Nihad Tarlan'dan beklentilere yer verilmektedir. Detaylı bilgi yazı seçkisi başlığı altında mevcuttur.	26 Ocak 1968	001522733006
Hisar	Sanat Haberleri başlığı altında 13 Mart 1971'de İstiklâl Marşı'nın kabulünün yıldönümü vesilesi ile Ali Nihad Tarlan'ın konuşma yaptığı ifade edilmektedir.	Nisan 1971	001640099010
Tarih Dergisi	İstanbul'daki Yazma Kütüphaneleri Yazı Günay Kut imzalıdır. Yazıda İstanbul'daki yazma eser kütüphanelerinden söz edilmektedir. Günay Kut, hocası olduğunu ifade ettiği Ali Nihad Tarlan'ın Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan koleksiyonu hakkında bilgi vermektedir.	1980/ 1981	001583480010
Türk Dili	Orhan Veli'de Ozansılık Mustafa Şerif Onaran imzalı yazıda Ali Nihad Tarlan'ın şiir hakkında söylediği, "şiir ufuklarda yükselen nazenin bir balondur" sözüne yer verilmektedir.	Aralık 1975	001582069010

Hayat	<i>Kaybolan Meydan</i> Yazı Midhat Sertoğlu imzalıdır. Yazıda Beyazıt Meydanı'nın İstanbul için ne kadar önemli olduğu vurgulanmakta, bu meydanın bir ilim, irfan ve sanat yuvası olduğuna dikkat çekilmektedir. Yazının devamında Ali Nihad Tarlan'ın da aralarında bulunduğu ilim erbabının Beyazıt Meydanı'nda nasıl vakit geçirdikleri şöyle anlatılmaktadır: "Beyazıt Meydanının yaz ikindileri bilhassa kayda değer. "Çınaraltı"nda çaylar demlenmiş "Küllük"de kızışan tavla partilerinden kaçan "sohbet erbabı" burada yerlerini almış bulunurlardı. Yahya Kemal, Mükrimin Halil, Ali Nihat, Pertev Naili, Abdülkadir Gölpinarlı, Kâmil Akdik, Rıfki Melûl, Ahmet Hamdi Tanpınar, Hilmi Ziya v.s. gibi ilim ve sanat dünyasında adı olan kimseleri bunların arasında hatırlıyorum."		001580028010
Milliyet	<i>Bir Beyazıt Meydanı Vardı!</i> Yazı Güngör Gönültaş imzalıdır. Yazıda Beyazıt Meydanının tarihine, tanıklık ettiği önemli olaylara yer verilmektedir. Yazıda Ali Nihat Tarlan'ın Beyazıt meydanında vuku bulan Sadrazam Mahmud Şevket Paşa suikastine dair hatırası da nakledilmektedir. Detaylı bilgi yazı seçkisi başlığı altında mevcuttur.	1 Ocak 1991	001500304006
Milliyet	<i>Beyazıt Meydanı'nın Yaşam Öyküsü</i> Güngör Gönültaş imzalı yazıda Mehmed Akif Ersoy'un cenazesinin Beyazıt meydanına nasıl getirildiğine de bir alt başlık olarak yer verilmiştir. İlgili kısımda Ali Nihad Tarlan'ın, Mehmed Akif Ersoy'un cenaze törenine dair hatırasına yer verilmiştir. Detaylı bilgi yazı seçkisi başlığı altında mevcuttur.	7 Ocak 1991	001640667010
	Bu evrak tarihsiz olup bir defter üzerine el yazısı ile Osmanlıca yazılmıştır. Evrakın arşivdeki kaydında 'Hamâmizâde İhsan Bey için düzenlenen törende yapılan konuşmaların metni' ibaresi geçmekte olup, 'Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan'ın konuşması bulunmaktadır' şeklinde bir not düşülmüştür. Tarlan'ın konuşması ilk sırada yer almaktadır. Konuşma oldukça uzun olup yeri geldikçe Hamamizade İhsan'dan pek		001552432007

	çok şiir örneğine de yer verilmektedir. Detaylı bilgi yazı seçkisi başlığı altında mevcuttur.		
--	---	--	--

Seçilmiş Yazılara İlişkin Notlar ¹

1) 001506881006 Numaralı Evrak: Abdülhak Hamid Tarhan ihtifali ile ilgili bir gazete yazısını ihtiva eden bu evrak 16 Nisan 1937 yılına aittir. Abdülhak Hamid'in 12 Nisan 1937 tarihinde vefatından sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesindeki anma etkinliği yapılmıştır. Evrakta söz konusu anma törenine dair izlenimler paylaşılmakta Fuad Köprülü, Ali Nihad Tarlan, Mithat Cemal Kuntay ve İsmail Habib'in konuşmalarına yer verilmektedir. Ayrıca İsmail Habib ile Ali Nihad Tarlan'ı aynı karede gösteren bir resim de mevcuttur. Haberde yer alan Ali Nihad Tarlan'ın konuşma metni şöyledir: *“İnsanlar vardır ki yaşadıkları zannolunur. İnsanlar vardır ki yaşarlar, birşeyler yaparlar ve ölürler. Beşeriyetin bazı seçkin simaları toprağa düştükten sonra da yaşarlar. Ve nihayet bu zümre içinde müstesnalı vardır: Onlar zihayat değil; bizzat hayattırlar. Hâmid, onlardandır. Hâmid toprağa tevdi ederken derin bir teselli duyuyoruz: Çünkü dün Türk milleti bir kere daha ölümden intikam almıştır. Hamid bir fani olmamak için yaşadı, bu savaşta muzaffer oldu. Ne mutlu ona! Onda öyle tükenmez bir hayat kaynağı vardı ki!.. Ölüm insanları adım adım takip eder. Herkese her an yetişebilir. Hele bir yaş vardır ki ölüm o yaşa gelenin omuz başındadır ve hiç yadırgamaz. Lâkin Hâmid gibi insanların izi üzerinde ölümün gölgesi dahi yadırganıyor. Onları hilkat gene olmak üzere yaratmış: Apollon heykeli gibi. Gençken de gene, ihtiyarken de delikanlı. Ve hayatıyet kudreti değil midir ki altı asrın peylpaye sütunlarına bir dayandı. O muazzam binayı alşağı etti. Ve enkazı altından güzel o hakikaten güzel varlığı ile gene, dinç ve parlak doğdu. O hayatıyet değil midir ki Hâmid kendi yolunda bir faninin yapabileceği her şeyi yapmak kudretini verdi. Bir taraftan edebiyatın özü demek olan lirizmde ilk ve büyük inkılâbı yaparken diğer taraftan Türk sanatının elim bir boşluğunu ruhunun yüksek hamlelerle doldurdu. Ondaki lirizm bir bomba gibi infilâk etti. Türlü ihtiyaçların onun üzerine yığıldığı şekil kayalarını pamuk gibi attı. Edebiyatımıza bir Hâmid getirdi. O hayatıyet değil midir ki mahdud zihniyetli muarızlarının hücumları karşısında onu estetiğinin demir zırhına sardı. Bir an gerilemedi. Bu inkılâbın o rakibsiz alem darı açtığı yolda yürüyen dört edebî mektebin zafer savaşları üstünde yalnız bir melekissiyane gibi durmadı. Bizzat didindi. Bu bir asra yakın savaşı yapan delikanlı kahraman sonuna kadar didindi. Toprağa verdiği alnında henüz ter taneleri incileniyordu. O, hiçbir şey yapmamış dahi olsa yalnız bu didinmesi, alın terine değer veren kadirşinas Türklüğün sonsuz şükranına lâyıktır. Hâmid bir zafer sembolü idi. Onun için tefne dalı gibi alından alma intikal etti. Gerek çağdaşları, gerek evlâdları onu bir dâhi olarak tebcil ettiler. Hâmid, Türk ruhunun Olemp'e uzanan rökörü, Hâmid Türk yurdunun Bosforudur. Bebekte doğdu. Muhterem hayat ve sanat arkadaşı Bayan Lüsyen Hâmidin beni tekzib etmiyeceğine emin olarak söyleyebilirim ki bebek yaşadı. **(Ali***

¹ Yazılardan alınan seçme metinler olduğu gibi aktarıldığından kimi yazım farklılıklarına dokunulmamıştır. Bu nedenle bazı sözcüklerde yazım ya da mana bakımından yanlışlıklar bulunabilir. Örneğin *alşağı, inkilab, yağuran, melekissiyane, metodile, vücude, hayatile, imanile, yaşayacak, gelinciye, sayıfada* sözcüklerinde olduğu gibi.

Nihad Hamidin şiirlerinden bazılarını okuduktan sonra sözüne devamla dedi ki) Şairliğinin en büyük delili bu bebeliğidir. Ve gene bu bebeliğidir ki onu felsefenin girdibadlarına sararak semavata kadar çıkarmıştır. Ebediyet mayası Hâmidin tıynetinde çok yüksek bir nisbette mevcuddu. O nisbette fanilikten kaçmış, bekaya inanmıştı. Metafiziği munis bir şiirdi. Ve işte Hâmid aşk ve hüsnün mabedinde kapanmamış akıl ve mantığı o atmosfer içinde teneffüs etmemiş yani bebelikten biraz kurtulmuş olsaydı muhakkak ki şiir dehasının sırrına erimeyecekti. Onun nazarında dünya değirmenini sevgi çocuğu çevirir.

Eder tıflı muhabbet âsiyabı âlemi tedvir

Hâmidin vatanperverliği, aşkı, inkılâbcılığı, filozofluğu ve bunları bir arada yuğuran kuvvetli dehası bebeliğinden doğmuştur. Her büyük şair ruhunun bir köşesinde muhakkak bir beşik sallanır. Şair ya bebektir, ya rüsdün ta kendisidir. Reşid değildir. İkisi arasında bocalıyan ne mütefekkindir, ne de şairdir. Büyük Hâmidin bütün cazibesi, bütün teadlan bu kaynaktan gelir. O, hakikaten ruhunu ta- biate yaslamıştı. Tabiatın en ince sesi ve duygusundan en müthiş feveranlarına kadar herşey onda vardı. Klâsik şiirden (espri modern) dediğimiz san'at tekniğine kadar bütün edebî yürüyüşlerin izlerini onda görmek kabildir. İşte aziz Türk gençliği, ölüm gözümüzün önünde böyle bir kâinatı yıktı. Artık inanabiliriz ki o hiç birimizi affetmeyecektir.

Feryad bu gülşendeki ahengi siyehden

Biz hayatın acı sandığımız realiteleri karşısında şair olmıyalım. Onları akıl ve mantığın sekineti içinde mütalea edelim. O zaman görürüz ki içimizde Hâmid kadar bahtiyar bir fani azdır. Ona ağlamak değil, gıpta etmek lâzımdır. Eğer ağlamak lâzımsa şehabı sakib gibi karanlıkta biran parlayıp sönenlere ağlıyalım. Hamid kutub yıldızı gibi daima pırıl pırıl parlar. Lâkin kabil mi? Keşke her düşündüğümüzü yapabilesek? O zaman Hâmidin cenazesini bir tank gibi duygusuz ezip geçen güneşe haykırmak istiyoruz:

Ey şems ki hâliki seherdir

Çeşmin o amayi nûr manzar

Sönsün ki bu hale bihaberdir!"

2) 001510076006 Numaralı Evrak: Evrak 1939 yılına aittir. Evrakta İstanbul Üniversite'sinde Profesör Fuad Köprülü'nün 25. tedris yılı münasebetiyle düzenlenen törene dair haberler yer almaktadır. Söz konusu törende Ali Nihad Tarlan da bir konuşma yapmış ve konuşma metni ilgili evrakta yayımlanmıştır. Tarlan'ın konuşması şöyledir: *"Edebiyat fakültesi ailesi bugün muhterem Profesör Fuad Köprülü'nün yirmi beşinci tedris yıldönümünü kutluluyor. Yirmi beş yıl... Hocamız Darülfünun ve Üniversitede ders vermiştir. Yirmi beş yıldanberi yurdun her köşesine feyiz vermektedir. Türk irfanına velev cüz'î hizmet etmiş olsun, her ilim adamını takdir ve şükranla karşılamak münevver zümrenin borcudur. Fuad Köprülü, az sonra hulâsatan arzedeceğim büyük 'hizmetleri dolayısıyla bu takdir ve şükranı en büyük salâhiyetle hak etmiş bir ilim adamımız, beynelmilel ilim âlemine değerli ismini duyurmuş, müsteşriklerin birçok hatalarını tashih ederek kalemile o âlemi fethetmiş bir âlimdir.»* Ali Nihad bundan sonra Fuad Köprülüye gelinceye kadar tam manasile edebiyat tarihi yazılmadığını, onun daha mekteb sıralarından itibaren yorucu bir

mesaiyle çalışarak edebiyata ilk defa ilmî bir gözle baktığını, bu geniş tetkiklerinde daima ilmî metodla çalıştığını, Darülfünuna gelir gelmez evvelâ «Edebiyatı Osmaniye tarihi» adını taşıyan kürsüsüne «Türk tarihi edebiyatı» adını verdiğini; edebiyat, tarih, içtimaiyat sahalarından metodik dil mahsulleri üzerindeki sonsuz mesailerini belîğ bir lisanla izah etmiş, sözlerini şöyle bitirmiştir: «— Onun muvaffakiyetinin sırrı metodudur. Hocamız metodile başladı ve o, Avrupaî metodile yürümektedir. Bu kadar geniş sahalara açılan bu tetkik, ilk nazarda beşerî kudretin fevkında görünür. Lâkin onu mükemmel usulile kolaylaştırmanın yolunu bilen Fuad Köprülü, yalnız bu meziyetile her türlü takdirin fevkına yükselebilir. Muhterem üstad bir kere daha kendi eserinin üzerinde çok şerefli dalgalandığını işlerinde nasib olabilecek en ulvî bir sevine ve iftiharla seyretsin. Gene, yalnız çok eski bir talebesi olmak sıfatile, aziz hocamızı bu mazhariyetinden dolayı kendim ve arkadaşlarım namına tebrik ederim.»

3) 001605064015 Numaralı Evrak: 13 Nisan 1940 tarihli bu evrak, Abdülhak Hamid Tarhan vefatının üçüncü yıldönümünde mezarı başında yapılan konuşmaların yer verildiği küçük bir eserden ibarettir. Milli Eğitim Vakfı tarafından neşredilen bu eserin hemen girişinde dönemin Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in nutku yer almaktadır. Eserde Edebiyat Fakültesi Doçenti unvanıyla yer alan Ali Nihad Tarlan'ın yazısı şöyledir: "Muhterem vekilimiz, aziz arkadaşlar, Makber mübdiinin huzurundayız. Onun yattığı makber, yarattığı «Makber» kadar yüksek ve derindir. Burası bir makber, makber değil bir mahşer; mahşer değil Türk milletinin ebediyetlere sığınmayan şuuru ve vicdanı kadar bir fezayı biintiha olmalıdır. Ve ne bahtiyarlık ki öyledir. İşte başta muhterem Maarif Vekilimiz olduğu halde münevver Türk âlemi burada, onun dehası huzurunda eğilerek Büyük Hâmide şükran ve hürmetlerini sunuyorlar. Bundan elli beş sene evvel sema ile zemin birleşmiş; Hâmit ezilmiş, Makber çıkmıştı. Bundan üç sene evvel yine gök ile yer birleşti. Fani Hâmit öldü. Ebebî Hâmit çıktı. Yer ile gök birleşmemeli idi. Evet. Fakat ne yazık ki tabiatın, büyük tabiatın büyük kanununa mukavemet fanilere mukadder değil. Toprak üzerine basan her fert bir gün o toprağın çökeceğini ve kendisini yutacağını asla hatırdan çıkarmamalıdır. Bu toprak sağlam bir istinatgâh değildir. Bahtiyar odur ki, faniliğin timsali olan toprağı bekasiyle çiğniye çiğniye toprağa girer. İşte Hâmit bu bahtiyarlardan biridir. Manevî bekasiyle maddî fenasını ezmiştir. Aziz gençler, Bu makbere, yüksek ve derin bu makbere ibretle bakalım:

Fezayı bi tenahisiyle, ephar ü cibaliyle,

Fürugu şuhu eshariyle, zalmayı leyalıyle,

Bütün volkanlariyle, berku ra'dı pür celâliyle

Şuunu renk rengi inşirahu infialıyle

O fitrat pür garaip bir tecelligâh. . . bir âlem!

Bu âlem, nasıl oluyor da bir avuç toprağa münkalip oluyor. Bu toprağın karşısında dehşetle irkilmiyelim! Hayır. Toprak üzerinde güzel bir iz bırakmadan göçüp gitmek!... İşte asıl ölüm budur. Bu kubbede bir hoş şada bırakmak için çalışalım! O zaman ölümlere meydan okuruz. Hâmit, edebiyatımızda en derin izi bırakan, en hoş sesi aksettiren bir san'atkârdır. Bizde hakikî edebiyat müceddidi Hâmittir. Kendinden evvel ağır kâbuslu bir hava vardı. Bu boğucu durgunluk içinde ufak tefek hava cereyanları olmadı değil. Fakat bunlar kâfi gelmiyordu. İşte

o zaman ufuktan bir fırtınadır koptu, tozu dumana katan bu fırtına san'at mefhumunun üzerinde yükselip onu ezen her şeyi yıktı, devirdi. Belki taş taş üstünde bırakmadı. Fakat ciğerler temiz, doyurucu bir havanın berrak maviliğine kavuştu. O bunu yaparken dehasının kendisine gösterdiği yolda sadakatle yürüdü. Çok tahkir ve tezyife uğradı. Aldırmadı.

Bimuhaba rehi narefteye gitsem de ne var

Kahrı hasmeylemeğe elde asadır hamem

beyti asıl bu san'at müceddit ve mücahidinin şiarıdır. Gençler, Onun hatırası etrafında benim tercüman olmaktan âciz kaldığım bir coşkunlukla toplandınız. Onu tebci ettiniz. Esasen Hâmidi taziz etmek her Türk münevverinin borcudur. İlme, san'ate çok büyük bir kıymet verdiğini maarif işlerinin başına değerli bir ilim ve san'at adamını getirmekle ispat eden yüksek Cumhuriyetimiz Hamide karşı olan şükran borcumuzu ihmal etmemiştir. Fakat bugün gözlerimizin önünde yükselen bu değerli eser üzerinde sizin coşkunluğunuzun ufak bir tesiri olmuşsa büyük vazifelerinizden birini yapmışsınız demektir, teşekkürle lâıksınız. Ve işte bugün en büyük sevinçle görüyoruz ki, yüksek Cumhuriyetimizin çok münevver Maarif Vekili, ölümünden sonra Hâmide yapılacak ilk alâka ve hürmet nişanesini bize takdim için mühim devlet işlerini bırakarak Ankaradan buraya gelmiştir; aramızdadır. Ben muhterem Vekilimize ve onun şahsında yüksek Cumhuriyet Hükümetimize Üniversite tedris heyetinin candan şükran ve saygılarını arz etmekle büyük bir şeref duyuyorum."

4) 001509126006 Numaralı Evrak: Halit Ziya Uşaklıgil'in vefatının ardından Cumhuriyet Gazetesinde neşredilen bu yazı Ali Nihad Tarlan'a aittir. Tarlan, yazısında Halit Ziya'nın edebiyatımızdaki ehemmiyetini ve onun vefatından duyduğu üzüntüyü dile getirmektedir. Aynı zamanda Darülfünun'dan Ali Nihad Tarlan'ın hocası da olan Halit Ziya Uşaklıgil, Tarlan'ın hayatında ayrı bir öneme sahiptir. Tarlan yazısında onun ile ilgili bazı küçük hatıralara yer vermekte kendi neslinin Halit Ziya'dan çok şey öğrendiğine vurgu yapmaktadır. Halit Ziya'nın romanlarına dikkat çeken Ali Nihad Tarlan, "Ahmet Mithat Efendi neslinin sendeliyen, aksıyan romanı onda denebilir ki kemalini bulmuştu" şeklindeki ifadesiyle Halit Ziya'yı romanda zirve kabul eder. Tarlan, Uşaklıgil ile alakalı bazı anekdotları şöyle kaydeder: "Aziz Üstadın ölümünü haber aldığım zaman gözümün önünde çok eski bir hayal canlandı. Darülfünunda Garb edebiyatı hocamızdı. Zeyneb Hanım konağının Marmaraya bakan geniş odasında vişneçürüğü çuha örtülü bir masa başında karşılıklı oturuyoruz. O, bize (Homer)i anlatıyor. Arasına gözülüğünü gözünde çıkarıp 'Marmaranın ufuklarına dalan gözleri uzun bir cümlelerin peşine takılmıştır. Aynen eserlerinde olduğu gibi bu cümleler muntazam, pürüzsüz, tatlı bir şiir ve hayal dili ile bize takrir edilecektir. «Omiros, yüksek dağlara benzer, beşeriyet ondan ne kadar uzaklaşsa arkasına baktığı zaman onu gene kendine hâkim ve ayakta görür»... Zamanına göre çok zarif giyinen üstad, çok sevimli simasına başka bir mümtaziyet veren hafif, sivri sakalı ile ne asil bir varlıktı. Zarif, mümtaz üslûbu adeta gözlerine, simasına, tavır ve hareketlerine sinmişti. Biz, onu bir kitab gibi okurduk." Tarlan sözlerinin başka bir yerinde, onun üslubunun ne denli tesirli olduğundan bahisle Halit Ziya'ya çok şey borçlu olduğunu şu ifadelerle dile getirir: "Fakat gene tekrar edelim ki bizim nesil, onu duyuyor ve yaşıyordu. O arapça, farsça kelimeleri kullanırken o derece san'atkâr idi ki adeta

birçok san'atkârların eserlerinde ayrı bir ruhu hayal inceliği kazanarak bize kadar gelen her kelimenin bütün ruh ve hususiyetini biliyor, onları en müessir bir şekilde kullanıyordu. Bizim neslin ruhunda bu kelimelerle ne derin bir şiir âlemi yaratmıştı. O aynı zamanda realiteye indiği zaman kahramanlarını en tabii dille konuştururdu. İşte bu imtizaç onun eserine ayrı bir hüviyet veriyordu. Hulâsa etmek icab ederse, bizde Avrupai romanın rakipsiz üstadı, bir devrin tek başına muazzam bir varlığı idi. Bir küçük makaleye onun muazzam varlığı sığdırılmaz. Onun şahsiyeti, hayatı, tesirleri cildler dolduracak tetkikler ister. Yalnız bugün kaybettiğimiz üstad, her veçhile milletine ve yurduna yapabileceği büyük hizmeti başarmış müstesna şahsiyetlerden biridir. Onu minnet ve rahmetle anmak her Türkün vicdanî borcudur.” Tarlan, yazının devamında Halit Ziya'nın hayatına dair önemli kesitler sunarak yazısını noktalar.

5) 001522733006 Numaralı Evrak: Fikret Şahoğlu imzalı 26 Ocak 1968 tarihli bu evrakta Ermeni Katolik Başpapazı Kevork Terzibaşyan Efendi'nin kaleme almış olduğu Fuzûlî'ye dair 2500 sayfa civarındaki üç ciltlik eserden ve bu eserin neşrinin gerekliliğinden söz edilmektedir. Bir gazete yazısı olan evrakta Kevork Terzibaşyan Efendi'nin hayatına değinilmekte ve söz konusu eseri yazma serüvenine de kısaca değinilmektedir. Papa'dan özel izin alınarak yazıldığı ifade edilen eserin öneminden söz edilen yazıda, Refii Cevdet Ulunay'ın şu sözlerine yer verilir: “*Monseyörün bu mühim eserini dilimize nakledecek zevatın mevcut olacağını ümid ediyorum. Daha olmazsa, Üstad Ali Nihat Tarlan'ın riyaseti altında teşekkül edecek bir heyet bu vatani vazifeyi pek güzel ifa edebilir. Yalnız bu hususta Maarif Vekâleti'nin hizmeti şarttır.*” Maarif Vekâleti'nin tercüme işi ile alakalı yazısında ise şu satırlar mevcuttur: “*İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Profesörlerinden Dr. Ali Nihat Tarlan, Kevork Terzibaşyan'ın Fuzuli hakkındaki eserinin mühim bahislerini, Ermenice bilen bir zat tarafından kendisine okunduğu takdirde bu hususta etraflı malumat verebileceğini ve kitabın tercümesine karar verilirse imkân nisbetinde yardımda bulunacağını Vekâletimize bildirmiş bulunmaktadır. Sayın Profesöre, söz konusu eseri tercüme edebilecek bir zatın tarafınızdan terfikini saygılarımla rica ederim Maarif Vekili A. Hikmet İlaydın.*” Fikret Şahoğlu yazının devamında aradan yıllar geçmesine rağmen ne Ali Nihad Tarlan'ın ne de diğer yetkililerin eserin Türkçeye kazandırılması konusunda bir şey yapmadıklarından yakınlık yazısını tamamlar.

6) 001500304006 Numaralı Evrak: Söz konusu evrak Güngör Gönültaş imzalıdır. Bir gazetenin yazı dizisi olan evrakta Beyazıt Meydanı konu edinilmektedir. Sadrazam Mahmud Şevket Paşa'nın 11 Haziran 1913 günü bu meydana öldürülmesine de yer verilen yazıda Ali Nihad Tarlan'ın suikast faillerinin idamlarına tanıklık ettiği anlar da yer almaktadır. Ali Nihad Tarlan'ın suikast faillerinin idamına ilişkin hatırası şöyledir: “*Yıl 1909 İdi. Babamla Manastırdan İstanbul'a gelmiştik. O zamanlar liseye gidiyordum. Paşanın katillerinin asılacağını duymuştum. Okuldan dönerken Beyazıt Meydanına uğramıştım. O zaman Topal Tefvik, Nazmi ve bilhassa Tunuslu Salih Paşanın pek feci hallerini gördüm. İnfaz yeri, Beyazıt Meydanının tam ortasında idi. Sehpalar yapılmıştı. Hatta, Salih Paşa'nın gayet ütülü pantolonunun altında getr vardı. Boğazlıyan Kaymakamı merhum Kemal Bey de orada asılmıştı. Rektörlük binasının önünde idi. Bunlar Nemrut Mustafa Mahkemesince İdama mahkûm edilmişlerdi.*”

7) 001640667010 Numaralı Evrak: Güngör Gönültaş imzalı bir yazı dizisini içeren evrak Beyazıt Meydanını konu edinmektedir. Evrak içerisinde Mehmed Akif Ersoy'un cenazesinin Beyazıt Meydanına getirilişinden de söz edilmektedir. Ali Nihad Tarlan da bu esnada oradadır ve söz konusu hadise Tarlan'ın ağzından şu ifadelerle nakledilmektedir: *“Divanyolu'nda kahvede oturuyordum. Muhtar Sencer ve birkaç tıbbiyeli arkadaş koşarak geldiler. 'Hocam' dediler, 'Akif'in cenazesini Küllük'e getirmişler, bir araba içinde bırakmışlar, ne yapalım?' 'Beyazıt Camii'nden cenaze örtüsü, üniversiteden de bir bayrak alınız, hizmetinde bulunalım' dedim. Koşup gittiler. Bir saat geçti ya da geçmedi, cenaze teçhiz edilip omuzlara alınmıştı. Nasıl oldu bilmiyorum ama, meydan dolmuştu. Hatta cenaze, Fatih Bulvarı'nda iken daha Beyazıt Meydanından hareket bile edilmemişti. Kar, kış kıyamette, bocalan tarafından yol kenarında dizilen küçük yavrular, ilkokul öğrencileri, göz yaşartacak bir manzara teşkil ediyordu. Üniversite talebesi, cenazenin arkasında idi. Kiminin üzerinde bir pardösü bile yoktu. Cenaze eller üzerinde Edirnekapı Mezarlığı'na kadar taşındı.”*

8) 001580785010 Numaralı Evrak: Bir gazete yazısı olan bu evrakta Ali Nihad Tarlan'ın Ali Ekrem Bolayır'a dair kaleme aldığı yazı mevcuttur. Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem Bolayır'ın 27 Ağustos 1937 tarihindeki vefatından sonra kaleme alınan yazıda Ali Nihad Tarlan, Ali Ekrem'i 'üstadi' olarak görmektedir. Yazıda, Ali Ekrem'in şahsiyetine dair bilgiler verilmekte ve onun vefatından duyulan üzüntü gayet dokunaklı bir üslupla dile getirilmektedir. Ali Nihad Tarlan yazıda Ali Ekrem Bolayır'la olan hatıralarına da yer vermektedir. Uzun sayılabilecek olan yazıdan dikkat çeken bazı kısımları alıntılıyorum: *“Kalem, üstadımın bana ihda ettiği mukaddes bir vedia olduğu için onun ölümünden sonra bir müddet kalemi göremez oldum. Fakat ben bu satırları niçin yazıyorum. Onu tanımak saadetine erenler tanıdılar. Tanımak istemiyenler tanımasalar da olur. Galiba ben bu satırları onu tanımağa muvaffak olamayanlar için yazdım. Ali Ekrem çok mütevacıydı. O yalnız şairliğine ve edebiyattaki yüksek kudretine kıymet verirdi. Hâlbuki onun emsalsiz kalb ve vicdanı başlıbaşına muhalled bir şiirdi. Eserleri kaldı. Fakat asıl şiir mecmuasını kendisile beraber mezara götürdü. O ulvî şiir ondan sahifeler ezberlemeğe muvaffak olanların hafıza ve hatırasında bir müddet yaşıyacak ve nihayet fanilerin hayatile kaim olduğu için mahvolup gidecek. Büyük ırkımın engin denizinden onun kalbi gibi bir dürrü yetim ender çıkar. Ben, yirmi seneyi mütevaciz o inciyi binbir renk ve ziya muvacehesinde temaşaya muvaffak oldum. (...) O, bütün bunların fevkinde mükemmel bir insandı. Ben serapa şiir ve güzellik olan hayatından birkaç sahne yazmak istiyorum. Namık Kemal'in oğlu büyük bir vatanperverdi. Millî Mücadelenin son ve kat'î zaferi kazanılmış, fakat İstanbul henüz bundan haberdar olamamıştı. O gün Arnavudköydeki köşke gitmiştim. Üstadım, beni büyük bir helecane karşıladı. «Türk askerine» şiirini yazmıştı. Bu bir kehaneti şairane miydi? Hayır o, milletinin ezeli ve ebedî kudretine hiçbir zaman sarsılmıyan imanile inanmıştı. Gür ve erkek se- sile şiirini okurken gözyaşları Namık Kemal'in kalbi üstünden yuvarlanıp akıyordu. Sabah saat yedi. Göğsü, midesi, bar- sakları hastadır. Elinde çantası, zayıf ve bitkin Bomonti mevkisinde tramvay bekliyor. Maltepe Askerî lisesindeki dersine gidecek. O, askerleri çok sever. Oradaki yavrularının bütün bir samimiyet olan muhitine girdiği anda her ıstırabını unutmuştur. Yanakları kızarır, gözleri parlar. Evet bütün bir samimiyet olan o muhitte ben de, kaç sene onunla beraber bulundum. Orada üstadım, dipdiri*

bir neşve kesilirdi. Vatanperverlik heyecanı, onu kahramanlığa âşık etmişti. (...)Her üzerine aldığı ders için kitaplar vücade getirmişti. Hocalık onun en bariz bir seciyesiydi. Her sözü bir dersti. Ahlâk, fazilet dersiydi. Talebesinin vazifelerini baştanayaşağı okur, hepsine aslının birkaç misli mütalealar ilâve ederdi. Ona bir iş için postanede acele yazdığım ilk mektubum: tashih edilerek bana iade edildi. Ondan sonra ne zaman kalemi elime alsam onun mübarek ve muhterem ruhunu yanibaşımında hissederim. Ve işte şimdi.....Ali Ekrem, ruhan şarkı severdi. Fakat hayatı, tamamen garblıydı. Bir gün randevusuna bir dakika geç geldiğini, kendisine yazılan bir mektubu cevabsız bıraktığını görmedim. Asil ruhu yüksek tefekkürde imtizaç ederek onun hayatına başka bir mümtaziyet vermişti. Hayatını tanzim eden akıl ve muhakemesiydi. Heyecan ve teessürü adeta ikinci plânda kalırdı. Hastalığı müstesna olmak üzere iradesine onun kadar sahib adam, az bulunur. (...) Her dostunda yüzlerce mektubu vardır. Beni hiçbir zaman öz evlâdlarından ayırdetmezdi. O kadar severdi. Kimbilir nekadar kusurlarım oldu. Onları daima afve şefkatle karşıladı. Yalnız bir gün beni derin lâkaydisi karşısında ezip mahvetti. Sebebi de şu: Maaşıma birkaç kuruş zammedildiğini kendisine haber vermemişim. Ben bu hâdiseyi ehemmiyetsiz bulduğundan belki de unuttuğumdan dolayı söylememiştim. Bana karşı gösterdiği ilk ve son iğbirar bu oldu. Evet hatamı sonra anladım: O, benim sevincimle sevinecekti. Ben onu bundan mahrum etmiştim. Vefatından bir hafta evvel ziyaretine gitmiştim. Tedaviden sonra biraz sükûn bulan istirahatı gene başlamıştı. İyi zamanlarında beni yanından ayırmıyan üstadım, o gün bana dedi ki: — Seni görmek bana büyük bir zevktir. Lâkin görüyorum ki çok üzülüyor - sun. Bana sık sık gelme! O, sevdiğini böyle sever ve böyle olmyan rabıtaya sevgi demezdi. (...) O, çok sevdiği çok vefakâr Üniversite ve lise talebesinin elleri üstündeydi. Onun rakik kalbi sevgili talebesinin yağmur altında ıslanmasına razı olmadı. Şişlide vasiyeti mucibince tabut arabaya kondu. Araba, Maltepe Askerî lisesi direktörüyken onun büyük meziyetini büyük kalbile takdir eden ve ona karşı en yüksek sevgi ve saygıyı göstererek bizleri kendisine minnettar birakan ve bugün de cenazeye iştirak ederek son hürmet vazifesini büyük bir vicdan asaletile ifaya koşan Askerî Liseler Müfettişi çok muhterem kurmay albay Âdil başta olmak üzere askerlerin, asker talebenin hürmet safi arasından geçerken tarihin garib bir cilvesi gözümün önünde canlandı: Namık Kemal, medfenine nakledilirken o da böyle bir asker safının arasından geçmişti. Ve aziz üstadım, sen bana bu hâdiseyi gözlerin yaşararak anlatmıştın!"

9) 001641870010 Numaralı Evrak: Bu evrak küçük bir risalecik hüviyeti taşımaktadır. Trabzonlu emekli Yarbay Şükrü İmre tarafından kaleme alınan bu küçük eserde müellif, Ali Nihad Tarlan'ın Mevlana hakkında yazdığı eserden etkilenmelerini dile getirmektedir. Eserin hemen başında Tarlan'a tarizde bulunan müellif, Tarlan'ın eserin başına 'Hazret' ibaresi koymamasını şu ifadelerle eleştirir ve eser hakkında genel kanaatini ortaya koyar: "Profesör sayın Ali Nihat Tarlan da, fakat bir «Hazret» kelimesini adının başından esirgediği «Mevlâna Celâleddin Rumî» adındaki yazdığı bu maddeten ufak, manen büyük ve derin eserini şüphesiz ki genç mütefekirlere, Hazreti Mevlânayı tanıtmak ve bir İlâhî aşk âbidesi olan o lâyetmût varlığın kıymet ve ehemmiyetini anlatmak, sâlik olduğu vahdet-i vücud mesleğinin ne olduğunu müstaitlere tattırmak gayesile vücuda getirmiş olduğunu zan ve tahmin etmekteyim." Eserin yazılma sebeplerinden birinin Ali Nihad Tarlan'ı tenkit maksatlı olduğunu müellifin peşi

sıra gelen şu cümlesinden anlıyoruz: “Zevk ve neşenin kemalini, sevgi ve aşkın tamamını taşıyan bu eseri dikkatle, lezzetle okudum. Derin bir haz duydum. Yalnız bazı noktalarını izaha muhtaç gördüm. Bu itibarla aczime bakmıyarak, az çok belirtmeye yeltendim.” Bazı yerlerde Şükrü İmre eleştirinin dozunu gittikçe arttırır. Söz gelimi şu sözlerinde Ali Nihad Tarlan’a dönük ağır bir eleştiri görülmektedir: “Yirmi altıncı sayfada: «Kur’an okuyanlara gazel okumalarını tavsiye ettiren serseri derviş» deniyor. Evvelâ bu serseri kelimedeki pek kaba ve nezaketsiz bir kullanım buluyorum. Bu kelimeyi bütün varlığımla reddeder müstehikine bahşeylerim. Nezahet-i lisan her yerde, hususile bu gibi yüksek şahsiyetlerden bahsedilirken gözedilmek farzdır, bir vecibe-i insaniyedir. O derviş ki Hakkın bir veliy-i ekmele, zamanının müşid-i ekberidir, böyle müptezel bir kelime ile onu yâdetmek pek büyük bir kadirnaşinaslıktır.” Eserde müellif, Ali Nihad Tarlan’ın eserine dair olumlu kanaatlerini ise daha cılız bir şekilde dile getirir. Eserin genelinde Tarlan’ın eserine dönük cevaplar, düzeltmeler, tenkitler mevcuttur.

10) 001552432007 Numaralı Evrak: Söz konusu evrak el yazmasıdır. Evrakta Hamamizade İhsan Bey için (muhtemelen vefatından sonra) gece düzenlenen bir anma töreninde yapılan konuşmaların metni yer almaktadır. Defterde ilk olarak Ali Nihad Tarlan’ın konuşmasına yer verilmiştir. Ali Nihad Tarlan konuşmasında İhsan Bey’i dostu olarak nitelemekte, ancak ondan bahsederken bu dostluğunu ön planda tutmayacağını belirtmektedir. Dolayısıyla konuşma metni aynı zamanda bir edebî tenkit mahiyeti de taşımaktadır. Konuşma oldukça uzundur ve şiirlerle süslenmiştir. Konuşmada dikkat çeken birkaç hususu buraya alıntılıyorum: “Tanzimat edebiyatı yeni bir hamle ile doğduğu hakikaten büyük bir ihtiyacı karşıladığı zaman zannedildi ki artık divan edebiyatı sükûta mahkûm olmuş ve bütün sihrini kaybetmiştir. Namık Kemal’den başlayarak bu edebiyata ne hücumlar yapıldı. Onu öldürmek için ne kadar uğraştılar. Fakat onda ne sönmez bir hayatîyet kudreti varmış ki ölmedi, ölemedi. Ona hücum eden Namık Kemal’in eski yolda yazılmış gazellerinden koca bir divanı vardı. (...) Bu gece eserleri ve şahsiyeti hakkında düşündüklerimi arz edeceğim İhsan Beyefendi, çok değerli divanı ile bu edebiyatın kendi vadisinde son büyük üstadıdır. Aziz dostum hakkında söyleyeceğim şeylere şahsi muhabbetim hiç müessir olmayacaktır. Evvelâ buna emin olmanızı rica ederim. Acaba İhsan Beyi bu yola sevk eden âmil nedir? Evvelâ yaradılıştan şair olması. Bu birinci şart, ikincisi muhiti, aldığı ilk tahsil ve terbiye ve nihayet şahsi zevki ve kabiliyeti. Bu üçüncüsünü ben bütün müessirlerin fevkinde sayarım. Çünkü kuvvetli bir nükte ve zarafet ruhu ile yaratılan Hamamizade ince işlenmiş bir edebiyatın zenginliğine tevarüs etmek isterdi ifadesini orada bulabilirdi. Kendinde Şarkın itinalı ve ince zevki hâkimdi. Ve hakikaten de divan edebiyatı espirisi onda derece-i kemâlde tecelli etmiştir. Divanının başındaki na’t en büyük üstadlarla boy ölçüşecek kudrettedir. Onda dînî itikadımızın gezdiği bütün malzemeyi bulduğumuz gibi şairin şahsiyetini de derhal fark ederiz. (...) Fakat her şairin bir tarafı vardır ki o bütün eserlerinde hâkimdir. İhsan Bey’in birinci vasfı çok hassas ince bir aşktır. Bu aşk muzlim, içli, feragatkâr bir aşk değil; şen ü şûh bir aşktır. Resminin altına yazdığı kitânda ikinci beyitte kendisini ne güzel tasvîr eder:

*Cemâl-i pâke müştâkım bu yüzden
Hudâ-yı aşka vardır iştirâkim*

Bu kadar zarif bir iştirâki lâ-şerik olan Allah da seve seve kabul eder.”

Netice Yerine

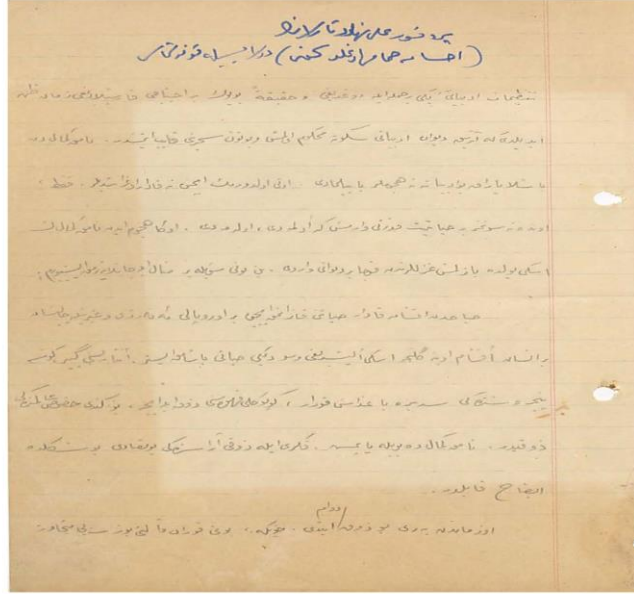
Ülkemizin kültür, sanat, edebiyat kısacası medeniyet anlamındaki mazisine ışık tutan önemli arşivlerden biri olan İstanbul Şehir Üniversitesi e-arşivi Ali Nihad Tarlan'ın birtakım konuşma ve hatıralarına önemli belgeler içermektedir. Arşiv bünyesinde yer alan ve 400.000 civarında belgeye ev sahipliği yapan "Taha Toros Arşivi"nde Ali Nihad Tarlan ile alakalı gazete ve dergilerde çıkan haberler, yazılar bulunmaktadır. Ayrıca Ali Nihad Tarlan'ın yine gazete ve mecmualarda yer alan bazı yazıları da söz konusu arşivde kayıtlıdır. Söz konusu evrak Ali Nihad Tarlan'ın tam biyografisinin ortaya çıkarılmasında ehemmiyet arz etmektedir. Bu ve buna benzer arşivler taranarak hem merhum Ali Nihad Tarlan hem de diğer ilim ve sanat erbabı hakkında henüz gün yüzüne çıkmamış pek çok değerli evrakın gün yüzüne çıkarılması muhtemeldir. Bu bakımdan özellikle e-Arşiv çalışmalarının kapsamlı bir şekilde duyurulması ve edebiyat çevrelerinin söz konusu arşivleri kullanma noktasında daha istekli olması da ayrıca ehemmiyet arz etmektedir.

Kaynakça

- Ayverdi, Sâmiha. (2005), Mülâkatlar, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.
- Dağlı, Tuba. (2017), "Taha Toros Arşivi", Unutma İstanbul, Ömür Matbaacılık, İstanbul, s.23-79.
- İstanbul Şehir Üniversitesi e-Arşivi: <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/>
- Kaygusuz, Ayhan. (2017), "Unutma İstanbul Projesi ve İstanbul Şehir Üniversitesi Akademik Arşivi", Unutma İstanbul, Ömür Matbaacılık, İstanbul, s.11-17.
- Kut, Günay. (2011), "Ali Nihad Tarlan". DİA C 40 Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

EK:

ARŞİVDEN ÖRNEKLER

Resim 1: Hamamizade İhsan İçin Yaptığı Konuşma Metninin İlk Sayfası

Resim 2: Edib İsmail Habib ve Doçent Ali Nihad söz söylerlerken

Resim 3: Şükrü İmre'nin Ali Nihad Tarlan'ın Mevlana Celaleddin-i Rumi hakkında yazdđı eseri tenkit maksadıyla kaleme aldđđ kitabın kapağı.

Dr. Şeyma Nur ZARARSIZ

Erciyes Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Kayseri/TÜRKİYE
seymanurzararsiz@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-2345-6789

**ALİ NİHAD TARLAN'IN GÖZÜYLE
MUHAMMED İKBÂL**

MUHAMMED İKBÂL WITH ALİ NİHAD
TARLAN'S POINT OF VIEW

DOI Number: 10.28981/hikmet.495690

ÖZ

Ali Nihad Tarlan, yetiştirdiği birçok kıymetli öğrenci ve ilmi bakımdan yeni kapılar açan birçok çalışma ile edebiyatımızın, fikri âlemimizin önemli isimlerindedir. Onun şâni, Türkiye ile sınırlı kalmamış; Viyana, Edinburg, Prag, Tahran, Aligarh gibi çeşitli üniversitelerde ilmi çalışmaları takdir görmüş, takip edilmiştir.

Bu makale, vefatının 40. Yılında Ali Nihad Tarlan'ın geri planda kalmış, fakat tarihimiz açısından büyük kıymeti hâiz bir adımdan bahsetmek üzere kaleme alınmıştır. Bu adım, Ali Nihad Tarlan'ın geniş çalışmaları öncesinde kendisinden ve eserlerinden çok az haberdâr olunan, Pakistan'ın fikri liderlerinden Muhammed İkbâl'in bir dost, hoca, lider, elçi ve âlim bakış açısıyla incelenmesinden ibarettir.

Bu çalışmada öncelikle Ali Nihad Tarlan'ın hayatı hakkında genel bir değerlendirme yapılmış, Allâme İkbâl ile ilk münâsebetinden itibaren tanışıklığı anlatılmaya çalışılmıştır. Daha sonra kendisi için "Bir devrin adıdır." denilen Muhammed İkbâl'in hayatı hakkında bilgiler verilerek, Tarlan'ın araştırmaları ve İkbâl'in eserleri üzerine yaptığı çalışma ve çeviriler merkezinde genel bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ali Nihad Tarlan, Hayatı; Muhammed İkbâl, Hayatı.

ABSTRACT

Ali Nihad Tarlan is one of the important names of our literature with lots of students whom he has raised and lots of studies which have opened new doors. His fame has not remained limited with Turkey. His scientific studies have been appreciated and followed in various universities like Vienna, Edinburg, Prague, Teheran, Aligarh.

This article has been committed to paper in the 40th year of his death in order to mention one step of his which has a value that hadn't talked over very much but has a very important value in terms of our history. This step is only about the study with the point of view of a pal, teacher, leader, messenger and wise on Muhammed İkbâl who is one of the intellectual and founder leaders from Pakistan and who is known very little about him and his works before the extensive studies of Ali Nihad Tarlan.

Firstly, in this study, a general evaluation has been done about Ali Nihad Tarlan's life and it has been tried to explain his familiarity since his first connection with Allâme İkbâl. Later, it has been tried to do a general evaluation at the centre of Tarlan's studies and translations on İkbâl's works and Tarlan's researches by giving the information about the life of Muhammed İkbâl who was called "He is the name of an era".

Keywords: Ali Nihad Tarlan, His Life; Muhammed İkbâl, His Life.

Giriş

Ali Nihad Tarlan, 80 yıllık ömrüne birçok gazete, dergi yazıları, kitaplar, makaleler ve çeşitli ilmî içerikli sohbetler sığdırmıştır. Bugün Türkiye’de ismi duyulmuş çoğu akademisyen, onun rahle-yi tadrîsinden geçmiş, kendisini hayırla yâd etmektedir.

Ali Nihad Tarlan hakkında yabancı üniversitelerin profesörleri takdîrkâr sözler sarf etmişlerdir. Viyana Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü Müdürü Ord. Prof. Dr. Herbert W. Duda, “... onun *şerh-i mütûn ihtisâsı Avrupa müsteşriklerinin dillerinde destan olmuştu* (İnan, 1965: 85).” derken; Prag Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü Direktörü Prof. Dr. Jean Rypka, “*Onun huzurunda hürmetle eğilirim ve kendisine teşekkür ederim, zira ben ne isem ona borçluyum* (İnan, 1965: 89).” diyerek övgü dolu sözleriyle Tarlan’a olan saygı ve sevgilerini dile getirmişlerdir. Ayrıca Duda’nın, “*Bana öyle geliyor ki Ali Nihad Tarlan için dil ve edebiyat her kaba kimseye giriş müsaadesi verilmeyen mukaddes bir muntkadır* (İnan, 1965: 85).” şeklindeki ifâdeleri, Tarlan’ın üzerine eğildiği meselelerde gösterdiği hassâsiyeti açıkça belirtmektedir.

Bilhassa metinler şerhi meselesi üzerinde ilmî faaliyetlerde bulunan Tarlan, üniversite hocalığının yanında çok yönlü bir fikir adamı idi. Faruk Kadri Timurtaş’ın Ali Nihad Tarlan için söylediği “*Ali Nihad hoca çok iyi bir şarklıdır. Şarkın o çok güzel, o çok müstesna hasletlerini, incelik, zerafet ve çelebiliğini en iyi şekilde tevârüs etmiş bir kimsedir. Bu mânevî vasıflara bir de Batı ilim zihniyetini ilâve ederseniz, onun büyüklüğü daha iyi anlaşılır* (İnan, 1965: 104).” sözleri onun çok yönlülüğünü anlatır.

Tarlan’ın İran edebiyatı üzerine yaptığı çalışmalar sonucu kendisine İran’dan takdîrnâme gönderilmesi; Pakistanlı şâir Muhammed İkbâl üzerine yaptığı çalışmalar netîcesinde Pakistan devleti tarafından kendisine “Sitâre-i İmtiyâz” nişanı verilmesi; yine İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevî tarafından “Nişân-ı Âlî-i Hümâyûn” ile mükâfatlandırılması; Tahran Üniversitesi tarafından kendisine “Menşûr-ı Sipâs” nişanı verilmesi onun çalışmalarının ne kadar kıymetli olduğunu ve bu kıymetin güzel takdîrlerle karşılandığını ortaya koymaktadır.

Nesirle söylenemeyenlerin mekânı olarak vasıflandırılan şiir, Ali Nihad Tarlan’ın hayatında önemli bir yere sahipti. 13- 14 yaşlarında şiir yazmaya başlayan Tarlan, başta Hâfız ve Hayyam olmak üzere birçok doğu şâirinden tercümeler yapmıştır. Tarlan’a göre hakîkî sanat eseri kültür, ilim, kabiliyet ve heyecanın müşterek mesaisi ile ortaya çıkar. Şiirlerinde, üslûbunda tasavvufun yeri oldukça büyüktür. Tasavvufta şer’î bilgilere aykırı bir şey olmadığını söyler. Kur’ân’ın her insanın kendi idrâkince anlaşılacağını dile getirirken, tasavvufî düşüncelerin Kur’ân’dan ayrı görülemeyeceğini ifâde etmiştir.

Ali Nihad Tarlan, bazı insanların yaşadıkları müddetçe ölüden farkları olmadığını belirtirken, müstesnâ insanları ise öldükleri andan sonra hacimleri ile mütenâsip bir hayata kavuşanlar olarak görür ve Muhammed İkbâl için de “... *bu ikbâle erenlerden biridir* (Tarlan, 1957a: 315).” der. Tarlan, hayatta hakîkî kuvvetin fikir olduğunu, fikrin asla zincire vurulamayacağını, bir kere ortaya atıldıktan sonra binbir şekle dahi girse yapmak istediğine kâdir olacağını dile getirirken, Pakistan devletinin böyle bir fikir neticesinde vücûda geldiğini belirtir.

Tarlan'ın İkbâl ile Münâsebeti

Ali Nihad Tarlan, Muhammed İkbâl ile ilk defa Mehmet Âkif Ersoy'un yakın arkadaşı Ömer Ferit Kam vesilesiyle tanışmıştır. Kam tarafından, “*Bugün Şarkın en muazzam tefekkür ve şâir simâsı odur.*” diye anılan İkbâl'in eserlerine bir süre ulaşamayan Tarlan, “*Rûhumda bu güzel isim, bir iştiyâk hâlinde yaşayıp durdu. Vaktâ ki 14 Aralık 1947'de Pakistan büyük bir İslâm devleti olarak teşekkül ve 1956'da müstakil bir cumhuriyet olarak teessüs etti; Türkiye'ye gelen değerli ve faal basın ateşeleri çok esaslı mesai sarfederek bize yurtlarının büyük simâlarını tanıttılar. Bu suretle İkbâl'in eserlerine kavuşmak kâbil oldu. O zaman anladım ki hakikaten İkbâl, bugün İslâm Şark âleminin son asırda yetiştirdiği en büyük mütefekkir ve şâirdir.*” sözleriyle İkbâl ile tanışma seyrini anlatır (Tarlan, 1957a: 315).

Yakın tarihimize yapılacak bir sarf-ı nazar ile Muhammed İkbâl'in fizîken olmasa da rûhen önemli bir tanışıklığının Mehmet Âkif Ersoy ile olduğu görülecektir. İkbâl'den iki yıl önce vefât eden Mehmet Âkif, onun ne kadar kuvvetli bir şâir olduğunu, ne derin bir fikriyatı olduğunu fark etmiş, Mısırlı Hâfiz Âsım'a yazdığı bir mektupta İkbâl'i “...*hakikat yaman şâir.*” diyerek övmüş, övmenin de ötesine geçerek İkbâl'in “Peyâm-ı Maşrık” isimli eserinden okuduğu şiirlerin ardından; “*Çok güzel kıtalarıyla gazelleri var. Gazellerin bir ikisi bana sarhoş gibi nâra attırdı. İkbâl'in Arapçası da kuvvetli. İlmi, irfânî, kudret-i şâirânesi benimkilerle kâbil-i kıyas değil, çok yüksek. Yalnız Acemcedeki kuvveti benim Türkçedeki tasarrufumdan biraz aşağı. Eğer Hazretin üslûbu da yeni olsaydı İran edebiyatında kıyametler kopardı*” (Edip, 2010: 203).” sözleriyle kendisinden kimi hususlarda daha kuvvetli bir şâir olduğunu itiraf etmiştir.

“*Pakistan'ın büyük milli şâiri İkbâl'i Türk münevver muhîtime tanıtmak, hayatının sayılı mazhariyetlerinden biridir*” (İkbâl, 2017: 7).” diyen Tarlan, aslında kendisinden çeşitli Türk aydınlarınca haberdar olunan İkbâl'in -mükâtebe nısf-ı mükâlemedir esasınca- eserleri üzerine yaptığı çeviriler ve ciddî mesailer ile derinlemesine tanınmasında büyük rol oynamıştır.

Tarlan, hakîkî bir müslümanın, temiz bir rûh ile geniş bir tefekkürün imtizâcından doğacağını belirterek İkbâl'i bu kategoriye dâhil eder (Tarlan, 1952a: 24).

Tarlan, İkbâl'in “Zebur-u Acemden Seçmeler” adlı eserinin çevirisini yapmış ve bu çeviriye başlamadan önce “*İkbâl, Namık Kemal ve Mehmed Âkif nesline mensup bir sanatkârdır. O da 'kendi derdi yâdına gelmeyen' bir insandır. Büyük insanları büyük idealler yaratır. Onlar ayrı bir âlemin insanlarıdır. Biz fanülerin görüş hudûdumuzun çok ilerisindedirler. Büyük edebiyat ise büyük ruhların eseridir. Büyük hamle, büyük ihtiras... Ve daima bu iki muazzam mazhariyet, eserlerinde çok geniş bir görüş ve kültürü aks ettirirler. İdeal sahibi insan, tükenmez enerjisi ile yürüyeceği yolun tüm malzemesini elde eder. Ebedî eserler, daima insanlığın büyük dertlerine maharetle parmak basan eserlerdir. Bunların sesleri vahşî ormanlarda kükreyen arslan sesi gibidir. Titremez ve za'f göstermez. Bir nev'i mükemmeliyetin korku ile karışık hayranlığı içinde ruhları sarar ve sarsar. İnsanı büyülemiş gibi peşine takar ve sürükler. Yaratılışın binbir mucize ve tecellisine şahsî görüşün kuvvetli projektörünü çevirince mucizeler içinde mucizeler görür ve bizi âlemden âleme götürür. İşte İkbâl böyle bir mütefekkir ve san'atkârdır. Bu tercümelemeleri cemiyetimize büyük fazilet idealleri temennî ederek sunuyorum. Geceler, gebedir. Genç nesillerimizden niçin büyük*”

İkbâller zuhûr etmesin? (İkbâl, 1964: 9,10)” sözleriyle, İkbâl'in nesiller boyu tanınmasının da kıymetli bir niyete hizmet ettiğini ifâde etmiştir.

Ali Nihad Tarlan, İkbâl'in vefatından sonra kurulan İkbâl Akademi'nin anma programı kapsamında Pakistan'da bulunmuş, reis-i cumhur ile görüşmüş, ertesi gün için kendisine İkbâl'in kabrini ziyaret edebilmesi için imkânlar sağlanmıştır. Abdülhamid İrfânî ve Muhammed Bâkır'ın refâkatiyle Lahor'da İkbâl'i ziyaret edeceği hissiyatı ile geçirdiği gece kendisini uyku tutmamış olan Tarlan, İkbâl için “İkinci Konya” başlıklı bir şiir kaleme almıştır. Bu şiiri Farsça olarak yazan Tarlan, ertesi gün şiirini İrfânî ve Bakır ile paylaşmıştır. Kendisi bu hâdiseyi “*Ben heyecanla şiiri onlara okumak istedim. Daha birinci beytini okudum, ikisi de bir ağızdan ‘vah vah’ demezler mi? Ben bunu şöyle tefsir ettim: Bu adam bir Türk. Farsça şiir yazdım zannediyor, yazık yazık... Vaziyetimi bozmadım, devam ettim. Gittikçe sesim kısıldı, mâneviyatım bozuldu, sıkıntıdan ter içinde kaldım. Nihâyet manzûme bitti. Muhammed Bakır Abdülhamid İrfânî'ye ‘Aman bunu Lahor gazetelerinde neşredelim, hârikulâde bir şiir.’ Bana da: ‘Bunu el yazınız ile yazınız, Üniversite mecmuasına fotokopisini alalım.’ demez mi? Düşünün benim hâlîmi... Sonradan anladım ki bu ‘vah vah’ çok güzel, âferin mânâsında kullanılıyormuş. O gün İkbâl'in mezarını ziyaret ettik* (İnan, 1965: 40).” sözleriyle anlatmıştır.

Muhammed İkbâl Kimdir?

Muhammed İkbâl 22 Şubat 1877'de Pencap eyaletinin Siyalkut şehrinde dünyaya gelmiştir. Dedeleri Keşmir brehmenlerinden olmasına rağmen ailesi Pencap'a yerleşmeden önce İslâm ile müşerref olmuştur. İkbâl'in ailesinin mutasavvıflara ve tasavvufa olan özel ilgisi, onun yetişmesinde fikrî, kalbî zemîninin oluşmasında büyük etkiye sahiptir. İlk tahsilini Siyalkut'ta alan İkbâl, felsefe üzerine yüksek tahsil için Lahor'a gitmiştir. Daha sonra Avrupa'ya giderek burada Cambridge Üniversitesi'nde üç yıl felsefe eğitimi almış, buradan Almanya'ya geçerek “İran'da Metafizik'in Tahavvülü” isimli tezi ile “Doktor” unvanını almıştır. Arapça, Farsça dillerini ve İslâm mutasavvıflarını Seyyid Mîr Hasan'dan öğrenmiş; ona Garb'ın felsefesi hakkında bilgiler veren, ilmî kapısını aralayan ise Profesör Arnold olmuştur. Cambridge'de Mesnevî mütercimi Nicholson ile tanışmasının ardından John Locke, Auguste Comte, Schopenhauer, Nietzsche, Hegel, Goethe, Einstein, Tolstoy gibi düşünürlerin kendisine veremediği aşkın Mevlânâ'da olduğunu anlamış ve dünyasını Celâleddîn Rûmî'ye çevirmiştir.

Muhammed İkbâl, Kur'ân-ı Kerîm ile hemhâl olmaya başladığı zamanlarda babasından, “Kur'ân'ı sanki kendisine iniyormuşçasına” okuması üzerine aldığı telkin, onun İslâmî fikirlerinin, sağlam bir tefekkür ve yaşayışın ardından oluştuğunu göstermesi bakımından oldukça kıymetlidir.

Allâme İkbâl'in, genç yaşta ülkesinde birkaç mecmûada şiirler yazarak zuhûr eden şâirliğini daha sonra geniş zâviyeli, hacimli eserleri takip etmiştir. 1915'de Mevlânâ'yı ve eserini tanıdıktan sonra bu etkinin ilk yansımalarını ortaya koyduğu “Esrâr-ı Hodî” adlı eseri onu şöhretinin doruğuna çıkarmıştır. Bu eser, mesnevî nazım şekli ile Farsça yazılmıştır. Hemen arkasından aynı heyecanın kesilmeden devam ettiği “Rumûz-ı Bîhodî” adlı eseri kaleme almıştır. Her iki eserde de felsefî ve tasavvufî konuları işlemiştir. 1923'te kaleme aldığı Farsça eseri “Peyâm-ı Maşrık” Goethe'nin Dîvânı'na karşı ilk ve tek mukabele kabul edilmiştir. Bu eserinde kendisi ile Goethe'yi karşılaştırdığı,

“O, şimşek gibi bir Avrupa delikanlısı-
Benim ateşimi ise Şark pîrlerinin nefesi alevlendirir.
O bahçelerde doğmuş ve yetişmiş-
Bense ölü bir toprağın mahsûlüyüm.
O çemenlerde bülbül gibi terennüm eder,
Ben ıssız çöllerde feryâd eden bir rûhum.
Her ikimiz de varlığın sırlarını biliriz,
İkimiz de ölüm içinde hayattan haber getiririz,
Her ikimiz de sabah parlaklığında, ayna gibi parlak hançeriz
Fakat o çıplak, bense daha kını içinde... (Schimmel, 2001: 36,37)”

mısraları oldukça etkileyicidir. İkbâl, Goethe ve Mevlânâ için “Peygamber değildiler ama her ikisinin de birer kitabı vardı (Schimmel, 2001: 39).” şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur. 1924 yılında “Beng-i Dâra” isimli eserini Urduca kaleme almıştır. “Zebûr u Acem’den Seçmeler” adlı Farsça eserinde münferit şiirleri bulunmakla birlikte bu şiirler, kendisinin dînî kanaatini de yansıtır.

“Çekil bu insanlardan ârif sohbeti iste
Allah’tan benlik iste, benlikten Allah iste
Bir naz, şive yaralar seni, iş bitti sanma
Akıl, gönül, görüşe ayrı cilveler iste (Tarlan 1963: 13).”

İkbâl’in 1927’de oğlu için kaleme aldığı, bir tür manzum dram olarak değerlendirilen, aynı zamanda poetik bir içeriğe sahip olan “Câvidnâme”, şaheseri sayılır. Eserde bulunan, “Din dediğin nedir? Değil mi rûhu topraktan kanatlandırmak?/Tâ ki kendini bilsin sinedeki o cân-ı pâk (Münevver, BKT: 86).” mısraları, şâirin kendi âleminde yerine oturmuş taşların birer yansımasıdır. İkbâl, “Gülşen-i Râz-ı Cedîd” isimli eseriyle Şebüsterî’nin eserinde bulunan on bir soruyu dokuz bölüm hâlinde, mesnevî tarzında 324 bölüme ayırarak nazmetmiştir (Sevgi, 1996: 254). 1933’te Afganistan’a yaptığı bir ziyareti anlattığı eseri “Müsâfir”dir. “Bâl-i Cibrîl” isimli eseri de ömrünün son yıllarında kaleme aldığı Urduca bir eserdir. 1936 yılında yazdığı “Pes Çi Bâyed Kerd Ey Akvâm-ı Şark” isimli Farsça eseri dînî, didaktik bir görüşle kaleme alınmıştır. 1937’de “Darb-ı Kelîm”i yazmış; “Armağan-ı Hicâz” isimli eseri ise vefatından sonra kitaplaştırılmıştır. Farsça ile İslâm adına daha fazla kimselere hitâp edebileceğini düşünen İkbâl’in bu nedenle olsa gerek Farsça eserleri, Urduca yazmış olduğu eserlerden daha fazladır ve nispeten onlardan daha çok anılır.

Schimmel İkbâl’i, Hint dünyası, İslâm dünyası ve Batı düşüncesi olmak üzere, ruhun üç sahasına mensuptur, sözleriyle özetler (Schimmel, 2001:13).

İkbâl, kendi doğumu için şunları söylemiştir:

“Aşk, bir bağı kan olmuş dünyaya geldi, diye na’ra atdı.
Güzellik, bir görüş sabahı zuhur etti diye titredi.
Yaradılış, bu kaderin zebunu olan âlemde bir kendini vücûda getiren,
kendini kıran ve kendini gören bir insan doğdu diye perîşân oldu.
Dünyadan ezeliyyet haremine, ey perde arkasında gizlenen güzeller, hazer edin, bir perde yırtan dünyaya geldi diye haber saldılar.
Hayat dedi ki; Bu eski kubbe altında bir inci vücûda gelsin diye ömrüm süresince toprakta çirpındım (İkbâl, 1963: 6).”

İkbâl tüm bu ilmî seyahatlerinin, kendini bulma, insanlığı anlama serüveninin sonunda kendisini;

“Tenem gülî zihyâbân-ı cennet-i Keşmîr
Dil ezharîm-i Hicâz u nevâ ziŞirâz est”

beyti ile “Vücûdum Keşmîr cenneti hıyâbânından bir güldür. Gönlüm Hicâz harîminden, şiirim (nağmem) Şirâz'dandır (Schimmel, 2001: 21).” sözleriyle anlatmaktadır.

Allâme İkbâl, bütün bu edebî, felsefî ve tasavvufî yönlerinin yanında, avukatlık mesleği ile işigâl etmiş, 1920'li yıllardan itibaren siyasetin içerisinde de bihakkın bulunmuştur. 1930 yılında Hindistan Müslümanları Birliği'nin yıllık toplantısına başkanlık etmiş ve burada gerçekleştirdiği konuşma ile ilk defa Bağımsız Pakistan Devleti kuruluşu fikrini ortaya atmıştır (Aydın, 2000: 17). Pakistan'ın 1947 yılındaki kuruluşuna ömrü vefa etmese de fikirlerini paylaştığı Pakistan devlet başkanı Muhammed Ali Cinnah üzerinde büyük etkileri olmuştur.

Hayatı boyunca üç evlilik yapmış olan İkbâl'in, ikinci evliliğinden olan oğlu Câvid İkbâl'den başka çocuğu yoktur. 1934 yılında yakalandığı gırtlak kanseri sonrasında önce sesini kaybetmiş, ardından 1938 yılında vefat etmiştir.

Lahor'da Mescid-i Şâhî türbesi methalinde bulunan kabrinde bir mermer üzerinde;

“Ne Afganlı, ne Türk, ne Tatarız:
Yeşillikler çocuğuyuz, bir dalız,
Bizim için yasak koku, renk farkı
Bir tek bahar beslenmiş bir varız (Karahana, 1957b: 286).”

mısraları bulunmaktadır.

İkbâl'in Mânevî Hüviyeti

Tarlan, İkbâl'in mânevî hüviyetini; Müspet ilim, Sosyoloji, Vatanperverlik, Şiir ve edebiyat ve Tasavvuf başlıkları altında ele almıştır. Burada bilhassa Tarlan'ın İkbâl hakkında 1952 yılından itibaren çeşitli dergilerde kaleme aldığı bir takım yazılardan ve yayınladığı kitapların önsözlerinde verdiği bilgilerden yola çıkılarak benzeri bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

1. Müspet İlim ve Aşk

Tarlan'a göre İkbâl, müspet ilim bakımından devrinde herhangi Avrupâî münevver bir ilim adamı seviyesinde malumât sahibi bir insandı. İslâmî ilimlerde de derin bir bilgisi vardı. Tarlan, hatta bu sebeplerle kendisine “Allâme İkbâl” denildiğini aktarmıştır (Tarlan, 2017:17).

Tarlan, aşkı İkbâl'in penceresinden, aklın meşhud âleminden sonra seyrine devam eden ve derûnî âlemden aynı istikâmette yürüyen bir istitâlesi olarak tanımlar (Tarlan, 1952a: 24). İkbâl'in her şeyden önce aşka inandığını söyleyen Tarlan, hatta insanı insan eden duygunun ona göre aşk olduğunu belirtir (Tarlan, 1952b: 25).

İkbâl, “Frenk Meyhanesi” adlı şiirinde, aradığı aşkı Garp âleminde bulamayışını anlatmıştır. Orada ilmin, aşka dâir ne varsa alıp götürdüğünü yine bu şiirinde ifade etmiştir.

“... Orada pervâsız akıl, aşkın malı ne varsa yağma edip götürür.”

“İlim ile Aşk Arasında Bir Muhâvere” isimli şiirinde İkbâl yine, ilmin cömertçe her şeyi ikrâm ettiğini, aşkın ise ıztırap sunduğunu söyler.

Tarlan, İkbâl'in ilim ve aşka bakışını; “*Garbililerde zekâ ve mahâret bir hayat nizâmıdır. Şarkta ise kâinâtın sırrı aşktır. Zekâ, aşka sahip olursa hakkı bulabilir. Aşkın da esaslı temeli zekâdır. Aşk zekâ ile elele verirse yepyeni bir âlem vücûda getirir. Kalk, aşkı zekâ ve mahâretle imtizâc etdir de yepyeni bir âlem vücûda getir* (Tarlan, 1952b: 25).” sözleri ile anlatmıştır.

2.Felsefe ve Sosyoloji

Tarlan'a göre İkbâl'i sosyolojiye sevk eden âmil, onun rûhî temâyülü ve bilhassa vatanperverlik duygusudur.

İkbâl'e göre aklî ve fikrî bakış tarzına sınımsız sarılan felsefe, tecrübenin bütün zenginliğini bir sistem içine oturtmaya çalışırken, kavram dünyasının ötesine geçmek istemediği için gerçeğe uzaktan bakar. Din ise gerçeği âdeta içimizde eritecek hâle getirme gücü kazandırır. Son tahlilde felsefe bir teori, din ise bir hayattır (Aydın, 2000: 18). Konu ile ilgili Ali Şeriatî filozof hakkında “*O haberci değil, görüş sahibi olandır. O, gözlerini nurun ruhuna doğru açar, gerçekle yüzyüze gelir ve onunla bu şekilde görüşür. Bellidir ki o, gerçeğin kararsız aşığıdır, onu bilgi değil vuslat, haber değil nazar/bakış doyurur sadece* (Şeriatî, 2007: 147).” açıklamalarını yaptıktan sonra İkbâl'in

“*Çağımız, aklı yolunun ışığı zannediyor,
Cinnetin bizzat idrak sahibi olduğundan kimin haberi var?
Aklın bilgidен başka hiçbir hüneri yoktur;
Senin derdinin çaresi sadece nazarda/bakıştaadır.*”

mısralarını kaydetmiş, ardından İkbâl'in Mevlânâ'ya seslenişini ve onda bulduğu cevabı nakletmiştir.

“*Toprağın kalbini aydınlatan bir bakış gördün mü?
İnsanın gâyesi haber midir, yoksa nazar/bakış mıdır?*”
“*İnsan sadece gözden/bakıştan ibârettir, geri kalanı deridir/ kabuktur.
Bakış da sadece dostu gören bakıştır* (Şeriatî, 2007:147,148).”

Tarlan'ın Muhammed İkbâl'in felsefesine dâir tespitleri değerlendirilecek olursa hayat, aşk, hikmet ve felsefe temelinde açıklamalar ile karşılaşılacaktır. Ona göre hayat; kendi sadefi içinde inci yapmaktır. Alevin tâ içine girip erimemektir. Aşk; bu kapısı kapalı kubbeyi aşip geçmektir. Hikmet ve felsefe; her nefsanî şeyi ayak altına alabilmek kudretidir; iki cihâna karşı tefekkür kılıcını sıyırmaktır. (Tarlan, 1952a: 23)

Yine, Tarlan'ın tespit ve çevirilerinden yola çıkılarak, İkbâl'in Avrupa'nın kendisini doyuramayan felsefesi için “*Bunlar gönül nedir bilmiyorlar.*” hezeyanında olduğu ve bir şiirinde,

“*Akl yanmağa başladı mı gönül olur. Gönül çırpındığı için gönüldür.
Lâkin bir an bu ıztırabı terk etse çamurdan başka bir şey olmaz*
(Tarlan, 1952a:23).”

sözleriyle bu haykırışı dile getirdiği görülmektedir. İkbâl; “*İlim toplayıp yığımışsın, gönlü ihmâl etmişsin. O kaybettiğin büyük servete ne kadar acıyorum* (Tarlan, 1952a:23).” sözleriyle, Garb'ın ilme yoğunlaştığını fakat, gönlü ihmal ettiğini belirtmiştir.

3. Vatanperverlik

İkbâl, milletlerin İslâmiyet içinde yoğrulmuş olan şahsiyetini ve rûhî varlığını korumak lazım geldiğine inandığı için Hindistan'da da düzenlenen toplantılarda bu yönde telkinlerde bulunmuştur. Onun İslâm temelindeki bu vatanseverliği, kendisinin vefatından sonra kurulacak olan Pakistan İslâm devletinin temel taşlarını oluşturmuştur.

4. Şiir ve Edebiyat

Tarlan, İkbâl'in şiirinin daima hamleli ve heyecanlı olduğunu söylerken onun engin rûhunun ummanlar gibi çalkalandığının da farkındadır.

“İnsan tefekkür ölçüsü ile ölçülür, ruh ölçüsü ile ölçülür. Yalnız tefekkür cansız ve cazibesizdir; yalnız ruh, içi boş bir zarftan ibârettir. İki birleşince bir insan vücuda gelir.” “Tefekkürü ilim ve felsefe; rûhu san'at bize verir (Tarlan, 1952a: 23).” diyen Tarlan, İkbâl'in san'at ve tefekkürü kendisinde birleştiren bir hüviyet olduğunu söyler.

Tarlan, *“İkbâl'in şiiri, tefekkür ve irâdesinin bir aynasıdır. Onun nazarında şâir, yeni bir insan vücûda getiren bir peygamberdir (Tarlan 1952c: 22).”* “Gönül kelimesinde temerküz eden bu vecidli tefekkür, asırlarca türlü muhitlerde türlü cephelerden terennüm edilmiştir (Tarlan, 1957a: 315).” demiştir.

Tarlan'a göre İkbâl, şiirinde Sebki Hindî tesiri altındaki şâirlere benzemez. Tarlan, İkbâl'i ilhâmının esîri bir şâir olarak tanımlarken, onu evvelâ hakîkatin teshîr ettiğini söyler. İkbâl'in şiirinin temelini fikir olduğunu söyleyen Tarlan, anlayışlı bir gözün onun şiirlerinin sembolizmde olduğu gibi *“ele avuca sığmaz civa habbeleri değil, itinâ ile traş edilmiş bir elması avucunuzun içinde bulursunuz (Tarlan, 1952c: 22,23).”* diyerek, şiirlerinde İran edebiyatı unsurlarını kullanmasının sembolizm ile ifâde edilemeyeceğini belirtir.

5. Tasavvuf

Tarlan'a göre tasavvufun rûhu serbest tefekkürdür. O insanın bütün idrak melekelerinin el ele verip bir bütün hâlinde yürüdükleri bir sahadır. Orada yalnız akıl ve idrak değil his ve hayal de faaliyete geçer. Bunların imtizâcından aşk doğar. Tarlan, hakîkate giden yolda tüm bu melekelerin birbirlerini destekler şekilde hareket etmelerinin en verimli hamle olduğunu belirtirken İkbâl'in şiirine kaynaklık eden hakîkatin de bu hamleler ile ortaya çıktığını savunur.

Tarlan'a göre İkbâl'in nazarında tasavvuf meskenet değildir; nefsinin Hak varlığında mahvetmek değil, Hakkı kendi damarlarında duymaktır. Bu ikisinin aynı görüldüğünü söyleyen Tarlan hakîkate birisinde meskenet, diğesinde kudret olduğunu belirtir (Tarlan, 1952a: 25).

Tarlan İkbâl'deki tasavvufun bir neo-plâtonizmin sükûn ve istiğrak felsefesi değil, müslümanlığın bağlarından yükselen bir irâde kaynağı olduğu fikrindedir (Tarlan, 1957a: 317).

Tarlan'ın tespitlerine göre İkbâl'in fikrinde insan, kendi nefsinin, “itaat, nefsi-zabt ve halifetullah” olmak üzere üç merhalede terbiye eder. Tarlan, bilhassa taassup devrelerinin mahsülü olan Kur'ân-ı Kerîm içerisinde tasavvuf yolunu gösteren pek az işâret bulunduğu fikrini reddeder. *“O mukaddes kitabın en büyük mucizesi, her dimağa kendi vüs'at ve ihtiyâcı derecesinde cevap vermesidir. Bugün geniş ve muâsır bir bilgi, bir belâgat hadsile onun üzerine eğilirsek çok muazzam*

hakikatlere erişebiliriz (Tarlan 1952a: 24).” diyen Tarlan, söylediklerinin tecessüm etmiş hâlini İkbâl’de görür.

Tarlan’ın İkbâl’in eseri olan *Peyâm-ı Maşrık*’ta “Lâle-i Tûr” faslındaki ilk rubaide karşılaştığı “*Şehîdi nazî o bezm-i vücûdest*”, “*Bu varlık bezmi onun nazının şehîdidir.*” mealindeki satırı, kendisine duyduğu hayranlığı katbekat artırmış, onun tasavvuf algısının bir haritasını eline vermiştir.

Mutasavvıf’ı; “*Hayat asırlarca Ka’be ve puthânede inler ve feryâd eder. Niçin? Aşk meclisinden bir tane sırta eren insan yetiştirmek için. Bu yetişen niyâz ehli, sînesinden yükselen feryâtlar ile, kâinâtın kalbinde inkılâb yapar. Haydi bu sazı elimden alınız, ihtiyârım elimden gitti. Nağmelerim kan hâline geldi. Sazımın tellerinden fıskırıyor.*” diyerek, “*rûhunda duyduğu ilâhî kudretle kâinâta fermânfermâlık eden bir mevcut*” olarak tanımlayan İkbâl için Tarlan, “*O böyle büyük irâde ve kudretin mümessili olmasaydı Hind müslümanlarının rûhunda derin bir inkılap vücûda getirerek Pakistan gibi muhteşem bir ülkenin müessisleri arasında yer almazdı* (Tarlan, 1952a: 25).” der.

Tarlan, İkbâl’in fevranlarını gizleyememiş olan müstesnâ, aşk ve hakikat insanlarından Mevlânâ’nın irşâdına sığındığını söyler. Çünkü Tarlan’a göre İkbâl kendi ateşin rûhuna ancak Mevlânâ’dan bir cevap alabilmiştir. Kendisi de “Kulluk Kitabı”nda geçen, “*Rum mürşidi Hazret-i Mevlânâ, mânânın sırrını açtı. Benim tefekkürüm onun eşiğinde secde hâlinedir* (Tarlan, 1959b: 7).” ifâdeleri ile bu bağlılığın samîmîliğini dile getirmiştir.

Sonuç

Ali Nihad Tarlan, son İkbâl toplantısında yaptığı konuşmada, “*İkbâl, kardeş ve aziz bir milletin güzîde bir ferdi olduğu için de ayrı bir sevgi ile onu tebci ediyoruz. Ve nihayet İkbâl; Mevlânâ’nın ateşli kanını damarlarında taşıdığını itiraf eden bir insan olduğu için fikren ve rûhen bizimdir. Bu hassasiyetle de onun sıcak nefeslerini ta rûhumuzda duyuyoruz* (1958: 373).” demiştir.

Tarlan, İkbâl için, kendisine hücum eden ölümü öldüren nâdir insanlardan olduğunu söyler (1958: 375).

“*O hakîkî bir insan, hakîkî bir müslümandı. Ona Allah rahmet eylesin diye duâ etmek bana abes geliyor. Allâh’ın rahmeti o kadar pâyansızdır ki, ona rahmet etmeyip de kime edecek? Nûr içinde yatsın desem bu ona hayır duâ değildir. Bakınız kendisi Cebrâil’e ne diyor:*

‘Beni senin gibi nûrdan yaratmadılar. Lâkin biz, topraktan yaratılanların hakikat peşindeki hummâli, ıztıraplı koşuşuna bak!

Onlar ayrı kalmanın zevkini nûrdan yaratılmış olmağa değişmediler....’

Nûrdan yaratılmış olmağı istemiyen bu canlı ve hareketli ruh, nûr içinde yatmaktan, hem de yatmaktan bîhuzûr olmaz mı?

O hâlde duâ edelim, aziz yurtdaşlarım. O, aynı heyecan, hayat ve hareket ile bizim ruhlarımızda ebediyyen yaşasın (Tarlan, 1953:21)!”

Tarlan’ın tüm söyledikleri ve İkbâl’e verdiği ehemmiyyet, günümüzde de dikkate alınmalıdır. Nitekim Tarlan’ın vefatı ile yavaşlama yaşayan İkbâl çalışmaları, son yıllarda üniversitelerin bilhassa ilâhiyat, sosyoloji, felsefe ve edebiyat bölümlerinde İkbâl üzerine hazırlanan lisansüstü tezler ile artış

göstermiştir. Araştırmacılar arasında İkbâl hakkında yayınlanan makale ve kitapların artması da İkbâl'i hakîkatıyla anlayan bir neslin oluşması adına umut vericidir. Zîrâ Mevlânâ İkbâl'in de dediği gibi: “Kelebeğin çırpınışı ey gönül ne vakte kadar?/ Yiğitlik yolundan durmak ne vakte kadar?/At ateşine kendini bir müddet yan!/ Ateşi tavaf ey bigâne, ne vakte kadar?”

Kaynakça

- Aydın Mehmet S. (2000), “Muhammed İkbâl”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İSAM Yay., C. 22, s. 17-23, İstanbul.
- Cumbur Müjgan (1990), Ali Nihad Tarlan'ın Makalelerinden Seçmeler, AKM Yay., Ankara.
- Düzdağ M. Ertuğrul (2014), Üstad Ali Ulvi Kurucu, Hatıralar-3, Kaynak Yay. İstanbul.
- Edip Eşref (2010), Mehmed Âkif, Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları, (Haz.) Fahrettin Gün, Beyan Yay., İstanbul.
- İkbâl Muhammed (1964), Zebur-u Acemden Seçmeler, (Çev.) Ali Nihad Tarlan, Hilal Yay., Ankara.
- İkbâl Muhammed (1963), Şarktan Haber (Peyâm-ı Maşrık), (Çev.) Ali Nihad Tarlan, Ahmed Said Matbaası, İstanbul.
- İkbâl Muhammed (2010), Kulluk Kitabı (Hicaz Armağanı, Yeni Gülşen-i Râz, Musa Vuruşu), Hzl. Ali Nihad Tarlan, Sufi Kitap, İstanbul.
- İkbâl Muhammed (2017), Esrar ve Rumuz (Esrar-ı Hodî, Rumuz-ı Bîhodî), (Çev.) Ali Nihad Tarlan, Timaş Yay., İstanbul.
- İnan Yusuf Ziya (1965), Ali Nihad Tarlan (Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri), Sıralar Matbaası, İstanbul.
- Karahan Abdülkadir (1974), Dr. Muhammed İkbâl ve Eserlerinden Seçmeler, Gençlik Basımevi, İstanbul.
- Karahan Abdülkadir (1957), “İkbâl'in Bir Cephesi Üzerinde”, Sebülürreşad Dergisi, C. 11, S. 268, s. 286,287.
- Muhammed İkbâl Kitabı (1997), Uluslararası Muhammed İkbâl Sempozyumu Bildirileri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yay., İstanbul.
- Münevver Muhammed (BKT), İkbâl ve Kur'ânî Hikmet, (Çev.) M. Ali Özkan, İnsan Yay., İstanbul.
- Schimmel Annemarie (2001), Çağın Mevlânâ'sı Muhammed İkbâl, (Çev.) Senail Özkan, Kırkambar Kitaplığı, İstanbul.
- Sevgi H. Ahmet (1996), “Gülşen-i Râz”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İSAM Yay., C. 14, s. 253,254, İstanbul.
- Şeriatî Ali (2007), Biz ve İkbâl, Fecr Yay., Ankara.
- Tarlan Ali Nihad (2017), Edebiyat Meseleleri, Akçağ Yay., Ankara.
- Tarlan Ali Nihad (1952a), “İkbâl-i Lâhûrî”, İslâm'ın Nûru Dergisi, C. 2, S. 17, s. 23-25.
- Tarlan Ali Nihad (1952b), “İkbâl-i Lâhûrî”, İslâm'ın Nûru Dergisi, C. 2, S. 18, s. 25,26.
- Tarlan Ali Nihad (1952c), “İkbâl-i Lâhûrî”, İslâm'ın Nûru Dergisi, C. 2, S. 19, s. 22,23.
- Tarlan Ali Nihad (1952ç), “İkbâl-i Lâhûrî”, İslâm'ın Nûru Dergisi, C. 2, S. 20, s. 18,19.
- Tarlan Ali Nihad (1952d), “İkbâl-i Lâhûrî”, İslâm'ın Nûru Dergisi, C. 2, S. 21, s. 21.

- Tarlan Ali Nihad (1957a), “Şâir İkbâl”, Sebilürreşad Dergisi, C. 10, S. 245, s. 315-317.
- Tarlan Ali Nihad (1957b), “Büyük İslâm Şâiri İkbâl”, Sebilürreşad Dergisi, C. 11, S. 268, s. 285,286.
- Tarlan Ali Nihad (1958), “Büyük İslâm Şâiri İkbâl- Prof. Ali Nihad Tarlan'ın son İkbâl toplantısında yaptığı konuşmanın metni”, Sebilürreşad Dergisi, C. 12, S. 298, s. 372-375.
- Tarlan Ali Nihad (1959a), “Kulluk Kitabı: Bendegi-name”, Hilâl Dergisi, C. 1, S. 5, s. 4.
- Tarlan Ali Nihad (1959b), “İkbâl'den Kulluk Kitabı”, Hilâl Dergisi, C. 1, S. 6, s. 7.
- Tarlan Ali Nihad (1959c), “Kulluk Kitabı, Resim”, Hilâl Dergisi, C. 1, S. 8, s. 5.
- Tarlan Ali Nihad (1959ç), “İkbâl'in Kulluk Kitabı'ndan Kölelerin Dini”, Hilâl Dergisi, C. 1, S. 10, s. 6.
- Tarlan Ali Nihad (1960), “İkbâl'in Bir Mısraı”, Hilâl Dergisi, C. 2, S. 13, s. 6,7.
- Tarlan Ali Nihad (1973), “Muhammed İkbâl ve Mânevî Şahsiyeti”, Çağrı Dergisi, S. 187, s. 11.

Prof. Dr. Yavuz BAYRAM

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Samsun/TÜRKİYE
yavuzebrar@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3571-8720

Arş. Gör. Muhammed İkbâl GÜLER

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim
Bilimleri Enstitüsü, Samsun/TÜRKİYE
mevlana_ikbal@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8315-3998

**GÜMÜŞHÂNEVÎ DERGÂHI'NDAN
MUHAMMED ZİYÂEDDİN EFENDİ'NİN
BİR ESERİ: SEBEB-İ HİLKAT-İ EŞYÂ***

THE WORK OF MUHAMMED ZİYÂÜDDİN
EFENDİ FROM DARGAH OF
GÜMÜŞHÂNEVÎ: SEBEB-İ HİLKAT-İ EŞYÂ

DOI Number: 10.28981/hikmet.494180

ÖZ

Bu makalenin konusunu, Trabzon'un Dernekpazarı İlçesi Kondu Mahallesi'nde özel bir şahsa ait kütüphanede tespit edilen bir risâle oluşturmaktadır. Mezkûr kütüphane, Gümüşhânevî Dergâm'nın ve Gümüşhânevî Ahmed Ziyâeddîn Hazretleri'nin halifesi Yûsuf Şevkî el-Ofî Efendi (1840-1904) Hazretlerinin torunlarına aittir. Rik'a hattıyla istinsah edilmiş olan söz konusu risâlede Gümüşhânevî dergâhından Mehmed/Muhammed Ziyâeddîn Hazretleri'nin bir eseri bulunmaktadır. Eserin adı Sebeb-i Hilkat-i Eşyâ olup henüz herhangi bir kaynaktan izine rastlanmamıştır. Risâlenin sonunda 16 Muharrem 1316 tarihi (M.6 Haziran 1898) bulunmaktadır. Risâle toplam 20 sayfadan oluşmaktadır. Risâle, Hâzâ Risâle-i Manzûme-i Sebeb-i Hilkat-i Eşyâ başlığı ile başlamaktadır. Manzûme 117 dörtlükten oluşmaktadır. Eser, Hamd-i bî-had senâ vü şükr iderem zâtuna / İderem dâ'im halveti hem selâmu Ahmede / Dahi âl-i sahâbe hem dahi evlâd-ı cem'an / Efdal-i mahlûk olupdur fahr-ı 'âlem aşkına. The poet's identity can be understood from this verse: Bu Muhammed Ziyâeddîn kulundur 'âsî sana. We haven't enough information about Muhammed Ziyâeddîn at the same time. In the article, detected information about poem of Sebeb-i Hilkat-i Eşyâ's transcribed text and it's author will be introduced. So, an unnamed work will have been daylighted with this article.

Anahtar Kelimeler: Gümüşhânevî Dergâhı, Muhammed Ziyâeddîn Efendi, Sebeb-i Hilkat-i Eşyâ.

ABSTRACT

The subject of this article is about a booklet that detected in a library which belongs to a person who lives in Trabzon's Dernekpazarı District and Kondu Neighborhood. This library belongs to Gümüşhânevî Ahmed Ziyâeddîn's caliph Yusuf Şevkî el-Ofî Efendi's (1840-1904) grandchildren. In the booklet that copied with Rik'a font, there is a work that belongs to Mehmed/Muhammed Ziyâeddîn Gümüşhânevî who is from Dergâh of Gümüşhânevî. The work's name is Sebeb-i Hilkat-i Eşyâ, and any sign cannot be detected. At the end of booklet, there is a date that 6th June 1898. The booklet has 20 pages. The booklet starts with Hâzâ Risâle-i Manzûme-i Sebeb-i Hilkat-i Eşyâ title. It has 117 quatrains in verse. It starts with this quatrain: Hamd-i bî-had senâ vü şükr iderem zâtuna / İderem dâ'im halveti hem selâmu Ahmede / Dahi âl-i sahâbe hem dahi evlâd-ı cem'an / Efdal-i mahlûk olupdur fahr-ı 'âlem aşkına. The poet's identity can be understood from this verse: Bu Muhammed Ziyâeddîn kulundur 'âsî sana. We haven't enough information about Muhammed Ziyâeddîn at the same time. In the article, detected information about poem of Sebeb-i Hilkat-i Eşyâ's transcribed text and it's author will be introduced. So, an unnamed work will have been daylighted with this article.

Keywords: Dergâh of Gümüşhânevî, Muhammed Ziyâeddîn Efendi, Sebeb-i Hilkat-i Eşyâ.

* Bu makale, 16-18 Ekim 2017 tarihlerinde gerçekleştirilen Birinci Uluslararası Gümüşhane Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulmuş bildirinin geliştirilmesiyle hazırlanmıştır.

Muhammed Ziyâeddîn Efendi ve Eseri

Eserin müellifi olan Muhammed Ziyâeddîn Hazretleri hakkında henüz elimizde yeterince bilgi bulunmamaktadır. Muhammed kelimesinin Mehmed şeklinde de okunması mümkün olduğundan eserin müellifinin ilk adının Mehmed olarak da kullanılması muhtemeldir. Bu sebeple kaynaklarda tarama yapılırken Mehmed Ziyâeddîn Efendi ismi de dikkate alınmalıdır.

Şehzâde Mehmed Ziyâeddîn Efendi (1873-1938), Osmanlı padişahı Beşinci Mehmed Reşad'ın oğlu olup askerliği ve doktorluğu yanında ve bunlardan daha ziyâde müzisyen kimliği ile tanınmıştır. Şeyhülislâm Mehmed Ziyâeddîn Efendi (1847-1918) ise Ezinelî Osman Nûrî Efendi'nin oğlu olup kadılık ve kazaskerlik görevlerinden sonra kısa süreliğine iki kez şeyhülislâmlık yapmıştır. 21 gün kaldığı ikinci şeyhülislâmlığı sırasında İkinci Abdülhamîd'in halli için ihtiyaç duyulan fetvayı Talat Paşa'nın tehdidi ve zorlaması sonucu imzalamasıyla tanınmıştır. 1886'da 1 yıllığına Trabzon'da görev yapmıştır. (Özcan, 2013: 490-491) Kaynaklarda her iki ismin herhangi bir manzum eser yazdıklarına dair bilgi tespit edilmemiştir. Diğer taraftan Gümüşhânevî Ahmed Ziyâeddîn Hazretleri'nin de *Sebeb-i Hilkat-i Eşyâ* adlı herhangi bir eseri olduğuna dair bilgi ile karşılaşılmasıdır. Gümüşhânevî Ahmed Ziyâeddîn Hazretleri'nin (1813-1893) İslâm Ansiklopedisi'nde listelenmiş eserleri arasında da böyle bir risâleye dair bilgi yer almamaktadır. (Gündüz, 1996: 276-277)

Bu sebeplerle *Sebeb-i Hilkat-i Eşyâ* adlı¹ manzum risâlenin müellifi Mehmed/Muhammed Ziyâeddîn'in kimliği hakkında kesin ve yeterli bilgiye henüz ulaşılamamıştır.² Bununla birlikte 117 dörtlükten oluşan eserin içeriğinden yola çıkılarak bazı ipuçlarına ulaşılması mümkündür. Öncelikle eserin müellifi olan Mehmed/Muhammed Ziyâeddîn'in Gümüşhânevî dergâhına ve Nakşibendiyye tarikatına mensup olduğu söylenebilir. Bunun için birkaç gerekçe ortaya konabilir. Söz konusu manzumenin yer aldığı risâle, Gümüşhânevî Ahmed Ziyâeddîn Hazretleri'nin halifelerinden Yusuf Şevkî el-Ofî Efendi'den kalma kütüphanede tespit edilmiştir. Eserin 114.dörtlüğünde yer alan *Hanefî mezhebindenim tarîkim Nakşibendiyye* mısrası da bu yönde kesin olmamakla birlikte bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Ayrıca eserin içeriği de Gümüşhânevî dergâhının genel hassasiyetleri bakımından bütünüyle uyum arz etmektedir. Bu bağlamda önemli bazı ipuçları da *Sebeb-i Hilkat-i Eşyâ* adlı eserin 75.dörtlüğünde yer almaktadır.

¹ Risâlenin başında *Hâzâ risâle-i manzûme-i sebeb-i hilkat-i eşyâ* ibaresi yer almaktadır.

² Basılı kaynaklarda henüz tespit edilememişse de web ortamında Muhammed Ziyâeddîn adıyla bir Nakşibendiyye şeyhinden bahsedilmektedir. Ne var ki 1855'te Bitlis'te doğduğu ve 1923'te yine Bitlis'te vefat ettiği belirtilen bu zâtın elimizde müellif nüshası bulunan ve Trabzon'un Dernekpazarı ilçesinin bir mahallesindeki hususi kütüphanede tespit ettiğimiz risâlenin müellifi olma ihtimali ihmâl edilebilecek düzeydedir. (Bkz.: <http://www.naksibenditarikati.com/popup/haber-yazdir.asp?haber=22>) [ET: 23.09.2017]

Müellif, Yûsuf Şevkî Efendi'ye ayırdığı 75.dörtlükte onun zamanın mürşidi olduğuna, Of'ta doğduğuna ve orada kemâlât tahsil ettiğine, şeriat ve tarikatta sırların hazinesini bulduğuna ve Hz.Peygamber'in aşkına şeriatın hizmetkârı olduğuna işaret etmiştir:

Zamānıñ mürşidi muṭlaḳ olupdur Yûsuf Şevkî
Velâdeti olupdur Of ider taḥşîl kemâlâtı
Şerî'atla ṭarîḳatda bulupdur genc-i esrârı
Ḥādimi oldı şerî'at faḥr-ı 'âlem 'aşḳına
Müellif, eserin sonlarında yer alan 111.dörtlükte şeyhinin *Hacı Feyzî* olduğunu ifade etmekte; 117.dörtlükte ise kendisinden *Muhammed Ziyâeddîn* diye bahsetmektedir.³ Diğer taraftan 107 numaralı dörtlükte Allah yardımıyla manzumesinin tamamlandığını söyleyen şair, eserini okuyup dinleyenlere rahmet dilemektedir:

Cenâb-ı Ḥaḳḳın 'avninden ḥitâm buldı bu manzûme
Oḳuyup diñleyene raḥmet itsün Kibriyâ
Şâḥibin raḥmetle yâd it kırâ'atde dâ'imâ
Cefâlar görmesünler faḥr-ı 'âlem 'aşḳına

Müellifin 108.dörtlükte kendisinin mübâlaḡalı bir üslûpla ve

Be-her mıṣra'da zâhirdir hezârân sehv ile ḥaṭâ
Ḥaṭâmıza nazar kılmāñ faḥr-ı 'âlem 'aşḳına

dizeleriyle gündeme getirdiği husus, zaman zaman eserin muhtelif bölümlerinde bir hakikate dönüşmektedir. Nitekim eserde anlatım sorunları yanında yukarıdaki dörtlükte olduğu gibi sıklıkla vezin hatalarıyla (vasl-ı ayın, zihaf, eksik hece, fazla hece)⁴ ve imlâ ile ilgili bazı sorunlarla da karşılaşmaktadır.

Risâlenin sonunda *fî 25 Mayıs sene 314 yevm-i pazar irtesive fî 16 Muḥarremü'l-ḥarâm sene 316* ibareleri yer almaktadır. Buna göre eserin yazımı Hicrî 1314, Milâdî 1896 tarihinde başlamış ve Hicrî 1316, Milâdî 1898'da da bitirilmiştir. Diğer taraftan yukarıda da örnek olarak verilmiş olan 107 numaralı dörtlükte eseri sahiplenen ifadeleri yanında risâlenin sonunda yer verdiği ve yine risâleyi sahiplendiği

Bi-ḥamdillâh risâlem oldı ikmâl

³ Burada geçen *Muhammed* lafzının vezin gereği tercih edilmiş olabileceği ve *Mehmed* olarak da kullanılabileceği ihtimali gözardı edilmemelidir.

⁴ Eserde üç farklı aruz vezni kullanılmış olup zaman zaman bunların kullanımında da bazı hatalara rastlanmaktadır. Bazen bütün dörtlükte tek vezin kullanıldığı gibi iki veya üç veznin kullanıldığı da olmuştur. Eserde kullanılan vezinler şunlardır: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün, mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün, mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün.

Oķu dā'im tefekkürle bul kemāl
mısraları, elimizdeki yazma nüshanın müellif hattı olduğuna işaret etmektedir.

Nüsha

Eserin istinsah edilmiş olduğu risâle, Trabzon'da eskiden Çaykara bugün ise Dernekpazarı ilçesine bağlı Kondu Mahallesi'nde Gümüşhânevî Ahmed Ziyâeddîn Efendi'nin halifelerinden Yusuf Şevkî el-Ofî Efendi'nin torunlarına ait kişisel bir kütüphanede tespit edilmiştir. (Bayram: 2009)Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu kütüphanenin ilk sahibi Gümüşhânevî Dergâhı'nın ve Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî Hazretleri'nin halifelerinden Yusuf Şevkî el-Ofî Efendi'dir.

Kütüphane, daha sonra oğlu Hacı Ali Galip Yücel, torunu Hacı Süleyman Yücel, torunun oğlu Hacı Süleyman Yücel ve nihayet bugün hayatta olan değerli arkadaşım Sayın Ali Galip Yücel vasıtasıyla günümüze kadar ulaşmıştır. Bu vesileyle ilmî bakımdan değerli başka eserlerde olduğu gibi bu eserin de gün ışığına çıkarılmasına yönelik çalışmalarımıza sağladıkları katkı dolayısıyla Sayın Ali Galip Yücel'e teşekkür ediyor; başta yakın bir geçmişte vefat etmiş olan babası merhûm Hacı Süleyman Yücel olmak üzere kütüphanenin oluşumu ve korunmasında emeği bulunan bütün aile büyüklerini⁵ rahmetle anıyorum.

Tarafımızca bizzat görülmüş ve dijital ortama aktarılmış olan risâle, müstensih tarafından numaralandırılmıştır ve toplam 20 sayfadan oluşmaktadır. Metin ise 13 sayfada yer almaktadır. Diğer sayfalar boştur. Her sayfada iki sütun hâlinde ortalama 10 dörtlük bulunmaktadır. Eser, rik'a ile istinsah edilmiştir. Müstensihin kaydına göre Hicrî 1316, Milâdî 1898 yılında tamamlanmıştır.

⁵ Aile ve Yusuf Şevkî Efendi hakkında daha fazla bilgi için bkz.: İmdat Ekşi, *Hakkı Ekşi'den Ekşi Ali'ye*, İstanbul 2004; Haşim Albayrak, *Of ve Çaykara*, Ankara 1986; İsmail Kara ve Hür Mahmut Yücer, "Trabzonlu (Ofllu) Nakşî-Hâlidî Yusuf Şevkî Efendi ve Hediyyetü'z-zâkirîn Hücçetü's-sâlikîn Adlı Eseri", *Tasavvuf*,S.13, Temmuz-Aralık 2004, Ankara, s.323-362; <http://www.ofhayrat.com/eksioglu-hacisulemanyucel.htm> [ET: 23.09.2017]; <http://www.tasavvufdergisi.net/?bolum=ayrinti&no=1046> [ET: 23.09.2017]; http://www.kiportal.net/trabzonlumeshurlar/index.php?option=com_content&task=view&id=1561&Itemid=30 [ET: 23.09.2017].

Eserin Çeviriyazılı Metni

Hâzâ Risâle-i Manzûme-i Sebeb-i Hilkat-i Eşyâ

Bismillâhirrahmânirrahîm

[Vezin]*

fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün
mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ülün
mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

1

Hamd-i bî-ḥad hem şenâ vü şükr iderem zâtuña
İderem dâ'im şalavât hem selâmı Aḥmede
Daḥı âl ü şahâbe hem daḥı evlâdı cem'an
Efḍal-i maḥlûḳ olupdur faḥr-ı 'âlem 'aşḳına

2

Cenâb-ı Hâḳḳıñ 'avninden vücûd buldı bu eşyâ
Birlig ile varlıgüñ bildirmek ister hem rızâ
İdem bir nebze tafşîlûñ ḥaber virmege icmâlen
Hıfz ide Rabbim lisânım faḥr-ı 'âlem 'aşḳına

3

Evveline ibtidâ yok âḥirine bî-nihâ
Birdir Allâh ki şerîki yok nazîri muṭlaḳâ
Kim ezel 'ilminde ḥalk itmek murâdı Muştafâ
Bu fenânıñ ḥalkı oldı faḥr-ı 'âlem 'aşḳına

4

Sun'-ı zâtı kudretiyle nûrı ḥalkı Muştafâ
Važ'-ı ḳandîl içre nûrı hem mu'azzez ber-hevâ
Ḳıldı nûra kim tecellî zü'l-Celâl-i Kibriyâ
Ḳıçabından terleyüpdür faḥr-ı 'âlem 'aşḳına

5

Ḳudreti şun'ında vâḳi' kün ḥitâbı evvelâ
Derlerinden ḥalk idüpdür bu fenâ vü bî-beḳâ
Kim vücûd buldı bu eşyâ hem na'îm ü ni'metâ
Ḳâlîḳıñ eşyâyı ḥalkı faḥr-ı 'âlem 'aşḳına

* Bu şiirde üç farklı vezin tespit edilmiştir. Bazen bütün dörtlükte tek vezin kullanıldığı gibi iki veya üç veznin birlikte kullanıldığı da olmuştur. Ayrıca vezinle ilgili esasları zorlayan ve vezin sorunu barındıran mısralarla da sıklıkla karşılaşılmaktadır.

6

Halk idüp cennet cehennem hem dağı arz u semâ
 'Arş u kürsî levh-i kalem halk olundı cennetâ
 Hem dağı ervâh u rûhı kim melâ'ik 'izzetâ
 Bunlarıñ halk-ı vücûdı fahr-ı 'âlem 'aşkına

7

Dağı cennetde halk oldı sarây-ı köşk-i müheyyâ
 Kimi nürdan kimi altun kimi yâkût u mercânâ
 Dağı ırmaqları südden 'aselle hem muşaffâ
 Olup mü'minlere maşşûş fahr-ı 'âlem 'aşkına

8

Dağı Hâlık ki halk itdi dağı cennetde eşmārâ
 Nev'de yokdur a'dâdı hesâbını bilür Allâh
 Dağı dürlü nevâ'imle müzeyyendir ki ey cânâ
 Yiyüp içüp şafâ itmek fahr-ı 'âlem 'aşkına

9

Halk olundı hür u gilmân hem re'îs-i hâzinâ
 Halk idüpdür hem melâ'ikden zebânî Mâlikâ
 Necm ile şems ü kamer hem halk olupdur bâ-şafâ
 Halk idüp leyl ü nehârı fahr-ı 'âlem 'aşkına

10

Bî-'imâd u kudretiyle halk idüp seb'-i semâ
 'Arş u kürsi levh-i kalemle müzeyyen müntehâ
 Ay u gök necm ü melâ'ik hem makâm-ı raḥmetâ
 Bu maḳâmât halk olupdur fahr-ı 'âlem 'aşkına

11

Raḥmetinden halk idüpdür cenneti zevk u şafâ
 Ki gilmân hür ni'metle müzeyyendir pür-şafâ
 Kullarına va'd idüpdür ol maḳâm-ı 'âliyâ
 Vaḳt-i merhûnında i'tâ fahr-ı 'âlem 'aşkına

12

Elestü rabbiküm geldi hitâbı rûh-ı ervâha
 Secde-i raḥmân olupdur *rabbenâkâlû belâ*
 Şıdḳ ile taşdıḳ idenler kıldılar 'ahde vefâ
 Ol zamân imân olundı fahr-ı 'âlem 'aşkına

13

Ki secde itmeyenler kim gelür kâfir bu dünyâya
Şeyâtîñ askerî bunlar olupdur hem refîkâ
Ki 'iştâyânı yöninden kim dalarlar nâr-ı hüsârâna
Müstehakk-ı nâr olurlar fahr-ı 'âlem aşkına

14

Virdi müddet ki fenâya ola yetmiş biñ sene
Altmış üç biñ yıl olupdur zînet-i cinnî ile
Âdem ile ola ma'mûr yedi biñ hem sâl ile
Hîtam bulur 'ömür-i dünya fahr-ı 'âlem aşkına

15

Mekke ile Tâ'ifiñ beyninde hem ol zü'l-Celâl
Halk idüp balçıkdan âdem olupdur zînet-i dünyâ
Emr idüpdür rûha Hâlık girdi âdem 'unfete
Añsırup buldı hayâtı fahr-ı 'âlem aşkına

16

Hayât-ı hazret-i Âdem olupdur dâr-ı dünyâda
Vücüd tırnağ idi oldum dağı başdan ayağa
Gelince et inüp tırnağ dağı parmak ucına
Şükr idüp Yezdân-ı Hakkâ fahr-ı 'âlem aşkına

17

Çün Âdem cennete girdi olundu ni'met-i 'uzmâ
Libâs-ı fâhire giydi muraşşâ' tâc u başına
Dağı cennetde halk oldu ki zevc-i Âdem Havvâ
Tevessülle sebep kıldı fahr-ı 'âlem aşkına

18

Secde ile emr idüp ervâh-ı rûha Kibriyâ
Hem melâ'ik ins ü cin kim hâş ü 'âm ervâhına
Secde itmege müheyâyâ rûh-ı mü'min cümleten
Âdeme secde olundu fahr-ı 'âlem aşkına

19

Ki şeytân itmedi secde olupdur 'âşî ol Hakkâ
Libâs-ı la'neti giydi cinândan çıkdı iħrâcâ
Huşûmet bağlayup ol dem ki hâsım ehl-i İmâna
Şerr-i şeytân Hakkâ düşmân fahr-ı 'âlem aşkına

20

Emr idüpdür Âdeme kim zü'l-Celâl-i Kibriyâ
Tenâvül cümle eşmârdan yanaşma illâ haṭâyâ
Ḥilâf-ı emr ile cânâ kapıldı şerr-i şeytâna
Gelüpdür dâr-ı dünyâyâ faḥr-ı 'âlem 'aşkına

21

Yanaşdı evvelâ Ḥavvâ daḥı buğda ağacına
Kırıp aldı ki buğdadan yiyüp ekl itdi bā-şafâ
Bu cürmüñ muḳtezâsıdır gelüp dâr-ı fenâyâ
Nedâmet eyledi ol dem faḥr-ı 'âlem 'aşkına

22

Kırılan buğda dalından şu çıkmışdır o demde
Her ayda dem gelür hergiz anuñ için cümle inâşda
Bu kanda gelmiş cânâ ola zürriyyet 'avratda
Bu bir takdîr-i Ḥudâdır faḥr-ı 'âlem 'aşkına

23

Çün Âdem çıktı cennetden gelüpdür dâr-ı dünyâyâ
Serendüb Ṭağına Âdem daḥı Ḥavvâyı Ciddeye
Daḥı üç yüz yıl ağladı Ebu'l-Beşer ki 'işyâna
Tövbe ile 'afv olupdur faḥr-ı 'âlem 'aşkına

24

Murâdı Kibriyânındı şenletmek kim bu dünyâyı
Daḥı Âdem ola şenlik bu fenâ vü bî-beḳâyâ
Daḥı açlık susuzluk hem gelüpdür her dem Âdeme
İstedi rızkını Ḥudâdan faḥr-ı 'âlem 'aşkına

25

Getürdi Cebrâ'il buğda daḥı cennetden üç dâne
Olupdı kîse içinde yüzer dirhem be-her dâne
Sürüp toprağı ol demde eküp buğdayı arza
Ḥâşılât geldi vücûda faḥr-ı 'âlem 'aşkına

26

Daḥı buğdanıñ üçinüñ birinden bitdi ol arpa
İkisinden olupdur hem yine ol ḥâşıl-ı buğda
Alup arpayı Cebrâ'il virüp Ciddede Ḥavvâyâ
Ekilde buldılar râḥat faḥr-ı 'âlem 'aşkına

27

Çün Âdem ekdi buğdayı alupdur ol iki hişşe
Dağı bir hişşe arpayı virüpdür Havvâ Anaya
Buña sebep düşer hişşe iki erkek biri kıza
Şerî'at hükmidür böyle fahr-ı 'âlem 'aşkına

28

Beyt-i ma'mûrı ziyâret itmek üzre Âdem
Hudâniñ emri vechiyle hemân dem vardı Mekkeye
Dağı Âdem ile Havvâ buluşdılar 'Arafâtta
Şâd-mân oldılar anda fahr-ı 'âlem 'aşkına

29

Hudâniñ takdîri böyle olupdur ey cānım h'âce
Yedi buğda ağacından dağı ol Hazret-i Havvâ
Dağı virildi Havvâya ol arpadan bir hişşe
Hikmetini Hâlık bilür kim fahr-ı 'âlem 'aşkına

30

Qaburgası kemüğinden olup halk Hazret-i Havvâ
Bu yüzden dâ'imâ eyler muhabbet erkek 'avrata
Hem olur nâkışu'l-'aql inâşlar 'aql u mîrâşda
Olapdur zînet-i dünyâ fahr-ı 'âlem 'aşkına

31

Gelüp kan geçdi Havvâdan ki hâzırıldı namâza
Su'al itdikde Âdemden olundu muntazır Haqqa
Ki Cebrâ'il gelüp bir dem selâm ider saña Allâh
'Afv idüp Havvâ namâzın fahr-ı 'âlem 'aşkına

32

Oruc hâlde Havvâdan gelüpdür kan yine gice
Namâzda oldığı gibi bakılmadı diger emre
Ki Haqqın emrini Cibrîl idince teblîğ Âdeme
Kazâ eyle orucını fahr-ı 'âlem 'aşkına

33

Muşafâniñ nûrı konda Âdemiñ kim alınına
İntikâl-i nûr olupdur dağı Havvâ alınına
Tulû'-ı Şit olunca kim nakl olupdur nûr aña
Gelüp gider bu resme nûr fahr-ı 'âlem 'aşkına

34

Ka'be yerinde olupdı Beyt-i Ma'mûr evvelâ
Zuhûrî Nûh tûfânında ref' olundu semâya
Ka'beyi ibnâya Hâlîk emr idüpdür Hâlîle
Başlanup Ka'be tavâfa fahr-ı 'âlem aşkına

35

Hâlîlullâh binâ itdi dahı Ka'be(y)i ey cânâ
Çalupdur bir taşu eksik münâcât eyledi Hâkka
Getürdi Cebrâ'il taşu Hacerü'l-Esvedî anda
Koydılar taşu yerine fahr-ı 'âlem aşkına

36

Ezel ervâhda mü'minler gelüpdür 'ahd-i mîsâka
Ol sened mahfûz olundu Hacerü'l-Esved içine
Mesh-i taş oldukda cânâ ezel 'ahdi gele çalbe
Budur niyyet ziyâretde fahr-ı 'âlem aşkına

37

Bir evlâd vir bana yâ Rab o dem kurbân idem saña
Murâdın eyledi ihsân virüp evlâd Hâlîle
Didi İbrâhîme Hâk hem getür va'din yerine
'Ahdine kıldı vefâlar fahr-ı 'âlem aşkına

38

Alup oğlını Hâlîlullâh getürmiş Hak için zebhe
'Arafât Tağına çıkdı oğul baba mu'tî' Hâkka
Gelüp şeytân-ı merdûd kim vire İsmâ'ile igvâ
Taş atdı oldı kör şeytân fahr-ı 'âlem aşkına

39

Getürdi Cebrâ'il çoçu Hudâ bahş itdi cennetden
Kesüp kurbânı ol dem kim baba oğul olup handân
Anıñçün ümmete vâcib olupdur 'ıyd için zibha
Yılda bir kez eyle kurbân fahr-ı 'âlem aşkına

40

Ki İbrâhîm Hâlîlullâh zamânında olup Nemrûd
Hemîşe dâ'imâ da'vâ ulühiyyet ider merdûd
Hâlîlullâh idüp da'vet ki imâna gelir ma'rûd
Olurdu dâ'imâ da'vet fahr-ı 'âlem aşkına

41

Bu yüzden Nemrûd olmuşdur ki hâşım hem Hâlîle
 urupdur Nemrûd-ı bî-dîn Hâlîli yaa âtee
 Aldılar ol dem Hâlîli atarlar nâr-ı Nemrûda
 Yamadı âte Hâlîli far-ı âlem aşına

42

İrince nûr-ı nübüvvet kim ki İsmâ'îl Hâlîle
 Olupdur cedd-i Mutafâ ümmet ola ehenâh
 Müselsel nûr gelüp irdi Amîne Anneye ammâ
 Düşünce mâder-i rame far-ı âlem aşına

43

Zamânı müddeti geldi ulû'a kim Mutafâ
 Bezetdi arı kürsi lev-i alem cennetâ
 Hem daı yer gök melâ'ik ol Hâbîbe izzetâ
 Bunları tezyîne Hâlîk far-ı âlem aşına

44

Tulû' itdi Hâbîbullâh olupdur âhib-i zî-ân
 Buyurmuş ânına Hâk kim daı *levlâke levlâkâ*
 İdüpdür secde-i Ka'be ferîte cümle bî-übhe
 âlemeyne ramet oldu far-ı âlem aşına

45

adem badı bu fenâya ki hükmi-i sâ'ir edyâna
 Nübüvvetle ider hükmi olup me'mûr ki teblîe
 abûl-i dîn idenler kim gelürler bâb-ı teslîme
 Gelür mü'minler İmâna far-ı âlem aşına

46

İdüpdür dâ'imâ da'vet gele kâfirler İmâna
 Hemân-dem terk-i küfr idüp gelürler bir bir İmâna
 Tezâyüd eyledi buldı eref-i İslâm aâba
 Efal-i ümmet olupdur far-ı âlem aşına

47

ılıpdur efal-i malûk ehenâh-ı cihâna
 Hâbîbini da'vete tenhâ bulua ma'ûk âıka
 Muhammedden baka yokdur vara ol kâbe avseyne
 Cemâlini âşım idüp Hâlîk far-ı âlem aşına

48

Seyr idüp seb'-i semâ vü hem melâ'ik cennetâ
 Dağı siccîn dağı nâr ü ilâ-mâ-tahte's-serâ
 Tarfetü'l-'ayn içre mi'râcdan sa'âdet-ḥâneye
 Emr idüp beş vaqt namâzı faḥr-ı 'âlem 'aşkına

49

Ḳureyş ehlin ider da'vet geleler cümle İmâna
 Nebî olduğına göster bize mu'cizle burhânâ
 Gelüp ay iki şakḳ oldu biri sağ u biri şola
 Yek olup vardı semâya faḥr-ı 'âlem 'aşkına

50

Mu'cizâtın biri dağı olupdur dikdigi ḥurmâ
 Hemân-dem sürdi eşkini virüpdür tâze meyvâ
 Ḳureyş ehli ki rü'yetle mu'cizât-ı Muştafâ
 Göreler dîn-i İslâmı faḥr-ı 'âlem 'aşkına

51

Çâr-yâr oldu vezîri hem refîḳ-i Muştafâ
 Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osman hem 'Aliyyü'l-murtażâ
 Mübeşşirle olup tebşîr derecâtü 'âliyâ
 Fazl-ı iḥsânı Ḥudâniñ faḥr-ı 'âlem 'aşkına

52

Ki ğâr içre Ḥabîbullâh idüp taşdik Şiddîka
 Ḥafî zikrini ta'lîmle mücerred oldu Nakşîya
 Dağı zikr-i celî ta'lîmi İmâm hem 'Alîye
 İderler zikr-i Subḥânı faḥr-ı 'âlem 'aşkına

53

Ḥitâm buldı o emr kim irince altmış üç sâle
 Naşîhat ümmete dâ'im şaḥâbe âl ü evlâda
 O dem terk-i fenâ ile rücû'ı oldu bahâne
 Koşdı ma'sûḳ 'aşîka faḥr-ı 'âlem 'aşkına

54

Fenâyı terk ile ḥazret idüp vuşlatla ol Ḥaḳka
 Ḥalîfe ekber ü Şiddîk olup cânâ şehenşâh
 Refîḳ-i ğâr olup bir dem getürmüş evvel İmâna
 Ki aşḥâba re'îs oldu faḥr-ı 'âlem 'aşkına

55

İdüpdür şıdķ ile şer'ı şerîfîñ hükmini icrâ
 Hitâb-ı irci'î cānâ gelince terk idüp ifnâ
 Buyurmuşdur Resüllullâh hilâfet ibn-i Hıttâba
 'Adl ile kıldı hilâfet fahr-ı 'âlem 'aşķına

56

Hilâfetde 'adâletle cihâñı dutdı ey cānâ
 Olupdur Hâzret-i 'Ömer ki dîni itdi izhâra
 Hitâma hükmi irince hilâfet İbn-i 'Affâna
 İderdi 'adl ile hükmi fahr-ı 'âlem 'aşķına

57

Hâlîfe Hâzret-i 'Osmân olup hem şâhib-i hayâ
 Olupdur cāmî'ü'l-Ḳur'ân dahı hem kâtib-i vahye
 Şehâdet şerbet içince hilâfet irdi 'Alîye
 Olup şer'an hükümdârı fahr-ı 'âlem 'aşķına

58

İmâm Hâzret-i 'Alî hâlîfe hem mü'minîne
 Sehâvetde nazîri yok mu'îndi fahr u mekîne
 İderdi kâfire gavgâ kopardı bāb-ı Hayberâ
 Çalupdur Zülfiķârı kim fahr-ı 'âlem 'aşķına

59

Ki *arslanım* buyurmuş Hak İmâm 'Alî şânına
 Kırardı kâfiri aslâ emân virmezdi müşrike
 Kabûl-i dîn idenler kim hayât bulurdı ey cānâ
 Şıdķ ile gavgâ iderdi fahr-ı 'âlem 'aşķına

60

'Alîniñ kim hilâfeti hitâm buldı nihâye
 İmâm Hâzret-i Hâsan hâlîfe kim bu dîne
 Olup evlād-ı 'Alî hem ceddidir ol Muştafâ
 İder küffâra gazâlar fahr-ı 'âlem 'aşķına

61

Muştafâ cediti olupdur ibn-i 'Alî Murtażâ
 İçürdi zevcesi zehri İmâm ibn-i Mervâna
 Dahı hâ'ine-'l-hâķ kim naşıl kaçd eyledüñ şâha
 Müsteħaķķ-ı nâr olupdur fahr-ı 'âlem 'aşķına

62

Ĥilâfet irdi ey cānā İmām-ı hem Ĥüseyyine
 ‘Alîniñ kim velî‘ahdı olupdur cedd-i Muştafâ
 Şehîd-i Kerbelâ oldı Yezîd ile idüp ġavġâ
 İdüpdür terk ile cānı faĥr-ı ‘âlem ‘aşķına

63

Şehenşâhı şehîd itdi Yezîd ibn-i Yezîdâ
 Yüzleri ġülşen-i bâġ-ı zemînin rüyı ey cānâ
 Emîrin cānına kıydı o zâlim ibn-i Mervānâ
 İdüp izhâr-ı ihânet faĥr-ı ‘âlem ‘aşķına

64

Rivâyet eyledi râvî ĥilâfetden diger başķa
 Gelüpdür on iki imām muĥaķķaķ âl-i âbâdan
 Birinci şâh-ı merdândır cenâb-ı Ĥaķķıñ arslanı
 İder izhâr-ı şecâ‘at faĥr-ı ‘âlem ‘aşķına

65

Ĥasandır pes ikincisi imāmıñ ey gözüm nûrı
 Ĥüseyyin oldı üçüncisi bize key ‘arş-ı a‘lâ
 Semâya ‘azm idüp görđi Resûlullâh ki mi‘râcda
 Teprenmişđi ‘arş-ı a‘lâ faĥr-ı ‘âlem ‘aşķına

66

Velî Zeynel‘Abidîndir imāmıñ dördü ey cānâ
 Muhammed Bâķırî beşdir Ca‘fer-i Şâdıķ altı ya
 Yedinci Mûşâ Kâzım hem sekizinci ‘Aliyyü’r-Rızâ
 Cedd-i evlâd-ı Resûldür faĥr-ı ‘âlem ‘aşķına

67

Muĥammedü’l-Cevâd oldı imāmın toķuzı ammâ
 ‘Aliyyü’l-Hādî onıncı Ĥasanü’l-‘Askerî on biri
 On ikinci imām olur ol Muĥammed Mehdiyâ
 İder izhâr-ı şerî‘at faĥr-ı ‘âlem ‘aşķına

68

Ĥilâfet altısı gitdi bu kez geldi Emeviyye
 ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘azîz birinci ey dil-i şādân
 Zıkr-i sebķat eylemişđir on ikinci Mehdiyâ
 ‘İmâd-ı dîn olupdurlar faĥr-ı ‘âlem ‘aşķına

69

Hilâfetden dördü aqdem veya soñra geldi ammâ
 Muhaqqak eyledi taḥkîk düşüldi iḥtilâfa
 Vâris oldı nesl-i 'abâsı bu dîniñ iḥyâsına
 Olupdur mü'mine ḥamî faḥr-ı 'âlem 'aşkına

70

Bir zamân oldı müceddid ehl-i İslâm şânına
 Olup Selçûkiye sultân kıydı küffâr cânına
 Ḥitâm-ı salṭanat irdi virildi âl-i 'Osmâna
 Nûḥ neslinden gelüpdür faḥr-ı 'âlem 'aşkına

71

Nesl-i 'Osmândan gelüpdür otuz üç kim pâdişâh
 Her biri şâhib-kırân kim Yağuz ile Fâtihe
 Biri daḥi velî sultân 'Abdü'l-mecîd gâziye
 Virdi nuşret itdi fetḥi faḥr-ı 'âlem 'aşkına

72

Otuz dördincisi cânâ 'Abdü'l-hamîd sâniye
 Vekîl-i peygamber olmuş bu dîniñ iḥyâsına
 Vâris-i ḥamî olupdur cümle İslâm mü'mine
 Salṭanatda dâ'im olsun faḥr-ı 'âlem 'aşkına

73

Didim târiḥ *bu yıl ḥükmi 'Abdü'l-ḥamîd gâziyâ* (sene 1314)
 Zamânıñ Fâtihi oldı ider küffâra hem gavgâ
 Tekâlîfe gelür düşmân muğâyir hem şerî'ata
 İder küffâra gâzâlar faḥr-ı 'âlem 'aşkına

74

Ki tâc u taḥt baḥtında qarâr bulsun dâ'imâ
 Ola 'ömri ziyâde hem ki 'aql-ı rüşd-i müzdâda
 Vezîrlerle 'ulemâsı ola ḥâdim şerî'ata
 'Asâkirde selâmetle faḥr-ı 'âlem 'aşkına

75

Zamânıñ mürşidi muṭlaq olupdur Yûsuf Şevkî
 Velâdeti olupdur Of ider taḥşîl kemâlâtı
 Şerî'atla ṭarîkatda bulupdur genc-i esrârı
 Ḥâdimi oldı şerî'at faḥr-ı 'âlem 'aşkına

76

Gelüp geçdi selâtınle velî şeyh u meşâyihâ
 Muḥassir hem muḥaddis kim muşannif ḥâfız u ḳurrâ
 Daḥı 'âlim daḥı taḳvâ daḥı zâhid daḥı fetvâ
 Ḥavâşş-ı ḳul olup bunlar faḥr-ı 'âlem 'aşḳına

77

Cemî'i şâhib-i zî-rûḥ fenâdan kim beḳâyâ
 Daḥı kâfir daḥı müşrik daḥı şeytân ki bî-dînâ
 Gelüp gider daḥı bunlar ḳalupdur bir zü'l-Celâl
 Olup ḳânûn-ı ilâhî faḥr-ı 'âlem 'aşḳına

78

'Alâmâtı ola kibri duḥân ḳaplaya dünyâyâ
 Benî Aşfar zuhûratda 'alâmetdir ḳıyâmete
 Muḥammed Mehdî geliser olup âsûde aḥvâle
 Şerî'at kim olur zâhir faḥr-ı 'âlem 'aşḳına

79

Ḥurûc ider ki Deccâl kim fesâdı virdi dünyâyâ
 'Irâḳda Aḳ Minâreye nüzûl ide daḥı 'İsâ
 İdûpdür ḳatlı Deccâli bulunca Beyt-i Maḳdesde
 Eritdi ḫoz gibi anı faḥr-ı 'âlem 'aşḳına

80

Olupdur ḳâtılı Deccâl Medîne şehrine 'İsâ
 'Arabdan ala bir ḥâtûn tavaḫḫun eyledi anda
 Muḥammed ümmeti ḳaşdı bu kez gelince dünyâyâ
 Sâkin olur Bakî'a faḥr-ı 'âlem 'aşḳına

81

'Azm ḳıldı Çîn-i diyâra ol imâm Mehdîyâ
 Evlenüp anda ikâmet eyledi hem ḥükm-i icrâ
 ToḒdı ismi oḒlunıñ ḥâtem-i veledle tesmiyâ
 Munḳaḫı' ervâḫ olupdur faḥr-ı 'âlem 'aşḳına

82

Ḥurûc ider ki Ye'cûcü daḥı Me'cûc ey cānâ
 Virildi yüzlere emrâz olalar ḥâk ile yeksânâ
 Yarıldı yer o dem kim hem ḫurûc eyler ki ol dâbbe
 'Alâmât-ı ḳıyâmetdir faḥr-ı 'âlem 'aşḳına

83

İdince şems ile kamer tūlū^c-ı mağrib u cānā
 Kıpandı tövbe kıpası idüp tövbe gel inşāfa
 Hārāb eyler Habeş ehli daḥı Ka^cbe(y)i Hākḳā
 Hītām bulur ‘alāmetler faḥr-ı ‘ālem ‘aşḳına

84

‘Alāmātıñ nihāyātı mesāfdan gide Kur’ān
 Kıyāmet kıpamaz illā ki tevḥīd ehl-i ĩmāna
 Ki āḥir cümle maḥlūkāt iderler küfr-i izḥārā
 Kıpolar ol dem kıyāmet kim faḥr-ı ‘ālem ‘aşḳına

85

Ay ile gününñ ziyāsı gitdi geldi zūlmetā
 Döküldi küllīsi necmin semādan arz-ı topraḡa
 Düşüpdür zelzele arzā ki çarpar taḡ ile taşa
 Ol zamān kıpodı kıyāmet faḥr-ı ‘ālem ‘aşḳına

86

Şūr-ı İsrāfīl olunca şandı ervāḥ cümletā
 Olupdur ḥāk ile yeksān dadınca lezzet-i mevtā
 Ğazāyla şiddet-i rü’yet olur izḥār ammā
 Bī-beḳānın ḥükmi gitdi faḥr-ı ‘ālem ‘aşḳına

87

Bu dünyā kırk sene inssiz kılupdur hem ḥāliyā
 İder dünyāyı düpdüz kim eser rīḥ u ‘azīmā
 Bu mülküñ şāḥibi kimdir ḥiṭābıñ eyledi arzā
 Kim oldur Vāḥid ü Ḳahḥār faḥr-ı ‘ālem ‘aşḳına

88

Ḥayāt-ı baḥrīden yaḡmur yaḡar bir gün bu ḥāke
 Ḳubūr içre olupdur ḥayy kamu zī-rūḥ cümle mevtā
 Esince ‘arşın altından yel ḳubūrlar açılır cümle
 Kıyāmda kılınur biñ yıl faḥr-ı ‘ālem ‘aşḳına

89

Şırāt köprisini kurdı daḥı mīzān ile veznā
 Hākīm-i muṭlaḳ olupdur zū’l-Celāl-i Kibriyā
 Ki da‘vet kullara olunca gelürler kim ḥesāba
 İder kullarına raḥmet faḥr-ı ‘ālem ‘aşḳına

90

Cenâb-ı Aḥmedi da'vet için Cibrîl ü Mîkâle
 Varup cennetden alurlar muraşşa'c tâc ile Buraqa
 Ḥarîrden hem libâs alup geleler ol Ḥabîbe
 Da'vet-i Raḥmân iderler faḥr-ı 'âlem 'aşkına

91

'Araşât günidir bu gün muḥaşşaşdır ḥesâba
 Ki da'vet eyledi cânâ ḥabîbi kim Muştafâ
 Kim andan ola olmaya vara Ḥaḳkıñ ḥuzûrına
 Bâ'is ü raḥmet olupdur faḥr-ı 'âlem 'aşkına

92

Daḥı bunca nebî mürsel hem aşḥâb âl-i evlādâ
 İmâm-ı çâr ile kuṭbu ki yedi üç ile kırkâ
 Müfessirle muḥaddisle daḥı şeyḥ ü meşâyihâ
 Gelüpdür maḥşere bunlar faḥr-ı 'âlem 'aşkına

93

Daḥı 'âlim daḥı fâzıl daḥı fâkîḥ daḥı taḳvâ
 Daḥı zâhid daḥı ğâzî daḥı şehîd şühedâ
 Daḥı mü'min daḥı müslim ki gele ehl-i imânâ
 Cezâ-yı yevm gelürler faḥr-ı 'âlem 'aşkına

94

Daḥı müşrik daḥı kâfir daḥı İblîs ki şeyṭânâ
 Daḥı Fir'avn daḥı Nemrûd daḥı Şeddâd ki bî-dînâ
 Gelür Yezîd daḥı 'avni gelüpdür cümle ervâḥâ
 Sürerler bunları ḥaşre faḥr-ı 'âlem 'aşkına

95

Ḳuruldu kürs ü minberler livâ'ü'l-ḥamd tahtına
 Olup maḥşuş bu maḳâmât enbiyâ ervâḥına
 Daḥı şeyḥ ü meşâyih hem ḥavâşın cümlesine
 Her biri eyler şefâ'at faḥr-ı 'âlem 'aşkına

96

Kiminiñ yüzleri güneş kiminiñ ay ile necmâ
 Burâk u sâ'ire yüzler süvâr olur ki meydâna
 Nehiyden ictinâb ile muṭî'c oldılar ol Ḥaḳqa
 Buldılar râh-ı ḥaḳîḳat faḥr-ı 'âlem 'aşkına

97

Kâfir olan yüzi kıra sürerler yüzi üstine
Kiminiñ gözleri a'âmâ ağızlardan çıkar nārâ
Niyâz idüp diyeler âh çıkar bizi ki dünyâyâ
İdevüz zātuña kılluk fahr-ı 'âlem 'aşkına

98

Sürerler kim zebânîler geleler haşr ü neşre
Cemî' rûh-ı ervâhı melâ'ik hem ider hıfza
Güneş baş üzre gelince durulurlar hesâba
Mü'miniñ cennet maqâmı fahr-ı 'âlem 'aşkına

99

Girer cennete mü'minler ezelden va'd idüp Haqqâ
Virüpdür dürlü ni'metler harîr ü hem libâsâ
Müzeyyen hür ile gılmân dahı köşkler müheyyâ
Mü'mine a'tâ idüpdür fahr-ı 'âlem 'aşkına

100

Ehl-i küfre va'd olundu 'azâb ide cehennemde
Libâsları kaṭrân hem ta'âmları ola zaḳküm
Şusayınca zebânîler virürler kıan ile irin
'Amelleri cezâsıdır fahr-ı 'âlem 'aşkına

101

Gelüpdür cümle maḥlûkât huzûr-ı Hak dîvânına
Hesâbları görilüpdür söz uzar kıalanına
'Ameller iktizâsınca olup maḥlûk iki fırka
Biri nâr u biri nürdur fahr-ı 'âlem 'aşkına

102

Ehl-i cennet geçdiler kim ol şırâṭı bā-şafâ
İçerler Havz-ı Kevserden şusalmaz bir daha aşlâ
Fetḥ olunca bâb-ı cennet zâhir olur ni'metâ
Hürîler istiḳbâl iderler fahr-ı 'âlem 'aşkına

103

Dahî kâfirleri süre getüreler cehenneme
Perişân hâle düşerler iderler zâr u efgâna
Zebânîniñ bu sözler kim doḳanmaz hiç kıulağına
Atar nâr-ı cehenneme fahr-ı 'âlem 'aşkına

104

Günâh miqdârı mü'minler yanar gider cinâna
 Dağı a'râfda kalanlar nihâyet gire cinâna
 Ki katl olur ölüm bir dem dirilmez bir dağı aşlâ
 Olupdur âhîret bâkî fahr-ı 'âlem 'aşkına

105

Dağı küffâr olan bâkî kalur nâr-ı cehennemde
 'Azâb ile mü'eyyedir çıkamazlar ki ihrâca
 Cehennem kapusın bağlar dağı Mâlik kilidâ
 'Azâb içre 'azâb olur fahr-ı 'âlem 'aşkına

106

Ki cennet ehli cennetde müşerref kim cemâle
 Olupdur dürlü ni'metler şafâ içre şafâ ya
 Dağı dârü'l-'azâb içre kalanlar bî-nihâye
 Muhalled nâr olur bunlar fahr-ı 'âlem 'aşkına

107

Cenâb-ı Haqqın 'avninden hitâm buldı bu manzûme
 Okuyup dinleyene rahmet itsün Kibriyâ
 Şâhibin rahmetle yâd it kırâ'atde dâ'imâ
 Cefâlar görmesünler fahr-ı 'âlem 'aşkına

108

Elâ ey cânımıñ cânı işitgil bakma 'işyâna
 Nazar eyle h'âce 'âlim risâlem tedkîk idince
 Be-her mısra'da zâhirdir hezârân sehv ile haţâ
 Haţâmıza nazar kıılmañ fahr-ı 'âlem 'aşkına

109

Ki üstâdlar huzûrına degil lâyıq kelâm ammâ
 Mürekkeb-i cehl ile kaldım müdekkik taḥkîk idince
 'Ârif oldur hergiz ammâ bakmaz aşlâ şuça
 'Afv idüp 'işyâna bakmañ fahr-ı 'âlem 'aşkına

110

İlâhî kıl kerem 'afv it vâlideynim ikrâ
 Hem dağı üstâd ceddâ'im dağı yârânıma
 Dağı evlâd ü 'iyâlim cümle ihvân-ı muhlîşâ
 Fazl-ı ihsânından 'afv it fahr-ı 'âlem 'aşkına

111

Ki şeyhim bula dâreynde derecât-ı mu'allâ
Muḳaddes Hâcî Feyzî olup 'âlî mücellâ
Raḫmetin iḫsân idince silsile sâdâtına
Sirâc-ı ümmet oldılar faḫr-ı 'âlem 'aşḫına

112

Ḳomaz nefsim yanaşmaz hiç edâ-yı hem evâmîre
Nevâhîden ḫazer itmez müdâvimdir ki 'işıyâne
Bunuñ ḫîle vü iğvâsı bıraḫdı baḫr-i 'ummâne
Meded senden 'inâyet kıl faḫr-ı 'âlem 'aşḫına

113

Beni bir dem ḫomaz nefsim ki nâz u hem niyâza
Taḫarrüb itmek mâni' olupdur hem daḫı Hâḫḫa
İlâhî *ente maḫşûdî*ki sırrın bulmaya çâre
Rızâdır maḫlûbum yâ Rab faḫr-ı 'âlem 'aşḫına

114

Hanefî mezhebindenim ḫarîḫim Naḫşbendiyye
Yüzüm döndürmüşem Hâḫḫa Cemâl-i zü'l-celâle
Sebeb şeyḫ-i mürebbîdir ola hem himmeti 'ulyâ
Murâd üzre ide iḫsân faḫr-ı 'âlem 'aşḫına

115

Şağâ'ir hem kebâ'irle günâhım bî-nihâye
'Afv idüp 'işıyâna baḫma bu günâhkâr miskine
Muştafânıñ 'aşḫına kim raḫmet it bu mücrime
Raḫmetüñdür bî-nihâye faḫr-ı 'âlem 'aşḫına

116

İlâhî 'abd ḫaḫḫıyile getürme dīvānuña
Daḫi şâḫib-günehkârem ḫuşûrum i'tirâfa
Edâsına ḫolaylıḫ vir daḫı hem cümle iḫvâna
Ḳazâsına sebep yâ Rab faḫr-ı 'âlem 'aşḫına

117

Şerîküñ hem nazîrüñ yok zü'l-Celâl-i Kibriyâ
Ki 'işıyanım olup zâ'id 'adedde bî-nihâye
Bu Muḫammed Ziyâe'd-dîn ḫuluñdur 'âşi saña
Sevdigiñ 'aşḫına 'afv it faḫr-ı 'âlem 'aşḫına

Bi-ḥamdillāh risālem oldu ikmāl
Oḡu dā'im tefekkürle bul kemal

Fî 25 Mayıs Sene 314

Yevm-i Pazarirtesi

Fî 16 Muḥarremü'l-ḥarām Sene 316

Kaynakça

Basılı Kaynaklar

- ALBAYRAK Haşim (1986). *Of ve Çaykara*, Ankara.
- BAYRAM Yavuz (2009). "Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Bilinmeyen Bir Mecmû'a: Yüz Hikâyet", *IV. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof.Dr. Abdülkerim Abdulkadiroğlu anısına)*, 4-5 Mayıs 2009, Kayseri.
- EKŞİ İmdat (2004). *Hakkı Ekşi'den Ekşi Ali'ye*, İstanbul.
- GÜNDÜZ İrfan (1996). "Gümüşhânevî Ahmed Ziyâeddin", *İslâm Ansiklopedisi*, C.14, İstanbul: TDV Yay., s.276-277.
- KARA İsmail ve YÜCER Hür Mahmut (2004). "Trabzonlu (Ofu) Nakşî-Hâlidî Yusuf Şevkî Efendi ve Hediye-tü'z-zâkirîn Hüccetü's-sâlikîn Adlı Eseri", *Tasavvuf*, S.13, Temmuz-Aralık, Ankara, s.323-362.
- ÖZCAN Tahsin (2013). "Ziyâeddin Efendi", *İslâm Ansiklopedisi*, C.44, İstanbul: TDV Yay., s.490-491.

Web Kaynakları

- <http://www.tasavvufdergisi.net/?bolum=ayrinti&no=1046>. [ET: 23.09.2017]
- http://www.kiportal.net/trabzonlumeshurlar/index.php?option=com_content&task=view&id=1561&Itemid=30. [ET: 23.09.2017]
- <http://www.naksibenditarikati.com/popup/haber-yazdir.asp?haber=22>) [ET: 23.09.2017]
- <http://www.ofhayrat.com/eksioglu-hacisuleymanyucel.htm>. [ET: 23.09.2017]

Prof. Dr. Mücahit KAÇAR

Amasya Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Amasya/TÜRKİYE
mukac80@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5707-8947

HAYÂLÎ BEY'İN MÜYESSİRETÜ'L- ULÛM'DA ŞERH EDİLEN GAZELİ

THE GHAZAL OF HAYALI BEY ANNOTATED
IN MUYASSIRATU'L-ULÛM

DOI Number: 10.28981/hikmet.499381

ÖZ

Türkiye'de, Divân şiiri metinlerinin nasıl şerh edilmesi gerektiği üzerinde henüz bir fikir birliği bulunmamaktadır. Osmanlı döneminde yapılan şerh çalışmalarının da neredeyse tamamına yakını tasavvufî şiirlere ait şerh örnekleridir. Birkaç örnek dışında, elimizde Dîvân şiiri metinlerini sahip oldukları söz sanatları ve anlamlar yönünden ele alan ve Osmanlı döneminde yazılan çalışmalar bulunmamaktadır. Türk dilinin Batı Türkçesiyle yazılan ilk gramer kitabı olan Müyessiretü'l-Ulûm'da, Hayâlî Bey'in bir gazeli gramer, belagat ve anlam bakımından ele alınarak şerh edilmektedir. Bergamalı Kadri, bu eserinde Türkçenin gramer kurallarını açıklamakta, kitabın sonunda da Hayâlî Bey'in bir gazelini şerh etmektedir. Bu şerh, günümüzde takip edilen klasik şerh usullerine benzerlik göstermesi açısından da dikkat çekicidir. Hakkında hususî herhangi bir çalışma yapılmayan bu gazelin ayrı bir makaleye konu edilmesinin şerh çalışmaları açısından faydalı olacağını düşünüyoruz.

Bu çalışmada, öncelikle Bergamalı Kadri ve Müyessiretü'l-Ulûm isimli eseri hakkında bilgi verilecek, ardından da eserde yer alan bu gazel şerhinin tarafımızca yeniden okunarak düzenlenen metni araştırmacıların istifadesine sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bergamalı Kadri, Müyessiretü'l-Ulûm, Hayâlî Bey, gazel, şerh.

ABSTRACT

In Turkey, there is no consensus yet on how it should be annotated text of Divan poetry. Almost all of the works of commentary in the Ottoman period were examples of commentary of Sufi poems. Apart from a few examples, we do not have any works written in the Ottoman period that examine the texts of Divan poetry in terms of their eloquence and meanings. *Muyassiretul-Ulûm*, written by Bergamalı Kadri, and the first grammar book of the Turkish language, a ghazal of Hayali Bey is dealt with in terms of grammar, eloquence and meaning. In this work, Kadri explains the grammatical rules of Turkish in his work and then comments a gazelle of Hayali Bey. This study of the annotation is remarkable in terms of the similarity of the classical commentary procedures followed today. We think that the subject of this ghazal in a separate article will be useful for commentary studies.

In this study, firstly, it will be given interest about Kadri and *Muyassiretul-Ulûm*, and then this text will be re-read by us and the text will be submitted to the benefit of the researchers.

Keywords: Bergamalı Kadri, *Muyassiratu'l-Ulûm*, Hayali Bey, ghazal, annotation.

amacıyla fotoğraflarını çekmiş olması sayesinde, Besim Atalay tarafından bu fotoğraflar kullanılarak 1946 yılında metin, dizin ve tıpkıbasımıyla neşredilen eser, Esra Karabacak tarafından (2002) yeniden metin ve tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır. Uğur Avşar da günümüz gramer anlayışıyla Bergamalı Kadrî'nin gramer anlayışını çelişen ve uyuşan yönleriyle ortaya koyduğu bir tez çalışması (1996) hazırlamıştır.

2. Hayâlî Bey'in Bir Gazelinin Müyessiretü'l-Ulûm'daki Şerhi

Leyla Karahan'ın Cumhuriyet'ten önce yazılmış Türkçe gramer kitaplarını edebî kültür taşıyıcılıkları bakımından değerlendirdiği bildirisinde (2010) tespit ettiği üzere elimizdeki Türkçe gramer kitaplarında, *Müyessiretü'l-Ulûm*'dakine benzer şekilde bir gazel şerhi bulunmamaktadır. Eser, Türkçe'nin grameri açısından sahip olduğu önem yanında bir de Hayâlî Bey gibi önemli bir şairin bir gazelini gramer kuralları ve söz sanatları bakımından incelemesi yönüyle de değerlidir.

Bergamalı Kadrî, bu önemli eserinde konuları tatbikî olarak göstermek amacıyla Hayâlî Bey'in bir gazelini şerh etmeyi tercih etmiştir. Burası önemli bir noktadır, zira tarihî kaynaklara göre, *Müyessiretü'l-Ulûm*'un yazıldığı 1530 tarihinde Kanûnî'nin en gözde şairi olarak Hayâlî Bey gösterilmektedir. Kaynaklarda padişahın, sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın ve devletin diğer ileri gelenlerinin himayesini kazanan Hayâlî'ye yapılan ihsanların çokluğuna dikkat çekilmektedir. Kayıtlara göre bir mevâcib defterinde Hayâlî'nin H. 932/M. 1525-26 yılında günlük 10, aylık 290 akçe aldığı kayıtlıdır. Yine bir in'âmât defterindeki kayıtlara göre de Hayâlî'ye H. 935-941 /1528-1535 yılları arasında, toplam on bir kere biner akçelik ihsanda bulunduğu kayıtlıdır. (Kurnaz, 2011, 32; Çavuşoğlu, 1984, s. 58; Erünsal, 1984, 4.)

Bergamalı Kadrî, Hayâlî Bey'in gazelini günümüzde gazel şerhlerinde takip edilen klasik şerh usulüne yakın bir şekilde şerh etmiştir. Bergamalı Kadrî, bu gazeli genel olarak mısra mısra ele almaktadır. Her bir mısrada geçen önemli kelimelerin anlamlarını verdikten sonra, mısralardaki gramer kaidelerini açıklamakta, kullanılan söz sanatlarına işaret etmekte ve en sonda da anlatılmak isteneni izah etmektedir. Ancak bu tarzı iki yerde uygulamamıştır. Üçüncü beyit şerh edilirken birinci mısra kelime anlamı ve gramer kuralları açısından tahlil edildikten sonra "bu mısra' âhîrine mevķûf olduğu için nikâtını ve leţâyifini şoňra söyleyevüz" diyerek ikinci mısra da kelime anlamı ve gramer kuralları açısından tahlil edilmekte, ardından beytin genel anlamı ve söz sanatları ele alınmaktadır. Bördüncü beyitte ise her iki mısradaki kelimelerin anlamları verildikten sonra beytin gramer açıklamaları ve söz sanatları üzerinde durulmuştur.

Bergamalı Kadrî, beyitleri şerh ederken her defasında kelimeler arasındaki gramatikal ilişkileri de izah etmektedir. Zaten bu gazeli kitabın sonunda ele almasının sebebi de kitapta ele aldığı konuları uygulamalı olarak göstermektir.

Bergamalı Kadrî'nin bu gazelin aruz kalıbı olduğunu söyleyip takti'ini de yaptığı "müstef'ilün mefâ'ilü müstef'ilün fa'il" kalıbı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulamadık. Aslına bakılırsa bu gazelin kalıbı "mef'ülü fâ'ilâtü

mefâ'îlü fâ'ilün"dür. Bergamalı'nın arzu konusundaki bu tercihi de dikkatimizi çekmektedir. Kanaatimizce bu farklılık, Bergamalı'nın aruz bilgisinin zayıflığı olarak değil de konuyla ilgili ilginç bir mesele olarak kabul edilip müstakilen ele alınmalıdır.

Bu gazelin şerhi yapılırken *Müyessiretü'l-Ulûm*'da hakkında bilgi verilmeyen bazı konuların açıklaması verilmektedir. Örneğin ilk beyitte geçen "toptolu" kelimesi vesilesiyle Türkçedeki kıpkızıl, kapkara ve yemyeşil gibi pekiştirme sıfatlarının nasıl oluşturulduğu hakkında bilgi verilmektedir. Meselenin ilgimizi çekmesi ve şerhte buna benzer diğer açıklamalara dikkat çekmek amacıyla bu izahın özetini burada vermek isteriz: Pekiştirilecek sıfatın ilk iki harfi kelimenin başına getirilir ve son olarak bu iki harfe eklenecek harf için kelime incelenir. Kelimeye bakılır, eğer söyleyişi ağır olan kelimeyse "b/p", söylenişi kolay olan bir kelimeyse "m" harfi de bu iki harfe eklenir. Böylece pekiştirme sıfatı oluşturulur. Örneğin "dolu" kelimesi için şöyle yapılır: Kelimenin ilk iki harfi olan "do"ya söylenişi ağır olan bir kelime olduğu için "p" eklenir ve böylece "dolu" kelimesi "dopdolu" şeklinde pekiştirilir. Kapkara ve kıpkızıl da böyle oluşturulur. Söylenişi kolay olan "gök" kelimesinin ilk iki harfine "m" eklenerek "gömgök" olur. Yemyeşil de bu şekilde pekiştirilir.

Müyessiretü'l-Ulûm'da şerh edilen gazeli Ali Nihat Tarlan tarafından neşredilen Hayâlî Dîvânı'ndaki gazelle (1992, 180) karşılaştırdığımızda iki yerde kelime farklılıkları olduğunu görmekteyiz. "Gam oklarıyla toptoluyam nitekim belik" mısraındaki "belik" kelimesi yerine Ali Nihat Tarlan'ın çalışmasında "yelik" yazılmıştır. Diğer bir farklılık da "Öpmek dilerken ol mehi âheng devr idüp" mısraındadır. Bu mısradaki "âheng devr idüp" yerine Ali Nihat Tarlan'ın çalışmasında "âheng-i cevri idüp" yazılmıştır. Bu farklılıklardan hangisinin daha doğru olduğunu tespit amacıyla beyitleri anlam bakımından incelediğimizde, *Müyessiretü'l-Ulûm*'daki şekillerin daha doğru olduğunu görmekteyiz.

Aşağıda bu kıymetli şerhin tarafımızca yeniden oluşturulan metni sunulmuştur.⁵

3. Transkripsiyonlu Metin

[152] Faşlun Fî Taṭbîkî'l-Külliyâti li'l-Cüz'ıyyât

Ya'nî bu faşl külliyyâtı cüz'ıyyâta taṭbîkdedür. Evvelâ bir gâzel taḥrîr eyleyelüm anda vâkî' olan kelimâti seçüp çıkaralum ve taḥkîk eyleyelüm tâ bu taṭbîkden başîret taḥşîl eyleyeler. Ol gâzel budur ki taḥrîr olunur. Ez-ân Ḥayâlî sellemehullâhu te'âlâ. **Gâzel**

Tîr-i cefâlar eyledi bağrım delik delik

Ġam oklarıyla ṭoṭoluyam nitekim belik

⁵ Çalışmamızda, *Müyessiretü'l-Ulûm*'un elimizdeki tarihî nüshası kullanılmış, problemleri hususlar için de Fuat Köprülünün kendisi için kopyaladığı ve bugün Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 802/1 numarada bulunan ve "Kavâid-i Türkî" ismiyle kaydedilmiş olan 48 sayfalık nüshadan da faydalanılmıştır.

Bennâ-yı ışık bir ulu bünyâda saldı tarı
Kim ol binâya kelle-i uşşâkdur helik

Öpmek dilerken ol mehi âheng devr idüp
Şehnâza başladı řoñını kıldı büselik

[153]

Tâb-ı ruğında eyledi dil zülfini mekân
Gün germ olunca kendüye idindi gölgelik

Çutlu kapu açıldı Hayâlnün üstine
Alçağ göñüllü olalıdan nitekim eşik

Bu gazeli ki Molla Hayâlî hazretleri buyurup söylemişdür çok şan'atlara ve bisyâr nüktelere işâret buyurmuşdur. Gücümüz yitdüğince Hudâ 'inâyet eyler ise bir miğdâr söyleyelüm. Evvelâ bu gazeli tağtı' eyleyelüm. Tağtı' iş budur: *Tîr-i cefâ* müstef'ilün, *lar eyledi* mefâ'ilü *bağrım delik* müstef'ilün, *delik* fa'il; *ğam okları* müstef'ilün, *la toğtolı* mefâ'ilü, *yam nitekim* müstef'ilün *belik* fa'il. Sâyir beytler de bunuñ üzre kıyâs olunsun. Bundan řoñra [154] şürü' eyleyelüm bu gazelün tağrîrine.

Tîr-i cefâlar eyledi bağrım delik delik

Tîr : 'Acem dilinde oğ ma'nâsınadır. Oğ ism-i cinsdür.

Cefâ : 'Arab dilinde maşdardur incitmek ma'nâsına. İncitmek de bizüm dilümüzde maşdardur. **lar** edât-ı cem'dür. Çünkü **tîr**ün **cefâya** izâfeti beyâniyyedür. Pes dilersevüz **ları tîre** şarf eylerüz dilersevüz **cefâya** şarf eylerüz. Ba'îd olmaya ki **cefâ**dan murâd eser-i **cefâ** ola.

Eyledi : Fi'l-i mâziyy-i ma'lûmdur 'alâmeti yukaruda geçdi. **Eyledin**ün içinde bir o zamîrin gözedüp **tîre** râci' eylerüz.

Bağır : cigerün şarasına dirler pes bağır ism-i cinsdür. **mîm** ki bağra muttaşıldur zamîr-i mütekellim-i muttaşıldur. Pes **mîm** ism-i muzmar oldı nitekim yukaruda bir kerre beyân olundu. [155]

Delik : İsm-i cinsdür. **Bağrı** münferid zıkr itsek bağır dirüz gaynuñ esresiyle ammâ muzâf itsek bağrum gibi bağruñ gibi bu tağdırce gayn ħiffet için cezmlü eylerüz.

Geldük i'rabına. **Tîr**, **cefâya** muzâfdur izâfet-i beyâniyye ile. İzâfet-i beyâniyyeden murâd muzâfun ileyh muzâf ile bi-ğasebi'z-zât bir olalar dimekdür. Vâki'de bu arada öyledür. -**Lar** edât-ı cem'dür ikisine de şarfi câyizdür. **Tîr**, **cefâya** muzâfdur 'Acem kânûnı üzre. Zîrâ bunlaruñ kânûnında muzâf muzâfun ileyh üzre muğaddem kılınur. Ve dağı **tîr-i cefâ** kelâm-i izâfdür mübtedâdur. **Eyledi** muğadder olan zamîr-i fâ'il ile cümle-i fi'liyyedür mübtedâya ħaber vâki' olmuşdur. **Bağrım** kelâm-i izâfdür ki eyledinün mef'ül-

i evvelidür. [156] Zîrâ **eyledi** bir fîldür ki iki mef'ül ister **delik** mef'ül-i sânisidür. **Delik** tekrâr geldüğinden murâd-ı zâhir budur ki te'kid degüldür belki kesret-i âsâra işâret içündür.

Bu mısırâ'un cümle şan'atlarından biri budur ki eğer mü'essire mu'tâbık getirildi. Zîrâ *tîr-i cefâ eyledi bağrım delik delik* dise yâhûd *tîr-i cefâlar eyledi bağrım delik* dise bu şan'at bulunmaz idi. Nitekim faşîhe bu hâl ma'lûmdur. Belki bu şan'at ri'âyet olunmamağ lâbüdd şî're kabâhat virür. Ve dağı bir şan'at da budur ki bu arada tîrden murâd haqîkat degüldür belki isti'âredür. Belki tîr müşebbehün bihdür [157] cefâ müşebbehdür. Eyle teşbîh ki teşbîh-i vâzihdür. Zîrâ cefâyı teşbîh şî'rde igen mu'teber degüldür. Vech-i teşbîh göñle elem virmekdür. Lâkin tîr evvelâ cisme elem virür andan sonra sirâyet eyler gönle. Ammâ cefâ vardur ki bi'z-zât göñle elem virür dilberüñ hışmı ve gâzabı gibi. Cefâ vardur tîrleyindür. Bu mısırâ'da bir şan'at dağı budur ki ma'lûl ile 'illet-i qarîbe zikr olunmuşdur. Ma'lûl delikdür. 'illet-i qarîbe tîr-i cefâdur. Zîrâ tîr-i cefâdan murâd şol kuvveden fi'le çıkandır. Ve dağı bu mısırâ'da bir şan'at da budur ki müşebbehün bih müşebbeh üzre mu'kaddem kılındı. Zîrâ bu kelâm egerçi teşbîhdür velî aşl nazaramuz müşebbehün bihiyedür. Bu sebebdendür ki bunüñ evşâfı zikr olundu *eyledi* [158] *bağrım delik delik* gibi. Hâşılı bu zîbâ mısırâ'üñ haqqında çok söz söylemek olur lâkin çok taşdîf itmeyelüm. Bu mısırâ'a dağı şürü' eyleyelüm.

Ğam oğlarıyla toptoluyam nitekim belik

Ğam : taşaya dirler. Taşa diyü mülim olan emrlerüñ göñle müstevlî olmasından hâşıl olan eşere dirler. Pes taşâ ism-i cins oldı.

Oğları : oğkun cem'idür. **Oğ** da ism-i cinsdür.

La : harfdür ma'şûrdur ileden. eyle ile ki muşâhabet içündür.

Toptoluyam : İsm-i tafđilüñ mütekellim vaħdesidür. Nitekim yukaruda kıpkızıl kapkara, yimyeşil diyüp dururduğ bu dağı bunlarcılayındur. Ammâ yukaruda bu kısmüñ kâ'idesin söylemedük idi dilerüz ki şimdi [159] kâ'idesin söyleyevüz. Pes şol ism ki bu kısmda tafđil eylerüz harf-i evveline nazâr eylerüz. Tâ bilevüz ki ne aşl harfdür. Ve andan sonra hâreketine de nazâr oluruz görürüz ki esrelü midür üstünlü midür ötrülü midür. Her kanğı harf olursa ve hâreketi ne aşl hâreket ise bi'aynihi ol harfi ol hâreketile getirürüz. Andan sonra hâlî degül ki ol kelime sıklet üzre telaffuz oluna ya hıffet üzre telaffuz oluna. Şiddet üzere telaffuz olursa bir cezimli bâ bile getirürüz. Eger hıffet üzre telaffuz olursa bir cezimli mîm bile getirürüz. Meşela toluı tafđil itmek istedik. Harf-i evveline nazâr itdük gördük ki tādur ve dağı hâreketine nazâr itdük gördük ötrüdür. Pes bi'aynihi ötrülü [160] tayı getürdük. Andan sonra gördük ki bu kelime berkdür pes bir bāyı bile getürdük tāya zamm eyleyüp toptolu didük. Kapkara, kıpkızıl da bu kısmdandır. Ve dağı meşelâ gögi gördük harf-i evveli ötrülü kâfdur. Pes ötrülü kâfi bi'aynihi alduk andan sonra gördük ki bu kelime hıffet üzre telaffuz olunur pes bir cezimli mîm getirüp kâfa bile zamm idüp gömgök dirüz. Yimyeşil, çımçık, sımsık da bu kabıldendür. Ammâ şunlar ki siyâhı tafđil itdükde sipsiyâh diyüp bā-yile tafđil eylerler gâlağ eylerler. Belki sipsiyâh demek gerek. Zîrâ siyâh kelimesi hıffet üzre telaffuz olunur. Bu kâ'ideden şu añlandı ki ağı tafđili apağ gele. Lâkin ba'zı tayıfe hemzeyi bāya kalb eyleyüp birbirinde idğâm eyleyüp [161] appağ

dirler. Pes şundan şu añlandı ki idgām-ı i'tibārî Türkî lügatde de var imiş. Sözi uzatduğ girü mā naħnu fihe şürü' eyleyelüm.

Nite : İsm-i işâretdür şuncılayın dimek ma'nāsına.

Kim : edât-ı mef'uldür zîrâ nite diyen kimse ke-ennehu uşru dimiş oldı işâret eylerin dimek ma'nāsına.

Belik: Oğ koyacak zarfa dirler. Kubür da budur velî kubür müdevverine dirler belik yaşşısına dirler. Belik ism-i cinsdür.

Geldük i'râbına: **Oğ**, **ğama** muzâfdur izâfet-i beyâniyye ile. **Ğam oğlarıyla**: Bu kelâm **toptuluyam** kelâmına müte'allikdür. **Toptuluyan** mübtedâ-yi maħzûfuñ haberidür. Tağdır-i kelâm **ben toptuluyın** dimekdür. **Nite**, **toptuluyam** kavline müte'allikdür zîrâ **nite** anuñ gibi dimek ma'nāsınadır. **Kim**, harfdür ki [162] fâ'il ile mef'ül arasına girmiştir. **Belik** mübtedâdur, haberi maħzûfdur. Tağdırî nitekim belik toptoludur dimekdür.

Bu mısra'da da çok şan'at çok le'tâfet vardır. Evvelâ budur ki ğam oğlarıyla didi ğam cefâdan hâşıl olur bir eser-i âherdür. Şâniyen budur ki kendüde muħayyel olan hâleti ki göñle müstevlî olan ğumûm u hü müdür hâricde bir emr-i maħşûşa teşbîh itdi ki beliküñ tîrler ile pür olmasıdır. Bir de budur ki müşebbeh ile müşebbehün bih mürekkeb getürildi. Bir de budur ki mısra'-i şânîyi mısra'-i evvele kemâl-i tevfiğ ile muvaffaq getürdi. Bir de budur ki ğam oğları ile kavlinde ki eser-i âherdür müşebbehün bihiyi mısra'-i evvelüñ müşebbehün bihisinün 'aynı kıldı. Bir de budur ki tekrâr kabâhatın def eyleyüp evvelde tîr didi, şânîde oğ didi. Bir de budur ki bu mısra'ı da [163] kezâlık evzağ teşbîh ile getürdi. Hâşılı bu zîbâ mısra'ıuñ da hağğında çok sözler söylemek mümkündür. Velî ziyâde taşdf' itmeyüp bir beyte dağı şürü' eyleyelüm.

Bennâ-yı 'ışğ bir ulu bünyâda saldı tarğ

Bennâ : 'Arab dilinde mübâlağa ile ism-i fâ'ildür ziyâde yapucu dimek ma'nāsına.

'ışğ: 'Arab dilinde sevgü ma'nāsınadır. Sevgü ism-i maşdardur.

Bir : İsm-i 'adeddür.

Ulu . şıfat. Şıfat-ı müşebbehdür.

Bünyâd : Yapı ma'nāsınadır. Yapılan nesnenüñ ismidür. Pes yapı ism-i cins oldı.

Şaldı tarğ : fi'l-i mâziyy-i ma'lümdür. Fi'l-i mâzî bu arada mürekkebdür lâkin müfred mağâmına kıyım olmuştur. Ammâ evlâ budur ki fi'l-i mâzî bu arada müfred ola tarğ anuñ mef'üli ola. **Tarğ** diyü lügatde birağmağa dirler lâkin bu arada birağılan nesne ki [164] temeldür anuñ ismidür. Pes **tarğ** ism-i cins olmuş oldı.

Geldük i'râbına: **Bennâ** 'ışğa izâfet-i beyâniyye ile muzâfdur ve hem mübtedâdur. **Bünyâda** muğaddemâ **şaldı** fi'linüñ mef'ülün bihisidür. **Bir**, **bünyâduñ** şıfatıdır. **Ulu** da **bünyâduñ** bir şıfat-i âheridür. **Şaldı** fi'l-i mâziyy-i ma'lümdür fâ'il zamîri tağtında müstetîrdür râci'dür. **Bennâ-yı 'ışğ, tarğ şaldınuñ** mef'ülün bihisidür. Fi'l fâ'ili ile cümle-i fi'liyedür mübtedânuñ

haberidür. Evlâ budur ki 'ışk bu arada 'âşık ma'nāsına ola. Zîrâ⁶ bünyād[d]an murād binā-yı 'ışkdur. 'ışk 'ışka bünyād şalmaz, belki 'ışka bünyādı 'âşık şalar. Bu arada şā'ir sellemehullāhu- 'âşıkı bennāya teşbîh eyledi 'ışkı bünyāda teşbîh eyledi. [165] 'ışkuñ evveliyyātın ki ibtidā-yı şürū'dur tarḥa teşbîh eyledi teşbîh-i evzāḥ ile. Vech-i şebēh nedür dirler ise ammā bennāyla 'âşık beyninde. Zîrā nitekim bennā ḥāricde bir emr-i maḥsūsı ihtirā' eyleyüp vücūd bulur 'âşık da kezālik ḳalbinde ḥālet-i 'ışkı ihtirā' eyler. Ammā bünyād ile 'ışk beyninde. Zîrā ḥāricde bennānuñ vücūd buldurduğı binādur kezālik 'âşıkun da ḳalbinde vücūd buldurduğı ḥālet-i 'ışkdur. Ammā tarḥ ile evveliyyāt-ı 'ışk beyninde. Zîrā bennānuñ ḥāricde evvelā vücūd buldurduğı binānuñ temelidür kezālik 'âşıkun ḳalbinde evvelā vücūd buldurduğı evveliyyāt-ı 'ışkdur.

Kezālik bu mısrā' daḥı çok şan'atları mutaẓammındur. Bir budur ki bir ki bunda getirilmişdür [166] 'adedi beyān için degüldür. Belki ta'ẓîm için ve ta'accüb içündür bir 'aceb ulu bünyāda dimek ma'nāsına. Bir de budur ki ifāde-i ta'ẓîm için bir lafz daḥı getürdi ki ulu lafzıdır mertebe-i ḡāyetde ve derece-i nihāyetde olsun için. Bir de budur ki 'ışkı bünyāda teşbîh eyledi bināya teşbîh eylemedi. Zîrā bünyāddan tebādür eyleyen üstüvārlıkdur muḥkemlikdür bināda bu lāzım degüldür. Bir de budur ki 'âşık bennālık itlāk eyledi 'ışka bünyād itlākın itdi şuna işāret için ki 'âşık nefsinde bir za'ıf kimsedür ammā 'ışk nefsinde bir berk muḥkem nesnedür. 'aceb budur ki bunuñ gibi za'ıf kimse anuñ gibi şa'b u düşvār emri irtikāb itmışdür dimek ola. Ḥāşılı bu zîbā mısrā'un da [167] ḥaḳḳında çok söz söylemek mümkindür velî ziyāde taşđıf itmeyelüm bir mısrā'a daḥı şürū' eyleyelüm.

Kim ol bināya kelle-i 'uşşākdur helik

Kim : burada rābiḥa-i şıfatdur.

Ol : ism-i işāretdür.

Bina : Yapı ma'nāsına ism-i cinsdür.

Kelle : baş ma'nāsınadır. Pes bu daḥı ism-i cinsdür.

Uşşak : 'Arab dilinde ism-i fā'ilüñ cem'idür ya'nî 'âşıkun cem'idür.

Helik : Şol uvacuk taşlara dirler ki binā ortasına ḥoldururlar.

Geldük i rabına: **Kim**, rābiḥa-i şıfatdur ya'nî mısrā'-i evvelde bināya şıfat rābiḥasıdır. **Ol**, ism-i işāretdür. **Binā**, bu ism-i işāretün şıfatıdır. **-Ya** bunda ki getirilmişdür için ma'nāsınadır. Pes bunda bir ma'nā-yı fi'l taḳdîr eylerüz. Taḳdîr-i kelām kelle-i 'uşşāk helik olıcdur. [168] Ol binā için dimek ma'nāsına **bināya** dinildi. Edāt-ı mef'ül getirildi ki **-yadur** Zîrā ki yuḳaruda ḳā'ide söyleyüp didük ki āhiri üstün olandan sonra yāḥūd āhirinde ḥurūf-i medde olandan sonra edāt-ı mef'ül için bir üstünlü ya getirürüz pes bunda daḥı bir üstünlü **ya** getürdük. **Kelle** mübtedādur, **'uşşāka** muzāfdur izāfet-i 'Acemiyye ile. İzāfet-i 'Acemiyye ile bir ism bir isme muzāf olsa muzāfinun āhiri meftūḥ da olsa muzāfa bir esrecük virüp muzāf eylerler. **-Dür** edāt-ı ḥaberiyyedür. Egerçi aşl-ı medḥül-i fihisi helikdür velî vezni-i şî'r için mübtedāya taḳdîm olındı.

⁶ Metinde "zîrādan" şeklinde yazılmıştır.

Kezâlik bu mışrâ' da çok şan'atları mutazammındur. Bir budur ki şıfat mevşûf üzre [169] muqaddem kılındı bâ-vücûd-i ân ki baħr bunun ile tamâm olur hasrı müfîd olsun için ya'nî kelle-i uşşâk helikdür hemân ol binânun helikidür. Kelle-i 'uşşâk helike teşbîh olundu. Vech-i teşbîh ol ikisinüñ vaz'larıdır hey'etleridür. Ve daħı hâricde heliküñ binâya ittişâli vardur kezâlik kellenüñ 'ışka ittişâli vardur sevdâ-yı 'ışk başda oldığı için. Ammâ su'al eyleyüp dirler ise hâricde binâ heliki müstemildür ammâ âşık da kelle-i 'ışkı müstemildür. Dirüz ki çok bu kadar münâsebetler lâzım olmaz. Kimi yirde teşbîh kâmil düşmez kimi yirde düşer. Ve daħı bunda bir leţâfet budur ki ke- ennehu işâret eyleyüp didi ki bu 'ışk işi bir 'aceb ulu işdür ki cümle 'aşıklar [170] ilâ-gayri'n-nihâye bunu meşğûl olup yapmak isteseler yapamayalardı nihâyetine iletemeyelerdi. Zîrâ kelleyi 'uşşâka muzâf itdi izâfet istiğrak içündür. Huşûşıyla ki 'uşşâk cem' getirilmiştir yâhûd şâ'ir bu kelâm ile bunu ilhâm itmiş ola ki 'âşık bir ulu bünyâda tarh şaldı ki âħir bu binâyı ta'mîr için başın boynından koparup bu binâyı helik eylerler. Zîrâ 'ışk bir binâdur ki ma'mûr olması 'aşıkların helâkiyledür. El-ħaqq bu ihâm ihâm-ı laţîfdür şâ'irinüñ hayli fazîletin aňladur. Hâşılı bu mışrâ'da da söz çok. Bir mışrâ'a daħı şürü' eyleyelüm.

Öpmek dilerken ol mehi âheng devr idüp

Öpmek diler : mürekkebdür maşdar ile hâl-i ma'lûmdan, velî müfred [171] maqâmına kıyım olmuştur ki hâl-i ma'lûmdur alâmeti yukarıda söylendi.

Ken : Hurûfdur ki zarfiyyet ma'nâsın ifâde eyler.

Ol : İsm-i işâretdür.

Meh : İsm-i cinsdür ki hâricde efrâdı bire münhaşırdur.

Âheng : Ol kimsedür ki aşâleten saz çalana uyup bile çala.

Devr idüp de mürekkebdür devrle idüpden. Devr 'Arab dilinde maşdardur döndürmek ma'nâsına. Pes bu cümleñ ma'nâsı döndürmek eyleyüp demek olur. Ya'nî döndürmek hîninde, döndürmek zamânında demek olur. Ba'd olmaya ki it maşdar-ı maşûr ola itmekden. Bâ zarfiyyet için ola, çünkü bu bâ lâ-büdd cezimli gelür. Pes mâ-kablinde vâki' olan harfe hareket virmek ictimâ'-i sâkineyni def' için lâzım geldi kılpup [172] dimegi yazıp dimegi de buña kıyâs eyle.

Geldük i'râbına: 'Aceb olmaya ki **-ken** bu arada hem zarfiyyet ma'nâsın ifâde eyleye hem hâlüñ ma'nâsın maşdara tebdîl eyleye. Taqdîr-i kelâm öpmek dilemek içinde demek ola. Pes bu taqdîrce **öpmek dilerken** zarf-ı zamân olup **âheng devr idüpe** müte'allik oldı yâhûd bu ikisi de **şehnâza başladıya** müte'allik ola. **Ol, öpmek dilerüñ** mef'ûlün bihisidür. **Mehi, olun** şıfatıdır ki 'alâmet-i mef'ûl şıfatında zâhir oldı. 'Alâmet-i mef'ûl bu arada keşreyile yayla getirildi. Nisbeti **öpmek dilere** olduğu için. Eger **ol mehi** dimegi bakdum kelâmına nisbet itdürsek âhiri üstünlü olurdu bakdum ol mehe gibi. [173] **Devr idüp** mu'ahharan **şehnâza başladınıñ** zarfidur. Bu mışrâ' âħirine mevşûf olduğu için nikâtını ve leţâyifini şöñra söyleyevüz. **Mışrâ'**

Şehnâza başladı şoñını kıldı büselik

Şehnâz ve Büselik: İsm-i cinslerdür zîrâ 'ilm-i musikârda i'tibâr olunan maķâmât u şî'ab kısmındandır.

Başladı : Fi'l-i mâziyy-i ma'lûmdur.

Şoñ : Bu arada çünki mef'ûlün bihdür pes ism-i cins-i maħzıdır.

Kıldı : Fi'l-i mâziyy-i ma'lûmdur.

Geldük i'rabına: **Şehnâza** muķaddemâ **başladı**nun mef'ûlün bihisidür. 'alâmet-i mef'ûl fethayla getirildi, kâ'idesi yukarıda zıkr olundu. **Başladı** fi'l-i mâziyy-i ma'lûmdur. Fâ'il zamîri tahtında müstetîrdür râci'dür **ahenge**. [174] **Şon, kıldı**nun mef'ûlün bihisidür ki mef'ûl-i evvelidür **nün** zamîrine muzâfdur. Öyle zamîri ki **şehnâza** râci'dür. **Kıldı** fi'l-i mâziyy-i ma'lûmdur fâ'il zamîri tahtında müstetîrdür **ahenge** râci'dür. **Büselik, kıldı**nun mef'ûl-i sânisidür. Hâşılı bu sevkdən şu anlanır ki şâ'ir kendü sâzende ola. Yâ budur ki dilber âheng ola sâzende sâzın elden birağup dilberi öpmek isteyicek lâbüdd dilber de nâza başlasa gerek. **Şehnâza başladı** didüğü budur. Nazdan şoñra öpülme kocuolma olsa gerek. **Şonını kıldı büselik** didüğü budur. Yâhüd âheng dilberden ğayr ola, aşl sâzende sâzın elden birağıcak kime tâbi' olsun. Lâbüdd ol dağı mâbeynde cârî olan tavra tâbi' oldı [174] ki nâzdur büsedür. Nâza münâsib şehnâzdur büseye münâsib büselikdür. Ve dağı bunda bir 'azîm nükte vardır şu ki âhengden murâd aşl sâzendeye tebe'iyetdür. Aşl sâzende çünki nâz ile şîveye başlaşdılar âheng de nice itsün pes lâbüdd bu dağı şehnâza başladı. Ve dağı âhiru'l emr çünki sâzende büseye başladı pes âheng dağı büselige başladı. Ammâ su'al eyleyüp dirlerse 'aşık cânibinde nâz mutaşavver olmaz ki tâ âheng döndürüp 'aşıka tâbi' ola. Cevâb virüp dirüz ki çünki bular 'aşık ma'sûkdur ne var nev'an nâz ve şîve 'aşık cânibinde mutaşavver olur. Şâ'ir bu arada mâbeynde vâki' olan nâz u şîveyi şehnâza teşbîh eyledi lafzan münâsebetleri olduğı için. Ve dağı [175] büseyi büselike teşbîh eyledi kezâlik lafzan münâsebeti olduğıçün.

Kezâlik bu beyt çok şan'atları mutażammındur. Bir budur ki bu beytde bir kinâyet-i latîfe gösterdi. Zîrâ dilberün nâzın ve şîvesin ve öpülmesin âhengün fi'line lâzım getürdi. Bir de budur ki dilber ile bizüm hâlimüz büsede nihâyet buldı dimege işâret eyledi. Bir de budur ki mışrâ'ı evvelün evvelin mışrâ'-i şânînüñ âhirin ikisini bile öpmek ma'nâsına getürdi. Bir de budur ki evvelinden büseye rızâ göstermedi âhir gösterdi dimege işâret eyledi. Sözi uzatmayup bir mışrâ'a dağı şürü' eyleyelüm.

Tâb-ı ruħında eyledi dil zülfini mekân

Tâb: Şu'le ve ziyâ ma'nâsınadır. Pes tâb ism-i cins oldı.

Ruħ: Yüz ma'nâsınadır bu dağı ism-i cinsdür.

Eyledi: Fi'l-i mâziyy-i ma'lûmdur. [177]

Dil : Göñül ma'nâsınadır pes bu dağı ism-i cinsdür. Zülf dağı ism-i cinsdür.

Zülf : Ol qonılan bölük saçlardur ki uçları inüp yüzün iki tarafları üzre dökülür.

Mekân : ‘Arab[çada] ism-i mekândur olacak yir ma'nāsına. Ba'îd olmaya ki tâb bu arada tâb-nağdan maqşûr ola. Muhaşşal ma'nası şu'lelü yüzünñ üzre ki zülfi döşenmişdür ol zülfi gönül mekân eyledi, idindi demek ola. Yâhüd yüzünñ şu'lesi ve hâre'ti zamânında dil zülfini kendüye mekân idindi demek ola.

Gün germ olunca kendüye idindi gölgelik

Gün : Gökde doğan gündür. Pes 'alem-i şaḥşdur.

Germ olunca : Mürekkebdür ki müfred maqâmına kâyim olmuşdur. Götürüsü müstaḥbeldür. Aşlı germ ola nice idi. **-nca** harfdür ki intihâ'-i gâyet ma'nâsın ifade eyler. Nitekim yukarıda bir kerre taḥkîk olundu girü i'ade [178] lâzım degüldür yukarısında baḥs-i ḥurûfa mürâca'at olunsun. Ammâ evlâ budur ki **olun** olunmağdan maşdar-ı maqşûr ola. **-ca** da -cağdan maqşûr ola. Eyle -cağ ki zarfiyyet ma'nâsın ifade eyler idi. Taḥdîr-i kelâm gün germ kılınmağda demek ola. *Zîrâ gün germ olmağ zamânında kendüye gölgelik itdi germ olmağ kendüye gölgelik itmedi* demek için ma'nâ yoğdur.

Kendü : Nefs ma'nâsınadur ism-i cinsdür.

İdindi : Fi'l-i mâziyy-i ma'lûmdur eyledi demek ma'nâsına. Su'âl eyleyüp dirler ise ki çünki eyledi ile idindi ikisi bile ma'lûmlardur ve hem bir ma'nâyadur pes bu ikisinñ farkları nedür. Dirüz ki eyledi demek taḥşîş ḥaysiyyetinden 'âmdur. Fi'li kendü için de gayri için de işlese câyizdür. Ammâ idindi taḥşîş ḥaysiyyetinden ḥâşdur kendüye maḥşûşdur. Bu sebebdendür ki bu kelâmuñ şâ'iri [179] taḥriḥ eyleyüp *kendüye idindi gölgelik* didi. Yazdı ile yazındı dikdi ile dikindiye buña kıyâs eyle.

Gölgelik: İsm-i mekândur gölgelenecek mekân demek ma'nâsına. Nitekim yukarısında taḥkîk olundu.

Geldük i'râbına: **Tâb-ı ruḥında** vaşf-ı terkîbîdür tâb-nâk-i ruḥında demek ma'nâsına. **Tâbuñ ruḥa** izâfeti izâfet-i şıfat ile'l-mevşûf kabîlindendür. Nâk edât-ı fâ'ildür. Nitekim Türkî luğatde “-lu” bu ma'nâya gelür. Aşlı ruḥ-ı tâb-nâkinde demek idi lâkin ihtîşâr için tâb-nâk kaşr olunup tâb ḳaldı. **Tâb** ki şıfatdur mevşûfuñ üzerine getirilüp mevşûfına muzâf olundu vezn-i şî'r için. **-Da** harfdür ki zarfiyyet ma'nâsın ifade eyler. Pes **tâb-ı ruḥında** götürüsü **zülfi** muahḥaruñ muḳaddem şıfatıdır. Pes bir ma'nâ-yı [180] fi'l taḥdîr eyleyüz **zülfi** ile. Zülfini tâb-ı ruḥında olıcıdır ha dimekdür. **Eyledi** fi'l-i mâziyy-i ma'lûmdur **dil** fâ'ildir. **Zülfi**, **eyledinüñ** mef'ül-i evvelidür. **Zülfi**, **nün** zamîrine muzâfdur. **Mekân** mef'ül-i şânîsidür. **Gün germ olunca** kâyim-makâm-ı fâ'ildir ki fi'li üzre muḳaddem. Yâhüd **gün germ olunca** götürüsü mürekkeb olup müfred maqâmına kâyim ola. Pes **gün germ olunca**, **eyledinüñ** mef'ülün fihîsi ola. **Kendüye**, için ma'nâsına **idindinüñ** mef'ülün bih-i gayr-i şarîhidür. **İdindi** fi'l-i mâziyy-i ma'lûmdur. Fâ'il zamîri taḥtında müstetîrdür dile râci'dür. Mef'ül-i evveli maḥzûfdur ki zülfdür **gölgelik idindinüñ** mef'ül-i şânîsidür.

Şâ'ir-i faşîḥ bu arada dilini gölge altına giren kimseye teşbîh eyledi. Vech-i teşbîh dil taşavvurı ile zülfüñ altına girdügidür. Zîrâ dilden murâd [181] ḳuvvet-i 'âkiledür. ḳuvvet-i 'âkile taşavvur ile her yire dâḥil olur. Zülfi gölgelige benzetdi zîrâ bir budur ki zülfi ḥâricde bir ḳaraltı gibidür. Nitekim ḥâricde gölgelik böyledür. Bir de budur ki dil taşavvurı ile varup anuñ altına

dâhil olur. Ruḥı güne teşbîh eyledi. Vech-i teşbîh ol ikisinün müdevverligidür ve nürâniyyetidir ve mü'essirligidür. **Mısrâ'**

Ḳutlu ḳapu açıldı Ḥayâlî'nün üstine

Ḳutlu : şıfat-i müşebbehedür mübârek ma'nâsına.

Ḳapu : İsm-i cinsdür.

Açıldı : Fi'l-i mâziyy-i mechûldur.

Ḥayâlî: Bu arada ism-i şahşdur.

Üst : İsmi cinsdür.

Geldük i'râbına: **Ḳutlu** şıfatdur **ḳapu** mevşûfdur mübtedâdur. **Açıldı** fi'l-i mâziyy-i mechûldür kâyim-maḳâm-ı fâ'ili tahtında müstetîrdür **ḳapuya** râci'dür. [182] **Açıldı** kâyim-maḳâm-ı fâ'ili ile mübtedânun haberidir. **Üst** ve **Ḥayâlî**, **açıldı**nun mef'ûlün bih-i gayr-i şarîhidür. Ḥaşılı bu maḳâmda taḥkîk budur ki **üst** isti'la için harf olup **nûn** zamîrine muzâf olmayup belki **Ḥayâlî**'ye ve ol zamîre muḳterindür. Pes bu taḳdîrce **üst** ism-i cins olmayup harf olur. **Ḳutlu ḳapudan** murâd şâ'irün devleti ve sa'âdetidir ki alçaḳ gönüllü olmağı ana illet bıraktı. Bu sebebdendir ki 'ârifler *meskenet rif'atün nerd-bânıdur* didiler. Devlet ḳutlu ḳapuya teşbîh olundu. Vech-i teşbîh dâhillerini ve müteveccihlerini emne ve devlete yetiştürmedür. Farażâ bir ḳutlu ḳapu olsa gerçek evliyâ ocağı gibi bir kimse anuñ ḳapusına itikâdla varmağla her ne murâdı var ise yitişür. Kezâlik [183] bir kimse bir ehl-i devletün bir murâd için nazârına varsa her ne maḳşûd ise yitişür. **Mısrâ'**

Alçaḳ gönüllü olalıdan nitekim eşik

Alçaḳ gönüllü : vaşf-i terkîbidür.

Alçaḳ: şıfat-ı müşebbehedür.

Gönüllü: lü edât-ı fâ'ildür gönül ıssı demek ma'nâsına. Pes **gönüllü** fâ'ile râci' olur.

Olalıdan : ola olmuşdan ḳaşr olına. **lı** ibtidâ-i gâyet için ola. **Dan** harfdür ki zıkr olundu.

Nite : İsm-i işâretdür.

Kim edât-ı irtibâtdur.

Eşik : ism-i cinsdür.

Geldük i'râbına: **Alçaḳ gönüllü**, **olalınun** haberidir. **Olalınun** ismi içinde müstetîrdür **Ḥayâlî**ye râci'dür. **Alçaḳ gönüllü olalıdan** bu götürisi **açıldı**ya müte'allıkdür. **Nite** ism-i işâretdür mürekkeb vaż' [184] olunmuşdur **alçağa** müte'allıkdür. **Kim** edât-ı mef'ûldür zîrâ bu kelâmuñ kâyili **nite** demekle uşîru dimiş oldı. Eşik mübtedâdur. Ḥaberi maḥzûfdur ki **alçaḳ**dur. Mübtedâ haberiyile cümle-i ismiyye olup uşîruya mef'ûlün bih vâki' olmuşdur.

Bu kitâb bu arada ḥatm olsun. Her tâyife lügatli lügatin taḥkîk itmişler bizde daḫı bu nisbet olduğı için küstaḥâne şürû' eyleyüp gücümüz yitdüğince bir miḳdâr söyledük. Çünkü bu bizüm itdigümüz ihtirâ'dur ne ḳadar çok

- Kırbyık, Mehmet (2000), "Ferrî Mehmed'in Bir Gazelinin Şerhine Dâir", *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 7, s. 343-360.
- Köprülü, Mehmed Fuad (27 Mart 1933), "On Altıncı Asırda Yazılmış Türkçe Türk Grameri", Cumhuriyet Gazetesi.
- Kurnaz, Cemal (2011), "Kanunî'nin En Sevdiği Şairi: Hayâlî Bey", Dil ve Edebiyat. Haziran sayısı, s. 16-33.
- Özyıldırım, Ali Emre (2002), "Nedim'in Meşhur Beytine Vakanüvis Esad Efendi'nin Şerhi", *Türkoloji Dergisi*, C. XV, S. 1, s. 139-143.
- Tarlan, Ali Nihat (1992), *Hayâlî Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yazar, Sadık (2011), *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Prof. Dr. Beyhan Kesik

Giresun Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Giresun/TÜRKİYE
b_kesik@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3495-4745

KİLİSLİ/URFALI HÂKÎ VE ŞİİRLERİ

THE LIFE AND POETRY OF HÂKÎ OF
KİLİS/URFA

DOI Number: 10.28981/hikmet.494592

ÖZ

Klasik Türk edebiyatı döneminde şiir çok önemli bir yere sahiptir. Başta padişahlar olmak üzere şehzade, şeyhülislâm, sadrazam, kazasker, kadı, müderris, kâtip, mahkeme kâtibi, hattat, subay, memur, imam-vaiz-hatip, şeyh, defterdar, tüccar, esnaf, arzuhalci, mektupçu gibi pek çok meslek grubuna mensup şairler İstanbul'dan başlayarak Üsküp, Vardar Yenicesi, Konya, Diyarbakır, Urfa (eski adı Ruha), Halep, Bağdat, Kerkük, Kırım gibi merkezlerde boy göstermişlerdir. Padişah, şehzade, şeyhülislam ve sadrazam gibi üst kademelerde görev yapan şair-devlet adamları tezkiirelerde ve diğer kaynaklarda hak ettikleri yerleri alırlarken alt kademdekiler hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bu şairlerden biri de bazı kaynaklarda Kilisli, bazılarında da Urfalı (Ruha) olduğu belirtilen Mehmet Hâkî Efendi'dir. Hakkında bilgi bulunan kaynaklarda eserlerinden bahsedilmezken tarih kitalarındaki ustalığına dikkat çekilmiştir. Bu çalışmayla Kilisli/Urfalı Hâkî'nin iki şiir mecmuası ile hakkında bilgi veren kaynaklardaki şiirleri tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şiir, mecmua, Hâkî, devlet adamı.

ABSTRACT

Poetry holds a tremendously place within the realm of Classical Turkish literature. Sultans, princes, shaykh al-islams, grand viziers, kadi-ul askers, cadis, muddarises, secretaries, court reporters, calligraphers, military officers, civil servants, imams, provincial treasurers, traders, shopkeepers, scribes, and letter writers from diverse range of regions such as Skopje, Vardar, Yenicesi, Konya, Diyarbakir, Urfa [formerly Ruha], Aleppo, Baghdad, Kirkuk, and Crimea were among those who dabbled in penning verse. Whilst a tremendous amount of information regarding those who had found themselves in upper echelons of Ottoman society [i.e. sultans, princes, and viziers etc.] can be found in various bibliographical anthologies, the same unfortunately cannot be said for those hailing from the lower echelons. One example of this is the poet Mehmet Hâkî Efendi who, depending on the source, is said to have been either from Kilis or from Urfa. Although those sources who do cite him fail to make any mention of his works, his mastery of poetry and the mark that its left upon literary history nevertheless certainly draws attention.

This paper will introduce some of the poetry of Hâkî of Kilis/Urfa as found in two poetry miscellanies/anthologies.

Keywords: Poetry, Anthology/Miscellany, Hâkî, Statesman

Giriş

Asıl adı Mehmet Hâkî olan şairin nereli olduğuna dair kaynaklardaki bilgiler muhtelifdir. *Kâfile-i Şu'arâ* (Kutlar Oğuz vd. 2017: 282), *Hâtimetü'l-Eşâr* (Fâtin 1271: 81) ve *Kâmûsu'l-A'lâm'a* (1996: 2013) göre Kilislidir. *Sicill-i Osmânî*'ye göre İsfahanlı olup Ruhâlî diye şöhret buldu (Akbayar 1996: 599). Râmiz'de (Erdem 1994: 88) ise Ruhâlî (Urfalı) kaydı düşüldükten sonra Ruhâvî Hâkî Efendi olarak tanındığı ifadesi yer almaktadır. Müstakim-zâde *Mecelletü'n-Nisâb*'ında (2000: 194b) Hâkî'nin Urfalı olduğu hususunda Râmiz'le mutabıktır. Çalışmamıza kaynaklık teşkil eden mecmuada da (vr. 24a) Ruhâvî olduğu bilgisi yer almaktadır. Hâkî, memleketinde yaptığı ilk öğrenimin ardından İstanbul'a gelip burada eğitimine devam etti ve sonunda da hâcegân sınıfına dahil oldu. Defterdar mektupçuluğu görevi de yapan şair, 1172/1759 yılında İstanbul'da vefat etti (Fâtin 1271: 81; Kutlar Oğuz vd. 2017: 282; Erdem 2014: 66). Vefat tarihi *Âdâb-ı Zurafâ*'da (Erdem 1994: 88), 1171/1758'de, *Sicill-i Osmânî*'de Zilhicce 1179/Mayıs 1766 olarak kayıtlıdır (Akbayar 1996: 599).

Kaynakların ittifakla üzerinde durduğu husus, Hâkî'nin tarih söylemedeki ustalığıdır. Râmiz (Erdem 1994: 89), Hâkî'nin rengîn şiirleri ile itibar gördüğünü, yeni mazmunlar bulduğunu ve sözü uzatmaktan kaçınıp bir kıt'aya çok anlamlar sığdırdığını dile getirmektedir. Tespit ettiğimiz az sayıdaki manzumelerinden şairin geleneğe hâkim ve şiirlerinin nazım tekniği bakımından sağlam olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmayla şairin Millet Kütüphanesi Ali Emirî Efendi Koleksiyonu 717'de¹ (AE) yer alan şiirlerinin çeviri yazılı metinleri verildi. Söz konusu mecmuada şairin 6 manzumesi yer almaktadır. Bu mecmuadaki şiirlerden biri Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 1793 numarada kayıtlı *Mecmû'a-i Eş'âr*'in² (MK) 65a varakında da çeşitli nüsha farklılıklarıyla yer almaktadır. Çalışmaya bu iki mecmuanın yanı sıra *Âdâb-ı Zurafâ* (AZ), *Hâtimetü'l-Eşâr* (HE), *Kâfile-i Şu'arâ* (KS) ve *Kâmûsu'l-A'lâm* (KA) adlı kaynaklarda yer alan şiirlerin de dahil edilmesiyle bu sayı 8'e yükseldi.

-1-³

Hâkî-i Ruhâvî H'âcegândan⁴

Mef'ûlü fâ'ilâtü mef'îlü fâ'ilün

- 1 Ey tab'-ı âteşin şereriñ yok mudur seniñ
Nâ-puhte kalmışam eşeriñ yok mudur seniñ
- 2 Şatdîñ zamâne zâtıñı endek bahâ ile
Bundan ziyâde bir degeriñ yok mudur seniñ

¹ Mecmuada çoğunluğu 18. yüzyılda yaşamış olan 150 civarında şaire ait muhtelif şiirler yer almaktadır. Mecmua, tarafımızdan yayına hazırlanmaktadır.

² Mecmua hakkında ayrıntılı bilgi için Kaplan 2014'e bakılabilir.

³ AE 24a, AZ-, HE-, KA-.

⁴ Başlık MK'de "Nazîre-i Hâkî Efendi" şeklindedir.

- 3 Geçdi yübüset ile bahār-ı ümîdimiz⁵
Ey naḥl-i ma‘rifet şemeriñ yoḡ mudur seniñ
- 4 Zencîr-i gerdeniñ mi faḡaḡ zülfü inti‘âş⁶
Gel söyle ġayrı bir kederiñ yoḡ mudur seniñ
- 5 Elde nüḡûd-ı eşk-i dü-çeşm-i teriñ gibi
Kālā-yı cāha sîm ü zeriñ yoḡ mudur seniñ
- 6 Ey çarḡ oynama bu göñül şîşesiyle çok
Bir gün kırılmadan ḡazeriñ yoḡ mudur seniñ
- 7 Başmış ḡadem veliyy-i ni‘am şadr-ı devlete⁷
Var ḡâk-pāyına ḡaberiñ yoḡ mudur seniñ
- 8 Ḳalmış ayakda Ḥâkî-i şeydā gibi Kemāl
Ey Āşaf-ı cihān ḡaberiñ yoḡ mudur seniñ

-2-⁸

Ḥâkîmbaşı-zāde ‘Alî Paşaya verdiği kıḡ‘adır

- Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün
- 1 Āşafā tertîb-i ālāy eylemiş faşl-ı bahār
Şaf şaf olmuş leşker-i ezhār-ı şun‘-ı Kirdġār
- 2 Kilik-i ḡudretle yazılmış her giyāhın tîġına
Lā fetā illā ‘alî lā seyfe illā Zü‘l-fiḡâr⁹

⁵ Bu beyit sadece MK’de bulunmaktadır.

⁶ Bu beyit MK’de bulunmamaktadır.

⁷ Bu beyit MK’da bulunmamaktadır.

⁸ AE 24a, AZ-, HE-, KA-.

⁹ Ali’den başka genç (yiġit), Zülfikâr’dan başka (keskin) kılıç yoktur (Yılmaz 2013: 404).

-3-¹⁰**Râgıb'a Vermişdir**

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

- 1 Kerem mukâta'ası tâ zamân-ı Hâtem'den¹¹
Verilmiş idi mezâda bulunmadı tâlib¹²

Kimiñ nuqûd-ı 'atâyâsı var anı alacak

Meger cenâb-ı riyâset¹³-penâh ola Râgıb

-4-¹⁴**Firârî-zâde 'Abdullâh Paşa'ya Verdigi Kıt'adır**

Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

- 24b 1 Kerem bâzîçe-i Hâtem gibi kem oldu dünyâda
Bulunmaz zîr ü bālâ kûbbe-i nüh tāk-ı mînâda

- 2 Varise anda vardır Hâkiyâ bir işkilim kaldı
Cenâb-ı şadr-ı 'ālî-ğadr 'Abdullâh Paşa'da

-5-¹⁵**Şâhsüvâr-zâde'ye Verdigi Kıt'adır**

Mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilün fa'

- 1 'Üryânem efendim bu dem-i sermâda
Sincâbise ancak giyilir germâda

- 2 Kürk istemeğe havf ederem zîrâ kim
Kürk ile kürek bir yazılır imlâda

¹⁰ AE 24b, AZ (bk. Erdem 1994: 89), HE (bk. Fatin 1261: 80).

¹¹ 1a AZ'de "Kerem mukâta'asın gerçi fevt-i hâtemden" şeklindedir.

¹² 1b HE, KŞ ve KA'da "Kalup mezâdda bir kimse olmayup tâlib" şeklindedir.

¹³ "riyâset" HE ve KA'da "şadâret" şeklindedir.

¹⁴ AE 24a, AZ (bk. Erdem 1994: 88), HE-, TŞ-.

¹⁵ AE 24b, AZ-, HE-, KA-.

-6-

Sultân Maḥmūd Ḥazretlerine Verdiği Kıt'adır

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

- 1 Pādişāhım benim akrānım olan bendeleriñ
Kimi begler begidir kimisi elān begdir
- 2 Ḳal' a-i tende çalar nevbetini nālelerim
Çağırır burc-ı bedende gönül Allāh yekdir

-7-¹⁶**Kıt' a-i Diğer Der-ḥaḳḳı Devāt-dār Meḥmed Paşa**

Mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

- 1 Eyā veliyy-i ni' am pādişāh başı için
Nihāde ile hünermend olanları yerine
- 2 Ḥilāf-ı mevki' ine vāz' olursa bir cevher
Naḳışa cevhere mi yoḥsa vāz' idenlerine

-8-¹⁷**Defter-ḥāne'ye Didikleri Tārīḥ-i Tām**

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

- 1 Zīver-i beyt-i şeref pādişeh-i devrānıñ
Žıll-i āşār-ı hümāyūnı cihāna memdūd
- 2 Fikr-i şāhānesi i' mārınadır dünyānıñ
Oldı ḥayrātı 'aṭāyāsı gibi nā-ma' dūd
- 3 Cümleden birisi bu köhne sarāy-ı ḳalemiñ
Yıḳılup olmuş iken seng ü ruḥāmı nā-būd
- 4 Vaḳf idüp himmetini bu eşer-i zībāya
İtdi ta' mīri için emr-i hümāyūnı vürūd

¹⁶ AE-, AZ (bk. Erdem 1994: 89), HE-, KA-.¹⁷ AE-, AZ (bk. Erdem 1994: 89), HE-, KA-.

- 5 Az zamân içre bunuñ gibi binâ-yı ‘âlî
Himmat-i pâdişeh-i ‘âlem ile buldı vücûd
- 6 Müteyemmen ola durduqça bu beytü’l-aqlâm
Ola maḥsûd-ı felek işbu binâ-yı mes’ûd
- 7 Seyr idüp kıt‘a-i resmin didi Hâkî târîḥ
Ketebe qoysa sezâdır buña Sultân Maḥmûd (Sene 1161)

Kaynaklar

- Akbayar, Nuri (hzl.) (1996). *Mehmed Süreyyâ Sicill-i Osmanî*, C. 2. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Arslan, Mehmet (2014). “Hâkî, Mehmed Hâkî”
<http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4302> [erişim tarihi: 30.11.2018].
- Erdem, Sadık (hzl.) (1994). *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâsı*. Ankara: AKM Yay.
- Erdem, Sadık (hzl.) (2014). *Tezkire-i Şu'arâ-Ârif Hikmet*. Ankara: TTK Yay.
- Fatin Davud (1271). *Hâtimetü'l-Eş'âr*. İstanbul: Taş Baskı. 81.
- Kaplan, Yunus (2014). “Milli Kütüphanede Bulunan 06 Mil Yz A 1793 Numaralı Şiir Mecmuası Üzerine”. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi* 12 (3): 188-226.
- Kesik, Beyhan (2012), “Bazı Şiir Mecmualarından Hareketle Basılı Divanlarda Bulunmayan Bâkî Mahlaslı Şiirler”. *Adıyaman Üniversitesi SBE Dergisi* 5 (9): 115-122.
- Kutlar Oğuz, Fatma Sabiha, H. Koncu, M. Çakır (hzl.) (2017). *Mehmed Tevfik Kâfile-i Şu'arâ*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56163,mehmed-tevfik-kafile-i-su39arapdf.pdf?0> [erişim tarihi 03.12.2018]. 281-282.
- Müstakîm-zâde Süleyman Sa'deddin Efendi (2000). *Mecelletü'n-Nisâb* (Tıpkıbasım). Ankara: KB Yay.
- Şemsettin Sami (1996). *Kâmûsu'l-A'lâm*, C.3. Ankara: Kaşgar Neşriyat.
- Yılmaz, Mehmet (2013). *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*. İstanbul: Kesit Yay.

Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Erciyes Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Kayseri/TÜRKİYE
atabeykiliç@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2627-0995

**ESKİ TÜRK EDEBİYATI SAHASI İÇİN
YENİ BİR EDEBİYAT TARİHİ
DÜŞÜNMEK***

TO THINK OF A NEW LITERATURE
HISTORY FOR THE FIELD OF OLD
TURKISH LITERATURE

DOI Number: 10.28981/hikmet.497591

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, üniversite eğitim öğretim planını da göz önünde bulundurularak şekillendirilecek olan bir edebiyat tarihi kitabı oluşturma projesidir. Bu projenin özelliği, lisans ve lisansüstü eğitim için bir el kitabı oluşturma ötesinde, bilim dünyasının da istifadesine sunulacak mahiyette bir kitap oluşturmaktır. Bu çerçevede, üniversitelerin ilk sınıftan son sınıfa kadar işlenen Eski Türk Edebiyatı dersleri ve ilgili derslerin içerikleri göz önünde bulundurularak paralel bir şekilde geliştirilecek olan tasnif sonucunda, hazırlanması düşünülen edebiyat tarihi eserinin taslağı hakkında bilgi vermeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türk Edebiyatı, Edebiyat Tarihi.

ABSTRACT

The aim of this study is the project to create a literature history book which is going to be shaped by taking into consideration of the university education plan, too. The point of the study is that it also forms a book which has a value to make available to the science world beyond that it also forms a hand book for the bachelor and postgraduate education. In this context, it is going to be tried to give information about the draft of the literature history which is planned to be prepared as a result of the classification that is to be developed collaterally by taking into consideration of the Old Turkish Literature lessons and the contents of the related lessons which are taught from the first grade to the last grade.

Keywords: Classical Turkish Literature, Literature History.

* Bu yazı, 25-27 Kasım 2010'da Kayseri'de Prof. Dr. Mine Mengi Hatırası'na düzenlenen VI. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu'nda sunulan tebliğin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

Giriş

Bir toplum içinde yaşayan insanların uzun asırlar boyunca duygu ve düşüncelerini ifade etmeleri, sanat eserlerini ortaya çıkardı; bu duygu ve düşüncelerin dil ve yazı ile ifadesi de edebiyatı oluşturdu. Bir milletin devirler içinde meydana getirdiği sanat eserlerini incelemeye, o milletin medenî hayatını öğrenmeye çalışma çabası edebiyat tarihi çalışmalarının da yolunu açmıştır.

Bizde edebiyat tarihlerinin ilk örnekleri, tezkireler olarak kabul edilebilir. Tezkireler, bilindiği üzere şâirlerin tercüme-i hâllerinden bahseder, bazen şâirler hakkında şahsî düşünceler de ihtiva eder. Şâirler bir fert olarak ele alınır, hayat hikâyeleri anlatılır, eserleri sayılır, bazen övülür ya da eleştirilirler. Tezkireler, sanat eserlerinin meydana geldikleri dönem ile sosyal hayat hakkındaki bilgileri ve şâirlerin kendilerinden önceki ve kendi dönemlerindeki diğer şâir ve yazarlarla alâkasını fazla işlenmeden sunar. Bu sebeple ne şâirleri ne de eserlerini gerçek değerleri ile anlamak kolay olur. Şâir ve yazarlar mensup oldukları devrin düşüncelerini, duygularını ifade etmişler bu sebeple de edebiyat tarihi için önemli olmuşlardır.

Lanson'un "Edebiyat tarihi, medeniyet tarihinin bir cüz'üdür." düşüncesi M. F. Köprülü'nün konu ile ilgili fikirlerini temellendirmiştir. Edebiyat tarihi geçmişten bahseder, ancak bu geçmiş eserlerle hâlihazırda yaşayan, yaşatılan bir geçmiştir. Bu yüzden edebiyat tarihçisi tarafsız olamaz. Çünkü eserler her dönemde her okuyanda ayrı bir zevk bırakır. Tarihin metotları kullanılarak tarihin ilgilenmediği konular ele alınır.

Bu şekilde bir usûl takip edilerek, edebiyat tarihini ayrı bir bilim dalı şeklinde ortaya koyan, bu yolu açan M. Fuad Köprülü ve Âgâh Sırrı Levend gibi şahsiyetlerdir.

Türk Edebiyatı tarihi hakkında günümüze kadarki süreçte çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Yeni bir edebiyat tarihi projesi düşünmek önceki yayınların da değerlendirilmesini bu çalışmaya olabilecek katkılarının göz önünde tutulmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, Türkiye sınırları içerisinde yayımlanmış olan Edebiyat tarihlerinin tamamı taranmış ve bunlardan önemli görülen bir kısmı aşağıda sunulmuştur:

1- Köprülüâde M. Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Millî Matbaa, İstanbul 1926

Eser, muhteviyatında sırasıyla Edebiyat Tarihi'nin tanımı, diğer tarih şubeleriyle bağlantısı vb. genel bilgilerin devamında, şu bölümlerden oluşmuştur:

1. Bölüm: İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatına Umumî Bir Bakış.
2. Bölüm: İslamiyet Öncesi Türk Lehçe ve Alfabeleri.
3. Bölüm: Millî Türk Destanı.
4. Bölüm: İlk Şiirler ve İlk Şâirler
5. Bölüm: İslâm Medeniyeti ve Türkler
6. Bölüm: İslâmî Edebiyata Genel Bir Bakış
7. Bölüm: İslâmî Edebiyatta Tasavvuf Tesirleri
8. Bölüm: İslâmî Edebiyatta Vezin ve Şekil

9. Bölüm: İslâmî Türk Edebiyatının Başlangıcı, Karahanlılar Devrinde Türk Edebiyatı
10. Bölüm: Selçuklular Devrinde Türk Edebiyatı
11. Bölüm: Moğollar Devrinde Türk Edebiyatı
12. Bölüm: 13. Asır Anadolu’da Türk Edebiyatı
13. Bölüm: 14. Asır Çağatay Edebiyatının İnkişâfı

On üçüncü bölümün sonunda, “Anadolu’da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umûmî Bir Bakış” başlığı altında 13. yy’dan 16. yy’a kadarki edebiyatın genel durumu aktarılmıştır.

2- Hıfzı Tevfik Gönensay, Nihad Sami Banarlı, *Türk Edebiyatı Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1943*

Eserde, “Tarih ve Edebiyat Tarihi”, “Türk Edebiyatı Tarihi” başlıkları altında edebiyat tarihi hakkında genel bilgiler verildikten sonra, İslâmiyet Öncesi ve Sonrası Türk edebiyatı ayrı ayrı başlıklar altında incelenmiştir. İslâmiyet sonrası edebiyatımız, 14. yüzyıldan itibaren 19. yüzyıl dâhil yüzyıl yüzyıl sırasıyla verilmiş ve bu yüzyıllardaki önemli temsilciler, bu temsilcilerin hayatları, eserleri hakkında bilgiler sıralanmıştır.

3- Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1948*

Eser, “Bu kitap, Türk Edebiyat Tarihi’nin, Türk aydınlarınca bilinmesi gereken macerasını; bütün çağları, vatanları, büyük isimleri ve eserleriyle; bir bütün hâlinde hikâye etmek ihtiyacıyla yazıldı.” şeklinde başlayan bir önsözle başlamaktadır.

İki ciltten oluşan eserin ilk cildi, Destan Devri ile başlar. Eski Türkler, Yazıtlar, şiir şekilleri, kâfiyeler vesaire hakkında bilgiler yer alır. İslâmiyetin kabulü, tasavvufun başlaması hakkında genel bilgiler verildikten sonra “14. Asra Kadar Türk Edebiyatı” başlığı ile yüzyıl yüzyıl ana başlıklar devam etmektedir. Her yüzyıl divan edebiyatı, halk edebiyatı gibi ayrı başlıklar hâlinde sınıflandırılıp şâirler, yazarlar ve onların hayatları ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Yüzyıllarda gerekli görülen yerlerde de anlatılan konu ile ilgili fikir verecek resim ilâveleri yapılmıştır.

İkinci cilt, 17. yy’dan başlar, 20. yy’ı da içine alarak tamamlanır. Bu hâliyle Banarlı’nın edebiyat tarihi, bir başvuru kitabı özelliğini taşımaktadır.

4- Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1962*

Eser, “Garblılılaşma Hareketine Umûmî Bir Bakış” ana başlığı ile genel bilgi verildikten sonra, “19. yy’ın İlk Yarısında Türk Edebiyatı” ve “Tanzimat Seneleri” şeklinde iki bölüme ayrılır. İkinci bölüm; “Yeniliğin Üç Büyük Muharriri”, “Yeni Osmanlılar Cemiyeti”, “Nevilerin Gelişmesi”, “Ziya Paşa”, “Namık Kemal”, “Ahmet Mithat Efendi”, “Recâizâde Mahmut Ekrem”, “Abdülhak Hamid”, “Muallim Nâci” alt başlıklarından oluşmaktadır.

Eserde, 19. yy’da Türk edebiyatının son dönemlerine değinilmiştir.

5- Ağâh Sırrı Levend, *Ümmet Çağı Türk Edebiyatı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1962*

107 sayfadan oluşan eserde, Türklerin İslâmiyeti kabulünden başlayarak, İslâm medeniyetinin kuruluşu, İslâm edebiyatı, bu edebiyatın süresi, alanı konularında bilgiler verilmiş, ardından sırasıyla “Klâsik Edebiyatta Sanat”, “Bilim Dünyası”, “Düşünce Âlemi”, “Başka Özellikler” vb. başlıkları etrafında Ümmet Çağı’nın özellikleri anlatılmıştır.

6- Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1964*

Beş ana kısma ayrılan eserde Türk edebiyatı tarihi, Orta Asya günlerinden itibaren ele alınır ve eleştirel yaklaşımla dönem, sanatçılar, eserler, çevreler tanıtılmaya çalışılır. Kocatürk, Türk edebiyatının devirlerini şöyle sıralar:

- 1- Orta Asya’da Türk Edebiyatı
- 2- Müslümanlıktan Önce (VIII-X. Yüzyıllar)
- 3- Müslümanlıktan Sonra (XI-XII. Yüzyıllar)
- 4- Orta Asya İle Anadolu Arasında Türk Edebiyatı
- 5- Anadolu’da Türk Edebiyatı

“Anadolu’da Türk Edebiyatı” bölümünde kronolojik olarak her yüzyıl “Saz şairleri”, “Dîvân Şiiri”, “Manzûm Dinî Destanlar”, “Tekke Şiiri”, “Nesir” başlıkları altında ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Eserin en önemli yönü, hemen hemen, verilen bütün hükümlerin metinlerle desteklenmesi, böylece okuyucunun anlatılan eser ve şahsiyet ile yakın alâka kurmasının sağlanmasıdır. Bu bakımdan, ülkemizde yayımlanan kıymetli eserlerin en başında bulunduğu rahatlıkla söylenebilir.

7- Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, İstanbul 1973*

Yazar, önsözde eseri altı cilt olarak tasarladığını ifade eder. Bu eserin belki de en önemli tarafı, bu ciltte yer alan kaynakların muazzam bir titizlikle yapılan dökümüdür. Bu bakımdan eser, Türk Edebiyatı araştırmaları için son derece önemli bir başvuru kaynağı niteliğindedir. Sadece birinci cildi yayımlanabilen eser dört bölümden meydana gelmektedir. Bu bölümler;

1. Bölüm: Edebiyat Tarihimizin Başlıca Sorunları
2. Bölüm: Edebiyat Tarihçisi Gözüyle Edebî Eserlerimiz
3. Bölüm: Arap ve Fars Edebiyatları
4. Bölüm: Edebiyat Tarihimizin Başlıca Kaynakları

başlıklarından oluşmaktadır.

8- Necla Pekolcay, *İslâmî Türk Edebiyatı Tarihi, İslam Medeniyeti Yayınları, İstanbul 1994*

Eserde yazar, edebiyatı yüzyıl yüzyıl bölümlere ayırmıştır. 15. yy’dan başlayarak 20. yy’a kadar her yüzyıldaki yazarlar, hayatları ve eserleriyle birlikte incelenmektedir. Eserin sonunda metin tetkiklerinin bulunduğu bir bölüm ile eski harfli metinlerin bulunduğu son bir kısım yer almaktadır.

9- Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi – Metinler*, Akçağ yayınları Ankara 1994

Eser, İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı'ndan başlar. “İslâmî Türk Edebiyatının Tarihi Gelişimi”, “Orta Asya Türk Tasavvuf Edebiyatı” ve “İlk Türk Sûfileri” bölümlerinden sonra 13. yy'dan itibaren 19. yy'ın sonuna kadar, önemli şahsiyetler, hayat hikâyeleri ile birlikte ele alınmıştır. Anlatılan şahsiyetlerin eserleri, manzum ve mensur ayrı ayrı sırasıyla verilmiştir. Bu yönüyle eser, üniversiteler için okutulacak Eski Türk Edebiyatı dersleri için mükemmel bir ders kitabı özelliği arz etmektedir.

10- Cevdet Kudret, *Örnekli Türk Edebiyatı Tarihi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995

Eserin "Giriş" kısmında Türk edebiyatı tarihi, Türk tarihinin akışına paralel olarak başlıca şu üç bölüme ayrılmıştır;

1-İslâmlıktan önce Türk edebiyatı (Başlangıçtan 11. yüzyıla kadar)

2-İslâm uygarlığı çerçevesinde Türk edebiyatı (11. yüzyıldan 19. yüzyıl ortalarına kadar)

3-Batı uygarlığı çerçevesinde Türk edebiyatı (19. yüzyıl ortalarından bu güne kadar)

Eser, “İslamlıktan Önce Türk Edebiyatı” ve “İslam Uygarlığı Çerçevesinde Türk Edebiyatı” olmak üzere iki ana başlıktan oluşmuş, “Batı Uygarlığı Çerçevesinde Türk Edebiyatı”na ise değinilmemiştir. Yazar, bu iki ana başlık altında da dönemlerin siyasî ve içtimaî durumları, sözlü ve yazılı ürünleri ile şâir ve yazarları hakkında bilgi vermiştir.

11- Hüseyin Nihal Atsız, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Baysan Yayınları, İstanbul 1992

Hüseyin Nihal Atsız, Türk Edebiyatı Tarihi'nde Türk tarihinin üç büyük çağa ayrıldığını söyler. Buna göre, ilk devir Türklerin İslâmiyeti kabulüne kadar yani onuncu asra kadar olan dönemi, ikinci devir onuncu asırdan Tanzimat Dönemi'ne kadar olan süreci, üçüncü devir ise Tanzimat'tan yani 1839'dan sonraki süreci ifade etmektedir.

12- Atilla Özkırmı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2000

İki ciltten oluşan bu eser, ansiklopedi usûlünde tertip edilmiştir.

Biçim olarak diğer klâsik edebiyat tarihlerine benzemeyen bu eser, muhteva bakımından destanlar döneminden başlayıp günümüze kadar gelen Türk edebiyatçıları, onların eserlerini, edebiyata ilişkin terim ve kavramları kapsayan bir Türk edebiyatı tarihidir.

13- Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2004

Türk edebiyatının önce kronolojik, sonra idârî ve coğrafi sahalara göre tasnif edildiği eserde, sanatçılar ve eserler hakkında çok fazla detaya girilmeden, çoğunlukla sadece okuyucuyu haberdâr etme amaçlı biyografik bilgiler verilmiştir.

14- Faruk Kadri Timurtaş, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı, Kapı Yayınları, İstanbul 2012*

Eser üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm “Giriş (Türk Edebiyatının Gelişmesine Toplu Bir Bakış)” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Timurtaş, Türk edebiyatına genel bir perspektiften bakarak İslamiyet öncesi Türk edebiyatından başlayıp Divan edebiyatı ve Halk edebiyatı sahalarına ait nazım şekillerini tanıtır, vezin sistemleri ve Türkçe’nin tarihî gelişimi ve devreleri hakkında bilgi verir.

İkinci bölüm ise “Konular, Türler ve Temalar” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde kasîde, mesnevî ve destan türleri hakkında bilgiler verilir.

“Yüzyıllar Boyunca Türk Edebiyatı” başlıklı üçüncü bölümde ise İslâmiyet öncesinden itibaren ele alınan Türk edebiyatı eser ve sanatçıları 19. yüzyılı da kapsayacak şekilde kısaca tanıtılır. Batı etkisindeki Türk edebiyatı ve bu cereyana dâhil olan sanatçılar hakkında bilgi verilmemiştir.

Bunların hâricinde, -sayfa sınırlamasından dolayı haklarında bilgi veremediğimiz- ülkemizde yayımlanan edebiyat tarihlerinden birkaçını da şöyle sıralamak mümkündür:

- 1- Abdülhalim Memduh, *Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1889.
 - 2- Faik Reşat, *Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1911.
 - 3- Şehabeddin Süleyman, *Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1912.
 - 4- Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 4 Cilt, İstanbul 1965.
 - 5- Cemal Kurnaz, *Eski Türk Edebiyatı*, Gazi Yayınevi, Ankara 2005.
 - 6- Rasih Erkul, *Eski Türk Edebiyatı*, Pegem Akademi, İstanbul 2007.
- Ayrıca Edebiyat tarihi hakkında yapılan yabancı kaynaklar aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- 1- G. B. Donaldo, *Della Letteratura de; Turci, Venedig* 1688.
- 2- G. B. Toderini, *Latteratura Turchesca* (3 cilt), Venedik 1787.
- 3- J. V. Hammer, *Purgstall, Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis Auf Unsere Zeit* (4 cilt), Pesth, 1836-1838.
- 4- Dora d’istria, *La Poésie des Ottomans*, Paris 1877.
- 5- V. D. Simirnov, *Turetskaya Literatura* (“Korş’un Vseobşçaya İstariya Literaturi” adlı eserinin 4. cildi içindedir.) Petersburg 1891
- 6- P. Horn, *Modern Türkische Literatur* (Beilage zur Allage ztg., München 1900.
- 7- Gibb, Elias John Wilkinson, *A History of Ottoman Poetry* (Osmanlı Şiir Tarihi), London, I 1900, II 1902, III 1904, IV 1905, V 1907, VI 1909.
- 8- Gibb, E.J.W, *Osmanlı Şiir Tarihi*, C I, Kitap I, İstanbul Üniv. Yayınlar 207, İstanbul 1943.

9- Gibb, E.J.Wilkinson, Osmanlı Şiir Tarihi. I-II, III-V, Tercüme: Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.

10- Allesio Bombaci, Storia della Litteratura Turca, (Türk Edebiyatı Tarihi), Milano 1956.

Yeni Bir Klâsik Türk Edebiyatı Tarihi

Bir klâsik Türk edebiyatı tarihi eserinin, edebiyat araştırmacılarının kafalarındaki bazı soru işaretlerine cevap sunabilmesi ve bu hususlara dâir yapılmış çalışmalara da yer vererek araştırmacıyı yönlendirmesi beklenir. Bu maksatla edebiyat tarihi eserinde üzerinde durulması gereken meseleler şunlardır:

1. Klâsik Türk Edebiyatı Tarihi Nerede Başlar?
2. Klâsik Türk Edebiyatının Dili (Hakaniye, Çağatay, Azerî ve Osmanlı Türkçesi)
3. Klâsik Türk Edebiyatı Tarihinde Dönem Tasnîfleri
4. Tezkireler Dışındaki Kaynakların Klâsik Türk Edebiyatı Tarihlerine/Tarihçesine Katkısı
5. Klâsik Türk Edebiyatı Tarihinde Şahıslar kadrosu oluşturulurken zirve şahıslar ve etrafındakiler şeklinde bir çekirdek kadro mu olmalı?
6. Klâsik Türk Edebiyatı Tarihlerinde Metin Örnekleri Problemi
7. Klâsik Türk Edebiyatı Tarihinin Devirleri Boyunca Arûz ve İmlânın gelişim çizgisi
8. Edebî Metinden Biyografi Çıkarmak (Kasîdeler, Târîhler, Matla' ve makta' beyitler)
9. Klâsik Türk Edebiyatı Tarihçiliğinde Tasalluf, Snobizm Açmazı
10. Klâsik Türk Edebiyatı Nerede Biter?
11. XX. Yüzyılda Vücûda Getirilen Edebî Mahsuller Nerede Değerlendirilmeli?

Klâsik Türk Edebiyatı Tarihi Taslağı

Bu çalışmanın amacı, üniversite eğitim öğretim plânı da göz önünde bulundurularak şekillendirilecek olan bir edebiyat tarihi projesidir. Bu projenin özelliği, lisans ve lisansüstü eğitim için bir el kitabı oluşturmanın ötesinde, bilim dünyasının da istifadesine sunulacak mahiyette bir kitap oluşturmaktır. Bu çerçevede üniversitelerin ilk sınıfından son sınıfına kadar işlenen Eski Türk Edebiyatı dersleri ve ilgili derslerin içerikleri göz önünde bulundurularak paralel bir şekilde geliştirilecek olan tasnîf sonucunda hazırlanması düşünülen taslak çalışma şu şekildedir:

I. Cilt:

- ✓ Klâsik Türk Edebiyatına Giriş
- ✓ Klâsik Türk Edebiyatının Sınırları
- ✓ Arap ve Fars Edebiyatlarının Klâsik Türk Edebiyatı Üzerindeki Etkileri
- ✓ İsimlendirme Meselesi
- ✓ Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları

- ✓ Klâsik Türk Edebiyatı Bilgisi
- ✓ Belâgat Bilgisi
- ✓ Aruz Bilgisi
- ✓ Nazım Türleri ve Nazım Şekilleri

II. Cilt:

- ✓ Klâsik Türk Edebiyatının İlk Örnekleri (Nerede Başlar?) 1069 Yûsuf Has Hâcib, Kutadgu Bilig (?), Sultân Veled (1226-1312) (?)
- ✓ Başlangıçtan XIII. Yüzyıl'a kadar Türk Edebiyatı

XIII. Yüzyıl Türk Edebiyatı

- Edebî Gelişim (Anadolu Sahası ve Anadolu Dışında Edebî Gelişim; Nazım-Nesir)
- Şahsiyetler (Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserlerinden Örnekler, Bibliyografya)
- Manzûm Eserler
- Mensûr Eserler

XIV. Yüzyıl Klâsik Türk Edebiyatı

- Edebî Gelişim (Osmanlı Sahası ve Osmanlı Dışında Edebî Gelişim; Nazım-Nesir)
- Şahsiyetler (Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserlerinden Örnekler, Bibliyografya)
- Manzûm Eserler
- Mensûr Eserler

III. Cilt:

XV. Yüzyıl Klâsik Türk Edebiyatı

- Edebî Gelişim (Osmanlı Sahası ve Osmanlı Dışında Edebî Gelişim; Nazım-Nesir)
- Klâsik Türk Edebiyatında Üslûp Meselesi (Mahallîleşme/Türkî-yi Basît)
- Şahsiyetler (Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserlerinden Örnekler, Bibliyografya)
- Manzûm Eserler
 - Dîvânlar
 - Mesnevîler
 - Mecmûalar
 - Diğer Eserler
- Mensûr Eserler
 - Tezkireler
 - Dinî-Tasavvufî İçerikli Eserler
 - Menâkıb
 - Tarih Kitapları

XVI. Yüzyıl Klâsik Türk Edebiyatı

- Edebî Gelişim (Osmanlı Sahası ve Osmanlı Dışında Edebî Gelişim; Nazım-Nesir)
- Şahsiyetler (Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserlerinden Örnekler, Bibliyografya)
- Manzûm Eserler
 - Dîvânlar

- Mesnevîler
- Mecnûalar
- Manzûm Lugatlar
- Diğer Eserler
- Mensûr Eserler
 - Tezkireler / Biyografik Eserler
 - Tarih Kitapları
 - Lugatlar
 - Menâkıbnâmeler
 - Şerhler
 - İlmî Eserler
 - Diğer Eserler

XVII. Yüzyıl Klâsik Türk Edebiyatı

- Edebî Gelişim (Osmanlı Sahası ve Osmanlı Dışında Edebî Gelişim; Nazım-Nesir)
- Şahsiyetler (Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserlerinden Örnekler, Bibliyografya)
- Manzûm Eserler
 - Dîvânlar
 - Mesnevîler
 - Mecnûalar
 - Manzûm Lugatlar
 - Diğer Eserler
- Mensûr Eserler
 - Tezkireler / Biyografik Eserler
 - Tarih Kitapları
 - Lugatlar
 - Menâkıb-nâmeler
 - Şerhler
 - İlmî Eserler
 - Seyâhat-nâmeler
 - Sefâret-nâmeler
 - Mecnûalar
 - Diğer Eserler

XVIII. Yüzyıl Klâsik Türk Edebiyatı

- Edebî Gelişim (Osmanlı Sahası ve Osmanlı Dışında Edebî Gelişim; Nazım-Nesir)
- Şahsiyetler (Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserlerinden Örnekler, Bibliyografya)
- Manzûm Eserler
 - Dîvânlar
 - Mesnevîler
 - Mecnûalar
 - Manzûm Lugatlar
 - Diğer Eserler
- Mensûr Eserler
 - Tezkireler / Biyografik Eserler

- Tarih Kitapları
- Lugatlar
- Menâkıb-nâmeler
- Şerhler
- İlmî Eserler
- Seyâhat-nâmeler
- Sefâret-nâmeler
- Mecmûalar
- Diğer Eserler

XIX. Yüzyıl Klâsik Türk Edebiyatı

- Edebî Gelişim (Osmanlı Sahası ve Osmanlı Dışında Edebî Gelişim;
- Nazım-Nesir)
- Edebî Üslûp ve Arayışlar
- Edebiyât-ı Kadîm ve Edebiyât-ı Cedîd Meselesi
- Şahsiyetler (Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserlerinden Örnekler, Bibliyografya)
- Manzûm Eserler
 - Dîvânlar
 - Mesnevîler
 - Mecmûalar
 - Manzûm Lugatlar
 - Diğer Eserler
- Mensûr Eserler
 - Tezkireler / Biyografik Eserler
 - Tarih Kitapları
 - Lugatlar
 - Menâkıb-nâmeler
 - Şerhler
 - İlmî Eserler
 - Seyâhat-nâmeler
 - Sefâret-nâmeler
 - Mecmûalar
 - Diğer Eserler

XX. Yüzyıl Türk Edebiyatında Klâsik Edebiyat İzleri

- XX. Yüzyılda Klâsik Türk Edebiyatı Devam Ediyor mu?
- Arûz Vezni İle Şiir Yazan Şâirler
- Günümüzde Tarz-ı Kadîm

TASLAK UYGULAMA**MİRZÂ-ZÂDE AHMED NEYLÎ****Adı ve Mahlası:**

Asıl adı Ahmed, mahlası Neylî'dir. Ailesinin lakabı Mîrzâ-zâde olduğu için kaynaklarda adı genellikle Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî olarak verilmektedir. Kendisi de ismini verirken birçok yerde genellikle Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî, bazen de Ahmed Neylî Mîrzâ-zâde şeklini kullanmıştır. Neylî mahlasını ne zaman aldığı bilemiyoruz; ancak Neylî'nin bu mahlasıyla yazılmış olan bildiğimiz ilk şiiri, H. 1110/ M. 1698-99'da 26 yaşındayken yazmış olduğu şiiirdir. Neylî'nin H. 1106/ M.1694-95 ve H. 1108/ M. 1696-97 yıllarına ait tarih manzumelerinin hiç birinde de mahlas yoktur. Bu bilgilerden hareketle, Neylî bu mahlası en erken 26 yaşında almış olabilir diyebiliriz. Neylî, daha önce başka bir mahlas kullanmadığı gibi, bu mahlasını da ömrünün sonuna kadar terk etmemiştir. Arapça bir kelime olan "neyl", "isteğe, merâma erişme ulaşma" veya "erişilen ulaşılan şey" demektir. Neylî ise "merâma ulaşmaya ait" manasına gelmektedir.

Neylî mahlasıyla yazdığı ilk şiir:

Şadr-ı vâlâ-himem ki mevhibedir
‘Âleme zâtı fazl-ı Mevlâdan

Rişte-i kâr-ı dehre virdi güşâd
Girih-i pîç pîç-i gavgâdan

İtmemiş yok du‘â-yı devletini
Dil ü cân ile pîr ü bernâdan

Çün ki bir necl-i pâk-ahter ile
Oldı mükrem Hudâ Te‘âlâdan

Oldı nev-gonçe-i bahâr-ı şeref
Ser-zede gül-bün-i temennâdan

Çopdı yekbâr şevk-ı târihi
Dâ‘iyân-ı cenâb-ı vâlâdan

Neyli-i dâ‘i didi ol dem olup
Mülhem-i feyz-i şavb-ı bâlâdan

Dehre iclâlile Muhammed Big
Geldi şulb-i Hüseyin Pâşâdan

sene 1110

Doğum Yeri ve Tarihi:

Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî, H. 1084/ M. 1673-74'te İstanbul'da doğmuştur. Neylî'nin doğum tarihi, kendisi henüz yaşarken yazılmış olan çeşitli kaynaklarda verilmemiştir. Bursalı Mehmed Tâhir ve ondan istifade eden bazı kaynaklarda H. 1084/ M. 1673-74 olan doğum tarihinin H. 1104/ M. 1692-93 olarak verildiğini

görmekteyiz. Mîrzâ Mehmed Efendi, İstanbul kadısı iken orada H. 1093/ M. 1682 tarihinde vefat etmiştir. Bu sebeple Neylî'nin babası öldükten on sene sonra doğması mümkün olamayacağı için bu 1104 tarihi mantıkî olarak yanlıştır.

Ailesi:

Neylî, H. 1093/ M. 1682'de İstanbul kadısı iken vefat etmiş olan Mîrzâ Mehmed Efendi'nin en küçük oğludur. Neylî'nin babası Mîrzâ Mehmed Efendi, aslen doğu vilayetlerinden birinden olan “Habîb Bey” adındaki bir kişinin oğludur. Mehmed Efendi'nin kendisine verilen “mîrzâ” unvanı ise babasının “bey” sıfatından dolaydır. Bu “mîrzâ” unvanından dolayı Mehmed Efendi'nin 18. asrın sonlarına kadar takip edebildiğimiz meşhur ailesinin genel olarak bilinen lakabı “Mîrzâ-zâdeleler”dir.

Mîrzâ Mehmed Efendi, Sultan IV. Murad'ın hükümdarlık (1623-1640) yıllarının sonuna doğru, büyük bir ihtimalle 1635'teki Revân seferinin sonunda hükümdarla beraber 27 Aralık 1635'te İstanbul'a gelmiş, sadâret kaymakamı Bayram Paşa'nın sarayında tahsil ve terbiye görmüştür. Mîrzâ Mehmed, uzun yıllar Saray-ı Hümayun'da terbiye görmüş ve mederese müderrisliği, Şam, Mekke ve İstanbul kadılıkları gibi çeşitli kademelerde görev almıştır. Son olarak İstanbul kadılığından ayrılmasından kısa bir müddet sonra, hastalığı artarak 20 Rebiyülevvel 1093/ 29 Mart 1682 Pazartesi günü öğleden sonra, tahmînen 51-52 yaşında iken vefat etmiş ve Üsküdar'da Karacaahmet Mezarlığı'nda hazırlattığı aile sofasındaki kabrine defnedilmiştir.

“...şemsü'l-me'ârif-i sipîhr-i 'irfân olan mihr-i

dıraşşân-ı zât-ı fâ'îku'l-akrânı ufku's-sa'âde şehri-i Koştantıniyye'den nümâyân olmuşdur...”, Sâlim: Tezkire, vr. 245b.

“...hürşîd-i cihân-tâb-ı ma'ârif ü kemâl olan vücûdı ma'la'-ı İstanbul'dan tülû' itmişdür...”, Safâyî: Tezkire, Es'ad Ef. 2549, vr. 278.

“...vücûdı ma'la'-ı İstanbuldan tülû' itmişdür (Safvet: Nuhbetü'l-Âsâr, vr. 110b)...”

Neylî'nin Hanîfe Hatun adında bir hanımının varlığı, Karacaahmet mezarlığındaki

Hüve'l-Hayyu'l-Bâkî
Sâbıkan Rûmili Kâdî'askeri
Merhûm u mağfûrun leh Aḥmed Neylî
Efendi'niñ ḥalîlesi merhûme
ve mağfûre Hanîfe Ḥâtûn
Rûḥına el-Fâtiḥa
sene 1192 H. fî ğurre-i S[afere]

vefat tarihli mezar taşından anlaşılmaktadır. Neylî'nin iki oğlu ve Safiyye isimli bir de kızı vardır.

İlk çocuğu olan ve Hamîd mahlasıyla şiirler de yazan Mehmed Hamîd Efendi, 1181 yılı ortalarında yani 1767 Eylül veya Ekim'inde vefat etmiştir. Silahdar Tezkiresi'nde bir gazeli kayıtlı olan Mehmed Hamîd Efendi, daha ziyâde Neylî-zâdelikle şöhret kazanmıştır. Arapça ve Farsça'yı babasından öğrenmiş, H. 1143/ M. 1730'da amcası Şeyh Mehmed Efendi Şeyhülislam iken hâric pâyesini almış, H. 1146/ M. 1734'te Şeyh Muhyiddin Medresesi'ne dâhil pâyesiyle müderris olmuş, ardından sırasıyla çeşitli derecelerdeki müderrislik görevlerini ifâ

ettikten sonra H. 1166/ M. 1753'te Süleymâniye müderrisliğinden Selânik kadılığına terfi etmiştir. H. 1174/ M. 1760-61'de Edirne ve H. 1179/ M. 1765-66'da da İstanbul kadısı olmuştur. Anadolu kazaskerliğini beklerken vefat etmiştir.

Neylî'nin diğer oğlu ise, kendisinden bir sene sonra yani, H. 1162/ M. 1749'da vefat eden müderris Mehmed Efendi'dir. Sicill-i Osmânî'de Mehmed Efendi'nin babası Neylî'nin yanına defnedildiği belirtilmektedir, ancak bugün Neylî'nin yanında böyle bir mezar yoktur.

Kızı Safiyye'nin vefâtına târih:

Dirîğ duğter-i pâk-ağterim Şafiyyecigim
Ki hep kıra'at-i Qur'ân u 'ilm idi kârı

Dem-i şebâbda terk itdi dâr-ı dünyâyı
Civâr-ı rahmet-i Haqqıñ ola sezâvârı

Beğâya eyledi rihlet bu dâr-ı ğurbetde
Îlâhî hür u cinân ola münis ü yâri

Hezâr hüznile Neylî didim aña târiğ
Mekânın eyleye cennet Şafiyyeniñ Bârî Sene 1138

İlmiye Teşkilatında Aldığı Görevler:

Neylî, babası ilim âleminin içerisinde olduğu için, ulemâ-zâde sıfatıyla daha altı yaşında iken ilim tahsil etmeye başlamıştır. Kardeşi Mustafa Efendi'nin mülâzemet aldığı Muharrem 1088/ Mart 1677'den kısa bir müddet sonra, 1088 senesi içerisinde Mekke kazası teşrifâtından mülâzemet almıştır. Müderris olmak isteyen Neylî, bu emelini, Erzurumlu Seyyid Feyzullah Efendi(1638-1703)'ye sunduğu kasidesiyle ifade etmiş ve neticede, henüz 25 yaşlarında iken Şeyhülislam Feyzullah Efendi kendisine H. 1109/ M. 1697-98'de Câfer Ağa Darü'l-Hadîsi müderrisliğini hâric pâyesi ile vermiştir. Bu görevinden itibaren İstanbul'un çeşitli medereslerinde müderrislik yapan Neylî, Ebu İshak İsmâ'il Efendi'nin nasbıyla H. 1129/ M. 1717'de en yüksek derecedeki Osmanlı eğitim kurumu olan, bütün müderrislerin ulaşmaya can attığı Süleymâniye Medresesi müderrisi olmuştur.

Kadı olmak istediği anlaşılan Neylî, sadece Süleymâniye müderrislerine verilmiş olan, isterlerse kadılık mesleğine geçme hakkını da kullanmıştır. Kazâ mesleğini seçen Neylî, 45-46 yaşında iken Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi'nin himmetiyle 1 Receb 1130/ 31 Mayıs 1718 Perşembe günü İzmir kadısı olarak tayin edilmiştir. Ardından Mısır ve Mekke kadılıklarında bulunan Neylî 26 Muharrem 1149/ 5 Haziran 1736 Salı günü Sâlim Mehmed Efendi'nin yerine Anadolu Kazaskeri olmuştur. Dört sene sonra ise Rumeli sadâretine getirilmiştir. Neylî, ömrünün son yıllarında aşağı yukarı 74 yaşında iken ikinci defa Rumeli kazaskeri olmuştur. Rumeli Kazaskeri Es'ad Mehmed Efendi âniden rahatsızlandığı için yerine Rumeli mazullerinin en kıdemlisi olması hasebiyle Neylî münasip görülmüş ve 24 Receb 1160/ 1 Eylül 1747'de padişahın huzurunda samur kürk giydirilerek ikinci kez Rumeli Kazaskeri olmuştur.

Erzurumlu Seyyid Feyzullah Efendi'ye sunduğu kasideden;
Yine 'ahd-i kerem hengâm-ı feyz-i luğf u iğsandır
Zamâne bu zamâne dem bu dem devran bu devrandır

Ne devran her dil-i derd-âşinâ mânende-i deryâ
Nesîm-i şevkıla bu demde cûşân u hürüşandır

Ne devran nev-bahâr-ı feyz-i ümmîd ü emânî kim
Derûn-ı hâtır-ı erbâb-ı dil gül gibi hândandır

Zihî devr-i tarab kim her dil-i nâ-dîde maşşûdın
Yine rûy-ı emel mir'ât-ı bahtında nümâyandır

Zihî vaqt-i şafâ hengâm-ı feyz-i şâdmânî kim
Zamân-ı 'adl ü dâd-ı dâver-i ferhunde-'unvandır

Ne dâver gevher-i nâ-yâb-ı iqbâl ü cihandârî
Ne gevher 'izzet ü iclâl ü câh u devlete kandır

Zahîr-i dîn ü devlet mültecâ-yı mülket ü millet
Medâr-ı 'izzet ü rif'at cihân-ı şevket ü şandır

Zihî bâzâr-ı germ-â-germ-i erbâb-ı dil ü dâniş
Ki hengâm-ı revâc-ı kâle-i kemyâb-ı 'irfandır

Hıdîv-i 'âlem-ârâ kâmkâr-ı mesned-i vâlâ
Şadır-pîrâ-yı fetvâ h'âce-i şâh-ı cihan-bandır

Vefatı ve Mezarı :

Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî, ikinci kez Rumeli kazaskerliğini yaptığı sırada yaşının ve rahatsızlığının artması sebebiyle vefatından 20 gün önce yani 29 Rebiyülevvel 1161/ 29 Mart 1748'de istifâ ederek konağına çekilmiş ve sû'-i kinye, yani dinmez ishalden dolayı 19 Rebiyülâhır 1161/ 18 Nisan 1748 Perşembe günü öğleden sonra vefat etmiştir. Neylî'nin vefatı hakkında en teferruatlı malumâtı yine İzzî Tarihi'nde buluyoruz. Buna göre, ömrünün son günlerinde yakalandığı ishalden çok muzdarip olmuş, dünyadan elini eteğini çekmiş, hastalıktan dolayı aynı Ahmed Bîcân gibi cansız zannedilecek kadar zayıflayıp dermansız kalmıştı. Yaşı yetmişdört yetmişbeş civarındayken 1161 senesi 19 Rebiyülâhır Perşembe günü öğleden sonra ruhunu teslim etmiş, ertesi Cuma günü cenazesi Fâtih Câmiî'nde musallâ taşına konmuş ve hazır olan büyük bir kalabalık tarafından namazı kılınarak, Üsküdar'a nakledilmiş ve aynı gün Karacaahmet Mezarlığı'ndaki Mîrzâ-zâdeler Sofası diye bilinen aile mezarlığına babasının ve ağabeyi Mîrzâ-zâde Şeyh Mehmed Efendi'nin yanına defnedilmiştir.

Neylî'nin Mezar Taşındaki Yazı:

Hüve'l-Bâkî
Merhûm ve mağfûrun leh sâbıkan
Rûmîli kâzî'askeri
Mîrzâ-zâde Neylî Ahmed Efendi
Rûhiyçün Fâtîha sene 1161

Edebî Şahsiyeti:

18. yüzyıl Osmanlı kültürünün iyice olgunlaştığı ve kendine has özellikler kazandığı bir dönemdir. Buna paralel olarak, bilhassa divan şiirinde, mahallî ve millî unsurlar daha da kuvvet kazanmaya başladığı için, daha önceki şairler tarafından üstad olarak kabul edilen birçok İrân şairini, Osmanlı şairlerinin artık örnek olarak almamaya gayret ettiklerini görmekteyiz. Klâsik Türk şiiri, kendi başına müstakil bir seyir takip etmekte, mahallî hayattan alınan konular sadece mesnevîlerde değil, gazeller, hatta kasîdelerde bile işlenmeye başlanmaktadır.

XVIII. Yüzyılın başında, ya da Lâle Devri diye adlandırılan dönemde üstad olarak kabul edilen ancak üç şair vardır. Bunlar, meşhur Şeyh İbrahim Gülşenî'nin oğlu olan, "Edirneli Efendi" diye de tanınan Kâmî (Ö. 1723); Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî (Ö. 1748) ve Seyyid Vehbî tarafından "her fennin allâmesi" diye vasıflandırılan, büyük bir âlim olan Selîm (Ö. 1725)'dir.

Neylî bu devir şairleri içerisinde kendisine has bir edâyâ sahip olanlardandır. Şiirlerinde bazan neş'e, bazan keder hâkimdir. Fakat hepsinden de önemlisi ondaki didaktik edâdır. Neylî'yi, şiirlerinde genellikle eğitici bir kişi olarak görmekteyiz. Tabîî ki, bundaki en önemli âmil, kendisinin öncelikle bir müderris, yani eğitici, öğretici olmasıdır. Bu asır şairleri hakkında kısa kısa bilgiler veren Köprülü, büyük şairlerdendir diye vasıflandırdığı ve "*bu devrin mümtaz bir simasıdır*" dediği Neylî'den bahsederken "*....sade fakat çok temiz ve ahenktar bir lisanla yazdığı mahdut gazellerinde bazan hakimane, bazen şuhane, lakin daha samimi bir eda....*" taşıdığını ifade etmektedir. Neylî'nin asrının diğer şâirlerinden, özellikle Nedîm'den etkilenmesi, basit bir taklit değil, devrin müsaade ettiği ölçüler içerisindeki normal ilişkiler neticesi ortaya çıkan şairler arası bir münasebettir. Dolayısıyla, Neylî nazirelerinde bile orijinal kalmayı başarabilmiş bir şairdir. O, hiç bir zaman meselâ, Nâbî tesiri altında kalan, Seyyid Vehbî ve Râşid gibi, şiirlerinde bu tesiri alenen göstermemiştir. Hiç bir zaman kendisini üstad sayılan herhangi bir şairin muakkıbı olarak tanıtmaya veya kabullendirmeye çalışmamıştır.

Neylî'nin edebî şahsiyetini tespit etmek için öncelikle onun eserlerinde kullandığı dile ve temas ettiği konulara bakmak gerekecektir. Neylî, güzel düşünüp fasih yazan ve bazan da İrân mukallidliğine kaçan ince ruhlu bir şair olup, aynı zamanda ilmî eserler de veren devrinin önde gelen âlimlerindedir. Eserleri onun ilmî kudretini gösteren birer delildir. Kendisi hakkında bilgi veren gerek devrindeki gerek daha sonraki eserlerin hepsi de istisnasız ondan övgüyle bahseder.

Bu devir şairlerinin rağbet ettiği lügaz ve muammâ Neylî'nin de kullandığı türlerdendir. Neylî divanında, biri Arapça ve mensur olmak üzere 14 lügaz ve 6 tane de muammâ vardır.

Neylî'nin Türkçe şiirlerinde Nedîm, Nâbî, Nef'î, Bâkî, Nazîm, Nâ'ilî, Farsça şiirlerinde de Sâ'ib ve Nizâmî tesiri görülür. Neylî'nin Nedîm edâsını andıran gazellerinin bir kısmı gerçekte de Nedîm'e nazire olarak yazdığı şiirleridir. Bunların bazılarında bunu kendisi de ifade eder.

Sâlim, 1688-1721 yılları arasındaki şairleri aldığı tezkiresinde "...hâkķā ki zāt-ı 'ālîleri hılye-i kemāl ile ārāste vücūd-ı bih-būdları fazl u efzālile pīrāste bir maħdūm-ı necābet-mersūmdur mevrūs-ı hānedān-ı kemālleri olan fazl u şalāh-ħālden mā'adā zemānede şī'r ü inşāda daħı yegāne bir zāt-ı bī-bahānedir mahāret-i kemāl ve zāt-ı sūtūde-ħışālleri ma'rūf-ı cümle-i enām olduğundan evşāf u

meşmedetlerinde tafşile hâcet yokdur (Sâlim: Tezkire, vr. 246a-b)...” diyerek Neylî’nin edebî cephesini vermeye çalışıyor.

1640-1719 yılları arasında bulunan şairleri dâhil ettiği tezkiresinde de Safâyî, “...Maķâm-ı lâyıķ-ı ‘izz ü ikbâl bir maĥdûm-ı melek-ĥışâldır. Ĥuşûşan ‘ulûm-ı ‘arabiyyeniñ merd-i meydânı ve ‘arşa-i nazm u inşânıñ fâris-i devrânı olup selâset-i eş‘âr-ı feşâhat-şî‘arı zevķ-baĥş-ı şafâ-yı leb-i cûy-bâr ve güftâr-ı âbdârı güher-nişâr bir kâmil-i rûzgârdır. Her fende kemâl ile meşhûr bir vücûd-ı ma‘mûrdur... ‘ulûm-ı ‘arabiyyede mâhir ve fûnûn-ı şettâ isti‘mâline kâdir ve zebân-ı fâriside kemâl-i kudreti zâhir ‘aşrda akrâmı nâdir lâyıķ-ı ‘izz ü ikbâl bir vücûd-ı ĥuceste-ĥışâldür (Safâyî: Tezkire, Esad Ef. 2549, vr. 278a ve Râşid Ef. 935, vr. 244a)...” ifadeleriyle, Neylî’nin zamanında akrâmı nadir ve özellikle Arapça ile ilgili ilimlerde rakipsiz olan bir edib ve şair olduğunu beyan ediyor.

İzzî de Neylî’nin “...manzûm ve menşûr elsine-i şelâse de mahâretleri müselleme ve seĥâ vü cevdet-i tabî‘atleri pesendide-i ‘âlem (İzzî: Tarih, vr. 160b).” olduğunu zikrederek Türkçe, Arapça ve Farsça yazdığını, nazım ve nesirde kabiliyetinin herkes tarafından bilindiğini belirtiyor.

Lugaz Üzerine Bir Lugaz;

Ol nedir kim bir ĥışâr-ı ma‘nevî
Beytler ekşer içinde meşnevî

Fethine erbâb-ı tab‘ idüp ĥulû
Ortaya alurlar anı sũ-be-sũ

Hâşılı bir sırr-ı mübhemden ĥarâz
Oldı gâhî cevher ü gâhî ‘arâz

Söylesem de ben anı saña nedir
Yine şorarsın anı baña nedir

Oldı reh-ber kendüsine bu luĥaz
Görinen köye ĥulaĥuz istemez

Eserleri:

Neylî’nin “El-Fazlu’l-Vehbî Fî Tercemeti’l-Cânibi’l-Ġarbî”, “El-Evfâ Fî Tercemeti’l-Vefâ (fî Fezâ’ili’l-Muştafâ)” ve “Mâ Lâ Budde Minhu Li’l-Edîb Mine’l-Meşhûri ve’l-Ġarîb (Şerĥ-i Lügât-i Târîĥ-i Vaşşâf)” adını taşıyan üç ayrı eseri ve şiirlerini topladığı mürettep bir “Divan”ı vardır.

1. El-Fazlu’l-Vehbî Fî Tercemeti’l-Cânibi’l-Ġarbî

El-Fazlu’l-Vehbî Fî Tercemeti’l-Cânibi’l-Ġarbî, Şeyh Mekkî diye de tanınan Ebu’l-Feth Muhammed bin Muzaffere’d-din’in kaleme aldığı “El-Cânibü’l-Ġarbî Fî Ĥalli Müşkilâtü’ş-Şeyĥ İbnü’l-‘Arabî” adlı Farsça eserin Türkçe’ye tercümesidir. El-Cânibü’l-Ġarbî Fî Ĥalli Müşkilâtü’ş-Şeyĥ İbnü’l-‘Arabî, Muhyiddin İbni ‘Arabî (1165-1240)’nin yazdığı kısaca “Füşüşü’l-Ĥikem” şeklinde bilinen “Füşüşü’l-Ĥikem ve Ĥuşuşel-Ĥalîm” adındaki meşhur eserinde ileri sürülen bazı konulara muhâliflerce yapılan itirazlara cevap vermek üzere, Yavuz Sultan Selim’in emriyle Şeyh Mekkî tarafından, Farsça olarak H. 18 Şevval

924/ M. 23 Ekim 1518 Pazar günü yazılmıştır. Füşüşü'l-Hikem, Muhyiddin İbni 'Arabî'nin 1230'da Şam'da gördüğü bir rüyada Hz. Muhammed tarafından kendisine verildiğini söylediği bir kitaptır. Hz. Adem'den Hz Muhammed'e kadar, 28 peygamberin derecelerine göre temsil ettikleri gerçekleri hikmetler şeklinde anlatan ve 'Arabî'nin bütün düşüncelerinin hulâsası olan en olgun eseridir. Neylî, El-Cânibü'l-Ġarbî Fî Halli Müşkilâtü's-Şeyh İbnü'l-'Arabî adlı eserin tercümesini 3 Cemâziyelâhır 1148/ 21 Ekim 1735 Perşembe günü tamamlamış ve yaptığı tercümeyle "El-Fazlu'l-Vehbî Fî Tercemeti'l-Cânibi'l-Ġarbî" adını vermiştir.

İki bâb ve bir hâtimedden meydana gelen eserin, birinci bâbında Muhyiddin İbni 'Arabî'ye itirazda bulunan âlim ve şeyhlerin, onu hangi sebeplerden dolayı küfrün içerisine düşmüş, yolunu sapıtmış birisi olarak gördükleri konusu ele alınır. İkinci bâb, 'Arabî'ye yapılan itirazların akıl ve şeriat yoluyla cevaplandırılmasına ayrılmıştır. Hâtime'de ise Muhyiddin 'Arabî ile ilgili bazı menkıbelere, ona intisab etmiş olan şeyhlerine ve Melâmiye silsilesine yer verilmiştir.

2. El-Evfâ Fî Tercemeti'l-Vefâ (fi Fezâ'ili'l-Muştafâ)

Ebü'l-Ferec Abdu'r-rahman b. Ali b. el-Cevzî'nin (Öl. H.597/ M.1200), "El-Vefâ Fî Fezâ'ili'l-Muştafâ" adlı Arapça eserinin Türkçe tercümesidir. Neylî arkadaşlarıyla ilim ve mearif üzerine sohbet ederken, 'Abdurrahman İbn-i Cevzî'nin "El-Vefâ Fî Fezâ'ili'l-Mustafa" adlı kitabından bahis açılır. Neylî, bu eserin sağlam bir nüshasına sahip olmak istediğini söyleyince, o meclise şeref veren irfan sahibi bir kişinin kendisinde bu eserin bir nüshasının bulunduğunu lakin dilini Türkçe olmadığı için anlayamadığını, Türkçe'ye tercüme edilse bunun büyük bir lütuf ve kerem olacağını söylemesi üzerine eseri Türkçe'ye tercümeyle başladığını ve bitirince eserine "El-Evfâ Fî Tercemeti'l-Vefâ" ismini verdiğini kaydeder.

486 bâba ayrılmış olan eserde her bâb "fasıl" başlığı altında çeşitli kısımlara bölünmüştür. El-Evfâ Fî Tercemeti'l-Vefâ, Hz. Muhammed'in nûrundan, silsilesinden, doğumundan, hayatından, mucizelerinden, diğer peygamberlere olan üstünlüğünden, vefatından ve son olarak kendisi ile ashâbının faziletlerinden bahseden hacimli bir eserdir.

Eserin Sebeb-i Tercüme'si;

"...ve ba'dü bu 'abd-i kemîne Ahmed Neylî Mirzâ-zâde bu siyâk üzre sâ'ik-i hacâl-i kâfile-i maķâl ve bu vech üzre burķu'efken-i cemâl-i vâķı'-ı hâl olur ki reşk-fermâ-yı 'îd u nevrüz bir rüz-ı firüz-ı behcet-efrüzda birkaç ihvân-ı şafâ ve hâllân-ı vefâ ile şohbet-i hâşş-ı me'ârif-i ihtişâş esnâsında siyer-i mu'teber-i Hâzret-i Seyyidü'l-beşer ve haber-i pür-iber-i Cenâb-ı Şeffi'ül-mahşerde imâm-ı himâm-ı yegâne fenn-i hadîş-i hâfîzu'l-'aşr 'Abdu'r-rahman İbne'l-Cevzî'niñ "El-Vefâ Fî Fezâ'ili'l-Muştafâ" ism-i şerîfiyle tesmiye eylediği te'lîf-i laţîf nâdir ü kem-yâb bir kitâb-ı müsteţâb olmağla bir nüşha-i şahîhasınıñ şeref-yâb-ı istişhâbı olmağla izhâr-ı rağbet eyledimde ol meclis-i üns-i pür-cevrde şeref-bağş-ı huzûr yegâne-i 'irfân bir zât-ı pesendide-simât bu kemîne-i kem-mâyeye tevcih-i rüy-ı iltifât idüp egerçi kitâb-ı müsteţâb-mersümü istişhâb bir ni'met-i celîle idigi vâreste-i şâ'ibe-i irtiyâbdır. Lâkin ol ferâ'id-i kalâ'id-i âşâr-ı Nebeviyye ve fevâ'id-i nuķud-ı nâma'düd-ı fezâ'il-i Muştâfaviyyeye halbe-i lisân-ı tâziniñ fârisi olmayup ol vâdide çendân tek ü tâzî olmayan 'uşşâķ-ı şeydâ "fehm-i râzeş çi kunem ü 'arabî men 'acemî" mü'eddâsınca iş'âr-ı 'acz ü kuşûr itmeleri muķarrer olmağın "imdi ol

nüşha-yı kem-yâb himmet olunup lisân-ı Türkiye terceme olunsa luğf-ı ‘azîm ve kerem-i ‘amîm olurdu" diyü bâ‘îs-i şevk-ı derûn olmağla hasbü'l-istiğâ'a ol emr-i hañîre kıyâm ve tekmiî ü ikmâline ikdâm u ihtimâm olunup resîde-makâm-ı temmü'l-kelâm olduğda "El-Evfâ Fî Tercemeti'l-Vefâ" ‘unvânıyla ta‘yîn kılındı”

3. Mâ Lâ Budde Minhu Li'l-Edîb Mine'l-Meşhûri ve'l-Ġarîb (Şerh-i LüĠât-i Târîh-i Vaşşâf)

İrânlı müverrih ve yazar Şerefe'd-din (Şihâbe'd-din) ‘Abdullah Vassâf b. Fazlullah Şirâzî'nin (Öl. 1334) “Târîh-i Vaşşâf” diye meşhur olan ve özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren üzerine çeşitli şerh, zeyl ve lügatler hazırlanan “Tezciyetü'l-Emşâr ve Tezciyetü'l-A‘şâr” adlı beş ciltlik Farsça eserine, Neylî'nin “Mâ Lâ Budde Li'l-Edîb Mine'l-Meşhûr Ve'l-Ġarîb” adını verdiği, daha ziyade “Şerh-i LüĠât-i Târîh-i Vaşşâf” diye bilinen şerhidir.

Târîh-i Vassâf, uzun cümleler, cinaslar, seciler, Arapça şiir, âyet ve kelimelerin çok kullanılması ile tabîlikten uzaklaştığı için, onu okumak isteyenler anlaşılması güç bir üslupla karşılaşmıştır. İşte bu sebeple, eserin daha iyi anlaşılabilmesi için bu tarih üzerine çeşitli şerh, hâşiye ve lügatler hazırlanmıştır.

Kendisinin de belirttiği gibi bu eseri, Târîh-i Vassâf'ta bulunan, fuzalâ ve üdebânın anlayamadığı çeşitli dillerden istilâhların ve kelimelerin izahı için hurûf-ı hecâ tertibi ile yazmıştır. Alfabetik sıraya göre Vassâf Tarihi'ndeki bilinmesi gereken veya az bilinen her şey açıklanmaya çalışılmıştır. Alfabetik tasniften dolayı eser, “Der Beyân-ı Harfû'l-bâ, Der Faslı Harfû'l-Kâf, Der Faslu'l-Lâm, Der Faslu'l-Mîm” şeklinde kelimeleri alfabe sırasına göre tasnif eden başlıklara ayrılmıştır. Özel isimler, yer adları, eser isimleri, çeşitli kavramlar, Türkçe veya Farsça fiiller gibi Vassâf Tarihi'nde bulunan ve açıklanması gereken neredeyse her şey, Arapça veya Türkçe bazen de hem Arapça hem Türkçe cümlelerle, manzum ve mensur metinlerin içerisinde de nasıl kullanıldığı gösterilerek açıklanmıştır.

Esere Yazılan Târîh:

Ol viren fenn-i şetîte intizâm
Ĥazret-i Neylî Efendi-i hümâm

Ĥağ Te‘âlâ rûzın efzûn eyleye
Devlet ü ‘ilm-rev-kemâlin müstedâm

Teşne-i ‘ilm ü ‘ışaş-ı ma‘rifet
Çeşme-i şab‘ından eyler iĠtinâm

Bir ‘azizdür gelse olurdu aña
Yûsuf-ı Mışr-ı ‘ilim şimdi Ġulâm

Ol edîb ü ol lebîb-i mû-şikâf
Ol şasîb ü ol neşîb ü nîk-nâm

İntifâ‘-ı Ĥalk için sa‘y eyleyüp
Nice taşnîfâta itdi ihtimâm

İşte ez-cümle biri te‘lîfiniñ
Bu kitâb-ı müsteşâb-ı Ĥoş-kelâm

Fenn-i târîh ü lügâta müstemil
Hem virür her bir ‘ilimden bir peyâm

Vaşfına kâdir degül ehl-i zebân
Müstefid eyler anuñla i’tişâm

Bendesine emr idüp taḥrîr için
Ḥâme-i çâbükle itdüm ihtitâm

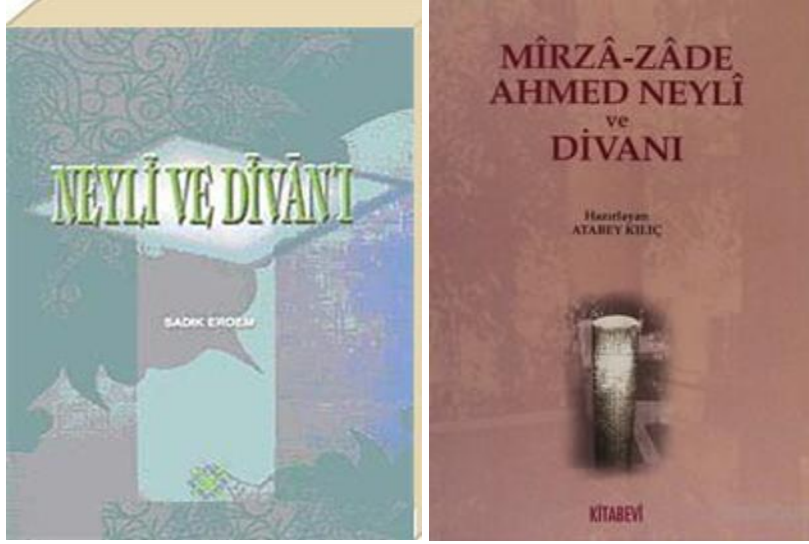
Hem didüm târîhîni ey Nâ’ilî
Bu kitâb oldı bi-‘avni’llah tamam (Sene) 1157

4. Divan

Neylî’nin edebî kıymetini ortaya koyan, bir edîb ve şair olarak duygularını, düşüncelerini aksettiren şiirlerini topladığı en önemli eseri mürettep Divan’ıdır. Neylî’nin Divanı’nı, İsmail Belîğ’in “...mürettep dîvân-ı belâgat-nişânından nümunedir...” ifadesinden hareketle en geç 1726 yılına kadar hazırlamış olabileceğini rahatlıkla iddia edebiliriz. İsmail Belîğ, tezkiresine 1621-1726 yılları arasında yaşamış olan şairleri aldığına ve kendisi de 1729 yılında vefat ettiğine göre, yukarıdaki ibarenin de delâlet ettiği üzere tezkiresini bitirdiğinde Neylî’nin mürettep Divan’ını görmüş olmalıdır. Ancak, Neylî Divanı’nın bu tarihe yakın bir zamanda yazılmış herhangi bir nüshası yoktur. Divan’ın hemen hemen bütün nüshaları Neylî’nin vefatından birkaç sene önce veya sonra istinsah edilmiştir. Kanaatimize göre, Neylî bütün ömrü ilmiye teşkilatının içinde çalışmakla ve çeşitli konularda eser vermekle geçtiği için sağlığında yazdığı şiirlerini kendi eliyle bir araya getirememiştir.

Eserin 20 nüshası vardır. 11 farklı mecmûada ise şiir örnekleri bulunmaktadır. Besmele ile ilgili 10 beyitlik bir manzume, rubâî nazım şeklinde 1’i Farsça 5 rubâî ve 4 bendlik 1 murabba’-ı mütekerrirden oluşan toplam 6 tevhid; 1’i Farsça 7 rubâî, 1 kıt’a, 12 beyitlik 1 mesnevi, 23 beyitlik 1 kaside, toplam 16 beyitlik 3 gazel ve 5 bendlik 1 murabba’-ı mütekerrirden oluşan 14 na’t; Ka’be ile ilgili 9 beyitlik bir manzume, Mısır’da kadem-i Nebî olan kasra 4 beyitlik bir manzume; Mevlânâ tekkesine 8 beyit, Mekke’deki Mevlevî dergâhına 13 beyit, Otağ-ı Âlî’ye 13 beyit, Sultan Mustafa’ya 44 beyit, Damat İbrahim Paşa’ya 21 beyit, Feyzullah Efendi’ye 24 beyit, Feyzullah Efendi-zâde İbrahim Efendi’ye 13 beyit, Feyzullah Efendi’ye nâkıs 8 beyit, Numan Paşa-zâde Ahmed Paşa’ya 18 beyit, Baltacı Mehmed Paşa’ya 21 beyit, Şehid Ali Paşa’ya 23 beyit, Kapudan Mustafa Paşa’ya 10 beyitlik ıydiyye, Kapudan Mustafa Paşa’ya 9 beyit, Kapudan Mustafa Paşa’ya 15 beyit, Kapudan Mustafa Paşa’ya 10 beyitlik Ramazaniyye, Köprülü-zâde Abdullah Paşa’ya Arapça 9 beyit, Damat İbrahim Paşa’ya Farsça 13 beyit olmak üzere toplam 321 beyit tutan 18 kaside; Feyzullah Efendi’ye 31 beyitlik 1 mersiye; 1’i Sa’dâbâd vâsfinda 5 bend (30 beyit) ve 1’i âşıkâne olmak üzere 7 bend(42 beyit)lik 2 terkeb-i bend; Damat İbrahim Paşa için 35 beyitlik 1 muhammes; Riyâzî’nin ve Bâkî’nin 5'er beyitlik birer gazelini, Sâ’ib’in yine 5 beyitlik Farsça bir gazelini ve Nâbî’nin 2’si 5, 1’i 4 beyitlik 3 gazelini içeren toplam 6 tahmis; Sa’dâbâd vâsfinda 16 beyitten oluşan 1 murabba’-ı mütekerrir; 12’si Farsça 177 gazel (toplam 909 beyit 1 mısra); 79 tarih; 1’i 73 beyitlik

“Hikâye-i Manzûm” ve diğeri de 96 beyitlik “Mektûb-ı Manzûm” olmak üzere 2 mesnevi; 1’i mensur 14 lugaz; 6 muamma; 20 rubâî; 36 kıt’a; 96 müfred; 4 takriz.

Rubâî der Tevhîd

(Ahreb)

Yâ Rab beni kayd-ı gâmdan âzâd eyle
Mağlûb-ı hevâyım baña imdâd eyle
Üftâde-i vâdî-i haţâyım yâ Rab
Sen câdde-i şavâba irşâd eyle

Rubâî der Na‘t-ı Seyyid-i Kâ’inât

(Ahreb)

İy nûr-ı cebîni maḥfil-i ḳudse sirâc
Ḥaşıṣa-i ḳaşr-ı ‘izz ü cāhıñ mî‘râc
Ġayret-keş iken ümmetiñe sen ḥaşâ
Ġayrıñ olalar şefâ‘atine muḥtâc

(Ahreb)

Geh nâle vü geh ḥayâle döndüm sensiz
Bağ bağ gâmler ile ne ḥâle döndüm sensiz
Bir bülbül-i gūyâ-yı gül-i ḥüsnüñ idim
Ḥayrâni-i gâmler lâle döndüm sensiz

(Ahreb)

Yâ Rab kerem it faḥr-i cihan ḥürmetine
Maḥz-ı şeref-i kevn ü mekan ḥürmetine
Biz her ne ḳadar bilmedik ise ḳadrin
‘Afv it bizi yâ Rab ramâzan ḥürmetine

MUĞAŦŦA‘Ā T

7

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
 Nağş-ı hüsnî ol nigâr-ı şivekârîñ tâzedir
 Şit-i vaşfiyle anuñçün çerğ pür-âvâzedir
 Cüyveş hâlî degildir cüst ü cüy-ı dil meger
 Var ise meyli yine bir tâze nağl-i nâzedir

8

Mef’ûlü mefâilü mefâilü feülün
 Bir güşe ile ‘âşıkâ gâhî nazariñ var
 Her güşede ammâ yine biñ fitneleriñ var
 Gittikçe baña germ-‘itâb itdiñ o şühî
 İy âteş-i pür-süz-ı dil elhağ eşeriñ var

9

Mef’ûlü mefâilü mefâilü feülün
 Gitmezse n'ola gül gibi dâğ-ı gamı her dem
 Sînemde o bir gönçe-i hüsnüñ bedelidir
 Hürşid-i cemâli hañı şeb-reng ider âhır
 Şâd eyler iseñ eyle beni gün gicelidir

10

Mef’ûlü fâilâtü mefâilü fâilün
 Gülşende hâtırâ kaçan ol gönçe-fem gelür
 Her bir güli nümüne-i hâr-ı sitem gelür
 Künc-i belâda gelmede derd ü gamıñ dile
 Yâran hemîşe hânemize dem-be-dem gelür

64

- Mef’ûlü fâilâtü mefâilü fâilün
- 1 Şol dem ki bezme ol büt-i ra’nâ gelür gider
Güyâ ki cân-ı ‘âşık-ı şeydâ gelür gider
 - 2 Cā-gîr-i bâğ-ı vaşl olur ağıyâr hem-çü hâr
‘Âşık şabâ gibi aña ammâ gelür gider
 - 3 Bezm-i cihanda cām-ı felek devr ider yine
Bu devre niçe Cem niçe Dārâ gelür gider
 - 4 ‘Âşık o dürr-i pāke ümîd-i kenār ile
Dā’im mişāl-i mevce-i deryâ gelür gider
 - 5 Kūy-ı muğāna eylemeñ āmed şudın ‘aceb
Neylî degil o dergehe dünyâ gelür gider

132

- Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
- 1 Urmasın el hāncer-i bürrāna zağmet olmasun
Cānı teslîm eyleriz cānāna zağmet olmasun

- 2 Cām-ı la'liñdir ğaraz erbāb-ı bezm-i 'işrete
Şunma sāķī anlara peymāne zaħmet olmasun
- 3 Rüstem-i çeşmiñ görür Sührāb-ı cāniñ kārını3
Tır-i per-tāb itmesün müjgāna zaħmet olmasun
- 4 Gelmesün şāh-ı hayāliñ hātır-ı nā-şadıma
Tengdir ğāyetle ol vırāne zaħmet olmasun
- 5 Levh-i mihre yazdı eş'ārıñ 'Uṭārid Neyliyā
Düşme kayd-ı defter-i dīvāne zaħmet olmasun

Taħmīs-i Ğazel-i Nābī Efendi

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

I

- 1 Hārzār olmuş cihan bir verd-i ğod-rū ḳalmamış
2 Neşve-bağş-ı kām olur bir cām-ı memlū ḳalmamış
3 Bir giyāh-ı sebz yok bir berg-i hoş-bū ḳalmamış
4 Gülsitān-ı dehre geldik reng yok bū ḳalmamış
5 Sāye-endāz-ı kerem bir naħl-i dil-cū ḳalmamış

II

- 1 Çāre-perdāz olmadı çün nağd-i çeşm-i eşkbār
2 Can-sipār olmağdan özge ḳalmadı 'uşşāka kār2
3 Derd ü miħnetle helāk olsa n'ola her dil-fikār
4 Eylemiş der-beste dükkānın ṭabīb-i rüzgār
5 Hoğḳa-i fırūze-i gerdunda dārū ḳalmamış

III

- 1 Geçmeyüp nağd-i niyāzı 'āşık-ı şūrīdeniñ
2 Sengveş yok rağbeti la'l-i sirişk-i dīdeniñ
3 Kārı sūd itsün mi hiç kesb-i me'ārif ideniñ
4 Ḳadrin añlar yok bilür yok merdüm-i sencīdeniñ
5 Çārsü-yı ḳābiliyyetde terāzū ḳalmamış

IV

- 1 Hicr ile pür-süz iken erbāb-ı 'ışkıñ dilleri
2 Eylemez çeşm-i teraħhumla niğāh-ı kemteri
3 Reşha-i luṭfin diriğ eyler leb-i la'l-i teri
4 Teşnegāniñ çāk-çāk olmuş leb-i hvāhişgeri
5 Çeşmesār-ı merħametde bir içim şu ḳalmamış

V

- 1 Leşker-i endüh u ğam Neyli olup āşüb-sāz
2 İtmede ḳaşd-ı hücüm-ı cānile şad türk ü tāz2
3 Her ṭarafdan gelmede tır-i cefā-yı can-ğüdāz
4 Ceyş-i ğamdan ḳande itsün ilticā ehl-i niyāz
5 Ḳal'a-i himmetde Nābī burc u bārū ḳalmamış

Tārīḡ-i Cülüs-ı Cennet-Mekân Merḡûm Sulṡân Muṡtafâ Ḥân
‘Aleyhi'l-Raḡmetü Ve'l-Ġufrân

- Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
 1 İtdi ol şâh-ı cihan teşrîf-i cây-ı salṡanat
 Eyledi tekrîm ile ser-cümle erkan pây-büs
- 2 Reşk-i mihr olsa ‘aceb mi necm-i baḡt-ı kâ’inât
 Ṫâli‘ oldı maṡla‘-ı devletden ol şemsü’ş-şümüs
- 3 İrdi nevbet ol şehenşâh-ı mu‘allâ-rütbeye
 Ṫâḡ-ı gerdüna n'ola olsa resîde bang-i kūs
- 4 Bâz-ı iḡbâli şu dem ki şaldı dehre perr ü bâl
 Dîde-i ḡaşm oldı ḡün-âlüd mânend-i ḡorüs
- 5 Hâtif-i ḡudsî didi bu mısra‘ı târiḡ için
 ‘Adlile dâdile Sulṡân Muṡtafâ itdi cülüs Sene 1106

Tārīḡ-i Fetḡ-i Tebrîz

- Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
 1 Ḥâzret-i Ḥân Aḡmed-i Ġâzî ki şît-ı şevketi
 Şarḡ u ġarb-ı ‘âleme âvâze şaldı yümñile
- 2 Çaldıran cengin kızılbaşa yine yâd itdirüp
 Çâr-yâriñ ġayreti tıġımı çaldı yümñile
- 3 Eyleyüp icrâ-yı ḡükm-i mesned-i dâd u sited
 Leşkere ruḡşat virüp Tebrîzi aldı yümñile
- 4 Ḥuvvet-i baḡtı o ḡâḡân-ı Süleymân şatvetiñ
 İtmedik teşḡîr ‘âlemde ne ḡaldı yümñile
- 5 Dindi çok târiḡ Neylî bir ziyâd olsun bu da
 Müjde ki Tebrîzi Sulṡân Aḡmed aldı yümñile Sene 1136

Seçilmiş Bibliyografya

- Ali Canib: "Mîrzâzâde Neylî", Hayat Mecmuası, C. III, Sayı 68, Ankara 10 Mart 1928.
- Erdem, Dr. Sadık: Neylî, Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri, Yedi İklim Dergisi, Aralık 1992 Sayısından ayrı basım, İstanbul 1992.
- Hafız Hüseyin Ayyansarayı (Haz. Derin, Fahri Ç.-Çabuk, Vahid): Mecmu‘a-i Tevarih, İstanbul 1985.
- Hüseyin Ramiz: Adab-ı Zürefa, Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi, 3873.
- İsmâ'il Belîġ (Haz. Abdülkerim Abdülkadiroġlu): Nuhbetü'l-Asar li-zeyli Zübdeti'l-Eş'âr, Ankara 1985.

- Kemiksiz-zade Safvet Mustafa: Nuhbetü'l- Asar min Feraidi'l- Eş'ar, İ.Ü. Ktp., Ty. 6189 .
- Kılıç, Atabey : “Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî ve Manzum Bir Mektubu”, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 101, Nisan 1996.
- Kılıç, Atabey : “Mîrzâ-zâdeler Ailesinden Mehmed Sa'îd Efendi”, Yedi İklim, Sayı 56, Kasım 1994.
- Kılıç, Atabey : “Mîrzâ-zâdeler Ailesinden Mustafa Efendi”, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 99, Aralık 95, s. 179-180.
- Kılıç, Atabey : “Mîrzâ-zâdeler Ailesinden Neylî-zâde Mehmed Hamîd Efendi”, BİR (Prof. Dr. Kemal Erarslan Özel Sayısı) 9-10. S., Şubat 99.
- Kılıç, Atabey : “Mîrzâ-zâdeler Ailesinden Şeyh Mehmed Efendi”, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 110, Ekim 1997.
- Kılıç, Atabey : “Mîrzâ-zâdeler Ailesinin Kurucusu Mîrzâ Mehmed Efendi”, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 97, Ağustos 1995.
- Kılıç, Atabey : “Neylî Divanı'nın Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi'ndeki Nüshası”, Yedi İklim, Sayı 43, Ekim 1993.
- Köprülüzade, Prof. Dr. Mehmed Fuad: Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi, İstanbul 1931.
- Mehmed Süreyya : Sicill-i 'Osmani, C. I, İstanbul1308.; C. III., İstanbul 1311.; C. IV, İstanbul tarihsiz.
- “Mirzazadeler”, Meydan Larousse, C. VIII, İstanbul 1972.
- Muallim Naci: Esâmî, İstanbul 1308.
- Müstakim-zade, Süleyman Sa'dü'd-din: Devhatü'l-Meşâyih, İstanbul tarihsiz.
- Râşid Mehmed: Tarih-i Râşid, C. II, Müteferrika baskısı, İstanbul 1153.
- Safâyî, Mustafa: Tezkiretü'ş-Şu'arâ, Süleymâniye Ktp. Es'ad Ef. 2549.
- Safâyî, Mustafa: Tezkiretü'ş- Şu'arâ, Kayseri Râşid Efendi Ktp. 935.
- Sâlim, Mîrzâ-zâde Muhammed: Tezkiretü'ş-Şu'arâ, Kayseri Râşid Efendi Ktp. 979.
- TDEA : Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergâh Yayınları; “Neylî Ahmed Efendi (Mirzazade)”, C. VII, İstanbul 1990.

SONUÇ

Söz konusu edebiyat tarihinin meydana getirilmesiyle birlikte;

- Klâsik Türk edebiyatının başlangıç, gelişim ve bitiş süreçleri bütüncül bir kronolojik sistemle görülmüş olacaktır.
- Yüzyıllar boyu vücuda getirilen klâsik eserlerimizden bol miktarda örnekler verilerek muhatabın metin merkezli bir okuma gerçekleştirmesi sağlanacaktır.

Doç. Dr. Savaşkan Cem Bahadır

Karadeniz Teknik Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Trabzon/TÜRKİYE
sacemb@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4490-213X

**MEŞÂ'İRÜ'Ş-ŞUARÂ'DA "ÖLÜM"Ü
TANIMLAYAN İFADELER- I
"ÖLÜM"ÜN BASİT İFADELERLE TASVİR
EDİLDİĞİ ŞAİR BİYOGRAFİLERİ**

THE PHRASES WHICH DESCRIBE "DEATH"
IN MEŞÂ'İRÜ'Ş-ŞUARÂ- I
POET BIOGRAPHIES WHICH "DEATH"
DEFINED BY SIMPLE EXPRESSIONS

DOI Number: 10.28981/hikmet.494193

ÖZ

Âşık Çelebi'nin 1586 yılında tamamladığı ve içerisinde 427 şair biyografisi ihtiva eden Meşâ'irü'ş-şuarâ adlı eseri edebiyat tarihi açısından çok kıymetlidir. Âşık Çelebi'nin şair biyografilerini verirken kullandığı üslup ise kendi şahsına münhasırdır. Âşık Çelebi'nin söz konusu eseri hakkında yapılan çok sayıda ilmi çalışma hem onun hem de eserinin değerini ortaya koymaktadır. Âşık Çelebi'nin şairler hakkında bilgi verirken kullandığı ve günümüz biyografilerine göre dağınık üslubu edebiyat tarihi açısından çok önemli bilgilere sahiptir. Bu çalışma Âşık Çelebi'nin yazdığı biyografik bilgilere değil bu bilgiler içerisinde yer alan "ölüm" ve "ölüm"ü tanımlayan ifadeler üzerine odaklanmıştır. Meşâ'irü'ş-şuarâ baştan sona incelendiğinde Âşık Çelebi'nin şairlerin ölümleri hakkında bilgi verirken ölüm ifadelerini birbirinden farklı şekillerde kullandığı görülmektedir. Âşık Çelebi, eserinde birisinin nasıl öldüğünü anlatırken bazen sadece "öldü/ rihlet etti/ fevt oldu gibi basit ve doğrudan ölümü ifade eden sözcükler kullanırken bazen şiirsel bir söylemi aratmayacak tarzda edebî benzetmelerle dolu olarak eserde adı geçenlerin ölümlerini dile getirmiştir. Hazırlanan çalışma Âşık Çelebi'nin Meşâ'irü'ş-şuarâ adlı eserinde yer alan ölüm ifadelerini derleyerek bir tasnife tabi tutmak ve Âşık Çelebi'nin nâsırlık yönünü nasıl kullandığına dikkat çekmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Âşık Çelebi, Meşâ'irü'ş-şuarâ, ölüm.

ABSTRACT

Âşık Çelebi's Meşâ'irü'ş-şuarâ has been compiled in 1586 and it has 427 poet's biography because of this information it is very valued for literature history. Âşık Çelebi's biography genre is unique. The works has been done about Âşık Çelebi and Meşâ'irü'ş-şuarâ shows the value of them. When we compared with today, we can understand that Âşık Çelebi used complicated genre while he was giving informations about poets and these informations are very important. In this study we will focus the death and the phareses which describes death not the biography of the poets. When Meşâ'irü'ş-şuarâ entirely studied we find out that when Âşık Çelebi gives informations about death of poets use different genre, sometimes he only use words like death, died, pass away etc. sometimes he use poetic sentences for describe death. In this study we try to classify death and the phareses which describe death in Meşâ'irü'ş-şuarâ also we try to call attention of his prose and how to use his writing ability.

Keywords: Âşık Çelebi, Meşâ'irü'ş-şuarâ, death.

Giriş

Ölüm, farklı kültürler içerisinde değişik şekillerde algılanan bir kavramdır. Kimi inanç sistemleri hayatın bu dünya ile sınırlı olduğunu anlatmaktayken kimi inanç sistemleri hayatın ölümle sonlanmadığını ve ölüm sonrası hayat ile devam ettiğini söylemektedir. İslam ölüm sonrası hayatı yani ahiret inancını savunur. Bu sebeple ölüm, İslam dini açısından bir son olarak değil yeni bir başlangıç ve hesap verme zamanı olarak yorumlanmaktadır. İslamî bir alt yapıya sahip olan klasik Türk şiirinde de ahiret inancının açık ve net bir şekilde tezahürü görülür. Bu vesileyle ölüm ve ölüm sonrası, şiirlerde sıklıkla konu edilir. Şairlerin hayatları hakkında bilgi veren tezkirelere bakıldığında da durum farklı değildir. Şair tezkirelerini hazırlayanlar titiz bir şekilde biyografisini verdiği şairin ölümü hakkında kesin bilgiler vermeyi amaçlar, şair için dua eder. Âşık Çelebi şairlerin ya da şairlerin hayatları hakkında bilgi verirken adı geçen bazı şahısların ölümlerini, eserinde iki farklı şekilde anlattığı müşahede edilmektedir. Âşık Çelebi, bahsettiği kişinin ölümü hakkında bilgi verirken bazen sadece basit ifadelerle ölümü anlatmış bazen de sözünü ettiği şahsın ölümünü/ ölüm anını tasvir ederken sanatlı ifadeler kullanmayı tercih etmiştir. Hazırlanan çalışma hacmi sebebiyle iki makale oluşturacak şekilde düzenlenmiştir. İlk makale "Ölümün Basit İfadelerle Tasvir Edildiği Şair Biyografileri" adını taşımakta olup yayımlanacak olan ikinci makale "Ölümün Sanatlı İfadelerle Tasvir Edildiği Şair Biyografileri" adını taşımaktadır. Konu ile ilgili hazırlanan ilk makalede 89 şair biyografisinde ölüm ile ilgili basit olarak nitelendirdiğimiz ve doğrudan ölümü karşılayan ifadeler kullanılmakta 6 şairin biyografisinde ise şairin nasıl öldüğü anlatılmaktadır. Hazırlanan çalışmada Filiz Kılıç'ın yayımladığı Meşâ'irü's-şuarâ adlı eserden yararlanılmıştır. Dipnotlarda, metinde bahsedilen şairin veya biyografide adı geçen kişinin hangi şairin biyografisinde yer alıyorsa o şairin adı ve eserdeki sayfa numaraları gösterilmiştir.

Âşık Çelebi eserinde yer alan şair biyografilerinde ölüm kavramını, bazılarını bugün de kullandığımız ifadelerle dile getirmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla seksen dokuz şairin biyografisinde Âşık Çelebi, bahsi geçen şairlerin ya da şair biyografileri içinde adı geçen başka şahısların ölümünü; rihlet eyledi, fevt oldu, vefat eyledi, irtihal eyledi, âhirete intikâl eyledi, can verdi, müteveffâ oldu, öldü, ömrü fenâya vardı, âhirete gider, ecel irdi, ömrü âhir oldu, ömrü âhire erdi, eceli yetdi ifadeleriyle anlatmaktadır. Bahsi geçen bölümler edebî yönü itibarıyla zayıftır çünkü bu ifadelerin amacı sadece bu şahısların öldüğünü ifade etmektir. Aşağıda, bahsedilen ölüm ifadeleri başlıklar halinde verilerek bu ifadelerin geçtiği bölümlerin bulunduğu cümlelere yer verilecektir. Alıntılanan metinlerin bazıları uzun bir paragraf şeklinde olduğundan (...) işareti ile öncesinin ve sonrasının bulunduğu gösterilmiştir. Çalışmada yer alan bazı ifadeler birbirine benzer nitelikte olmasına karşın Âşık Çelebi'nin eserinde kullandığı farklılığı göstermek adına makalede ayrı bir başlık olarak yer verilmiştir.

Âhirete Azim Olmak

Âhiret "*dünyaya nisbetle sona kalan, tehir eden, geciken, son, neticede varılacak yer gibi anlamlara gelmektedir. Öbür dünya diye tabir olunan, cennet, cehennem, ârâf, iyiliklerin ve kötülüklerin karşılandığı yer, sırat, mizan gibi yerleri ihtiva eder. Ehl-i Sünnet inancına göre bunların hepsi haktır ve gerçektir. Dinlerin çoğunda ahiret inancı vardır. Öbür dünyada ölüm yoktur. Oradaki hayat*

*ebedidir.*¹ şeklinde tanımlanmaktadır. Azim olmak ise bir yere ulaşmak, gitmek anlamına gelmektedir. Âhirete azim olmak ise anlaşılacağı üzere ölmektir. Meşâ'irü'ş-şuarâ'da iki biyografide bu tabire rastlanmıştır.

*İlbasan kazâsından ma'zûl iken diyâr-ı âhirete 'âzim oldı.*²; *Hasan Çelebi'den mülâzim oldı mansıba duhûl itmedin âhirete 'âzim oldı.*³

Âhirete/ Aslına İntikal Etmek

Âhirete intikal etmek ifadesi de ölmek anlamında kullanılan bir tabirdir. Meşâ'irü'ş-şuarâ'da sekiz biyografide bu tabir karşımıza çıkmıştır.

*Diyâr-ı Haleb'de âhîrete intikâl itdi ve sâl-i erba'inde iken terk-i mâh u sâl itdi.*⁴; *İrâkeyn seferinde ki sene ihdâ ve erba'în ve tis'ami'edür, âhirete intikâl eyledi nikâbet-i Âl'i koyup 'azm-i me'âl eyledi.*⁵; *Mar'aş'dan Sivas'a beglerbegi olup sene semân ve erbâ'în ve tis'ami'ede âhirete intikâl itdi, terk-i mâl ü menâl ve câh u celâl itdi.*⁶; *Saded-i tahsilde ve nefes-i nâtkasın tehzîb-i 'ilm ile tekmiilde iken 'ömrden çok behre bulmayup mülâzim olmadan intikâl eylemişdür.*⁷; *...rûhâniyyet-i 'ulemâ vü nûrâniyyet-i 'ilminden leked irişüp sene tis'a ve sittîn ve tis'ami'ede âhirete intikal eyledi.*⁸; *Sultân Süleymân-ı merhûmla Belgrad u Rodos seferinde bile olup kasîde dahı virüp kızılbaş seferine tahrîz eylemişdür, eglenmeyüp âhirete intikâl itmişdür.*⁹; *...nazm olmuşken âhirete intikâl itmişdür.*¹⁰; *...Kili'ye kâzî olup sene ihdâ ve hamsîn ve tis'ami'ede intikâl eylemişdür.*¹¹

Aslına İntikal Etmek

Çalışmada bu ifadenin bir örneğine rastlanmıştır. Dikkat edileceği üzere bu ifade üstteki başlıkla yakın anlamdadır. Fakat Âşık Çelebi'nin ifade zenginliğini göstermek amacıyla bu ifadeye ayrı başlık açılmıştır.

*Merhûm şeh-zâde Sultân Mehemed sancaga çıkdukda aña kâtib-i sır oldı. Çün merhûm âhirete irtikâl eyledi kullu şey'in yerci'ü ilâ aslihi¹² mûcibince yine kâtib-i dîvân-ı Süleymânî olup aslına intikâl itdi.*¹³

¹ Çalışmada kullanılan sözlükler şunlardır: Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Anka Yay., İstanbul, 2009; Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kit., Ankara, 1999; Mehmet Kanar, Farsça-Türkçe Sözlük, Deniz Kitabevi, İstanbul, 2000; Şemşeddin Sami, Kâmus-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2002.

² Vecdî, 551

³ Şa'irî, 1407

⁴ Âsafî, 343

⁵ Emîrî, 381

⁶ Nişânî-i Evvel, 868

⁷ İzârî-i Sâni, 1060

⁸ Şâh Kâsım, 1417

⁹ Şükrî, 1430

¹⁰ Şehdî, 1451

¹¹ Gulâmî, 1661

¹² Herkes aslına çeker.

¹³ Nûhî, 901

Can Vermek

Bugün de ölmek anlamında kullanılan tabirlerden bir tanesidir. Meşâ‘irü’ş-şuarâ‘da bir örneği mevcuttur.

Âhir-i ‘ömri seb‘ine irmişdi ki yine Felibe‘de kûşe-i zilletde bir selîta vü ‘acûze câriyesi derdinden cân verdi.¹⁴

Dünyadan Gitmek

Çalışma sırasında bir örneğine rastlanan ifade bugün de ölmek manasında kullanılmaktadır.

Maraz dahı hüçûm idüp fakîr ü zelîl marîz ü ‘alîl dünyâdan gitdi.¹⁵

Ecel Ermek/ Eceli Yetmek

Âşık Çelebi‘nin ölümü ifade etmek için kullandığı tabirlerden birisidir. Eserde üç yerde tespit edilmiştir.

Sofya vü Üsküb vü Siroz‘a defe‘âtle kâzî olup âhir yine Sofya‘da kâzî iken sene ihdâ ve sittîn ve tis‘ami‘ede ecel irdi.¹⁶; Sene hamsîn ve tis‘ami‘ede eceli irüp târîk-i na‘ma vü be‘sâ oldi.¹⁷; Sehl müddetden gelüp sene erba‘a ve hamsîn ve tis‘ami‘ede İstanbul‘da eceli yitdi.¹⁸

Ecel Önün Almak

Önünü almak deyimini “önlemek” anlamında kullanılmaktadır. Âşık Çelebi, Ahmed Çelebi‘nin daha üst makamlara yükselmesinin ecel tarafından önlendiğini aşağıdaki şekilde dile getirmiştir.

Hikmet Allâh‘uñ ol kâzîlıkda ecel önün aldı.¹⁹

Fevt Olmak

Ölmek anlamında olan kelime, Meşâ‘irü’ş-şuarâ‘da ölümün anlatımında en çok kullanılan tabirdir. Eserde yirmi üç defa geçmektedir.

Evronos Beg oğlu Abdî Beg yanında sancaklarda bile âhir fevt olmuşdur.²⁰; ... ‘Unfuvân-ı şebâbda fevt olduğundan ...²¹; Edirne‘de hâssa harâc emîni iken fevt olmuşdur.²²; Ol fevt oldukdan soñra Zemîmi tarîk-i ‘ilmden²³; Tarîk-i ‘ilmden

¹⁴ Cefâyî, 468

¹⁵ Zeynî, 589

¹⁶ ‘Abdî, 1040

¹⁷ ‘Alî, 1108

¹⁸ Garîbî, 1633

¹⁹ Ahmed Çelebi Pâre Pâre, 315

²⁰ Usûlî, 344

²¹ Bahâyî, 431

²² Vahdî, 552

²³ Zemînî, 581

mülâzım olup Âhî'den soñra Karaferye'ye müderris olup anda fevt olmuşdur.²⁴; Hikmet Allah'uñ mezkûr İslî 'Abdî dahi çok zemân geçmeden 'ömr ü mansıbdan ber-hûrdâr olmadan fevt oldı.²⁵; Sene isnâ ve sittîn ve tis'ami'ede pâdşâhumuz şehzâde iken Magnisa'da fevt oldı.²⁶; Merhûm şehrden şehre ve kûydan kûya gezerken ve seyâhat ile kat'-ı menâzil-i 'ömr iderken Tuna yalısında Rusçuk nâm kasabaya geüp bûm hânesi ve 'ankebût âşyânesi gibi teng ü târik ve sûtünları miyân-ı kalb-i şâ'irde hayâl-i miyân-ı dil-berden bârik hâne peydâ idüp anda fevt olup mezârı andadur.²⁷; Birkaç günden soñra fevt olup ecelden gürüz ü güzîr olmadı.²⁸; Merhûmuñ 'ulûfesi Sahn'da yüz olmuş iken Mısır seferinde fevt olmuşdur.²⁹; 'Irâkeyn seferinde Feridî ile bir yılda İstanbul'da fevt olmuşlardur.³⁰; Kifâf-ı nefsi emrinde 'âciz müflis-i nâ-çiz iken İshâk Paşa oğlunuñ 'avretin ki Kemâl Çelebi kızıdır, anı alup ve 'an-karîb fevt olup haylî nukûd u ecnâsa ve emlâk u metâ' ü libâsa mâlik oldı.³¹; Aziz Çelebi tarik-i tadrîse sülûk idüp Dâvûd Paşa müderrisi iken fevt olmuşdur, Sahn'da müderris iken fevt olmuş ve cümle âmâl u emânisi fevt olmuşdur.³²; Hemânâ ki ol hâlden tebdîl-i ahvâl itmedin ve sühtelik pâyesinden nerd-bân-ı isti'dâda gitmedin fevt olmuşdur.³³; Ferzend-i merkûm on yaşın geçdükte fevt oldı.³⁴; Gerçi medresede hâline kâ'il ve fakra mütehammil ve kazâdan mün'azil dil idi, âhir kazâdan dahi hazz-ı mâlî dahi olmadı ve fevt oldukda beytü'l-mâlcıya hisâb-ı ferah ba'dehu vârise gam u gussadan gayrı nesne kalmadı.³⁵; Merhûm sene erbâ' ve sittîn ve tis'ami'ede fevt oldı.³⁶; ...ve kendü zemân-ı devletlerine eser itmek mukarrer iken merkûm fevt olup Kadrî Efendi hük-m-i kadr ile bu kadre irişmek...³⁷; Sene isnâ ve sittîn ve tis'ami'e evâhirinde fevt olup Nişancı Celâl-zâde Ebî Eyyûb semtinde ihyâ itdüğü câmi'-i şerîf harîminde ki Nişancı Beg'ün cümle-i âsâr-ı hayrındandır ki şu'arâ vü zürefâyâ medfen eylemişdür anda medfûndur.³⁸; Mardin'de kâzî iken sene erba'a ve hamsîn ve tis'ami'ede fevt olup semend-i 'ömri meydân-ı hudûd-ı seb'îne irgürmişdür.³⁹; Âhir sene selâsîn ve tis'ami'ede fevt olup binâ itdüğü mescidi hazîresinde medfûndur ve Bahârî didüğü üzre...⁴⁰; Ol fevt olup iki oğlu kalmışdur kihteri Ahmed nâm idi Revnâkî tahallus iderdi.⁴¹; Şîrî-i Silivrevî biñ senesi zi'l-hiccesinde sılasında fevt olmuşdur.⁴²

²⁴ Hıfzî, 627

²⁵ Lâmi'î Çelebi, 748

²⁶ Meşrebî, 815

²⁷ Mu'ammâyî, 818

²⁸ Sâ'ilî, 942

²⁹ Sa'dî Çelebi, 981

³⁰ Sehâyî, 1009

³¹ 'Askerî, 1080

³² Fahrî, 1152

³³ Fakîrî, 1213

³⁴ Sâlih Çelebi, 1273

³⁵ Sabûhî, 1285

³⁶ Sadrî, 1288

³⁷ Kadrî Efendi, 1312

³⁸ Kandî-i Müverrîh, 1334

³⁹ Remzî Çelebî el-Kadı, 1382

⁴⁰ Revânî, 1390

⁴¹ Revnâk, 1394

⁴² Şîrî-i Diger, 1469

İrtihal Eylemek

İrtihal etmek bir yerden başka bir yere gitmek, nakl-i mekân etmek anlamındadır. Kelimenin ikinci anlamı ölümdür. Meşâ'irü's-şuarâ'da bu tabire de tesadüf edilmektedir.

Âhir Selânik'de intikâl ve diyâr-ı âhirete irtihâl eyledi.⁴³; Sene ihdâ ve erba'in ve tis'ami'ede yine kendü kasabasında irtihâl eyledi.⁴⁴; Sene tis'a ve erba'in ve tis'ami'ede fevt oldı.⁴⁵; Tarik-i 'ilmde âhirete irtihâl eylemişdür.⁴⁶; ...İstanbul'a gelüp ba'dehu Mısır seferinde sene isnâ ve 'ısrîn ve tis'ami'e şa'bânınun leyle-i berâtında âhirete irtihâl ider.⁴⁷

Mevti Vâki Olmak/ Mevt Olmak

Ölüm, âhirete göç, dünyadan gitmek anlamlarına gelen mevt kelimesi Meşâ'irü's-şuarâ'da iki biyografide yer almaktadır.

Ba'dehu mevti vâki' oldı.⁴⁸; Kırk akça ile kazâdan ma'zûl iken Manastır'da fevt oldı medfün kalan mâlı gibi kendü dahı medfün-ı genc-i çâh-ı mevt oldı.⁴⁹

Müteveffa Olmak

Ölü, vefat etmiş, ölmüş anlamlarındaki kelime, eserde beş şair biyografisinde kendine yer bulmuştur.

... İstanbul kâzısı iken müteveffâ olan Kara Çelebi demekle ma'rûf...⁵⁰; Sofyâ'ya ve Felibe'ye kâzî olup Gelibolı'da kâzî iken sene isnâ ve erba'in ve tis'ami'ede müteveffâ olmuştur.⁵¹; Sene isnâ ve hamsîn ve tis'ami'ede müteveffâ olur, vâsıl-ı bâb-ı mevlâ olur.⁵²; Kendü Semâniyye müderrisi iken müteveffâ olmuş fâzıl u 'âlimdür.⁵³; Âhir yine Üsküb'de müteveffâ olmuştur.⁵⁴

Ölmek

Meşâ'irü's-şuarâ'da ilginç bir şekilde bir kez kullanılan ve temel anlam olması yönüyle daha çok tekrar edilmesi beklenen ifade ölmektir. Sadece 'Atâ isimli şairin hayat hikâyesi anlatılıyorken karşılaşılmıştır.

⁴³ Emânî, 356

⁴⁴ Hayretî, 640

⁴⁵ Nihâlî, 911

⁴⁶ Sâkî, 940

⁴⁷ Hâtemî, 1498

⁴⁸ Halil-i Zerd, 1534

⁴⁹ Zuhûrî, 1607

⁵⁰ Hecrî, 533

⁵¹ Me'âlî, 762

⁵² 'Abdü'l-'Azîz Çelebi, 1042

⁵³ 'İzârî, 1058

⁵⁴ 'Atâ-yı Üskübî, 1093

Hayfâ ki zemân-ı cevânîde sünbülü güle sâyebân ve hâtem-i la'li henûz harî-i misk içinde nihân olmadan öldi.⁵⁵;

Ömrü Âhir Olmak/ Âhire Ermek

Tabirden de anlaşılacağı üzere ömrün son bulması anlamındadır. Âşık Çelebi'nin eserinde iki yerde geçmektedir.

Bu esnâda tonanma olup Nakkâş Haydar ki mîrî re'islerdendir, anuñla tonanmaya gitdi. Eceli anda imiş, derdmendüñ kovuş evi tahtası üzerine kürekçiler içinde ömri âhir olup işi bitdi.⁵⁶; Merhûm hayli pesend idüp Vize kazâsın virüp 'Amrî'nün 'ömri anda âhire irmişdür.⁵⁷

Ömrü Fenâya Varmak

Fenâ, Arapça bir kelime olup fani olmak, yok olmak anlamına gelmektedir. Ömrün yok olmasından maksat ise ölümdür. Meşâ'irü's-suarâ'da bir yerde tesadüf edilmiştir.

'Âlem-i seyâhatde fakr u felâketde vücûdı hebâya ve 'ömri fenâya varmışdur.⁵⁸

Rihlet Eylemek/ Kılmak

Rihlet; geçmek, göçmek, göç eylemek, ölmek anlamlarına gelmektedir. Meşâ'irü's-suarâ'da on yedi farklı biyografide tekrarlanmış olması dikkat çekmektedir. Âşık Çelebi'nin ölüm yerine en sık kullandığı ikinci ifade olduğu tespit edilmiştir.

Âhirü's-selâmeti fi'l-vahdeti⁵⁹ diyüp vilâyet-i Rûmili'nde Vardar Yenicesi'ne 'azîmet idüp âhir-i 'ömrlerine dek serîr-i irşâd-nişîn olup bu nişîmenden ol mekâna rihlet eylediler.⁶⁰; Kitâbetden ferâgat ider, çok zemân geçmedin rihlet ider.⁶¹; Çok zemân geçmedin sene erba'inde fasl-ı hamsinde sinîn-i 'ömri hudûd-ı sittinde iken Burusa'da rihlet idüp kal'a dâhilinde babası mescidi hazîresinde defn itdiler.⁶²; Sene erba'a ve hamsîn ve tis'ami'e zi'l-ka'desinüñ evâsıtında rihlet itdi.⁶³; Sene semân 'aşr ve tis'ami'e cemâziye'l-evvelisinüñ on altı günü cum'a günü magrib vaktinde rihlet kılır.⁶⁴; Sultân Süleymân-ı merhûm Sigetvar fethinde rihlet idüp nasb-ı 'inleri ve nûr-ı çeşm-i cihân-bînleri ferzend-i ferzâneleri ve halef-i hakîfe-i yegâneleri olan pâdşâhumuz⁶⁵; Ömrin şâhid-bâzlıkla

⁵⁵ 'Atâ, 1094

⁵⁶ 'İlmî-i Sâni, 1098

⁵⁷ 'Amrî, 1125

⁵⁸ Sürûrî-i 'Acemî, 963

⁵⁹ Esenlik yalnızlıktadır.

⁶⁰ Şeyh İlâhî, 285

⁶¹ Tâli'î, 648

⁶² Lâmi'î Çelebi, 748

⁶³ Muhyî, 792

⁶⁴ Mesîhî, 809

⁶⁵ Nişânî Beg, 874

ve mey ü sâza dem-sâlıkla geçirüp âhir rihlet eyledi.⁶⁶; Tarîk-i 'ilmde iken ferâgat ve bir zemân kuzât yanında ihtiyâr-ı niyâbet idiüp âhir Ulama Paşa'ya hâce olup anuñ yanında âhirete rihlet eyledi.⁶⁷; Merhûm sene hamse ve erbâ'în ve tis'ami'e şevvâliniñ ikinci günü rihlet eyledi, vedî'a-i rûhî teslim-i hâzin-i gencîne-i rahmet eyledi.⁶⁸; Sene ihdâ ve erbâ'în ve tis'ami'ede rihlet etdi.⁶⁹; 'Azmi tâ ölince anuñ sâye-i devletinde istirâhat ve 'âkıbetanuñ zill-ı hîmâyetinde rihlet eyledi.⁷⁰; Ba'de'l-halâs çok sag olmayıp rihlet eyledi.⁷¹; Âhir sene tis'a ve selâsîn ve tis'ami'ede dâr-ı 'ukbâya rihlet eyledi ölince yine makbûl-ı ashâb-ı câh u celâl ve musâhib-i fuzalâ-yı ehl-i kemâl idi.⁷²; Akçası yüz oldukda koyunu biñ olmışça hazz idiüp sene sütte ve erba'în ve tis'ami'ede âhirete rihlet eyledi...⁷³; Birkaç yıl anda kayd-ı hayâtda olup âhir dâr-ı âhirete rihlet itdi, derd-i pâdan belki cümle dâdan cânını râhat itdi.⁷⁴; Tab'ı halâvetden ve şî'ri belâgatden hâlî degüldür. Tokuz yüz altmış tokuzda rihlet itmişdür ki Celâl Beg'ün târihi sebkât itmişdür.⁷⁵

Vefat Eylemek

Bugün de kullanılan ve ölümü karşılayan ifadelerden birisidir. Âşık Çelebi bu ifadeyi on altı kez kullanmıştır ve rihlet eylemek ifadesinden sonra en çok tekrar edilen üçüncü ölüm ifadesi olmuştur.

Mülâzım iken vefât eyledi.⁷⁶; Sinni hudûd-ı sittinde kendü Çatalca'da seb'în ile kâzî iken Edirne'de sene semân ve hamsinde vefât eyledi.⁷⁷; Hâşimî ki mezkûr olsa gerekdür, Rûmili'nde anuñ kâzılığına varup hudûd-ı hamsîn ve tis'ami'ede anda vefât eyledi.⁷⁸; Fakr u fâka ve zecr ü 'anâ ile gâr u kürbetde vefât itdi.⁷⁹; Kesderye kâzısı iken sene semân ve hamsîn ve tis'ami'ede vefât itdi.⁸⁰; Seyr ü seyâhatde 'ömr geçirüp İstanbul'da sene selâse ve hamsîn ve tis'ami'ede fevt olup sene hamse ve erba'în ve tis'ami'ede vefât itdi.⁸¹; Sene isnâ ve seb'în ve tis'ami'ede ol mansıbdâ vefât itdi⁸²; ... âhir yine şehrinde âhirete gider; cihân kime vefâ itdi ki aña ider.⁸³; Hâlâ İvrace'de kâzî idi ki muhârrem sene erba'a ve seb'în ve tis'ami'ede vefât itdi.⁸⁴; Filibe'de yüz yitmiş akça ile kâzî iken sefer-i 'Irâkeyn'de sene ihdâ ve erba'în ve tis'ami'ede vefât itdi.⁸⁵; Medîne-i münevvere

⁶⁶ Nehârî, 904

⁶⁷ Servî, 977

⁶⁸ Sa'dî Çelebi El-Müftî, 984

⁶⁹ Selmân-ı Aydınî, 1000

⁷⁰ 'Azmi, 1069

⁷¹ Râhî, 1342

⁷² Refîkî, 1377

⁷³ Şâh Kâsım, 1415

⁷⁴ Şîrî, 1464

⁷⁵ Cenâbî Paşa, 493

⁷⁶ İlâhî, 354

⁷⁷ Bahârî, 435

⁷⁸ Derûnî, 514

⁷⁹ Hâtîfî, 528

⁸⁰ Vahyî-i Sâni, 557

⁸¹ Keşfî, 719

⁸² Mustafâ Çelebi

⁸³ Sûzî, 1007

⁸⁴ 'İşretî, 1084

⁸⁵ 'Alî, 1122

kâzîsı iken vefât iden Ahmed Çelebi'den mülâzımdur yine tahsîl-i 'ilm ü kemâle müdâvidür.⁸⁶; Anatoli'da bilâd-ı mu'azzamdan 'Antalya ve emsâline kâzî olup vefât itmişdür.⁸⁷; ...diyüp sûret-i hayretde halka-i hibretin ızhâr idüp dünyâ vü mâfihâdan ve bil'l-cümle mâ-sivâdan hayâtında rihlet ve sene semân ce hamsîn ve tis'ami'de Burusa'da vefât eyledi.⁸⁸; Ammâ bizümle hûşmendâne kelimât eyledi. Helâlleşüp vedâ' itdük iki günden soñra işitdük ki vefât eyledi.⁸⁹; Merhûm dahı Sultân Selîm'den soñra çok zemân geçmedin vefât itdi.⁹⁰; Ol mansıbdâ iken vefât itdi.⁹¹

Meşâ'irü'ş-şuarâ'da yer alan bu örnekler daha önce de belirtildiği gibi ölümü doğrudan ifade eden cümlelerdir. Meşâ'irü'ş-şuarâ metninin tamamı içine yerleşmiş olan bu cümlelerin çoğunun birbirinin tekrarı olduğu da ardı ardına sıralandığında daha rahat görülmektedir. Âşık Çelebi'nin çalışmanın ilk bölümüne konu edilen seksen dokuz biyografisine bakıldığında kullanılan ölüm ifadeleri şu şekilde sıralanmaktadır:

	Ölüm İçin Kullanılan Tabir	Tekrar Sayısı
1	Fevt Olmak	23
2	Rihlet Eylemek/ Kılmak	17
3	Vefat Eylemek	16
4	Ahirete İntikal Etmek	8
5	İrtihal Eylemek	5
6	Müteveffa Olmak	5
7	Ecel Ermek/ Eceli Yetmek	3
8	Ahirete Azim Olmak/ Gitmek	2
9	Mevti Vaki Olmak/ Mevt Olmak	2
10	Ömrü Ahir Olmak/ Ömrü Ahire Ermek	2
11	Aslına İntikal Etmek	1
12	Can Vermek	1

⁸⁶ Firdevsî, 1158

⁸⁷ Kâdirî, 1309

⁸⁸ Kadrî Efendi, 1315

⁸⁹ Rahîkî, 1352

⁹⁰ Şâh Mehemmedü'l-Kazvîni et-Tabîb, 1421

⁹¹ Cenâbî Paşa, 493

13	Dünyadan Gitmek	1
14	Ecel Önün Almak	1
15	Ölmek	1
16	Ömrü Fenaya Varmak	1

Bu sıralama, Âşık Çelebi'nin Meşâ'irü's-suarâ'da ölümü karşılamak için on altı farklı kavram kullandığını göstermektedir. Görüldüğü üzere Âşık Çelebi bazı kelimeleri çokça tekrar etmişken bazı ifadeleri sadece bir kere kullanmıştır. Meşâ'irü's-suarâ'da kişilerin ölümünü karşılamak için en çok fevt oldu ifadesi kullanılırken bunu rihlet eylemek/ kılmak ve vefat eylemek ifadeleri takip etmektedir. Tabloda görüleceği üzere altı ifade ise yalnızca bir kez kullanılmıştır. Türkçe olan ölmek ifadesinin ise yalnızca bir kere kullanılması da dikkat çekicidir.

Âşık Çelebi'nin bazı şair biyografilerinde bahsedilen şahısların ölümlerinin nasıl gerçekleştiğini de anlattığı görülmektedir. Âşık Çelebi eserinde Tulû'î'nin boğularak öldüğünü, Monlâ Lütfî'nin ve Kandî-i Müverrih biyografisinde İbrahim Paşa'nın katledildiğini yani idam edildiğini; Ârifî'nin gurbette köle olarak öldüğünü ve şehitlik makamına ulaştığını; Adnî'nin Yedikule zindanlarında uzun bir süre hapis yattığını ve akabinde idam edildiğini; Özrî'nin ise açılan bir reml falı üzerine ayın tutulacağı gün Rodos'a yapılacak sefer sırasında öleceğinin söylendiğini eserinde konu etmiştir. Bahsi geçen biyografilerdeki ifadeler doğrudan ölüm ifadesi olmamakla birlikte Âşık Çelebi'nin ölüm konusundaki tutumunu göstermesi açısından önem arz ettiği düşünülerek çalışmanın bu bölümünde kısaca temas edilmiştir. Bu konu ile ilgili cümleler aşağıda yer almaktadır.

Ba 'del- 'azl ol havâlîde Eşkum-nâm suda gark oldı fî senede.⁹²; Sultân Bâyezîd dahı katline rızâ virür. Sene tisa' ve tis'in ve semâniyede katl iderler.⁹³; Sene isnâ ve erbâ'in ve tis'ami'ede ki İbrâhîm Paşa-yı merhûm katl olunmuşdur....⁹⁴; Ehl ü evlâdından dūr, sümûm-ı gumûmla mahrûk u mahrûr ol diyârda fevt olup şehîd oldı.⁹⁵; Bu kadar kadr u câhdan soñra mazhar-ı gazab olup Yidi Kulle'de niçe gün habs iderler, âhir katl idüp telef-i nefis iderler.⁹⁶; Kendü vü remmâl Mustafâ ittifâk idüp ol seferde mevtin tasrîh iderler ve husûf-ı kâmer vâkı' olduğu gice fevt olacagın tahkîk ü tashîh iderler. Fi'l-hakîka ol'asrda fevti öyle vakı' olup ol ahşâm ay tutıldı. Kendü yatsudan soñra intikâl idüp sabâh şühedâ-yı Rodos'la medfûn ve genc-i nihân gibi mahzûn olur.⁹⁷

⁹² Tulû'î, 653

⁹³ Monlâ Lütfî, 731

⁹⁴ Kandî-i Müverrih, 1334

⁹⁵ Ârifî, 1033

⁹⁶ Adnî, 1057

⁹⁷ Özrî, 1064

Sonuç:

Âşık Çelebi, şairlerin hayatları hakkında bilgi verirken onların ölümlerini de mümkün olduğu kadar bu biyografilerin içerisinde okuyucuya aktarmıştır. Görüldüğü üzere Âşık Çelebi doğrudan ölümü karşılayan on altı kavram kullanmıştır. Bu kavramların bazıları birbirine yakın ifadelerdir. Fevt olmak, rihlet eylemek ve vefat etmek ifadeleri "ölüm"ü karşılamak için en çok kullanılan ifadelerdir. İkinci makalede konu edilecek olan ölüm tasvirleri de göz önüne alındığında çalışmanın Âşık Çelebi'nin edebî kişiliğinin daha iyi anlaşılması noktasında küçük de olsa bir katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Kaynakça:

- Bahadır, Savaşkan Cem. (2013), "Klasik Türk Şiirinde Bir Motif Olarak Ölüm Sonrası Aşk", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.2, Ankara, s. 273-294.
- Batıslam, H.Dilek. (2003), "Divan Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm", *Folklor/Edebiyat*, C.IX, S. XXXIV, Ankara, s.186-199.
- Cebecioğlu, Ethem. (2009), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul, Anka Yay.
- Devellioğlu, Ferit. (1999), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, Aydın Kitabevi.
- Doğan, Muhammet Nur. (2009), *Fuzûlî'nin Poetikası*, Yelkenli Yay., İstanbul.
- İsen, Mustafa. (1997), *Acıyı Bal Eylemek*, Akçağ Yay., Ankara.
- Kanar, Mehmet. (2000), *Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul, Deniz Kitabevi.
- Kaplan, Yunus. (2010), "Divan Şiirinde Ölüm Karşısında Âşıkların İstekleri", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/3 Summer, s.3-20.
- Kılıç, Filiz. (2010), *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-suarâ (Şairler Tezkiresi)*, İstanbul Araş. Enstitüsü Yay., İstanbul.
- Kılıç, Filiz. *Âşık Çelebi Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, www.kulturturizm.gov.tr
- Onay, Ahmed Talat. (1993), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Haz. Cemal Kurnaz, Ankara, T.D.V.Yay.
- Öztürk, Murat. (2012), "Mâtemin Keyfini Çıkarmak: Klasik Türk Şiirinde Ölümlere Duyulan Sevinçler", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/1 Winter, s. 1803-1823.
- Sami, Şemşeddin. (2002), *Kâmus-ı Türkî*, İstanbul, Çağrı Yayınları.
- Savran, Ömer. (2009), "Klâsik Siirimizde Ölüm Teması ve Ölümle İlgili Bazı Âdetler", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S.2, s.170-188.
- Yeniterzi, Emine. (1999), "Divan Şiirinde Ölüm Dair Bazı Hususlar", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.5, Konya, s.115-139.

Doç. Dr. Hasan KAYA

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Tekirdağ/TÜRKİYE
hasankaya@nku.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-9244-3113

DİVAN ŞİİRİNDE “İŞ ASMAK” DEYİMİ ÜZERİNE

THE IDIOM İŞ ASMAK IN OTTOMAN POETRY

DOI Number: 10.28981/hikmet.495540

ÖZ

Bir dilin anlam zenginliğinin göstergelerinden biri de o dildeki deyim yapılarıdır. Türkçe deyim varlığı bakımından oldukça zengin bir dildir. Divan şairleri Türkçe deyimlerin anlam ve çağrışım zenginliğinden sık sık istifade etmiştir. Bu deyimlerden büyük bir kısmı günümüzde de kullanılmakla birlikte bir kısmı kullanımdan düşmüştür.

Bu makalede bugün deyim sözlüklerinde yer almayan ancak divan şiirinde çok sayıda örneği görülen “iş asmak” deyiminin anlam özellikleri üzerinde durulmuştur. Deyimin yapısı, olumsuz şekli, önüne aldığı farklı yapılarda hangi anlam katmanlarına dönüştüğü; bu deyim divan şairlerinin hangi anlam çerçevesinde kullandığı örneklerle izah edilmiştir. Deyimin kaynağı ve çıkış noktası üzerine tespitler yapılmıştır. Böylece bir yandan deyim sözlüklerine girmemiş bu deyim varlığına dikkat çekilmiş ve anlam çerçevesi çizilmiş, bir yandan da divan şairlerinin sanat ve estetik anlayışları ile Türkçeyi kullanmada deyimlerden nasıl ustalıkla yararlandıkları ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, deyim, iş asmak, iş asmamak

ABSTRACT

One of the indicators of a language's semantic richness is the idiomatic structures it involves. In this respect, it can be said that Turkish is a very rich language. Ottoman Poetry poets highly benefited from the semantic and associational richness of Turkish language. Most of these idioms have still been used today while some of them have become archaic in time. In this article, semantic features of the idiom “iş asmak, which is often used in Ottoman poetry although not mentioned in the dictionary of idioms, will be analyzed. Structure of the idiom, negative version, meanings it carry when different prefixes are used are attempted to be explained; on the other hand, examples of the use of “iş asmak” by different poets will be explained in terms of the semantic frames it has. Different evaluations about the resource of the idiom and starting point are mentioned until today. Thus, existence of this idiom which is not included in the dictionary of idioms is highlighted in this study and its semantic frame is drawn; artistic and aesthetic understandings of Ottoman poetry poets and their professionalism in the use of Turkish language are presented to the readers in this study.

Keywords: Ottoman poetry, idiom, iş asmak, iş asmamak

Giriş

Deyimin kaynaklarda birkaç farklı tanımı yapılmıştır. Bunlar: “Bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özet bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce (Aksoy, 1988: 52); genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış anlatım, tabir (Türkçe Sözlük, 1998: 576); anlatıma akıcılık, çekicilik katan, çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan, genellikle de birden çok sözcüklü dil ögesi, kalıplaşmış sözcük topluluğu (Püsküllüoğlu, 2006: 7); en az iki söz varlığından oluşan ve gerçek anlamları dışında mecazî anlam ile pekiştirilmiş bulunan kalıplaşmış söz öbeği ya da deyiş (Parlatır, 2008: 1)” şeklindedir. Bu tanımlarda deyimlerin iki veya daha çok kelimeden oluşması, mecazlı ve özlü bir anlatıma sahip olması ve kalıplaşması başlıca özellikleridir.

Divan şairleri söylemek istediklerini daha açık, net ve etkili bir biçimde ifade etmek; anlatımı çekici kılmak, şiirlerini süslemek için Türkçe deyimlerden faydalanmışlardır (Kaya, 2011: 15). Deyimlerle divan şairleri söyleyişlerine derinlik ve çok katmanlı bir yapı kazandırır (Ayçiçeği, 2018: 164).

Divan edebiyatında deyim kullanımı ile ilgili son yıllarda pek çok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda bir şairin divanında ya da başka bir manzum eserinde yer alan deyimlerin, bir dönemde kullanılan deyimlerin, birden çok şairin şiirlerinde yer alan deyimlerin tespit edildiği, örneklediği pek çok çalışmanın yapılması deyimlerimizin tespitini sağlamanın yanında Türkçenin deyim zenginliğini de gözler önüne sermesi bakımından oldukça önemlidir. Bugün az bilinen veya tamamen unutulmuş deyimlerin anlam çerçevesinin çizildiği yayımlar da oldukça değerlidir (Kaya, 2018: 496). Buna “gen yakadan”, “el oyunu”, “çok başlı (ziyâde-ser)”, “ter düşmek”, “el arkası yerde”, “kıl yarmak”, “bend geçmek, hurde geçmek, kapı geçmek”, “toprak başa”, “ağzı mühürlü”, “kıl kondurmamak”, “ayak deri” gibi deyimleri ele alan yayımlar örnek gösterilebilir.¹ Kimi zaman günümüzde bilinmeyen deyimlerin bazı metin ve inceleme çalışmalarında deyim olarak anlaşılmadığı veya deyim bilinememesinden dolayı yanlış okuma ve değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir (Demirkazık, 2013: 619). Divan edebiyatında kullanılan bazı

¹ Detaylı bilgi için bk. Mehmed Çavuşoğlu, “Gen Yakadan”, *Divanlar Arasında*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s. 98-104; M. Fatih Köksal, “Klasik Şiirimizden Bilinmeyen Bir Deyim: El Oyunu”, *Bilgi*, 2001, S. 16, s. 127-135; Ülkü Çetinkaya, “Divan Şiirinde ‘Çok Başlı (Ziyade-Ser)’ Deyimi Üzerine”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Winter 2009, Volume 4/2, s. 226-245; Ozan Yılmaz, “Klasik Türk Edebiyatı’nda Bir Deyim: Ter Düşmek”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 2009, S. 21, s. 155-170; H. İbrahim Demirkazık, “El Arkası Yerde Deyimi ve Bu Deyimin Divan Şiirindeki Kullanımı”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Spring 2013, Volume 8/4, s. 617-633; Sezer Özyaşamış Şakar, “Kılı Kaç Yarmak?”, *TÜBAR*, 2013, S. 14, s. 207-218; Murat A. Karavelioğlu, “Divan Şiirinde ‘Bend Geçmek’, ‘Hurde Geçmek’ ve ‘Kapı Geçmek’ Deyimleri Üzerine”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 2014, S. 31, s. 175-204; Ozan Yılmaz, “Toprak Başa, Baş Toprağa Tarihî Bir Türk Kargışının Klasik Türk Şiiri’ne Yansımaları”, *Millî Folklor*, 2014, S. 101, s. 171-181; Bilal Güzel, “Klasik Türk Şiirinde ‘Ağzı Mühürlü’ Deyimi Üzerine”, *Littera Turca*, Winter 2017, Volume 3/1, s. 99-106; Hasan Kaya, “Divan Şiirinde Kıl Kondurmamak Deyiminin Anlam Çerçevesi”, *Bir Devr-i Kadîm Efendisi Prof. Dr. Tahir Üzgör’e Armağan*, Editör: Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe, Yayınevi, Ankara 2018, s. 495-508; Hasan Kaya, “Divan Şiirinde Ayak Deri Deyiminin Anlam Özellikleri”, II. Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu, Çanakkale, 02.11.2018-04.11.2018.

deyimlerin deyim sözlüklerinde yer almaması veya kullanımdan düşmüş olması bu deyimlerin müstakil değerlendirmelerde ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

“İş Asmak” Deyiminin Yapı ve Anlam Özellikleri

“İş asmak” deyimini bir isim ve bir fiil unsurundan oluşmuştur. Deyim genellikle olumlu çekimde kullanılmakla birlikte “iş asmamak” şeklinde olumsuz yapıda da karşımıza çıkarken az da olsa deyimini oluşturan kelimelerin takdim-tehir yoluyla yer değiştirdiği, deyimini oluşturan yapıların arasına kelime veya kelimelerin girebildiği örneklere rastlanmaktadır.

Bu deyimden bugün dilimizde kullanılan ve “bir işi savsaklamak, geciktirmek, yapmamak” anlamlarına gelen “iş asmak” yapısı ile bir ilgisi yoktur.

“İş asmak” deyimini kapsamlı deyim sözlüklerinde yer almazken M. Ali Tanyeri’nin *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler* adlı eserinde geçmektedir. Burada deyimde “üstün olmak, üstün görünmek” anlamı verilmiş ve Necâtî (ö. 1509) ile Zâtî’ye (ö. 1546) ait birer beyit örnek olarak gösterilmiştir (Tanyeri, 1999: 153).

Deyime dair pek çok örneğe bakıldığında deyimden yaygın ve geniş bir anlam çerçevesine sahip olduğu görülmektedir.

Deyimi meydana getiren kelimelerden “iş” kelimesinin pek çok anlamının yanında “geçim sağlamak için herhangi bir alanda yapılan çalışma, meslek”, “nakış, örgü gibi elde yapılan şey”, “emek, işçilik, ustalık” anlamları da vardır (Türkçe Sözlük, 1998: I/1111). Ayrıca *Tarama Sözlüğü*’nde “iş” kelimesinin “denk, benzer” anlamına da dikkat çekmek gerekir (Dilçin, 2013: 130). Deyimin fiil unsuru olan “asmak” fiilinin deyimde kendi anlamını da hatırlatacak biçimde kinayeli kullanıldığı görülür.

Deyimin anlam özelliklerinin birbiri ile ilişkili dairesel bir yapı arz ettiği, bu yapının merkezinde “baş almak, idam etmek, öldürmek; başını vermek, asılmak” ve “pazarda ustalık eseri bir işi asmak (sergilemek)” anlamlarının olduğu görülmektedir. Bu anlamlara ek olarak deyimden “ustalık, sanat ve hüner göstermek” anlamında kullanımı da söz konusudur. Ustalığa dair işin asılması o işin sergilenmek üzere asılması şeklinde anlaşıldığı gibi ayrıca mesela bir okçunun veya cambazın insanlar önünde ustalığını sergilemesi şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. Deyimin “baş almak, idam etmek; başını vermek, asılmak” anlamları ile “çarşı ve pazarda ustalık eseri ürünü asmak, ustalık sergilemek” anlamının birleşerek kullanıldığı bir anlam dairesi daha söz konusudur. Pek çok örnekte Hallâc-ı Mansûr’un asılması, bazı örneklerde de aşığın veya onun gönlünün sevgilinin saçına asılması ile rakibin âşık tarafından asılması hep “iş asmak” deyimini ile karşılanmıştır.

Deyimin “üstüne” yapısı ile “birinin, bir şeyin üstüne iş asmak” şeklindeki örneklerinde “birini ustalıkta, sanat ve hüner göstererek geride bırakmak”, “birine üstün gelmek” anlamlarında kullanıldığı görülür. Burada da “daha önce asılmış bir işin üstüne iş asarak onu geride bırakmak” şeklinde bir anlamın olduğu dikkat çeker. Bu daire de “ustalık işi eseri sergilemek” anlamı ile ilişkili olup onun devamındaki uygulamaya karşılık gelir. Bu da ustalık iddiası ile asılan işin üstüne veya ustalık iddiası taşıyan kişinin üstüne iş asılmasıdır.

Deyimin olumsuz şekillerinde görülen “üstüne” yapısı ile “iş asmamak” şeklindeki örneklerde “birini geçmemek, bir işte benzersiz olmak, geçilmemek” anlamları söz konusudur.

Bu deyimden dair yapılan taramalarda yaklaşık iki yıllık bir çalışma sonunda tespit edebildiğimiz örnek sayısı 35 olmakla birlikte birbirine çok benzeyen bazı

örnekler bu makaleye alınmamıştır. Taramada pek çok divan, mesnevi, mecmuaya bakılmıştır; yine de divan şiirindeki örneklerin bizim tespit edebildiklerimizle sınırlı olmadığı düşünülmelidir. Bu makalede 20 farklı şaire ait 24 örnek incelenmiştir. Makaleye en çok örneği alınan şair 3 örnekle Zâtî’dir. Yine tespitlerimizde bu deyim en sık kullanan şairlerin Zâtî (dört kez), Necâfî (dört kez) ve Seyyid Şerîfî (üç kez) olduğu görülmüştür. Tespit edilebilen örnekler 15 ve 16. yüzyıla ait örneklerdir. Büyük bir bölümünün 16. yüzyıla ait olması deyim bu yüzyılda yaygın olduğunu, günümüze ulaşmamasından hareketle 17. yüzyıla birlikte kullanımdan düştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Örnekler üzerinde deyim anlam özelliklerinin tarihî bir sıra ile oluşup oluşmadığı tespit edilememektedir.

Deyimin yapısal ve anlamsal özellikleri şu şekilde sınıflandırılabilir:

1. Baş Almak, İdam Etmek, Öldürmek

“İş asmak” deyiminin olumlu ve olumsuz çekimde kullanıldığı bu ilk anlam dairesinde “baş almak, öldürmek, idam etmek” anlamı söz konusudur. “İş asmak” yapısının önüne bazı örneklerde “bir” kelimesinin de eklendiği ve “bir iş asmak” şeklinde kullanıldığı görülür.

Behiştî Ahmed’in (ö. 1512?) *İskendernâme*’sinden alınan aşağıdaki örnekte deyim “baş almak, öldürmek” anlamında kullanılmıştır. Beyitlerin alındığı bölümde İskender ile Dârâ’nın savaşı konu edilmiştir. İskender, İran’a girmiş bunun üzerine Dârâ Kirman’a kaçmıştır. Dârâ İskender’e bir elçi ile mektup ve hediyeler göndererek barış ister. İskender, barış isteğini kabul eder ve elçiye çeşitli hediyeler takdim eder (Ayçiçeği, 2014: 183). Bu sırada Dârâ’ya iletmesi için elçiye eğer padişahı sözünü tutmaz ve savaşmaya karar verirse kendisinin Anadolu’ya dönmeyeceğini ve orada ya baş alacağını ya da başını vereceğini ifade etmiştir. İskender bu anlaşma metnini yazarak çeşitli hediyelerle Dârâ’ya göndermiştir:

*Bozarsa velî ‘ahdini pâdişâh
İderse yine cem ‘ cenge sipâh*

*Dönüp itmeyem mülk-i Rûm’a nazar
Ya bir iş asam ya virem bunda ser*

*Yazup ‘ahd-nâme cihân-pehlevân
Şehe gönderür bî-kıyâs armagan*

(Ayçiçeği, e-kitap: 118)

Deyimin kılıçla “baş almak, öldürmek” anlamında kullanıldığı aşağıdaki örnek Bâlî Çelebi’ye (ö. 1553) aittir. Sadrazam Mehmed Paşa’ya sunduğu kasidede şair, Mehmed Paşa’yı överken ona “*Dünyada kimse senin iznin olmadan asla baş almadı, kimsenin kılıcı sensiz (senin iraden, iznin olmadan) asla kesmedi.*” diye seslenmiştir. Şairin “kat’â” ifadesini kullanarak “kesmek” anlamına gelen “kat” kelimesini düşündürmek istediği görülür:

*Kimse re’yünsüz iş asmadı cihânda aslâ
Kimsenün hiç kılıcı kesmedi sensüz kat’â*

(Sinan, 2004: 133)

Aşağıdaki beyitte Emrî (ö. 1575), iş asmak deyimini “baş almak, idam etmek, öldürmek” anlamında kinayeli kullanmıştır. Bu örnekte “ustalık göstermek, ustalık eseri ürününü asmak” anlamı da hissedilmektedir. “*(Ey) Emrî! Amaç (bu) devirde önemli bir iş başarmaksa rakibi âhın dumanının ipi ile as.*” şeklinde günümüz Türkçesine aktarılabilecek aşağıdaki beyitte şair, deyim anlamına

ulaşmada “rüzgâr” kelimesini bilerek tercih etmiştir. “İş asmak” deyimine “baş almak, baş alarak ustalık göstermek” anlamı yükleyen şair, rüzgâr kelimesinin yel anlamını da düşünmüştür. Yapılması istenen iş rakibin, âhın dumanının ipi ile rüzgârda asılmasıdır. Dumanın ipe teşbih edildiği bu ifadede duman ipi ile rüzgârlı bir havada birini asmak oldukça zordur. Şair işte “bu zor işi başar ve ustalığını göster, rakibin başını al” diyerek hem deyim anlamını şiire oturtmuş hem de öfke duyduğu rakibin asılmasını istemiştir:

Emrî rakîbi as resen-i dūd-ı âh ile
Maksûd bir iş asmak ise rûzgârda (Saraç, 2002: 266)

2. Ustalık Eseri Bir İş Asmak (Sergilemek)

Deyime dair örneklerde çarşı, pazar ve dükkân ifadelerinin çokça yer alması bu deyim eski bir pazar uygulamasından, âdetinden doğduğu konusunda fikir vermektedir. Pazarda ustalık eseri ürünü sergilemek, ürünü görünür bir yere asmak şeklindeki uygulamanın deyim bu anlamına kaynaklık etmiş olması düşünülebilir. Günümüzde pazarların kıyafet bölümünde ve dükkânların bazılarında ürünün müşterinin görmesi için asılması uygulamasını akla getirecek şekilde eski pazar ve dükkânlarda da ustaların yaptıkları ustalık eserleri satılmak üzere sergilenmekteydi. Deyimin bu anlamında günümüzde de gördüğümüz bu uygulamayı akla getiren kullanımlar dikkat çeker.

Necâî Bey’e ait aşağıdaki örnekte sevgilinin dağınık kâkülü güzellik pazarında iş asmıştır, yaptığı bu işi de şairin gözlerinin dükkânında sergilemiştir. Bu iş, istiâre ile şairin gözlerinden dökülen la’l ve incidir. Şairin la’l ve inciden muradı istiâre ile şeffaf ve kanlı akan gözyaşlarıdır. Burada usta olan sevgili, iş astığı pazar da güzellik pazarıdır. Sevgilinin ustalık eseri işi ise şairin gözlerinden dökülen yaşlardır. Bu yaşlar sevgilinin ustalık eseri olarak şairin dükkâna benzettiği gözlerinde adeta sergilenmektedir. “İş asmak” deyim böylece “ustalık eseri bir işi sergilemek” anlamında kullanılmıştır:

Hüsn bâzârında iş asmış perîşân kâkülün
Gözlerüm dükkânına la’l ü güher zeyn eylemiş (Tarlan, 1997: 299)

3. Ustalık ve Hüner Göstermek

Deyimin, “ustalık ve hüner göstermek” anlamında kullanıldığı aşağıdaki örnek Likâyî’ye aittir. Kemân kaşlı sevgilinin şairin âhı ile el birliği yapan oku, felek tasından geçtiğinde iş asmış olacaktır. Felek, şekil bakımından bir belîğ teşbih ile tasa benzetilmiştir. Okçuların ustalık göstermek için oku, çeşitli aletlerden geçirdikleri bilinir. Hatta okçuların kullandıkları zihgîr adı verilen ve başparmağa takılan yüzükten usta okçuların ok geçirdikleri kayıtlıdır. Bunun dışında okçulukta darb atışlarıyla ayna tabir edilen metallerin delinmesi amaçlanır. Düşmanın zırhını delme becerisi kazanmak için yapılan talimlerde metali delebilecek özellikte yay, ok ve temren tercih edilir (Yücel, 1999: 52-53, 133). Beyitte söz konusu edilen feleğin taşı da metaldir. “El birliği etmek” ifadesi ile şairin âhının bir ok olarak sevgilinin okuna kılavuzluk edebileceği veya ondan önce atılarak çarh tasında bir delik açacağı anlamları çıkarılabilir. Bu ikinci anlamıyla şairin âh okunun açtığı delikten sevgilinin oku da geçmiş olacaktır. İster açılmış bir delikten ok geçirme ister felek tasının delinmesi anlamı kastedilmiş olsun her iki durumda da ortaya çıkan şey ustalıktır. Böylece beyitte “iş asmak” deyim “ustalık ve hüner göstermek” anlamlarına uygun düşecek şekilde kullanılmıştır:

Âhum ile el bir idüp ey kemân-ebri okun
Çarh tâsından geçerse iş asar tîrîn senün (Gıynaş, e-kitap: 1528)

4. Üç Anlamın İç İçe Geçtiği Örnekler

Deyimin “baş almak, öldürmek, idam etmek, başını vermek” anlamları ile bir “ustanın ustalık eseri işini asması” ve “ustalık ve hüner göstermek” anlamlarının iç içe geçtiği bu örneklerde dikkat çekici tenasüpler ile “asmak” fiilinin gerçek anlamının da vurgulandığı görülür. Bir yandan aşğın, onun gönlünün sevgilinin saçına asılarak başını (canını) vermesi, bir yandan sevgilinin saçının aşğın canını (başını alması) anlatılırken pek çok örnekte de Hallâc-ı Mansûr’un asılışına telmih yapılır. Bu örnekler çarşı, pazar, atölye, sanat, usta tenasübü ile yoğrularak “baş almak, öldürmek, başını vermek” anlamları bir ustalık gösterisi veya ustalık eseri olarak sunulur.

“Asmak” fiilinin olumsuz çekimlendiği aşağıdaki örnekte sevgilinin saçının aşığa ait bedeni bir sanat ile asması “*Bu kârgâha böylece bir iş asılmadı.*” şeklinde dile getirilmiştir. “Kârgâh” kelimesi her türlü iş yeri, atölye, üretim yapılan yer anlamlarına gelir. “Bu atölyede daha önce böyle bir iş asılmadı” anlamına gelen mısradaki Mestî, birinci mısradaki sanat eserine benzer bir işin daha önce yapılmadığını, böyle bir ustalığın sergilenmediğini, böyle bir ustalık eserinin daha önce asılmadığını anlatmış olur. Bu da yukarıda ifade edildiği gibi çarşı, pazar veya dükkânlarda ustalık eseri ürünlerin asılması uygulamasına karşılık gelmektedir. Beyitte asan sevgilinin saçı, asılan ise aşğın bedenidir. Divan şiirindeki aşğın veya gönlünün sevgilinin saçına asılı olduğu anlayışa uygun olarak bir idam sahnesi benzersiz bir sanat eseri olarak verilmiştir:

Bir san ‘at ile asdı ten-i zârı zül-f-i yâr

Bu kârgâha böylece bir iş asılmadı

(Gültekin, 2000: 522)

Deyimin devrik yapıda kullanıldığı Vâlî’ye ait örnek de dikkat çekicidir. “*Ferhat ile Mecnûn (Kays) aşk sanatını tamamlamıştır ancak bu pazarda (aşk pazarında) iş asan Hallâc-ı Mansûr olmuştur.*” şeklinde günümüz Türkçesine aktarılabilir beyitte şair, aşkı teşbih-i belîğ ile bir sanata benzetmiştir. Pazarda pek çok sanatkâr vardır, bunlar arasında ustalığını kanıtlayanlar iş asmaktadır. Ferhat ile Mecnûn büyük âşıklardır ancak aşk pazarının gerçek ustası Allah aşkıyla canını veren Hallâc-ı Mansûr’dur ve Mansûr böylece iş asmıştır. Deyimin “baş almak, baş vermek” anlamı ile irtibatlı olan bu anlamda Hallâc-ı Mansûr baş vererek ustalık göstermiş, ustalık eserini asmıştır. “Başa iletmek” deyimini şairin bilinçli olarak tercih ettiği görülürken kinaye ile Ferhâd ile Kays’ın âşıklıktaki yerini belirttiği, onların başa iletmiş olduğu aşk sanatında baş verenin Mansûr olduğunu vurguladığı görülür:

San ‘at-ı ‘aşkı iletmiş başa Ferhâd ile Kays

Lik bu bâzârda Hallâc-ı Mansûr asdı iş

(Gültekin, 2000: 223)

Deyimin “baş almak, idam etmek” ve “ustalık göstermek” anlamlarının iç içe geçtiği aşağıdaki örnek Sehî Bey’e (ö. 1548) aittir. Sevgilinin saçı bir kıldan bin cana bend geçmiş ve garip bir iş asmıştır. Bilindiği gibi “bend geçmek” de bir deyimdir ve “hile etmek, oyun etmek, tuzak kurmak, kandırmak; kötülük etmek, zararı dokunmak; sihir yapıp göz boyamak” anlamlarına gelmektedir (Karavelioğlu, 2014: 187). Sevgilinin saçı bin cana (bin aşğın canına) bir kıldan hileler ve sihirler yapıp onları kendine bağlamıştır. “Bir kıldan” ifadesi takdim-tehir yapılarak “kıldan bir” şeklinde de düşünülebilir. Böylece bin aşğın canına kıldan bir bend geçilerek ustalık gösterilmiş olur. Bir yandan sevgilinin saçı teşhis sanatıyla usta bir cellat gibi düşünülmüştür. Onun ustalığı, bir kıl ile bin can (baş) alabilmesidir. Her iki şekilde de ortaya konulan şey, maharet ve ustalık gerektiren

bir iştir. “Aceb iş asdı” ifadesi de bunu desteklemektedir. Sevgilinin saçını bir kıl ile bin aşığın canını (başını) almıştır. Burada da deyim “baş almak” anlamı bir ustalık olarak görülmüştür. Şair, bir teli ile bin canı kendine tutsak eden sevgilinin saçına, gösterdiği bu ustalık için tebrik ve takdir anlamında “üstâdına rahmet” demiştir:

*Saçun bin câna bir kıldan geçüp bend
‘Aceb iş asdı üstâdına rahmet* (Yılmaz, 2010: 239)

Şerîfî’ye ait aşağıdaki örnekte şair Hallâc-ı Mansûr’un asılışına telmihte bulunmuş ve onun yokluk darağacında iş asmasında amacının cihan ustası olduğunu ilan etmek olduğunu belirtmiştir. Mansûr asılarak (başını vererek) o konuda mâhir olduğunu, usta olduğunu kanıtlamıştır. Beyitteki ustalık başını vermektir. Pazarda “ustalık eseri ürününü sergilemek” şeklindeki örneklerle birlikte düşünüldüğünde usta olan kişi, bir iddia ile bu işi yapmış olur. Usta, ustalığını kanıtlamak, ilan etmek için ustalık eseri işini sergilemektedir. Beyitte hüsn-i talil ile Mansûr’un da bu ustalığını kanıtlamak için asıldığı ifade edilmiştir:

*Üstâd-ı cihân oldugın i ‘lâm idi kasdı
Mansûr fenâ dârına geldi bir iş asdı* (Yazar, 2006: 371)

Aşağıdaki beyitte Zâtî, sevgili yoluna can vererek bir iş astığını, bunu duyan Mansûr’un da kıskançlıktan kendini astığını belirtmiştir. Hallâc-ı Mansûr’un asılışı hüsn-i talil ile şairi kıskanmasına bağlanmıştır. Örneklerde “asmak” fiili şairin asılarak sevgili yolunda can verdiğini anlatmak için kendi anlamında kullanılmıştır. Öte yandan deyim şekliyle “başını vererek ustalık göstermek” anlamında kullanıldığı görülür. Allah aşkı ile kendini feda ettiği konusunda üzerinde ittifak bulunan Hallâc-ı Mansûr, aşk ile can veren şairin gerisinde kalmış olmaktadır. Şair âşıklıkta üstünlüğü yaptığı işle kanıtlamak istemiştir:

*Yolunda ‘ışk ile cân virmede bir iş asdum
İşitdi kendüzini asdı reşk ile Mansûr* (Tarlan, 1967: 433)

Hayalî’ye (ö. 1557) ait aşağıdaki örnekte deyim “başını vererek kimsenin yapamayacağı bir işi yapmak” anlamı dikkat çeker. Burada da “asmak” fiilinin gerçek anlamını da hissettirecek şekilde kinayedenden uzaklaşmadığı görülmektedir. Aşk şehrinin ip üstünde oynayan olan Mansûr, yokluk darağacında öyle bir iş asmıştır ki bu iş hep anlatılagelmıştır. Beyitte Hallâc-ı Mansûr’un asılışı ve asıldıktan sonra şöhret bulması telmih yoluyla verilmiştir. Beyitteki darağacı, yokluk darağacıdır. Rivayete göre Hallâc-ı Mansûr asıldıktan sonra onu bir daha gören olmamıştır. Ayrıca kendini Allah’ta yok etmiş ve fenâfillâha erişmiştir. “İş asmak” yukarıda da belirtildiği gibi “başını vermek ve böylece ustalık, hüner göstermek, ustalık eserini asmak” anlamında kullanılmıştır:

*Fenâ dârında bir iş asdı kim dillerde yâd oldı
Mahabbet şehrinin Mansûr olaldan rîsmân-bâzı*(Tarlan, 1945: 437)

Zâtî’ye ait örnek de aynı doğrultuda söylenmiştir. “Cânâ” ifadesiyle sevgiliye seslenen şair, can vermekte gösterdiği ustalığın Hallâc-ı Mansûr’u geride bıraktığını ifade etmiştir. Deyimin “başını vermek, ustalık ve hüner göstermek, ustalık eserini asmak” anlamında kullanıldığı görülür:

*Bir iş asdum ki cân virmede cânâ
Hasedden kendüzini asdı Mansûr* (Tarlan, 1967: 456)

Ubeydî’ye (ö. 1573) ait örnek, Zâtî’ye ait bir önceki örnekle örtüşmektedir. Sevgiliye “ey hûr” diye seslenen şair, onun saçıyla aşk darağacında bir iş astığını, bunun üzerine Hallâc-ı Mansûr’un da dünya darağacında asılı kaldığını ifade etmiştir. Bir yandan Hallâc-ı Mansûr’un asılışı hüsn-i talil ile şairin astığı işe bağlanırken bir yandan da şairin bu husustaki ustalığı vurgulanmıştır. Şairin astığı iş aslında kendisidir. Canından vazgeçerek sevgilinin saçına kendini asan şair, bunu bir ustalık olarak ifade etmiştir:

*‘Aşk dârında saçunla bir iş asdum ey hûr
Dâr-ı dünyâda hemân asılı kaldı Mansûr* (Ünlü, 1991: 210)

Gıyâsî’ye (ö. 1520) ait aşağıdaki örnekte şair, gönlünü sevgilinin saçına asmıştır. Bununla ustalık göstermiş, böylece bir iş asmıştır. Nitekim canbazın işi de ipe asılmaktır. Canbaz işi ve mesleği gereği nasıl ipe asılırsa ve ondan bunu yapması beklenirse âşıktan beklenen şey de sevgilinin saçına gönlünü asmaktır:

*Bir iş asdum gönlümü ber-dâr idelden zülfine
Rîsmâna vâkı ‘â asılmadur cân-bâz işi* (Gültekin, 2000: 515)

5. Üstüne İş Asmak Yapısı

“İş asmak” deyiminin yer aldığı örneklere bakıldığında bunların bazılarında deyim “birine” veya “üstüne” yapıları ile kullanıldığı dikkat çeker. “Birine” veya “üstüne iş asmak” şekliyle deyim bir iddia taşıdığı ve “birini ustalıkta geride bırakmak, geçmek, aşmak, ustalığını kanıtlamak” gibi anlamlara büründüğü görülür. “Üstüne iş asmak” yapısında iki anlam dikkat çeker:

5.1. Ustalık ve Sanatta Birini Geçmek

Aşağıdaki örnekte Şâmî, şiirinin Selmân’ın üstüne iş astığını belirtmiştir. Beyitte yer alan Selmân, İranlı ünlü şair Selmân-ı Sâvecî (ö. 1376) olmalıdır. Türk şairlerin şiir ve sanat hususunda genellikle İranlı şairleri geçtiklerini, onlardan daha üstün olduklarını iddia ettikleri bilinir. Selmân-ı Sâvecî kendi şairlik kudreti ve eriştiği sanatla bir “iş asmış”, Şâmî de şiir hususunda (nazm içre) Selmân-ı Sâvecî’nin üstüne “iş asmış” ve sanatıyla onu geride bırakmıştır:

*Şâmiyâ sad âferîn tab‘-ı dil-âvîzûne kim
Şi‘rûn iş asmış durur nazm içre Selmân üstine* (Gıynaş, e-kitap: 2500)

“Bir konuda birini veya bir şeyi geride bırakmak, geçmek, aşmak” anlamına uygun bir başka örnek de Münîrî’ye (ö. 1520) aittir. Şairin gözleri kanlı yaşlar dökerek dolabın üstüne iş asmıştır. Buradaki dolap, su dolabıdır ve içinden suyun akmasıyla dönen bir dolaptır. Bilindiği gibi bu dolabın mekanizmasının dönmesi için oldukça çok suya ihtiyaç vardır. Şairin gözleri kanlı yaş dökmeye kadar ileri gitmiştir ki mübalağa ile dolabı geride bırakmıştır:

*Nâle-i dil-sûzumun âhengini dem-sâz idüp
Kanlu yaş ile gözüm iş asdı dolâb üstine* (Ersoy, e-kitap: 340)

Fakîrî’ye (ö. 1526) ait aşağıdaki örnekte adeta sevgilinin iki güzellik unsurunun çekişmesi söz konusu edilmiştir. Beyitte güzellik bir teşbih-i belîğ ile pazara benzetilmiştir. Âşıkların gönüllerini kendine bağlamak için sevgilinin saçını iş asarken kâkül de onun üstüne iş asmıştır. Şair kâkülün doğal olarak saçın önünde, üstte bulunuşunu da çağırıştırarak âşıkların gönlünü alma konusunda ustanın kâkül olduğunu anlatmıştır. Kâkül, zülfün üstüne iş asarak onu geride bırakmıştır:

*Dilleri germ itmege bâzâr-ı hüsnünde seniün
Kâkülün iş asdı bu zülf-i hümâyûn üstine* (Gıynaş, e-kitap: 2290)

Lâmi‘î’nin (ö. 1532) *Ferhâd ile Şîrîn* adlı mesnevisinden alınan aşağıdaki örnekte deyimim devrik yapıda kullanıldığı ve deyimini oluşturan yapılar arasına kelimelerin girdiği görülür. Ferhâd’ın kabiliyetinin, ustalığının anlatıldığı beyitte deyim tam olarak anlamak için deyimim geçtiği beyti önceki beyitlerle birlikte değerlendirmek daha isabetli olacaktır. Bu bölüm, şehzâde olan Ferhâd’ın Kâren’le birlikte taş yonttukları bölümdür. Ferhâd’ın taş yontmakta kısa sürede ustalaştığı belirtilirken uzun sürecek işleri bile aklın almayacağı kısa sürelerde bitirmesi anlatılmaktadır. Yine Mânî’nin yazarak çizerek yaptıklarını o taşlarda yapmaktadır. Kâren ne kadar ince düşünürse düşünsün Ferhâd (şehzâde) onun üstüne yüz iş asmaktadır. Burada “üstüne iş asmak” yapısındaki deyim, Ferhâd’ın taş yontmakta Kâren’i geride bırakmasını, ustalıkta onu geçmesini ifade etmektedir:

*Şu resme işler idi cüst ü çâlâk
Ki irmezdi hayâl ü vehm ü idrâk*

*İki aylık hüner-ver işini râst
Tamâm eylerdi ol bir günde bî-kâst*

*Ne sûret kim kılurdu Mânî tahrîr
İderdi taşda Ferhâd anı tasvîr*

*Ne işde Kâren olsa dikkat-endiş
Asardı üstüne şeh-zâde yüz iş* (Esir, e-kitap: 71)

5.2. Başını (Canını) Vererek Birini Geçmek (Aşmak)

Zâtî’ye ait aşağıdaki örnekte deyimim “birine bir iş asmak” yapısı ile “birine ustalık göstermek, birine ustalığını kanıtlamak, ustalıkta birini geçmek” anlamı öne çıkmıştır. Şairin gönlü aşk ile canını vermekte Hallâc-ı Mansûr’a ustalığını göstermiş, bunu gören Mansûr da asılı kalmıştır. Mansûr’un asılı kalması şairin gönlünün ustalığına olan hayretinden olmalıdır. Şair, Hallâc-ı Mansûr’un asılmasını hüsn-i talil ile gönlünün yaptığı işteki ustalığına olan hayretine bağlamıştır. Bu örneğin 4. bölümde ele alınan ve Hallâc-ı Mansûr’un konu edildiği örneklerden farkı o örneklerde şairlerin başlarını vererek iş asması, Mansûr’un da bunu kıskanması iken burada şairin Mansûr’a iş asması, şairin baş vererek Mansûr’un yaptığı işin üstüne çıkmasıdır:

Bu hâli dâr-ı dünyâda göricek asılı kaldı

Gönül ‘ışk ile cân virmekte Mansûr’a bir iş asdı (Çavuşoğlu ve Tanyeri, 1987: 343)

Aşağıdaki beyitte Bahârî (ö. 1551/52), canını vererek aşk pazarında Mecnûn’un üstüne bir iş astığını belirtirken aşk konusunda Mecnûn’u geride bıraktığını vurgulamıştır. Beyitte aşk; belîğ bir teşbihle aşk pazarı olarak düşünülmüş, yine bu deyimim eski bir pazar uygulamasından doğduğu fikrine örnek teşkil etmiştir. Bu örnek; yukarıdaki çarşı, pazar ve dükkânlarda ustalık ürününü sergilemek uygulamasının devamı niteliğinde bir uygulamayı akla getiren örnektir. Ustalığın sergilenmesi örneklerinin yanında aynı sanatta usta olanların ondan daha güzel bir eserini onu geçtikleri iddiası ile onun üstüne asmaları söz konusu olmalıdır:

*Leylî-i zülfün hevâsında Bahârî can virüp
İşk bâzârında bir iş asdı Mecnûn üstine* (Gıynaş, e-kitap: 2288)

6. Üstüne İş Asmamak (Benzersiz Olmak, Geçilmemek)

Deyimin olumsuz çekimde “üstüne iş asmamak” yapısıyla kullanıldığı örneklerde “bir konuda benzersiz olmak, geçilmemek, tek olmak” anlamları dikkat çeker.

Necâtî Bey’e ait aşağıdaki beyitte deyim “üstüne iş asmamak” yapısındadır. Sevgilinin güzel boyuna çokça güzellik hilati biçilmiştir ama hiçbiri dağınık saçın üstüne iş asmamıştır. “Biçmek” kelimesi mecaz-ı mürsel ile kumaşın biçilip dikilerek hilat haline getirilmesini ifade eder. Sevgilinin güzel boyuna çok sayıda güzellik hilati yapılmıştır ama bunların hiçbiri ona dağınık saçlar kadar yakışmamıştır. “Zülf” her ne kadar yüze dökülen saç olsa da kimi zaman burada olduğu gibi saç anlamında da kullanılır. Beyitte sevgilinin başından ayaklarına doğru adeta bir elbise gibi dökülen dağınık saçları bir elbise gibi düşünülmüştür. İşte bu elbiseyi hiçbir hilat, güzellikte geçememiştir. Burada deyim bir hususta “bir şeyi geçememek, onun üstüne çıkamamak, benzersiz olmak” anlamındadır. Uсталık eseri ürün asıldıktan sonra muhtemeldir ki ondan daha usta işi olduğu iddia edilen bir başka ürün önceki ürünün üstüne asılıyor ve böylece onu geçmiş sayılıyordu. “Birinin üstüne iş asmak”, “onu geçmek, geride bırakmak, ondan üstün olmak” anlamına gelirken “birinin üstüne iş asmamak”, “onu geçememek” anlamına gelmektedir. Şair aslında bir yandan da bir gerçeği dile getirmiştir. Kadınlar elbise giydiklerinde saçlarını o elbisenin üstüne doğru salarlar. Dolayısı ile saç bütün elbiselerin üstündedir. Doğal olarak elbise, saçın üstüne çıkamamış olur. Şair, bunu da kastetmekle birlikte elbette sevgilinin dağınık saçlarının ona ne kadar yakıştığını, onu ne kadar güzel gösterdiğini; hiçbir hilatin onu güzellikte geçemediğini anlatmıştır:

*Çok biçildi hüsn kaddine güzellik hil’ati
Kimsene iş asmadı zülf-i perîşân üstine* (Tarlan, 1997: 476)

Yukarıdaki örneğe benzer bir şekilde Me’âlî (ö. 1535/36), hem kendi sanatını hem de sevgilinin inci saçan dudağını güzellikte kimsenin geçemediğini anlatmıştır. Şair sevgilinin dişlerinin özelliklerini şiire öyle güzel dökmüştür ki diğer bir ifadeyle o incileri öyle güzel dizmiştir ki kimse o şiiri de o inci saçan dudağı da geçememiştir. Burada “nazm” kelimesinin “ipe inci dizmek” anlamı, sevgilinin dişlerinin anlatıldığı şiirde kelimelerin özenle seçilerek kullanılmasına karşılık gelir. Güzel olan hem sevgilinin inci saçan dudağı hem de şairin onları anlatan şiiridir. Şair, şiirinin ve sevgilinin gülen ve güldükçe dişleri gözükken ağzının bir benzerinin ortaya konamayacağı anlatmıştır. Fahriye özelliği gösteren beyit, hem sevgilinin güzelliğini hem de şairin kendi sanatını “iş asmamak” deyimiyile övdüğü bir örnektir:

*Dişlerin vafını bir vech ile nazm itdüm ki ben
Kimse iş asmadı ol la’l-i dür-efşân üstine* (Gıynaş, e-kitap: 2502)

Sehî Bey’e ait aşağıdaki örnek, Me’âlî’nin yukarıdaki beytiyle anlam olarak örtüşmektedir. Şair sevgilinin servi boyunun vafını öyle nakş eylemiştir ki o ustanın üstüne kimse iş asamayacaktır. Beyitte nakş, resm, üstâd tenasübü ile ustalık bağlamı oluşmuştur. Şair nakş sanatındaki ustalığı, sevgilinin güzelliğinin şiirde adeta bir nakış gibi işlenmesini ve o nakışı kimsenin geçemeyeceğini dile

getirirken hiçbir şairin ondan daha güzel bir eser ortaya koyamayacağını anlatmaktadır. Şair kendini sevgilinin servi boyunun vasıflarını nakşetmede usta olarak görmüştür:

Serv kaddün vasfını bir veche nakş eyler Sehi
Kimse bu resm ile iş asmaz ol üstâd üstine (Yılmaz, 2010: 340)

7. Diğer Anlam Özellikleri

Deyimin yukarıda açıklanan anlamlarından hareketle oluşmuş farklı bir anlamı daha ortaya çıkmaktadır. Bir örnekte görülen bu anlamın yukarıda sayılan anlamların dışında “birine kötü bir iş etmek, birinin başına kötü bir iş getirmek” şeklinde değerlendirilebileceği görülmektedir. Hallâc-ı Mansûr’un telmih unsuru olduğu aşağıdaki beyitte Mansûr’un başına gelenlerin sorumlusu olarak felek gösterilmiştir. Ümîdî Ahmed (ö. 1571); “*Gör ne iş asdı ana felek*” derken “*Felek ona (Mansûr’a) ne iş etti, onun başına neler getirdi, gör.*” demek istemektedir. İkinci mısradaki “ana” (ona) kelimesi deyimde bu anlamı vermeyi gerektirmektedir. Aksi halde bu beyit de Hallâc-ı Mansûr’un söz konusu edildiği yukarıda zikredilen beyitlere benzemektedir. Öyle olsaydı Mansûr’un asılmasının sorumlusu olan felek ustalık eserini asan bir usta gibi, gerçekleştirdiği idam ile iş asmış olacaktı. “Ana ne iş asdı” yapısı buradaki kullanımı diğerlerinden farklı kılmaktadır. Bu yüzden deyim burada “başına kötü bir iş getirmek” şeklinde anlamlandırılması daha doğru olacaktır:

Mansûr-ı zârı derd ile ber-dâr-ı ‘aşk idüp
Gör ne iş asdı ana felek seyr-i dâra gel (Buyruk, 2009: 306)

Sonuç

Deyim sözlüklerine girmemiş ve günümüzde kullanımdan düştüğü görülen “iş asmak” deyiminin oldukça yaygın bir kullanımının olduğu ortaya çıkmıştır. Deyime dair örneklerin 15 ve 16. yüzyıla ait olduğu bu örneklerin de büyük bölümünün 16. yüzyıl metinlerinden olduğu tespit edilmiştir. Buna göre deyim 16. yüzyılda yaygınlık kazandığı ancak sonraki yüzyıllara ulaşmadan kullanımdan düştüğü söylenebilir. Bir isim ve bir fiil unsurundan oluşan deyim pek çok örneğinde “asmak” fiilinin kinayeli kullanıldığı ve gerçek anlamının da şiire uygun düştüğü tespit edilmiştir. Deyimi oluşturan “asmak” fiilinin olumsuz çekimde de kullanılabilirdiği, deyim oluşturan iki sözcüğün takdim-tehir ile yer değiştirebildiği, deyim oluşturan kelimeler arasına kelime ya da kelimelerin girebildiği görülmüştür. Deyimin “baş almak, idam etmek; başını vermek, asılmak” anlamı ile “pazarda ustalık eseri bir işi asmak (sergilemek)” anlam dairelerinin olduğu, bu anlam dairelerinin kesiştiği yerde daha geniş bir anlam dairesinin oluştuğu görülmektedir. Divan şiirinin çağrışım zenginliği ile “pazar, çarşı, dükkân, usta, sanat” tenasübü ile “baş almak, idam etmek; asılmak” anlamının ustalık eseri ürünün asılışı ile ilişkilendirildiği ortaya çıkmaktadır. Deyimin “üstüne” yapısı ile olumlu kullanımında “birini bir hususta geride bırakmak” anlamında kullanıldığı, olumsuz yapıda ise “geçilmemek, tek ve benzersiz olmak” anlamlarının söz konusu olduğu görülmüştür. Deyimin “yapılan bir işi asmak ve sergilemek” anlamının eski bir uygulamadan izler taşıdığı, bunun bir ahi geleneği veya pazar âdeti olabileceğine dair tespitler yapılmıştır. Ustalık gösterilerinin de “iş asmak” deyimini ile karşılandığı örneklerin varlığına dikkat çekilmiştir. Deyimin sayılan anlamlarından hareketle “birinin başına bir iş getirmek” şeklinde bir anlamının olduğu görülmüştür. Sayılan bu anlamlarla deyim oldukça geniş bir alanda

kullanıldığı, 17. yüzyıldan itibaren kullanımdan düştüğü söylenebilir. Bu makale ile hem deyim sözlüklerine girmeyen “iş asmak” deyimine dikkat çekilmiş hem de divan şairlerinin Türkçe deyimleri sanat ve estetik anlayışı ile yoğurarak deyimleri kullanırken çok katmanlı anlamsal bir yapı oluşturdukları ortaya konmuştur.

Kaynakça

- Aksoy, Ömer Asım. (1988), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, İnkılâp Yayınları, Ankara.
- Ayçiçeği, Bünyamin. (2014), *Behiştî Ahmed Sinan’ın (ö. 917/1511-12?) İskender-nâme’si (İnceleme-Metin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.
- Ayçiçeği, Bünyamin. (2018), “Bağdatlı Rûhî’nin (ö. 1014/1605-1606) Gazellerinde Deyimler”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 38, s. 163-202.
- Ayçiçeği, Bünyamin. (e-kitap), *Behiştî Ahmed’in İskender-nâme’si (İnceleme-Metin)*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/57758,behisti-ahmed-iskender-namepdf.pdf?0>.
- Buyruk, İbrahim Etem. (2009), *Ümîdî Ahmet Dîvânı (İnceleme-Metin-Özel Adlar Dizini)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Çavuşoğlu, Mehmet ve M. A. Tanyeri. (1987), *Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı III*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Demirkazık, H. İbrahim. (2013), “El Arkası Yerde Deyimi ve Bu Deyimin Divan Şiirindeki Kullanımı”, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 8/4, s. 617-633.
- Dilçin, Cem. (2013), *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ersoy, Ersen (e-kitap), *II. Bayezit Devri Şairlerinden Münîrî ve Dîvânı (İnceleme-Metin)*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56095,muniri-divanipdf.pdf?0>.
- Gıynaş, Kamil Ali. (e-kitap), *Pervâne Bey Mecnuası*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55832,pervane-bey-mecnuasi-pdf.pdf?0>.
- Gültekin, Hasan. (2000), *Mecmû‘a-i Nezâyir (Transkripsiyonlu Metin)*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Karavelioğlu, Murat A. (2014), Divan Şiirinde ‘Bend Geçmek’, ‘Hurde Geçmek’ ve ‘Kapı Geçmek’ Deyimleri Üzerine, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 31, s. 175-204.
- Kaya, Bayram Ali. (2011), “Atasözleri ve Deyimlerin Dîvân Şiirinde Kullanımı ile Dîvânların Bu Söz Varlıklarımız Bakımından Önemi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 6, s. 11-54.
- Kaya, Hasan. (2018), “Divan Şiirinde Kıl Kondurmamak Deyiminin Anlam Çerçevesi”, *Bir Devr-i Kadîm Efendisi Prof. Dr. Tahir Üzgör’e Armağan*, (Editörler: Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe), Yayınevi, Ankara, s. 495-508.
- Parlatır, İsmail. (2008), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, Yargı Yayınları, Ankara.
- Püsküllüoğlu, Ali. (2006), *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Arkadaş Yayınları, Ankara.
- Saraç, M. A. Yekta. (2002), *Emrî Divanı*, Eren Yayıncılık, İstanbul.

- Sinan, Betül. (2004), *Bâlî Çelebi ve Divanı (2b-35a) İnceleme-Metin*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Tanyeri, M. Ali. (1999), *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tarlan, Ali Nihat. (1945), *Hayâlî Bey Dîvânı*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Tarlan, Ali Nihat. (1967), *Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı I*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Tarlan, Ali Nihat. (1997), *Necati Beg Divanı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Türkçe Sözlük I.* (1998), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ünlü, M. Şahabettin. (1991), *Ubeydi, Hatatı-Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Yazar, Sadık. (2006), *Seyyid Şerîfî Mehmed Efendi; Hayatı, Divanı ve Hilyesi*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yılmaz, Müslüm. (2010), *Sehî Bey Dîvânı (İnceleme-Metin)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yücel, Ünsal. (1999), *Türk Okçuluğu*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Doç. Dr. Ayşe YILDIZ

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Ankara/TÜRKİYE

yildiz@gazi.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-0920-8030

**KLASİK TÜRK ŞİİRİNDEKİ “TAŞ
YASDANMAK” DEYİMİNDEN HZ.
YAKUP’UN BEYTEL’İNE**

FROM THE IDIOM “TO LEAN ON A ROCK” IN
THE CLASSICAL TURKISH POETRY TO
“BETHEL” OF PROPHET JACOB

DOI Number: 10.28981/hikmet.481508

ÖZ

Klasik Türk şiirinde kimi zaman tek başına kimi zaman da “toprak döşenmek”le beraber kullanılan bir deyim olan “taş yasadmak”, edebî metinlerde yeterli sayıda tanığı olmasına rağmen sözlüklerde yer almamış bir yapıdır.

Sınırlı sayıdaki araştırmada, “taş yasadmak”ın aşıklık göstergelerinden biri olduğu ve klasik şiirin aşık tipinin şiir kurgusunda karşılaşılan sıkıntı, dert ve çaresizlik gibi manevi deneyimlerin ifadesinde şairler tarafından kullanıldığı belirtilir. Bu çalışmalarda deyime verilen anlam, sözlüklere girmemiş bir deyim/ ifade kalıbını yorumlaması açısından değerli olmakla beraber, söz konusu deyim anlam çerçevesinin tam olarak çizilmediğini düşündürmektedir.

İbrani mitolojisine göre, annesinin onu öldüreceklerine dair uyarısı ile kardeşi ve yeğeninden kaçan Yakup peygamber, bu kaçış yolculuğunda taşlardan birini yastık olarak başının altına koyup uykuya dalar. Rüyasında yeryüzü ve gökyüzü arasında bir merdiven olduğunu, meleklerin bu merdivenden inip çıktığını görür. Aynı rüyada tanrısal bir sesin, üzerinde uykuya daldığı toprağı kendisine vereceğini ve kendisini koruyacağını söylediğini işitir. “Toprak üzerinde taşla yaslanarak” uyuyan Yakup peygamberin bu anlatısından hareketle anlamlandırma konusunda ihtilaflar yaşanan “taş yasadmak” deyimine yeni bir anlam önerisi sunulması ve deyim oluşmasına temel olduğu düşünülen mitolojik köken üzerinden bir tartışma yapılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, taş yasadmak, Hz Yakup, beytel, mitoloji.

ABSTRACT

As an idiom that occasionally stands alone or is sometimes used together with “being floored with soil” in Classical Turkish poetry, “to lean on a rock” is a structure which has never appeared in dictionaries despite having been witnessed in literary texts enough.

In a limited number of studies, it has been mentioned that “to lean on a rock” is one of the indicators of being devoted and is used by poets to express spiritual experiences such as trouble, misery and despair seen in the poetry fiction of devotee stereotype classical poems. It is thought that the meaning attributed to the idiom is missing the entire meaning although it is valuable in that it interprets an idiom/phrase which is not found in dictionaries.

According to the Hebrew mythology, Prophet Jacob, who escapes from his brother and nephew upon the warning of mother that says they will kill him, falls into sleep after putting a rock under his head as a pillow during his escape. In his dream, he gets an image of stairs between the earth and heavens and angels climb up and down the stairs. In the same dream, he hears a divine voice to tell him that Jacob will be donated with the land on which he sleeps and be protected. From the anecdote of Prophet Jacob, who “sleeps on the soil leaning on a rock”, it is aimed to offer a new meaning to the idiom “to lean on a rock”, which has been a contradictory issue of meaning attribution and to discuss that on the basis of the mythology which led to the appearance of the idiom.

Keywords: Classical Turkish Poetry, to lean on a rock, Prophet Jacob, bethel, mythology.

GİRİŞ

“Taş Yasdanmak” Deyimine Verilen Anlamlar ve Deyim Etrafında Oluşan Hayaller

Osmanlı Şiirinde kullanılan deyim/ifade kalıplarından biri olan “taş yasdanmak”, Mehmet Kanar’ın Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü dışında sözlüklerde yer bulamamıştır¹. Kanar, ibareye “taşı yastık edinmek” şeklinde bir anlam vermiş, onun mecaz yoluyla kazandığı anlamlara değinmemiştir (Kanar, 2011: 653). Ozan Yılmaz’ın “Gelenekten Deyişe” Klasik Türk ve Fars Edebiyatlarının Ortak İfade Biçimlerinden “Başa Toprak Saçmak” isimli makalesinde Fars ve Türk edebiyatında yas ifade eden deyimler arasında “taş yasdanmak” deyimine de yer verir. Ozan Yılmaz deyim için;

“Bu ifade kalıbı da ‘başa toprak koymak’ ve ‘toprak döşenmek’ yapılarıyla aynı anlamı taşır. Şairlerin âcizlik ve çaresizlik bildirmek amacıyla kullandıkları bu yapı, evsiz barksız kalmış bir kimsenin içler acısı durumunu gözler önüne serer. Çaresiz âşık kendisine yorgan/döşek olarak toprağı seçerken, yastığı da sert taştan başka bir şey değildir. Özellikle sevgilinin eşiği taşı bir âşık için uyuyacak en uygun yer olarak görülür. ‘Taş yasdanmak’ ifadesiyle muhtaç, âciz ve hakîr olma durumunun dile getirildiği açıktır.[...]”

ifadelerini kullanır. Yılmaz, Kadı Burhaneddin, Mesihî, Zâtî, Hayâlî ve Hayretî divanlarından alıntılıdığı beş örnek beyit tanıklığında, “taş yasdanmak”ın âşıklık göstergelerinden biri olduğunu belirtir. Söz konusu deyim, âşık tipinin şiir kurgusunda karşılaşılan manevi deneyimlerinden olan ve klasik şiirde sıkça işlenen sıkıntı, dert ve çaresizliği ifade etmede kullanılmıştır (Yılmaz, 2013: 345-346). Yılmaz’ın makalesinde deyim verilen anlam, sözlüklere girmemiş bir deyim/ifade kalıbını yorumlanması açısından değerli olmakla beraber deyim kökenine dair bir sorgulama yapılmamıştır.

Bu çalışmanın temel amacı olan deyim köken sorgulaması için öncelikle Tevrat’ta da yer alan bir İbranî mitosu anlatılacak, bu mitosun olay halkalarına işaret edilecektir. Ardından klasik Türk şiirinde tespit edilen “taş yasdanmak” ibaresinin yer aldığı beyitlerde öne çıkan duygu/hayal/fikirler, mitosun olay halkaları ile karşılaştırılarak yorumlanmaya çalışılacaktır.

Tevrat ve Apokrif Metinlere Göre Yakup’un Rüyası²

İshak ve karısı Rebeka, 20 yıl çocuksuzluk problemi yaşadıkdan sonra Rebeka Esav ve Yakup’a hamile kalır. Daha anne karnındayken sürekli mücadele hâlinde olan ikizlerden yakınan Rebeka’ya Tanrı şu cevabı verir:

“Rahminde iki ulus var. Senden iki ayrı halk doğacak. Biri öbüründen güçlü olacak, büyüğü küçüğüne hizmet edecek.”

¹ Bununla ilgili şu sözlüklere bakılmıştır: (Tanyeri,1999); (Dehhudâ, CD); (Onay,1992); (Aksoy,1994); (Tülbentçi, 1977); (Parlatır, 2008); (Eyüboğlu, 1973); (TDK, 1978).

² Kur’an’da Yakup Peygamberin rüyasından bahsedilmediği için peygamberler tarihi ve tefsirlerde yer alan anlatılar İsrailiyat kaynaklıdır. Bu sebeple anlatının İslami kaynaklardaki varyantları buraya alınmamıştır.

Doğum zamanı geldiğinde önce doğan çocuk kırmızı ve tüylüdür. Bu sebeple adı “tüylü” anlamına gelen Esav olur. Diğer çocuk, eliyle Esav’ın topuğunu tuttuğu için, “topuk tutan, hileci” anlamında Yakup adını verirler.

İbrani anlatılarında Esav’ın, maddi dünyayı, Yakup’un ise metafizik dünyayı tercih ettiği kabul edilir. Midraş anlatılarına göre, Esav kural tanımaz ve suç ve şiddet eğilimli biridir (Graves ve Patai, 2013: 271-272).

İshak çok yaşlanmış ve gözleri görmez bir hâlde, ölüme iyice yaklaştığını hissetmektedir. Büyük oğlu Esav’ı çağırarak, bir geyik avlayıp onun etinden güzel bir yemek yaparak kendisine getirmesini ister. Bu yemeği yedikten sonra Esav’ı kutsayacağını ifade eder.

Bu konuşmayı duyan anne Rebeka, Esav’ın putperest Hititli kadınlarla yaptığı evliliklerden rahatsız olduğu ve kutsanarak onun peygamber olmasını istemediği için durumu Yakup’a anlatır. Esav’dan daha hızlı davranarak sürüden iki oğlak getirmesini ve kendisinin bu etle hazırlayacağı yemeği babası İshak’a götürmesini ister. Babaları İshak’ın, Yakup’un Esav’ın yerine geçtiğini anlamaması için anne Rebeka’nın planları vardır. Esav’ın giysilerini Yakup’a giydirir. Enselerini ve ellerini oğlak derisiyle kaplar. İshak Yakup’un sesini tanır. Ancak Yakup, kendisinin Esav olduğunu söyler, elleri ve ensesi de oğlak derisiyle kaplı olduğu için babası dokunsa da tanıyamaz. Yemeği yedikten sonra Yakup’u kutsar. Bu kutsama duası, verimli topraklar, buğday ve şarabın yanı sıra ulusların ona boyun eğmesi ile kardeşine egemen olmasını da içermektedir. Esav, avdan döndükten sonra babasının yanına gelir. Ancak babası olayın aslını anladığında artık çok geçtir. Esav’ın bütün itiraz ve ısrarına rağmen, İshak Esav’a, zengin topraklardan uzak yaşayacağını, kardeşine hizmet edeceğini söyler. Esav hem babasına hem de kardeşine karşı öfke dolar. Babasının ölümünden hemen sonra kardeşini öldürerek intikamını almaya yemin eder (Graves ve Patai, 2013: 283-285). Rebeka, Esav’ın bu niyetinden Yakup’u haberdar eder. Esav, bu düşüncesini gerçekleştirirse amcası İsmail’in de Esav’ı öldüreceğinden korkan Rebeka, iki çocuğunu kaybetme ihtimali karşısında Yakup’a dayısı Laban’ın yanına kaçmasını, Esav’ın öfkesi geçinceye kadar da geri gelmemesini öğütler. İshak’a ise, Hititli putperest kadınlardan şikâyet eder. Esav gibi Yakup’un da onlarla evlilik yapma ihtimalinden korktuğunu anlatır. İshak bunun üzerine Yakup’a Laban’a gidip dayısının ikiz kızlarından biriyle evlenmesini söyler.

Yakup, memleketinden ayrılarak yola çıkar. Esav ise oğlu Elifaz’dan Yakup’u öldürmesini ister. Okçuluktaki yeteneği ile tanınan Elifaz, amcasını Şekem’de yakalamış ancak canını bağışlaması yönündeki yalvarmaları karşısında tüm eşya ve kıyafetlerini alarak onu özgür bırakmıştır. Fakat yine de Esav’ın kendisini takip ettiği korkusundan kurtulamayan Yakup, üzerinde hiçbir giysisi olmadığı halde Luz kenti yakınlarında geceleme zorunda kalır. Taşlardan birini başının altına koyarak uyur. Rüyasında, gökyüzünden yeryüzüne doğru bir merdiven olduğunu, başının göklere eriştiğini, meleklerin bu merdivenden yeryüzüne inip çıktığını görür. Bu meleklerin çıktıkları basamak sayıları daha sonra Yakup tarafından İsrailoğulları’nın esarete kalacağı süre olarak yorumlanacaktır. Bu sırada tanrısal bir ses kendisine, “Atan İbrahim’in, İshak’ın tanrısı benim. Üzerinde yattığın toprakları sana ve soyuna vereceğim[...] Seninle birlikteyim. Gideceğin her yerde seni koruyacak

ve bu topraklara geri getireceğim [...]” dediğini duyar. Yakup uyanınca, “Tanrı burada ama ben farkına varamadım” diyerek korkuya kapılır ve pişmanlık duyar. Bulduğu yer ve yastık edindiği taş için “Bu, tanrının evinden başka bir yer olamaz. Burası göklerin kapısı” der. Ertesi sabah, başının altına koyduğu taşı, anıt olarak diker, üzerine zeytinyağı döküp *beytel*³ (Tanrı’nın evi) adını verir (Graves ve Patai,2013: 293-294; Kitab-ı Mukaddes, 2012: 41-46, 1-19).

İbranî Mitosunda Yakup’un Yolculuk Anlatısındaki Olay Halkaları
Çaresizlik Yakup’un çaresizlik içinde kardeşinin kılığına girmesi
Çare Arama Yakup’un içinde bulunduğu duruma çare aramak ve yardım amacıyla yolculuğa çıkması, evinden, ailesinden ve memleketinden ayrılması
Taş Yakup’un gece taşın üzerinde uyuması.
Siyah Renk- Gece-Beytel Yakup’un bu yolculuğu gece yapması ve üzerinde uyuduğu taşın bir beytel olması
Çöl (Ova, Toprak) Yakup’un yolculuğunda yastık edindiği taşın yanısıra çöl/toprağın ona döşek olması
Uyku/Rüya Yakup’un “taş yasadınıp toprak döşendiği” sırada uykuya dalıp bir rüya görmesi
Erek Nesnenin (Memduhun) Bulduğu Mekânlar (Eşik, Kapı, Gökyüzü, Cennet) Yakup’un rüyasında gökyüzü ile yeryüzü arasında bir kapı açıldığını görmesi ve o kapının göklerin kapısı olması
Cennet, Gül Bahçesi, Huri, Melek, Pervaz Etmek Yakup’un rüyasında gökyüzünden açılan bu kapıdan yeryüzüne uzanan

³ Yunanca kökenli bir kelime olan “baetylos”, belirli aralıklarla yağ, şarap ve kanla meshedilen, cennetten yeryüzüne geldiğine ve içinde tanrının bulunduğu inanan sütun anlamındadır. İbrancadaki “beytel” ise, Fenike ya da İbranca kökenli “tanrı El’in evi” anlamına gelen “Beth-El”den dönüşmüş olmalıdır. (Graves ve Patai, 2013: 297).

merdivenden meleklerin inip çıkması
<p>Lütuf, Merhamet, Şefkat, Vaat, Müjde</p> <p>Yakup’un rüyasında, tanrısal bir sesin kendisine hitap ederek, yanında olduğunu müjdelemesi, Yakup’un yardım ve lütfâ mazhar olması</p>
<p>Uzun Yıllar Geçmesi</p> <p>Yakup’un rüyasında gördüğü merdivenin basamak sayıları ile İsrailoğulları’nın sürgünde kalacağı yıllar arasında sembolik bağlantıların olması</p>
<p>Tekâmül</p> <p>(Kemal Mertebesi, İtibar Bulmak, Teslimiyet, Sarhoşluk/Cezbe,Rütbe, Ay)</p> <p>Yakup’un yolculuk öncesi babası tarafından kutsanması; Yolculuk sırasında gördüğü rüyanın ardından tanrısal hitaba mazhar olup itibar bulması, rüyasındaki sesin kendisine yönelik telkinlerine teslimiyet gösterme ve rüyasının sembolik değerini anladığında ise yastık edindiği taşı kutsaması</p>
<p>Can Vermek, Ölüm, Mezar, Matem, Pişmanlık</p> <p>Yakup’un yolculuğa, babasının ölümünün ardından çıkması.</p> <p>Yakup’un kardeşi ve yeğeni tarafından öldürüleceğine inanması.</p> <p>Yakup’un uyandığı sırada bulunduğu yerde tanrının olduğunu anlayamamış olmasından pişmanlık duyması</p>
<p>Taş Kalplilik, Düşman</p> <p>Kardeşi ve yeğenin Yakup’a düşmanlık beslemesi.</p> <p>(Kimi apokrif metinlere göre), Yakup’un yolculuğa çıkmasının ardından kardeşi Esav’ın isteğiyle iyi bir avcı olan yeğenin Yakup’un peşine düşerek onu yakalaması, tüm eşya ve elbiselerini alması ancak Yakup’un yalvarışları karşısında canını bağışlaması</p>
<p>Kaos</p> <p>(Ezel, Su, Irmak)</p> <p>Su ya da su kaynakları doğrudan Yakup’un rüyasında görülmemekle birlikte, Mezopotamya’da tüm tapınakların ilahi ve kozmik bir su kaynağı üzerine inşa edildiği inancı sebebiyle dolaylı olarak ilişkilidir.</p>

Klasik Türk Şiirinde “Taş Yasdanmak” Deyiminin Geçtiği Beyitlerde Öne Çıkan Duygu, Hayal ve Fikirler

Şiirlerde kimi zaman “toprak döşenmek” deyiimiyle kimi zaman da tek başına yer alan “taş yasadmak”, Yılmaz’ın da belirttiği gibi çoğunlukla bir acizlik ve çaresizlik vurgusu eşliğinde sevgilinin eşiği, yolu, yolunun toprağı ve mermer (seng-i hâre) ifadeleriyle birlikte kullanılır.

Taradığımız eserlerde⁴ tespit edilen “taş yasadmak” deyiimi ile beraber kullanılan duygu, hayal ve fikirler ve bunların izlendiği örnek beyitler şu şekilde listelenebilir:

1) Çaresizlik (Zorluklar, Yokluk, Bela/Gam Yolu, Mutsuzluk, Kimsesizlik, Yetimlik, Gözyaşı, Dert)

Deyimin yer aldığı hemen her beyitte çaresizlik ve üzüntü ifadeleri yer almaktadır. Yılmaz’ın makalesinde belirttiği üzere (Yılmaz, 2013: 345) deyiime birincil düzlemde verilecek anlam da çaresizlik ve âcizliktir:

Belâ yolunda toprak döşenüp taş yasadnur şimdi
Benüm teg varsa bir şûrde deryâdur ‘Alî Bâlî
Edirneli Şevkî Divanı (Durmuş ve Canım, e-kitap: 338)
[Şimdi bela yolunda toprağı döşek taşı yastık edinir benim gibi çılgın bir deniz varsa o da Ali Bâlî’dir].

Yetîm-i dil ‘aceb mi yasadnursa işigin yârün
Nic’itsün kimsesi yokdur tayanur âsitânına
Mesîhî Divanı (Mengi, 1995: 255)
[Gönül yetimi, yârin eşiğini yastık edinirse bunda şaşılacak ne var? Ne yapsın? Kimsesi yoktur onun eşiğine dayanır].

2) Geda, Düşkün, Kul, Sürünmek, Gam, Hasta (Yaralı, İncinmiş), Âşık

Çaresizlik ve üzüntü duygularıyla yakından ilgili olan bu başlık, daha çok âşık tipinin sevgili karşısındaki konumu ile fiziksel ve duygusal durumunu tasvir eden ifadeleri kapsar. Sevgilinin eşiğinde sürünen, zavallı bir aşk hastasının aslında sevgilinin kapısındaki kulluktan hoşnut olduğunu gösteren tasvirler bu başlık altında değerlendirilmiştir:

⁴ “taş yasadn-” deyiiminin tanıklarına rastlanılan divan ve mesnevilerin yüzyıllara göre listesi aşağıda verilmiştir. Tarama için basılı ve elektronik kitapların yanı sıra www.tebdiz.com’dan da yararlanılmıştır.

(14.yy) Mürîdî Pend-i Ricâl, Kadî Burhâneddin Dîvânı, Yûnus Emre Dîvânı

(15.yy) Hamdî Dîvânı, Necâtî Bey Dîvânı, Mihrî Hatun Dîvânı, Karamanlı Aynî Dîvânı, Edirneli Şevkî Dîvânı, Tâcizâde Cafer Çelebi Dîvânı, Ahmed-i Rıdvân Dîvânı, Mesîhî Dîvânı, Zâtî Dîvânı, Adlî Dîvânı

(16.yy) Hayâlî Bey Dîvânı, Âşık Çelebi Dîvânı, Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı, Nev’î Dîvânı, Cinânî Dîvânı, Sehî Bey Dîvânı, Hayretî Dîvânı, Hicrî Dîvânı, Celîlî Dîvânı, Kalkandelenli Mu’idî Dîvânı, Mostarlı Ziyâî Dîvânı, Mürekkepçi Enverî Dîvânı, Hâverî Dîvânı, Fuzûlî Leylâ ile Mecnûn, Rahîmî Dîvânı, Surûrî Dîvânı, Sihrî (Mecmua içerisinde), Şem’î Dîvânı, Yakînî Dîvânı

(17.yy) Mezâkî Dîvânı, Azmîzâde Hâletî Dîvânı, Rezmî Dîvânı Sûheylî Dîvânı,

(18.yy) Mirzâzâde Mehmed Sâlim Dîvânı, Kânî Dîvânı

Nice benzer rûyuna yitmez mi bu rûşen delîl
 Mihr hod taş yasdānup toprak dōşenmiş bir zelîl
 Gelibolulu Mustafa ÂlîDivanı (Aksoyak, e-kitap: 901)

[Güneş senin yüzüne nasıl benzeyebilir? Güneşin taşı yastık, toprağı dōşek edinmiş bir zavallı olması, bu durum için apaçık bir delil değil midir?].

Yasdanam taş işiginde dahı toprak dōşenem
 Kapusunda sürünem sâye-i dîvârı olam
 Tacizâde Cafer Çelebi Divanı (Erünsal, e-kitap: 435)

[Eşiğinde taşı yastık, toprağı dōşek edineyim. Kapısında sürünüp duvar gölgesi olayım].

Bir şâha kul olmak gerek hergiz ma’zûl olmaz ola
 Bir işik yasdānmak gerek kimse elden almaz ola
 Yûnus Emre Divanı (Tatçı, e-kitap: 266)

[Azli imkânsız bir şekilde bir padişaha kul olmak gerek. Bir eşiği yastık edinmek gerek ki kimse onu elden almasın].

Gamundan haste olup dil kapunda yasdānur taşı
 Terahhum kıl ki ‘uşşâkın katı yasdıkdadur başı
 Mihrî Divanı (Arslan, e-kitap: 155)

[Gönül gamından yorgun düşüp kapında taşı yastık edinir. Merhamet et, âşıkların başı sert yastıktadır].

‘Âciz olan kişiden ne istenür
 Sonra toprak dōşenür taş yasdānur
 Müridî- Pend-i Ricâl (Kılıç, 2005:309)

[Zavallı kimseden (âşık) olan kişiden ne istenir? Sonra, toprağı dōşek taşı yastık edinir].

İşigün taşını yasdānmaz olmayan sana ‘âşık
 Meseldür kim tabîbâ sag olan baş istemez yasdık
 Âşık Çelebi Divanı (Kılıç, e-kitap: 117)

[Sana âşık olmayan eşiğinin taşını yastık edinmez. Ey tabip, bu bir atasözüdür ki hasta/âşık olmayana yastık gerekmez].

3) Çare Arama (Ümit, Arzu, Deva, Yardım İsteme, Ayrılık, Sürgün)

Zor durumda kalan mutsuz ve incinmiş birinin yardım isteme/çare arama ümidiyle bir taşı/eşiği kendine yastık edinmesi hayali ya da kimi zaman sürülmek ve sürgün ifadelerini içeren beyitler bu başlık altında değerlendirilmiştir:

Dil sorar yasdanmag için işigün taşın bana
Âferin ‘aklına kim dîvâneye taş andurur
Mu’idî Divanı (Tanrıbuyurdu, e-kitap: 103)

[Gönül eşiğinin taşını yastık edinmek için ağzımı arar. Onun aklına aferin ki, deliye taş hatırlatır (Benim de aklıma düşürür)].

Nice ol şivekârı hep görenler mübtelâ olmaz
Eşiğin yasdanur her dem o bâbdan cüdâ olmaz
Nice ol lebleri şîrîne bu cânlar fedâ olmaz
Hezârân derdüme dermân iderlerse devâ olmaz
Olur bir bûsesi yârun bana bin dürlü dermânım
Rezmî Divanı(Gürbüz 2012: 129)

[O şivekârı görenler ona nasıl âşık olmaz? Her an eşiğini yastık edinerek o kapıdan ayrı olmaz. O lebleri şirine nasıl canlar feda edilmez? Binlerce derdime derman etseler de çare olmaz. Yârin bana bir busesi bin türlü derman olur].

4) Taş

Bu dünyaya ait olmayan bir kutsallığı simgelediğine ve içinde bir yaşam barındırdığına inanılan işlenmemiş taşlar, pek çok inanış ve mitolojide öte dünya, ay ve cennetle ilişkilendirilerek kutsal kabul edilmiştir. Musa’nın on emri dağda alması, Yakup’un simgesel rüyayı gördüğü uykuda başının altında taş olması, Süleyman Mabedi’nde dünyanın merkezi olduğuna inanılan taş ve Kâbe’deki Hacerü’l-esved, kutsallık atfedilmeleri dolayısıyla taş simgeciliğinde önemli taşlardır (Tanyu, 1968: 34-35, 177-182). Aslına bu taşlara önem atfedilmesi ve simgesel taşlar haline gelmesi temelde tapınak fikriyle alakalıdır. Çünkü yüksek dağlar, tepeler, kutsal kabul edilen ağaçlar ve merkez fikri barındıran mekânlar, insan tarafından keşfedilerek kutsallaştırılmış ve böylelikle ilk tapınaklar olarak karşımıza çıkmıştır (Eliade, 2015: 357-358). Yerleşik hayata geçildikten sonra, yine tanrıların işaretleriyle –ki bu işaretler çoğunlukla rüya yoluyla iletilirdi-insanlar tarafından tapınaklar inşa edilmeye başlanmıştır. Mezopotamya tapınak mimarisinin temel özelliği, evreni yeniden inşa anlamı taşıdığı için mekân ve mekâna ait tüm detaylar kozmik bir varoluşu yansıtmaktadır. Yine kutsal kabul edilen bir su (abzu) üzerine inşası

ve kutsal tepeyi (duku) simgeleyen bir bölümünün bulunması Mezopotamya tapınaklarının ayırt edici özelliklerindedir (Demirci, 2013: 79-91)⁵. Klasik Türk şiirinde sertlik, katılık ve değişmeyen bir güç olma yönleriyle benzetmelik olarak kullanılan taş, antik kültürlerde var olan kutsallık, tapınak ve merkez fikrini işaret ettiğini düşündüren beyitlerde de izlenebilir.

5) Siyah Renk, Gece/Kâbe

Özellikle tasavvuf ve Sebki-Hindî etkisiyle yazılan şiirlerde olumlu anlamlarla kullanılsa da klasik şiirin genel renk simgeçiliğinde siyahın olumsuz çağrışımları olduğunu belirtmek gerekir. Figüratif olmayan siyah göktaşlarının (Hacereü'l-esved, Beytel, Kybele vb.) doğrudan ya da dolaylı bir şekilde metinlerde olumlu çağrışımlarla ele alınması siyah rengi simgesel değer açısından iki yönlü kılmaktadır.

Siyah renk ve gece, yeniden doğuş, inisiyasyon öncesi karanlık ve dünyanın merkezine dönüşü simgelemektedir (Cooper, 1979: 112). Bu simgesel değerlerle, Yakup’un rüyası arasında şöyle bir bağlantı kurulabilir: Yakup, kardeşinden kaçarken yolculuklarını –yakalanmamak için- geceleri yapmaktadır. Bu yolculuk sırasında bir gece dinlenmek amacıyla bir “taşı yasadanarak” uyur. Ve tanrısal mesajları aldığı bir rüya görür. Mitostaki gece ve karanlık, Yakup’un inisiyasyon öncesi karanlığına işaret ederken, bulunduğu yerin tanrının evi ve dünyanın merkezi olduğunu anlaması da yine siyah rengin sembolik değeri ile paralellik göstermektedir. Bu sebeple “taş yasadanmak” deyimini ile birlikte şairlerin kullanmayı tercih ettikleri, gece, siyah renk ve Kâbe bu sembolik değerlerle beraber düşünülmelidir. Sehî Bey’in “taş yasadanmak” deyimini kullandığı beyitteki Kâbe de bu bağlamdadır:

Fürkatünden Ka’be toprak döşenür taş yasadanur
Meryemâsâ kara geymiş ihtiyâr itmiş fenâ
Sehî Bey Divanı (Yekbaş, 2010: 87)

[Kâbe senin ayrılığından toprağı döşek taşı yastık edindir. Meryem gibi karalar giyerek yokluğu tercih etmiştir].

6) Çöl (Ova, Toprak)

Boşluk ve kuraklığı çağrıştıran çöl, toplumsal hayattan uzaklaşmayı ve mistik bir inzivayı da sembolize eder (Nanon, Olorenshaw ve Oliver-Klein, 2014: 155). Sahra kelimesinin kır ve ova anlamları düşünüldüğünde açık mekân olarak nitelendirilebilecek doğal ortamların bu gruba dâhil edilmesi mümkündür. Klasik şiir metinlerinde çoğunlukla gam, aşk ve bela gibi olumsuz ifadelerle tamlamalı şekilde görülen bu yapı kimi zaman da Mecnûn’a telmih için kullanılır. Deyimin geçtiği örnek beyitlerde de “sahra” ifadesi, Ferhâd u Şîrîn ve Leylâ vü Mecnûn hikâyelerine göndermeler yapar:

Reh-i gamda yitüp Ferhâd vire cân-ı şîrîni

⁵ Yüksek yerlerin/yapıların aynı zamanda “yüksek şuur yerleri” sayılması, bu minvalde Arafât, Kuzah Tepesi ve Kâbe’nin de birer “meş’ar” sayılması, bunun şiirle ilişkisine dair ayrıca şu çalışmaya bakılabilir: (Dağlar, 2014: 216-220).

Döşenmiş dâmen-i sahrâya vü kuhsâra yasdanmış
Hicrî (Gıynaş, e-kitap: 1253)

[Ferhat, gam yolunda kaybolup tatlı canını vermeyi düşünerek, çölün eteğine ve dağa yaslanmış].

Eşiğin yasadanuban ey saçı Leylî her şeb
Sanma kim ‘âşık-ı Mecnûnunu yabanda yatur
Yakînî Divanı (Zülfe, e-kitap: 185)

[Ey gece saçlı! Her gece eşiğini yastık edinen çılgın âşık zannetme ki çölde yatmaktadır].

Şarâb-ı ‘aşk hoş kattâl imiş içmiş iki ‘âşık
Yıkılmış biri sahrâda biri kûhsâra yasdanmış
Hayâlî Bey Divanı (Tarlan, 1945: 215)

[Aşk şarabı ne etkileyici, şiddetliymiş. Onu içen iki âşığın biri (Mecnûn) sahraya düşmüş diğeri (Ferhâd) dağı yastık edinmiş].

7) Uyku/Rüya

Klasik şiirde sıklıkla bilinçsizlik ve habersizlik durumları için kullanılan uyku ve rüya, dinlerin mistik yorumları ve mitoslarda gizli olan için bir mesaj ya da şifre olarak yorumlanmıştır. Eski devirlerden itibaren hükümdar saraylarında bulunan kâhinler, rüya yorumcuları ve müneccimler aslında bu inanışın binlerce yıl boyunca devam ettiğini gösterir.

Yakup’u ataları/peygamberlerinden biri olarak kabul eden Musevîlerin kutsal kitap yorumlarından biri olan Talmud’da da rüya yorumları önemli bir yere sahiptir ve rüyanın öte dünyadan gönderilen bir mesaj olduğu kabul edilir (Nanon, Olorenshaw ve Oliver-Klein, 2014: 511). Bununla birlikte, Mezopotamya mitolojisinde, tapınakların inşası ve onarımı için rüyalar aracılığıyla tanrıdan izin alınması sebebiyle rüya ve tapınak arasında var olduğu kabul edilen ilişkiyi hatırlamak yerinde olacaktır (Demirci, 2013: 81). Rüya ve kutsal arasındaki ilişki, Fuzûlî’nin Leylâ vü Mecnûn mesnevisinde mezar taşına yaslanarak uyumak şeklinde kendini gösterir:

Bîmâr teninde kalmayıp tâb
Kılmışdı mezâra yasadanup hâb
Fuzûlî- Leylâ vü Mecnûn (Doğan, e-kitap: 197)

[Hasta bedeninde takat kalmayıp mezara yaslanıp uyumuştur].

8) Erek Nesnenin (Maksadın/Memduhun) Bulunduğu Mekânlar (Eşik, Kapı, Dergâh, Gökyüzü, Cennet)

Eşik, bir sınır sembolü olup, kutsal olmayandan kutsala geçişi, yeni bir dünyaya girişi simgeler (Cooper, 1979: 171). Eşik, karşıtlıklar arası sınır

olmakla birlikte aynı zamanda bu karşıtlıkların iletişim yeridir (Eliade, 2017: 25).

Kapı da tıpkı eşik gibi, kabul ya da reddedilme, dâhil olma ya da dışarısında kalma gibi simgesel değere sahiptir. Bir dönüşüm işareti olan kapı, bir hâl ya da makamdan diğerine geçişi, yeni bir hayata girişi, inisiyasyonu ifade ederken aynı zamanda gücün de sembolüdür (Nanon, Olorenshaw ve Oliver-Klein, 2014: 330-331). Kutsal olmayanın kutsal olandan eşik, kapı vb. bir sınırla ayrıldığı alanlarda gökyüzüne doğru açılan bir kapı vardır. Bu kapıdan tanrılar yeryüzüne inebildiği gibi, insanlar da gökyüzüne/tanrı katına yükselebilir (Eliade, 2017: 26). Yakup’un rüyasında da gökyüzü ile yeryüzü arasında bir kapı açılır. Açılan bu kapı göklerin kapısıdır:

Kapu Allah kapusu eşigin bâlinveş yasadan
Derinde der-be-der dîvâneyüm gayrı derüm yokdur
Kânî Divanı (Yazar, 2010: 528)

[*Kapı Allah kapısıdır, eşigine yastık gibi yaslan. Kapında kapı kapı gezen bir divaneyim, başka kapım yoktur.*]

Taş yasadanup kapunda geh toprak döşenür
Yaş dökdi zâr oldı anup hicr-i yâr âb

Ahmed-i Rıdvân Divanı (Çeltik, e-kitap: 118)

[*Su, sevgilinin ayrılığını hatırlayarak ağladı, yaş döktü. Bu sebeple kapında bazen toprağı döşek, taşı yastık edinir.*]

Tanrı katına yükselme simgelerinden biri olan merdiven ise, Yakup’un rüyası ile İbranî, miraç ile İslamî gelenekte var olmuş, Hıristiyan mistisizmde de simgesel değerini korumuştur. Semavi dinlerin yanı sıra diğer inanış ve mistik anlayışlarda da gökyüzüne/tanrı katına yükselme önemli bir motiftir. Bu seyahati gerçekleştiren kişinin dünyanın merkezi (axis mundi)nde bulunduğu inanılır (Eliade, 2015: 120-121).

Merdiven, İbranî anlatılarında Yakup’un rüyasıyla beraber kutsallık kazanmış bir simgedir. Söz konusu merdivenin tanrının katına çıkmak amacıyla kullanılması, Mezopotamya tapınak mimarisinin genel özelliği olan zigguratlarla yakından ilgilidir. Çünkü her ikisi de tanrıya ulaşma görevi görmektedir. Nitekim İbranice “merdiven” anlamındaki “sullam” ile Akadca ziggurat anlamına gelen “simmultu”nun aynı kökten kelimeler olması bu simgesel ilişkiyi desteklemektedir. Yani, Mezopotamya’daki tapınak, Yakup’un rüyasında simgesel bir merdivene dönüşmüştür (Demirci, 2013: 89-90). Gökyüzünden açılan bu kapıdan yeryüzüne bir merdiven uzanır ve melekler bu merdivenden inip çıkarlar. “Taş yasadanmak” deyiminin yer aldığı aşağıdaki beyitler de gökyüzüne/tanrı katına yükselmenin, yukarıda bahsedilen sembolik unsurlarını barındırırlar:

Yasadanurken işigin ol âfitâbun Enverî
Arş-ı a’lâdan yüce âlî-mekânım var idi
Enverî Divanı (Kurnaz ve Tatçı, 2001: 197)

[*Enverî! O güneşin eşigini yastık edindiğin zaman, gökyüzünün en yüksek yerinden bile daha yüce bir makamın vardı.*]

Âsitân-ı devletinde her gece taş yasadanup
Kadre irdi bî-sa’âdet onmaduk başum benüm
Hecrî Divanı (Zülfe, e-kitap: 153)

[Devletin eşiğinde her gece taşı yastık edinip benim mutsuz, talihsiz başım itibar buldu].

Eski dönemlerden itibaren ay da erginlenme törenlerini simgelemektedir. Benzer şekilde cezbe hâli yaşanmasına yardımcı olan içkiler de erginlenme törenlerinin bir parçasıdır. Dolayısıyla örnek beyitlerde “sarhoşluk”la birlikte kullanılan “taş yasadanmak” bu bağlamda düşünülebilir.

Mest ola şol ki yasdana iç işigün taşın
Taht-ı yedinde olur anun tahtgâh-ı Cem
Rahîmî Divanı (Mermer 2004: 264)

[Sarhoş olup iç eşiğinin taşını yastık edinen kişi için, Cem’in tahtı elinin altında olur].

Yakup’un rüyası da aslında bir erginlenme ritüelidir ki Yakup, bu rüyanın ardından bir aydınlanma ve bir zihinsel tekâmül yaşar. Yakup gördüğü rüyayı yorumladığında, rüyaların mesajına teslimiyet gösterir. Dolayısıyla beyitlerde yer alan “ay”, bu erginlenmenin işareti olarak da değerlendirilmelidir.

12) Can Vermek, Ölüm, Mezar, Matem, Pişmanlık

Yakup’un simgesel rüyayı göreceği yolculuğa çıkması apokrif metinlerin bir kısmına göre babası İshak’ın ölümünün ardından gerçekleşir. Yakup, kardeşi ve yeğeni tarafından öldürüleceğine inandığı için annesinin de telkinleriyle yolculuğa çıkar. “Taş yasadanmak” deyiminin geçtiği beyitlerdeki ölüm ifadesinin arka planında hikâyenin bu kesiti olmalıdır:

Taş işigin yasadanurken yârün iriş ey ecel
Kim ölüm bu demde ehl-i ‘ışka râhat hâbıdur
Celîlî Divanı (Kazan Nas, e-kitap: 91)

[Ey ecel! Sevgilinin taş eşiğini yastık edinmişken gel. Çünkü bu anda ölüm âşıklar için istirahat uykusudur].

Yakup, rüyadan uyandığı sırada bulunduğu yerde (beytel) tanrının olduğunu anlayamamasından pişmanlık duyar. Deyimin geçtiği beyitlerdeki pişmanlık ifadesi de bununla paralellik gösterir:

Agla iy yâr akıt gözün yaşını
Yasadursın makberenün taşını
Mürîdî- Pend-i Ricâl (Kılıç, 2005: 259)

[Ey yâr! Ağla, gözyaşını akıt. Mezar taşını yastık edinirsin].

Gök futa sarup başına oldu kara yaslu

14) Kaos**(Ezel, Su, Irmak)**

Tevrat’ın Tekvin kısmında başlangıçta bir kaosun varlığına ve her tarafın sularla kaplı olduğuna değinilerek, altı gün boyunca tanrının yarattığı şeylerden bahsedilir.

Nev’înin bir beytinde “taş yasdanmak” deyimiyile birlikte yer alan ezel fikri, kaos ve suyla birlikte düşünölmelidir:

Bünyâd-ı ‘âlemün taşı taş üzre konmadın
Taş yasdanurdı râh-ı gamunda gedâlarun
Nev’î Divanı (Tulum ve Tanyeri 1977: 384)

[Kâinat binasının taşı taş üstüne konulmadan (evren yaratılmadan) önce, senin dilencilerin gam yolunda taşı yastık edinirlerdi].

Su, her kültür ve inanışta önemlidir. Mezopotamya’da her tapınağın içinde bir su kaynağı vardır. İbadetin su ile ilgili yönü (el yıkama/abdest ritüeli)tapınaktaki suyla yapılırdı. Mezopotamya’da tapınakların ilahi ve kozmik bir su kaynağı üzerine inşa edildiğine inanılırdı (Demirci 2013: 80-81).

Deyimin geçtiğı beyitlerde akarsuyun yatağındaki taşlara çarparak akmasından kaynaklı bir hayalin varlığı dikkat çekmekle birlikte, su ve taşın Mezopotamya tapınak mimarisinin iki temel unsuru olduğu düşünöldüğünde, beytin Yakup’un rüyasını konu alan İbrani mitosundan da beslendiğı anlaşılacaktır:

Gerçi kim taş yasdanup toprak döşenmekdir işi
Cûy-ı gülşen ‘âşık-ı dîdâra benzer benzemez
Cinânî Divanı (Okuyucu, 1994: 504)

[Her ne kadar işi; taşı yastık, toprağı döşek edinmek olsa da gül bahçesindeki ırmağın yüzü âşığa benzer mi benzemez mi bilinmez].

Su gibi taş yasdanup toprak döşensin muttasıl
Cân u dilden her kim eyler ârzû dîdârını
Mostarlı Ziyâî Divanı (Gürgendereli, e-kitap: 212)

[Her kim senin didarını candan arzu ederse, su gibi daima taşı yastık, toprağı döşek edinsin].

Ser-i kûyunda ‘uşşâkun katı yasdukdadur başı
Ki toprak döşenüp su gibi seng-i hâre yasdanmış
Hâverî (Gıynaş, e-kitap: 1252)

[Sokağının başında âşıklarının başı sert yastıktadır. Su gibi toprağı döşek, mermeri yastık edinmiş].

Sonuç

Klasik Türk şiiri metinlerinde “taş yasadmak”/“toprak döşenip taş yasadmak” olarak varlığını sürdürmüş deyim, genellikle âcizlik ifadesi olarak yorumlanmıştır. Kapı, eşik ve sevgili ile beraber kullanıldığında bu yorum bağlamla tutarlıdır. Ancak, ayrılık, gece, siyahlık, Kâbe, gökyüzü, melek, cennet, lütuf, müjde vb. kavramlarla kullanıldığı beyitlerde deyime verilecek “âcizlik” anlamı yetersiz kaldığı gibi, deyim kökeni hakkında da bir fikir vermemektedir.

Bu çalışmada, deyim yer aldığı tüm beyitlerin tanıklığı ile aslında beyitlerde deyimle beraber kullanılan kavram ve hayallerin Tevrat’ta da anlatılan bir İbranî mitosunun olay halkaları ile örtüştüğü tespit edilmiştir.

Kur’an’da yer almayan bu anlatının İslam kültür dairesinde oluşmuş bir edebiyat geleneğinin metinlerinde kendine nasıl yer bulduğu ayrı bir araştırma konusudur. Ancak, mitosların toplumsal bilinçaltında yaşamaya devam ettiği, başlangıçta dinsel olanın zamanla sekülerleşerek din dışı/kutsal dışı hâline geldiği bilinmektedir (Eliade, 2017: 11). Dolayısıyla mitlerin yaşadığı bu dönüşümün yanı sıra tefsirde İsrailiyat anlatılarının azımsanmayacak ölçüde yer bulması da kültürler arası geçiş sorusuna cevap ararken hatırdan çıkarılmamalıdır.

Kaynakça

- Aksoy, Ömer Asım. (1994), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-Deyimler Sözlüğü*. C.2, TDK Yayınları, Ankara.
- Aksoyak, İ. Hakkı. (e-kitap), *Gelibolulu Mustafa Âlî Divanlar*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0>.
- Arslan, Mehmet. (e-kitap), *Mihri Hâtun Divânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/58679,mihri-hatun-divanipdf.pdf?0>.
- Avşar, Ziya. (e-kitap), *Revânî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0>.
- Cooper, J.C. (1979), *An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols*. Thames and Hudson Publication, London.
- Çavuşoğlu, Mehmed. (2003), *Divanlar Arasında*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Çavuşoğlu Mehmed, Tanyeri, M. Ali. (1981), *Hayretî Divanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Çeltik, Halil. (e-kitap), *Ahmed-i Rıdvan Dîvânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55738,ahmed-i-ridvan-divanipdf.pdf?0>.
- Dağlar, Abdülkadir. (2014). “Şiirin Mazmûn Hâli”, *Metnin Hâlleri: Osmanlı’da Telif, Tercüme ve Şerh*, (ed. Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım), Klasik Yayınları, İstanbul: 196-247.
- Dehhudâ, Ali Ekber. *Lugatnâme-i Dehhudâ*. CD.
- Demirci, Kürşat. (2013), *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş*, Ayışığı Kitapları, İstanbul.

- Doğan, Muhammet Nur. (e-kitap), *Fuzûlî Leylâ vü Mecnûn..* <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10679,girispdf.pdf?0>.
- Durmuş, Tuba Işınsu ve Rıdvan Canım. (e-kitap), *Edirneli Şevki Divânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59035,sevki-divanipdf.pdf?0>.
- Eliade, Mircea. (2015), *Dinler Tarihine Giriş*. (çev. Lale Arslan Özcan), Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Eliade, Mircea. (2017), *Kutsal ve Kutsal Dışı*, (çev. Ali Berktay), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Erünsal, İsmail E. (e-kitap), *Tâcî-zâde Cafer Çelebi Dîvân.* <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59332,taci-zade-cafer-celebi-divanipdf.pdf?0>.
- Eyüboğlu, E. Kemal. (1973), *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık.
- Gıynaş, Kamil Ali. (e-kitap), *Pervâne Bey Mecmuası.* <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55832,pervane-bey-mecmuasi-pdf.pdf?0>.
- Graves, Robert, Patai, Raphael. (2013), *İbrani Mitleri Tekvin-Yaratılış Kitabı*, (çev. Uğur Akpur),: Say Yay. İstanbul.
- Gürbüz, Mehmet. (2012), *Safiye Sultanzâde Mehmed Rezmî Divan*, Grafiker Yayınları, Ankara. Harmancı, M. Esat. (2017), *Süheylî Dîvân*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55750,suheyli-divanipdf.pdf?0>.
- Gürgendereli, Müberra. (e-kitap), *Mostarlı Hasan Ziyâ’î Divânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56211,mostarli-hasan-ziyai-divanipdf.pdf?0>.
- İbn Hazm. (2015), *Güvercin Gerdanlığı*, (çev. Mahmut Kanık), İnsan Yayınları, İstanbul.
- İnce, Adnan. (1994), *Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Dîvânı*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara.
- Kanar, Mehmet. (2011), *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul.
- Karavelioğlu, Murat A. (e-kitap), *Şem’î Dîvânı*, http://www.ekitap.yek.gov.tr/Home/Show2?BOOK_NO=27.
- Kaya, Bayram Ali. (e-kitap), *Azmi-zâde Hâletî Dîvânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0>.
- Kazan Nas, Şevkiye. (e-kitap), *Celilî Dîvânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59375,celili-divanipdf.pdf?0>.
- Kılıç, Atabey. (2005), *Mürîdî ve Pend-i Rical Mesnevisi (İncelme-Tenkitli Metin-Dizin)*, Akademi Kitapevi, İzmir.
- Kılıç, Filiz. (e-kitap), *Âşık Çelebi Dîvânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55975,asik-celebi-divanipdf.pdf?0>.
- Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit*, (2012). Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul.
- Kurnaz, Cemal, Tatçı, Mustafa. (2001), *Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı*, MEB Yayınları, Ankara.

- Kurnaz, Cemal. (2000), *Divan Edebiyatı ve Türk Kimliği*. Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara.
- Mengi, Mine. (1995), *Mesîhî Dîvânı*. AKM Yayınları, Ankara.
- Mermer, Ahmet. (1997), *Karamanlı Aynî ve Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Mermer, Ahmet. (2004), *Kütahyalı Rahîmî ve Dîvânı*, Sahaflar Kitap Sarayı, İstanbul.
- Nanon Gardin, Olorenshaw, Robert , Gardin, Jean , Klein, Olivier. (2014), *Larousse Semboller Sözlüğü*, (çev. Beyza Akşit), Bilge Yayınları. İstanbul.
- Okuyucu, Cihan. (1994), *Cinânî Hayâtı Eserleri Dîvânının Tenkidli Metni*, TDK Yayınları, Ankara.
- Onay, Ahmet Talât. (1992), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (hzl. Cemal Kurnaz), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Özyıldırım, Ali Emre. (e-kitap), *Hamdullah Hamdî Divanı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10615.girispdf.pdf?0>.
- Parlatır, İsmail. (2008), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Yargı Yayınları, Ankara.
- Şentürk, Ahmet Atilla (1995), *Rakibe Dair (Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden)*, Enderun Yayınları, İstanbul.
- Tanrıbuyurdu, Gülçin. (e-kitap), *Kalkandelenli Mu’idî Dîvân*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59883.kalkandelenli-mu39idi-divanipdf.pdf?0>.
- Tanyeri, M. Ali. (1999), *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tanyu, Hikmet. (1968), *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Tarlan, Ali Nihat. (1945), *Hayâlî Bey Dîvânı*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Tarlan, Ali Nihat. (1992), *Necatî Beg Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tatcı, Mustafa. (e-kitap), *Yunus Emre Divanı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10663.metinpdf.pdf?0>.
- TDK. (1978), *Derleme Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- Tolasa , Harun. (2001), *Ahmed Paşa’nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tulum, Mertol, Tanyeri, M. Ali. (1977), *Nevî Divan*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Tülbentçi, Feridun Fazıl. (1977), *Türk Atasözleri ve Deyimleri*, İnkılap ve Aka Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Yazar, İlyas. (2010), *Kânî Dîvânı*, Libra Kitap, İstanbul.
- Yekbaş, Hakan. (2010), *Sehî Bey Divanı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, Ozan. (2013), “Gelenekten Deyişe” Klasik Türk ve Fars Edebiyatlarının Ortak İfade Biçimlerinden “Başa Toprak Saçmak”, *Türük Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*. S. 2. s. 336-350.
- Zülfe, Ömer. (e-kitap), *Hecrî Dîvân*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10618.hecripdf.pdf?0>.
- Zülfe, Ömer. (e-kitap), *Yakînî Dîvân*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/>.

Doç. Dr. Ozan YILMAZ

Sakarya Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Sakarya/TÜRKİYE
oyilmaz@sakarya.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-6375-2881

**ŞERHİN METNİNDEN METNİN ŞERHİNE:
TÜRKÇE ŞERHLERDEN HAREKETLE KLASİK
TÜRK ŞİİRİNİN ANLAM DÜNYASINA
KATKILAR I***

FROM THE TEXT OF COMMENTARY TO THE
COMMENTARY OF TEXT: FROM THE POINT OF
TURKISH COMMENTARIES, THE CONTRIBUTIONS OF
CLASSICAL TURKISH POETRY TO THE WORLD OF
MEANING I

DOI Number: 10.28981/hikmet.481508

ÖZ

Türkçe şerhler, Arapça ve Farsça klasik metinlerin Türk diliyle okunup anlaşılmasını sağlamak için hazırlanmış metinlerdir. Bu şerhlerin içinde dilbilgisi, sözlükbilim, tarih, coğrafya ve belagat (retorik) gibi alanlara dair bilgiler vardır. Türkçe şerhler, yazılış amaçları doğrudan bu olmasa bile, Klasik Türk şiiri metinlerini anlamak için büyük önem taşır. Klasik Türk şiirinin anlam dünyasını daha iyi tanımak için, aynı dönemde yazılmış edebî şerhleri dikkate almak ve incelemek gerekir. Çünkü şairlerin çeşitli hüner gösterilerinde bulunduğu beyitler, günümüzde eski anlamını yitirmiş bazı kelimeler barındırabilir. Şerh metinlerinde bulunan edebî ve kültürel malzeme, bu tür anlamların ortaya çıkmasına katkı sağlayacaktır. Nitekim herhangi bir kelimenin eski anlamlarından birine bir şerh metninin satırları arasında rastlamak işten bile değildir.

Bu makalede, Türkçe şerh metinlerinden seçtiğimiz 10 (on) kelime ve terkinin anlamlarına değinilecek, bu anlamlar divan şiirinden seçilmiş örnek beyitlerden hareketle işlenecektir. Böylece bir metin başka bir metin yardımıyla açıklanacak, Türkçe şerhlerin Klasik Türk şiirini anlamadaki önemi gözler önüne serilecektir.

Anahtar Kelimeler: metin, şerh, anlam, Klasik Türk şiiri

ABSTRACT

Turkish commentaries are texts prepared to read and understand Arabic and Persian classical texts in Turkish. In these commentaries, there is information on areas such as linguistics, lexicology, history, geography and rhetoric. Turkish commentaries are of great importance for understanding the texts of Classical Turkish poetry, even if this is not the case. In order to understand the meaning world of classical Turkish poetry better, it is necessary to consider and examine literary interpretations written in the same period. Because the couplets in which the poets are shown in various tricks can hold some words that lost their old meaning today. The literary and cultural material contained in the commentary texts will contribute to the emergence of such meanings. As a matter of fact, it is not even a matter of encountering one of the old meanings of any sheep in the lines of a commentary.

In this paper, it will be referred to the meanings of 10 (ten) words and compositions we selected from the Turkish commentary texts, and these meanings will be processed by moving from the sample couplets selected from the divan poem. Thus, a text will be explained with the help of another text and the prominence in understanding the classical Turkish poetry of the Turkish commentaries will be revealed.

Keywords: text, commentary, meaning, Classical Turkish poetry

* Bu makale, 12-13 Mayıs 2017 tarihlerinde Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'nde gerçekleştirilen "Osmanlı Edebî Metinlerinin Anlam Dünyası" konulu sempozyumda sunulan ve daha önce yayımlanmamış bildirinin gözden geçirilerek genişletilmiş halidir.

Giriş

Günümüz metin şerhi araştırmalarının öncüsü konumundaki Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, metin şerhinin önem ve amaçlarına değindiği bir yazısında aşağıdaki ifadeleri kullanır:

“Karışık bir yığın halinde gözümüzün önünde duran edebî eserleri türlü bakımdan sıralamak, birleşik maddelerini bulmak, onları birliğe götürerek kafamızı ezen ve hırpalayan kargaşalıktan kurtulmak, böylece anlamının birleşik noktalarını bularak anlayışımızın güç ve çabukluğunu arttırmak gerekir (Tarlan 1981: 192)”.

Bir metne layıkıyla intikal etmek olarak da özetlenebilecek bu cümleler, metin şerhi araştırmalarında uygulanması gereken bir çabadan bahseder. Klasik Türk şiiri metinlerini anlamak için gerçekten de böyle bir çabaya ihtiyaç vardır. Bu amaçla Osmanlı döneminde yazılmış şerh metinlerinin dikkate alınması büyük önem taşımaktadır. Çünkü Klasik Türk şiiri metinleri ile Osmanlı dönemi şerh metinleri birbirinden ayrı düşünülemez. Ortak bir hafızanın mahsulleri olan bu eserler, birçok konuda birbirini tamamlayıcı mahiyettedir.

Türk Şerh Edebiyatı, herkesçe anlaşılması zor metinlerin ehil kişiler tarafından açıklanmasına dayalı bir dizi faaliyete verilen addır (Şerh kavramı ve Türk Şerh Edebiyatı literatürü hakkında bilgi için bkz. Ceylan 2007; Yılmaz 2007). Şerhler bir metnin daha iyi anlaşılmasını, herkesin fark edemeyeceği bazı manaların ortaya çıkmasını ve yabancı dildeki bir metnin Türk diline tercüme edilmesini amaçlar. Medrese ve tekke erbabı tarafından akademik ve tasavvufi anlayış gözetilerek yapılan şerhler, lügat bilgisi ve dilbilgisine dair çok değerli yorumlar içerir.

Şerhlerin Türk kültürü ve edebiyatına yaptığı katkılardan biri de Klasik Türk şiiri mahsullerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Günümüz metin şerhi araştırmalarının da asıl amacı budur ve eski şerhlerin bu amaca hizmet etmek adına incelenmesi kayda değer bilgiler edinme yolunda ciddi bir adımdır. Çünkü şârihlerin satır aralarında verdiği bilgiler, bugün için anlaşılması pek kolay olmayan bazı beyitlerin çözümünü sağlamakla birlikte, beyitlerdeki anlam zenginliğinin de ortaya çıkmasına yardımcı olur. Bazı kelimelerin birden çok anlamı olduğu için, divan şiiri metinlerini çözerken kelimelerin bu farklı anlamlarını göz önünde bulundurmamak, özellikle çokanlamlılık olasılığına dikkat etmek gerekir. Araştırmacı bir beyti açıklarken kelimenin en doğru manasını seçmek zorundadır. Aksi takdirde şairin anlatmak istediği tam olarak ortaya konamayacak, yapılan yorumlar da buna bağlı olarak eksik ve yanlış olacaktır. Ayrıca sözlükler bazı terkip ve tamlamaların anlamına yer vermeyebilir. İşte şerhler, ister akademik ister tasavvufi olsun, bu tür kelime, terkip ve tamlama anlamlarını belirlemede de yardımcı olur.

Bu makalede Türkçe şerhlerden seçilen 10 (on) örnek ele alınmıştır. Amacımız, seçilen örneklerin şerhlerde geçen anlamlarını divan şiirinden beyitlerle desteklemektir. Seçtiğimiz 10 (on) kelime ve bunların şerhlerde geçen anlam dünyası alfabetik sıraya göre şöyledir:

arsa: Arsa ıstılâhda şatranc yerine dirler ya'nî bisât-ı şatrançdur (Sûdî-i Bosnevî-Şerh-i Dîvân-ı Hâfız), (Sûdî-i Bosnevî 1250: I, 84).

Günümüz Türkçesinde de yaşayan “arsa” kelimesi daha çok “toprak ve kara parçası” anlamıyla bilinir. Beyitlerde mecâz-ı mürsel yoluyla “dünya” ve “yeryüzü”nü karşılar. Ancak tek anlamı bu değildir. Nitekim Redhouse’nin sözlüğünde “arsa-i şatranç” tamlamasına “satranç tahtası” anlamı verilir (Redhouse 1987: 1293). Meşhur şârih Sûdî-i Bosnevî’nin (ö. 1599-1600, bkz. Açar 2016) verdiği bilgiye göre kelime tek başına da “satranç tahtası” anlamıyla kullanılabilir.

Klasik Türk şiirinde satranç terimleri önemli bir malzemedir (bkz. Arslan 2000). Bu örneklerde tenasüp sanatı yoluyla satranca ait terimler bir araya getirilir. Buna göre satranç terimleri geçen bir beyitte “arsa” kelimesine “satranç tahtası” anlamı verilmelidir. Örneğin Bâkî’nin (ö. 1600),

Süm-i esbine ruh süren o şehün

Arsa-i dehrde oldu ferzâne (Bâkî, G. 471/5) (Küçük 1994: 393)

(O şâhin/padişahın atının/esbinin tırnağına yüz/ruh süren kimse, dünya satranç tahtasında ferzâne/vezir oldu.)

beytinde böyle bir durum vardır. Beyitte geçen “esb (at), ruh (kale), şeh (şah), ferzâne (vezir)” kelimeleri birer satranç terimidir. Bu durumda “arsa-i dehr” kelimesine “dünya arsası” yerine “dünya satranç tahtası” anlamını vermek yerinde olacaktır.

Nâbî’nin (ö. 1712) aşağıdaki beytinde de benzer bir kullanım söz konusudur:

Bâzîçegâh-ı arsa-i nâ-üstüvârda

Muhtâc olur himâyesine şeh piyâdenün (Nâbî, G. 415/3) (Bilkan 1997: II, 773)

(Dünyanın dengesiz satranç tahtasında, padişah piyonun korumasına muhtaç olur.)

Beyitte geçen “bâzîçegâh, arsa, şeh, piyâde” kelimeleri birer satranç terimidir. Nâbî dünyayı dengesiz bir satranç tahtasına benzetmiş, burada bazen padişahın dahi kendinden güçsüzlere muhtaç olabileceğini ifade etmiştir.

âyet-i ye’s: Kur’ân-ı Kerîm’de küffâr için nâzil olan âyetlerdür (Murtazâ Trabzonî-Şerh-i Kâsâ’id-i Urffî), (Yılmaz 2004: 186).

Sebk-i Hindî şairlerinden Urffî-i Şîrâzî’nin (ö. 1591) bir kasidesinin şerhinde geçen bu yorum, âyet-i ye’s tamlamasının anlamını açıklar. Âyet-i ye’s (hüzün/keder âyeti) tamlaması divan şiiri beyitlerinde geçer. Sözelimi Şeyh Gâlib’in (ö. 1799),

Bilmem ne için âyet-i ye’s eyledi hattın

Ruhsâresine hayr du’âveş eser itdüm (Şeyh Gâlib, G. 212/5) (Kalkışım 1994: 368)

(O, ayva tüylerini niçin kâfirlere inmiş hüzün/keder âyeti yaptı bilmiyorum. (Oysa) yüzüne hayır duası (okumak) gibi bir etkim oldu.)

beytinde geçen “âyet-i ye’s” ibaresi, “hüzün/keder âyeti” şeklinde çevrilmelidir. Verilen bilgiye göre âyet-i ye’s, Kur’ân-ı Kerîm’de kâfirler için inen âyet-i kerîmelerin genel adıdır. Klasik Türk şiirinde ayva tüyünün saç, göz, ben gibi diğer “siyah” güzellik unsurlarıyla birlikte “kâfir” olarak nitelenmesi, böyle bir benzetme ortaya çıkarmıştır.

battâl: Bî-kâr dimekdür, ya'nî derd-i aşkdan hâlî (Sûdî-i Bosnevî-Şerh-i *Gülistân*), (Yılmaz 2012: 590).

Sûdî'nin *Gülistân Şerhi*'nde verdiği bu bilgi, lügatte “işe yaramaz, boş, değersiz, aylak, tembel, hödük, acemi (Redhouse 1987: 369)” anlamlarına gelen “battâl”ın daha dar bir anlamına dikkat çeker. Divan şairleri de bu anlamın farkındadır. Nitekim Ahmedî'nin (ö. 1413) aşağıdaki beytinde “battâl” kelimesi “aşksız” anlamına gelir:

*Ahmedî sâbit-kademdür aşk yolunda bugün
N'ola ger ta'ne ururlarsa ana battâllar* (Ahmedî, G. 244/8) (Akdoğan, e-kitap: 377.)

(Ahmedî bugün aşk yolunda kararlıdır. Aşksızlar onu kınasa ne olur!)

Burada “battâl” kelimesini yukarıdaki manalarla değerlendirmek, Ahmedî'nin istediği anlamı tam olarak vermeyecektir. Çünkü Ahmedî kendisinin aşk yolunda kararlı olduğunu söylerken, aşktan nasibi olmayanları tarif etmek için de “battâl” kelimesini seçmiştir.

dahl: Hâricden gelüp eline giren nesneye derler. Kişinin hâricden mülküne dâhil nesnedür, akçe ve gayrı nesne (Sûdî-i Bosnevî-Şerh-i *Gülistân*), (Yılmaz 2012: 622-623).

Lügatte “dahl” kelimesinin bir anlamı “müdahale etmek, karışmak (Redhouse 1987: 891)”tır. Redhouse “dahl” kelimesini ele aldığı bir başka maddede “gelir, kazanç, kâr; bir tüccarın para kasası (Redhouse 1987: 891)” anlamlarını verir. Bu anlam Sûdî'nin *Gülistân Şerhi*'nde de geçer. Buna göre dahl, kişinin başta sahip olmadığı, eline sonradan geçen para vb. şeylere verilen addır. Nefî'nin (ö. 1635) aşağıdaki beytinde bu anlam vardır:

*Düstûr-ı kâmkâr ki yek-rûze bahşişi
Dahl-i hezâr-sâle-i deryâ vü kân olur* (Nefî, Ksd. 29/21) (Akkuş 1993: 138)

(O, muradına ermiş bir vezirdir. Çünkü bir günlük bahşişi, maden ve denizin eline bin yılda geçer.)

Lebîb'in (ö. 1768) aşağıdaki beytinde de aynı anlam vardır. “Dahl” kelimesini doğrudan “kazanç” anlamıyla kullanan şair, kazancının az ama harcamasının çok olduğunu, çoluk çocuğuna bakması gerektiğini, bütün bunların bir araya gelmesiyle iflas bayrağını çekme noktasına geldiğini anlatır:

*Dahl ekall harc ekser a'dâd-ı iyâl andan beter
Şâhid-i iflâsım oldu sanki ol cemm-i gafîr* (Lebîb, tarih 9/50) (Kurtoglu, e-kitap: 331)

(Kazanç az, harcama çok, çoluk çocuk sayısı ondan beter! Bu topluluk, iflasıma şahit olacak gibi!)

destân: Destân bunda, mekr ve hîle ma'nâsınadur (Sûdî-i Bosnevî-Şerh-i *Dîvân-ı Hâfiz*), (Sûdî-i Bosnevî 1250: I, 211).

Sûdî'nin verdiği bilgiye göre, Klasik Türk şiirinde “kıssa, efsane, hikâye” gibi anlamları olan “destân”ın bir anlamı da “mekr, hile” yani “al”dır. Özellikle *Şehnâme* kahramanı Rüstem'in lakaplarından birinin Rüstem-i Destân olması (Yıldırım 2017: 660), kelimenin hem “efsane” hem de “hile” anlamıyla tevriyeli

kullanımını beraberinde getirmiştir. Kadı Burhâneddîn'in (ö. 1398) aşağıdaki beytinde, "destân" kelimesine sadece "efsane" anlamını vermek yeterli olmaz. Nitekim beyitte geçen "hîledür destân ider" ibaresinde destân ve hilenin bir arada olması da tesadüfi değildir:

*Zülfü özünü yüzünde gerçi ki Rüstem diye
Sen anı başından anla hîledür destân ider* (Kadı Burhâneddîn, G. 406/3) (Ergin 1980: 162)

(Sevgilinin yüze düşen saçı kendisi için Rüstem diyor olabilir, ama sen onu başından anla, hiledir, hile yapıyor.)

Şair bir yandan saçın hile yaptığını söylerken bir yandan da onun âşıklar için bir efsane olmasına gönderme yapmıştır.

Kelimenin bu anlamına Şeyhî'nin (ö. 1431) bir beytinde de rastlanır. Şair sevgiliye seslenip onunla olan aşkının kıssadan hisse çıkarılacak bir hikâye olduğunu söyler. Böylesi bir hikâye varken Rüstem'in hikâyesi ancak hile ve aldatmaca olabilir:

*Dâstân senündürür kim kıssası pür-hissedür
Zikr olan Rüstem'den ancak hîle vü destânıdır* (Şeyhî, ksd. 9/41) (Kurnaz vd. 1990: 53)

(Ey sevgili! Kıssasından birçok hisse çıkarılacak hikâye seninkidir. Rüstem için anlatılanlar sadece hile ve aldatmacadır.)

metâ'-ı rûy-dest: Dükkân yüzüne konulan metâ'un alçağına metâ'-ı rûy-dest derler (Rodosîzâde-Şerh-i Kasâ'id-i Urff), (Yılmaz 2004: 471).

Bu birleşik yapı, "el üstü mal" anlamına gelir. Rodosîzâde'nin (ö. 1701) verdiği bilgiye bakılırsa metâ'-ı rûy-dest, dükkânların önüne konulan teşhir malı yani "orta malı" anlamındadır. "El üstü" denmesinin sebebi bu tür malları gelen geçenin eliyle yoklamasıdır. Aşağıdaki beyitte Mezâkî (ö. 1676), feleğin getirdiği el üstü mallara ihtiyaç duymadığını, zira memduhunun iyilikleri sayesinde hâli vakti yerinde biri olduğunu anlatırken bu yapıya yer verir:

*Metâ'-ı rûy-dest-i rûzgâra kim bakar şimdi
Kumâş-ı hâs-ı ihsânı bana tâ ol kadar geldi* (Mezâkî, ksd. 28/17) (Mermer 1991: 275)

(Onun has iyilik kumaşı bana öyle çok geldi ki zamanenin el üstü malına artık kim bakar!)

Nâilî (ö. 1666) ise bir kasidesinde, memduhunun ilgisini öne çıkarıp onun ilgisizliğinin en değerli şeyleri bile değersiz hâle getireceğini söyler. Öyle ki şairin memduhu mücevherlere ilgi göstermeyecek olsa, en değerli mücevher olan elmas dahi herkesin elleyebileceği bir teşhir malı hâline gelecektir:

*Verse cevâhire adem-i rağbeti kesâd
Elmâs rûy-dest-i metâ'-ı bilûr olur* (Nâilî, ksd. 24/14) (İpekten 1990: 99)

(O, mücevhere rağbet göstermeyecek olsa, elmas da cam işlerinin satıldığı dükkânda orta malı olur.)

mihr-giyâ: Mihr-giyâ “mahabbet otu” dimekdir. Aslı giyâh-ı mihr idi, li-eclî'l-alemiyyet takdîm ü te'hîr ve ba'dehû hâ harfi terhîm olunup “mihr-giyâ” olmuştur. Mihr-giyâ bir otdur ki anı toşbağa didükleri hayvân bilür. Kaçan dişisi kendüye râm olmasa, mezkûr otu bulup ağzıyla getürüp üzerine kor, ol sâ'at kendüye anı râm ider. Nitekim nazm:

برمهر تو که سبزه خط سر نه برآورد
نشاخت دلم خاصیت مهرگیارا

Ber-mihr-i tü ki sebze-i hatt ser ne-ber-âverd
Neşnâht dilem hâsiyet-i mihr-giyârâ

(Yüzünün üzerinde taze ayva tüyleri görünmediği için gönlüm muhabbet otunun faydasını bilmedi.)

bu manâya dâldür (Kilisli Mustafa Rûhî Efendi-*Rûhu's-Şurûh*), (Ün 2007: 69).

Mihr-giyâh bir otdur, ya'nî nebâtât cinsinden bir nebâtun ismidür. Aslında giyâh-ı mihr idi izâfetle, sonra izâfetden kat' idüp terkîb-i mezcî eylediler. Hâsılı mahabbet otu dimekdir. Ya'nî anı bile götüren mahbûbu'l-kulûb olurmuş. Rûy-ı mahbûba da mihr-giyâh derler. Ve ba'zılar dediler ki şemsî dedikleri nebâtudur ki şems ya'nî güneş ne cânibde ise çiçeği ol cânibe döner. Pes yine aslı giyâh-ı mihr idi güneş otu ma'nâsına, ednâ mülâbese ile ya'nî şemsin çiçeği hareketine tâbî' olduğu için (Sûdî-i Bosnevî-*Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz*), (Sûdî-i Bosnevî 1250: III, 90-91).

Kilisli Mustafa Ruhî Efendi'nin (ö. 1797-98) *Rûhu's-Şurûh* adlı *Pend-i Attâr* şerhinde verdiği bilgiye göre “mihr-giyâ” “aşk otu” anlamına gelir. Terkibin aslı “giyâh-ı mihr” şeklindeyken takdim-tehir ve hâ harfinin düşürülmesi “mihr-giyâ” biçimini ortaya çıkarmıştır. Bu ot, kaplumbağanın bilip kullandığı bir ottur. Dişisi kendisine yüz vermeyecek olsa, aşk otunu dişisinin üstüne koyar ve onu kendine âşık eder. Örnek verilen Farsça beyitte de sevgilinin ayva tüylerini aşk otuna benzeten şair, bu ayva tüylerini göremediği için bir türlü vuslata eremediğini söylemiştir. Sûdî ise mihr-giyânın bir ot olduğunu, bu otu yanında taşıyan kimsenin herkesçe sevildiğini söyler. Sevgilinin yüzüne de benzetilen bu ot, yüzünü güneşe döndüğü için “güneş otu” adıyla da bilinmektedir.

Klasik Türk şiirinde “mihr-giyâ” kelimesinin bu anlamını destekleyen örnekler vardır. Mesela Aşkî'nin (XV. yy.) aşağıdaki beyti, yukarıda anlatılanlar için iyi bir örnektir. Şair, sevgilinin ayva tüylerini aşk otuna benzettikten sonra, bu ayva tüylerini gören kimsenin hayran olup onun eşiğinden ayrılamayacağını söyler:

Mihr-i giyâ durur hat-ı reyhânî lâ-cerem

Kim görse gidemez işiğinde gubâr olur (Aşkî, G. 24/5) (Şentürk vd. 2012: 402)

(Sevgilinin güzel kokulu ayva tüyü kuşkusuz bir aşk otudur, çünkü kim görse hayran olup onun eşiğinden ayrılamıyor.)

Şiirde “gubâr” kelimesi “toz” anlamına gelmekle birlikte “esrâr, hayrân, hatt” gibi kelimelerle sıkça kullanılır. Bu kelimelerin arasına “mihr-giyâ”yı da eklemek mümkündür. Anlaşılan o ki aşk otunun bir tür uyuşturucu etkisi vardır ve onu koklayan canlıların hareket kâbiliyeti azalmaktadır. Gece

gündüz sevgilinin eşiğinde bekleyen âşıkları oraya bağlayan da aşk otuna benzeyen ayva tüyleridir. Ayva tüyelerinin “gubâr” kelimesiyle yan yana olduğu birçok beyit vardır. Mesela Bâkî'nin,

Sabâ hâk-i rehin bûs itdi muğber oldun ey âşık

Gubâr-ı hatt-ı müşgîni belürsin göresin tozu (Bâkî, G. 530/7) (Küçük 1994: 429).

(Ey âşık! Tan yeli sevgilinin ayağı toprağını öpünce gücendin. Misk kokulu ayva tüyü belirsin de sen tozu dumanı/gücenmeyi o zaman gör!)

beytinde geçen “gubâr-ı hatt” tamlaması birçok şair tarafından kullanılmıştır.

Osman Nevres'in (ö. 1876) aşağıdaki beytinde de benzer bir söyleyiş vardır. Söz konusu edilen yine ayva tüyleridir. Klasik şiirde ayva tüyleri güzel kokulu olması, toza benzemesi, esrar gibi hayran bırakması gibi özellikleriyle sıkça anılır. Nevres'e göre sevgili, âşık kanı döken bir katildir, buna rağmen âşıkların ayva tüyelerine düşkün olması, ancak aşk otuna benzeyen ayva tüyelerinin büyüleyici/uyuşturucu etkisiyle açıklanabilir:

Kâtilken olur hattına âdem yine mâ'il

Gûyâ ki füsûn hâsıldır mihr-i giyâhı (Osmân Nevres, G. 289/3) (Kaya 2010: 495)

(Katil olsa da insan yine onun ayva tüyelerine ilgi duyuyor. Onun aşk otunu andıran ayva tüyleri, bir büyü sonucu oluşmuşu benziyor.)

nîm-ruh/müstakbel: Musavvirler istilâhında bir peyker ve çehre nısf ve yarım tahrîr oluna, nîm-ruh ve nîm-çehre dirler. Ve tamâm ve bütün tasvîr olunmuşuna müstakbel dirler (Rodosîzâde-Şerh-i Kasâ'id-i Urffî), (Yılmaz 2004: 383).

Rodosîzâde'nin (ö. 1701) verdiği bilgilere göre “yarım yüz” anlamındaki “nîm-ruh”, resim sanatında bir yüzün yarım tasvir edilmesiyle oluşan görüntüye verilen addır. Bir yüz tamamen tasvir ediliyorsa buna da “müstakbel” adı verilir. Demek ki her iki kelime de resim terimidir. Nevres-i Kadîm'in (ö. 1762) aşağıdaki beytinde nîm-ruh ve müstakbel terimleri bir aradadır:

Âyîne-i imkânda suver-bâz-ı havâdis

Mâdâmki cevher-nih ü timsâl-nümâdır

Bir sûret-i müstakbeli yok ana mûmâsil

Hep nîm-ruh u nîm-ten ü rû-be-kafâdır (Nevres-i Kadîm, ksd. 12/28-29) (Akkaya 1994: 266)

(Olaylar ressamı imkân aynasında çeşitli resimler çizip boyasa da ona denk bir resim çizemez. Bütün resimleri eciş bücüş, yarım yüzlü ve yarım bedenlidir.)

Şair, Ali Paşa'nın ikinci defa sadrazam atanmasını anlatırken mübalağaya başvurmuş, dünyada onun yüzü ve bedeninden daha güzelinin olamayacağını resim terimleri yardımıyla anlatmıştır. Beyitte geçen “suver, cevher, timsâl, sûret, müstakbel, mûmâsil, nîm-ruh, nîm-ten, rû-be-kafâ” birer resim terimidir.

Aynı terimler Şeyh Gâlib'in *Hüsn ü Aşk* adlı mesnevisinde de görülür. Şair, Zâtussuver kalesini anlattığı kısımda bu kalede bulunan resimler için şu tasviri yapar:

*Hep andaki hurdekâr sûret
Bârik idi çün hayâl-i Şevket*

Mehcûr idi sûrete heyûlâ

Müstakbeli nîm-ruhla yektâ (Şeyh Gâlib, b. 1718-1719) (Doğan 2011: 370)

(Oradaki titizlik ürünü resimlerin tamamı Şevket-i Buhârî'nin hayalleri gibi inceydi. Gerçek, yerini resime/görüntüye bırakmıştı, tam yüz ve yarım yüz çizimleri eşsizdi.)

Derin bilgisi şiirlerinden anlaşılan Şeyh Gâlib'in, son derece göz alıcı resimlerle süslü Zâtussuver kalesini anlatırken müstakbel ve nîm-ruh gibi resim terimlerine başvurması şaşırtıcı değildir. Buna göre duvardaki resimler arasında hem tam yüz çizimlerinin hem de yarım yüz tasvirlerinin olduğu, bunların göz alıcı bir şekilde sıralandığı anlaşılmaktadır.

penbe: Yamaya dirler (Sûdî-i Bosnevî-Şerh-i *Gülistân*), (Yılmaz 2012: 467).

"Penbe" kelimesi genellikle "pamuk" anlamıyla bilinir (Redhouse 1987: 453). Şişelerin ağzına takılan pamukları da kapsayan bu anlam şiirde çok kullanılır. Ancak Sûdî'nin verdiği anlama göre kelimenin bir de "yama" anlamı vardır. Divan şairleri bu anlamı göz ardı etmemiş, beyitlerinde "penbe" kelimesinin "yama" anlamını da göz önünde bulundurmışlardır. Hayretî'nin (ö. 1535) aşağıdaki beyti buna örnektir:

Hayretî ben bir gedâyam k'atlas-ı zer-beft-i çarh

Penbe olmaz hırka-i peşmîne-i sad-pâreme (Hayretî, G. 397/5) (Çavuşoğlu vd. 1981: 380)

(Ey Hayretî! Ben öyle bir dilenciyim ki feleğin altın işlemeli ipeği, paramparça olmuş yün hırkama yama olamaz.)

saykal: فيعل [fey'al] vezni üzre pas açıcı üstâda dirler. نصر [nasara] bâbindan masdarı صفا [saklen] gelür sâd'un fethi ve kâf'un sükûnuyla. صيفال [sikâl] de gelür sâd'un kesriyle. مصقله [miskale] ism-i âlet ya'nî pas açıcı âlet (Sûdî-i Bosnevî-Şerh-i *Gülistân*), (Yılmaz 2012: 327).

Saykal, sâd'un ve kâf'un fethalarıyla ve yâ'nun sükûnuyla demirden pas açıcı kimse yani sâni'ün ismidür (Sûdî-i Bosnevî-Şerh-i *Gülistân*), (Yılmaz 2012: 613).

Klasik Türk şiiri metinlerinde "saykal" kelimesi daha çok "cila" anlamıyla geçer. Mesela Nefî'nin,

Dûd-ı âh eyler idi âyîne-i çarhı siyâh

Pertev-i ma'deletün urmasa ana saykal (Nefî, ksd. 53/36) (Akkuş 1993: 229)

(Senin adaletinin ışığı cila vurmasaydı, ah dumanı felek/gökyüzü aynasını karartırdı.)

beytinde "saykal" kelimesinin anlamı "cila"dır. Ancak Sûdî'nin *Gülistân Şerhi*'nde verdiği bilgilere göre "saykal" kelimesinin asıl anlamı "pas açıcı

usta"dır. Bu anlam beyitlerde de karşılık bulmuştur. Örneğin Nedîm'in (ö. 1730) aşağıdaki beytinde böyle bir anlam vardır. Nedîm, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa övgüsündeki bir kasidesinde, memduhunu "doğru düşüncenin cilacısı" sıfatıyla niteler:

Cilâ vermiş ise âyîne-i İskender'e Risto

Benim sen saykal-ı âyîne-i rây-ı savâbımsın (Nedîm, ksd. 17/22) (Macit 2016: 89)

(İskender'in aynasına cila veren Aristo ise, benim doğru düşünce aynamın cilacısı da sensin!)

Sonuç

Türkçe klasik metin şerhleri, Klasik Türk şiirinin anlam dünyasını aydınlatan metinlerdir. Esasında bu şerhlerin amacı Arapça ve Farsça klasikleri Türkçeye tercüme etmek, bu metinlerin anlam dünyasına dair yorumlarda bulunmaktır. O günün şartları için amaç bu olsa da, bu şerhlerin günümüz metin şerhi çalışmalarına büyük katkısı vardır. Bu şerhlere sadece basit bir tercüme yahut şahsi yorum kitabı gözüyle bakmak, onların divan şiirini anlamadaki etkisini yabana atmak olacaktır. Metin odaklı yorumda bulunan şârihler, bugünün metin şerhi çalışmalarına kaynaklık edebilecek "ilk ağızdan" bilgileri verirler.

Şerh metinlerinin tamamen okunup incelenmesi, onlardaki bilgilerin değerlendirilmesi, şiir örnekleriyle eşleştirmeler yapılması eski metinlere daha sağlıklı ve doğru bir yaklaşımı da beraberinde getirecektir. Bu amaçla, sadece Türkçe şerh metinlerinden hareketle bir sözlük yapılması, bu sözlüğün divan şiirinden açıklamalı örneklerle desteklenmesi isabetli olacaktır. Böylece aynı dönemde yazılmış metinlerin muhtevası metinler arası bir okumayla incelenecek, bu sayede yanlış yorumların ve değerlendirmelerin önüne geçilecek, divan şiirini anlamada şerh metinlerinin katkısı ortaya çıkacaktır. Bu tür bir sözlüğün önemini bilen bir araştırmacı olarak böylesi bir çalışma için hazırlık yaptığımızı, bu makalenin de söz konusu çalışmanın ilk uygulaması olduğunu belirtelim.

KAYNAKÇA

Açar, B. Gülay (2016), "Sûdî-i Bosnevî'nin Ölüm Tarihi Meselesi", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, II (4): 185-196.

Akdoğan, Yaşar (e-kitap), *Ahmedî Divanı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78357/ahmedi-divani.html>, erişim tarihi: 28.08.2017.

Akkaya, Hüseyin (1994), *Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, XI+552 s.

Akkuş, Metin (1993), *Nefî Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yay.

Arslan, Mehmet (2000), "Divan Şiirinde Satranç ve Satranç İstilahları", *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, İstanbul: Kitabevi Yay., s. 1-25.

Bilkan, Ali Fuat (1997), *Nâbî Dîvânı*, 2 cilt, İstanbul: MEB Yay.

Ceylan, Ömür (2007), *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, 3. basım, İstanbul: Kapı Yay.

- Çavuşoğlu Mehmed, Tanyeri, M. Ali (1981), *Hayretî Dîvan*, İstanbul: İÜEFY: 2868.
- Doğan, Muhammet Nur (2011), *Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk*, İstanbul: Yelkenli Yayınevi.
- Ergin, Muharrem (1980), *Kadı Burhaneddin Divanı*, İstanbul: İÜEFY: 2244.
- İpekten, Halûk (1990), *Nailî Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- Kalkışım, Muhsin (1994), *Şeyh Gâlib Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- Kaya, Bayram Ali (2010), *Osmân Nevres Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- Kaya, İbrahim (2008), *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız (Sûdî): Kelimeler-Remizler-Kavramlar*, Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi, 468 s.
- Kurnaz Cemal, İsen Mustafa (1990), *Şeyhî Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- Kurtoğlu, Orhan (e-kitap), *Lebîb Dîvânı İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78382/lebib-divani.html>, erişim tarihi: 28.08.2017.
- Küçük, Sabahattin (1994), *Bâkî Dîvânı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Macit, Muhsin (2016), *Nedîm Dîvânı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.
- Mermer, Ahmet (1991), *Mezâkî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Redhouse, Sir J. W. (1987), *A Turkish and English Lexicon*, New Impression, Beirut: Librairie Du Liban Publishers.
- Sûdî-i Bosnevî (1250/1834), *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, 3 cilt, Mısır: İskenderiye ve Bulak Matbaaları.
- Şentürk, A. Atilla, Boşdurmaz Nurcan (2012), *Molla Aşkî Dîvân*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tarlan, Ali Nihad (1981), “Metinler Şerhi’ne Dâir”, *Edebiyat Meseleleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ün, Cumhuri (2007), *Kilisli Mustafa Rûhî Efendi’nin Rûhu’s-Şurûh’u*, Doktora Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi, LXXVIII+558 s.
- Yıldırım, Nimet (2017), *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Yılmaz, Ozan (2004), *Urfî’nin Kasidelerine Yapılan Türkçe Şerhler*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, VIII+476 s.
- (2007), “Klasik Şerh Edebiyatı Literatürü”, *TALİD: Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5 (9): 271-304.
- (2012), *Gülistân Şerhi Sûdî-i Bosnevî*, İstanbul: Çamlıca Yay.

Doç. Dr. Sadık YAZAR

*Istanbul Medeniyet Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
İstanbul/TÜRKİYE
zyazar@gmail.com*

ORCID ID: 0000-0001-8029-5723

CEZÂYİR MİLLİ KÜTÜPHANESİ'NDEKİ TÜRKÇE YAZMALARIN KATALOĞU*

THE CATALOGUE OF THE TURKISH
MANUSCRIPTS IN THE NATIONAL LIBRARY
OF ALGERIA

DOI Number: 10.28981/hikmet.502810

ÖZ

Endülüs'teki müslümanlara karşı giriştikleri "yeniden fetih"i (reconquista) tamamlayarak bu siyaseti Kuzey Afrika'ya yaymak isteyen İspanyollar, 1505'te Mersâ el-Kebîr, 1509'da Vehran (Oran), 1510'da Bicâye ve kısa bir süre sonra da Tilimsân'ı ele geçirdiler. Bu sırada Ege ve Akdeniz'de korsanlık faaliyetlerinde bulunan Oruç ve Hızır kardeşler, Cezâyir'e gelip İspanyollar'a karşı mücadeleye girişmeye başladılar. Bu, Cezâyir'deki Osmanlı nüfuzunun yerleşmesinin ilk adımını teşkil eder. Barbaros Hayreddîn Paşa'nın liderliğinde, 1546 yılında neredeyse Cezâyir'in tümü Osmanlı'nın hâkimiyetine geçti. 1830 yılına kadar devam eden bu hâkimiyet sırasında, burada görevlendirilen yönetici ve asker sınıfının katkılarıyla olsa gerek birçok Türkçe yazma ya da Osmanlı âlimleri tarafından yazılan Arapça eser, bu bölgeye taşındı. Böylece Cezâyir'de birçok şahsî koleksiyon ile bazı vakıf kütüphaneler teşekkül etti. Ancak başta Fransız işgali olmak üzere muhtelif sebeplerden ötürü bu yazmaların çok az bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Bugün Cezâyir Milli Kütüphanesi'nde toplanan bu yazma eserlerin yaklaşık 4000 ciltten oluştuğu görülmektedir. Fransız işgalinden hemen sonra burada bulunan yazmalar Edmond Fagnan tarafından kataloglanmışsa da bu katalogta Türkçe yazmaların tavsifi yetersiz ve kimi yazmaların tavsifinde de ciddi hatalar bulunduğu görülmüştür. Bu makalede; 1-15 Mayıs 2015 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş bulunan bir araştırma projesi kapsamında bahsi geçen kütüphanede tespit edilen Türkçe yazmaların kataloğu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe Yazmalar, Osmanlı hâkimiyetindeki Cezâyir, Kataloglama

ABSTRACT

The Spaniards, who completed the "reconquista" against Muslims in Andalusia, intended to spread this policy to North Africa. For this purpose they captured Marsâ al-Kabîr in 1505, Vahran in 1509, Bicâya in 1510 and soon after Tilimsân. In the meantime, Oruç and Hızır brothers came to Algeria and began to fight against the Spaniards. This is the first step in the establishment of the Ottoman dominance in Algeria. Under the leadership of Barbaros Hayreddîn Pasha, in 1546 almost all of Algeria was dominated by the Ottoman Empire. During this reign continued until 1830, thanks to the contributions of the deputy and military class assigned here, many Turkish manuscripts or Arabic ones written by Ottoman scholars were moved to this region. Thus, many personal collections and some foundation libraries were formed. However, due to various reasons, especially French occupation, only a few of these manuscripts have survived. These manuscripts gathered in the National Library of Algeria today are composed of approximately 4000 volumes. Although the manuscripts found here were cataloged by Edmond Fagnan immediately after the French occupation, the catalog of Turkish manuscripts was inadequate and there were serious errors in the catalogue of some Turkish manuscripts. In this article; A catalog of Turkish manuscripts in the mentioned library was made in the scope of a research project conducted between 1-15 May 2015.

Keywords: Turkish manuscripts, Algeria in Ottoman Reign, catalogue

* Bu makaleyi baştan sona okuyup tashihler yapan öğrencim Rumeysa Bayram'a ve GEBİP kapsamında çalışmalarına destek veren Türkiye Bilimler Akademisi'ne teşekkür ederim.

Araştırmamızın ilk aşamasında söz konusu koleksiyondaki yazmaların Edmond Fagnan tarafından hazırlanan kataloğu ile kütüphane kayıt defterleri taranıp Türkçe eserler ile Osmanlı âlimleri tarafından yazıldığı düşünülen eserler tespit edilmiştir. Ayrıca Arapça yazıldığı halde doğrudan veya dolaylı olarak Osmanlı tarihiyle ilgili olduğu düşünülen eserler de not edilmek üzere tespit edilmiştir. İkinci aşamada ise bu eserlerden dijitalize edilenlerin görüntüleri istenip katalogları hazırlanmaya başlanmıştır. Bizzat yazma eserin kendisi görülemediğinden, maalesef kimi fizikî özellikler elde edilememiş, bazıları ise mevcut olan katalog ve kayıt defterlerinden elde edilmeye çalışılmıştır. Araştırmamıza başladıktan bir hafta sonra, dijitalize edilmiş Türkçe yazma eserler ve Osmanlı tarihiyle ilgili Arapça eserlerin kataloğu için gerekli bilgiler alınmıştır.

Henüz dijitalize edilemeyen yaklaşık 30 Türkçe eser için, eserlerin baş ve sonlarından sınırlı sayıda görüntü için talepte bulunmamız istenmiştir. Yapılan talebe oldukça geç cevap verilmiş, istenilen görüntülerin bir kısmı taranabilmişse de büyük bir bölümü elmek (mail) yoluyla tarafımıza gönderilmek üzere sonraya ertelenmiştir. Talebimizin üzerinden uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen tarafımıza gönderilen görüntüler eksik ve çoğu katalog yapmamızı sağlayacak bilgileri havi olmadığından talebimizi yeniledik. İkinci talebimize de oldukça geç cevap verilmiş; ancak bu sefer gönderilen görüntüler işimizi nispeten daha kolaylaştırmıştır.⁵ Buna rağmen istediğimiz tüm görüntüler elimize ulaştırılmamıştır. Hal böyle olunca Fagnan'ın kataloğunda, sadece Türkçe olduğu kaydedilip yazarı ya da içeriğine dair yeterli bilgi verilmeyen birkaç yazmanın tavsifi yapılamamıştır. Örneğin Fagnan'ın kataloğunda 830 numarada kayıtlı olan yazma bir dua mecmuası olup bu mecmuada bazı Türkçe açıklamalar da bulunmaktadır. Benzeri şekilde 858 numarada kayıtlı yazmanın da 211-213 yaprakları arasında bazı dua metinlerinden önce Türkçe cümleler bulunduğu kaydedilmiştir. 869 numarada *Miftâhu'l-Cenne* adlı bir eserden bahsedilmekteyse de eserin görüntüleri tarafımıza ulaştırılmadığından eserin yazarı ya da konusuna dair bir tavsif yapılamamıştır. Fagnan'ın baş ve son taraflarının eksik olduğunu söylediği 905 numaralı yazma, birer Türkçe rûznâme olduğu belirtilen 1492 ve 1493 numaralı yazmalar ile askerlik ile ilgili iki Türkçe risale barındırdığı söylenen 1514 numaradaki yazmanın tavsifi yapılamamıştır. Öte taraftan görüntüsü elimize ulaşmayan bazı yazmalarda ise Fagnan'ın kataloğunda verilen kısıtlı bilgilerden hareketle araştırmalar yapılmış ve bunların varsa yazarı ve konuları hakkında bilgiler verilerek tavsifleri yapılabilmıştır. Bu türden tavsiflerde, eserin başı ve sonu ya da sadece sonundan metinler iktibas edilememiştir.

CMK'daki yazma koleksiyonunda bulunan eserler genel olarak iki gruba taksim edilebilir. Birinci grupta, çoğu Mağribî hatla yazılmış olup bölgenin karakteristik yazma özelliklerini yansıtan ve yine çoğu bu coğrafyada yetişmiş âlimler ve yazarlar tarafından yazılmış yazmalardan oluşan ve yerel Arap kültürünü yansıtan yazmalar yer almaktadır. İkinci grupta ise herhangi bir Osmanlı bakiyesi yazma eser kütüphanesinde bulunabilecek İslâmî Arapça yazmalar ile *Muhammediye* ve *Mevlid* gibi Türk-İslam kültürünü yansıtan temel Türkçe yazmalar bulunmaktadır. Bu ikinci grupta yer alan yazmaların başta hat olmak üzere, tezhip ve cilt gibi fizikî özelliklerinde de Osmanlı vechesi bariz olarak görülebilmektedir. Bu yazmaların

⁵ İsteddiğimiz görüntülerin edinilmesinde Cezayir 1 Üniversitesi el-Ulûmu'l-İslâmiyye Fakültesi eş-Şerî'a ve'l-Kânûn bölümünde görevli bulunan Ghebrid Sid Ali'nin büyük katkısı olmuştur, kendisine çok teşekkür ederim.

Koleksiyondaki 1511 numaralı yazma İbrâhîm Reyyâş b. Ahmed Gânim b. Muhammed b. Zekeriyâ Endelüsî'nin *Kitâbü'l-İzzi ve'l-Menâfi' li'l-Mücâhidîn bi-Âlâti'l-Hurûbi ve'l-Medâfi'* isimli eseridir. İspanyolcadan Arapçaya tercüme edilen bu eser, İslam âleminde ateşli silahların kullanımına dair bilgi veren ilk kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu önemli eser, Portekizlilere esir düşen, böylece onların dilini öğrenen İbrâhîm b. Ahmed Gânim b. Muhammed b. Zekeriyâ Endelüsî tarafından önce 1631 yılında İspanyolca kaleme alınmış, birkaç sene sonra da Ahmed b. Kâsım b. Ahmed b. el-Fakîh Kâsım b. Eş-Şeyh tarafından Arapçaya tercüme edilmiştir. Eserin Türk kültürü açısından önemi ise Alî Emîrî'nin dikkatini çekip Türkçeye tercüme edilmiş olmasıdır. Alî Emîrî'nin verdiği bilgiye göre bu eserin Türkçeye tercüme işini Fas (Mağribî) hattına da aşına olan İsmâîl Efendi üstlenmiştir. Eserin uzunca mukaddimesi ile birinci bâbı Alî Emîrî'nin 31 Ağustos 1922 ile 31 Aralık 1922 tarihleri arasında çıkardığı *Tarih ve Edebiyat Mecmû'ası*'nın ilk üç sayısında tefrika edilmiş; ancak devamı gelmemiştir.

CMK'daki Türkçe Yazmalara Dair

Bu çalışmada CMK'da bulunan 65 cilt el yazma içinde bulunan 93 Türkçe eserin kataloğu hazırlanmıştır. Klasik ilim tasnifine göre düzenlenmiş bu eserlerin içeriklerine göre sayılarını şu tablo ile vermek mümkündür:

Konu	Eser Sayısı
Kur'ân, En'âm-ı Şerîf, Tefsirler, Kırâat	4
Fıkhî İlimler (fıkıh, ferâ'iz vb. ilimler)	3
Kelâm, Akâid İlimleri	31
Hadîs İlimleri	2
Sözlük İlmi	4
Dilbilgisi	1
Tarih	6
Siyer ve Tabakât	2
Tıp İlmi	6
Askerlik	1
İlmü'l-fırâse, ilmü ahkâmi'n-nücûm, ilmü'l-ihdiyârât ve ilmü's-sihr (gizli ilimler)	5
İlmü'l-ahlâk ve'l-âdâb ve's-siyâse (ahlak, âdâb ve siyaset ilmi)	2
Türk Edebiyatı	18
İnşâ	7

Tabloya baktığımızda, kelâm-akâid ilimlerindeki eserlerin (31/%34) açık ara önde olduğu görülmektedir. Bunu edebiyat alanındaki eserler takip etmektedir. İçerik ve üslup açısından incelendiğinde CMK'daki yazmaların daha ziyade halka yönelik eserler olduğu rahatlıkla söylenebilecektir. Kelâm-akâid, fıkıh ve tecvid gibi ilim sahalarındaki eserlerde olduğu gibi bunlardan bir kısmı pratik ihtiyaçlara cevap verirken *Muhammediye*, *Vesîletü'n-Necât* ve erken dönem Türk edebiyatından yazılan kısa destanlarda olduğu gibi edebiyat alanında yer alan eserlerin daha ziyade meclis ortamlarında okunmak üzere kaleme alındığı görülmektedir.

Önemli Eserler

Bir koleksiyondaki eserlerin değerini; muhtevası, nüshalarının nadirliği ve eski tarihli olmaları gibi farklı ölçütler tayin edilmektedir. Kataloğunu hazırladığımız eserlere genel olarak bakıldığında, çoğunun başka koleksiyonlarda da nüshaları bulunan eserlerden oluştuğu görülmektedir. Bunun yanında koleksiyona değer katan eserler de yok değildir. Bunların başında, XIV. yüzyıl Türk edebiyatında önemli bir tashih yapmamızı sağlayan 1642 numaralı yazmadır. Daha evvel *Varkâ*

vü *Gülşâh*, *Maktel-i Hüseyin* adlı eserleri ile birkaç kısa hacimli destanı günümüze ulaşan Yûsuf-ı Meddâh'a aidiyetini tespit ettiğimiz bu yazma bir *Kıssa-i Yûsuf* tur. Bu yazma sadece Yûsuf-ı Meddâh'ın yeni bir metnini ortaya çıkarmakla kalmadı; aynı zamanda Leyla Karahan'ın Erzurumlu Darîr'e atfederek neşrettiği (Karahan 1994) *Kıssa-i Yûsuf*'un da Yûsuf-ı Meddâh'a ait olduğunu, dolayısıyla da Erzurumlu Darîr'in *Kıssa-i Yûsuf* adlı bir eser kaleme almadığını ortaya çıkarmamıza da vesile oldu.⁹ 1640 numarada bulunan *Tibrü'l-Mesbûk fî Cihâdi Guzâti'l-Cezâ'ir ve'l-Mülûk* adlı eser de gerek Kuzey Afrika'nın Osmanlı hâkimiyetine girmesi sürecini anlatması gerekse de bu eserin tespit edilebilen ikinci nüshası olması bakımından koleksiyonda öne çıkan eserlerdendir. Koleksiyonda yer alan 1780 numaralı yazma da tıp konusunda bir araya getirdiği 5 risale ile önemli yazmalar arasında sayılabilir. Özellikle de bu mecmuanın üçüncü eseri olan *el-Muhtasar fî't-tıb* isimli eser, kimliğini tam olarak tespit edemediğimiz; ancak erken dönem Batı Anadolu'da kurulan Türk beyliklerinden birinin yöneticisi olduğunu tahmin ettiğimiz İlyâs Beg b. Mahmûd Begzâde adlı bir hamiyeye sunulmuştur. Yaptığımız taramalara göre başka bir nüshasını tespit edemediğimiz bu eserin de erken dönem tıp tarihi çalışmaları açısından önemli olduğunu düşünüyoruz. 1650 numarada bulunan *Rûhî Târîhi*, II. Bâyezîd devrinde kaleme alınan *Tevârih-i Âl-i Osmân* türü eserlerden biri olup eserin tespit edilen başka nüshaları da bulunmaktadır. Oxford'daki nüshasından hareketle neşri yapılan eserin Cezayir'deki nüshası bilinmekte ise de bu nüsha üzerinde herhangi bir çalışma yapılmadığı görülmüştür. 1652, 1653 ve 1654 numaralı yazmalar ise peygamberler ve padişahlar şeceresi olup bu yazmalar tomar halinde düzenlenmiştir. Her üç yazmada da Osmanlı padişahlarının da şecereleri yer almaktadır. Eserin Türkiye kütüphanelerinde de birkaç nüshası bulunmaktadır. Koleksiyondaki 262 numaralı satırlı Kuran tercümesi, 249 numarada yer alan *Kâmûsu'l-Elfâzi'l-Askeriyye* adlı eserler de önemli addettiğimiz yazmalar arasında yer almaktadır.

Kayıtlar

Koleksiyonda bulunan eserlerden yirmi beşinde istinsah kaydı bulunmaktadır. Bunların ikisinde sadece müstensih ismi bulunurken diğerlerinde genellikle sadece tarih, birkaç tanesinde ise müstensih ve tarih birlikte yer almaktadır. Sadece 1701 numaralı yazmanın (*Muhammediye*) istinsah yeri belirtilmiştir (Rodos); diğer eserlerin istinsah yerlerine dair bilgi bulunmamaktadır. 735 numarada bulunan *İlmihâl* Köprülü Ahmed b. Muhammed adlı biri tarafından istinsah edilmiştir. Köprülülerden biri olmasıyla dikkat çeken bu müstensih yanında tavsifi yapılan eserlerdeki müstensih isimleri şöyledir:

Ahmed Hoca, Emîn, Hâfız Mustafâ, Hasan b. Hüseyin, Hibetullâh Hasan b. Hamza, İbn Yûsuf, Muharrem b. İvaz, Mustafâ, Seyyid Hâfız Mehmed Emîn (Seyyid Ahmed Halevî'nin öğrencisi), Şeyh İbrâhîm b. İvaz

İstinsah tarihi belli olan eserlerin 2'sinin XVI., 4'ünün XVII., 16 adedinin XVIII. ve 1 tanesinin de XIX. yüzyılda istinsah edildiği tespit edilmiştir. Koleksiyonda en erken istinsah edilmiş eser, 732 numarada bulunan ve Candaroğulları beylerinden Ebü'l-Hasen İsmâ'îl b. İbrâhîm b. İsfendiyâr b. Bâyezîd b. Âdil (ö.884/1479) yazılan *Hulviyyât-ı Şâhî* adlı eserdir. Bu eser, evâyl-i Zilhicce 953 /23 Ocak-1

⁹ Bu yazmanın tanıtımı ve klasik Türk edebiyatı çalışmalarına katkısı için bk. Yazar: 2018.

Şubat 1547 tarihinde istinsah edilmiştir. Tavsifi yapılan eserlerden 7'sinde mülkiyet kaydı tespit edilmiştir.

Restorasyon Durumu

CMK'da bizzat ya da görüntüleri üzerinden görüp inceleme fırsatı bulduğumuz Türkçe yazmaların oldukça zarar gördüğü gözlemlenmiştir. İlgili bölüme giremediğimiz için bu yazmaların hangi koşullarda korunduğunu, bu koşulların yazma eserlerin korunması ölçütlerine ne derece uygun olduğunu görme imkânı bulamadık. Ancak tavsifini yaptığımız Türkçe yazmaların çoğunda ciltlerin koptuğu, şirazelerin dağıldığı ve sayfalarda nemlenmeler olduğu gözlemlenmiştir. Neredeyse tüm yazmalarda oluşan olumsuz bir durum da kurt yenikleridir. Kimi yazmalarda oldukça yoğun olan bu kurt yenikleri genellikle yazı alanına sirayet etmemiştir; ancak birkaç yazmada bu kurt yeniklerinin yazı alanına da sirayet ederek metni okumayı zorlaştırdığı görülmektedir. CMK'daki zarar görmüş bu Türkçe yazmaların Türkiye Cumhuriyeti Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından restorasyona tabi tutulması bu yazmaların daha fazla zarar görmemesi açısından hayati önem arz etmektedir. Bunun için kurumlar arası yapılacak anlaşmalarla bahsi geçen yazmaların muvakkatan Türkiye'ye getirilmesi ya da Türkiye'den profesyonel bir restorasyon ekibinin Cezayir Milli Kütüphanesi'ne gönderilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

NOTLAR VE KISALTMALAR

Katalog hazırlanırken aşağıda listelenen hususlara dikkat edilmiştir:

1. Kataloğu yapılan her eserin başında iki numara bulunmaktadır.
 - a. Bunlardan birincisi (solda bulunan), kataloğu hazırlanan kitapların buldukları mekânda daha önceden kayıtlı buldukları numaralardır. İkinci numara (ortada olan) ise eldeki kataloğun numarasıdır. Hazırlanan katalogdaki eserler konularına göre sınıflandırıldığından, kitaplar kütüphane kayıt numaralarına göre düzensiz sıralandıklarından araştırmacılara kolaylık sağlaması için düzenli olarak ilerleyen bir katalog numarası verilmiştir.
 - b. Bilindiği üzere İslâmî yazmaların bazıları tek eserden oluşurken bazıları da birden fazla eser veya risaleyi barındırırlar. Hazırlanan katalogda birden fazla eser barındıran yazmalarda; her bir eser için ayrı bir katalog numarası verilirken kütüphane kayıt numaraları ise 3/1, 3/2, 3/3 şeklinde asıl kütüphane kayıt numarasıyla ilintili olarak verilmiştir.
2. Katalogda önce eser adı Latin ve Arap harfleriyle yazılmış, eser adının altına da tespit edilebilmişse yazarın adı aynı şekilde kaydedilmiştir.
 - a. Eser adı tespit edilirken öncelikle bizzat eserin içinde yazar tarafından verilen isim bulunup kaydedilmeye, böyle bir durum söz konusu değilse, eserin kaynaklarda bilinen ismi tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu iki durum dışında, varsa eserin başına konulan isim olduğu gibi; böyle bir kayıt yoksa konusu tespit edildikten sonra esere bir isim verilir bu isim köşeli parantez [] içinde gösterilmiştir.
 - b. Yazar adları kaydedilirken, öncelikle yazarın varsa mahlası veya meşhur olduğu adına yer verilmiş, daha sonra da tam adı

- kaydedilmiştir. Adın sonunda da, tespit edilebilmişse yazarın doğum ve ölüm tarihleri hicrî ve milâdî olarak verilmiştir.
3. Kataloğu hazırlanan eserin içeriği hakkında bilgi verilirken; ana hatlarıyla eserin konusu (gerekirse örnekler verilerek), bölümleri, eser veya yazarı ile ilgili hatalı veya tartışmalı bilgilerin tashihi, eserin yazılış tarihi, varsa eserin erken dönemdeki (matbaanın yaygınlaşmaya başlamasından sonraki süreçte) baskı/ları ile ilmî kıstaslara göre yapılan baskı/ları (tenkitli veya tahkikli metin), tavsif edilen eser Arapça veya Farsça ise bu eserin mümkün olduğunca klâsik veya modern zamanlarda yapılan Türkçe tercümeleleri gibi hususlara yer verilmiştir. Bu bölümde kullanıma açık bazı online veritabanları kontrol edildikten sonra eserin nüsha sayısı noktasında ortaya çıkan bilgiler genel ifadelerle (onlarca, yüz civarında, yüzlerce vb.) kaydedilmiştir.
 4. Eserin içeriği tavsif edildikten sonra eserin başı ve sonundan ayırt edici ibare ve cümleler Arap harfleri ile yazılmıştır.
 - a. Eserin başından ibare veya cümleler alınırken, öncelikle eserin asıl metninden evvel varsa eser adı ve besmele alınmış, daha sonra da eserin asıl metnindeki ilk ibare ya da cümlelere yer verilmiştir. Bu alıntılar yapılırken öncelikle alıntılanan metnin klâsik hamdele ve salvele cümleleri kısaltılarak yazılıp ayırıcı ibare ve cümleler kaydedilmeye çalışıldığı gibi içeriğin tavsifinde eserin adı, yazarı ve konusu ya da bölümleri noktasında söylenenleri mümkün mertebe somutlaştıracak şekilde, varsa eserin adı, yazarı ve konusundan bahsedilen cümlelerin de alınmasına özen gösterilmiştir.
 - b. Eserin sonundan alıntı yapılırken başta olduğu gibi en sonda yer alan hamdele ve salveleler kısaltılarak kaydedilip eserin asıl metninden ibare ya da cümleler çıkarılmaya çalışılmıştır.
 - c. Eserin başı ya da sonundan yapılan alıntılarda atlamaları göstermek için üç nokta (...), okunuşundan emin olunmayan kelime ya da ibareleri göstermek için de soru işareti (?) kullanılmıştır.
 5. Eserin başı ve sonundan alıntılar yapıldıktan sonra **FT** kısaltması başlığı ile eserin fizikî tavsifi yapılmıştır. Bu bölümde sırasıyla eserin **dili, yazı çeşidi, yaprak, satır ve sütun sayısı, dış ve iç ölçüsü, kâğıt, tezhip ve cilt özellikleri ile restorasyon durumu** hakkında bilgi verilmiştir. Tavsifini yaptığımız eserleri bizzat göremediğimizden burada yer alan bilgilerin bir kısmı eksik kalmıştır.
 - a. **Kayıtlar** başlığı altında, varsa eserin istinsah kaydında yer alan bilgiler (istinsah tarihi, yeri ve müstensih adı); yazmada yer alan mülkiyet, vakıf, simâ', mukâbele gibi kayıtlarla yine mülkiyet ve vakıf kayıtlarıyla ilgili mühürlerde yer alan bilgiler betimlenmeye çalışılmıştır.
 - b. **Kaynaklar** başlığı altında da, öncelikle kataloğu yapılan eserin yazarı hakkında bilgilerin yer aldığı temel biyografik kaynaklarla ansiklopediler kısaltılarak kaydedilmiştir. Daha sonra da eserin kataloğu hazırlanırken başvurulan diğer kaynaklar ile varsa eserin ilmî baskısıyla ilgili bilgilere yer verilmiştir. Gerek eserin

- tavsifinde kullanılmak için gerekse de yönlendirme yapmak için burada yer verilen kaynaklara ayrıca makalenin sonundaki **kaynaklar** bölümünde yer verilmemiştir.
- c. Katalogda bir şekilde yer verilen kişilerin mümkün mertebe ölüm tarihlerine yer verilmeye çalışılırken kaydedilen tüm hicri tarihlerin milâdi karşılıkları da tespit edilmeye çalışılmıştır.
- d. Katalogun sonuna eser ve yazar adlarının Arap ve Latin harfli indeksleri de eklenmiştir.

KISALTMALAR

Babinger	Franz Babinger, <i>Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri</i> , (çev. Coşkun Üçok), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1982.
bk.	bakınız
C.	cilt
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Dr:	Doktora
EI	<i>The encyclopaedia of Islam</i> (new edition), Leiden: E. J. Brill.
FT	Fizikî tavsif
Hzl.	Hazırlayan
Hediyeye	Bağdatlı İsmail Efendi, <i>Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsâru'l-Musannifin</i> , Maarif Basımevi, İstanbul 1955
İA	<i>İslam Ansiklopedisi: İslam Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya, ve Biyografya Lugati</i> , Milli Eğitim Bakanlığı.
İzâh	Babanzade Bağdatlı İsmail Paşa, <i>İzâhu'l-Meknûn fî Zeyli Keşfi'z-Zünûn an Esâmi'i'l- Kütüb ve'l-Fünûn</i> , (tashih: Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge), Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1971.
Karabulut	Ali Rıza Karabulut; Ahmet Turan Karabulut, <i>Mu'cemü't-Târihi't-Türâsi'l-İslâmî fî Mektebâti'l-Âlem: el-Mahtûtât ve'l-Matbûât = Dünya Kütüphanelerinde Mevcut İslam Kültür Tarihi ile İlgili Eserler Ansiklopedisi I-VI</i> (6. cilt indekstir), Mektebe Yayınları, Kayseri, (tarihsiz).
Kehhâle	Ömer Rıza Kehhale, <i>Mu'cemü'l-Müellifin: Terâcimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabîyye</i> , Mektebetü'l-Müsenna, Beyrut 1957.
Keşf	Kâtip Çelebi, <i>Keşfü'z-Zünûn</i> , (tashih: M. Şerefeddin Yaltkaya), Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1941
Mecdî	Mehmed Mecdî, <i>eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye ve Zeyilleri: Hadâikü's-Şekâik</i> , (hzl. Abdülkadir Özcan), Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.
OM	Bursalı Mehmed Tâhir, <i>Osmanlı Müellifleri</i> , (Hzl. Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz), Bizim Büro Yayınları, Ankara 2000.
OTıpLT	Şeşen, Ramazan; İhsanoğlu, Ekmeleddin; Bekar, M. Serdar; Gündüz, Gülcan, <i>Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi</i> , 4 cilt, İstanbul, 2008.
s.	sayfa
Safâ	Zebihullah Safa, <i>Tarih-i Edebiyat-ı der-İran</i> , Kitabfuruş-i İbn Sina, Tahran 1339.

SBE Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy. sayı
Târîhu'l-Edeb Şevki Dayf, *Tarihü'l-Edebi'l-Arabi: Asrü'd-Düvel ve'l-İmarat*,
Dârü'l-Maârif, Kahire 1990.
thk. Tahkik
YL: Yüksek Lisans

DİNÎ İLİMLER

Kur'ân, En'âm-ı Şerîf, Tefsir ve Kırâat

262

1

Tahte'l-lafz (Satıraltı) Kurân Tercümesi / تحت اللفظ (سطر آلتی) قرآن ترجمه سی

Seyyid Ahmed el-Halevî'nin öğrencilerinden Seyyid Hâfız Emîn Vehbî tarafından istinsah edilen bu eser, Osmanlı dönemi tercüme geleneğinde “tahte'l-lafz” diye terimselleştirilen satıraltı tercüme usulü ile yapılan bir Kur'ân tercümesidir. Oldukça okunaklı, dikkatli ve güzel bir hatla yazılan bu tercümenin mevcut Kur'ân tercümelerinden birinin farklı bir nüshası mı yoksa ayrı bir tercüme mi olduğu araştırmaya ihtiyaç duymaktadır. Tercümenin sonunda, 412a-415b arasında hatim duası ve istinsah kaydı bulunmaktadır.

Başı: 1b

بسم: بشلدیم ادیله، الله: تکرری تعالینک که، الرحمن: رزق ویر جیدر، الرحیم: ورحمت ایدجیدر
الحمد لله رب العالمین: شکر جمیع عالملری یاردن تکرریه، الرحمن الرحیم: که رزق ویر جیدر و رحمت ایدجیدر.....

Sonu: 412a

الذی یوسوس فی صدور الناس من الجنة والناس
اول کیم وسوسه ایلر خلق یورکنده پرلردن دخی آدمیلردن

FT: Arapça-Türkçe, Harekeli nesih, 415 yk., 9 st., 297x201 mm. İlk iki sayfa bakırı oksitlenmiş olan bir tezhip çalışması ile çevrilidir. Sonraki sayfalar sona kadar yine kısmen oksitlenmiş altın çerçevesi. Durak yerleri keza yaldızlıdır. Her sure başında tezhip yenilenmiştir. Satır arasındaki Türkçe tercüme mürekkeple yazılmıştır.

Kayıtlar: Eser Seyyid Ahmed Halevî'nin öğrencilerinden Seyyid Hâfız Mehmed Emîn tarafından istinsah edilmiştir.

408/4

2

Tevvîd Risâlesi / تجويد رساله سی

Yazarı hakkında bilgi bulunmayan bu risale, tecvide dair birkaç risalenin bulunduğu bir mecmua içerisinde yer almaktadır. Basit düzeydeki tevvîd konularını ele alan risalenin başında, ismini vermeyen yazar, konuyla ilgili birçok âlimin eser kaleme aldığı bilgisini verdikten sonra “mübedilere” kolaylık olması gayesiyle tecvit bahislerini 13 fasıl içerisinde bir araya getirdiğini söylemektedir. Bu bağlamda, harflerin mahreçleri, idgâm, izhâr, tenvin, nûn-ı sâkin ve mîm-i sâkinin durumu, meddin çeşitleri gibi konular üzerinde durulmuştur. Eserin yazarı belli olmadığından başka nüshalarının bulunup bulunmadığı tespit edilememiştir; ancak birkaç katalogta yapılan araştırmada başka nüshasına rastlanmamıştır.

Başı: 36b

بسم الله الرحمن الرحيم
قواعد قرآنی طریق تجویده نیچه حاذقلمر مغلق عبارتله سویلمشلمر اما بو دعاجی دلر کم آسان لفظله ترکی دلنده جمع ایلیه میتدیلمره فایده اولمغچون
اون اوچ فصل اوزره بنا اولندی اولک فصل بیان ایشر استعاده و بسمله...

هکمت - Hikmet

HİKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

ISSN: 2458-8636

Sonu: 51b-52a

... اول ساکن اولن حرفک ماقبل مکسور اولسه ری ترقیق وقف ادلرلر مفتوح ی مضموم اولسه تفخیم وقف ادلرلر والله اعلم بالصواب.
کتابه الفقیر حسن بن حسین غفر الله... وتمت هذه الكتاب الواقع في شهر شعبان المبارك في سنة ست و ستين وتسعمائة.

FT: Türkçe, Harekeli nesih, 39b-52a yk., 21 st., 213 x 153 mm. Başlıklar ve vurgu için kelimelerin üzerine çizilen çizgiler kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

Kayıtlar: Eserin elimizdeki nüshası, Hasan b. Hüseyin tarafından Şa'bân 966/Mayıs-Haziran 1559 tarihinde istinsah edilmiştir.

587/1

3

قره باش تجویدی / Karabaş Tecvîdi

Karabaş Velî, Alâ'eddîn Alî Efendi el-Halvetî el-Atvel / افندی الخلوئی الأطول / d. 1020/1611

– ö. 1097/1686.

Yazma eser kütüphanelerinde 100'ün üstünde nüshası bulunan bu çok meşhur Türkçe eser, Karabaş Tecvîdi veya Tecvîd-i Karabaş diye bilinmekte olup Kur'an'ın doğru bir şekilde okunması için gereken kurallardan bahseden bir tecvid kitabıdır. Osmanlıda medrese eğitiminin müfredatında yer alan bu eser günümüzde de okutulmaya devam etmektedir. Eserin müellifi noktasında ihtilaf vardır. Bazıları bu eseri kaleme alan kişinin Karabaş-ı Velî diye bilinen Alî Alâeddîn el-Atvel olduğunu söylerler ki bu zat Halvetî tarikatının Şa'bâniyye koluna müntesip şeyhlerden olup 1097/1685-86 yılında vefat etmiştir. Bazıları da eserin Şeyh Abdurrahîm Karabaşî (Şeyh عبدالرحیم) tarafından kaleme alındığını söylerler. Konuyla ilgili bir çalışma yapan Mefail Hızlı, eserin Halvetî şeyhi Alî Efendi'ye ait olduğunu ancak Şeyh Abdurrahîm Karabaşî'ye (ö.1498) de ait olduğunu rivayet edildiğini söyler.

Eser 11b'de sona ermektedir. 11-13 yaprakları arasında Türkçe dua metinleri bulunmaktadır.

Baş: 3b

هذا كتاب تجويد

بسم الله الرحمن الرحيم

الله تعالیه حمد و ثنا دن و رسولنه دخی آل و اصحابنه صلوة و سلامدن صکره معلوم اوله که حرف مد اوچدر...

Sonu: 11b

... مثلا کلا بل ران کبی تریف السکتة هی قطع الصوت دون النبض...

FT: Türkçe, harekeli nesih, 11 yk., 11 st./ 1 stn., 151 x 106 mm. Eser adı kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Kaynaklar: Hediyye. I. 762; OM. I. 148; DİA. XXIV. 369-71; Mustafa Tatçı- Cemal Kurnaz, “Karabaş-ı Velî”, *Tasavvuf*, sy. 6, Ankara 2001, s. 35-359; Mefail Hızlı, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 1, 2008, s. 26.

563/15

4

تجوید رساله سی / Tecvîd Risâlesi

Yazarı hakkında bilgi bulunmayan bu risalede, basit tecvid konuları soru-cevap tarzında anlatılmıştır.

Baş¹⁰: 169b

حرف مد قچدر اوچدر ندر...

FT: Türkçe, Harekeli nesih, 169b-194b yk., 11 st., Diğer fiziksel özellikleri için bk. 563/1.

Fıkhî İlimler (fıkıh, ferâ'iz vb. ilimler)

732

5

حلویات شاهي / Hulviyyât-ı Şâhî

ابو الحسن اسماعیل بن ابراهیم ابن اسفندیار بن بایزید بن / Âdil b. Bâyezîd b. İsfendiyyâr b. İbrâhîm b. Ebü'l-Hasen İsmâ'îl b. Eşadl, d. 822/1419 -- ö. 884/1479.

Eser, Kuzey Anadolu'da kurulmuş beyliklerden biri olan Candaroğulları Beyliği'nin 1443-1461 yılları arasında beyliğini yapan İsmail Bey'in fıkıh ilmine dair kaleme aldığı eseridir. Kaynaklarda *Hulviyyât-ı Sultânî*, *Hulviyyât-ı Şâhî* veya sadece *Hulviyyât* isimleriyle de anılan bu eser; Abdülkerim Abdulkadiroğlu'nun verdiği bilgiye göre, Hanefî fıkhı fûrû etrafında yazılmış 1525 fetvayı 77 bâb üzere derleyen bir eserdir. Bâblar da fasıl adı verilen alt bölümlere ayrılmıştır. Eserde her zaman olmasa da derlenen fetvaların kaynakları belirtilmiştir.

¹⁰ Eserin görüntülerine ulaşamadığından sonu kaydedilememiştir.

Yazma eser kütüphanelerinde 70 civarında nüshası bulunan eserin metni henüz neşredilmemiştir. Abdülkerim Abdülkadiroğlu eseri birkaç farklı çalışmasında tanıtırken Necmi Hamamcioğlu da sadece 50 varağından hareketle eseri dil bakımından incelediği bir yüksek lisans çalışması hazırlamıştır.

Ib’de namaza dair notlar vardır. IIa-IIIb arasında eserin fihristi mevcuttur.

Başı: 1b

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

الحمد لله رب العالمين جاعل الانبياء سادة للعالمين ... اتدكن صكره بلكل كه بو بنده ضعيف و كنهكار نحيف محتاج ترير بنده كان ... ابو الحسن ابن اسماعيل بن ابراهيم ابن اسفنديار بن بايزيد بن عادل بن يعقوب بن شمس الدين بن يمن جندار

Sonu: 318a

... عبادتك حياتي انكله در و عبادتك صورتلرنده قلمايوب اسرارينه ترقى اتمكه باشلار. تحريرا في اوائل ذي الحجة في يوم الخميس في وقت الضحى سنة ٩٥٣.

FT: Türkçe, Harekeli Nesih, III+318 yk., 19 st./ 1 stn.; 306 x 207 mm. Başlıklar ve metinde yer alan kimi iktibasların üzeri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yaprakların alt ve üst bölümlerinde ve kenarlarında kurt yenikleri bulunmaktadır.

Kayıtlar: Eserin elimizdeki nüshası evâyl-i Zilhicce 953 /23 Ocak-1 Şubat 1547 tarihinde istinsah edilmiştir. 1a’da Dervîş Yûsuf’a ait bir vakıf kaydı vardır.

Kaynaklar: Keşf. I. 688; Hediye. I. 216; Karabulut I. 451 (1665); Abdülkerim Abdülkadiroğlu, “Candaroğlu İsmail Bey ve Hulviyyat-i Sultani Adlı Eseri Üzerine Notlar” *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu: Tebliğler*, (Kastamonu, 19-21.10.1988), Ankara 1989, s. 43-54; Abdülkerim Abdülkadiroğlu, “Hulviyyât-ı Sultani ve Şâhî”, *Türk Kültürü*, S. 377, (1994): 542-548; Necmi Hamamcioğlu, “Hulviyyât-ı Şâhî: Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük.”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van 2006, (Yayımlanmamış YL Tezi).

745/2

6

Risâle-i Bey' u Şirâ (Mu'âmelât) / (معاملات) /
Hamza Efendi ed-Dârendevî, حمزة افندي الدارندوي, ö. 1167-1753

Eser, alışveriş konusunda kaleme alınmış bir risâledir. Bir mukaddime, üç bâb ve bir hâtîme üzerine tertip edilen eserde; mukaddimede “sefer ahvâli ve bâzâra gidip gelmek beyânındadır”, birinci bölümde “bey’ ü şirâda fesâddan ve kerâhetden sakınmanın beyânındadır”, ikinci bölümde “ribâdan sakınmanın beyânındadır”, üçüncü bölümde “müzâra’ada fesâddan sakınmanın beyânındadır”, hâtîmede “kesb-i habîs olanları beyân ider” başlıkları vardır. Bu bölümler altında şu konular ele alınmaktadır: Ticaretle ilgili ilmihali bilmeden alışveriş yapmak, yolculukla ilgili bilinmesi gerekenler, sefere (yola) ne zaman çıkmalı, yola çıkarken hangi duaları okumalı, yolculukta namaz yol arkadaşlığı, hayvan hakları, yolculuktan dönüş, yoldan gelenin eline bakılır, ilim, çarşı-pazar âdâbı, alışverişte haksızlıktan ve kötülüklerden sakınmak, geçersiz alım-satım, ribâdan yani faizden sakınmak, ribâ dünya ve âhîret için felâkettir, ribânın kısımları, alışverişte yemin.

Yazma eser kütüphanelerinde onlarca nüshası bulunmaktadır. Ayrıca eserin İsmâîl b. Osmân adlı biri tarafından yapılan Türkçe şerhi de 1306/1888-89 yılında tab’ edilmiştir.

Vedat Ali Tok, Prof. Dr. M. Fatih Köksal’ın hususî kütüphanesinde bulunan bir nüshasından hareketle eseri kısaca tanıtan bir makale kaleme aldıktan sonra 2008 yılında eseri tam olarak neşretmiştir.

Baş: 121b

هذا رسالة حمزه افندي رحمة الله عليه

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي بين الحلال والحرام وجعل التعليم والتعلم كمال... اما بعد هر انسانه علم حالتي بيلمك ومقتضاسنجه عمل ايتكم لازمدر ودخي اعتقادات بابنده لسان تركي اوزره نجه رساله لر تأليف اولنمشدر...

Sonu: 154b-155a

... اما شرع شريفك جائز كورديكوي وجه اوزره اولمسه ياخود شرط جاقفه رعایت اتمويوب اداء خدمتده قصوري اولسه اولدغي حرام اولوب كسب خبيث اولمش اولور الله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب. بو رسالده اولان مسائل هر نكه وار ايسه بر قاج كتابدن اخذ اولنمشدر... مراد ايدن كمسيه اسان اولوب شبهدن خلاص اوله الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا ان هدانا الله... واصحابه الذين فازوا بافضل الكرامات اين يارب العالمين تمت الكتاب بعون الله الملك الوهاب محمد ابن علي غفر الله ذنوبهما أمين سنة ١١٩٠ شوال ١٧.

FT: Türkçe, Harekeli Nesih, 121b-155 yk., 15 st./ 1 stn.; 202 x 143 mm. Sayfa cetvelleri, başlıklar ve vurgulanan kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Kaynaklar: Eserin bu nüshası, Mehmed b. Alî tarafından 17 Şevvâl 1190 / 29 Kasım 1776 tarihinde istinsah edilmiştir.

Kaynaklar: OM. I. 293; Karabulut. II. 1046 (2799); Vedat Ali Tok, “Darendeli Hamza Efendi’nin Alış-Veriş Kitabı”, *Somuncubaba*, Ağustos 2005, s. 22-25; Darendeli Müderris Hamza Efendi, *Alış Veriş Kitabı*, (hızl. Vedat Ali Tok), Nasihat Yayınları Ankara 2008 (kitabın PDF versiyonu için bk.

<http://www.hulusiefendivakfi.org.tr/pdf/alisveris.pdf>.)

904/2

7

مناسك الحج / Menâsikü'l-Hac

Fagnan’ın kataloğunda verilen bilgiye göre 2 yapraktan oluşan bu manzum eserin hac farızası sırasında ifa edilecek ibadetlere dair bilgi veren menâsik türünden bir örnek olduğu anlaşılmaktadır.

Baş: 35

حق نصيب ايلسون كنه وارلم

FT: Türkçe, harekeli nesih; 35-37 yk.; 11 st./ 2 stn.; 204 x 131 mm.

KELÂM, AKÂİD İLİMLERİ

563/1

8

[Kıssa-i İblîs] / [قصه ايليس]

Risâle-i İblîs, Kitâb-ı İblîs, Nasihat-i İblîs, Kıssa-i İblîs ve İblîs Hakkında Risâle gibi farklı adlarla da kütüphane kayıtlarında yer alan müellifi ya da mütercimi belirsiz bu Türkçe eser, bazı nüshaların girişinde verilen bilgiye göre Arapçadan Türkçeye tercüme edilmiştir. Eserde, Allah tarafından Hz. Peygamber’e gönderilen İblîs’in, Hz. Peygamber’in sorduğu sorulara verdiği cevaplar vardır. Elimizdeki bu nüshanın bahsi geçen hikâyenin tek bir

حکمت - Hikmet - HİKMET

HİKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

ISSN: 2458 - 8636

versiyonun farklı bir nüshası mı yoksa aynı metnin farklı bir versiyonu/tercümesi mi olduğu araştırılmaya muhtaçtır.

Başı¹¹: 2b

...پیغمبر علیه السلام ایندی ای بنم ... بو حریف کمدر بلور مسیز دیدی...

Sonu: 11a

...وار یقیل کیت شو ارادن ددی لعین دخی چقوب کتدی تمت تمام اولدی

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddadeli), 1b-11a yk., 13/ 1 stn., 167 x 111 mm. Başlıklar ve vurgulanan kimi ibare ve sözcükler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sadece bu eser değil, içinde bulunduğu mecmuanın tümünde yapraklar oldukça kötü durumdadır. Kurt yeniklerinin yoğun olduğu mecmuada kimi yaprakların alt kısımları ortadan kopmuştur.

563/2

9

ترجمة مقدمة امام اعظم / Tercüme-i Mukaddime-i İmâm-ı A'zam

Mukaddime-i İmâm-ı A'zam başlığı ile sunulan bu eser, elimizde bulunan yetersiz görüntülere göre, imanın ve İslamın şartlarını anlatan tercüme bir eserdir. 33-72 yapraklar arasında hadis metinleri bulunan eserin sonunda dua metinleri yer almaktadır.

Başı: 11a

هذا ترجمة مقدمة امام اعظم ابو حنيفة نعمان بن ثابت كوفي رحمة الله عليه
بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد وآله و صحبه اجمعين. اما بعد اشيو مقدمة امام اعظم ابو حنيفة نعمان بن ثابت ...
حضر تالرينك در كه شرايط ايماني ...

Sonu: 33a

... وصلى الله على سيدنا محمد وآله و صحبه اجمعين والحمد لله رب العالمين افطاردن اول ..

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddadeli), 11a-33b, 13/ 1 stn., Diğer fiziksel özellikler için bk. 563/1.

563/4

10

[قيامت عالامتري] / [Kıyâmet Alâmetleri]

Öncesinde Arapça bir risalenin yer aldığı bu eserde, adını vermeyen bir mütercim/müellif tarafından kıyâmet alametlerine dair muhtelif kaynaklardan hareketle bilgi verilmektedir.

Başı: 53b

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين والعاقيبة للمتقين ... اخراج الامام احمد في مسنده ... قال رسول ع م لا تقوم الساعة ... بو حديث شريفده حضرت رسول ع م
بيورر اون دانه علامت واردر...

Sonu: 68b

... اوزرنده اصلا كناه اشلمنز ديمشدر حديث شريف اويلجه وارد اولمشدر بعضل ايدر الله تعالى قدس شريفده صخرة اللهك ايجنده اولن جوهردن
اوتوز بو دنيدان ير كوك خلق ايده...

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddadeli), 53b-68b, 13/ 1 stn., Diğer fiziksel özellikler için bk. 563/1.

563/5

11

Kitâb-ı Rûmî Kara Ahmed Efendi / كتاب رومي قره احمد افندي

Risalenin başına konulan başlığa göre Rûmî Kara Ahmed Efendi adlı birine atfedilen bu eserde temel ilmihal konularından İslam ve imanın şartları açıklanıp izah edilmiştir.

Yazma eser kütüphanelerinde Rûmî Efendi risalesi diye bilinen bir akâid risalesi daha bulunmaktadır; ancak elimizdeki eser bu eserden farklıdır.

Başı: 72b

هذا كتاب رومي قره احمد افندي
بسم الله الرحمن الرحيم
هر عاقل و بالغ اولنك اوزرينه لازمدر كرك ار اولسون كرك عورت كرك قز اولسون...

Sonu: 79a

... وملكلر يمزلا اچمزلا ارككلك و دشلك اولمز انلر بزجلين الله عاليه عاصي اولمزلا بو صفتلرده بولنمدوغنه ايناندم وايمن كتوردم تمت

¹¹ Tarafımıza gönderilen görüntülerde eserin baş kısmı 2b'den başlatılmıştır.

الكتاب تاريخ سنة ٤١١ .

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddadeli), 72b-79b, 13/ 1 stn., Diğer fiziksel özellikler için bk. 563/1.

Kayıtlar: Eser 1141 / 1728-29 tarihinde istinsah edilmiştir.

563/6

12

رسالة تجديد ايمان / Risâle-i Tecdid-i İmân

حسين افندي / Hüseyin Efendi

Türkiye kütüphanelerinde de birkaç nüshası bulunan bu risale Hüseyin Efendi adlı birine atfedilmektedir. Eserde, imanın yenilenmesi ile bazı temel ilmihal konuları hakkında bilgi verilmektedir.

Başı: 80b

بيان تجديد ايمان وتوبه يا رب اكر بندن كفر خطا كناه صادر ...

Sonu: 87b

...سلام المق قصدله سلام ويرمك لكن نمزي آخري صنوب سهوله سلام ويرسه فاسد اولماز بو صورتده سهو سجده(سي) لازم اولر. تمت الحروف سنة ٥١١

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddadeli), 80b-87b, 13/ 1 stn., Diğer fiziksel özellikler için bk. 563/1.

Kayıtlar: Eser 1151 / 1738-39 tarihinde istinsah edilmiştir.

563/9

13

[عقائد رساله سي]/[Akâ'id Risâlesi]

Tarafımıza ulaştırılan sınırlı görüntülerden anlaşıldığı kadarıyla bu risale, İmâm Ebû Hanîfe'den naklen temel ilmihal konularını ele almaktadır.

Başı: 113b

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على رسولنا محمد وعلى آله وصحبه اجمعين امام ابو حنيفة رحمة الله عليه وقتنا كم مريض اولدي مرض حالته ديدي بنم اصحابلرم...

Sonu: 122b

...ونحن لكم تبع وانا ان شاء الله بكم لا حقون تمت

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddadeli), 113b-122b yk., 11/ 1 stn.

563/11

14

شروط الصلوة / Şurûtu's-Salât

Yazarı belirsiz bu kısa eserde, namazın şartları ve namazın edası sırasında okunacak dualardan bahsedilmektedir.

Başı: 137b

بسم الله الرحمن الرحيم

ابتدا نمازه نيت اتمك و الله اكبر ديمك فرضدر اورو طورمق وبر آيت قرآن اوقمق بونلر دخي فرضدر...

Sonu: 140b

...بو طريق اوزره ادا ايده نمازي ال قلدرب دعا اتدكده اوقيه اللهم اني اسئلك الجنة وما قرب اليها من قول وعمل واعوذ بك من النار وما قرب اليها من قول وعمل اللهم ارزقنا الجنة بغير حساب

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddadeli), 137b-140b, 11/ 1 stn.

587/4

15

[İlmihâl]/[علم حال]

Yazarı belirsiz olan bu Türkçe eser, temel ilmihal konularında bilgi vermektedir. Bu anlamda eserin iman şartları ve Allah'ın zatî ve sübutî sıfatları ile başladığı görülmektedir.

Eserin sona erdiği 27b-33b arasında Türkçe dua metinleri ve bazı ayet metinleri yer almaktadır. 34b-43b arasında *Kitâbu Şurûti's-Salât*, 44b-57b arasında da *Risâle-i Ömer Efendi* başlıklı yine ilmihal bahsinde kaleme alınmış Arapça risaleler yer almaktadır.

Başı: 13b

هذا كتاب علم حال
بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد وآله و صحبه اجمعين بوندن صكره معلوم اوله كه جمل فرضلردن اول فرض عين اولان هر عاقل و بالغ اولان كشنوك اوزرنه كرك ار اولسون و عورت اولسون...

Sonu: 27b

... وسائر اعمالر ضمننده اولان اعتقادلر بالجمله وكتبه كلامنده داخلدر همان خارجه قلان افعالمه شريعت اطلاق اولنور تمت كتاب بو سنة ١١٠٣ مصطفى

FT: Türkçe, talik kırması, 13b-27b yk.; 11/ 1 stn.; 151x106 mm. başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Kayıtlar: Eser Mustafâ adlı bir müstensih tarafından 1103/1691-92 yılında istinsah edilmiştir.

736

16

Bk.587/4 [İlmihâl]/[علم حال]

Başı: 1b

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد وآله و صحبه اجمعين بوندنصكره معلوم اوله كه جمله فرضلردن اول فرض عين اولان هر عاقل و بالغ اولان كشنوك اوزرنه كرك ار اولسون و عورت اولسون...

Sonu: 15a

... بو اعمالر ضمننده اولان اعتقادلر بالجمله وكتبه كلامنده داخلدر همان خارجه قلان افعالمه شريعت اطلاق اولنور تمت ص اولكي كوني

FT: Türkçe, harekeli nesih, 15 yk.; 11/ 1 stn.; 213 x 147 mm. başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Kayıtlar: 1a'da el-Hâcî İbrâhîm Hâce'ye ait bir mülkiyet ve vakıf kaydı yer almaktadır.

977/2

17

Bk.587/4 [İlmihâl]/[علم حال]

Başı¹²: 47

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد وآله و صحبه اجمعين بوندنصكره معلوم اوله كه جمله فرضلردن اول فرض عين اولان هر عاقل و بالغ اولان كشنوك اوزرنه كرك ار اولسون و عورت اولسون...

FT: Türkçe, harekeli nesih, 47-55 yk.; 11/ 1 stn.; 175 x 121 mm.

730

18

[İlmihâl]/[علم حال]

Yazarı belirsiz olan bu Türkçe eser, vaaz ve sohbet tarzında yazılmış olup temel dini konularda bilgi vermektedir. İmanın şartları, namaz, oruç gibi konularda bilgi verildikten sonra eserin sonunda fetvalar yer alır. Girişte eserinde işlediği konular hakkında uzunca bilgiler veren yazar, birçok kaynaktan istifade ederek eserini oluşturduğunu özellikle vurgulamıştır. "...ehl-i sünnet ve cemâat akâyidinden bilmege bu kitâbdan âsân ve bu kitâbdan âşikâre söylemiş kitâb yokdur kırkdan ziyâde kitâblardan istihrâc olunmuşdur; lâkin ba'zısının isimleri beyân olunup ba'zının beyân olunmamış..." diyerek yararlandığı eserlerin bir kısmını da sayar. Vasiyyetnâme-i Birgivi, Hediyyetü'l-Muhlisîn, Akîdetü'l-Mü'minîn, Letâyifü'l-İşârât, Behcetü'l-Ârifîn ve Ravzatü's-Sâlikîn, Şerâyit-i İslâm yazarın eserini oluştururken yararlandığı Türkçe kitaplar iken Cevâhirü'l-Fıkıh, Zübdetü'l-Mesâ'il, Kasîde-i Emâlî ve bu kasidenin üç şerhi, Umde ve Umde Şerhi, Akâid-i Nesefî, Hall-i Gavâmız, Vasiyyet-i İmâm-ı A'zam, Hidâyetü'l-Mühtedîn gibi birçok Arapça eser de kaynakları arasında yer almaktadır. Yazar daha sonra eserini yazdığı muhatap okuyucu nitelemesini yapar ki bunların bariz özelliği ehl-i sünnet akayidine mensup olmaktır.

oldukça fazla sayıda manzume de bulunmaktadır. Bunlardan bazıları iktibastır. Örneğin 35b-36a arasındaki bir manzume Mevlânâ Nûrî'ye ait olup *Ne bir derde devâ ne hod gıdâdur* mısraıyla başlamaktadır.

Eserde, imanın tarifi, Allah'ın varlığı, birliği, ehl-i sünnet ile firâk-ı dâlle arasında anlaşılması zor bir mesele olan ihtiyâr-ı cüz'î, kazâ ve kader, Allah'ın sıfatları gibi konular işlenmektedir.

Başı: 1b-2a

آمنت بالله وملائكته وكتبه ورسوله واليوم الآخر وبالقدر خيره وشره من الله تعالى بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على محمد وآله اجمعين قيل في حق هذا الكتاب عزيز طوتغل آني اي جان نه خوش نعمتدر ايمان كل اي

¹² Eserin görüntüleri yetersiz olduğundan sonu kaydedilememiştir.

درويش كل اي سلطان بيله كور مبحث ايمان
حليم اولدر حكيم اولدر ... اما بعد بلكل و آگاه اولغل كم اك اول مؤمنه فرض و واجب اولان كشي نه طريقه عند الله ...

Sonu: 269b

... مسئله چارشوده طعام اكل ايندن امامك عزلي لازم اولور مي الجواب معتاديسه اولور ابو السعود مسئله زيد امين على نفسه اولماغه...

FT: Türkçe, nesih (reddadeli), 269 yk.; 15/ 1 stn.; 209 x 123 mm. Sayfa cetvelleri ve başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Kayıtlar: Zahriyyede eserin Hâfız Mustafâ tarafından yazıldığı kayıtlıdır.

737

19

Bk. 730. [İlmihâl]/[علم حال]

730 numarada kayıtlı bulunan eserin, baştan ve sondan eksik olan nüshasıdır.

Başı: 1a

... منت ايله بنمله بارشدي اكر بو نصيحتي خلق ايچنده آشكاره سويلمش اوليدم بن قلمه سعي ايديدي امدي حقه قبول اتمز الا اهل حق اولنلر
قبول ايدر ...

Sonu: 116b

... اي قرن داش بويله بر فاسق عالم كندوك كوردك ايسه ينه لفظ علمايي سويلميو ب علما علميله عامل دكلدر ديمكدر جائز اولان ديمك
كر كدر كه بر عالم...

FT: Türkçe, nesih (reddadeli), 116 yk.; 15/ 1 stn.; 196 x 140 mm. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

حکمت - Hikmet - Hikmet

HİKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

ISSN: 2458 - 8636

731/1

20

[Kitâb-ı İlmü'l-Akâyid] / [كتاب علم العقاید]

Hayatı hakkında bilgi bulamadığımız Hasan b. Muhammed Sikkînî adlı bir zâta atfedilen eser, basit düzeyde ve oldukça sade bir dil ve anlatımla temel ilmihal konularını ele almaktadır. “Fasl” sözcükleri ile yeni başlıklara geçilen eserde peygamberler hakkında genel bilgiler verilir itikad ve amel bakımından imamların isimleri zikredildikten sonra İslâm’ın ve imanın şartları teker teker sayılmakta ve eser bu şekilde devam etmektedir.

Eserin bulunduğu mecmua Osmanlı coğrafyasında bulunan yazmaların içeriğine uygundur. Bu anlamda mecmuanın içerisinde, Hasan Basrî’ye atfedilen *Elli Dört Farz*, *Kitâbu Sefînetü'n-Necât fî Şerhi Şurûti's-Salât, İkâzu'n-Nâ'imîn, ed-Dürri'l-Yetîm* gibi Arapça risaleler yer almaktadır.

Başı: 1b

هذا كتاب علم العقاید

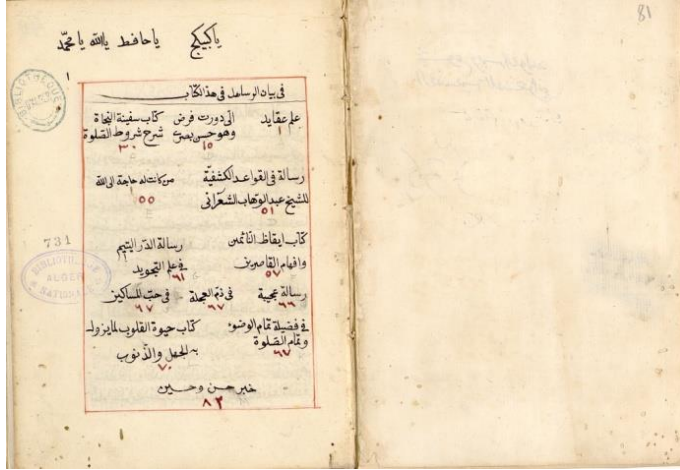
بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على من سيدنا محمد وآله وصحبه اجمعين اما بعد فهذه رسالة سكينى حسن ابن محمد ... فصل جمله
پیغمبر لرك اولي حضرت آدم ع ه آخري بزم پیغمبر میزد...

Sonu: 12a

... التتجي الله تعالينوك رحمتند اميديني كسممك بو التي شينك بشي بر آدمه بولنسد ه بري بولنسد كماليله مؤمن اولماز. تمت الكتاب بعون الله
الملك الوهاب

FT: Türkçe, harekeli nesih, 1b-12a yk., 15 st., 183x129 mm. Sayfa cetvelleri, başlıklar ve vurgulanan kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

733

21

[İlmihâl] / [علم حال]

Dokuz yapraklık bu başı ve sonu eksik kısa hacimli eser, temel İslâmî inanç ve ibadetleri hakkında bilgilerin verildiği bir eserdir.

Başı: 1a

کتوردیسه جملسی حقدر و کرچکدر دیوب قلیله انانوب دل ایله اقرار اتمکدر

Sonu: 9b

و اوروجی و ابدستی بوزولور و دخی هر کشیبه

FT: Türkçe, harekeli nesih, 9 yk., 10 st., 240x180 mm. 18. yüzyıla ait olabilir. Başı ve sonu eksik, kağıtları hayli aşınmış ve bazı kısımları eksilmiştir.

734

22

[İlmihâl]/[علم حال]

Yazarı belirsiz olan bu Türkçe eser, temel ilmihâl konularını işlemektedir. Önce iman ve İslam tanımı yapıldı ardından da iman ve amel konuları ele alınmıştır.

Başı: 1b

هذا كتاب علم حال

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد وعلى آله واصحابه اجمعين اما بعده ايمان واسلام ايكيبي دخي بردر قلیله انانوب ودل

حکمت - Hikmet - Hikmet

HİKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

ISSN: 2458 - 8636

ایله اقرار اتمکدر...

Sonu: 18a

... یکر می یدنجی سی غیبته مصر اولمق بو یکر می یدی مسئله شفا القلوب کتابنده مسطوردر غفلت اولونمیه

FT: Türkçe, nesih (reddadeli), 18 yk.; 13/ 1 stn.; 149 x 208 mm. Sayfa cetvelleri ve başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfaların alt kısımlarında kurt yenikleri mevcuttur.

735

23

[İlmihâl]/[علم حال]

İsmi vermeyen yazar, Arapça kısa bir hamdele ve salveleden sonra manzum olarak, öncelikle ilmihal ilminin lüzumundan bahsedip içinde bulunulan dönemde çoğu insanın gafil olduğunu, kimsenin din yolunu teftiş eylemediğini, tüm vaktini dünyaya harcadığını söyledikten sonra, fâni dünyada işi bulunmayıp kendisini din yoluna feda eden bir kişinin “Derc eylemiş bunca dürr-i cevheri / Ahz olunmuş bir âlimden her biri” diye nitelediği Mızraklı Efendi ilmihaline sözü getirir. Halebî ve Mültekâ’dan meseleleri aldığını kendisinin bunu halka tebliğ eylediğini söyler.

Bu manzum olan giriş bilgilerinden sonra, amentü, Allah’a inanmak, Allah’ın zâtî ve sübûtî sıfatları gibi amentünün her bir başlığı da genişletilmiştir. Daha sonra imanın rükünleri, şartları, çeşitleri, kelime-i tevhid, kelime-i şehâdet, itikâdî mezhepler, imansız gitmeye sebep olan şeylerden bahsedilmektedir. Daha sonra e’âl-i mükellefîn, istincâ, abdest, gusül gibi diğer temel ibadete dair konular yer almaktadır.

Eser dili ve üslubu bakımından oldukça yalın ve anlaşılırdır. Eserin yazıldığı tarihe dair herhangi bir not yoktur.

Başı: 1b-2a

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي جعلنا من الطالبين وكنا للعلم من الراغبين والصلوة والسلام على محمد ارسله رحمة للعالمين وآله واصحابه والعلماء العاملين
وبعد چونکه علمک الزمیدر علم حال
جهلیله قورطولوش لا محال
وقتیمزدر چونکه آخر القرون
اکثر ناس دین یولنده غافلون...

Sonu: 111b

... اوچنجسی طواف زیارت اتمک فصل زکوتک فرضی بردر نیت ایوب ویرمک تمت الکتاب بعون الله الملك الوهاب حرر الکتاب احمد بن محمد کوبریلی عکر الله له ... یا رب العالمین.

FT: Türkçe, nesih (reddadeli), 111 yk.; 9/ 1 stn.; 159 x 105 mm. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır

Kayıtlar: Eserin nüshası, Köprülü Ahmed b. Muhammed tarafından yazılmıştır. Nüshanın üst ve alt kenarları ile ortalarında oldukça yoğun kurt yenikleri vardır. Bunlar yer yer metne de sirayet etmiştir. Esasen güzel ve okunaklı bir yazısı olan yazmanın derhal restorasyona girmesi gerekmektedir. Nitekim kimi yaprakların alt kısımlarında nemlenme de mevcuttur. Şiraze çözülmüştür.

738

24

Risâle-i Fevâ'idü'l-Emâlî ve Ferâ'idü'l-Le'âlî (Risâle-i Üstüvânî Mehmed Efendi) / (رسالة) فوائد الأمالي وفراد اللآلي / (رسالة استخواني محمد افندي)

Üstüvânî, Mehmed b. Ahmed b. Mehmed eş-Şâmî / محمد بن احمد بن محمد استخواني، d. 1017/1608 -- ö. 1072/1661.

Elimizdeki bu Türkçe eser, XVII. yüzyılda Kâdizâde Mehmed Efendi'den sonra onun temsil ettiği anlayışı devam ettiren Üstüvânî Mehmed Efendi'nin vaazlarının bir öğrencisi tarafından derlenmesiyle oluşmuş eseridir. Eseri derleyen kişi bunları “üstadım” diye nitelendirdiği Üstüvânî Mehmed Efendi'nin vaazlarından etkilenen dostlarının ricasıyla yazmaya başladığını eserin giriş kısmında belirtir. Üstüvânî Mehmed Efendi Şamlı olup daha sonra İstanbul'a gelmiş, Ayasofya Camii'nde direk dibine oturup vaazlar verdiği için Üstüvânî adıyla şöhret bulmuştur. Eserde temel İslamî rükünler (imanın şartları, İslam'ın şartları, tahâret vb.) ele alınıp açıklanmış, konular daha ziyade soru-cevap şeklinde işlenmiştir.

Eser 100a'da sona ermektedir. 100a-b arasında kulak çekme günlerine dair Türkçe bir metin vardır.

Baş: 1b

هذا كتاب اسطواني وبه نستعين

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي جعل العلماء ورثة الانبياء ... وبعده بو عبد ضعيفه فضل ايديوب رب العالمين علماء ديندن وفضلاء دهر دن قدوة العارفين مفخر اهل السنة والجماعة سلطان الواعظين ... استادم اسطواني محمد افندي معين دين حضور شريفنده اخذ وضبط اتدوكم حكم ميبين ايمان و اسلامه وضوء نمازه متعلق تحريري ني التماس مسائل دين اولنلردن ...

Sonu: 100a

...طقوزنجي اول كمسه فكر ايديوب سجده سهو ايديوب تلاوتي اتدوكى سجده تلاوت ايديوب تحياتي اوقمقدر اوننجي اول كمسه سهودن اوتوري سجده سهو ايديوب تحياتي اوقمقدر بحر الرايقده مسطوردر تمت.

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddâdeli), 100 yk., 13 st. / 1 stn., 209 x 140 mm. Sayfa cetvelleri ve başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Mukavva üzeri kestane renginde deri ciltli olup cildin yüzeyi oldukça tahrip olmuştur.

Kayıtlar: 1a'da “hâzâ kitâbun vukife fi sebîlillâh” yazılıdır.

Kaynaklar: Hediye. II. 289; Kehhâle. III. 101; Karabulut. IV. 2536 (6903); DİA. XLII. 396-97; Hüseyin Yurdaydın, “Türkiyenin Dini tarihi ile İlgili Notlar: 1. Üstüvânî Risalesi”, *AÜİFD*, C. X, S. 1, Ankara 1962, s. 71-78.

739

25

Bk. 738. Risâle-i Fevâ'idü'l-Emâlî ve Ferâ'idü'l-Le'âlî (Risâle-i Üstüvânî Mehmed Efendi) / (رسالة) فوائد الأمالي وفراد اللآلي / (رسالة استخواني محمد افندي)

Eserin elimizdeki bu nüshasının sonu diğer nüshalardan farklıdır. 76a'da sona ermektedir. 76b'de bir dua metni vardır.

Baş: 1b

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي جعل العلماء ورثة الانبياء ... وبعده بو عبد ضعيفه فضل ايديوب رب العالمين علماء ديندن وفضلاء دهر دن قدوة العارفين مفخر اهل السنة والجماعة سلطان الواعظين ... استادم اسطواني محمد افندي معين دين حضور شريفنده اخذ وضبط اتدوكم حكم ميبين ايمان و اسلامه وضوء نمازه متعلق تحريري ني التماس مسائل دين اولنلردن ...

Sonu: 76a

... واکر اوتوررکن رکوعه و سجوده قادر اولمزسه باشيله ايما ايلسون بو مسئله ابراهيم حليبيه مذکوردر قد اتصل باء البسمله الى تاء الاتمام بعناية الله القادر ... من يد عبد الضعيف الشيخ ابراهيم بن عوض ... في يوم الازينه من شهر جمادي الآخر في سنة ثلث و عشر و مائة و الف.

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddâdeli), 76 yk., 15 st. / 1 stn., 205 x 152 mm. Başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfaların üst kısımlarında nemlenme vardır. Yer yer okumayı zorlaştırmaktadır.

Kayıtlar: Eserin elimizdeki nüshası, Şeyh İbrâhîm b. İvaz tarafından Cemâziyelâhir 1113 / Kasım-Aralık 1701 tarihinde Âzine günü istinsah edilmiştir.

740/1

26

وصيت نامه برکوي / Vasiyyetnâme-i Birgivi

Birgivi, Takiyyüddîn Mehmed b. Pîr Alî / تقى الدين محمد بن پير على, d. 929/1523 – ö. 981/1573.

XVI. yüzyıl Osmanlı âlimi Birgivi'nin kaleme aldığı bu Türkçe eserde; iman ve imanla ilgili hususlar, ölüm ve ölümlle ilgili meseleler, oruç ve oruçla ilgili konular, abdest ve abdestle ilgili mevzular, namaz ve namazla ilgili hususlar, duâlar, hayız ve nifâs gibi konular işlenmiştir. Neredeyse her yazma eser koleksiyonunda en az bir nüshası bulunan eser, Bahtî (ö. 1651'den sonra) tarafından Türkçe olarak nazma çekilmiş, Mehmed Emîn Beypazarî (ö. 1714), Akdağlı Mustafâ b. Alî el-Amasî (ö. 1737), Kâdizâde-i Rûmî, Ahmed b. Abdullâh (ö. 1782) ve Bedreddîn Alî es-Sadrî el-Konevî (ö. 1802) gibi isimler tarafından da Türkçe olarak şerh edilmiştir. Eserin tenkitli metni Musa Duman tarafından bir dil incelemesiyle birlikte neşredilmiştir. Eserin elimizdeki nüshası baştan ve sondan eksiktir.

İb'de 3 adet doğum kaydı vardır. Bu tarihler 1180, 83 ve 85 tarihlerini göstermektedir.

Baş: 1b

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي... اما بعد فهذه وصية الفقير... محمد بن پير على... و لجميع المكلفين كتبها بالتركية... بيان الصفات السلبية اول وصيتم اولدر كه

Sonu: 68b

...بورون قاني كبيدر نمازن قيله اورجن دوته اربله ياته غسل لازم دكلدر. والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب

خوش وصيتنامه يازمش برکلي

حل ايدوب اول دين يولنده مشكلي

تركي دلده خلقه اچمش بر يولي

کتمه سن افنديلر لندن برکلي

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddâdeli), 1b-68b yk., 11 st./ 1 stn., 187 x 124 mm. Sayfa cetvelleri, başlıklar ve bazı ibarelerin üzerine çizilen çizgiler kırmızı mürekkeple imla edilmiştir. 1b'de, etraftan kırmızı mürekkepli bir cetvelin çizildiği yaldız zeminli ve tığları olan bir mihrabiyye vardır. Mihrabiyyede farklı renklerdeki mürekkeplerle çizilmiş hatâyî ve rûmî motifler vardır. Eserde çok fazla kurt yeniği mevcuttur. Kenarların tamamına sirayet eden bu nokta nokta kurt yenikleri metinde yoğun bir şekilde görülmektedir. Derhal restorasyona dâhil edilmesi gerekir.

Kaynaklar: Hediyye. II. 252; OM. I. 253-56; Kehhâle. III. 176; Karabulut. IV. 2982-95 (7999); EI². I. 1235; DİA. VI. 191-94; Nihal Atsız, *İstanbul Kütüphanelerine Göre Birgili Mehmet Efendi Bibliyografyası*, İstanbul 1966; Birgili Muhammed Efendi, *Vasiyetnâme: Dil İncelemesi, Metin, Sözlük, Ekler İndeksi ve Tıpkıbasım*, (hızl. Musa Duman), Risale Yayınları, İstanbul 2000; Sadık Yazar, “Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği”, (Basılmamış Dr. Tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul, 2011.

741

27

Bk. 740/1. Vasiyyetnâme-i Birgivi / وصيت نامه برکوي

Eserin elimizdeki bu nüshası, tam bir nüshadır.

Başı: 1b

هذا وصيتنامه برکوي محمد افندي
بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي... اما بعد فهذه وصية الفقير... محمد بن پير علي... و لجميع المكلفين كتبها بالتركية... بيان الصفات السلبية اول وصيتم اولدر
که...

Sonu: 43b

...بورون قاني كيبيدر نمازن قيله اورجن دوته اريله باته غسل لازم دکلدر. اللهم بارکه لنا ولجميع المؤمنين والمؤمنات بحرمة الكاتب امين سنة
١١٢٤

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddâdeli), 43 yk., 15 st./ 1 stn., 182 x 123 mm. Sayfa cetvelleri, başlıklar ve bazı ibarelerin üzerine çizilen çizgiler kırmızı mürekkeple imla edilmiştir. Şiraze çözülmeye başlamıştır. Özellikle yaprakların alt orta kısımlarında olmak üzere yazmada kurt yenikleri oldukça fazladır.

Kayıtlar: Eserin elimizdeki nüshası Emîn adlı bir müstensih tarafından 1126/1714-15 yılında istinsah edilmiştir.

742

28

Vasiyyetnâme-i Birgivi / وصيت نامه برکوي

Bk. 740/1. Vasiyyetnâme-i Birgivi / وصيت نامه برکوي

Eserin elimizdeki bu nüshası, tam bir nüshadır.

Başı: 1b

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي... اما بعد فهذه وصية الفقير... محمد بن پير علي... و لجميع المكلفين كتبها بالتركية... بيان الصفات السلبية اول وصيتم اولدر که
...باطل سوزلرينه قولق طوتميوب دکلميه لر حجة الحق علی الحق اجمعين هي کتاب رب العالمين... و معتبردن بر آن ايرلميه لر که ایماندن
دخي ايرلميه لر اول جاهل و باطلره بو سوزلري اوقيه لر واعلم ان للسيد الواحد عشرة

Sonu: 69b

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddâdeli), 69 yk., 11 st./ 1 stn., 200 x 250 mm. Sayfa cetvelleri, başlıklar ve bazı ibarelerin üzerine çizilen çizgiler kırmızı mürekkeple imla edilmiştir. Yaprakların kenarlarında oldukça yoğun kurt yenikleri vardır.

865/2

29

Vasiyyetnâme-i Birgivi / وصيت نامه برکوي

Bk. 740/1. Vasiyyetnâme-i Birgivi / وصيت نامه برکوي

Eserin elimizdeki bu nüshası, tam bir nüshadır.

Başı: 124b

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي... اما بعد فهذه وصية الفقير... محمد بن پير علي... و لجميع المكلفين كتبها بالتركية... بيان الصفات السلبية اول وصيتم اولدر که
...حيض کسلدن اون بش کون اولمامش اولسه حيض دکلدر بورون قانو كيبيدر نمازن قله اورجن طوته اريله باته غسل لازم دکلدر عن يد العبد
الضعيف عيواض بن محرام غفر الله... والاموات.

Sonu: 173a

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddâdeli), 124b-17a3 yk., 11 st./ 1 stn. Diğer fiziksel özellikler için bk. 865/1.

740/2

30

Risâle-i Rûmî Ahmed Efendi / رساله رومي احمد افندي

Rûmî, Ahmed b. Mehmed er-Rûmî Akhisârî (Saruhanî) [?] / [رساروخاني], ö. 1041/1631.

Gerek Türkiye gerekse Türkiye dışındaki yazma eser kütüphanelerinde birçok nüshası bulunan bu Türkçe eserin müellifi hakkında kesin bilgiler yoktur. Eser kısa bir hamdele ve salvele cümlesinden hemen sonra, herhangi bir sebep-i te'lif bölümü olmaksızın başladığı için müellife dair bilgiler eserde mevcut değildir; buna eserin hatime bölümü de dâhildir; ancak eserin birçok nüshasında, besmeleden evvel “Risâle-i Rûmî” veya “Risâle-i Ahmed Rûmî” ifadesinin yazıldığı görülmektedir. Bu bilgi, eserin bazı kataloglarda sadece –hayatı hakkında bilgi bulunmayan- Rûmî Efendi diye birine nispet edilirken birçok katalogda da Osmanlı Müellifleri’nde (I.26) madde

başı olarak yer alan ve 1631’de vefat ettiği söylenen Akhisarlı Ahmed Rûmî’ye nispet edilmiştir. Öte taraftan OM’de müellifin böyle bir eserinden bahsedilmemektedir. Eserin nüshaları üzerinde yapılan yüzeysel bir araştırma neticesinde, istinsah tarihlerinin bahsi geçen Akhisarlı Ahmed Rûmî’nin yaşadığı dönemden öncesine gitmediği görülmüştür. Bu sonuç, elimizdeki eserin bu zata nispet edilmesini teyit etmekle birlikte, kesin sonuç almak için eser üzerinde yapılacak bir çalışmaya ihtiyaç vardır. İhtiyat payı bırakarak eserin yazarı bu katalogta da Akhisarlı Ahmed Rûmî olarak gösterilmiştir.

Birgivi’nin Vasiyyetnâme’sine benzer bir muhtevada olan eserde Allah’ın sübûfî ve selbî sıfatlarının açıklaması yapılmıştır. 89a’da sona eren eserden sonra mecmuadaki üçüncü eser başlar.

Başı: 69a

هذا رسالة رومي احمد افندي رحمة الله عليه

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين ...

وبعد اي طالب حق بلكل واکاه اولغل که تکرري تعالى قرآن عظيمده وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون ديو بيورمشدر ...

Sonu: 89a

... بو تلقينلري يابجه تأنى ايله معناسن فکر ايده رك اتمك كركدر واندن صكره ايده رب لا تدرني فردا وانت خير الوارئين

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddâdeli), 69a-89a yk., 11 st./ 1 stn., Diğer fizikî özellikler için bk. 740/1.

740/3

31

Risâle-i Kadızâde Efendi / رسالة قاضي زاده افندي

قاضي زاده افندي / Kadızâde Efendi

Yazma eser kütüphanelerinde onlarca nüshası bulunan bu Türkçe eserin, müellifine dair eldeki yegâne bilgi bazı nüshalarının başında “Risâle-i Kadızâde” yazmasıdır. Bu bilgiden hareketle kataloglarda, Kâdîzâde-i Rûmî Sâlâheddîn Musâ b. Mehmed (ö. 840/1437), Kâdîzâde Ahmed Şemseddîn Edirnevî (ö. 988 H./1580), Kâdîzâde Mehmed b. Mustafâ Bahkesirî (ö. 1045/1635/36) ve Kâdîzâde Rûmî Ahmed b. Abdullâh (ö. 1197/1738) gibi isimlerin bu risâlenin müellifi olarak kaydedildikleri görülmektedir. Risâlede önce iman ve İslâm’ın tarifi yapılmış ardından da farz, vâcib, sünnet gibi her bir Müslümanın mükellef olduğu şartların tanımı yapıp bunlar hakkında bilgi verilmiştir.

Eserin bu nüshası, 98a’da sona ermektedir. 98b-99a arasında Hz. Peygamber’in fizikî özelliklerine dair hadisler metni vardır.

Başı: 89b

هذا رسالة قاضي زاده افندي رحمة الله عليه

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي جعل الصلوة عماد الدين وبضاعة اهل اليقين ... وبعد اي طالب حق اولان اخوان مؤمنين بلكل واکاه اولغل کيم ايمان واسلام ...

Sonu: 98a

... ديننا مبني على المنقول لا على مناسبت العقول مقتضاسنجه عمل ايديوب نقل كتاب مقبول ومعتبردن بر ان ايرلميه لر ايمانندن دخي ايرلميه لر واول جاهلله وباطلله بو سوزلری اوقيه لر

FT: Türkçe, nesih, 89b-98a yk., 11 st./ 1 stn., Diğer fizikî özellikler için bk. 740/1.

Kayıtlar: Nüsha 1103 tarihinde istinsah edilmiştir. Bu tarih mecmuadaki diğer risaleler için de geçerli olsa gerek zira aynı hatla yazılmışlar.

743

32

Şerh-i Vasiyyetnâme-i Birgivi / شرح وصيت نامه برکوي

Bedreddîn Alî es-Sadrî el-Konevî / بدرالدين على الصدرى القونوى / 1216/1801-02 (bazı kaynaklarda da şarihin ölüm tarihi 1114/1702 olarak kaydedilmiştir.).

Eser, XVI. yüzyılın meşhur âlimlerinden Birgivi’nin (ö. 981/1573) akâid ve kelâm ilmine dair kaleme aldığı Türkçe vasiyyetnâmesinin Şeyh Alî Sadrî tarafından yapılan Türkçe şerhidir. Vasiyyetnâme şerhleri arasında en çok okunanı olup yazma eser kütüphanelerinde 400 civarında nüshası bulunan bu şerh çok beğenilmiştir. Osmanpazarı müftüsü Şumnu İsmâil Niyâzî b. Abdullâh (ö. 1275/1859) bu şerh üzerine başka bir şerh, Abdurrahmân b. Abdullâh Ermenekî de bir haşiye yazmıştır. Abdurrahmân Kaya’nın iki nüshadan hareketle metnini bir yüksek lisans tezi dâhilinde hazırladığı bu eserin Arap harfli üç baskısı (1262 /1845-46, 1268/1852, 1308/1890) da yapılmıştır.

Başı: 1b-2a

هذا كتاب شرح بركلي محمد افندي
بسم الله الرحمن الرحيم
حمد وثناي بي نهايه ومدح و شكر بي غايه... اما بعد مرحوم و مغفور له... محمد البركوي...
كلستان فضلنك اما بركلي در بركلي
بر وصيت نامه تاليف ايلمشدر اول ولي...
لكن بو افقر عباد... شيخ (شيخ) علي الصدري القنوي... تركي لسانله شرحنه شروع اولندي...
بسم الله الرحمن الرحيم الله تعالينك اسم شريفيله باشلرين...

Sonu: 148a

... عدت چكركن تمام اولمدن فان كورسه اشهر ايله اولان عدت باطله اولور تمام اولدقن صكره كورسه باطله اولمز. تم تصنيفه يعون الله تعالى ... كتابك تصنيفي تمام اولدي تقريبا سنة تخمينا طقوز يوز يتمش سنه سنده تم الشرح في سنة اربع عشرة و مائة والف والله ولي الاتمام وهو خير المعين ذو الانعام

FT: Türkçe, nesih (reddâdeli), 149 yk., 13 st. / 1 stn., 210 x 131 mm. Sayfa cetvelleri, başlıklar ve şerh edilen metnin üzerine çizilen çizgiler kırmızı mürekkeple çekilmiştir. Nüsha çok kötü durumda bulunmakta olup derhal restorasyona sokulması gerekmektedir. Öncelikle eserin cildi kopmuş olsa gerektir. Şiraze çözülmüş olup bazı formları dağılmıştır. Kurt yenikleri sayfaların tam ortasında bulunup önemli bir kısmı işgal etmektedir. Özellikle ilk bölümlerde bu kurt yenikleri yaprakların neredeyse her tarafında bulunmaktadır.

Kayıtlar: 2a'da el-Hâc İbrâhîm Hoca'ya ait mülkiye ve vakıf kaydı vardır.

Kaynaklar: Hediyye. I. 772; İzâh. II. 86; OM. I. 255; Kehhâle. II. 451; Karabulut. III. 2063 (5539); Abdurrahman Kaya, "Şeyh Aliyyü's-Sadrî el-Konevî, Birgivi'nin Vasiyyet-nâme'sinin Şerhi (1b-49b), [Giriş-Tenkitli Metin- Dizin]", Marmara Üniversitesi, SBE, İstanbul 2005.

744

33

Bk. 743. Şerh-i Vasiyyetnâme-i Birgivi / شرح وصيت نامه برکوي

Eserin elimizdeki bu nüshası sondan oldukça büyük bir miktarda eksiktir. Eserin başında numaralandırmaya dâhil edilen bir yaprak vardır. 1a'da bir dua metni ile "tevbe vü istiğfar"a dair Türkçe bir metin vardır. 1b'de "Yeni kule kurbünde Hacı Evhad Tekkesi" diye bir kayıt vardır.

Başı: 2b-4a

بسم الله الرحمن الرحيم
حمد وثناي بي نهايه ومدح و شكر بي غايه... اما بعد مرحوم و مغفور له... محمد البركوي...
كلستان فضلنك اما بركلي در بركلي
بر وصيت نامه تاليف ايلمشدر اول ولي...
لكن بو افقر عباد... شيخ (شيخ) علي الصدري القنوي... تركي لسانله شرحنه شروع اولندي...
بسم الله الرحمن الرحيم الله تعالينك اسم شريفيله باشلرين...

Sonu: 26b

... و ابراهيم عليه السلام اون صحف انمشدر جمله انبيايه اينن كتابي...

FT: Türkçe, nesih (reddâdeli), 26 yk., 13 st. / 1 stn., 210 x 131 mm. Sayfa cetvelleri, başlıklar ve şerh edilen metnin üzerine çizilen çizgiler kırmızı mürekkeple çekilmiştir. 1b'de kırmızı mürekkeple çizilmiş çiçek motifli ve tıgları bulunan bir mihrâbiyye vardır. Çok az rastlanan birkaç kurt yeniği haricinde nüsha genel olarak iyi durumdadır.

745/1

34

Bk. 743. Şerh-i Vasiyyetnâme-i Birgivi / شرح وصيت نامه برکويBaşı¹³: 1b-4a

بسم الله الرحمن الرحيم
حمد وثناي بي نهايه ومدح و شكر بي غايه... اما بعد مرحوم و مغفور له... محمد البرکوي...
کليستان فضلنک اما برکلي در برکلي
بر وصيت نامه تاليف ايلمشدر اول ولي...
لکن بو افقر عباد... شيخ (شيخ) علي الصدري القنوي... ترکي لسانله شرحنه شروع اولندي...
بسم الله الرحمن الرحيم الله تعالينک اسم شريفيله باشلرين...

FT: Türkçe, nesih (reddâdeli), 1b-119a yk., 13 st. / 1 stn., 210 x 131 mm.

865/1

35

دقائق الاخبار / Dekâiku'l-Ahbâr

Mütercimi belirsiz bu Türkçe eser, fakîh, müfessir ve mutasavvîf Ebü'l-Leys es-Semerkindî'ye atfedilen *Dekâyiku'l-Ahbâr fî Zikri'l-Cenneti ve'n-Nâr* adlı Arapça eserinin Türkçeye tercümesidir. Eserde, Hz. Peygamber'in nurunun yaratılışı, Hz. Âdem'in sabrı, melekler, ölüm, ölüm anında azaların durumu, şeytanın son nefeste imana kastetmesi, ölüm meleği, kabir hayatı, Münker ve Nekîr ile Kirâmen Kâtibîn melekleri, rûh, sûr, tekrar diriliş, mahşer, haşir ve neşir gibi kişinin ölümden sonraki durumunu açıklayan konular ele alınmıştır. Oldukça sade bir Türkçe ile tercüme edilen eserin özellikle Balkanlar kütüphanelerinde birçok nüshası bulunmaktadır

Başı 1b:

هذا كتاب دقائق الاخبار فيه آيات و احاديث

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والعاقبة للمتقين ولا عدوان الا على الظالمين. اما بعد خبرده شويله كلمشدر الله تعالى بر اغج يرتدى واول اغجك دورت
بداغي واردي وال اغج شجرة يقين ديوار ويردي...

Sonu: 124a

... طعام مسك وزعفران و عنبر قوقوسندن دخي لطيف وطيب ومقبول ومرغوبدر ديوار مشدر تمت كتاب دقائق الاخبار بعون الله تعالى قد وقع
الفراغ من تحرير هذه النسخة عن يد العبد الضعيف محرام بن عيواض غفر الله له... تحريرها في شهر جماديل اول في يوم اربعي سنة ١٠٩٠

FT: Türkçe, nesih (reddâdeli), 1-124 yk., 11 st. 203 x 141 mm. Başlıklar ve vurgulanan kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Kayıtlar: Eserin bu nüshası Cemâziyelevvel 1090/ Haziran-Temmuz 1679 tarihinde Muharrem b. İvaz tarafından istinsah edilmiştir.

870/4

36

Bk. 865/1 Dekâiku'l-Ahbâr / دقائق الاخبارBaşı: 66b¹⁴

هذا كتاب دقائق الاخبار في الحديث

FT: Türkçe, nesih (reddâdeli), 66-194 yk., 13 st. 191 x 142 mm. Başlıklar ve vurgulanan kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

¹³ Eserin görüntüleri yetersiz olduğundan sonu kaydedilememiştir.

¹⁴ Eserin görüntüleri tarafımıza ulaşmadığından sonu kaydedilememiştir.

865/3

37

قرق سنوال / Kırk Su'âl
Mevlânâ Firâkî / مولانا فراقی, ö. 983/1575.

Bu Türkçe eser, yazma eser kütüphanelerinde birçok nüshası bulunan ve XVI. yüzyılda yaşamış olan Mevlânâ Firâkî'ye nispet edilip *Kırk Su'âl* diye isimlendirilen eserdir. Eserin bazı nüshalarında müellif ismi “Furâfî” şeklinde kaydedilmiş ve birçok nüshası bulunan eserin bazı kayıtlarda “Kırâetî” şekliyle de yer aldığı görülmektedir. Öte taraftan birkaç defa yeni harflere çevrilen metnin başına yazılmış giriş bölümlerinde eserin Kütahyalı Firâkî mahlasını kullanan Abdurrahmân Çelebi'ye (ö. 983/1575) nispet edildiği görülmektedir. TÜYOTAK başta olmak üzere birçok katalogda da (Götz. II. 459; Top. T. Yaz. I. 41.) eserin müellifi sadece Mevlânâ Firâkî olarak kaydedilmiştir. Elimizdeki nüshada eserin müellifi veya müstensihisi konusunda herhangi bir bilgi verilmemiş doğrudan konuya giriş yapılmıştır. Burada verilen bilgiye göre eserin konusunu, Hz. Peygamber Mekke'den Medine'ye hicret ettiğinde Medineli Yahudilerin kendisini sınamak için ona kırk soru sorup soruları doğru ve tatmin edici bir biçimde cevaplayabilirse iman edeceklerini, aksi takdirde kendisinin peygamberlik davasından vaz geçmesi gerektiğini söylemişlerdir. Sorular bu sorular, Abdullâh b. Selâm, Ka'bû'l-Ahbâr, İbn Sûriye gibi Müslüman olan Yahudiler tarafından sadece bilgi amaçlı sorulduğu gibi İslâm dinine girmeyip Müslümanları ifsad etmek için sorularını da bulunmaktadırlar. Hz. Muhammed, sorular kırk sorunun hepsini doğru ve tatmin edici olarak cevaplayınca soruyu soranlar imana gelmişlerdir. Eserin kırk sorunun tamamı eserin başında konu başlıkları hâlinde sıralanmış, daha sonra her bir soru teker teker ayrıntılı olarak cevaplanmıştır. Sorular cevaplanırken sık sık Kur'an âyetlerinden alıntılar yapılmıştır. Sondan eksik olan elimizdeki nüsha, otuz ikinci su'âlin cevabının verildiği bölümün yarısında sona ermektedir. Meşhur bir eser olduğu anlaşılan *Kırk Sual*'in çeşitli tarihlerde basılmış Osmanlı Türkçesi ve Latin harfli Türkçe matbu nüshaları da bulunmaktadır. Hakkında birçok çalışma bulunan eser üzerinde Yücel Önen tarafından bir yüksek lisans tezi yapılmıştır (Kütahya 2009). Eser 68b'den itibaren eksiktir. Nüsha baştan ve sondan eksiktir.

Başı: 173b

هذا كتاب اربعين سؤال وبه نستعين
بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلوة على سيدنا ومولانا محمد وآله وصحبه اجمعين اما بعد روايات اخباردن و ناقلان اثار شويله روايات ايدر لر
كم سيد المرسلين وامام المتقين... الله تعالى جل وعلا نبوت ويروب جبرائيل عليه السلام ايله وحي كندوروب...

Sonu: 294a

...عالمه شايع اولوب زر طرفدن مخلوقات كوركوره كوروه كلوب مسلمان اولميه باشلديلر دين اسلام رونق بولوب كوندن كونه شرفلندي
بحمد الله تعالى امدي هر كم بو كتابي اوقيه ياخود دكلييه لطفندن دريغ اتميوپ بو كتابك صاحب عيواض بن محرم روي ايجون ديبو فاتحه
اوقيوب ثوابن باغشيلالر...

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddâdeli), 173b-296., 11 st./ 1 stn. Diğer fiziksel özellikler için bk. 865/1.

Kayıtlar: Nüshanın sonunda mecmuadaki diğer eserleri istinsah eden İvaz b. Muharrem'e ait bir mülkiyet kaydı vardır.

Kaynaklar: Firâkî Abdurrahman Çelebi, *Kırk Sual*, İstanbul 1331; Fevzi Görgen, *Kırk Sual ve Hz. Muhammed'in Nurlu Sözleri*, İstanbul 1958; Firâkî Abdurrahman Çelebi, *Peygamberimize Yahudi Hahamlarınca Sorulan Kırk Sual*, (sadeleştiren: Niyazi Eren), İstanbul 1974; B. Tanrıku, *Hz. Muhammed'e Sorulan Kırk Sual: Mufassal Açıklamaları*, İstanbul 1974; Mevlânâ Firâkî, *Kırk Sual* (hızl. Hacı Emine Adil Kıbrısı), İstanbul 1993; Yücel Önen, “Kırk Su'âl, İnceleme-Metin-Sözlük”, Denizli Pamukkale Üniversitesi, SBE, Denizli 2009 (Yayımlanmamış YL Tezi); Kadir Güler, “Kütahyalı Firâkî ve Bilinmeyen Şiirleri”, *Turkish Studies*, C. 5/1 2010, s. 1038-1066.

824/6

38

شرح أمنتü بالله / Şerh-i Âmentü Billâh
Dâvûd b. Muhammed el-Karsî / داود بن محمد القارصي, ö. 1169/1756.

Çok yönlü Osmanlı âlim ve müderrisi Dâvûd-ı Karsî'nin Âmentü metni üzerine Mâtürîdî mezhebine göre yazılmış Türkçe bir şerhidir. Eserin yazma eser kütüphanelerinde 10'u aşkın nüshası bulunmaktadır.

Başı: 197b

بسم... الحمد لله الذي هدانا للإسلام وجعلنا من أمة محمد عليه السلام وعلى آله العظام وأصحابه الكرام بوندن صكره معلوم اوله كه بن الحاج
داود بن محمد القاضي الحنفى ديرمكه عطاقند هل سنت..

Sonu: 205b

اولمدقلى ايجون زيرا قديم و حاديت موجود فى الحارجك اقسامندندر تم.

حکمت - Hikmet - Hikmet

HİKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

ISSN: 2458-8636

FT: Türkçe, nesih, 197b-205b, 21 st., 206x158 mm. Bazı başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Kaynaklar: OM. I. 338-39; Hediyye. I. 363; DİA. IX. 29-32 (Dâvûd-ı Karsî); Resul Öztürk, “Dâvud-ı Karsî (ö. 1169/1756): Kelâmî Görüşleri ve Kaynakları”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 41, Erzurum 2014, s. 78-99.

HADİS

539/1

39

Yüz Hadis Yüz Hikâye / يوز حديث يوز حكاية

Darîr, Mustafâ b. Yûsuf b. Ömer ed-Darîr Erzurûmî, / مصطفی بن يوسف بن عمر ارض رومي, ö. 796/1393'dan sonra. [?]

Yapılan çalışmalara göre, ilk yüz hadis tercümesi olma özelliğini taşıyan bu eser, XIV. yüzyıl şairi Darîr'e aittir. Mensur olup her bir hadisten sonra bir hikâyeye yer verilen eser bir mukaddime ile başlamaktadır. Mukaddimesinde hamdele ve salvele bölümünden sonra eserini yazma sebebini anlatan mütercim, adını vermediği bir beyin isteği üzerine tercümesini kaleme aldığını ifade eder. Bundan sonra eserin asıl bölümü olan hadislerin tercümesine geçer. Bu bölümde önce hadis metnini veren Darîr daha sonra da bunu tercüme edip hadisin konusuyla ilgili bir hikâyeye yer verir.

Mütercimi tarafından herhangi bir ad verilmediği için eser yapısı dolayısıyla “*Yüz hadis yüz hikâye*” olarak tanınmış ve birçok katalogda da bu isimle yer almıştır.

Yazılış tarihi de belli olmayan bu Türk edebiyatındaki ilk yüz hadis tercümesinin Dârîr'e aidiyeti şüphelidir. Zira eserin hiçbir nüshasında onun adı geçmemektedir. Eserin ona ait olduğu, diğer eserleri arasındaki üslup benzerliğinden hareketle düşünülmektedir.

Yüz hadisler hakkında bir çalışma yapan Nihat Öztoprak, Darîr'e ait olduğu düşünülen yüz hadis tercümesindeki hadislerle Hatiboğlu'nun *Ferahnâme*'sindeki hadislerin neredeyse tamamının aynı olduğunu, dolayısıyla her iki tercüme konu olan hadislerin daha önce derlenen bir eserden alınmış olması gerektiğini düşünmektedir.

Baş: 1a-b

يوز احاديث شريف و يوز مناسب حكاية در

بسم الله الرحمن الرحيم

شكر اول تكريه كه اسلام خلقين ... و ايمان تاجين اوردي و حكمت كولكلريه .. امدي تكريه شكرندن و پيغمبريك .. صكره ايدرز كه پادشاهلر فخرى ..

Sonu: 98a

... خير الناس من ينفع الناس يعني دكلي خلقك بكركي اول كشيدير كي ... مائه اولمز سه قوتله فائده دكوره دخي كوحي يتمز سه دعا قله. تمت الكتاب يعون الله الملك العزيز الوهاب تاريخ شهر جمادي الثاني يوم سبت ... ١١٤٢.

FT: Türkçe, Harekeli Nesih, Reddâdeli, 1b-98a yk.; 13 st./1 stn.; 288 x 166 mm. Başlıklar kırmızı mürekkeple imla edilmiştir. Yazma oldukça kötü durumda olup bir an evvel restorasyona girmesi gerekmektedir. Eserin tamamında yaprakların her tarafına sirayet eden kurt yenikleri mevcuttur. Bu kurt yenikleri baş taraflarda eserin okunmasını güçleştirecek şekildedir.

Kayıtlar: Eser Cemâziyelâhîr 1142 / Aralık 1729-Ocak 1730 tarihinde istinsah edilmiştir.

Kaynaklar: OM. III. 137-38; İA. I. 253; TDEA. II. 195-96; EI². II. 159; DİA. VIII. 498-99; Zeynep Korkmaz. “Erzurumlu Darîr ve Memlûk Türkçesinin Oğuzçalaşmasındaki Yeri”, *Şükür Elçin Armağanı*, Ankara 1983, s. 267-274; Darîr Mustafa Efendi, *Yüz Hadis Yüz Hikâye*, (hzl. Selahattin Yıldırım; Necdet Yılmaz), Darülhadis Yayınları, İstanbul, 2001.

حکمت - Hikmet - ۱۱۴۲

HİKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

ISSN: 2458-8636

1303

40

فضائل الجهاد / Fezâ'ilü'l-Cihâd

Bâkî, Abdülbâkî Mahmûd./ عبد الباقي بن محمود، ö. 1008/1600

XVI. yüzyılın meşhur şairlerinden Bâkî tarafından kaleme alınan bu eser, tercüme bir eser olup Sokullu Mehmed Paşa'nın emriyle Muhyiddîn Ahmed b. İbrâhîm (ö. H. 814/M.1412) tarafından kaleme alınan *Meşâri'u'l-Eşvâk* ile *Mesâri'i'l-Uşşâk* isimli Arapça eserinden Türkçeye tercüme edilmiştir. 22 Rebülevvel 975/ 26 Eylül 1567 tarihinde tamamlanan eser, Allah yolunda cihâd etmenin faziletlerinden bahsetmektedir. *Fezâil-i Cihâd*, kaynak eserle uyumlu olarak bir mukaddime, otuz üç bâb ve bir hatimeden oluşmaktadır. Mehmed Çavuşoğlu ve eserin metnini doktora tezi çalışması olarak hazırlayan Cevdet Dadaş, eserin mütercim nüshası olduğunu haber vermektedir. Buna karşın Mücahit Kaçar, nüshanın mütercim nüshası olduğuna delil gösterilen ibarenin eserin neredeyse tüm nüshalarının sonunda yer aldığını bildirmektedir. Yazma eser kütüphanelerinde eserin 10'u aşkın nüshası bulunmaktadır.

Başı: 1b¹⁵

حمد و ثنائي بي پایان اول هادی سبیل سداد...

FT: Türkçe, Nesih, 296 yk.; 20 st., 242 x 179 mm.

Kayıtlar: Nüsha 1027/1617-18 yılında istinsah edilmiştir.

Kaynaklar: DİA. IV. 537-540; Cevdet Dadaş, “Baki Fezailü'l-Cihad”, Trakya Üniversitesi, SBE, Edirne 1995 (basılmamış doktora tezi), Mücahit Kaçar, “Bâkî'nin Dilinden Kânûnî'nin Son Seferi: Fezâ'il-i Cihâd'da Yer Alan Sıgıtvâr-nâme”, *Litteraturca*, C. I, sy. 1, 2015, s. 27-46.

DİL VE EDEBİYAT İLİMLERİ

Sözlük İlimi

249

41

قاموس الإفاظ العسكرية / Kâmûsu'l-Elfâzi'l-Askeriyye

Eserde bazıları Türkçe olan kimi askerî terimlerin Arapça açıklamaları ve karşılıkları verilmiştir. Bu Türkçe terimler arasında, eski asker, et ve lahm, asam, boş top, bölük, bomba ve bombacı, kumbara, berât, birşime ve foça gibi Türkçe olan askeri terimler açıklanmıştır. Eserde, sadece elif harfi ile bâ harfinden madde başları mevcuttur.

Başı: 1a

اسكي عسكر: فيقال ذلك على نفر قديم في الخدمة...

Sonu: 5a

... انظر زمام وبعد الثلاثة ... اكل شي ينقل ... الورقة المسمية ورقة باباي ويا بوج ثم من بعد يعامل الحسم ولما طابور يعامل ... من جهة ...

FT: Türkçe-Arapça, Mağribî, 5 yk.; 32 st.; 376 x 297 mm. Madde başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

251

42

تحفة (لغت) شاهدي / Tuhfe-i (lûgat-ı) Şâhidî

Şâhidî, İbrahim Dede b. Sâlih el-Muğlavî / شاهدي، ابراهيم دة ده بن صالح المغله وي، d. 875/ 1470-71—ö. 957/1550-51.

Muğlalı İbrahim Şahidi Dede tarafından 921/1514 senesinde kaleme alınan Farsça-Türkçe bir sözlük olan bu eser, muhtelif vezindeki kît'alarla yazılmıştır. 27 kît'adan oluşan sözlükte konu birliği yoktur. Bazı kît'alarda hangi sözcüğün hangi sözcüğe karşılık geldiğini belirtmek için rakamlar kullanılmıştır. Şâhidî, eserinin başındaki hamdele ve salveleden sonra, eseriyle ilgili bilgiler verir. Eserini Hüsâm b. Hüseyin el-Konevî'nin *Tuhfe-i Hüsâm*'ına nazire olarak yazdığını söyler ve eserinin tertibiyle ilgili açıklamalarda bulunur. Yazma eser kütüphanelerinde yüzlerce nüshası bulunan eser, 1298/1880-81 yılında da İstanbul'da basılmıştır. Yazıldığı tarihten itibaren üzerinde birçok şerh yapılmıştır. Eser üzerinde Pîrî Paşazâde Cemâlî Mehmed b. Abdülbâkî (ö.1532), Sûdî el-Bosnevî (ö.1596), Ahmed el-Mevlevî (XVII. yüzyıl –I. Mustafa devri), Abdülkâdir b. Ömer el-Bagdâdî (ö. 1682), Şeyh Yôyô Mustafâ b. Yûsuf b. Murâd Mostârî (ö. 1707), Mustafâ b. Yûsuf (ö. 1725), Halîmî, Kara Alî Ağazâde Osmân (ö. 1736'dan sonra), Atfî Ahmed Efendi Bosnevî (ö. 1746'dan sonra), Akovalızâde Hâtem Ahmed Efendi (ö. 1754), Seyyid Alî el-Ferrâş Ruhavî (ö. 1759'dan sonra), Hâfîz Ahmed Nâdîde (ö. 1763'ten sonra), Şâhinzâde Şeyh Aliyy-i Dilkesir el-Mar'âşî (XVIII. yüzyıl –III. Mustafâ devri), Ebu'l-İsme Mustafâ İsameddîn Üsküdârî (ö.1788), Mehmed Necîb (ö. 1795'ten sonra) gibi birçok isim

¹⁵ Eserin görüntüleri elimize ulaştırılmadığından sadece Fagnan'ın kataloğunda yer alan cümleyle iktifa edilmiştir.

tarafından şerh edilmiştir. Eser 920/1514 yılında telif edilmiştir. Metni Atabey Kılıç transkripsiyon harfleriyle neşretmiştir.

Eserin elimizdeki nüshasında, kelimelerin Farsçası ile Türkçe karşılıkları numaralandırılarak hangi kelimenin anlamının hangisi olduğu belirtilmiştir. Eserin başında 1 yaprak vardır. Bu yaprağın 1b sayfasında Türkçe bir beyit yer almaktadır.

Başı: 1b

تحفه شاهدي بودر اوكتجه اكلري
هذا كتاب شاهدي
بنام خالق وحى وتوانا
قديم وقادرو بينا ودانا

Sonu: 26b

چون حساب ابجدی بلدک تمام
تحفمک تاریخنی بل ای همام
بو حساب اوزره ایت بو مصرعدنن شمار
قالدی سندن شاهدی نو یادگار
فاعلات فاعلات فاعلات
بو کتابی اوکرن ایچ آب حیات
شاهديه هر که ایلر سه دعا
ایده محشرده شفاعت مصطفی

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddâdeli), 27 yk., 13 st. / 2 stn. 245 x 180 mm. Başlıklar, hangi kelimenin hangi kelimeye karşılık geldiğini göstermek için kullanılan numaralandırmalar, kelimelerin üzerine çizilen çizgiler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Kayıtlar: Eserin bu nüshası 1142 / 1729-30 yılında istinsah edilmiştir.

Kaynaklar: Keşf. II. 1007; OM. I. 94; Karabulut. I. 111-113 (316); DİA. XXXVIII. 273-74; Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede, *Tuhfe-i Şâhidî: Farsça-Türkçe Manzum Sözlük*, (hzl. Ahmet Hilmi İmamoğlu), Muğla Üniversitesi, Muğla 2005; Antoinette C. Verburg, “The Tuhfe-i Şâhidî: a sixteenth century Persian-Ottoman Dictionary in Rhyme.” *Archivum Ottomanicum*, S. 15 (1997), s. 5-87; Atabey Kılıç, “Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Şâhidî (Metin)”, *Klasik Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Ankara 2007, s. 372-409; Yusuf Öz, *Tuhfe-i Şâhidî Şerhleri*, Selçuk Üniversitesi Yayını, Konya 1999.

252

43

لغت اخترى / Lügat-ı Ahterî

el-Ahterî, Muslihuddîn Mustafâ b. Şemsüddîn Ahmed el-Karahisârî / مصلح الدين مصطفى بن شمس الدين احمد / القره حصارى, ö. 969/1560.

Ahterî-i Kebîr diye de anılan bu Arapça-Türkçe sözlük Ahterî'nin en meşhur eseridir. Müellifin belli başlı Arapça kaynaklardan faydalanarak 952 /1545 yılında tamamladığı eser, yaklaşık 40.000 kelime ihtiva etmektedir. Her ne kadar muhteva ve sağlamlık bakımından Mütercim Âsim Efendi'nin Kamus Tercümesi ile kıyaslanamazsa da bazı özelliklerden dolayı haklı bir ün kazanmıştır.

هكمت - Hikmet - Hikmet

HİKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

ISSN: 2458 - 8636

Pek çok kütüphanede 100'ün üstünde yazma nüshası bulunan Ahterî-i Kebîr, 1242 /1826 yılından beri İstanbul, Mısır, İran, Hindistan ve Kırım'da değişik boylarda, bir veya iki cilt halinde, aslında olduğu gibi maddeleri satır içinde veya satır başlarına alınarak sütunlar halinde birçok defa basılmıştır. 1978 yılında İ. İlhami Ulaş ve Abdülkadir Dedeoğlu tarafından hazırlanan eser, son olarak Ahmet Kırkkılıç ve Yusuf Sancak tarafından hazırlanıp Türk Dili Kurumu'na bastırılmıştır.

Eserin başında 1 yaprak vardır.

Başı: 1b

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين
الحمد لله الذي شرفنا بالنطق والبيان وفضلنا بالفصاحة والتبيان ... وبعد قال الفقير ... مصطفى بن شمس الدين القره حصاري الشهير بالاختري
... لما رثيت رغبة العلماء في درك المعاني النقلية والعقلية الى معرفة اللغات العربية ...

Sonu: 412a

... اليهماء: صحرا مفاده معناسنه اليهمور: الرجل الكثير الكمد ويرى:كتور بالقدر.
تمت الكتاب ... حرر هذه النسخة ... حافظ علي بن مصطفى قد بدأ في يوم السابع عشر من شره جمادي الاول و تم في شهر شوال في نصف
الليلة التاسع عشر سنة ثلاث و ستين ومائة والالف ...

FT: Arapça-Türkçe, nesih, 412 yk., 24 st./ 1 stn., 155 x 215mm. Başlıklar ile madde başlı sözcüklerin üzerine çizilen çizgiler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 1b'de yıldız zeminli bir serlevha ve mihrabiyye vardır. Tığları olan mihrabiyyede hatayi motifler çizilmiştir.

Kayıtlar: Yazmanın kimi sayfalarında Fransızca milli kütüphane mührü vardır.

Kaynaklar: Keşf. I. 31; OM. 224-225; Suppl. II. 630; Kehhâle. III. 857; Karabulut. V. 3680 (10009); El (Fr). I. 342; DİA. II. 184-85; Mehmet Saadetin Aygen, *Afyonkarahisarlı Alim ve Lügatçı Muslihiddin Mustafa bin Şemseddin Karahisari Ahteri*, Türkeli Yayınları, Afyon 1980; Ahterî Mustafa Efendi, *Ahterî-i Kebîr*, (Hzl. Ahmet Kırkkılıç, Yusuf Sancak), Türk Dil Kurumu, Ankara 2009.

253

44

Bk. 252. Lügat-ı Ahterî / لغت اختري

Başı: 1b

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين
الحمد لله الذي شرفنا بالنطق والبيان وفضلنا بالفصاحة والتبيان ... وبعد قال الفقير ... مصطفى بن شمس الدين القره حصاري الشهير بالاختري
... لما رثيت رغبة العلماء في درك المعاني النقلية والعقلية الى معرفة اللغات العربية ...

Sonu: 357a

... اليهماء: صحرا مفاده معناسنه اليهمور: الرجل الكثير الكمد ويرى:كتور بالقدر.
تمت الكتاب ... حرر هذه النسخة ... حافظ علي بن مصطفى قد بدأ في يوم السابع عشر من شره جمادي الاول و تم في شهر شوال في نصف
الليلة التاسع عشر سنة ثلاث و ستين ومائة والالف ...

FT: Arapça-Türkçe, nesih, 357 yk., 31 st./ 1 stn., 269 x 170 mm. Sayfa cetveller, başlıklar ile madde başlı sözcüklerin üzerine çizilen çizgiler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 1b'de yıldız zeminli bir serlevha ve mihrabiyye vardır. Tığları olan mihrabiyyede hatayi motifler çizilmiştir. Kenarlarda yer yer küçük tamiratlar bulunmaktadır. Yer yer rutubet lekeleri vardır.

1703/2

45

Tacht al-faz (Satraltı) Arabî-Türkî Lügat / عربي/تركي لغت /

Düzenleyeni belli olmayan bu eser, alfabetik olarak hazırlanmış Arapça-Türkçe bir sözlüktür. Kelimelerin karşılıkları satır altında verilmiştir.

Başı: 449b

هذا كتاب لغت انتخاب

بسم الله الرحمن الرحيم

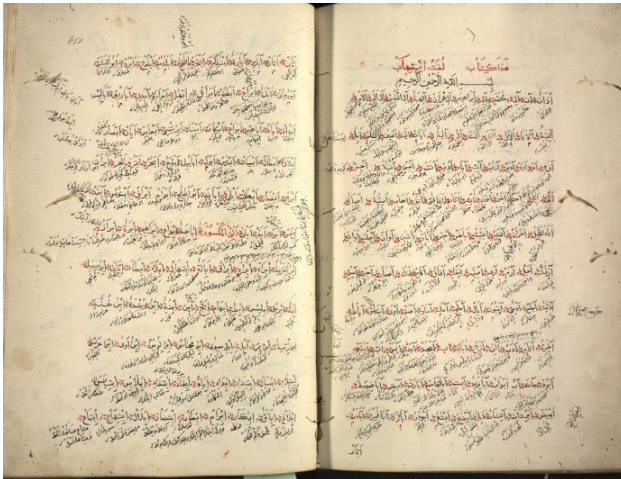
آذان: ج اذان، آن: عالم و زمان، آل محمد: محمدك اهل بيتي وقوم وخصمي وكوك كنارنده اگران...

Sonu: 591a

...يوم الجمع، يوم الحساب، يوم العرش، يوم الحسرات، يوم الحشرات يوم الندامة يوم الذي يوعدون بهموم. تحريرا في شهر ذالقعدة نك يكرمي
يدنجي كوني نهار الخميس وقت الضحاكمل اولنمشدر سنة ١١٢٦....

FT: Arapça-Türkçe, nesih, 449a-592 yk., 11 st./ 1 stn., 155 x 215mm. Başlıklar ile madde başlı sözcükler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Kayıtlar: Eser, 27 Zilkade 1162 / 8 Kasım 1749 tarihinde istinsah edilmiştir.

ARAP DİLBİLGİSİ

35

46

Emsile Şerhi / امثله شرحی
Köse Efendi / كوسه افندی

Elimizdeki eser hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Köse Ahmed'in *Emsile* risalesine yazdığı şerhidir. Eserde müellifi bilinmeyen ve Arapça dilbilgisi öğretiminin Osmanlı sahasındaki ilk kitabı olan *Emsile*'nin Türkçe şerhi yapılmıştır.

Baş: 1b

بسم الله الرحمن الرحيم

الله تعالى يه حمد وثنان ورسولنه وال واصحابنه صلوة وسلامدن صكره معلوم اولكه علم صرفي هر بري اوقيان طالبه علم صرفه شروع ايتمزدن اول ...

Sonu: 27b

... اولي ساكن ثاني متحرك اولي ثانيده ادغام اتدك ادغامدن بدل مدغم فيه اولن لام ثانية بر شده ويردك الله اولدي. تمت.

FT: Türkçe, nesih, 27 yk., 13 st./ 1 stn. Sayfa cetvelleri, başlıklar ve açıklanan örnekler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

ULÛM-I MÜŞTEREKE (MÜŞTEREK İLİMLER)

Tarih

1596

47

Gülşen-i Hulefâ / كلشن خلفا

Nazmîzâde Hüseyin Murtazâ b. Seyyid Alî el-Bağdâdî / نظمي زاده حسين مرتضى بن سيد علي البغدادي / ö. 1136/1723 [?].

Osmanlı tarihçisi Nazmîzâde Murtazâ tarafından yazılan bu eser hakkında DİA'da şu bilgiler yer almaktadır: Bağdat Valisi Ömer Paşa'nın talebi üzerine kaleme alınan eserde kuruluşundan itibaren 1130 (1718) yılına kadar Bağdat tarihi anlatılır. Ayrıca Mısır'daki Abbâsîler'in ortaya çıkışından yıkılışına kadarki tarihi de kaydedilir. Eserin 126-1032 (744-1623) senelerini kapsayan kısmı genel bilgiler içerse de bizzat şahit olduğu dönemle ilgili 1623-1718 yıllarına ait kısımlar oldukça ayrıntılıdır. Bu bölümde Eyüplü Hasan Paşa'nın 1130'da (1718) Huveyze ve Benî Lâm'a karşı yaptığı sefer gibi mahallî olaylar anlatılır. Bağdat'ın Osmanlı dönemi tarihi için ayrıntılı tek eser özelliği taşır, ayrıca şehirde görev yapan Osmanlı valileri hakkında geniş mâlûmat bulunur. Nazmîzâde yer yer kullandığı kaynakları belirtir. Bunların arasında görevi sırasında ulaşabildiği resmî belgeler de vardır. *Gülşen-i Hulefâ* İbrâhim Müteferrika tarafından bir önsözle birlikte basılmıştır (İstanbul 1143). Esere Kerküklü Resûl Hâvî *Târîhu devhati'l-vüzerâ'* adıyla bir zeyil yazmıştır (Bağdad 1246). *Gülşen-i Hulefâ*'nın Fransızca bir çevirisi vardır; ayrıca Almanca ve Rusça çevirilerinin yapıldığına dair bilgiler mevcuttur (Babinger, s. 277). Mûsâ Kâzım Nûrs tarafından yapılan Arapça tercümesi basılmıştır (Necef 1971). Çok sayıda yazma nüshası bulunan eser üzerinde Mehmet Karatşa bir doktora tezi hazırlamış ve bu tezini neşretmiştir.

Baş: 1b

بسم الله الرحمن الرحيم

محامد ز اكيات اول مبدع كائنات ... جنابنك اتحاف كرده معلما ساحة تقديس اولمغه شايان..

Sonu: 239a

اهل اسلام مسرور و فرحناك و كفار بي دين محزون و غمناك اولديلر اللهم لك الحمد.. وافق الفراغ الثلث الاول من عشر العاشر من نصف الاول من السدس الخامس من الخمس الثالث من العشر الخامس من النصف الثاني من القرن الثاني عشر

FT: Türkçe, nesih, 239 yk., 23 st., 280x205 mm. Sayfa cetvelleri kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

Kayıtlar: Eserin elimizdeki nüshası 1182/1768-69 yılında istinsah edilmiştir.

Kaynaklar: OM. III. 152-54; DİA. XXXII. 461-63; Erdinç Gülcü, "Bağdat Tarihi Konusunda Nazmizâde Murtaza Efendinin 'Gülşen-i Hulefâ' Adlı Eseri Üzerine Mütalaalar", *Birinci Orta Doğu Semineri, Bildiriler*, Elazığ 2004, s. 193-200; Necati Avcı, "Nazmizâde Murtaza Efendi ve Gülşen-i Hulefa'sı", *EÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 8, Kayseri 1992, s. 245-250; Nazmizâde Hüseyin Murtazâ, *Gülşen-i Hulefâ*, (Tahlil ve metin tenkidi: Mehmet Karatşa), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

1640

48

تبر المسبوك فى جهاد غزاة جزائر والملوك / Tibrü'l-Mesbûk fî Cihâdi Guzâti'l-Cezâ'ir ve'l-Mülûk

Mustafâ b. Hasan / مصطفى بن حسن, 1199/1784'ten sonra.

Cezayir Milli Kütüphanesinde bulunan nadir eserlerden biri olan bu eser, Cezâyir'deki gazilerin tarihine dair kaleme alınmış bir eserdir. Eserinin sonunda ismini Mustafâ b. Hasan olarak açıklayan yazar, eserine Arapça bir girişle başlar. Kısa bir hamdele ve salvele bölümünden sonra yine Arapça olarak Cezâir'deki gazilerin tarihine dair eldeki eserini kaleme aldığını söyleyen yazar eserine verdiği ismi de zikrettikten sonra Türkçe olarak da eserinin yazılış sebebine dair birkaç cümleye yer verir. Buna göre yazarın gayesi İspanyollar'ın Cezayir'e üç kere hücum etmelerine karşın üçünde de hezimet uğrayıp geride birçok ganimet bıraktıklarının tarihini kaleme almaktır. Kendisinden evvelki tarihçilerden de istifade ettiğini söyleyen yazar, bu eseriyle Cezâyir ocağının nâm u şânını yeniden canlandırıp gazileri cihad etmeye teşvik etmeyi hedeflediğini de açıklamaktadır. Yazar eserinde mübalağaya yer vermeyeceğini ifade ederken bahsini ettiği seferlerde bizzat kendisinin de bulunduğunu dile getirmektedir.

2b'den itibaren yazar kendisi hakkında bazı bilgiler vermektedir. Buna göre İstanbul'daki Mahmut Paşa Medresesi'nde ilim tahsil ederken Cezayir gazilerinden birini tanımış ve duyduklarından şevke gelerek 1168/1754-55 yılında İzmir üzerinden Cezayir'e gidip savaşa katılmıştır. Burada Hızır Paşa Camii'nde 18 yıl imamlık yaptıktan sonra alemdarlara katılarak 1198/1783-84 yılında gazada tezkire yazıcısı olmuş ve bu tarihin yazımına başlamıştır.

Yazar kendisi hakkında bu bilgileri verdikten sonra “Evvela karada olan Cezâyir gazası hakkında biraz bilgi vereyim” diyerek asıl konuya giriş yapar. Elimizdeki eser 10 ayrı parçadan oluşmakta olup her parçanın sonunda bitiş ifadeleri bulunmaktadır. Bu bitiş ifadelerini takip eden her bölüm de besmele ile başladığından bu bölümler ayrı birer esermiş gibi görünse de yazar İspanyollar'ın Cezâyir'e hücumlarını bu şekilde ayrı parçalar halinde anlatmaktadır.

Dili ve anlatımı oldukça sade ve anlaşılır olan eserde birçok halk şiiri parçası da bulunmaktadır ki bunlarda mahlas sözcüğü olarak yazarın ismi olan Mustafâ geçmektedir. Sondaki kayıttan anlaşıldığı kadarıyla 18 Safer 1199/ 31 Aralık 1784 tarihinde tamamlanan bu eserin bir diğer nüshası da Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'nde 4371 numara ile kayıtlıdır. Gölpınarlı kataloğunda tanıtılan bu eser, Cezayir'deki Osmanlı hâkimiyetine ve tabi ki İspanyollar'ın buradaki faaliyetlerine dair çok önemli bilgiler vermesine karşın çok fazla dikkat çekmiş değildir. Cihan Okuyucu eseri bir makale ile tanıtmıştır.

Başı: 1b

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي انعم علينا بالجهاد وعدنا باحدى الحسينين يوم التناد واحسن الينا بالنصرة على عبدة الاصنام والقوم العناد... اما بعد فاني اردت ان ألفت تاريخا ابين فيه جهاد غزاة جزائر وسميته تبر المسبوك فى جهاد غزاة جزائر والملوك ... اولا معلوم اوله كه جزائر اوزرينه اسبانيول كافر ي...
Sonu: 83a

...زىاده چقارماسى ميسر اولور و ايكى دورت طرفلى جكدرى دميرى در تمت كتابه هذه التاريخ المبارك على يد مصطفى بن حسن... في سفر الخير بعد ما مضى ثمانية عشر يوما سنة تسعة وتسعون بعد مائة و الف ارواح شهيدان ايچون و او جاغمزك معمور بيتى ايچون و بز حقيرك روحى ايچون لله الفاتحه

FT: Türkçe, nesih (reddâdeli), 83 yk., 17 st. Yıldız sayfa cetvelli 1b'de basit bir serlevha yer almaktadır. Diğer sayfadaki cetveller ile başlıklar kırmızı mürekkeple imla edilmiştir. Şemseli ve cetvelli koyu kahverengi deri ciltlidir.

Kaynaklar: Cihan Okuyucu, “18. Yüzyıl Cezayir Tarihine Dair Bir Eser: Tibrü'l-Mesbûk fî Cihâdi Guzâti'l-Cezâ'ir ve'l-Mülûk, *Dîvânu Lugâti't-Turk'ten Senglah'a Türkçe Doğumunun 60. Yılında Mustafa S. Kaçalin Armağanı*, (hzl. Mehmet Ölmez, Tülay Çulha, Kübra Özçetin), Kesit Yayınları, İstanbul 2017, s. 481-504.

1650

49

روحي تاريخي / Rûhî Târîhi

928/1522. ö. روعي، فاضل بن شيخ الاسلام زنبلي علي/ Rûhî, Fâzıl b. Şeyhülislâm Zenbilli Alî

Elimizdeki bu eser, II. Bâyezîd döneminde birkaç farklı örneği bulunan Tevârîh-i Âl-i Osmân türü eserlerden biri olup M. K. Özergin ve Yusuf Küçükdağ tarafından Şeyhülislâm Zenbilli Alî Efendi'nin oğlu Rûhî Çelebi'ye (ö. 928/1522.) atfedilmiştir. Ancak eseri neşredenler metinde zikri geçen Rûhî'nin Şeyhülislâm Zenbilli Alî Efendi'nin oğlu Rûhî olduğuna dair hiçbir ipucunun bulunmadığını ifade ederek bu konudaki şüphelerini dile getirmişlerdir. II. Bâyezîd'in arzusu üzerine telif edilen eser, Osmanlı Devleti'nin başlangıcından 917 (1511) yılında Yavuz Sultan Selim'in babasına başkaldırmasına kadar vuku bulan olayları içermektedir. Eserin neşrini gerçekleştiren Yaşar Yücel ve Halil Erdoğan Cengiz eserin iki versiyonu bulunduğunu, bunlardan birincisininin 1499-1500 yıllarından evvel yazıldığını, sonradan eserin geliştirilerek ikinci versiyonunun oluşturulduğunu yazmaktadırlar.

Rûhî Çelebi'nin sade bir dille yazdığı tarih, “mebâdî” ve “metâlib” başlıkları altında iki kısımdan meydana gelmektedir. Çeşitli konulara dair olan birinci kısım iki bölüme, ikinci kısım sekiz bölüme ayrılmış olup her bölüm bir padişahın devrine aittir. Eserin mukaddime bölümündeki dil nispeten inşâ diline yakınlaşan bir dil ve üsluptadır.

Elimizdeki nüsha hariç, eserin bilinen üç nüshası Berlin Staatsbibliothek'te (Tübingen MS, Or., 4, nr. 821), Oxford Bodleian Kütüphanesi'nde ve M. Fuad Köprülü'nün kitapları arasında bulunmaktadır. Edirne Selimiye Bâdi Efendi Kütüphanesi'nde bulunduğu söylenen nüshanın ise bu eserin değil de anonim Tevârîh-i Âl-i Osmân nüshası olduğu anlaşılmıştır. Halil Erdoğan Cengiz ve Yaşar Yücel eserin Oxford'da bulunan nüshasını çeviriyazı ve tıpkıbasım olarak neşretmişlerdir.

Baş: 1b

بسم الله الرحمن الرحيم

توجهنا الى جناب قدسك يا مالك جميع الاشياء توتي الملك من تشاء وتزرع الملك ممن تشاء ... بعده عقل ارباب الباب وازكياها زمرة اصحاب بو
معنى مخفي دكلدر كه

Sonu: b210

... كلن كافر قردى دنوب كيدر كن اون دورت پاره قلعه فتح اتدي بورادن دورت كليسا خراب اتدي

FT: Türkçe, nesih (reddâdeli), 210 yk., 15 st., 205 x 138 mm. Bazı başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Kahverengi, şemseli, su yollu, zencirekli, köşebentli ve miklepli deri cilt.

Kaynaklar: Mecdi. 308; OM. III. 54; DİA. XXXV. 206-207; Rûhî Târîhi (TTK Belgeler, XIV/18 [1992] içinde, tıpkıbasımı ile birlikte nşr. Yaşar Yücel - Halil Erdoğan Cengiz), s. 359-472.

1652

50

[Peygamberler ve Pâdişâhlar Şeceresi]/ [بيغمبرلر و پاديشاهلر شجره سي]

Elimizdeki eser, bir peygamberler ve padişahlar şeceresi olup 1654 numarada tavsifi yapılan *Sübhâtü'l-Eser*'deki şecerelele benzerlik göstermektedir. Bahsi geçen eserdeki şecerelelele bir diğere nüshası olabilir. Elimizdeki nüshada, peygamberler bölümündeki isimlerin yanında Arapça bazı bilgiler verilmişken sonrasındaki padişahlar için bilgilerin Türkçe verildiği görülmektedir. Şecerelele I. Mahmüd'a kadar getirilmiştir.

Başı: 1b

بين آدم و نوح الف و مائتين سنة و بين نوح و ابراهيم الف و مائتين و اربعين سنة...

Sonu: b34

سلطان محمود خلد الله سلطنته ايد الداوم تاريخ ١١٤٣

FT: Türkçe, b.b., 354 x 225 mm. Peygamber ve padişah isimlerinin yer aldığı madalyon tarzındaki şekillerde yeşil, kırmızı gibi farklı renkte renkte mürekkepler kullanılmıştır.

1653

51

[Peygamberler ve Pâdişâhlar Şeceresi]/ [بيغمبرلر و پاديشاهلر شجره سي]

Elimizdeki eser, bir peygamberler ve padişahlar şeceresi olup 1654 numarada tavsifi yapılan *Sübhâtü'l-Eser*'deki şecerelelele benzerlik göstermektedir. Aynı zamanda 1652 numaradaki nüshadan farksız olan bu nüshada farklı olarak bazı eklemeler yapılmış olup şecere Sultân Abdülmecid Hân'a kadar getirilmiştir.

Başı: ?

آدم و نوح ما بينند بيك ايكيوز بيل نوح ايله ابراهيم عليه السلام ما بينند بيك ايكيوز قرق بيل...

Sonu: a38

سلطان عبد المجيد سنة ١٢٥٥ ربيع الاخر متول ١٩ يوم الاثنين

FT: Türkçe, b.b., 366 x 229 mm. Peygamber ve padişah isimlerinin yer aldığı madalyon tarzındaki şekillerde yeşil, kırmızı gibi farklı mürekkepler kullanılmıştır. Mukavva üzeri kahverengi, şemseli ve miklepli deri cilt.

1654

52

سبحة الأخبار / Sübhatü'l-Ahbâr

Yûsuf b. Abdullatîf / يوسف بن عبداللطيف, ö. 952/1545.

eser kütüphanelerinde birkaç nüshası bulunan bu eser, girişinde yer alan bilgilere göre Kânûnî döneminde yaşamış Şerif Şefî'i isminde birinin Farsça olarak yazdığı umûmî tarihin yine Kânûnî devri âlimlerinden Yûsuf b. Abdullatîf tarafından yapılan çevirisidir. Eser bir kronikten ziyade Hz. Âdem'den Kânûnî'ye kadarki peygamber ve padişahların bir şeceresidir. Bu nüshada yer alan şecerelelerdeki son padişah Sultan III. Mehmed'dir.

Abdülkadir Özcan Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin "Sübhatü'l-Ebrâr" başlıklı maddesinde, Sübhatü'l-Ebrâr isimli eserin Derviş Mehmed b. Şah (Şeyh) Ramazan tarafından yazıldığını, bu eserin tomar şeklinde hazırlandığını ve içeriğinden ziyade görselleriyle meşhur olduğunu, sonraki dönemlerde eserin güncelleştirildiğini söyledikten sonra Yûsuf b. Abdullatîf'in tercümesini de bu güncelleştirmelerden biri olarak görüp şu cümlelerle bu tercümeden bahsetmektedir:

"Şefî tarafından Farsça yazılmış ve Yûsuf b. Abdullatîf tarafından Türkçeye tercüme edilmiş Sübhatü'l-ahbâr yazmaları III. Mustafa devrine kadar gelirken aynı kütüphanede bulunan (Hazine, nr. 1443) bir başka nüsha III. Ahmed'in cülûsuna kadar gelir (diğer yazmalar için bk. Babinger, s. 79). II. Mahmud devrine kadar ulaşan nüsha, *Sübhatü'l-ahbâr min zübdeti'l-âsâr* adıyla taşbaskı olarak iki defa yayımlanmıştır (İstanbul, ts., 1289)".

Elimizdeki nüshada, 35a'da bu eserle aynı kalemden çıkmış "Hâzâ fâl-i Kuran" başlığıyla başlayan bir parça 37a'ya kadar devam ediyor. 37b'de günlere ait uğurlu ve uğursuz işleri gösteren bir cetvel mevcuttur. 38a-39a arasında eserdeki listeyi tamamlar tarzda -isimleri daire içine alınmış- diğer Osmanlı padişahlarıyla ilgili bilgiler mevcuttur. Bu ikinci liste Sultan Mahmud'a kadar gelmekte ve altında müstensihin bu sultanın oğlu Şehzâde Osman'ın doğduğunu haber veren (12)28 tarihli bir notuyla bitmektedir.

Eserin Süleymaniye Ktp. Hacı Beşir Ağa 118, Ahmed Paşa 236, Millet Ktp. Ali Emiri Tarih 680, 683 numaralarda nüshaları bulunmaktadır.

Başı: 1b

حمد بي حد و ثناء لا يعد اول حكيم و قديم و عليم و كريم حضر تارينه كي خمره طينت ادم..

اما بعد بو مجموع مختصر و نامه مفقود.. ملوك اخبار و سلوك دن زبان پارسي اوزره نقل اولنوب.... بو بنده ضعيف و ا فكندة نخيف يوسف بن عبد اللطيف

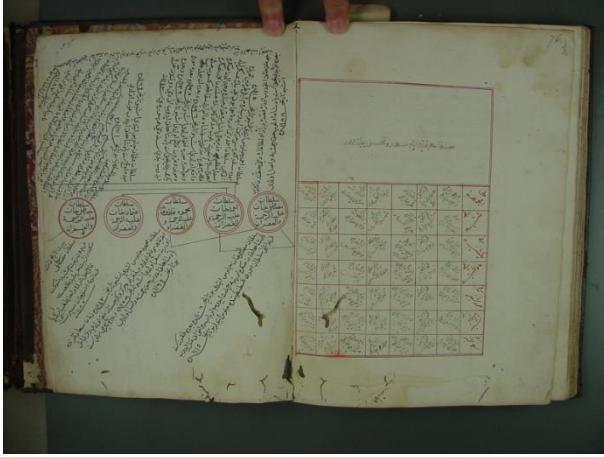
Sonu: b34

قطع ايله امين يا رحمة للعالمين تحريرا في سنة ٩٩٩ ربيع الثاني

FT: Türkçe, rengi yer yer okunamayacak kadar uçmuş ve biraz da Mağribî hata yakınlaştırılmış bir nesih yazıyla yazılmıştır. 39 yk., 21 st., 276x204 mm. Bazı başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 1a'da muhtelif renklerle çok iptidai bir serlevha şekli mevcut. Boyası rutubetten kısmen akmıştır. Baştan sona kırmızı cetveli ve şecerede yer alan isimler renkli daireler içinde gösterilmiştir

Kayıtlar: Eser Zilhicce 1115/ Nisan-Mayıs 1704 tarihinde Ahmed Hoca isimli bir müstensih tarafından istinsah edilmiştir. Kapak içinde şu kayıt vardır: “Bu kitap beytü'l-mal gassâlı Ahmed Hoca'nındır, bende emanettir. Hîn-i vefatımda sahibine teslim edesin.” 1a'da BN (Bibliothèque Nationale) mührü mevcuttur.

Kaynaklar: OM. III. 163; DİA. XXXVIII. 10-11.

Siyer ve Tabakât

539/2

53

مناجات موسى عليه السلام / Münâcât-ı Mûsâ

Yazarı veya mütercimi belirsiz olan bu Türkçe eser, Hz. Mûsâ'nın Allahu taâlâ ile Tûr Dağı'nda buluşmasını konu etmektedir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış olması kuvvetle muhtemel olan eserde, Hz. Mûsâ'nın Allah ile buluşması, Tevrat'ı alması, Hz. Muhammed ümmetinin 10 kerâmeti ile Allah'ın Hz. Mûsâ'ya buyrukları yer almaktadır.

Başı: 99b

مناجات موسى عليه السلام

بسم الله الرحمن الرحيم

روایت قیلور قجان موسی پیغمبر علیه السلام طور طاغنه کلدی جبرایل وفرشتهلر بله قرشو کلدی....

Sonu: 126b-127a

... یا موسی دیلرسک تنوکده قللر صاغشنجه سکا ثواب ویرم ودخی قرنکی حرامدن صاقین وابدست صوین جوق اسراف اتمه قجن فقیر لو قحا عجز لوق اتمیه سن تمت. تمت الكتاب بعون الله الملك الوهاب دخي بو کتابي اوقویوب خاتم ایدن بو کتابي یازانه الله رضاسی ایچون بر فاتحه اوقویه کاتب حروف علی شعبان ماهی جمادی الثاني خیر الیوم ۱۶ سنة ۱۱۴۲.

FT: Türkçe, Harekeli Nesih, (Reddâdeli), 99b-127a yk.; 13 st./1 stn.; 225 x 160 mm. Başlıklar kırmızı mürekkeple imla edilmiştir. Yazma oldukça kötü durumda olup bir an evvel restorasyona girmesi gerekmektedir. Eserin tamamında yaprakların her tarafına sirayet eden kurt yenicleri mevcuttur. Bu kurt yenicleri baş taraflarda eserin okunmasını güçleştirecek şekildedir.

Kayıtlar: Eser 16 Cemâziyelevvel 1142 / 7 Aralık 1729 tarihinde istinsah edilmiştir.

1719

54

عبرت نامه (عبرت نما) / İbretnâme (İbretnümâ)

Lâmi'î, Mahmûd b. Osmân b. Alî Bursevî / محمود بن عثمان بن علی بوروسوی / ö. 938/1532.

Eser, XVI. yüzyılın velut şair ve yazarlarından Bursalı Lâmi'î Çelebi'nin İbretnâme adlı eseridir. Günay Kut'un verdiği bilgiye göre, Lâmi'î eserinin girişinde *İbretnâme* ismini kaydetmişken eserin kimi nüshalarında *İbretnümâ* ismine de tesadüf edilmektedir. 932 (1526) yılında Bursa'da yazılan eser genel olarak fetihler hakkında bilgi verip özelde Rodos fethinden bahsedilen bir giriş bölümünden sonra bir mukaddime ve iki

bölümden oluşmaktadır. Mukaddimede on sekiz bin âlemle bunlar arasında meşhur beş âlem (avâlim-i hamse) ve ricâlü'l-gayba dair bilgiler yer alır. Eserin birinci bölümünü tanınmış velîlerin “tayy-i zamân ve bast-ı mekân”la ilgili kerâmetleri oluştururken ikinci bölümde merakları yüzünden başlarına çeşitli dertler gelen insanların hikâyesi anlatılır.

Birçok nüshası bulunan *İbretnâme*'nin biri tarihsiz ve eksik olmak üzere iki baskısı vardır. Tam olanı *Kitâb-ı İbretnümâ* adı altında 1273 (1856-57) yılında 303 sayfa olarak basılmıştır. Diğeri 89 sayfadır ve eserin yalnız birinci bölümünden ibarettir. Salih Gülerer, “Bursalı Lâmi'î Çelebi-İbretnümâ (İnceleme-Metin)” adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.

Eserin elimizdeki nüshasının baş taraftan 10 yaprak son taraftan da bir o kadar eksik olduğu anlaşılmaktadır.

Başı: 10a

ديده لري مفتوح وسينه لري مشروحد اول متجسد اولن مجرداتي كوررلر وانلركله مناسبت ومصاحبت قيلولر وانلردن استفاده لر ور تربيتلر وهدايت و عنايتلر بولورلر...

Sonu: 108b

...نظم:
يتمك اشكني لؤلؤ صنور اول
دمي مظلومي اچر صو صنور اول
...نظم:
ينر اول لامعي افسانه پرواز
حقيقت سوزلردن قل سراغاز
...
يوري سيمر غاسا جاودانه
قناعت قافن ايله آشيانه

FT: Türkçe, Nesih (Reddâdeli), 10a-108b yk.; 15 st./1 stn.; 200 x 142 mm. Başlıklar ve vurgulanan kelimeler kırmızı mürekkeple imla edilmiştir. Cildi kopmuş olup yoğun kurt yenikleri bulunmaktadır.

Kaynaklar: OM. II. 492; Hediyye. II. 412; İA. VII. 10-15; Eİ² (İng.). V. 649-651; DİA. XXVII. 96-97; DİA. XXI. 370-71; Günay Kut, “Lami'î Chelebi and his Works”, *JNES*, XXXV/2 (1976), 5, 81; Gönül Ayan, *Lami'î Çelebi'nin Hayatı, Edebi kişiliği ve Eserleri, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 1. Konya 1994; Salih Gülerer, “Bursalı Lâmi'î Çelebi-İbretnümâ (İnceleme-Metin)”, Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 1988, (yayımlanmamış YL tezi).

TABİ'Î İLİMLER UYGULAMALI BİLİMLER İlmü't-Tıb (Tıp İlimi)

1780/1

55

Tercüme-i Hulâsa fî Fenni'l-Cirâha / ترجمه خلاصه في فن الجراحة /
Cerrâh Mes'ûd (XV. yüzyıl), جراح مسعود

Elimizdeki bu Türkçe eser, birkaç tıp risalesinin yer aldığı bir mecmuanın ilk eseri olup XV. yüzyıl cerrahlarından Mûsâ b. Mes'ûd tarafından kaleme alınmıştır. Mütercim, Ebû Tâhir b. İbrâhîm b. Muhammed el-Gaznevî el-Arabî (ö. 224/839) tarafından Halîfe Me'mûn'un isteği ile yazılan *el-Hulâsa* veya *Râhatü'l-İnsân* adlı eseri *Tercüme-i Hulâsa fî Fenni'l-Cirâha* adıyla Türkçeye tercüme etmiştir. Eser, *Tercüme-i Râhatü'l-İnsân* olarak da bilinir. Bununla birlikte kimi nüshalarda kaynak metnin Farsça ve Yunanca olduğu Cerrâh Mes'ûd'un bunu Türkçeye tercüme ettiği bilgisi de bulunmaktadır. Hacim ve muhteva bakımından nüshalarının önemli farklılıklar gösterdiği eser 3 bâbtan oluşmaktadır. Elimizdeki nüshanın tespit edilemediği Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi'nde eserin 34 nüshası tespit edilmiştir.

Başı: 1b-2a

بسم الله الرحمن الرحيم وبه
شكر بي حد و سپاس بي عد اول يردجيہ کيم آدمي عدمدن وجوده كتو [روب] جواهر از کاندن عقل وفكرتدن وجان برله کندنك صانع قدرتن بلدردي
و ... کم قمو نعمتلرک يکر کيدر ادمه بخشايش و هدايت روزي قلدي والصلوة والسلام عالمر فخرى محمد مصطفى نك روح مقدسه واصل و
متوصل اولسون بالنبوي ... اما بعد بلکل کيم متقدميندن شويله روايت اتمشله کيم مأمون خليفه نك ... مبارك وجودنده جراحت واقع اولمش حکما
خيلي زحمت چکوب معالجه سنده عاجز قالمشله ... وجراحتلر خليفه نك سوزني قبول قلوب بو کتابي دوزديلر ادني خلاصه ديو آد ويرديلر پس بو
ضعيف جراح مسعود اليه دشدی بو نسخه يه کوردي کيم پارسيجه و پهلو ديئنجه قرشق دزلمش وهم پراکنده اولمش ديلادم که کوجم يتدکجه دزم
ترکيه دوندرم وهر مبتديلره آسان ايليم ...

حکمت - Hikmet - Hikmet

HİKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

ISSN: 2458-8636

Sonu: 71b

... برر درهم کومش اقلمیاسی برر درهم دوکالر غایتده سرمه اوله چکالر والله اعلم بالصواب والیه مرجع المآب. ۱۲۲۳.

FT: Türkçe, Nesih, 1b-71a yk.; 17 st./ 1 stn.; 272 x 175 mm. Başlıklar ve kimi kelimelerin üzerine çizilen kelimeler kırmızı mürekkeple çizilmiştir. 1b’de koltukları mavi zeminli ortası ise yıldız zeminli olan bir serlevha vardır.

Kayıtlar: Eserin elimizdeki nüshası 1223/ 1808-09 yılında istinsah edilmiştir.

Kaynaklar: OM. III. 246; OTıpLT. I. 69-73; İlhan Uçar, “Hâzâ Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb Cerrâh Mes’ûd”, Sakarya Üniversitesi, SBE, Sakarya 2009, (yayımlanmamış YL tezi); Melek Külcü, Cerrah Mes’ud Hulasa Cerrah Mes’ud Hulasa (dil özellikleri-metin- dizin)”, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, SBE, Çanakkale 2009, (Basılmamış Y. Lisans Tezi); Ahmet Acıduman-Uygur Er, “Cerrâh Mes’ûd ve Eseri Hulâsa-i Tıbb’da Nöroşirürji ile İlgili Bölümler”, *Türk Nüroşirürji Dergisi*, C. 18, S. 1, 2008, s. 26-33.

1780/2

56

Kemâliyye / کمالیه

Şükrullâh Muhammed b. Mahmûd b. Hacı Dilşâd eş-Şirvânî / حاجي دلشاد الشرواني / محمود ب. محمد ب. حاجي دلشاد الشرواني / 855/1451’den sonra. (?)

1780 numaradaki yazmada bulunan tıp mecmuası içerisinde yer alan *Kemâliyye* adlı bu Türkçe eser, erken tıp metinlerinden olup elimizdeki nüshanın girişinde verilen bilgiye göre, ismini zikretmeyen yazar tarafından Bursalı Şeyh Kemâleddîn’i ziyaret edip onun hastalıklardan bahsetmesi üzerine bu hastalıklara ilaçlar yazmak üzere kaleme alınmıştır. Üzerinde birçok çalışma yapılmış olan *Kemâliyye*’nin girişinde yazara dair bilgi bulunmasa da eserin ilk neşirini yapan Muhammed Yelten eseri II. Murâd devrinde yaşayan Şirvânî Mahmûd’un kaleme aldığını söylerken *Kemâliyye* metninin nâşirlerinden olan Hatice Şahin de zımnen bu görüşe katılmaktadır. Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi’nde de aynı kişiye atfedilen eserin bir üçüncü nâşiri olan Ali Haydar Bayat ve tıp metinlerine dair yazdıkları müşterek makalelerinde K. Süveren ve İ. Uzel ise bu görüşe ihtiyatla yaklaşarak eseri anonim tıp metinleri arasında saymışlardır.

Yazarına dair şüpheleri bu şekilde ifade ettiğimiz *Kemâliyye*’nin muhtelif kaynaklarda farklı sayıda nüshası zikredilmiştir. Bu kaynakların hiçbirisinde elimizdeki nüshası görülmemiş olup yaklaşık 17 nüshasından bahsedilmektedir. Ömer Yağmur’un makalesinde olduğu gibi eserin kimi nüshaları farklı isimlerle de kayıt altına alınabilmiştir.

11 bâb üzerine tertip edilen eserde, baş, göz, ağız, diş ve bel gibi farklı uzuvlara dair hastalıklar üzerinde durulup bunlara ilaçlar yazılmıştır. Eser 88a’da sona ermektedir. 88b’de tıba dair Farsça 10 beyitlik bir manzume vardır.

Başı: 72a

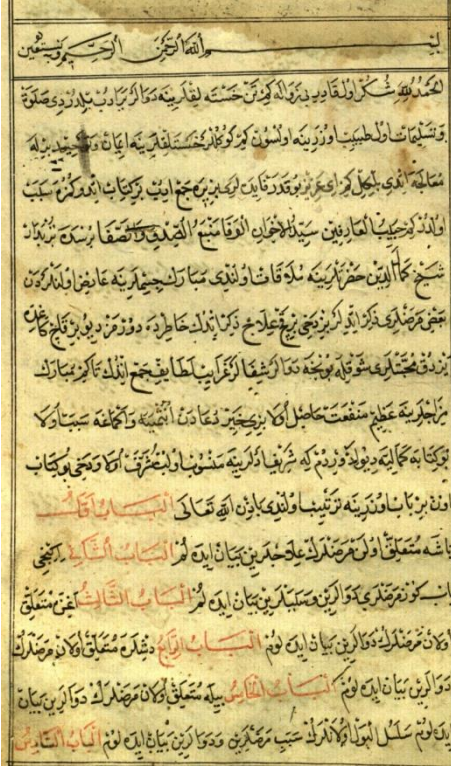
بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين
الحمد لله شكر اول قادر بي زواله كم تن خستهلقلرينه دوالر يرادب بلدردي صلوة و تسليمات اول طبيب اوزرينه اولسون كم كوكلار خستهلقلرينه
ايمان و توحيد برله معالجه ايندي بلكل كم اي عزيز بو قدر فايده لري بر يره جمع ادب بر كتاب اتدوكمزه سبب اولدر كم حبيب العارفين ... برسده
ترتيدار شيخ كمال الدين حضرترلرينه ملاقات اولندي مبارك جسملرينه عارض اولنلردن بعض مرضلري ذكر ايتديلر... بو كتابه كماليه ديو آد
ويردم كه شريف ادلرينه منسوب اولب مشرف اوله و دخي بو كتاب اون بر باب اوزرينه ترتيب اولندي...

Sonu: 88a

... يلانك كندودن پيدا اولان قردك اوجني ازه لر اوجق اروتن آدمه اچره لر ابروق اچق دتميه مجربدر.

FT: Türkçe, Nesih, 72a-88a yk.. Diğer fiziki özellikler için bk. 1780/1.

Kaynaklar: OM. III. 139, 234, 235; OTıPLT. I. 42-50; Hediye. II. 255; Mustafa Argunşah, "II. Murâd Devrinin (1421-1451) Ünlü Hekimi Muhammed b. Mahmud-ı Şîrvânî ve Türkçe Eserleri", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sy. 4, Kayseri 1990, s. 483-89; Mahmud Şirvanlı, *Kemaliyye: (giriş-inceleme-cümle bilgisi-metin-sözlük)*, (hzl. Muhammed Yelten), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1993; K. Süveren- İ. Uzel, "İlk Türkçe Tıp Yazmalarına Genel Bir Bakış", *The New History of Medicine Studies* 2; Hatice Şahin, "Anadoluda Yazılmış Bir Tıp Kitabı Kemâliyye", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 6, S. 9, 2005/2, s. 147-177; Ali Haydar Bayat, *Kemaliyye: Erken Anadolu Türkçesi ile Yazılmış Bir Tıp Risalesi (Orjinal metin, sözlük, sadeleştirilmiş metin, tıpkıbasım)*, Merkez Efendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul 2007; Ömer Yağmur, "Kitâb-ı İlâc-nâme (1556) Adlı Bir Kemâliyye Nüshası ve Eserin Dili Üzerine", *Türkbilg*, 2014/28: 35-75.

1780/3

57

[el-Muhtasar fi't-Tıbb] / [المختصر في الطب]

Yaklaşık yarım sayfalık bir hamdele ve salvele bölümünden sonra meramını ifade etmeye başlayan yazar, bu kitabın uzun süre sultanların saraylarında saklandığını belirttiikten sonra, eseri İlyâs Beg b. Mahmûd Begzâde için yazdığını ifade etmektedir. Birinci bâb: insân menâfi'indedir. Bâb-ı sâni: fülân hayvânâtun menâfi'inde, menâfi' -i nebâtât

Başı: 89b

بسم الله الرحمن الرحيم
حمد وثنا اول پادشاهلر پادشاهنه اولسون كم غرايب مبدع و رغايبك واهبيدروخى تقدير بركاتندن بونكر حرکات كتوروب عناصر اربعيه امتزاج

حکمت - Hikmet - HIKMET

HIKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

ISSN: 2458 - 8636

Kesb itirb ... هزاران صلوة مصطفا و تحيات اوست و دخي أنك آله واصحابنه اولسون کم بزى اکه امت ابلدي وسلم تسليما اما بعد بلکل کم بر مختصردر بعض منافع انسانده ومسایري حیواناتده ونباتانده واحجارده کم جالنوس حکم وضع اتمشدر وتجربه قلمشدر ... سلطانلر بو کتابی خزینه ده صقلرلردي و خاصکی لرك جلیله نسخسین الدلر اکه دکن بو ضعيفک الله دشدي برسم تحفه بمخدوم الامراء ملجأ العلماء احمد الخلايق مبارز الافاق وجود الیاس بك بن محمود بك زاده و عظم قلور حضر تلرینه ترکی دلنجه یازلدي چونکه قلان تختنه کجدک سن ای فخر زمانه ... باب اول انسان ...

Sonu: 94a

... دوکب کوزه قیالر اول کوز کم قزل اولا قانن کسر کوزلری آچلور نافع اولا تم بعون الله و حسن التوفیق..

FT: Türkçe, Nesih, 89b-94a yk.. Diğer fiziki özellikler için bk. 1780/1.

Kayıtlar:

1780/4

58

Kitâbu't-Tıbbi'n-Nebî aleyhi's-selâm / کتاب الطب النبوی علیہ السلام

Eserde Eski Anadolu Türkçesi ile Hz. Peygamber'in insan sağlığına dair hadisleri açıklanmaktadır.

Baş: 94a

کتاب الطب النبوی علیہ السلام

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد وآله اجمعين بيغامبردن صلى الله عليه وسلم حديثلری چوقدر کم انده علاج احوالی وار اول سوزلری هپ دیرمشلر اكا طب النبوی آد ویرمشلر فصل عاقللر متفقدر کم کویندر مه چقا...

Sonu: 106a

... همان بر قشق دخي الجاق صو اجه وبرزجك دره صكره بر قشق دخي اچا اندن الجاق صو اچا .

FT: Türkçe, Nesih, 94a-106a yk.; Diğer fiziksel özellikler için bk. 1780/1.

1780/5

59

Kitâbu'l-Menâfi' fit-Tıbb / کتاب المنافع فی الطب

ö. , عبدالوهاب بن شیخ جمال الدین یوسف بن احمد الماردانی/ Abdülvehhâb b. Şeyh Cemâlüddîn Yûsuf b. Ahmed el-Mârdânî/ 823/1420'den sonra.

Tıp mecmuasındaki beşinci eser olan bu yazma OTıpLT'de Çelebi Sultan (I. Mehmed) devri (1402-1421) Osmanlı tabiplerinden Abdülvehhâb el-Mârdânî'nin eseri olarak ve *Tercüme-i Kânûnçe li'l-Çağmini* adıyla kaydedilmiştir. 10 makâleden oluşan bu eser, hıfzıssıhhaya dair olup her bir bâb da fasıllara ayrılmıştır. Yazarının verdiği bilgiye göre kadîm hukemânın kitaplarından istihrac edilip Türkçeye tercüme edilmek suretiyle oluşturulmuştur. Birinci makâle umûr-ı tabî'iyye üzerinedir. İkinci makâlede teşrîh, üçüncü makâlede insân bedeninin halleri, dördüncü makâlede nabız ve karur, beşinci makâlede hastalığı önleme tedbirleri, altıncı makâle başa ait hastalıklar, yedinci makâle göğüsten göbeğe kadar azaların hastalıkları, sekizinci makâle diğer azaların hastalıkları, dokuzuncu makâle beden dış kısmına ait hastalıklar, onuncu makâle de yeme içme hakkındadır.

Eserin elimizdeki nüshası 112a'da sona ermektedir. 112b-125a arasında macun tarifleri ile birkaç hadis metni vardır. Bu macun tarifleri arasında kelliğe dair de bir macun tarifi vardır. 125b'de Yûnus isminin bulunduğu iki Türkçe gazel vardır. 126a'da divani hatla yazılmış kısacık bir mesnevi bulunmaktadır. 126b'de yine önemli birkaç tarih yer almaktadır. 127b'de önemli olayların tarihleri kaydedilmiştir. Elimizdeki nüshasının görülmediği eserin OTıpLT'de 5 nüshası tespit edilmiştir. Eser üzerinde yapılmış bir çalışma tespit edilememiştir.

Baş: 106b

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والعاقبة للمتقين ولا عدوان الا على الظالمين ... اما طب بلکل که شریف علمک بریسیدر و شرفنه دلیل بودر که ... پس ایله اولسه بو ضعيف نحيف عبد الوهاب قديم حکمانک کتابلرندن استخراج ایتدم مختصر ترکیه دندرمد تا مبتدیله آسان اولا بو کتاب اون مقاله اوزرینه دوزدم قودم المقالة الاول اوموري طبيعي بلدر...

Sonu: 112a

... اندن صكره حمامك ادمك كودسینه سورسین غایب اق اولا تمت بعون الله و حسن توفيقه

FT: Türkçe, Nesih, 106b-112a yk.. Diğer fiziki özellikler için bk. 1780/1.

Kayıtlar: 106b'de Murâd b. Abdullâh'a ait bir mühür vardır. Eserin sonunda, müstensih olduğunu sandığımız Yûnus adlı birinin istinsah kaydı bulunmaktadır. Muharrem hamse ve hamsîn ibaresi okunmakla birlikte yüzler ve binler hanesi okunmamaktadır. 127a'da kâtib-i mîrlivâ-yı Cezayir Mustafâ'ya ait bir mülkiyet kaydı vardır.

Kaynaklar: OM. III. 248; OTıpLT. I. 34-36.

حکمت - Hikmet

HIKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

ISSN: 2458-8636

1781/1

60

Risâle fi'l-Futuk / رسالة في الفتق

Yazarı belirsiz olan eserde fitik konusu üzerinde durulmuştur.

Başı: 1b

ببسم الله الرحمن الرحيم

الفصل الاول في الفتق فتق امعائك ياخود امعا اوزرنده مفروش اولان ...

Sonu: 7b

... ثابت و محکم اولنجه ربطني ترك اتممک لازمدر ربطك طريقتي جوق کمسه لر تحرير اتمشدر بعض کتب جراحینه مراجعت اولنه.

FT: Türkçe, Nesih, 106b-112a yk.. Diğer fiziki özellikler için bk. 1780/1.**Kayıtlar:** 106b'de Murâd b. Abdullâh'a ait bir mühür vardır. Eserin sonunda, müstensih olduğunu sandığımız Yûnus adlı birinin istinsah kaydı bulunmaktadır. Muharrem hamse ve hamsîn ibaresi okunmakla birlikte yüzler ve binler hanesi okunmamaktadır. 127a'da kâtib-i mîrlivâ-yı Cezayir Mustafâ'ya ait bir mülkiyet kaydı vardır.

ASKERLİK

1513

61

طوپچی رسالسی / Topçu Risalesi

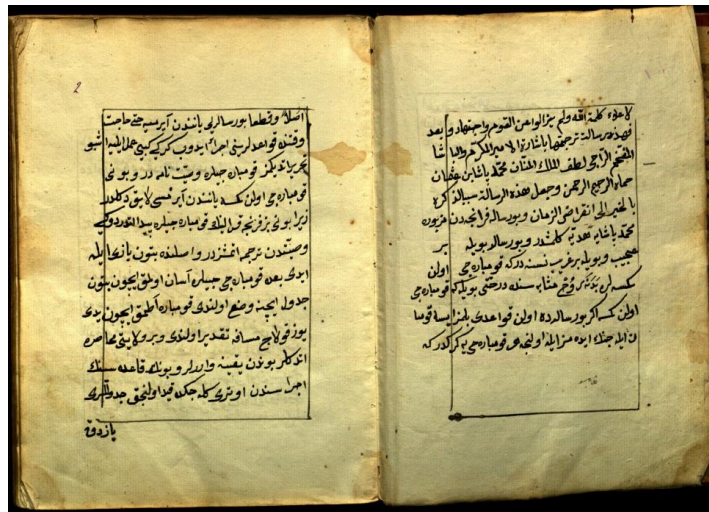
Topçuluk hakkında bilgi veren risale adını vermeyen müellifin verdiği bilgiye göre Muhammed Paşa b. Osman'ın isteğiyle Fransızcadan tercüme edilmiştir. Yazar bu konuda şunları söylüyor: “Ve bu risale Franççeden mezbûr Mehmed Paşaya hediye gelmiştir ve bu risâle böyle bir acîb ve böyle bir garîb nesnedir ki kumbaracı olan kimselere bedene rûh mesabesindedir. Hatta böyle ki kumbaracı olan kimse eger bu risâlede olan kavâidi bilmez ise kumbara ile ceng idemez. Öyle olunca kumbaracıya gerekdir ki (2a) aslâ ve kat'â bu risâleleri yanından ayırmaya.” Yazar daha sonra eserini Fransız kralının kumbaracılarına vasiyeti olan bir metinden tercüme ettiğini belirtiyor ve top kullanımı hakkında bazı teknik bilgiler veriyor. Top atmayla ilgili bazı tarif ve tavsiyeler veren yazar bunları cetveller halinde vereceğini belirtiyor. Cetvellerden önce 6a'da “Ve bu vasiyette toğru atmanın tarîki, barut komanın tarîkini yazmadık. Zîrâ ol âher ilmdir” diyen yazar birkaç sayfalık boşluktan sonra 9b'den itibaren sona kadar devam eden cetveller koymuştur. Bu cetvellerde hangi açıyla topun hangi mesafeye kadar gideceği rakamlarla belirtilmiştir.

Baş: 1a-b

الحمد لله معز الاسلام بنصره ومذل الشرك بقهره القاهر فوق عبادته... والصلوة والسلام على من نصر بالربعب... وبعد فهذه رسالة ترجمتها بإشارة الامير المكرم والباشا المفخم الراجي لطف الملك المنان محمد باشا بن عثمان... وبقو رساله فرانجه دن مزبور محمد باشايه هديه كلمشدر.....

Sonu: 163a

٧٠٠ ٤٥

FT: Türkçe, nesih, 163 yk., 11 st., 210x150 mm.

İlmü'l-firâse, ilmü ahkâmi'n-nücûm, ilmü'l-ihdiyârât ve ilmü's-sihr (gizli ilimler)

866

62

Sâat-nâme / ساعت نامه

Mustafâ Hibetullâh b. İbrâhîm b. İsmâ'îl / مصطفى هبة الله بن ابراهيم بن اسماعيل / ö. 1057/1647'den önce.

Elimizdeki Türkçe eser, adından da anlaşılacağı gibi bir saat-nâme olup hangi yüzyılda yaşadığı tam olarak tespit edilemeyen Mustafâ Hibetullâh b. İbrâhîm tarafından yazılmıştır. Eser üzerinde en yetkin çalışmayı yapan Buran, yazarın XV. veya XVI. yüzyılda yaşamış olabileceğini ileri sürerken eserin eldeki nüshalarından en eski tarihsinin 1057/1647 tarihini taşıdığını belirtmektedir. İlgili araştırmalarda ve kütüphane kayıtlarında yazarının genellikle Hibetullâh b. İbrahim Gözcü olarak kaydedildiği bu eserde; cennet, cehennem, melek, huri, şeytan, gece ve gündüzün, mevsimlerin, yağmur ve karın oluşumu gibi konular, Kur'an ayetleri, hadisler ve efsaneler kaynak alınarak anlatılmıştır. Ahmet Buran oldukça yaygın olan eserin yazma eser kütüphanelerinde 233 nüshasını tespit etmiştir. Eserin elimizdeki nüshası baştan ve sondan eksik bir nüshadır.

Başı: a

... عمل اتدك سني مغفور ايلدم ديو بيورر جناب باري شك و شپه سز و بو ساعت كيردوكي دم تكرى تعالى نظري ...

Sonu: 28b

... امدي بر جنتده نه دكلو ير بوش قالدی جنتی نجر دیرسك بر كشي كیجه ایله كوندوزده اولان یكرمي دورت...

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddâdeli), 28 yk., 11 st./ 1 stn., 205 x 144 mm. İktibaslar ve başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Cildi kopmuştur. Nispeten az tahrir görülmüştür.

Kaynaklar: Hibetullah İbni İbrahim, *Sâ'atnâme*, (hzl. Ahmet Buran), Akçağ Yay., Ankara 2011.

867

62

Bk. 866. Sâat-nâme / ساعت نامه

Başı: 1b-3b

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي جعل الإسلام نوراً وا شهد ان لا اله الا الله... بو كتاب تصنيف قلندي ايلرواخباردن وعجايب احوالدين وكجمش قصه لردن ويرده
كوكده يرادولمش دن ونكيم حق تعالى يرتدي ايشدنلره عبرتدر و بو هر بر كتابلردن النمشر نوان لوامع كبي وتفسير نتايچ كبي وتفسير فتاوي
كبي ...

Sonu: 160a-161a

...بر كشي كیجه ایله كوندوزي بو ساعت نامه حكمنجه عبادت وطاعت ایلسه و هر ساعتی بویله رعایت ایلسه الله عظیم الشان حضرتلری انك
مقابله سنده هر بر ساعتندن اوتوری یدی بو دنیا قدر بیور وریله... آمین بحق سید المرسلین وبحرمة آب روي زمین ودخي الله تعالى امانتی
اولسون كي بو كتابی اوقدقجه وقف ایدن كمنسنگ روحنه واجدادی روحنه دعا ایلك... الله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب

FT: Türkçe, nesih (reddâdeli), 161 yk., 11 st./ 1 stn., 168 x 117 mm. Sayfa cetvelleri ve başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Mukavva üzeri, kahverengi, şemseli ve miklepli cilt.

868¹⁶

63

Bk. 867. Sâat-nâme / ساعت نامه

FT: Türkçe, nesih (reddâdeli), 123 yk., 11 st./ 1 stn., 209 x 146 mm.

Kayıtlar: Eserin elimizdeki nüshası 1208/1793-94 yılında istinsah edilmiştir.

904/1

64

Ta'bîrnâme / تعبير نامه

Ne bizzat kendisini, ne de görüntülerini göremediğimiz bu eserin tavsifini yapamadık. Fagnan başından kısacık bir cümleye yer verdiği bu eserin bir tabirname olduğu bilgisini vermektedir.

Başı: 1

پیغمبرلغه سردی دخی دنیادن نقل ایلدی

FT: Türkçe, harekeli nesih; 1-35 yk.; 11 st./ 2 stn.; 204 x 131 mm.

¹⁶ Eserin görüntülerine ulaşamadığından başı ve sonu kaydedilememiştir.

1547

65

Tuhfetü'l-Mülûk / تحفة الملوك

Kimi nüshalarında *Tercüme-i Tuhfetü'l-Mülûk* olarak da kayıtlı bulunan bu Türkçe eser, bir tabirname'dir. Elimizde yeterince görüntüsü bulunmadığından Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde 19 Hk 3099 numarasıyla kayıtlı bulunan nüshasından yaptığımız incelemeye göre, adını vermeyen müellif/mütercim, "emîr-i kebîr merhûm u mağfûrın leh sa'îd-i şehîd... Şîrâz padişâhı.." ifadeleriyle nitelediği bir haminin kendisi için bir tabirname yazmasını istemesi üzerine, İbrâhîm b. Kermânî ve Muhammed b. Sîrîn'in kitaplarını kaynak olarak eserini yazdığını ifade etmektedir.

Türkiye kütüphanelerinde başka nüshası da bulunan eser üzerinde yapılmış bir çalışma tespit edilememiştir.

Başı: 1b

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والعاقبة للمتقين ولا عدوان الا على الظالمين... اما بعد امير كبير سعيد شهيد الى رحمة الله

FT: Türkçe, Nesih, 39 yk.; 19 st.,

Kayıtlar: Nüsha 1149/1736-37 yılında istinsah edilmiştir.

İlmü'l-ahlâk ve'l-âdâb ve's-siyâse (ahlak, âdâb ve siyaset ilmi)

539/3

66

Vasiyyet-i Resûl / وصية رسول الله صلى الله عليه وسلم

Yazarı veya mütercimi belirsiz olan bu Türkçe eser, Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fâtıma özelinde mümin kadınlara tavsiyelerini bir araya getirmektedir. Eser Eski Anadolu Türkçesi dönemi eseridir. 133b'de sona eren eserden sonra, 133b-134b arasında macun tarifleri ve birkaç dua metni vardır.

Başı: 127a

هذا وصية رسول الله صلى الله عليه وسلم فاطمة الزهري رضي الله عنهن روايتدر بو بر كون علي ابن ابي طالب ... بدر رسول صلى الله عليه وسلم كوردم يا فاطمه بنومله يدي يا رسول الله آمم سكا فدا اولسون نجون اغلرسن ددم ...

Sonu: 133b

... يا فاطمه فقي عورت وقت نمازين قلسه بر أي اوروجن طوتسه فرجن زندان صقلسه و ارينه مطيع اولسه جنتك قيوسي اكه آجيله ارندن اون بيك يل اول جنته كي ره صدق رسول الله عليه و سلم واليه اجمعين تمت ١١٤٢.

FT: Türkçe, Harekeli Nesih, (Reddâdeli), 99b-127a yk.; 13 st./1 stn.; 225 x 160 mm. Başlıklar kırmızı mürekkeple imla edilmiştir. Yazma oldukça kötü durumda olup bir an evvel restorasyona girmesi gerekmektedir. Eserin tamamında yaprakların her tarafına sirayet eden kurt yenikleri mevcuttur. Bu kurt yenikleri baş taraflarda eserin okunmasını güçleştirecek şekildedir.

Kayıtlar: Eser 16 Cemâziyelevvel 1142 / 7 Aralık 1729 tarihinde istinsah edilmiştir.

1905/2

67

تحفة الوزرا / Tuhfetü'l-Vüzerâ

1905/1 numarada yer alan mektup örnekleri 76b'de bittikten sonra kırmızı bir yazıyla; "Risâle-i Tuhfetü'l-Vüzerâ" başlığı altında aynı kalemle yeni bir metin yer almaktadır. 84. yapağa kadar devam eden bu kısımda vezirlere idare konusunda yapılmış 40 nasihat mevcuttur. Fagnan'ın kataloğunda verilen bilgiye göre Kâtip Çelebi bu eserin Farsçadan tercüme olduğunu kaydetmektedir; ancak metin içinde bu bilgi yer almamaktadır.

Başı: 76a

الحمد لله نور قلوب العارفين و شرح صدور الصادقين..... بل كل كيم بورسالة تحفة الوزرا ديوا و ويردم و قرق..

FT: Türkçe, Dîvânî, 76a-84b, 11 st., 248x186 mm. Bazı başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yapraklarda yer yer kurt yenikleri bulunmaktadır.

EDEBİYAT

Türk Edebiyatı

68

Şükürname/شكرنامه

563/7

Şairi belirsiz olan bu manzum eser, aruzun mefâ'ilün mefâ'ilün vezni ile ve -ân sesinin tekrarlandığı mürdef kafiye kullanılarak yazılmış bir murabbadır. Elimizdeki görüntülerden kaç bendden oluştuğunu anlayamadığımız bu şiir Allah'ın şükürünü konu eder . Yazmada mısraların noktalarla birbirinden tefrik edildiği görülmektedir. Elimizdeki nüshada yazara dair bir işaret bulunmamaktadır. Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları arasında 862/6 numarada, 56b-63b yaprakları arasında yer alan bir diğer nüshası Mahzûnî mahlaslı birine ait kılınmıştır. Biz bahsi geçen nüshayı incelediğimizde bu ismin kâtib/müstensih ismi de olabileceğini düşündüğümüzden yazar konusunda ihtiyatlı davranmayı tercih ettik.

Eser 99a'da sona ermektedir. 99b-100a arasında bir dua tarifi yapılmakta ardından gelen yapraklarda (100b-113a) müstakil bir eserden ziyade başka bir eserden koparıp mecmuaya yapııştırılmış görüntüsü veren fikhî konulara dair bilgi veren metinler ile bazı ilaç tarifleri yer almaktadır.

Yazma Bağışlar 2425 numaradaki nüshası Sultân Süleymân adına kayıtlıdır. Bu ise eserin sonunda yer alan şu bilgiye dayandırılmıştır:

Bu zikir olunan Şükürname'yi kim telif itdi diyü su'âl olunursa merhûm u mağfûr Sultân Süleymân rahmetullâhi aleyh hazretlerinin telif itdüğü şükürname budur. (10a)

Nuruosmaniye 4956 numarada, 75b-83b arasından da bir nüshası bulunmaktadır.

Başı: 88b

حقا شكر ايده لم هر بار
يرتدي صورتي انسان
كم اولدر فاعلي مختار
انك امرنده در الكوان

Sonu: 99a

...بنم فعلم بوکا لایق
دکلدر بیلورم فایق
ولی اولدر سکا لایق
ایده سز عفو له غفران
تمت الكتاب

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddadeli), 88b-99a yk., 9/ 1 stn., Mısraları gösteren noktalar ve sayfa cetvelleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yazı ve sayfa ölçülerinin farklılığı dikkate alındığında bu şiirin sonradan mecmuaya yapıştirıldığı anlaşılmaktadır.

563/13

69

داستان (وفات) حضرت فاطمة / Dâstân-ı (Vefât-ı) Hazret-i Fâtıma

Şairi belirsiz olan bu manzum eser, aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezni ile yazılmış olup Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatıma'nın vefatını anlatan bir eserdir. Eski Anadolu Türkçesi devrinde yazıldığı düşünülen bu eser, birçok mecmuada Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât* adlı mevlidiyle birlikte yer almaktadır. Bu itibarla Mevlid hikâyeler/destanları olarak bilinen Geyik, Deve ve Vefât-ı İbrâhîm gibi birkaç destan içerisinde yer alan bu eserin konusu Perihan Ölker'in ifadesiyle şöyledir:

حکمت - Hikmet - حکمت

HİKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

ISSN: 2458 - 8636

Hz. Fatıma'nın babasının ölümüyle çektiği acı, öleceğini öğrenmesi üzerine arkada bırakacağı öksüzler (Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin) için üzülüğü, çocuklarının Hz. Fatıma'nın ölümüne üzülüğü, Hz. Ali'nin eşi Hz. Fatıma için yaktığı ağıt bütün derinliğiyle ve son derece sade bir dille yansıtılmaktadır.

Eserin “Vefât-ı Fâtıma, Manzûme-i Vefât-ı Fâtıma, Nazm-ı Vefât-ı Fâtıma” gibi isimlerle kaydedilmiş başka nüshaları da bulunmaktadır. Eser üzerinde birkaç araştırma yapılmıştır. Eserin elimizdeki nüshası baş taraftan birkaç yaprak kopuktur.

Başı: 159a

اغليوبين ويره بيدك جانموز
اتك اله كرسايدي اول سلطانموز

Sonu: 163a

ياننه الذي قيزن خوش ايلدي
مرحبا قزم صفا كلذك ديدي
طورمك امدي سزده وار ايكن حيات
...مطهر روحربنه الصلوة والسلام

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddadeli), 159a-163a yk., 11/ 2 stn., Mısraları gösteren noktalar ve sayfa cetvelleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Kaynaklar: Şaban Doğan, “Bir Eski Oğuz Türkçesi Metni Hikâye-i Fâtıma ve Dil Özellikleri”, *Akademik Bakış Dergisi*, sy. 32, 2012, ss. 1-20; Muhammet Kuzubaş, “Manzum Bir Destan Kitabı (Destân-ı Veysel Karâni, Vefât-ı Hz. Fâtıma, Vefât-ı Hz. İbrâhîm, Hikâyet-i Gügercin, Hikâyet-i Geyik)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 1, sy. 2, 2008, ss. 304-340; Mehmet Mahfuz Söylemez, *Dâstân-ı İbrâhîm Edhem, Dâstân-ı Fâtıma, Dâstân-ı Hâtun*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011; Perihan Ölker, “Hz. Fatıma Destanı”, *SEFAD*, sy. 36, 2016, ss. 351-366.

904/3

70

Bk. 563/13. Dâstân-ı (Vefât-ı) Hazret-i Fâtıma / حضرت فاطمة (وفات) داستان

Başı: 15

اشت امدي فاطمه احوالن

FT: Türkçe, harekeli nesih; 35-44 yk.; 11 st./ 2 stn.; 204 x 131 mm.

563/14

71

Dâstân-ı (Vefât-ı) İbrâhîm/ ابراهيم (وفات) داستان

قير شهرلي عيسى [?] İsâ / Kırşehirli İsa

Eski Anadolu Türkçesi devri ürünleri arasında gösterilen bu eser, Kazım Köktekin'in “*Kırşehirli İsa'nın Dastan-ı İbrahim'i ve Dili*” başlıklı makale ile neşrettiği metnin önemli oranda farklılaştırılmış halidir. Aruzun *fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün* vezni ile yazılmış olup Hz. Peygamber'in oğlu İbrahim'in vefatını anlatan bir eserdir.

Başı: 163¹⁷

Sonu: 168b

اي كريم بز قوللره لطف اشكل
يارين انده صوجومز باغشله غل
فاعلات فاعلات فاعلات
آخرت اله كرر سه دنيايي صات

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddadeli), 159a-163a yk., 11/ 2 stn., Mısraları gösteren noktalar ve sayfa cetvelleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Kaynaklar: Kazım Köktekin, “Kırşehirli İsa’nın Dâstân-ı İbrahim’i ve Dili”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 16, 2001, s. 13-26; Hanife Koncu, “Edebiyat-Tarih Bağlamında Bir Mesnevi: Dâstân-ı Vefât-ı İbrâhîm”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 4, 2000, s. 107-140.

731/10

72

Haber-i Hasan ve Hüseyin / خبر حسن و حسين

Yazarına dair bilgi bulunmayan bu manzumede Hz. Peygamber’in Hasan ve Hüseyin ile ilgili bir hikâyesine yer verildiği anlaşılmaktadır.

Başı: 82b

خبر حسن و حسين
ديلرسك ايدين بر خوش خبر
اول حبيبي مستعان اول معتبر

Sonu: 83a

عشق حق بيرنه دنيا سوکسن
طولدروين سن حقي اونودسن

FT: Türkçe, harekeli nesih; 82b-83a yk.; 17 st./ 2 stn.; bk. 731/1.

870/3

73

Hikâyet-i Temîm-i Dârî / حکایت تمیمدار

Bu manzum ve Türkçe eser, erken Türk edebiyatında Hz. Alî cenkleri gibi bazı destanî hikâyelerin kısa mesnevîlerle kaleme alınıp muhtelif mahfillerde bir topluluk karşısında okunan eserlerin bir örneğidir. Eserin konusu, Muhammed Weyso’nun ifadesiyle şöyledir:

“Eser Peygamber efendimizin zamanında Filistin’den Medîne’ye gelerek İslâm dîni kabul eden Temîm-i Dârî adlı bir sahâbenin, Hz. Ömer’in halife olduğu dönemde, bir gece evinin avlusundan bir cin tarafından kaçırılarak yedi yıl boyunca yaşadığı olağanüstü ve garip olayları anlatan dînî konulu bir eserdir.”

Aynı hikâye üzerinde Mustafa Uğurlu Arslan da bir çalışma yapmıştır. Bu iki çalışmada ortaya çıkan bigilere göre, Eski Anadolu Türkçesi devrinde kaleme alınan bu hikâyenin elimizdeki nüshada olduğu gibi manzum versiyonu yanında mensur versiyonları da bulunmaktadır. Öte taraftan muhtelif halk meclislerinde okunmak üzere kaleme alındığı ve bu amacına uygun olarak da farklı kültür çevrelerinde okunageldiğinden manzum nüshaları arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Bundan dolayıdır ki Mustafa Uğurlu Arslan eserin belirlediği 4 nüshasını 4 ayrı versiyon olarak hazırlamıştır.

Weyso’ya göre bu manzum Temîm-i Dârî hikâyesinin yazarı, eserin 10’u aşkın nüshasından sadece iki tanesinde Dâvûd ve Dâvûd Ümmî olarak geçmektedir. Mustafa Uğurlu Arslan ise bu ismi müstensih olarak değerlendirmiştir.

Eserin elimizdeki nüshasının yeterli görüntüleri alınmadığından tespit edilen nüshalardan hangisiyle benzerlik gösterdiği, bu nüshada da Dâvûd isminin geçip geçmediği müstakil bir araştırmaya ihtiyaç duymaktadır. Eserin sadece birinci mısraı edinilebildiğinden başı ve sonu için Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud 1693 numarada bulunan nüshası dikkate alınarak yazılmıştır.

Başı: 17

اول آني ايدلوم كم اول بزه
[رزق مقسوم ايلدي قاموموزه]

¹⁷ Tarafımıza ulaştırılan görüntülerinde baş tarafına örnek vereceğimiz yapraklar yer almamaktadır.

Sonu: 65

[بو اراده ختم اولدي اشده كلام
مصطفى يه صد هزاران بك سلام...
حق تعالى اول قوله رحمت قله
كم اوقيه فاتحة صدقله]**FT:** Türkçe, harekeli nesih; 17-65 yk.; 17 st./ 2 stn.; bk. 870/1.**Kaynaklar:** Mustafa Uğurlu Arslan, “Türk Edebiyatında Temîmü'd-Dârî hikâyeleri (İnceleme-metin)”, Dicle Üniversitesi, SBE, Diyarbakır 2015; Muhammed Weyso, “Dâvûd'un "Kıssa-i Temim-i Dârî" adlı mesnevisi (Giriş-inceleme-tenkitli metin-açıklamalı dizin)”, Marmara Üniversitesi, TAE, İstanbul 2015.

904/4

74

ذم الفناء / Zemmü'l-Fenâ

علی ابن مصلح الدین، بوزقیرلی/ (?)/ Alî b. Muslihuddîn, Bozkırlı (?)

Hayatı hakkında çok fazla bilgi edinilemeyen Alî b. Muslihuddîn eserine bir tevîd ile başladıktan sonra, ismini ve eserinin ismini açıkladığı bir bölümle devam eder. Yazar eserinde fâni olan şeyleri yediği için eserine “Zemmü'l-fenâ” ismini verdiğini söyler. Eserinin her kesime hitap ettiğini söyleyen şair, muhtelif konulardan (dünya hayatının geçiciliği, zekât, oruç, namaz, güzel ahlak, ilmin fazileti) bahsetmektedir. Şair her konuyla ilgili ayet ve hadisleri alıntılıyıp onları yorumlamaktadır. Eser, ilmihal veya nasihatnâme türü eserler içinde değerlendirilebilir.

Eserin her bölümü kendi içinde ayrı ayrı kafiyelidir. Eserin tümünde kullanılan vezin ise “mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün”dür.

Başı¹⁸: 44ثنا و حمد لا يحصى سكا ای خالق فياض
كه يوقدر هيج سكا امثال كه سن سن قاهر و فياض**FT:** Türkçe, harekeli nesih; 44-177 yk.; 11 st./ 2 stn.; 204 x 131 mm.

1700

75

محمدیه / Muhammediyye

Gelibolulu Yazıcıoğlu Mehmed b. Sâlih / اوغلی محمد بن صالح / ö. 855/1451

Manzum olarak kaleme alınan bu Türkçe eser, Yazıcıoğlu Mehmed'in yine kendisinin yazdığı Arapça *Megâribü'z-zamân*'ın manzum tercümesi olan Muhammediyye'sidir. İnzivaya çekilmişken bazı dostlarının kendisinden Hz. Peygamber hakkında bir eser yazmalarını istemeleri ve bunun üzerine Hz. Peygamber'i rüyasında görmesi, Yazıcıoğlu'nun eserini yazma sebeplerindedir. Mevlid türü veya dinî-destanî eserler arasında değerlendirilebilecek eser, üç temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yaratılış, ikinci bölümde Hz. Peygamber'in doğumu, hayatı, savaşları, mucizeleri ve yakınları; üçüncü bölümde ise kıyâmet alâmetleri, âhret hayatı ve hususiyetleri anlatılmaktadır.

Müellifinin ifadesine göre 9028 beyitten oluşan eserde, farklı nazım biçimleri ve aruz kalıplarının kullanıldığı görülmektedir. Eserin elimizdeki nüshası tam olup eserin sonunda muhtemelen eserin istinsahını yapan kâtip tarafından yazılan münâcât türünde bir manzume vardır. Elimizdeki nüshanın bazı sayfalarında kimi kelimelerin karşılıkları verilmiştir.

Başı: 1b

اله واحد رب تعالى
هو الله البديع الحق الاعلى

Sonu: 280b

حبيبينه صلوة بيله تحيات
داخى أنه كم خير البريات**FT:** Türkçe, nesih; 280 yk.; 17 st./ 2 stn.; 287 x191 mm. Kestane renginde şemseli, köşebentli, su yollu ve miklepli deri cilt. Sayfa ve sütun cetvelleri ile başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yazı alanının kenarında yoğun kurt yenikleri bulunmaktadır.¹⁸ Eserin görüntüleri elimize ulaşmadığından sonu kaydedilememiştir

Kaynaklar: Keşf. II. 1618; OM. I. 194-96; Karabulut. IV. 2772 (7440); Yazıcıoğlu Mehmed, *Muhammediye*, (hzl. Amil Çelebioğlu), İstanbul, 1996, MEB Yay.

1701

76

Bk. 1700. Muhammediye / محمدیه

Başı: 1b

هذا كتاب محمدیه
اله واحد رب تعالی
هو الله البديع الحق الاعلی

Sonu: 251b

حبيبینه صلوة بيله تحيات
داخی آله کم خير البريات
بني هر که دعايله اكا اول
الهي لطف رحمت قل اكا يول
بو دعاده بولنه حق ندا
فاتحه اوقيانه رحمت ايده
بوني يزدم يادكار اولمغجون
اوقيتلر بزه دعا قلماغجون
تكري رحمت ايلسون اول جان ايجون
فاتحه اوقيتلر يزان ايجون
تمت بعون الله ... كتب هذا الكتاب في بلد ردوس همت ابن يوسف ... في شهر ربيع الاخر المعظم تاريخ سنة ١١٠١ .

FT: Türkçe, nesih; 251 yk.; 18 st./ 2 stn.; 269 x 191 mm. Açık kahverengi şemseli deri cilt. Sayfa ve sütun cetvelleri ile başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yoğun kurt yenikleri ve sayfaların üst kısımlarında nemlenme bulunmaktadır.

Kayıtlar: Eserin elimizdeki nüshası, Rebülâhîr 1101 / Ocak-Şubat 1690 tarihinde İbn Yûsuf tarafından Rodos'ta istinsah edilmiştir.

1702

77

Bk. 1700. Muhammediye / محمدیه

Eserin elimizdeki nüshası oldukça eksik bir nüshadır.

Başı: 1b

اله واحد رب تعالی
هو الله البديع الحق الاعلی

Sonu: 30b

ددي اغلامامي الورسز جان كيدرسز دن
نه قفور حسنله صورت نه قفور جورله اخلاص

FT: Türkçe, nesih; 30 yk.; 17 st./ 2 stn.; 314 x 215 mm. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfaların alt kısımlarında nemlenme bulunmaktadır.

1703/1

78

Bk. 1700. Muhammediye / محمدیه

Başı: 1b

اله واحد رب تعالی
هو الله البديع الحق الاعلی

Sonu: 448a

حبيبینه صلوة بيله تحيات
داخی آله کم خير البريات
تمت بعون الله لكاتبه الفقير هبة الله حسن بن حمزه غفر الله ذنوبه .. تاريخ الكتابة بك يوز التمش ايكي سنه سنده في شهر محرم دورت ونجي
كوني اليوم اثنين ١١٤٢ وقت الضحى.

FT: Türkçe, nesih; 1b-448a yk.; 21 st./ 2 stn.; 335 x 240 mm. Sayfa ve sütun cetvelleri ile başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Kayıtlar: Eserin elimizdeki nüshası, 4 Muharrem 1162 /25 Aralık 1748 tarihinde Hibetullâh Hasan b. Hamza tarafından istinsah edilmiştir.

1704

79

Hadîkatü's-Sü'edâ / حديقة السعداء

Fuzûlî, Mehmed b. Süleymân / محمد بن سليمان، فضولي، ö. 963/1556.

Türkçe olarak kaleme alınan bu eser, XVI. yüzyıl meşhur Türk şairi Fuzûlî'nin yazdığı *Hadîkatü's-sü'edâ* adlı eseri olup 1b'den itibaren başlamaktadır. Türk edebiyatındaki en önemli maktellerden biri olan Fuzûlî'nin bu eseri, eserin konusuyla ilgili birkaç ayet ve hadisin açıklandığı bir mukaddime ile başlamaktadır. Bu bölümden sonra ise sebep-i te'lîf gelmektedir. Fuzûlî Hz. Hüseyin'in şehâdet olayını hikâye ederken; kendisinden önce bu olay etrafında Arapça ve Farsça birçok eserin yazıldığını söyledikten sonra, Kâşifi'nin *Ravzatü's-ş-şühedâ*'sını kaynak aldığını bildirmektedir. Kânûnî'nin pašalarından Mehmed Paşa'ya sunulan eser, 10 bölüm ve bir hâtimeden oluşturulmuştur. Bu bağlamda yazar ilk bölümde peygamberlerin başına gelen belalardan, ikinci bölümde Hz. Peygamber'in Kureyş kâfirlerinden çektiği sıkıntılardan, üçüncü, dördüncü ve beşinci bölümlerde sırasıyla Hz. Peygamber, kızı Hz. Fâtıma ve Hz. Ali'nin vefatlarından bahsettikten sonra altıncı bölümle birlikte asıl konuya yani Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesiyle neticelenecek olaylar dizisini anlatmaya başlar. Klâsik inşâ sanatına uygun olarak kaleme alınan eserde 16'sı Arapça, 523'ü de Türkçe olmak üzere 541 parça manzume vardır. Cumhuriyet'ten önce eserin birkaç Arap harfli baskısı yapıldığı gibi Cumhuriyet devrinde de birkaç ayrı baskısı Servet Bayoğlu ve Mehmet Faruk Gürtunca tarafından sadeleştirilerek neşredilen eserin ilmi neşri ise Şeyma Güngör tarafından yapılmıştır. Abid Nazar Mahdum ise eser üzerinde, Kâşifi'nin *Ravzatü's-ş-şühedâ*'sı ile karşılaştırmayı konu alan bir doktora çalışması yapmıştır.

Elimizdeki nüshası yedinci bölümün başlarında sonu eksik olarak bitmektedir. Eserin başladığı ilk yaprakтан önce üç yaprak bulunmaktadır. Ia içiçe geçmiş notlarla doludur. Bu sayfada eserin adı, yazarı ve hamisi hakkında bilgi, birkaç ayet ve hadis metni, birkaç özlü sözün dışında yarım sayfalık önemli bir biyografik bilgi bulunmaktadır. Bu bilgiye göre İçili Şuhlu (?) kasabası sakinlerinden Şeyh Şemseddîn (?) el-Hâc Mehmed Hz. Peygamber'in soyundan gelmekte olup "hâliyen" hacc-ı şerîfden dönmüştür. Notun yazarı bu şahıstan eğitim aldığı bilgisini vermektedir. Ib'de birbirine nazire olduğu anlaşılan "-âb" redifli iki gazel vardır. IIa'da iman ve İslam'ın şartlarına dair uzunca bir Türkçe metin ve IIb'de sayfanın üst kısmında iki satırlık bir dua metni bulunmaktadır. IIIa'da üç beyit olan eserde IIIb-1a boştur. Eserin sona erdiği 230a'dan sonra da yazmadaki yoğun notlar devam etmektedir. 230b'de iki kıta, bir mülkiyet kaydı, eserin satın alınmasına dair kısa bilgi bulunmaktadır. 231a'da bir dua metninden sonra bir kısmı kopuk olan bir mektup metni ile 231b'de dört beyit vardır.

Başı: 1b

يا رب ره عشقكده بنی شیدا قل
احكام عبادتك بكا اجرا قل
نظاره صنعكده كوزم ببنا قل
اوصاف حبيبهكده دلم كويا قل

Sonu: 230a

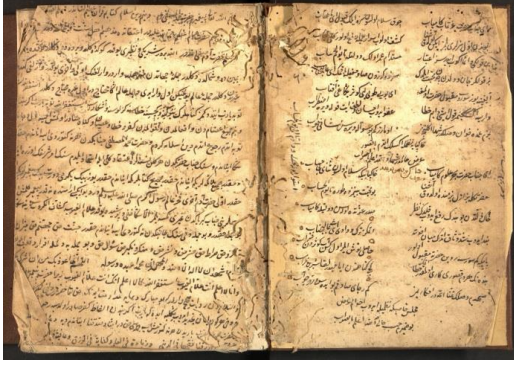
روزكارك صورت حالن كه بلسونلر دنياي دون پرور سرنجامي شواهد النبوه ده مسطوردر كه...

FT: Türkçe, harekeli Nesih (reddâdeli), 231 yk.; 13 st./ 1 stn.; 201 x 144 mm. Başlıklar ve vurgulanan kimi ifadeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yer yer metne de sirayet eden yoğun kurt yenikleri bulunmaktadır.

Kayıtlar: 230b'de 1253/1837-38 tarihli Mahrûse-i Cezâir'den Hüseyin Hocası'na ait bir mülkiyet kaydı vardır.

Kaynaklar: OM. II. 360; IA. IV. 686-99; DİA. 13. 240-46; EI². II. 937-39; TDEA. III. 249-58; Safâ. Edebiyyât. V/2. 674-79; Abdülkadir Karahan, Fuzûlî, Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti, İstanbul 1949; Fuzûlî, *Hadîkatü's-sü'edâ*, (hızl. Şeyma Güngör), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987; Müjgan Cunbur, *Fuzûlî Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi*, İstanbul 1956; *Fuzûlî Kitabı: 500. Yılında Fuzûlî Sempozyumu Bildirileri*, (ed. Beşir Ayvazoğlu), İstanbul 1996; Ahmet Tanyıldız, "Fuzûlî'nin Hadîkatü's-Su'adâ'sı Üzerine Notlar", *Hikmet: Akademik Edebiyat Dergisi* (Prof. Dr. Abdülkerim Abdülkadiroğlu Özey Sayısı), yıl: 2, sy. 3, 2016, ss. 139-155.

<http://www.iranicaonline.org/articles/fozuli>

1781/3

80

وسيلة النجات (مولد نبی) // (Mevlid-i nebî) Vesiletü'n-necât (Süleymân Çelebi / سليمان چلبی, ö. 824/1422-23.

Türkçe mevlid metinleri arasında en meşhuru olan Süleyman Çelebi'nin mevlidinin bu nüshasında, tevhid, iltimâs-ı du'â, Hz. Âdem'in yaratılması, Hz. Peygamber'in dünyaya gelmesi, mucizeleri ve mi'râcî bölümleri bulunmaktadır. Elimizdeki nüsha mi'râc bahsinin ortasında yarım kalmıştır.

Başı: 28b

كتاب وسيلة النجات في مولد النبي عليه الصلوة
بسم الله الرحمن الرحيم
الله آدين ذكر ايده لم اولاً
واجب اولدر جمله اشده هر قولاً

Sonu: 36b

سن بنومسن بن سنك ابي بختيار
جمله وارم بخشيش ايدوب سكا وار

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddâdeli), 28b-36b yk; 15 st./ 2 stn.; 249 x 153 mm. Başlıklar kırmızı mürekkeple imla edilmiştir.

Kaynaklar: Keşf. II. 1910; OM. II. 221; Karabulut. II. 1236 (3338); DİA. XXIX. 485-86; Ahmet Ateş, *Vesiletü'n-necat: mevlid, Dede Süleyman Çelebi*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1954; Dede Süleyman Çelebi, *Mevlid: (Vesiletü'n-Necat)*, (hızl. Faruk Kadri Timurtaş), MEB Yayınları, Ankara 1972; Ahmet Aymutlu, *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif*, MEB Yayınları, İstanbul 1995; Süleyman Çelebi, *Mevlid*, (hızl. Necla Pekolcay), Ankara 1997, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

1866

81

وسيلة النجات (مولد نبی) // (Mevlid-i nebî) Bk. 1781/3. Vesiletü'n-necât

Elimizdeki nüshası tam olan eserden sonra 1 yaprak bulunmaktadır. 20b'de Sa'dî mahlaslı bir şaire ait bir naat ve 21a'da bir muska tarifi vardır. 21b'de de bir iki hat meşki vardır.

Başı: 1b

بسم الله الرحمن الرحيم و صلى الله على محمد
الله آدين ذكر ايده لم اولاً
واجب اولدر جمله اشده هر قولاً

Sonu: 20a

امتندن راضي اولسون اول معين
رحمت الله عليهم اجمعين

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddâdeli), 21 yk; 15 st./ 2 stn.; 215 x 155 mm. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Kayıtlar: 21b'de İbrâhîm adlı birine ait bir mülkiyet kaydı bulunmaktadır.

1867

82

Bk. 1781/3. Vesîletü'n-necât (Mevlid-i nebî) / (مولد نبی)

Elimizdeki nüshası baştan bir yaprak eksiktir.

Başı: 1a

حق تعالی رحمت ایلیه اكا
كم بزي بر دعا ايله اكا

Sonu: 6b

يوغیكن بو نوعه اعطاف ایلدوك
شمديكم ايمان عرفان و يروب**FT:** Türkçe, harekeli nesih (reddâdeli), 6 yk; 11 st./ 2 stn.; 232 x 160 mm. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

1907/1

83

ابیات كانی / Ebyât-ı Kânî

Kânî, Ebûbekir / ابوبكر, d. 1124/1712 -- ö. 1206/1792

Kânî'nin münşeâtını da havi olan bu mecmuanın baş tarafından kopuk olduğu anlaşılmaktadır. Eldeki mevcut 6 yaprağında, Kânî'nin müretteb divanının sonunda yer alan "ebyât" bölümünden beyitler yer almaktadır. Bu itibarla elimizdeki mecmuanın Kânî külliyyatı olduğu, bu külliyyatın baş tarafına da divanının yerleştirildiği anlaşılmaktadır; ancak yaklaşık 100 yapraktan oluşan bu divan bölümünün sadece altı yaprağı bu mecmuada korunmuştur.

Başı: 1a

كرمايه وصلنده بايلدق او پرينك
كاني يتشور ديوشره لم طاس و طراغي

Sonu: 6a

بيهوده ايمش چون كورينن كويه قولاغوز
مشهور مثلدر كه بو يوق كوزلويه كيزلو**FT:** Türkçe, harekeli nesih (reddâdeli), 1a-6a yk; b.b st./ 2 stn.; 224 x 157 mm.**Kaynaklar:** OM. II. 392; DİA. 24. 306-07. İlyas Yazar, *Kani Divanı: Tenkidli metin ve tahlil*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2010.

1942

84

قصه يوسف / Kıssa-i Yûsuf

Yûsuf Meddâh / يوسف مداح, ö. 768/1366-67.

Cezayir Milli Kütüphanesi'ndeki en önemli Türkçe yazma olan bu eser, yaptığımız araştırmalara göre Türk edebiyatı tarihi için bir keşif niteliğindedir. Eserin konusu, Türk edebiyatında çokça örneği bulunan *Yûsuf u Züleyhâ* hikâyesidir. Yapılan araştırmalar ve incelemeler neticesinde bu eserin erken dönem Türk edebiyatının velut şairlerinden olup *Varka vü Gülşâh*, *Maktel-i Hüseyin* ve birkaç kısa mesnevisi tespit edilen Yûsuf Meddâh'a ait olduğu tespit edilmiştir. Öte taraftan metnin daha evvel Erzurumlu Darîr'e atfedilerek neşredilen *Kıssa-i Yûsuf* ile aynı olduğu tespit edilmiştir. Yapılan mukayese ve değerlendirmeler neticesinde, bu eserin Darîr'e ait kılınmasının hatalı olup söz konusu eserin Darîr'e değil, onun çağdaşı olan Yûsuf-ı Meddâh'a ait olduğu sonucuna varılmıştır.

Eser, 768/1366-67 yılında Kastamonu yöresinde varlığını sürdürmüş olan Candaroğulları Beyliği'nden Kötürüm Bâyezîd lakabıyla bilinen Celâlüddîn Bâyezîd b. Âdil adına kaleme alınmıştır. Sadık Yazar bir makaleyle eseri tanıtır Türk edebiyatı tarihi araştırmalarına katkısını ele almıştır.

Başı: 1b

حكايت يوسف پیغمبر علیه السلام
بسم الله الرحمن الرحيم
اول الله أدني بشلايلوم
معرفت باغنده كل أشلايلوم

Sonu: 62b

شادي مداح بيچاره قل حقا
قول اولورسه كستر اكا لقا
...
مصطفانك حرمتيچون يا اله

عفو قل بز(م) قمو جرم و كناه
في شهر شعبان المعظم ١١٣٤.

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddâdeli), 62 yk; 17 st./ 2 stn.; 249 x 153 mm. Başlıklar ile sayfa ve sütun cetvelleri kırmızı mürekkeple imla edilmiştir. Cildi kopmuştur. Yazma ileri derecede tahrip olmuştur. Öncelikle yazmanın başından sonuna kadar tüm sayfalarda kurt yenikleri bulunmaktadır. Yapraklar yer yer şirazededen ayrılmıştır. Yaprakların ortadan üst kısımlarında da yazı alanına çok az sirayet etmiş bir su lekesi söz konusudur.

Kayıtlar: Yazma Şa'bân 1143/ Şubat-Mart 1731 tarihinde istinsah edilmiştir.

Kaynaklar: Gülçin Kocaengin, “Zarîr ve Yusuf İle Zeliha Mesnevisi”, (bitirme tezi), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü, İstanbul 1954; Leyla Karahan, *Darir, Mustafa b. Yusuf b. Ömer Erzurumlu. Kısâ-i Yusuf= Yusuf u Züleyha*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994; Kenan Özçelik, “Yûsuf-ı Meddâh ve Maktel-i Hüseyin (İnceleme- Metin-Sözlük)”, (yayımlanmamış YL tezi), Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara 2008; Kenan Özçelik, “17. Yüzyıldan 14. Yüzyıla Armağan: Şâdî Meddâh Adına Yayımlanan Maktel-i Hüseyin”, *Mertol Tulum Kitabı*, (Ed. Ahmet Kartal- M. Mahur Tulum), İstanbul: Sivrihisar Belediyesi Kültür Yay., 2017, ss. 609-622; Sadık Yazar, “Yeni Bir Nüshayla Değişen Fotoğraf: Yûsuf-ı Meddâh’ın (ö. XIV. yy) *Kısâ-i Yûsuf*’u ya da Erzurumlu Darîr *Kısâ-i Yûsuf* Adlı Bir Mesnevi Yazmış mıdır?”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. 21, 2018, s. 681-719.

1943

85

قرق وزیر حکایه سی (کتاب اربعین صبح و مسا) / (Kitâbu Erba'in Subh in Mesâ)

Ahmed Mısırî [?]/ احمد مصري (XV. yüzyıl –II. Murad devri-)

Bu eser, müşterek klasik Türk edebiyatındaki mensur hikâye geleneğinde önemli bir yeri olan kırk vezir hikâyeleridir. Bir çerçeve hikâye ile buna bağlı değişik hikâye ve masallardan oluşan kırk vezir hikâyeleri, Sindbâdnâme kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Ele geçen tüm nüshaları, küçük farklılıklar dışında aynı olmakla birlikte, bu hikâyeleri Türkçeye kimin aktardığı noktasında bahsi geçen nüshalarda iki isim bulunmaktadır. Hikâyelerin bulunduğu bazı nüshalarda bu isim Şeyhzâde olarak kaydedilmişken bazılarında ise bu isim Ahmed Mısırî şeklinde geçmektedir. Bazı araştırmacılara göre aynı kişiye ait olması gereken bu isimler, eldeki nüshaların hiçbirinde bir arada yer almamaktadır. Ahmed Mısırî'nin isminin yer aldığı nüshalar II. Murâd'a sunulmuşken, Şeyhzâde nüshalarında ise II. Murâd ve II. Mehmed'in ismi geçmektedir. Kızıltan, hikâyelerin mütercimi hakkında verilen bilgileri değerlendirdikten sonra; hikâyelerin iki ayrı kişi tarafından tercüme edilmiş olmasının zayıf bir ihtimal olduğunu; ancak Ahmed Mısırî ve Şeyhzâde isimlerinin de aynı kişiye işaret ettiği noktasındaki görüşlerin de çok sağlam bir yorum olmadığını söyler ve eserin önce Ahmed-i Mısırî tarafından tercüme edildiği daha sonra da Şeyhzâde tarafından yeniden elden geçirildiği ihtimalinin de gözden irak tutulmamasının gerektiğini ifade eder. Eserin konusu, üvey annesi tarafından hile ile babasına öldürtülmek istenen bir şehzâdenin padişahın vezirleri sayesinde hayatta kalmasıdır. Çerçeve hikâyede, her sabah padişahın bir veziri kadınlara

حکمت - Hikmet - ۱۱۳۳

HİKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

ISSN: 2458 - 8636

güvenememek konulu bir hikâye anlatırken padişahın hilekâr karısı da her gece şehzâdenin öldürülmesi gerektiğine dair bir hikâye anlatır. Mübcecel Kızıltan eserin 75 kadar nüshasını tespit etmişken bu sayının artması kuvvetle muhtemeldir. Eser, gerek metinlerde gerekse kataloglarda değişik şekillerde adlandırılmıştır: *Erba'ın Şabâh u Mesâ'*, *Hikâyât-ı Şâh*, *Kitâb-ı Kırk Vezir*, *Kitâb-ı Sindbâd*, *Kitâb-ı Şâh-ı Hâfıkayn ve Vezirler*, *Hikâye-i Erba'ın Sabâh ve Erba'ın Mesâ*, *Hikâye-i Şâhnâme*, *Kırk Vezir Kitabı* veya *Şâhnâme-i Türkî*, *Kırk Vezir-Şâhnâme*, *Kıssat-ı Vüzerâ-yi Erba'ın*, *Kitâb-ı Vüzerâ-yi Çihil*, *Maârifü'l-esrâr*, *Menkibe-i Kırk Vezir*. İstanbul (1280, 1283, 1285, 1303, 1325, 1326 ve iki defa tarihsiz olarak) ve Mısır'da (1812) basılan eser Kayyûm Nâsırî tarafından Kazan Türkçesi'ne çevrilmiştir (Kazan 1883, 1896).

Başı: 1b

bu کتابک اولی بر پادشاه حکایتیدر اول پادشاهک خاتون کینه شاه اوغلنی خاین بلدودر وشاه غضبه کلور وقرق صباح اوغلنی اولدر دیو امر ایدردی اولدرمه کتورلردی واول شاهک قرق وزیري وار ایدی...

Sonu: 178b-179a

... پادشاه و شهزاده و وزیرلر جمیع اخرت سراینه نقل اتدیلر سوزلری وایو اشلری یره نمونه ونصیحت قلدی وبز دخی بر کون انلرک اردنجه نقل ادسوز هله بر انلری خیر دعا ایله اکالوم اوله که بز بزى دخی خیر و دعا ایله اکالر تمت بعون الله الملك الوهاب سنة ۱۲۳۱ المحرمک اون بشنده بو کتاب تمام اولده رحمت تکرری لطفندن اکا کم بونی یازنی فاتحیله اکا کم

FT: Türkçe, nesih (reddâdeli), 179 yk; 13 st./ 1 stn.; 208 x 150 mm. Başlıklar kırmızı mürekkeple imla edilmiştir. Kahverengi, şemseli, su yollu, zencirekli deri cilt.

Kayıtlar: Eserin elimizdeki nüshası, 15 Muharrem 1231 / 17 Aralık 1815 tarihinde istinsah edilmiştir.

Kaynaklar: DİA. XXV. 474-75; Mübcecel Kızıltan, "Kırk Vezir Hikâyeleri", (Yayımlanmamış Dr. Tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul, 1991.

İnşâ İlmi (Mektup)

1905 /1

86

إنشا مجموعہ سی / İnşâ Mecmûası

Elimizdeki bu eser, klâsik bir inşâ mecmûası örneği olup kısmen yırtılmış olan ilk varanın a yüzünde Türkçeyle bazı hesap notları mevcuttur. 2a'dan itibaren "akçe" ve "dirhem" başlığı altında bir dizi rakamdan oluşan tablolar yer almaktadır. Kırmızı cetveller içindeki bu liste 20b'de muhtemelen bir varak kaybıyla bitmektedir. İnşâ örnekleri ise 21b'de başlamaktadır. Muhtelif makamlara yazılacak mektup örnekleri, fetihnâme sureti (28a), babadan oğula, oğuldan anne ve babaya, Tunus beğlerbeğisinden kaptan Paşaya, mirmirandan mirmirana, kapudan paşadan beglere, akrandan akrana, evlilik tebrîği için mektup gibi mektup örnekleri yanında, Kıbrıs valisi Kara Mustafa Paşa'dan sadr-ı a'zama gönderilen mektup gibi bazı gerçek mektuplar da yer almaktadır. 76a-84b arasında Tuhfetü'l-Vüzerâ adlı bir risâlenin yer aldığı mecmuada 85a'dan itibaren mektup örnekleri devam etmektedir. Bu bağlamda; 85a'da Engürüs kralından Kânûnî'ye yazılan mektup ve Kânûnî'nin cevabı yer almaktadır. Mecmua bilhassa Cezayir ve Tunus'la ilgili bazı yazışmaları havi olması bakımından bir kıymeti haizdir.

196a-213b'ye kadar Türkçe bazı hesap işlemleri ve arkasından 228b'ye kadar da bazı Arapça yazı örnekleri-yazışmalar mevcuttur.

Başı: 21b

حکمت - Hikmet - حکمت

HİKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

ISSN: 2458 - 8636

بسم...حمد بی غایه و ثنا بی نهاییه اول خالق . . .

Sonu: 195b

... ارباب کرمدن رجا و اصحاب هممدن تمنا اولونر که بو کتاب مسرت نما و بو نسخه بهجت فزا یه نظر عنایت آثارلری مطالعه اولوندقه کمال مرحمت و وفور ... بو بنده بی مقدار و ذره خاکسار اولان محمد خواجه بن احمد الردوسی ?بی خیر دعادن فراموش بیورمیه لر. تمت کتاب انشا من یوم ثلث فی شهر ذی الحجة اربع یوما سنه الف و مائة اثتین واربعون من هجر النبي و اله المختار.

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddâdeli), 21b-228b yk; 11 st./ 1 stn.; 248 x 185 mm.

Kayıtlar: Nüsha, 3 Zilhicce 1142/ 30 Haziran 1729 tarihinde istinsah edilmiştir.

1907/2

87

منشآت کانی / Münşe'ât-ı Kânî

Kânî, Ebûbekir / ابوبکر, d. 1124/1712 - ö. 1206/1792.

Elimizdeki Türkçe eser, XVIII. yüzyıl Türk edebiyatının ileri gelen şair ve nasirlerinden olan Tokatlı Ebûbekir Kânî Efendi'nin münşeâtıdır. İsa Kayaalp'in verdiği bilgiye göre, *Letâif ve Hezeliyyât* adlarıyla da anılan ve 120 kadar mektuptan meydana gelen eser, döneminin ifade zenginliği ve üslup özelliklerini yansıtan zarif nükteler ve hiciv örnekleriyle doludur. Çağın örfleri, anlayış tarzı ve sosyal hayatından izler taşıyan mektuplar arasında özellikle üç tanesi oldukça meşhurdur. Münşeât'ın değişik hacimlerdeki nüshaları çeşitli kütüphanelerde mevcuttur.

Başı: 6b

منشآت کانی افندی

صدارت عظمی تبریکی

بعد الاقاب حضرتلری دولت جاوید و اقبال بر مزید ایله صاغ اولسون...

Sonu: 80b

... بیرلمزسه شکسته خاطر اولوب بلکه مجلسدن ایقلنه جقلری دخی ملحوظدر کبابی افندی تاب و تف اشتیاقکزله سوزان و سراخی چلبی دخی سر سفره ده تشریفکزا نکراندر...

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddâdeli), 6b-80byk; 21 st./ 1 stn.; 224 x 157 mm. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Kaynaklar: OM. II. 392; DİA. 24. 306-07; H. Dilek Batislam, "Kânî'nin mensur Letâifi ve Hezeliyyâtı.", Çukurova Üniversitesi, SBE, Adana 1997, (Basılmamış Dr. tezi).

1908

88

انشاء مرغوب / İnşâ-ı Mergûb

Mektup yazma geleneğiyle ilgili olan bu eserin girişinde kısaca kitâbetin öneminden bahsedilip sonrasında muhtelif mektup şablonlarına yer verilmiştir. Bir mektup mecmuası olan bu eserin başka nüshaları ile de karşılaşmak mümkündür. Örneğin Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar 503, 2070, 2072, 4341, 6059, 6893 Millet Ktp. Ali Emiri Edebiyat 52, 53, 54.

Başı: 1b

هذا انشاء مرغوب

بسم الله الرحمن الرحيم

اما بعد ضمیر منیر ارباب معارفدن اولنلره پوشیده و نهان دکلدر که اشبو علم انشا غایت لطیف بر علمدر نتکم ولیلر سروری حضرت علی کرم الله تعالی ...

Sonu: 32a

شهود عربی محرم الحرام: م، صفر الخیر: ص، ربیع الاول: ر، ربیع الآخر: ر، جمادى الاول: ج، جمادى الآخر: ج، رجب الفرد: ب، شعبان المعظم: ش، رمضان الشریف: ن، شوال المکرم: ل، ذی القعدة الشریف: ذ، ذی الحجة الشریف: ذ. تمت الانشا بعناية الله ... سوده حقیر محمد سعید .. س نة ١٢٣٨.

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddâdeli), 32 yk; 11 st./ 1 stn.; 230 x 159 mm.

Kayıtlar: Nüsha, 1248/ 1832-33 yılında istinsah edilmiştir.

1909

89

انشاء مرغوب / İnşâ-ı Mergûb

Bu eserde bir inşâ mecmuası olup muhtelif mektup şablonlarını ihtiva etmektedir. Eserin elimize ulaşan görüntülerinde sonu net olarak görünmemektedir.

Başı: 1b

هذا کتاب انشاء مرغوب محلنده ... بو اسلوب اوزره یازیلور

پرورده نفع فراوانی و شرمنده لطف و احسانی اولدوغم دولتلور ومرحتلو اوستادم افندم...

حکمت - Hikmet

HİKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

ISSN: 2458-8636

FT: Türkçe, harekeli nesih (reddâdeli), 131 yk; 12 st./ 1 stn.; 223 x 160 mm. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Kahverengi, şemseli ve suyuollu cilt. Cilt tahrip olmuş, şiraze dağılmıştır. Yazmanın her tarafında yoğun kurt yenikleri bulunmaktadır.

1910

90

İnşâ-ı Mergûb/انشاء مرغوب

Elimizde yeterli görüntüsü olmadığından tam olarak tavsifini yapamadığımız bu eserin de bir inşâ mecmuası olduğunu bahsi geçen koleksiyonun daha evvel hazırlanan kataloğundan anlamaktayız.

Baş (1b)

هذا كتاب ديباجة انشا
بسم الله الرحمن الرحيم
حمد بي غايه و ثناي بي نهايه وال واجب...

FT: Türkçe, divanî, 18 yk; 11 st./ 1 stn.; 201 x 154 mm.

Kayıtlar: Eser 1151/ 1738-39 yılında istinsah edilmiştir.

1911

91

İnşâ Mecmûası /إنشا مجموعه سي

Derleyeni belirsiz olan bu eser bir inşâ mecmuasıdır. Eserde farklı mevki ve makamlar arası mektuplaşma örnekleri verilmektedir. Bu eserdeki ilk örnekler, paşaların paşalara mektuplarını söz konusu etmektedir. Mektuplar 29b’de sona ermektedir. 29b-30a arasında bir İran seferi özetlenmektedir.

Başı: 1b

پاشالردن بر برلرینه بویله یازیلور
سعادتلو مکرمتلو مودتلو قرنداش اعزم پاشای جلیل الشان حضرتلرینک رشک آور فردوس اعلا اولان...

Sonu: 29b

...درج بیوریلان اخبار بهجت اثارلرندن فوق ما یتصور سرور بسیار وحبور بی شمار حاصل اولمشدر که تحریر و بیانندن خامه و زبان عاجز وبالاندر باقی تمت.

FT: Türkçe, nesih, 1b-30b yk; 13 st./ 1 stn.; 222 x 161 mm. Mukavva üzeri bir kağıtla kaplı çâr kûşe cilt.

Kayıtlar: 1a’da Mollâ Mustafâ b. El-Hâc Süleymân’a ait bir mülkiyet kaydı vardır. Aynı sayfada yer alan bir şukkada da “Mollâ Mustafâ b. El-Hâc Süleymân’ın inşâsıdır.” kaydı bulunmaktadır.

1912

92

İnşâ Mecmûası /إنشا مجموعه سي

Muhtelif mektup örneklerini havi bir inşâ mecmuasıdır. Derleyeni belirsizdir.

Başı: 1b

مستقیم وشرع شریفیله بر کمسنه طریق بدعتی و ظلم وریجیه اونتمیوب هر خصوص که...

Sonu: 14b

وقهوه وار بنم افندم دعادن اخراج بیوره سز امین امین

FT: Türkçe, divanî, 14 yk; 11 st./ 1 stn.; 208 x 220 mm. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Cildi kopmuştur.

İndeksler

ESER ADLARI İNDEKSİ

Eser adı	Kütüphane no	Katalog no
Akâ'id Risâlesi	563/9	13
Dâstân-ı (Vefât-ı) Hazret-i Fâtıma	563/13, 904/3	70, 71
Dâstân-ı (Vefât-ı) İbrâhîm	563/14	72
Dekâiku'l-Ahbâr	865/1, 870/4	35, 36
Ebyât-ı Kânî	1907/1	84
Emsile Şerhi	35	46
Fezâ'ilü'l-Cihâd	1303	40
Gülşen-i Hulefâ	1596	47
Haber-i Hasan ve Hüseyin	731/10	73
Hadikatü's-Sü'edâ	1704	80
Hikâyet-i Temîm-i Dârî	879/3	74
Hulviyyât-ı Şâhî	732	5
İbretnâme (İbretnümâ)	1719	54
İlmihâl	587/4, 736, 977/2	15, 16, 17
İlmihâl	730, 737	18, 19
İlmihâl	733	21
İlmihâl	734	22
İlmihâl	735	23
İnşâ Mecmûası	1905/1	87
İnşâ Mecmûası	1911	92
İnşâ Mecmûası	1912	93
İnşâ-ı Mergûb	1908	89
İnşâ-ı Mergûb	1909	90
İnşâ-ı Mergûb	1910	91
Kâmûsu'l-Elfâzi'l-Askeriyye	249	41
Karabaş Tecvîdi	587/1	3
Kemâliyye	1780/2	56
Kırk Su'âl	865/3	37
Kırk Vezîr Hikâyesi (Kitâbu Erba'în Subh u Mesâ)	1943	86
Kıssa-i İblîs	563/1	8
Kıssa-i Yûsuf	1942	85
Kıyâmet Alâmetleri	563/4	10
Kitâb-ı İlmü'l-Akâyid	731/1	20
Kitâb-ı Rûmî Kara Ahmed Efendi	563/5	11
Kitâbu'l-Menâfi' fit-Tıbb	1780/5	59
Kitâbu't-Tıbbi'n-Nebî aleyhi's-selâm	1780/4	58
Lûgat-ı Ahterî	252, 253	43, 44
Menâsikü'l-Hac	904/2	7
Muhammediyye	1700, 1701, 1702, 1703/1	76, 77, 78, 79
Muhtasar fi't-Tıbb	1780/3	57
Münâcât-ı Mûsâ	539/2	53
Münşe'ât-ı Kânî	1907/2	88
Peygamberler ve Pâdişâhlar Şeceresi	1652	50
Peygamberler ve Pâdişâhlar Şeceresi	1653	51
Risâle fi'l-Futuk	1781/1	60
Risâle-i Bey' u Şirâ (Mu'âmelât)	745/2	6
Risâle-i Fevâ'idü'l-Emâlî ve Ferâ'idü'l-Le'âlî (Risâle-i Üstüvânî Mehmed Efendi)	738, 739	24, 25
Risâle-i Kadızâde Efendi	740/3	31
Risâle-i Rûmî Ahmed Efendi	740/2	30
Risâle-i Tecdîd-i İmân	563/6	12
Rûhî Târîhi	1650	49
Sâat-nâme	866, 867, 868	62, 63, 64
Sübhatü'l-Ahbâr	1654	52
Şerh-i Amentü Billâh	824/6	38
Şerh-i Vasiyyetnâme-i Birgivi	743, 744, 745/1	32, 33, 34
Şurûtu's-Salât	563/11	14
Şükürnâme	563/7	69
Ta'bîrnâme	904/1	65

Tahte'l-lafz (Satraltı) Arabî-Türkî Lügat	1703/2	45
Tahte'l-lafz (Satraltı) Kuran Tercümesi	262	1
Tecvîd Risâlesi	408/4	2
Tecvîd Risâlesi	563/15	4
Tercüme-i Hulâsa fî Fenni'l-Cirâha	1780/1	55
Tercüme-i Mukaddime-i İmâm-ı A'zam	563/2	9
Tibrü'l-Mesbûk fî Cihâdi Guzâtî'l-Cezâ'ir ve'l-Mülûk	1640	48
Topçu Risalesi	1513	61
Tuhfe-i (lûgat-ı) Şâhidî	251	42
Tuhfetü'l-Mülûk	1547	66
Tuhfetü'l-Vüzerâ	1905/2	68
Vasiyyet-i Resûl	539/3	67
Vasiyyetnâme-i Birgivî	740/1, 741, 742, 865/2	26, 27, 28, 29
Vesiletü'n-necât (Mevlid-i nebî)	1781/3, 1866, 1867	81, 82, 83
Yüz Hadîs Yüz Hikâye	539/1	39
Zemmü'l-Fenâ	904/4	75

YAZAR ADLARI İNDEKSİ

Yazar adı	Kütüphane no	Katalog no
Abdülvehhâb b. Şeyh Cemâlüddîn Yûsuf b. Ahmed el-Mârdânî	1780/5	59
Ahmed Mısri	1943	85
Ahterî, Muslihuddîn Mustafâ b. Şemsüddîn Ahmed el-Karahisârî	252, 253	43, 44
Alî b. Muslihuddîn, Bozkırlı (?)	904/4	74
Bâkî, Abdülbâkî Mahmûd	1303	40
Bedreddîn Alî es-Sadrî el-Konevî	743, 744, 745/1	32, 33, 34
Birgivî, Takiyyüddîn Mehmed b. Pîr Alî	740/1, 741, 742, 865/2	26, 27, 28, 29
Cerrâh Mes'ûd	1780/1	55
Darîr, Mustafâ b. Yûsuf b. Ömer ed-Darîr Erzurûmî	539/1	39
Dâvûd b. Muhammed el-Karsî	824/6	38
Ebü'l-Hasen İsmâ'îl b. İbrâhîm b. İsfendiyâr b. Bâyezîd b. Âdil	732	5
Fuzûlî, Mehmed b. Süleymân	1704	79
Gelibolulu Yazıcıoğlu Mehmed b. Sâlih	1700, 1701, 1702, 1703/1	75, 76, 77, 78
Hamza Efendî ed-Dârendevî	6	745/2
Hüseyn Efendî	563/6	12
Kadızzâde Efendî	740/3	31
Kânî, Ebûbekir	1907/1, 1907/2	83, 87
Karabaş Velî, Alâ'eddîn Alî Efendî el-Halvetî el-Atvel	687/1	3
Kırşehirli İsâ	563/14	71
Köse Efendî	35	46
Lâmi'î, Mahmûd b. Osmân b. Alî Bursevî	1719	54
Mevlânâ Firâkî	865/3	37
Mustafâ b. Hasan	1640	48
Mustafâ Hibetullâh b. İbrâhîm b. İsmâ'îl	866, 867, 868	61, 62, 63
Nazmîzâde Hüseyn Murtazâ b. Seyyid Alî el-Bağdâdî	1596	47
Rûhî, Fâzıl b. Şeyhülislâm Zenbillî Alî	1650	49
Rûmî, Ahmed b. Mehmed Rûmî Akhisârî (Saruhânî)	740/2	30
Süleymân Çelebi	1781/3, 1866, 1867	80, 81, 82
Şâhidî, İbrahim Dede b. Sâlih el-Muğlavî	251	42
Şükrollâh Muhammed b. Mahmûd b. Hacı Dilşâd eş-Şirvânî	1780/2	56
Üstüvânî, Mehmed b. Ahmed b. Mehmed eş-Şâmî	738, 739	24, 25
Yûsuf b. Abdullatîf	1654	52
Yûsuf Meddâh	1942	84

Kütüphane/Katalog Numarası İndeksi

Katalog no	Kütüphane no
1	262
2	408/4
3	587/1
4	563/15
5	732
6	745/2
7	904/2
8	563/1
9	563/2
10	563/4
11	563/5
12	563/6
13	563/9
14	563/11
15	587/4
16	736
17	977/2
18	730
19	737
20	731/1
21	733
22	734
23	735
24	738
25	739
26	740/1
27	741
28	742
29	865/2
30	740/2
31	740/3
32	743
33	744
34	745/1
35	865/1
36	870/4
37	865/3
38	824/6
39	539/1
40	1303
41	249
42	251
43	252, 253
44	253
45	1703/2
46	35
47	1596
48	1640
49	1650
50	1652

51	1653
52	1654
53	539/2
54	1719
55	1780/1
56	1780/2
57	1780/3
58	1780/4
59	1780/5
60	1781/1
61	1513
62	866
63	867
64	868
65	904/1
66	1547
67	539/3
68	1905/2
69	563/7
70	563/13
71	904/3
72	563/14
73	731/10
74	879/3
75	904/4
76	1700
77	1701
78	1702
79	1703/1
80	1704
81	1781/3
82	1866
83	1867
84	1907/1
85	1942
86	1943
87	1905/1
88	1907/2
89	1908
90	1909
91	1910
92	1911
93	1912

KAYNAKLAR

- Birnbaum, Eleazar, (1983a), “Turkish Manuscripts: Cataloguing since 1960 and Manuscripts Still Uncatalogued, Part 1: The Berlin Catalogue” , *Journal of the American Oriental Society*, 103, sy. 2, s. 413-420.
- Birnbaum, Eleazar, (1983b), “Turkish Manuscripts: Cataloguing Since 1960 and Manuscripts Still Uncatalogued. Part 2: Yugoslavia, Bulgaria, Romania”, *Journal of the Oriental Society*, 103, s. 515-532.
- Birnbaum, Eleazar, (1983c) “Turkish Manuscripts: Cataloguing since 1960 and Manuscripts Still Uncatalogued, Part 3: U.S.S.R., Iran, Afghanistan, Arab Lands (except Palestine), Israel and Palestine, India and Pakistan, China”, *Journal of the American Oriental Society*, 103, sy. 4, s. 691-707.
- Birnbaum, Eleazar, (1984a), “Turkish Manuscripts: Cataloguing since 1960 and Manuscripts Still Uncatalogued, Part 4: Hungary, Czechoslovakia, Poland, Great Britain, Ireland, The Netherlands, Belgium, France, Germany, Switzerland, Austria, Italy, Finland, United States, Canada”, *Journal of the American Oriental Society*, 104, sy. 2, s. 303-314.
- Birnbaum, Eleazar, (1984b), “Turkish Manuscripts: Cataloguing since 1960 and Manuscripts Still Uncatalogued, Part 5: Turkey and Cyprus”, *Journal of the American Oriental Society*, 104, sy. 4, s. 465-503.
- Birnbaum, Eleazar, (1999), “Turkish Manuscripts: Cataloguing since 1960 and Manuscripts Still Uncatalogued, Part 6: Turkish and Persian Manuscripts in Morocco”, *Journal Asiatiaue* 287, sy. 2, , s. 433-55.
- Birnbaum, Eleazar, (2000), “Turkish Manuscripts Victims of War: Turkish Manuscripts, Part 7: Oriental Institute, Sarajevo Section1”, *Journal of Turkish Studies / Türklük Bilgisi Araştırmaları (Âgâh Sırrı Levend Hâtıra Sayısı)*, C. XXIV/3, , s. 39-80.
- Birnbaum, Eleazar, (2005), “Burnt Boks: A Catalogue of Some Turkish Manuscripts Destroyed in the 1992 War in Bosnia”, *Şinasi Tekin Anısına Uygurlardan Osmanlıya*, Simurg Yayınları, İstanbul.
- Demirayak, Kenan; Çöğenli, M. Sadi, (tarihsiz), *Türkçe Çevirileriyle Sarf Mecmuası*, İstanbul, Cantaş Yayınları.
- Yazar, Sadık, “Yeni Bir Nüshayla Değişen Fotoğraf: Yûsuf-ı Meddâh’ın (ö. XIV. yy) *Kıssa-i Yûsuf*’u ya da Erzurumlu Darîr *Kıssa-i Yûsuf* Adlı Bir Mesnevi Yazmış mıdır?”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. 18, Aralık 2018, ss. 681-719.

Doç. Dr. Ahmet Tanyıldız

Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Diyarbakır/TÜRKİYE
ahmettanyildiz@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8874-8544

Dr. Öğretim Üyesi Oğuzhan ŞAHİN

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
İzmir / TÜRKİYE
ogsahin@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0196-8748

**KEMÂL PAŞAZÂDE'NİN FARŞÇADAKİ
YÂ HARFİNE DAİR BİR ESERİ:
YÂİYYE RİSÂLESİ**

KEMAL PASHAZADEH'S ONE WORK
RELATED TO "LETTER YA" IN PERSIAN:
YAIYYA TRACT

DOI Number: 10.28981/hikmet.499938

ÖZ

XVI. yüzyılın en önemli âlim, mütefekkir ve şairlerinden olan Kemâl Paşazâde Şemseddin Ahmed Efendi; dinî, tarihî, ilmî ve edebî mahiyette 200'ün üzerinde eser telif etmiş velûd bir şahsiyettir. Bu çalışmada değerlendirilmesi hedeflenen *Yâiyye Risâlesi* de Kemâl Paşazâde'nin Fars gramerinde önemli bir yeri olan *harf-i yâ*'nın (ﻱ) nitelikleri ve işlevleri üzerine kaleme aldığı bir eserdir. Çalışmamızda *Yâiyye Risâlesi*'nin mahiyetine, muhtevasına ve nüshalarına temas edildikten sonra metnine yer verilecektir. Çalışmanın mihveri metin kısmında verilen bilgilerdir.

Anahtar Kelimeler: Kemâl Paşazâde, *Yâiyye Risâlesi*, Farsça, Harf-i Yâ (ﻱ).

ABSTRACT

Kemal Pashazadeh Shemseddin Ahmed Efendi, one of the most important scholars of the 16th century, thinkers and poets; is productive person who has written more than 200 works of art on religious, historical, scientific and literary nature. In this study, *Yaiyya* which is aimed to evaluate is a work that Kemal Pashazadeh has written on the qualities and functions of the letter *yâ* (ﻱ), which has an important place in Persian grammar. After mentioning the quality, content and copies of the *Yaiyya* tract, the text transcription of it will be included in our study. The core structure of study is information given on the text section.

Keywords: Kemal Pashazadeh, *Yaiyya Tract*, Persian, Letter *Yâ* (ﻱ).

Giriş

Kemâl Paşazâde Şemseddîn Ahmed Efendi (ö. 1534), şeyhülislâmlık başta olmak üzere kazaskerlik, kadılık ve müderrislik gibi ilmî ve idarî makamlarda görev almış üst düzey bir devlet ve ilim adamıdır. Fıkıh, kelâm ve tarih gibi alanlardaki müellefâtına ek olarak dil ve edebiyata dair kaleme aldıkları, onun bu çok yönlü ilmî şahsiyetinin detaylarını teşkil etmektedir.¹ Bu etkileyici portresi çeşitli çalışmalara konu olan şeyhülislâmın Arap dili ve edebiyatına -bunun yanı sıra Fars diline- dair telifleri de dikkat çekicidir.² Kemâl Paşazâde'nin dil ve edebiyata dair bu teliflerini -Batı orijinli belli alanlarda uzmanlaşmaya çalışan bilim modelinden önce- revaçta olan "küllî âlimlik" modeline bağlayabileceğimiz gibi, dönemin zihnî dünyasında dil ve belâğatin, entelektüelliğin vazgeçilmez bir parçası oluşuna da bağlayabiliriz. Zira şerh, tefsir gibi klâsik telif türlerinde karşımıza çıkan gramatik tahliller,³ Arapça-Farsça kelimelerin doğru telaffuz ve yazılışını vurgulamak için yazılan galatât risaleleri ve bazı kelimelerin imlâsına dair bilgi veren risaleler/metinler dönemin ulemâsı için dil ve belâğatin ne denli önemli olduğunun bir göstergesidir.⁴ Bu sebeple şerhlerde gördüğümüz gramatik tahliller, dil-ma'nâ odaklı açıklamalar ve tasavvufi tevillerle birlikte metnin ayrılmaz bir parçası hüviyetindedir.⁵

¹ Kemâl Paşazâde'nin hayatı, fıkıhçılığı, kelâmî görüşleri, tarihçiliği, edebî yönü, dil ve edebiyat alanındaki çalışmaları için bkz. (Bolay, Yedi yıldız ve Yazıcıoğlu, 1986), (İnanır, 2015), (Demirel, 1996), (Kaçar, 2010), (Saraç, 1999), (Turan, 2002: 238-240), (Özen, 2002: 240-242), (Çelebi, 2002: 242-244, 245-247), (Saraç, 2002: 244-245).

² Kemâl Paşazâde'nin Arap dili ve edebiyatına dair telifleri için bkz. (Gürkan, 2009: 135-165)

³ Fazlurrahman'ın sarf ettiği şu sözler gramatik tahlillerin tefsirlerin dokusuna ne derece sindiğinin açık ifadesidir: "Ortaçağ tefsirlerinin büyük bir kısmı sadece gramer tahlilinden ibarettir. Beyzâvî'nin (ö. 1286) medreselerde devamlı okutulan meşhur tefsiri bile bu türden bir tefsirdir. İşte böylece insanı sarsan ve inkılâpçı bir özelliği olan Kur'an gibi dinî bir kitap, **gramer** ve **hitabet süprüntüleri** altında gömülü kalmaya mahkûm edilmiştir." (Fazlurrahman'dan naklen Kara, 2010: 36)

⁴ Galat ve imlâya dair Kemâl Paşazâde ve Ebussuûd Efendi'nin risaleleri için bkz. (Develi, 1997), (Turan, 2000), (Dağlar, 2008), (Kültürel, 2008).

⁵ Bu bağlamda İsmâîl Rusûhî-i Ankaravî'nin Mesnevî şerhinden alınan aşağıdaki beytin şerhi gramatik tahlillerle mana odaklı kısmın kompozisyon olarak nasıl bütünleştiğini gösterir niteliktedir: "*Sad hezârân defter-i eş'âr bûd / Piş-i harf-i Ummiyîyeş âr bûd*. Nice yüz bin şi'rlerin defteri ve şâ'irlerin efsahı var idi, ol 'âlemün bir Ümmîsinün harfi önünde ol eş'âr 'ayb u 'âr oldi. Yâhud ol Hazretün ümmîliği harfinün önünde 'umûmen defter-i eş'âr 'ayb u 'âr oldi. *Ummiyîdeki yâlarun* evvelkisi nisbet içündür ve ikincisi vahdet içündür. Yâhud masdariyye ola. Zamîr-i gâyib olan -eş mukaddemâ *ân ma'nâ* dimekle işâret buyurdıkları 'âlem-i ma'nâya râci'dür. Ve eş'âra dahî râci' olsa câ'izdür, velâkin el-evvelînu evlâ. Ve *Ummîden* murâd Hazret-i Muhammeddür aleyhisselâm. Ve ol Hazrete *Ümmî* dinilmede bir iki vech vardur. Evvelâ bir şey okımayup ve üstâddan bir 'ilm ta'lîm eylemedüğü için Ümmî didiler ki anadan nice toğdıysa gayrun ta'lîmine muhtâc olmayup öyle zuhûr eyledi. Sâniyen *ümm* asl ma'nâsınadır. Pes *Ümmîden* murâd inde't-tahkîk *ümmü'l-kitâbdur*. Ol Hazrete *Ümmî* diyü ümme nisbet kılmak, anun ilminün *ümmü'l-kitâba* mensûb olduğundan 'ibâretdür. Ve ol Hazretün 'asr-ı şerîfnde efsah-ı fusahâ ve eblağ-ı bülegâ çok idiler. Ve Mekke-i Mükerrreme'de bunların bir nâdiyeleri var idi. Gelüp ol mevzî'de cem' olup biri birleriyle tehaddî eylerlerdi. Hattâ bu eclden bergüzîde ve 'âlf-kadr seb'a-i mu'allaka sâhibi yedi şâ'ir var idi kim anların şi'ri i'câz mertebesini bulmuşdı. Ve bunların her biri 'alâ-sebîlî't-tehadfî şi'rlerin getirüp bâb-ı Ka'beye ta'lîk kılmışdı. Çün kim hatm-i rusûl, muktedâ-yı küll Hazret-i Fahr-ı Kâ'inât aleyhi ekmelü't-tahiyyât bunların da'vetine ba's olındukda ve bunlara Hazret-i Hak cânibinden Kur'ân-ı 'Azîm'ile tehaddî kılındukda, aksar-ı suveren bir sûreyi getürmege ve ana nazîre dimege 'âciz ü fûrû-mânde olup her birinün eş'ârı kendülere 'ayb gelüp giceyle Ka'be kapusından şi'rlerini uğrıldılar. Ve ol Hazret'ün lisân-ı şerîfnden zuhûr eyleyen hurûf u kelîmât misillü kelîmât u hurûfun nazîresine kâdir olamayup her biri ihtifâ kıldılar." (Tanyıldız, 2010: 407).

Kemâl Paşazâde'nin, Farsçadaki yâ harfinin keyfiyetini ele aldığı *Yâiyye Risâlesi* aslında konunun uzmanı denebileceklere bir meydan okuyuşun belgesidir. Çok da alışık olunmayan bir şekilde hamdele ve salvele yerine sebep-i telifle başlayan risalenin bu satırlarından anladığımıza göre Kemâl Paşazâde, kendi tabiriyle, meydân-ı Fûrs'ün fârislerinden olan erbâb-ı fazl ile Farsçadaki *harf-i yâ'yı* münazara etmektedir. Mecliste bulunanlardan biri *yâ harfinin* ancak beş farklı türünün olabileceğini iddia edince Kemâl Paşazâde buna karşı çıkmış ve *yâ harfinin* on, hatta ondan da fazla nevinin bulunduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine oradakiler müelliften bu iddiasını ispat için örnekler talep edince Kemâl Paşazâde onlara cevap olarak *Yâiyye Risâlesi*'ni kaleme almıştır.

Kemâl Paşazâde, her ne kadar *yâ harfini* tartıştığı meclistekilerin bazıları tarafından devrinin Zemahşerî'si ilan edilse de bu risalenin Farsça metinlere yapılan şerhlere önemli ölçüde yön verdiğini söyleyebilmek kolay değildir. Örneğin onun, "*Masdariyye mezkûr harfün [yâ harfinin] ma'ânîsinden degüldür. (1b)*" şeklindeki itirazının şârihler katında çok da karşılık bulmadığını kendisinden takriben yetmiş yıl sonra vefat eden Şem'î'nin (ö. 1602-3?) şerhlerindeki birçok örnekten anlamak mümkündür.⁶ Bunun yanında *Yâiyye Risâlesi*'nde "terim" olarak önerilen *yâ-yı ibhâm*, *yâ-yı infirâd* gibi ibarelerin de o dönem şerhlerinde -en azından Şem'î'de- karşılık bulunduğunu söyleyemeyiz. Başta Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Nizâmî-i Gencevî, Hâfız-ı Şîrâzî ve Sa'dî-i Şîrâzî gibi şâirlerin eserleri olmak üzere Fars edebî metinlerini Türkçe şerh eden şâirlerin harf-i yâ'nın niteliklerine ve çeşitlenmesine dair fikirleri ile Kemâl Paşazâde'nin *Yâiyye*'sinde *harf-i yâ'yı* tasnif etme yöntemi arasında bir mukayeseye kalkışmak müstakil bir araştırmanın konusu olduğu için burada söz konusu meseleye kısaca değinmeyi şimdilik yeterli görüyoruz.

1. Kemâl Paşazâde'nin Yâiyye Risalesi

1.1. Muhtevası

Kemâl Paşazâde, *Yâiyye*'de son derece dikkatli ve özenli bir üslup kullanmıştır. Metin boyunca ileri sürdüğü fikirleri destekler mahiyette açıklayıcı notlar, mukayese unsuru olacak ibareler, dayanak oluşturacak alıntı metinler ve manzumeler eklemekten kaçınmamıştır. Müellifin risâlede âyet-i kerîme ibarelerinden darb-ı mesellere; Zemahşerî ve İbn Sînâ gibi şahsiyetlerin dil bilgisi ile ilgili teorik fikirlerinden Firdevsî, Rûdegî, Hâfız ve Sa'dî gibi usta şâirlerin şiirlerine kadar geniş bir yelpazede metinlere müracaat ettiği, bu metinlerdeki örnek kelimeleri tahkik ettiği görülür.

⁶ Şem'î, Şerh-i Mesnevî'nin birçok yerinde harf-i yâ için "yâ-yı masdariyye" tabirini kullanmıştır. Söz gelimi, Mesnevî'nin birinci cildinde geçen "Tâ buguft u gûy-ı bîdârî derî" mısramı şârih şöyle şerh etmiştir: "Mâdâm ki bîdârlıgün güft ü gûyındasın. Ya'nî mâdâm ki makâlât-ı zâhire ile mukayyedsin ve andan zevk eylersün. Derguft u gûy-ı bîdârîyî takdîrindedür. Bîdârîde **yâ masdar** içündür. Derîde yâ hitâb içündür." Bkz. (Dağlar, 2009: 387). Bu mısramın şerhi İsmâil Rusûhî-i Ankaravî'de de aynı minvalde yapılmış ve "bîdârî"deki yâ'nın masdariyye olduğu vurgulanmak suretiyle Kemâl Paşazâde'nin reddettiği yâ'nın masdariyye şekli kabul edilmiştir. Bkz. (Tanyıldız, 2010: 420). Şem'î'deki örneklerden bazıları için bk. (Dağlar, 2009: 236), (Şahin 2012: 472, 484, 690, 963)

Risâlede anlatımın ağırlık merkezini, herhangi bir konu başlığını izah ederken değerlendirdiği şiir parçacıkları ve örnek ibarelerin etimolojisi teşkil etmektedir. Bununla birlikte risâlenin kimi kısımlarında külfetin maksadı aştığını söylersek abartmış olmayız. Söz gelimi harf-i yâ ile ilgili bir husus anlatılırken *fâide* veya *kâide* alt başlıklarındaki ince detaylarla mevzuun dağıldığı, sözün uzadığı görülmektedir. Bu yöntemin müellifin erbâb-ı Fürse mukabele etmek üzere konuyu bütün incelikleriyle bildiğine ve misallerle zenginleştirdiğine ilişkin bir iddia ve meydan okuma amacı taşıdığını düşünmek de mümkündür.

Risalenin şablonuna gelince, müellif mukaddime kısmında risâleyi nasıl tasnif ve telif ettiğini özetledikten sonra genel ifadelerle Farsçada kelime sonuna gelen *harf-i yâ'nın mebânî, ma'ânî ve zevâyid* şeklinde üç farklı cinsten tasnif edilebileceğini belirtmekte; ardından bu üç başlık altında dokuz ma'nâ ile harf-i yâyı anlatmaya başlamaktadır. Müellife göre harf-i yânın hurûf-ı mebânî ve hurûf-ı ma'ânî adı altında:

1. hitâb,
2. vasfiyyet,
3. nisbet (ma'dûd ma'nâsını ifade eden bir alt şubesi daha vardır.)
4. vahdet (killet, kesret, garâbet şeklinde üç şubesi daha vardır.)
5. ibhâm (tahkîr, ta'zîm ve tehvîl şeklinde üç şubesi daha vardır.)
6. ta'lîk (temennî, tertîb ve vasıyyet/sipâriş şeklinde üç şubesi daha vardır.)
7. me'âl,
8. nefy,
9. infirâd

ve bunlara ilaveten hurûf-ı zevâyid olmak üzere toplam yirmi farklı kullanım alanı bulunmaktadır. Bununla birlikte mukaddime kısmında çerçevesi çizilen tasnif yönteminin metin içerisinde kısmi değişikliklere uğradığı da görülmektedir. Müellifin vukufiyetle kaleme aldığı *Yâiyye Risalesi'nin* genel çerçevesi ve muhtevası aşağıdaki tabloda çıkarılmaya çalışılmıştır:

Farsçada kelime sonuna eklenen <i>harf-i yâ</i> üç cins olarak karşımıza çıkar	
Cins-i Evvel: Hurûf-ı Mebânî (Harf ve Heceler)'den olanlar	Kelimeyi oluşturan asıl harf ve hecelerdir. <i>Binây, serây, ney</i> kelimelerindeki <i>harf-i yâ</i> gibi.
Cins-i Sâni: Hurûf-ı Ma'ânî (Edatlar)'den olanlar.	Edat ve bağlaç görevinde olan harflerdir. <i>Nî</i> (harf-i nefy)'deki <i>harf-i yâ</i> gibi.
Cins-i Sâlis: Hurûf-ı Zevâyid (Ziyade Harfler)'den olanlar	Sözü güzelleştirmek ve telaffuz kolaylığını sağlamak için eklenen seslerdir. <i>Bâ, bî, ber</i> ibarelerini <i>ebâ, ebî, eber</i> okumak gibi.

Cins-i Evvel ve Cins-i Sâni' den (Mebânî ve Ma'ânî'den) Olan Harf-i Yâ , dokuz ma'nâdan oluşur.	
1. Yâ-yı Hitâb	Hitapta kullanılır. Hem isimde hem fiilde (mâzî ve muzârî') gelebilir. Çûnî (Nicesin?); kerdî (İşledün mi?); mî-kunî (Şimdi işler misin?) gibi.
2. Yâ-yı Vasfiyyet	Sıfat ve vasıf durumunda gelir. <i>Zergerî</i> (kuyumculuk), <i>germî</i> (sıcaklık), <i>serdî</i> (soğukluk) gibi. Kelime <i>hâ-yı sâkine</i> ile bitiyorsa sonuna <i>kâf-ı Fârsî</i> eklenerek oluşturulur: <i>hâcegî</i> , <i>zindegî</i> gibi.
3. Yâ-yı Nisbet	Kelimenin sonuna gelen bu harf-i yâ bir şeye nisbeti ve aidiyeti ifade eder. <i>Türkî</i> (tâife-i Türk'e mensûb dimekdür); <i>Çînî</i> (vilâyet-i Çîn'e mensûb dimekdür) ibareleri gibi. Yâ-yı nisbet ikiye ayrılır: Nisbet-i lâzime: <i>Tâzî</i> ibaresindeki <i>harf-i yâ</i> gibi. (<i>Tâz</i> ism-i masdardur <i>tâzîdenden</i> . <i>Tâz</i> ism-i masdar olduğu gibi <i>tâzendîden</i> , <i>tâzîden</i> çapmakdur. Şol at ki anda ol hâlet ola ana <i>tâzî</i> dirler. <i>Tâzî</i> , 'Arabî ma'nâsına da gelür. <i>Tâzî</i> ve <i>Derî</i> dirler. <i>Dahhâk-i Tâzî</i> 'ibâretindeki <i>Tâzî</i> bu ma'nâyadur. Burada <i>yânun</i> medlûl olan nisbet <i>nisbet-i lâzimedür</i> .) Nisbet-i gayr-ı lâzime: <i>Kitâbî</i> kelimesindeki <i>harf-i yâ</i> gibi. (Dîn-i semâvîden dîn-i gayr-i semâviyyeye intikâl câyizdür. Ol sebebden <i>kitâbîmün</i> kitâba nisbeti gayr-ı lâzimedür.) Bir şubesi daha vardır. 1. Ma'dûd anlamı bildiren harf-i yâ, yâ-yı nisbetin bir şubesidir. Mesela <i>yekî</i> kelimesinin sonuna eklenen harf-i yâ ma'dûd ma'nâsına gelir. Aslı yâ-yı nisbettir. <i>Yek</i> 'in anlamı <i>bir</i> 'dir, <i>yekî</i> ise ma'dûddur, anlamı <i>bir nesne</i> demektir. Aded murad edilirse <i>yek</i> , dü, se denir. Ma'dûd kast edilirse <i>yekîrâ dîdem</i> [<i>birini gördüm</i>] denir; <i>yekrâ dîdem</i> denmez. <i>Yek kes</i> [<i>bir kişi</i>] denir <i>yekî kes</i> denmez. Bu harf-i yâ'nın delaleti sadece nisbet değildir. Bu sebeple bu yâ, yâ-yı nisbetin bir şubesi olması daha münasıptir.
4. Yâ-yı Vahdet	Mukâbili kesrettir. Farsçada teklik kastedildiğinde kelimenin sonuna bir <i>harf-i yâ</i> eklenir. <i>Makâmî</i> (bir makâm) gibi. Bu ma'nâda yapı itibarıyla <i>yâ-yı vahdet</i> olan ama anlam açısından kısmen farklı olan üç şube daha vardır:

	<p>1. Killet: Azlığı ifade eder. <i>Farkî nîst</i> (herhangi bir fark yoktur.) gibi.</p> <p>2. Kesret: Vahdetin zıddı için istiâre olunan durumlarda bu <i>harf-i yâ</i> gelir. <i>Be-kîn leşkerî geşt her leşkerî</i> (efrâd-ı leşkerden her ferd kendi başına birçok leşker oldu) mısraında bulunan ilk <i>leşkerî</i> kelimesinin sonundaki <i>harf-i yâ</i> gibi.</p> <p>3. Garâbet: Farsçada vahdete delalet eden ama ma'nâ açısından garâbet ifade eden <i>harf-i yâ</i>'dır. <i>Ân mehî ki ne-dîdeş felek be-hâb</i> (Şol bir ay ki felek anı düşünde görmemişdür) ibaresinde yer alan <i>mehî</i> kelimesinin sonundaki <i>harf-i yâ</i> gibi.</p>
<p>5. Yâ-yı İbhâm</p>	<p>Anlam açısından belirsizlik bildiren <i>harf-i yâ</i>'dır. <i>Miyân-ı işân farkî nîst</i> (aralarında az ve çok cins-i farkdan nesne yoktur) ibaresinde bulunan <i>farkî</i> kelimesinin sonundaki <i>harf-i yâ</i> gibi.</p> <p><i>Yâ-yı İbhâm</i>'ın üç şubesi daha vardır:</p> <p>1. Tahkîr: Farsçada nekre görevindeki <i>harf-i yâ</i> ile tahkîr ma'nâsı kast edilir. <i>Harî bûd der-Sîstân</i> (... yoksa o, Sîstân'da herhangi bir eşek idi.) ibaresinde yer alan <i>harî</i> kelimesinin sonundaki <i>harf-i yâ</i> gibi.</p> <p>2. Ta'zîm: Yine nekre görevindeki <i>harf-i yâ</i> bazen ta'zîm için de kullanılır. "<i>Kerem dest-gîrî be-câyî ki resem</i>. (Kerem eliyle tut ki ben de öyle yüce bir makama ulaşayım.) Burada murâd mutlak menzîl degüldür, belki menzile-i azîmedür" ibaresinde bulunan <i>câyî</i> kelimesinin sonundaki <i>harf-i yâ</i> gibi.</p> <p>3. Tehvîl: Korkutma anlamı taşıyan kelimedede bulunan <i>harf-i yâ</i>'dır. <i>Ejdehâyî halka-geşte huftê zîr-i dâmenem</i> (Eteğimin altında, çöreklenmiş öyle korkunç bir ejderha uyumakta ki...) ibaresinde yer alan <i>ejdehâyî</i> kelimesinin sonundaki <i>harf-i yâ</i> gibi.</p>
<p>6. Yâ-yı Ta'lîk</p>	<p>Farsçada mâzî ve muzâri' fiilin sonuna gelen <i>harf-i yâ</i>'dır. Kelimenin ma'nâsını haberden ta'lîke çevirir. Meselâ mâzî fiilde "makâm-ı tahbîrde <i>bûd</i> denür ki ma'nâsı <i>oldı</i>dur. Makâm-ı ta'lîkde <i>bûdî</i> dinür ki ma'nâsı <i>olaydı</i>dur." Muzâri' fiilde ise "makâm-ı tahbîrde <i>ister</i> dirler, makâm-ı ta'lîkde <i>ister idi</i> dirler. 'Acem <i>hâhedî</i> dir."</p> <p><i>Yâ-yı ta'lîk</i>'in de üç şubesi vardır.</p>

	<p>1. Temennî: Farsçada temennî kasdıyla fiilin sonuna bir harf-i yâ getirilir. “Meselâ <i>nolaydı</i> diyecek yirde <i>çi bûdî</i> dirler.”</p> <p>2. Tertîb: Kastedilen ma'nânın bir tertip üzere düzenlenmesi veya peşpeşe gelmesidir. “Çü <i>ber-seng sûdî hem seng-reng // Be-ferseng reftî çekâçek-i seng</i>” (Taşın üzerine taşla aynı renkte bir delik açardın. Taşların şakırtıları arasında bir fersah giderdin.) beytinde bulunan masdarların sonundaki <i>harf-i yâ</i> gibi.</p> <p>3. Vasıyyet ve Sipâriş: Bu harf-i yâ, mâzî ve emr sîgasında kullanılır ve kelimeye sipâriş ve vasıyyet anlamı katar. <i>Bînî</i> (göresin), <i>numâyî</i> (gösteresin) kelimelerinin sonundaki <i>harf-i yâ</i> gibi.</p>
7. Yâ-yı Me'âl	Bir işin sonunun neye varacağını veya bu işin neye lâyük olduğunu, nasıl biteceğini belirtmek için masdarın sonuna eklenen <i>harf-i yâ</i> 'dır. <i>Hurdenî</i> (yiyecek içecek); <i>guftenî</i> (söylenecek söz), <i>kuštenî</i> (depelenmeğe müstehak kimse) kelimelerinin sonundaki <i>harf-i yâ</i> gibi.
8. Yâ-yı Nefy	Farsçada nefy ifade eden asıl unsur <i>nûn</i> harfidir. Fetha ile belirtildiğinde sonuna bir <i>he</i> getirilir ve <i>ne</i> (ﻧﻪ) şeklinde yazılır. Kesre ile belirtildiğinde sonuna bir <i>harf-i yâ</i> getirilir ve <i>nî</i> (ﻧﯩ) şeklinde yazılır. <i>Yâ-yı nefy</i> budur. Acemler <i>yok</i> diyecekleri zaman <i>nî</i> ; <i>yokdur</i> diyecekleri zaman <i>nîst</i> derler.
9. Yâ-yı İnfirâd	Farsçada fetha ile gösterilen <i>bâ</i> harfi maiyyeti (birlikteliği) ifade eder. Mesele <i>senûn ile gitdüm</i> diyeceği zaman <i>be-tû reftem</i> der. Bunun mukâbili infirâddır. <i>Bâ</i> harfinden sonra bir <i>harf-i yâ</i> getirilip infirâd yapılır. <i>Bî-men</i> (bensiz, ben olmadan), <i>bî-tû</i> , <i>bî-û</i> ibarelerinde <i>bî</i> 'nin sonundaki <i>harf-i yâ</i> gibi.
Cins-i Sâlis:	
Zâyid olan Harf-i Yâ:	Kelime içerisinde ma'nâ açısından herhangi bir işlevi yoktur. Lafzın suhûletle telaffuzu veya tezyîni için, şiirde ise bazen zarûret-i vezn için gelir. <i>Neyâmed</i> (gelmedi), <i>meyâ</i> (gelme) kelimelerindeki <i>harf-i yâ</i> gibi.

1.2. Nüshaları

Telif edildiği devirden itibaren ilim meclislerinde ilgi gördüğü anlaşılan bu eserin çok sayıda nüshasına tesadüf edilmektedir. Tertip, tezyin ve tezhîb yönünden göz alıcı olan kimi nüshaların yanında tahrip olmuş veya düzensiz hazırlanmış nüshalar da bulunmaktadır. Risâlenin ihtiva ettiği meseleler kimi nüshalarda anlaşılır şekilde tasnif edilmiştir. Başlıklar farklı renkteki mürekkeple (umumiyetle kırmızıyla) işaretlenmiş; müellifin dayanak olarak aldığı âyet-i kerîme ve şiir parçaları da vurgulanmıştır. Kimi nüshalar ise tertip yönünden düzenli olmakla birlikte muhteva açısından eksiktir. Risâlenin metnini Latin harflerine hazırlarken muhteva ve tertip hususiyetleri yönünden daha düzenli olan Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye Bölümü, 4751 numaralı nüshayı esas aldık. Metindeki sayfa numaralarını da aynı nüshaya göre düzenledik. Metni çıkarırken karşılaşılan birtakım soru işaretlerini gidermek için ise Milli Kütüphane 718, Reisülküttab 1210 ve Nuruosmaniye 4750 nüshalarına müracaat ettik.

Şu ana kadarki tespitlerimize göre çeşitli kütüphanelerde *Yâiyye Risâlesi*'nin müstakil 20 civarında nüshası bulunmaktadır. Külliyyat tarzındaki bazı eserlerin içinde veya çeşitli mecralarda bu risâlenin başka nüshalarına rastlamak pek tabiidir.⁷ İlgili kütüphanelerin veri tabanlarından istifade ederek ulaştığımız nüshalar şunlardır:

1. *Risâle-i Yâiyye*, Milli Kütüphane, Yazmalar Bölümü, 06 Mil Yz A 718/3, İstinsah Tarihi: 995 (1586), Yazı Türü: Nesta'lîk, 132b-153a.
2. *Risâle-i Yâiyye*, Milli Kütüphane, Yazmalar Bölümü, 06 Mil Yz A 9139/2, Yazı Türü: Ta'lîk Kırmızı, 97b-118b.
3. *Risâle-i Beyân-ı Yâ-i Fârsî*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 2749, Yazı Türü: Ta'lîk, 99b-116b.
4. *Risâle-i Beyân-ı Yâ-i Fârsî*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 2750/2, Yazı Türü: Nesih, 101b-119b.
5. *Risâle Fî-Yâiyye*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 1692/9, Yazı Türü: Ta'lîk, 128b-151a.
6. *Risâle-i Yâiyye Ez-ân Kemâl Paşa-zâde kaddesellâhu sırrahu'l-azîz*, Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Manzum, 35/1, Yazı Türü: Ta'lîk, 26b-43b.

⁷ Söz gelimi *Türkiye Yazma Eserler Kurumu*'nun yazma eser veri tabanında *Yâiyye Risâlesi* adıyla birçok kaydın olduğu görülecektir. Örnek olarak çoğunluğu yurt dışındaki kütüphanelerde bulunan eserlerin aşağıdaki künyelerine bakılabilir:

- Risâle-i Yâiyye*, İstanbul Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmalar, SHMHK Yaz. 224/1, 1b-17a.
Risâle-i Yâiyye, İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Or. 36/2, Yazı Türü: Nesta'lîk, 104b-120.
Risâle-i Yâiyye, Vatikan Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Vat. Turco 304/2, 77b-88.
Risâle-i Yâiyye, Kıbrıs Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe Yazmalar, II. Mahmud Ktp 808/1.
Risâle-i Yâiyye, Kıbrıs Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe Yazmalar, II. Mahmud Ktp 830/2, 152b-175a.
Risâle-i Yâiyye, Kıbrıs Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe Yazmalar, II. Mahmud Ktp 946/1, 1b-14a.
Risâle-i Yâiyye, Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Lugatı Turkı Talat, 13, vr. 90-105.
Risâle-i Yâiyye, Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Mecami Talat, 766, vr. 93-106.
Risâle-i Yâiyye, Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Mecâmi Turkı Talat, 72, vr. 96-113.
Risâle-i Yâiyye, Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Mecâmi Turkı, 19, vr. 12.
Risâle-i Yâiyye, Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Lugâtu Turkı, 20, vr. 17.
Risâle-i Yâiyye, Bosna Hersek Gazi Hüseyin Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, R-3616/2, vr. 113-131.
Risâle-i Yâiyye, Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Ms. Or. Oct. 1098, Berlin, vr. 61b-70b.
Risâle-i Yâiyye, Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Ms. Or. Oct. 2423, Berlin, vr. 1b-5b.

7. Risâle-i Yâiyye, Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi, 690, Yazı Türü: Nesih, 19b-31b
8. Yâiyye, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 4750, Yazı Türü: Ta'lik, 1b-24a
9. *Der-beyân-ı Yâiyye Merhûm Kemâl Paşa-zâde*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 4751, Yazı Türü: Nesta'lik, 106b-122b.
10. *Risâle-i Yâiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihad Tarlan, 184, Yazı Türü: Nesta'lik, 1b-16b.
11. *Risâle-i Yâiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 5223, Yazı Türü: Rik'a, 1b-17a.
12. *Risâle-i Yâiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 5457, Yazı Türü: Nesih, 1b-14a.
13. *Risâle-i Yâiyye Ez-ân Kemâl Paşa-zâde*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 5478, Yazı Türü: Ta'lik, 37b-50b.
14. *Risâle-i Yâiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa, 514, Yazı Türü: Ta'lik, 110b-118a.
15. *Risâle-i Yâiyye Ez-ân Kemâl Paşa-zâde Rahmetullâhi aleyh*, Süleymaniye Kütüphanesi, Kemankeş, 665, Yazı Türü: Ta'lik, 239b-256b.
16. *Risâle-i Yâiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttab, 1210, Yazı Türü: Nesih, 117b-134a.
17. *Risâle-i Yâiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 739, Yazı Türü: Ta'lik, 1b-14b.
18. *Risâle-i Yâiyye*, Tokat İl Halk Kütüphanesi, 60 Hk 25/19, Yazı Türü: Ta'lik, 193b-205a.
19. *Risâle-i Yâiyye*, Çankırı İl Halk Kütüphanesi, 18 Hk 483/6, Yazı Türü: Nesta'lik, 72b-88b.
20. *Risâle-i Yâiyye*, Balıkesir Dursunbey İlçe Halk Kütüphanesi, 10 Dur 90/2, 13b-29b.

1.3. Metni ⁸

[1b] Der-Beyân-ı Yâ'iyye - Merhûm Kemâl Paşazâde

Bu sahâyif-i pür-letâyifün tesvîdinde dâ'î vü bâ'is ve mazmûn-ı meknûnında münderic ü mündemic olan 'avârif-i ma'ârifün temhîdine sebep-i hâdis ol oldu ki erbâb-ı fazl ve ashâb-ı ma'rifetden bir cemâ'at ile -ki meydân-ı Fürsün fârisleri idiler- lügat-i Fârsîde âhır-ı kelimeye lâhık olan *harf-i yâ*'nun husûsında münâzara oldu. Esnâ-yı muhâverede hâzır olanlardan farza-yı makâmda fırsat-ı kelâma nâzır olanlardan birisi "Oldur ki ol ma'nâlar beş nev'dür ki vahdet ve nisbet ve hitâb ve tenkîr ve masdariyyedür, bunlara münhasırdur ancak." dedi. Fakîr eyitdüm: "Ondan ziyâdedür, belki ondan da ziyâdedür. Andan sonra masdariyye, mezkûr harfün ma'ânîsinden degüldür." didüm. Bu da'vâya ma'nâ taleb itdiler. Müdde'â-yı mezkûrun tamâm 'uhdesinden halâs olıcak mezbûr cemâ'atün içinden bir nısfı -ki kemâl-i insâf ile muttasif idi- eyitdi: "Sizün ile bizüm meselimüz 'allâme-yi Zemahşerî Hazretleri'nün ehl-i Mekke ile şerrefehallâhu Te'âlâ olan kıssasıdır" ki ol kıssanın aslı budur ki: Şol vaktin ki mezkûr yegâne-yi zamâne *Fâyık* nâm kitâbın ki lügât-ı garîbe-yi 'Arabiyyeyi câmi'dür itmâm itdi. Mezkûr kitâb-ı müstetâbı eline alup Harem-i Muhterem'e çıkdı eyitdi:
و یا معشر الاعراب خذوا لغتکم من رجل اعجمی

Pes ol cemâ'atün -ki hulâsa-yı nâs idiler- vech-i ihlâs üzre iltimâsları bâ'is olup takrîr olunan makâle [2a] tertîb ü tehzîb oldu. Bu üslûb üzre hudûs bulup tasvîr olan risâle sûret-i ta'bîr ve semt-i tahrîr buldı.

Mukaddemâ bu mukaddime mefhûm u ma'lûm ola ki lügat-i Fârsîde âhır-ı kelimeye lâhık olan *harf-i yâ* üç cinsdür:

Bir cinsi *hurûf-ı mebânî*dendür.

Bir cinsi de *hurûf-ı ma'ânî*dendür.

Bir cinsi dahı *hurûf-ı zevâyid*dendür.

Hurûf-ı mebânî şol harflerdür ki besâyit-i kelimât ki vesâyit-i beyân-ı ma'ânîdür, anlardan mürekkeb olur. *Binây* ve *serây* terkîbi ol edevâtıla sûret-i tertîb bulur. Ol harflerde müstakil vaz' ve başka delâlet olmaz. Belki mevzû' olan lafz-ı dâllün cüzleri vâkı' olur. *Yâ-yı ney* gibi ki kamışun ismidür.

Hurûf-ı ma'ânî şol harflerdür ki besâyit-i kelimâtun terkîbinde dâhil degüllerdür, vaz'da ve delâletde gayrıya teba'iyetleri yokdur. Belki anların dahı müstakil vaz'ları, başka delâletleri vardur. *Yâ-yı nî* gibi ki harf-i nefydür.

⁸ Risâle yeni yazıya aktarılırken çeviri yazı sistemi uygulanmayıp metindeki uzun ünlüler (â, î, û) şeklinde gösterilmiş, kelime içinde ve sonundaki ayn (') ve hemze (') ünsüzleri de belirtilmiştir. Risâle içerisinde müellifin aktardığı alıntı metinler ise asıl imlâsı ile muhafaza edilmiş, ibarelerin tercümeleleri ilgili dipnotta verilmiştir.

⁹ Ey Araplar, dilinizi bir yabancından öğrenin. [Bu söz, bazı yerlerde "Ey Araplar geliniz, dilinizi bir Türk'ten öğreniniz." şeklinde de geçmektedir (Ungan 2008: 301).

Hurûf-ı zevâ'id şol harflerdür ki garaz anların îrâdından ma'nâyâ delâlet degüldür. Belki fâyide-yi izdiyâd tahsîn-i lafz ve suhûlet-i telaffuzdur. Meselâ *ebâ, ebî, eber* dirler; aslı *bâ, bî, berdür*. Nazm

شنیدم که روزی آبا آن جمال
بیامد بحسن و به غنچ و دلال
که افراسیاب آن آبی مغز سر
فرنکیس را کرده بر ره کذر
که اسباط او خایند و خجل
آبر آفتابند اندوده گل¹⁰

Nesr

Gâh olur fahâmet makâmında işbâ' için *elif* ziyâde iderler. Nite ki şâ'irün bu beytinde zâhirdür. Beyt

به آتش درون بر مثال سمندر
همیدون به آب اندرون چون نهنگ¹¹

Nesr

Elif ziyâde itdügünleyin **[2b]** *bâ* dahı ziyâde iderler. Meselâ *be-nîz* dirler aslı *nîzdür, bâ ziyâdedür*. Beyt

بدو گفت که ای داد کستر عزیز
ندیده جهان چون تو داور بنیز¹²

Nesr

Cins-i sâni'den olup âhır-ı kelimeye lâhık olan *harf-i yâ* iki nev'dür. Birisi *ism-i mustalah*dur ki anun mustakıl vaz'ı ve delâleti vardır. Delâleti olduğı vech üzre mustakıl medlûli dahı vardır, *yâ-yı hitâb* gibi ki lisân-ı 'Arabdaki zamîr-i muttasıl-ı merfû' ma'nâsınadır. Nite kim beyân olınsa gerekdür.

Birisi dahı *harf-i mustalah*dur ki anun mustakıl vaz'ı ve delâleti vardır. Ammâ mustakıl medlûli yokdur. Belki medlûli, gayrun medlûli zımında melhûz olur; *yâ-yı vasfiyyet* gibi. Mezkûr harf-i ma'rûf vasf ile mevsûf arasında bir nisbet-i gayr-ı mustakilleden 'ibâretdür. Nite kim vechi 'ayân olınsa gerekdür.

Fezâlik cins-i evvelden ve cins-i sâni'den olan *yânun* usûl-i ma'ânîsi tokuzdur. *Hıtâb, vasfiyyet, nisbet, vahdet, ibhâm, ta'lîk, me'âl, nefy, infirâd*. Üçüncü ma'nânun bir şu'besi vardır. Dördüncü ma'nânun altı şu'besi vardır. Altıncı ma'nânun üç şu'besi vardır. Ol şu'beler ile ma'ânî on tokuz olur. Cins-i sâlisden olan *yâyıla* yigirmi dürlü i'tibâr olınur.

¹⁰ "Duydum ki bir gün bir güzel; tüm güzelliğiyle, naz ve işvesiyle gelmiş. Efrâsyâb, o akılsız adam; Ferengîs'i yol üzerinde tutmuştu. Onun soyundan gelenler de hain ve mahcup idiler; Güneş yüzüne çamur sıvamaya çalışınlardı." [Firdevsî-Şehnâme]

¹¹ "Semender misali ateşin içinde... Ve timsahlar misali su içindedir." [Rûdegî]

¹² "Ona dedi ki: Ey adaletli yüce kişi! Cihan senin gibi adil yöneticiyi asla görmüş değil."

Âhır-ı kelime olan *yâda* ol mücmelen mezkûr olan ma'ânînin ve i'tibârâtun tafsîli budur ki beyân olunur:

1. Ma'nâ-yı Evvel ki Hitâbdur.

Anı ifâde iden *harf-i yâ* âhır-ı kelimeye lâhık olur. Gerekse ol kelime *ism* olsun *çûn* gibi; gerekse *fi'l-i mâzî* olsun *kerd* gibi; [3a] gerekse *fi'l-i muzâri'* olsun *kuned* gibi. *Çûnî* ve *kerdî* ve *mî-kunî* dirler. *Nicesin? İşledün mi? Şimdi işler misin?* diyecek yirlerde.

Kâ'ide

Mezkûr ma'nâyı ifâde iden *harf-i yâ* âhır-ı fi'l-i muzâri'e dâhıl olıcak kelime terhîm olunur. Harf-i ahîrdeki *harf-i dâl* ki 'alâmet-i muzâri'dür, iskât olur. Ol sebebdan lûgat-i Fârsîde rûsûh bulmayan kimesneler mezbûr harfi *sîga-yı emre* lâhık oldu sanurlar.

Kâ'ide

Lûgat-i Fârsîde harf-i *mînün* ziyâdesi *sîga-yı fi'l-i muzâri'dür* ki müşterekdür hâl ile istikbâl ortasında. Mezkûr [mî lafzı] *sîga-yı hâle tahsîs* içündür. Kütüb-i fetâvâda bir mes'ele vardır ki ol kâ'idenün fûrû'ındandır. Ol mes'ele budur ki şâhid "*güvâhî mî-dihem*" dir ise şehâdeti makbûl olur; "*güvâ dihem*" dir ise makbûl olmaz. Zîrâ va'de itmiş olur. Şehâdeti eylemege şehâdet eylemez.

Kâ'ide

Mezkûr harf-i hitâbun kelimeye lühûkî gâh olur râbıt vâsıtasıyla olur; meselâ *kerdestî* ve *dâdestî* dirler. *Kerdî* ve *dâdîmün* ma'naları *itdün* [ve] *virdündür*. *Kerdestî* ve *dâdestî*nün ma'naları *itmişsin* [ve] *virmişsindür*. *Est* ki râbitadur kelime-yi mezkûreye mülhak olmağla ma'nâsın tağyîr eylemişdür. Bir kelimeye muttasıl olıcak râbita-yı mezbûrenün elifi sâkıt olur.

Fâ'ide

Mezkûr harf lûgat-i 'Arabîyedeki zamîr-i muttasıl-ı merfû' ma'nâsınadır. Meselâ 'Arab *turdun urdun* diyecek yirde *kumte darabte* dir. 'Acem *zedî istâdî* dir. Bu *yâ-yı 'Acemî* ol *tâ-yı 'Arabînün fâ'idesin* ifade ider. [3b] Nite ki 'Arab te'kîd için zamîr-i muttasıl ile zamîr-i munfasıl cem' ider. *Sen urdun* diyecek yirde *ente darabte* dir. 'Acem dahî ol tarîka sülûk ider *tu zedî* dir. Nite kim bu beytde vâkî'dur. Şi'r

تو کردی ورا رستم داستان

وگرنی خری بود در سیستان¹³

Nesr

Lûgat-i Fârsîde *tu* lûgat-i 'Arabîdeki *ente* ma'nâsınadır.

Kâ'ide

Edât-ı istifhâm Arab dilinde vardır, Türk dilinde vardır. Âhır-ı kelime olan harf-i *mi* anun edatıdır. "*Geldün mi? Gitdün mi?*" dirler. Ammâ Fârsîde istifhâm için edât yoktur. Şol kelimenün ki âhırına *yâ-yı hitâb* lâhık olmuşdur. Bi-

¹³ "Onu Rüstem-i Dâstân yapan sensin. Yoksa o Sistan'da herhangi bir eşek idi." [Firdevsî-Şehnâme]

'aynihâ makâm-ı istifhâmda isti'mâl iderler. Ma'nâ-yı istifhâm kasd olunduğı karîne-yi hâliyyeden fehm olunur. Meselâ "Gördün mi? İştîdün mi?" diyecek yirde "Dîdî? Şenîdî?" dirler. Nite kim bu beytde vâkı'dur. Beyt

دیدى که چه کرد اشرف خر

او مظلّمه برد و جانبك زر¹⁴

2. Ma'nâ-yı Sâni ki Vasfiyyetdür

Anı ifâde iden *harf-i yâ* âhır-ı kelimeye lâhık olur. Kelimenün medlûl-i vaz'îsi olan mevsûfdaki hâlete -ki anunıla kâ'im olur- delâlet ider. Mezkûr kelimenün hakîkati gerekse mürekkeb olsun *zerger* gibi; gerekse basît-i câmid olsun *germ*, *serd* gibi; gerekse basît-i müştak olsun *şekîbây* gibi; ma'nâ-yı mezkûr ifâde kasd itsele ol kelimelerün âhırlarında *harf-i yâ* ziyâde iderler. *Zergerî* ve *germî* ve *serdî* ve *şekîbâyî* dirler.

Fâ'ide

Şekîbânun aslı *şekîbây*dur, Nite kim *çelîpânun* ve *zîbânun* aslları *çelîpây* ve *zîbây*dur. Âhır-ı kelimedde [4a] *elif*den sonra vâkı' olan *hânun* lügat-i Fârsîde hazfî şâyi' olduğınlayın meselâ *pâdşâ* ve *giyâ* dirler, aslı *pâdşâh* ve *giyâh*dur. *Harf-i yânun* dahı orada vâkı' ola hazfî şâyi'dür. Meselâ *gedâ* ve *nümâ* dirler, aslı *gedây* ve *nümây*dur. İzâfet makâmında ol harf-i mahzûfî izhâr ider, *hâ* olsun *yâ* olsun. Meselâ *pâdşâh-ı İrân* ve *çelîpâyêş* dirler. Tavsîf makâmında dahı ol harfleri izhâr iderler. Meselâ *pâdşâh-ı sitemger* ve *çelîpây-ı sîmîn* dirler.

Kâ'ide

İsm-i câmid üç kısımdur. Bir kısmı zât-ı mahz için vaz' olunmuşdur. Medlûlünde ondan ziyâde zâ'id nesne yokdur, *zer* gibi. Kısm-ı âhar vasf-ı sırf için vaz' olunmuşdur. Medlûlünde ondan zâ'id nesne yokdur, *şekîbâ* gibi. Kısm-ı sâlis zât-ı mevsûf için vaz' olunmuşdur. Medlûlünden zâtından zâ'id nesne ki ol zâtle kâ'im olur delâleti vardur, *merd* gibi.

Ma'nâ-yı racûliyyet ki Türkîde ondan erlügile ta'bîr iderler, ber-vasf-ı zâ'iddür. Lafz-ı raculde tazammunen ol vasfa delâlet vardur. Ma'nâ-yı vasfiyyete delâlet iden harf-i yâ ism-i câmidün bu kısma dâhil olur. Meselâ *merdî* dirler, *serdî* dirler ol iki kısma dâhil olmaz. *Zerî*, *şekîbî* dimezler. *Zîbî* dimeyüp *zîbâyî* didüklerinün sırrı buradan zâhir oldı.

Kâ'ide

İsmün âhırında hâ-yı sâkine olsa; gerekse ol ism câmid olsun *hâce* gibi gerekse müştak olsun *zinde* gibi ol ism[e] yâ-yı vasfiyyet lâhık olur. Ba'dehû âhırında bir kâf-ı 'Acemî ziyâde iderler, meselâ *hâcegî*, *zindegî* dirler.

¹⁴ "O Eşref-i Har'ın ne yaptığını gördün mü? Birine zulmetti, diğerine altın bağışladı." Kaynaklarda beytin, Baylan-ı Zindegî'ye ait olduğu söylenir. Beyitte ismi geçen Eşref-i Har ise altın ve paraya düşkünlüğü; zalim ve merhametsiz kişiliği ile darb-ı mesellere konu olmuş bir şahsiyettir. (*Gencîne-i Meselhâ vu Hikâyât*)

Kâ'ide

İsm-i müştak ki âhırında [4b] hâ-yı sâkine ola ism-i mef'ûl olmak lâzım degüldür. İsm-i fâ'il dahı olur, *dihende* ve *bahşende* gibi. Nite kim bu beytdedür. Şi'r

بوسه را بخشید مارا زآن دهن

باچونین تنگی زهی بخشندگی¹⁵

Fâ'ide

Mezkûr hâ-yı sâkine ism-i fâ'ile lâhık olıcak nûn-ı masdarî hâli üzerine turur, meselâ *gerdende* dirler. Ammâ ism-i mef'ûle lâhık olıcak ol nûn sâkıt olur, meselâ *gerde* dirler.

Fâ'ide

Lisân-i 'Arabîde masdar asldur. Fi'l-i mâzî ve fi'l-i muzâri' ve sâyir müştakât andan ahz olunur; harf ziyâde itmek ile fi'l-i muzâri'deki gibi; yâ hareke ziyâde itmek ile fi'l-i mâzîdeki gibi. İllâ emrde ki anun ittihâd-ı masdardan gâh naks ile olur. Meselâ *kânenen kun* emr gelür. Ammâ lisân-ı Fârsîde emr ber-'aksdür. Fi'l-i mâzî asldur, masdar ona tâbî'dür. Meselâ *kerd* gibi fi'l-i mâzîdür, âhırında nûn ziyâde itmek ile [*kerden*] masdar olur.

Fâ'ide

Tafsîl-i sâbıkdan o zâhir oldı ki mezkûr yâ ma'nâ-yı masdariyye ifâde itmezimiş. Zîrâ ki esmâ-yı câmidde ol ma'nâ bulunmaz. Lügat-i Fârsîde ol ma'nâ[yı] ifâde iden nûn-ı sâkinedür ki âhır-ı fi'l-i mâzîye lâhık olur. Bu nûn-ı masdariyyenün medlûlinün ol yâ-yı vasfiyenün medlûline ba'zı mâddede ziyâde kurbı olmağın harf-i ûlânun medlûlini harf-i sâninün medlûli sanurlar. Meselâ *şekîbîdende* olan ma'nâ-yı masdariyye *şekîbâyîde* olan ma'nâ-yı vasfiyyeye müştebihdür. Aralarında fark-ı dakîk vardur. Tedkîk-ı nazar ve tahkîk-i usûl u kavâ'id itmeyince zâhir olmaz. Mezkûrun misâl-i vücûh-ı tesârîfide [5a] sarf-ı fikr ve im'ân-ı nazar idicek ol işbâh zâ'il olur. Meselâ *şekîb* ol hâletün ismidür ki lügat-i 'Arabiyyede ana *sabr* dirler. *Şekîbâ*, *sabrludur*. *Şekîbâyî*, *sabrlulukdur*. *Şekîbîden*, *sabr itmeklükdür*. *Şekîbendegî*, *sabr idicilükdür*.

3. Ma'nâ-yı Sâlis ki Nisbetdür.

Anı ifâde iden *harf-i yâ* âhır-ı kelimeye ki lâhık olur kelimenün medlûline nisbeti ifâde ider. Medlûlinün mecmu'ından bir vass-ı nisbî hâsil olur. *Türki* gibi ki tâ'ife-yi Türk'e mensûb dimekdür. *Çînî* gibi ki vilâyet-i Çîn'e mensûb dimekdür. Mezkûr ma'nâyı ifâde iden *harf-i yâ* ism-i müfrede lâhık olduğınlayın ism-i mürekkebe dahı lâhık olur. Meselâ *dihêkî* ve *rûdekî* dirler *dih* köy ve *rûd* deredür. Âhırındağı kâf tasgîr içündür *merdek* ve *kenîzek*deki kâf gibi ki *kenîz kırnakdur*; *kenîzek kırnacuktur*.

Fâ'ide

Mezkûr *harf-i yâ*, gâh olur üç kelimedden mürekkebe olan isme lâhık olur; *duherî* gibi, *şeb-perî* gibi. *Şeb-per* mürekkebdür, zâhir *şeb* gicedür, *per*

¹⁵ "O kerem sahibi (sevgili) ne kutludur ki bunca darlığına rağmen ağzından bize bir buse bağısladı."

uçucıdır. *Şeb-perün* ma'nâsı *gice uçıcı* dimekdür, murâd *yarasadur*. Hem *duhter* de mürekkebdür *duht* ile *terden*. Terkîb olıcak iki *tânun* birisi hazf olunur; ictimâ'-ı misleynde sıklet olduğundan ötürü. *Duhter* kızdur, *bint* ma'nâsınadır. Beyt

جز از دخت او نیست زیبای من

بدو شاه روشن کند رای من¹⁶

Nesr

Ter edât-ı tafdîldür. Lügat-ı Fârsîde ef'al-i tafdîl sîgası yokdur. Ol ma'nâyı terkîb ile edâ iderler. Kangı ma'nâda tafdîl itseler ol ma'nâya dâl olan ismün âhırına mezkûr edâtı ilhâk iderler. Meselâ *kemter*, *füzûnter* dirler eksüklükde artıklukda bir nesnenün fazîletin beyân itseler.

Fâ'ide

Mezkûr edât gâh olur **[5b]** tenkîs için îrâd olunan ma'nâda dahı isti'mâl olunur, ehad-i zıddını âhır için isti'âre tarîkıyla. Meselâ yüzüğe *engüşterî* dirler, aslı *engüşter*-terdür; *duht-ter* gibi bir *tâ* hazf olunmuşdur. Zîrâ âhırındaki *yâ*, *yâ-yı* nisbetdür. Baş barmağa takılan yüzüğe *engüşterî* diyicek *terde* isti'âre olur. *Duhter*deki *ter* de tenkîs için isti'âre olunmuşdur. Bu takdîrce *duhterek*deki kâf-ı tasgîrden murâd taltîf olur. Zîrâ ma'nâ-yı tasgîr vech-i mezkûr üzre 'ibâret-i *terden* hâsıl olmuşdur. Ma'nâ-yı vâhidi edâ için iki edâtı bir kelimedede cem' itmezler.

Fâ'ide

Nite kim lügat-ı 'Arabîde sîga-yı tasgîr olunan yirlerde hakîkaten sigar bulunmak lâzım degüldür. Gâh olur fi'l-hakîka kebîr iken tahkîren sîga-yı tasgîr ta'bîr iderler. Gâh olur ehad-i zıddını âhar için isti'âre tarîkıyla ta'zîm yirinde sîga-yı mezkûreyi isti'mâl iderler. Gâh olur ol sîga ile taltîf kasd iderler. Lügat-ı Fârsîde kâf-ı tasgîrün isti'mâl[i] ol minvâl üzredür. Edât-ı tasgîr ile sigar-ı mikdârdan ta'bîr itdüklerinleyin kusûr-ı şe'nden dahı anunıla ta'bîr iderler. Meselâ gözlüğe görmek emrinde nef'-i 'âmmî ve dahl-i tâmmî var iken ol husûsda gözden kusûrı olduğundan ötürü 'aynek dirler. Nite kim bu beytde vâki'dur. Beyt

بر دیده عینک می نهم چون موسم دیدار شد

در آرزوی روی او بنگر که چشم چار شد¹⁷

Fâ'ide

Lügat-ı Fârsîde delâlet-i vaz'îyye hasebiyle kat'an ma'nâ-yı sigarı ifâde ider 'ibâret-i *çedür* ki âhır-ı kelimeye lâhık olur. Ol kelimenün medlûlünde sigar ma'nâsın ifâde ider. Meselâ *küçücük bâğ*, **[6a]** *küçücük bûğ* diyicek yirde *bâğçe* ve *bûğçe* dirler. Bâğun letâfetinden ta'bîr kasd itseler edât-ı tasgîr getirürler, *bâğek* dirler. Sigarından haber virseler âhırına mezkûr 'ibâreti ilhâk iderler, *bâğçe* dirler.

¹⁶ "Onun kızından başka bana güzel gelen yoktur. O şâh ile benim fikrimi aydınlatıp güzelleştirdi."

¹⁷ "Onun yüzünü görme vaktinde gözüme gözlük taktım; gör ki, bu arzuyla dört göz oldum." [Beyitte "aynek" olarak geçen bu kelime, *Lisânü'l-Acem*'de "çeşmek" olarak kaydedilmiştir. Aynı eserde beytin Hâce Kemâl'e ait olduğu da belirtilmiştir.]

Fâ'ide

Mezkûr *harf-i yâ* müfrede lâhık olur, cem'e lâhık olmaz. Meselâ *Türkî* dirler, *Türkânî* dimezler. Meger ki cem'iyetden 'alemiyyete nakl ola; ol vaktin *yâ-yî nisbetün* lühûki câyiz olur. Nite kim lisân-ı 'Arabîde öyledür. Ammâ ism-i cem'e mezkûr *yâ* lâhık olur. Meselâ *leşkerî* dirler, *sipâhî* dirler. *leşker* ve *sipâh* cem' degüldür, ism-i cem'dür. Lisân-ı 'Arabîde *kavm* gibi, *raht* gibi.

Kâ'ide

*Keyânî*deki ve *husrevânî*deki *yâ* dahı *yâ-yî nisbetdür*. Ammâ elif ile nûn cem' için degüldür. Belki ol harflerün ziyâdelügi kâ'ide-yi lisân-ı 'Arab üzerine ta'bîrât-ı nisbetdendir.

قال الامام المطرزی فی المغرب الاسکندریه حصین علی ساحل بحر الروم و ثوب اسکندرانى منسوب اليها و الالف و النون من تعبيرات النسب و قال فی موضع اخر منه و من التعبير الشاذ مینجانى الي مینج و اسکندرانى الي اسکندر¹⁸

Fâ'ide

Lisân-ı Fârsîde elif ve nûn 'alâmet-i cem'dür, ammâ mahsûsdur. Cism-i nâmiyye insânda, hayvânda, nebâtda ol edât ile cem'den ta'bîr iderler. Meselâ *merdümân*, *gâvân*, *dırahtân* dirler. Cemâdda mezkûr edât îrâd olunmaz. *Sengân* ve *hâkân* dimezler. Belki *senghâ* ve *hâkhâ* dirler; *hâ* ile *elif* ile [hâ] dahı edât-ı cem'dür, 'umûm vardır. Cemâdda isti'mâl olduğınlayın nebâtda ve hayvânda ve insânda dahı isti'mâl olunur. Meselâ *gûlhâ* ve *esbhâ* ve *leşkerhâ* dirler.

Tetimme

Tûrânî ve *Îrânî* dirler. *Tûrân* aslda cem'-i *Tûr*'dur; *Tûr* neslinden olan tâyifenün 'alemi olmuşdur. [6b] Ol tâ'ifenün ulusına *Tûrân-şâh* dirler. *Îrân* dahı aslda *Îr*'dür ki *Îrec*'den terhîm olunmuşdur. Zîrâ *Îrec Ferîdûn*[un] oğlıdur. *Îrân*, *Îrec* neslinden olan tâyifenün 'alemi olmuşdur. Ol tâyifenün ulusına *Îrân-şâh* dirler. *Şâh* lûgat-i Fârsîde *ulu* ma'nâsınadır. Büyük dâneye *şâh-dâne* dirler. Ulu gergedâna *şâh-ruh* dirler; *ruh* gergedendür.

Kâ'ide

Tûrân-şâhun, *Îrân-şâhun* aslı *şâh-ı Tûrân*, *şâh-ı Îrân*'dur. İzâfetden 'alemiyye nakl olıcak muzâfun ileyh takdîm olunur. Meselâ *mîrân-şâh* dirler aslı *şâh-ı mîrân*dur. Gâh olur kat'-ı izâfet ile iktifâ iderler; muzâfun ileyhi takdîm itmezler, yirinde korlar. Meselâ *hâce-serây* dirler, aslda *hâce-yi serây*dur. *Serâ-perde* dahı dirler, *perde-serây* da dirler.

Kâ'ide

Nisbet iki dürlüdür. Birisi *nisbet-i lâzımedür*, mütegayyir ü mütebeddil olmaz. Birisi *nisbet-i gayr-ı lâzımedür* ki mütegayyir ü mütebeddil olur. Mezkûr *harf-i yânun* medlûli olan nisbet-i mutlakadır; lâzıme olsun *tâzîde* olan gibi, gayr-ı lâzıme olsun *kitâbîde* olan gibi. Dîn-i semâvîden dîn-i gayr-i semâviyyeye intikâl câyizdür. Ol sebebden *kitâbînün* kitâba nisbeti gayr-ı lâzımedür.

¹⁸ "İmâm-ı Mutarrizî *El-Muğrib* adlı eserinde şöyle der: 'İskenderiye, Rum Denizi kıyısında bir kaledir. *İskenderânî* ifadesi İskender'e mensup olan demektir. *Elif* ve *nûn* nisbet ifâdelerindedir.' Eserin başka bir yerinde ise şöyle der: 'Esasen Mebnec'e mensup *Mebencânî* ve İskender'e mensup *İskenderânî* ifadeleri şâz tabirlerdendir.'"

Fâ'ide

Tâz ism-i masdardur *tâzîdenden*. *Tâz* ism-i masdar olduğu gibi *tâzendîden*, *tâzîden* çapmaktır. Şol at ki anda ol hâlet ola ana *tâzî* dirler. Nite kim vâkî'dur. Şi'r

خر خودرا چنان تازی نه بینم

که با تازی سواران بر نشینم¹⁹

Nesr

Tâzî, 'Arabî ma'nâsına da gelür. *Tâzî* ve *Derî* dirler. *Dahhâk-i Tâzî* 'ibâretindeki *Tâzî* bu ma'nâyadır. Burada *yânun* [7a] medlûl olan nisbet *nisbet-i lâzîmedür*.

Kâ'ide

Lügat-ı Fârsîde nisbet-i lâzîmeye bi-husûsihâ âhır-ı isme lâhık olan *hâ-yı sâkine* delâlet ider. *Rûzedeki hâ* gibi. *Rûze*, oruçdur. *Rûzî* ki günlükdür, orucun ihtisâsı vardır gündüze ki ma'nâ-yı *rûzdur*. Nisbeti, nisbet-i lâzîmedür. Ol sebebdan *hâyı* ana tahsîs itmişlerdür. Ammâ günlüğün ihtisâsı yokdur gündüze velîkin fi'l-cümle nisbeti vardır. Ol sebebdan anda *yâ* ile iktifâ itmişlerdür. *Destedeki hâ* dahı ol *hâdur*. Hevân dögecege *deste* didükleri *dest* ki eldür, ihtisâsı olduğundan ötürüdür. *Dîdedeki hâ* dahı ol *hâdur*. *Dîd*, *dîdenden* ism-i masdardur; *guft*, *guftenden* olduğunlayın. Göze *dîde* didükleri mezkûr ism-i masdarun ma'nâsına intisâb-ı hâssı vardır, andan ötürüdür. *Dûdedeki hâ* dahı ol *hâdur*. *Dûde* dütündür. Ana nisbet-i mahsûsası olduğu ecluden ocağa *dûde* dirler. *Sâredeki hâ* dahı ol *hâdur*. *Sâr* depedür, ana ihtisâsı olduğundan ötüri kelle-pûşa *sâre* dirler. Beyt

ز هر ساره هندوی بر گرفت

برهنه سر و دست بر سر گرفت²⁰

Nesr

Ser götüri başdur, *sâr* husûsiyile depedür. İkisünün vech-i mezkûr üzre farkı bu beytden zâhirdür. Beyt

سری کش بد از مشک سار و فر

فروزنده جهت چو شمس و قمر²¹

Nesr

Rûy, *serde* dâhıldür, *sârdan* hâricdür. Nite kim bu beytde vâriddür. Beyt

کویی که زرکریست سیه سار او سرخ روی

در آهتین دزی که همه روزنست و در²²

Nesr

Şâhsâr budak depesidür. *Kûhsâr* tağ depesidür. *Çeşmesâr* pınarun menba'idur. *Sâr* orada isti'âre olupdur *ruhsârdaki* gibi ki yanağun ortasında yüce yirine dirler. [7b]

¹⁹ "Ben kendi atımı o kadar hızlı görmüyorum ki Arap atına binenlerle yan yana gideyim." (Nizâmî, 1986: 134)

²⁰ "Hindu'nun başındaki külâhı alınca; başı ve eli boş kalıp dertlenmeye başladı."

²¹ "Tepesi ve üstü misk ile süslenmiş olan bir baş... Cephesi güneş ve kamer gibi parlamakta."

²² "Saçı siyah ve yüzü kırmızı bir kuyumcusu olan köy, tamamı kapı ve pencereden oluşan demir bir kale gibidir."

Kâ'ide

Mezkûr *hâ* ism-i müfrede lâhık olduğınlayın ism-i mürekkebe de lâhık olur. Meselâ *gûsâle* dirler bir yaşın geçmedük gâv-beççeye, Türkîde buzağı dirler. Aslı *gâvsâle* dirler. Bir yıldan tecâvüz itmeyüp toğduğı yıla ihtisâsı olduğından ötüri buzağuya *gûsâle* dirler.

Kâ'ide

Bestedeki hâ, destedeki hâ gibi degüldür. Bu 'alâmet-i sîga-yı mef'ûldür ki âhır-ı fi'l-i mâzîye ziyâde iderler, ism-i mef'ûl olur *ruste* ve *haste* ve *şikeste* dirler. *Rust* fi'l-i mâzîdür *rustenden*; *şikest* fi'l-i mâzîdür *şikestenden*. *Hast* da fi'l-i mâzîdür *hastenden*.

Kâ'ide

Âhır-ı kelimedeki *hâ*-yı sâkin gâh olur 'alâmet-i sîga-yı fâ'il olur, ammâ ol vaktın fi'l-i mâzîye dâhil olmaz. Belki fi'l-i muzâri'ün cem'ine lâhık olur. Meselâ 'Acem yüriyiciye *revende* ve yiliciye *devende* dirler. *Reved* ve *deved* fi'l-i muzâri'dür *reftenden*, *devîdenden*. Âhırında nûn-ı sâkinenün ziyâdesi 'alâmet-i cem'dür. *Dânendedeki* ve *hânendedeki hâ* dahı bu *hâdur*. *Dânend* ve *hânend* cem'-i muzâri'dür *dânistenden*, *hândenden*.

Fâ'ide

Lügat-ı Fârsîde âhır-ı kelimeye lâhık olan *hâ*-yı sâkine gâh olur vasfîyet-i 'âmmeden ismiyyet-i hâssaya nakl için olur. *Sebz*deki ve *benefş*deki ve *pîrûzedeki* ve *zerdedeki* ve *sepîdedeki hâ* gibi. *Sebz* vâsf-ı 'âmdur her yaşla itlâk olunur. *Sebz*e nebâtâtdan nev'-i mahsûsun ismidür. Nite ki vâkı'dur. Beyt

به بر جوشن سبز چون نوبهار

به ریز ابلق تند چون روزگار²³

Nesr

Sebz ile tavsîf olunur *sebze* ile tavsîf olunmaz. Meselâ *berg-i sebz* dinür *berg-i sebze* dinmez. Belki *sebze-i ter* dinür. [8a] Âhırına *hâ* lâhık olduğundan sonra mevsûf olur, sıfat olmaz. *Sepîd* dahı *sebz* gibi vâsf-ı 'âmdur her ak'a *sepîd* dirler. Husûsıyla *subh-ı sâdik* için ism-i hâsdur. Sabâh vaktına 'Acem *sepîde-dem* dir. Nite kim bu beytde vâkı'dur. Beyt

سپیده دم که شدم محرم سرای سرور

شنیدم آیت تو بو الی الله از لب حور²⁴

Fâ'ide

Gülgûn mürekkebdür, bir harfi *güldür* ki ma'nâsı mutlak çiçekdür. Mahsûs-ı çiçek murâd olıncak izâfet ile ta'yîn iderler; *gül-i bâdâm*, *gül-i zanbak* dirler. Nite kim vâkı'dur. Beyt

کل زنبق ولیکن نا شکفته

میان یاسمین و لاله خفته²⁵

²³ "Nevbahâr gibi yeşilin zırhını kaldır. Rüzgâr gibi otları, yaprakları dök."

²⁴ "Sabah vakti mutluluk sarayına girdim ve hûrînin dudaklarından *tûbû ilallâh=Allâh'a tevbe edin* ayetini işittim."

²⁵ "Zambak çiçeği velâkin daha açılmamış. Yasemin ve lale arasında uyuyor."

nesnedür. *Levz* ki bâdâmdur intisâbı olduğu i'tibârıla; yâ-yı nisbet âhırında nûn ziyâdesinün vechi sâbıkan beyân olınupdur. *Levzîne* husûsıyla şeker-böregün ism-i hâssıdır. Ve *tebhâle* mutlakâ nişândur ki ısıtma tutan kişinin burnında zâhir olur. *Tebhâle* husûsıyla uçuk didükleri nişânun ki ısıtma tutan kişilerün tudağında çıkar, ism-i hâssıdır. Ve *germâbe* mutlakâ ıssı sudur. *Germâbe* husûsıyla ılıcanun ism-i hâssıdır. *Dervâze* mutlakâ açuk kapudur. Aslı *derbâzdur* *der* ile *bâzdan* mürekkebdür. *Der* kapudur *bâz* açukdur ki *dervâze* husûsıyla kanatsız büyük kapunun ism-i hâssıdır. *Çâr-çûp* mutlakâ dört [9a] ağaçdur. *Çâr-çûpe* husûsıyla çerçevenün ism-i hâssıdır.

Destvâne ve *engüştvânenün* aslı *destbâne* ve *engüştbânedür*. *Bâ*, *vâva* kalb olınmışdur; *hoşâvdaki* gibi. Lügat-ı Fârsîde *bân*, hâfız ma'nâsınadır. Koriyıcıya *deştîbân*, bâğ bekcisine *bâğbân* dirler. *Destvân* ve *engüştvân* mutlak el saklayan ve barmak saklayandır. *Destvâne* ve *engüştvâne* husûsıyla eldivenün ve yüksüğün ism-i hâssıdır. *Harbenedeki* *hâ* dahı bu *hâdur*. *Harbend* mutlakâ har bağlayıcıdır. *Harbende* husûsıyla ol hizmeti 'âdet idinen kimsenün ism-i hâssıdır.

Fâ'ide

Nisbet-i lâzıme iki kısımdur. Bir kısmı *nisbet-i cibilliyyedür*. Bir kısmı *nisbet-i gayr-ı cibilliyyedür*. Mezkûr *hâ-yı* nisbînün medlûli nisbet-i lâzıme-yi mutlakadır; cibilliyye olsun *dîdede* olan nisbet gibi, gayr-ı cibilliyye olsun *destede* olan nisbet gibi. Husûsıyla nisbet-i lâzıme-yi cibilliyyeye lügat-ı Fârsîde *vâv-ı sâkine* delâlet ider, âhır-ı isme lâhık olduğu hâlde; *Hindûnun* ve *nîkûnun* âhırındağı *vâv* gibi. *Hindî* mutlakâ diyâr-ı Hinde mensûb olandır. *Hindû* şol cibill-i mahsûsun ismidür ki mezkûr diyâra ihtisâs-ı cibillîsi vardır. 'Arab ve 'Acem ve Türk ve Deylem gibi ki her birisi bir cibill-i hâssa mahsûs ismidür ki o sebebden *tîğ-ı Hindî* dirler *tîğ-ı Hindû* dimezler. 'Arabistân, 'Acemistân, Türkistân, Deylemistân dindüğü gibi *Hindûstân* dinür. *Hindîstân* dinmez, *Rûmistân* dinmedüğü gibi. *Hindûnun* neş'esi mezkûr diyârdadır. *Hindîmün* öyle degüldür. Gayrı yirden varup ol yirde tavattun iden kimesnelere [9b] *Hindî* dirler. *Rûmî* dahı dirler bu hâl üzredür.

Kâ'ide

Sitân lügat-ı Fârsîde mutlakâ yire dimezler, şol yire dirler ki menşe' ola. Meselâ *gülistân* gül biten yire dirler. *Nahlistân* hurmâ biten yire dirler. *Dırahtistân* ağaç biten yire dirler. Kohulu çiçekler olan yire *bûstân* didükleri *bûy* ki kohudur menşe' olduğu i'tibârlıdır. Sûk-ı ma'hûda *bezzâzistân* didükleri tâ'ife-yi bezzâzun san'atlarının revâcı ve kendülerün ol hâlde neşv ü nemâsı anda olduğundan ötürüdür. *Kâbilistân* ve *Zâbilistân* dahı *Hindûstân* gibidir. Aslı *Kâbilû-sitân*, *Zâbilû-sitân* dirler, *vâvun* ızhârında sıklet olduğundan ötürü hazf olmışdur.

Kâide

Nîkûnun aslı *nîkdür*. Mukâbili *beddür*. Nite kim bu beytde vâkı'dur. Beyt

هر که او نیکویی کند یابد

نيك و بد هر چه مي كند يابد³⁰

Nesr

Nîkî eyülükdür. Âhırında olan *yâ*, *yâ-yı* nisbetdür. *Nîkûn*un mukâbili *zişt*dür. Gökçeklükde *ma'nâ-yı nîkû* da vardır. Çirkinlükde *ma'nâ-yı zişt* de vardır. Cibillî hâletdür ki ol *vâv-ı sâkinün* medlûli olmuşlardır. *Nîkî* ile *nîkûn*un farkı *Hindûn*un *Hindî* ile farkı gibidür. Lafz-ı *nîkûdan* gâh olur harf-i *yâyı* hazf iderler *nîkû* dirler. Nite kim bu beytdedir. Beyt

هر که شاه آن کند که او کوید

حیف باشد که جز نکو کوید³¹

Nesr

Tahkîk mezkûr *ma'nâya* delâlet fi'l-hakîka yalnız *vâv-ı sâkinenün* degüldür. Belki *vâv* ile *yânun* mecmû'ınundur. Ol *vâvdan* sonra bir *yâ-yı sâkine* de vardır, hazf olunmamışdır. *Nîkûn*un, *Hindûn*un aslı *nîkûydu*, *Hindûydu*. Bir şey'e izâfeti makâmında ol *yâyı* ızhâr iderler. *Rûy-ı nîkûyeş* ve *mûy-ı Hindûyeş* dirler. Nite kim vâkî'dur. [10a] Beyt

اگر آن ترک شیرازی بدست آرد دل مارا

بخال هندویش بخشم سمرقند و بخارارا³²

Nesr

Yâ-yı vasfiyyet îrâdına hâcet olıcak mezkûr *harf-i yânun* ızhârı lâzım olur. Meselâ *nîkûy* dirler. Nite kim bu beytde vâkî' olmuşdur. Beyt

نکویی کردن اندر حق کرکان

بدی باشد بحق کوسفندان³³

Nesr

Hakk-ı kelâm *nîkî kerden* idi, zarûret-i şî'r iktizâsıyla *nîkûyînün* makâmında isti'âre olunmuşdur.

Kâ'ide

Lügat-ı Fârsîde her *yâ* ki *elifden* yâhud *vâvdan* sonra vâkî' ola, hazf olunur. Meselâ *câ*, *pâdsâ*, *ejdehâ* dirler. Aslı *pâdsây*, *cây*, *ejdehâydu*. *Cû*, *mû*, *rû*, dirler. Aslı *cûy*, *mûy*, *rûydu*. İzâfet makâmında ve tavsîf mahallinde mezkûr *yâyı* ızhâr iderler. *Mûy-ı tu*, *cûy-ı tu*, *rûy-ı hûb* dirler. *Yâ-yı vahdet* ilhâk idicek ol *yâyı* ızhâr iderler. Nite kim vâkî'dur. Beyt

اژدهایی حلقه کشته خفته زیر دامم

زان بجنم ترسم آکه کر در اژدهای من³⁴

Nesr

Ejdehâyî'deki *yânun* ızhârına sebep *yâ-yı vahdetün* luhûkıdur. *Ejderhây-ı*'deki *yânun* zuhûrına sebep izâfetdür.

³⁰ "Her kim bir iyilik yaparsa karşılığını bulur. İyi veya kötü her ne yaparsa yine onu bulur."

³¹ "Şah, o ne söylerse onu işler, ne yazık ki o da iyilikten başka şeyler söyler." [Sa'dî-Gülistân]

³² "O Şirazlı güzel, bize iltifat eder, gönlümüzü alır, aşkımızı kabul eylerse yanağındaki kara bene [onun Hindû benine] Semerkand'ı da bağışlarız, Buhara'yı da." [Hâfız-Divân], (Gölpınarlı 1988: 8).

³³ "Kurtlara iyilik yapmak, koyunlara kötülük yapmaktır."

³⁴ "Eteğimin altında çöreklenmiş bir yılan uyuyor. Bu yüzden uyanır korkusuyla yerimden kıpırdıyamıyorum." (Hâkânî-i Şîrvânî-Kasâid)

Fâ'ide

Zât-ı mübhem *yekînün* mefhûmında me'hûzdur. Kesün dahı medlûli edât-ı mübhemdür. Ol sebebden ikisin cem' itmezler. Buradan zâhir oldu ki mezkûr *yânun* medlûli mücerred nisbet degüldür; belki ma'nâ-yı nisbetden mütehassıl olur bir ma'nâdur. Ol sebebden mezkûr *yâ*, *yâ-yı nisbetün* şu'besi 'addolınmak ensebdür. *Nuhustîndeki yâ* dahı fi'l-hakîka *yâ-yı nisbînün* şu'besi olan *yâdur*. *Nuhust* ile *nuhustînün* hâli *yek* ile *yekînün* hâli gibidür.

4. Ma'nâ-yı Râbi' Vahdetdür

Ki mukâbili kesretdür. Lügat-ı Fârsîde ol ma'nâyı ifâde kasd olınsa âhır-ı kelimeye *harf-i yâ* ilhâk iderler. Lisân-ı 'Arabîde ol ma'nâdan tenvîn ile ta'bîr iderler. Meselâ 'Arab *bir makâm* diyecek yirde *makâmen* dir; 'Acem *makâmî* dir. Beyt

بزم دو جمشید مقامی که دید

جای دو شمشیر نیامی که دید³⁶

5. Ma'nâ-yı Hâmis İbhâmdur

Mukâbil-i ta'ayyündür. Ol ma'nâyı ifâde kasd olınsa Fârsî 'ibâret ile âhır-ı kelimeye *yâ* ilhâk iderler. Lisân-ı Fârsîde [11b] bu *yâ* lisân-ı 'Arabîdeki *tenvîn-i tenkîrdür*. Ferd-i gayr-ı mu'ayyen murâd olup ol ma'nâdan ta'bîr kasd olınsa hem ol cinsün isminün âhırına 'Acem *yâ* ilhâk ider, 'Arab *tenvîn-i tenkîr* getirür. Meselâ *aralarında az ve çok cins-i farkdan nesne yokdur* diyecek yirde 'Acem *miyân-i işân farkî nîst* dir; 'Arab *leyse beynehumâ farkun* dir. Beyt

فی المثل در میان این دو کمال

نیست فرقی مکر بمویی چند³⁷

Nesr

Murâd-ı şâ'ir kelâm-ı mezkûrdan fark-ı vâhidi nefy degüldür. Ve illâ garazı ki cins-i farkı nefydür, hâsıl olmaz; zîrâ ol takdîrce nefy-i vahdet ihtimâli olur. Vahdetün nefy-i cinsinün nefyini müstelzim degüldür. Zîrâ cins kesret zımında da bulunur. Belki ferd-i gayr-ı mu'ayyeni nefydür. Anun nefyi cinsinün nefyini müstelzimdür. Zîrâ cinsün vücûdına lâ'ale't-ta'yîn ferdün vücûdı lâzımdur. Bu kâ'ide-i nekre, siyâk-ı nefyde 'umûmı ifâde ider didükleri mahalde tahkîk olunmuşdur. *Yâ-yı vahdet* ile *yâ-yı ibhâm*un farkı burada zâhir oldu. Birisinde mu'teber olan ancak ferdün vahdetidür; ta'ayyün-i 'adem ta'ayyün-i manzûr degüldür.

Fâ'ide

Farkî nîst ile *fark nîstün* arasında fark-ı dakîk vardır. Bu cihetden ki *fark nîst* diyicek ibtidâ cins-i farkı nefy ider. *Farkî nîst* diyicek ibtidâ ol cinsden ferd-i gayr-ı mu'ayyeni nefy ider. Nefy-i cins anun nefyine lâzım gelür. Nefy-i cins murâd olan yirden 'ibâret-i sâniye eblağdur; ûlâdan kinâyet hakîkatdan eblağ

³⁶ "İki Cemşid'e (bir) makam olan meclisi, iki kılıcı saklayan bir kını kim görmüştür?" (Nizâmî 1996: 129)

³⁷ "Söz gelimi bu iki kemâl arasında kıl kadar farklılık yoktur."

olduğu gibi. Zîrâ ol [12a] takdîrce ma'nâ murâd-ı delîliyle ifâde olunmuşdur. Hem ihtimâldür ki nefy-i cinsden murâd ferd-i kâmilün nefyi ola; zîrâ ferd-i kâmilî menzile-yi cinsde tenzîl idüp andan ism-i cinsiyle ta'bîr itmek büleğânun i'tibârâtında vardır. Ferd-i gayr-ı mu'ayyen-i nefyde bunun gibi ihtimâl yoktur. Ol sebebden 'ibâret-i ûlânun ma'nâ-yı murâda delâletinde nev'-i za'f vardır; mu'âvenet-i karîneye ihtiyâc vardır. 'İbâret-i sâniyede ol hâlet yoktur.

Temhîd

Ol iki ma'nânun -ki birisi *vahdet* ve birisi *ibhâmdur*-, her birinden üç ma'nâ müteferri' olur. Ma'nâ-yı fer'iyye ki ol iki asldan münşa'ib olur, altıdur.

Asl-ı evvelde müteferri' olan şu'be'ler bunlardır: killet, kesret, garâbet.

4.1. Şu'be-yi ûlâ [killet]

Nite ki lisân-ı 'Arabîde tenvîn-i vahdetle killet irâde olunur; vahdet ile killet ortasında münâsebet olduğundan ötürü. Lisân-ı Fârsîde dahı ol yâ ile -ki vahdete delâlet ider- ma'nâ-yı killet irâdet olunur. Nite kim bu kelâmde vâki' olur. Mîsrâ'

نیست فرقی مکر بمویی چند³⁸

Nesr

Farkîdeki yâ-yı vahdetden murâd killet-i farkdur. Lisân-ı Türkîde dahı bu ta'bîr vardır. 'İbâret-i bir ile killet irâde iderler; bir kaç kibel dirler. Lafz-ı birden ve farkîdeki yâ-yı vahdetden murâd mukâbil-i kesret olan vahdet degüldür. Zîrâ ma'nâ-yı çendde ve kaçda olan kesret ana münâfidür; belki vahdete karîb kılandur ki vahdet hükminde kılınmışdur, ana gâyet kurbi olmak i'tibârıyla.

4.2. Şu'be-yi sâniye [kesret]

Nite kim lisân-ı 'Arabîde ehad-i zıddeynün 'ibâreti âhar için isti'âre olunur, lisân-ı Fârsîde dahı [12b] bir şey'ün lafz-ı zıddı için isti'âre olunur. Bu kâ'ideye binâ'en mezkûr yâ-yı vahdetle ma'nâ-yı kesret irâde olunur. Beyt

چو لشکر بدید آن نوازشکری

بکین لشکری کشت هر لشکری³⁹

Nesr

Leşkerî-yi sâniyede yâ, yâ-yı nisbetdür leşkerî-yi evveldeki yâ, yâ-yı vahdetdür, kesret için isti'âre olunmuşdur. Şâ'irün murâdı efrâd-ı leşkerden her ferd başka başına birçok leşker oldı dimekdür.

4.3. Şu'be-yi sâlise [garâbet]

Nite ki lisân-ı 'Arabîde tenvîn-i vahdet ile garâbet kasd olunur; meselâ cins-i hicâbdan bir nev'-i garîb diyecek yirde *ğışâvetün* dinür. Kalellâhu Te'âlâ و علی ابصارهم غشاوة⁴⁰. Ve ma'nâ-yı maksûdda mübâlağa -ki makâma münâsibdür- eblağ vech üzerine hâsıl olur, tenvîn-i mezkûrdan nev'-i garîb

³⁸ "...kıl kadar farklılık yoktur."

³⁹ "Askerler o merhameti görünce hırslarından her biri bir ordu oldu."

⁴⁰ "Gözleri üzerinde de bir perde vardır." Bakara Sûresi, 6.

Tahkîk

Mezkûr yâdan vahdet irâde itmegile ta'zîm kasd olunmaktadır. İbhâm îrâd itmegile ta'zîm olunmak evlâdur. Egerçi kim ikisi de kasd-ı ta'zîme vesîle olur; ma'nâ-yı evvelde vesîlelik zâhirdür. Zîrâ infirâd 'azamet-i şâna lâyük olan evsâfdandır. Ammâ ma'nâ-yı sâni'de bu i'tibârladur ki ibhâmda ta'yîn hadden -ki hadd-i ta'yîn anı müstelzimdür- mübhemün tecâvüzün ibhâm ider. Vech-i evleviyyet oldur ki bu tarîkıla kasd-ı ta'zîmde mübâlağa artuktur. Ol sebebdan mezkûr harf-i yânun ma'nâsından ma'nâ-yı ta'zîm asl-ı sâni'nün **[13b]** şu'belerinden 'add olunmak enseb görildi.

Fâ'ide

Ma'nâ-yı kesretile egerçi mezkûr ma'nâ müştarekdür mutlak ziyâdedür; ammâ andağı ziyâde ziyâde-yi fi'l-kemdür, bundağı ziyâde ziyâde-yi fi'l-keyfdür. Mukâbeleleri i'tibârıyla biri birinden imtiyâzları zâhir olur. Teksîrün mukâbili ta'lîldür, ta'zîmün mukâbili tahkîrdür.

5.3. Şu'be-yi sâlise [tehvîl]

Nite ki lisân-ı 'Arabîde tenvîn-i tenkîr ile tehvîl kasd olunur; meselâ *korkınç ejdehâ* diyecek yirde ol yâyıla -ki tenkîr makâmına kâyimdür- ol ma'nâyı kasd idüp *ejdehâyî* dirler. Nite kim bu beytde vâkı' olmuştur. Beyt

اژدهایی حلقه کشته خفته زیر دامنم

زان بجنیم ترسم آکه کر در اژدهای من⁴⁴

6. Ma'nâ-yı Sâdis Ta'lîkdür

Harf-i yâ âhır-ı fi'l-i mâzîye lâhık olur. Ol fi'lün ma'nâsını tahbîrden -ki kat' üzerinedür- haberdür; ta'lîka sarf ider. Meselâ makâm-ı tahbîrde *bûd* dinür ki ma'nâsı *oldı*dur. Makâm-ı ta'lîkda *bûdî* dinür ki ma'nâsı *olaydı*dur. Şi'r

اگر شاه را شاه بودی پدر

پسر بر نهادی مرا تاج زر⁴⁵

Nesr

Mezkûr yâ, âhır-ı fi'l-i mâzîye lâhık olduğunlayın âhır-ı fi'l-i muzâri'e dahı lâhık olur. Anun ma'nâsını tahbîrden ta'lîka sarf ider; şol ma'nâyı ifâde ider ki lisân-ı Türkîde andan *idi* lafzıyla ta'bîr iderler. Meselâ makâm-ı tahbîrde *ister* dirler, makâm-ı ta'lîkda *ister idi* dirler. 'Acem *hâhedî* dir. Beyt

شهی کز تو ترسان بود خواهدی

که درکام شیران نهان باشدی⁴⁶

6.1. Nesr

Mezkûr harf ma'nâ-yı ta'lîkı ifâde itdüğinden ötürüdür ki lâhık olduğu fi'l elbette siyâk-ı şartda vâkı' olur. Vukû'ı **[14a]** bir şey-i âharun vukû'ına

⁴⁴ "Eteğimin altında çöreklenmiş bir yılan uyuyor. Bu yüzden uyanır korkusuyla yerimden kıpırdıyamıyorum." (Hâkânî-i Şirvânî-Kasâid)

⁴⁵ "Eger baba şahlara şah olaydı, evlatlar bana altından tac giydirebilirlerdi."

⁴⁶ "O senden çekinen şah korkusundan aslanların ağzına girip kaybolmak isterdi."

müte'allik olmayan fi'lün âhırına lâhık olmaz. Lisân-ı Fârsîde ma'nâ-yı temennî için mahsûs edât yoktur. Anuçün başka sîga dahı ta'yîn olunmamışdır. Ma'nâ-yı ta'lîka nev'-i münâsebeti olduğundan ötürü âhırına mezkûr harf-i ta'lîk lâhık olan kelimeyi makâm-ı temennîde isti'mâl iderler. Ta'ayyün-i murâda delâleti karîne-yi hâliyyeye havâle iderler. Meselâ *nolaydı* diyecek yirde *çi bûdî* dirler. Nite kim vâkı'dur. Mısrâ'

چه بودی کر نبودى آشنایى⁴⁷

6.2. Şu'be-yi uhrâ

Ma'nâ-yı ta'lîk ma'nâ-yı tertîbi mütezammın olduğundan ötürü mezkûr yâ -ki âhır-ı fi'l-i mâzîye lâhık olur- tertîb-i mücerred için dahı isti'mâl olunur. Nite kim bu beytde zâhirdür.

چو بر سنك سودى هم سنك رنك

بفرسنگ رفتى چكچاك سنك⁴⁸

Nesr

'İbâret-i çü delâlet ider ki şâ'ir ta'lîk ma'nâsın kasd itmemişdür, belki tertîb ma'nâsın kasd itmışdür. Murâd fi'l-i evvelde bulunduğu gibi fi'l-i sânde bulunur, *bilâ-tahalluf ve lâ-terâhin*⁴⁹ dimekdür. Ma'nâ-yı ta'lîk kasd olıcak bu garaz hâsıl olmaz. Mu'allakun 'aleyhün vücûdından mu'allakun vücûdı müterâhî olmak câyızdır.

Tetimme

Mezkûr yâ Nite ki makâm-ı ta'lîkda hem şarta hem cezâya lâhık olur, makâm-ı tertîbde dahı hem mürettebe hem mürettebün 'aleyhe lâhık olur.

6.3. Şu'be-yi uhrâ

Mezkûr yâ ma'nâ-yı ta'lîkı ifâde itdüğünden ötürü husûsiyyetle vasiyyet ve sipâriş makâmında isti'mâl olunur; ol ma'nâ-yı hâs irâde olunur. Bi-husûsihî harf-i mezkûr ol vaktin *emre* lâhık olur; mâzîye, muzârî'e lâhık olmaz. Ma'nâ-yı emri müneccez-i hâlîden mu'allak-ı istikbâliyyeye nakl ider. [14b] Vasiyyet ve sipâriş ma'nâsı hâsıl olur. Meselâ emr-i tencîzde *bîn* ve *numâyî* dirler, emr-i ta'lîkde *bînî* ve *numâyî* dirler Nite ki vâkı'dur. Beyt

اكر در راه بينى شاه نورا

بشاه نو نمايى ماه نورا⁵⁰

7. Ma'nâ-yı Sâbi' Me'âldür

Bir işün âhırı neye varacağını yâ bu emr niçün müntehî olduğunı yâ neye lâyıq idüğünü ifâde murâd idinseler lafz-ı masdarun âhırına bir yâ-yı sâkine ilhâk iderler. Ol maksûd olan ma'nâyı ifâde ider. Meselâ yiyecek diyecek yirde *hurdenî* dirler, söyleyecek diyecek yirde *guftenî* dirler. Ma'nâları söylemege lâyıq kelâm dimekdür ve yimege müntehî ta'âmdur. Ve depelenmege müstahak kimesneye *kuštenî* dirler ve gidecege *reftenî* dirler. Beyt

⁴⁷ "Ne olurdu âşinâ olmasaydın!"

⁴⁸ "Taşın üzerine taşla aynı renkte bir delik açardın. Taşların şakırtıları arasında bir fersah giderdin."

⁴⁹ "Gecikmeksizin"

⁵⁰ "Eğer yol üzerinde şâhı görürsen ona yeni ayı gösteresin."

چو نتوان رفتنی را دشت دریند

کره بستن چو موران بر شکم چند⁵¹

Nesr

Ve bi'l-âhare olacak nesneye *bûdenî* dirler. Nite kim vâkı'dur. Beyt

گذشته خود گذشت و بود نی بود

پشیمانی نمی دارد کنون سود⁵²

Fâ'ide

Mezkûr yânun âhır-ı masdara ihtisâsı olup ifâde itdüğü ma'nâ-yı masâdırdan gayriden ifâde itmedügiyiçün ba'zılar ol yâya *yâ-yı masdarî* didiler ve ma'nâsını masdariyyet sandılar. Ol kelâmları tevcihe kâbil mezkûr yânun masdara intisâbı var, ammâ âhır beyne'l-butlândur. İfâde itdüğü ma'nâ harf-i mezbûrun ma'nâ-yı masdarı degüldür. Zikr olan intisâb-ı lafzîdür intisâb-ı ma'nevî degüldür. Mezkûr yânun ifâde itdüğü ma'nânun ma'nâ-yı masdara intisâbı yokdur. Ol sebebden ma'nâ-yı mezkûr usûl-i ma'ânîden 'addolındı, ma'nâ-yı nisbetün şu'besi i'tibâr olunmadı.

8. Ma'nâ-yı Sâmin Nefydür

Bu ma'nâyı ifâde iden lûgat-ı Fârsîde fi'l-hakîka [15a] harf-i nûndur. Meftûh isti'mâl olıcak âhırına bir hâ-yı sâkine getürürler, *ne* dirler; meksûr isti'mâl olıcak âhırına bir yâ-yı sâkine ilhâk iderler, *nî* dirler. *Yok* diyecek yirde 'Acem *nî* dir, *ne* dir. *Yokdur* diyecek yirde *nîst* dir; ol birini isti'mâl itmez. Buradan anlanur ki harf-i yânun dahli mezkûr ma'nâda harf-i hânun dahli gibi degüldür. Ba'z-ı mahalde ansuz ma'nâ-yı nefy ifâde müyesser olmaz imiş. Bu i'tibârıla mezkûr ma'nâyı harf-i mezbûre nisbet câyiz oldı.

Kâ'ide

Nîst mukâbil-i *hest*dür. *Hestî* varlukdur, *nîstî* yoklukdur. *Nîst* mürekkebdür kelime-yi nefy ile kelime-yi râbitadan. Aslı *nî* *est*dür. Terkîb olıcak elif hazf olmuşdur, *ûst*dan hazf olınuğı gibi ki aslı *û* *est*dür. *Hest* mürekkebdür mezkûr râbita ile 'ibâret-i hâdan ki ma'nâ-yı vücûda fi'l-cümle delâleti vardur. Aslında iki elif vardur *hâ est* gibi; terkîb olıcak ikisi de hazf olunmuşdur.

Fâ'ide

Estün ma'nâsı *dır*'dur. *Hestün* ma'nâsı *vardur* dimekdür. Mecâzen gâh olur *hest* ma'nâsına da *est* isti'mâl olunur. Nite ki vâkı'dur. Beyt

جهان کرچه سراسر لاله زارست

برهنه پا مرو انجا که خارست⁵³

Nesr

Murâd-ı şâ'ir, "yalın ayak gitme şol yire ki anda diken vardur" dimekdür. "Yalın ayak gitme şol yire ki andan dikendür" demek degüldür.

⁵¹ "Bu derbent gibi sahraya gidecek takat yok, karıncalar gibi mideleri üzere birkaç düğüm atılmış."

⁵² "Olacak olan oldu, bitecek bitti; artık pişmanlığın ne faydası olur!"

⁵³ "Cihan baştan başa lale bahçesi olsa da çıplak ayakla dolaşma, zira orada dikenler vardır."

Tahkîk

Lügat-ı Fârsîde *est* râbîta idüğine re'îsü'l-hükemâ İbn Sînâ işâretde tasrîh itmişdür şol makâmda ki bu kelâmı zikr eylemişdür: **[15b]**

وقد يحذف ذلك يعنى اللفظ الدال على معنى الاجتماع بين الموضوع و المحمول فى لغات كما يحذف تارة فى

لغة العرب الاصلى كقولنا زيد كاتب و حقه ان يقال زيد هو كاتب و قد لا يمكن حذفه فى بعض اللغات كما فى

الفارسيه الا صليته است فى قولنا زيد دبیر است و هذه اللفظ تسمى رابطة⁵⁴

Mezkûr 'ibâretün râbîta idüğinden gâfil olduğıyçün ba'z-ı efâzıl-ı A'câm ki Mîr Sadreddîn Mehmed 'unvânîyla beyne'l-enâm iştiyhârı vardır *Şerh-i Tecrîd* hâşiyesinde "*Zeyd hest Zeyd nîst zikr-i râbîtadan hâlîdür*" demişdür. Fâzıl-ı mezkûrun mu'âriz-ı meşhûr[1] Celâleddîn Devvânî kelâm-ı mezkûrun reddinde bunı yazmışdür:

عدم ذكر الرابطة فيهما لا يدل على انتفاءهما على انهم يقولون زيد موجود است زيد موجود نیست⁵⁵

Anun dahı mebnâ-yı kelâmı *est* râbîta olmamakdur.

Tetimme

İbn Sînâ'nun kelâm-ı menkûlî iki mukaddimeyi müşt Emil oldu. Birisi bu ki 'ibâret lafz-ı Fârsîde râbîtadur. Birisi dahı bu ki mezkûr lügatde râbîta hazf olmak câyiz degüldür. Bu iki mukaddimenün tertîbi iktizâ itdi ki sâbıkan tahrîr ü takrîr olduğı gibi *hest* de *nîst* de mürekkebe olalar; birer cüzleri *est* ola.

Kâ'ide

Lügat-ı Fârsîde *hestî* ile *bûdenînün* ma'nâları biri birinden mümtâzdur. *Hestî'nün* ma'nâsı Nite kim sâbıkan ta'yîn ü tebyîn olındı *varlukdur*. *Bûdenînün* ma'nâsı *olmakdur* ki 'Arab dilinde ol ma'nâdan *kevn* ile ta'bîr iderler. *Vücûd* lafzı *kevn* lafzına murâdifdür. Seyyid Şerîf ki *Hâşîye-yi Tecrîd*'de *hestî* ile *bûdenîyi* fark itmeyüp *vücûdun* tefsîrinde ikisini bile zikr itmişdür, isâbet itmemişdür.

Tahkîk

Ma'nâ-yı *hestî* ma'nâ-yı *vücûda* mugâyir idüğine delîl-i kâtı' budur ki **[16a]** *est* ki râbîtadur mevcûda mülhak olur; *mevcûdest* dirler. *Heste* lâhık olmaz *hestest* dimezler. Ammâ *bûdeest* dirler. Mezkûr râbîta *bûde* lafzına ki murâdif-i mevcûddur, lâhık olur. Eger *hestî'nün* ma'nâsı *vücûd* ma'nâsına murâdif olaydı *mevcûda* lâhık olan râbîta *hest* de lâhık olurıdı. Nite kim *bûdeye* lâhık olur; ma'nâ-yı *bûd* ma'nâ-yı *vücûd* olduğıyçün.

Kâ'ide-yi râbîta

Lisân-ı 'Arabda *vücûdun kevnün* tâmmesi, nâkısası olduğı gibi lisân-ı Fârsîde dahı *bûdun* tâmmesi, nâkısası vardır meselâ 'Acem *Zeyd kâtib bûde* dir. Acem, *Zeyd kâtib bûde*'de 'ibâret-i *bûd*, *kâtibi* tâmme mahallinde de isti'mâl iderler;

⁵⁴ "Bu lafız, yani dal lafzı, mevzu (fail) ile mahmul (fil) arasındaki uyuma göre kimi dillerde düşürülebilir. Tıpkı aslı Arap dilindeki "Zeydun kâtibun/ Zeyd kâtipdir." sözünde olduğu gibi. Bu sözün asıl hali "Zeydun huve kâtibun/ Zeyd, o, kâtipdir." şeklindedir. Ancak bazı dillerde de bu türden düşmeler mümkün olmayabilir ki buna örnek Farsça'daki "est" lafzıdır. Konuşmada "Zeyd debîrest/ Zeyd kâtipdir." şeklindedir. Bu lafza (est lafzına) rabîta lafzı ismi verilir."

⁵⁵ "Rabitanın zikredilmemesi onun nefyine delalet etmez. O yüzden *Zeyd mevcûdest*, *Zeyd mevcûd nîst* (*Zeyd mevcuttur*, *Zeyd mevcut değildir*.) demişlerdir."

kâtibi nâkısa mahallinde de isti'mâl iderler. *Sâra* ma'nâsın irâde itseler *şud* ma'nâsın irâd iderler. Meselâ 'Arab, "*Zeyd kâne fakîren, sâra ganiyyen*" dir. 'Acem, "*Zeyd fakîr bûd, ganî şud*" dir. Ammâ lisân-ı Türkîde bu fark yoktur. *Kâne* ma'nâsından *oldı* ile ta'bîr itdüklerinle *sâra* ma'nâsından dahi *oldı* ile ta'bîr iderler. meselâ "*Zeyd fakîr idi, ganî oldı*" dirler.

Fâ'ide

'Acem *yokdur* diyecek yirde *nîst* didüklerinle *degüldür* diyecek yirde dahi *nîst* dir. Meselâ "*fakîr degüldür, ganîdür*" dimelü olsa "*Zeyd fakîr nîst, ganîst*" dir. Ma'nâ-yı sâniiden 'Arab *leyse* ile ta'bîr ider; "*Zeyd leyse bi-fakîrin*" dir. Ma'nâ-yı evvelden *lâ* ile ta'bîr ider. "*Anda şek yokdur*" diyecek yirde "*lâ-raybe fîh*" dir.

Kâ'ide

Lügat-ı Fârsîde ma'nâ-yı nefy için -ki lisân-ı 'Arabîdeki *lem* ma'nâsıdır- *nûn-ı meftûh* vaz' olmuştur. Mezkûr kaçan ki fi'le dâhil olur ol fi'lün ma'nâsını fâ'ilden nefy ider. Muttasıl isti'mâl olıcak *harf-i yâya* ihtiyâc olmaz. [16b] Meselâ *ne-dâned* ve *ne-dihed* dirler. Ammâ kaçan ki fi'lden munfasıl ve mustakil isti'mâl olınsa âhırına *harf-i yâ* ilhâk olunur, *nî* dinür. Hareke-i asliyyesi -ki fetha idi- kesreye tebdîl olunur.

Kâ'ide-yi uhrâ

Mezkûr harf-i nefy fi'le dâhil olıcak hâl zikr olan minvâl üzredür. Ammâ isme dâhil olıcak ol ism eger müştakkâtdan ise *dân* gibi, *bînâ* gibi harf-i nefyün âhırında elif ziyâde iderler; *nâ-dân* ve *nâ-bînâ* dirler; *ne-dân* ve *ne-bînâ* dimezler. Ve eger müştak câmid ise üç hâlden hâlî degüldür. Biri bu ki ol ismün medlûli zât-ı mahz ola; *ser* gibi ve *der* gibi. Biri de bu ki ol ismün medlûli vasf-ı mahz ola; *zîb* gibi, *şekîb* gibi. Biri dahi bu ki medlûli zât-ı mevsûfe ola, bir vasf-ı zâ'ide ki ism-i mezkûrda zımnem delâleti ola; *merd* gibi *zen* gibi. Kısım-ı evvelden ve sâniiden olan isme mezkûr harf-i nefy *ne* yalnız dâhil olur; ve *ne*, *elif* ile [nâ] dâhil olur; belki hâ ile dâhil olur. Meselâ *ne-ser*, *ne-pây*, *ne-zîbâ*, *ne-şekîbâ* dirler. Kısım-ı sâlisden olan isme yalnız dâhil olmaz yâ *elif* ile yâ *hâ* ile dâhil olur. Meselâ *ne-merd* dimezler yâ *nâ-merd* dirler yâ *ne-merd* (نه مرد) dirler.

Nite kim bu beytde vâkı'dur. Beyt

نه مردست ان بنزدیک خردمند

که با پیل دمان پیکار جوید⁵⁶

Kâ'ide-yi uhrâ

Mezkûr *nûn*, *elif* ile *hâdan* münferid olduğu hâlde lisân-ı 'Arabîdeki *lem* ma'nâsın ifâde ider. Nite kim sâbıkan işâret olunmuştur. Meselâ 'Arab *lem yadrib* dir, 'Acem *ne-zed* dir, *urmadı* diyecek yirde. Münferid olmayup *hâ* ile bile olıcak lisân-ı 'Arabîdeki *lâ* ma'nâsın ifâde ider. "*Ne erdür ne 'avretdür*" diyecek yirde [17a] 'Arab "*lâ-raculun ve lâ-imra'etun*" dirler; 'Acem "*ne merdest u ne zenest*" dir. *Elif* ile bile olıcak lisân-ı 'Arabîdeki *leyse* ma'nâsın ifâde ider. Meselâ "*âlim degüldür, basîr degüldür*" diyecek yirde 'Arab "*leyse bi-âlimin leyse bi-basîrin*" dir; 'Acem "*nâ-dan, nâ-bînâ*" dir.

⁵⁶ "Kızgın bir fil ile cenk eden kişi, akıl sahiplerinin nezdinde mert değildir." [Sa'dî-Gülüştân]

9. Ma'nâ-yı Tâsi' İnfirâddur

Bâ-yı meftûha ki lisân-ı Fârsîde ma'nâ-yı ma'iyete delâlet ider. Meselâ “*senün ile gitdüm*” diyecek yirde ‘Acem “*be-tû refte*” dir. Ol *bânun* âhırına *yâ-yı sâkine* lâhık olur, fethasın kesreye tebdîl ider, nûn-ı nefydeki gibi dahı ol ma'nâ-yı ma'iyetün mukâbili ki ma'nâ-yı infirâddur ifâde ider. Ol ma'nâdan lisân-ı ‘Arabîde *dûne* ‘ibâretiyile ta'bîr iderler. Meselâ ‘Arab *bi-dûnihî* dir, ‘Acem *bî-û* dir.

Kâ'ide

Lisân-ı ‘Arabîde mezkûr ma'nâdan *lâ* ile de ta'bîr iderler. Meselâ *meşakkatsüz* diyecek yirde *bi-dûni'l-külfeti* dirler; *bilâ-külfetihi* de dirler. Ammâ zamâyirde duhûl mahsûsdur *dûne* lafzına; anlara *lâ* dâhil olmaz. Meselâ ‘Acem *bî-men*, *bî-û*, *bî-tû* dir; ‘Arab *bi-dûnî*, *bi-dûnihî*, *bi-dûnike* dir. Bu mahalde *lâ* isti'mâlîne mecâl yokdur.

Kâ'ide-yi uhrâ

Nite kim mezkûr *harf-i bâ* fi'le ve müştakka dâhil olmaz. Meselâ *be-zed* dimezler, *be-dân* dimezler *bâ-yı meftûha* ile. Bu *bâ* dahı ki anun isrinde bile gider, anı gözedür. Ne fi'le dâhil olur ne müştakka dâhil olur. Meselâ *bî-zed* ve *bî-dân* dimez. Nite ki mezbûr *bâ* sâyir aksâm-ı isme dâhil olur; *bâ-ser*, *bâ-zîb ü fer*, *bâ-zen ü şevher* dirler. Bu husûslarda *bâ* ile *bî* sâbıkan mezkûr olan *nâ* ile *nî* gibidür.

Cins-i Sâlis

Cins-i sâlisden olan *yâ* ki harf-i zâyiddür. Aslen delâleti yokdur ne mustakillen ve ne mutazammınan ile'l-gayr ma'ânîden bir ma'nâya; [17b] gerekse ol ma'nâ mustakil olsun gerekse gayr-ı mustakil olsun. Ol sebebden ne hurûf-ı mebnânidendür ve ne hurûf-ı ma'ânîdendür. Belki sâbıkan beyân olunan fâ'ide için ziyâde olunur.

Lisân-ı Fârsîde nefy için olan nûn-ı meftûhanun ve nehy için olan mîm-i meftûhanun âhırına lâhık olur. Şol vaktin ki ol harfler ol elif olan kelimeye dâhil olalar; meselâ *gelmedi* diyecek yirde *neyâmed* dirler; aslı *ne-âmeddür*, aslı üzerine de isti'mâl olunur ve *gelme* diyecek yirde *meyâ* dirler aslı *me-âdur*, *mîmün* fethası ve *elifün* meddi ile. Cüz-i sânisî yalnız elif-i memdûde degüldür; belki *elif* ile *yâdan* mürekkebe bir kelimedür, terhîm olunmuşdur. Âhır-ı kelimedede vâkı' olan harf-i yânun hazfı lisân-ı Fârsîde şâyî'dür. Nite kim sâbıkan zikr olunmuşdur; *me-ânun* aslı fi'l-hakîka *me-âydur*. Harf-i *yâ* hazf olındukdan sonra *me-â* kalmışdur. Suhûlet-i telaffuz için bir *yâ* ziyâde olunmuşdur, *meyâ* olmuşdur; sûret-i *mâyâ* -ki lügat-ı ‘Arabîyyede *sunun* ismidür- istibâhdan da halâs olunmuşdur. Ve lafz-ı *tamâmînün* âhırında olan *yâ* ki şâ'irün bu beytinün âhırında vâkı' olmuşdur. Beyt

من این ابیات را بردم تمامی

به پیش حضرت مخدوم جامی⁵⁷

⁵⁷ “Ben bu beyitleri tamamlayıp bütünüyle Hazret-i Mahdûm-ı Câmî'ye götürdüm.”

âhırında vâkı' olmuşdur, hurûf-ı zevâyiddendür; zaruret-i şi'r için ziyâde olupdur. Bu risâle ki hayrıla ihtimâm buldı. Harf-i ahîr *tamâmî* beyanıyla tamâm oldu. Hayr bâd.

خدا اورا دهد عالی مراتب

که خواند فاتحه در حق کاتب⁵⁸

⁵⁸ "Allah, bu risalenin kâtibine Fatıha okuyan kişiye yüce mertebeler versin."

Sonuç

Dinî ve ilmî meselelerde vukûfiyeti erbabınca takdir edilen Kemâl Paşazâde Şemseddîn Ahmed Efendi'nin dikkatini yönelttiği sahalardan biri de Arap ve Fars gramerindeki tartışmalı mevzulardır. Bu çalışmada müellifin Farsçadaki *harf-i yâ*'nın mahiyeti üzerine kaleme aldığı *Yâiyye Risâlesi* ele alınmaya gayret edilmiştir. Muhtelif kütüphanelerde birçok nüshası bulunan bu risâlenin, klasik dönem ilim meclislerinde epey rağbet gördüğünü söylemek mübalağa olmayacaktır. Nite kim mukaddime kısmındaki ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla *Yâiyye*'nin telif edilmesine vesile olan ilim erbabı Kemâl Paşazâde'yi devrin Zemahşerî'si mertebesine yükseltip bu meselede otorite olarak kabul etmektedir.

Kemâl Paşazâde, Farsçada kelime sonuna gelen *harf-i yâ*'nın *hurûf-ı mebânî* ve *hurûf-ı ma'ânî* cinsinden *hitâb*, *vasfîyyet*, *nisbet* (bir alt şubesi daha vardır), *vahdet* (*killet*, *kesret*, *garâbet*), *ibhâm* (*tahkîr*, *ta'zîm*, *tehvîl*), *ta'lik* (*temennî*, *tertîb*, *vasîyyet/sipâriş*), *me'âl*, *nefy*, *infirâd* ve bunlara ilaveten *hurûf-ı zevâyid* olmak üzere yirmi farklı ma'nâya geldiğini belirtir. Müellif mukaddime kısmında sıraladığı bu başlıkları risâle boyunca tek tek işlemiş, okuyucunun zihninde istifham bırakmayacak şekilde meseleyi yeri geldikçe zengin örneklerle detaylandırmıştır. Örnek ibarelerin etimolojik açıdan tahlilini yapmış, farklı anlamlarını sıralamış ve dilbilgisindeki kullanım alanlarını belirlemiştir. Risâlenin telif ve tasnifinde tercih edilen bu detaylı inceleme yöntemi, kimi kısımlarda mevzuun uzamasına ve konu birliğinin dağılmasına sebep olmuştur.

Müellifin söz konusu meselede dayanak teşkil edecek ibareleri seçerken gösterdiği titiz tutuma ve iddialarının arkasını doldurmaya yönelik tüm gayretlerine rağmen *yâ harfinin* tasnifine ilişkin bazı fikirlerinin, halefi sayılan şârihler tarafından tercih edilmediği görülmektedir. Yazının giriş bölümünde kısmen temas etmeye çalıştığımız bu husus, müstakil bir incelemeye konu olacak denli geniş bir mevzudur. Bu çalışma kapsamındaki hedefimiz *Yâiyye Risâlesi*'nin metnini günümüz alfabesine aktarmak ve daha detaylı hazırlanacak olan müteakip incelemelere kapı aralamaktır. Bu noktada Kemâl Paşazâde'nin ileri sürdüğü tasnif yöntemi ile Fars klasiklerini tercüme ve şerh eden şârihlerin pratikteki tecrübelerini mukayese edecek bir çalışmaya ihtiyaç duyulacağı muhakkaktır. Bu yazının dışında tutulan ama tamamlanması hedeflenen bir başka husus da klasik şerh külliyatında *harf-i yâ*'nın anlam çerçevesine dair bir terim lügatçesi projesidir. Kemâl Paşazâde'nin *Yâiyye*'si merkez alınmak suretiyle şerhlerde bu meseleye dair fikirlerin ve örnek ibarelerin bağlam içerisindeki ma'nâlarını ihtiva edecek bir *Yâiyye lügatçesinin* hazırlanması, tabiri caiz ise söz konusu harfin anlam atlasının ortaya çıkarılmasına vesile olacaktır.

Kaynakça

- Bolay, Süleyman Hayri; Yediyıldız, Bahaeddin ve Yazıcıoğlu Sait (1986). *Şeyhülislâm İbn Kemâl Sempozyumu (Tebliğler ve Tartışmalar)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çelebi, İlyas (2002). "Kemalpaşazâde - Eserleri", *DİA*, cilt 25, ss. 245-247.
- Çelebi, İlyas (2002). "Kemalpaşazâde - Kelâma Dair Görüşleri", *DİA*, cilt 25, ss. 242-244.
- Dağlar Abdülkadir (2009). *Şem'î Şem'ullah Şerh-i Mesnevî I. Cilt (İnceleme-Tenkitleli Metin-Sözlük)*, Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Dağlar, Abdülkadir (2008). "Ebüssuûd Efendi'nin Telaffuz-İmlâ Üzerine Dikkatleri ve İki Risâlesi", *Turkish Studies*, Volume 3/6, ss. 186-214.
- Demirel, Mustafa (1996). *İbn-i Kemâl, Divân (Tenkitli Metin)*, İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Der-beyân-ı Yâiyye Merhûm Kemâl Paşa-zâde*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 4751, 106b-122b.
- Develi, Hayati (1997). "Kemalpaşazade ve Ebüssuûd'un Galatât Defterleri", *İlmî Araştırmalar*, sayı 4, ss. 99-125.
- Dilçin, Cem (2009). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gencîne-i Meselhâ vu Hikâyât, (Dâstân-ı Darbu'l-mesel-i Eşref-i Har)*, <http://www.beytoote.com/fun/proverb/proverbs-donkey2-story.html> (ET: 20.11.2018).
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1988). *Hâfız Dîvânı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Gürkan, Nejdî (2009). "Kemal Paşazâde (873/1469-940/1534)'nin Arap Dili ve Edebiyatına Katkıları ve Bu Dile Yaklaşımı", *Marife*, sayı 2, ss. 135-165.
- Hasan Amîd (1381), *Ferheng-i Amîd*, 2 Cilt, Tahran: Müessesesi-i İntişarât-ı Kebîr.
- İnanır, Ahmet (2015). *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslâm Hukuku*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Kaçar, Mücahit (2010). *İbni Kemâl Dîvânı'nın İncelenmesi (Nazım Bilgisi, Belâgat, Üslûp ve Dil Özellikleri, Muhtevâ)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Kara, İsmail (2010). "Unuttuklarını Hatırla! Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not", *Dîvân, Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, cilt 15, sayı 28, ss. 1-67.
- Kılıç, Atabey (2012). "Mesnevî Şerhleri Sözlüğü", *Sufi Studies*, sayı 5, ss. 1-19.
- Kilisli Rıfat Bilge (1980). *Şeyh Sadî-i Şirazî-Bostan ve Gülistân*, İstanbul: Meral Yayınevi.
- Koçoğlu, Turgut (2009). *Şem'î Şem'ullah Şerh-i Mesnevî I. Cilt (İnceleme-Tenkitleli Metin-Sözlük)*, Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Kültürel, Zuhâl (2008). *Galatât Sözlükleri*, İstanbul: Simurg Yayınları.
- Lisânü'l-Acem*, <https://books.google.com.tr/> (erişim tarihi: 08.02.2018)
- Nizâmî(-i Gencevî)-Hüsrev ü Şîrîn* (1986). (Çev. Sabri Sevsevil), İstanbul: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.

- Nizâmî(-i Gencevî)-Mahzen-i Esrâr* (1996). (Çev. M. Nuri Gençosman), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Özen, Şükrü (2002). "Kemalpaşazâde - Fikhî Görüşleri", *DİA*, cilt 25, ss. 240-242.
- Saraç, M. Ali Yekta (1999). *Şeyhülislâm Kemalpaşazâde*, İstanbul: Şule Yayınları.
- Saraç, M. Ali Yekta (2002). "Kemalpaşazâde - Edebî Şahsiyeti", *DİA*, cilt 25, ss. 244-245.
- Şahin, Oğuzhan (2012). *Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî III-IV. Ciltler (İnceleme-Tenkitleli Metin-Sözlük)*, Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Tanyıldız, Ahmet (2010). *İsmail Rusuhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmu'atu'l-Letayif ve Matmuru'at-ül-Ma'arif) I. Cilt (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Turan, Fikret (2010). "Şeyhülislam Ebussuûd'un İmlâ Kuralları: Onaltıncı Yüzyılda Osmanlı İmlâsında Yerleşme Eğilimleri ve Bir Tepki", *İlmî Araştırmalar*, sayı 9, ss. 221-238.
- Turan, Şerafettin (2002). "Kemalpaşazâde", *DİA*, cilt 25, ss. 238-240.
- Ungan, Suat (2008). "Türkçenin Yazı Dili Oluşum Sürecinde Karşılaştığı Bazı Tutumlar", *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 20, ss. 299-316.

Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Bilecik/TÜRKİYE
mehmet.ozdemir@bilecik.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-0544-9280

BAHTÎ'NİN ŞİİRLERİNE AHMED BİN SEYFULLAH'IN TAHMÎS VE NAZİRELERİ

TAHMÎS AND NAZİRES TO THE POEMS OF
BAHTÎ BY AHMAD BIN SEYFULLAH

DOI Number: 10.28981/hikmet.494850

ÖZ

Bahtî mahlasıyla şiirler yazan Sultan I. Ahmed, kendinden önceki bazı Osmanlı padişahları gibi divan tertip eden padişahlardan biridir. Bahtî'nin bazı şiirlerine devrindeki şâirler tarafından nazîreler yazıldığı bilinmektedir. Bu nazîreler mecmularda ya da onun şiirlerini tanzîr eden şâirlerin divanlarında yer almaktadır. Bahtî şiirlerine yazılan nazîrelerin bir kısmını neşri yapılan mecmua ve divanlarda görmek mümkündür.

Bu çalışmanın konusu, Bahtî'nin seçilmiş bazı şiirlerine Ahmed bin Seyfullah tarafından yazılan ancak henüz neşri yapılmayan tahmîs ve nazîrelerdir. Bahtî'nin şiirlerine çeşitli nazım şekilleriyle yazılmış 42 şiir bu çalışmada neşredilmiştir. Çalışmanın girişi, Bahtî'nin kısaca hayatı, nazîre kavramı, Bahtî'nin şiirlerine yazılan nazîreler ile tahmîs ve nazîrelerin yer aldığı mecmua hakkındaki bilgilerden oluşmaktadır. Metin bölümünde ise Ahmed bin Seyfullah'ın tahmîs ve nazîrelerinin toplandığı mecmuanın transkripsiyonlu metni yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bahtî, Ahmed bin Seyfullah, nazîre, tahmîs.

ABSTRACT

Sultan Ahmed I. who wrote poems by using Bahtî as a pseudonym was one of the Ottoman Sultans who had consisted Divan just like some other previous Ottoman Sultans. It is known that some of poets who lived at the same time with Bahtî, wrote Nazîres to some of his poems. These Nazîres appear in majmuas and Divans of some poets who wrote in very similar way. It is likely possible to see that some part of Nazîres that were written to Bahtî, in the majmuas published and Divans.

Subject of this study is the tahmîs and nazîres who had written by Ahmed bin Seyfullah to Bahtî which are still not published. 42 poems, that were written in various forms to poetical writing of Bahtî's poems, were indicated in this study. Introduction of this study contains Bahtî's life briefly, the term of nazîre, nazîres that were written to Bahtî's poems and majmua that comprises tahmîs and nazîres. In addition, the majmua which covers tahmîs and nazîres belonging to Ahmed Bin Seyfullah takes place in the text section with the transcribed text.

Keywords: Bahtî, Ahmed bin Seyfullah, nazîres, tahmîs.

GİRİŞ

Bahtî (Sultan I. Ahmed)

Sultan I. Ahmed, babası Sultan III. Mehmed (öl. 1603)'in Saruhan valiliği yaptığı sırada 1590 yılında Manisa'da doğmuştur (Solakzâde: s. 443). Doğumuna “hâkân-ı Rûm” terkibiyle tarih düşürülen Sultan I. Ahmed henüz 14 yaşında iken babası III. Mehmed'in vefatı sonucu Osmanlı Devleti'nin 14. padişahı olarak 1603'te tahta geçmiştir. Şiirlerinde kullandığı Bahtî mahlası cülûsuna “Oldı târîh-i cülûsı Bahtî” ibaresiyle düşürülen 1012 (1603) tarihinin ebced hesabıyla karşılığıdır. (Ayvansarâyî, 1978: s. 4). Tahta çıkışından önce, adet olduğu üzere Eyüp Sultan Türbesi'ne gidip Şeyhülislam Mustafa Efendi'nin elinden kılıç kuşanmıştır (Solakzâde, 1989: s. 443). Sultan I. Ahmed tahta çıktıktan sonra aslen Rum kızı olan Mâhpeyker ile evlenip ona “önde giden” anlamına gelen “Kösem” lakabını vermiştir (Koçu, 1981: s.78).

I. Ahmed, genç yaşta tahta çıktığında Osmanlı Devleti, İran ve Avusturya ile savaş halindeydi. İran'la yapılan savaştan bir sonuç elde edilemezken Avusturya ile Zitvatorok Antlaşması imzalanarak savaş sona erdirildi. Zitvatorok anlaşması ile Osmanlı prestij kaybına uğramıştır. Bununla birlikte Sultan I. Ahmed dönemi, uzun süren savaşların son bulduğu bir istikrar dönemi olmuştur. Anadolu'da görülen bir isyan hareketi olan Celâlî isyanları da bu dönemde Kuyucu Murad Paşa (öl. 1611)'nin sert tedbirleriyle bastırılarak bir sükûnet dönemi tesis edilmiştir (Kayaalp 1999: 29-35).

Sultan I. Ahmed, saltanatın intikali konusunda önemli bir değişiklik yapmıştır. Onun döneminde “ekberiyet” ve “erşediyet” esasları olarak ifade edilen hânedanın en büyük ferdinin tahta geçmesi usulü benimsenmiş, öteki şehzadeler sarayın özel bir yerinde kafes arkasında tutulmaya başlanmıştır. Osmanlı tarihinde, mimarî özellikleri bakımından önemli bir yeri olan ve en büyük yapılar arasında sayılan Sultan Ahmed Camii, I. Ahmed tarafından inşa ettirilmiş, temel atılırken kendisi de bizzat çalışmıştır. I. Ahmed, yıkılmaya yüz tutan Kâbe duvarlarını İstanbul'dan ustalar göndererek tamir ettirmiş, Kâbe'nin kapısı üzerindeki kitâbe ile altınoluğu yenilemiş, halis altın ve gümüşten on altı kuşak yaptırıp Mekke'ye yollamıştır. Sultan I. Ahmed dindar ve hayırsever bir padişah olduğu için halkın güvenini kazanmıştı. Sert tabiatlı idi; ihanet edenleri affetmez ve bazen devlet hizmeti görenlere dahi acımasız davranırdı. Ava ve cirit oyununa meraklı olduğu, ara sıra Edirne ve Bursa'da ava çıktığı bilinmektedir. (İlgürel, 1989: s. 32-33)

Celvetî tarikatı şeyhi Aziz Mahmud Hüdayî (öl. 1628)'ye “pederim” diyecek kadar derinden bağlılığı vardı (Koçu, 1981: s. 181). Aziz Mahmud Hüdayî, Sultan Ahmed Camiinin açılışında ilk hutbeyi okumuş ve her ayın ilk pazartesi de vaaz etmeyi kabul etmiştir (Yılmaz, 1991: s.339).

Osmanlı saltanatının 14. padişahı olarak 14 yaşında tahta çıkan Sultan I. Ahmed'in saltanatı da 14 yıl sürmüştür:

Hükûmet etdi on dört yıla dört ay eyledi rihlet
Cülûs ettirdiler anın yerine Mustafa Hân'ı (Ayvansarâyî, 1985: s.7)

Henüz 28 yaşında iken yakalandığı bir hastalık sebebiyle 1026 (1617) tarihinde vefat eden Sultan I. Ahmed, kendi adıyla yaşayan Sultan Ahmed Camii haziresinde medfundur. Vefatına “mübeşşerü'l-cennet” ibaresi ile tarih düşürülmüştür (Ayvansarâyî, 1978: s. 4).

Sultan I. Ahmed, Fatih Sultan Mehmed (1432-1481)'in başlattığı divan tertip etme geleneğini devam ettiren hükümdar şâirlerdendir. Bahtî mahlası ile yazdığı şiirlerinden oluşan Dîvânçe'sinin tek yazma nüshası Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Manzum, numara 53'te yer almaktadır. Dîvânçe'de 5 münâcât, 3 naat, 4 ramazâniyye, Ebû Eyyûb el-Ensârî (öl. 674) ve Mevlânâ (öl. 1273) hakkında birer medhiye, 3. Mehmed hakkında bir mersiye, 28 gazel, 1 terci-bend, bir tahmîs, 36 murabba, 3 şarkı, 4 kıt'a ve 4 müfred yer almaktadır. Şiirleri devrin güçlü şâirleri Nâdirî, Hâletî, Nefî, Nevizâde Atâyî ve Şeyhülislâm Yahyâ gibi isimlerin şiirlerinin edebî değeriyle mukayese edilemeyecek seviyede olsa da şiirlerine bazı şâirlerin nazîre yazdıkları ve birkaç şiirinin de bestelendiği bilinmektedir (Kayaalp, 1999: s. 89-95)

Ahmed bin Seyfullah

Bahtî'nin seçilmiş bazı şiirlerini tahmîs ve tanzîr eden Ahmed bin Seyfullah hakkında bu şiirlerin yer aldığı mecmuada yazılı olan adı dışında başka bir bilgiye sahip değiliz. Sadettin Nüzhet Ergun, şiirlerinde Bahtî mahlasını kullanan Sultan I. Ahmed'in birçok şiirini, Ahmed İbni Seyfeddin'in tahmîs ederek bir mecmua vücuda getirdiğini ve bu mecmuanın da Topkapı Sarayı Müzesi Bağdat Kitaplığı 401'de kayıtlı olduğunu ifade etmektedir (Ergun, 1936: 289). Yaptığımız bu çalışma, Ergun'un verdiği bilgilerin büyük oranda doğru olmakla birlikte tashihe muhtaç olduğunu ortaya koymaktadır. Mecmuadaki kayda göre Bahtî'nin şiirlerini tahmîs eden kişinin adı Ergun'un ifade ettiği gibi Ahmed İbni Seyfeddin değil, Ahmed bin Seyfullah'tır. Zira Ahmed bin Seyfullah, Bahtî'nin şiirlerine tahmîs ya da nazîre olarak yazdığı 42 şiirin 41'nin başlığında kendi adını da "Tahmîs-i ... Ahmed bin Seyfullah", "Nazîre-i ... Ahmed bin Seyfullah" şeklinde yazmıştır. Ayrıca Ahmed bin Seyfullah, -yine Ergun tarafından ifade edildiği gibi- Bahtî'nin şiirlerini sadece tahmîs etmekle kalmamış bu şiirlere nazîreler de yazmıştır.

Ahmed bin Seyfullah, şiirlerinde mahlas kullanmamış ancak şiir başlıklarında adının önüne bazı sıfatları eklemiştir. Bu sıfatlar: "Dâî", "abd", "dâiyü'l-fakîr", "abdü'l-fakîr" sıfatlarıdır. Ahmed bin Seyfullah, Bahtî'nin şiirlerine yazdığı tahmîs ve nazîreleri güzel bir hat ve özenli bir tezhipte hükümdarın takdirine arz etmiştir. Bu durum şâirin bu sıfatları kullanmasının bir zaruret hali olduğu gerçeğini hatırlatırken aynı zamanda dikkate değer bir özgüveni olduğunu da düşündürmektedir.

Nazîre Kavramı ve Bahtî'nin Şiirlerine Nazîreler

Nazîre, "bir şâirin manzum bir eserine başka bir şâir tarafından aynı vezin ve kafiyede yazılan şiir" diye tanımlanır. Nazîre yazmak yerine tanzîr etme nazîre deme, cevap deme, cevap verme tabirleri de kullanılmıştır. Mesneviler gibi müstakil eserlere de yazılmış olmakla birlikte nazîrenin en yaygın kullanıldığı nazım şekli gazeldir. Gazelden sonra en çok mesnevi nazım şekline nazîre yazıldığı bilinmektedir. Gazel ve mesneviler kadar olmasa da kasîde ve musammat nazım şekilleri tanzîr edilmiştir. Nadiren de olsa divan ve sözlük gibi eserlerin tümüyle tanzîr edildiği nazîre örnekleri vardır. Nazîre mecmualarında bir nazım şeklinin farklı bir nazım şekli ile tanzîr edildiği görülmektedir. Mecmualarda, bir gazelin murabba nazım şekliyle, kasidenin gazel nazım şekliyle, gazelin kaside nazım şekliyle tanzîr edildiği numuneleri görmek mümkündür (Köksal, 2006: s. 456; 2003: s. 216-218).

Daha önce yazılmış bir gazelin beyitlerine yeni mısralar ilave ederek yazılan terbî, taştîr, tahmîs, tesdîs, tesbî, tesmîn, tetsî ve ta'şîr ise nazîrenin uzantısı kabul edilen nazım şekilleridir. Gazelden elde edilen bu nazım şekilleri beğenilen bir gazelin her beytine ilave edilen mısraların sayılarına göre çeşitli adlar alır ve bir nevi nazîre sayılırlar (İpekten, 2001: s. 87-112). Nazîreye cevap da denmektedir. Nazîre yazan şâir, üstat saydığı şâirin eserinin konusunu almayıp vezni, biçimini ve esasını alarak tanzîr ettiği şiirin benzerini meydana getirmekle üstat kabul ettiği şâirin eserine cevap vermiş olur (Levend, 1999: s. 70-71). Nazîre yazan şâir beğendiği şiiri tanzîr eder. Böylelikle orijinal şiirin biçimi ile konusu nazîre şiirde yeniden ele alınmış olur (Pala, 1995: s. 424) Bir şâiri nazîre yazmaya sevk eden şey, aynı sahada şiir söyleyen diğer şâirlerden daha üstün bir manzume ortaya koyma iddiası veya düşüncesidir.

Nazîre yazma geleneği, nazîrelerin toplandığı nazîre mecmualarının oluşmasına sebep olmuştur. Ömer bin Mezîd tarafından 1437'de derlenen *Mecmû'atün-nezâ'ir*, Eğridirli Hacı Kemal tarafından 1512'de hazırlanan *Câmiu'n-nezâ'ir*, Edirneli Nazmî tarafından 1559'da derlenen *Mecmau'n-nezâ'ir*, *Pervâne Bey Nazîre Mecmû'ası* olarak da bilinen ve Pervâne bin Abdullah tarafından 1560'ta elifbâ sırası gözetilerek derlenen *Mecmû'atü'n-nezâ'ir* ve Hisâlî tarafından derlenen *Metâli'ü'n-nezâ'ir* nazîre mecmualarının en önemli örnekleridir (Köksal, 2006: s. 457).

Klasik Türk şiirinde nazîre yazma geleneğinin yaygın olmasının temelinde, divan şiirinin konu bakımından fazla değişiklik göstermeyen nitelikleri yatmaktadır. Şiire konu bakımından yenilikler getiremeyen şâirler aynı konuyu daha güzel işleyebilmenin yollarını aramışlar ve böylece da başarılı nazîre şiirler ortaya koymuşlardır (İsen, 1997, s.326).

Nazîre, şiir eğitiminde de bir yöntem olarak talim ve taklit yoluyla kullanılmış, nazîre yazarak eski şâirleri taklit eden şâir adayları doğru ve hatasız şiir söylemeyi öğrenmiştir. Nazîrenin okuma, araştırma, inceleme, ezberleme, meşk ederek belli bir yetkinliğe erişen şâirin bu becerisini koruma ve geliştirme, örnek alınan anıt şiiri aşmaya yönelik iddialı çalışmalar gerçekleştirme gibi işlevleri vardır (Kurnaz, 2007: s.28-45). Nazîre sadece taklit değil, bir şiir kültürü ve eğitim faaliyeti, edebî kişiliğin ispatı ve sanatta daha güzeli elde etme çabasıdır (Tolasa, 2002: s. 266). Nazîre aynı zamanda divan şiirinin ortak malzemesi olan mazmun, motif ve imajların farklı duygu ve düşünce ortamları, farklı söyleyiş ve anlatım şekilleriyle “yeniden düzenleme” faaliyetidir (Dilçin, 2011: s. 210).

Bir manzumeyi tanzîr eden şâiri bu faaliyete sevkeden bir sebebin olması muhtemeldir. Köksal'a göre şâirleri nazîre yazmaya iten saikler şunlardır:

1. Zemin şiiri geçme arzusu
2. Meydan okumalara cevap verme ihtiyacı
3. Üstad şâirleri izlemek
4. Bir dostluk nişanesi olarak nazîreleşmek
5. Genç şâirleri teşvik için nazîre yazmak
6. Nazîrenin sağladığı imkân: (Köksal, 2006: s. 97-106).

Bu yazının konusunu teşkil eden tanzîr ve tahmîslerin bu saiklerden hangisi ya da hangilerinin ağırlığı ile yazıldığını kesin olarak bilememekle birlikte Ahmed bin Seyfullah'ın, hükümdar şâir Bahtî'nin şiirlerini tahmîs ve tanzîr etmesini padişahın takdirini kazanma arzusu ya da bir beklentiye istinaden harcanmış bir çaba olarak değerlendirebiliriz. Ayrıca, şâirin mahlas kullanmaması, burada neşredilen

tanzîr ve tahmîsler dışında şiirlerine rastlanılmaması, onun bu şiirleri belli bir maksada münhasıran yazmış olabileceği fikrini güçlendirmektedir.

Bahtî'nin şiirlerine Ahmed bin Seyfullah'ın yanında Vehhâbî, Sıdkî, Veysî, Şeyhî, Tâlibî, Edâyî, Hükmi gibi şâirler tarafından yazılan tahmîsler bazı mecmualarda rastlamak mümkündür (Ergun, 1936: s. 289). Bu şâirler yanında Bahtî'nin şiirlerine musahiplerinden Hâfız'ın 8, Huşûî'nin 4, Bülbülî ve Me'âlî'nin de 1'er nazîre yazdıkları bilinmektedir. Nûh bin Mustafa Konevî (öl. 1660) tarafından derlenen bir şiir mecmuasında adı geçen bu şâirlerin Bahtî şiirlerine yazdıkları nazîreleri görmek mümkündür (Özdemir, 2017: s. 19). Adı geçen şâirlerden Hâfız, Bahtî'nin şiirlerini en çok tanzîr eden şâir olarak bilinmektedir. Hâfız, Bahtî'nin 18 şiirini tanzîr etmiştir (Uysal, 2010: s. 15).

Şâir Hâfız'ın, Sultan I. Ahmed'in musahiplerinden olması ya da şiirlerinin tanzîr edilmesi yönünde padişahın ondan bir talepte bulunmuş olma ihtimalinin bunda etkili olduğu düşünülebilir. Zira Bahtî, bir gazelinde şâir Hâfız'ın kendi şiirine nazîre yazmasını isteğini şu beyitle dile getirmiştir:

Bahtiyâ bu nazmuña Hâfız nazîre söylesün
Fâris ise arsa-i nazm içre devşürsün 'inân

Şâir Hâfız ise Bahtî'nin bu teklifine “padişahın şiirine nazîre söyleyemem, ancak başkalarıyla şiirde imtihan edilmeye hazırım” diyerek cevap vermiştir:

Pâdişâhuñ şi'rine Hâfız nazîre diyemem
Gayrılarla oluram nazm içre lâkin imtihân (Özdemir, 2017: s. 65)

Bahtî Dîvânı'nı neşre hazırlayan İsa Kayaalp burada zikredilen Hâfız'ı İranlı meşhur şâir Hâfız-ı Şîrâzî (öl. 1390) olarak düşünüp Bahtî'nin onun etkisinde kaldığını ileri sürmektedir (Kayaalp, 1999: 83). Bu görüş kanaatimizce isabetli bir görüş sayılmaz. Bahtî'nin gazelinde nazîre yazmasını teklif ettiği kişi şiirlerinde Hâfız mahlasını kullanan Müezzinzâde Hâfız Ahmed Paşa (öl. 1632)'dir. 1564 yılında doğan Ahmed Paşa Filibeli bir müezzinin oğludur. Enderun'da yetişen ve daha sonra has odaya alınan Hâfız Ahmed Paşa şâir tabiatı ile padişahın musahipleri arasına girmiş ve kaptanıderya, vali, beylerbeyliği görevlerinde bulunmuştur. Hâfız mahlasıyla yazdığı şiirlerinden oluşan divanın tek nüshası Millet Kütüphanesi Ali Emirî Efendi Manzum 799'de kayıtlı olup divanı üzerine iki yüksek lisans tezi yapılmıştır. (Uysal, 2010; Tosun, 2011).

Bahtî'nin Şiirlerine Nazîrelerin Yer Aldığı Mecmua

Bahtî'nin şiirlerine Ahmed bin Seyfullah tarafından yazılan tahmîs ve nazîreleri ihtiva eden mecmua Topkapı Sarayı Müzesi Bağdat Kitaplığı 401'de kayıtlıdır. Kahverengi deri cilt kaplı, şemseli mecmuanın 1b-20b yaprakları arasında her yaprakta sekiz satırın yer aldığı *Kasîde-i Bürde*'nin Arapça metni vardır. 21a-32a yaprakları arasında ise her yaprakta on dokuz satır olmak üzere Feridüddin Attar (öl. 1221)'in *Esrâr-nâme* adlı eserinin tercümesi yer almaktadır.

Bahtî'nin şiirlerine nazîre ve tahmîslerden oluşan bölüm mecmuanın 33a-90b yaprakları arasında yer almaktadır. Boş yapraklardan sonra 92b-106a yaprakları arasında Ahmed bin Seyfullah'ın Sultan I. Ahmed'e dua ve methiyelerinden oluşan manzum ve mensur metinler yer almaktadır.¹

¹ Bu metinler ayrı bir çalışmanın konusu olarak neşredilecektir.

Mecmuanın 33a numaralı yaprağında padişahın münacat ve bazı beyitlerine tahmîs ve nazîrelerinin yer aldığı kaydı yer almaktadır. Ayrıca, Sultan I. Ahmed'in nazar-ı dikkatlerine sunulduğu ve kusurlarından dolayı mazur görülme beklentisi ifade edilmektedir. Mecmuanın 33b-90b yaprakları arasında yer alan ve Bahtî'nin şiirlerine nazîrelerden oluşan metin nesih hatla harekeli olarak yazılmıştır. Her bir yaprakta 10 satır yazılmış ve her satırın başı ile sonu farklı çizimlerle müzehhep hale getirilmiştir.

Bahtî'nin, tanzîr ve tahmîs edilen zemin şiirlerinin başlıkları için müzeyyen serlevha tasarlanmış, ancak her zemin şiirin başlığı yazılmamıştır. Siyah, kırmızı, sarı, mavi, yeşil mürekkepler kullanılarak yazılan metnin satır başları ve sonları da farklı renkler kullanarak tezhip edilmiştir. Mecmuanın bu bölümünün özenilerek yazıldığı, hattat ve müzehhibin bu bölümün hazırlanmasında titizlikle çalıştığı görülmektedir.

Ahmed bin Seyfullah'ın tahmîs ya da tanzîr ettiği Bahtî şiirlerinin seçiminde hangi kriterin gözetildiğini bilemiyoruz. Ancak tahmîs ve tanzîr edilen şiirlerin Bahtî'nin en çok beğenilen şiirlerinden seçildiğini ifade edebiliriz. Tahmîs ve tanzîr edilen şiirlerin 17 tanesi gazel, 2'si ise murabba nazım şekliyle yazılmıştır. Toplam 19 adet olan bu şiirlerin matla beyitleri ile her bir şiire yazılan tahmîs ya da nazîrenin nazım şekilleri ve sayıları aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Tablodan da anlaşılacağı üzere Bahtî'nin² 19 şiirine Ahmed bin Seyfullah tarafından 21 tahmîs, 16 gazel, 5 adet de murabba nazım şekilleriyle toplam 42 nazîre yazılmıştır. Tabloda Bahtî'nin zemin şiirinin matla beytinden sonra o şiire yazılan tahmîs ya da nazîrelerin matla beyitleri ile nazîre şiirin nazım şekli ve sayıları da yazılmıştır. Böylelikle matla verilen zemin şiire hangi nazım şekliyle ve hangi sayıda cevap verildiği de tabloda gösterilmiştir.

Sıra No	Tanzîr Edilen Bahtî Şiirlerinin ve Nazîrelerin Matlaları			Nazîre Şiirin Nazım Şekli			
				Tahmîs	Gazel	Murabba	Nazîre Sayısı
1	Zemin	Baňa zâhirde itdûn bunca ihsân Müyesser eyledûn mülk-i Süleymân Olupdur 'ışkuñ ile pür dil ü cân <i>Beni kıl 'âlem-i ma'nîde sultân</i>					
	Nazîre	İdüp dünyâda Sultân Ahmed'i hân İlâhî eyledûn bu deñlü ihsân Yine luţf eyleyüp iy Rabb-i Rahmân <i>Anı kıl 'âlem-i ma'nîde sultân</i>	-	-	3	3	
		Emîn olup belâdan zıll-ı Yezdân Cihân bâğında dâ'im ola şādân İlâhî gülşen-i 'âlemde her ân <i>Şeh-i 'âlem ola gül gibi handân</i>					
		Şeh-i 'âlem olup her demde şādân Murādâtı müyesser ola her ân Belâlardan İlâhî ol niğebân <i>Bi-hakki'l-Mustafâ min âl-i 'Adnân</i>					

² Sultan I. Ahmed bazı şiirlerinde Bahtî mahlası yerine Ahmed mahlasını kullanmıştır. Mecmuada tahmîs ya da tanzir edilen 3 şiirde Ahmed mahlası geçmektedir.

2	Zemin	Yâ Resûla'llâh kamer alnuñ yüzüñdür âfitâb Kim görürse gül cemâlün ola ol 'âlî-cenâb				
	Nazîre	Yâ habîba'llâh 'uşât-ı ümmetün rûz-ı hisâb Cem' olup taht-ı livâña luţfuñ ister şeyh ü şâb Rûşen itdi nûr-ı vechün 'âlemi bî-irtiyâb <i>Yâ Resûla'llâh kamer alnuñ yüzüñdür âftâb Kim görürse gül cemâlün ola ol 'âlî-cenâb</i>	3	3	-	6
		Yâ şefî'a'l-müznibîn ihsânuñ ister şeyh u şâb Luţf-ı bî-pâyânuñı umar kamu ehl-i hisâb				
		N'ola fâhr iderse nûruñla habîbâ nüh kıbâb Senden itdiler şeb-i mi'râc nûrı iktisâb Seb'a-i seyyâre itdi nûr-ı vechünden hicâb <i>Yâ Resûla'llâh kamer alnuñ yüzüñdür âftâb Kim görürse gül cemâlün ola ol 'âlî-cenâb</i>				
		Pertev-i nûr-ı cebînün olduğıyçün âftâb Çarh-ı çârüm olmaz anuñ nûrına aşlâ hicâb				
		Yâ Habîba'llâh diler ihsânuñı şeyh ü şebâb Kıl şefâ'at cümlesine luţf idüp rûz-ı hisâb 'Afv-ı Hâkk'ı umaruz gerçi hatâmız bî-hisâb <i>Yâ Resûla'llâh kamer alnuñ yüzüñdür âftâb Kim görürse gül cemâlün ola ol 'âlî-cenâb</i>				
Yâ Resûla'llâh sensin ol şeh-i 'âlî-cenâb Hâzret-i Hâk saña "levlâke" diyü itdi hitâb						
3	Zemin	Hudâ'ya şükr idersem n'ola her gâh İrişdi cismüme şihhat çü nâgâh				
	Nazîre	Firâş-ı gâmda iderken müdâm âh Yine ihsân-ı Bârî oldı hem-râh Şifâ oldı müyesser hamdüli'llâh <i>Hudâyâ şükr idersem n'ola her gâh İrişdi cismüme şihhat çü nâgâh</i>	1	-	-	1
4	Zemin	İy 'alemdâr-ı Resûl iy yâr-ı fâhrü'l-mürselîn Zât-ı pâküñ Rûm'a rahmet kıldı Rabbü'l-'âlemîn				
	Nazîre	İy meh-i burc-ı sa'âdet şems ü 'irfân u yakîn Himmat it kim pâdişâh-ı 'âlem ola kâm-bîn Dâyimâ manşür ola cümle güzât-ı Müslimîn <i>İy 'alemdâr-ı Resûl iy yâr-ı fâhrü'l-mürselîn Zât-ı pâküñ Rûm'a rahmet kıldı Rabbü'l-'âlemîn</i>	2	1	-	3
		İy dür-i baħr-i kerâmet yemm-i 'irfân u yakîn İy Ebî Eyyüb-ı Ensârî-i kuţbu'l-'ârifîn				
		İy gül-i gülzâr-ı dîn iy bülbül-i bâğ-ı yakîn Zuħr-ı erbâb-ı velâyet fâhr-i aşhâb-ı güzîn İy re'îs-i müttakîn iy pişvâ-yı mü'minîn <i>İy 'alemdâr-ı Resûl iy yâr-ı fâhrü'l-mürselîn Zât-ı pâküñ Rûm'a rahmet kıldı Rabbü'l-'âlemîn</i>				

5	Zemin	Oğunduğınca eyler pür-şevk kalb-i nāsı Sultān-ı enbiyānuñ mevlūd-ı cān-fezāsı	2	1	-	3
	Nazire	Bunuñla dāyim artar gönüllerüñ şafāsı Budur hemişe cānā haste diliñ şifāsı Bundan olur muhaşşal dertlülerüñ devāsı <i>Oğunduğınca eyler pür-şevk kalb-i nāşī</i> <i>Sultān-ı enbiyānuñ mevlūd-ı cān-fezāsı</i>				
	Nazire	Ol faħr-i enbiyānuñ mevlūd-i dil-güşāsı Oğunduğınca artar cān u dilüñ şafāsı Olsun ziyāde dirseñ cān u diliñ şafāsı Envār-ı Muştafā'dan var eyle iktibāsı Budur hemişe iy dil her derdlerüñ devāsı <i>Oğunduğınca eyler pür-şevk kalb-i nāsı</i> <i>Sultān-ı enbiyānuñ mevlūd-ı cān-fezāsı</i>				
6	Zemin	Dü 'ālemde bizüm sensin Ĥudā'muz N'ola 'arz olsa řapuña recāmuz	1	2	-	3
	Nazire	Budur her rüz u şeb yā Rab du'āmuz Ki şād ola şeh-i kişver-güşāmuz Anuñ 'adlinde maķzıyyü'l-merāmuz <i>Dü 'ālemde bizüm sensin Ĥudā'muz</i> <i>N'ola 'arz olsa řapuña recāmuz</i>				
	Nazire	Çü senden ğayrıdan yokdur recāmuz Ĥabül eyle Ĥudāvendā du'āmuz Ĥudāyā luřfuñadur ilticāmuz Ĥarīmüñden durur dāyim recāmuz				
7	Zemin	Minnet Allāh'a ki irişdi beşāret ħaberi Geldi cān kulağına yine meserret ħaberi	1	-	-	1
	Nazire	Şükr-i bī-ħad ki bugün irdi ğanīmet ħaberi Müjde-i feth ile geldi bize nuşret ħaberi Tutdı dünyā yüzini ħāşılı behcet ħaberi <i>Minnet Allāh'a ki irişdi beşāret ħaberi</i> <i>Geldi cān kulağına yine meserret ħaberi</i>				
8	Zemin	Yā İlähī cümle imān ehlini mesrūr kııl Şarķ u ğarbtı dār-ı İslām eyleyüp ma'mūr kııl	1	2	-	3
	Nazire	'Afv idüp yā Rab kuşürin kullaruñ mağfūr kııl Ĥaşr-ı cennet gibi diller ħānesin ma'mūr kııl Raħmetüñden her ğünün ħalk-ı cihānuñ sūr kııl <i>Yā İlähī cümle imān ehlini mesrūr kııl</i> <i>Şarķ u ğarbtı dār-ı İslām eyleyüp ma'mūr kııl</i>				
	Nazire	Yā İlähī pādīşāh-ı 'ālemi mesrūr kııl Cümle şāhān-ı cihānı ħükmine me'mūr kııl Zıll-ı Ĥaķķ'ı yā İlähī dāyimā mesrūr kııl Ĥaşr-ı cennet gibi dāyim ħatırın ma'mūr kııl				

9	Zemin	Şahn-ı 'âlem murğ-zâr ³ oldu dilâ nevrüzdur Tâze cân-bağış itdi ezhâra şabâ nevrüzdur				
	Nazîre	Şükr-i bî-ğad mu'tedil oldu hevâ nevrüzdur Bülbül eyler 'aşk_ile turma nevâ nevrüzdur Hâşılı irişdi hengâm-ı şafâ nevrüzdur <i>Şahn-ı 'âlem murğ-zâr oldu dilâ nevrüzdur</i> <i>Tâze cân-bağış itdi ezhâra şabâ nevrüzdur</i>	1	1	-	2
10	Zemin	Dil hânesi ma'mûr ⁴ olur Envâr-ı zikru'llâh ile İklîm-i dîn ⁵ ma'mûr olur Mi'mâr-ı zikru'llâh ile				
	Nazîre	'İlm ü 'amel meşkûr olur Envâr-ı zikru'llâh ile Cürm ü güneş mağfûr olur Tekrâr-ı zikru'llâh ile	-	-	2	2
11	Zemin	Merhabâ merhabâ meh-i Ramazân Merhabâ halka rahmet-i Rahmân				
	Nazîre	Yine teşrîf idüp cihânı revân Hoş şafâ eyledün meh-i Ramazân Merhabâ iy güzîn-i kevn ü mekân Merhabâ iy şeh-i şühür-ı cihan Merhabâ iy müferrih-i dil ü cân <i>Merhabâ merhabâ meh-i Ramazân</i> <i>Merhabâ halka rahmet-i Rahmân</i>	1	1	-	2
12	Zemin	İlâhî cânibeyne şalmışam ben iki serdârı Kerem kıl düşmeni qahr eyle manşûr eyle anları				
	Nazîre	Cünûd-ı Müslimîne eyle yâ Rab nuşret u yârî Ne yire 'azm iderlerse ola fetîh ü zafer yârı Kabûl eyle habîbüñ hürmetine kavî-i hünkârı <i>İlâhî cânibeyne şalmışam ben iki serdârı</i> <i>Kerem kıl düşmeni qahr eyle manşûr eyle anları</i>	2	2	-	4
		Du'âmuz bu durur dâ'im ki ol 'âlemlerüñ varı Cihân bağında handân eyleye gül gibi hünkârı				

³ mürğ-zâr: merğ-zâr, Kayaalp, *Sultan Ahmed Divanının Tahlili*, s. 217

⁴ ma'mûr: pür-nûr: Kayaalp, *a.g.e.*, s. 200

⁵ iklîm-i dîn: iklîm-i ten, Kayaalp, *a.g.e.*, s. 200

		Niyâzımız budur her dem bize 'avn eyleyüp Bārī Müslimînüñ fırsat u nuşret ola yârı Hemîşe katl-i a'dâ olmağ için 'askerüñ kârı <i>İlâhî cânibeyne şalmışam ben iki serdârı</i> <i>Kerem kıl düşmeni kahr eyle maşûr eyle anları</i>				
		Kemâl-i luţf u cüduñdan eyâ 'âlemlerüñ varı Hâţâlardan maşûn eyle vücûd-ı pāk-i hünkârı				
13	Zemin	Ramażan irdi yine her gice yanar kândil Şehr-i İslâm'a şalar şu'le ser-â-ser kândil	-	1	-	1
	Nazîre	Şevk ile çıkdı menâre başına her kândil Görmek için Ramażân ayını bekler kândil				
14	Zemin	Şükr ü hamd eyleyelüm geldi irişdi yine 'ıyd Bahtımız rûzını kıldı yine Allâh sa'îd				
	Nazîre	Niçe eyyâm-ı medîd idi niçe 'ahd-i ba'îd Şevkumuz gün-be-gün olmağda idi ayda medîd Hele biz kullarını şâd idüp ol Rabb-i Mecîd <i>Şükr ü hamd eyleyelüm geldi irişdi yine 'ıyd</i> <i>Bahtımız rûzını kıldı yine Allâh sa'îd</i>	1	-	-	1
15	Zemin	Yâr kim eyleye 'arz-ı dîdâr 'Âşıkun kalbi olur pür-envâr				
	Nazîre	Göricek gün yüziñi bu dil-i zâr Tarmâr oldı hemân zulmet-i târ Aña şek itme sen iy dil her bâr <i>Yâr kim eyleye 'arz-ı dîdâr</i> <i>'Âşıkun kalbi olur pür-envâr</i>	1	-	-	1
16	Zemin	Bî-terahhumsın nigârum ⁶ nice bir cevır ü cefâ Cânuma kâr itdi 'ışkuñ it terahhum bî-vefâ				
	Nazîre	Zülfüñe bel bağlayup oldum yoluñda hâk-pâ Cignedürsin sen semend-i nâza lâyıķ mı şehâ Niçe ay u yıl geçer bir kez dimezsın merhabâ <i>Bî-terahhumsın nigârum nice bir cevır ü cefâ</i> <i>Cânuma kâr itdi 'ışkuñ it terahhum bî-vefâ</i>	1	-	-	1
17	Zemin	İlâhî senden özge mesnedüm yoķ Rızâdan özge yâ Rab hâcetüm yoķ				
	Nazîre	Ķapuñdan özge yâ Rab ma'bedüm yoķ Tapuñdan Ķayrı hergiz maķsadum yoķ ŞıĶındum saña âhardan yedüm yoķ <i>İlâhî senden özge mesnedüm yoķ</i> <i>Rızâdan özge yâ Rab hâcetüm yoķ</i>	1	1	-	2
		[İlâhî] hâzretün tek maķsadum yoķ Harîm-i 'izzetün-veş ma'bedüm yoķ				

⁶ nigârum: nigârâ, Kayaalp, a.g.e., s. 215

18	Zemin	Edirne şehri gibi gerçi şehri-bî-bedel olmaz Yine ammā bu dünyāda Sitanbul'a bedel olmaz				
	Nazîre	Edirne gibi bir āb u hevāsı hoş maḥal olmaz Ahālîsinde anuñçün ğam u hüzün ü keşel olmaz Anuñ mānendi vü mişli cihānda mā-ḥaşal olmaz <i>Edirne şehri gibi gerçi şehri-bî-bedel olmaz</i> <i>Yine ammā bu dünyāda Sitanbul'a bedel olmaz</i>	1	1	-	2
		Meşeldür bu ki 'ālemde bedel olmaz güzel olmaz Velî hergiz güzelliğe Sitanbul'a bedel olmaz				
19	Zemin	Maḫşūdumı Ḥudā'yā bārî ne ḥālet itsem Mazlûm olan kuzāta ⁷ bir bir ri'āyet itsem				
	Nazîre	Erbāb-ı 'ilm ü fazla luṭf u 'ināyet itsem Luṭfa maḥal olanı bulsam ḥimāyet itsem El-ḥāşılı bu yolda sa'y-i be-ġāyet itsem <i>Maḫşūdumı Ḥudāyā bilmem ne ḥālet itsem</i> <i>Mazlûm olan kuzāta bir bir ri'āyet itsem</i>	1	-	-	1
TOPLAM			21	16	5	42
Mecmuadaki Zemin Şiirlerin Sayısı			19			
Mecmuadaki Nazîre Şiirlerin Sayısı			42			
Mecmuadaki Toplam Şiir Sayısı (Zemin Şiir + Nazîre)			61			

Sonuç

Bu çalışmada Sultan I. Ahmed'in Bahtî mahlasıyla yazdığı şiirlerinden seçilen 19 şiire Ahmed bin Seyfullah'ın çeşitli nazım formlarında yazdığı tahmîs ve nazîrelerinden oluşan 42 şiiri neşredilmiştir. Nazîre geleneğinde, bir şâirin şiirine aynı nazım şekli ile cevap verildiği ve nazîre mecmualarının pek çok şâirin şiirine çeşitli şâirler tarafından yazılan nazîrelerden oluştuğu bilinmektedir. Bu çalışmaya konu olan mecmua ise bilinen bu geleneğin dışında kalarak farklılıklar göstermektedir.

Ahmed bin Seyfullah'ın, Bahtî'nin şiirlerine yaptığı tahmîs ve nazîrelerden oluşan mecmua sadece bir şâirin manzumeleri arasından seçilmiş şiirlere tahmîs ve nazîreleri ihtiva etmektedir. Ahmed bin Seyfullah, Bahtî'nin bazı şiirlerini hem tahmîs etmiş hem de nazîre yazmıştır. Bazı şiirlere ise birden çok tahmîs ya da nazîre yazıldığı görülmektedir. Ahmed bin Seyfullah tarafından Bahtî'nin 19 şiirine yazılan tahmîs ve nazîrelerin toplamı 42'dir. Bu şiirlerden 21'i tahmîs, 16'sı gazel ve 5'i ise murabba nazım şekillerinden oluşmaktadır. Eldeki verilere göre bu durum Ahmed bin Seyfullah'ın Bahtî şiirlerini en çok tahmîs ve tanzîr eden kişi olduğunu da ortaya koymaktadır.

⁷ kuzāta: kazāya, Kayaalp, a.g.e., s. 212

Kaynakça

- Ayvansarayî, Hafız Hüseyin (1978). *Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhir-i Ricâl*. (Fahri Ç. Derin, hazırlayan): İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Ayvansarayî, Hafız Hüseyin (1978). *Mecmûa-i Tevârih* (Fahri Ç. Derin-Vahit Çabuk, hazırlayanlar): İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Bahtî, *Divan*. Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Manzum, numara 53.
- Dilçin, Cem (2011). *Divan Şiiri ve Şâirleri Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ergun, Sadettin Nüzhet (1936). *Türk Şâirleri*, C. I. İstanbul.
- İlgürel, Mücteba (1989). “Ahmed I” *DİA İslam Ansiklopedisi*, C. II. İstanbul: TDV Yayınları.
- İpekten, Haluk (2001). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yayınları
- İsen, Mustafa (1997). *Ötelerden Bir Ses, Divan Edebiyatı Ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kayaalp, İsa (1999). *Sultan Ahmed Divanı'nın Tahlili*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Koçu, Reşat Ekrem (1981). *Osmanlı Padişahları*. İstanbul: Ana Yayınevi.
- Köksal, M. Fatih (2006). “Nazîre/Türk Edebiyatı”, *DİA*, XXXII. İstanbul: TDV Yayınları.
- Köksal, M. Fatih (2003). “Nazîre Kavramı ve Klâsik Türk Şiirinde Nazîre Yazıcılığı”, *Diriözler Armağanı Prof. Dr. Meserret Diriöz ve Haydar Ali Diriöz Hatıra Kitabı*, Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Kurnaz, Cemal (2007). *Osmalı Şâir Okulu*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Levend, Ağâh Sırrı (1999). *Türk Edebiyatı Tarihi*, I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özdemir, Mehmet (e-kitap). *Nûh b. Mustafa Konevî, Mecmûa-i Gazeliyyât*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-195580/nuh-b-mustafa-konevi-mecmua-i-gazeliyyat.html> [erişim tarihi: 02.12.2018]
- Pala, İskender (1995). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Solakzâde (1989). *Solakzâde Tarihi*, II. (Vahit Çabuk, hazırlayan): Ankara.
- Tolasa, Harun (2002). *16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tosun, Serdal (2011). *Hâfiz Ahmed Paşa Divanı ve İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi . İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uysal, Adem (2010). *Hafız Ahmed Paşa Divanı: İnceleme-metin*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi . Ankara: Gazi Üniverstesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, Hasan Kamil (1991). “Aziz Mahmud Hüdâî” *DİA*, IV. İstanbul. TDV Yayınları.

MECMUA METNİ

Transkripsiyonlu Metnin Tesisinde İzlenen Yol

Arap harfli metin harekeli olduğundan hareketin önerdiği fonetik kurallara bağlı kalındı. Okuyucu tarafından takibinin kolaylığı düşünülerek mecmua metni tablolaştırıldı. Bahtî'nin tahmîs ya da tanzîr edilen şiirlerine “zemin şiir”, bu şiirlere Ahmed bin Seyfullah'ın yazdığı çeşitli nazım şekillerindeki şiirlere de “nazîre” başlığı verildi. Bu başlıklar altında şiirlerle ilgili açıklayıcı bilgilere yer verildi.

Tabloda tahmîs ve tanzîr edilen zemin şiirlere sıra numarası verilerek şiirin yer aldığı yaprak numarası, varsa şiir başlığı, nazım şekli/birimi, vezni ve matla beyti yazıldı. Mecmuada Bahtî'nin tahmîs ya da tanzîr edilen şiirinin tamamı yazılsa da burada sadece matla beyitinin yazılmasının yeterli olacağı, Bahtî şiirlerinin daha öce neşredilmesinden dolayı gerektiğinde bu şiirlere ulaşılabileceği düşüncesiyle bu şiirlerin tamamına yer verilmedi.

Zemin şiirle ilgili bilgilerden sonra yine tablo halinde zemin şiire yazılan tahmîs ya da nazîre şiirlerin yer aldığı yaprak numarası, varsa şiir başlığı, nazım şekli/birimi ile şiirlerin tamamı yazıldı.

Bahtî Şiirlerine Tahmîs ve Nazîrelerin Transkripsiyonlu Metni

33a ‘İzzetlü sa‘âdetlü ve kerâmetlü zıllu’llâhi ‘âlem-penâh ebbeda’llâhu Te‘âlâ ve ebkâhu hazretlerinüñ münâcât-ı icâbet-maqrûn ve ebyât-ı latîfe-i sa‘âdetmerhûna nazâ’ir ü tahmîsâtdur. Li’llâhi Te‘âlâ nazar-ı humâyûnları ta‘alluk idüp ma‘zûr buyurıla.

1.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	33b-35b
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Murabba/7
	Vezin	<i>meḫā’ülün meḫā’ülün fe’ülün</i>
Matla	Baḫa zâhirde itdûñ bunca iḫsân Müyesser eyledûñ mülk-i Süleymân Olupdur ‘ışkuñ ğile pür dil ü cân <i>Anı kıl ‘âlem-i ma’nide sulṫân</i>	
Nazîre	Yaprak Numarası	35a-36b
	Şiir Başlığı	Nazîretü’-d-dâ’iyyi’l-fakîr Ahmed bin Seyfu’llâh
	Nazım Şekli/Birimi	Murabba/7
	Murabba	İdüp dünyâda Sultân Aḫmed’i ḫân İlâhî eyledûñ bu deñlü iḫsân Yine luṫf eyleyüp iy Rabb-i Raḫmân <i>Anı kıl ‘âlem-i ma’nide sulṫân</i> Şeh-i İslâm’a dâ’im kıl tecellî Şu deñlü kim gele aña tesellî İdüp yâ Rabbenâ iḫsân-ı küllî <i>Anı kıl ‘âlem-i ma’nide sulṫân</i> Sañadur yâ Rab ancaḫ istinâdum Kemâl-i luṫfuñadur i’timâdum Budur her rûz u şeb senden murâdum <i>Anı kıl ‘âlem-i ma’nide sulṫân</i>

	<p>Şeh-i 'âlem olup mesrûr İllâhâ Müyesser kıl murâdın pâdişâhâ Bi-hakk-ı süre-i Yâsîn ü Tâhâ <i>Anı kıl 'âlem-i ma'nide sultân</i></p> <p>Şafâdan eyleyüp bir lahza hâlî Sürür_ile geçe her demde hâlî Dü 'âlemde ola tâ kıadr-i 'âlî <i>Anı kıl 'âlem-i ma'nide sultân</i></p> <p>Bi-hakk-ı rûh-ı pâk-i fahr-i 'âlem Bi-hakk-ı âb-ı rüy-ı hayr-i Âdem Bi-hakk-ı'l-Muştafâ-yı Rabb-i erham <i>Anı kıl 'âlem-i ma'nide sultân</i></p> <p>Du'âmuz yâ İllâhî sen kabûl it Ki Sultân Ahmed'i ehl-i vuşul it Murâdın cümle mevşul-i huşul it <i>Anı kıl 'âlem-i ma'nide sultân</i></p>
--	--

2.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	33b-35b
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Murabba/7
	Vezin	<i>meḫā'ilün meḫā'ilün fe'ülün</i>
	Matla	Baḫa zâhirde itdün bunca ihsân Müyesser eyledün mülk-i Süleymân Olupdur 'ışkuñ_ile pür dil ü cân <i>Beni kıl 'âlem-i ma'nide sultân</i>
Nazîre	Yaprak Numarası	36b-38a
	Şiir Başlığı	NAZİRETÜ'D-DÂ'İYYİ'L-FAKİR AHMED BIN SEYFU'LLAH
	Nazım Şekli/Birimi	Murabba /7
	Murabba	<p>Emîn olup belâdan zıll-ı Yezdân Cihân bâğında dâ'im ola şadân İllâhî gülşen-i 'âlemde her ân <i>Şeh-i 'âlem ola gül gibi handân</i></p> <p>Olup yâ Rabbenâ 'ömri ziyâde Murâdı goncası ola güşâde Kâlup düşmenleri hâr-ı belâda <i>Şeh-i 'âlem ola gül gibi handân</i></p> <p>Hemîşe def' ü ref' olup belâlar Neşât u 'ayş u 'işretde olalar Sürüp bâğ-ı cihân içre şafâlar <i>Şeh-i 'âlem ola gül gibi handân</i></p> <p>Nazîri 'adl_ile gelmez cihâna Du'â-yı hayr ider halk-ı zamâne Kamu diler el açup âsmâna <i>Şeh-i 'âlem ola gül gibi handân</i></p>

	<p>Murādātın müyesser ide Bārī Hemîşe feth ü nuşret ola yārī Kılup a'dāsı dāyim āh u zārī <i>Şeh-i 'ālem ola gül gibi handān</i></p> <p>Murādum bu durur senden ki yā Rab 'Adū-yı dīnūñ ola kend'ōzi şeb Hemîşe münhezim maḫhūr olup hep <i>Şeh-i 'ālem ola gül gibi handān</i></p> <p>Vire yine o şeh olursa tālib Hudā-yı 'ālem-i sırr u gavāyib Guzāt-ı dīn olup a'dāya gālib <i>Şeh-i 'ālem ola gül gibi handān</i></p>
--	---

3.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	33b-35b
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Murabba/7
	Vezin	<i>meḫā 'ilün meḫā 'ilün fe 'ülün</i>
	Matla	Baḫā zāhirde itdūñ bunca iḫsān Müyesser eyledūñ mülk-i Süleymān Olupdur 'ıḫḫūñ ile pūr dil ü cān <i>Beni kıl 'ālem-i ma'nide sultān</i>
Nazire	Yaprak Numarası	38a-39b
	Şiir Başlığı	Naẓiretü'l-'abdi'l-faḫr Aḫmed bin Seyfu'llāh
	Nazım Şekli/Birimi	Murabba/7
	Murabba	<p>Şeh-i 'ālem olup her demde şādān Murādātı müyesser ola her ān Belālardan İlāhī ol nigeḫbān <i>Bi-ḫaḫki'l-Muḫtafā min āl-i 'Adnān</i></p> <p>Hudāyā devlet ü 'ömri karīn it Hemîşe kāmyāb u kāmbīn it Vücūd-ı pākini gamdan emīn it <i>Bi-ḫaḫki'l-Muḫtafā min āl-i 'Adnān</i></p> <p>Ziyāde eyle 'ömr ü 'adl ü dādın Müyesser eyle maḫşūd-ı fu'ādın Ḳabūl it ḫāşılı cümle murādın <i>Bi-ḫaḫki'l-Muḫtafā min āl-i 'Adnān</i></p> <p>Guzāt-ı dīni yā Rab eyle maḫşūr 'Adū-yı bed-liḫāyı eyle maḫhūr Şeh-i devrānı dāyim eyle mesrūr <i>Bi-ḫaḫki'l-Muḫtafā min āl-i 'Adnān</i></p> <p>Aña tevfiḫ ü luḫfuñ reh-nümün it Belālardan ḫaḫālardan maḫşūn it Daḫı a'dā-yı dīni ser-nigūn it <i>Bi-ḫaḫki'l-Muḫtafā min āl-i 'Adnān</i></p> <p>Şeh-i devrānı yā Rab şād-kām it Serīr-i saltanatda ber-devām it</p>

	İki 'âlemde mağziyyü'l-merâm it <i>Bi-ḥakki'l-Muṣtafâ min âl-i 'Adnân</i>
	Şalâh-ı 'âleme çün oldı bādî 'Adâletle cihânı tıttı adı Müyesser ola yâ Rab her murâdı <i>Bi-ḥakki'l-Muṣtafâ min âl-i 'Adnân</i>

4.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	39b-40a
	Şiir Başlığı	Nazm-ı pâdişâh-ı 'âlem-penâh ebbeda'llâhu Te'âlâ ve ebkâhu
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel /5
	Vezi	<i>fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün</i>
	Matla	Yâ Resûlallah kamer alnuñ yüzündür âfitâb Kim görürse gül cemâlün ola ol 'âlî-cenâb
Nazîre	Yaprak Numarası	40a-41a
	Şiir Başlığı	Tahmîsü'l-'abdi'l-fakîr Aḥmed bin Seyfu'llah
	Nazım Şekli/Birimi	Tahmîs/5
	Tahmîs	Yâ ḥabîba'llâh 'uşât-ı ümmetün rûz-ı hisâb Cem' olup taht-ı livâña luṭfuñ ister şeyḥ ü şâb Rûşen itdi nûr-ı vechüñ 'âlemi bî-irtiyâb <i>Yâ Resûla'llâh kamer alnuñ yüzündür âftâb</i> <i>Kim görürse gül cemâlün ola ol 'âlî-cenâb</i> Oldı memdüh-ı Hudâ çün ḥulḳ-ı faḥru'l-mürselîn Nice vaşf ide kemâlin evvelîn ü âḫirîn Her kelâmı câmi '-i âyât-ı Qur'an-ı mübîn <i>Vaşf idüp didi Hudâ çün "rahmeten li'l-'âlemîn"</i> <i>Na 't-i pâküñle tolı nâzil olupdur dört kitâb</i> Dîde-i dil ḥâk-i pâyinden 'aceb bînâ olup Gül ruḥı bâğ-ı letâfetde gül-i ra'nâ olup Gülşen-i vaşfında cānum bülbül-i şeydâ olup <i>Ol Resûlün medḥi içre tûṭî-i gūyâ olup</i> <i>Sükker-i vaşf ile yâ Rab ḳalbüme vir feth-i bâb</i> "Küntü kenzen" sırrın izhâr itdi Rabbü'l-'âlemîn Mazhar oldı aña rûḥ-ı pâk-i ḥayru'l-mürselîn Cümle 'âlem luṭfuñ ister yâ şefî'a'l-müznibîn <i>Ümmet üzre sāye şalaldan berü ol şâh-ı dîn</i> <i>Sāyesinde geldi rahmet gitdi âḫir iztirâb</i> Dil senün mihründen özge nesneye cāy olmadı Ḥasretünle ten hilâl ü dilde tākāt ḳalmadı İstemez gönüm vişâlünüsüz na'im-i sermedî <i>Çün ḥayâl-i vaşluñ ile eglenür bu Aḥmedî</i> <i>Oldı bî-hüş fikr-i vaşluñla şaçun aña gülâb</i>

5.		
Zemin Şiir	Yaprak Numarası	39b-40a
	Şiir Başlığı	Nazm-1 pâdişâh-1 'âlem-penâh ebbeda'llâhu Te'âlâ ve ebkâhu
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel /5
	Vezi	<i>fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>
	Matla	Yâ Resûlallâh kamer alnuñ yüzüñdür âfitâb Kim görürse gül cemâlün ola ol 'âlî-cenâb
Nazîre	Yaprak Numarası	41b-42a
	Şiir Başlığı	Nazîretü'd-dâ'iyyi'l-fakîr Ahmed bin Seyfu'llâh
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel /6
	Gazel	Yâ şefî 'a'l-müznibîn ihsânuñ ister şeyh u şâb Luţf-ı bî-pâyânuñı umar kamu ehl-i hisâb Zülf-i 'anber-büyuñuñ âşârıdur târîk-i şeb Lem'a-i nûr-ı cebîñüñle münevver âftâb Mehbiţ-i envâr-ı 'izzetdür ilâ-yevm'il-kıyâm Ravza-i pâk-i habîb-i hazret-i 'âlî-cenâb Ol mübârek barmağıyla bir işâret eyleyüp Ol beşâretten dü nîm itdi vücûdın mâhtâb Ol nebîler serverinüñ hürmetine umaruz İde Sultân Ahmed'i Bârî Te'âlâ kâmyâb Her belâlardan vücûd-ı pâkini mahfûz idüp Ola şîhât hem-'inân u 'ömr ü devlet hem-rikâb
6.		
Zemin Şiir	Yaprak Numarası	39b-40a
	Şiir Başlığı	Nazm-1 pâdişâh-1 'âlem-penâh ebbeda'llâhu Te'âlâ ve ebkâhu
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel /5
	Vezi	<i>fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>
	Matla	Yâ Resûlallâh kamer alnuñ yüzüñdür âfitâb Kim görürse gül cemâlün ola ol 'âlî-cenâb
Nazîre	Yaprak Numarası	42a-43a
	Şiir Başlığı	Tahmîsü'd-dâ'iyyi'l-fakîr Ahmed bin Seyfu'llâh
	Nazım Şekli/Birimi	Tahmîs/5
Tahmîs	N'ola fahr iderse nûruñla habîbâ nüh kıbâb Senden itdiler şeb-i mi'râc nûrı iktisâb Seb'a-i seyyâre itdi nûr-ı vechüñden hicâb <i>Yâ Resûla'llâh kamer alnuñ yüzüñdür âftâb Kim görürse gül cemâlün ola ol 'âlî-cenâb</i> Virdi Haq gün gibi saña pür-zıyâ nûr-ı cebîn Buldı ol nûr ile şevki âsumân ile zemîn Niçe küffâr oldı gördükde o nûrı ehl-i dîn <i>Vaşf idüp didi Hudâ çün "rahmeten li'l-'âlemîn" Na't-i pâküñle tolı nâzil olupdur dört kitâb</i>	

	<p>Hubb-i ğayrı sa'y ile dilden kamu zâ'il kılop Ol habîbüñ hubbi ile hâne-i kalbüm tolup Dâyimâ vaşf-ı şerîfin itmeden lezzet bulup <i>Ol Resûlüñ medhi içre tûî-i güyâ olup</i> <i>Sükker-i vaşf ile yâ Rab kalbime vir feth-i bâb</i></p> <p>On sekiz biñ 'âlem oldı gelmesiyle kām-bîn Geldi imāna görüp çok mu'cizātın kāfirin Ümmeti olanlaruñ oldı yeri huld-i berin <i>Ümmet üzre sāye şalaldan berü ol şāh-ı dīn</i> <i>Sāyesinde geldi rahmet gitdi āhir ıztırāb</i></p> <p>Enbiyānuñ yâ Resûla'llāh sensin emcedi Sen tarîk-i haqqā sevķ it bunca rûy-ı esvedi Zāt-ı pākūñ dünyede nidem Hudā göstermedi <i>Çün hayāl-i vaşluñ ile eglenür bu Aḫmedī</i> <i>Oldı bî-hüş fikr-i vaşluñla şaçuñ aña gülāb</i></p>
--	--

7.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	39b-40a
	Şiir Başlığı	Nazm-ı pâdişāh-ı 'âlem-penāh ebbeda'llāhu Te'ālā ve ebķāhu
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel /5
	Vezi	<i>fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün</i>
	Matla	Yâ Resûla'llāh kamer alnuñ yüzüñdür āfitāb Kim görürse gül cemālün ola ol 'ālî-cenāb
Nazire	Yaprak Numarası	43a-44a
	Şiir Başlığı	Nażiretü'l-'abdi'l-fakîr Aḫmed bin Seyfu'llāh
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5
	Gazel	<p>Pertev-i nūr-ı cebinüñ olduğıçün āftāb Çarḫ-ı çārüm olmaz anuñ nūrına aşlā hicāb</p> <p>Mihr-i 'ālemsin senüñle buldı 'âlem nūr u fer Ümmetüñ zerrāt olursa n'ola aña bî-ḫisāb</p> <p>İsm-i zātuñla habîbüñ ismi miftāḫ olmasa Ümmete feth olmaz idi cennetüñde kufi-ı bâb</p> <p>'Arşa-i maḫşerde kurdüñ çün şefā'at çeşmesi Sāyesinde ümmetüñ ol gün çeker mi ıztırāb</p> <p>Eyle yâ Rab sen bizi taḫte'l-livā-i Aḫmedī Kim anuñ altında olanlar olur 'ālî-cenāb</p> <p>Ḥazret-i Ḥān Aḫmed'i daḫı mu'ammer eyleyüp İki 'âlemde müyesser eyle ecr-i bî-ḫisāb</p> <p>Bāğ-ı 'âlemde vücüdi gül gibi ḫandān olup Zerre deñlü çekmeye dünyāda ḫüzn ü ıztırāb</p>

8.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	39b-40a
	Şiir Başlığı	Nazm-1 pâdişâh-1 'âlem-penâh ebbeda'llâhu Te'âlâ ve ebkâhu
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5
	Vezin	<i>fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün</i>
Matla	Yâ Resûlallâh kamer alnuñ yüzündür âfitâb Kim görürse gül cemâlün ola ol 'âlî-cenâb	
Nazire	Yaprak Numarası	44a-45a
	Şiir Başlığı	Tahmîsü'd-dâ'iyi'l-fakîr Ahmed bin Seyfu'llâh
	Nazım Şekli/Birimi	Tahmîs/5
	Tahmîs	Yâ Habîba'llâh diler ihsânuñi şeyh ü şebâb Kıl şefâ'at cümlesine luţf idüp rüz-1 hisâb 'Afv-1 Hakk'ı umaruz gerçi haţâmuz bî-hisâb <i>Yâ Resûla'llâh kamer alnuñ yüzündür âftâb</i> <i>Kim görürse gül cemâlün ola ol 'âlî-cenâb</i> ⁸

9.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	39b-40a
	Şiir Başlığı	Nazm-1 pâdişâh-1 'âlem-penâh ebbeda'llâhu Te'âlâ ve ebkâhu
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel /5
	Vezin	<i>fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün</i>
Matla	Yâ Resûlallâh kamer alnuñ yüzündür âfitâb Kim görürse gül cemâlün ola ol 'âlî-cenâb	
Nazire	Yaprak Numarası	45b-46a
	Şiir Başlığı	Nazîretü'l-'abdi'l-fakîr Ahmed bin Seyfu'llâh
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5
	Gazel	Yâ Resûla'llâh sensin ol şeh-i 'âlî-cenâb Hazret-i Haq saña "levlâke" diyü itdi hitâb Sen cihâna gelmeseydüñ iy nebîler serveri Halk olunmazdı muqarrer bu zemîn ü nüh kıbâb Zât-ı pākūñ kıldı rahmet çünkü Haq 'âlemlere Ümmetiñe kıl şefâ'at luţf idüp rüz-1 hisâb Bâ-ıuşuş ol zıll-ı Haq ya'nî ki Sulţân Ahmed'ün Her murâdâtı müyesser olup ola kâmyâb Her ne yire 'azm iderlerse güzât-ı Müslimîn Haq Te'âlâ Hazreti ide müyesser feth-i bâb

⁸ Eksik yaprak bulunduğundan mecmuda şiirin tamamı yoktur.

10.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	46a-46b
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel /5
	Vezin	<i>meḥā'ilün meḥā'ilün fe'ülün</i>
Matla	Ḥudā'ya şükr idersem n'ola her gāh İrişdi cismüme şihhat çü nāgāh	
Nazîre	Yaprak Numarası	46b-47b
	Şiir Başlığı	Tahmîsü'd-dâ'ıyyi'l-fakîr Aḥmed bin Seyfu'llāh
	Nazım Şekli/Birimi	Tahmîs/5
	Tahmîs	<p>Firāş-ı gâmda iderken müdām āh Yine ihsân-ı Bārî oldı hem-rāh Şifa oldı müyesser ḥamdüli'llāh <i>Ḥudāyā şükr idersem n'ola her gāh</i> <i>İrişdi cismüme şihhat çü nāgāh</i></p> <p>Ḥudā'ya şad hezārān şükr ü minnet Ki buldı şāh-ı 'ālem yine şihhat Çekilmişdi egerçi ḥayli zahmet <i>Yatup gam pisterinde niçe müddet</i> <i>İderken āh u zārı gāh u bî-gāh</i></p> <p>Olup ihsānı Rabbü'l-'ālemînün Ġamı gıtdi gönülünden mü'minünün Şifa bulup özi şāh-ı zemînün <i>Kabûl oldı du 'āsı Müslimünün</i> <i>Selâmet irdi Ḥaḳ'dan ḥamdüli'llāh</i></p> <p>Budur lâyıḳ olan şāh u gedāya Şıḡına Ḥālîḳ-i arz u semāya Nazar eyle bu beyt-i dil güşāya <i>Şıḡındum tā ezelden ben Ḥudā'ya</i> <i>Odur bay u gedāya hem penāgāh</i></p> <p>Ḥudā'nuñ luṭfına yok gāyet ü ḥad Ki dergāhından olmaz kimse hiç red Cihānda diler iseñ 'izz ü sermed <i>Tevekkül üzre ol her demde Aḥmed</i> <i>Mu'în ola saña her yerde Allāh</i></p>

11.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	48a-48b
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel /5
	Vezin	<i>fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün</i>
Matla	İy 'alemdâr-ı resül iy yâr-ı fahrü'l-mürselîn Zât-ı pākün Rüm'a rahmet kıldı Rabbü'l-'ālemîn	
Nazîre	Yaprak Numarası	48b-49b
	Şiir Başlığı	Tahmîsü'd-dâ'ıyyi'l-fakîr Aḥmed bin Seyfu'llāh
	Nazım Şekli/Birimi	Tahmîs/5
Tahmîs	İy meh-i burc-ı sa'âdet şems ü 'irfân u yaḳîn Himmet it kim pâdişāh-ı 'ālem ola kām-bîn Dāyimā mañşür ola cümle guzāt-ı Müslimîn	

	<p><i>İy 'alemdâr-ı Resûl iy yâr-ı fahrû'l-mürselîn Zât-ı pâküñ Rûm'a rahmet kıldı Rabbü'l-'âlemîn</i></p> <p>Bu sevâbı Hâzret-i Bârî naşib itdi saña Kim diyâr-ı Rûm'a sen kılduñ 'azîmet ibtidâ Dîn yolında bunca say' itdüñ çalışduñ serverâ <i>Hâk-i Rûm'a tohm-ı İslâm'ı sen ekdüñ evvelâ Mîvedâr olsa n'ola zâhir olup aşhâb-ı dîn</i></p> <p>Merkad-i pâküñ ziyâret eyleyüp cümle enâm Birbirine virmeyüp nevbet iderler izdiham İtmesünler mi ziyâret ol maqâmı şubh u şâm <i>Feyz alursın nükheth-i enfâs-ı Ahmed'den müdâm Bu türâb-ı türbeñe reşk itse tañ mı müşg-i Çîn</i></p> <p>Sensin ol ehl-i kerâmet ol velîler mefharı Zâ'irânuñ ber-murâd olup olur gamdan berî Himmetüñ olsun cüyüş-ı Müslimînüñ rehberi <i>Tâ ezelden âl-i 'Osmân'ıñ çün olduñ yâveri Baña dahı yâver ol iy fahr-i aşhâb-ı güzîn</i></p> <p>Yâverisin hâzretîñden isti'ânet kılanıñ Destgîrisiñ ziyâret eyleyüp feyz umaniñ Hâşılı rûh-ı revânısın cihânda her teniñ <i>Eyle himmet Bahtî'ye dergâhıña geldi senüñ Himmetüñle ser-be-ser feth eyleye a'dâ ilin</i></p>
--	--

12.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	48a-48b
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel /5
	Vezi	<i>fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>
	Matla	İy 'alemdâr-ı resûl iy yâr-ı fahrû'l-mürselîn Zât-ı pâküñ Rûm'a rahmet kıldı Rabbü'l-'âlemîn
Nazîre	Yaprak Numarası	49b-50b
	Şiir Başlığı	Nażiretü'd-dâ'iyi'l-fakîr Ahmed bin Seyfu'llâh
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/6
	Gazel	<p>İy dür-i bahr-i kerâmet yemm-i 'irfân u yakîn İy Ebî Eyyüb-ı Ensârî-i kûţbu'l-'arîfin</p> <p>Cân meşâmına türâb-ı türbe-i pâkiñ yeter Kimseye lâzım degül şimden girü bu müşg-i Çîn</p> <p>Çün kadem başduñ sa'âdetle diyâr-ı Rûm'a sen Toldı yümn-i maqdemiñle bu Sitanbul ehl-i dîn</p> <p>Şâh-ı 'âlem devlet ü 'izzetde olup ber-çarâr Himmetiñle her belâdan dâyimâ olsun emîn</p> <p>Bâğ-ı 'âlemde olup verd-i vücûdı taze ter Olmasun bād-ı hâzâna gülşen-i 'ömri qarîn</p> <p>Her murâdât ile maqşûdâtını meysûr idüp Her belâlardan nigebân ola Rabbü'l-'âlemîn</p>

13.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	48a-48b
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel /5
	Vezin	<i>fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün</i>
	Matla	İy 'alemdâr-ı resûl iy yâr-ı fahrü'l-mürselîn Zât-ı pâküñ Rûm'a rahmet kıldı Rabbü'l-'âlemîn
Nazîre	Yaprak Numarası	50b-51b
	Şiir Başlığı	Tahmîsü'd-dâ'ıyyi'l-fakîr Ahmed bin Seyfu'llâh
	Nazım Şekli/Birimi	Tahmîs/5
	Tahmîs	İy gül-i gülzâr-ı dîn iy bülbül-i bâğ-ı yakîn Zuhr-ı erbâb-ı velâyet fahr-i aşhâb-ı güzîn İy re'îs-i müttakîn iy pîşvâ-yı mü'minîn <i>İy 'alemdâr-ı Resûl iy yâr-ı fahrü'l-mürselîn Zât-ı pâküñ Rûm'a rahmet kıldı Rabbü'l-'âlemîn</i> 'Asker-i dîni diyâr-ı Rûm'a çekdiñ bî-merâ Râyet-i dîni 'Alemtâğı'nda dikdiñ serverâ Hâşılı İstanbul'a sen ceşî dökdiñ evvelâ <i>Hâk-i Rûm'a tohm-ı Islâm'ı sen ekdiñ evvelâ Mîvedâr olsa n'ola zâhir olup eşcâr-ı dîn</i> Sensin ol şâhib-kerâmet fahr-i aşhâb-ı kirâm Kim 'abîr-i hâkpâyıñdan mu'aţţardur meşâm Meclis-i cân-bahşına olup mülâzım şubh u şâm <i>Feyz alursın nükheth-i enfâs-ı Ahmed'den müdâm Bu türâb-ı türbeñe reşk itse tañ mı müşg-i Çîn</i> İy meh-i evc-i 'ulâ iy âftâb-ı hâverî Şîr-i meydân-ı vegâ mîr-i şecâ'at âveri İy şeh-i mülk-i velâyet şeh-i dîniñ dâveri <i>Tâ ezelden âl-i 'Osmân'ıñ çün olduñ yâveri Baña dahı yâver ol iy fahr-i aşhâb-ı güzîn</i> Destgîrisin cihân içre şehâ her sürçeniñ Yâverisin dem-be-dem 'âlemde bu cân u teniñ Çün mu'înisin tapuñdan isti'ânet ideniñ <i>Eyle himmet Bahtî'ye dergâhuña geldi senüñ Himmetüñle ser-be-ser feth eyleye a'dâ ilin</i>

14.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	51b-52a
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel /5
	Vezin	<i>mef'ülü fâ 'ilâtün mef'ülü fâ 'ilâtün</i>
	Matla	Oğunduğınca eyler pür-şevk kalb-i nâsı Sultân-ı enbiyânuñ mevlüd-ı cân-fezâsı
Nazîre	Yaprak Numarası	52a-53b
	Şiir Başlığı	Tahmîsü'd-dâ'ıyyi'l-fakîr Ahmed bin Seyfu'llâh
	Nazım Şekli/Birimi	Tahmîs/5
Tahmîs	Bunuñla dâyim artar gönüllerüñ şafâsı Budur hemîşe cânâ haste diliñ şifâsı Bundan olur muhaşşal dertlülerüñ devâsı	

	<p><i>Oğunduğınca eyler pür-şevk kalb-i nāsı Sultān-ı enbiyānuñ mevlūd-ı cān-fezāsı</i></p> <p>Ol nazm-ı hūb u pāki her kim iderse ıŷgā Mir'āt-ı kalbi fi'l-hāl olur anuñ mücellā Göñlinde guşsa vü gam kalmaz gider ser-ā-pā <i>Gūş eyleyelden anı cān u dil ile Haqq'a Mir'āt-ı dil açıldı ref' oldı cümle pası</i></p> <p>Her kim ki ol kitābı okuyup ide iz'ān Olur muqarrer anuñ her dem mu'ini Yezdān Kim istimā' iderse mesrūr olur hem ol ān <i>Her bir kelāmu anuñ enfās-ı rūh-ı Raḥmān Cān-baḥş olursa tañ mu her beyt-i dil-güşāsı</i></p> <p>Sultān-ı enbiyāyı dünyāda görmeyen 'ayn Mevlūdinuñ semā'ın kendüye eylesün deyn Virdi cihāna revnağ dünyāyı eyleyüp zeyn <i>Saldı zemīne pertev mevlūd-ı şāh-ı kevneyn Dehri ide münevver tā ḥaşre dek ziyāsı</i></p> <p>Cān Aḥmed'ün murādın ḥāşıl idüp müretteb A'dā-yı dīni eyle maḥhūr u münhezim hep Senden budur murādım her rüz daḥı her şeb <i>Sultān-ı enbiyānuñ mevlūd-ı ḥaqqı yā Rab Bahtî'nüñ ola 'avnüñ her yolda pīşvāsı</i></p>
--	---

15.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	51b-52a
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel /5
	Vezi	<i>mef'ülü fā'ilātün mef'ülü fā'ilātün</i>
	Matla	Oğunduğınca eyler pür-şevk kalb-i nāsı Sultān-ı enbiyānuñ mevlūd-ı cān-fezāsı
Nazire	Yaprak Numarası	53b-54a
	Şiir Başlığı	Nażiretü'd-dā'iyi'l-faḫr Aḥmed bin Seyfu'llāh
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5
	Gazel	<p>Ol faḫr-i enbiyānuñ mevlūd-ı dil-güşāsı Oğunduğınca artar cān u diliñ şafāsı</p> <p>Her demde ol kitābı geh diñle gāhı okı Olsun ziyāde dirseñ çeşmüñ eger ziyāsı</p> <p>Ḥalka şafā bağışlar oğunduğı zamānda Her bir kelām-ı pāki her beyt-i ḡamzedāsı</p> <p>Şāh-ı rusül ḥaḫıyçün olsun iy Ḥayy ü Ḳayyūm Luṭfuñ şeh-i cihāmüñ her demde pīşvāsı</p> <p>Zevk ü neşāt u behcet her dem olup ḫarīni Dilde ziyāde olsun günden güne şafāsı</p>

16.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	51b-52a	
	Şiir Başlığı	-	
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel /5	
	Vezin	<i>mef'ülü fâ'ilâtün mef'ülü fâ'ilâtün</i>	
Matla	Okuduğınca eyler pür-şevk kalb-i nâsı Sultân-ı enbiyânun mevlüd-ı cân-fezâsı		
Nazîre	Yaprak Numarası	54a-55b	
	Şiir Başlığı	Tahmîsü'd-dâ'iyî'l-fakîr Ahmed bin Seyfu'llâh	
	Nazım Şekli/Birimi	Tahmîs/5	
	Gazel	Olsun ziyâde dirseñ cân u diliñ şafâsı Envâr-ı Muştafâ'dan var eyle iktibâsı Budur hemîşe iy dil her derdlerün devâsı <i>Okuduğınca eyler pür-şevk kalb-i nâsı Sultân-ı enbiyânun mevlüd-ı cân-fezâsı</i>	
		Halka gülâb-ı rahmet hep saçılıp ser-â-pâ Sakka-yı luğf-ı Rahmân şerbetler idüp i'tâ Mevlüd-h'ânlar idüp şehd ü şekerler ilkâ <i>Güş eyleyelden anı cân u dil ile Hakk'a Mir'ât-ı dil açıldı ref' oldı cümle pâsı</i>	
		Oldur cemî' halka envâr-ı feyz-i Rahmân Andan irer hemîşe âşâr-ı luğf-ı Yezdân Bulur hayât-ı câvid anuñla kevn ü imkân <i>Her bir kelâmı anuñ enfâs-ı rûh-ı Rahmân Cân-bahş olursa tañ mı her beyt-i dil-güşâsı</i>	
Gökden inüp melâ'ik ol günde bî-şek ü meyn Şaf bağlayup zemîne taldı cemî' mâbeyn Envâr-ı rahmet ile meclisleri kılup zeyn <i>Saldı zemîne pertev mevlüd-ı şâh-ı kevneyn Dehri ide münevver tâ haşre dek ziyâsı</i>			
Hân Ahmed'ün İlâhî bahtın kılup mühezzeb Hâşıl idüp hemîşe cümle murâdını hep Başdan başa cihâna hükm itdürüp müretteb <i>Sultân-ı enbiyânun mevlüd-ı hakkı yâ Rab Bahtî'nün ola 'avnün her yolda pîşvâsı</i>			

17.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	55b-56a
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5
	Vezin	<i>meşâ'ilün meşâ'ilün fe'ülün</i>
Matla	Dü 'âlemde bizüm sensin Hudâ'muz N'ola 'arz olsa tapuña recâmuz	
Nazîre	Yaprak Numarası	56a-57b
	Şiir Başlığı	Tahmîsü'd-dâ'iyî'l-fakîr Ahmed bin Seyfu'llâh
	Nazım Şekli/Birimi	Tahmîs/6
Tahmîs	Budur her rüz u şeb yâ Rab du'âmuz Ki şad ola şeh-i kişver-güşâmuz Anuñ 'adlinde maqziyyü'l-merâmuz	

	<p><i>Dü 'âlemde bizüm sensin Hudâ'muz N'ola 'arz olsa tapuña recâmuz</i></p> <p>Olup kalbinden endüh u elem dūr Hudâyâ şah-ı 'âlem ola mesrūr Olalar 'asker-i İslâm mansūr <i>Du 'â kılduk ki a'dâ ola maḫhūr İlâhî sen kabûl eyle du 'âmuz</i></p> <p>Kerem ihsân idüp yâ Rabbi her gâh Bizi ğafletden it bîdâr u âgâh Olup tevfiḫ u luṭfuñ bize hem-râh <i>Bi-ḥakk-ı âyet-i "naşrun mina'llâh" Ser-efrâz eyle her yirde livâmuz</i></p> <p>Ḳırarlar 'askerin cümle kırâlın Vücûdî kalmaya küfr ü dâlâlûñ Alup başın 'adû-yı bed-fi 'âlûñ <i>Celâli kavmini sen zû'l-Celâlûñ Ḳıra emriyle tiğ-i pür-cilâmuz</i></p> <p>Ġuzât-ı dîn şıyup a'dâyı fi'l-hâl Dükeli kıla bî-had rızık u emvâl Recâmuz bu durur her mâh u her sâl <i>Daḫı sürh-serâm eyle pâmâl Bi-ḥakk-ı çâr-yâr-ı bâ-şafâmuz</i></p> <p>Hudâ-yı 'âlem-i sırr u ğavâyib Virür herkes yine olursa tâlib Pes andan budur aḫşâ-yı meṭâlib <i>'Adû-yı dîn olana ola ğâlib Mu 'în ol Bahtî'ye iy pâdişâmuz</i></p>
--	---

18.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	55b-56a
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5
	Vezin	<i>meḫâ 'ilün meḫâ 'ilün fe 'ülün</i>
	Matla	Dü 'âlemde bizüm sensin Hudâ'muz N'ola 'arz olsa tapuña recâmuz
Nazîre	Yaprak Numarası	57b-58a
	Şiir Başlığı	Tahmîsü'd-dâ'iyi'l-fakîr Ahmed bin Seyfu'llah⁹
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5
	Gazel	<p>Çü senden ğayrıdan yokdur recâmuz Ḳabûl eyle Hudâvendâ du 'âmuz</p> <p>Ġuzât-ı dîne her dem eyle yârî Ola ğâlib şeh-i kişver-güşâmuz</p> <p>Dilinden dūr olup endüh ile ğam Hemîşe şâd ola zıll-ı Hudâmuz</p>

⁹ Mecmuda başlık "tahmîs" olarak yazılsa da şair gazele aynı nazım şekliyle nazire yazmıştır.

		Bi-ḥamdi'llāh ki 'adli sāyesinde Turup gündən güne artar şafāmuz O şāh-ı 'ādilūn devrinde yā Rab Şafā(y)ile geçür şubḥ u mesāmuz
--	--	---

19.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	55b-56a	
	Şiir Başlığı	-	
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel /5	
	Vezin	<i>meḥā'ilūn meḥā'ilūn fe'ülūn</i>	
Matla	Dü 'ālemde bizüm sensin Ḥudā'muz N'ola 'arz olsa ṭapuḥa recāmuz		
Nazire	Yaprak Numarası	58a-59a	
	Şiir Başlığı	Naẓiretü'd-dā'iyi'l-fakīr Ahmed bin Seyfu'llāh	
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/9	
	Gazel	Ḥudāyā luṭṭuḥadur ilticāmuz Ḥarīmūnden durur dāyım recāmuz 'Adū-yı dīni yā Rab eyle maḥḥūr Gice gündüz budur senden recāmuz Bi-ḥaḥḥ-ı āyet-i "innā fetaḥnā" Livā-yı naşr kıl dāyım livāmuz Celālī kavmini ḥaḥruḥ Celāl'i Ḳırup pāk oldı emşār u ḥurāmuz Ḳıralı 'asker-i İslām ḥıralı 'Alemdür rāyet-i 'ibret-nümāmuz Ebübekr ü 'Ömer 'Oşmān u Ḥaydar Ḳızılbaşa yiter ḡavṣ u ḥuvāmuz Bi-ḥamdi'llāh ki olup 'avn ü luṭṭuḥ Murādātına irdi pādişāmuz Muẓaffer eyledūn Ḥān Aḥmed'i çün Mu'ammer eyle tā yevme'l-liḥāmuz K'anuḥ 'adlinde iy Ḥallāk-ı bī-çün Ebed olmaya hīç çün ü çirāmuz	

20.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	59a-59b
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5
	Vezin	<i>fe'ilātūn fe'ilātūn fe'ilātūn fe'ilūn</i>
Matla	Minnet Allāh'a ki irişdi beşāret ḥaberi Geldi cān ḥulaḡına yine meserret ḥaberi	

	Yaprak Numarası	59b-61a
	Şiir Başlığı	Tahmîsü'd-dâ'ıyyî'l-fakîr Ahmed bin Seyfu'llâh¹⁰
Nazîre	Nazım Şekli/Birimi	Tahmîs/5
	Tahmîs	<p>Şükr-i bî-had ki bugün irdi ganîmet haberi Müjde-i feth_ile geldi bize nuşret haberi Tutdı dünyâ yüzini hâşılı behcet haberi <i>Minnet Allâh'a ki irişdi beşâret haberi</i> <i>Geldi cân kulağına yine meserret haberi</i></p> <p>Hâşılı oldı yine luţf-ı Hudâ-yı Cebbâr Tâ ki şinf-ı kefere za'fını itdi izhâr Çeküben havf u hirâs itmedi yirinde karar <i>Mâl u rızık_ile iki kal'a bırakmış küffâr</i> <i>İrdi hoş peyk-i şafâ_(y)ile ganîmet haberi</i></p> <p>Virmeyüp şeşper-i kahrından emân u mehli Ġâziyân katl ide erbâb-ı dalâl ü cehli Şa'b u düşvâr ide Hâk kâfire emr-i sehli <i>Münhezim ola yakında umaram küfr ehli</i> <i>Tâ ire şâh-ı kızılbaşa hezîmet haberi</i></p> <p>'Aleme mihr-i 'adâlet şala şimden girü nür Ref' olup zulmet-i zulm ola memâlik ma'mûr Bâğıyân katl olunup gide fesâd u şer u şür <i>Râfîzî kavmini dağı ide kâhir mağhûr</i> <i>Ki kırâla ire tâ anda muşîbet haberi</i></p> <p>Şeh-i 'âdille şeref buldı sa'âdet-bahtı¹¹</p>

21.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	Eksik yaprak
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel /5
	Vezi	<i>fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>
	Matla	Yâ İlâhî cümle imân ehlini mesrûr kıl Şarḡ u ġarḑı dâr-ı İslâm eyleyüp ma'mûr kıl ¹²
Nazîre	Yaprak Numarası	61a-62b
	Şiir Başlığı	Tahmîsü'd-dâ'ıyyü'l-fakîr Ahmed bin Seyfu'llâh
	Nazım Şekli/Birimi	Tahmîs/5
Tahmîs	<p>'Afv idüp yâ Rab kuşûrın kullaruñ mağfûr kıl Kaşr-ı cennet gibi diller hânesin ma'mûr kıl Raḡmetüñden her günin halk-ı cihânuñ sūr kıl <i>Yâ İlâhî cümle imân ehlini mesrûr kıl</i> <i>Şarḡ u ġarḑı dâr-ı İslâm eyleyüp ma'mûr kıl</i></p>	

¹⁰ Bir yaprak eksik olduğundan mecmuada tahmîsin son bendinden sadece bir mısra vardır.

¹¹ Mecmuanın bir yaprağı eksik olduğundan şiirin devamı yoktur. Tahmîsin son bendinden 4 mısra ve Bahtı'nin 5 beyitlik "kıl" redifli gazeline Ahmed bin Seyfullah'ın yazdığı nazire gazel eksiktir.

¹² Mecmuanın eksik yaprağı sebebiyle gazelin baştan 3 mısra kayıtlı değildir. Matla beyti Kayaalp'in neşriden tamamlandı.

	<p>Hamle kılduğda peleng-āsā ğuzāt-ı pāk-i dīn Loğma-i şīr-i ecel olsun ğürūh-ı mülhīdīn Dökmege gitdi dem-i a'dāyı cünd-i mü'minīn <i>Rāfīziler katline 'azm itdi ceyš-i Müslimīn</i> <i>Çār-yāruñ hürmetine anları mansūr kıl</i></p> <p>Sen mu'tın ol 'asker-i İslām'a¹³ Sen muzaffer kıl cüyüş-ı Müslimīn'ı şubh u şām Senden umar nuşreti şāh u gedā vü hāş u 'ām <i>Atlu vü yayaya luţfuñ muttaşıl irüp müdām</i> <i>Cümlesinden miñnet ü derd ü belāyı dūr kıl</i></p> <p>Dem-be-dem açsuñ hümā-yı feth u nuşret perr ü bāl 'Asker-i sürh-serān olsun za'if ü bī-mecāl Mübtelā olsun 'azāb-ı nāra hāşm-ı bed-fi'āl <i>Sünniyānı bād-ı nuşretle idüp āsūde-hāl</i> <i>Mülhidīni āteş-i kahruñ ile maķhūr kıl</i></p> <p>Şāhumuz yā Rab seni medh u sitāyiş eyledi Cān u dilden hem cihāda sa'y ü ğüşiş eyledi Yüz urup dergāhuña bu deñlü nālīş eyledi <i>'Askerin Bahtī kuluñ saña sipāriş eyledi</i> <i>Her belādan anları mahfūz kıl mestūr kıl</i></p>
--	---

22.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	Eksik Yaprak
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel /5
	Vezi	<i>fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün</i>
	Matla	Yā İlahī cümle imān ehlini mesrūr kıl Şark u ğarbi dār-ı İslām eyleyüp ma'mūr kıl
Nazire	Yaprak Numarası	62b-63a
	Şiir Başlığı	Nażiretü'd-dā'i Ahmed bin Seyfu'llāh
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5
	Gazel	Yā İlahī pādīşāh-ı 'ālemi mesrūr kıl Cümle şāhān-ı cihānı hükmine me'mūr kıl Pertev-endāz eyle halka āftāb-ı 'adlini Zulmet-i zulmi cihāndan ref' idüp pür-nūr kıl Kāyim it tahtında ol şāh-ı Süleymān-saţveti Zıll-ı 'adlinde cihānı ser-te-ser ma'mūr kıl Kahr idüp a'dā-yı dīn-i hāksarı cümleten 'Asker-i nuşret-şi'ārın ğālib ü mansūr kıl Her ne yire 'azm iderlerse cüyüş-ı Müslimīn 'Ayn-i 'avn ü luţfuñ ile anları manzūr kıl

¹³ Mısradaki kelime eksikliğinden kaynaklanan aruz kusuru vardır.

23.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	Eksik yaprak
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5
	Vezin	<i>fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>
	Matla	Yâ İlähî cümle imân ehlini mesrûr kıl Şark u ğarbi dâr-ı İslâm eyleyüp ma'mûr kıl
Nazîre	Yaprak Numarası	63a-63b
	Şiir Başlığı	Nażiretü'd-dâ'î Ahmed bin Seyfu'llâh
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5
	Gazel	Zıll-ı Hakk'ı yâ İlähî dâyimâ mesrûr kıl Kaşr-ı cennet gibi dâyim hâtırın ma'mûr kıl
		Cümle 'âlem halkınıñ senden temennâsı budur Her belâlardan vücûd-ı pâkini mestûr kıl
	Ser-firâz olsun cihân bâğında serv-i kâmeti Sâyesinde halk-ı 'âlemden belâyı dür kıl	
	Câm-ı 'ayşın seng-i kahruñla şıyup bâğilerün Bâde-i miñnetle ilhâd ehlini mañmûr kıl	
	Kande ise ceş-i İslâm'ı muzaffer eyleyüp Cümle a'dâyı İlähî dâ'imâ mañhûr kıl	

24.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	63b-64a
	Şiir Başlığı	Gazel-i pâdişâh-ı 'âlem-penâh
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel /5
	Vezin	<i>fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>
	Matla	Şahn-ı 'âlem murğ-zâr ¹⁴ oldı dilâ nevrûzdu Tâze cân-bağış itdi ezhâra şabâ nevrûzdu
Nazîre	Yaprak Numarası	64a-65b
	Şiir Başlığı	Tahmîsü'd-dâ'îyyi'l-fakîr Ahmed bin Seyfu'llâh
	Nazım Şekli/Birimi	Tahmîs/5
	Tahmîs	Şükr-i bî-had mu'tedil oldı hevâ nevrûzdu Bülbül eyler 'aşk_ile turma nevâ nevrûzdu Hâşılı irişdi hengâm-ı şafâ nevrûzdu <i>Şahn-ı 'âlem murğ-zâr oldı dilâ nevrûzdu</i> <i>Tâze cân-bağış itdi ezhâra şabâ nevrûzdu</i>
		Rüze-i hicrûñle çekdüm çok ser-encâm-ı şedîd 'İyd-ı vaşluñ ben gedâya oldu gîtdükce ba'îd Hüsrevâ rüz-ı vişâlün n'ola isterse 'abîd <i>Leyle-i kâdr oldı zülfün vuşlatün eyyâm-ı 'ıyd</i> <i>Mâh-ı nev kaşuñ ruñuñ iy meh-liķâ nevrûzdu</i>
	Şiddet-i sermâdan iy bülbül yiter itdün gile Vahtidür dermân ire şimden girü derd-i dile Bir dağı faşl-ı bahâra kim irişe kim bile <i>Gülsitân içre yeter hâmûş olduñ hicr_ile</i> <i>Nâle kıl iy 'andelîb-i bî-nevâ nevrûzdu</i>	

¹⁴ murğ-zâr: merğ-zâr, Kayaalp, a.g.e, se.217

		<p>İtdi sultân-ı bahâr ihsân ile dünyâyı pür Başladı eşcâra tenfîz itmege fermân-ı hür Bu kelâmı oldı şâh-ı 'âlemüñ yek-dâne dūr <i>Hokka-i yâkûtdan yinse müfferih vaktidür</i> <i>İdelüm la 'lüh bugün rûha gîdâ nevrüzdur</i></p> <p>Vaqt-i sermâ gitdi vü irdi bahâr-ı dil-güşâ Gülşen içre itmege başladı bülbüller nevâ Rağsa girdi işbu şevk ü zevk ile nâgeh semâ <i>Çengini alup ele bezm-i felekde Bahtiyâ</i> <i>Çıldı nâhîd-i felek bir hoş hevâ nevrüzdur</i></p>
--	--	--

25.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	63b-64a
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel /5
	Veziin	<i>fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün</i>
Matla	Şahñ-ı 'âlem murğ-zâr ¹⁵ oldı dilâ nevrüzdur Tâze cân-bağş itdi ezhâra şabâ nevrüzdur	
Nazire	Yaprak Numarası	65b-66a
	Şiir Başlığı	Nażiretü'd-dâ'ı Ahmed bin Seyfu'llah
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5
	Gazel	<p>Güş u hüşa şubh-dem irdi midâ nevrüzdur Büstânda her çemen itdi şadâ nevrüzdur</p> <p>Devr-i 'adl-i Hân Ahmed'dür gidüp zulmet kışı Geldi şayf-ı 'adl ü dâd-ı pür-şafâ nevrüzdur</p> <p>Hokka-i 'adlinden olmışdur mükeyyef her biri 'Ayş u 'işret üzredür bay u gedâ nevrüzdur</p> <p>Gül nevâ-yı sünbüle tutdı kulağ gülşende dün Râst geldi didi 'uşşâka şabâ nevrüzdur</p> <p>Evc-i a'lâya çıkup âvâze-i sâz u tarab Ġaym-ı Ġam yok dilde açıkdur hevâ nevrüzdur</p>

26.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	66a-67a
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Murabba/7
	Veziin	<i>müstef'ilün müstef'ilün</i>
Matla	<p>Dil hânesi ma'mür¹⁶ olur Envâr-ı zikru'llah ile İklîm-i dîn¹⁷ ma'mür olur Mi'mâr-ı zikru'llah ile</p>	

¹⁵ mürğ-zâr: merğ-zâr, Kayaalp, a.g.e, se.217

¹⁶ ma'mür: pür-nür: Kayaalp, a.g.e., s. 200

¹⁷ İklîm-i dîn: İklîm-i ten, Kayaalp, a.g.e., s. 200

	Yaprak Numarası	67a-68a
	Şiir Başlığı	Nazîretü'd-dâ'î Ahmed bin Seyfu'llah
	Nazım Şekli/Birimi	Murabba/7
	Nazîre	<p>‘İlm ü ‘amel meşkür olur Envâr-ı zikru'llâh ile Cürm ü güneş mağfûr olur Tekrâr-ı zikru'llâh ile</p> <p>Kim zikr_ile mu‘tâd olur ‘Âlem aña münkâd olur Gönlî hemîşe şâd olur Efkâr-ı zikru'llâh ile</p> <p>Kim zâkir-i Yezdân olur Gider ğamı şâdân olur Maĥbûb-ı ins ü cân olur Âşâr-ı zikru'llâh ile</p> <p>Dünyâ metâ‘ı ĥâr u ĥas ‘Âlem degül per-i meges Maĥşûda olur dest-res Her bâr zikru'llâh ile</p> <p>Kim geysel ‘ışkuñ ĥırkasın Râĥat kıdur dil arĥasın Bulur ledünnî fırkasın Ebrâr-ı zikru'llâh ile</p> <p>Unutma Ĥaĥ baĥşâyışın Bul cân u dil âsâyışın Naĥş it beĥâ ârâyışın Pergâr-ı zikru'llâh ile</p> <p>Aĥmed ĥuluñ eş‘âr ider Ĥulluĥımı iş‘âr ider İĥlâşımı isrâr ider Esrâr-ı zikru'llâh ile</p>
	Murabba	

27.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	66a-67a
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Murabba/7
	Vezin	<i>müstef'ilün müstef'ilün</i>
	Matla	Dil ĥânesi ma‘mür ¹⁸ olur Envâr-ı zikru'llâh ile İĥlîm-i dîn ¹⁹ ma‘mür olur Mi‘mâr-ı zikru'llâh ile

¹⁸ ma‘mür: pür-nür: Kayaalp, *a.g.e.*, s. 200

¹⁹ İĥlîm-i dîn: İĥlîm-i ten, Kayaalp, *a.g.e.*, s. 200

Nazîre	Yaprak Numarası	68a-69a
	Şiir Başlığı	Nazîretü'l-'abdi'l-fakîr Ahmed bin Seyfu'llâh
	Nazım Şekli/Birimi	Murabba7
	Murabba	<p>Dilden elemeler dūr olur Efkâr-ı zikru'llâh ile Endüh u ğam mehcūr olur Tekrâr-ı zikru'llâh ile</p> <p>Zikre şu kim mu'tâd olur Ğamdan dili âzâd olur Aĥbâb aña evtâd olur Âşâr-ı zikru'llâh ile</p> <p>Kim zikr ider şubh u mesâ Raĥmet ider [Mevlâ] aña Maĥşûda irer dâ'imâ Her bâr zikru'llâh ile</p> <p>Gönli hemîşe şen olur Bâĝ-ı dili gülşen olur Zulmet gider rüşen olur Envâr-ı zikru'llâh ile</p>

28.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	69a-69b
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5
	Vezin	<i>fâ 'ilâtün mefâ 'ilün fe 'ilün</i>
	Matla	Merĥabâ merĥabâ meh-i Ramazân Merĥabâ ĥalka raĥmet-i Raĥmân
Nazîre	Yaprak Numarası	69b-71a
	Şiir Başlığı	Nazîretü'd-dâ'î Ahmed bin Seyfu'llâh
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/15
	Gazel	<p>Yine teşrîf idüp cihâmı revân Ĥoş şafâ eyledüñ meh-i Ramazân</p> <p>Cân u dil maĥdemünle buldı feraĥ Merĥabâ iy müferriĥ-i dil ü cân</p> <p>Senden alur şeref cemî'-i şühür Merĥabâ iy şeh-i şühür-ı cihân</p> <p>Sende maĥfûr olur cemî'-i zünüb Ĥayr-i maĥdem eyâ meh-i ĝufrân</p> <p>Sende maĥbûl olur cemî'-i du'â Senden irer murâda ins_ile cân</p> <p>İy şeref-baĥşî-i heme 'âlem Senden alur şeref zemîn ü zamân</p> <p>İy fûrûĝ-ı 'ibâdet ü tâ'at Sebeb-i feyz-i raĥmet-i Raĥmân</p>

	<p>Mazhar olup Hâk'ıñ maħabbetine Rehber olup 'ibāde cennetine Farz olup mü'minîn zimmetine <i>Raħmet itdün²² Muhammed ümmetine</i> <i>Merħabā iy refîk-i ehl-i cinān</i></p> <p>İy kılan kalb-i 'ālemi tefrîh Hâk seni kıldı cümleden tercîh Anuñ için eyā meh-i tervîh <i>İdeli Bahtî vaşfuñı teşbîh</i> <i>Eyleyüpdür aña 'atā Sübhān</i></p>
--	---

30.

Zemir Şiir	Yaprak Numarası	72b-73a
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5
	Vezi	<i>mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün</i>
	Matla	İlāhî cānibeyne şalmışam ben iki serdārı Kerem kıl düşmeni kahr eyle manşür eyle anları
Nazire	Yaprak Numarası	73a-74a
	Şiir Başlığı	Tahmîsü'd-dā'ı Ahmed bin Seyfu'llāh
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/15
	Gazel	<p>Cünüd-ı Müslimîne eyle yā Rab nuşret u yārī Ne yire 'azm iderlerse ola feth ü zafer yārı Qabül eyle ħabîbüñ ħürmetine qavl-i ħünkārı <i>İlāhî cānibeyne şalmışam ben iki serdārı</i> <i>Kerem kıl düşmeni kahr eyle manşür eyle anları</i></p> <p>Dilāverler idüp düşmenle [ceng] düşmene [hep] girsün Sürüp atın çeküp tîğîn yirinden anları ırsun İki cānibde ġāzîler daħı maqşüdına ırsün <i>Biri şol çār-yārı sevmeyen zālimleri kırsun</i> <i>Biri varsun helāk itsün senüñ emrünüle küffārı</i></p> <p>[İlāhî] düşmen-i bed-ħ'āha dāyim ħavf u ħaşyet vir Cünüd-ı Müslimîne luţf idüp kudretle kuvvet vir 'Adūya ġālib olsunlar ġuzāt-ı dīne fırsat vir <i>Ĥabîbüñ ħürmetine 'asker-i İslām'a nuşret vir</i> <i>Kemāl-i luţf u cūduñdan ol anlarıñ nigeħdārı</i></p> <p>Cemî'-i ħalka iħsānuñ Ĥudāvendā ġörüp geldüm Zemîne biñ ħuzū' ile cebînümi sürüp geldüm Der-i luţfuñdan ümmîd-i kerem idüp turup geldüm <i>Tevekkül eyleyüp dergāhuña cün yüz urup geldüm</i> <i>Ĥabîbüñ yüzi şuyına irişdür 'avnüñ iy Bārī</i></p> <p>Cünüd-ı Müslimîne dāyimā iħsān iden sensin Murādın ehl-i ħacātuñ virüp şādān iden sensin Muħaşşal cümle 'ālem derdine dermān iden sensin <i>Yoğ iken var idüp çün Ahmed'i sulţān iden sensin</i> <i>Yine sen vir murādını eyā 'ālemlerüñ varı</i></p>

²² Zemin şiirde kelime “olduñ”

31.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	72b-73a	
	Şiir Başlığı	-	
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5	
	Vezin	<i>meḫā' ilün meḫā' ilün meḫā' ilün meḫā' ilün</i>	
Matla	İlâhî cânibeyne şalmışam ben iki serdârı Kerem kıl düşmeni qahr eyle manşür eyle anları		
Nazîre	Yaprak Numarası	74a-75a	
	Şiir Başlığı	Naẓîretü'd-dâ'î Aḫmed bin Seyfu'llâh	
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/10	
	Gazel	Du'âmuz bu durur dâ'im ki ol 'âlemlerüñ varı Cihân bağında ḫandân eyleye gül gibi ḫünkârı	
		Olur çün sâye-i 'adlînde 'âlem ḫalkı âsüde Vücüd-i pâkinüñ olsun belâdan Ḥaḫ nigehdârı	
		Ne yire 'azm iderlerse guzât-ı dîn ola manşür İlâhî münhezim eyle kızılbaş_ile küffârı	
		Ḳarîni ola ol şâhuñ hemîşe devlet ü şîḫḫat Yanında 'izzet ü şevket ola her laḫzada yârı	
		Muḫaşşal cümle maḫşûd u murâdın Ḥaḫ ide meysür Bi-ḫaḫḳ-ı meḫar-i aşḫâb Ebî Eyyüb-ı Ensârî	
		İlâhî cünd-i İslâm'ı idüp manşür her bârı Fütûḫât_ile mesrür eylegil devletlü ḫünkârı	
		Saña ısmarladı çün 'asker-i İslâm'ı yâ Rabbi Guzât-ı Müslimînüñ dâyimâ sen ol nigehdârı	
Diyâr-ı ğarbda küffârı menküb eyleyüp her dem Diyâr-ı şarkda qahr it kızılbaş-ı nigün-sârı			
Ḥabîbüñ Muştafâ'nuñ çâr-yârın çünki sevmezler İlâhî çâr eṭrâf-ı cihândan tarḫ it anları			
Muḫaşşal Ḥazret-i Ḥân Aḫmed'üñ tâ ḫaşre dek yâ Rab Recâmuz bu ki 'avn u luṭfuñ olsun mu'nis ü yârı			

32.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	72b-73a
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5
	Vezin	<i>meḫā' ilün meḫā' ilün meḫā' ilün meḫā' ilün</i>
Matla	İlâhî cânibeyne şalmışam ben iki serdârı Kerem kıl düşmeni qahr eyle manşür eyle anları	
Nazîre	Yaprak Numarası	75b-76b
	Şiir Başlığı	Taḫmîsü'l-'abd Aḫmed bin Seyfu'llâh
	Nazım Şekli/Birimi	Tahmis/5
Tahmîs	Niyâzımız budur her dem bize 'avn eyleyüp Bârî Cünüd-ı Müslimînüñ fırsat u nuşret ola yârı Hemîşe katl-i a'dâ olmağ_çün 'askerüñ kârı	

	<p><i>İlâhî cânibeyne şalmışam ben iki serdârı Kerem kıl düşmeni kahr eyle manşûr eyle anları</i></p> <p>Mu‘în ol yâ İlâhî ehl-i dîn maţlûbına irsün ‘Adû-yı dîn-i İslâm’uñ hezîmet çekdüğün görsün İki cânibde gâzîler ‘adû iklîmine girsün <i>Biri şol çâr-yârı sevmeyen zâlimleri kırsun Biri varsun helâk itsün senüñ emrûñle küffârı</i></p> <p>[İlâhî] düşmen-i dîne dem-â-dem keşr ü zillet vir ‘Adûlar cem‘ini kâma‘ eyleyüp dâyim hezîmet vir Cünûd-ı Müslimîn her kânde ise tâb u kuvvet vir <i>Habîbüñ hürmetine ‘asker-i İslâm’a nuşret vir Kemâl-i lutf u cûduñdan ol anlaruñ nigehdârı</i></p> <p>Bi-hamdi’llâh reh-i Hâk içre hayli sa‘y idüp yeldüm Rimâh-ı dîn-i İslâm ile a‘dâ bağrını deldüm Livâ-i şer‘i i‘lâ eyleyüp fażluñla yükseldüm <i>Tevekkül eyleyüp dergâhuña çün yüz sürüp geldüm Habîbüñ yüzi suyına irişdür ‘avnüñ iy Bârî</i></p> <p>Cihân nâ-bûd iken icâd-i ins ü cân iden sensin Dikenden gül virüp taşdan güher ihsân iden sensin Kimin muhtâc bu halkuñ kimisin hân iden sensin <i>Yoğ jken var idüp çün Ahmed’i sulţân iden sensin Yine sen vir murâdını eyâ ‘âlemlerüñ varı</i></p>
--	---

33.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	72b-73a
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5
	Vezein	<i>meḡā ‘ilün meḡā ‘ilün meḡā ‘ilün meḡā ‘ilün</i>
	Matla	İlâhî cânibeyne şalmışam ben iki serdârı Kerem kıl düşmeni kahr eyle manşûr eyle anları
Nazîre	Yaprak Numarası	76b-77a
	Şiir Başlığı	Nażiretü’-d-dâ‘i Ahmed bin Seyfu’llâh
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/6
	Gazel	<p>Kemâl-i lutf u cûduñdan eyâ ‘âlemlerüñ varı Haţâlardan maşûn eyle vücûd-ı pâk-i hünkârı</p> <p>Dem-â-dem bağ-ı ‘âlemde oluben gül gibi handân Zevâle irmeye yâ Rab hemîşe ‘ömr-i gülzârı</p> <p>Leyâlîsi ve eyyâmı geçe zevk ü şafâ_(y)ile Vücûd-ı pâkine aşlâ gam u hüzn olmaya târî</p> <p>İlâhî cünd-i İslâm’ı ‘adû-yı dîne gâlib kıl Çeküp tîğün kıra tâ kim kızılbaş ile küffârı</p> <p>Gülistân-ı cihân içre şafâlar eyleyüp dâyim Bu hâristân-ı ‘âlemde kıla düşmenleri zârî</p> <p>İki ‘âlemde maḡşûdın müyesser eyleyüp cümle Belâdan ‘unşur-ı pâkin dem-â-dem hıfz ide Bârî</p>

34.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	77b-78a	
	Şiir Başlığı	-	
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5	
	Vezin	<i>fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün</i>	
Matla	Ramağan irdi yine her gice yanar kandil Şehr-i İslâm'a şalar şu'le ser-â-ser kandil		
Nazîre	Yaprak Numarası	78a-78b	
	Şiir Başlığı	Nażiretü'l-'abdi'l-fakîr Aḥmed bin Seyfu'llāh	
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/7	
	Gazel	Şevk ile çıkdı menâre başına her kandil Görmek için Ramażân ayını bekler kandil	
		Şubḥa dek var ise yâ Leyle-i Kadr'i gözedür Her gice anuñ için şādlık eyler kandil	
Yiridür başı göge irse menâre k'olmuş Zer ü zîverle aña tâc-ı mücevher kandil			
Yiryüzi göge berâber olur ise tañ mı Encüminden feleküñ oldı çü ekşer kandil			
Şecer-i rahmet-i Hâk oldı menâre şanma Nev-bahârîdür olur aña çiçekler kandil			
Câmi'-i şehr meger ravza-i rızvân olmuş Anı tezyîn ider ezhâr ile yer yer kandil			

35.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	78b-79a	
	Şiir Başlığı	-	
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5	
	Vezin	<i>fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün</i>	
Matla	Şükr ü ḥamd eyleyelüm geldi irişdi yine 'ıyd Baḥtımız rüzını kıldı yine Allāh sa'îd		
Nazîre	Yaprak Numarası	79a-80b	
	Şiir Başlığı	Taḥmîsü'd-dâ'î Aḥmed bin Seyfu'llāh	
	Nazım Şekli/Birimi	Tahmîs/7	
	Tahmîs	Niçe eyyâm-ı medîd idi niçe 'ahd-i ba'îd Şevkumuz gün-be-gün olmaḡda idi ayda medîd Hele biz kullarını şād idüp ol Rabb-i Mecîd Şükr ü ḥamd eyleyelüm geldi irişdi yine 'ıyd Baḥtımız rüzını kıldı yine Allāh sa'îd	
		Dem-be-dem bâ'is-i taḥşil her ümniyyetdür Sebeb-i maḡfîret-i ma'siyet-i ümmetdür Gele inşâf idelüm bu ne güzel 'izzetdür Bu ne devlet ne sa'âdet ne ulu ni'metdür Ehl-i İslâm'a ki her yıl ola bu cüd-ı cedîd	
Gözümüz aydın olur mâh-ı nevin gördükce Yüzümüz aḡ olısar işigine sürdükce Ḥaşılı her günümüz 'ıyd olur el virdükce			

	<p><i>Ḳadr olur her gicemüz māh-ı şıyām irdükce Sāyir aylarda ider her günümüz Ḥaḳ tecdīd</i></p> <p>Her muşallāda niyāz olunup ol gün şaf şaf Olur ol rüz-ı şafā tîr-i murādāta hedef Zînet ü zevk ü şafā (y)ile toplup cümle taraf Ümmet-i Aḥmed-i Muḥtār'a virildi bu şeref İrmedi sāyir ümem bu şerefe oldu ba'īd</p> <p>Tolup ihlāş ile bu cān ile bu ten cümle Ḥazret-i Ḥaḳ idüp aḥvālîni aḥsen cümle Ne tutar iseñ idüp luṭf ile ehven cümle Zulmet-i küfr ü dalālî bu cihāndan cümle Baḥtiyā eyle du 'ā ref' ide nūr-ı tevḥīd</p>
--	---

36.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	80b-81a
	Şiir Başlığı	Ġazel-i pādīşāh-ı 'ālem-penāh
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5
	Veziin	<i>fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilün</i>
	Matla	Yār kim eyleye 'arz-ı dīdār 'Aşıkuñ kalbi olur pür-envār
Nazire	Yaprak Numarası	81a-82b
	Şiir Başlığı	Tahmîsü'd-dā'ī Aḥmed bin Seyfu'llāh
	Nazım Şekli/Birimi	Tahmîs/5
	Tahmîs	<p>Göriccek gün yüziñi bu dil-i zār Ṭarmār oldu hemān zulmet-i tār Aña şek itme sen iy dil her bār <i>Yār kim eyleye 'arz-ı dīdār 'Aşıkuñ kalbi olur pür-envār</i></p> <p>Mihr ü meh şol felek eyvānında Zerre olmaz ruḥ-ı raḥşānında Her görenler didiler şānında <i>Pertev-i mihr-i ruḥı yanında N'ola olsa güneşüñ nūrı tār</i></p> <p>Luṭf-ı güftār-ı ḥalāvet eşeri Ḳodı dem-beste ḳamu ḡonceleri Eyleyüp gülşene her dem güzeri <i>N'ola ḥayretde ḳosa servleri Büstān içre ḳılurken refṭār</i></p> <p>Bāḡlar taḡıla hem-reng olalar Servler ḥasret ile çeng olalar Bülbülān ḥayret ile deng olalar <i>Ḡonceler reşk ile dil-teng olalar Ḡül-sitān içre ḳılurken²³ güftār</i></p> <p>Her kime olsa muḳadder tevfiḳ Cām-ı la'lini şunar yār-ı şefiḳ Bunı her işiden eyler taşdıḳ</p>

²³ Kelime zemin şiirde: “i derse”; tamîste: “ḳılurken”

	<i>Bahtiyâ kand-i mükerrer tahkîk Lebin emmekdür o yârûñ tekrâr</i>
--	---

37.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	82b
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/4
	Vezi	<i>fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün</i>
Matla	Bî-terahhumsın nigârum ²⁴ nice bir cevri ü cefâ Cânuma kâr itdi 'ışkuñ it terahhüm bî-vefâ	
Nazîre	Yaprak Numarası	83a-84a
	Şiir Başlığı	Tahmîsü'd-dâ'ıyyî'l-fakîr Ahmed bin Seyfu'llâh
	Nazım Şekli/Birimi	Tahmîs/5
	Tahmîs	<p>Zülfüne bel bağlayup oldum yoluñda hâk-pâ Cignedürsin sen semend-i nâza lâyıq mı şehâ Niçe ay u yıl geçer bir kez dimezsın merhabâ <i>Bî-terahhumsın nigârum nice bir cevri ü cefâ Cânuma kâr itdi 'ışkuñ it terahhüm bî-vefâ</i></p> <p>Terk idersem tañ mıdur 'ışkuñla bu cân u seri Göñlümi alduñ benüm kıldıñ yoluñda serseri Çekdürüp her dem baña bu nâz u istiğnâları <i>Yaşamı çâk eyledüñ feryâd elüñden iy perî Cân u dil yandı ıtıtuşdı it terahhüm bî-vefâ²⁵</i></p> <p>Yeter itdüñ baña cevri gel utan Allâh'dan Sürme bu şâdıq kuluñ ol güzel dergâhdan Her ne deñlü 'âlî iseñ de felekden mâhdan <i>Düd-ı âhum göge irişdi şakın sen âhdan Ger terahhüm itmez iseñ bir nazar kıl sen baña</i></p> <p>Dil hevâ-yı rüy u zülfüñle olup güm dostum Eylemez aqdan qaradan bir tekellüm dostum Eylesün bülbül gibi dirseñ terennüm dostum <i>Bahtî'dür küyuñ gedâsı it terahhüm dostum İt terahhüm kan akar bu gözlerüñden bî-vefâ</i></p>

38.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	84a-84b
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5
	Vezi	<i>mefâ 'ilün mefâ 'ilün fe 'ülün</i>
Matla	İlâhî senden özge mesnedüm yok Rızâdan özge yâ Rab hâcetüm yok	
Nazîre	Yaprak Numarası	84b-85b
	Şiir Başlığı	Tahmîsü'd-dâ'ıyyî'l-fakîr Ahmed bin Seyfu'llâh
	Nazım Şekli/Birimi	Tahmîs/5
Tahmîs	<p>Kapuñdan özge yâ Rab ma'bedüm yok Tapuñdan gayrı hergiz maqşadum yok Sıgındum saña âhdan yedüm yok</p>	

²⁴ nigârum: nigârâ, Kayaalp, *a.g.e.*, s. 215

²⁵ Kelime zemin şiirde: "pür-cefâ"; tahmiste: "bî-vefâ"

	<p><i>İlâhî senden özge mesnedüm yok Rızâdan özge yâ Rab hâcetüm yok</i></p> <p>Cihâna ser-be-ser hüküm eyledüm hep Şayılmaz 'askerüm mânend-i kevkeb Velî bahtum ne deñil'olsa müretteb <i>Ža 'ifem bî-kesem her demde yâ Rab Ki senden özge Rabb-i müşfiküm yok</i></p> <p>Eyâ 'âlemlerüñ Rabb-i Hudâ'sı Ve yâ 'âlemlerüñ hep reh-nümâsı Senüñ 'ışkuñ durur kalbün cilâsı <i>Ƙapuñdur ehl-i derdüñ hep devâsı Ƙapuñdan ğayrı yerde hâcetüm yok</i></p> <p>Elâ iy pâdişehler pâdişâhı Ki yokdur luftuña hadd ü tenâhî Tecellî eyleyüben ğâh ğâhî <i>Müşerref it vişâlüñle İlâhî Vişâlüñ gibi lezzet dünyede yok</i></p> <p>Şu kim hağ cānibine çekdi rahtı Ber-ümend oldı 'ömrinüñ dırahtı Göze göstermedi tâc_ile tahtı <i>Vişâl-i Hağğ'a kim ki irdi Bahtî Anuñ bu fānî mülke cünbüşi yok</i></p>
--	--

39.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	84a-84b
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5
	Vezin	<i>mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ülün</i>
	Matla	İlâhî senden özge mesnedüm yok Rızâdan özge yâ Rab hâcetüm yok
Nazîre	Yaprak Numarası	85b-86a
	Şiir Başlığı	Naẓiretü'd-dâ'î Ahmed bin Seyfu'llâh
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5
	Gazel	<p>[İlâhî] Hâzretüñ tek mağsadum yok Harîm-i 'izzetüñ-veş ma'bedüm yok</p> <p>Beni ma'lûb iderse nefis ü şeytân Tapuñdan özge bir müstencedüm yok</p> <p>Senüñ dergâh-ı bî-çünüñda yâ Rab Diyemez kimse cürm-i bî-ğadüm yok</p> <p>Benüm gibi ğarîk-i baħr-i 'iştân Ser-â-ser kullaruñda aradum yok</p> <p>İderse cürm ü 'iştânım ihâta Yine fazluñdan özge mesnedüm yok</p>

40.		
Zemin Şiir	Yaprak Numarası	86b-87a
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5
	Matla	Edirne şehri gibi gerçi şehri-bi-bedel olmaz Yine ammā bu dünyāda Sitanbul'a bedel olmaz
Nazire	Yaprak Numarası	87a-88a
	Şiir Başlığı	Tahmîsü'd-dâ'ıyyî'l-fakîr Aḥmed bin Seyfu'llāh
	Nazım Şekli/Birimi	Tahmîs/5
	Tahmîs	Edirne gibi bir āb u hevāsı hoş maḥal olmaz Ahālisinde anuñçün ğam u ḥüzn ü kesel olmaz Anuñ mānendi vü mişli cihānda mā-ḥaşal olmaz <i>Edirne şehri gibi gerçi şehri-bi-bedel olmaz</i> <i>Yine ammā bu dünyāda Sitanbul'a bedel olmaz</i> Cihān bāğı mişālidür anuñ her küşesi güyā Aḫar enhārı yer yer tırmaz āb-ı selsebîl-āsā Olur her mivesi ḥüb u lezîz ü cümleden a'lā <i>Egerçi ḥüb olur ğāyetde ayvası anuñ ammā</i> <i>Sitanbul'uñ şulu şeftālūsı gibi güzel olmaz</i> Hevāsı hoş u ābı ḥüb u ḥalkı cümle rüşen-dil Şafā itmek murāduñsa varup anda iḳāmet kıl Nedir ol pādīşāh-ı heft kişver diñle vü hem bil <i>Maḥalsüz varmışuzdur dime ol şehre şaḫın ey dil</i> <i>Zamānında irişdük ḫaḫ bu kim böyle maḥal olmaz</i> O şehriñ ḫalkınuñ ḫulḳı kamu müstahsen ü ma'küñ Riyāzı hep feraḫ-efzā daḫı her mivesi mebzül Egerçi ḫadd-i serv ü nārvenler mu'tedil maḫbül <i>Anuñ berg-i çenārın başdı berg-i tîn-i İstanbul</i> <i>Kimesne dimesün kim dünyede el üzre el olmaz</i> Ma'ārif şāhibi şimdi egerçi bi-bedeller çok Kelāmı ḥüb u müstahsen daḫı nazmı güzeller çok Muşanna' şî're kâdir cem' oluben ehl-i diller çok <i>O şehri dil-güşānuñ vaşfına dindi ğazeller çok</i> <i>Velî Bahtî seniñ nazmuñ gibi rengin ğazel olmaz</i>

41.		
Zemin Şiir	Yaprak Numarası	86b-87a
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5
	Matla	Edirne şehri gibi gerçi şehri-bi-bedel olmaz Yine ammā bu dünyāda Sitanbul'a bedel olmaz
Nazire	Yaprak Numarası	88a-89a
	Şiir Başlığı	Naziretü'd-dâ'ıyyî'l-fakîr Aḥmed bin Seyfu'llāh
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5
Gazel	Meğeldür bu ki 'ālemde bedel olmaz güzel olmaz Velî hergiz güzelliğe Sitanbul'a bedel olmaz Edirne şehrinüñ āb u hevāsı hem Sitanbul'uñ Şulu şeftālūsın medḫ itseler baḫş ü cedel olmaz	

	<p>Çenār u tîn her yerde kavîdür pencede söz yok Velî engür-ı İstānbul eli üstünde el olmaz</p> <p>Güzel şeftālūsın alma diyüp ‘aşıklar ayva dir Kātı çokdan durur bu ‘uqde-i işkāl hāl olmaz</p> <p>Niçe demdür niçün tevcih olunmaz manşib-ı vuşlat Kapuñda eskiden kuluñ olan hod nā-maħal olmaz</p> <p>Beni geçse rakībūñ gaybetümde gam degül iy şeh Muħaşşal yaluñuz yügrükdür anda mā-ħaşal olmaz</p> <p>Yoluñda hālîş u muħliş kuluñam pādişāhum çün Hemişe lutf u ihsāna benüm gibi maħal olmaz</p>
--	--

42.

Zemin Şiir	Yaprak Numarası	89a-89b
	Şiir Başlığı	-
	Nazım Şekli/Birimi	Gazel/5
	Vezin	<i>mef'ülü fā'ilātün mef'ülü fā'ilātün</i>
	Matla	Mağşūdumı Ĥudāyā bilmem ne ²⁶ hālet itsem Mazlūm olan kużāta ²⁷ bir bir ri'āyet itsem
Nazire	Yaprak Numarası	89b-90b
	Şiir Başlığı	Tahmîsü'd-dā'iyvi'l-fakîr Ahmed bin Seyfu'llāh
	Nazım Şekli/Birimi	Tahmîs/5
	Tahmîs	<p>Erbāb-ı 'ilm ü faẓla luṭf u 'ināyet itsem Luṭfa maħal olanı bulsam ĥimāyet itsem El-ħāşılı bu yolda sa'y-i be-ğāyet itsem <i>Mağşūdumı Ĥudāyā bilmem ne hālet itsem</i> <i>Mazlūm olan kużāta bir bir ri'āyet itsem</i></p> <p>Ṭarḥ itsem içlerinden cāhille zālīmānı Ṭoğrı olana itsem ihsān-ı bî-girānı Bir kisme olsa dise bunı baña nihānı <i>'İlm ile 'āmilini bulsam çıkarsam anı</i> <i>Bilmem ṭarîkin anuñ bir bir ĥimāyet itsem</i></p> <p>'Ādille müstaķîme manşıblar itsem i'tā Tekmîl olunca müddet itsem yerinde ibkā Her kim ki zulm iderse kılsam cezāsın ammā <i>Rāşiyile mürteşyi 'azl eylesem ser-ā-pā</i> <i>Ĥāmîlerini kırsam dilden 'adāvet itsem</i></p> <p>Olsun şeh-i cihānuñ bîdār-ı çeşm-i baḥtı Şalsun cihāna sāye ihsānuñ dıraḥtı Diñle ne dir kıl ışğā ol şāh-ı tāc u taḥtı <i>Yoluñda 'ādil olsa her manşib ehli Baḥtî</i> <i>Allāh için çalıssam ben de 'adālet itsem</i> *28</p>

²⁶ bilmem ne: bāri ne, Kayaalp, *a.g.e.*, s. 212

²⁷ kużāta: kaẓāya, Kayaalp, *a.g.e.*, s. 212

²⁸ Mecmuada 91a, 91b, 92a numaralı yapraklar boştur.

EK: Mecmuanın 33b-35a yaprakları

Dr. Öğr. Üyesi Esmâ ŞAHİN

*İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
İstanbul/TÜRKİYE
esmasahin@gmail.com*

ORCID ID: 0000-0003-1720-6542

BÂKÎ'NİN "SÜNBÜL" KASİDESİ ŞERHİ

THE COMMENTARY OF BÂKÎ'S "HYACINTH
(SÜNBÜL)" EULOGY

DOI Number: 10.28981/hikmet.494810

ÖZ

Osmanlı şiirinin en büyük isimlerinden olan Bâkî'nin, hocası Karamanlı Mehmed Efendi için yazmış olduğu "sünbül" redifli kasidesi onun sanat hayatında önemli bir yere sahiptir. Bâkî'nin erken yaşlarda yazdığı bu kasideyle ilk olarak ismini duyurduğu ve yıldızının parladığı kabul edilir. Başta çağdaşı ve arkadaşı Nev'î olmak üzere gerek yaşadığı dönemde gerekse sonraki yüzyıllarda başka şairler tarafından da sünbül kasideleri yazılmıştır. Ekol oluşturmuş, öncü bir şair olarak bunlarda kaçınılmaz bir şekilde Bâkî'nin etkisi bulunduğunu söylemek gerekir. Bu çalışmada Bâkî'nin sünbül kasidesi, divânlar arasında tespit edilen diğer sünbül kasideleri de gözden geçirilerek varsa benzerlik taşıyan beyit örneklerine yer verilip ortak söyleyiş biçimleri, mazmun ve benzetmeler bakımından değerlendirilerek şerh edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı şiiri, şerh, kaside, Bâkî, sünbül

ABSTRACT

The kaside (eulogy) of "Sünbül" (hyacinth) which was written by a great Ottoman poet Bâkî for his scholar Karamanlı Mehmed Efendi has played an important role in his artistic life. It is accepted that Bâkî's name was first known and heard with this kaside (eulogy) which he had wrote at an early age. In addition to his friend Nev'î, sünbül kasideleri (hyacinth eulogies) have been written by other poets both in the period he lived and in later centuries. It is necessary to say that as a prominent poet, the inevitable influence of Bâkî in those eulogies has been seen clearly. In this study, Bâkî's eulogy has been explained by examining other sünbül eulogies which were gathered from inside of the divans. The similar verses of other sünbül eulogies has been illustrated while explaining Bâkî's eulogy and evaluated from the aspect of common phrases, connotations, imageries and similes.

Keywords: Ottoman poetry, commentary, eulogy, Bâkî, hyacinth

Giriş

Edebiyatımızda gül başta olmak üzere sümbül, menekşe gibi klâsik şiir estetiği içinde kendisine yer bulmuş çiçekler benzetme unsuru olarak sıkça kullanılırlar.¹ Bu çiçeklerden gül başta olmak üzere sümbül ve menekşe gibi çiçekler şairler tarafından şiirlerinin zemin konusu seçilerek redif olarak da tercih edilmiştir. Yaşar Aydemir kasidelerde redif olarak sümbülün gülden sonra en çok yer verilen çiçek olduğunu belirtir (Aydemir, 2006: 358).

Edebiyat tarihimizde "sümbüliyye" adı da verilen "sümbül" redifli kasidelerin en meşhuru Bâkî'ye ait olmaktadır. Henüz medrese öğrencisiyken hocası Karamanlı Mehmed Efendi için kaleme aldığı bu kasideyle Bâkî o günkü edebi çevre içinde kendisini kanıtlamış ve şöhreti artmıştır. Bu kasideye Nev'î (ö.1599)'nin yazmış olduğu nazire de meşhurdur. Bâkî kasidesini yaşadıkları dönemde "Ahaveyn" lakabıyla tanınan iki kardeşten Karamanlı Mehmed Efendi'ye yazarken Nev'î, diğer kardeş Karamanlı Ahmed Efendi için yazmıştır. Edebiyatımızda "sümbül" redifli kasideler yazan başka şairler de bulunmaktadır. Bunlar arasında yine Bâkî ile aynı dönemlerde yaşamış ve etkileşim içinde oldukları bilinen Derzi-zâde Ulvî (ö.1585) ve Gelibolulu Âlî (ö.1600), hakkında bilgi bulunmamakla birlikte yine 16 veya 17. yüzyıllarda yaşadığı tahmin edilen² Şihâbî, sonraki dönemlerden ise Riyâzî (ö.1644), Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1659-60), Tecellî (ö.1688-89), Mustafa İlmî Efendi (17.yy), Bosnalı Sâbit (ö. 1712), Haşmet (ö.1768-69), Hâkim Mehmed Efendi (ö.1770), Sümbül-zâde Vehbî (ö.1809), Sürûrî (ö.1814), Refî-i Kâlâyî (ö.1822) ve Kıbrıs Müftüsü Hilmî Efendi³ (ö.1847/48) gibi isimler sayılabilir. Bu kasidelerden Tecellî'ninki bir na't özelliği taşımakla birlikte Gelibolulu Âlî'ninki III. Murad'a, Hâkim Mehmed Efendi'ninki ise I. Mahmud'a yazılmıştır. Herhangi bir kişiye yazılmamış olan Şihâbî, İlmî ve Hilmî Efendi'ye ait olanlar dışında diğer şairlerin sümbül kasidelerinin genellikle ilmiye mensubu kişilere yazıldığı dikkati çekmektedir. Bunların bir kısmı söz konusu şairleri yetiştiren hocaları içindir. Örneğin Derzi-zâde Ulvî kasidesini Hubbî Hatun'un damadı olduğu için "Hubbî Mollası" adıyla şöhret bulan hocası Vusûlî Mehmed Çelebi (ö.1590)'ye (Çelik ve Kılıç, 2018: 79), Sürûrî İstanbul'a geldiğinde kendisine mülazım olduğu (Batur,

¹ Burada Berat Açıl'ın klâsik Türk şiirinde kullanılan çiçek sayısının neden sınırlı olduğu, estetik unsur olarak seçilen çiçeklerin neden tercih edildiği konusunda fikirler sunan makalesini zikretmekte fayda vardır (Açıl, 2015: 1-28).

² (*İstanbul Kitaplıkları Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*, 1967: 213). Şairin Dîvân'ı üzerine yapılan tez çalışmasında (Yıldız, 1999) eserde geçtiği ifade edilen Şâhidî ve Leâlî gibi bazı isimlerden hareketle Şihâbî'nin 15. yüzyıl sonu ile 16. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olabileceği belirtilse de bu isimlerin okuma ve anlama hatasından dolayı şahıs ismi olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Yine beyitlerde geçen "Cem" ismi yanlışlıkla Cem Sultan'a ait kabul edilerek şairin Cem Sultan dönemini idrak etmiş bir şair olabileceği düşünülmüştür. Bu nedenle *İstanbul Kitaplıkları Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*'nda Dîvân'da bulunan "bekletüz" ve "saf saf" redifli gazellerin Fuzûlî ve Bâkî'nin şiirlerine nazire olarak değerlendirilmesiyle ulaşılan bilgi şimdilik daha doğru görünmektedir. Buna eserde "sümbül" redifli bir kasidenin bulunmuş olduğu bilgisi de eklenince bu tahmin güçlenmektedir. Elbette şair ve eseri üzerinde yapılacak daha derin tetkiklerin bu bilgileri değiştirmesi mümkündür.

³ Kıbrıs Müftüsü Hilmî Efendi'nin "Sümbül" kasidesi ile Hilmî Efendi'nin şiirinde isimlerini andığı Bâkî, Sümbül-zâde Vehbî ve Bosnalı Sâbit'in sümbül kasideleri arasında kıyaslama yapan bir çalışmayı H. Dilek Batislam yapmıştır (Batislam, 2018).

2010: 172) Şeyhülislam Esadefendizâde Mehmed Şerif Efendi (ö.1790)'ye yazmıştır. Aynı şekilde Sünbül-zâde Vehbî'nin kasidesi de Esad-zâde Mehmed Şerif Efendi için kaleme alınmıştır (Yenikale (e-kitap), 2011). Tıflî ve Riyâzî kasidelerini Nakîbü'l-eşrâf Allâme Efendi'ye yazarken (Çınar, 2000: 85; Aydemir, 2006: 358) Bosnalı Sâbit Şeyhülislam Feyzullah Efendi (ö.1703)'ye, Haşmet ise Şeyhülislam Veliyüddin Efendi (ö.1768)'ye yazmıştır. Refî-i Kâlâyî'nin kasidesi ise İrfân-zâde Ârif Efendi (ö.1836) içindir. Dolayısıyla Bâkî'nin sünbül kasidesi yalnızca şekil bakımından model alınmamış, hitap ettiği kişi/kişiler bakımından da örnek alınmış görünmektedir.

Bu kasidelerin tümünü kesin olarak nazire şeklinde değerlendirebilmek için daha detaylı bir tetkike ihtiyaç olmakla birlikte "sünbül" redifini ilk kullanan şairin Bâkî olduğu bilinmektedir. Gerek kendi döneminde gerekse sonraki dönemlerde takip edilen, tanzir edilen ve herkes tarafından okunup bilinen bir şair olması bakımından onun kasidesinin diğer şairler tarafından bilinmemesi ihtimali yok gibidir. Hayâtî'nin *Tuhfe Şerhi*'nde Bâkî'den asırlar sonra da şairlerin onun peşinden gitmek amacıyla ardı ardına "sünbül" kasidesi nazmetmeyi âdeti bir gereklilik olarak gördükleri aktarılır ve bu durum sünbül çiçeğinin de ayrıcalıkları arasında zikredilir (Hayâtî, 1266: 71). Yine Sürûrî'nin "sünbül" kasidesinde geçen *Mansıb-ı vasfınun ibkâsını Bâkî merhum / Rûmda itdi murâd oldı mukarrer sünbül* (Batur, 2002: k.20/31) beytinden hem Bâkî'nin sünbül kasidesiyle isminin ve yerinin kalıcı olduğu hem de Anadolu'da bu âdetin yerleştiği anlamı çıkmaktadır. Tıflî, İlmî Efendi, Sâbit, Sünbül-zâde Vehbî, Sürûrî, Hilmi Efendi gibi bazı şairlerin gerek kendi ifadelerinden ve Bâkî'nin ismini şiirlerinde anmalarından gerekse şiirlerinin başlıklarından Bâkî'yi tanzir ettikleri açıktır. Nev'î de her ne kadar kafiyesi Bâkî'ninkinden farklı bir sünbül kasidesi nazmetmiş olsa da nazire yazarlar arasında ismi ilk anılan şairdir. Tahirü'l-Mevlevî Nev'î-zâde'den naklen Bâkî'nin "Sünbül Kasidesi"ni Mehmed Efendi'nin sahn müderrisliğinde yazdığını, ona nazire olmak üzere de Nev'î'nin bir "Sünbüliyye" tanzim ettiğini belirtir (Demirel, 2005: 32). Esasen nazirede kimi zaman esnek ve serbest bir tutum gösterilerek kafiye ve redifi aynı olmayan nazire şiirlere de nazire mecmualarında rastlanabildiği bilinmektedir (Yavuz, 2013: 361-2). Nev'î'nin kasidesi de redifi aynı olup kafiyesi farklı olmakla bu kategoride değerlendirilebilir. Diğer yandan Nev'î, Derzi-zâde Ulvî ve Şihâbî'nin kasidelerinin benzer kafiyeye sahip oldukları, diğer sünbül kasidelerinin ise Bâkî'nin kasidesiyle aynı kafiyede olduğunu da belirtmek gerekir. Refî-i Kâlâyî'nin kullandığı kafiye ise her iki gruptan da farklıdır. Yine Derzi-zâde Ulvî ile Bâkî'nin birbirlerine nazire yazdıkları ve birbirlerinden ciddi oranda etkilendikleri bilinmektedir (Çelik ve Kılıç, 2018: 80). Sünbül kasidesi yazan diğer şairlerin de şiirlerinde içerik ve benzetmeler bakımından benzerlikler olduğu görülmektedir.

"Sünbül" redifi gazellerde de kullanılmıştır. Bu redifi gazellerinde kullanan şairler arasında ise Mostarlı Ziyâî (ö.1584), Nisârî (ö.1656-7), Nâmî (ö.1673), Neccar-zâde Rızâ (ö.1746) ve Şeyh Gâlib (ö.1799) bulunmaktadır. Bu şiirlere bakıldığında

redif dışında mazmun ve benzetmeler bakımından kasidelerdeki kadar bir benzerlik görülmemektedir.

Bu çalışmada Bâkî'nin sümbül kasidesi şerh edilecektir. Bu yapılırken diğer sümbül kasideleri de gözden geçirilerek Bâkî'nin şiiriyle ortak bir söyleyiş, hayal, mazmun ve benzetme birliği taşıyan beyitler alınarak kıyaslanacak ve benzeri hayal ve imajların diğer şairler tarafından ne şekilde kurgulanıp söze döküldüğü gösterilerek o şairler ile Bâkî arasındaki etkileşimin hangi boyutta olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır. Böylece bir taraftan Bâkî'nin şerhini zenginleştirip destekleyici bir malzeme sunulurken diğer taraftan sümbül çiçeğinin bir estetik unsur olarak bu şiirlerde ne şekilde kullanıldığı, hangi benzetmelere konu edildiği örnekler üzerinden gösterilmeye çalışılacaktır.

Sümbül Hakkında Kısa Bir Değerlendirme

Klâsik metinlerde yaygın biçimde saç ile ilişkilendirilen sümbül, koyu renkli, güzel kokulu, salkım şekli taşıyan veya taneli pek çok unsura benzetilir. Benzetmeler renk, şekil ve koku yönü başta olmak üzere zengin bir hayal ve imaj çeşitliliğiyle geniş bir yelpazeye yayılmıştır⁴.

Latince karşılığı "hyacinthus orientalis" olan sümbül çok yıllık, soğanlı, otsu, mavi ve kuvvetli kokulu çiçekli bir bitki (Baytop, 2007: 251) olarak tanımlanır. Sümbülün Latincedeki Hyacinthus isminin kökeni Yunan mitolojisine dayanır. Yunan mitolojisinde Hyacinthus tanrı Apollon'un çok yakın bir arkadaşıdır. Bir gün birlikte çıktıkları bir disk atma yarışında Apollon'un fırlattığı disk Hyacinthus'un başına vurur ve boynu kırılarak ölür. Öldüğü yerde açan çiçeğe hyacinthus, yani sümbül adı verilir. Bu hikâyenin farklı bir anlatımında ise rüzgâr tanrısı Zephyros Apollon'un delikanlıya olan sevgisini kışkırttığı için şiddetle eserek diskin onun başına çarpmasını sağlamıştır (Erhat, 1972: 185).

Eski şiirde sümbül baharda erken açan çiçeklerden biri olması sebebiyle baharın habercisi olarak görülür. Şekli ve koyu rengi bakımından sevgilinin saçı ile ilişkilendirilmesinden hareketle perişan ve dağınık bir hâlde tasvir edilir. Sümbülün bu hâli ve diğer şekil özellikleri tasavvufî mahiyetteki eserlerde dahi aynı şekilde ele alınmıştır. Şemseddin Sivâsî'nin (ö.1597) çiçeklerin teşhis ve intak sanatıyla kişileştirilerek konuşturulduğu ve kendi hâllerini anlattığı *Gülşen-âbâd* adlı mesnevisinde rengi, kokusu ve perişan hâli ile ilgili sümbülün kendi dilinden açıklamalara yer verilir. Eserde çizilen meclis tasvirinde gül çiçeklerin şeyhidir ve sırasıyla bu meclise diğer çiçekler de gelir ve tek tek konuşurlar. Sümbül bu meclise morlar giyinmiş ve gözü yaşlı biçimde gelmiştir. Saçı başı dağılmış, perişan ve titrer hâldedir. Ona bu güzel kokusunu nerden aldığı sorulunca anlatmaya başlar. Sümbül önceleri ezel bahçesinde açılmamış bir goncadır. Bu kesret âlemi henüz yaratılmadan evvel baharına kış uğramayan, bağ ve bahçelerinde hazan görülmeyen vahdet dağında boy göstermektedir. Sevgilinin

⁴ Sümbülün benzetildiği unsurlar ve klâsik şiirde işlenişi hakkında bir çalışma olması bakımından bkz. (Karaman, 2012: 288-319).

nefesi/esintisi ile güzel kokuludur. Daima taze ve güzel yüzlüdür. Vahdet denizine batmış bir hâldedir. Sonrasında irade/Allah'ın takdiri o denizi coşturmuş ve onu bu ayrılık sahiline, harap ve viran yere salmıştır. Sümbül bu yüzden perişan bir hâle düşüp avare olur. Bu altı kapılı yere gelip altı parçaya bölünür. Gariptir, hiçbir dostu yoktur; bu evde çer çöple oturur hâldedir. Bazen çocukların elinde koparılmış, elden ele düşüp perişan olmuş, bazen başa konup değer görmüş, bazen ayağa düşüp hakir olmuştur. Felek elinden eziyet çekmiş, cahiller elinden yara almıştır. Ayrılık yükü bu gamla belini bükmüş, bu nedenle bazen yanıp yakılır bazen de ağlar bir hâldedir. (Aksoy, 2015: 41-43) Görüldüğü üzere burada sümbülün perişan oluşu onun vahdet âleminde kopup kesret âlemine gelmesiyle ilişkilendirilmiştir. Altı kapılı yere (şeş-der), yani dünyaya gelince altı parçaya bölünür. Minik çiçekleriyle şeklinin bir bütünlük arz etmeyişi buna bağlıdır. Çiçekler arasında renginin mor oluşu onun bir anlamda gözü yaşlı ve yaşlı bir kişi gibi yorumlanmasına sebep olmuştur. Bütün bu bakış açısı ve tanımlamalar sümbülün edebi metinlerde söz konusu edildiği benzetme ve tasvirlerin bütünüyle olmasa dahi bir yönüyle temelini oluşturur.

Eski insanların telakkisine göre sümbülün nasıl bir çiçek olduğuna dair Hayâtî'nin *Tuhfe Şerhi*'nde de bazı bilgiler geçer. Buna göre sümbül gülden üstün bir çiçektir. Nitekim gül dikenli olduğundan ayak ona dokunduğunda rencide olur, fakat sümbülün insanların ayakları altında olmasında bir mahzur yoktur. Diğer yandan sümbül gülden önce açan hoş kokulu, çeşitli renk ve türleri olan bir çiçektir. Ayrıca bazı basiret sahibi kimseler Maraş'ta Ahur Dağı'ndaki sümbüllerde kelime-i tevhid yazılı olduğunu söylemişlerdir. Bu yönüyle de sümbül gülden daha üstün bir çiçektir. Sümbül Bâkî'den sonra birçok şairin kasidesine konu olması bakımından da üstün bir çiçek olarak gösterilir (Hayâtî, 1266: 71).

"Sümbül" kelimesi redif olarak çok kullanılan bir çiçek ismi olmakla beraber anlaşıldığı kadarıyla bu redifle şiir yazmanın gelenek hâline gelmiş olması, nazire olarak veya başka şairlerle karşılıklı sümbül kasidesi yazmak/yazışmak anlamında "sümbülleşmek" şeklinde bir tabirin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Nitekim *Tuhfe Şerhi*'nde geçen "...nâzım-ı nihrîr dahi asrınıñ şuarâsıyla sümbülleşdikde..." (Hayâtî, 1266: 71) şeklindeki ifadeler bunu göstermektedir.

Köken itibarıyla Arapça olan "sümbül" kelimesinin Farsçası "hûşe", Türkçesi "salkım" ve "başak"tır. Görünüş itibarıyla bu şekle sahip olan sümbül çiçeğine de bu nedenle bu isim verilmiş olmalıdır. Eski astrolojide Başak burcu da "Sümbüle" olarak isimlendirilmiştir. Bu burcun bir adı da "Burc-ı Hûşe"dir (And, 2007: 341). Astrolojide Sümbüle (Başak burcu) Utarid (Merkür) gezegenine mensuptur. Utarid gök cisimleri mitologyasında feleğin kâtibi, yazıcısı (Debîr-i felek) olarak nitelendirilir. Minyatürlerde bu gezegen bir rahle başında yazı yazan bir şahıs şeklinde gösterilir (And, 2007: 359). "Sümbül" ve "Sümbüle" kelimeleriyle Sümbüle burcu ve Utarid gezegeni arasındaki ilişki göz önünde bulundurulduğunda sümbül kasidelerinin genellikle ilmiye sınıfından kişilere yazılması bu bağlamda dikkat çekicidir. Bu şekilde düşünüldüğünde kasidelerin rediflerindeki "sümbül" bir

anlamda muhatabın/memduhun kim olduğuna dair bir işaret taşıyor görünmektedir. Bu geleneği başlatan Bâkî'nin ve devamında diğer şairlerin bunu bilinçli olarak yapıp yapmadığını tam olarak kestirmek mümkün olmamakla birlikte yukarıda sözü edilen bağlantılardan hareketle zihinlerde böyle bir çağrışımın oluşması kaçınılmazdır. Bâkî gibi en uzak çağrışımları dahi bilinçli bir şekilde okuyucuya sunma özelliği olan bir şair açısından ele alınacak olursa söz konusu meselenin ihtimal dâhilinde olduğunu da belirtmek gerekir. Öte yandan meseleyle bağlantılı olarak Hâkim Mehmed Efendi'nin sünbül kasidesinde geçen *Tâlî'i Sünbüle burcında karâr itmez idi / Olmasa sa'd-nazar-ı mazhara manzar sünbül* (Çakırcı, 2006: k.6/35) beyti de bu düşünceyi destekler niteliktedir. I. Mahmud'a yazılan kasidenin beytinde "Sünbül (memduhun) kutlu bakışlarının mazharı olmasaydı talihi Sünbüle (Başak) burcunda karâr etmezdi, yani Sünbüle burcuna mensup olmazdı, onun etkisinde kalmazdı" denilerek sünbül çiçeği ile Başak burcu arasında bir ilişki kurulmaktadır. Bu ilişki yalnızca lafız bağlamında olabileceği gibi böyle bir anlayış ve inanışın var olabileceğini de hissettirmektedir.

Bâkî'nin "Sünbül" Kasidesinin Şerhi

1. Urunup farkına bir tâc-ı mücevher sünbül

Oldı iklîm-i çemen tahtına ser-ver sünbül⁵

(Sünbül, başına mücevherli bir tâc takınıp çimen ülkesi tahtına hükümdar oldu.)

Sünbül baharda ilk açan çiçeklerden biridir ve bu özelliği sebebiyle klâsik şiirde baharın habercisi ve diğer çiçeklerin öncüsü, efendisi, önde gideni gibi düşünülür. Bâkî'nin bu beytinde de sünbül başına mücevherlerle süslü bir tâc takarak çimen ülkesinin tahtına geçen bir hükümdar olarak tasvir edilmiştir. Beyitte çimen ülkeye, sünbül ise teşhis edilerek hükümdara benzetilmiştir. Sünbülün tane tane minik çiçeklerden oluşan yapısı onun mücevherlerle dolu bir tâc giymesi şeklinde düşünülmüş olabileceği gibi üzerindeki çiy taneleri dolayısıyla böyle bir imaj geliştirilmiş olduğu da söylenebilir. "İklîm" ülke, bölge anlamına gelir. Eski coğrafya ilmine göre yeryüzü her birine "iklîm" adı verilen yedi bölgeye ayrılıyordu. *Burhân-ı Kâtı*'ın "kişver" maddesinde iklîm hakkında tafsilatlı bilgi verilmektedir. Buna göre iklîm, "kalem"den türetilmiş bir kelime olup kıta anlamındadır. Yeryüzünün ayrıldığı yedi iklîmin her biri yedi gezegenden birine mensuptur. Birinci iklîm olarak kabul edilen Hindistan Zuhâl'e, ikinci iklîm Çin ve Hitâ Müşteri'ye, üçüncü iklîm Türkistan Merih'e, dördüncü iklîm Irak ve Horasan Âfitâb'a, beşinci iklîm Maveraünnehir Zühre'ye, altıncı iklîm Rum Utarid'e, yedinci iklîm Şimâl bölgeleri Kamer'e mensuptur. Beyitte tâc, taht, server ve iklîm kelimeleri arasında tenasüp vardır.

Kasidenin başlangıç beytinde sünbülün hükümdara ve hükümdar tâcına benzetilmesinin çarpıcı bir ifade oluşturmak ve sünbülün baharın habercisi olması ile ilgili olduğu düşünülebilir. Hükümdar ve hükümdar tâcı benzetmesi diğer

⁵ Bâkî'nin "Sünbül" Kasidesinin metni (Küçük, 1994) künyeli çalışmadan alınmıştır.

sünbül kasidelerinde de görülmektedir. Riyâzî'nin *Olalı mülk-i çemende şeh-i kişver sünbül / Geydi bir küngürelî tâc-ı mücevher sünbül* (Aydemir, 2002: 158/b.1) beyti gerek şairin kasidesinin ilk beyti olması gerekse çizmiş olduğu tablo ile Bâkî'nin beytine oldukça benzerdir. Bâkî'nin beytindeki "iklîm-i çemen", Riyâzî'de "mülk-i çemen"; "server", "şeh-i kişver" olmuş; "tâc-ı mücevher" ise aynıyla yer bulmuştur. Aynı şekilde Şihâbî'nin *Gösterür hayl-i şükûfeyle 'aceb dârâtı / Kişver-i gülşene olmuş gibi dârâ sünbül* (Yıldız, 1999: k.24/2) beytinde de sünbül etrafındaki diğer çiçeklerin debdebeli ordulara benzetilmesiyle gül bahçesi ülkesine "dârâ", yani hükümdar olarak nitelendirilmiştir. Burada "hayl-i şükûfe" ile diğer çiçekler kastedilmiş olabileceği gibi sünbülün şekil itibarıyla minik çiçeklerden oluşmuş yapısına da işaret edildiği düşünülmektedir. Bu görüntüsüyle sünbül âdeta gül bahçesinde haşmetli, debdebeli bir hükümdar gibidir. Şihâbî'nin bu beytinin özellikle ikinci mısra itibarıyla Bâkî'nin beytiyle önemli ölçüde paralellik gösterdiği dikkati çekmektedir. Nitekim Bâkî'nin beytindeki "iklîm-i çemen", Şihâbî'de "kişver-i gülşen"; "server" ise "dârâ" olarak yer bulmuştur. Derzi-zâde Ulvî'nin *Gonca-veş tâ kim idüp kasr-ı zebercedde cülûs / Taht-ı gülşendeki efser-i Dârâ sünbül* (Çelik, Kılıç, 2018: k.19/33) beyti de yine sünbül-sultan-tâc benzetmesi içerir. Beyitte "Gül bahçesi tahtındaki Dârâ tâcına benzeyen sünbül gonca gibi zeberced kasırda oturduğu müddetçe..." denilerek muhataba dua edilmekte ve sünbül Dârâ'nın tâcına benzetilmektedir. "Dârâ" tarihte İskender ile mücadeleleri bilinen meşhur Pers hükümdarı olduğu gibi hükümdar anlamında da kullanılır. Zeberced yeşil renkte ve zümrülden daha değersiz bir taş olup burada bu kelime ile çiçeklerin yeşil sapları ve çanak yaprakları kastediliyor olmalıdır. Nev'î'nin *Kılmaga şâh-ı bahâr emrini icrâ sünbül / Safha-i gülşene çekdi yine tigrâ sünbül* (Tulum, Tanyeri, 1977: k.30/1) beytinde bir sultan imajı göze çarpmakla birlikte burada sünbül değil bahar sultana benzetilmiş, sünbül de bahar sultanının tuğrası gibi düşünülmüştür. Bâkî gibi kasidesinin ilk beytinde bu tabloyu çizen Nev'î beyitteki benzetmeleri bir adım daha ileri götürerek orijinal bir imaj oluşturmuştur.

Hükümdar benzetmesi dışında sünbülün Gelibolulu Âlî'nin kasidesinin ilk beytinde olduğu gibi padişahın tuğunu taşıyan bir rehber (Aksoyak, (e-kitap): k.29/1) ve Bosnalı Sâbit'in ilk beytindeki gibi elinde alemlerle (sancakla) çimen hükümdarı/Dârâ'sı ordusunun rehberi (Karacan, 1991: k.8/1) olarak nitelendirildiği beyitler de mevcuttur. Benzeri hayal ve imajlar İlmî (Çetinkaya, 2003: k.23/29, 33) ve Hâkim Efendi'nin (Çakırcı, 2006: k.6/52) sünbül kasidelerinde de bulunmaktadır. Bâkî'nin kasidesinin ilk beytindeki bu benzetme ve hayaller, çoğu şair tarafından yine kasidelerinin ilk beyitlerinde kullanılmıştır.

2. Şeh-levendâne şikest eyledi tarf-ı külehin

Gögsiniñ dügmelerin çözdü ser-â-ser sünbül

(Sünbül külahının kenarını leventçesine kıvrarak/eğerek göğsünün dügmelerini baştanbaşa çözdü.)

Akıncı, öncü asker gibi anlamlara gelen "levend" özellikle Osmanlı deniz teşkilatında görevli askerlere verilen isimdir. Yakışıklı, yiğit, boylu poslu kimse anlamına da gelir. Bu kelime aynı zamanda şiirde serseri, başıboş, pervasız ve tekellüfsüz kimse anlamlarında kullanılır. Levend tipi şiirde rint tipi ile aynı kategoride değerlendirilebilecek özellikler taşır (Şentürk, 2013: 152). Bâkî bu beytinde külahını eğerek göğsünün düğmelerini çözen serseri bir levent tipi çizmiş ve sümbülü böyle bir levende benzetmiştir. Beyitte baharda sümbül çiçeğinin açışı tasvir edilmektedir. Sümbülün minik çiçeklerinin birer birer açılması ile düğmelerin çözülmesi arasında ilgi kurulduğu anlaşılmaktadır.

Sümbül-levent benzetmesi diğer şairlerin sümbül kasidelerinde de görülmektedir. Riyâzî *Gösterür perçemini serve egüp şeb-külehin / Şeh-levendâne ider cilve-i hoş-ter sümbül* (Aydemir, 2002: 158/b.7) beytinde sümbülün leventçesine külahını eğerek perçemini serviye gösterdiğini söyler. Sümbül-zâde Vehbî *Kec-külâhıyla siyeh-pûşu ile goncelere / Görünür hayli levendâne dil-âver sümbül* (Yenikale, (e-kitap): k.55/11) beytinde sümbülün yine külahını eğip siyah giyinerek goncalara oldukça levent ve yiğit göründüğünü ifade eder. Hâkim Mehmed Efendi ise *Kec-küleleh şuh-ı levandâne perîşân destâr / İtdi gîsûların ârâyîş-i efser sümbül* (Çakırcı, 2006: k.6/16) beytinde sümbülün külahını eğri takıp sarığı dağınık bir hâlde leventçesine bir eda ile saçlarıyla başlığını süslediğini belirtir. Burada çizilen tablo Reşad Ekrem Koçu'nun sözünü ettiği bir fes takma usulünü hatıra getirmektedir. Koçu'nun belirttiğine göre fesin altından çıkan saçların fesin etrafını süslemesi hâli eski dönemlerde "Kapatma Sümbül Saksısı" şeklinde tabir edilmektedir (1967: 116). Bu tabir saç-sümbül benzetmesinin ve başlığın altından saçların görünmesi hâlinin sümbülle ilişkilendirilmesinin eskilerin günlük yaşamında da var olduğunun bir göstergesidir.

Sümbülün levent tipine benzetildiği bütün bu beyitlerde ortak nokta bu tipin karakteristik özelliği olarak da nitelendirilebilecek olan külahın eğri takılmasıdır. Sümbülün çiçeklerinin ağırlığıyla dalında eğri duruşu yahut çiçeklerinin dağınık hâlde bulunuşu bu benzetmeye yol açmış olabilir. Bu durumu Bâkî "tarf-ı külehin şikest eyle-", Riyâzî "şeb-külehin eğ-", Sümbül-zâde Vehbî ve Hâkim Mehmed Efendi ise "kec-külâh/küleleh" tabirlerini kullanarak ifade etmişlerdir.

Sümbül-levent benzetmesi Nev'î'nin kasidesinde de mevcuttur. Ancak bu benzetme farklı bir açıdandır. *Der-meyân itdi levendâne çeküp dâmenini / Sahn-ı gülzârı gelüp kıldı temâşâ sümbül* (Tulum, Tanyeri: 1977: k.30/7) beytiyle Nev'î, sümbülün eteğini leventçe beline toplayarak gül bahçesini seyretmeye geldiğini ifade etmiştir. Şairin aynı benzetmeyi kullanarak benzetme yönünü farklı işlemiş olması birebir taklitten öte orijinal bir söyleyiş yakalama isteğiyle ilgili olmalıdır.

Yine Bâkî'nin beytinde geçen "sümbülün düğmelerini çözmesi" imajı da Gelibolulu Âlî ve Tıflî'nin kasidelerinde yer alır. Gelibolulu Âlî'nin *Düğmesin çözdü soyup hil'at-i nev-rûzîsin / Sanma kim oldı hazân ile müdevver sümbül* (Aksoyak (e-kitap): k.29/4) beytinde sümbül düğmelerini çözüp nevrüz elbisesini çıkaran biri gibi düşünülmüştür. Şair bu görüntüye bakıp da sümbülün sonbahardan

dolayı vaktinin geçtiğini, değişime uğradığını zannetmemek gerektiğini söyler. Aslında sümbül düğmelerini çözüp nevrüz/ilkbahar elbisesini çıkarmıştır. Burada Bâkî'nin beytinde olduğu gibi düğme ile sümbülün minik çiçekleri arasında ilgi kurulduğu göze çarpmaktadır. Tıflî ise kasidesinde sümbülün üzerindeki çiy tanelerini düğmeye benzeterek memduhuna hitaben "Sana hizmette bulunmak için sümbül şebnem incilerinden sümbülî elbisesine düğmeler yapmıştır" anlamında *Serverâ hizmetün itmek ile dür-i şebnemden / Sümbülî câmesine tügmeler eyler sümbül* (Çınar, 2000: k.22/13) beytine yer vermiştir. "Sümbülî câme" sümbül renkli bir elbise/kaftan olabileceği gibi üzerinde sümbül çiçeği desenleri olan bir kaftan şeklinde de düşünülebilir.

3. *Oldı gülşen yine bir dilber-i müşgîn-mergûl*

Şol kadar virdi aña zînet ü zîver sümbül

(Sümbül ona o kadar süs ve zinet verdi ki gül bahçesi yine bir misk renkli/kokulu kıvrıcık saçlı bir güzele benzedi.)

Sümbül klâsik şiirde şekli bakımından en çok kıvrıcık saça benzetilir. "Mergûl" kıvrıcık veya örgülü saç anlamındadır. Saçın misk ile ilişkilendirilmesi renginin siyah oluşu ve güzel kokması itibarıyladır. Beyitte bahçe, içinde açmış sümbüllerle kıvrıcık ve misk kokulu/renkli saçları olan bir güzele benzetilmiştir. Sümbüllerin bahçeye vermiş oldukları güzellik şairin gözüyle bu şekilde tasvir edilmiştir. Beytin arka planında bir meşşata imajı olduğu söylenebilir. Sümbül hem gül bahçesi güzelinin saçlarına hem de arka planda o güzeli süsleyen bir meşşataya benzetilmiştir.

4. *Çihre gül sîne semen çeşm-i mükehhal nergis*

Hat çemen gonca dehen ca'd-ı mu'anber sümbül

((Bahçedeki) gül yüz, yasemin göğüs, nergis sürmeli göz, çimen yüzdeki tüyler, gonca ağız, sümbül de anber kokulu kıvrıcık bir saçtır.)

Bir önceki beytin devamı izlenimi uyandıran bu beyitte yine bahçe ve çiçekler üzerinden bir "güzel" tasviri yapılmaktadır. Beyitte çiçek ve bahçe unsurlarının klâsik şiirde konu edildiği temel benzetmeler yahut tersinden bakılacak olursa insanın sahip olduğu güzellik unsurlarının benzetildiği çiçek isimleri peş peşe sıralanmıştır. Beyitte bir güzelden bahsedildiği düşünülecek olursa yüz güle, göğüs beyazlık bakımından yasemine, sürmeli göz nergise, yüzdeki tüyler çimene, ağız goncaya, anber kokulu saçlar ise sümbüle benzetilmiş denilebilir. Diğer açıdan bahçenin bir güzel olarak hayal edilmesi söz konusuysa gülün bu güzelin yüzüne, yaseminin göğsüne, nergisin gözüne, çimenin yüzündeki tüylere, goncanın ağızına, sümbülün anber kokulu kıvrıcık saçlarına benzetildiği düşünülebilir. Beyitte sıralanan kavramlar arasında teşbih-i belîğ vardır. Sümbül kokusu ve şekli bakımından "ca'd-ı mu'anber" olarak nitelendirilmiştir.

(Çelebi, 2012: 92). Ahmedî'nin *İskender-nâme*'sinde geçen *Şâh İskender Azâyımdan-ıdı / Cinn teshîrinde da'vet-hân-ıdı* (Akdoğan, (e-kitap): b.4145) beyti de İskender'in sihir-büyü ile ilgisini destekler niteliktedir. Beyitte ilk bakışta İskender'in kılıcıyla dünyanın pek çok yerini fethetmesi kastedilmekle birlikte bu konulara da işaret edildiği anlaşılmaktadır. Sümbül ve İskender arasındaki bu benzetme ilgisi sümbülün çiçek kısmından değil de yaprak kısmından hareketle ortaya konduğu için beyti farklı kılmaktadır. Bu durum büyü-tılsım imajının Tecellî'nin beytinde bir adım daha ileri götürülerek orijinal bir benzetme yakalanmasının işareti sayılabilir.

Refî-i Kâlâyî'nin *Künc-i gülşende yakıp yine bahûr-ı Meryem / Bir perî-rû sanemi itmege da'vet sümbül* (Alpaydın, 2007: k.21/18) beytinde ise buhur yakılarak cin, peri, ruh vs. çağrılması âdetine (da'vet) işaret edilmektedir. Burada sümbül yine güzel kokusu nedeniyle gül bahçesinde "bahûr-ı Meryem" yakıp peri yüzlü bir güzeli davet etmektedir. Bugün sıklamın adı verilen çiçeğin karşılığı olduğu düşünülen bahûr-ı Meryeme de güzel kokulu bir çiçek olması bakımından beyitte yer verilmiştir.

6. Sahn-ı gül-zâra gelüp eyledi arz-ı dîdâr

Jâlelerden takınup gûşına gevher sümbül

(Sümbül çiy tanelerinden kulağına inci (küpe) takınup gül bahçesine gelerek yüzünü gösterdi.)

Beyitte bahar aylarında havadaki nemin yoğunlaşarak su damlacıkları hâline gelmesi sonucu oluşan çiy taneleri incilere benzetilmiş ve sümbül inci küpeler takarak gül bahçesine gelip kendisini gösteren bir güzele benzetilmiştir.

7. Beñzer ol bûy-ı dil-âvîz ile mûy-ı yâre

Başlar üzre n'ola ger eyler ise yir sümbül

(Sümbül o gönül alıcı kokusuyla sevgilinin saçına benzediğinden başlar üzerinde yer ederse buna şaşılmaz.)

Sümbülün en yaygın benzetilene saçtır. Beyitte saçlara güzel koku sürülmesinden hareketle özellikle kokusu bakımından sevgilinin saçına benzetilen sümbülün bu yüzden değer gördüğü ve başlar üzerinde yer ettiği belirtilmektedir. "Başlar üzerinde yer edinme" mecazen değer ve itibar görmeyi ifade etmenin yanında gül, sümbül gibi çiçeklerin eskiden süs maksadıyla başa, erkekler tarafından sarığa takılması âdetine işaret eder. Bu beyitteki ifadeler çok benzer bir söyleyiş Derzi-zâde Ulvî'nin kasidesinde de görülür. Ulvî sevgilinin saçına bütünüyle benzediği için sümbülün başlar üzerinde mesken ve yer tuttuğunu şu şekilde ifade eder: *Kâkül-i dilbere fi'l-cümle şebîh olduğu çün / Başlar üzre tutar mesken ü me'vâ sümbül* (Çelik, Kılıç, 2018: k.19/10). Görüldüğü üzere Bâkî, kokusu sevgilinin saçına benzediğinden sümbülün değer gördüğünü söylerken Ulvî özel bir durum belirtmeksizin yalnızca benzediği için değer gördüğünü ifade etmiştir.

Nev'î'nin beytinde de "sümbülün başlar üzerinde yer etmesi" durumu farklı bir yaklaşımla ele alınmıştır. Şair kendi şiirini övmek amacıyla "Bu renkli şiir baş üzerinde götürülse buna şaşılır mı? Sümbül başlar üzerinde yer edinirse layıktır." anlamında *Götürülse n'ola baş üzre bu nazm-ı rengîn / Eylese başlar üzre yiridir câ sümbül* (Tulum, Tanyeri: k.30/28) beytini söylemiştir.

8. *Yine gömgök tere batmış çıka geldi çemene*

Nev-behâr irdi diyü virdi haberler sümbül

(Sümbül yine kan ter içinde çimene çıkagelerek ilkbaharın geldiğine dair haberler verdi.)

Yeri geldikçe ifade edildiği gibi sümbül, erken açan çiçeklerden biri olması bakımından ilkbaharın habercisi olarak gösterilir. Beyitteki benzetme ve hayalde hem erken açması hem de rengi bakımından konu edilmiştir. "Gömgök tere batmak" kan ter içinde kalmak, yorgunluktan ve terlemekten rengi mosmor kesilmek gibi anlamlara gelir. "Gömgök" kelimesi tek başına bir şeyin aşırılığını ifade etmede kullanılır. Ayrıca mosmor kesilmeyi de ifade eder (Şahin, 2011: 75-6). Beyitte uzun yollar katederek koşup gelmiş bir peyk mazmunu göze çarpmaktadır. Osmanlı posta teşkilatı görevlisi olan peyker uzun mesafeleri koşarak kat ederler ve bir yerden bir yere haber taşırlardı. Burada da sümbül koşmaktan kan ter içinde kalmış bir vaziyette çıkıp gelerek baharın geldiği müjdesini getiren bir peyke benzetilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî, Sümbül Kasidesi şerhinde bu beyti benzetme yönleriyle birlikte açıklarken Bâkî'nin sümbülün ilk açılan çiçeklerden olmasını koşa koşa gelmeye, pembe ve mor rengini koştuktan kızarıp morarmaya, üzerindeki çiy tanelerini ise terlemiş olmaya benzettiği (Demirel, 2005: 36) şeklinde yorumlamıştır. Burada İlmî'nin Bâkî'nin bu beytindeki mısraları iki ayrı beytinde aynen kullandığı beytlere yer vermekte fayda vardır. Şairin aşağıdaki ilk beytinde "sümbül-düğme çözme" imajı da yine Bâkî'den alınmış görünmektedir. İlmî'nin kasidesinde peş peşe yer alan beyitler şu şekildedir: *Yine gömgök tere batmış çıkageldi çemene / Tâbdan tügmelerin çözdü ser-â-ser sümbül // Makdem-i goncaya gûyâ ki nevîd olmuşdur / Nev-bahâr oldu diyü virdi haberler sümbül* (Çetinkaya, 2003: k.23/16-17)

Gelibolulu Âlî'nin sümbül için peyk yerine casus benzetmesi yaptığı beyti de Bâkî'nin beytiyle söyleyiş benzerliği taşıması bakımından burada zikredilmeye değerdir. Âlî, *Salınup müjde-i nev-rûz ile mülk-i çemene / Dil gibi zâhir olup virdi haberler sümbül* (Aksoyak, (e-kitap): k.29/2) beytinde sümbülün ilkbahar müjdesiyle çimen ülkesine salınıp bir casus gibi ortaya çıkarak haberler verdiğini söylemiştir. Beytin çıkış noktası sümbülün ilkbaharın habercisi olmasıyla sivri ve yeşil yapraklarının dile benzetilmesi olmalıdır. Ancak "dil" burada esas itibarıyla casus anlamı taşımaktadır.

9. *Beden-i pâki neden böyle olurdu hoş-bû*

Olmasa müşğ ü gül-âb ile muhammer sümbül

(Sümbül misk ve gül suyu ile yoğrulmuş olmasaydı temiz vücudu nasıl böyle güzel kokulu olabilirdi?)

Sümbülün güzel kokusunun misk ve gül suyuna bulanmasından kaynaklandığını söyleyen bu beyitte eskiden güzel kokmak için gül suyu ve misk kullanılması âdetine gönderme yapılmış ve sümbül kişileştirilmiştir. Ayrıca sümbülün doğal kokusu misk ve gül suyu sürünmesine bağlanarak hüsn-i talil yapıldığı söylenebilir. Beyitte “müşğ” kelimesi yine sümbülün rengiyle ilişkilendirilmiştir. Bâkî, sümbülün gül suyu ve miskle yoğrulmuş olduğu için güzel koktuğunu söylerken Nev’î “Sümbül baştan ayağa misk ve gül suyuyla yıkansa dahi senin güzel kokulu saçlarına denk olamaz” diyerek muhatabını övmüştür: *Olmaz kâkül-i hoş-bûyuña hemtâ sümbül / Yunsa müşğ-ile gülâb ile ser-â-pâ sümbül* (Tulum, Tanyeri, 1977: k.30/20). Her iki beyitte de “misk ve gül suyu ile yoğrulma/yıkanma”dan söz edilmektedir. Ancak Bâkî'nin beytinde bu durum sümbülün güzel bir özelliği olarak verilirken Nev’î’de muhatabın karşısındaki eksikli durumunu ifade etmede kullanılmıştır.

10. *Var ise bencileyin ‘âşık-ı zâr olmuşdur*

Gök gök itmiş döğünüp cismini yir yir sümbül

(Sümbül galiba benim gibi feryat eden bir âşık olmuştur da dövünüp bedenini yer yer mosmor etmiştir.)

“Gök gök etmek” morartmak, mosmor etmek anlamındadır. Beyitte sümbül mor rengi nedeniyle dövünerek vücudunu yaralayan ve morartan aykırı bir âşığa benzetilmiştir. Eskiden bazı âşıklar aşktaki samimiyetlerini ispatlamak yahut ruhen arınmak için dövünerek veya ateşle dağlayarak vücutlarında yaralar açarlardı. Bilhassa Kalenderî gruplarında görülen bu davranış bazı seyyahların da dikkatini çekmiştir. Yazarı belli olmayan bir seyahatnamede Kalenderîlerin afyon ve esrar çekerek kendilerinden geçtikten sonra bu falanın, bu filanın aşkına deyip kollarına, bacaklarına, göğüslerine keskin bıçaklarla geniş yaralar açtıklarına dair kayıtlar vardır (*Türkiye'nin Dört Yılı*: 83-5). Derzi-zâde Ulvî'nin sümbülü sevgilinin saçının sevdasına düşerek çiy tanesi taşlarıyla dövünen bir âşık olarak nitelendirdiği *Zülfüñe ‘âşık-ı sevdâ-zede olmasa eger / Seng-i jâleyle döğünmez idi nigârâ sümbül* (Çelik, Kılıç, 2018: k.19/15) beytinde de aşkıdan dolayı dövünen bir âşık imajı bulunmaktadır. Bâkî'nin beytinde sümbülün “dövünme”sinin ne şekilde olduğu belirtilmemekle birlikte Ulvî'nin beytinde çiy tanesi taşlarıyla olduğu belirtilerek daha açık bir tablo çizilmiştir. Âşıklık imajı Nev’î’de ise dövünme yerine yaka yırtma/göğüs paralama şeklinde işlenerek *Şevk-ile sînesini itmez idi yir yir çâk / Olmasa bencileyin ‘âşık-ı şeydâ sümbül* (Tulum, Tanyeri, 1977: k.30/24) denilmiştir. Sümbülün yakasını yırtması açılmış hâlde bulunan

kadar mucizevi olduğuna işaret sayılabilir. Sümbül ve ejder arasında renk ve şekil bakımından ilişki kurulmuş olmalıdır.

Hız. Musa kıssası ve yılan benzetmesi Derzi-zâde Ulvî ve Şihâbî'nin beyitlerinde de geçer. Ulvî *Nâ-gehân eyledi destinde 'asâsın ejder / Olsa Fir'avn-ı şitâya n'ola Mûsâ sünbül* (Çelik, Kılıç, 2018: k.19/3) derken Bâkî ile tamamen aynı benzetmeleri kullanmıştır. Şihâbî de *Gösterür mu'ciz-ile geh yedi başlu su'bân / N'ola dirsem ki olupdur yed-i Mûsâ sünbül* (Yıldız, 1999: k.24/17) beytinde sümbülü Musa'nın yedi başlı ejderha gösteren eli olarak hayal etmiştir.

Musa kıssasına telmih taşımaksızın yalnızca sümbül ve ejder benzetmesi de Tecellî ve Haşmet'in beyitlerinde yer alır. Tecellî *Halka-ber-halka-i kâkül gibi şûr-efgen iken / Çeşm-i halka görünür heft-ser-i ejder sünbül* (Deniz, 2005: k.4/11) diyerek sümbülün insanların gözüne yedi başlı ejderha gibi görüldüğünü, Haşmet ise *Alır 'itriyyeti hulkından ezâhir-i bahâr / Zehr-i kahrından olur ejder-i heft-ser sünbül* (Arslan, Aksoyak, 1994: k.21/21) demekle çiçeklerin kokularını memduhunun ahlakından aldığını, sümbülün de onun kahrının zehiriyle yedi başlı ejderha olduğunu ifade eder.

13. Nev- 'arûs-ı çemene mâşitadur fasl-ı behâr

Kim anuñ hâme-i müşgînine beñzer sünbül

(Bahar mevsimi çimen yeni gelininin süsleyicisidir; sümbül de onun misk renkli kalemine benzer.)

"Meşşâta" gelini süsleyen ve onun makyajını yapan kişidir. Beyitte bahar mevsimi, çimenliği/bahçeyi yeşillik ve çiçekle doldurarak süslediğinden bir meşşataya benzetilmiştir. Bahar meşşatasının süslediği yeni gelin ise çimen(lik)dir. Sümbül de bu meşşatanın süsleme amacıyla kullandığı misk renkli kalemidir. Sümbülün rengi misk renkli kalem benzetmesine yol açmıştır. Nev'î'de de sümbül ihsan meşşatasının süslediği bir geline/güzele benzetilmiştir: *Kılmasa zîver eger mâşita-i ihsânı / Bulmaz-idi bu kadar çihre-i zîbâ sünbül* (Tulum, Tanyeri, 1977: k.30/11)

14. Sâkıyâ zevrakı sür bâd-ı behâr esdi yine

Sebze-zâr oldı yem-i ahdar u lenger sünbül

(Ey sâkî! Yine bahar rüzgârı esti, (gemiye benzeyen) kadehi sür. (Bu hâliyle) çimenlik yeşil denize ve sümbül çipaya benzedi.)

Beyitte bir bahar havası tasvir edilmektedir. Bahar işret mevsimidir. Bu bakımdan şarap sunacak olan sâkîden kadehleri getirmesi istenmektedir. "Zevrak" hem gemi hem de şarap kadehi anlamına gelir ve şairler bu kelimeyi bu beyitte olduğu gibi her iki anlamını da çağrıştıracak biçimde kullanırlar. Tahirü'l-Mevlevî zevrakın gemiye benzer bir kadeh türü olduğunu ifade eder (Demirel, 2005: 38). Tatlı tatlı esen bahar rüzgârı işret için ideal olan mutedil havayı sağladığı gibi geminin rüzgârla yürüyüp yön bulmasını da sağlayacaktır. Çimenlik rengi bakımından

denize, sümbül de gemiyi yerinde sabitlemeye yarayan demire benzetilmiştir. Beyitte zevrak, bâd, yem-i ahdar ve lenger kelimeleri arasında tenasüp vardır.

Sümbül-lenger benzetmesi şairler tarafından oldukça tutulmuş olmalı ki Gelibolulu Âlî, Şihâbî, Tecellî, İlmî ve Haşmet dâhil olmak üzere beş şair daha bu benzetmeyi kullanmıştır. Bunların hepsinde de istisnasız çimen denize benzetilmiştir. Şihâbî ve Gelibolulu Âlî çimen-deniz, sümbül-lenger benzetmesi yanında kadeh-gemi ilişkisini de beyitlerinde kullanarak Bâkî'nin beytine en yakın tabloyu çizmiştir. Şihâbî çimeni yeşil denize, gül kadehini gemiye, sümbülü de onun lengerine benzettiği *Yem-i ahdar çemen ü zevrâkıdur keştî-i gül / Kim anun lengerine benzedi şeklâ sümbül* (Yıldız, 1999: k.24/20) beytinde Bâkî'nin "zevrak" kelimesi üzerinden yaptığı söz oyununu "keştî" kelimesini de ekleyerek yapmıştır. "Keştî" kelimesi "zevrak" gibi hem kadeh hem gemi anlamı taşır; bu beyitte "keştî" kadeh anlamında kullanılmıştır. Gelibolulu Âlî de *Gerçi kim yelken açar zevrakı zerrîn-kadehüñ / Biragur turma çemen bahrına lenger sümbül* (Aksoyak, (e-kitap): k.29/3) beytinde zevrak-kadeh ilişkisini oldukça estetik biçimde "zerrin-kadeh" adı verilen çiçek üzerinden yapmıştır. Nergisin bir çeşidi olan bu çiçek halk arasında zerenkadı olarak da bilinir.

15. Sahn-ı gülşende yatupdur gice var ise meger

Ki takınmış seherî başına güller sümbül

(Sümbül gece gül bahçesi avlusunda yatmış olmalı ki sabahleyin başına güller takınmıştır.)

Beyitteki tasvir sümbülün sabahleyin bahçede çiçeklerini açmış hâldeki görüntüsünden yola çıkarak çizilmiş olmalıdır. Beyitteki "var ise" ibaresi galiba anlamına gelir. Burada Bâkî'nin tam da kendi üslubuna yaraşır şekilde sezdirmeden beytin içine bir sahne sıkıştırdığı sezilmektedir. Beyitte içmiş bir hâlde gece bahçede sabahlayan bir sarhoş mazmunu vardır. Bu sarhoş kişi sabah uyandığında başını güllerle süslemiş hâldedir. Şairin gözünde sümbül, dalında açmış olan minik çiçekleriyle âdeta böyle bir kişiyi anımsatmaktadır. Bu sahnenin bir benzeri diğer sümbül kasidelerinde bulunmamaktadır. Ancak Bâkî'nin sezdirmeden söylediğini Necâtî Bey ve Kalkandelenli Mu'îdî gazellerinin bir beytinde açıkça söylemiş ve böyle bir âdetin var olup olmadığı konusundaki şüpheyi gidermişlerdir: *Almışam her lâle-haddüñ başuma gavgâsını / Dönmüşem şol meste kim güllerle ser zeyn eylemiş* (Tarlan, 1963: g.252/6); *Şevküñ ile dâglar yakmış Mu'îdî başına / Mest-i câm-ı 'ışk olup güllerle ser zeyn eylemiş* (Tanrıbuyurdu, (e-kitap): g.188/7)

Sümbülün sarhoş bir kişiye benzetilmesi sümbül kasideleri içinde Nev'î ve Tecellî'ye ait olanlarda bulunmaktadır. Nev'î'nin beyti yine canlı bir sahneyi sergilemesi bakımından burada zikredilmeye değerdir. Şair, *Bezm-i gülşende olur mıydı perîşân-destâr / Mest olup itmese ezhâr ile gavgâ sümbül* (Tulum, Tanyeri,

1977: k.30/6) diyerek sümbülün sarığının dağılık olmasını sarhoş olup diğer çiçeklerle kavgaşmasına bağlamıştır.

16. *Bürüdi kendiniñ etrafını bâl ü per ile*

Yine tâvûs-sıfat cilveler eyler sümbül

(Sümbül kendi etrafını kanat ve tüylerle süsleyerek yine tavus kuşu gibi dolanmaktadır.)

Bahçelerde süs hayvanı olarak beslenen tavus kuşu tüylerinin güzelliği ile bilinir. Kanatlarını açtığı anki hâli oldukça estetik olan bu hayvanın bahçelerde dolaşmasına işaretle "cilveler eyle-" tabiri kullanılmıştır. Beyitte sümbülün çiçeklenmiş hâli kanatlarını açmış bir tavus benzetmesine yol açmıştır.

17. *Yine ferrâş-sıfat destine cârûb almış*

Ki ide hidmet-i hâk-i der-i dâver sümbül

(Sümbül, (Mehmed) Efendi'nin kapısının eşiğine hizmet etmek amacıyla ferrâş gibi yine eline süpürge almış.)

Bu beyit 16 beyitlik nesib kısmından sonra kasidenin girizgâh beytidir. Bâkî sümbülü, kasidesini sunduğu hocası Karamanlı Mehmed Efendi'nin hizmetkârı gibi düşünmüştür. Yaymak, döşemek anlamındaki "ferş" kelimesinden türetilen "ferrâş" sarayda veya cami, imaret gibi binalarda temizlik işleriyle uğraşan, ayrıca saray görevlileri arasında çadır kuran, döşeyen görevlilere verilen isimdir. Ferrâş padişaha yakın olan hizmetkârlardandır. Beyitte sümbül Bâkî'nin hocasının hizmetini yapmak üzere eline süpürge almış olan bir ferrâşa benzetilmiştir. Bu hayalin temelinde sümbülün şekil bakımından süpürgeye benzetilmesi yatmaktadır. Burada sümbülün ferrâşa benzetilmesi sarayda bilhassa esmer tenli hizmetkârlara sümbül adının konmasını da hatırlatmaktadır. Benzeri bir tablo Bosnalı Sâbit'te daha açık bir şekilde gözler önüne serilmektedir. Memduhunu "Hümâ-sâye" olarak tanımlayan şair *Ol Hümâ-sâye ki bir hindû-yı cârû-keşidür / Adını bâğçe hüddâmı komışlar sümbül* (Karacan, 1991: k.8/20) diyerek adını bahçe hizmetçisi koydukları sümbülü o gölgesi Hümâ gibi olan kişinin Hintli bir süpürgecisi olarak nitelendirmiştir. Bir sonraki beyitte de *Ol ki carûbî-i meydânına şâyân olsa / Per-i 'Anka kadar olurdu muvakkâr sümbül* (Karacan, 1991: k.8/21) denilerek aynı tablo devam ettirilmiş ve "Sümbül onun meydanının süpürgecisine layık olsa Ankâ kanadı kadar değerli olurdu" denilmiştir. Sümbülün süpürgeye benzetildiği bir beyit Tecellî'nin bir na't örneği olan sümbül kasidesinde de bulunmaktadır. Şair *Bunca yıldan berü cârûb-ı der-i devletidür / Olsa rif'atde n'ola 'arşa berâber sümbül* (Deniz, 2005: k.4/25) diyerek sümbülün Hz. Peygamberin devletinin kapısının süpürgesi olduğu için yücelikte arşa denk olduğunu ifade etmiştir.

Buraya kadar olan kısımda yüceltilerek çeşitli benzetmelere konu edilen sünbül, bu beyitten itibaren memduhu yüceltmek için daha değersiz kişi ya da unsurlara benzetilecektir. Sünbül yüceltilse bile artık memduha bağlı olarak bir değere sahip olacaktır. Onun kapısının süpürgeçiliğini yapma, ona hizmet etme vb. özelliklere sahip olursa yücecek hatta belki bu payelere erişmeye layık bile olamayacak şekilde betimlenecektir.

18. Fâzıl-ı dehr Mehemmed Çelebi kim eflâk

Bâg-ı fazlında tokuz dânelü bir ter sünbül

(Felekler zamanın faziletliyelerinden olan Mehmet Çelebi'nin erdemlerinin bahçesinde dokuz taneli taze bir sünbül gibidir.)

Batlamyus'tan gelen eski astronomi anlayışında felekler iç içe geçmiş yedi halkadan oluşuyordu. Bu yedi gök katmanının her birinde bir gezegen bulunduğu farzediliyordu. Gökyüzünün kimi zaman dokuz kat olarak zikredilmesi bu yedi kattan sonra sekizinci gökte sabiteler göğünün, onun üzerinde de atlas feleğinin bulunduğu kabul edilmesindedir. Bâkî, yüceliği temsil eden gökyüzünü hocası Mehmed Efendi'nin yanında henüz yeni büyümeye başlamış dokuz taneli bir sünbülle eşdeğer tutmuştur. "Dâne" kelimesiyle burada sünbülün sapı üzerindeki minik çiçekler kastedilmektedir. Bu çiçeklerin sayıca çok olması sünbülün güzelliğini ve kalitesini artırır. Feleklerin dokuz taneli, yeni açmaya başlamış ve fazla çiçeği olmayan bir sünbül olarak gösterilmesi memduhu yüceltmek içindir.

Bâkî gibi felekleri sünbüle benzeten Gelibolulu Âlî *Nüh felek gülşen-i 'ömründe ola sal-be-sal / On iki dâne otuz dânelü hoşter sünbül* (Aksoyak, (e-kitap): k.29/41) beytinde dokuz feleğin memduhunun ömür bahçesinde yıldan yıla on iki tane otuz taneli güzel sünbül olmasını dilemektedir. "On iki tane otuz taneli sünbül" yıl içindeki on iki aydan her birinin otuz gününe işaret olsa gerektir. Burada şair sünbülün tanelerinin her yıl artmasına da çağrışım yaparak memduhunun ömrünün uzun olması için dua etmektedir. Sünbül-felek benzetmesinin bulunmadığı ancak dokuz taneli sünbül imajının olduğu İlmî ve Bosnalı Sâbit'e ait şu beyitler de farklılığın görülebilmesi açısından buraya alınabilir. Sâbit *Çemen-i vâsfına nüh beyt ile bu tâze gazel / Oldı gûyâ ki tokuz lûleli bir ter sünbül* (Karacan, 1991: k.8/36) beytinde kasidesinin tegazzül kısmındaki dokuz beyite işaretle gazelini dokuz taneli/çiçekli bir sünbüle benzetmiştir. Burada dikkati çeken Sâbit'in "dâne" yerine "lûle" kelimesini kullanmasıdır. İlmî de *Çıksa nüh dânesinün nefhası nüh tâka revâ / Bûy-ı pâkîze ile oldı çü 'anber sünbül* (Çetinkaya, 2003: k.23/28) diyerek temiz kokusuyla amber gibi olan sünbülün dokuz çiçeğinin kokusunun dokuz kubbeye çıkmasının yaraşacağını dile getirmiştir.

19. *Olamaz reh-güzeri hâkine hem-pâ 'anber*

İdemez turrasına kendüyi hem-ser sümbül

(Amber onun geçtiği yolun toprağına eş olamayacağı gibi sümbül de kendisini saçına denk göremez.)

Methiye bölümünün gereği olarak memduhunu yüceltmeye devam eden şair bu kez sümbül ile birlikte ambere aynı beyit içinde yer vermiş ve onları hocasının yanında değersizleştirmiştir. Buna göre güzel kokuların en değerlilerinden olan amber onun yolunun toprağı bile olamayacak durumdadır. Sümbül de her ne kadar saç benzetilirse de onun saçlarına denk olamayacak hâdedir. Burada övülen kişi hocası olduğu hâlde şairin onu bir sevgili imajı oluştururcasına övmesi klâsik şiirin geleneksel söyleyiş yapısı içinde muhatap kim olursa olsun aynı kalıplar içinde tarif edilerek övülmesi ve anlatılmasından kaynaklanmaktadır.

20. *Geldi bir Hindû-yı bî-çâre-sıfat işigüne*

Garazı bu ki kapuñda ola çâker sümbül

(Sümbül kapıda hizmetkâr olmak amacıyla zavallı bir Hintli gibi eşiğine geldi.)

17. beyitte sümbülü memduhunun eşiğinin ferrâşı olarak nitelendiren Bâkî bu kez sümbülü onun kapısına gelip kulu olmak isteyen Hintli bir garibana benzetmiştir. Sümbülün mavimsi mor rengi bir Hintli gibi düşünülmesine yol açmıştır. Osmanlı sarayında Hintli veya Afrika kökenli siyahî kişilerin hizmetkâr olarak istihdam edildiği bilinmektedir. Tahirü'l-Mevlevî bu beyti açıklarken İran'da genellikle Hintlilerin görevlendirildiğini hatta bu kişilerin sarayların ve büyük konakların damlarında geceleri nöbet bekledikleri için "Hindû-yı bâm" olarak isimlendirildiklerini belirtir (Demirel, 2005: 41). Bu tabir beyitlerde de sıkça geçer. Ayrıca bu kişilere ten renklerinin esmer olması dolayısıyla Sümbül ismi de verilebiliyordu. Beyitte buna da işaret olduğunu söylemek mümkündür. Bâkî'nin beytinde yalnızca çağrışım yoluyla akıllara gelen bu gerçek Gelibolulu Âlî'nin sümbül kasidesindeki *'Anberîn zülfine bir hâdim-i Hindû'dur kim / Âstânında aña nâm ile dirler sümbül* (Aksoyak, (e-kitap): k.29/21) beytinde açıkça görülebilir. Şair sümbülü, memduhunun amber renkli/kokulu saçlarının bir hizmetkârı olarak hayal ederek onun Sümbül adıyla anıldığını eklemiştir. Sürûrî'nin *Bir siyeh-çerde gulâm-ı Habeşî-hey'et idi / Kıldı sultân-ı güle kendüyi çâker sümbül* (Batur, 2002: k.20/2) beytinde de benzeri bir tablo bulunmaktadır. Sümbül esmer tenli Habeşli bir köleyken gül sultanının hizmetine girmiştir. Şairin nesib kısmında sümbülü güle kıyasla daha aşağı konumda göstermesi Bâkî'nin yaklaşımına göre farklı bir durumdur. Nitekim Bâkî sümbülü kasidesinin nesib kısmında daima güzel ve olumlu benzetmeler içinde ele almıştır.

Hintli benzetmesiyle birlikte esmerlik vurgusu Hâkim Mehmed Efendi, Riyâzî, Şihâbî, Tıflî ve Sümbül-zâde Vehbî'nin kasidelerinde de görülür. Hâkim Mehmed

Efendi'nin üç ayrı beytinde bu benzetmeye yer verdiğini de eklemek gerekir. Ancak Bâkî'nin beytine en yakın söyleyişe sahip olanlar Âlî ve Sürûri'ye aittir.

21. *Bâg-ı lutfuñda meh ü mihr iki ahkar nergis*

Keremüñ gülşenine sünbüle kem-ter sünbül

(Senin lütfunun bahçesinde ay ve güneş iki hakir nergis, cömertliğinin gül bahçesine ise Başak burcu değersiz bir sümbüldür.)

Beyitte şairin memduhunu övmek amacıyla yüceliğin sembolü olan gök cisimlerini ve burçları konu ettiği görülmektedir. Burada Mehmed Çelebi'nin lütfu, iyiliği ve cömertliği övülmektedir. En parlak iki gök cismi olan ve biri geceyi, diğeri gündüzü aydınlatan ay ve güneş onun lütfunun bahçesindeki çelimsiz, bayağı bir nergis çiçeğine benzemektedir. Cömertlik ve ikramının bahçesinde ise Başak burcu değersiz bir sümbül gibidir. "Sünbüle" ve "sünbül" kelimeleri arasındaki lafız benzerliği ile sümbülün dalındaki çiçek taneleriyle bir salkımı andırması bakımından Başak burcu ile sümbül arasında sıkça ilgi kurulur. Başak burcu ve sümbül çiçeği arasında astrolojik bir ilgi olması da ihtimal dâhilindedir. Beyitteki söyleyişe benzer ifadeler Derzi-zâde Ulvî'nin kasidesinde de yer alır. Ulvî, *Gül-i gülzâr-ı kerem hazret-i Molla Çelebi / Nüh felek gülşen-i cûdında bir ednâ sünbül* (Çelik, Kılıç, 2018: k.19/12) dediği beytinde hocası Vusûlî Mehmed Çelebi'yi cömertlik gül bahçesinin gülü olarak nitelendirerek dokuz kat feleği onun cömertliği gül bahçesindeki değersiz bir sümbüle benzetmiştir. Her iki beyitte de benzeri ifadelerle memduhun cömertliğinin övülmesi dikkat çekicidir.

22. *Bûy-ı hulkuñla güzâr eylemese bâga nesim*

İdemez halk dimâgını mu 'attar sünbül

(Rüzgâr ahlakın ve huyunun kokusuyla bahçeden geçmese, sümbül insanların dimağını kokulandıramaz.)

Sümbül güzel kokusuyla bilinen bir çiçektir. 16. Yüzyılda resmi bir görevle Osmanlı'ya gelen Oqier Ghislain de Busbecq Edirne-İstanbul yolu üzerinde gördüğü çiçekleri anlatırken nergis ve sümbülün bolluğundan ve onların olağanüstü kokularından söz eder. Öyle ki bu çeşit güzel kokuya alışık olmayanlarda bu kokunun baş ağrısı bile yapabileceğini söyler (2002: 356-7). Beyitte Bâkî sümbülün bu denli güzel ve keskin kokuya sahip olmasını hocasının ahlakının kokusuna bağlar. Rüzgâr onun ahlakının güzel kokusuyla bahçeden esip geçmese sümbülün kokusu insanların dimağlarına ulaşır onları kokulandıramayacaktır. Diğer bir deyişle sümbül güzel kokusunu Mehmed Efendi'nin güzel ahlakından alır (hüsn-i talil). Beyin, zihin gibi anlamlara gelen "dimâg", beyinde kokunun algılandığı yer olarak kabul edilir ve bu yüzden şiirde sıkça "bûy" kelimesiyle birlikte kullanılır. Öte yandan huy ve ahlak anlamına gelen "hulk" kelimesi aynı zamanda Arap yarımadasında safran ve birtakım maddelerle karıştırılarak elde edilen bir çeşit güzel kokudur. "Bûy" kelimesi ile birlikte kullanılması bundandır.

Koku ve huy arasındaki bir diğer ilgi ise her ikisinin de görünmeyen ama hissedilen bir şey olmasından kaynaklanır. Güzel huy zamanla tavır ve davranışlar yoluyla hissedilip anlaşılır (Şentürk, 2013: 470).

23. *Bulsa bârân-ı sehâñ ile eger neşv ü nemâ*

Kad-i bâlâ çeke mânend-i sanavber sümbül

(Sümbül senin cömertliğinin yağmuruyla büyüüp yetişse çam ağacı gibi boy atar.)

Sanavber klasik edebiyatta boya benzetilir. Memduhunun cömertliğini övmek üzere Bâkî sümbülü onun cömertliğinin yağmuruna ihtiyaç duyan bir çiçek olarak resmetmiştir. Sümbül uzunca fidanlar üzerinde bulunan çiçeklere ve ağaçlara nispetle toprağa yakın bulunan ve bir anlamda ayaklar altında dolaşan bir çiçektir. Şairler zaman zaman şiirlerinde sümbülü bu şekilde ayaklar altında yatan bir çiçek olarak tanımlarlar. Böyle bir tabloya Bâkî'nin bir gazelinde sevgilinin saçının yanında sümbülün değersizliğini ifade etmek üzere söylenmiş olan şu beyitte rastlanır: *Ayıklarda kalur sümbül o zülf-i nîm-tâb-âsâ / Saçunla bahs iderse başa çıkmaz müşg-i nâb-âsâ* (Küçük, 1994: g.2/1). Aynı şekilde Sümbül-zâde Vehbî'nin sümbül kasidesinde geçen *Ayak altında yatar sebze-i bigâne gibi / Ziver-i gûşe-i destâr iken ekser sümbül* (Yenikale, (e-kitap): k.42/54) beytinde sümbülün bir ara sarık kenarında süs iken şimdi ayaklar altında yattığı söylenir. Burada "ayak" kelimesi kafiye, uyak anlamı da taşınması bakımından sümbülün şiirin mısralarının sonlarında yer almasına da işaret edildiği düşünülebilir. Netice olarak sümbül bilhassa sevgili veya memduh karşısında değersiz ve bodur bir çiçek olarak tarif edilir. Bâkî'ye göre eğer sümbül Mehmed Efendi'nin cömertliğinin bulutuyla serpilip yetişse böyle ayaklar altında kalmaktan kurtulacak ve sanavber gibi boy atacaktır.

24. *Ebr-i cûduñdan eger irse nem-i in 'âmuñ*

Bitüre hâre gül ü lâle vü mermer sümbül

(Cömertliğinin bulutundan nimetlendirme yaşlığı erişse katı taşlar gül ve lale, mermer de sümbül bitirir.)

Muhatabının cömertliğini övmeye devam eden şair bu kez onun cömertliğinin bulutundan bir nebze yaşlık erişse kayaların gül ve lale, mermerlerin de sümbül bitireceğini söyler (mübalağa). Yağmur toprağı yeşertir; Mehmed Efendi'nin cömertliği daha da ileri giderek taş ve mermer üzerinde çiçekler açmasını sağlar. Beyitteki ifade mübalağalı olmakla birlikte bazı mimari yapılarda taş ve mermerler üzerine çiçek motifleri işlenmesini de akla getirmesi bakımından özellikle sarf edilmiş gibidir.

25. *Ger tokınsa nefes-i lutf u dem-i ihsânuñ*

Gidere dûd-ı kebûdı vire âzer sünbül

(Eğer senin ihsanının nefesi ve lütfunun esintisi dokunsa sümbül dumanını giderip ateş çıkarır.)

Sümbül mavimsi mor rengiyle dumana sıkça benzetilir. Beyitte sümbülün dumanını gidermesi, renginin değişmesine işaret olsa gerektir. Şair memduhunun lütf ve ihsanının nefesi ve esintisi değiştiğinde sümbülün özünün dahi değişeceğini iddia eder. Sümbülün mavi, mor, beyaz ve kırmızı gibi çeşitlerinin olduğundan söz edilir (Hayati, 1266: 71). İbn-i Sînâ siyah Hint sümbülünün kırmızı olandan daha iyi olduğunu söyler (2003: 449). Klâsik şiirde ise sümbül klişe olarak mor ve duman rengindedir. Sümbülün gök renkli dumanını giderip ateş vermesi, mor renginden kırmızı rengine dönüşmesi olmalıdır. Bunu ancak Mehmed Efendi'nin lütf ve ihsanının nefesi gerçekleştirecektir. Bâkî bu durumu "nefes", "dem", "dûd" ve "âzer" kelimelerini kullanmak suretiyle sönmekte olan ateşin dumanını üfleyip körükleyerek ateşi alevlendirme işlemine de gönderme yaparak ifade etmiştir. Nefesin dokunduğu şeyleri değiştirmesi memduha atfedilen olağanüstü bir gücün varlığına da işaret eder.

26. *Nûr-bahş olsa eger bâga çerâg-ı lutfuñ*

Şem'-vâr eyleye etrafı münevver sünbül

(Lutfunun çerağı bahçeye nur saçsa sümbül mum gibi etrafı aydınlatır.)

"Nûr-bahş ol-" ışık saçmak, aydınlatmak anlamındadır. Şairin hocası bahçeye lütfunun çerağıyla nur saçsa sümbül mum gibi etrafı aydınlatacaktır. Önceki beyitlerde söylediklerinin bir benzerini farklı bir hayal kurgulayarak dile getiren şair, dikkat edilirse sümbülü memduhunun himmetine muhtaç bir varlık olarak resmetmektedir. Sümbülün durumunu değiştirmesi ancak methedilen kişinin lütfu ve keremiyle gerçekleşecektir. Sözü edilen değişimler olağanüstü nitelikte olduğu için bunu gerçekleştirecek olan kişiye/memduha da bu sayede olağanüstülük atfedilmektedir. Klâsik şiirde kaside nazım türünde gerek hakiki manada gerekse geleneği icra etmek adına kasidenin sunulduğu kişiden maddi veya manevi bir yardım ve himmet beklentisi içeren sözler sarfedilir. Burada methiye beyitlerinde sümbül metaforu altına şairin sezdirmeden kendisini koymuş olabileceği kaçınılmaz olarak akla gelmektedir. Daha açık bir ifadeyle sümbülün memduhun lütf ve ihsanlarıyla hâli ve içinde bulunduğu durumun değişeceğinin ısrarla söylenmesi, hocasının manevi himmeti, sahip olduğu ilim ve faziletle Bâkî'ye ışık tutması, onu bilgi ve marifetle donatarak manevi bakımdan yol göstermesiyle hâlinin değişeceği ve böylece kendisinin de etrafa ışık tutacağı şeklinde okunmaya da uygun görünmektedir. Nitekim Tâhirü'l-Mevlevî bu kasidede Bâkî'nin hocasını övmek için onun ilminden, faziletinden ve kemâlinden bahsetmek yerine olmayacak birtakım şeylerle (muhâlât) tavsif etmesini garip gördüğünü dile

getirmiş ve bunun belki de “nev-zemin” yazmak hevesi olduğunu ifade etmiştir (Demirel, 2005: 44-5). Gerçekten de methiye kısmı ilk bakışta böyle bir izlenim uyandırmaktadır. Ancak bu ve bundan sonraki birkaç beyitte kullanılan kelimeler ve çizilen tablo üzerinde dikkatle durulduğunda sümbülün şairin kendisi yahut hocasından feyz alan kişi/kişileri temsilen kullanılmış olabileceği anlaşılabilir ve beyitlerde çizilen çerçeve yerli yerine oturmaktadır.

27. *Cür'a-rîz olsa eger gülşene câm-ı keremüñ*

Tuta nergis-sıfat elde kadeh-i zer sümbül

(Cömertlik ve ikramının kadehi eğer gül bahçesine tortusunu dökse, sümbül nergis gibi elinde altın kadeh tutar.)

Yudum anlamına gelen “cür'a” aynı zamanda kadehin dibine çökelen tortuya verilen isimdir. “Cür'a-rîz” tortu saçan anlamındadır. Eski bir âdete göre kadehin dibinde kalan bu tortu içilmeyip yere dökülmüş. Tahirü'l-Mevlevî eskiden işret meclislerinde tek kadehle içildiğinden dolayı kadehi yudumlayan kişinin kendisinden sonrakine vermeden önce dibinde kalanı yere döktüğünü, yani cür'a-rîzlik ettiğini söyler. Bu sebeple Arapça'da “veli'l-arzi min ke'si'l-kirâmi nasîb” yani “kerem sahiplerinin kadehinden yerin de nasibi vardır” şeklinde bir deyim ortaya çıktığını da ekler (Demirel, 2005: 43). A. Talat Onay'ın belirttiğine göre ise bu âdet, toprakta binlerce insan ve sayısız rindin vücudunun zerrelere bulduğunun düşünülmesi ve onların ruhlarının şaraba kandırılarak şad edilmesi amacı taşımaktaymış. Bir de şarap meclislerinde tek kadehle içildiği için bu cür'aların feyiz ve şifadan başka aşk ve vefa da devrettiğine inanılmış (Onay, 2013: 110). Nimet Yıldırım'ın belirttiğine göre bu âdetin kökeni Yunan mitolojisine kadar uzanır. Yunan mitolojisine göre şarap tanrısı Bakus'un doğumu esnasında yerden şarap akan bir pınar kaynamıştır. Bakus'un olağanüstü özelliklerinden biri elindeki bastonuyla yere vurduğunda şarap akıtmasıdır. Yunanlar şarap tanrısının kutsadıkları bir meyvenin ve diğer bitkilerin özlerini şarap olarak kendilerine vermesi karşılığında teşekkür maksadıyla bu bitkilerden elde ettikleri şarapları içtikten sonra bir yudum da toprağa dökerek ona şarap hediye ederlermiş. Kökeni buraya dayanan bu gelenek bazı toplumlarda yaşatılmıştır (2008: 218-9). Kadehin dibindeki tortuları içen kişiye de tortu içici anlamında “lây-hâr” denir. Bu isim İranlı şair Hakîm Senâî (ö.1131?) devrinde külhanda yatıp şarap tortusu içen gönül ehli birine dayandırılır. Senâî de onun elinden tortu içmiş ve maddi âlemden elini eteğini çekip tasavvufa yönelmiştir (Onay, 2013: 274-5). Dolayısıyla edebiyatta tortu içicilik tasavvufî manada manevî arınma ve hakikate ermeye de işaret eder.

Beyitte memduhun cömertliğinin kadehi gül bahçesine tortu saçsa/bir yudumunu dökse sümbülün nergis gibi elinde altın bir kadeh tutacağı ifade edilmektedir. Bilindiği üzere nergis, ortasındaki taç yaprakları sarı renkli bir çiçektir. Bunların şekli kadehi andırdığından elinde altın kadeh tutan bir kişiye benzetilir. Beyte göre eğer Mehmed Efendi'nin cömertliğinin kadehi tortu saçsa sümbül nergis gibi elinde

altın bir kadeh tutacak ve bu tortuyu alıp içecektir. Diğer bir deyişle sümbülün elinde kadeh tutması, memduhun saçacağı tortuyu alabilmek içindir. Sümbül, beyitte Mehmed Efendi'nin cömertlik ve ikram kadehinin tortusunun bir nevi dilencisi olarak resmedilmiştir. Elinde kadeh ondan gelecek kerem ve ihsanı beklemektedir; kendisinden gelecek her türlü hayra muhtaçtır. Burada yukarıda sözü edildiği üzere sümbül şairin kendisi olarak düşünülecek olursa Bâkî'nin, hocasının manevi ihsanlarına, ilmine ve irfanına talip olduğu anlaşılabilir.

Daha somut ve gerçekçi bir bakış açısıyla bakılacak olursa sümbülün nergis gibi elinde altın kadeh tutması sarı renkli bir sümbülden kinaye olmalıdır. Yukarıdaki beyitlerde sümbülün memduhun lütuf ve ihsanlarından dolayı renginin/özünün/hâlinin değişeceğine dair söyleyişlerin bulunduğu hatırlanacak olursa burada da benzeri bir tablo çizilerek methedilen kişiye bir olağanüstülük yüklenmiş olduğu anlaşılabilir. Öte yandan sümbülün minik çiçeklerine "kadeh" de denildiği yahut bunların kadehe benzetildiği yine bir sümbül kasidesindeki beyitten anlaşılmaktadır. Derzi-zâde Ulvî'ye ait *Getürüp meclis-i bâga niçe pîrûze kadeh / Pîş-keş çekdi sana ey gül-i ra'nâ sümbül* (Çelik, Kılıç, 2018: k.19/14) beytinde sümbülün bahçeye çok sayıda firuze renkli kadeh getirdiğinin söylenmesi bunu açıkça ortaya koymaktadır.

28. Hâline 'ayn-ı 'inâyetle nigâh eyler iseñ

Göz açup ide nazar niteki 'abher sümbül

(Hâline inayet gözüyle bakarsan sümbül de göz açıp nergis gibi bakmaya başlar.)

Nergis ortasındaki taç yapraklarının gözü anımsatması nedeniyle göze benzetilir. Bâkî burada bir önceki beyitte çizdiği çerçeveden çıkmadan "inâyet", yani manevi yardım ve ihsan kavramı üzerinden yine sümbülün himmete ihtiyaç duyduğunu ima eder. Eğer memduh inayet nazarıyla sümbülün hâline bakarsa gözü açılacak ve nergis gibi bakabilecektir. "Gözün açılıp nergis gibi bakması" basiretin açılmasına ve manevi bir aydınlanmaya işaret ediyor olmalıdır. Tasavvufta mürşidin nazarının müridin üzerindeki etkisi büyüktür. Mürşidin nazarı âdeta bir iksir gibi müridi altına çevirir. Burada yine sarı yaprakları olan nergis çiçeğinin anılması da manidardır. Bu beyitte de sümbül imajı yukarıdaki iki beyitle aynı çerçevede değerlendirilebilir.

29. Bezmüñe gelmek ile bu ne kerâmetdür kim

Dimeye sayf u şitâ bitüre micmer sümbül

(Bu nasıl bir keramettir ki sümbül senin meclisine gelmekle yaz kış demeden micmer çıkarmaktadır.)

"Micmer" içinde misk, amber, öd vb. güzel koku çıkaran maddelerin yakıldığı küçük kaptır; buhurdan olarak da isimlendirilir. Tahirü'l-Mevlevî Arapça'da "cemre"nin kor, ateş parçası anlamına geldiği ve buhur yakılacak kabın içine ateş konması bakımından micmer dendiğini belirtir (Demirel, 2005: 44). Sümbül güzel

kokusu nedeniyle micmere veya micmerin dumanına benzetilmiştir. Bu benzetme diğer sümbül kasidelerinin bazılarında da mevcuttur. Gelibolulu Âlî, İlmî, Tecellî, Hâkim Mehmed Efendi, Tıflî, Sümbül-zâde Vehbî, Sürûrî ve Hilmî Efendi kasidelerinde bu benzetmeyi kullanmışlardır. Gelibolulu Âlî'nin sümbülün çiçeklerinin her birini bir micmere benzettiği *Çok midur bezm-i gülîstânı mu'attar kılsa / Bir ugurdan getirür bir niçe micmer sümbül* (Aksoyak, (e-kitap): k.29/7) beyti farklı ve estetik bir hayal olması bakımından burada örnek gösterilebilir.

Eskiden meclislerde misafir ağırlandıktan micmer/buhur yakılması âdetti. Sümbül de memduhun meclisine gidip geldiğinden dolayı sürekli micmer yakmaktadır. Âdeta o meclisin micmer dolaştırıcısı gibidir. Diğer bir deyişle kokusunu o meclise katılmaya borçludur, bu güzel kokuyu oradan kazanmıştır ve şair bunu bir keramet olarak nitelendirir. Önceki beyitlerde çizilen çerçeveden uzaklaşmadan söylendiği anlaşılan bu beyitte de hocasının meclislerindeki ilim ve irfandan nasibini alan sümbül oradan aldığı feyiz ve edindiği marifetle etrafa koku saçmakta, yani bu ilmi ve marifeti çevresine ulaştırmaktadır. Burada sümbül şairin kendisi veya hocanın ilim meclislerine devam eden bir başka kişi/öğrencisi olarak düşünülebilir. Yukarıda 22. beyitte hocasının ahlakını güzel bir kokuya benzeten şair, burada da arka planda ilim ve irfanını güzel koku olarak düşünmüş olmalıdır. O ilim ve irfan kokusuyla kokulanan sümbül bir micmer gibi sürekli olarak etrafa koku saçmaktadır. Sümbülün yaz kış micmer çıkarmasından kasıt aynı zamanda kış aylarından itibaren yeşermeye başlayarak baharın başlangıcında açması ve bahar mevsimi boyunca o şekilde varlığını sürdürmesi olabilir.

30. *Dâne hat jâle nukat nefha-i müşgîn ma'nâ*

Yazdı levh-i çemene bir gazel-i ter sümbül

(Taneler yazısı, şebnem noktası, misk koku ise manası (olmak üzere) sümbül çimen sayfasına yeni bir gazel yazmıştır.)

Bu beyit tegazzüle geçiştir. Bundan sonra şair kasidenin içine bir gazel yerleştirecektir. Beyitte sümbülün çiçekleri yazıya, üzerindeki çiy taneleri noktalara, güzel kokusu ise manaya benzetilerek sümbülün sayfaya benzetilen çimen üzerine bir gazel yazdığı söylenmiştir. Sümbül burada gazel yazan bir şair veya kâtip gibi düşünülmüştür. Ayrıca sümbülün tanelerinin yazıya benzetilmesi hatt-ı sümbülî adı verilen bir yazı çeşidine çağrışım yapılmış olabileceğini düşündürmekle birlikte bu yazı türünün 19. yüzyılda Hattat Arif Hikmet tarafından icat edildiği belirtilmektedir (Demirel, 2005: 48-9). 16. yüzyılda bu isimde bir yazı stiline dair bir kayda rastlanmamıştır.

Sümbülün Derzi-zâde Ulvî'nin tegazzüle geçiş beytinde de sümbülün bir münşiye benzetildiği görülmektedir. Şair *Nâme göndermek için peyk-i nesim ile sana / Bir seher eyledi bu matla'ı inşâ sümbül* (Çelik, Kılıç, 2018: k.19/17) diyerek sümbülün rüzgâr peyki ile memduhuna mektup göndermek için bir sabah bu matlaı yazdığını söyler ve tegazzüle başlar. Nev'î ve Şihâbî'nin beyitlerinde ise sümbül memduhun

“Kolaysa çıksın bakalım” anlamları çıkmaktadır. Tahirü'l-Mevlevî “Kaç başı var?” sorusunun tehlikeli bir işe girişmekten kinaye olduğunu söyler. Bu işi yapacak kişinin başı gideceğinden böyle söylendiğini belirtir (Demirel, 2005: 46). Bâkî'nin beytinde “sümbülün senin saçınla kendisini eşit görececek bir hâli yok” anlamı çıkmaktadır.

34. *Bâde-i la 'lüne hemşîre şerâb-ı gül-fâm*

Zülf-i müşgîn-i semen-sâña birâder sümbül

(Gül renkli şarap dudağının şarabının kız kardeşidir. Sümbül de yasemin kokulu siyah saçının erkek kardeşidir.)

Klâsik şiirde sevgilinin veya övülen kişinin güzellik unsurlarının çiçeklere, değerli taşlara, şaraba vb. benzetildiği malumdur. Beyitte memduhun dudakları rengi bakımından şaraba, saçları sümbüle benzetilmiş ancak bu benzerliğin bir eşitlik teşkil etmediği, yalnızca görüntü bakımından bir anımsatma olabileceği ima edilmiştir. Bu bakımdan Bâkî, beyitteki ifadelerinde şarap ve sümbülü kastederek onların memduhunun saçı veya dudaklarıyla bir olamayacağını, belki benzeyebileceklerini ama aynı olamayacaklarını kastetmiştir. Onlar olsa olsa onun dudağının ve saçının kardeşleri veya bir benzeri olabilirler. “Semen-sâ” yasemin gibi anlamındadır. Yasemin de güzel kokulu bir çiçek olduğu için saç ile ilişkilendirilmiştir. “Hemşîre” ve “şarap” kavramlarının bir arada kullanılması “şîre” kelimesinin -şarabın da üzümün sıkılmasıyla elde edilmesi gibi- şıra, usare, sıkılmış şey anlamına geldiğine işaret içindir (Demirel, 2005: 46).

35. *Hüb olur 'ârızûn üstinde o hatt-ı müşgîn*

Âb-ı nâb içre turur tâze vü hoş-ter sümbül

(Yanağının üzerinde o misk renkli/kokulu sakal ne güzeldir. (Nitekim) sümbül saf su içinde taze ve güzel durur.)

Burada dalından koparılmış sümbüllerin su dolu bir vazo içine konarak bir müddet taze kalabilmesine işaret edilerek memduhun sakalının da suya benzetilen yüz/yanak üzerinde bir sümbül gibi güzel durduğu ifade edilmiştir. Beyitte yüz, beyazlığı ve duruluğu bakımından suya, sümbül ise rengi bakımından sakala benzetilmiştir. Aynı zamanda saç ve sakala güzel koku sürülmesinden hareketle güzel kokması bakımından da sümbül ve sakal arasında ilgi kurulmuştur.

Beyittekine benzer bir söyleyiş Riyâzî'nin sümbül kasidesinde de görülmektedir. Ancak Riyâzî Bâkî'den farklı olarak sözlerini sümbüle benzetmiş ve “Senin övgün ile sözlerim göklerde yer etse buna şaşılır mı? Çünkü sümbül genellikle sırça vazolara konur” demiştir: *Medhûn ile n'ola göklerde yir itse sühanum / Konulur niteki mînâlara ekser sümbül* (Aydemir, 2002: 161/b.42). Riyâzî, sözlerini mürekkebin siyahlığından dolayı sümbüle benzetmiş olmalıdır. Gökyüzü ise rengi bakımından sırça bir kaba/vazoya benzetilmiştir.

36. *Lâle reşk-i ruh-ı gül-gûnuñ ile pâ-der-gil*

Gam-ı zülfüñle perîşân u mükedder sümbül

(Gelincik çiçeği gül renkli yanağının kıskançlığından dolayı çamura batmış; sümbül de saçının derdiyle perişan ve kederlidir.)

Şair bu beyitte yine memduhun güzellik unsurları ile çiçekleri karşı karşıya getirerek çiçekleri bu güzellik unsurları karşısında değersiz göstermektedir. Yanak, rengi bakımından "lâle"ye benzetilir. "Ayağı çamurda" anlamındaki "pâ-der-gil" mecazî manada sıkıntı içinde bulunmayı ifade eder. Burada lâlenin/gelincik çiçeğinin köklerinin toprakta olması hâli onun ayağının çamurda ve dolayısıyla memduhun yanağının kıskançlığından dolayı sıkıntı içinde olması gibi düşünülerek hüsn-i talil yapılmıştır. Sümbül de saça benzetilen bir çiçek olduğu için yine memduhun saçının derdiyle perişan ve kederli bir hâdedir. Lale, onun yanağı gibi olamamaktan, sümbül de saçının güzelliği karşısında kendisini eksik hissedip dertlendiğinden sıkıntılı ve perişandır.

37. *Nice teşbih idem agzuña bir ebkem gonca*

Nice nisbet kılâm ol zülfe ber-â-ber sümbül

(Dilsiz goncayı ağzına nasıl benzeteyim, sümbülü o saç ile nasıl denk tutayım?)

Şair memduhun güzellik unsurlarını övmeye devam etmektedir. Gonca ağıza benzetilen bir çiçektir fakat goncanın kapalı hâli ve konuşamaz bir hâlde oluşu bir dilsiz gibi düşünülmesine yol açmıştır. Bu hâliyle goncanın ağıza benzeyecek durumu yoktur. Aynı şekilde sümbül de saçına nispet edilemez. Diğer bir ifadeyle memduhun dudakları yanında goncanın, saçları yanında sümbülün hiçbir hükmü yoktur.

38. *Dûdlar çıkdı yanup reşk-i ruhuñ nârına bâg*

Câ-be-câ sanma çemende görinenler sümbül

(Çimenlikte yer yer görünenler sümbül zannetme. Bahçe yanağının kıskançlığının ateşiyle yanarak dumanlar yükseldi.)

Sümbül rengi bakımından dumana benzetilir. Şairin kurduğu hayale göre sümbül gibi görünenler aslında memduhun yanağının kıskançlığının ateşiyle yangın çıkan bahçedeki dumanlardır. Şair bahçenin sümbüllerle dolu görüntüsünü bu şekilde yorumlayarak hüsn-i talil yapmıştır.

39. *Ruhlaruñ üzre yatur zülf-i semen-sâ gûyâ*

Gül-i terden idinür kendüye bister sümbül

(Yanakların üzerinde yatan yasemin kokulu saçların sanki taze güllerden kendisine döşek yaptırmış bir sümbül gibidir.)

Beyitte yanaklar güle saçlar da sümbüle benzetilmiştir. Saçların yanaklar üzerine uzanmış hâli kendine gül yapraklarından döşek yapmış olan bir sümbül imajı ortaya çıkarmıştır. Bahçede sümbüllerle güllerin yan yana bulunuşuyla saçların yüzün üzerinde duruşu arasında şairane bir ilgi kurulduğu anlaşılmaktadır.

40. *Hat-ı müşğîn-i leb-i la'lüñe mânend olmaz*

Bulsa ger perveriş-i çeşme-i Kevser sümbül

(Sümbül, Kevser çeşmesinden beslense de la'l dudağının misk renkli tüyelerine/sakalına benzeyemez.)

“Kevser” cennette bulunduğu inanılan bir ırmaştır. Sümbül, şairin muhatabı karşısında yine değersiz bir konumda tasvir edilerek cenetteki Kevser ırmağından sulanmış bile olsa onun sakalı gibi olamayacağı ifade edilmiştir. Bu söyleyişle birlikte hitap edilen kişiye aynı zamanda bir kutsiyet atfedilmektedir. Arka planda onun dudaklarının Kevser’e benzetildiği hatta Kevser’den de üstün tutulduğu anlaşılmaktadır. “Hat” ve “çeşme-i Kevser” kavramları özellikle bir araya getirilerek “hat”ın yazı anlamından hareketle çeşmelerin üzerine kitabe konması da çağrıştırılmaktadır.

Diğer sümbül kasidelerinde de “Kevser” kavramının geçtiği beyitler bulunmaktadır. Mesela Riyâzî, muhatabının cömertliğini övmek üzere *Mazhar-ı feyz-i sehâb-ı keremüñ olsa eger / Lülesinden akıda çeşme-i Kevser sümbül* (Aydemir, 2002: 159/b.20) diyerek onun cömertliği bulutunun feyzinin mazharı olsa sümbülün lülesinden Kevser çeşmesi akıtacağını söyler. Burada kasidenin sunulduğu kişi, Bâkî'nin beytinde olduğu gibi kutsî bir çerçeveye oturtulmuştur. Ancak Bâkî sümbülün Kevser çeşmesinden beslense de memduhunun sakalına benzeyemeyeceğini öne sürerken Riyâzî onun cömertliğinin bulutundan feyizlenirse lülesinden Kevser çeşmesi akıtabileceğini belirtmiştir. Beyitte “lüle” kelimesiyle sümbülün minik çiçeklerinin kastedildiği anlaşılmaktadır. Aynı şekilde Haşmet’e ait *Meşrebinden alıcak neş'e-i feyzi gülşen / Kıldı her bir kadehin lüle-i Kevser sümbül* (Arslan, Aksoyak, 1994: k.21/24) beytinde gülbahçesinin memduhun meşrebinden feyiz alması durumunda sümbüllerin her bir kadehini Kevser çeşmesinin lülesi hâline getireceği ifade edilmiştir. “Lüle” burada musluk veya suyun içinden aktığı boru anlamındadır. Riyâzî, beytinde “lüle” ile sümbülün minik çiçeklerini kastederken Haşmet bunlara “kadeh” demiştir.

41. *Yaraşur zülf ü ruhuñ vasfına defter yazsam*

Kâğıdı berg-i gül ola hat-ı defter sümbül

(Saçlarını ve yanaklarını anlatan bir divan tertiplesem bu divanın kâğıdı gül yaprağı, yazısı ise sümbül olsa yaraşır.)

“Defter”, şairlerin az sayıdaki şiirlerini topladıkları eserlere verilen isimdir. Yanak en güzel şekilde gül yaprağı, saç da sümbül benzetmesiyle dile getirilebileceği için memduhun yanakları ve saçlarını anlatan bu eserin kâğıdı gül, yazısı da sümbül

olmalıdır. Beyitteki bu ifade "hatt-ı sümbülî" isminde bir yazı çeşidine çağrışım yapılmış olabileceğini düşündürmektedir. Ancak Hattat Arif Hikmet'in icat ettiği söylenen ve harfleri sümbül çiçeğini andıran bir yazı çeşidi (Demirel, 2005: 48-9) 19. yüzyıla aittir.

42. *Levh-i hâtırda hatuñ nakşını tasvîr itdüm*

Olmadın safha-i gül-zâra musavver sümbül

(Sümbül henüz gül bahçesi sayfasına resmedilmemişken gönül levhasında sakalının nakşını resmettim.)

Şiirlerinde katıksız âşık rolüne bürünen şairler aşıkta daima ezelf olduklarını iddia ederler. Henüz dünya ve maddi âlem yaratılmadan evvel âşığın gönlüne aşık duygusu nakşedilmiştir. Bu düşünce klâsik şiirde işlenen temel konulardan biridir. Bâkî de hocasına yazmış olduğu bu şiirde katıksız âşık rolüne bürünerek bu düşünceyi işlemiştir. Bu sözler şair açısından bakıldığında hocasına olan sadakatini ifade etmenin en güzel yoludur. Beyitte sakal-sümbül benzetmesine yer verilerek sümbül çiçeği henüz maddi âlemde, bağ ve bahçelerde var olmamışken muhatabın sakalı resminin gönülde çizilmiş hâlde olduğu ifade edilmiştir. Bâkî'nin hocasına olan sevgisi sonradan onun gönlüne nakşedilmiş bir sevgi değil ezelden beri var olan yerleşik bir sevgidir.

43. *Nazm-ı eşhâsa kıyâs eyleme Bâkî şî'rin*

Ola mı her giyeh-i huşke ber-â-ber sümbül

(Bâkî'nin şiirini başkalarının şiirleriyle kıyaslama. Sümbül herhangi bir kuru otlar bir olur mu?)

Tegazzül kısmının son beyti olan bu beyitte Bâkî bu kez şiirini ve şairlik kabiliyetini övme sadedinde kendi şiirini sümbüle benzetmiştir. Diğer şairlerin şiirleri ise kuru ot gibidir. Burada muhatabına "Seni en güzel anlatan ben olabilirim" veya "Şiirleri değere en layık olan kişi benim" mesajı bulunmaktadır. Tahirü'l-Mevlevî sıradan şiirlere "nazım" denildiğini, şiir denilmediğini ve Bâkî'nin de burada başkalarının şiiri için "nazım" kelimesini kullanmasının bu manada olduğunu söylemiştir (Demirel, 2005: 49).

44. *Gerçi sümbül çoğ olur gülşen-i 'âlemdür bu*

Lik rengîn ü mutarrâ olamaz her sümbül

(Burası dünya bahçesidir, gerçi sümbül çok olur ama her sümbül böyle renkli ve taravetli olamaz.)

Fahriye beyti olan bu beyitte Bâkî yine şiirini överek bir önceki beyitte yapmış olduğu sümbül benzetmesini devam ettirmiştir. Ancak bir önceki beyitte sümbül kavramını "kendi şiiri" için kullanırken bu beyitte doğrudan "şiir" yerine kullanmıştır. Dünya bahçesinde çok sayıda sümbül vardır ama her sümbül renkli ve

taravetli olamaz. Bunun daha açık ifadesi, "Herkes şiir yazabilir, dünyada çok sayıda şiir vardır ama her şiir benim şiirim kadar renkli ve güzel olamaz" şeklindedir. Şair önceki beyitte söylediğini bu beyitte daha farklı bir şekilde ifade etmiştir.

Sünbül kasidelerinde kendi şiirini sümbüle benzeten başka şairler de vardır. Bunlardan Şihâbî'ye ait olan şu beyitler de Bâkî'nin fahriye beyitlerine benzer bir söyleyiş taşımaktadır: *Bâg-ı nazm içre Şihâbî biter ezhâr ammâ / Kopmadı buncılayın bir dahi zîbâ sünbül // Hâsılı benzedimez anı bu sünbül-zâre / Bitürürse ne kadar gülşen-i dünyâ sünbül* (Yıldız, 1999: k.24/22-23). Şair "Nazım bahçesinde birçok çiçek yetişebilir ama bunun kadar güzel bir sümbül daha yetişmemiştir. Kısacası dünya bahçesi ne kadar sümbül bitirirse bitirsin onu bu sümbül bahçesine benzetemez" diyerek mısra sonları sümbüllerle dolu olan şiirini eşsiz bir sümbül bahçesine benzetmiş ve şiir bahçesi içinde kendi şiiri gibi güzel bir sümbül daha yetişmediğini iddia etmiştir. Derzi-zâde Ulvî de *Bâg-ı tab'umda bitüpdür niçe sünbül ammâ / Kopmamışdur bu kadar dâneli a'lâ sünbül* (Çelik, Kılıç, 2018: k.19/32) beytinde kendisinin sümbül gibi güzel birçok şiiri olduğunu, ancak tabiatının bahçesinde böylesine taneleri çok olan harika bir sümbül daha yetişmediğini ifade etmiştir. *Tuhfe Şerhi*'nde sümbülün iri taneli ve tane sayısı yüz yirmiyeye varıncaya kadar olan türlerinin görülebildiği kaydedilir (Hayâtî, 1266: 71). Sümbüllerin taneleri, yani çiçek sayısı çok olanlar daha güzel bir görüntüye sahip olduğu için makbuldür. Ulvî, kendi "sünbül" redifli şiirini mısra sonlarında tekrar eden sünbül kelimelerinden dolayı tanesi çok bir sümbüle benzetmiştir. "Tab" kelimesi beyitte şairlik kabiliyeti anlamında kullanılmıştır.

Diğer yandan İlmî Efendi'nin de kendi şiirini sümbüle benzettiği beyitleri bulunmaktadır. Ancak bu beyitlerden birinde Bâkî'nin beytindeki ilk mısra olduğu gibi alınmıştır. Yukarıda değinildiği üzere bu duruma İlmî'nin sümbül kasidesinin başka beyitlerinde de rastlanmıştır. İlmî'nin dünya bahçesinde sümbülün çok olduğunu ve herkesin bir şairler meclisi bulunca hemen bir sümbül kasidesi sunduğunu söylediği söz konusu beyti şu şekildedir: *Gerçi sünbül çoğ olur gülşen-i âlemdür bu / Kim bulursa şu'ara bezmine ilter sünbül* (Çetinkaya, 2003: k.23/49)

45. *N'ola kadr ü şerefün sâl-be-sâl olsa mezîd*

Her yıl arturmadadur dâneyi dirler sünbül

(Değerin ve şerefın yıldan yıla artsa buna şaşılır mı? Derler ki sümbül her yıl tanelerini artırmaktadır.)

Bâkî hocasının değerinin yıldan yıla arttığını söyleyerek bunun şaşılacak bir şey olmadığını sümbülün tanelerinin de her yıl arttığı anlayışıyla örneklendirerek ifade etmiştir. Beyitten anlaşıldığı kadarıyla eski insanların telakkisine göre sümbülün çiçekleri yıldan yıla artmaktadır. Bu meseleye diğer şairlerden bazıları da sümbül kasidelerinde değinmiştir. Gelibolulu Âlî *Beñlerün n'ola zuhûr itse ser-i zülfiñden / Turma arturmadadur dâneyi dirler sünbül* (Aksoyak, (e-kitap): k.29/28) derken

Derzi-zâde Ulvî *Dil ider zülfüñi gördükçe ziyâde gamını / Arturur her senede dânevi gûyâ sümbül* (Çelik, Kılıç, 2018: k.19/23) diyerek aynı meseleyi farklı bağlamlar içinde dile getirmişlerdir. Gelibolulu Âlî bir başka beytinde ise *Gerçi ebyatı füzûn oldu fe-emmâ şâhum / Ne kadar dânesi artarsa bulur fer sümbül* (Aksoyak, (e-kitap): k.29/38) diyerek kasidesini sunduğu III. Murad'a hitaben sümbül kasidesindeki beyitlerinin sayısının çok fazla olduğunu ancak sümbülün, tanesi arttıkça güzellik kazanacağını ifade eder. Dolayısıyla şairin beyitlerin çok sayıda olması olumsuz bir durum değil şiirini güzelleştiren bir durumdur.

46. *Götürüp tâ ki şehenşâh-ı behâruñ tûgın*

Getüre cünd-i şitâ üstine leşger sümbül

47. *Ser-i a 'dâña taka seng-i melâmet güller*

Ola düşmenlerüñüñ başına şeş-per sümbül

(Sümbül bahar padişahının tuğunu taşıyıp kış ordusu üzerine asker getirdikçe kınama taşı hasımlarının başlarına güller taksın; şeşper de düşmanlarının başına sümbül olsun.)

Beyt-i merhun örneği teşkil eden ve anlamca birbirinin devamı olan bu dua beyitlerinde Bâkî, hocasının hasımları ve onu sevmeyenlere karşı dünya durdukça üstün gelmesini dilemektedir. Sümbülü padişahlık alameti olan bir tuğ'a, baharı ise bir padişaha benzeterek sümbül bahar padişahının tuğunu taşıyıp kış ordusu üzerine asker getirdikçe, yani mevsimler değiştikçe, dünya döndükçe ve zaman devridaim ettikçe kınama taşının düşmanlarının başına güller takmasını, şeşperin de onların başlarına sümbül olmasını dilemiştir. "Melâmet" kınama anlamı taşır. "Seng-i melâmet" ise kınama taşı veya beyitteki savaş tablosuna bakıldığında top mermisi, gülle anlamında olmalıdır. Burada şairin hocasının düşmanlarını bertaraf etmesini istediği tablo biraz nükteli ve istihzalıdır. Eskiden süs maksadıyla başa çiçek takılması âdetinden hareketle onu sevmeyenlerin başlarına, atılan kınama taşlarının veya güllerin açtığı yaraların gül olmasını, başlarına vurulan şeşperlerin veya şeşperlerin açtığı yaraların da sümbül yerine geçmesini söylemiştir. "Şeşper" topuz adı da verilen ve baş kısmı altı dilimden oluşan bir savaş aletidir. Sümbül baharda erken açan çiçeklerden olması nedeniyle bahar sultanının askerleri gibi düşünülebilecek olan diğer çiçeklerin önünde padişahın tuğunu taşıyan kişi olarak gösterilmiştir. Tuğ, ucunda altın bir top veya gümüş bir hilal bulunup bunların altından at kılları sarkan bir tür mızraktır ve saltanat alametidir. Sümbül şekli itibarıyla ilk beyitte tuğ'a, ikinci beyitte şeşpere benzetilmiştir.

Sümbül-tuğ benzetmesi Haşmet, Hâkim Mehmed Efendi ve Bosnalı Sâbit'in kasidelerinde de görülmektedir. Sâbit'in *Şekl ü simâda Hudâvend-i Celilü'l-kadriñ / Dergehinde dikilen tugına benzer sümbül* (Karacan, 1991: k.8/17) beyti burada örnek gösterilebilir. Aynı şekilde sümbül-şeşper benzetmesine de Gelibolulu Âlî, Tecellî, Hâkim Mehmed Efendi, Bosnalı Sâbit ve Sürûrî'de rastlanır. Burada Sâbit'in Bâkî'nin kasidesinde olduğu gibi son dua beyti olan ve Bâkî'nin beytindeki söyleyişe benzer bulunan *Sell idüp hasma gazâ kasdına hançer süsen /*

Çeke Allah için a'dâsına şeş-per sümbül (Karacan, 1991: k.8/50) beyti kaydedilmeye değerdir. Sâbit, süsen çiçeğinin memduhun düşmanlarına gaza niyetiyle hançer sallamasını, sümbülün de Allah için şeşper çekmesini istemiştir.

Sonuç

Bâkî'nin "sümbül" kasidesinde sümbülün her yönüyle pek çok benzetmeye konu edildiği görülmektedir. Bu benzetmeler hükümdar, levent, saç, muska, hamayıl/miskle muska yazdıran kimse, peyk, âşık, Hz. Musa'nın ejderhaya dönen asası, makyaj kalemi, lenger, sarhoş, tavus kuşu, ferraş, Hintli hizmetkâr, kadeh, micmer, kâtip/şair, duman, yazı, Bâkî'nin şiiri, şiir, tuğ ve şeşper'dir. Benzetmeler ağırlıklı olarak nesip kısmında yoğunlaşmıştır. Ayrıca nesip kısmında sümbül olumlu tablolar içinde veya yüceltici benzetmeler içinde ele alınmıştır. Methiye kısmında ise memduhun karşısında değersiz bir konumda resmedilmiş, onun yardım ve ihsanına, himmetine muhtaç biri gibi hayal edilmiş yahut güzel koku gibi sahip olduğu değerleri onun sayesinde elde ettiği ifade edilmiştir.

Kasidede sümbül için mor renk dışında sarı, kırmızı gibi farklı renklerde sümbül imajlarına yer verildiği görülmüştür. Diğer yandan sümbülün "dâne" olarak isimlendirilen çiçeklerini her yıl artırdığı inancına değinilmiştir. Başa süs maksadıyla çiçek/sümbül takılması âdetine de çağrışım yapılmıştır.

Kasidenin ilk 16 beyti nesip bölümünü oluşturur. 17. beyit girizgâh, 18-29 arası methiye, 30. beyit tegazzüle geçiş, 31-43 arası tegazzül, 44. beyit fahriye, 45. beyit duaya geçiş 46-47 arası ise dua beyitleridir. Methiye bölümünün ilk beyitlerinde memduhun karşısında sümbül çeşitli tasvirlerle değersiz konumda gösterilir. Sonraki beyitlerde memduhun ahlaki, lütuf ve cömertliği övülür. Padişahlara ve devlet adamlarına sunulan kasidelerde olduğu gibi adalet, yöneticilik, kahramanlık ve savaşçı özelliklerden söz edilmez. Methiye kısmında memduhun ahlaki yalnızca bir beyitte övülürken, diğer beyitlerde cömertlik, lütuf, ihsan ve inayeti övülür. Beyit ilmiye mensubu biri için yazıldığından sözü edilen cömertlik ve ihsan manevi boyuttadır. Maddi beklentiler içine giren veya maddi anlamdaki cömertlik ve ihsanı öven herhangi bir beyite rastlanmaz. Bu beyitlerde sümbül üzerinden bir kerem ve ihsan beklentisi içine girilmesi sümbül ile kastedilenin şairin kendisi olabileceği düşüncesini uyandırır. Tegazzül kısmında memduhun güzellik unsurlarının övüldüğü görülür. Sümbül genellikle memduhun saç, iki beyitte de sakalı için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Diğer sümbül kasideleri yazan şairlerin hemen tamamının Bâkî'den etkilendiği anlaşılmaktadır. Bu şairlerden Bâkî'nin kendi dönemine yakın dönemlerde yaşamış olanlarda benzer söyleyişler daha fazladır. Derzi-zâde Ulvî, Gelibolulu Âlî, Şihâbî gibi şairler başta olmak üzere Riyâzî, Sâbit gibi şairlerde Bâkî'ninkine benzer söyleyişlere ve aynı türde benzetmelere çokça rastlanır. Bunda, sonraki dönemlerde şiirde yeni bir tarz oluşturma çabasıyla söyleyişin ve içeriğin değişmesinin ve bilhassa son dönemlere doğru klâsik şiirin etkisinin giderek azalarak sönmeye yüz tutmasının etkisi olduğu düşünülmektedir. Örneğin 19. yüzyıl şairi Kıbrıs Müftüsü Hilmî Efendi'de ortak benzetme ve söyleyiş neredeyse yok gibidir. Ancak şair

şairinde Bâkî'yi ve ona nazire yazan diğer şairleri sürekli yâd etmiştir. Amacı iyi bir kaside ortaya koymaktan ziyade Bâkî ve ona nazire yazan diğer şairlerin yolunu takip etmektir. 17. yüzyılı şairi Mustafa İlmî Efendi'nin ise bazı beyitlerinde Bâkî'nin mısralarını aynen aldığı tespit edilmiştir. Diğer yandan bilhassa Nev'î, Âlî gibi büyük şairlerin Bâkî'nin kullandığı benzetme ve hayallere yakın benzetmeler kullanmakla birlikte bunları daha da öteye taşıyarak orijinal söyleyişler yakaladığı dikkati çekmiştir. Özellikle Nev'î'nin Bâkî'den etkilenmekle birlikte doğrudan Bâkî etkisi taşımayan, orijinal beyitleri daha fazladır.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, Namık. (1986), *Riyâzî: Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği, Dîvan, Sâki-nâme ve Düstûru'l-Amel'in Tenkidli Metni*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Açıl, Berat. (2015), "Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler", *FSM İlmî Araştırmalar*, sy.5, ss.1-28.
- Akdoğan, Yaşar. (e-kitap), *Ahmedî, İskender-nâme*, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10667,ahmediskendernameyasarak_doganpdf.pdf?0
- Aksoy, Hasan. (2015), *Şemseddin Sivasî Külliyyatı: Gülşen-âbâd*, Sivas.
- Aksoyak, İ. Hakkı. (e-kitap), *Gelibolulu Mustafa Âlî, Divanlar*, Ankara, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0>
- Alpaydın, Bilal. (2007), *Refî'-i Kâlâyî Divanı (İnceleme-Metin)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- And, Metin. (2007), *Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitolojyası*, YKY, İstanbul.
- Arslan, Mehmet, Aksoyak, İ. Hakkı. (1994), *Haşmet Külliyyâtı: Divân, Senedü'ş-Şu'arâ, Vilâdet-nâme (Sûr-nâme), İntisâbü'l-Mülûk (Hâb-nâme)*, Sivas.
- Aydemir, Yaşar. (2002). "Türk Edebiyatında Kaside", *Bilig*, sy.22, ss.133-168.
- Aydemir, Yaşar. (2006), "Sünbülüyye", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c.5, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Batıslam, H. Dilek. (2018). "Sünbül Kasideleri ve Kıbrıslı Hilmi Efendi'nin Sünbül Kasidesi", *Kıbrıs Türk Edebiyatı ve Edebiyatçıları, Üçüncü Uluslararası KIBATEK Kıbrıs Türk Edebiyatı ve Edebiyatçıları Sempozyumu Bildirileri*, c.I, (haz. İsmail Bozkurt, Nihal Ağan Solak, Hüseyin Ezilmez), Lefkoşa-KKTC, ss. 331-342.
- Batur, Atilla. (2002), *Sürûrî Divanı, Hayatı, Sanatı, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli Metni*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Batur, Atilla. (2010), "Sürûrî, Seyyid Osman", *DİA*, c.38, ss.172-173.
- Baytop, Turhan. (2007), *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, TDK, Ankara.
- Busbecq, Oqier Ghislain. (2002), *Türk Mektupları*, (haz. Recep Kibar), Kırkambar Kitaplığı, İstanbul.

- Çakırcı, Mehmet. (2006). Hâkim Mehmed Efendi Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Çelebi, İlyas. (2012), "Tılsım", *DİA*, c.41, ss.91-94.
- Çelik, Büşra, Kılıç, Muzaffer. (2018). *Derzi-zâde Ulvî, Divân*, DBY Yay., İstanbul.
- Çetinkaya, Bekir. (2003). *İlmî Divanı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Çınar, Bekir. (2000). *Tıflî Ahmed Çelebi Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Demirel, Şener. (2005), *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun)'den Metin Şerhi Örnekleri*, Araştırma Yay., Ankara.
- Deniz, Sebahat. (2005), *Tecellî ve Divanı*, Yeni Zamanlar Dağıtım, İstanbul.
- Erhat, Azra. (1972), *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi, İstanbul.
- Fedai, Harid. (1987), *Kıbrıs Müftüsü Hilmî Efendi: Şiirler*, KKTC Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşa.
- Hayatî. (1266), *Tuhfe Şerhi*, İstanbul.
- İbn-i Sînâ. (2003), *el-Kânûn fi't-Tıbb: İkinci Kitap*, (çev. Esin Kâhya), AKM, Ankara.
- İstanbul Kitaphıkları Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*. (1967), c.I, İstanbul.
- Karacan, Turgut. (1991), *Alâeddin Ali Sâbit, Divan*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Karahan, Abdülkadir. (1966), *Figânî ve Divançesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Karaman, Gülay. (2012), "Perişan Çiçek Sünbül ve Klasik Türk Şiirinde İşleniş", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c.1, sy.2, ss.288-319.
- Koçu, Reşad Ekrem. (1967), *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank, Ankara.
- Küçük, Sabahattin. (1994), *Bâkî Divânı: Tenkitli Basım*, TDK, Ankara.
- Mütercim Âsım Efendi. (2000). *Burhân-ı Kâtî*, (haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs), TDK, Ankara.
- Onay, Ahmet Talat. (2013), *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (haz. Cemal Kurnaz), Kurgan Edebiyat, Ankara.
- Özcan, Tahsin (2003). "Mehmed Şerif Efendi (ö.1204/1790)", *DİA*, c.28, s.531-532.
- Poyraz, Yakup. (2008). Seyyid Mehmed Efendi (Hâkim) Yaşamı, Edebî Kişiliği ve Divânı Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme-Metin), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Şahin, Esmâ. (2011). *Bâkî Divanı'na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Şentürk, Ahmet Atillâ. (2013). *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, YKY, İstanbul.

- Tanrıbuyurdu, Gülçin. (e-kitap), *Kalkandelenli Mu'îdî, Dîvân*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59883,kalkandelenli-mu39idi-divanipdf.pdf?0>
- Tarlan, Ali Nihad. (1963), *Necatî Beg Divanı*, MEB, İstanbul.
- Tulum, Mertol, Tanyeri, M. Ali. (1977). *Nev'î, Divan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Türkiye'nin Dört Yılı 1552-1556*. [t.y.], (çev. A. Kurutluoğlu), İstanbul, Tercüman 1001.
- Yavuz, Kemal. (2013), "Türk Şiirinde Nazire", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* sy.10, İstanbul, s.359-424.
- Yenikale, Ahmet. (e-kitap), *Sünbül-zâde Vehbi Divanı*, Ankara, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0>
- Yıldırım, Nimet. (2008), *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Yıldız, Harun. (1999). *Şihâbî Dîvânı ve Grameri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Doç. Dr. Turgut KOÇOĞLU

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Kayseri/TÜRKİYE
kocogluturgut@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5144-3854

Öğr. Gör. Abdulkhalil AHMADOUGHLI

Belh Üniversitesi, Dil ve Edebiyat Fakültesi,
Özbek Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Belh/AFGANİSTAN
khalil.ahmadoughli1@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4835-7837

MİNYATÜRLÜ FARŞÇA BİR ŞİİR MECMUASI

ILLISTURATED A PERSIAN POETRY
MECMUA

DOI Number: 10.28981/hikmet.499168

ÖZ

Mecmualar, Türk edebiyatında olduğu gibi Fars edebiyatında da dil, şiir, ilim, sanat ve kültür malzemesi yönünden zengin kaynaklardır. Son zamanlarda özellikle Türk edebiyatı ve kültürü dairesindeki çeşitli türlerde mecmualar üzerine yapılan çalışmalar giderek artmaktadır. Mecmualara dair katalog taramalarımız sırasında The Walter Art Museum'da 671 arşiv numarasında tespit ettiğimiz Fars edebiyatına ait bir mecmua içerik noktasında dikkatimizi çekmiştir. 20. asırda tertip edildiğini söyleyebileceğimiz bu mecmua 10 ilâ 20. yüzyıllar arasında yaşamış ve Farsça yazmış Rûdekî, Firdevsî, Nizâmî-yi Gencevî Sa'dî-yi Şirâzî, Hâfız-ı Şirâzî, Emir Hüsrev Dihlevî ve Abdülhüseyn Celâlî gibi şairlerin eserlerinden seçkinler yer aldığı bir mecmuadır.

Mecmuada birkaç rubâi hariç hiçbir şiir tam değildir ve hiçbir şiirin kime ait olduğu belirtilmemiştir. Ancak şiirleri okuduktan sonra kendi taramalarımız neticesinde elde ettiğimiz bilgilerle bazı şairler tespit edilebilmiştir. Mecmuada genellikle mesnevî, gazel, rubâi nazım şekillerinden seçkiler yapılmıştır.

Bu mecmua aslında bir şiir mecmuası olmakla birlikte minyatür ve hüs-n-i hat mecmuası olarak da değerlendirilebilir. Çünkü 33 varaklık eserde ince uğraşla işlenmiş 31 minyatür ve 8 hattatın enfes nesta'lik hatla yazdıkları şiirler de yer almaktadır. Mecmuayı tertip eden kişinin şiir, minyatür ve hattı uyumlu bir arada toplaması bu mecmuayı şiir, minyatür ve hüs-n-i hattın bir araya geldiği bir sanat mecmuası yapmaktadır.

Bu yazıda söz konusu mecmuanın tavsifi ile muhtevasına dair birtakım inceleme ve tespitlerin ardından mecmuadaki minyatürlü şiirlerden, hattatı belli olan şiirlerden ve minyatürsüz şiirlerden bazılarının transkripsiyonu ve Türkçe tercüme denemesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mecmua, Farsça Mecmua, Minyatür, Hüs-n-i Hatt

ABSTRACT

Mecmuas are rich sources of language, poetry, science, art and culture material in Turkish literature and Persian literature. Recently, especially the studies on various types of mecmuas in the department of Turkish literature and culture are increasing. During our catalog searches for the mecmuas, we found a piece of Persian literature that we found in The Walter Art Museum 671 archive number. This mecmua which can be said to have been organized in the 20th century is a magazine which includes the writings of the poets like Rûdekî Firdevsî, Sa'îdî-yi Şirâzî, Hâfız-ı Şirâzî, Emir Hüsrev Dehlevî, Abdülhüseyn Celallian Celali who lived in the 10th to 20th centuries.

In this mecmua, no poetry except for a few rubes, and no poetry is mentioned. However, after reading the poems, some poets could be identified with the information we obtained as a result of our own screening. There are generally mesnevi, gazel, and rubai verses.

Although this mecmua is actually a poem, it can be considered as miniature and calligraphy. Because thirty three leaf-shaped this mecmua contains thirty one miniatur and eight calligraphers have written poems with exquisite nesta'lik. The person who organized the mecmua, has stacked the poetry, the miniature and calligraphy in harmony.

In this article, we will present some of our investigations and determinations regarding the content of the mecmua. Then, some of the poems will be translated.

Keywords: Mecmua, Persian Mecmua, Miniature, Calligraphy

Giriş

Mecmualar, dil, edebiyat ve kültüre dâir içerdikleri bilgiler açısından çok zengin kaynaklardır. Musannifin/Mürettibin tercih ve zevkine göre “derleme” esasına dayanan mecmualar içerik, dil ve amaç yönünden de çok çeşitlidir. ¹ Türk edebiyatında mecmualar üzerine son zamanlarda yoğun ve ayrıntılı çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar Türk edebiyatı, kültürü, tarihi ve medeniyeti açısından yeni bilgileri gün yüzüne çıkarması açısından önem arz etmektedir.

Türk edebiyatı ve kültürü içerisinde Türk musannifler tarafından derlenmiş Türkçe, Farsça, Arapça veya birkaç dilli çeşitli içeriklerde mecmualar bulunduğu gibi Fars edebiyatı ve kültürü dairesinde tertip edilmiş mecmualar da yer almaktadır. Yaptığımız katalog taramalarında 10. ilâ 20. yüzyıllar arasında yaşamış Fars edebiyatı şairlerinin eserlerinden derlenmiş bir şiir mecmuası tespit ettik. Musannif, bu mecmuadaki şiirlerin hiçbirinin kime ait olduğunu belirtmemiştir. Ancak kendi araştırmalarımız neticesinde Rûdekî Firdevsî, Sa’dî-yi Şirâzî, Hâfız-ı Şirâzî, Emir Hüsrev Dehlevî, Abdülhüseyn Celâliyân Celâlî gibi Farsça söylemiş büyük şairlerin eserlerinden seçkiler yer aldığını gördük. Şiir seçkilerinden bazılarının ise şairlerini maalesef tespit edemedik. Mecmuada şiirlerin yanı sıra Fatiha suresi ile Sokrat ve Eflatun’dan birkaç nasihat da bulunmaktadır. Bu mecmuada asıl dikkat çeken nokta ise içindeki minyatürler ve İranlı bazı meşhur hattatların yazılarıdır. Minyatürlü ve hüsn-i hat ile yazılmış şiir seçkilerinden oluşan mecmualar az rastlanır türden olduğu için bu mecmuaya dair muhtasar bir inceleme mecmua çalışmalarına katkı sağlayabilir. Aşağıda bu mecmuaya dair birtakım tespitlerimizden sonra mecmuadaki minyatürlü ve minyatürsüz şiirler ile hattatı bilinen bazı şiirlerin transkripsiyon ve Türkçe Tercümesi yer alacaktır.

1. Mecmuanın Tavsifi:

The Walter Art Museum’da 671 arşiv numarası ile kayıtlı eser kahverengi deri ciltli, cildin ön kapağı altın yaldızlı çiçek motifleri ile süslenmiş. 35,5 x 24,5 cm ebadındadır. Sarı, penbe, yeşil, kahverengi renklerde toplam 33 varak. Şiirlerin yer aldığı sayfalarda satır sayısı farklıdır. Nesta’lik hatla yazılmıştır. Mecmuanın mürettibi/musannifi ve tasnif tarihi belli değildir. Ancak mecmuada, Abdülhüseyn Celâliyân Celâlî’nin Hafız’ın “Elâ Ey Ahû-yı Vahşî” mesnevisine aynı

¹Mecmua tasniflerine dair bkz.: Günay Kut, “Mecmûa”, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. 6, İstanbul, Dergah Yayınları, s. 170-174.; Atabey Kılıç, “Mecmûa Tasnifine Dâir”, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırk Anbarı, s. 75-96.; Mehmet Gürbüz, “Şiir Mecmûaları Üzerine Bir Tasnif Denemesi”, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırk Anbarı, s. 97-114.

isimle yaptığı naziresinden beyitler yer aldığına göre mecmuanın 20. yüzyılda tertip edildiği söylenebilir.

İlk sayfa 1a'da Behrâm-ı Gûr'un hasta halde iken bir mağarada yattığını tasvir eder bir minyatür yer almaktadır.

Son sayfa 33a'da ise saz çalan ve onu dinleyen bir kişi ile bir atın tasvir edildiği bir minyatür yer almaktadır.

2. Mecmuanın Muhtevası:

Bu mecmua daha ziyade minyatür ve beyit seçkisi içermektedir. Şairlerin tam şiirlerinden çok gazel, kıt'a ya da mesnevilerinden yapılmış seçkiler yer almaktadır. Mecmuanın bazı sayfalarında sadece minyatür, bazı sayfalarında şiir ve minyatür birlikte ve bazı sayfalarında da sadece şiir yer almaktadır. Mecmuada yirmi dokuzu tam, ikisi de kara kalemle çizilmiş ancak boyanmamış toplam 31 minyatür yer almaktadır. 12 sayfada sadece minyatür, 19 sayfada minyatürlü şiir ve 30 sayfada sadece şiir, 1 sayfada Fatıha suresi ve 2 sayfada mensur nasihatlar bulunmaktadır.

Bazı minyatürlerle şiirler birbiri ile doğrudan alâkalı iken bazılarının alâkası yoktur. Mesela 1b'de mağarada bir kadının dizlerine yatmış genç bir adam ve mağaranın dışında bekleyen birkaç kişi tasvir edilmiştir. 2a'da ise Behram-ı Gûr'un hastalandığı ve sabaha kadar inleyip sızladığı, herkesin onu iyileştirmeye çalıştığının anlatıldığı bir şiir yer almaktadır. Dolayısıyla bu minyatür ve akabindeki şiir doğrudan birbiri ile alâkalıdır. 11a'da yer alan bir minyatürün çevresine yazılmış beyitler, -Firdavsî'nin Şehnâme'sinden alınmıştır- Siyavuş'un taç giymesi ve tahta oturmasını anlatmaktadır. Ancak minyatürde zarifçe ayakta duran genç bir delikanlı resmedilmiştir.

Minyatürlerin yorum ve teknik yönden değerlendirilmesi bu alanda uzmanlık ve ayrı bir inceleme gerektirmektedir.

2.1. Mecmuada Tespit Edilen Şairler:

Yukarıda da bahsedildiği üzere mecmuada tam şiir neredeyse yok denilebilir. Bu sebeple, mecmuada kaç şiir olduğu tam olarak tespit edilememiştir. Bir sayfada birkaç şairin eserlerinden seçilmiş beyitler yer aldığı gibi yine bir sayfada bir şairin birkaç eserinden alınmış seçkiler bulunmaktadır.

Musannif, kesinlikle hiçbir beyit veya şiirin kime ait olduğunu belirtmemiş ve yaptığı seçkilerin hiçbirinde de mahlasa rastlanmamıştır. Bu sebeple mecmuadaki şiirlerin tamamının kime ait olduğunu tespit etmek biraz zor. Ancak bazı Farsça metinleri taramamız sonucunda beyitlerin bir kısmının

hangi şaire ait olduğunu ve hangi nazım biçiminden alındığını tespit edebildik.² Bazı şiirlerin de kime ait olduğunu maalesef belirleyemedik. Tespit edebildiğimiz şairler şunlardır:

1. Rûdekî: (ö. 940)
2. Firdevsî: (ö. 1020)
3. Nizâmî-yi Gencevî: (ö. 1209)
4. Sa'dî-yi Şirâzî : (ö. 1291)
5. Emîr Hüsrev-i Dihlevî (ö. 1325)
6. Hâfız-ı Şirâzî: (ö. 1390)
7. Hilâlî-yi Çağatayî: (ö. 1529)
8. Abdülhüseyn Celâliyân Celâlî: (d. 1928)

2.2. Mecmuada Tespit Edilen Hattatlar:

Mecmuadaki bazı şiirlerin altında hattatların ismi kayıtlıdır. Bu kayıtlara göre mecmuada eseri bulunan hattatlar şunlardır:

1. Sultan Ali El-Meşhedî: (ö. 1520)
2. Nimetullah El-Meşhedî: (ö. 17. yy)
3. Muhammed Asgar: (ö. ?)
4. Muhammed Zemân: (ö. ?)
5. Mîr Alî. (ö. ?)
6. Alî: (ö. ?)
7. Şâh Muhammed El-Meşhedî: (ö. ?)
8. Sultan Hüseyin El-Murâdî: (ö. ?)
9. Mîr İmâd El-Hasenî (ö.1615)

2.3 Mecmuada Tespit Edilen Nazım Şekilleri:

2.3.1. Mesnevi: Mecmuada farklı mesnevilerden alınmış beyitler bulunmaktadır. Tespit edebildiğimiz mesneviler şunlardır:

- a. **Bostan:** Sa'dî-yi Şirâzî
- b. **Şâhnâme:** Firdevsî
- c. **Elâ Ey Ahû-yı Vahşî:** Hâfız-ı Şirâzî
- d. **Şâh u Dervîş:** Hilâlî-yi Çağatayî
- e. **Âyîne-yi İskenderî:** Emîr Hüsrev-i Dihlevî

² Seçkilerin taranması, “ <https://ganjoor.net> ” adresindeki dijital yayınlardan yapılmıştır.

f. Hüsrev ü Şîrîn: Emîr Hüsrev-i Dihlevî

g. Münâzara-yı Hüsrev ü Ferhâd: Emîr Hüsrev-i Dihlevî

h. Heft Peyker: Nizâmî-yi Gencevî

k. Nazîre-yi Elâ Ey Ahû-yı Vahşî: Abdülhüseyn Celâliyân Celâlî

2.3.2 Gazel: Mecmuada tam gazel bulunmamaktadır ama gazellerinden seçkilerin olduğu sadece bir şair tespit edilebilmiştir:

a. Gazeliyyât-ı Hâfız: Hâfız-ı Şîrâzî'nin divanındaki 4, 5, 6, 30, 51, 54, 56, 70, 77, 90 numaralı gazellerinden beyit seçkileri vardır.

2.3.3. Rubâî: Mecmuada yer alan bir nazım şeklide rubâidir. Bunlardan sadece iki tanesinin Rûdekî'ye ait olduğu tespit edilebilmiştir.

Mecmuada ayrıca meşk edilmiş **mısralar** yer almaktadır. Ancak bu mısraların, mısra-ı âzâde mi yoksa bir şiiirden mi alındığı tespit edilememiştir.

2.4. Şairi Tespit Edilen Seçkilerin Sayısı:

a. Mesnevî: 18

b. Gazel: 12

c. Rubâî: 2

2.5. Şairi Tespit Edilemeyen Seçkilerin Sayısı:

a. Mesnevî: 16

b. Gazel: 1

c. Rubâî: 9

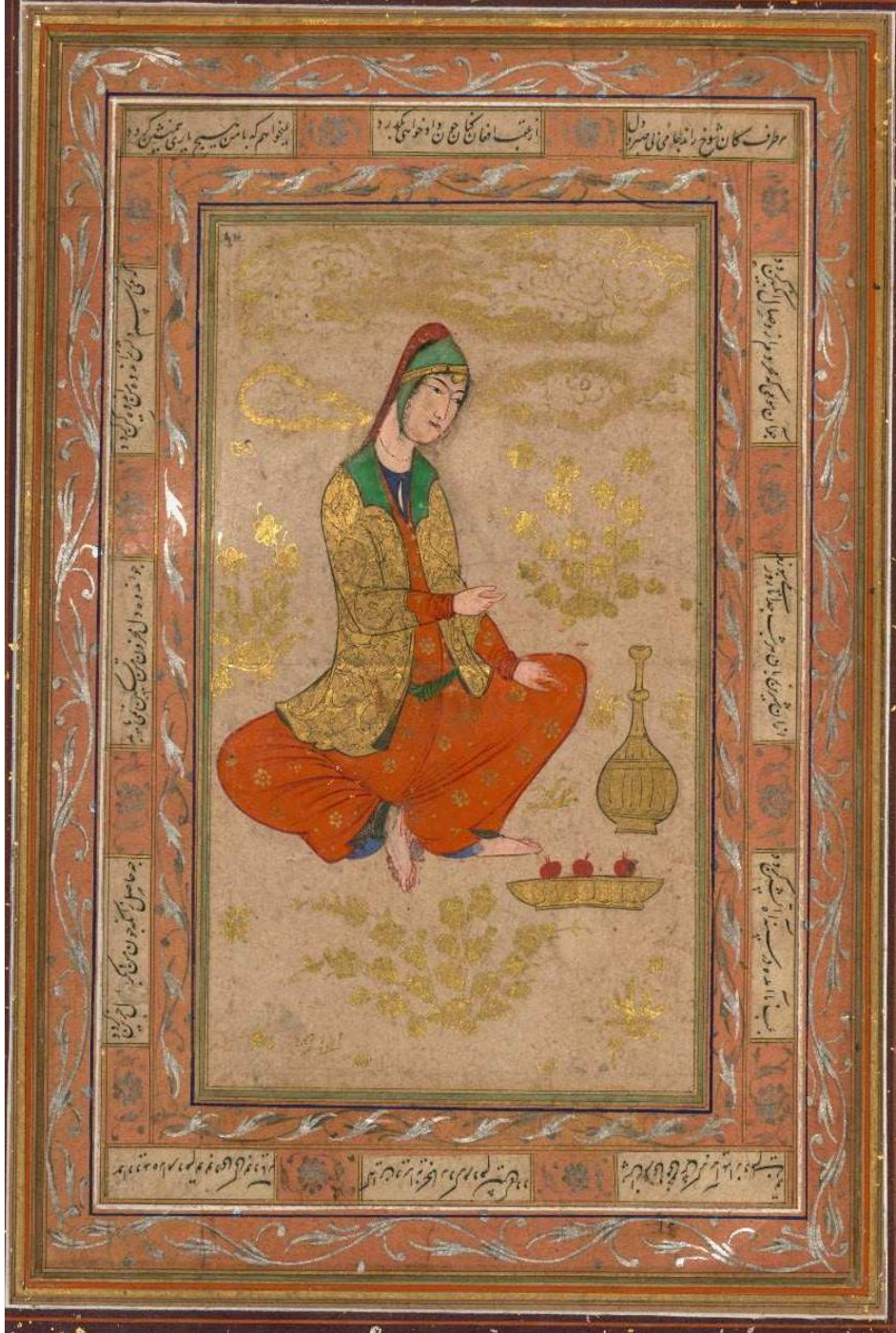
d. Müfred veya Başka Şiirlerden Alınmış Bir Beyit: 15

e. Mısra': 7

Yazısı çok bozuk ve okunamayacak olduğu için kime ait olduğunu araştıramadığımız 3 mesnevî seçkisi, 3 de beyit yer almaktadır.

4. Mecmuadaki Bazı Minyatürlü Seçkilerin Transkripsiyon ve Türkçe Tercümesi

vr. 4a:

هكمت - Hikmet - حکمت

HIKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

ISSN: 2458 - 8636

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ /

Nemī ḥ^vāhem ki bāmen hīç yār-i hem-nişīn gerded
Ki mī tersem dileş ziendūh-ı men endūh-gīn gerded

(Hiçbir sevgilinin benimle oturup sohbet etmesini istemem. Çünkü onun yüreğinin, benim yüreğimin üzüntüsünden dolayı üzüntüye düşmesinden korkarım.)

Çün endūh-ı dil-i maḥzūn-ı men teskīn nemī yābed
Çi ḥāşıl z'ān ki çün men dīger-i bülbül ḥazīn gerded

(Dertli günlümün derdi dinmiyor. Başka bir bülbül, benim gibi dertli olsa, ne faydası var!)

Sevād-ı dīderā merdüm tu būdī key büved yā Rabb
Ki ĩn vīrāne yek bārī dige merdüm nişīn gerded

(Ey sevgili! Göz bebeğinin karası sendin. Ne olur yâ Rabb, yine bir kez bu vīrāneye yerleşsin.)

Pes ez'ömrī demī ḥoş ger ber āyed ezdilem bītu
Beleb nāāmede dersīne āh-ı āteşīn gerded

(Bir ömür sonra eğer gönlümden sensiz bir nefes çıkarsa; o nefes, dudağıma gelmeden göğsümde ateşli bir âha döner.)

Ezān şīrīn-zebān her şeb cüdā tā rüz mī süzem
Çü ān mūmī ki maḥrūm ezvişāl-i ān kemīn gerded

(O tatlı dilli sevgiliden ayrı olduğum her gece, ona kavuşmak için sabaha kadar bir mum gibi yanıyorum.)

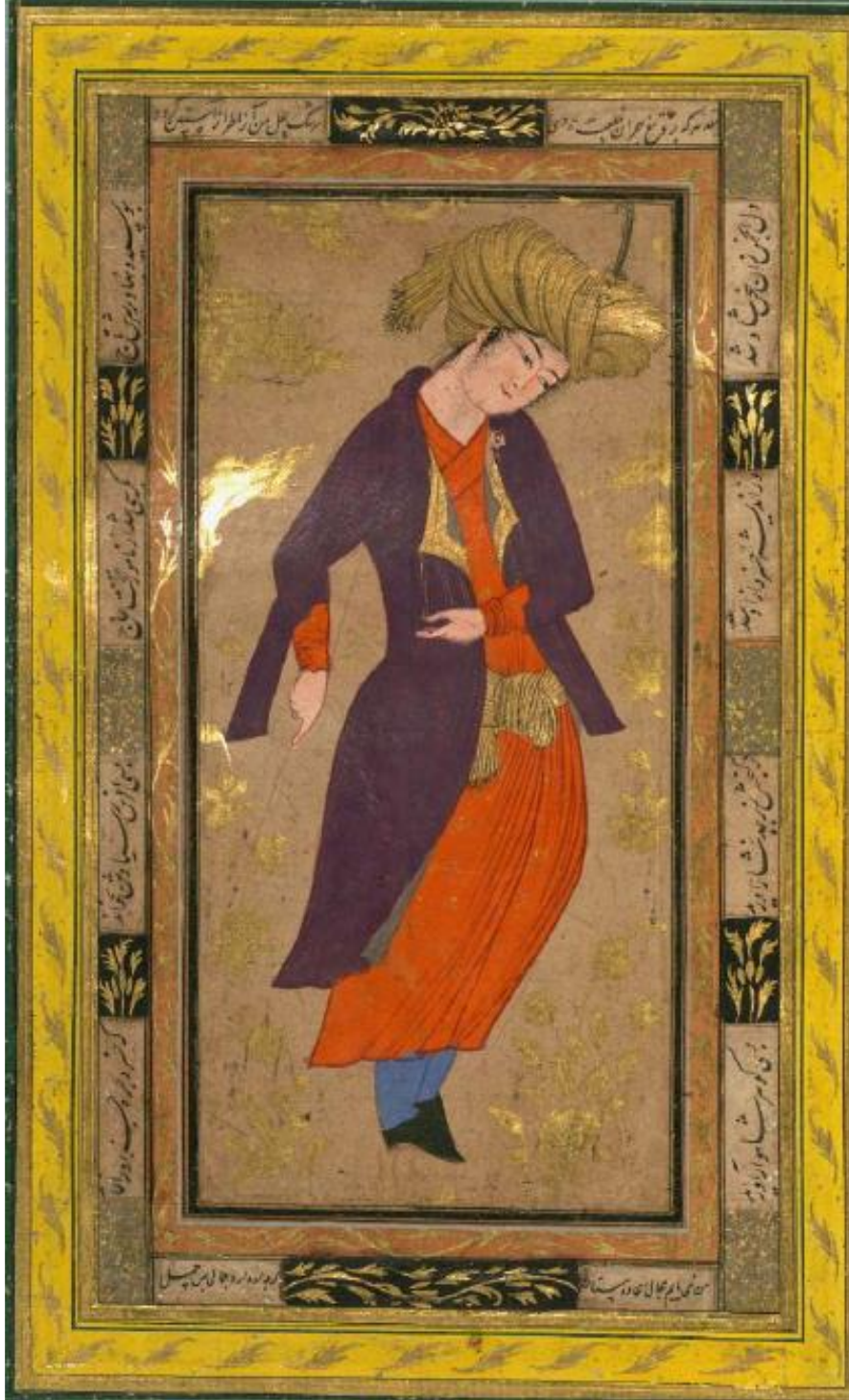
_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _

Her taraf k'ān şūḥ rāned cāmī bīşabr u dil

Ez'akab efgān-künān çün dād ḥ^vāhī büg'zere

(O sevgili, bir kadehi sabırsız ve gönülsüzce her tarafa sürse de ardından feryad edip adalet isteyerek gidiyor.)

vr. 11a:

հՆՏՈՒՆ - Դիկмет - مکت

HIKMET - AKADEMİK EDEBIYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

ISSN: 2458 - 8636

. _ _ / . _ _ / . _ _ / . _

Bebūsīd ü bin'hād ber sereş tād

Bekürsī şūd eznāmver tāht-ı 'āc

(Öptü ve başına taç koydu, meşhur fildişi tahta oturdu.)

Besī āferīn ber Siyāveş beḥ'ānd

Ki ḥüsrev beçihre cüz ūrā nemānd

(Siyaveş'i çok takdir/tebrik etti ki padişahlık ondan başkasına yakışmıyordu.)

Dil-i encümen z'ān süḥan şād şüd

V'ez endīşe Ḥüsrev [ki] āzād şüd

(Meclistekilerin gönlü o sözden hoşnut oldu ve padişah endişeden kurtuldu.)

(Firdevsî, Şehnâme)

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Men nemī yābem mecāl ey düstān

Gerçi ū dāred cemāl-i bes cemīl

(Ey dostlar, onun cemâli çok güzel olsa da ben tâkat/fırsat bulmuyorum.)

vr. 13a:

հիկմէտ - Hikmet - حکمت

HIKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

ISSN: 2458 - 8636

__./ ._. / .__

Ger bend bezîr bûdemî men

Zînsân ki esîr bûdemî men

(Eğer ben birinin altında esir gibi hapiste olsam da)

Ān nîst ki güfteet nedānem

Dānem likîñ nemî tûvānem

(Söylediğini anlamayacak kadar da değilim, anlıyorum ama yapamıyorum.)

Z'āverdenem ezhemîñ büved kām

Tā kām-ı diger birün nihem gām

(Getirdiğimden amaç işte bu olur. Başka bir amaç için dışarıya adım atıyorum.)

Güft ĩñ sūhan u zipūye dem zed

Bābāng-ı rahîl berķadem zed

(Bu sözü söyledi ve koşmaktan bahsetti. Göç -davulunun- sesi ile yürümeye başladı.)

vr. 14a:

هكمت - Hikmet - هكمت

HİKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

ISSN: 2458 - 8636

-. - - / -. - - / -. -

Ka'be-yi bîrû-yı deryâ kûy-ı tust

Ûible vü mihrâb-ı men ebrû-yı tust

(Deryânın dışındaki Kâbe senin semtindir. Benim kible ve mihrâbım senin kaşlarındır.)

Merâ dilîst bedân zülf-i tâbdâr yekî

Merâ serîst bedân hâk-i rîgzâr yekî

(Benim gönlüm, sevgilinin parlak saçındadır; başım ise kumlu topraktır.)

vr. 30a:

հՆՏՈՂՆ - Իլկмет - حکمت

HIKMET - AKADEMİK EDEBIYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

ISSN: 2458 - 8636

..__ / ._. / .._

Her kirā baht-ı bed zipā endāht

Digereş ser-bülend net'vān sāht

(Her kim ki kara bahtlı olursa, başka birisi onu mutlu edemez.)

Āmed ezşevk-ı merg cān belebem

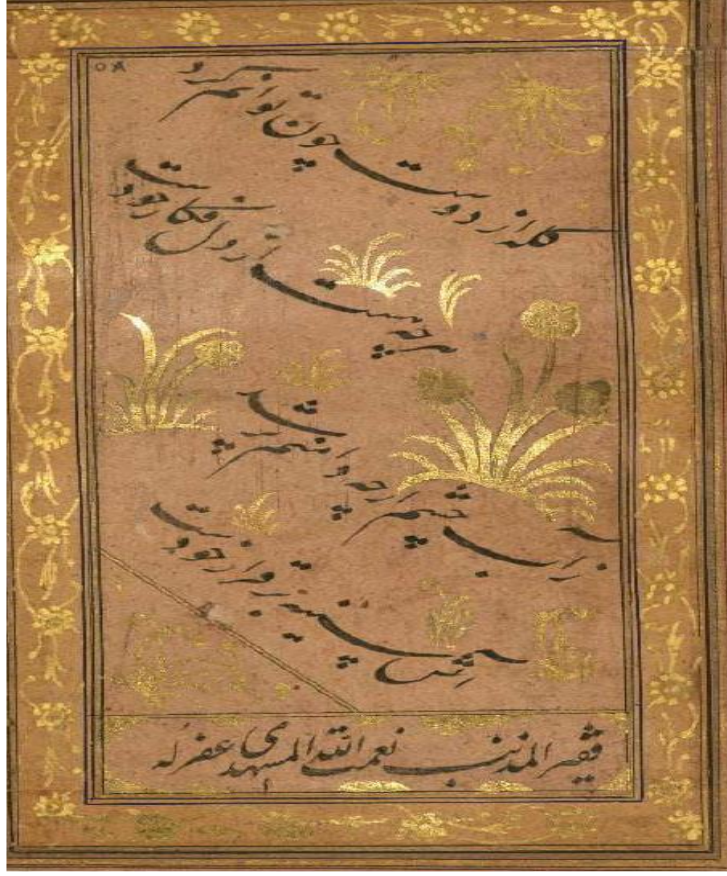
Mī dihem cān u merg mī talebem

(Ölüm zevki ile canım dudağıma geldi. Can veriyorum ve ölmek istiyorum.)

(Hilâlî-yi Çağatayî)

4. Mecmuada Hattatı Kayıtlı Bazı Seçkilerin Transkripsiyonu ve Türkçe Tercümesi:

vr. 12a:

..._/..._/..._

Gile ezdost çün tüvānem kerd
Her çi est ezdil-i figār-ı ĥod est

Z'āb-ı çeşm er çi dāmenem pür şüd
Āteş-i sīne ber qarār-ı ĥod est ³

(Dosttan şikâyet edebilirim, şikâyetim her neyse, kendi yaralı gönlümündür. Eteğim gözyaşımla dolsa da, Gönlümün âteşinde değişiklik yoktur.)

³ Nesta'lik hatla yazılmış bu şiirin hattatı, **Nimetullah El-Meşhedî** olarak kaydedilmiştir.

vr. 19b:

..._ / . . . _ / ..._

Bārḥā bāḥod īn qarār kūnem

Ki revem terk-i ‘ışk-ı yār kūnem

Bāz endīşe mī kūnem ki eger

Nekūnem ‘āşıkī çı kār kūnem ⁴

(Birçok kez kendimle şöyle karar alıyorum: Gideyim ve sevgilinin aşkını terk edeyim. Sonra tekrar şöyle düşünüyorum: Eğer âşıklık yapmazsam ne iş yaparım!)

⁴ Nasta’lik hatla yazılmış bu şiirin hattatı, **Muhammed Asgar** olarak kaydedilmiştir.

5. Mecmuadaki Bazı Minyatürsüz Seçkilerin Transkripsiyon ve Türkçe Tercümesi:

vr. 5a:

..__ / . . . _ / .._
 Veh ki ezmāh hūbter şüdeyī
 Semen-endām u sīmber şüdeyī

Āyine dernazar berāber dār
 Ki çi manzūr-ı her nazar şüdeyī

(Eyvāh ki aydan daha güzel olmuşsun, yasemin endamlı ve beyaz tenli olmuşsun. Aynayı karşına tut ki sen her bakış tarafından beğenilmişsin.)

vr. 6a:

..__ / . . . _ / .._
 Ey ser-i zūlf-i tu serāser belā
 Her dü lebet nīz belā derbelā

Berser-i kūy-ı tu Hüseyin küşte şüd
 Ey ser-i kūyet beter ezKerbelā

(Ey sevgili! Senin saçlarının ucu baştan başa belâdır. Her iki dudağın da belâ içinde belâdır. Senin semtinde Hüseyin öldürülmüş, senin semtin Kerbelâ'dan daha kötüdür.)

vr. 8a:

._ _ / . _ _ / . _ _ / . _
 Ber ezşāh-ı tūbā kesī ber nedāşt
 Ki imrūz toh̄m-ı irādet bekāşt

İrādet nedārī sa'ādet mecūy
 Becū k'ān-ı h̄idmet tūvān bürd k'ūy

(Sa'dî-yi Şirâzî, Bostân)

(Kimse, Tûba ağacından meyve alamadı ki bugün irade tohumu diksin. İradene hakim olmazsan, saadet isteme, hizmet etmeyi düşün ki saadete ulaşasın.)

vr. 9a:

._ _ / . _ _ / . _ _ / . _
 Hakīm-i ilāhī taleb kerd şāh
 Ki bestend tā 'ağd-i h̄urşid ü māh

(Emir Hüsrev Dihlevî, Āyîne-yi İskender)

(Padişah, güneş ve ayın nikahını bağlaması için ilâhî/kutsal bilgeyi çağırdı.)

vr. 10b:

. _ _ / . _ _ / . _ _ / . _

Cihānet bekām u felek yār bād

Cihān āferīnet nigehdār bād

(Sa'dî-yi Şirâzî, *Bostân*)

(*Senin cihanın başarılarından dolu olsun, Tanrı'ya emanet ol.*)

_ _ . _ _ / _ _ . _ _

Cüz şohbet-i yār-ı ḥod necūyed

Cüz nām-ı nigār-ı ḥod negūyed

(*Sevgilisinin sohbetinden başka hiçbir şey istemez, sevgilisinin adından başka bir şey söylemez.*)

vr. 12a:

. _ _ / . _ _ / . _ _ / . _

Befermān-ı Yezdān-ı pīrūz-ger

Bedād u deheş teng beste kemer

Ve'z ān pes cihān yek ser-ābād kerd

Heme rüy-ı gītī pür ezdād kerd

(Firdavsî, *Şehnâme*)

(*Tanrı'nın zafer fermanı ile ona yardım etmek için kemerimi sıkı bağladım. Cihanı güzelleştirmek/âbād etmek gerekiyor, bunun için, dünyayı adaletle doldurmak gerekiyor.*)

vr. 13b:

. _ _ / . _ _ / . _ _ / . _

Men imrūz kerdem der-i şulḥ bāz

Tu ferdā mekūn der berūyem ferāz

(*Ben, bugün barış kapısını açtım, sen de bugün açacaksan aç, yarın yüzüme kapı açma.*)

_ _ . / . _ . _ / . _ . . / . _

Evvel şūḥī be lūtf binv'āḥt merā

Der kayd-ı vefā esīr-i ḥod sāḥt mera

Çün dīd ki nūr-ı çeşm-i ḥod sāḥtemeş

Rencîd çü eşk ez-naẓar endâht merâ ⁵

(*O sevgili lutfu ve vefasıyla beni kendisine esir etti. Benim, onu gözümün nuru yaptığımı gören sevgili, göz yaşı gibi beni gözünden düşürerek rencide etti.*)

vr. 21b:

.. _ _ / . _ . _ / . . _

‘Ömrhâ şüd ki yâr-i mâ şüdeyî

Mûnis-i rüzgâr-ı mâ şüdeyî

Nâm-ı mâ bürdeyî nezd-i rakîb

Gûyiyâ düst-dâr-i mâ şüdeyî

(*Sen, bizim yârimiz ve hemdemimiz olalı ömürler geçti. Bizim adımızı, rakibin yanında tutmuşsun. Gûyâ benim sevgilim olmuşsun.*)

vr.24a:

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

Ġameş tâ derdilem me³vâ girift est

Serem çün zülf-i ü sevdâ girift est

Lebî çün âteşes âb-ı hayât est

Ezân âb âteş-i dermâ girift est

Hümâ-yı himmetem ‘ömrîst k’ez cân

Hevâ-yı ân kıdd-i bâlâ girift est

Şüdem ‘âşık bebâlâ-yı bülendeş

Ki kâr-ı ‘âşıkân bâlâ girift est

(Hâfız-ı Şirâzî)

(*Onun derdi gönlümde yurt edinmiştir. Başım, onun zülfü gibi delilik ediyor. Ateş gibi dudağı hayat suyudur, o sudan bize ateş düşmüştür. Himmetimin Hümâ kuşu bir ömürdür ki canımda sevgilinin o uzun boyunun havasına tutulmuştur. Sevgilinin uzun boyuna âşık oldum ki âşıkların işi o uzun boydan başlar.*)

⁵ Bu rubâinin kime ait olduğu tespit edilemedi, ancak Mevlânâ'nın aşağıdaki rubâisine nazire olarak yazılmış olması muhtemeldir. Belki de Mevlânâ bu rubâisini ona nazire yazmıştır.

“Evvel behezâr lutf bin'vâht merâ

Âhır behezâr guşsa big'dâht merâ

Çün mühre-yi mihr-i hîş mibâht merâ

Çün men heme ezşüdem biendâht merâ”

vr.25:

. _ _ / . _ _ / . _ _ / . _ _

Neyāmed kes ender cihān k'ū bemāned

Meger ān k'ez-ū nām-ı nīkū bemāned

(Sa'dī-yi Şirāzī)

(Güzel bir ad bırakmadıkça, dünyaya hiç ölmeyecek bir kişi gelmedi.)

. _ . _ / . . _ _ / . . . _ / . . _

Hikāyet-i leb-i Şîrîn kelām-ı ferhād est

Şikenc-i ıurra-yı Leylî maķām-ı Mecnûn est

(Hâfız-ı Şirâzî)

(Şîrîn'in hikâyesi, Ferhād'ın sözüdür. Leylâ'nın saçlarının büklümü, Mecnûn'un makamıdır.)

vr. 26a:

. _ _ / . _ _ / . _ _ / . _

Betîrî ki z'în çeşm-i mest efgenem

Şaf-ı tevbehārā şikest efgenem

(Bu sarhoş gözden attığım oklarla, tövbeler safını kırıyorum.)

Yār eger nenişest bāmā nîst cā-yı i'tirāz

Pādşāh-ı kāmran būd ezgedāyî 'ār dāşt

(Hâfız-ı Şirâzî)

(Sevgili eğer bizimle oturmuyorsa, itiraz edecek bir durum yok. Zira o, gedâlığı utanç sayan, muradına ermiş bir padişah idi.)

vr.29b:

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

Haţ-ı hûb ey birāder dil-pezîr est

Çü rûh ender ten-i bernā vü pîr est

(Ey kardeşim! Güzel yazı genç ve ihtiyarın bedenindeki ruh gibidir, herkes tarafından beğenilir.)

vr.30b:

. _ . / . _ . . / . _ . . / . . _

Bāz āy ki bîrüy-ı tu ey şem'-i dil-efrüz

Derbezm-i harifān eşer-i nūr u şafā nîst

(Hâfız-ı Şirâzî)

(Ey mum gibi gönül aydınlatan sevgili! Geri dön, sen olmadan dostların bezminde nur ve safâ yoktur.)

vr. 31b:

---/.---./---./---

Tā çend befsün-ı cihān bend tūvān būd
 Mürdīm-i derīn kühne-serā çend tūvān būd
 Māyem ü hemīn zemezeme-yi ʿiṣk-ı figānī
 Peydāst ki dīger beçi ḥorsend tūvān būd

(Ne zamana kadar dūnyanın fūsunuyla hapiste olsam, bu eski sarayda ölmemin değeri ne kadardır. Bu aşkın nâlelerinin terennümü işte biziz. Başka ne için mutlu olabiliriz, bellidir.)

vr. 32b:

---./---./---./---

ʿİd est ü ḥalkī her ṭaraf dāmen-keṣān bāyār-ı ḥod
 Miskīn-i men bīsabr u dil ḥayrān şüde derkār-ı ḥod

Hem murğ-ı nālān derçemen hem gül derīde pīrehen
 Herkes bārī dersühān men bādil-i efgār-ı ḥod

(Bayramdır, herkes sevgisiyle her yana gitmektedir. Çaresiz ben, sabırsız ve gönülsüz kendi işimdeyim. Bahçede hem kuşlar feryad ediyor hem çiçekler açılmış, herkes sohbet ediyor ama ben yaralı gönlümleyim.)

SONUÇ

The Walter Art Museum'da W.671 arşiv numarasında kayıtlı eser, 10 ilâ 20. asırlarda yaşamış Rûdekî, Firdevsî, Nizâmî-yi Gencevî, Sa'dî-yi Şirâzî, Hâfız-ı Şirâzî, Emîr Hüsrev-i Dihlevî, Abdülhüseyn Celâliyân Celâlî gibi Farsça yazmış şairlerin eserlerinden seçkileri ihtiva etmektedir.

Mecmuada muhtelif nazım şekillerinden seçkiler vardır. En çok mesnevilerden alınmış beyitler yer almaktadır. Sonrasında gazellerden seçkiler ve rubâiler gelmektedir.

Mecmuada birkaç rubâî hariç neredeyse hiçbir şiir tam değildir ve musannif kesinlikle şiirlerin kimlerin eserlerinden seçildiğine dair bir kayıt düşmemiştir. Bu sebeple yaptığımız taramalarda bazı şiirlerin kime ait olduğu tespit edilebilmiş, bazılarının da şairleri belirlenememiştir. Şiir Mecmualarında genellikle eserin şairi, musannif tarafından belirtilir ama bu mecmuada böyle bir durum söz konusu değildir.

Mecmuadaki şiirler tek bir kalemden çıkmamıştır. Zira bazı seçkilerin altında hattatın ismi kayıtlıdır. Bu kayıtlara göre mecmuada hattı yer alan farklı

dönemlerde yaşamış sekiz hattat vardır. Bunların içerisinde İranlı meşhur hattat Sultan Ali El-Meşhedî (ö.1520) de yer almaktadır.

Mecmuada yer alan otuz bir minyatürden bazıları çevresine yazılmış veya sonraki/önceki sayfaya yazılmış şiirin konusu ile doğrudan ilgilidir. Minyatürlerden bazıları ile şiirler arasında doğrudan bir alâka gözükmemektedir.

Seçkilerin 10 asırlık bir zaman diliminden derlendiği, farklı hattatlar tarafından meşş edildiği, muhtelif nazım şekillerini içerdiği ve musannifinin belli olmadığı gibi hususlar düşünülürse 20. asırda birinin elindeki şiir ve minyatür sayfalarını bir defterde topladığını düşünmek uzak bir ihtimal olmasa gerek. Ayrıca eserin bulunduğu The Walter Art Museum'un kurucusu Henry Walter 19-20. yüzyılın büyük sanat koleksiyonerlerinden biridir. Müzesindeki Farsça ve Türkçe eserlerin çoğunun minyatürlü eserler olduğunu da hesaba katarsak özellikle minyatürlü veya önemli hattatların meşşlerini içeren sayfaların sonradan derlendiği bir mecmuayı müzesine kattığı düşünülebilir.

Bu mecmuanın derlenme amacı tam olarak anlaşılmıyor gibi ise de içerisinde oldukça ince işçilikle çizilmiş minyatürlerin bulunması ve İranlı meşş hattatların hatlarının yer alması ve bu hattatların isimlerinin kaydedilmesi, mecmuanın şiirden ziyade hatt ve minyatür mecmuası olarak toplandığını da düşündürmektedir. Bu durumda mecmuayı, minyatür, hatt ve şiir mecmuası olarak sınıflandırabiliriz.

KAYNAKÇA

- Gürbüz, Mehmet. (2012), "Şiir Mecmûaları Üzerine Bir Tasnif Denemesi", Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırk anbarı, s. 97-114.
- Kılıç, Atabey. (2012), "Mecmûa Tasnifine Dâir", Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırk Anbarı, s. 75-96.
- Köksal, M.Fatih. (2012). "Şiir Mecmûalarının Önemi ve Mecmûaların Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP)". Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırk Anbarı. Turkuaz Yayınları. İstanbul.
- Kut, Günay. (1986), "Mecmûa", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. 6, İstanbul, Dergâh Yayınları, s. 170-174.
- Kanar, Mehmet. (2015), Farsça Türkçe Sözlük, Say Yayınları, İstanbul.
- <https://ganjoor.net>.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait ÇALKA

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Rize/TÜRKİYE
calkamehmetsait@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3657-9387

Fatma TÜRK

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
ftmtrk594@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0315-1288

**DİVAN ŞİİRİNDE 'GÖNÜL'
KAVRAMININ REDİF BAĞLAMINDA
KAZANDIĞI ANLAMLAR ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME**

AN EVALUATION ON THE MEANINGS OF
THE CONCEPT OF 'GÖNÜL-HEART-' IN
DIVAN POETRY IN THE CONTEXT OF REDİF

DOI Number: 10.28981/hikmet.501563

ÖZ

Gönül, Türklerin ilk yazılı kaynakları olan Göktürk Yazıtlarından itibaren yazılı edebiyatımızda sıklıkla kullanılan bir kelime olup sözlükte, duyguların merkezi olarak tanımlanmaktadır. İnsan vücudunda somut bir organ olmasa da genellikle kalp olarak algılanmaktadır. Esas olarak duygulara dayalı durumları anlatırken kullanılan bu kelime, edebiyatın önemli bir parçasıdır. Özellikle edebi sanatlarla inşa edilmiş divan şiirinde sıklıkla kullanılan ve kendisine sayısızca mana yüklenen gönül ifadesi, farklı yönleriyle incelemeye değer meşhurlardandır.

Gönül kelimesi divan edebiyatı ürünleri olan manzumelerde sıklıkla kullanılır. Aynı şekilde çeşitli ekler alarak veya farklı kelimelerle yan yana gelerek beyit sonlarında redif olarak kullanılır. Redif, sadece divan şiiri için değil Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatına dek bütün geleneklerde şiirin önemli bir parçasını teşkil etmektedir. Öyle ki divan edebiyatı geleneğinde şiirlerin başlığı olmadığı için şiirler, genellikle redif kelime ile adlandırılmaktadır. Redif kelimenin bir diğer önemi ise, şiirdeki konunun onun etrafında şekillenmesidir.

Bu çalışmada, 13. asırdan başlayarak divan edebiyatı üslubuyla kaleme alınmış divanların bulunduğu 20. yüzyıla kadar ulaşılabilen yaklaşık 650 divan içinde 450 farklı divanda 1600'den fazla 'gönül' redifli manzume tespit edilmiş olup bu tespitlerin sayım ve dökümü örneklerle verilmiştir. Yine bu çalışmada manzumelerde kullanılan 'gönül' redifinin gerek tek başına gerekse etrafında kullanılan kelime ve eklerle nasıl bir anlam mecrasına girdiği üzerinde değerlendirmeler yapılmış ve bu değerlendirmeler sayısal verilerle de desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Divan Edebiyatı, Redif, Gönül, Anlam Dünyası.

ABSTRACT

Gönül is frequently used in the written literature of Gokturk Inscriptions which are the first written sources of the Turks and it is defined as the center of emotions in the dictionary. Although there is no concrete organ in the human body as of gonul, it is generally perceived as heart. This word, which is mainly used to describe the situations based on emotions, is an important part of literature. The expression of gonul, which is frequently used in the divan poetry, built with literary arts and having lots of meanings, is one of the concepts worth examining in different aspects.

The word 'Gönül' is often used in poems which are products of divan literature. In the same way, it is used as a redif(repeated voice/word after the rhyme) at the end of the couplet by taking various affixes or by coming together with different words. Redif is an important part of poetry in all traditions not only for divan poetry but also for Turkish literature including the Republican period. In fact, since the poetry in the tradition of divan literature has no title, the poems are usually called redif words. Another importance of the redif word is the subject in the poem that is shaped around it.

In this study, starting from the 13th century, more than 1600 poems themed gonul redif written in divan literature style, 450 different divans in about 650 divans reached to the 20th century, have been identified and the so-called research findings have been illustrated at the same time. Again in this study, some evaluations have been carried out to show how the gonul redif takes on meaning both alone and around the words and affixes used. These evaluations have been supported by numerical data as well.

Keywords: Divan Literature, Redif, Heart, Realm of Meaning.

Giriş

Gönül Kelimesi Üzerine:

Türkçe kökenli olan ve sözlükte “Kalpte olduğu kabul edilen sevgi, istek ve arzuların kaynağı” (Doğan, 2009: 446), “İnsanın manevi varlığının ifadesi, inanç ve hislerimizin kaynağı, önüne geçilemeyen iç kuvveti; kalp, dil” (Doğan, 2011: 619-620) olarak tanımlanan gönül kelimesi, en eski şekliyle ilk olarak Orhun Yazıtları’nda karşımıza çıkmaktadır. Gönül kavramı, Orhun Yazıtları’nda, özellikle Költigin ve Tonyukuk abidelerinde *köngülte*, *köngülteki* ve *könglünçe* biçimlerinde kullanılmıştır. Ayrıca Türk Dil Kurumunun vermiş olduğu ikinci anlam olan “İstek, arzu” şekli de yine ilk kez Orhun Yazıtlarında *könglünçe uduz-*, *könglünçe ay-* şeklinde karşımıza çıkar (Aydın, 1999: 105-106).

Farsça ‘dil’, Arapça ‘kalb’ kelimeleri ile anlamdaş olan gönül kelimesi, Türkçede ve özellikle de şiir dilinde çok farklı anlamlara gelebilmektedir. Türkçeye Arapçadan geçen “kalp” kelimesi daha somut bir olguyken, gönül soyut bir kavram olarak karşımıza çıkar. Kalp vücudun, gönül ise ruhun bir parçasıdır. Kalp ölürse beden ölür ve yaşam son bulurken gönlün ölmesi daha farklı anlamlara gelmektedir. Bu durumu daha müşahhas hale getirmek gerekirse, gönlü ölen bir insan sağlıklı olmasa da yaşamaya devam eder. Bu sebeple farklı dillerde olduklarında anlamdaş sayılacak iki kelime olan *gönül* ve *kalp* kelimeleri Türkçe içinde değerlendirildiğinde farklılaşmaktadır. Bu durum, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde verilecek örnek beyitlerle daha ayrıntılı bir şekilde işlenecektir.

Gerek divan gerek halk şiirinde ve nesrinde gönül, aşkın belirlediği (tecelli ettiği) yerdir. Yaygın bir inanışa göre göğüs kafesinin içinde kalp, kalbin içerisinde gönül, gönlün ortasında da kara bir nokta vardır. Aşkın belirlediği yer *süveyda* veya *sevda* adları verilen bu noktadır. Gönül, aşkın vatanı ve mekânı, mana âleminin ölümsüzdür (Zavotçu, 2018: 245). Gönül, âşkın aşkıyla ilgili her türlü gelişmenin algılandığı yerdir. İnsanın yaşaması için gönle olan ihtiyaç ve can mefhumu gönle daha da önemli bir yer hazırlar (Pala, 2012: 168).

Türk Edebiyatı için ve daha özeldede klasik Türk edebiyatı için gönül kelimesinin önemi oldukça büyüktür. Gönül, insan benliğinin maddi-manevi bütün duyguları yaşadığı tek yerdir. Bazen kalp, bazen ciğer, bazense akıl olan gönül insan vücudunun soyut merkezidir. Beşerî olarak düşünüldüğünde iki farklı cins olan kadın-erkek arasındaki münasebetin ve aşkın yeri gönlüdür. İstenilen, hayal edilen, hissedilen her şey gönlüdedir. Tasavvufî olarak bakıldığında ise insanın var olma sebebi olan aşkın merkezi, mutlak yaratıcının tecelli ettiği ve yaratıcıya ulaşmanın en önemli noktası olan yer gönlüdür.

Klasik Türk şiirinde gönül çok farklı işlevlerde kullanılmış, bazen kötülüklerin ve acının yegâne sebebi olarak görülmüş, bazen dünyanın, feleğin ve sevgilinin eziyetlerine boyun eğen âşık olarak düşünülmüş, bazen de ilahî aşkın yaşandığı bir yer, hatta Kâbe’yle kıyaslanarak Kâbe’ye denk tutulan bir kutsal mekân olarak düşünülmüştür.

Sırr-ı ‘aşkı ben denlü saklarum âhir beni
Eyledün bir âh ile rusvâ-yı âlem ey gönül (Çabuk, 1980: 248).

*Tîg-i yâre yüz tutup yüz pâre oldun ey gönül
El çeküp tîmârdan bî-çâre oldun ey gönül* (Seyhan, 2000: 495).

*Gazâlân-i harîmüm dil-berün çeşmânıdır Sâmî
Zemîn-i şehri-tende Ka’be-i ma’ûrdur gönlüm* (Kutlar, 2004: 353).

Birçok söz sanatı gönül kelimesi üzerinde kurulmuş ve klasik Türk şiirinin yapıtaşı olan pek çok mazmun bu kelime üzerinden meydana getirilmiştir. Şairin şiirini oluştururken kullandığı en önemli malzemelerden biri gönüldür. Gönül bazen ‘*manevi yolun yolcusu, sevgili yolundaki âşığın yoldaşı, sürekli sevgiliye kavuşmak için uğraşan âşık vb.*’ olarak tecrid edilmiş, bazen ‘*divane, avare, sarhoş, akli gitmiş bir mecnun, düşkün vb.*’ olarak teşhis edilmiş, bazen de ‘*bir gam evi, meyhane, büyük sırların saklandığı yer, yaratıcının tecelli ettiği saf mekân, âşığın Kâbe’si vb.*’ olarak teşbih edilmiştir. Öyle ki bu kelimeyle söz sanatlarının yanı sıra birçok deyim ve atasözü oluşturulmuş ve yüzyıllarca unutulmayan irâd-i meseller/ irsal-i meseller meydana getirilmiştir:

*Yoldaş olalum ikimüz
Gel dosta gidelüm gönül
Hâldaş olalum ikimüz
Gel dosta gidelüm gönül* (Tatçı, 1990: 127)

*Dostum beni ündedi benden yana gel didi
Yoldaş oluban bile gitme misin iy gönül* (Akay, 1996: 132).

*İftirâk-ı vuslat-ı cânâna doymaz gönlümüz
İhtirâk-ı âteş-i hicrâna doymaz gönlümüz* (Pala, 1983: 226).

*Sen tecellî Tûrusun envâr-ı Hak görmeklige
Şüphesiz âyine-i kent-i nümâsın ey gönül* (Özdemir, 1996: 179).

*Tâ bezm-i ezelde dil içmişdi şarâb-ı ‘aşk
Bu âna dek ol câmun mestânesidür gönlüm* (Kaya, 2009: 689).

*Nükte-i esrâr-ı ‘aşkun gayb-dânidur gönül
Âlemüñ gencîne-i râz-ı nihânıdur gönül* (Karayazı, 2012: 757).

Klasik Türk şiirinin hayal dünyasının da büyük ölçüde bu kelimenin etkisi altında olduğunu söylemek mümkündür. Sevgilinin zincire benzeyen saçında tutsak olan gönüldür, aynı şekilde sevgilinin saçının darağacına asılan idam mahkûmu yine odur. Sevgiliye duyulan kavuşma isteği ile yanıp tutuşan, kebab olup her türlü cefa ve eziyet okunun hedef tahtası olan gönüldür. Bazen göğüs kafesinin içinde bir tutsak, bazen sevgilinin emrine amade bir köle, bazen de kapı kapı dolaşan bir dilencidir. Bu hakirliğine rağmen söz dinlemeyen, kendisine emanet edilmiş olan delilik sırrını açık eden, âşıktan bağımsız bir güzele meftun olan asi varlık da yine gönüldür. Yine bazen insanoğlunun kirlettiği paslı bir ayna, bazen de kişinin aksini net bir şekilde göreceği berrak bir sudur. İlahi kıymet bakımından Kâbe’ye denktir. Yere ve göğe, hatta kâinata bile sığmayan yaratıcının tecelli ettiği yerdir.

*Saçı bendinde kalmış nâ-tüvân bir bendedür gönlüm
Benüm ol serv-i âzâdum sanur kim bendedür gönlüm* (Aydın, 1989: 435).

*Zülf-i Leylâsı seni bende kodı çün Mecnûn
Leb-i Şîrîni seni eyledi Ferhâd gönül* (Kırkılıç, 1985: 163).

*Mâ-hazar hayl-i hayâl-i gamze-i dildâr için
Sîne tennûrında pişmiş tâze büryândur gönül* (Pomakoğlu, 2013: 178).

*Dest-i cevr ile Halîlüm hazer it yakma sakın
Kible-i ehl-i Safâ Kâbe-i ulyâdur dil* (Mermer, 2004: 232).

*Çarh yayından kaçan atılsa mihnet okları
Sîne meydânında dikilmiş nişândur gönül* (Çabuk, 1980: 247).

*Pervâza eylerken heves cismi ana oldu kafes
Eğlenmez oldu bir nefes âvâre gönlüm n'eyleyem* (Coşkun, 2001: 301).

*Bu gönül 'ışk işini kend'özine kâr idinür
Bir cefâ-kârı bulur kanda-y-ısa yâr idinür
Gel anı sevme diyecek bizi agyâr idinür
Gönül ey vây gönül vây gönül ey vây gönül* (Demirel, 1996: 130).

*Sırrını cândan nihân itmek dilersin ey gönül
Râz-ı pinhâmı 'ayân itmek dilersin ey gönül* (Yıldız, 2002: 258).

*Düşmege ol dâm-ı zülfe dâne-i hâli körüp
Niçe kim zîrek kuş olsang kılma ragbet ay köngül*

(Gençtürk Demircioğlu, 2002: 394).

*Efsâne kılıp 'aklımı âvâre eyleyen
Râz-ı nihânım 'âleme destân eden gönül* (Sever, 2016: 172).

*Şâhid-i gayb anda her lahza tecellî gösterür
'Âlem-i sûretde mir'ât-ı mücellâdur gönül* (Karlitepe, 2007: 343).

*İndirüp Hak ana ilhâm Tûr-ı ma'nâ olunup
Cân Musâsına tecellihâne oldu bu gönül* (Karaman, 1988: 245).

İnsanın ruhsal acısının yeri gönüldür. Bu acı bazen sevgiliden ayrı kalmaktan dolayı hissedilir, bazen sevgilinin âşığa yaptıkları yüzünden hissedilir, bazense gönlün, âşıktan habersiz, söz dinlemeyip asi davranması yüzünden çekilir. Âşık çoğu zaman bu acı karşısında çaresiz kalır ve gönlünün bir kebab gibi pişmesine engel olamaz.

*Düştü hayfâ yine bir şûh-ı sitemkâra gönül
Neyleyem derdüne ben çâre ne bî-çâre gönül* (Gülhan, 1996: 445).

Gönül, aşk şarabı içip sarhoş olmuş bir avaredir. Sevgilinin saçının lülesine bağlanmış, ayaklarına zincirler vurulmuş bir divanedir. Kimi zaman şairin ve âşığın bizzat kendisidir. Kimi zamansa âşığın yani şairin laflarıyla terbiye etmeye çalıştıkları nefistir. Bazen tövbeye niyeti olmayan bir günahkâr bazense tövbe etmeye niyetli bir derviştir ve hakikate ulaşmak isteyen âşığın yoldaşdır. Gönül,

duyguların ve isteklerin merkezi olduğu için, şairin kendi istemediği şeyleri yapma dediği de yine gönüldür. Zira insanın duygularının merkezi gönüldür.

*Mest-i câm-ı ‘aşk olup diyeler ki ene’l-hakk söyliye
Evlîyâ bezminde ki şol câm-ı bî-temennâ ister gönümüz* (Küçük, 2008: 109)

*Düşeli halka-i zülf-i ruh-ı cânâna gönül
Oldı zencîr ile bağlamalı divâne gönül* (Ersoy, 2013:198)

*Sanki bugün geldin-idi ‘âleme
Doymadun usanmadun vahşî gönül vahşî gönül* (Özmen, 2007: 65).

*Gül yüzünde görelî zülf-i semen-sây gönül
Kuru sevdâda yeler bî-ser ü pây gönül
Demedim mi sana dalaşma ana hay gönül
Vay gönül vay bu gönül vay gönül ey vay gönül* (Tarlan, 1992: 201).

Gönül, tek amacı Allah’a ulaşmak olan ve bu amaçla seyr-i süluka giren derviştir. Bu yolda gönül, benlikten vazgeçip hiç olmayı kabul edendir. Her eziyete boyun eğip, Hak yolunda bükülmeyi adet edinendir. Bazen gönül, bir bütünden, sevgilinin bir hamlesiyle bin parça olabilir. Bazense insan vücudunun bir parçası iken, Allah’a ulaşabilir. Böylece birken çok, çokken de bir olabilmeyi başarabilmektedir.

*Dünyenin ehlinden usandı gönül
Gaflet uykusundan uyandı gönül
Hakkı incitmekten utandı gönül
Hakka döndü Hakka dayandı gönül* (Ayan, 1990: 414).

*Asar her rişte-i zülfüne bin cân
Bir iken bilmenem çend oldı gönlüm* (Kahraman, 1989: 289).

Şair, içinde bulunduğu durumdan çoğunlukla gönlünü sorumlu tutar. Bundan dolayı ahlânıp vahlandığı da gönüldür. Gönül, âşık tarafından sevgilinin mahallesine toprak olarak serilmek istenendir.

*‘İşkî yâr ile olub şeydâ gönül
Eylemezsin kimseden pervâ gönül
Nideyim uslanmadun aslâ gönül
Ey gönül şeydâ gönül rüsvâ gönül* (Burmaoğlu, 1983: 166).

*Tekebbürden beri gerd-i riyâdan pâkdür gönlüm
Yolunda pâyimâl olmuş bir avuç hâkdur gönlüm* (Tarlan, 1945:276).

Gönül, vücut ülkesinin sultanıdır. Bazen insanın içine saklanmış bir hazine, bazense hakikat sırlarının içinde bulunduğu hazinenin saklandığı viranedir.

*Rûh müftî ‘akl kadı nefis şahnesi olup
Bil ki bu taht-ı vücûdunda ulu sultândur gönül* (Candan, 2012: 262).

*Mahabbet küncinün bir mesken-i virânıdır gönlüm
Melâhat bir vilâyetdür anun sultânıdır gönlüm* (Aksoyak, 1992: 1042).

*Gönül genc-i hakikatle toludur
Gönüldür hâzen-i envâr-ı rahmet* (Özenç, 2008: 52).

Bir şiirde kullanılan bir redifin onu kullanan şaire özgü olmadığını, birçok şair tarafından yüzyıllarca kullanılabildiği hatırd tutarak şiirlerde kullanılan redifler üzerinden o dönemin şiir anlayışı ve yapısı üzerinde değerlendirme yapmak mümkün olabilmektedir. Bu sayede belki de yüzyıllar arası konu ve tema bakımından bütün bir edebiyatın mukayesesi söz konusu olabilmektedir.

İşte bu yönüyle klasik Türk şiiri için redifin edebiyat araştırmacıları için değeri oldukça önem arz etmektedir. Aruz, şiire bir disiplin, bir ahenk ve bir ritim katarken, kafiye cümle sonlarındaki uyumu sağlayarak yapısal bir bütünlük sağlamaktadır. Tüm bunlara ek olarak redif ise şiirde yine ahenk ve yapısal bütünlüğü sağlamakla beraber aruzdan ve kafiyeden farklı olarak şiirin bütününde konu birliği de sağlamaktadır. Redif, tek başına herhangi bir kelime gibi gözükse de şiirin bütününde ön plana çıkan, şiirde bir anlam kompozisyonunu oluşturan önemli bir görevi üstlenmektedir. Bunların ötesinde şayet redif, isim değil de bir fiilden oluşuyorsa manzumede anlatılmak istenen bütün aksiyonlar redifte anlam kazanır. Eğer redif isimden oluşuyor ise şiirdeki olayı yaşayan muhakkak rediftir. Nitekim redif olarak seçilen kelime genellikle sanat uygulamaya müsait bir kelime olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gönül Redifi Üzerine

Gönül, Türk edebiyatının sadece bir döneminde değil, ilk yazılı edebi eserlerden günümüze kadar kullanılagelen şiirin çok önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Klasik Türk edebiyatı sahasında çalışma yapmış pek çok araştırmacının konu edindiği ve çeşitli yönleriyle ele aldığı gönül kavramı bazen karşımıza doğrudan bir mazmun olarak çıkarken, bazen de birçok mazmunu meydana getiren bir kelime olarak ön plana çıktığı görülür.

Gönül kelimesinin şiir içindeki yerinin oldukça geniş olmasıyla beraber redif olarak kullanılması da oldukça yaygındır. Divan şiirinin başlangıcı kabul edilen dönem olan 13. asırdan son divan şairlerine kadarki dönemde bu kelimeyi redif olarak kullanmayan şair çok azdır. Bazen gönül bazense 'dil' olarak kullanılmış olsa da iki kelimenin anlam çerçevesi aynıdır. Bunlardan hareketle divan şiirinde bir âşık olarak tanıdığımız şairin şiirini de gönül şiiri olarak değerlendirmek mümkündür. Aşağıdaki incelemeler neticesinde elde edilen verilerin değerlendirilmesiyle ulaşılan sonuç da bu durumu destekler niteliktedir.

Bir şiirde redifin tekrar etmesi, divan edebiyatında anlamın beyit içinde tamamlandığı, yani anlamın bir beyitle tamamlandığı algısını reddeder. Çünkü birçok hayalin sığdırılabildiği bir şiirde anlamı toplayan ve şiirde bütünlük oluşturan redif kelimedir. Nitekim bir gazelin tüm beyitleri arasında bir anlam bütünlüğünün bulunması olarak tarif edilebilen yek-âhenk gazel çeşidine bakıldığında redifin önemli bir pozisyona sahip olduğu görülmektedir (Dilçin, 2013: 117; Saraç, 2011: 49). Gönül redifli şiirler incelendiğinde anlamın beyitten beyite değişmediğini, hayallerin dahi yüzyıl boyunca aşırı derecede değişmeden kendini koruduğunu görmek mümkündür.

Divan şiirinin temel nazım şekillerinden biri olan gazelin anlamının gazelde kullanılan redif kelimesinin anlamıyla yakından ilgisi vardır. Özellikle de kelime redifler gazelin "yek-âhenk" ya da "yek-âvâz" olmasına yardımcı olabilecek niteliklere sahiptir. Divan edebiyatının kuruluş dönemlerinde kelime rediflerin daha çok tercih edildiği yapılan araştırmalar sonucunda ortaya konulmuştur. Anlam

bütünlüğü olan gazeller daha başarılı ve değerli kabul edildiği için kelime redifler de anlam bütünlüğüne katkıda bulunduğundan gazelde kelime redifle anlam bütünlüğü birlikte düşünülmüştür (Batislam, 2017: 44).

Gönül, vücudun merkezi olan kalptedir ve bundan dolayı da aşkın merkezidir. Yaratıcının tecelli ettiği yerdir. Bu sebeptendir ki şiirin de merkezi olan redif ile buluşunca ortaya mükemmel sanatlar çıkabilmektedir. Öyle ki gönül bazen zavallı, çaresiz ve fakir bir dilenci olarak karşımıza çıkarken bazen de asi ve söz dinlemez biri olarak çıkabilmektedir. Bu durumda şair kimi zaman övünür kimi zamansa bu durumdan şikâyet eder. Aşk elemiyle öyle bir hal alır ki ne zaman ne yaptığı belli olmayan bir divane olur.

*Mü'minin kalbidir Allah'ın evi bilmez misin
Ka'be-i zemzem dahi Merve Safâsın ey gönül* (Özdemir, 1996: 179).

*İster ki hâk-i pâyine yüz süre sen şehün
Müşkil budur ki hâlini bilmez gedâ gönül* (Demirel, 1996: 133).

*Dâ'imâ 'aşkı çekib kanmazsın
Hâlini yâre dahi anmazsın
Sitem-i 'aşka da katlanmazsın
A gönül sen niçin uslanmazsın* (Kürkçüoğlu, 2004: 227).

*Gâh olur bülbül gibi nâlân olursun ey gönül
Gâh olur kim gül gibi handân olursun ey gönül* (Karaman, 1988: 254).

*Mahv-ı vücûd 'âşka bir başka zevkdür
Yaksa kül itse cismünü nâr-ı şerâr-ı dil* (Hamami, 2001: 157).

*Âzâdedür zamâne gamından söz eylemez
Oldı gedâ iken başına pâdşâ gönül* (Tanrıbuyurdu, 2012: 255).

*Dimedim mi sana gönül itme nazâr hûbâna
Tutmadın sözümi düşdün bu misilli hicrâna
Bu ciğerim yanuban döndi âteş-i sûzâna
Ey gönül âh gönül 'aşk ile şeydâ gönül
Neyleyim sen beni itdin 'âleme rüsvây gönül* (Ceylan, 1999: 240).

Yine aynı gönül, bazen aşkın sırlarının saklandığı gizli bir hazine olarak sunulurken bazen de sırları ifşa eden bir fitne olarak eleştirilmektedir. Bazen kibirli, kendini beğenmiş olarak da karşımıza çıkan gönül, bu yönüyle muhatabını hiçe sayan asi biri olarak sunulmakta olduğu görülür. Yine gönül, bazen bir meyhane veya meyhane ehli, bazen de tekkeye yönelen bir derviş olarak telakki edilmektedir. İşte tüm bu anlam zenginliğiyle gönül ve gönül redifi, birçok manayı içinde barındıran, hatta aynı anlam içinde tezat oluşturacak tasvirler meydana getiren şiirin ve şairin vazgeçilmez bir malzemesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

*Ey Umer, bildim, şununçün istirâhat sende yok
Cisminnin esirisin rûhka riâet sende yok
Etti idrâkine zâra kabiliyet sende yok
İsti'dâd köstermege imkân ve kuvvet sende yok
Ne bu halkka yaradın ne halktan utandın gonul*

Ne bu nefis insâfa geldi ne sen uslandın gonul (İbraev, 2007: 182).

*El irişmez harem-i hâs-ı ledünnîdür kim
Künc-i mahfûz-i yed-i kudret-i mevlâdur dil* (Kaya, 1999: 458).

*Sırr-ı 'aşkı saklar idüm sinede cânım gibi
Neyleyeyim bu âh ü zârile ayân eyler gönül* (Çabuk, 1980: 247).

*Gerçi kalmadı yaşum diyü ciger kanın döker
İy Mu 'idî hiç inanmak olmaz âl eyler gönül* (Tanrıbuyurdu, 2012: 254).

*Bezm-i 'ışkun sâkiyâ mey-hânesidür bu gönül
Lî-ma'allâh hamrinün hum-hânesidür bu gönül* (Coşkun, 2001: 268).

*Sanma 'id-ı vuslat-ı cânâna geldün ey gönül
Tekye-geh-i dehre sen kurbâna geldün ey gönül* (Seyhan, 2000: 497).

*Gâh vîrân ü gehî şâd ü gehî mest ü harâb
Yârı agyâr ile fark eylemeyen gönlümdür* (Koçak, 1996: 265).

Birçok edebi sanata malzeme olan gönül, şiirlerde çeşitli hallerde karşımıza çıkar. Redif olarak kullanılan gönül kelimesi en çok istiare yoluyla kişileştirilir. Hatta genel olarak bütün manzumelerde kişileştirildiği söylenebilir. İstiare sanatını takip eden ve aşırı derecede kullanılan bir diğer edebi sanat ise teşbih sanatıdır. Gönül, ağırlıklı olarak dalgalı olması, coşuyor olması, ucu bucağı olmaması yönünden bir denize veya okyanusa benzetilir. Bazense deniz olan aşk olur ve gönül o denizdeki gemi olur. Bazen şarabın kendisi, bazen bir meyhane bazense şarabın yapılıp satıldığı küp evidir. Asi ve yabancı kuşların, Hüma'nın ve Simurg'un yuvasıdır. Bazense bizzat bu kuşların kendisidir. Sevgilinin kölesi, dilencisidir. Aşk mumunun etrafında dönüp kanadını yakan pervanedir. İlahi âlemin ve Yaratıcının tecelli ettiği aynadır. Gönül, Elest gününde Allah'ın insana vermiş olduğu bir hazinedir, gizli sırdır. Mecnun'dur, Ferhat'tır.

*Yine deryâ gibi 'ışk ile coşdun gönlüm n'eyleyem
Hevâ-yı 'ışka sen uydun olaşdun gönlüm n'eyleyem* (Coşkun, 2001: 30)

*Her nefes eyler tulû' andan hakikat ahteri
Şöyle benzer kim hakâyîk âşiyânıdır gönül* (Çabuk, 1980: 249)

*'Âlem içre ger kişi sâhib-dil olsa kesb ile
'Aşkiye rûz-ı ezel Hakkun 'atâsıdır gönül* (Pala, 1983: 287).

Gönül çeşitli deyimlerde ve atasözlerinde geçmekte ve redif olarak kullanılmaktadır. En fazla kullanılan deyim, 'gönül vermek'tir. Âşık olmak anlamına gelen ifade de aynı zamanda gönül, sevgiliye sunulan ve sevgilinin dilediği gibi muamele edebileceği bir hediye anlamı da vardır. Gönül vermek ifadesi hem mecaz hem de gerçek anlamıyla kullanılarak kinaye de oluşturur. Bunların dışında gönül, muradına erer, gözünü açar, el çeker, elden çıkar ve elden çıkarır. Ayrıca gönlün yerinde yeller eser. Şiirlerde göz görmeyince gönül katlanır, gözden uzak olan gönülden de uzak olur. Âşık ne isterse istesin bunu gönülden istemelidir.

'Aşka düşdüm bir vefâsız yâre virdim gönlümü

Gamzesi câdû gözi sehhâre virdim gönlümi (Gül, 2000: 81).

Aç gözün dinle sözüm dâyim hamûş ol ey gönül
Gâh gûş-ı çeşm gâhî çeşm-i gûş ol ey gönül (Karayazı, 2012: 761).

İtme hevâ-yi serv ile kaddin heves gönül
Bu ârzûdan el çek ol ümmîdi kes gönül (Tarlan, 1992: 298).

Redif kelimeyi cinaslı bir şekilde kullanan şairler tek bir redifi çift redif gibi kullandıkları da olmuştur. Böylelikle şairler, cinas yardımıyla aynı redifle farklı anlamları kastedebilme olanağına sahip olmuştur. (Aydemir-Çeltik, 2008a: 7-17). Çalışmamızdaki gönül kelimesi bu duruma örnek teşkil etmese de 'dil' kelimesi ile rediflenmiş şiirlerde cinaslı kullanıma örnek bulunabilir. Gazeller incelendiği zaman, şairlerin çok çeşitli redif ve kafiye kullanımlarına başvurdukları görülür. Bu değişik kafiye uygulamalarından birisi de kafiye veya redifin ikilemelerden meydana geldiği örneklerdir (Aydemir-Çeltik, 2009: 80).

Aşağıdaki örnekte 'dil' kelimesi hem cinaslı kullanılmış hem de ikileme redife örnek teşkil etmiştir (Aydemir-Çeltik, 2009: 83).

Şevk-i hüsnün sûz-ı aşkum berk urur dilden dile
Ol sebebden düşmezüz rüsvây olup dilden dile

Redif kelime çoğunlukla beyitlerin ikinci mısralarında tekrar ediyor olsa da bazen şiirlerde beyitlerin ilk başlarında da yer alabilmektedir. Klasik kafiye anlayışı redifi sadece kafiye sonlarında arar, mısra başındaki redifleri ise tekrar olarak kabul eder. Bununla beraber mısra başında olan ön kafiye kabul eder. Mısra başında ön kafiye olabileceği gibi redif de olabilir. Çünkü redifin işlev bakımından kafiyeden farkı yoktur. Bundan dolayı redifin tanımı genişletilmeli ve bu tekrarlar tekrar denilmekle beraber mısra başı redif/ön redif de söylenebilir (Aydemir-Çeltik, 2008b: 193). Kelime tekrarları bazen her mısraın başında yer alır, bazen de beyitlerin birinci veya ikinci mısralarında bulunur. Mısra başındaki kelimelerin mısra içlerinde ve ana redifle uyumlu olarak tekrarlandığı da görülür (Aydemir-Çeltik, 2008b: 210).

Gönüldür şâhbâz-ı dest-i kudret
Gönüldür beyt ü ma'mûr-ı hüviyyet

Gönül genc-i hakikatle doludur
Gönüldür hâzin-i envâr-ı rahmet (Özenç, 2008: 52).

Bunların yanında Murabba, musammat, şarkı ve ilahi gibi nazım şekilleri ve türlerinde ise nakarat kısmı ile beraber tekrar eden kelimeleri de redif olarak değerlendirmek mümkündür.

Bahârın vakti geldi gonca geldi
Gönüller cümle vakt-i zevki buldı
Hezârı gülşenün feryâda geldi
Açıl gönlüm güli güller açıldı

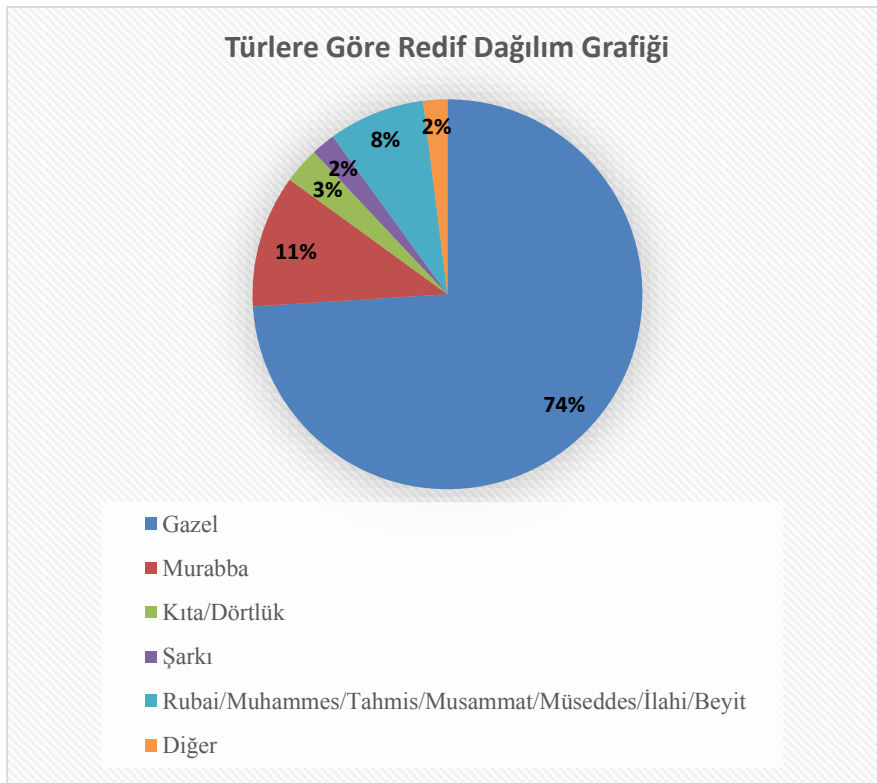
Çemen ezhâr ile oldı müzeyyen
Olup hûş u tuyûrun cümlesi şen
Gülüp açılmadun âyâ niçün sen

Açıl gönülüm güli güller açıldı (Şengün, 2006: 471-472).

Bunların dışında redif bazen bir kelime grubundan oluşabilmektedir. Bu tür kalıplarda vurgu genellikle gönül kelimesindedir.

Garik-i bahr-i gafletdür gönül lutf eyle yâ Rabbî
Harik-i nâr-ı firkatdür gönül lutf eyle yâ Rabbî (Şengün, 2006: 827).

Tarafımızca taranan yaklaşık 650 divan arasından 450 divanda gönül redifine denk gelinmiştir. Çalışmamızda 13 ile 20. yüzyıllar arasına ait divanlar taranmış ve gönül redifli manzumeler tespit edilmiştir. Gönül kelimesi redif olarak en çok gazel nazım biçiminde kullanılmaktadır. Gazelden sonra en çok karşımıza çıktığı biçim ise murabba'dır. Bu iki nazım şekli haricinde taranan divanlarda karşımıza çıkan türler ve biçimler şunlardır; kıta/dörtlük, muhammes, tahmis, tuyuğ, rubai, kaside, musamma, müseddes, şarkı, ilahi, koşma, mersiye, semai, tarih, muamma, terci-i bend ve beyitler. Bu durumla ilgili tespitlerimizin istatistiki dökümü aşağıdaki gibidir:

Manzumelerde kullanılan redifleri gönül ve dil şeklinde sınıflandırabiliriz. Çoğunlukla redif gönül kelimesi ile kurulur. Bunun dışında Farsçadan Türkçeye geçmiş olan 'dil' kelimesi de gönül anlamına geldiği için değerlendirmeye alınmıştır. Aşağıdaki tabloda manzumelerde ağırlıklı olarak kullanılmış redifler verilmiştir.

Redif	Divanlarda Kullanım Sayısı
... gönül	471

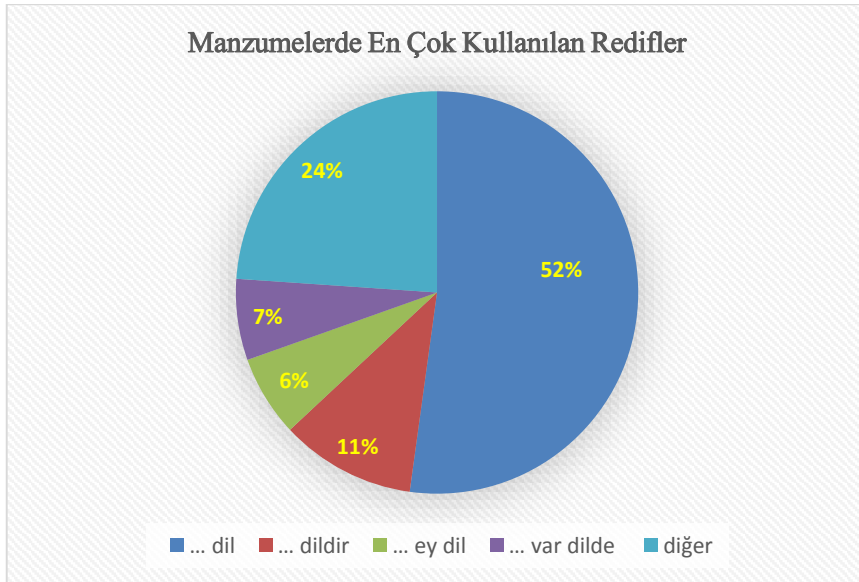
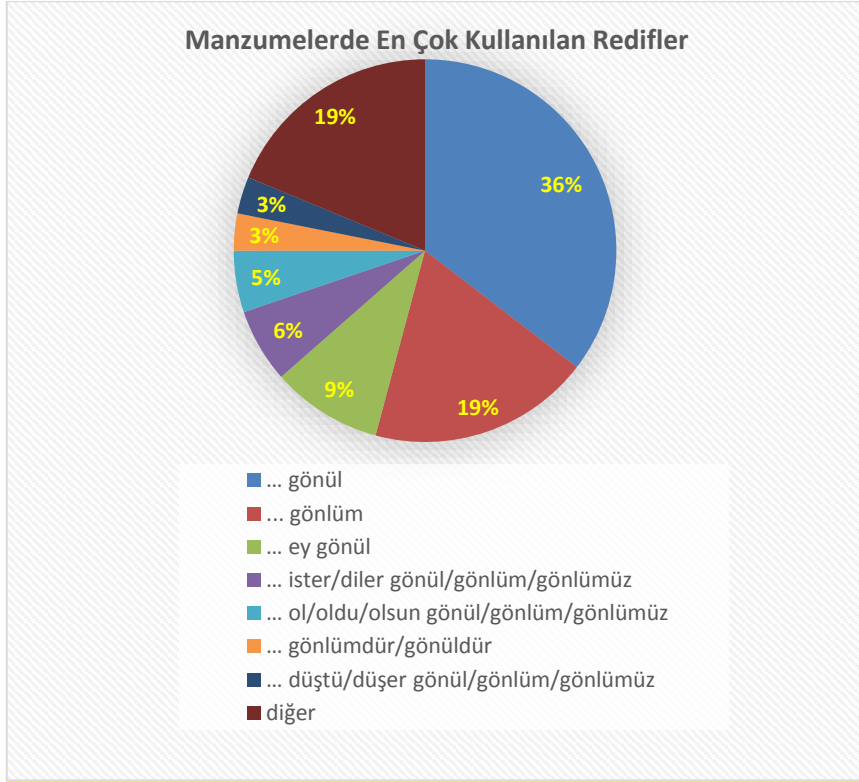
... ey gönül	126
... gönlüm	259
... ister/diler gönül/gönlüm/gönlümüz	83
... düştü/düşer gönül/gönlüm/gönlümüz	44
... ol/olan/olur/oldu/olsun gönül/gönlüm	77
... verdim/saldım gönlümü	23
... eyler/eder/eyle gönül	21
... neylesin/ neyler gönül/gönlüm	21
... gönlümüz	24
... gönüldür/ gönlümdür	40
... gönülден	14
Gönül kelimesinin diğer kullanımları	172
... dil	129
... ey dil	18
... dildir	29
... var dilde	19
Dil kelimesinin diğer kullanımları	59
Gönül/Dil Redifli Toplam Manzume Sayısı	1629

Yukarıda da görüldüğü gibi redif kelimemizin manzumelerde en çok kullanılan şekli eksiz halidir. Bu kullanımı takip eden ikinci kullanım kelimenin birinci tekil şahıs eki almış hali olan 'gönlüm' şeklindedir. Gönül redifi bunların dışında *ister, diler gönül/gönlüm/gönlümüz* şeklinde; *düşer, düştü gönül/gönlüm/gönlümüz* şeklinde; *eyler/eder/eyle gönül* şeklinde ve *neyler/neylesin gönül/gönlüm* şeklinde kullanılarak istiare yoluyla kişileştirilir. Gönül, ebedi âlemden dünyaya düşen bir insan, sevgilinin çenesinin gamzesindeki çukura düşen bir âşık; sevgilinin lütfunu bekleyen bir zavallı, Allah'a kavuşmayı arzulayan bir dervişdir. Çaresiz olan gönül ne edeceğini bilmez, o gönlün sahibi de gönlünün haline çare bulamaz. Çoğu manzumede de gönle seslenme söz konusudur. *Ey gönül, ey gönlüm, ey dil* vb. şekilde oluşturulan redifte; âşık olan şair gönlüne seslenir. Genellikle şair gönlüne seslenerek ona nasihat verir, istediği şeylere ulaşması için yapması gerekenleri söyler. *Gönlümüz* şeklinde de kullanılan redif kelimedede dikkat çekici olan birinci çoğul şahıs ekidir. Bu ifadede kast edilen âşığın gönlü ve kendisi gibi âşık olanların gönlüdür. Aynı yolun yolcusu olan âşıkların gönülleri de birbirinden farklı değildir.

İstikâmet eyleyüp düşme sekâmet semtine
Key sakın olma Rahîmîveş günehkâr ey gönül (Mermer, 2004: 234).

Mecnûn-vâr oldık bugün Leylâyı ister gönlümüz
Rûz u şeb hayrân olup Mevlâyı ister gönlümüz (Küçük, 2008: 109).

Yukarıdaki verileri istatistiki olursak şu şekilde göstermek mümkündür:

Sonuç

Klasik Türk edebiyatı şairleri için vazgeçilmez unsurlar arasında ölçü, kafiye ve redif en başta gelmektedir. Bunların noksanlığı veya kusurlu olması manzumenin manasını gölgede bırakıp şiir olarak kabul edilmesini engelleyecek kadar eleştiri konusu olmuştur. Divan şiirinde gönül kavramı gerek beyit içerisinde gerekse redif olarak sıklıkla kullanılmıştır. Bu durum, gönül kavramının hem beşeri hem de tasavvufi pek çok anlama gelebilmesinden kaynaklandığı muhakkaktır. Bu çalışmada 13. asırdan başlayarak divan edebiyatı üslubuyla kaleme alınmış divanların bulunduğu 20. yüzyıla kadar ulaşabildiğimiz ve tarama imkanı bulabildiğimiz yaklaşık 650 divan içinde en az 450 farklı divanda gönül/dil redifi tespit edilerek incelenmiştir. Bu zaman dilimi içinde ulaşılabilen divanlarda 1600 küsur gönül/dil redifli manzume tespit edilmiştir.

Yapılan incelemelerde “gönül” redifinin sadece bu kelimeyle değil farklı kelime ve kelime gruplarıyla redif olabildiği ortaya çıkmıştır. Öyle ki tek başına kullanıldığında bile çeşitli anlamlara gelebilen gönül kavramı gerek şahıs ekleri gerekse çekim ekleri aldığında anlamı daha fazla çeşitlendiği ortaya çıkmıştır. İncelenen divanlarda gönül kavramının farklı ekler alarak veya kelime grubu oluşturarak toplamda 90’den fazla farklı ifade oluşturduğu görülmüştür. Öyle ki gönül bazen zavallı, çaresiz ve fakir bir dilenci olarak karşımıza çıkarken bazen de haylaz, söz dinlemez bir çocuk olarak çıkmıştır. Bu durumda şair kimi zaman övünür kimi zamansa bu durumdan şikâyet eder. Bazen kibirli, kendini beğenmiş olarak da karşımıza çıkan gönül, bu yönüyle muhatabını hiçe sayan asi biri olarak sunulmuştur. Yine aynı gönlün bazen aşkın sırlarının saklandığı gizli bir hazine olarak sunulurken bazen de sırları ifşa eden bir dedikoducu olarak eleştirilmiştir. Yine gönül, bazen bir meyhane bazen de bir tekke olarak telakki edildiği de tespit edilmiştir. İşte tüm bu anlam zenginliğiyle gönül ve gönül redifi, birçok manayı içinde barındıran, hatta aynı anlam içinde tezat oluşturacak tasvirler meydana getiren şiirin ve şairin vazgeçilmez bir malzemesi olarak karşımıza çıkmıştır.

Yaptığımız incelemelerde gönül kavramı, etrafında bulunan kavramlarla 100’e yakın farklı anlamlara geldiği tespit edilmiştir. Buna gönül ile anlamdaş olan “dil” kelimesi ve kullanımları da eklendiğinde bu sayı 120’nin üstüne çıkmaktadır. Bu kullanımlarda gönül, bazen bir hayvan (kuş, köpek, Hüma, Anka vb.), bazen bir mekân (meyhane, tekke, Kâbe, ev vb.), bazen tabiatın bir parçası (deniz, okyanus, toprak, ateş, pervane vb.), bazen bir nesne (mum, kapı, ayna, hazine vb.), bazen bir insan (derviş, sarhoş, deli, dertli, utanmaz vb.) bazense bir damla kan veya Allah’ın insana verdiği bir hediye olur. İşte saydığımız tüm bu anlam çeşitliliğiyle Türkçe bir kelime olan gönül kavramı, Arapçadaki ‘kalp’ gibi tek bir anlama hasredilecek bir kavram olmadığı, etrafında bulunan kelime ve eklerle çok geniş bir anlam yelpazesine sahip olduğu bu incelemeyle ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

- Akay, Mehmet. (1996), *İbrahim Gülşeni'nin Divanı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Konya.
- Aksoyak, İsmail Hakkı. (1999), *Gelibolulu Mustafa Ali ve Divanlarının Tenkitli Metni*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara.
- Ayan, Hüseyin. (1990), *Nesimi Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Aydemir, Yaşar. (2000), *Behiştî Divanı: Behiştî, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Aydemir, Yaşar; Çeltik, Halil. (2005), Redife Farklı Bir Bakış: Çift/Çapraz Redifle Yazılmış Tek Kafiyeli Şiirler", *Bilig*, S.33, s. 167-188.
- Aydemir, Yaşar; Çeltik, Halil. (2008a), Gazelde Cinaslı Çift Redif Kullanımı. *İlmi Araştırmalar-Dil ve Edebiyat İncelemeleri*, S.16, s.7-17.
- Aydemir, Yaşar; Çeltik, Halil. (2008b), Redife Farklı Bir Bakış: Divan Şiirinde Ön Kafiye ve Ön Redif. *Bilig*, S.46, s.193-214.
- Aydemir, Yaşar; Çeltik, Halil. (2009), Gazelde İkileme Redif Ve İkileme Kafiye, *Turkish Studies*, S.4/2, s.79-118.
- Aydın, Mehmet. (1999), "Gönül Kelimesi Üzerine", *Türk Dili*, S. 566, Şubat 1999, s. 104-109.
- Batıslam, Hanife İslam. (2017), Gazelde Redif-Anlam İlgisi Bağlamında Sehî'nin Kadeh Redifli Gazeli, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, S.3, s.44-45.
- Burmaoğlu, Hamit Bilen. (1983), *Lâmi'î Çelebi Divanı*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Erzurum.
- Candan, Gülşen. (2012), *Senî Ali Divanı*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Ceylan, Murat. (1999), *Ahmed Suzi Divanının Edisyon Kritiği*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- Coşkun, Ali Osman. (2001), *Abdulahad Nuri Divanı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Çabuk, Vahit. (1980), *Divan-ı Muhibbi*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.
- Demircioğlu Gençtürk, Tülay. (2002), *Cemilî Divanı İnceleme- Metin- Sözlük*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul.
- Demirel, Mustafa. (1996), *İbn-i Kemal Divanı*, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- Dilçin, Cem. (2013), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, (10. baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Doğan, Ahmet. (2009), *Büyük Türkçe Sözlük*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Doğan, Mehmet. (2011), "Gönül", *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*, C. 24, Yazar Yayınları, Ankara.
- Eren, Aysun. (2013), "Klasik Türk Şiirinde Güzelden Gazele 'Gönül' Güzergahı", *Ahmet Atilla Şentürk Armağanı*, Akademik Kitaplar, İstanbul.
- Ersoy, Ersen. (2013), *Azîzî Divânı*, Akademi Titiz Yayınları, İstanbul.
- Gülhan, Abdülkerim. (1996), *Hakani Mehmed Bey, Hayatı, Eserleri, Ebedi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara.
- Gül, Tayyar. (2000), *Divan-ı Şahi*, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.

- Hamami, Erdal. (2001), *Rami Divanı, Abdurrahman Rami Çelebi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İbraev, Mirlan. (2007), *Aşık Ömer'in Taşkent'te Basılmış Divanı Üzerine Bir İnceleme*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Kahraman, Bahattin. (1989), *Arşi Divanının Tenkidli Metni I-II.*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Karaman Nomer, Nihal. (1988), *Cemali ve Divanının Tenkidli Metni*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul.
- Karayazı, Nurgül. (2012), *17. Yüzyıl Şairi Ahmed Yari Divanı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul.
- Karlıtepe, Mustafa. (2007), *Kelâmî Divanı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kaya, Ayşe. (1999), *Divan-ı Selami*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- Kırkkılıç, Ahmet. (1985), *Sultan Üçüncü Murad (Muradî) Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Erzurum.
- Koçak, Aynur. (1996), *Adile Sultan Divanı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- Kutlar, Fatma Sabiha. (2004), *Arpaemini-zade Mustafa Sami*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Küçük, İslam. (2008), *Pirkal Divanı*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kürkçüoğlu, Mehmet Akif. (2004), *Mahmud Nedim Paşa Divanı, İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Sözlük*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Memiş, Nuray. (2014), *Redif Kelimeler Bağlamında Nabi Divanı'nın Çözümlemesi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Elazığ.
- Mermer, Ahmet. (2004), *Kütahyalı Rahimi ve Divanı*, Sahhaflar Kitap Sarayı Yayınları, İstanbul.
- Özdemir, Can. (1996), *Seyyid Nizamoglu Divanı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Özenç, Yavuz. (2008), *Şeyh Hüsameddin-Uşâkî Divânı Transkripsiyonlu Metin*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Özmen, Vildan. (2007), *Abdurrahim Tırsi Divanı*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.
- Pala, İskender. (2012), "Gönül", *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Pala, İskender. (1983), *Aşkı, Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Divanı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul.
- Pomakoğlu, Ayşegül. (2013), *Bahari Divanı, İnceleme-Metin*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Saraç, M.A. Yekta. (2011), *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, (4. baskı), Gökkuşbu Yayınları, İstanbul.

- Seyhan, Nezihe. (2000), *Medhî Divanı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul.
- Sever, Mustafa. (2016), *Divan-ı Kaygusuz Abdal*, Helke Yayıncılık, Ankara.
- Şengün, Necdet. (2006), *Nazir İbrahim ve Divanı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İzmir.
- Tarlan, Ali Nihad. (1992), *Necati Bey Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tarıbuyurdu, Gülçin. (2012), *Muidi Divanı*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Kocaeli.
- Tatçı, Mustafa. (1990), *Yunus Emre Divanı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara.
- Yıldız, Alim. (2002), *Fenayi Diani*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İzmir.
- Zavotçu, Gencay. (2018), "Gönül", *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, Umuttepe Yayınları, İstanbul.

Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin AYÇİÇEĞİ

*İstanbul Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi,
Türk İslâm Edebiyatı Bölümü,
İstanbul/TÜRKİYE
bunyamin.aycicegi@istanbul.edu.tr*

ORCID ID: 0000-0002-6576-0786

DİVAN ŞİİRİNDE SEB'Ü'L-MESÂNÎ KAVRAMI VE ANLAM ÇERÇEVESİ*

**THE CONCEPT OF SEB'Ü'L-MESÂNÎ IN
OTTOMAN POETRY AND ITS FRAME OF
MEANING**

DOI Number: 10.28981/hikmet.487938

ÖZ

Divan şiirinin, birçok anlam katmanıyla değerlendirilmesine olanak sağlayan bir yapısı vardır. Bu durum kullanılan kelimelerin farklı anlam çağrışımlarını barındırabilmesi sayesinde gerçekleşmektedir. Böylece beyitler birden çok anlama gelecek şekilde yazılabilmekte, şairler sanat gücünü ortaya koyma fırsatı yakalayabilmektedir. Bu makalede, divan şiirinde kullanılan seb'ü'l-mesânî kavramı ele alınmış, kavramın Türk şiirinde kazandığı farklı anlamlar değerlendirilmiştir. Öncelikle ifadenin yazımıyla ilgili yaklaşımlar ve bunların sebepleri üzerinde durulmuştur. Ardından seb'ü'l-mesânînin Kur'ân'daki anlatımı açıklanmıştır. Kavramın Kur'ân'daki anlam çeşitliliği, farklı tefsir ve meâllerden hareketle incelenmeye, terkihi oluşturan kelimelerin anlam çerçevesi tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca seb'ü'l-mesânînin Hz. Peygamber tarafından kullanımı da ele alınmıştır. Hurûfîlikte yedi sayısının ve seb'ü'l-mesânînin ayrı bir önemi vardır. Öncelikle Hurûfîlikte yedi sayısının ve seb'ü'l-mesânînin kullanım şekli, kazandığı anlamlar ifade edilmiştir. On dördüncü yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar yazılmış şiirlerde kavramın kullanımı incelenmiştir. Hurûfîlik inancına bağlı şairlerin kavrama yükledikleri anlamlar ile Hurûfî olmayan şairlerin kullanımları mukayese edilerek benzer ve farklı yönler ortaya konulmaya çalışılmıştır. İncelenen örneklerde seb'ü'l-mesânînin anlam katmanları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Divan şiiri, seb'ü'l-mesânî, anlam*

ABSTRACT

Ottoman poetry has a structure that allows it to be examined on multiple layers of meaning. This situation is possible through the used words having associations to various meanings. Thus, couplets can be written to purport multiple meanings, enabling poets to present the power of the art. In the study, the concept of seb'ü'l-mesânî that is used in Ottoman poetry has been examined, and different meanings the concept gained in Turkish poetry have been evaluated. Primarily, it has been discussed the approaches on the dictation of the term and the reasons behind these. Then, the expression of seb'ü'l-mesânî in Qur'an has been explained. It has been attempted to analyze the diversity in significance of the concept in Qur'an with the help of different tafsirs and meanings, and to determine the frame of meaning of the composing words. The use of seb'ü'l-mesânî by the Prophet Muhammad has also been discussed. The number "7" and seb'ü'l-mesânî have particular importance in Hurufism. Firstly, the use and the assigned meanings of the number "7" and seb'ü'l-mesânî in Hurufism have been defined. The use of the concept has been examined in the poems written from 14th to 19th century. Similarities and differences have been tried to be exhibited by comparing the meanings attributed to the concept by Hurufî poets and the use of the concept by poets who weren't affiliated to Hurufism. It is attempted to determine the acquired meanings of seb'ü'l-mesânî in the examples investigated.

Keywords: *Divan poetry, seb'ü'l-mesânî, meaning*

* Bu makale 12-13 Mayıs 2017 tarihinde Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi tarafından tertip edilen "Osmanlı Edebî Metinlerinin Anlam Dünyası Sempozyumu"nda sunulan bildirinin genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş hâlidir.

Giriş

Divan şairleri, yaşadıkları kültür muhitinden elde ettikleri kazanımlar sayesinde geniş bir kültür dairesini aksettirebilecek tarzda eserler kaleme almışlardır. Şairlerin kelimelere kazandırdıkları anlam derinliği, sözcükleri zengin çağrışımlarla kullanmaları eserlerine farklı boyutlar kazandırmıştır. Böylece klâsik Türk şairleri, *üç büyük dilin (Türkçe, Farsça ve Arapça) ortak kelime, terkip ve kavramlar hazinesini kullanarak milyonlarca kilometrekarelik bir coğrafi alanda asırlar süren güçlü sosyal pratiğini, canlı ve renkli kazanımlarını geliştirmiş bir estetik sistem içerisinde* (Doğan, 2011: 7) şiirlerinde yansıtmayı başarmıştır. *Seb'ü'l-mesânî*¹ ifadesi de, terkipi oluşturan kelimelerin çok anlamlılığı yardımıyla divan şairlerinin eserlerini zenginleştirme imkânı yakaladıkları bir kavram olmuştur.

1. Kur'ân-ı Kerîm'de Seb'ü'l-Mesânî Kavramı ve Yedi Sayısı

Seb'ü'l-mesânî Kur'ân-ı Kerîm'de Hicr Sûresi 15/87. ayette şöyle geçmektedir:

وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ

“Andolsun ki biz sana tekrarlanan yedi ayeti ve yüce Kur'ân'ı verdik.”

Elmalılı M. Hamdi Yazır (ö. 1942) hem *seb'ü'l-mesânî* kavramını detaylı bir şekilde anlatmış hem de ayetin bütünlüğü içinde kavramı değerlendirmiştir. Bu açıklama, kelimenin Türk şiirindeki farklı anlam katmanlarıyla kullanımını yansıtmaya bakımdan da önem arz etmektedir. Yazır; ayetin tefsirinde bükülmek, kıvrılmak, tekrar edilmek sureti ile ikilenen veya katlanan şeye mesnâ denildiğini belirttikten sonra kelimenin ikişer, ikili, mükerrer, bükülü, müekked, muhkem, çifteli, büküm, bükümlü, büküm yeri, kat, katlı, kıvrım, kıvrımlı, kıvrak, cilveli anlamlarına geldiğini ifade etmiştir (Yazır, 1971: V/3074-3075).

Ayrıca Zümer Sûresi 39/23. ayette geçen “mesânî” kelimesinin de “bıkmadan tekrar tekrar okunan kitap” yani Kur'ân için kullanıldığı ifade edilmektedir (Karaman, vd. 1999: 460).² Râgıp el-İsfahânî (ö. 1000'den sonra?) de “mesânî” kelimesinin, zamanın geçmesiyle değerini yitiren şeylere benzemeksizin

¹ Gerek edebî eserlerde gerekse kavramın kullanıldığı diğer çalışmalarda *seb'ü'l-mesânî*'nin farklı şekillerde yazımlarına rastlanmaktadır. Vezin zaruretinden dolayı farklı tercihler göz ardı edilirse edebî metinlerin çoğunda kavramın; *seb'a'l-mesânî*, *seb-i mesânî*, *seb'ü'l-mesânî* olarak yazıldığı görülmektedir. Kavramın doğru yazımı, Arapça sıfat tamlaması kuralları çerçevesinde *es-seb'ü'l-mesânî* olmalıdır. Divan şiirinde bu kavram, öncelikle vezin gereği ve Türkçe metinlerde mevsufun başındaki harf-i tarifin (“el” takısı) atılma eğiliminden ötürü *seb'a'l-mesânî* ya da *seb'ü'l-mesânî* olarak yazılmaktadır (Güzel isimler anlamına gelen *esmâü'l-hüsnâ* ifadesinin aslı *el-esmâü'l-hüsnâ*; siyah taş anlamına gelen *hacerü'l-esved* ifadesinin aslı *el-hacerü'l-esved* olmasına rağmen “el” takısının atılması örneklerinde olduğu gibi). Ancak *seb'a'l-mesânî* şeklindeki yazım için de terkinin, bir cümle içerisinde ve mef'ul konumunda bulunması icap eder. Türkçe şiirlerde ise böyle bir durum söz konusu değildir. Bu çalışmada, hem kavramın yapısı hem de Arapça sıfat tamlamalarının Türkçedeki kullanım temayülü göz önüne alındığında *seb'ü'l-mesânî* yazımı tercih edilmiştir.

² İlgili ayet ve açıklaması şöyledir:

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودَ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُضَلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ

“Allah sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve bıkmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların, bu Kitap'ın etkisinden tüyleri ürperir, derken hem bedenleri hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar. İşte bu Kitap, Allah'ın dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği hidayet rehberidir. Allah kimi de saptırırsa artık ona yol gösteren olmaz.”

tekrar tekrar okunan ve değerini koruyan, anlamına geldiğini söylemektedir (Birişik 2009: 262).

Ayette zikredilen ve “mesânî” ile tavsif edilen yedi şeyin ne olduğuyla ilgili diğer görüşler şöyledir: “Seb‘-i tıvâl” denilen Bakara Sûresi’nden Berâe Sûresi’ne kadar olan yedi uzun sûre; Kur‘ân’da yedi defa geçen “Hâ mîm” ayeti; Kur‘ân’ın bütünü (Öztürk, 2002: 119-120), Kur‘ân’da indirilmiş olan mânâlardır ki emr ü nehy, bişâret ve inzar, darb-ı mesel, ta‘dâd-ı ni‘am ve ahbâr-ı ümem (Yazır, 1971: V/3075).

Mesânî sözcüğünün genel anlamda vahyin özel anlamda da Kur‘ân’ın sıfatı olduğu da ifade edilmektedir. Öztürk (ö. 2016), Mâûn Sûresi’ni anlattığı kitabında, Kur‘ân’da zikredilen “yedililer”den birincisinin, Kur‘ân’ın özeti ve ruhanî hayatın, insan-Allah münasebetinin manifestosu ve diyalog formülü olan Fâtiha Sûresi olduğunu; ikincisinin de Kur‘ân’daki diğer bir “yedili” sûre olan ve toplumsal hayatın, insanla insan münasebetlerinin manifestosunu ve diyalog şeklini veren Mâûn Sûresi olduğunu ifade etmektedir (Öztürk, 2013: 29-33). Böylece kelimenin bir diğer anlamı da Mâûn Sûresi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kur‘ân’da yedi sayısı 22 defa geçmektedir. Bunlardan bazısında Allah’ın gökleri yedi kat halinde yarattığı,³ mallarını Allah yolunda harcayanların durumunun yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibi olduğu,⁴ cehennem yedi kapısı bulunduğu,⁵ Yusuf Sûresi’nde melikin rüyasında yedi çelimsiz ineği yiyen yedi semiz ineği görmesi⁶ şeklinde birçok yedili ifadeye rastlanır (Öztürk, 2002: 105-106).

2. Hadislerde Seb‘ü’l-Mesânî

Seb‘ü’l-mesânî’nin Fâtiha Sûresi olduğu yönündeki görüş bir hadise dayanmaktadır. Hz. Peygamber’in bu hususa açıklık getiren ifadeleri, Buhârî’nin “Kitâbü’t-Tefsîr” bölümünün ilk hadisinde şu şekilde geçmektedir: “... ‘Ey Sa‘d, sen bu mescidden çıkmadan önce sana muhakkak bir sûre öğreteceğim ki, o Kur‘ân’daki sûrelerin en büyüğüdür.’ buyurdu. Sonra elimi tuttu. Mescidden çıkmak istediği sırada ben: ‘Sana bir sûre öğreteceğim ki o, Kur‘ân’daki sûrelerin en büyüğüdür demedin mi, dedim.’ Rasûlullah: *الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ هِيَ السَّنْعُ الْمَثَانِي* ‘O Sûre el-hamdülillahi Rabbi’l-âlemîn’dir ki, namazlarda tekrar olunan yedi ayet ve bana ihsan olunan Büyük Kur‘ân’dır, buyurdu.” (Sofuoğlu, 1987: IX/4167). Böylece Hz. Peygamber’in kavramı Fâtiha Sûresi-Büyük Kur‘ân olarak tanımladığı görülmektedir.

3. Hurûflik ve Seb‘ü’l-Mesânî Kavramı

“Yedi” sayısının ve seb‘ü’l-mesânî’nin Hurûflikte önemli bir yeri vardır. Hurûflikte, insanın yüzündeki yedi nokta önem arz etmektedir. İki kaş, dört kirpik ve saçtan oluşan yedi siyah hat “hutût-i ümmiye” olarak adlandırılmakta, bununla da Fâtiha Sûresi arasında irtibat kurulmaktadır. Ayrıca Fâtiha okunduktan sonra ellerin yüze sürülmesinin de “hutût-i ümmiye”ye işaret olduğu belirtilmektedir (Gölpınarlı, 1973: 18).

³ Bakara Sûresi 2/29.

⁴ Bakara Sûresi 2/261.

⁵ Hicr Sûresi 15/44.

⁶ Yusuf Sûresi 12/43.

Türk şiirinde *seb'ü'l-mesânî* kavramının kullanımını incelediğimizde, öncelikle Hurûfliğin etkisi altında değerlendirilebilecek beyitler karşımıza çıkmaktadır. Ancak burada önemli bir hususu da ifade etmek gerekir: Kimi zaman Hurûfi olmayan bir şair, Hurûfliğe dair malzemeyi, harfleri ya da anlam çağrışımlarını şiirinde kullandığından, Hurûfi anlayış çerçevesinde değerlendirilmektedir. Hâlbuki şair Hurûfi olmayabilir ama Hurûflikle ilgili fikirlere göndermeler yapabilir (Usluer, 2009: 178-179).

Hurûfi şiirinin temsilcisi Nesîmî (ö. 807?/1404-05?), *Mukaddimetü'l-Hakâyık* adlı mensur eserinde, *seb'ü'l-mesânî*'nin Fâtiha Süresi olduğunu söylemekte ve bunun sebebini izah etmektedir. Ayrıca Fâtiha Süresi'ndeki yedi ayetin yüzdeki yedi hatta karşılık geldiğini de ifade etmektedir (Usluer, 2014: 28-30).

Yedi ümmî hat ve bunun *seb'ü'l-mesânî* ile bağlantısı Hurûflikte şu şekilde açıklanmaktadır: Kur'ân Fâtiha Süresi'yle başlamakta, namaza da Fâtiha ile başlanmakta ve bu sûrenin mutlaka namazda okunması gerekmektedir. Ayrıca Fâtiha Süresi, Kur'ân'daki mânâların aslını ihtiva etmektedir. Bu nedenlerle bu sûre “ümmü'l-kitâb-kitabın anası” olarak isimlendirilmiştir (Sofuoğlu, 1987: IX/4165-4166). Hurûfiler de yüzdeki yedi ana (ümmî) hatta -saç, iki kaş, dört kirpik- yedi ayetten meydana gelen Fâtihatü'l-Kitâb'dan kinaye olarak “ümmü'l-kitâb” demişlerdir (Usluer, 2014: 16). Fâtiha yedinin katı olan 21 çeşit harften oluşmaktadır. Fâtiha'da olmayan yedi harf de Havva'nın yani kadının yüzünde olmayan baba hatlara delalet eder. Ayrıca Kur'ân'daki mukattaat harfleri de toplamda yedinin katına tekabül eden 14'tür. Âdem'in yüzü de 28 harfi barındırmaktadır ki bu da yedinin katıdır. Hurûflik anlayışıyla düşünülecek olursa, insanın, Kur'ân'ın ve yaratılışın aslı yedi ve onunla oluşturulmuş birtakım senkronize rakamlar zinciriyle bağlantı arz etmektedir. Böylece Allah-insan-yaratılış arasında yedinin ve ümmü'l-Kur'ân olan *seb'ü'l-mesânî*'nin ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Gerçek Fâtihatü'l-Kitâb yani *seb'ü'l-mesânî* de böylece yüzdeki yedi ana hatta karşılık gelmekte, mesele yaratıcının aynası olan insanda çözümlenmektedir.

Hurufiliğe göre varlığın özü sesle, evren de sesin ortaya çıkmasıyla oluşmuştur. Tanrı gizli bir hazinedir (kenz-i mahfi) ve ilk belirişi “kün” sözüyle olmuştur. Kelam-ı nefsi yani Tanrı'nın (mahiyeti kendince saklı) “iç konuşması” sözle, kelâm-ı mefuz yani lafza dökülmüş hale dönüşmüştür, bu da harflerle olmuştur. Tanrı, insanın yüzünde de kendisini harflerle görünür kılmıştır. Burun elif, burnun iki yanı lam, gözler de he harfidir. Allah, ismini insanın sûretine nakş etmiştir. Böylece kendini sûret-i insan aynasında göstermiştir (Sarı, 2016: 55-56; Gölpınarlı, 1973: 18-19). Yüz, mazhar-ı esmâ-yı küll'dür, yani Allah'ın isimlerini yansıtmaktadır. Hz. Peygamber, “Allah insanı kendi sûretinde yaratmıştır.” buyurmaktadır (Çiftci, 2014: 1-20). Böylece gerçek Kur'ân ve levh-i mahfûzun temsili insanın bütünü, özellikle de insanın yüzü olmaktadır (Usluer, 2009: 1083).

Zerdüş inancındaki Ahura Mazda yani yedi ölümsüz rûh inancı ile müslümanlar arasındaki yediler motifinin de kimi yönlerden benzerlik içermesi, dinler ve farklı görünen anlayışlar arasındaki irtibatı göstermesi bakımından önem arz etmektedir (Ürkmez, 2015: 69).

Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki, Türk şiirinin bütün kollarında -divan, halk, tekke şiiri gibi- Ümmü'l-Kitâb, Fâtiha Süresi ve bunların Hurûflik bağlamında ele alınıp Türk şiirindeki kullanım çeşitliliğinin incelenmesi ayrı bir

çalışmanın konusu olacak kadar kapsamlıdır. Ayrıca bu kavramların geçtiği her şiirin Hurûflikle ilişkilendirilmesi, sağlıklı bir değerlendirme alanı sunmayabilir.

Yukarıdan itibaren sayılan anlam katmanları ile edebî eserlerde yüklenen farklı anlam boyutları düşünüldüğünde, *seb'ü'l-mesânî* kavramının kullanıldığı şiirler değerlendirilirken aşağıda sıralanan karşılıkların hesaba katılması, her *seb'ü'l-mesânî* kullanımına sadece Fâtiha Sûresi anlamının verilmemesi, bunun yanında farklı anlamların da yüklenmiş olabileceğinin düşünülmesi yerinde olacaktır. Bu anlamlar şunlardır: Fâtiha Sûresi, vahiy, Kur'ân'ın bütünü, Mâûn Sûresi, Bakara Sûresi'nden Berâe Sûresi'ne kadar olan yedi uzun sûre, Kur'ân'da yedi defa geçen "Hâ mîm" ayeti, Kur'ân'da indirilmiş olan mânâlar: emr ü nehy, bişâret ve inzar, darb-ı mesel, ta'dâd-ı ni'am ve ahbâr-ı ümem, gerçek Kur'ân olan insan, cemâlullah, Hz. Muhammed, Hz. Muhammed'in sözleri, Hz. Peygamber'in yüzü, övgünün karar kıldığı yer, tekrar tekrar okunan ve değerini koruyan, hakikate kavuşturan içki, insanı hayattar kılan asıl cevher, insanın varlığı-bütünü, levh-i mahfûz, yüzdeki yedi hat (hutût-ı ümmiye), sîmâ (bu hatlarla ifade edilen insanın simâsı gerçek hakîkatin yani Allah'ın yansıma yeri, görünür hâli-Tanrı'nın kendince malum sûretinin yansıması).

Ayrıca "mesân" kelimesinin lügat anlamı zenginliği içerisinde; bükülmek, kıvrılmak veya katlanmak, tekrar edilmek sûreti ile ikilenen, ikişer, ikili, mükerrer, bükülü, müekked, muhkem, çifteli, büküm, bükümlü, büküm yeri, kat, katlı, kıvrım, kıvrımlı, kıvrak, cilveli, büküntüler, dönemeç, ihsânı tekrar etmek, müstesnâlık, bükülmüş ip, iplik, sıra, dizi, dizmek, yazıya benzer yüzdeki ince tüyler, hat ve yazıya âit unsurlar, tarab ve terennüm, mesnevî, övgünün karar kıldığı yer, tekrar tekrar okunan ve değerini koruyan şeklinde birçok anlama gelebilecek bir kullanım yelpazesine sahip olduğu görülmektedir⁷. Böylece beyitleri değerlendirirken bu anlam zenginliğinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

4. Şiirlerin Değerlendirilmesi

Seb'ü'l-mesânî kavramını barındıran manzumeler, ifadenin kazandığı farklı anlamlar dikkate alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Manzumeler müelliflerinin ölüm tarihlerine göre sıralanmıştır.

Kadı Burhaneddin (ö.800/1398), sevgilinin kaşı mihrâbında namaz kıldığını ve orada *seb'-i mesânî*yi okuduğunu söyleyerek hem Fâtiha Sûresi'ni kastetmekte hem de insanın sîmâsında Allah'ın tecelli ettiğini ifade etmektedir:

*Namâzı kaşı mihrâbında kıldum
Çü anda ohudum seb'-i mesânî* (Ergin, 1980: 71)

Nesîmî, sevgilinin/insanın yüzünün *seb'ü'l-mesânî* olarak adlandırılmasının yanlış olamayacağını, buna itiraz edilemeyeceğini; çünkü bu resmin/sûretin/yüzün sevgilinin/insanın kaşı, kirpiği ve saçından mürekkep

⁷ Kelimenin farklı anlamlarıyla ilgili bkz.: Francis Joseph Steingass. (1975), *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, s. 1172; Mütercim Asım Efendi. (2014), *el-Okyânûsu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, C 6, s. 5670-5671; William James Redhouse. (2016), *Müntahabât-ı Lügât-i Osmâniyye*, s. 512; Yaşar Çağbayır. (2007), *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötügen Türkçe Sözlük*, C 3, s. 3161; Yazır, [Elmalılı] M. Hamdi. (1971), *Hak Dini Kur'ân Dili Türkçe Tefsir*, C 5, s. 3074-3075; <http://www.vajehyab.com/?q=%D9%85%D8%AB%D9%86%DB%8C> (Erişim Tarihi: 12.04.2017).

olduğunu ifade etmektedir. Böylece şair, sevgilinin/insanın yüzünün Allah’ın bir yansıması, aynası olduğunu; yaratıcının, en büyük sanatı olan insanın sîmâsına mührünü vurduğunu söylemektedir. Bu şekilde de insan yaratıcıyı aksettirmektedir. Yukarıda da izah edildiği üzere kaş, kirpik ve saç ile yedi hat kastedilmekte, bu da *seb‘ü’l-mesânî*’nin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir:

*Yüzüne seb‘ü’l-mesânî ger ohırsam “lâ” dime
Kim kaşunla kirpügün zülfünden oldı bu resîm* (Ayan, 2014: 504)

Aynı gazelin ilk beytinde Nesîmî, hikmet sahibi olan Allah’ın cemâlini en güzel şekilde yarattığı insana seslenmekte; yaratılmış olan her şeyin Allah’ın bir aynası olduğunu ve fâil-i mutlak, fâil-i hakîkî olan Allah’ın o ayna(lar)da tecellî ettiğini ifade ederek sîmâ/şekil/insan ile *seb‘ü’l-mesânî* arasında ilgi kurmaktadır:

*İy cemâlün hüsn-i sûret kim kılupdur ol Hakîm
Fâ‘il-i mutlak durur her şeyde mef‘ûl ol Rahîm* (Ayan, 2014: 504)

Yine aynı mânâyı Nesîmî bir başka gazelinin ilk beytinde, insanın güzel yüzünde Allah’ın, *seb‘ü’l-mesânî* olarak adlandırılan unsurlarla tecellî ettiğini anlatır:

*Görmüşem nûr-ı tecellî rûy-ı zîbâsında men
Ohuram seb‘ü’l-mesânî kaş u tuğrasında men* (Ayan, 2014: 616)

Bir başka beytinde de Nesîmî insanın-sîmânın Kur’ân’ın ilk sûresi olan Fâtiha Sûresi şeklinde tezahür ettiğini ifade etmektedir. İnsan, Fâtiha’nın/yaratılışın derin anlamlarını yansıtan bir aynadır:

*Kaşunla kirpigün zülfün yididür mevzı ‘ı yidi
Adı seb‘ü’l-mesânîdür ki el-hamd’oldı ana şân* (Ayan, 2014: 568)

Nesîmî yine insanın yüzündeki işaretlerle Tanrı arasında tecellî ilişkisi kurduğu bir gazelinde, *seb‘ü’l-mesânî*’nin Kur’ân’la beraber insanın yüzünde tecellî ettiğini, yüzünün remzi olduğunu, hatta Kelâmullâh ile *seb‘ü’l-mesânî*’nin bizzat insanın yüzü olduğunu aşağıdaki beytinde ifade eder:

*Kelâmullâh ile seb‘ü’l-mesânî
Eger yüzün disem billâh revâdur* (Ayan, 2014: 366)

Nesîmî; Fâtiha’nın *seb‘ü’l-mesânî* olduğunun insanın yüzüne bakınca anlaşılacağını, ledün ilminin de insanın yüzüne bakınca aydınlığa kavuşacağını, sırların açılacağını aşağıdaki beytinde ifade etmektedir. Yani insan-Allah-*seb‘ü’l-mesânî* arasında, birbirlerinin remzi olması bakımından sıkı bir irtibat vardır:

*Fâtiha seb‘ü’l-mesânî çün yüzünden feth ola
Rüşen ola sana bu ilm-i ledün ola sevâb* (Ayan, 2014: 190)

Hakîkî (ö.872/1467), sevgilinin boyunu, saçını Divan şiirinin klasik benzetme unsurlarıyla beraber kullanmakta, yüzündeki ayva tüylerini de *seb‘ü’l-mesânî*ye teşbih etmektedir. Aşağıdaki beyitte sanki ayva tüyleriyle Fâtiha’nın yüze ince ince nakşedildiği de anlatılmaktadır. Sevgilinin güzellik unsuru yaratılışa ait bir durumu da barındırmakta, aynı zamanda sîmâ Allah’ın sanat eseri, yaratıcıyı yansıtan bir ayna olmaktadır. Sonraki beyitlerde açıklanacak olan Cevrî (ö.1065/1654)’deki kullanım ile Hakîkî’deki kullanım benzerliği de dikkat çekicidir:

Kaddün kimi sûtûde-sanavber ne yirde var

Anber-feşân saçun kimi anber ne yirde var (Macit, e-kitap: 22)

Hatt-ı ruhun ki ayet-i seb'ü'l-mesân imiş
Bu hüsn ile hutût-ı mu'anber ne yirde var (Macit, e-kitap: 22)

İbrâhim ibn Bâlî (ö.892/1487'den sonra), *seb'ü'l-mesânîyi Hikmet-nâme*'sinde, hem Fâtiha Sûresi anlamında hem de kendisinden başka ilâhın olmadığı Allah, gerçek hakikatin yansıdığı insan anlamında kullanmaktadır. *Seb'ü'l-mesânînin* bu anlamlarına vakıf olan kişiler de “ehl-i ma'ânî” olarak tavsif edilmiştir:

Bizim-çün dahı bir ehl-i ma'ânî
La'illâ okıya seb'ü'l-mesânî (Şeylan, 2003: 512)

Yazup nazm iden için bu kitâbı
Okıya sûre-i Ümmü'l-Kitâbı (Şeylan, 2003: 512)

Zâtî (ö.954/1547), Memî redifli gazelinde, Memî'nin hususiyetlerinden bahsetmekte, Memî'nin cemâli ile *seb'ü'l-mesânî* arasındaki ilgiyi ifade etmektedir. Hz. Yusuf'un sîmâsındaki-kıssasındaki güzelliğin kaynağı da insanın sûretinde tecellî eden gizemin çözümü de *seb'ü'l-mesânîde* saklıdır. İnsan, yaratılış sırrının çözümünü kendinde saklamaktadır. Bu da sîmâsındaki yedi hat ile tecellî etmektedir. Böylece *seb'ü'l-mesânî-insan-Allah* ilişkisi ortaya konulmaktadır:

Subh-dem bu bana hâtifden rivayetdür Memî
Sûre-i Yûsuf cemâlünden hikayetdür Memî (Çavuşoğlu ve Tanyeri, 1987: III/401)

Nola okursam seni levh-i cemâlünden senün
Sûre-i seb'ü'l-mesânî heft ayetdür Memî (Çavuşoğlu ve Tanyeri, 1987: III/401)

Za'fî-i Gülşenî (ö. 974/1570), Ümmü'l-Kitâbı (Fâtiha Sûresi) okuyup sûrenin sırrına vakıf olunca sevgilinin yüzünün *seb'ü'l-mesânî* olduğunu anlamıştır. Yüzdeki yedi hat ile Fâtiha arasındaki ilgiye dikkat çeken şair, sevgilinin yüzünün yaratıcıyı aksettiren bir ayna olduğunu, Allah'ın insanın sûretindeki tecellîsini dile getirmektedir:

Okuyup Ümmü'l-Kitabı anladum esrârını
Bilmişem seb'ü'l-mesânî dilberün didârını (Adak, 2006: 216)

Bir başka beytinde Za'fî, *seb'ü'l-mesânîyi* anlamakla insanın yaratılış sırrını çözdüğünü, çamurdan yaratılmış insanın aslına ulaştığını söyler. Böylece şair *seb'ü'l-mesânî* kavramı ile insanın görünen varlığı dışında Allah'ın yeryüzündeki halifesi olduğunu, gerek sîmâsıyla gerekse özüyle yaratıcıyı yansıttığını anlatmak istemiştir:

Za'fî kaçan ki buldum seb'ü'l-mesânî sırrın
Bildüm nedür kerâmet tahmîr-i hâk u mâda (Adak, 2006: 266)

Şemseddîn-i Sivâsî (ö.1006/1597) *Mir'âtü'l-Ahlâk* adlı mesnevîsinde, Hz. Peygamber'in yüzünün, anlamın kaynağı olan Fâtiha Sûresi; *seb'ü'l-mesânînin* özünün, ifade ettiği anlamın da Hz. Peygamber'in sözü olduğunu söyler:

Yüzüdür Fâtiha ümmü'l-ma'ânî
Sözüdür zübde-i seb'ü'l-mesânî (Toker, 2015: 35)

Azîz Mahmûd Hüdâyî (ö.1038-1628) ise, Hz. Peygamber'i çeşitli vasıflarla tavsif ettiği ve hususiyetlerini anlattığı şiirinde *seb'ü'l-mesânî* sırrı ile Hz. Muhammed'in kastedildiğini söylemektedir:

*Âyîne-i Rahmânî
Nûr-ı pâk-i Sübhânî
Sırr-ı seb'ü'l-mesânî
Sensin yâ Resûlallâh* (Tatçı ve Yıldız, 2008: 66)

Nef'î (ö.1044/1635), divanının ilk kasîdesi olan “sözüm” redifli na'tinde, “Sözüm, gizli sır ipinin ucundaki düğüm ve *seb'ü'l-mesânî* incisinin dizildiği tespihin ipidir.” demektedir. Birçok anlam katmanına sahip olduğu anlaşılan bu beyit için *seb'ü'l-mesânî* bağlamında şunlar düşünülebilir: Nef'î, ukde kelimesinin “halli güç iş, çözülmesi zor mesele” anlamını da kastederek sözünün, kolayca anlaşılamayacağını kastetmiş olmalıdır. Sözünün; derin anlamların, sırların, gizemlerin en ucunda yer aldığını, başı çektiğini, imâmesi olduğunu, kendi sözleri olmasa bu söz tespihinin, kolyesinin dağılacağını ifade etmektedir. Ayrıca şair burada; ipin ucu, düğüm, düğümlenmek kelimeleri ile “bükülmüş ip, düğüm, iplik, sıra, dizi, dizmek” anlamlarını da içeren “mesân” kelimesi ile anlam uyumunu düşünmüş olmalıdır. *Seb'ü'l-mesânî* ile insanı da kasteden şair, şiirini de sözü-insanı diri tutan ruh mesâbesinde görmektedir. Nef'î, kelimeleri örgülediği bu beytinde birçok anlam incisini peşi sıra dizmeyi başarmıştır denilebilir:

*Ukde-i ser-rişte-i râz-ı nihânîdür sözüm
Silk-i tesbîh-i dür-i seb'ü'l-mesânîdür sözüm* (Akkuş, e-kitap: 22)

Cevrî (ö.1065/1654), “hatun” redifli âşıkâne gazelinde sevgilinin aydınlık, nurlu yüzünü şirinlik ve güzellik mushafına teşbih etmekte, yüzündeki ayva tüylerini de *seb'ü'l-mesânî*'ye benzetmektedir. Aynı zamanda hattat olan Cevrî'nin bu gazelinin, hattın unsurlarıyla tevriyeli olarak işlediği görülmektedir. Yüzdeki ayva tüyleriyle Fâtiha'nın yüze ince ince nakşedildiği, yukarıda anlatıldığı üzere Hakîkî'de de geçmekteydi. Sevgilinin bu güzellik unsuru yaratılışa ait bir durumu da barındırmakta, aynı zamanda sîmâ Allah'ın sanat eseri, yaratıcıyı yansıtan bir ayna da olmaktadır:

*Mushaf-ı hüsn ü melâhatdur cemâl-i rûşenün
Âhırında gûyiyâ seb'ü'l-mesânîdür hatun* (Ayan, 1981: 234)

O(ğ)lanlar Şeyhi İbrahim Efendi (ö. 1065/1655), “bir bir” redifli kasîdesinin 105. beytinde insanın yüzünde *seb'ü'l-mesânî*'nin okunduğunu, kudret kâtibi Allâh'ın kişinin gönlüne incelikli hikmetler nakş ettiğini söyler. Yine âdemin sîması ile yaratıcı arasında bir ilişki kurulmuştur. Bu beyitte ve kasîdedeki diğer beyitlerde yazıya ait unsurlar da dikkat çekmektedir:

*Kırâat olunur seb'ü'l-mesânî vech-i âdemde
Dil-i âdemde kudret kâtibi hikmet yazar bir bir* (Gedik, 2016: 448)

Ümmî Sinan (ö.1067/1657), “gör” redifli gazelinde, insanın hakîkatini anlatmaktadır. İnsanın asıl mânâsının *seb'ü'l-mesânî*'de açıklandığını, görünür hale geldiğini, Ümmü'l-Kitâbın tefsirinin-mânâsının insan olduğunu, insan sûretinde ortaya çıktığını söylemektedir. İnsan, vahdetin aynası konumundadır:

*Ahsen-i takvîm dinildi şânına insân isen
Geç bu sûret nakşını gel ma'nii insânda gör* (Bilgin, e-kitap: 78)

*Sûre-i seb'ü'l-mesânîdür bizüm tefsîrimüz
Aç gözün Ümmü'l-Kitâbın vechini bak sende gör* (Bilgin, e-kitap: 78)

Ümmî Sinan bu mânâyı 39. gazelinde başka metaforlarla açıklayarak *seb'ü'l-mesânî* içkisinden yudumlayan mestânelerin ne söylediğine kulak vermemizi istemektedir. *Seb'ü'l-mesânî* içkisinden yudumlayan âşıklar, gerçeğe ulaşmışlar, Allah'tan gayrısını komamışlar, vahdet deryasına dalmışlardır. Böylece *seb'ü'l-mesânî* katışıksız vahdet anlamı kazanmıştır:

*Gel temâşâ kıl ne söyler 'âşık-ı divâneler
Cür'a-i seb'ü'l-mesânîden içen mestâneler* (Bilgin, e-kitap: 81)

*Mâsivâ renginden aslâ komamış nâm ü nişân
Vahdetin deryâsına gavvâs olan şâhâneler* (Bilgin, e-kitap: 81)

Mezâkî (ö.1087/1676), kasidesinin duâ bölümünde kasideyi yazdığı kişinin kıymetinin, *seb'ü'l-mesânî* yazan levha gibi süslenmiş ve değerli olmasını istemektedir. Bu beyitte, Fâtiha Sûresi'nin yazılı olduğu hat levhalarının tezhibi, süsü ve *seb'ü'l-mesânî* ile levh-i mahfuz kavramları birlikte düşünülebilir:

*Cihânda tâ ki şevk-i feyz-i ilhâm
İde hurrem dil-i nazm-âverânı* (Mermer, 1991: 271)

*Ola manzûme-i kadri muhallâ
Misâl-i levha-i seb'ü'l-mesânî* (Mermer, 1991: 271)

Askerî Muhammed (ö. 1104/1693) na'tinde, Hz. Muhammed'in gün yüzünü *seb'ü'l-mesânî*, kaşlarını rahmân, sözlerini de şeker olarak nitelendirmiştir. Kaşların rahmân olarak ifadesinde yedi ümmî hat ve istivâ hattı ilişkisi dışında “ra” harfi ile kaş arasındaki şekil benzerliği ve Fâtiha'nın ikinci ayetinde geçen Allâh'ın rahmân ve rahîm oluşunun zikredilmesi arasında bağlantı bulunmaktadır:

*Gün yüzün seb'ü'l-mesânî kaşların rahmân senün
Her sözün kand-i melâhat yâ Muhammed Mustafâ* (Sarı, 2007: 121)

Bir başka na'tinde Askerî, Hz. Peygamber'i cihânın cânı, tevhid denizinin kaynağı ve *seb'ü'l-mesânî*'nin sırrı olarak görmektedir. Böylece *seb'ü'l-mesânî* ile insanı temsil eden Hz. Peygamber kastedilmiştir:

*Cümle cihânun cânı bahr-ı tevhîdün kânı
Sırr-ı seb'ü'l-mesânî sensin yâ Resûlallâh* (Sarı, 2007: 303)

Askerî; yaratılışın özünü kavrayışı, yaratılmışların aslına ulaşma aşamalarını birçok örnekle anlattığı “işüm şimdi” redifli 218. gazelinin 15. beytinde, insanın yüzündeki *seb'ü'l-mesânî* sırrını fark ettiğinden beri sürekli, mushaf-ı hüsnü-yüzde mücessem hale gelmiş Kur'ân'ı okumakla meşgul olduğunu ifade etmektedir. Şair, insanoğlunun cemâlindeki perdeyi sıyrıp Hakk'ı nazar eylemektedir. Mezâkî'nin beytinde olduğu gibi Askerî de bu beytinde, levha ve mushaf kelimeleriyle yazıya dair unsurlara göndermede bulunmuştur:

*Gözüm seb'ü'l-mesânîyi görelen vech-i levhinde
Dem-â-dem mushaf-ı hüsnin kırâ'atdür işüm şimdi* (Sarı, 2007: 344)

Mehmed Sıdkî Esîf (öl. 1145/ 1733), ilk mısradaki Miraç hadisesiyle bağlantı kurarak *mâ zâğa'l-basar: Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı* (Necm Sûresi 53/17) mealindeki ayetten nakıs iktibas yapmaktadır. Ancak burada bir

hususu ifade etmek gerekir: Miraç hadisesi Hurûfilikte farklı algılanmaktadır. Hurûfilik anlayışında Miraç hadisesi tam olarak hatların sırrından, özellikle de hatt-ı istivânın müşahedesinden kinaye olup ayrıca Hz. Peygamber'in, yüzdeki hatların sırrına vâkıf olması durumudur. Mescid-i Harâm'ın diğer bir ismi olan Ka'be kelimesi, topuk anlamına gelen ka'b kelimesinden türemiştir. Bu açıdan bakıldığında İsrâ, Hz. Muhammed'in, ayaktan sırt ve göğse gidişini, Miraç da oradan yüze doğru yükselişini ifade etmektedir (Arıkoğlu, 2006: 34, 49, 51, 56, 258; Usluer, 2009: 1075, 1082). Beyitte, insanın yüzündeki çizgileri okuyup anlamlandırırken hatt-ı istivâ sırrıyla bakılmasının gerekliliği ve böylece cânânın sîmâsındaki *seb'ü'l-mesânî*'nin derinlikli mânâsına vakıf olunacağı söylenmektedir:

Çeşm-i mâ zâğâ 'l-basarla okı hatt-ı vechini
Gel ola *seb'ü'l-mesânî* sûre-i cânâna gel (Dinç, 2010: 205; Gedik, 2016:

534)

Türâbî Dede (ö.1258/1868), âşığın daima sevgilinin cemâlini arzuladığını (çünkü) o cemâlde *seb'ü'l-mesânî*'nin nakş edildiğini söylemektedir. Böylece sevgilinin cemâli Fâtiha Sûresini, dolaylı olarak da cemâlullâhı çağrıştırmaktadır.

Âşığın maksûdı dâ'im dilberin didârıdır
Nakş olan ol sûrete *seb'ü'l-mesânî* esrârıdır (Azar, 2005: 431)

Türâbî Dede, 139. gazelin 3 ve 4. beyitlerinde de; gündüz gece, oturup kalkıp yedi harfi içtenlikle evrâd olarak okuduklarını ifade etmekte; ayrıca başka rumuzları, gizli anlamları da çözdüğünü; mesela *seb'ü'l-mesânî*'den kastın "Fâtiha", şakk-ı kamer mucizesinden de kastın "hatt-ı istiva" olduğunu söylemektedir. Birçok anlamı barındıran "İstivâ" kelimesi dînî metinlerde, Yûnus Sûresi 10/3 ve Secde Sûresi 32/4. ayetlerde geçen Allah'ın her şeyi hâkimiyeti altına alması, gökleri ve yeri hükümranlığı altında bulundurması anlamında da kullanılmaktadır. Ancak burada, Hurûfî terminolojisinde önemli bir yere sahip olan ve bir bütünü iki simetrik parçaya bölen "hatt-ı istiva" çizgisi kastedilmektedir. Hurûflerin saçlarını ortadan ikiye ayırması da bu durumun bir göstergesidir. "Kün" emri ile ortadan ikiye ayrılan insan yüzü arasında da bağlantılar kurulmaktadır. İstiva hattıyla ikiye ayrılan her şeyin bir yarısı "kef", diğer yarısı da "nun" harfi hizasındadır (Şenödeyici, 2009: 103; Usluer, 2009: 288).

Hâsılı şâm (u) seher ma'nîde zikr (ü) fikrimiz
Heft harfî sırr ile mahfice evrâd eyleriz (Azar, 2005: 460)

Fâtiha *seb'ü'l-mesânî* İstivâ şakku'l-kamer
Bu rumûzı keşf idüp dillerde bünyâd eyleriz (Azar, 2005: 460)

Sonuç

1. Divan şiirinde *seb'ü'l-mesânî* kavramının ele alındığı bu çalışmada, kavramın farklı anlamları tespit edilmeye çalışılmıştır. Makalenin sınırları çerçevesinde, kavramın ifade ettiği farklı anlamlarla ilgili net rakamlar verilmekten kaçınılmış; ancak incelenen şiirlerden hareketle *seb'ü'l-mesânî*'nin ilk olarak Fâtiha Sûresi anlamında kullanıldığı, ancak bunun yanında birçok mânânın da kavrama yüklendiği görülmüştür. Çalışmanın neticesinde *seb'ü'l-mesânî*'nin Fâtiha Sûresi yanında; vahiy, Kur'ân'ın bütünü, Mâûn Sûresi, Bakara Sûresi'nden Berâe Sûresi'ne kadar olan yedi uzun sûre, Kur'ân'da yedi defa geçen "Hâ mîm" ayeti,

Kur'ân'da indirilmiş olan mânâlar: emr ü nehy, bişâret ve inzar, darb-ı mesel, ta'dâd-ı ni'am ve ahbâr-ı ümem, gerçek Kur'ân olan insan, cemâlullah, Hz. Muhammed, Hz. Muhammed'in sözleri, Hz. Peygamber'in yüzü, övgünün karar kıldığı yer, tekrar tekrar okunan ve değerini koruyan, hakikate kavuşturan içki, insanı hayattar kılan asıl cevher, insanın varlığı-bütünü, levh-i mahfûz, yüzdeki yedi hat (hutût-ı ümmiye), sîmâ (bu hatlarla ifade edilen insanın simâsı gerçek hakîkatin yani Allah'ın yansıma yeri, görünür hâli-Tanrı'nın kendince malum sûretinin yansıması) anlamlarına geldiği tespit edilmiştir. Ayrıca "mesân" kelimesinin de lûgat anlamı zenginliği içerisinde bükülmek, kıvrılmak veya katlanmak, tekrar edilmek sûreti ile ikilenen, ikişer, ikili, mükerrer, bükülü, müekked, muhkem, çifteli, büküm, bükümlü, büküm yeri, kat, katlı, kıvrım, kıvrımlı, kıvrak, cilveli, büküntüler, dönemeç, ihsânı tekrar etmek, müstesnâlık, bükülmüş ip, iplik, sıra, dizi, dizmek, yazıya benzer yüzdeki ince tüyler, hat ve yazıya âit unsurlar, tarab ve terennüm, mesnevî, övgünün karar kıldığı yer, tekrar tekrar okunan ve değerini koruyan anlamlarını ifade edecek şekilde beyitlerde zikredildiği anlaşılmıştır. Araştırmacıların buradan hareketle *seb'ü'l-mesânîyi*, sadece Fâtiha Sûresi olarak değil, zikredilen anlamlar çerçevesinde de değerlendirmelerinin faydalı olacağı sonucuna varılmıştır.

2. Özellikle terkibi oluşturan kelimeler tek tek ele alındığında (seb' ve mesân) ortaya çıkan farklı anlam boyutlarının da şiire yansıtıldığı tespit edilmiştir.

3. Bu kavramın geçtiği her beytin ve şairinin sadece Hurûfilikle irtibatlandırılmaması gerektiği, beyitlerin başka anlamları da ihtiva edebileceği sonucuna varılmıştır.

4. Bu çalışmayla, Türk şiirinin zengin çağrışımlarla yüklü bir kelime kadrosuna sahip olduğu bir kez daha görülmüştür.

Kaynakça

- Adak, Abdurrahman. (2006), *Za'fî-i Gülşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Dîvânının İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Akkuş, Metin. (e-kitap), *Nef'î Divanı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/57741,nefi-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 01.10.2018).
- Altuntaş, Halil, Şahin, Muzaffer. (2011), *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Arıkoğlu, İsmail. (2006), *Ferişteoğlu'nun Cavidân-nâme Tercümesi: 'İşk-Nâme (İnceleme-Metin)*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van.
- Ayan, Hüseyin. (1981), *Cevrî: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.
- Ayan, Hüseyin. (2014), *Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni*, TDK Yayınları, Ankara.
- Azar, Birol. (2005), *Türâbî Divanı: İnceleme-Metin*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.

- Bilgin, Azmi (e-kitap), *Ümmî Sinan Divanı: İnceleme-Metin*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10657,immigirismetinpdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 10.03.2017).
- Birişik, Abdülhamit. (2009), “es-Seb‘ü’l-Mesânî”. *DİA*, C 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 261-262.
- Çağbayır, Yaşar. (2007), *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötüken Türkçe Sözlük*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Çavuşoğlu, Mehmet, Tanyeri, Mehmet Ali. (1987), *Zatî Divanı: Edisyon Kritik ve Transkripsiyon Gazeller Kısmı III. Cild*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Çiftci, Şaban. (2014), “‘Allah Âdem’i Kendi Sûretinde Yaratmıştır’ Hadisinin Tahric ve Değerlendirmesi”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1. (Mart), s. 1-20.
- Dinç, Reyhan. (2010), *XVIII. Yüzyıl Dîvân Şâiri Mehmed Sıdkî Esif ve Dîvânı: İnceleme-Metin*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Doğan, Muhammet Nur. (2011), *Eski Şiirin Bahçesinde*, Yelkenli Yayınevi, İstanbul.
- Ergin, Muharrem. (1980), *Kadı Burhaneddin Divanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Gedik, Nusret. (2016), *Türk Edebiyatında Manzum Devriyye*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. (1973), *Hurûfîlik Metinleri Kataloğu*, TTK Yayınları, Ankara.
- Karaman, Hayrettin, Özek Ali, Dönmez İbrahim Kâfi, Çağrıçı Mustafa, Gümüş Sadreddin, Turgut Ali. (1999), *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, TDV Yayınları, Ankara.
- Macit, Muhsin. (e-kitap) *Karakoyunlu Cihânşâh Hakîki’nin Türkçe Şiirleri*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10621,karakoyunlu-cihansah-hakiki-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 11.03.2017).
- Mermer, Ahmet. (1991), *Mezâkî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*, AKM Yayınları, Ankara.
- Mütercim Âsım Efendi. (2014), *el-Okyânûsu’l-Basît fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi*, C 6, s. 5670-5671;
- Öztürk, Mustafa. (2002), “Kur’ân’da Seb‘-i Mesânî Kavramı”, *Diyanet İlmî Dergi*, C 38 (Ocak-Şubat-Mart), s. 103-127.
- Öztürk, Yaşar Nuri. (2013), *Mâûn Suresi Böyle Buyurdu*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul.
- Redhouse, William James. (2016), *Müntahabât-ı Lügât-i Osmâniyye*, TDK Yayınları, Ankara.
- Sarı, İbrahim. (2016), *Dinler Tarihi*, Net Medya Yayınları, Antalya.

- Sarı, Mehmet. (2007), *Askerî Muhammed Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon.
- Sofuoğlu, Mehmet. (1987-1990), *Sahîh-i Buhari ve Tercemesi*. C 1-16+İndeks, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Steingass, Francis Joseph. (1975), *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Mektebetu Lübnan [Librairie du Liban], Beyrut.
- Şenödeyici, Özer. (2009), “Hurûfliği Ön Yargıdan Arındırmak Bağlamında Ferišteoğlu'nun Hidayetnâmesi'nin Tetkiki ve Neşri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C 3, s. 87-146.
- Şeylan, Ali. (2003), *İbrâhim ibn Bâli'nin Hikmet-Nâme'si II (149^b-300^a)*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10692,metinpdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 11.04.2017).
- Tarlan, Ali Nihad. (1968-1970), *Zatî Divanı: Edisyon Kritik ve Transkripsiyon I-II*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Tatçı, Mustafa, Yıldız, Musa. (2008), *Aziz Mahmud Hüdayi, Divan-ı İlahiyat*, H Yayınları, İstanbul.
- Toker, Birgül. (2015), *Şemseddîn-i Sivâsî, Mir'âtü'l-Ahlâk*, Sivas Belediyesi, Sivas.
- Usluer, Fatih. (2009), “Nesîmî Şiirlerinin Şerhlerinde Yapılan Yanlışlıklar”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/2 (Winter), s. 1072-1091.
- Usluer, Fatih. (2009), *Hurufilik İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren*, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Usluer, Fatih. (2014), *Hurufî Metinleri I*, Birleşik Yayınları, Ankara.
- Ülker, Selam. (2006), *Trabzonlu Avni Divanı İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Ürkmez, Ertan. (2015), *Türk-İslâm Mitolojisi Bağlamında Mi'râç Motifi ve Türkiye Kültür Tarihine Yansımaları*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Yazır, [Elmalılı] M. Hamdi. (1971), *Hak Dîni Kur'ân Dili Türkçe Tefsir*, C 1-9+Fihrist ve Lügat, Eser Kitabevi, İstanbul.
- <http://www.vajehyab.com/?q=%D9%85%D8%AB%D9%86%DB%8C> (Erişim Tarihi: 12.04.2017).

Dr. Abdülkadir DAĞLAR

Erciyes Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Kayseri/TÜRKİYE
abdaglar@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4006-9670

**ŞERHİN ŞİİR HÂLİ: SULTAN MURÂDÎ
DÎVÂNI'NDA ŞERH NAZARİYÂTI**

POETRY FORM OF COMMENTARY THE
COMMENTARY THEORIES IN SULTAN
MURÂDÎ DIWAN

DOI Number: 10.28981/hikmet.501611

ÖZ

Dîvân edebiyâtı bir şerh edebiyâtıdır, denilebilir. Türk edebiyâtında dîvân şiiri geleneği ile edebî şerh geleneği aynı büyük medeniyet dairesinin içerisinde aynı dîni, fikrî ve edebî kaynaklardan beslenmiş, ontolojik mâhiyetleri dolayısıyla dîvân şiiri ile şerh hep birlikte anılagelmiştir. Kezâ geleneğın belirleyici olduğu devirlerde, dîvân şiirini anlama ve anlatma yönünde yapılan çeşitli tür ve şekillerdeki çalışmalara da şerh denmiştir.

Dîvân edebiyâtı geleneğinde hacimli bir dîvân oluşturan Sultan 3. Murâd, 16. asrın ikinci yarısında Murâdî mahlasıyla söylediği şiirleriyle aynı zamanda geleneğın poetik şerh nazariyatını da ortaya koymuştur. Onun şerh kavramına atıfları, diğer dîvân şâirleri ile mukâyese edilemeyecek kadar çok ve etraflıdır. Şerhin yapılış sebebi, niyet ve ortaya çıkış süreci, gerekliliği gibi hususların yanında şerh-şiir ve şâir-şârih ilişkilerine de ışık tutan Murâdî, şiir ile şerhi mistik-poetik bir evrenin ikiz unsurları olarak değerlendirmiştir.

Bu makâlede, Murâdî Dîvânı'nda yer alan yaklaşık 8400 beytin, şiir ve şerh nazariyatı merkezli incelenmesi ile ortaya çıkan veriler tasnif edilip yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dîvân Şiiri, Sultan 3. Murâd, Murâdî, Şerh Nazariyatı, Poetika.

ABSTRACT

Diwan poetry is a commentary literary. In Turkish literature, the diwan poetry tradition and the commentary literary tradition fueled from the same religious, intellectual, and literary sources in the same great civilization chamber; and the diwan poetry and the commentary have been mentioned together due to their ontological nature. Likewise in the periods in which the tradition had a determinant effect, various types of works in multiple forms conducted towards the understanding and recital of the diwan poetry have been also called commentary.

Sultan Murad the Third who created an extensive diwan in the diwan poetry tradition, set forth the poetic commentary theories of the tradition with the poems he told under the name "Murâdî" in the second half of the sixteenth century. His references to the commentary concept are way too many and comprehensive to be compared with other diwan poets. Murâdî who also illuminated matters such as the reason the commentary is done, its intention and emergence process, its necessity as well as the commentary-poem and poet-commentator evaluated the poem and the commentary as the twin elements of a mystical-poetic universe.

In this study, approximately 8400 couplets found in the Murâdî Diwan will be investigated based on the poem and commentary theories and the data to emerge will be classified and interpreted.

Keywords: Diwan Poetry, Sultan Murad the Third, Murâdî, Commentary Theories Poetry.

ey murâdî ma'rifet dükkânın açduk şöyle kim
kuş dilin söylemez olduk hâce-yi 'attâra biz...

0. Giriş

Murâdî mahlaslı Sultan 3. Murâd¹ (d.1546-ö.1595) dîvân şiirinin en hacimli dîvânlarından birinin sâhibidir. 1565 gazel, 1 muhammes, 48 küçük mesnevî, 39 nazım/kıt'a ve 48 müfreden oluşan Dîvân'daki şiirlerin büyük bir kısmı tasavvuf neşvesini yansıtmaktadır. Bu bakımdan Sultan Murâdî'nin şiiri "sûfiyâne, muhakkıkâne, muvahhidâne ve mutazarri'âne" sıfatlarıyla nitelendirilmiştir (Kırkılıç 2015: 44)². Büyük çoğunluğu Türkçe olan şiirlerin bir kısmı da Arapça ve Farsça'dır; bunların yanında mülemma' (Arapça-Türkçe-Farsça) şiirler de yer almaktadır.

Bu özellikleri gösteren Dîvân'da, nev'i şahsına münhasır özel bir durum olarak Murâdî'nin "şerh" mefhûmuna diğer şâirlerin dîvânlarında görülmeyen bir yoğunlukta atıfta bulunduğu dikkat çekmektedir. Dîvân'da "şerh" kelimesinin 150 civârında yerde kullanıldığı, bu kelimenin türevi olan "şârih" ve "meşrûh" kelimelerinin de dâhil edilmesi ile bu sayının 160'ı aştığını ifâde etmek gerekir. Mefhûmu hatırlatıcı mâhiyette birkaç yerde "şerha şerha" ikilemesinin kullanıldığı da bu çerçevede belirtilmelidir. Bunların yanında, şerh mefhûmu ile yakın alâkası bulunan "tefsîr", "hall", "ta'bîr" kelimelerinin de Dîvân'da yer yer kullanıldığı görülmektedir.

Açma/açıklama ve yorma/yorumlama ameliyesine işâret eden bu kelimeleri Murâdî'nin bu yoğunlukta kullanmış olması neyin göstergesidir ve ne ifâde etmektedir? Murâdî'nin beyitleri ışığında bu sorulara cevap(lar) aramadan önce şerh mefhûmuna dâir hatırlama ve hazırlama mâhiyetinde bir giriş yapmak yerinde olacaktır.

"Şerh etme" ameliyesinin en temel sebebi (sebeb-i teşrîh) şârihin kendisinden kaynaklanan bir *anlama* ve *anlatma* isteğidir. Bu isteğin kimi zaman şârihten başkalarının ricâları üzerine ortaya çıktığı da aktarılan sebepler arasındadır. Kezâ doğrudan sultânın isteği/emri doğrultusunda yapılmış/yazılmış şerhler de bulunmaktadır. Tüm bu sebepler bir şârih ile başkasına ait metin(ler) arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

¹ Dîvân şiiri çalışmaları çerçevesinde sultan şâirlerden yerine göre kimi zaman "Sultan Avnî", "Sultan Adlî", "Sultan Muhibbî" şeklinde bahsetmek mümkün olsa gerektir. Bir kullanım teklîfi olarak, bu makâlede de Sultan 3. Murâd'dan yer yer "Sultan Murâdî" şeklinde bahsedilecektir.

² Bu makâle çalışmasında esas kaynağımız olan "Murâdî Dîvânı"nın nâşiri Prof. Dr. H. Ahmet Kırkılıç'a, dikkat ve sabır örneği bu çalışmasından ötürü teşekkürü bir borç biliriz. Neşir için bkz. H. Ahmet Kırkılıç. (2015), *Murâdî Dîvânı (Sultan Üçüncü Murad)*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul. Makâle boyunca yapılmış olan beyit alıntılarının yanında şiirin nazım şeklini belirten bir kısaltma (Gazel: G., Kıt'a: Kt., Mesnevî: Ms., Müfred: Mf.) ile Dîvân neşrinin ilgili bölümündeki sıra sayısı parantezle gösterilmiştir. Makâledeki tüm epigraflar ile "Ek"ler de tamâmiyle Murâdî Dîvânı'ndan alınmıştır. Alıntılama esnâsında karşılaşılmış olup da burada ayrıca değinmeye lüzûm görülmeyen okuma tercihindeki birkaç küçük fark için, Dîvân'ın bir nüshasının yine aynı nâşir tarafından hazırlanmış olan tıpkıbasımından yararlanılmıştır. Tıpkıbasım neşri için bkz. H. Ahmet Kırkılıç. (2012), *Muradi Divanı (Sultan Üçüncü Murat)*, (Tıpkıbasım), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

Şerhi ortaya çıkaran özel sebeplerden biri de *kendini anlatma* ya da *anlaşılma* istek ve ihtiyâcıdır. Bu doğrultuda kimi şâirlerin -aynı zamanda kendilerinin şâirleri olarak- kendi şiirlerine yazdıkları şerhler³ de şerh edebiyâtında yerini almıştır.

Bunlara ilâve olarak dikkat çekici bir sebepten daha bahsetmek yerinde olacaktır; o da “anlatılma isteği” yani “şerh edilme isteği”dir. Esâsında bu isteğin rûhî bir ihtiyaçtan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Söylediklerinin ve yazdıklarının nasıl anlaşıldığını duyma, şiirlerinin şerh aynasında nasıl yansıdığını görüp okuma isteğidir ki bu, şiir vâdîsinde -deyim yerindeyse- *kâle alınma* isteğinin bir göstergesi olarak da sayılabilir. Çünkü, kâle alınan, kıymet verilen, anlaşılması elzem olan şiirler şerh edilir ancak.

0.0. Bir Duânın İşığında Şerhe Bakış

Şerh kavramıyla ilgili olarak, Kur’ân-ı Kerîm’de Firavun’a tebliğ yolundaki Hazret-i Mûsâ’nın duâsını zikretmek -*şerh niyeti* üzerine düşünme bağlamında- yerinde olacaktır:

“...Rabbi’srahî sadrî ve yessirlî emrî va’hlul ‘ukdeten minlisânî yefkahû kavli. (...Rabbim! yüreğime genişlik ver. İşimi bana kolaylaştır. Dilimden (şu) bağı çöz. Ki sözümü anlasınlar.)”
(Tâhâ/25-28)

Bu âyetlerde Hazret-i Mûsâ, göğsünün açılıp genişletilmesini (şerh), işinin kolaylaştırılmasını, dilindeki bağın çözülmesini (hall) istiyor, tâ ki onu dinleyenler sözlerini anlasınlar (fıkh). Buradan konuya dâir şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür: Sözün anlaşılabilmesi için dilin çözülmesi gerekir; tabîî ondan da önce göğüs/gönül aynasının açılıp parlatılması şarttır. İki tarafın anlaşabilmesi için kalb/gönül aynalarının, birbirlerini görüp yansıtabilecek temizlikte olması ve birbirlerinin dillerinden anlaması gerektiği âşikârdır.

Söz/metin üzerine yapılan çalışmalardan üçünün bu âyetlerde mündemiç olduğunu söylemek mümkündür ki dikkat çekicidir: “Şerh” (Rabbi’srah) ve “tahlîl” (va’hlul)... Bu iki çalışmanın temel amacı da yine bu âyetlerde verilmektedir: “Fıkh” (yefkahû)...⁴

Bu hususla ilgili 25. âyetin meâlinde *şerh* kelimesine “genişlik vermek” anlamı verilmiştir. Burada şerhe konu olan, “göğüs”tür. O hâlde şerhin göğse -ve mecâzî anlamıyla da gönüle- genişlik/ferahlık sağlamak şeklinde bir işlevinin olduğundan bahsedilebilir. Dolayısıyla, şerh edilerek açılan/açılmayan metnin genişleyip yayılacağı çıkarımında bulunmak yerinde olsa gerektir. Hâkezâ, şerh ile eşzamanlı kullanılan eş/yakın anlamlı kavramlardan biri olan “hall-i müşkilât” (güçlüklerin çözülmesi) tam da bu bağlamda asıl karşılığını bulmaktadır; şöyle ki, söz/metnin dilinin doğru ve

³ Bu tür şerhler için bkz. Ömür Ceylan. (2005), “Mânâ Şairin Karnında(mı)dır?!” , *Böyle Buyurdu Şûfî*, Kapı Yayınları, İstanbul, ss. 111-120; Abdülkadir Dağlar. (2008), “Kâmil-i Mevlevî’nin Kendi Şiirine Tuttuğu Ayna: Adem Kasîdesi ve Şerhi”, *Turkish Studies*, Vol. 3/4 (Fahrettin Kırzioğlu Armağanı), ss. 335-371.

⁴ Bu cümleden olarak, şerhin Kur’ân-ı Kerîm’e has bir çeşidi sayılan “tefsîr” çalışmalarının da özündeki niyetin “fıkh” ilmine veri sağlayarak yardımcı olmak olduğu söylenebilir. Bu açıdan *tefsîr* ilmi, *fıkh* ilminin bir *âlet ilmi* (ilm-i âlet) olarak görülebilir.

kolay anlaşılmasının önündeki güçlüklerin çözümlenip bertaraf edilmesi önemlidir.

Bu âyetler nüzul bağlamından kopararak sâdece bu makâle bağlamında şiir-şerh ilişkileri dâiresinde değerlendirilecek olursa zihnin şu çıkarımlarıyla karşılaşmak mümkündür: Şerh ameliyesi ile şârihin asıl maksadı şâirin gönül aynasını görebilmek, şâirin niyet ve murâdının kılavuzluğunda mazmûna ulaşmaktır; bu yönüyle şerh şiirin soyut tabakalarına yöneliktir... Tahlil ise, şiirin lisânındaki ukde/bağları, güçlükleri halletmek/çözmek üzere yapılır; bu yönüyle tahlil, şiirin somut tabakalarına yöneliktir... Şerh ve tahlil çalışmalarından amelî düzlemde (fıkıh/tefakkuk karşılığı) bir fayda hâsıl olması beklenir ki bu da şiirin başka kişilerce anlaşılabilir estetik haz (zevk/tezevvuk karşılığı) nesnesi olabilmesi... Katharsis/arınma nazariyesi şerhe uyarlanacak olursa, şiirleri vâsıtasıyla şerh edilen şâir -anlaşılma ve anlatılma gayretlerinin nesnesi olduğunu idrâk etme netîcesinde- ferahlayarak bir nevi arınma yaşayacaktır...

0.1. Murâdî'nin Şerhle İnşirâhı

Murâdî'nin, edebiyat, târih ve tasavvuf kitaplarına meraklı, düzeyi yüksek nitelikli bir okur olduğu söylenmektedir. Bu doğrultuda onun, saltanatı döneminde dünyâ târihine dâir bazı mühim eserleri Türkçeye tercüme ettirdiği de kaynaklarda verilen bilgiler arasındadır (Kütükoğlu 2006: 475). Murâdî'nin, yaptırdığı tercümelemlerin yanında, bazı kıymetli eserlerin şerh edilmesini de şârihlerden istediği mâlûmdur. Bir örnek vermek gerekirse, o, döneminin meşhur şârihlerinden biri olan Şem'î Şem'ullâh'tan, Mevlânâ'nın *Mesnevî-yi Ma'nevî*'sine şerh yazmasını istemiş, ilk beş cildi 1588-1593 yılları arasında kendisine sunulan altı ciltlik şerhin tamâmını görmeye ömrü vefâ etmemiş olsa da, onun bu merakı Türkçe şerh geleneğine bir ilki kazandırmış, Mesnevî'nin tamâmına yazılmış ilk Türkçe şerhin ortaya çıkmasına vesîle olmuştur (Dağlar 2009: 80-87).

Murâdî'nin, belki de -şehzâdelik dönemiyle de birlikte- bir sultan olmasının (sal.1574-1595) kendisine sağladığı imtiyaz ve itibarla, döneminin ilim ve irfan muhîtinde bulunan âlim, şâir ve sûfilerden kendi şiirlerine de şerh yazmalarını istediği anlaşılmalıdır. Bu hususta H. Ahmet Kırkkılıç'ın değerlendirmesi şöyledir:

“Üçüncü Murad, yazdığı dinî şiirlerini zamanının şairlerine incelenmek üzere göndermiştir. Onlar da bunları şerh etmiş ve aynı tarzda eserler vücuda getirmişlerdir. Ancak Sultan Murad'ın şiirleri bunların çoğundan iyidir. Bazı defa ibhama bürünen Arapça ve Farsça gazelleri, padişahın arzusunu yerine getirmek ve atiyeler almak gayesi ile zamanın edipleri tarafından şerh edilmiştir.” (Kırkkılıç 2015: 45)

Murâdî'nin şiirlerine şerh yazarların gâyeleri tam olarak bilinmese de bu minvalde yazılmış birçok şerh metni bulunmaktadır. Dönemin meşhur âlim-sûfî şâirlerinden Şemseddîn-i Sivâsî'nin, Murâdî'nin bazı Arapça, Farsça

ve Türkçe gazellerini şerh ettiği bilinmektedir.⁵ Yine Murâdî'nin, kendi muhîtinde bulunan Hoca Sa'deddîn (İzzî mahlaslı), Zekeriyâ Efendi, Muhammed es-Sıddîkî, Kadı Yûsuf, Hâşimî, Nişancı Muhyî, Şeyh Ca'fer (Kemâlî), Şeyh Selâmî, Subhî, Bâkî, Nevâlî, Emîr gibi isimlere Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerinden bazılarını şerh ettirmiş olduğu görülmektedir.⁶

Rüyâlara ve tâbirlerine çok önem atfetmesiyle bilinen Murâdî'nin, tasavvufî seyrüsülûkü sürecinde mürid-mürşid ilişkisiyle alâkası bulunduğu anlaşılan (Felek 2014: 58) Halvetî-Şa'bânî şeyhi Şucâ' Dede'ye (hunkâr şeyhi), tekâmül sürecindeki makamlarda tecrübe ettiği hâllerin işâreti saydığı rüyâlarını 982/1574 ile 996/1587-8 yılları arasındaki mektupları vâsıtasıyla anlattığı bilinmektedir (Felek 2010: 23).⁷ Murâdî'nin, yaşamış olduğu hâllerin birer aynası sayılan şiirlerinin şerhini istemiş olmasının bir benzeri şekilde, görmüş olduğu bu rüyâların tâbirlerini de şeyhinden istemiş olabileceğini düşünmek mümkündür.

Şu beyitler, rüyâ-şiir ve tâbir-şerh arasındaki sıkı ilişkilerin, Murâdî'nin anlam dünyâsında nasıl yorumlandığına bir örnek sayılabilir:

*yûsufun deryâsına ta'bîr olındı çok rumûz
'âşıkun hâbına ta'bîr oldı bin rû'yâ yine*

*bir 'acâyib ma'ni izhâr eyledi yine murâd
noktasın şerh eylemez cem' olsalar dünyâ yine (G. 1238)*

Rüyâlar esrârengiz remizlerle sırlı ise de Murâdî'nin şiirleri onlardan daha kapalı ve esrarlıdır. Hazret-i Yûsuf engin yorum hazînesiyle nice remizli rüyâyı tâbir etmiştir; ancak, dünyâ bir araya gelse, Murâdî'nin acâyip hâllerinin beyânı olan şiirlerinin bir noktasını bile şerh edemez. Burada, onun şiirlerini kâmilten şerh edebilecek olan şahsın, zamânın Yûsuf'u sayılacağı îmâsının bulunduğu söylenebilir.

⁵ Bu konuda bkz. Kezban Paksoy. (2007), "Şerhu Gazeliyyâtı's-Sultân Murâdu's-Sâlis", *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Vol. 2/3, ss. 444-448; Abdülkadir Dağlar. (2015), "Şemseddîn-i Sivâsî'nin Şerhleri", *Şemseddin Sivasî Sempozyumu Bildirileri*, (Haz. Ahmet Dağüstü), Sivas Belediyesi (Yayınları), Sivas, ss. 201-220. Sultân Murâdî'nin şiirlerine Sivâsî'nin yazdığı bu şerhler kitap hâlinde neşredilmiştir. Bkz. Fatih Ramazan Süer. (2017), *Şemseddin Sivasî Külliyyatı -14-: Şerh-i Gazeliyyâtı's-Sultân Muradu's-Sâlis*, Sivas Belediyesi (Yayınları), İstanbul.

⁶ Bu şerhler Nûh Halîfe tarafından 993/1585 yılında bir araya getirilerek kitaplaştırılmıştır. Bkz. *Mir'âtü'l-Gaybî'l-Hâkânî MinFuyûzâtı Sultân Murâd Hân Bin Sultân Selim Hân*, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi, No: 1901. Bu eser tarafımızdan neşre hazırlanmakta olup inşaallâh yakında ilim âleminin istifâdesine sunulacaktır. Hem bu yüzden hem de makâlenin konu dâiresini fazla zorlamamak adına bu eser hakkında burada geniş değerlendirmelerde bulunulmayacaktır.

⁷ Mîrâhûr Nûh Ağa -ki kuvvetle muhtemel Murâdî'nin şiirlerine yazılan şerhleri de bir kitapta toplamış olan sultânın hâs kâtiplerinden Nûh Halîfe'dir- tarafından bir araya getirilerek kitaplaştırılan bu 1858 adet mektup neşredilmiştir. Neşir için bkz. Özgen Felek. (2014), *Kitâbü'l-Menâmât: Sultan III. Murad'ın Rüya Mektupları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Murâdî'nin, şiirlerinin şerh edilmesini istemesi “anlaşılma-anlatılma ihtiyâcı”ndan mı kaynaklanmıştır? Murâdî kendisine -ancak şiirlerinde yansıyan şuûraltını okuyabilecek olan- sırdaş musâhip mi aramıştır? Başka bir sebeple, Murâdî sarayda kendisine ve âilesine yakın ilişkilerle görev vereceği özel şahısları, idârî ve ilmî devlet bürokrasisine atayacağı kişileri seçerken acabâ böyle bir yöntem mi kullanmıştır? Bu sebepler, şerh sebepleri arasında artık özel niyetlerin de bulunabileceğini göstermektedir.

Bu muhtemel sebep-niyetlerin, Mevlânâ Mesnevî'sinin -üçüncü-

sîne hâhem şerha şerha ezfirâk

tâ bugûyem şerh-i derd-i iştîyâk

beytinde de ifâde edildiği üzere, sağlıklı iletişim kurup anlaşabilmenin temel şartı sayılan bir durumla ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Mevlânâ bu beyitte, içini yakan ayrılık ateşinin derdini anlatabilmesi için yine ayrılık acısıyla lîme lîme olmuş bir göğüs/gönül sâhibi aramaktadır ki kendisini ancak böyle birisinin anlayabileceğine işâret etmektedir.

Kezâ, böyle bir sırdaşın özelliklerini Nefî'nin meşhur

tûtî-yi mu'cize-gûyem ne disem lâf degül

çarhıla söyleşemem âyinesi sâf degül

ehl-i dildür diyemem âyinesi sâf olmayana

ehl-i dil birbirini bilmemek insâf degül

beyitlerinde de okumak mümkündür. Nefî, mûcizevî şiirler söyleyebilmesi için kendisiyle söyleşilebilecek, gönül aynası saf insanlardan dostlarının bulunması gerektiğini beyân etmektedir; öyle ki bunlar, âdetâ aynadaki sûreti mesâbesinde bir benzeşlik ve özdeşlik içerisinde bulunan, gönül ehli dostlardır.

0.2. Şerhe Teşne Bir Mahlas: Murâdî

Şerhin temel gâyesinin, şiirin mânâ tabakası ile şâirin asıl niyet yani “murâd” tabakasını anlama ve anlatma gayretlerinin netîcesinde mazmûna ulaşmak olduğu bilinmektedir. Bu anlamda murâdın, mânâ ile mazmûn arasındaki şerh yolunda ikinci tabaka olduğu söylenebilir. Bu nokta-yı nazardan Murâdî'nin, kendisine kim bilir ne niyetle verilmiş olan “Murâd” ismine böyle mistik-poetik bir misyon yükleyerek, her birinin derin sırlı anlamlar taşıdığını iddiâ ettiği şiirlerinde ismi ve misyonunu hatırlatan bir mahlas seçip kullanmış olabileceği ihtimâlından bahsetmek, çok da temelsiz sayılmamalıdır. Zîrâ Murâdî'nin, bazı gazellerinin tahallus beytinde *murâd* kelimesini, ismini ve mahlasını hatırlatacak şekilde tevriyeli kullanması da böyle bir iddiâyı isbât için delîl olarak görülebilir:

anlar isen bu murâdînün murâdından murâd

bu murâd ismin ezelde kim komışdur ana ad (G. 242)

mısrâlarında, isminin kendisine tâ ezelde verildiğini ileri süren Murâdî, aslında şâirliğinin, Kâdir Allâh tarafından yazılan kaderi olduğunu îmâ etmektedir. Aynı minval üzerinde

*murâdîye murâdın vir murâda irgür anı sen
murâdı sendin ey sultan eger ûlâ eger uhrâ (G. 60)*

*özin murâda murâd eyledi murâdı murâd
murâd idindi murâdî murâd ide cem'â (G. 110)*

beyitleri de zengin tekrîr ve tevriye sanatları ile *murâd* kelimesinin hem isim hem de mahlasla ilişki kuracak şekilde kullanıldığını göstermektedir.

Bu mâhiyette bir giriş bölümünün ardından, şiirlerinden seçilmiş beyitlerin ışığında Murâdî'nin şerhe bakışlarını bazı başlıklar altında değerlendirmek mümkün görünmektedir.

1. Tefahhur Sadedinde Murâdî

*ey murâdî sözlerinde nice bin bin sırr var
kâdir olmaz anı a'lâ vü ednâ anlamak...*

“Zor anlaşılabilirlik”, “şerh edilemezlik” şâir için bir övünme nedeni midir? Avâmın kolayca anlayıp yorumlayarak tüketebildiği şiirlerin has şiir sayılmadığı, dîvân şiiri poetikası için geçerli, kabul edilebilir bir tenkit noktasıdır. Buna karşılık havâsın beğenerek şerh etme ihtiyacı duyduğu şiirlerin ise, “bikr-i ma'nâ”, “bikr-i mazmûn” yüklü oldukları düşüncesiyle kıymetli sayıldığı da bilinmektedir. Sultan Murâdî de -geleneğe uyarak- daha çok gazellerinin tahallus beyitlerinde yaptığı temeddüh/tefahhurlarda kendi yoğun ve derin iç âleminin birer aynası saydığı sözlerinin şerh edilemez olduğu iddiâsıyla övünmektedir.

*şârihîn-i 'âlem aslâ şerhe olmazlar kadîr
ey murâdî bahr-ı 'ilmünden alalar katre âb (G. 129)*

beytinde Murâdî, şiir-şerh âlemindeki şârihlerin, kendi ilim denizinden bir damla almadıkları müddetçe şiirlerini şerh etmeye güçlerinin yetmeyeceğini söylemektedir.

Şu beyitlerde, hakikat-ı hâlinin beyânı olan şiirlerinin şerhe gelmeyeceğini dile getiren Murâdî bu durumu “beyân-ı bîbeyân” (beyân edilemez beyân) terkîbiyle ifâde etmektedir:

*ey murâdî şerhe gelmez bu makâl ile beyân
'âkil olan eylesün hâlince bir yirden su'âl (G. 783)*

*murâdun şerhe gelmez bu beyân-ı bîbeyandur çün
beyân-ı bîbeyânından beyân eyler ne halsin sen (G. 1009)*

Âlim şârih kullar, kâğıtlar defterler doldursalar Murâdî'nin, ilâhî kudret ve heybetin kâmil bir tecellisi olan kelâmının bir harfini bile şerh edemezler:

*murâdînün kelâmıdur kemâl-i kudret ü heybet
anun bir harfi şerh olmaz halâyık ger yaza elvâh (G. 228)*

Murâdî, şiirini beğenen âlimlere meydân okumakta,

*duydunsa murâdun kelimâtında halâvet
bir harfini şerh it eger 'allâm-ı cihansın (G. 1128)*

ifâdeleriyle, onları kelâmının bir harfini şerh etmeye çağırılmaktadır.

1.0. Murâdî'nin Ahvâli Yaman

Kaynaklarda Murâdî'nin, Halvetî-Şa'bânî tarîkatının seyrüsülûkünde "etvâr-ı seb'â"yı (tekâmül yolundaki nefsin yedi mertebesinin hâlleri) tamamladığı bilgisi bulunmaktadır (Emecen 2016: 82). Yukarıda onun, yolunda kat ettiği merhaleleri, ulaştığı makamları ve tecrübe ettiği hâlleri gösteren rüyâlarını mektuplar vâsıtasıyla şeyhine bildirdiğinden bahsedilmişti. Bu yolda kendi özel derûnî tecrübe-yi hâllerinin birer ifâdesi sayılan şiirlerinin şerh edilmesini istemesi de onun, ehlinin şerh aynasında iç dünyâsını görmek ve böylece hâllerinden emîn olmak istemesiyle açıklanabilir.

Şiirindeki remizleri doğru bir şekilde şerh edecek şahıs, tasavvuf âleminde kutupların kutbu olduğunun işâretini göstermiş sayılacaktır. Bu durumda Murâdî o zâtı kendisine mürşid olarak kabûl edecektir:

*ey murâdî bu rumûzın kim ki şerhin eyleye
kutbu'l-aktâb oldurur tut dâmenini bîgümân (G. 1082)*

Şâir öncelikle kendi özel hâlinin ve iç temâşâsının şârihidir. Murâdî'nin tasavvufî tekâmül yolunda hâlden hâle geçişi öyle müşkil durumlar göstermektedir ki, kendisi bile bunu şiiriyle beyân etmekte zorlanmaktadır. Hâl böyle iken, şârihlerin o şiirde yansıyan hâlleri ve hayalleri görebilmesi, şerh edebilmesi çok zor olacaktır:

*'aceb vech üzredür ahvâlümüz olmaz beyân el-hak
o kâr-ı mümteni'dendür anı bilmez lisân el-hak*

*nice meşrûh ola ol sanma anı şerhe kâ'ildür
anı şerh itmeye halk-ı cihân olsa zebân el-hak (G. 683)*

*şerhe gelmez bu derûnum hâli ey dânâ-yı hâl
hâlümün havlindedür hâlün senün ey meh-likâ (G. 30)*

şerh ü beyâna sıgmadı yine bizüm bu hâlümüz

bilmedi kimse hakkumuz görmediler hayâlümüz (G. 598)

Murâdî'ye, seyrüsülûk yolculuğunda Allâh'ın lütfu ile bazı makamların kapıları açılmaktadır ki kendisi de bu makamları tam anlamıyla idrâk edememektedir. O, "vahdet" makâmını şiirle ifâde ve şerh etmekte âcizdir; o kadar ki daha "kesret"i bile bilememektedir. Onun, "hayret" makâmında temâşâ ettiği zevkin şiirle beyânının binde biri, binlerce akıl sâhibine binlerce akıl verilse yine de şerh edilemez. Murâdî'nin, Hakk'ın yakınlığına tâlip olduğu "heybet" makâmındaki hâlinin mâhiyeti de şerhe sığmaz:

şerhe gelmez vahdetüm ammâ ki bilmem kesretüm

ni'met-i 'uzmâda buldum yine kendü ni'metüm (G. 896)

buldı ol hayretde bir zevk u safâ kim şerhi yok

lutf idüp mahbûb ana feth itdi bin bâb üstine

bu murâdun sözlerin şerh itmeye binde birin

nice bin gelse ulü'l-elbâb elbâb üstine (G. 1097)

çün seni kıldum taleb heybetde buldum heybetüm

anun için şerhe gelmez bu benüm mâhiyyetüm (G. 877)

Şiir şâirinin şerhidir; Murâdî'nin de yaşadığı hâllere delâlet eden burhan bizâtihi kendi şiiridir:

âh kim şerh itmek için hâlümüz gelmez dile

şerhini anun yine bu şerh-i burhânım kıla (G. 1248)⁸

Murâdî'nin hâlini yine ancak hâli şerh edebilir; keşke hâlinin dili olsa da kendisini şerh etse... Bu mümkün değilse de hâlinin burhânı saydığı şiiri yine onun hâlini şerh etmektedir.

1.1. Şerhe Gelmez Bir Muammâ

Murâdî'nin hâlleri muammâdır; öyle ki o hâllerin şerhi sayılan şiirleri de muammâ içinde muammâdır. Onun yaşamakta olduğu hâller ve onları yansıtan şiirleri, aslında, Allâh tarafından kendisine bahşedilen çok esrarlı mahrem mânâları örtüp gizleyen perdelerdir. Hattâ Murâdî'nin dilinden konuşan da bizâtihi Allâh'tır; dolayısıyla hâl ve kâl perdeleriyle kendisini sırdaş olmayan gözlerden nihân edip gizlemektedir:

⁸ Bu serzenişin bir benzeri, Murâdî'den asırlar sonra Mehmed Âkif'in dilinde de görülmektedir. Onun, Safahât'ın başında yer alan meşhur dizelerinden ikisi şöyledir:

*ağlarım ağlatamam hissederim söyleyemem
dili yok kalbimin ondan ne kadar bîzârım...*

Mehmed Âkif Ersoy. (2008), *Safahat*, (Haz. Ertuğrul Düzdağ), Çağrı Yayınları, İstanbul, s. 3.

*murâdînün kelâmı fehm olunmaz
mu'ammâda mu'ammâ oldu el-hak (G. 708)*

*mu'ammâdur ki ma'nâsın bilimezler zevi'l-ma'nâ
murâdînün lisânından ki feyz eyler neler feyyâz (G. 649)*

Şerhin gerçekleşebilmesi için şârihin gönül aynasının, şâirin gönül aynasını tam olarak görüp yansıtabilmesi gerekmektedir; söz konusu bir muammâ ise, bu durum iyice imkânsız hâle gelmektedir. Bu ilâhî sırlı, mutlak nükteli, örtük mâhiyetinden ötürü Murâdî'nin şiiri tam olarak anlaşılabilir ki tefsir/şerh edilebilir:

*mu'ammâdur bu bir kenz-i hafîdür nükte-yi mutlak
murâdînün kelâmın kim durur gelsün iden tefsîr (G. 321)*

Bu beyitte *şerh* karşılığı olarak *tefsîr* kelimesinin kullanılmış olmasını, bu şiire yüklenen *ilâhî kelâm* vasfıyla ilişkilendirmek mümkündür.

1.2. Şerhe Âlem Dayanmaz

Murâdî yine tefahhur sadedinde, hâlden hâle geçerek artık kendi kabına sığmayan gönlü ile hâllerini tüm âlemle karşılaştırmakta, tanımlamaya çalışmaktadır. Onun gönlü öyle bir deniz olmuştur ki artık okyanuslar bile ona dar gelir. Yaşamakta olduğu -bir- hâli şiirlerle şerh etmeye çalışsa, söyleyeceği şiirler bir dîvânın hacmini aşar:

*bahr oldu çün gönül yemm-i 'ummâna sıgmazam
şerh eylesem bu hâlümi dîvâna sıgmazam (G. 934)*

Kezâ, yeryüzü ve gökyüzü (felek tâsı / felek fânûsu) divit, tüm denizler mürekkep, tüm yapraklar defter ve tüm ağaçlar kalem olsa da Murâdî'nin hâlleri yazılamaz, şiirleri şerh edilemez. Yaratılmış ne varsa, onun şerhi husûsunda âcizdir:

*şerh eylemez bu hâlümi vallâhi kâ'inât
deryâ mürekkeb olsa zemîn âsman devât (G. 213)*

*yaraşur güftârumun şerhinde nâfiz olsa ger
yazmaya yir gök ola evrâk u aklâmı şecer (Mf. 34)*

*yazılmaz defter-i şerhüm mürekkeb olsa deryâlar
kamu mevcûd 'âcizlerdürür nakş-ı misâlümde (G. 1302)*

Bu beyitler hemen şu iki âyeti hatırlatmaktadır:

*"Kul lev kâne'l-bahru midâden likelimâti rabbî lenefide'l-bahru
kable en tenfede kelimâtu rabbî velev ci'nâ bimislihî mededâ. (De*

ki: Rabbimin sözleri için deryâ mürekkep olsa ve bir o kadar da ilâve getirsek dahi, Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenecektir.)” (Kehf/109)

“*Velev enne mâ fi'l-arzi minşeceretin aklâmun ve'l-bahru yemudduhû minba'dihî seb'atu ebhurin mâ nefidet kelimâtullâh...* (Şâyet yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de arkasından yedi deniz katılarak -mürekkep olsa- yine Allâh'ın sözleri - yazmakla- tükenmez...)” (Lokmân/27)

Bu benzerlik durumu Murâdî'nin, şiirlerinin ilâhî-kelâmî kaynaktan neş'et ederek kendisine Allâh tarafından söyletildiği ya da kendi dilinden bizâtihi Allâh'ın söylediği iddiâsı ile açıklanabilir. Bu ilâhî sözler Murâdî'nin kendi hâl dilinden süzülerek kâl diliyle beyân edilmektedir.

2. Murâdî Şerh Buyurdu

*dil-i nâlânuma bir hâtır-ı meyyâl gerek
hâlûmi anlamaga özge zevi'l-hâl gerek
ben beni bilmez iken kim beni bildürdi bana
bunu kalmaga beyan sâhib-i akvâl gerek...*

Dîvân'ı boyunca Sultan Murâdî'nin şerhe yaptığı atıflar, onun bir istek, bir arayış içerisinde olduğunu îmâ yoluyla işâret etmektedir: O kendisine, kendisini kâmilan anlayan bir gönüldaş, bir sırdaş, bir mürşid aramaktadır. Bu istek ve arayış çoğu zaman söz düzeyinde görülmeyen, tüm şiirlerde yansıyan rûhî temâyülün değerlendirilmesiyle edinilen anlam izlenimleridir. Dîvân'da kimi zaman şârih olabilecek kişinin hâiz olması gereken vasıflar verilmekte, kimi zaman âlimler sûfiler şerhe dâvet edilmekte, kimi zaman da yaşanan hâllerin ve onları yansıtan şiirlerin doğru şerh edilebilmesi için kılavuzluk yapılmaktadır.

2.0. Gel Ey Şârih

Murâdî aşağıdaki küçük mesnevîsinde hakikî şiirin ortaya çıkışından şerh edilmesine kadarki sürece temâs etmektedir. Bir şâirin erişebileceği en yüksek makam -şâirlik aynasıyla- ulular âlemini görebilmek, verebileceği en büyük haber de -üst şuûrunun diliyle- yüceler âlemini anlatmaktır. Öyle şâirin böyle şiirini şerh edebilme bahtiyarlığına erişen şârih ise vuslat gecesinin saâdet sabâhına uyanmış ve uyandırmış gibidir. Murâdî âdetâ bir muammâ gibi kurduğu şiirin sonunda şârihi şerhe dâvet etmektedir:

*rü'yet-i 'uzmâdadur aksâ makâm
mantık-ı a'lâdadur a'lâ peyâm*

*kimdürür ol mantıkı gûyâ olan
devlet-i 'uzmâsı mu'ammâ olan*

*subh-ı sa'âdet ki tulû' eyleye
şârihümüz şerhe şurû' eyleye (Ms. 32)*

هـكـمـت - Hikmet - مکت

Şu kıt'anın sonunda da Murâdî ilim irfan sâhiplerini ilk iki beytin kelâmını şerh etmeye çağırmaktadır. O öyle bir cevherdir ki tüm cihânın mâlından mülkünden daha kıymetlidir:

tecribe kıldum habîbün kâlini
didi kâlümde bilürven hâlini

bilmez idüm ben senün asliyyetün
bilmek oldu kavlı ile akvâlini

şerhine bu gevherün ey zû-fünûn
bir kelâma vir cihânun mâlını (Kt. 1)

Bu son beyitte “gevher” kelimesi ile kastedilen şeyin “mazmûn cevheri” olduğunu söylemek mümkündür. Şârihin gâyesi şiirin anlam tabakalarını şerh yoluyla bir bir yarıp açarak mazmûn cevherini çıkarmaktır.

2.1. Burhânı Gör Şârih Ol

Şiirler şâirinin burhanlarıdır. Bir şâirin şârihi olabilmenin ön şartlarından biri de, onun şiirlerinin, hâlinin ve şâirliğinin birer burhânı ve kılavuzu olduğunu idrâk ederek şiirdeki remizlerini anlamaya çalışmaktır. Yani, şiir şâirinin şerhidir; önce tüm şiirlerinden yola çıkarak şâirini anlayıp tanımak, sonra da şâirden hareketle şiirindeki remizleri kavrayıp anlamak gerekmektedir. Bir başka ifâdeyle, şâiri şerh etmeden önce şiirini şerh etmemelidir; yoksa hakîkî şerhin gerçekleşmesi mümkün değildir:

şerh ü tibyan n'idügin fehm itmeyen burhân ile
anlagıl sen anı kim ol n'ola burhan bilmedi (G. 1446)

kimsene bu remzi bilmekde muhâl-ender-muhâl
pes bunun şerhin meger kim şerh-i burhânım kıla (G. 1230)

Murâdî bu beyitlerde, ancak burhânını şerh edebilen şârihin, şiirindeki remizleri anlayabileceğini söylemektedir.

2.2. Kâmildir O Şârih

Sözlerinden ve sözlerine yansıyan özünden Murâdî'nin kemâlâtını fark edip anlayabilen, ona göre de şiirlerini şerh edebilen kişilere kâmil şârih denebilir. Ancak insân-ı kâmil olanlar, Murâdî'nin hâllerindeki ve şiirlerindeki kemâlâtı şerh edebilirler. Çünkü o, nefsî tekâmülünü tamamlamış “rızzâ” makâmına vâsıl olmuş bir kâmildir:

kemâl ehli kemâlini kemâlından bilür ancak
kemâlini kemâlüm şerh ider oldu çü merzâdan (G. 982)

Kişinin kıymetini ve yüceliğini artıran, onun tekâmül yolunda kemâl kazanmasıdır. Kâmilin, kemâli (iç/can güzelliği) arttıkça cemâli (dış/ten

güzelliği) de artar. Can güzelliği kişinin tenine de yansır. Kâmil insan, cemâli kemâle götüren bir kılavuz sayar ve kişinin iç âlemini böylece şerh eder:

*'azîzüm 'izzetün 'izzetdedür 'izzet kemâlinde
kemâlün şerhini şerh itmege başlar cemâlinde (G. 1292)*

Kemâl mânâ güzelliği ise cemâl şiir güzelliğidir; mânâ âlemi güzelleşen şâirin şiiri de güzelleşecektir. Şerh, şiir kılavuzluğunda mânânın güzelliğini ortaya koymakla tekâmül eder. Kâmil şâir de şiirdeki mânâ güzelliklerini kemâliyle ortaya koyabilen kişidir.

3. Aşktan Dışarı Şerhten İçeri

*hakâyıkda iki vech oldı mestûr u mu'ayyende
birisi şerh-i ekmeldür birisi 'ışka hem-serdür...*

Aşk, şerh edilebilen bir cevher midir? Şerh edilip ortaya dökülen şeye aşk denir mi? Şerh iç güzellikleri dışarıya gösterme ameliyesi ise aşk da dış güzellikleri içeriye gizleme gayretidir. Bu bakımdan şerh ile aşk arasında fiilî bir tezat varsayılabilir. Şerhe konu olan şey bir metin değil de, *aşk, sır* veyâ *aşk sırrı* olursa, şerh kelimesi “ifşâ” karşılığında kullanılmaktadır.

Sultan Murâdî'nin şiirinde yansıyan “aşk”, tasavvufî tekâmül yolundaki ilâhî aşktır. Aşkın dille anlatılabilmesi için ikisinin de aynı cinsten olmalarını gerektirir; beşerî aşk beşerî dille anlatılabilir, ancak, ilâhî aşk beşerî dille ifâde edilemez. Dahası, kulun gönlündeki Allâh aşkının mâhiyeti âşık-mâşuk arasında bir sırdır ve bu sırrın hâllerinin şerhi -ya da ifşâsı- tasavvuf âdâbına aykırı sayılmaktadır. Şöyle ki

*bu murâdînün beyânı şerhe tutardı yüzin
söyler idi cânı bil olmasa cânandan yasag (G. 664)*

*'ulûm-ı hikmeti öğrendi 'âşık-ı sâdık
ve lîk şerh ü beyânına yâr kıldı yasag (G. 669)*

beyitlerinden de anlaşıldığı üzere, mutlak sevgilisi Allâh katından âşığa ilhâm edilen mânâların ve öğretilen hikmetin şerh yoluyla beyân ve ifşâ edilmesi, yine bizzat -yâr ve cânâmı olan- Allâh tarafından yasaklanmıştır.

3.0. Aşkın Sırrı Açılmaz

Murâdî'nin, ilâhî sevgilinin aşkıyla olan hâli şerh edilip anlatılamaz. Onun şiirleri gönül hâllerinin birer şerhi ise, o, şiirleriyle ilâhî aşkını kâmil şerh edip anlatmaktan âcizdir. Bu aşkın hâllerine ancak inanmakla vâkıf olunabilir:

*murâdun şerhe gelmez 'ışk-ı yâr ile olan kârı
buna kim i'tikâd itmezse dâr u hânesi yansun (G. 984)*

Şu beyitlerde de âşık-sûfi-şâirin aşk derdi ile hâlinin şerh edilemediği, yolunda sâdik ve istikâmet sâhibi olmayan kişinin de aşktan nasîbi olmadığı beyân edilmektedir:

*şerh u beyâna gelmez derd-i derûn-ı 'âşık
'ışk olmadı müyesser kimde ki yok sadâkat (G. 192)*

*şerh olunmaz hasb-i hâli 'âşık-ı dil-hastenün
zerreden bir zerredür ger 'âleme düşse biraz (G. 573)*

Aşk şerh etmek için şârihte aşk gerekir; âşık olmayan kişi âşık şâirin şiirini şerh edemez.

Murâdî'nin gönlünde sır olarak taşınan şey Allâh aşkı ve onun hâlleridir. Gönül, vakârını ve mâhiyetini bu sırta sâhip çıkararak korur. Sırrın şerhi ya da ifşâsı ile gönül aynasının da bir özelliği kalmaz; o, bayağılaşır, aşığılaşır:

*râz-ı dil şerhin virürsem bu gönül rüsvâ olur
söylemezsem derdümi eşyâ beni gûyâ olur (G. 404)*

Gönüle dert olan sır, söylenmeyip korunduğu sürece âşığın dilinin dışındaki her şey onu yansıtır, onu söyler. Bu durumda âşık arada kararsız, çâresiz kalmaktadır; kendisi söylese de söylemese de sır ifşâ edilecektir. Aslına bakılırsa bu, sevinilecek övünülecek bir hâldir; çünkü âşığın kendisi dışındaki şeylerin, onun aynası ve dili hâline gelmesi, aşk yolundaki kemâlâtın arttığına işârettir.

İlâhî aşk sırrı şerh edilemez, dile getirilemez; çünkü onu sıradan kimseler anlamaz, yalnız şu kişiler anlayabilir: Aşk meydânına kendi darağacını kuranlar...

*şerhe sıgmaz sırr-ı 'ışk anı kimse anlamaz
tâ meger meydân-ı 'ışka dike evvel dârını (G. 1476)*

Bu beyitte Hallâc-ı Mansûr'a telmihte bulunmaktadır; zîrâ o, âdetâ kendi darağacını kendi diliyle kurmuştur.

3.1. Şerh Güzeliyle Söyleşi

Murâdî, mutlak sevgilisi Allâh ile münâcât yoluyla söyleştiği gazelinde, ona, güzelliğini şerh edip anlatmanın mümkün olup olmadığını sormakta, cevap gelmemesi üzerine tekrar sormakta ve sonunda cevâbını almaktadır: Yüce sevgiliyle yapılan esrarlı söyleşinin hâlleri şerh edilip anlatılamaz:

*şerhe kâbil mi 'aceb hüsn-i ruhun yâr didüm
virmedi bana cevâbı yine tekrâr didüm
...
didi lâ şerha 'ani'l-hâli makâlün 'ulyâ
ben tesellî bulup ol kavline ikrâr didüm (G. 917)*

Sûfi âşığın şâhit olabildiği güzellik, sevgilinin hâtıra hutûr eden, gönül aynasına akseden sözlü mânâlar ile ondan hâsıl olan mutluluk hâlleridir. Mâşukla âşık arasında sır olan bu güzelliğin de sözle anlatılması mümkün değildir.

Şu beyit de bu minvalde bir söyleşmenin ifâdesidir:

didüm olmaz mı seni görmege bir çâre bana

didî ebvâbını şerh eyle kitâbun vardır (G. 444)

Sûfi âşığın mutlak sevgilisini görebilmesi mümkün müdür? Âşık, gönlüne sevgilisi katından ilhâm edilen mânâların ve sırlı hâllerin -kendi- dîvân aynasındaki görüntüleri olan şiirlerini şerh ederek sevgilisini görmüş olur. Çünkü şiirler de mânâ hakikatının yani ilâhî sevgilinin perdeleridir; sevgilinin güzelliği o perdelerin şerh edilip açılması ile görülebilir.

4. İlim İlim Şerh Etmek

ahvâlümü kaçan kıla şerh 'âlim-i 'ulûm

kendüyi bilmek evvel ana elzem-i lüzûm...

Dîvân şiirinin de içinde bulunduğu medeniyet dâiresinde, Allâh'ın zâtı, isimleri, sıfatları ve fiilleri ile mevcûdâtın mâhiyetinin genellikle tasavvuf merkezli aşkın-içkin yorumlarını tedvîn eden ilimlere "bâtınî ilimler" dendiği bilinmektedir. "Hikmet", "mârifet", "ledün" gibi mefhumlar bu çerçevede ele alınarak bâtınî ilimlerin gâyesini teşkil etmektedir.

Tasavvuf neşvesi ile bilinen Sultan Murâdî'nin şiirlerinde şerh ile ilişkilendirilen ilimler, bâtınî ilimlerdir. Allâh'ın cemâli her dem mükemmel olarak tecellî etmekte; herkes kendisine lâzım olduğu kadarıyla bu tecellî delillerini şerh edip anlamlandırmaktadır. Ârifin bu yolda kazandığı ilmi, şüphelerden arındıkça ilm-i ilâhî yolunun kapılarını açmaktadır:

hazret-i mevlâ cemâlin berkemâl eyler yine

iktizâsı üzre her kes bir me'âl eyler yine

...

ref' idüp her şübhesin kılan ziyâde 'ilmini

müntehâ-yı 'ilminün şerhinde dâl eyler yine (G. 1241)

İlim, şerh yoluyla artar. Şerh edilerek şüphelerinden arındırılan her ilim, sonsuz ilim yoluna delâlet eden bir kılavuz ve bir sonraki ilmin kapısını açan bir anahtar olmaktadır. İlim şerhinin -ya da ilmî şerhin- gâyesi o ilmin üzerindeki şüpheleri yok etmektir.

4.0. Kelânullâhı Aç Oku

Murâdî, aşağıdaki beyitlerde olduğu gibi, kimi zaman şerh kelimesini tefsir karşılığında kullanmaktadır. Bu hususta, âyetlerin, ilmî usûlüne uygun âlimâne yorumları için "tefsîr", irfânî tarzda ârifâne yorumları için "şerh" kelimesinin tercîh edildiğini söylemek de mümkündür.

Murâdî, Kur'ân'ı anlayıp yorumlama iddiâsında bulunan -âlim- kişiden "ûlâ" (ilk baş) ve "uhrâ"nın (en son), ezeliğin ve ebediliğin mâhiyetini öğrenmek için "kun fe yekûn"⁹ âyetinin şerhini istemektedir:

gel berü ey müdde'î billâhi vâsfeyle bize

kun-fekânun şerhini ûlâ nedür uhrâ nedür (G. 414)

Aslında bu mısralarda "kun" emrinden önceki hâlin, yani *gayb-ı mugayyeb* mertebesinin şerhinin istendiği düşünülebilir.

Murâdî şu beyitte de, seher vakti "innî enellâh"¹⁰ âyeti üzerinde tefekkür etmeyi, anlamı ve açıklamasının ne olduğunu kavrayıp bilmeyi tavsiye etmektedir:

subh-dem innî enellâh âyetin iz'ân kıl

şerh ü ma'nâsı nedür anlayuban ikân kıl (G. 761)

Allâh'ın Hazret-i Mûsâ ile bir ağaç vâsıtasıyla mükâleme etmesi farklı şekillerde tefsîre açık olduğundan, Murâdî'nin, bu âyeti tasavvuf nazarından şerh etmeye çağırıldığını düşünmek mümkündür: Bir ağaçtan hitâb eden Allâh, kâmil sûfî şâirlerin dilinden -onların şiirleri vâsıtasıyla- seslenemez mi?

4.1. Esmâyi Şerh Et Şârih

İbnü'l-Arabî başta olmak üzere birçok muhakkık sûfînin Esmâ'ül-Hüsnâ'ya dâir yorum ve şerhleri olduğu bilinmektedir. Murâdî, bu duruma ve Allâh'ın "Câmi" ismine atıfta bulunarak muhâtabını "cem'ül-cem" makâmına, tüm isimlerin mânâlarını kendisinde toplamaya davet etmektedir:

rumûz-ı ilm-i esmâda muhakkıklar ne şerh itmîş

eger ana mukırr isen yüri cem'ünde ol câmi' (G. 656)

Murâdî, kendisine seslenme üslûplu bir gazelindeki şu beyitte de Allâh'ın "Ehad" isminin -ya da ilminin- şârihi olduğunu söylemektedir:

şârih-i 'ilm-i ehadsın şer'dür 'arş-ı 'azîm

hâricün kûy-ı seri bil dest-i çevgânundadır (G. 376)

Burada, Ehad ismini şerh edebilecek mertebede bir hâlin tecrübe edildiği yani "vahdet" makâmına erişildiği îmâsından bahsetmek mümkündür.

4.2. Mârifet Mutlak Mânânın Şerhinde

Mânâların şerhi kişiye Allâh tarafından bildirilir; aksi takdirde, mânâların mâhiyeti kimse tarafından bilinemez:

şerh-i ma'nâ haberin bildi şu kim virdi hudâ

yoksa ma'nâ haberin kim bile ey dil heyhât (G. 174)

⁹ "İnnemâ emruhû izâ erâde şey'en en yekûle lehû kun fe yekûn. (Bir şey yaratmak istediği zaman onun yaptığı 'ol' demekten ibârettir. Hemen oluverir.)" (Yâsîn / 82)

¹⁰ "Felemmâ etâhâ nûdiye minşâtı'l-vâdi'l-eymeni fi'l-buk'atî'l-mubâreketi mine's-şecereti en yâ mûsâ innî enellâhu rabbu'l-âlemîn. (Oraya gelince, o mübârek yerdeki vâdînin sağ kıyısından, (oradaki) ağaç tarafından kendisine şöyle seslenilir: Yâ Mûsâ! Bil ki ben, bütün âlemlerin Rabbi olan Allâh'ım.)" (Kasas / 30)

Bu beyitteki “haber” kelimesinin -iki mısırâda da- “ilham” karşılığında kullanıldığı söylenebilir. Murâdî'nin bu beyitle “Allâh'ın ilhâmı gelmediği takdirde, ne şâir şiir söyleyebilir ne de şârih şerh edebilir.” hükmünü murâd ettiği ileri sürülebilir.

Murâdî, mânâlar ilminin hazînesinin şerh yoluyla açıldığını; kendisinin, gamlı olduğunda celâl sıfatının, mutlu olduğunda da cemâl sıfatının tecellî aynası hâline geldiğini söylemektedir:

*mahzen-i 'ilm-i ma'ânî oldu meşrûh üzre şerh
geh celâl ü geh cemâl oldum gam ile şâdda (G. 1284)*

Beyitte hazîne anlamındaki “mahzen” kelimesi ile, “Levh-i Mahfûz” kastedilmiş olabilir. Zîrâ, mânâların hakîkî şekilleri sayılan mazmûnların âlemi orasıdır; mazmûnların, şâirlerin gönüllerine oradan ilhâm edildiğine inanılır.

Şâirler gibi şârihler de Levh-i Mahfûz'un tâlipleridir; gerçek anlamda bir şerh ortaya koyabilmeleri için şiirdeki mânâların mazmûnlarının kendilerine ilhâm edilmesini beklerler.

Bâtınî ilimler yolunun nihâî hedefidir, “mârifet”, Allâh'ı bilme ve tanıma anlamına gelen “mârifetullâh” şeklinde de adlandırılır. Mârifetin mahalline ve şerhine dâir Murâdî'nin beyte dönüşmüş yorumları şöyledir:

*'ârifün kavlinedür şerh ü beyân-ı ma'rifet
'âşıkun kalbinedür sırr-ı nihân-ı ma'rifet (G. 169)*

Mârifetin gizli sırrı âşığın kalbine ilhâm edilir; bu sır ârifin dilinde şiir hâlinde şerh edilmiş olur. Burada âşık ve ârif olarak nitelenen, aynı kişidir, o aynı zamanda şâirdir.

*ma'rifet şerhinde bir bâb anladum
şems-i tâbî 'ayn-ı meh-tâb anladum (G. 961)*

beytinde ise Murâdî, mârifeti şerh ederken bir konunun asıl anlamını kavradığını söylemektedir; o da şudur: Güneşin ışığı ile ayın ışığı aynıdır. Güneşin tecellî aynası ay ise mârifetullâhın tecellî aynası da ârifin gönlüdür. Ârif şâirin şiiri de gönlünün aynasıdır.

Mârifet mefhûmu “ilm-i mutlak” terkîbiyle de ifâde edilmektedir:

*'ilm-i mutlak şerhine tûtî-yi dil didi kelâm
gûş kıldı her biri mikdâr-ı 'ilm iz'ân ile (G. 1237)*

Murâdî'nin gönül kuşu/papağanı, içindeki mutlak ilmini öterek yansıtmaktadır; yani şâirin gönlü, mârifeti şiire dökerek şerh etmektedir. Mutlak mârifet ilminin o şiirini dinleyenler ise kudretleri yettiği kadarıyla o ilimden nasiplenirler.

Murâdî “nûr-ı mutlak” terkîbini de özünde *ilm-i mutlakla* aynı anlama gelecek şekilde kullanmaktadır:

*nûr-ı mutlak nice şerh olına ey vâ'iz-ı dehr
anun için iki dünyâ tolu vâveylâdan (G. 1117)*

Beyitte, zâhirî ilimlerle beslenen âlim-vâize hitâben, mutlak mârifet nûrunun ilim diliyle şerh edilip anlatılmayacağı uyarısı yapılmaktadır. Burada nûr-ı mutlak ile kastedilenin “cemâlullâh” olabileceğini söylemek yerinde olacaktır. Allâh'ın cemâli, âlimlerin şerh edip anlatamadıkları, ancak hakîkî âriflerin can gözüyle temâşâ edebildikleri mutlak nûrdur.

4.3. Gaybı Şerh Et Gayb Olması

İlimsizlik ya da alâmetsizlik hâline “gayb” demek mümkündür. Zâhirî alâmetler gayba götüremez, zâhirî ilimler gaybı anlayamaz; gayb, bâtinî ilimlerle keşf edilebilir. Gaybın dili sırlı, içkin ve nihânîdir; bundan dolayı da gayb -başka dillerle değil- ancak bu dillerle şerh edilebilir:

'âlem-i 'aynumda 'aynumdur vücûdum hâfızı

gayb-ı gayba kıl nazar şerh-i nihânumdur gelen (G. 1035)

terk idelden gayrıyı 'aynında buldum 'aynumı

gayb-ı hakkum şerhini tuydum kamu etvârdan (G. 1067)

Gayb, ten gözüyle görülemez; onun için can gözüyle nazar etmek gerekir. Gaybın şerhi ancak *etvâr-ı seb'a* ile hâlden hâle geçmekle mümkün olabilir.

5. Nazar Eyle Şerh Ola

didüm 'âlem şurûhumdur beni kim şârih olmuşdur

didi 'ibret-nümâ oldun beyân-ı mu'teber göster...

Bir şeyin şerhi o şeyle ilgili “nazar(iye)” sâhibi olanlar tarafından gerçekleştirilebilir. Bir meseleye dâir herhangi bir bakış açısı ve görüşü olmayan, yani bakmayı bilmeyen kişinin şerh işine girişmesi boş ve yanlıştır.

Sultan Murâdî'nin bu husustaki yaklaşımları aşağıdaki beyitlerin ışığında şu şekilde hulâsa edilebilir: Bir şeyi görebilmek için o şeye kapalı olmayan ve o şeye bakan bir göz gerekmektedir; zîrâ, görmeksizin şerh mümkün değildir. Bir şeyi görebilecek göz o şeyin cinsinden olmalıdır; maddî şeyler ten gözüyle görülebilir, fakat mânevî şeyleri görebilmek için can gözü gereklidir. Gönülde tecellî eden sırlı mânâlar ve örtülü hâller ise ancak açık gönül gözüyle bakabilenlerce görülüp şerh edilebilir:

'ayn-ı 'inâyetinde kıldı nazar çü şerhe

mihrün şu'â'ı cânı mâhında kâr idüpdür (G. 499)

şerhe gelmez bu beyân ile nihânum lîkin

nazarundan nazar eyle nice peydâdur bu (G. 1197)

nice şerh ola mu'ayyen göremez derk-i nazar

şol vücûdı ki vücûdında olupdur mevcûd (G. 255)

Murâdî Dîvânı'nın mısra aralarından ciddî bir şerh nazariyâtı çıkarılabileceğini ifâde etmek yerinde olacaktır. Bu nazariyâtın bazı parçaları yukarıdaki bölümlerde ortaya çıkmıştı; bağımsız başlıklar altında değerlendirilebilecek bazı parçalara da bu bölümde temâs edilecektir.

5.0. Şârihtir Kendisine Şâir

Şâirin şiirleri, aslında kendi özüne yolculuğunda yaşamakta olduğu iç hâllerinin birer şerhi sayılabilir. Murâdî, hayret makâmının verdiği şaşkınlık temâşâsıyla söylediği şiirlerinin, bizâtihi kendi hâllerinin şerh ve beyânı olduğunu söylemektedir:

hayretümden bilmezem tende revânım olduğın

her kelâmı şerh iden bilmem dehânım olduğın

...

hep beyânımdur murâdî cümleten şerh ü beyân

şerh ü ma'nâ anlamam şerh ü beyânım olduğın (G. 1038)

Sûfi şâirin, cezbe ve sekret hâllerinde kendi esrarlı ahvâlini şerh edercesine söylediği şiirler, kalbî mahrem sırlarını ifşâ anlamına gelebilir. Bu tür durumlar tasavvuf âdâbında tehlikeli sayılmaktadır.

5.1. Cânın Şerhi Gönülde

Cânın mahrem hâllerine yine can muttali olabilir; ten uzuvları bu hâllere şâhit olamaz, ten diliyle bu hâller şerh edilemez. Allâh'ın hikmet sırlarını onun nîmetlendirdiği kişiler bilip şerh edebilir. Murâdî, şârih adayı muhâtabına, şerh işine girebilmesi için kulağının kulağını (sem'ün gûşı) ve gözünün gözünü ('aynun çeşmi) açmasını tavsiye etmektedir:

hafî kıldun ve lîkin hikmetündendür yine esrâr

bu mübhem şerhini bildi kime virdün ise na'mâ

...

bu sem'ün gûşını aç kim olasın müstemi' kavli

bu 'aynun çeşmini eyle küşâde olasın bînâ (G. 55)

Ten kulağına mâhiyetini -ya da kulak oluşunu- "can kulağı" hatırlatmaktadır; kezâ, ten gözüne mâhiyetini -ya da göz oluşunu- "can gözü" fark ettirmektedir. Can gözü açık değilse ten gözü bakar ama göremez; can kulağı açık değilse ten kulağı dinler ama işitemez. Cânın hâlleri de ancak can gözüyle görülür, can kulağıyla işitilir; bu hâller ancak can/gönül diliyle şerh edilebilir.

Murâdî, kendi mahrem hâllerini anlatan şerhlerinin, yani şiirlerinin, can kulağına ilhâm edildiğini; onları da ancak yine can kulağı açık kişilerin duyup anlayabileceğini dile getirmektedir:

hürmetüm şerhinde sem'-i câna virmişler haber

ol haberden her kime irişdi buldı bir eser (G. 364)

Beyitte, sâdece şâirin değil, şârihin de ilhâma ihtiyaç duyduğu îmâ edilmektedir. Ancak ilham yolu açık olanlar hakîkî mânâda şerh edebilirler; zîrâ şiir gibi, şerh de câna -ya da gönüle- ilhâm edilir.

Murâdî şiirlerini, gönlüne ilhâm edilen mânâların şerhleri olarak kabul etmektedir. Şu beyitte ifâdesini bulduğu gibi, “hâtıra hutûr kılan” yani gönüle düşen mânâ şerhi de şiirdir:

*ihtiyâc itdüm kamu kârumdan anun kârını
işbu ma'nî şerhi ol dem hâtıra kıldı hutûr (G. 333)*

Murâdî'nin gönlü, cânını şerh etme sevdâsına düşmüştür; ama can dediği de âdetâ uçsuz bir okyanustur:

*gönül sevdâ-yı şerh-i cânâ düşmüş
ne cânâ bir yem-i 'ummâna düşmüş (G. 639)*

Beyitteki “can şerhi” terkîbi ile kastedilenin şiir olduğunu söylemek mümkündür.

Gönül varlık aynasıdır, varlığın mâhiyeti kâmilen gönülde görülebilir. Cânın ve candaki mânâların mâhiyetini de ilhâm edilen şiirlerin dilinden ancak gönül şerh edebilir; bu gönül şerhlerinin dışındaki târif ve tavsifleri dinlemekten kaçınmak gerekir:

*'ayn-ı vücûdun gösterür mir'ât-ı dil âyînedür
dil şerhini dilden dile gûş itme gayr efsânesin
...
dilden giderme şerhini tarh eyle dilden gayrıyı
dil cür'asından ey murad nûş eylegil peymânesin (G. 1158)*

Son mısırâda Murâdî “gönül yudumu” ifâdesiyle “gönül kadehi”nin içindeki mânâlara, şiirlere ve şerhlerine istiâre ve îmâ yoluyla atıfta bulunmaktadır.

5.2. Kılı Kırk Yarmak

Türkçe meseller hazînesinde çok kullanılan bir deyim vardır ki “nâzik konularda hassâsiyet göstererek ayrıntılarını inceden inceye araştırmak” anlamında kullanılmaktadır: Kılı kırk yarmak... Murâdî bu deymi “mû çihil yar-(mak)” şeklinde kullanmaktadır. Allâmeler -mutlak ilâhî- sevgiliye dâir her konuda her ayrıntıyı inceden inceye konuşup tartışmakta, ama onun güzelliğinin şerhine girmemekteler; esas meseleyi halledemedikleri hâlde yine de birbirlerine üstün geldiklerini düşünmekteler. Böylece, onlar hep şekilde kalmakta, mânâyı anlayamamaktalar:

*mûbemû bir mû çihil yaruban olındı bihâs
hüsnini şerh itmediler kaldılar evlâ yine*

*ma'niyi fehm itmediler cümleten 'allâmeler
mes'ele hall olmayuban kaldı pes ma'nâ yine (G. 1250)*

Bu beyitlerde târiz yoluyla, ilâhî hüsnün şerhine âlimlerin değil de kâmil âriflerin girebileceği îmâ edilmektedir.

Şu beyitte de “mûbemû” (kıl kıl) kelimesi, şerhin -inceden inceye ayrıntılı olma- vasfına işâretle kullanılmıştır:

mûbemû şerhinde mevcûd vücûd-ı lâ-mesel

şol mûmessil kim tulû'ın bilmeyen mehcûrdur (G. 330)

Edebî (bedî) sanatların sağladığı meşrûiyet çerçevesinde, deyimdeki “kıl” kelimesini cinâs-ı hattî yoluyla “kîl” (söz), deyimini de “kîli kırk yarmak” (sözü kırk yarmak) şeklinde okuyup yorumlamak mümkün olsa gerektir. Son tahlilde deyim bu şekilde okunuşu, “sözün lafız ve mânâ tabakalarının her birini yarmak” anlamına, yani şerh kavramına karşılık gelmektedir.

5.3. Şerhin Kadarsın

Murâdî, kelâmın değer ölçüsü olarak “şerh”i kabûl etmektedir. Şerh kelâmın aynasıdır; kelâm, kendisine yapılan şerh(ler) kadardır. Şerhe değer görülmeyen, şerh edilmeyen kelâmın değeri de tartışılır:

şerhi mikdârındadır her kişinin ‘ayn-ı kelâm

bu murâdun nokta-yı nutkında ma'nâ söylenür (G. 343)

Bu mısralardaki şerh kelimesinin “kişinin kendisini îzah ve ifâde yeteneği” anlamında da kullanıldığını söylemek gerekir.

Kezâ, esrarlı hâl de şerh edildikçe, şerh edildiği kadar ortaya çıkar, âşikâr olur. Şerh hâlin de aynasıdır:

şerh mikdârıyla her şey'ün olur hâli beyân

gel tefekkür eyle bir dem gerdiş-i etvârdan (G. 1088)

“Üslûb-ı beyân aynıyla insân” kelâm-ı kibârı şöyle bir fikrî yaklaşımın ifâdesidir: Tavrı ve konuşmasındaki üslûbu kişinin aynasıdır. Şerhe dâir bu iki beytin îmâ dünyâsında da şöyle bir yorumun bulunduğu söylemek mümkündür: Kişi, hâlleri ve kelâmları isâbetle şerh edebildiği kadar kıymetlidir.

5.4. Metnin Şerhi Metindir

Murâdî, “gönül”e seslendiği bir gazelinin bir beytinde ondan, sıkı sıkıya içe kapanmamasını, iyice açılıp ferahlamasını istemekte; gönül gözünün, Hakk yolundan başkasına gözyaşı dökmesinin uygun sayılmayacağını bildirmektedir. “şerh-i müşerrah” terkîbi, açılıp ferahlananın daha da kuvvetlendirilmiş ifâdesidir, “şerhin şerhi” gibi:

metn olmagıl şerh olıgör şerh-i müşerrah olıgör

giryân olursa yolına gözün sezâdur bilmiş ol (G. 806)

Beytin ilk mısraı, Murâdî'nin -en azından- kelime anlamları düzeyinde metin-şerh ilişkisine nasıl baktığını göstermektedir. Bu bakış açısını terminoloji düzlemine uyarlayıp şu şekilde açıklamak mümkündür:

Metânet kelimesiyle ilişkisi üzerinden tanımlanacak olursa, “metn”, lafzıyla mânâsı birbirine kenetlenmiş olan, sıkı insicamlı, geçirimsiz söz ya da yazıdır. Bununla bağlantılı olarak, “şerh” ise, lafzıyla mânâsı arasındaki kenetlilik hâlinin açılarak çözülmüş olduğu metindir. Bir diğer ifâdeyle, metin, henüz şerh edilmemiş söz/yazı; şerh, açılıp yorumlanmış metindir.

Kezâ “şerh-i mütûn” ya da “metinler şerhi” kavramı da kendi içine sıkıca kapalı, anlaşılması zor söz ya da yazıların açılması anlamını karşılamaktadır; tıpkı “hall-i müşkilât” gibi ki o da “güç(lük)lerin çözülmesi” anlamına gelmektedir. Metnin lafzı, mânâsının önünde perdedir; mânâyâ ulaşabilmek için lafzın açılması gerekmektedir.

6. Sonuç

Sultan Murâdî Dîvânı'nın mısra aralarında gelenekli/törelî şerhin nazariyâtına dâir îmâ ve işâretlerin yoğun bir şekilde bulunduğu görülmektedir. Bunlardan çıkarılan sonuçları maddeler hâlinde vermek yerinde olacaktır:

1. Murâdî'nin yorulma/yorumlanma ihtiyâcı, aslında öğrenip bilme isteğinden kaynaklanmaktadır; o, kendisini tanıyabilmek için âlim, ârif, şâir olmak üzere hâl ilminden haberdar tüm hâl ehlini, şiiirlerini ve dolayısıyla ahvâlini şerh etmeye çağırılmaktadır.

Bununla birlikte Murâdî, şiiirlerini ve dolayısıyla da kendi iç dünyâsını doğru şerh edebilecek, hâlinin dilinden anlayan, güvenebileceği ehil dostlar aramaktadır. Bu arayışta şerhi bir vâsita olarak kullanılmaktadır.

2. Şiiir-ilham-şerh ilişkilerine tutulan ışık doğrultusunda, şiiir gibi şerhin de şârihe ilhâm edildiği anlaşılmaktadır.

3. Sûfî şâirin seyrüsülûk hâlleri, aslında ona ilhâm edilen mânâların önündeki perdelerdir; şiiirler de şâirin bu hâllerinin önündeki perdelerdir. Şârihe düşen görev, önce şiiir perdelerini açarak şâirin ahvâlini anlamak, sonra da ahvâl perdelerini açarak ardındaki mânâlara ulaşmaktır.

4. Murâdî Dîvânı'nda görülebildiği kadarıyla, şerh kavramının anlam dâiresi içerisinde “feth”, “keşf”, “hall”, “beyân”, “ifşâ”, “tefsîr”, “te'vîl”, “ta'bîr”, “tibyân” kavramları da yer almaktadır.

5. Dîvân'da, şerhi yapılan, meşrûh şeyler dâiresi de genişlemektedir. Öyle ki sâdece *kelâm*, *şiiir* değil; *remiz*, *rüyâ*, *ilim*, *âyet*, *mârifet*, *vahdet*, *mâhiyet*, *esmâ*, *mânâ*, *mutlak*, *nur*, *kemal*, *cemal*, *hüsn*, *aşk*, *hâl*, *burhan*, *dil/gönül*, *nihan*, *mübhem*, *sır*, *cevher* (mazmûn cevheri) de şerh nesnesi sayılmaktadır. Hatta bizâtihi *şerh* de “şerhin şerhi” yoluyla bir üst şerhin nesnesi olabilir.

Hulâsa, Sultân Murâdî'nin şerh nazariyâtını yansıtan beyitlerin aynı zamanda onun şiiiraltını yani poetik şuûraltını da yansıttığı görülmektedir. Şerhin bir gâyesinin de şâirin şiiiraltını okumaya çalışmak olduğu, Murâdî'nin şiiirlerinin de bunun gerçekleştirilmesi yönünde şiiir ve şerh ehline dâvetiye çıkardığını ifâde etmek gerekir.

EK 1.

*hâl-i pinhânum sorar isen zeban şerh eylemez
bir lisandur bu lisan kim terceman şerh eylemez*

*çün mübeyyendür beyâna hâcet olmadı velî
bir 'ayandur bu 'ayan kim her nihan şerh eylemez*

*cümleten bir kenz-i mahfidür nihân-ender-nihân
pes nihân olgıl ki bu remzi 'ayan şerh eylemez*

*remz ü ma'nâdan gözet kim sana ma'nâ remz ider
yohsa bu ahvâl ü etvârı lisan şerh eylemez*

*ey murâdî işbu elfâzun beyânı neyledür
bir beyansın kim seni bir zü'l-beyan şerh eylemez (G. 549)*

EK 2.

*müşkil-i güftârun ey dil degmeler hall eylemez
mihri-i rahşânun ziyâsın lem'alar hall eylemez*

*şeb-pere anlar mı tâb-ı âftâbun lezzetin
bîbasarlar müşkilini sürmeler hall eylemez*

*cevherün var ise sûfî gel berü meydâna pes
remz-i dervîşânı tâc u hırkalar hall eylemez*

*gel tefe"ül eyle hâlün imtihân-ı 'ışk ile
yohsa bu ahvâli fâl-i kur'alar hall eylemez*

*'ışk meyinden bu murâdî şöyle mahmûr oldu kim
tolsa dünyâ ol humârı cur'alar hall eylemez (G. 561)*

Kaynakça

- Ceylan, Ömür. (2005), “Mânâ Şairin Karnında(mı)dır?!” , *Böyle Buyurdu Sûfi*, Kapı Yayınları, İstanbul, ss. 111-120.
- Dağlar, Abdülkadir. (2008), “Kâmil-i Mevlevî'nin Kendi Şiirine Tuttuğu Ayna: Adem Kasîdesi ve Şerhi”, *Turkish Studies*, Vol. 3/4 (Fahrettin Kırzioğlu Armağanı), ss. 335-371.
- Dağlar, Abdülkadir. (2009), *Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Dağlar, Abdülkadir. (2015), “Şemseddîn-i Sivâsî'nin Şerhleri”, *Şemseddin Sivasî Sempozyumu Bildirileri*, (Haz. Ahmet Dağüstü), Sivas Belediyesi (Yayınları), Sivas, ss. 201-220.
- Emecen, Feridun M.. (2016), *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-II*, İSAM Yayınları, İstanbul.
- Ersoy, Mehmed Âkif. (2008), *Safahat*, (Haz. Ertuğrul Düzdağ), Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Felek, Özgen. (2010), “İslam Edebiyatını Yeniden Hikaye Etmek: Sultan III. Murâd'ın Rüya Mektupları”, *Journal of Turkish Studies (TUBA)*, Vol. 34/II, ss. 21-36.
- Felek, Özgen. (2014), *Kitâbü'l-Menâmât: Sultan III. Murad'ın Rüya Mektupları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Kırkkılıç, H. Ahmet. (2012), *Muradi Divanı (Sultan Üçüncü Murat)*, (Tıpkıbasım), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Kırkkılıç, H. Ahmet. (2015), *Murâdî Dîvânı (Sultan Üçüncü Murad)*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. (2007), (Haz. Hayrettin Karaman - Ali Özek - İbrahim Kâfi Dönmez - Mustafa Çağrı - Sadrettin Gümüş - Ali Turgut), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Kütükoğlu, Bekir. (2006), “Murad III”, *DİA*, C 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Mir'âtü'l-Gaybi'l-Hâkânî MinFuyûzâtı Sultân Murâd Hân Bin Sultân Selîm Hân*, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi, No: 1901.
- Paksoy, Kezban. (2007), “Şerhu Gazeliyyâtu's-Sultân Murâdu's-Sâlis”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Vol. 2/3, ss. 444-448.
- Süer, Fatih Ramazan. (2017), *Şemseddin Sivasî Külliyyatı-14: Şerh-i Gazeliyyâtı's-Sultân Muradu's-Sâlis*, Sivas Belediyesi (Yayınları), İstanbul.

**Dr. Öğr. Üyesi Hanzade
GÜZELOĞLU**

Ardahan Üniversitesi
İnsanî Bilimler ve Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Ardahan/TÜRKİYE
hanzadeg@yahoo.com

ORCID ID: 0000-0002-1678-4765

**İKİ GURBET ŞÂİRİ: BÂBÜR ŞÂH VE
CEM SULTÂN'IN ŞİİRLERİNDE VATAN***

TWO POETS FAR FROM HOMELAND:
THE THEME OF HOMELAND (VATAN)
IN POETRY OF BABUR SHAKH AND
CEM SULTÂN

DOI Number: 10.28981/hikmet.494016

ÖZ

Vatan teması Türk kültüründe ve Türk edebiyatında her dönem ve alanda ayrı bir yere sahiptir. Vatan kavramının Divan şiirinde de yer aldığı görülmektedir. Yüzlerce beyitte vatan temasına yer verilmiştir. Bu beyitlerde bakıldığında vatan teması Divan şiirinin sanat anlayışı ve estetiği içinde işlenmektedir.

Çalışma için seçilen Çağatay edebiyatının önemli siması Bâbü'r Şâh ve Anadolu sahasındaki hükümdar şâir Cem Sultân'da "vatan" kavramının yer aldığı beyitler olduğu gibi, Cem Sultân'ın "vatan" redifli gazeli ve vatan kavramının işlendiği "Frengistan Kasidesi" de bulunmaktadır. Her iki şâirde de yalnızlık, feleğe sitem, gurbet ve vatan hasreti duygusunun işlendiği beyitler görülmektedir. Biri Türk coğrafyasının Doğusunda, diğeri Batısında yaşamış bu iki hanedan mensubu Divan şâiri arasında yaşadıkları bakımdan benzerlikler vardır: ikisi de taht mücadelesi yüzünden vatanından uzaklaşmak zorunda kalmış; vatan hasreti çekmiş, gurbet duygusuna katlanarak yalnızlık çekmiştir. Bu duyguları bazı şiirlerinde açık açık yansıtmışlar. Bu çalışmada, Cem Sultân ve Bâbü'r'ün Türkçe Divanları taranarak onlardaki vatan kavramı ele alınacaktır. Elde edilen verilerle aralarında bir karşılaştırma yapılacaktır. Vatanı ayrı düşen, gurbet acısını yaşamış, kader benzerliği olan bu iki şâirin şiirlerinden örneklerden hareketle benzerlik ve farklılık tespit edilmeye ve örnekler üzerinden genel olarak Divan şiirinde vatan kavramının işleyişi konusunda bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, Cem Sultân, Bâbü'r Şâh, Vatan konusu, Gurbet, Yalnızlık

ABSTRACT

The theme of homeland has a special place in Turkish culture and Turkish literature in all time and area. It is obviously that this theme had place in Divan poetry, too. In hundred verses this theme is had place. As known from these verses, the theme of homeland (vatan) is taken in art, aspect and aesthetic of Divan poetry. Many times vatan (homeland) is an unattainable beautiful women, who is stays in away, dream about and longing for. Both of Divan poets wich are chosen for this study used thern "vatan" (homeland) in own poetry. Babur Shah was one of the important persons of Chagatay Literature and Cem Sultân was a prince in Anatolia. Beside of verses with term "vatan", also there are gazal rhyme with repeated word "vatan" and eulogy "Frengistan" of Cem Sultân, in wich the theme homeland is taken on. In many verses in poetry of both these poets seem the loneness, reproach to fate, foreign land and feeling of homeland nostalgia. There are many similarities between the life of these two poets, one of wich had lived in East of Turkish area, the other-in West side; both of them vere members of dynastic families, vere Divans poets, both of them had fight for their throne and because of this had to go far away from their homeland, had nostalgia of homeland, living in foreign land and loneness. They sometimes image those feelings in own poetry. This study is trying to find out those poetic examples with the theme "vatan" (homeland) searching the verses from Turkish Divans of Babur Shah and Cem Sultân. There will made a comperative analysis of this data. In point of these examples, the similarities and differences between both poets are trying to been shown. Also consideration about theme "vatan" (homeland) in Divan poetry will tying to be made.

Keywords: Divan Poetry, Cem Sultân, Babur Shah, The theme of Vatan (Homeland)

* Bu yazı, 12-14 Mayıs 2017 tarihinde Atatürk Üniversitesi, ATASEM Eğitim Fakültesi, Erzurum'da düzenlenen "Türk Dili ve Edebiyatı Bilgi Şöleni"nde sunulan aynı konulu bildirinin gözden geçirilmiş, genişletilmiş şeklidir. Makalede daha ayrıntılı bilgi ve farklı örnekler yer almıştır.

GİRİŞ

1-Divan Şiirinde Vatan Konusu

Arapça kökenli “vatan” kelimesi “Bir insanın doğup büyüdüğü veya yaşadığı yer.” (Sami, 1978: 1470) olarak açıklanmaktadır. Bu anlamıyla Divan şiirinde de ele alındığı görülmektedir.

Divan edebiyatında “vatan” redifli¹ şiirler yazan şâirler olduğu gibi, vatan kavramını içeren atasözü, deyim ve çeşitli tabirlerin yer aldığı yüzlerce beyitlere rastlanmaktadır. Ayrıca ayrı beyitler halinde de vatan kavramının geçtiğini görmek mümkündür.²

Divan şiirinde yüzlerce beyitte vatan temasına yer verilmiştir. Bu beyitlere bakıldığında vatan konusu, Divan şiirinin sanat anlayışı, estetiği ve telakkisi içinde işlendiği görülmektedir. Dolayısıyla çoğu zaman vatan, hasreti duyulan, özlenen, hayal edilen, sevdası çekilen, uzakta kalan, kavuşulamayan bir güzel (sevgili)dir.

Divan şâiri için vatan sevgilinin bulunduğu yerdir (kûy). Vatandan ayrılmak da zordur:

Behiştî gitmez ölince cinân-ı kuyundan
Değüldür âdeme âsân vatandan ayrılmak (Behiştî)³

Yine “vatan” kavramının geçtiği çoğu beyitte “vatan sevgisi imandandır” anlamına gelen “Hubbu'l-vatan mine'l-imân” hadis sözünden yararlanarak birçok Divan şâiri vatan sevgisi temasına değinmiştir:

Münâsib bendene olmakdur ol cây
Vatan hubbu hemân imâna benzer (Hayâlî Bey)

Divan edebiyatında vatan, cennet gibi güzel ve kutsal yer olarak zikredilir. Ayrıca “vatan tutmak, vatan kılmak, vatan eylemek, vatan itmek” gibi birçok deyim de kullanıldığı görülmektedir. Uzak kalındığında, hatırlanıp ağlamaya sebep olan yerdir:

N'ola ağlarsa Fuzûlî ravza-i kûyun anıp
Lâ-cerem giryân olur kılgaç vatan yâdın garîb (Fuzûlî)

Vatan firâkı yahar şem' bigi cânı oda
Niçe ki gönlüme düşe benüm hevâ-yı vatan (Ahmedî)

Ol kim vatan var iken ide gurbete heves
Ne dürlü kim belâ göre anun sezâsıdır (Ahmedî)

Kısaca, Türk edebiyatında “vatan” temasının en güzel işlendiği ve vatan şâirleri denilen şâirlerin yazdığı dönem olan Tanzimat dönemindeki gibi Divan edebiyatı

¹ Bu konuda Mehmet Sarı, makalesinde Beşir Ayvazoğlu'na ait şu sözüne yer verir: “Vatan redifli şiirler dikkatle incelendiğinde, bu kavramın yavaş yavaş bugünkü anlamını kazandığı görülür. Özellikle Kırım harbi sırasında ve daha sonra yazılmış gazellerde, vatan anlayışı bakımından Namık Kemal'i hazırlayan duyuşlar vardır.” (Sarı, 2016: 212)

² Vatan konulu şiirler hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet Sarı, “Divan Şiirinde Vatan”, *Hikmet dergisi*, Sayı: 5, 2016, S. 209-243. Türk edebiyatında vatan konusu hakkında daha geniş bibliyografya için de aynı çalışmanın Bibliyografya kısmına bakılabilir.

³ Bu bölümdeki örnekler için bkz. Mehmet Sarı, *a.g.m.*, S. 214-240.

döneminde de benzer söyleyişlerin olduğu görülmektedir. Cem Sultân, Ahmedî, Mehmet Niyâzî, Münirî, Hafız, Hüsnü mahlaslı şâirlerin “vatan” redifli manzumeleri bu konuda en güzel örneklerdir. (Sarı, 2016: 212)

Divan şâirleri arasında özellikle ömrü gurbette geçen ve Divan edebiyatında ilk “gurbet şâiri” sayılan Cem Sultân'ın vatan konusundaki beyitleri ayrıca bu bakımdan önemlidir.

2- İki Gurbet Şâiri: Bâbü Şâh ve Cem Sultân (Kader Benzerliği)

Bu çalışma için seçilen Çağatay edebiyatının önemli siması Bâbü Şâh ve Anadolu sahasındaki hükümdar şâir Cem Sultân'da “vatan” kavramının yer aldığı beyitler tespit edilmiştir. Cem Sultân'ın “vatan” redifli gazeli ve ona ait olduğu kabul edilen, vatan kavramının işlendiği “Frenğistan Kasidesi”⁴ de bulunmaktadır. Her iki şâirde de yalnızlık, gurbet ve vatan hasreti duygusunun işlendiği beyitler görülmektedir. Biri Türk coğrafyasının Doğusunda, diğeri Batısında yaşamış bu iki hanedan mensubu Divan şâiri arasında yaşadıkları bakımından benzerlikler vardır: ikisi de taht mücadelesi yüzünden vatandan uzaklaşmak zorunda kalmış, vatan hasreti yaşamış ve gurbet duygusuna katlanarak yalnızlık çekmiştir. Bu duyguları bazı şiirlerinde açık açık yansıtmışlar. Bu çalışmada, Cem Sultân ve Bâbü'ün Türkçe Divanları taranarak onlardaki vatan kavramı ele alınmıştır.⁵

Bilindiği gibi, Fatih Sultân Mehmed'in üç oğlundan en küçüğü olan Cem Sultân, babasının ölümünden sonra ağabeyi Bayezid ile girdiği saltanat mücadelesini kaybetmiş ve gurbete çıkmak zorunda kalmıştır. Rodos'tan başlayan bu gurbet yolculuğu Avrupa'ya kadar devam etmiş ve İtalya'da sonlanmıştır. Bu yüzden Cem'in şiirlerinde genç yaşta vatanından uzakta kalmanın etkisiyle gurbet duygusu ve vatan özlemi önemli yer tutar. Cem'in Avrupa'da çoğu zaman sıkıntı, üzüntü ve ümitsizlik içinde geçen acılı ve acıklı hayatı gurbette henüz 36 yaşındayken sona ermiştir.

Ondan yaklaşık yarım asır sonra Çağatay sahasında yaşamış büyük hükümdar şâir Bâbü Şâh'ın de kısa sayılabilecek hayatında macera, taht mücadelesi, vatandan uzak kalma ve gurbet duygusu çok önemli yer almıştır. Timurlu soyundan gelen Bâbü, doğduğu Fergana'da babasının ani ölümü üzerine tahta çıkmıştır. Ancak kısa süre sonra orada hakimiyeti ele geçiren Şeyban Han güçlerine yenilerek doğduğu yerlerde devlet kurma mücadelesi başarısız sonuçlanmıştır. Vatanını terk etmek zorunda kalan Bâbü Hindistan coğrafyasına giderek orada Bâbü'ler Devletini kurmuştur. Bâbü 46 gibi genç sayılacak yaşta gurbette vefat etmiştir.

⁴ Frenğistan redifli manzumenin Cem Sultâna ait olduğu konusu uzun zamandır tartışıla gelmiştir. Cem'e ait olmasa bile onun etrafında yer alan ve acıklı Avrupa macerasına ona eşlik eden, kaynaklarda adları “Cem şâirleri” olarak geçen şâirlerden birinin kaleminden çıkmıştır. Bu durumda da şiiri, aynı duygu, düşünüş ve hayalin ürünü olduğunu saymak ve Cem'in şiirdeki söyleyişe benzediğini söylemek yanlış olmayacaktır. (Cem Şâirleri hakkında bkz.: Hatice Aynur, “Cem Şâirleri”, *İlmî Araştırmalar*, 9, İstanbul, 2000, S.33-43. “Frenğistan Kasidesi”nin muhtevası ve şekil özellikleri hakkında: Bekir Çınar, “Geleneğe Direnen Bir Şâir ve Şiiri: Cem Sultân'ın Frenğistan Kasidesi”, *Turkish Studies*, 2/4, Sonbahar 2007, S. 274-282)

⁵Bâbü'ün divanı için: Bilal Yücel, *Bâbü Divânı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1995. Cem Sultân'ın Divanı içinse: Halil Ersoylu, *Cem Sultân'ın Türkçe Divanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1989 kullanılmıştır. Makalede verilen örneklerde parantez içindeki şiir ve beyit numarası, bu çalışmalara göredir.

Şiirlerinde vatan hasreti, gurbet ve yalnızlık duygusu hâkim olan bu iki hükümdar şâirin hayatında- aralarında yüzyıl ve coğrafya farkı olsa da- kader benzerliği görülmektedir.

Özet niteliğinde bu benzerlikleri aşağıdaki tablo halinde de gösterebiliriz:

Benzerlikler	Cem Sultân	Bâbü Şâh
Hanedan mensubu	Osmanlı hanedan mensubu, Fatih'in 3. oğlu, şehzâde.	Timuriler hanedanından, Fergana hakimi Ömer Şeyh'in oğlu.
Taht mücadelesi	Kardeşi Bayezid'la taht mücadelesi yapmıştır.	Baba hakkı olan Semerkand, Fergana hükümdarlığı için Şeyban Han'la mücadele etmiştir.
Vatandan uzaklaşma	Taht mücadelesi başarısız olunca önce Rodos, sonra Avrupa'ya gitmek zorunda kalmıştır.	Şeyban Han'a karşı savaşlarda yenilgiye düşünce önce Kabil, sonra Hindistan'a gitmek zorunda kalmıştır.
Vatan hasreti	Vatandan uzakta hasret çektiğini eserlerinden öğreniyoruz.	Vatan hasreti çektiğini eserlerinden öğreniyoruz.
Kısa hayat ve kader benzerliği	36 yıl ömür sürmüştü. Kısa süreliğine tahta çıkıp vatandan uzaklaşmak zorunda kalmış ve bir daha kavuşamamıştır.	48 yıl ömür sürmüştü. Kısa süreliğine tahta çıkıp vatandan uzaklaşmak zorunda kalmış ve bir daha kavuşamamıştır.
	Taht mücadelesine 23 yaşında başladı. Bursa'da hükümdarlığını ilan etti ve sikke bastırdı.	Babası öldüğünde henüz 12 yaşındayken ilk defa tahta oturdu. Daha sonra 1457 ve 1501'de iki defa kısa süreliğine Semerkand'a hakim oldu.
Yalnızlık	Yalnızlığını sürekli şiirlerinde dile getirmiştir. Ailesinden uzakta gurbettedir. Osmanlı şehzadesine	Şiirlerinde kimsesizlik, yalnızlık hakimdir. Her yenilgiden sonra defalarca kaçmak zorunda kaldığında hep

	yakışır şekilde muamele görse de bulunduğu saray, köşklere hep yalnızlık çekmiştir.	yalnızdır. Şiirlerinde dert yakınacak kimsesi olmadığını söylemiştir.
Gurbette yaşama, gurbet duygusu	Divan edebiyatında ilk gurbet şâiri sayılır. Vatandan uzaktaki ömrü Memlük ülkesi, Rodos, Fransa, İtalya'da gurbette geçmiştir.	Gittiği her yerde sürekli vatandan uzak kalma ve gurbet duygusu vardır. Afganistan, Pencap, Hind ülkesine gitmiş ve burada devlet kurmuştur.
Kötü talih	Kötü talihten yakınır. Feleğe sitem, çaresizlik ve kadere baş eğme görülür.	Kötü talihten yakınır, sitem, çaresizlik ve zaman zaman kadere tevekkül görülür.
Vatanda doğup gurbette ölme	Doğum- Edirne (vatan). Ölüm-Napoli (gurbet).	Doğum-Fergana (vatan). Ölüm-Ağra (gurbet).
Ölüm nedeni-zehirlenme	Âşık Çelebi'ye göre, Napoli yolculuğu sırasında zehirli bir usturayla zehirlenmiş ve kısa süre sonra ölmüştür. Öldüğünde 36 yaşındaydı.	Hindistan'daki en büyük düşmanı olan İbrahim Lûdi'nin annesi tarafından çeşnegir vasıtasıyla yemeğine etkisini uzun vadede gösteren bir zehir konularak zehirlenmiştir. Öldüğünde 48 yaşındaydı.
Hükümdar şâir	XV. yy. hükümdar şâiridir.	XVI. yy. hükümdar şâiridir.
Divan şâiri	Türkçe Divanı, Cemşîd ü Hurşîd mesnevisi vardır.	Türkçe Divanı, Vekayi (Bâbü'rname), Aruz Risâlesi, Mübeyyen, Risale-i Validiyye Tercümesi vardır.
Mahlas yerine kendi adını kullanma	Şiirde Cem adını kullanır.	Şiirlerinde Bâbü'r adını kullanır.

Kişilik

Çok yönlü bir şahsiyettir: iyi yetişmiş, iyi ok atar, savaşçı, şâir vb. Sevilen bir hükümdardır. Konya halkı tarafından sevilir.

Çok yönlü bir şahsiyettir: iyi cengaver, başarılı devlet kurucusu, usta sanatkar, hattat, bestekar, seyyah, yazar, şâir, mimarlık, botanik, zooloji vb. ilimleri bilen aydın. Saygı duyulan büyük bir hükümdardır. Kabil halkı sevgiyle karşılar.

Bu bakımdan karşılaştırmada aralarındaki farklılık da görülmektedir. Bâbü'ün kaderi o kadar talihsiz ve trajik olmamıştır. Bâbü, diğer topraklarda (Kabil ve Delhi'de) bir devlet kurabilmiştir. Vatandan uzakta olmaya mecbur olsa da özgürdür, hâlâ bir hükümdardır ve hükümdar olarak dünyaya gözlerini kapatmıştır. Siyâsî entrikalar ağına düşen ve esir tutulan, Fatih gibi büyük bir cihangirin şehzâdesi olan Cem Sultân ise bu büyüklüğüne yakışır şekilde bir hayat sürememiştir. Esir düştüğü zamandan beri kötü talihin pençesinden bir türlü kurtulamamış, kaybettiklerini geri alamamıştır.

3-Doğu'da Vatansız bir Şâh: Bâbü Şâh'ta Vatan Konusu

Doğu Türkçesi hükümdar şâirlerinden Zahirüddin Muhammed Bâbü Şâh (1483-1530)ın babası Timur'un torunlarından Fergana hâkimi Ömer Şeyh, annesi Cengiz'in torunlarından Yunus Han'ın kızı Kutlug Nigar hanımdır. Babasının bir kaza sonucu ölümü üzerine henüz 11 yaşındayken 1494'de Fergana'da hükümdar olur. Ancak baba hakkı tahtını korumak için giriştiği mücadelede Şeyban Han (1451-1510)a karşı kaybedince tahtından ve vatanından uzaklaşmak zorunda kalır. Gittiği Kabil, Kandehar ve Hindistan'ın birçok şehrini zaptederek kendinden sonra da üç asır daha yaşayacak Büyük Türk-Hind devletini kurar. Vefatı 1530'da Agra'da gerçekleşir, naaşı Kabile' nakledilir.⁶

Bâbü Şâh'ın, Doğu Türkçesi (Çağatayca) edebiyatının Nevâî'den sonra yetiştirdiği en değerli şâir olduğu bugün edebiyat tarihçileri tarafından benimsenmiş bir hükümdür. Örneğine az rastlanır çok yönlü bir şahsiyettir. Bâbü devlet kurucu büyük bir siyasî şahsiyet, askerlik sanatının yüksek bir siması, yılmaz bir mücadeleci oluşu yanında sanat ve kültür yönü de o derece kuvvetli müstesna bir kimse idi. Bazı besteler de yaptığı bilinen Bâbü güzel sanatların hemen hemen her dalıyla yakından ilgilenmiştir. Kendi adıyla anılan "hatt-ı Bâbüî" diye yeni bir hat icat etmiş, Çağatay şiir ve nesrinin en güzel, orijinal örneklerini vermiştir. Samimî

⁶ Bâbü Şâh'ın hayatı ve edebî şahsiyeti hakkında daha fazla bilgi için bkz.: F. Köprülü, "Bâbü", *İA*, C. 2, S. 180-187; Ö. F. Akün, "Bâbü", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 4, S. 396-400, İstanbul, 1991; Konukçu, Enver. (1991), "Bâbü", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:4, s. 395-396. Bâbü'ün hayatı hakkında popüler yayınlar da var: Pirim Kadir, *Yıldızlı Geceler (Son Timurlu)*, (çev. D. Ahsen Batur), Ötügen Neşriyat, İstanbul, 1994; Flora Annie Steel, *Bâbü Şâh*, (çev. İlhan Yıldız), 2017.

ve sade üslupla yazılan şiirlerinde Bâbü'nün hayatını aksettiren izleri de görmek mümkündür. (Şentürk 2005: 242-243)

Bâbü Klasik şiir geleneğinin alışık temlerini değişik bir üslupla gerçek tablolar vererek işlemiştir. Bu yüzden şiirlerinde zaman zaman kendi hayatını ve yaşadığı olayları görmek mümkündür. Hayatını aksettiren otobiyografik karakterdeki şiirleri oldukça fazladır. Bilindiği gibi, “Hâtırât”ında ne zaman, hangi münasebetle, ne gibi hallerde yazıldıklarına dair verdiği bilgilerden şiirlerinin kendi hayat hadiseleriyle bağlantısı anlaşılır. (Akün, 1991: 396)

Şâir ve yazar olan Bâbü Şâh ömrü boyunca anavatanını yâd etmiş ve şiirlerinde sürekli olarak “*baş alıp gitmek*”⁷ deyimini kullanmıştır:

Köngli tilegen murâdıga yitse kişi
Yâ barça muradları terk itse kişi
Bu ikki müyesser olmasa âlemde
Başını alıp bir sarıga kitse kişi (138)⁸

“İnsanın gönlü dilediği murada yetmeli veya insan bütün muratlarını terk etmeli. Bu ikisi de gerçekleşmiyorsa o zaman insan başını alıp bir tarafa gitmelidir.”

Kavuşmak için Bâbü için mümkün olmuyorsa çaresizlik içinde ne yapmalı? Başını alıp nereye gitmeli?

Vaslıngı niçe ulusdın işitkey min
Ni nev' kılıp visâlinge yitkey min
Ger vasl müyesser olmasa nitkey min
Başımı alıp kay sarığa kitkey min (190)

Gurbet duygusunu iyi bilen şâir Bâbü, bir rübaisinde de gurbette gönlünün hiç mutlu olmadığını, gurbetin zaten kimseyi sevindiremeyeceğini şöyle anlatmıştır:

Yâd itmes imiş kişini gurbette kişi
Şâd itmes imiş köngülmi mihnette kişi
Könglüm bu gariblıkta şâd olmadı âh
Gurbette sivünmes irmiş elbette kişi (135)

“Gurbette kimse kimseyi yad etmezmiş; mihnette kimse gönlünü şad etmezmiş; bu gariplikte gönlüm şad olmadı, ah! Elbette gurbette insan sevinmezmiş.”

Bâbü'de *yâr* ve *diyâr* kavramları birlikte geçer. Onun için yârdan ayrı kalmak vatandan ayrı kalmaktır. İstemeyerek vatandan uzakta olduğunu dile getirir.

Hayatındaki gerçekliliği şiire yansıtan Bâbü, gurbette olduğunu, vatanını terk ettiğini birçok yerde dile getirir.⁹

⁷ Bu tabir onun Divân'ında 9 yerde geçmektedir.

⁸ Babür'ün şiirleri için, B. Yücel, *Bâbü Divânı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1995 kullanılmıştır. Parantez içindeki rakam bu kitaba göre şiir numarasını, ikinci rakam beyit numarasını göstermektedir.)

⁹ Şiirlerinden örneklere yazının ilerleyen bölümlerinde yer verildiği için burada tekrar edilmemiştir.

Bâbü'r, Doğu Türkçesi edebiyatında sonraki dönemlerde hep “vatan hasreti yaşamış” şâir olarak anılmıştır. Diğer şâirler de vatan özlemini dile getirmek için onu örnek verirler. Tıpkı Erkin Vahid'in “Vatan Ümidi”¹⁰ adlı şiirinde geçtiği gibi:

*Çekibdür Bâbü'r u Furkat
Vatan hasretida efgânlar
Men ersem vah ne gurbet kim
Vatanda bü-vatan boldum*

“Bâbü'r ve Furkat vatan hasretiyle feryat etmişler. Ben ise, âh, nasıl bir gurbet ki vatanda vatansız kaldım.”¹¹

Onun vatan hasreti çeken bir gurbet şâiri olarak resmedilmesine diğer örnek:

*Şâh Bâbü'r yürdi Hindû üstiga, şâir velik
Yıgladı Ferganadan tâ mülk-i Hindistân gadar (aynı şiir)*

“Şâir Bâbü'r Hindistan üstüne yürüdü, şâir lakin Fergana'dan ta Hindistan ülkesine kadar ağladı.”

4-Batı'da Vatandan Uzakta Bir Şâir: Cem Sultân'da Vatan Konusu

Kaynaklarda “talihsiz şehzâde” olarak daha çok acıklı hayatı ve şahsiyetiyle bilinen Cem Sultân (1459-1495) da bir hükümdar Divân şâiridir.

Cem Sultân, Fâtih Sultân Mehmed'in üçüncü ve en küçük oğlu olarak 1459 yılında Edirne'de dünyaya gelmiştir. Annesi Çiçek Hatun'dur. Cem Sultân, çok iyi bir tahsil görmüş, ata binmek, silah kullanmak gibi en iyi vasıflarla yetişmişti. Karaman'da vali iken ilim, sanat ve kültür erbabından oluşturduğu bir çevre içinde başarılı kişiliğiyle kendini etrafına sevdirmiştir. Fatih'in 1481'de ölümü üzerine kardeşi II. Bâyezid'le taht vârisliği kavgasına başlamış, ancak girdiği bütün savaşları kaybetmiştir. Önce Halep, oradan da Mısır'a geçen Cem Sultân, daha sonra Rodos şövalyelerine sığınmıştır. Bu zamandan itibaren esaret hayatı başlamıştır. Avrupa devletleri ve Papa tarafından Osmanlıya karşı bir araç olarak tutulan Sultân Cem, gurbet ellerde memleket ve aile hasreti çekerek çaresizlik içinde otuz altı yaşında iken Napoli civarında 1495'de vefat etmiştir. Kaynaklar şehzadenin ölümü konusunda değişik rivayetler naklederlerse de yaygın kanaat, zehirlenerek öldürüldüğüdür. Cem'in cenazesi aynı yıl Sultân II. Bayezid tarafından Mudanya yolu ile Bursa'ya getirilir ve burada ağabeyi Sultân Mustafa'nın yanına defnedilir.¹²

¹⁰ Selahattin Tolkun, “Özbek Şâiri Erkin Vahid'in “Vatan Ümidi” Adlı Şiiri ve Yorumu”, *Türkbilig*, S 31, s. 53.

¹¹ Örnek düzeltilerek aktarılmıştır.

¹² Cem Sultân'ın hayatı ve tarihî şahsiyeti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M. Şakiroğlu, “Cem Sultân,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.7, S. 283-84, İstanbul 1993; H. İncelik, “Djem”, *Eİ2*, II, S. 529-531; M. Okur, *Cem Sultân (Hayatı ve Şiir Dünyası)*, Ankara, 1992; İ. H. Ersoylu, *Cem Sultân'ın Türkçe Divanı*, Ankara, 1989; İsmail Hikmet Ertaylan, *Sultan Cem*, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi, 1951); Hatice Aynur, “Cem Şairleri”, *İlmî Araştırmalar*, 9, İstanbul, 2000, S. 33-43; H. Mustafa Eravcı, “Kitâb-ı Cem Sultân ve Güney-Batı Avrupa (Frengistan)”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: IX, Sayı:1, Haziran 2007, S. 1-10.

Geniş bir kültürle yetişmiş, çok kabiliyetli bir genç olarak daha şehzadeligi yıllarda etrafında âlim ve şâirler toplamıştır.¹³ Saltanat mücadelesi sonunda Hıristiyanların eline düşmek, diyâr diyâr vatandan uzak yaşamak, Cem Sultân'a Divan şiirinde nadir rastlanır gurbet ve vatan şiirleri söyletmiştir. Denilebilir ki, Divan şâirleri arasında Cem Sultân bir gurbet şâiridir. Birçok şiirinde gurbeti, yalnızlığını ve vatanına karşı özlemini dile getirir. Cem'in şiirlerinde genç yaşta vatanından uzakta kalmanın etkisiyle gurbet duygusu ve vatan özlemi önemli yer tutar. Bu yönü ile hem Osmanlı hanedan şâirleri içinde hem de Divan şiirinde önemli bir yeri vardır.

Kısa ömrünün son dönemini vatandan kopararak tutsaklık içerisinde geçiren, bir “gurbet şâiri” olan Cem Sultân'ın “vatan” redifli duygulu gazelinde vatan, can dimağına kokusu ulaşan, yüzü görülmek istenen; gurbet yerde hasretliğini çeken Cem'e ırmakları ab-ı hayat suyundan daha hoş görülen; köyü, taşı toprağı cennet bahçelerine tercih edilen yer olarak hayal ve tasvir edilmektedir. Bu gazelin her beytinde **vatan** şöyle geçmektedir:

Cân dimâğına ereli *bûy-ı vatan*

Dil diler kim görüne *rûy-ı vatan*

Çeşme-i hayvândan ey cân hoş durur

Ben garîb üftâdeye *cûy-ı vatan*

N'ola cânndan istesem çün yeğ durur

Bâğ-ı cennetten bana *kûy-ı vatan*

Gönlüm eyler dâimâ onu taleb

Bend olaldan bana *gîsû-yı vatan*

Hurrem olup cân-ı Cem irdi safâ

Dil sabâdan alalı *bûy-ı vatan*

“Vatan kokusu can dimağına ulaştığında gönül, vatanın yüzünü görmek ister. Vatanın ırmakları gurbete düşmüş bana âb-ı hayattan daha hoş gelir. Çünkü vatanın bir köşesi bile bana cennet bahçelerinden daha iyi geldiği için vatani gönülden arzulasam bunda şaşılacak bir şey yok. (Tıpkı bir güzelin gibi) vatanımın uzun siyah saçlarına bağlanalı gönlüm hep onu ister. Cem'in gönlü, sabah rüzgârının getirdiği vatan kokusunu aldığından beri mutludur, sevinçlidir.”

Edebiyat tarihçisi Nihat Sami Banarlı, Cem için “Türk edebiyatında ilk vatan hasreti şâiri ve Fatih'in şehzâdesi Cem Sultân” ifadesini kullanmış ve yukarıdaki meşhur gazeli için şunları söylemişti:¹⁴

Cem Sultânın vatani bir sevgiliye benzeterek onu bir sevgili için duyulan özleyişle yad edişi “vatan” redifli gazelindedir. Bu şiirdeki vatan sevgisi, Türk edebiyatında vatan devri diyebileceğimiz Namık Kemal, Tevfik Fikret, Süleyman Nazif ve Yahya Kemal'in söyledikleri vatan şiirlerine en yakın ve yeni devir vatan anlayışını andırır. Vatan devri şiirlerinde güzel bir kadın, bir anne olarak tahayyül edilen vatan, bu gazelde de özlenen bir sevgilidir.

¹³ Gurbette Cem Sultân etrafında olan bu şâirlerden bazıları kaynaklarda “Cem şâirleri” olarak anılmaktadır. Onların da bazı şiirlerinde Cem'in sürüklendiği acıklı gurbet macerasından yansımalar vardır.

¹⁴ Bkz. N.S. Banarlı, *RTET*, C. 1, S. 452.

Vatan hasreti Osmanlı vatanından uzakta kalan şehzadeyi duygulandırmıştır. (Banarlı 1972: 452)

Rodos'ta başlayıp İtalya'ya kadar süren kederli macerası, Cem'in bir gurbet hayatı yaşamasına sebep olmuştur. Saltanat yolunda çektiği zahmetlerin neticesiz kalmasının yanında bir de vatan topraklarından uzakta, vatanın hasretinin verdiği hüznü oğlu Oğuzhan'ın öldürülmesi haberi eklenince kederi daha da artmıştır.¹⁵

Burada belirtmelidir ki, Cem Sultân'ın Türkçe Divan'ında merkezde olan **hüzün** duygusuna örnekler çoktur. Şiirlerin hemen hepsinde hüznü bir insanın yaşantısını sezmek mümkündür. Gerçek hayatta yaşadıkları şiirdeki hayal, düşünce ve söyleyişine yansımıştır. İlerideki bölümlerde örnekler arasında yer almış bu beyitler, Cem Sultân'ın sıkıntı dolu hayatını yansıtan, gurbet yıllarındaki duygu ve düşüncülerinin akisleri sayılabilir.

Bu beyitlere bakıldığında Cem Sultân'ın hayatına dair bazı samimi söyleyişleri görmek mümkündür. Bazı beyitleri onun acıklı hayatı için söylenmiş gibidir. Daima yalnızlıktan şikayet eden Cem Sultân'ın özellikle memleketinden uzakta bulunduğu yıllarda yazdığı şiirlerinde vatan hasreti çektiği görülür. Bu şiirlerinde Cem samimî, hüznü ve tamamen yaşadıklarını ifade etmekte olduğu için oldukça dokunaklıdır. Oğlu Oğuzhan'ın öldürülmesi üzerine yazdığı mersiyede kederli bir babanın acısını çok iyi yansıtmıştır. (Şentürk 2005:185-186)

Şiirlerinde talihsiz bir macera ile gezip dolaştığı yerlerin, (Hicaz, Rodos, Mısır ve Frenk) ülkelerin adları ve bazı kısa çizgiler halinde hatıraları da vardır.¹⁶

Annesine yazdığı manzum bir mektup onun hayat hikâyesinin bir özeti gibidir. Bu mektubun beyitleri kendi başından geçenleri anlatır:

Belâya muhtelâ olduk Rodosun hilesin anma
Bu derde çâre bulmaz İseviden bir tabip ancak

3- Bâbü Şâh ve Cem Sultân Şiirlerinde Vatan, Gurbet, Hasret, Yalnızlık:

Zaman zaman diğer Divan şâirlerinin şiirlerinde de rastlanabilecek *yalnızlık, gurbet duygusu, kötü kaderden yakınma vb.* ifadelerin bu iki şâirde vatandan ayrı kalışlarından kaynaklanan samimî duygu ifadeleri olduğu anlaşılmaktadır. Şiirlerinde fazlasıyla bu duygulara yer veren Bâbü Şâh ve Cem Sultân'da bu duyguların da gerçek ruh hallerinde vatan hasretinden kaynaklandığını anlamak zor değildir.

Vatan¹⁷

Vatan Bâbü için daima sevgilinin olduğu yerdir. Sevgilinin bulunduğundan ötürü âşık o yeri vatan edinmiştir.

Bu yer, eğer sevgili bir gazel (ceylan) ise âşık için çöl ve dağ taş da olabilir:

Sining için *vatanım kûh u deşt bolgusudur*
Aning için ki vefâsız gazâl körüne sin (566)

¹⁵ Bu yazıda “Acı, ızdırıp” başlığı.

¹⁶ Yazıda “Hasb-ı hal” ve “Gerçek Yer Adları” başlıkları.

¹⁷ Buradan itibaren her başlık için sadece belirli örnekler alınmıştır. Makalenin hacmini aşmamak için bütün beyitler alınmamıştır.

“Senin yüzünden vatanım dağ ve çöldür; çünkü vefasız (yerinde durmayan) ceylan gibisin.”

Yukarıda da bahsedildiği gibi, diğer gurbet şâiri Cem Sultân'da da vatandan ayrı kalmış olmanın verdiği sonucunda çekmiş olduğu gurbet ve vatan hasreti duygusu şiirlerinde ifade bulmuştur.

Cem Sultân, şiirlerinde vatan özlemine ve gurbeti dile getirişiyle Divan şâirleri içerisinde ayrı bir yere sahiptir. Hatta Cem “vatan hasreti”ne şiirde yer veren ilk şâirlerdendir. Vatanı bir sevgili gibi resmettiği, sevilinin güzellik unsurlarını vatana atfettiği “vatan” redifli gazeli, Divan şiirinde farklı bir yere sahiptir.

Yalnızlık

Divan şiirinde sık işlenen konulardan biri **yalnızlık** duygusu birçok berceste beytin yazılmasına sebep olmuştur.¹⁸ Gurbete sürüklenen bu iki şâirin şiirlerinde en çok hâkim olan unsur yalnızlıktır. Bunun sevgiliden ayrı kalmaktan kaynaklanan bir yalnızlık duygusundan çok, şâirin vatandan uzak bir yerde çektiği bir yalnızlıktır.

Bâbü'r'ün

Hoş ol ki *bir kişi közün yolda* irkende
Sevinci dip yügürüp yitse kim *fûlân kildi* (66/4)

beytindeki bu yalnızlık duygusu kendini göstermektedir. Öyle ki, Bâbü'r burada, bekleyen birinin güzel bir habere sevineceği gibi, gözü yollarda olup birini beklediğinde koşarak gelen birinin falancanın geldiğini müjdelediğinde nasıl hoş olacağını anlatmaktadır.

Bu yalnızlık duygusunun gurbette çekildiğini de şu örnekten anlamak mümkündür:

Belâ-yı ışık u *yalguzluk* dağı hicrân u *gurbetde*
Atım Mecnûn kışım mihnet işim zârî yirim külhân (72/5)

“Aşkın derdi ve yalnızlık, ayrılık ve gurbette adım Mecnûn, elbisem çile, işim ağlamak, yerim de ateş ocağı oldu.”¹⁹

Bazen şâirin sohbet edip dertleşeceği birinin olmadığından, merhaba diyecek birinin yokluğundan bahsederken yalnızlığını ifade ettiği görülür. Gurbet elde dertleşecek kimsesi olmadığı için Bâbü'r, sevgilinin bulunduğu yer (kûy)in etrafındaki köpeklerle bile dertleşir:

Yâr iti kışırma ger Bâbü'r dise hâlin sanga
Neyleyin *bu gurbet içre sindin özge yok kışım* (89/5)

“Ey sevgilinin köpeği! Bâbü'r sana halini anlatınca haykırma. Ne yapayım? Bu gurbet içinde senden başka kimsem yok.”

Taht mücadelesinde kaybedince birçok zorlu kaçış macerasında tek başına dağ, tepe, çölü aştığı bilinen Bâbü'r bir başka beytinde de yalnızlığını, kimsesizliğini anlatırken gerçek bir yer adıyla cinaslı kafiye yaparak şöyle demiştir:

¹⁸ Bu konuda her şeyden önce akla Fuzûlî'nin meşhur “Ne yanar kimse bana âteş-i dilden özge/ Ne açar kimse kapım bâd-ı sabâdan gayrı” beyti gelmektedir.

¹⁹ Beyitte gurbet ateş ocağına benzetilmiştir.

Kişim yoktur ki barsam İşkemişke
Kişim yoktur ki barsam işke mişke (529)

“Bir kimsem yok ki İşkemiş’e gideyim; kimsem yok ki işe mişe gideyim.”²⁰

Ayrılıkta gönül rahatı olmayan, kavuşmak için çaresiz olan Bâbü'r’ün sırrına sırdaş ve kederini anlatacak, paylaşacak kimsesi yoktur. Bu yalnızlık duygusunu anlatan bir başka dörtlüğü de şöyledir:

Hicri ara ârâm u karârım yoktur
Vaslıga yiterge ihtiyârım yoktur
Kimge açayın râz ki yok mahrem-i râz
Gam kimge diyin ki gam-güsârım yoktur (176)

“Ayrılık zamanında rahat ve kararım yoktur, kavuşmaya iradem yoktur. Sırrı kime anlatayım, sırdaş yoktur. Gamı kime söyleyeyim, gam ortağı yoktur.”

Bu bakımdan Bâbü'r’ün “tapmadım” redifli gazeli de şâirin yalnızlık duygusu konusunda verilebilecek güzel bir örnektir. Onun Divanı’nın gazeller bölümü, “tapmadım” (“bulamadım”) redifli bu gazeliyle başlamaktadır. Gazel baştan sonuna kadar yalnızlık duygusunu işlemektedir.

Cânımdın özge yâr-ı vefâdâr tapmadım
Könglümdin özge mahrem-i esrâr tapmadım (1/1)

“Kendi canımdan başka vefalı bir yâr bulamadım. Kendi gönlümden başka sırlarımın mahremini bulamadım.”

Bir gurbet şâiri olan Cem Sultân da şiirlerinde gurbeti, *yalnızlığını* ve vatanına karşı özlemini dile getirir. Bâbü'r’den bu son örneğe yakın bir söyleyişe onda da rastlıyoruz:

Derd ü mihnet cânâ hem-dem gönlüme hasret enîs
Bana gam her lahza mahrem şimdi mi olduğu var (G. XLVII/5)²¹

“Dert ve mihnet cana arkadaş, hasret gönlüme yakın dosttur. Gamın bana her an yakın olduğu sadece şu an mıdır?”

Cem Sultân da Bâbü'r gibi, yaşadığı yalnızlığı ve bunun ruhunun derinliğinde uyandırdığı acıları şiirlerinde anlatmıştır. Cem Sultân yalnızlığının boyutunu, bir merhaba diyecek birinin etrafında olmadığını söyleyen aşağıdaki beytiyle de anlatmış oluyor:

Düşmenler içre nice ‘aceb hâle ugradum
Bir dost yok kim eyleye bir merhabâ dırığ (K. X/19)

“Düşmanlar arasında öyle acayip bir hale uğradım. Yazık, merhabalaşacak bir dost yok.”

²⁰ Çağatayca yönelme hal eki –ka/-ke, –ga/-ge olduğu için cinas sağlanmışır.

²¹ Cem Sultân’ın şiirleri için H. Ersoylu, *Cem Sultan’ın Türkçe Divan’ı*, TDK Yayını, Ankara 2013 kullanılmıştır. Verilen örneklerde parantez içindeki kısaltmalar: G.-gazel, K.-kaside, rakamlardan ilki -şiir numarasını, ikincisi -beyit numarasını işaret eder.

Ayrılık ve Gurbet Duygusu

Gurbet şâiri olan Bâbü Şâh'ın ve Cem Sultân'ın şiirlerinin merkezinde gurbet yer almıştır. İki şair de gurbet duygusunu ve gurbetteki ayrılık konusunu şiirlerinde işlemiştir. Bu ayrılığın, sevgiliden ayrı kalma olduğu gibi, birçok yerde de memleketten, aileden ayrılık olduğu görülür. Şâir zaten vatandan ayrı kalmayı sevgiliden ayrı kalma olarak anlatır.

Şâir gurbette olduğunu “garîb” kelimesiyle ifade etmiştir. Gurbette garip olana acınır, merhamet gösterilir:

İvrülüp başingga iy ay *kılmışam terk-i vatan*

Rahm kılğil manga kim ser-geştedür min hem *garîb* (42/3)

“Ey ay (gibi sevgili)! Başının etrafında dönüp vatani terk ettim. (Bu yüzden) bana merhamet et ki, başım dönmüş, şaşkınlım ve garibim.”

Gurbet ve *ayrılık* (hicrân) hep birlikte geçer. Bâbü, şu beyitlerde de *gurbet* ve *hicranı* birlikte kullanır:

Gurbetde ol ay hicri mini pîr kılıptur

Hicrân bile gurbet manga tesir kılıptur (124/1)

“Gurbette o ay (gibi sevgilinin) ayrılığı beni ihtiyar kıldı; ayrılık ile gurbet bana tesir etti.”

Gurbetka saldı çerh mini yüz cefâ bile

Yâd iyle min *garîbni* gâhî duâ bile (112/1)

“Felek beni yüz dertle gurbete düşürdü. (Ey sevgili!) ben garibi bazen dua ile yâd eyle.”

Köngülni zâr u mini hâr u tenni târ itken

Biri cefâ vü *biri gurbet u biri hicrân* (100/3)

“Gönlü inleyen, beni hakir ve bedeni tel eden cefa, gurbet ve ayrılıktır.”

Gurbet ü hicrânga kaldım âh ol cân ilgidin

Cânga yittim imdi *gurbet birle hicrân* ilgidin (7/1)

“O sevgili yüzünden gurbet ve hicrana kaldım. Şimdi gurbet ile hicran yüzünden cana yittim.”

Gurbette olan başkalarından vefa beklememeli. Hele ki kendi diyârından ve yârından hiç vefa görmemişken başkalarından bunu beklemek doğru değildir.

Gurbet içre iy köngül ildin vefâ isterni koy

Çün vefâsın körmeding hergîz diyâr u yârning (76/4)

“Ey, gönül! Gurbet içinde başkalarından vefa istemeyi bırak. Çünkü bu zamana kadar (kendi) diyâr ve yârın vefasını asla görmedin.”

Bâbü, gurbette kimseden vefa beklememeli diyor, Cem Sultân da kendisine kimsenin acıma göstermediğini söylüyor:

Her kime meded dirsem urur başuma sengi

Ben haste-dile *kimsene rahm itmedi aslâ* (K. VI/36)

“Yardım umduğum herkes başıma taş vurdu. Gönlü yaralı olan bana kimse asla merhamet etmedi.”

Gurbet, *vatan* kelimesinin karşıtı olarak vatanla birlikte geçer.

Bâbü'r'e sevgili gurbete bir mektup göndermiş. Ancak Bâbü'r'e sevgili lazım, onun yadigârı değil. Eğer gurbette sevgiliye kavuşmak varsa vatan ve kendi memleketi neye yarar?

Müyesser olsa eger yâr vaslı *gurbette*
Vatannı ni kılay u öz diyâr nige kirek
 Yiberdi yâr manga yâdigâr dip hatını
 Manga habîb kirek yâdigâr nige kirek (403)

“Eğer sevgiliye kavuşmak gurbette mümkünse o zaman vatan ve memleket neye yarar? Yâr bana yâdigâr olarak mektup yolladı. Bana sevgili lazım, yâdigâr neye yarar?”

Ayrılık, sevgiliden ayrı kalmak Bâbü'r için en zor olanıdır. Hatta onun için yüz binlerce düşmanla savaşmak daha kolaydır:

Manga âsân durur bolsa eger yüz ming tümen düşmen
 Veli *bolmak* cihânda iy kongül *bî-yâr* mişkildür (51/4)

“Ey, gönül, yüz binlerce düşman olsa benim için kolaydır; ancak dünyada yârsız olmak müşküldür.”

Bu Hind yiri hâsılıdın köp köngül aldım
 Ni sûd ki bu yir mini dil-gîr kılıptur

Sindin bu kadar *kaldı yırak* olmadı Bâbü'r
 Mazur tut iy yâr ki taksir kılıptur (124/4, 5)

“Bu Hind yerinde çok gönül aldım. Ne fayda ki bu yer beni gönül tutan²² yaptı. Ey sevgili! Bâbü'r senden bu kadar uzak kaldı, olmadı. Hata yaptığımı mazur gör.”

Görüldüğü gibi, iki şâirde de vatandan ayrı kalmak sevgiliden ayrı kalmaktır.

Cem Sultân'ın “firak” redifli gazelinde de ayrılık duygusu sevgiliden ayrı kalmak olarak işlenmektedir. Ayrılık konusunu yazan kalem ateşte yanar. Öyleyse ayrılık destanını sevgiliye nasıl anlatmalı? Cem dilerdi ki sevgili vuslat yayını kendisine doğru çeksin. Ama ayrılık yayı onu ok gibi yabana, uzağa attı:

Kalem yanar oda yazılsa ger *beyan-ı firâk*
 Yâ nice şerh olasin yâra dâstân-ı firâk

Dilerdi kim çeke kendüye vuslatın yâyin
Yabâna atdı Cemi ok gibi kemân-ı firâk (G. CLXXV/1, 7)

Bâbü'r için de ayrılık (*firak*, *hicran*) anlatılması güç bir durumdur.

Bâbü'r, ayrılıkta halini anlatan nice mektuplar yazsa da sevgilinin bir yanda, kendisinin bir yanda olduğu gerçeğini değiştiremeyeceğini şöyle dile getirir:

Hicrân ara niçe nâme tahrîr kılay

²² dil-gîr: gönül tutan; kırgın. Beyitte bu iki mânâ da kastedilmiştir.

Hâme tili birle hâl takrir kılay
Hoş ol ki sözü'm sanga disem vâsitasız
Sin anda vü min munda ni tedbir kılay (263)

“Ayrılıkta ne kadar mektup yazayım, kalem diliyle hali anlatayım? Sana sözü vasitasız diyebilsem hoş olurdu. Ancak sen orada, bense buradayım. Nasıl yapayım?”

Can, ayrılık kafesinde boyun eğen kuş gibidir. Aziz ömrü eksik kılan, kısaltan gurbettir. Gurbet ve ayrılığı anlatmanın, yazmanın bir yolu yoktur:

Hicrân kafesinde cân kuşu rem kıladur
Gurbet bu aziz ömrni kem kıladur
Ni nev bitiy *firâk u gurbet* şerhin
Kim köz yaşı nâmening yüzün nem kıladur (326)

“Ayrılık kafesinde can kuşu ürkmektedir. Gurbet bu aziz, kutlu ömrü eksik kılmaktadır. Gurbet ve ayrılığın şerhini nasıl yazmalı ki? Akan gözyaşı o mektubun yüzünü ıslak kılmaktadır.”

Gurbette olan hasret gözyaşı döker. Üzeri gözyaşıyla ıslanan mektuba yazı yazmak mümkün değil. Buradan hem “ıslak kâğıda yazı yazılmaz” hem de “gurbet acısı o kadar büyüktür ki yazmakla anlatılmaz” manası çıkmaktadır.

Bâbü'r:
Cânga saldı dehr gurbet nârını
Köz yaşım boldı Mogulning nârini
Bu arada min dîgen dik bolmasa
Közley ısıg köl ü andın narını (414)

“Felek cana gurbet ateşini saldı. Gözyaşım Moğolun narini oldu, bu arada benim dediğim gibi olmasa Issık göl ve onun ötesini gözet.”

Cem Sultân:
Bu gurbet câna gâyet kâr kıldı
Ki âlemden beni bi-zâr kıldı (G. CCCXLVI/1)
“Bu gurbet canı oldukça etkiledi; beni dünyada usandırdı.”

Ama vatandan uzak olmak sevgiliden uzağa düşmekten daha zordur. Cem Sultân'ın aşağıdaki beyti, sevgiliden uzak olmaktan daha kötü durumun vatandan uzaklaşmak olduğunu anlatmaktadır. Cem, yaşadığı talihsizlikler yüzünden çok sevdiği vatanından ayrı düşmüştür. İçine düştüğü bu durum kaderin bir cilvesi, feleğin kendisine yaptığı bir zulümdür. İnsanın vatanından ayrılmak zorunda bırakılması, sevgiliden ayrı kalmaktan çok daha üzüntü vericidir.

Cem ne gam oldun ise yârın işiginden ırag
Kişiyi devr-i felek cevri *vatandan çıkarur* (G. LXXIV/5)

“Ey, Cem, eğer sevgilinin kapısından uzağa düştüysen bu gam değil. Feleğin dönmesinin cevri (zulmü) insanı vatandan çıkarır.”

Garipliğini, gurbetteki yalnızlığını Cem Sultân bir başka beyitte de ilginç bir benzetme yaparak ve atasözü kullanarak etkileyici bir şekilde aktarabilmiştir:

Çün garîb-i hüsnür Cem hâlini hâluna sor
Halini bilmez garîb olanların illâ garîb (G. X/5)

Bilindiği gibi, Divân şiirinde sevgilinin yüzündeki beni (hâli) tek ve küçük siyah nokta olarak düşünüldüğü için bütün güzellik unsurları arasında en küçüğü, en ayrı ve tek olanıdır. Cem, küçük ve tek bir nokta olan beni kendisi ile bağdaştırmaktadır. O da gurbette ayrı, tek ve yalnızdır. O yüzden Cem'in halini sevgilinin benine sormak lazım. Garip olanların halini sadece garip olan bilir. Burada ayrıca aralarında yine nokta farkı olan hâl (kalın ha ile) ve hâl (yüzdeki "ben" manasında, noktalı hı) kelimeler arasında söz oyunu yapmıştır.

Mektup yazmak, Vatandan Haber Alma, Haber Gönderme

Divân şiirinde âşığa sevgiliden haber getiren sabah rüzgârıdır (bâd-ı sabâ). Sabah rüzgârı sabah saatlerinde sevgilinin bulunduğu yerden eser ve onun saçının kokusunu alıp âşığa ulaştırır; böylece âşık sevgiliden haber almış olur. Sevgilin bulunduğu yer vatandır, bu yüzden ondan gelen haber vatandan gelen haber gibi beklenir.

Ey bâd-ı sabâ hâl nedir yâr kûyunda
Söyle ne haber var gelürsin *vatanımdan* (Nigârî)²³

“Ey sabah rüzgârı! Söyle sevgilinin bulunduğu yerde hal nasıldır? Ne haber var? (Çünkü) vatanımdan geliyorsun.”

Gurbette bulunan Bâbü ve Cem'nin mektup yoluyla seslendiği, vatanda olanlara mektup gönderdiği görülmektedir. Şiirlerinde “mektup yazmak” ikisinde de var.

Hem rüzgâra seslenme hem de vatandan mektup yoluyla haber beklemek özellikle Bâbü Şâh'ta çok sık görülüyor.

Birçok yerde Bâbü **yele**, **sabâya** seslenerek onunla konuşur ve selamını gönderir. Klasik şiirdeki yele sesleniş ve sevgiliye haber gönderme dışında bu dörtlüklerde belli ki uzaktaki ahaba, eş dosta gönderilen bir selam söz konusudur:

İy yil barıp ahabbka nâmımnı digil
Her kim mini bilse bu peyâmımnı digil
Mindin dimegil ger unutulgan bolsam
Her kim ki mini sorsa selâmımnı digil (226)

“Ey, yel! Ahaba yetişip adımı söyle. Beni bilen herkese bu haberimi söyle. Eğer unutulmuşsam söyleme; beni soran olursa herkese selam söyle.”

Mektup yoluyla Bâbü ahaba kendisini gördükleri zamanki gibi iyi olduğunu bildirir ve uzaktakilerin de iyi olmalarını diler:

Ahabbka kılsang güzer *iy yil nâgâh*
Ol cem'ni bu sözümden itgil âgâh
Siz körgen dik isen selâmettür biz
Siz dağı isen bolga siz inşâ-âllâh (198)

“Ey, yel! Ansızın ahaba doğru yönelirsen, onları bu sözümden haberdar et: Sizin önceden gördüğünüz gibi esen ve selametiz, inşallah siz de esensinizdir.”

Aşağıdaki beyitlerde rüzgârla sevgiliye haber ve selam göndermeyi görürüz:

Sabâ ol gül harîmiga güzet kıl
Mining hâlimdin ol gülge *haber kıl*

²³ Mehmet Sarı, *a.g.m.*, S. 231.

Selâmımı yitkür ol ârâm-ı cânga
Yana mundak digil ol dil-sitânga (125/1, 2)

“Ey, sabâ! O gülün bulunduğu yere doğru es, benim halimi o güle haber ver. O can rahatına selamımı ulaştır, o gönül sahibine bir de şunu söyle.”

Bâbü'r, uzaklara sadece sevgiliye değil, akrabaya da selam gönderir:

Azm iyle *sabâ* yit gül-i handânımga
Ni gül ki kuyaş dik meh-i tâbânımga

Yitkil dağı iştîyâk ile Bâbü'rdin
Zinhâr *digil selâm* tukkanımga (139)

“Ey, sabâ! O gülün gülüme yetiş. Gül değil, güneş gibi parlak ayıma yetiş. Özlemlerle Babür'den yetiş ve mutlaka akrabama selam söyle.”

Aşağıdaki dörtlükte de Bâbü'r, rüzgârla Horasan'a haber gönderirken sevgiliden kendisine doğru sefere çıkmasını istemektedir:

İy bâd-ı sabâ iyle Horâsânga güzer
Mindin *digil ol yâr-ı perîşânga haber*
Niçe sefer öz könglünğ için kılay sin
İmdi bizing için iyle bu yanga sefer (316)

“Ey, saba rüzgârı! Horasan'a doğru es. O perişan yâra benden haber götür ve de ki, kendi gönlün için nasıl sefer yapıyorsan şimdi de bizim için bu tarafa sefer eyle.”

Aynı sesleniş aşağıdaki beyitlerde de duyulur:

Ey peyk-i sabâ kaşımga kilgil
İşit bu sözümni dağı bilgil
Yil dik yitip ol kuyaş kaşığa
Koyun gibi ivrülüp başığa (126/1, 2)

“Ey, sabâ habercisi! Yanıma gelip bu sözümü dinle. Yel gibi o güneşin yanına ulaşıp koyun gibi kurban ol.”

Hâtırımni tiler iseng kil kop
Bu sözümni işitkil *iy yil* kop

Ol perîning harîmiga güzer it
Mîn-i divâne hâlidin haber it

Digil evvel anga selâmımni
Yana arz iyle bu peyâmımni (127/1-3)

“Ey, yel! Hatırım olsun dilersem, ayağa kalk gel, bu sözümü dinle. O perinin haremine doğru git, divâne olan benden haber ver. Evvel ona selamımı söyle, bir de bu haberimi arz eyle.”

İy sabâ yilmekni kopkıl cezm kıl
Serv-i nâzım kûyı sarı azm kıl

Yil gibi yit serv-i nâzım kaşığa
Hem koyun dik ivrül aning başığa (128/1,2)

“Ey, sabâ! Esmeye başla, niyet eyle, nazlı selvimin bulunduğu yere doğru yönel. Nazlı selvim yanına yel gibi ulaş ve koyun gibi ona kurban ol.”

Divân şiirinde, âşıklara sabretme ve sefere çıkmanın öğütlediği bilinmektedir. Şâir Cem de, bu gelenekten yola çıkarak âşıkların dertlerinin devasının sabretmek veya sefere çıkmak olduğunu, ancak kendisine bu iki ilacın da deva olmadığını söylemektedir. Şâir burada Avrupa macerasını, aşkıdan kaynaklanan dertlere çare aramak olarak anlatmaktadır. Ama ne yazık ki bu öğüt onun durumuna çare olamamaktadır:

Uşşâka gerçi sabr ü seferdür devâ velî
Sanman ki bana çâre kılur sabr u yâ sefer (G. CI/3)

Bir başka beytinde de Cem Sultân, sevgilinin dudağı yâdıyla öyle bir yere gelmiştir ki buraya bir haber dahi ulaşmaz:

Cem dehânun yâdına iy piste-fem
Bir diyâra vardı kim gelmez haber (CXI/7)

Buradan da anlaşılıyor ki, Cemin geldiği yer sevgiliden uzak bir yerdir.

Cem Sultân'ın vatanda kalanlara şiirlerinde seslendiği, annesine ve kardeşi Bâyezid'e yazdığı mektuplardan anlaşılmalıdır.

Bu yüzden iki şâirde de vatandan, memleketten ayrı düşmek sevgiliden ayrı düşmekle aynı şeydir. İkisi de sevgiliyi özlerken ve hasret çekerken aslında vatani özlemekte, ona hasret kalmaktadır. Vatana olan özlemi sevgiliden ayrı düşmekle anlatırlar. Oradan gelen haber, sevgiliden gelen haber gibi özlenmekte, beklenmektedir.

Bâbü'r kendini hatırlatmak ister. Sevgili tarafından hatırlanmak için mektup yazar. Böylece el yazısını gören sevgili onu yâd eyle:

Hicrân ara yâd itip mini şâd iyle
Mehcûr köngülün gamdın âzâd iyle
Bu hatnı anıng için bitidim munda
Körgeñ sayı hattımnı mini yâd iyle (179)

“Hicran zamanında beni yâd ederek sevindir. Yaralı gönlü gamdan kurtar. Yazımı görünce beni hatırla diye bu mektubu burada yazdım.”

Cem Sultân da şiiri aracılığıyla sevdiklerine bir haber yolluyor: “Beni andığınız zaman matem eyleyiniz. Beni öyle bilin ki, gurbette ben ölmüşüm.”

İy dostlar beni anıcak mâtem eylenüz
Eyle tutun ki gurbet içinde ben ölmüşem (K. X/36)

Gurbet ellere düşen Cem Sultân, ağabeyi Sultân II. Bayezid'e yazdığı “kerem” redifli kasideyle ağabeyinden af dilemiştir. Bu şiir de “mektup yoluyla seslenmek” e bir örnektir.

Dilini deldi Cemün tîg-i cefâ hâme bigi
Nâme takdîr idemez hâlini sultân-ı kerem (K. VII/33)

“Ey kerem sultân! Cefa kılıcı, kalem gibi Cem'in gönlünü deldi. Mektup onun hâlini anlatamaz.”

Hasb-ı Hâl

Doğudaki ve Batıdaki bu iki gurbet şâirinin şiirlerinde kendi hayatlarında dair bilgiler, yaşadıklarının ve duygularının samimî ifadesi olan beyitler, gerçek hayatlarından kesitler çok önemli yer almıştır. İkisinin de hayatlarındaki gerçekliliğe dair ipuçlarını şiirlerinde görebiliriz. İkisi de hayatını şiirde anlatmıştır.

Cem Sultân, vatandan uzakta sürgün hayat safhasında yazdığı şiirlerinde gurbette ağlayan, acı ve ızdırıp içinde olan, vatan hasreti ve özlem duygularını dile getiren; bazen de geçtiği veya kaldığı yerleri tasvir eden, yaşadığı olayları anlatan, kısaca şiirlerinde hayatından kesitler ve ipuçları veren bir şâirdir.

Mesela, “sefer” redifli gazelinde Cem Sultân, vatandan uzaklaşmanın, “rızasız” sefere çıkmanın zorluklarını anlatmaktadır:

Kıldım diyâr-ı yârı koyup ben gedâ sefer
Allâh ki nice müşkil imiş bî-rıza sefer (G.CI/1)

Cem Sultân'ın hayatına dair bilgiler içeren beyitlere örnek, yine onun bir hükümdar olarak saltanatın geçiciliğinden, insanın sahip olacağı tek şeyin hayattan aldığı zevkten ve iyi bir ad bırakmasından ibaret olduğunu söyleyen aşağıdaki beyittir:

Âdeme bir zevk kalır dünyâda bir de yahşî ad
Saltanat bâkî kalır derlerse bu yalandır (K. IX/34)

Gurbette iken Cem Sultân şiir yoluyla kardeşi Bayezid'e yazdığı mektupta eski ortamı anar ve gözünden kanlı gözyaşı akıtır. Bu mektup da onun “hasb-ı hal” tarzındaki söyleyiştir. Bu şiirinde de vatanındayken güzel günlerini, ailesine ve dostlarına karşı duyduğu özlemini samimice dile getirmiştir. Yine “Frengistan” kasidesindeki bu beyit hasb-ı hâl tarzındadır:

Dedi Cem bu şiiri Sultân Bâyezidin yâdına
Anıcak ol meclisi akan gözünden kandır (K. IX/45)

Cem'de hasb-ı hâl diyebileceğimiz bir diğer şiir de “felek” redifli mersiyesidir. Oğlu Oğuz Han'ın katli üzerine yazdığı ve felekten yakınma temalı bu şiirinde şâirin samimî duyguları ve hayatındaki en büyük acısı kelimelere dökülmüştür.

Hasb-ı hal tarzındaki söyleyişler Bâbü'r Şâh'ta da görülmektedir. Devlet kurucusu ve taht sahibi olarak bulunduğu Afganistan ve Hindistan'da içinde taşıdığı gurbet duygusunu ve ayrı düştüğü Fergana'ya olan özlemini bazı şiirlerinde dile getirmiştir. Klasik şiirin çerçevesinde onun bu tür söyleyişlerinde samimi bir eda görülüyor. Bu bakımdan Bâbü'r'ün şiirlerinin pek çoğunda kendi hayatını aksettiren sefer, seyahat, idarî işler, sohbet ve içki meclisleri vb. izler bulmak mümkündür. *Vekâyi'*deki samimî ve sade üslûbunu şiirlerinde de görmek mümkündür. (Yücel, 1995: 203)

Tahttan uzak oluşunu Bâbü'r işte bu **hasb-ı hâl** tarzı şiirlerinde anlatır. Aşağıdaki beyitlerde Bâbü'r bizzat hayatındaki gerçeği anlatmaktadır. Baba tahtından uzak olduğunu, daha önce atalarının görmediği şeyleri hayatta kendisinin gördüğünü, altı ayda altı tahtı ele geçirdiğini, bütün dünyayı görebildiğini; artık muradına ulaştığını düşündüğünü, ancak yanlış hayal kurduğunu samimî bir edayla anlatmaktadır:

Ata tahtıda fârig olturdum

Bel atam körmegenni min kördüm

Altı ay içre altı taht aldım
Yiti iklime belki köz saldım

Didim imdi murâdına yitdim
Bilmedim kim galat hayâl itdim (129/16-18)

Özellikle *Bâbü'r-nâme*'sinde başına gelenleri bir bir samimî bir edayla, olduğu gibi anlatan Bâbü'r, *Divân*'ındaki şiirlerinde de bu samimî, içten anlatışını ve yaşadıklarından örnek vermeyi sürdürmektedir. Aşağıdaki dörtlükte Hind ülkesinin kış şartlarında şarap olmasa da, bari afyon macununun olmasını samimiyetle dilediği görülmektedir:

Kış gerçi zamân-ı mankal u âteştür
Lîk bu şitâ Hindte köp dil-keştür
Hengâm-ı neşât u bâde-i bî-gıştur
Mey bolmasa macun dagı bolsa hoştur (335)

Hasb-hâl ve hayatından bir kesit sunan diğer bir dörtlük de aşağıdadır. Burada Bâbü'r, kış mevsimi her tarafın karla kaplı olduğunu; etrafında birileri varsa ancak karın hoş olacağını; kendisi için ise kardan dolayı yolların kötü ve halinin perişan olduğunu tasvir eder:

Kış boldı vü boldı barça tam u taş kar
Cemiyeti bar kişige bardur hoş kar
Bu kışda yaman yol u perişan hâlim
Yâ Rab mini yahşılık sarığa başkar (160)

Pişmanlık

İki şâirde de pişmanlık duygusunu yansıtan benzer söyleyişlere rastlamak mümkündür. Bu beyitlerde şâirin bulunduğu durumdan dolayı kendini suçladığı, eski günleri yâd ederek ve şimdi bulunduğu konumla kıyaslayarak pişmanlığa kapıldığı açıkça görülmektedir. Şâir, Tanrıya hitaben hatalı olduğunu kabul etmekte veya kendi kendine konuştuğunda, bazen de dostlara seslenerek bu pişmanlığı ifade etmektedir.

Aşağıdaki dörtlükte Bâbü'r, iyi talihinin yokluğundan dolayı vatanını terk edip Hind'e gittiğini, yaptığı işin hatalı olduğunu; bu yüzden “yüzünün kara” olduğunu söyleyerek pişmanlığını dile getirmektedir:²⁴

Tâli yoki cânımga belâlig boldı
Her işni ki eyledim hatâlig boldı
Öz yirni koyup Hind sarı yüzlendim
Yâ Rab niteyim ni yüz karalığ boldı (216)

“Talihin yokluğu canıma bela oldu, yaptığım her iş hatalı oldu. Kendi yerimi yurdunu bırakıp Hind'e doğru yüz tuttum. Yâ Rab! Ne yapayım ki bu (durum) yüz karartan oldu.”

Bazen bu pişmanlığın sevgiliden ayrı düşmenin verdiği acıyla ifade edildiği de görülmektedir:

²⁴ Burada “Hind'e doğru yüz tutmak” ile “yüzü karalı olmak” arasında renk bakımından bağ kurularak ayrıca ince bir anlam oyunu da yapılmıştır.

Hicr öltürdi mini anglaşam irdi munça
Dostlar yârdın ayrılmas idim ölgünce (34/1)

“Dostlar, ayrılık beni öldürdü. Böyle olduğunu anlasaydım ölünceye kadar yârdan ayrılmazdım.”

Niçe bolgay yâr hicrânı vü devrân mihneti
Nakd-i ömrüm âh kim ötti gam u matem bile (78/2)

“Yârdan ayrılık ve feleğin çilesi ne kadar sürecek? Ah! Ömrüm gam ve kederle geçti.”

Cem Sultân'da da pişmanlık ifade eden birçok beyit vardır. Özellikle şehzade gurbet illerde eski günleri hatırlayıp sahip olduklarını özlemektedir. Bunu en güzel yansıtan örnek, her beyti “Ol dem kanı ki” sözüyle başlayan gazelidir:

Ol dem kanı ki mesken idi eşiğin Cem'e
Hayfâ ki geçdi bilmedik ol hoş zamân idi (K. X/37)

“Senin kapının Cem'e mesken olduğu o zamanlar nerede (şimdi)? Yazık ki, geçti, onun hoş zaman olduğunu bilemedik.”

Küffâra esîr itdi beni çarh-ı bed-endîş
Ol dem kanı kim mesken idi Ka'be-i 'ulyâ (K. VI/58)

“Kötü düşünceli felek, beni kâfirlere esir etti. Yüce Kâbe meskenim olduğu o zamanlar nerde şimdi?”

Cem Sultân'ın “kafir eline” esir düşmesinde kendini suçladığı, kendi eliyle kötü kadere sürüklendiğini dile getirdiği aşağıdaki beyit de pişmanlığın ifadesidir:

Oldum esîr kâfire nâ-gâh bî-günâh
Kendü elümle ayağıma balta urdum âh (K. X/26)

Şâirin kardeşi Bâyezid'e yazdığı “kerem” redifli kasidesinde de pişmanlık duyduğu ve af dilediği bilinmektedir.

Kendü elümle başuma aldum belâları
Kendümden oldı bana bu cürm ü hatâ dirîg (K.X/20)

“Kendi elimle balıma belaları aldım. Yazık, bu kabahat ve hata kendimden oldu.”

Başına gelenlerden feleği ve baht karalığını sorumlu tutan Cem, yaşadığı olayların kendi hatalarından kaynaklandığını söyler. Bu hataları kendi eliyle işleyip belâları başına aldığı için pişmanlık duymaktadır.

Yukarıda geçen örneklerde de görüldüğü gibi, vatanda bıraktıklarını hatırladığı zaman Cem'in gözlerinden kanlı hasret gözyaşları akar. Yine andığı eski zamanlardan biri de şehzade iken yaşadığı Karaman-Konya'nın onun için bir cennet köşesi olmasıdır. Şimdi ise feleğin onu getirdiği yer “gûşe-i deyr”, yani kilise köşesi bir yerdir:

Şimdi yirümi gûşe-i deyr eyledün felek
Ol dem kanı ki mesken idi sâhet-i İrem (K. X/37)

Cem Sultân'ın hayat oyununda kaybettiğini ve pişmanlığını yansıtan bir başka ifadesi de aşağıdaki beyitte yer almıştır:

Nât'-ı zemînde gam beni bir gün 'adem kılur
Kendü oyunum-ıla çü *şeh-mât olmışam* (K.X/38)

Yeryüzünde onu mahveden, yok eden gam olacaktır. Kendi oyunuyla “şeh-mat olduğunu”, yani kaybettiğini söylemektedir.

Kötü Talihten Yakınma, Feleğe Sitem

Bâbü Şâh da Cem Sultân da şiirlerinde talihin kötü olmasından yakınmışlar ve feleğe sitem etmişler. Vatandan ayrı kalmalarının, gurbete atılmalarının, başlarına gelen kötü şeylerin sebebi felektir. Bu konuda Cem Sultân'da daha fazla beytin geçtiği görülmektedir.

Yaşamında pek çok talihsiz olayla karşı karşıya kalan, çok sevdiği insanları kaybeden, yerinden yurdundan olan Cem Sultân'ın şiirlerinde *feleğe isyan ve felekten yakınma* çok sık yer almıştır. Vatansızdan uzakta geçen yıllar hep dertleri, sıkıntıları, eziyetleri beraberinde getirmiştir. Cem'in yüzü bu dönemde hiç gülmemiştir.

Salalıdan beni girdâb-ı Frengistâna sen
Gözlerümden kanlı yaş deryâ gibi akar felek (K. VIII/18)

“Felek, sen beni Frengistan girdabına saldığınan beri gözlerimden kanlı yaş derya gibi akar.”

Cem, bir zamanlar vatanda (gülistanda) iken felek şimdi onun yerini gurbet (diken) kılmıştır:

Gülistân yerine ni'me'l-bedeldür
Felek yerümi şimdi hâr kıldı (G. CCCXLVI/4)
Talihinin kötü olması onu sürekli ağlayan kıldı:

Ne nahs olur aceb bu tâli'im kim
Beni âlem içinde zâr kıldı (G. CCCXLVI/3)

Dönen felek, Cem'i gurbet diyârında hasta kıldı:

Görün gerdûn-ı dûnun himmetini
Bu gurbette Cem'i bîmar kıldı (G. CCCXLVI/5)

Cem Sultân bir zamanlar Anadolu topraklarında hükümdar iken felek şimdi onun yerini gurbet olan Frengistan ülkesi yapmıştır:

Mülk-i Yunân'a ser-â-ser hükm iderken âh kim
Eyledün mesken bize şimdi Frengistân felek (K. VIII/7)

Cem Sultân'ın “felek” redifli şiirinde baştan sonuna kadar feleğe sitem var. Aynı zamanda tarihî bir olayı ve şâirin kendi hayatından bir kesiti de sunan bu şiir, “acı, ızdırıp” ve “hasb-ı hâl” bakımından da ele alınmıştır. Çünkü bu şiir, Cem'in bizzat yaşadığı trajik bir olayın ifadesi, bir babanın evladının ölümünden dolayı duyduğu samimî feryadın sesidir.

Cem Sultân oğlunun ölümüne çok üzülmüştür ve yine derdini felekten şikâyet yoluyla ifade etmiştir. Bu kaside de feleğe karşı suçlayıcı, şikâyet edici ve isyan dolu beyitlerle başlamaktadır:

İy vefâsuz hâ'in ü bî-emn ü bî-amân felek

V'iy hatâ-perver belâ-pâş u kazâ-gerdân felek

Husrev-i sâhib-zemânlar kanın içen zulm-ıla
Pür-sitem pür-mihnet ü pür-derd ü pür-efgân felek

Sensin âhir tahtını viren Süleymân'un yile
Mülk-i âbâdın mülûkun eyleyen vîrân felek (K.VIII/1-2)

“Ey, vefasız, hain, güvenilmez ve acımasız felek, hata besleyen, bela yağdıran ve kader döndüren felek! Zulm ile zamanların padişahlarının kanını içen, eziyet dolu felek.”

Cem Sultân, feleğin kendisine yaptığını düşmanlarına bile Allah'ın vermemesini dilemektedir:

Bu bendi kim bana sen itdün eyâ felek
Düşmenlerüme dahı anı virmesün İlâh (K. X/33)

“Ey, felek! Bana yaptığın bu bağı (bendi), Allâh düşmanlarıma dahi vermesin.”

Bâbü Şâh da evinden ailesinden ayrı kalmasına, dünyada âvâre dolaşmasına feleğin sebep olduğunu söylemektedir:

Yana mahrûm-ı hânümân kıldım
Yana âvâre-i cihân kıldım (129/20)

“(Felek) beni yine aileden mahrum kıldım, yine cihan âvâresi kıldım.”

Kötü kaderden yakındığına, talihinin onu aile-ocaktan ayırdığına, bazen başına taç giydirip bazen de belalar getirdiğine, başına her şeyin dönen felekten geldiğine şu dörtlükte de şahit oluyoruz:

*Devrân mini ötkerdi ser ü sâmândın
Ayırdı mini bir yolu hânümândın
Gâh başıma tâc geh belâ-yı tane
Niler ki başıma kilmedi devrândın (246)*

Bâbü, başına gelenler bütün cefa ve dertlerin birçok bakımdan doğal olduğunu, talihin kendisine yâr olmadığını, gökyüzü ve yıldızların yaver gidip yardım etmediğini, dertlerin ve bela üstüne belanın felekten geldiğini şöyle söylemektedir:

Manga köp cihettin bu iş boldı farz
Cihetlerni iyley barın sizge arz

Biri bu ki tâli manga yâr imes
Sipihir ü kevâkib mededkâr imes

*Felekdin yitişdi cefâlar manga
Belâ üzre boldı belâlar manga (558/19-21)*

Bu örnekler, Divân şiirindeki âşığın talihsizlikten ötürü feleğe sitem etmesinin yanı sıra, vatandan uzakta gurbette olan ve başına gelenlerden dolayı feleği suçlayan bir şâirin yakınmasını yansıtmaktadır.

Kadere boyun eğme, çaresizlik

Bu iki gurbet şâir de kötü talihten yakınıp feleğe sitem etseler de zaman zaman ikisin de çaresizlikten durumu kabullendikleri de görülür. “Vatansız” Bâbü Şâh ve “gurbetteki” talihsiz Cem Sultân da başlarına gelenleri kaderin işi olduğunu

düşünürler ve kadere karşı gelmenin ellerinde olmadığını söylerler. Şiirlerinde birçok yerde “başını alıp giden” Bâbü'r, bu durumu “Tanrının dileği” olarak açıklar:

Dime Bâbü'r ki niter sin baş alıp kitmekni
Tingrining hâstı mundak ise min nitkey min (115/5)

“Bâbü'r, niçin başını alıp gidiyorsun deme. Tanrının isteği böyleyse ben ne yapayım?”

Bâbü'r gurbete düşmesini feleğin işi olduğunu, Tanrının kendisine çileyi yâr ettiğini ve bu konudaki çaresizliğini şöyle anlatır:

Niçe bu felek salgusu gurbetka mini
Her lahza tükengüsiz meşakkatka mini
Ni çâre kılây nitey ki Tingri gûyâ
Mihnetni manga yâr itti mihnetka mini (249)

“Felek beni gurbete ve her an tükenmez çilelere daha ne kadar düşürecek? Ne çare? Ne yapayım ki, Tanrı sanki çileyi bana, beni de çileye yâr etti.”

Bir diğer dörtlükte de Bâbü'r “yâr u diyâr”ı bir arada kullanarak bu ikisinden-dolayısıyla da-vatandan uzak olmak kendi seçimi olmadığını söyler:

Andın biri kim yâr u diyârım yoktur
Bir lahza vü bir nefes karârım yoktur
Kildim bu sarı öz ihtiyârım birle
Barmakta velik ihtiyârım yoktur (319)

“Yâr ve diyârım yoktur. Bir an ve bir nefes kararım yoktur. Bu tarafa doğru kendi isteğimle geldim. Ancak gitmekte seçimim yoktur.”

Kadere boyun eğme konusunda Cem Sultân'da da buna yakın söyleyişler vardır.

Bâbü'r'ün yukarıdaki beytine benzer bir söyleyişine şu beytinde rastlıyoruz:

Ne kılâm gerdiş-i eyyâm beni
Belâ vü derd ile bîmâr kıldı (G. CCCXLVI/2)

“Ne yapayım? Feleğin dönmesi (kader) beni bela ve dertle hasta kıldı.”

Ünlü “Frenistan kasidesinde” bu bakımdan birçok örnek bulunmaktadır. Şiirinin başında yer alan şu beyit aynı kadere boyun eğmişliği yansıtmaktadır. Bu örnek, yukarıda “kendini teselli etme” durumu için de kullanılmıştır:

Câm-ı Cem nûş eyle iy Cem bu Frenistândur
Her kulun başına yazılan gelir devrândur (K. IX/1)

Yine “*elümden ne gelür*” redifli gazelinde bu çaresizlikten izler görülmektedir. “Elimden ne gelir” redifinin etrafında söylenen mana tablolarında da Cem Sultân, elinden bir şeyin gelmediğini söyleyerek başına gelenlerin bir alın yazısı olduğuna inanır ve çaresizce kaderine razı olur.

Yakdı odlara beni fûrkat *elümden ne gelür*
Ölmedin olmaz ise vuslat *elümden ne gelür* (G. LIII/1)

Cem Sultân'ın vatandan uzaklaşmak zorunda kalmasını alın yazısı olarak gördüğü, annesine hitaben yazdığı mektuptan da anlaşılmaktadır:

Rodos azmini sanma vâlîde emr-i acîb ancak
Bana yazu imiş rûz-ı ezel Hakdan nasib ancak
 Senin hecrin beni lâl etdi sıdk ile helâl eyle
 Bu hasret haşre kaldı idelüm sabr u şekîb ancak

“Rodos’a doğru yönelmeyi sadece acaip bir iş sanma, önceden bana yazılmış bir Hak nasibiymiş ancak; senin ayrılığın beni lal kıldı, acıyarak helal eyle, bu hasret haşre dek kaldı, sabr edelim ancak.”

Acı, ıztırab:

Her iki şâirde de acı, ıztırab içeren söyleyişler, dert ve çile çektiklerini gösteren beyitler çoktur. Bir kısmı şiirdeki tipik aşğın çektiği aşktan kaynaklı dertlerdir. Ancak birçoğu da vatan hasreti yaşadıkları, gurbette yalnızlık çektikleri, sevdiklerinden uzakta oldukları içindir. Üzüntü ve acılarını yaşadıkları maceralarla, başlarına gelenlerle ilişkilendirince bu beyitlerin anlamı daha da açık olmaktadır. Çünkü o olaylar veya durumlar karşısında söylenmiş mısralardır. Bu üzüntü ve keder dolu sözler samimî ve gönülden gelen çığlıklardır.

İki gurbet şâirinin çektiği acı, ıztırab sadece sevgilinin aşkından dolayı bir acı değildir. Felek de bu iki şâire cevr ü cefa göstermiştir; onları vatandan ayrılıp gurbete gitmek zorunda bırakmıştır.

Cem Sultân'ın şu beyti onun sadece sevgiliden zulüm çekmediğini, feleğin de tıpkı ay yüzlü güzeller gibi ona sürekli zulm ettiğini gösteriyor:

Dilberün cevri değüldür yalunuz ben çekdüğüm
Bu felek de cevr eder her lahza meh-rûlar gibi (G. CCCXLII/4)

Benzer bir söyleyişi Bâbü'r'ün şu beytinde de görüyoruz:

Çerhning min körmegen *cevr ü cefâsı* kaldı mu
 Haste könglüm çikmegen *derd ü belâsı* kaldı mu (49/1)

“Çarkın (gösterdiği) benim görmediğim zulm ve eziyet kalmadı, hasta gönlümün çekmediği dert ve bela kalmadı.”

Bu dünyanın sefası kalmamıştır. Bu yüzden Bâbü'r eğer öteki dünyayı isterse bundan dolayı ayıplanmamalıdır:

İy köngül ger Bâbü'r ol âlemni ister kılma ayb
 Tingri üçün diy bu âlemning safâsı kaldı mu (49/5)

“Ey gönül, eğer Babür o alemleri isterse ayıplama. Tanrı için söyle, bu alemin sefası kaldı mı ki?”

Aşağıdaki dörtlükte de Bâbü'r, *Vekâyisini* okuyanının onun dünyada çektiği çile, dert ve gördüğü çeşitli sıkıntıları anlayacağını söyleyerek hasb-ı hâl tarzında (yaşadıklarına şiirde yer verme) bir söyleyiş sergilemektedir:

Bu âlem ara aceb *elemler kördüm*
 Âlem ilidin turfe *sitemler kördüm*
 Her kim bu Vekayini okur bilgey kim
Ni renc ü ni mihnet ü ni gamlar kördüm (336)

“Bu âlem içinde her türlü kederler gördüm, âlem yüzünden tuhaf eziyetler gördüm. Her kim ki bu Vekâyî'yi okursa ne eziyet, çile ve gamlar gördüğümü bilir.”

Bâbü'r kadar dert ve acı çeken başka biri yoktur. Bunu birkaç yerde söylemektedir:

Yüz cevr ü sitem körgen ming mihnet ü gam körgen
Âsâyîş-i kem körgen min dik yana bir bar mu (69/3)

“Benim gibi yüzlerce ızdırap ve zulm, binlerce çile ve keder, rahatlık eksikliği görmüş başka biri var mı?”

Bar mu irkin ışık ilide belki âlem ehlide
Munça çağlık hasret ü endûh kim Bâbü'rdedir (83/5)

“Bâbü'r'de olan bu kadar uzun süreli hasret ve endişe aşk ilinde değil, belki bütün âlem ehlinde yoktur.”

Bâbü'r'deki bu acı, ızdırabın sevgilinin aşkından öte, bulunduğu gurbet acısı ve ayrılıkta çekilen dert, keder olduğu şu örnekten de anlaşılmaktadır:

Gurbet toğı yapkan ruh-ı zerdimni mü diy
Yâ hicr çıkargan âh-ı serdimni mü diy
Hâling ni durur bilür mü sin derdimni
Hâlingni soray mu yoksa derdimni mü diy (152)

“Gurbet yollarına düşen Bâbü'r'ün sararmış yanağına konan gurbet tozunu mu; yoksa ayrılık yüzünden çıkardığı şiddetli ah, feryadını mı anlatmalı? Bâbü'r'ün derdini bilir misin (ey sevgili), senin halini mi sormalı yoksa derdini mi anlatmalı Bâbü'r?”

Cem Sultân'ın da şiirlerinin büyük bir çoğunluğu için konu merkezini **acı, ızdırap** oluşturmaktadır. Bâbü'r'ün yukarıdaki söyleyişine benzer bir söyleyişle Cem Sultân'ın kardeşi Bayezid'e yazdığı “kerem” redifli şiirinde de rastlıyoruz. Bu şiirde de şair, çektiği acı, ızdırabın cefa kılıcı gibi gönlünü yardığını ve bir mektubun onun halini anlatamayacağını söylemektedir. Beyit yukarıda geçen “mektup yazma” bölümünde açıklanmıştır.

Fakat Cem Sultân için acıların en büyüğü, oğlu Oğuz Han'ın ölümü olmuştur. Onun gurbette yazdığı “felek” redifli şiiri acıklı bir mersiye örneğidir. Gurbette, vatandan uzakta acı ve ızdırap içinde olan Cem'in kederi bu ölüm haberiyle daha da büyümüştür. Ahı kesilmemektedir, çünkü oğlunu görmeye dahi imkânı yoktur. Feryadı, derdi ve tarifsiz acısı şu samimî satırlara yansımıştır:

Sînemi câk eyle cânım hâk u gönlüm derd-nâk
Çünkü Oğuz Hânım oldu hâk-ile yeksân felek

Âh u vâveylâ dirîğ ü hasret u sad-derd âh
Kim Oğuz Hânım dahi görmege yok imkân felek (K.VIII/12,13)

“Felek, sinemi parça parça, canımı toprak ve gönlümü dert dolu eyle. Çünkü Oğuz Han'ım toprakla bir oldu. Ah ve feryat, hasret ve yüz dertle ah, yazık ki Oğuz Han'ımı görmeye dahi imkân yok.”

Gurbette olmanın verdiği büyük iç acısına eklenen oğlunun ölüm haberi Cem Sultân'ı derinden sarsmıştır. Oğuz Han'ın derdi Cem'in canını ateşlere atmıştır. Cem feleğin elinden nasıl ah etmesin? Duyduğu üzüntüden dolayı adeta yakasını yırtmaktadır:

Bâbü'ün sıcak iklim şartları olan Hindistan'da çok zorlandığı ve bu yüzden sürekli zayıf düştüğü, hastalandığı bilinmektedir. Gerek Bâbü'nâme'sinde gerekse şiirlerinde bu durumdan bahsettiği görülmektedir. Bağışlaması ve lütfu bol olan Tanrı kendisine Hind, Sind ve çok sayıda mülk vermiştir. Bu yüzden sıcaklığa takati olmasa bile şükretmek gerektiğini, eğer soğuk yer dilerse bunun için de Gazne'nin olduğunu söyler ve kendini teselli eder:

Yüz şükr diy Bâbü ki kerîm ü gaffâr
Birdi sanga Sind ü Hind ü mülk bisyâr
Isılgığıga ger sanga yoktur tâkat
Savuk yüzini körey diseng Gazni bar (315)

Gurbette ayak ve bedeninin bir yerde durup dinlenmediği, ama kulakla gönlün en azından sükûnette, sakin olduğunu söyleyerek Bâbü Şâh gurbette olsa da şükr etmeyi ihmal etmiyor. Bu da farklı bir teselliyet örneğidir:

Cânıga yitişti tüz ü tag birle köngül
Derdini tükenmes aytmag birle köngül
Gurbette ayak birle beden tınmas lîk
Yüz şükr ki tinçtür kulag birle köngül (303)

Ayrılık gamıyla gurbetin kederini biraz olsun gidermek için Bâbü zaman zaman işrete (içkiye) yöneldiğini, bu gam kederleri içkide unuttuğunu şükrederek anlatmaktadır:

Hicrân gamıdın zaîf cânım soldı
Gurbet eleme birle içim kan toldı
Yüz şükr ki munca yılgı gam birle elem
Râhat bile işretka mübeddel boldı (308)

“Hicran derdinden zayıf canım soldu, gurbet kederiyle içim kan doldu; yüzlerce şükr ki, bunca yıllık gam ile keder rahat ile işrete dönüştü.”

Gerçek Yer Adları

İki şâirde de gurbete sürüklenme macerasının izlerini görmek mümkündür. Gittikleri yerlerin adlarını şiirlerinde zikretmişlerdir. Bunlar şehir, ülke gibi gerçek yer adlarıdır. Bâbü'de: *Semerkand, Hind, Kabil, Lenger, Gazne, Hoşâb*; Cem Sultân'da: *Frengistan, Roma, Nis, Françe, Konya, Kabe* gibi dönemin gerçek coğrafi isimlerin geçtiği görülmektedir.

Bâbü'ün şiirlerinin birçoğunda kendi hayatının izleri olduğunu daha önce de belirtmiştik. Aşağıdaki örnekte de görüldüğü gibi, Lenger'e doğru yöneldiğinde Giyâs Şâh'tan yardım istemektedir. Burada hem gerçek yer adı hem de gerçek şahıs adı geçmektedir:

Bâbü müteveccih olsa *Lenger* sarığa
Kılmaz nazarî behişt ü kevser sarığa
Sindin tilekümdür meded iy Şâh Giyâs
Her vakt ki azm eylesem her sarığa (158)

“Bâbü, Lenger'e doğru yönelse, cennet ve Kevser'e nazar kılmaz. Ey, Şâh Gıyas! Her zaman ne tarafa yönelse, senden dileğim -yardım et.”

Şu beyitte ise sevgiliden, kendisinin bulunduğu Kabil'e doğru gelmesini istemektedir:

Kâbil sarı ger azimet itseng
Kurban kılay özni sanga iy yâr (48/6)

“Ey yâr! Eğer Kâbil'e doğru yönelsen sana kendimi kurban kılayım.”

Yine “hasb-ı hâl” (kendi hayatından bir kesit) tarzında sayılabilecek aşağıdaki beyitte de Hind yerinde bulunan Bâbü'r, çok gönül aldığı, ancak kendisinin “dil-gîr” (gönül tutan; kalbi sıkıntıda, kırgın, gücenmiş)²⁵ olduğunu söylemektedir:

Bu *Hind yiri* hâsılıdın köp köngül aldım
Ni sûd ki bu yir mini dil-gîr kılıptur (125/4)

“Bu Hind yerinde çok gönül aldım; ne fayda ki bu yer beni gönlü sıkıntıda biri yapmıştır.”

Bir başka rübaisinde de şu gerçek yer adları geçmektedir:

Kâbil ü Gazni iliğe aytingız
Bizge yir imdi *Hoşâb Debiredür*
Kay sarığa barga biz kim mülk ü mâl
Bizge munda Hak taâlâ biredür (423)

“Kabil ve Gazne halkına söyleyiniz, bizim yerimiz şimdi Hoşâb Debiredir. Ne tarafa gidelim ki bize burada Tanrı mal ve mülk vermiştir.”

Anadolu'dan Batı'ya sürüklenen gurbet şâiri Cem Sultân'ın şiirlerinde de acıklı macerası süresince gördüğü yerlerin zengin tasvirlerine rastlamak mümkündür. Onun Frengistan manzumesi, hüznü hayat hikâyesinin ve acıklı Avrupa macerasının bir kesiti gibi düşünülmektedir.²⁶ Bu manzumede Fransa'nın Nis şehrini, bu şehirdeki güzelleri ve güzelliklerini anlatmıştır.²⁷

Gurbette gelinen yer de gerçek bir yer, Frengistân (Avrupa) ülkesidir:

Şükr kıl Allâha kim geldin *Frengistâna* sağ
Sağlığınca her kişi nefsince bir sultândur (K. IX/3)

Vatandan ayrılan Cem Sultân'ın gurbet hayatının başlangıcında Kabe'ye ziyaret, hac fasılası da yer almaktadır. Coğrafi yer olarak Kabe'nin adı da Frengistân manzumesinde geçmektedir.

Şâirin gördüğü yerler arasında Kâbe'nin ayrı bir yeri olduğunu, hiç bir mülkün ona benzemediğini ve onun yerini tutamayacağını şu beyitte dile getirir:

Kabetullâha varup bir gün tavâf eyledüğün
Bin Karaman bir Arab bin mülket-i Osmândur (K. IX/2)

²⁵ Farsça birleşik kelime olan “dil-gîr” “gönül alan, kalbi ele geçiren” manasına gelir. Yukarıdaki mısırada “köngül aldım” ile mana bağı vardır.

²⁶ Bekir Çınar, “Geleneğe Direnen Bir Şair ve Şiiri: Cem Sultân'ın Frengistan Kasidesi”, *Turkish Studies*, 2/4, Sonbahar 2007, S. 274-282.

²⁷ Örnekler için bkz. “Kendini teselli etme, şükr etme” başlığı

Yukarıda yer alan “kadere boyun eğme, çaresizlik” başlığında da verilen örneklerde annesine yazdığı mektupta Cem Sultân Rodos'a gitmesini kaderin zorlaması, kendi seçimi olmadığını söylemektedir:

*Rodos azmini sanma vâlîde emr-i acib ancak
Bana yazu imiş rûz-ı ezel Hakdan nasib ancak*

Konya da Cem Sultân'da gerçek bir yer olarak anılmaktadır. Gurbette bulunan şair, içinde bulunduğu yeri cehennem ortamına benzetir. Oysa Konya'dayken mesire yeri olan Meram onun mekânı idi. Eski günleri ile şimdiki günlerini kıyasladığında içinde bulunduğu durumdan hiç memnun değildir.

Bir yire gelmişem ki bedeldür cahîmden
Bana makâm olmuş iken *Konyada Merâm* (K. X/41)

Yukarıda ayrıntılı olarak ele alınan örneklere dayanarak bu iki gurbet şâiri arasında tespit edilen benzerlikleri şöyle sıralayabiliriz:

- İkisinde de *pişmanlık duygusu* aynıdır. Vatandan uzak kaldıkları için pişmanlık duyup durumdan kendilerini hatalı görürler.
- *Yalnızlık duygusu*, gamını kimseye söylememek iki şâirde de şiirlerinin büyük çoğunluğunda yer almaktadır.
- *Vatandan ayrı düşmek* ve *gurbet duygusu* benzer söyleyişlerle ifade bulmuştur.
- Buna bağlı olarak *acı* ve *ızdırıp* şiirde merkezdeki konudur.
- İkisi de şiirdeki sevgiliyi, vatanda kalan biri olarak yâd eder ve sevgili tarafından hatırlanmak ister. Uzaktan *mektup yoluyla haber gönderirler*, vatandakilerin hal hatırını sorarlar; aynı şekilde vatandan haber beklerler.
- Şiirlerinde gerçek hayatlarından kesitler verilmiş. İkisinde de başa gelen olayları, durumları ve duygularını samimî dille aktarma ve *hasb-ı hâl* tarzındaki söyleyişler görülür.
- Gittikleri yerler, şiirlerinde *gerçek yer adları* olarak geçmekte ve gurbet serüvenini yansıtmaktadır.
- Gurbet elde, vatandan uzaktayken teselli aramaya çalışırlar. *Kadere boyun eğmek* gerektiğini sık sık dile getirirler.
- Şiirlerinde *feleğe sitem*, *kötü talihten yakınma*, aşk derdinden farklı olup bizzat vatandan uzağa düşmelerinden ve gurbet acısı yaşamalarından ötürüdür.

Bu iki şâir gurbet duygusunu tadıp taht ve vatandan uzak oluşlarını, vatan hasretini Divân şiirinin malzemesi ile şiirdeki söyleyişlerinde yansıtmışlardır. Kaderlerindeki benzerlik, hükümdar olarak yetişme tarzları ve birçok kabiliyetleri yanı sıra, şiirdeki duyuş, hayâl ve söyleyiş bakımından da benzerlikleri bulunmaktadır.

Söyleyiş bakımından iki şâirde de konuyla ilgili kullandıkları ortak kelime ve birleşik fiiller şunlardır: *vatan*, *gurbet*, *hasret*, *firak*, *vatanı terk kılmak*. Yine iç sıkıntılarını yansıtan *gam*, *derd*, *belâ*, *belâ vü derd*, *cevr ü cefâ* gibi atıf tamlamaları beyitlerde sık rastlanan kelimeler arasındadır.

Redif olarak kullanılan kelimeler arasında da yine konuyu yansıtan ve vatan hasreti, gurbet ve yalnızlık duygusu temasına manaca daha yakın olan “bulamadım”, “ben bilirim” “tapmadım”, “fırak”, “bildim”, “elümden ne gelir” gibi redifler göze çarpmaktadır.

Birçok beyitte gurbet ve garip kavramları vatan kavramıyla birlikte ele alınmıştır. Vatandan uzak olmak çoğu yerde “gurbete gitmek”, “gurbete düşmek”, “çıkıp gitmek”, “başını alıp gitmek”, “vatandan irak/dûr” olmak, terk-i vatan kılmak” ve “ayrı kalmak” gibi tabirlerle ifade edilmiştir.

Sonuç

Tahttan ve vatandan uzak kalıp uzak diyârlarda vatan hasreti çeken, aralarında kader benzerliği bulunan Türk edebiyatının iki büyük hükümdar şâiri Bâbü Şâh ve Cem Sultân, şiirlerinde “vatan” temasına oldukça çok yer vermişlerdir. İkisinin de şiirlerinde gurbet ve yalnızlık duygusu, feleğe sitem hâkimdir. Vatan konusu etrafında iki şâirde de ortak hayal, duyuş, düşünce ve söyleyiş görmek mümkündür.

Biri Doğuda Çağatay Türkçesiyle aynı şiirin estetiği çerçevesinde, diğeri de Batıda Anadolu Türkçesiyle hemen hemen aynı şeyleri hissetmiş, duymuş ve Divân şiirinin estetiği çerçevesinde dile getirmiştir. Gurbet duygusunu tatmış, vatan hasreti yaşamış bu iki hükümdar şâir de şiirlerinde hayatlarını anlatmışlardır.

Genel Türk kültürünün bir unsuru olan edebiyat ve özellikle şiir, Doğu ve Batıda da yüzyıllarca aynı bağı sürdürmektedir. Aynı edebî gelenek içerisinde olan bu sahanın şâirleri birbirlerine yakın söyleyişler sergileyebilmektedir. Bunun için kendi çağından başlamak üzere sonraki asırlarda da gerek kendi coğrafyasında gerek Anadolu’da şâirler üzerindeki Çağatay edebiyatının büyük ismi Ali Şîr Nevâyî’nin asırlarca süren etkisini hatırlamak yeterlidir.

Divân şiirinde şâirlerin, onların iç dünyasını gösteren **özlem, ayrılık, vatan hasreti** gibi gerçek hayattan kaynaklanan duygularına da yer verdikleri görülmektedir. Bâbü’ün Türkçe Divânı baştan sonuna kadar bu duyguları yansıtan beyitlerle doludur. Trajik bir hayat yaşayan Cem Sultân’da da benzer söyleyişler görülmektedir. Vatan konusuna, gurbet ve hasret duygusuna şiirde yer veren ilk Türk şâirlerinden sayılan Cem Sultân’ın yanı sıra ondan yaklaşık yarım asır sonra yaşayan ve Çağatayca yazan hükümdar şâir Bâbü Şâh’ta benzer söyleyişleri görmek mümkündür. Bu bakımdan Divân edebiyatında “vatan” konusunu işleyen Türk şâirleri arasında Bâbü de yer almaktadır.

Bu karşılaştırmada verilen örneklerden de anlaşıldığı gibi, Divân şâirlerinin vatan hasreti temasını ele almaları, bu edebiyatın toplum ve insan hayatını ilgilendiren duygu, fikir ve hayallerle yakın olduğunu gösterir.

Kaynakça

Akün, Ömer Faruk. (1991), “Bâbü”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:4, s. 396-400, İstanbul.

Aynur, Hatice. (2000), “Cem Şairleri”, *İlmî Araştırmalar*, 9, İstanbul, s. 33-43.

Banarlı, Nihat Sami. (1972), “Edebiyatımızda Vatan Sevgisi ve Fikret’in Vatancılığı”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl:1, Sayı: 4, Ekim, İstanbul.

- Banarlı, Nihat Sami. (1983), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Çınar, Bekir. (2007), “Geleneğe Direnen Bir Şair ve Şiiri: Cem Sultân'ın Frengistan Kasidesi”, *Turkish Studies*, 2/4, Sonbahar, s. 274-282.
- Engin, Sedat (2006), *Cem Sultânın Türkçe Divânının Tahlili*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Ersoylu, Halil. (2013), *Cem Sultân'ın Türkçe Divân'ı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. baskı, Ankara.
- Kalpıklı, Mehmet. (1999), “Bahtsız Şehzâdenin Bahtsız Divan'ı: Cem Sultanın Türkçe Divanı Neşri Üzerine Notlar”, *Kebikeç*, Sayı: 7-8, s. 33-44.
- Konukçu, Enver. (1991), “Babür”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:4, s. 395-396.
- Okur Meriç, Münevver. (2006), *Cem Sultân: Hayatı, Esareti, Edebi Kişiliği, Eserleri, Şiirleri*, Ankara.
- Pala, İskender. (1995), *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Sami, Şemseddin. (1978), *Kamus-ı Türkî*, İstanbul.
- Sarı, Mehmet. (2016), “Divân Edebiyatında Vatan”, *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*, Prof. Dr. Mine Mengi Özel Sayısı, Yıl: 2, Sayı: 5, s. 209-244.
- Stebleva, I. V. (1978), “Semantiçeskoe Edinstvo Gazeley Babura” (Bâbü'r Gazellerinin Anlam Bütünlüğü), *Tyurkologičeskiy Sbornik*, Moskova, s. 158-166.
- Stebleva, I. V. (1982), *Semantika Gazeley Babura* (Bâbü'r'ün Gazellerinin Anlam İncelenmesi) Moskova.
- Şentürk, Ahmet Atilla, Kartal, Ahmet. (2005), *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.
- Tolkun, Selahattin. (2016), “Özbek Şairi Erkin Vahid'in “Vatan Ümidi” Adlı Şiiri ve Yorumu”, *Türkbilig*, Sayı: 31, s. 47-56.
- Yavuz, Kemal. (2009), “Frengistan'da Ağlayan Bir Şair: Ölümünün 515. Yılında Cem Sultân”, *Akademik Dergipark*, Sayı: 40, s. 271-308.
- Yücel, Bilal. (1995), *Bâbü'r Divânı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

Dr. Öğr. Üyesi Aysun ÇELİK

Hacettepe Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Ankara/TÜRKİYE
aysuncelik@hacettepe.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-4734-1676

KÂİNATA HİKMET NAZARIYLA BAKMAK: MA'ÂRİF-NÂME'DE LİSÂN-I HÂL ÖRNEKLERİ

TO LOOK AT THE UNIVERSE BY THE
WISDOM: LANGUAGE OF IMAGE EXAMPLES
IN MA'ÂRİF-NÂME

DOI Number: 10.28981/hikmet.498434

ÖZ

Mevcutatın görüntüsüne bakarak onda ilahi işaret, remiz ve hikmetler derip derleyebilen edipler; mahlûkatın "lisân-ı hâl"ini de edep ve ibretle dile getirmiş, kaleme almış, kâğıda dökmüşlerdir. Yarattılandan Yaratıcı'ya götüren yüksek bir telakkinin ifadesi olarak hâlden hakikate açılan bu mütefekkirâne bakış, İslami ve insani medeniyetin cevherini oluşturmuş, canlı-cansıza karşı merhameti, güzel ve iyi muameleyi gerektirmiş, özendirmiştir.

Bu çalışmada; klasik Türk edebiyatı sahasında, özgün nesir üslubuyla meşhur olan Sinan Paşa'nın nasihatname türünde kaleme aldığı Ma'ârif-nâme'sinde "lisân-ı hâl" başlığı altında yer alan yazıları incelenmiştir. "İşâret-i Lisân-ı Hâl, İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Bâd-ı Nesîm, İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Verd, İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Nergis, İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Bülbül, İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Hamâme, İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Tâvus, İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Horûs, İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Hüdhüd, İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Baykuş, İşâret-i Rumûz-ı Kelb" başlıklarıyla verilen on bir lisan-ı hâl yazısı üzerinden "nesîm, verd, nergis, bülbül, hamâme, tâvus, horûs, hüdhüd, baykuş, kelb" unsurlarının mazmun/metafor olarak edebiyatımızdaki yerine değinilmiş ve Sinan Paşa'nın ortaya koyduğu varlık tasavvuru değerlendirilmiştir.

.Anahtar Kelimeler: Sinan Paşa, Ma'ârif-nâme, lisân-ı hâl, hikmet.

ABSTRACT

The poets and writers gathering divine signs, traces and wisdom by looking at the image of everything created; the "language of image" of the existence of the deed and has written and poured. This view, which is the expression of a high understanding that takes everything from everything that exists, to God, has formed the essence of Islamic and human civilization, has demanded and encouraged compassion, good and good treatment against the living and non-living.

In this study; Sinan Pasha, who was famous for his style of original prose in the field of classical Turkish literature, was examined in his book Ma'ârif-nâme, which was written under the title of "lisân-ı hâl" in his book Ma'ârif-nâme. Through the eleven image language texts given with the headings of "İşâret-i Lisân-ı Hâl, İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Bâd-ı Nesîm, İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Verd, İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Nergis, İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Bülbül, İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Hamâme, İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Tâvus, İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Horûs, İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Hüdhüd, İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Baykuş, İşâret-i Rumûz-ı Kelb", the place of the elements "wind, rose, narcissus, nightingale, dove, peafowl, rooster, hoopoe, owl, dog" in our literature as metaphor and the imagination of Sinan Pasha were evaluated.

Keywords: Sinan Pasha, Ma'ârif-nâme, language of image, wisdom.

şer'î ilimlere de “ilm-i kâl” demişlerdir. Bu adlandırmanın sebebi tasavvufun ancak yaşanarak anlaşılabilmesi, sözle veya yazıyla anlatma veya anlaşılma imkânı bulunmamasıdır. Bu husus biri “lisân-ı hâl”, diğeri “lisân-ı kâl” olmak üzere iki ayrı dinî ifade biçiminin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Tasavvufî his ve heyecanların, mânevî hayatın ve ruhî sırların sözle anlatılmasını mümkün ve câiz görmeyen sûfiler bunları birbirine hal diliyle anlatırlar; başka bir ifadeyle ulvî duyguların anlaşılabilmesi için yaşanmasının şart olduğunu belirtirler (Demirci, 1997: 217).

Temel olarak “konuşma dili olmaksızın vücudun kendini ifade etmesi” şeklinde açıklanan “hâl” (Yıldırım, 2002: 310) ve “kişi, madde, nesne ve doğanın dışarıya verdiği görünüm ile bu görünümün zihinde uyandırdığı yorum ve izlenim; divan şiirinde varlıkların yüz hatları ve hareketleri, varlıklar ile mekânın iç dünyasını yansıtan dış görünüm” (Zavotçu, 2007: 137) olarak tanımlanan “lisân-ı hâl”, kâlin/konuşma dilinin sustuğu bir fitrat dilidir.

Tasavvuf erbabının tabiriyle irşat vazifesi için “lisân-ı hâl” ve “lisân-ı kâl” olmak üzere iki usul vardır. Bunlardan *lisân-ı hâl*, ilahi tebliğin tebliğcinin hareketi ile tecelli etmesi olup din eğitiminde en tesirli metot olarak kabul edilirdi (Üstün, 1970: 171). Öyle ki “Lisân-ı hâl, lisân-ı kâlden entaktır.” hükmünden hareketle muteber olan, lisân-ı hâldir. Lisân-ı hâl, mevcudatın sessiz bir konuşmasıdır. Bütün duyguları ve sırları gizleyen ruhun aynasıdır.

Ahmed Yesevî'nin “hikmet” adı verilen manzumeleri, Yûnus Emre'nin tabiat tefekkürü ile iç içe geçmiş şiirleri, Âşık Paşa'nın kâinata kendine has bir nazarla baktığı *Garîb-nâme*'si, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın hakikatlere kapı aralayan *Ma'rifet-nâme*'si temelinde Necip Fazıl'a uzanan çizgide “Anladım işi sanat Allah'ı aramakmış/ Marifet bu, gerisi yalnız çelik çomakmış.” mısralarında olduğu gibi tasavvufî veya hikemî bir bakış açısına sahip bütün ediplerde görülen bu tefekkür üslubu, çeşitli nazım türleri aracılığıyla ifade bulmuştur.

“Bir saatlik tefekkür bir yıllık nafil ibadetten hayırlıdır.” mealindeki hadis-i şerifin rehberliğinde hikmet ve hakikat arayışında olan ve onu bazen ruh dünyamızda bazen de tabiatta bularak eserlerine yansıtan ediplerden biri de kendine has nesriyle meşhur Sinan Paşa'dır.

Sinan Paşa'nın “süslü nesir, artistik nesir” gibi tabirlerle tanımlanan nesir üslubunun önemli ve harikulade bir örneği olan *Ma'ârif-nâme*'si, başlı başına bir tefekkürnâme ve nasihatnâme olup içindeki muhtelif konu başlıklarıyla müellifinin âlimlik ve âriflik cenahlarına işaret etmektedir.

Bu çalışmada; *Ma'ârif-nâme*'de “lisân-ı hâl” başlıkları altında verilen metinler incelenerek bitki ve hayvanların edebiyatımızda metafor/mazmun olma süreçleri değerlendirilmiş, “lisân-ı hâl”in tarifıyla başlayarak bunu on varlık üzerinde örnekleyen Sinan Paşa'nın mevcudatı konuşuran ve bu konuşmalarla hakikati arayan üslubu üzerinde durulmuştur.

SİNAN PAŞA VE MA'ÂRİF-NÂME'Sİ

“Osmanlı âlimi, mutasavvıf ve devlet adamı, Türk nesir üslubunun kurucusu” olarak bilinen Sinan Paşa'nın asıl adı “Yûsuf bin Hızır bin Celâleddin” künyesine atfen Yûsuf'tur. H 16 Recep 844/M 11 Aralık 1440-1441 tarihinde doğduğu düşünülen Sinan Paşa'nın babası İstanbul'un ilk kadısı olan Hızır Bey,

annesi Osmanlı âlimlerinden Molla Yegân'ın kızıdır. Doğduğu andan itibaren ömrünü ilim ve irfan muhitlerinde sürdüren Sinan Paşa, babası Hızır Bey'in Fâtih tarafından İstanbul'a davet edilmesiyle 13-14 yaşında İstanbul'a gelmiş, burada ilimle münasebetini ve işgalini artırmıştır. Dedesi Mollâ Yegân'ın meclislerine devam eden Sinan Paşa, bu meclislerde Mollâ Hüsrev, Mollâ Gürânî, Mollâ Kırımı, Hoca-zâde Muslihuddin ve Kestelî gibi devrin önemli âlimleri ile bir araya gelme imkânı elde etmiştir (Naskali, 1987: 1; Koç, 2009: 229; Tulum, 2011: 15-23).

Babası Hızır Bey'in ölümü üzerine H 863/M 1458-59 yılında Fâtih tarafından önce Edirne'ye daha sonra Darülhadis'e müderris olarak gönderilen Sinan Paşa'ya "Hâce-i Sultânî" unvanı verilmiş ve padişah hocalığına yükseltilerek Sahn müderrisliğine tayin edilmiştir. H 875/M 1474'te vezir olan ve "Hoca Paşa" diye anılan Sinan Paşa daha sonra vezir-i azamlığa getirildiyse de aynı yıl bu görevden alınmış, mahkûm olmuş, ulemanın Sultan'a baskısıyla hapisten çıkartılmış fakat Fatih'in vefatına kadar kadılık ve müderrislik vazifeleriyle Sivrihisar'da yaşamıştır. II. Bâyezîd zamanında İstanbul'a avdet eden Sinan Paşa'ya vezirlik rütbesi bu sultan tarafından iade edilmiş, günlük yüz akçe ile Edirne Dârülhadis Medresesi'ne müderris tayin edilmiştir (Özcan 1989: 194-195; Koç, 2009: 230; Tulum, 2011: 16). Paşa, ismini ve kıymetli eserlerini geride bırakarak 24 Safer 891/1 Mart 1486 tarihinde akşamüzeri (Özcan 1989: 196) ebedî âleme irtihal eylemiştir.

Sinan Paşa'nın eserleri onun tam bir ilim-irfan menbaı olduğuna delildir. Genç yaşlarda Aristo ve Eflâton gibi eski Yunan filozoflarının ve İslâm mütefekkirlerinin eserleri ile meşgul olan Sinan Paşa, Şeyh Vefâ Hazretleri'nden gördüğü manevi destek ile İslâm ilimlerinin yanında; aritmetik, astronomi, felsefe, fizik, geometri, kimya, tıp gibi bilim dallarıyla bu alanda eser verecek kadar ilgilenmiştir (Çelik, 2017: 233-234). *Tazarru'-nâme*, *Ma'ârif-nâme*, *Tezkiretü'l-Evliyâ* isimli üç meşhur Türkçe eserinin yanı sıra, çeşitli konularda hâşiye ve risaleler yazmıştır.

Sinan Paşa'nın edebî tecrübelerinin önemli mahsullerinden olan *Ma'ârif-nâme*, kendi ifadesiyle "ahlak babında nasihatname suretinde bir kitap"tır (Ertaylan 1965: 26; Tulum, 2013: XXI). Klasik tertibe uygun olarak *Münâcât*, *Na't*, *Na'tü'l-Aşeretü'l-Mübeşşere*, *Na'tü'l-Hulefâi'l-Erbaa*, *Sebeb-i Tahrîr-i Kitâb* bölümleriyle başlayan *Ma'ârif-nâme*, sırasıyla; *dünyanın zemmi*, *af*, *şefaât*, *faydasız ilimler*, *marifet*, *kaza*, *nimet*, *bela*, *zenginlik*, *gafillik*, *halvet*, *Kâbe çevresinde yaşama*, *akıl*, *öfke*, *zulüm*, *haram*, *nefs*, *kalp hastalığı* ve *tabipliği*, *ilim ıstılahları*, *insanın yaratılışının maksadı*, *nesnelerin devri/yörüngesi*, *ibret nazarı*, *dünya nimetlerini yerme*, *sadaka*, *hizmet etmeyi sevmek*, *faydalı ilimlerle meşgul olmak*, *lisân-ı hâl* ve *örnekleri*, *zamane insanlarını yerme*, *halktan uzaklaşmak*, *Arap dili* ve *ıstılahları*, *din bilginlerinin terimleri*, *hikmet*, *Kur'ân-ı Kerîm*, *hocalara saygı*, *Kutb*, *şairlere yergi*, *korku* ve *ümit*, *Eflatun'dan sözler*, *tevhid*, *kanaat*, *ahlak*, *salih amel*, *cömertlik*, *âlimler*, *kadılar*, *müneccim* ve *tabipler*, *erdem/fazilet*, *sultana hizmet*, *zalim yöneticiler*, *hak*, *cimri zenginler* ve *dilenciler*, *hezl* ve *mizah*, *iman*, *dünyanın geçiciliği*, *dünyadan şikâyet*, *tevhid*, *kanaat* ve *açgözlülük*, *ehl-i dünya*, *ilim-akıl*, *cehalet*, *susmak*, *öğütün faydaları*, *tevbe*, *ihsan*, *sadakat*, *öfke*, *şeyhler*, *sultanlara öğüt*, *Allah'ın saltanatı*, *can almak*, *sultanların adabı* ve *hakikatı*, *asker*, *vezir*, *görünmez güçler*, *tevhid*, *Allah dostları*, *kalp ehli* gibi konularla birlikte aralarda *tevbihat*, *tenbihat*, *teesüfat*, *takriat* başlıklı nasihatlerden, öğüt ve ibret verici

hikâyelerden ve hikmetli sözlerden oluşmaktadır. Eser, Hâtıme bölümü ile tamamlanmıştır.

Görüldüğü üzere *Ma'ârif-nâme*, belirli bir muhtevaya göre şekillenmemiş, Sinan Paşa'nın arzu ettiği konu üzerinde düşüncelerini ifade etmesi ile ortaya çıkmıştır. *Ma'ârif-nâme*'yi günümüz Türkçesine çeviren Mertol Tulum, eserin üslubu için; “Bu eser, dil açısından taşıdığı önem bir yana, konusu ve içeriği bakımından da son derecede ilgi çekicidir. Birçoğu vecize/aforizma değerinde olan sözlerin yoğun anlamlı kısa cümle kalıplarıyla verilmesi, bu esere ilk bakışta kolay okunur, sade dilli bir eser görüntüsü verir ancak Paşa'nın çok zengin dağarcığı ile engin kültüründen saçılan kelimelerin zengin anlam yükleri ile düşünce deryasının derinliğinden çıkarıp ortaya sürdüğü söz incilerinin parıltıları, okuyanı, bir yanıyla içine girilmesi gerçekten oldukça güç bir anlam dünyasıyla bir yanıyla da göz kamaştırıcı bir üslupla karşı karşıya getirir.” (2013: XXI) demektedir.

Bu çalışmada, kâinata hikmet nazarıyla bakan, suretten sireti okuyabilme niyetini ortaya koyan Sinan Paşa'nın *Ma'ârif-nâme*'sinde bulunan *İşâret-i Lisân-ı Hâl*, *İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Bâd-ı Nesîm*, *İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Verd*, *İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Nergis*, *İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Bülbül*, *İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Hamâme*, *İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Tâvus*, *İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Horûs*, *İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Hüdühüd*, *İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Baykuş*, *İşâret-i Rumûz-ı Kelb* başlıklı lisân-ı hâl yazıları üzerinden mezkûr unsurların mazmun/metafor olarak edebiyatımızdaki yerine değinilecek ve Sinan Paşa'nın varlık tasavvuru değerlendirilecektir.

MA'ÂRİF-NÂME'DE LİSÂN-I HÂL ÖRNEKLERİ¹

Sinan Paşa, muhtelif konular hakkındaki düşüncelerini dile getirdiği *Ma'ârif-nâme*'sinin bir bölümünde, önce “lisân-ı hâl”e dair bir girizgâh yapmış; ardından ilkin *rüzgâr*; sonra nebatattan *gül* ile *nergis*; devamında da hayvanattan *bülbül*, *güvercin*, *tavus*, *horoz*, *hüdühüd*, *baykuş*, *köpek* üzerine lisân-ı hâl örnekleri vermiştir. Klasik Türk edebiyatı şair ve nasirlerinin mevcudata ve mahlûkata bir önem ve özellik atfeden bu özenli tutumu ile bir anlam ve sembol yükleme arayışı ve anlayışı, *Mantuku't-Tayr*, *Deh-Murg*, *Gül ü Bülbül*, *Bülbül-nâme*, *Bülbüliyye*, *Tûtî-nâme* gibi eserler başta olmak üzere hayvanlara dair pek çok atıf ve hikâye ile karşımıza çıkmaktadır.² Bunun yanı sıra “şükûfe-nâme” olarak bilinen çiçeklerle

¹ *Ma'ârif-nâme*'nin metni ve günümüz Türkçesine çevirisi için “Mertol Tulum. (2013), *Sinan Paşa Maârif-nâme-Özlu Sözler ve Öğütler Kitabı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.” künyeli çalışmanın “İşâret-i Lisân-ı Hâl (Tulum, 2013: 252-259), İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Bâd-ı Nesîm (Tulum, 2013: 258-263), İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Verd (Tulum, 2013: 262-267), İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Nergis (Tulum, 2013: 266-269), İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Bülbül (Tulum, 2013: 268-271), İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Hamâme (Tulum, 2013: 270-273), İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Tâvus“(Tulum, 2013: 272-275), İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Horûs (Tulum, 2013: 274-277), İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Hüdühüd (Tulum, 2013: 278-281), İşâret-i Lisân-ı Hâl-i Baykuş (Tulum, 2013: 280-283), İşâret-i Rumûz-ı Kelb (Tulum, 2013: 284-289) başlıklı ilgili bölümlerinden istifade edilmiştir. Metnin çevirisi tırnak içinde, asıl metinden alıntılar italik olarak verilmiştir.

² Klasik Türk edebiyatında hayvanlar konusunda ayrıca bk. Ömür Ceylan. (2015), *Kuşlar Dîvânı, Osmanlı Şiir Divanı*, Kapı Yayınları, İstanbul.; Aysun Çelik.

“Konuşma dilinden dökülen lafızları cesetlerin kulakları dinler fakat hâl dilini ve hakikat işaretlerini kalbin kulağı duyar. Hâl dilinden anlayana yaratılmışlar yoldaş olur.”

“Mevcudatın binlerce kıssa ve hikâye anlatan bin türlü işareti vardır. Hayvanlarda nice işaret ve remizler, cansız varlıklarda nice incelikler ve gizlilikler vardır. Her çiçeğin kendisine has dili, her kuşun kendisine özgü bir zebanı vardır.”

*Her hayvânda ne işâretler ve remizler olur
ve cemâdda ne nûkteler ve gamızlar olur*

*Her bir çiçeğin bir türlü lisânı olur
ve her bir kuşun kendine münâsib bir zebânı olur*

*Kuş dilini bilenler bilirler ki ne derler,
ve o lisânı anlayanlar anlarla ki ne söylerler.*

Sinan Paşa hâl dili konusundaki iddiasının altını çizerken şöyle der:

“Sanmayın ki bu dediklerim kuru birer hayaldir. Bunların her birisi türlü türlü görünmez ve bilinmezlerden haberler vermektedir. Bunların her biri ibret almasını bilenlere vaaz eder, kalp gözüyle görebilenlere nice zikirler anlatır. Herkes mevcudatın lisân-ı hâlini, kendi idrakine ve zevkine göre anlar.”

*Her kişi onların dillerini kendi i'tibârına göre anlar
ve her âdem onların murâdını zevkine göre fehm eyler*

Sinan Paşa, bu bölümde “lisân-ı hâl” konusunu bir eski zaman hikâyesi ile örneklemektedir. Buna göre, “kuşdilini bilen bir Arap taifesi varmış. Bunlar, kuşların her türlü hareketinden ve hâlinde bir hâle işaret alırlar, her görünüşlerini bir şeye delalet sayarlarmış. Bu taifenin çıkarımlarının isabeti de hiç şaşmamış.”

Mezkûr hikâyeden hareketle Sinan Paşa, bir fikri bulunan akıllı kişinin ve her şeyden ders çıkarmasını bilen zeki kişinin seher vakti gönül açıcı bir bahçeye girerek buradaki “yel, koku, bülbül, ağaç, dal, çiçek, dere” unsurlarına dikkatle, rikkatle ve hikmetle nazar etmesini ve bunların neler söylediğini işitmesini tavsiye etmektedir:

*Her âkil ki onun bir fikreti olur ve her zekî onun bir ibreti olur
âlemde her vaazdan kendi derdine münâsib bir eser alır
ve her mevcûddan kendi niyyetine yakıştır bir haber alır*

Sinan Paşa, bu tahayyülü okuyucunun da hayalinde uygulamasını beklemekte ve bu bahçedeki lisân-ı hâl yolculuğunu okuyucu ile birlikte tamamlamayı istemektedir:

*Eğer bu yollardan bir pare zevkin var ise
ve eğer bu asıl marifetlerden bir şemme şevkin var ise
seher vaktinde bir bûstân-ı safâya ve bir ravza-i hazrâya var ki...*

ben nefha-i zi'l-minen ve'l-eltâfım

“Dört mevsimde de bulunurum. Kimi zaman ağaçları aşlamak ve geceyi gündüze denkleme için kuzey rüzgârı (bâd-ı şimâl) olurum. Kimi zaman meyveleri büyütüp olgunlaştırmak, baharı saf kılmak için saba yeli olurum. Bazen ham meyve, eksiklerini tamamlasın diye cenûb (güney yeli) olur bazen her ağacın yükü hafiflesin, yaprakları kurusun gövdesi sağ kalsın diye debûr (batı rüzgârı) olurum.”

Geh bâd-ı şimâl olurum ki telkîh eyleyem eşcârı

ta 'dil eyleyem leyl ü nehârı

Gâh sabâ yeliyim ki inmâ edem simârı

sâfî kılam bahârı

Gâh cenûb olurum ki her semer ki kalmıştır ahz ede hadd-i tîbını

ve istîfâ ede hakk-ı terkîbini

Gâh debûr olurum ki her şecerin ki hafîf ola himli

evrâkı kuruyup bâkî kala aslı

“Sözün özü, ben âlemin mürebbisiyim ve âdemoğluna safa bahşedenim. Ağaçlar benimle yapraklanır, yemişler benimle yetişir. Çiçekler benimle açar, ırmaklar benimle akar.”

Benimle müftetih olur ezhâr

ve benimle müteselsil olur enhâr

Sinan Paşa, rüzgârın daha pek çok kelime ve hikâye anlattığını söyleyerek bu kez okuyucuyu çiçeklerin hâl diline yöneltir:

Dahı nice bunun gibi kelimâtı vardır ki hâl dili ile anlanır

kendi hâline münâsib hikâyâtı vardır ki o lisân ile söylenir

Pes ondan ezhâra nazar eyle, gör

her birinin hâlerinden haber sor

3. İŞÂRET-İ LİSÂN-I HÂL-İ VERD

Gül, “verd” kelimesi ile Kur’ân’da Rahmân Sûresi’nin 37. ayetinde “Gök yarılıp da, erimiş yağ gibi kıpkırmızı bir gül olduğu zaman...” ifadesiyle geçmektedir. Fakat gül, çeşitli vasıfları ve hikmetleriyle başta şark edebiyatları olmak üzere dünya edebiyatları içinde nadide bir çiçek olarak muamele görmüştür.

Klâsik şiirde en çok işlenen, rağbet edilen, beğenilen, sevilen, koklanan, teşbih ve teşhis edilen çiçek, güldür. Rengi, kokusu, şekli, dikenleri, ömrünün kısa oluşu, yaprakları ve gonca hâliyle şiirde türlü mazmunlara konu olmuştur. Baharın vazgeçilmez unsuru, bahçenin sultanı, gönül ehlinin neşe kaynağı, ariflerin hakikati

*Odlara yakarlar kebidimi
ve su gibi arıdırlar cesedimi*

*Gözlerimi dümûa gark ederler
ve beni baştan ayağa gark ederler*

“Sonra cam kavanoza atar güneşe koyarlar beni, günden güne sıcaklığım artar. Fakat ben yine de iyiliğimi ve güzel kokumu elden bırakmam. Benim için yanıp yakılanlara kokum helal olsun. Beni bir şişede asılı gördükçe benim halimden ibret alsınlar.”

Ve gül, bunun gibi daha birçok hikâyeler anlatıp dünya bahçelerinin vefasızlığından ve cihan gülistanının safasızlığından şikâyetler eder.

4. İŞÂRET-İ LİSÂN-I HÂL-İ NERGİS

Yunan Mitolojisi'ndeki Narcissus hikâyesi, Narsis'in su kenarında aksini görerek kendine meftun olması, bir aşk ve taaccüple kendi aksini seyrederek geçirdiği ömrünün sonunda nergis çiçeğine dönüşmesi (Gültekin, tarihsiz) şeklinde seyreden bir hikâyedir.

Klasik Türk edebiyatında nergis ile göz arasında yakın ilişki bulunur. Sevgilinin gözü nergistir; baygın ve şehla bakar, intizar çeker, mesttir (Pala, 2004: 356).

Sinan Paşa da geleneğin ve kabullerin yanı sıra nergisin hizmet ehli bir çiçek olduğunu vurgulamaktadır. Metne göre, gül konuşurken nergis de söze katılır ve o da lisân-ı hâlini arz ederek “Ben bağ ehlinin bekçisi ve gözcüsüyüm. Onların geceleri sohbet arkadaşı ve dostuyum.” der:

*Ben bâğ ehlinin rakîbi ve şâhidiyim
ve ben onların semîri ve münâdimiyim*

Esasım zümrütten bir sap üzerine oturtulmuştur, elbisem gümüş ve altındandır:

*Kasab-ı zümürüd üzerine bina olmuştur esâsım
lüceyn ile ascedden kılınmıştır libâsım*

“Sabahlara kadar uyumam, gözetirim; kavmin efendisi ona hizmet edendir, derim.”

*Ertelere değin uyumam, gözetirim
'Seyyidü'l-kavmi hâdimühüm' derim*

“Azimeti ve hikmeti olana kılavuzluk eder, hizmet yolunun nasıl olduğunu gösteririm. Gece gündüz hizmet ederim çünkü hizmet ehli, hiç durmadan oturmadan hizmet etmelidir.”

Sinan Paşa, nergisin hâl dilini anlattıktan sonra menekşenin de pek çok hikmetler taşıdığını, çiçeklerin ve kuşların türlü remizler ve özelliklerle dikkat çektiğini ifade etmektedir:

Nite ki beneşeye baksan neler anlarsın

ve her bir çiçeğe nazar etsen ne remizler fehm eylersin

*Her bir kuşa nazar eyle, gör ki neler eylerler
gâh biribiriyle söyleşirler ve gâh ırlarlar*

5. İŞÂRET-İ LISÂN-I HÂL-İ BÜLBÜL

Aşk mevzuunun bir tarafı ve güzel sesin ilham veren kaynağı olarak görülen bülbül, “sevgininin güzelliklerini anlatan ve ona aşk sözlerini arz eden” (Pala, 2004: 77) bir hüviyet taşımaktadır. Seher vaktinde, gülün açılış anına şahit olan bülbül, gülün türlü nazları karşısında daima niyaz makamındadır. Gülün çiçekler içindeki şöhretine mukabil bülbül de kuşlar içinde en meşhurdur. Tasavvuftaki tasavvura göre de bülbül, küçücük canında ve derin ruhunda taşıdığı ilahi aşkı ve gizli sırları güzel ve muhrik sesiyle anlatan bir âşiktir.

Sinan Paşa da tasavvufî çizgide olarak, -gül gibi- bülbülü, dünyadan şikâyet eden ve ibretlik hikâyeler aktaran bir görüntü ile aksettirmiştir:

“Bülbül hâl diliyle dünyadan şikâyeti bile güzel bir seda ile eder, ibret ehline güzel hikâyeler nakleder. Cihan bağının geçiciliğini, gül mevsiminin kalıcı olmayışını söyler. Baharın çabuk geçmesinden, lalezarın bir çırpıda gitmesinden, her bahçenin canlılığının sönmesinden, her çemenin yeşilliğinin yok olmasından, her safa ve lezzetin sonunda bozulmasından, her tatlı yaşamın elbette acılaşmasından, her vuslatın ayrılığından, her muhabbetin sıcaklığından, her âşığın (çektığı) cevri ü cefasından, o cefalar içinde süren sefasından hikâyeler anlatır. Bazen gülden bazen dikenden inler bazen rakipten bazen yardan ağlar. Bazen aşk illetinden sabahlara kadar feryat eder bazen şevk hali ile coşkunlukla terennümler söyler:”

Geh gülden iniler ve geh hârdan

Geh rakîbden ağlar geh yârdan

Geh aşk illeti gâlib olup ertelere değin zârılıklar eyler

ve geh şevk hâleti cûş verip bin türlü terennümât ile ırlar

“Onu gören her âşık coşkunluğuna coşkunluk katar, onu işiten her dertli kişi de dayanamayıp kendinden geçer. Onun sesini çıkarmak için binlerce şarkıcı gerektir. Abdülkadir’in onun makamında çalacak kudreti, Gazanfer’in onun yanında ağzını açacak cesareti yoktur. O öyle bir Hak şarkıcısıdır ki seherden başlayıp feryat eder, o eşi bulunmaz bir çalgıcıdır ki gönül erlerinin gönüllerini şen eder. Gülün kokusunu aldıkça ezgiler döker, o terennüm ettikçe gül gülümser:”

O bir mugannî-i Hak'tır ki seherden durup feryâd eder

ve o mutrib-i mutlaktır ki her dem dil ehlini dil-şâd eder

Gülün kokusunu işittikçe o terennüm eder

ve o terennüm ettikçe gül tebessüm eder

6. İŞÂRET-İ LİSÂN-I HÂL-İ HAMÂME

Kebuter, hamame adlarıyla da anılan güvercin, klasik Türk edebiyatında postacı yahut haberci vasfıyla ele alınır. Sinan Paşa da bu anlamın dışına çıkmayarak fakat onun da hizmet ehli bir kuş olduğuna vurgu yaparak güvercinin lisân-ı hâline yer vermiştir:

“Güvecin bin yanda durup öter, o da dert ehline nice haller eder. Ubudiyet halkası boynuna geçmiş, sevgi tüyü özleminin kanadını kaplamıştır. Hangi mektubu verirsen onu emanet olarak taşır, ne türlü elçilikle gönderirsen tez zamanda eriştirir.”

*Her ne mektûbu ki versen
emânet üzerine hâmil olur
ve her ne risâlete ki göndersen
ta'cil ile vâsıl olur*

Sinan Paşa'nın anlattığına göre; eski zamanlarda bir taife de onun davranışlarını gözlemleyerek her hareketine göre gaipten haber verirmiş. Çoğunlukla da dedikleri çıkar, yanlış tahminleri çok az olurmuş.

7. İŞÂRET-İ LİSÂN-I HÂL-İ TÂVUS

Klasik Türk edebiyatında; açılması, rengârenk olması, gezip tozması, salınışı gibi özellikleriyle sevgiliye teşbih edilmiştir. Bununla birlikte tavus; parlak renkleri ve salınarak yürümesi sebebiyle güzelliklerden nasibini almış fakat ayaklarının ve sesinin çirkinliği dolayısıyla da ah edip üzülen dertli bir kuştur. İnanişâ göre Allah onun gururunu kırmak için ayağını ve sesini çirkin yaratmıştır. Bir diğer inanişâ göre de tavusun bir kuş iken şeytanın cennete girmesine alet olduğu, Âdem ile Havva'nın yasak meyveyi yemelerinden sonra cennetten çıkarıldığı düşünülmektedir (Pala, 2003: 456; Eskigün, 2006: 79-81).

Sinan Paşa da bu ikinci inanişâm rehberliğinde tavusun lisân-ı hâlini beyan etmiştir:

“Tavus, muhabbet şarabından kadeh kadeh içmiştir. O da aşk avaresi, muhabbet biçaresidir. Fakat İblis'in hilesi o zavallının da başına gelmiş, cennet içinde uçarken sürülüp dışarıya çıkarılmıştır. Görünüşüyle hoş ve güzelce salınıp yürür ama iç yüzünden haberdar olanlar onun nelerden haber verdiğini anlarlar, der ki:

Hani benim cennet çimenliklerinde seğirtip gezmelerim, o sarayda seyredip dolaşmalarım, o evlerin çevresini dolanmalarım, o havada uçuşlarım, o boşlukta gidiş gelişlerim? O demlerde Hakk'ın cemalini tesbih etmek yemeğimdi, şarabım O'nu takdis etmektir.”

*Hani şu demler ki taâmım tesbih-i cemâl-i Hak idi
ve hani şu vakitler ki şarâbım takdîs-i vücûd-ı mutlak idi*

“Sonunda İblis'in hilesi ile belaya uğradım ve bu tutsaklık yurduna düştüm. Onun fitnesiyle beni cennetten attılar. Onun vesvesesiyle beni izzetten azlettiler. Fakat baktıkça o güzel günlerimi hatırlayayım, derdim, hicranım ve ateşim artsın

diye tamamen kılığını değiştirmediler. İşte ben bu dertle durmaz koşarım, o hevesle bahçelerde gezer gezer dururum.”

*Ben dahi o derd ile durmaz yelerim
ve o hevâ ile bûstânlarda gezerim*

“Eğer cennet ele girmezse hiç olmazsa ondan bir nişane olsun, eğer dosta kavuşmazsak hiç olmazsa anmaya bahane olsun. Mademki nakşını görmüyorum, hiç olmazsa numune göreyim, mademki boyuna eremiyorum, hiç olmazsa kokusuna ereyim.”

Sinan Paşa'ya göre tavus bunun gibi daha pek çok sözlerle yanar yakılır, ibret almasını bilenler için dertlerini bir bir anlatır.

8. İŞÂRET-İ LİSÂN-I HÂL-İ HORÛS

Klasik Türk şiirinde horoz ekseriyetle zilleti, masivayı, dünyayı, tamahkârlığı temsil eder (Turan, 2014: 29-30). “İslam müelliflerine göre de horoz bütün kuşların en şehvetlisi ve en çalılışıdır. Tavuklara iltifat hususunda ayrımcılık yapmaz. Ancak çok akıllı bir hayvan değildir. Gece olunca tüm tavukları güvenli bir yerde etrafına toplar, kendisi de kapıda nöbet bekler. Ömründe bir kere beyzatu'l-akr isimli küçük bir yumurta yumurtlar.” (Eskigün, 2006: 91-92).

Sinan Paşa, horozu insanlara vakitleri bildiren, onları sabahları gaflet uykusundan uyandıran bir hayvan olarak anlatır. Her ötüşünün başka bir anlam ifade ettiğini, kendisine ne kadar zulmedilse de insana hizmetten hiç geri durmadığını horozun lisân-ı hâli olarak ifade etmektedir.

“Her vakit ezan okumak bana ezel gününden beri vazifedir. Her kim seherde uyuyup bunu işitmezse o leş hükmündedir.”

... benim ezânım işârettir o kimselere ki “Yedûne Rabbehüm tazarruan ve hufye” olur

“Kanadı çırpamam bir iş bitirmenin sevincinden, birbiri ardınca ötüşüm felah için dua edişimdedir.”

*Tasfik ettiğim cenâhımı beşâret ederem necâh için
ve tekvîr ettiğim sıyâhımı duâ ederem felâh için*

“Baykuş geceleri vazife yapar fakat hizmet ehli olarak ben, gece gündüz demeden kulluk için ayakta dururum. Ben vazifemi gece gündüz, gizli açık ayırmadan yaparım. İnsanlara vakitleri bildiririm, haber olmayanlara saatleri duyururum. Bende taatle geçmeyen bir saat yoktur. Hakiki Mevla'ya kulluk ederim.”

*Halâyıka ta'lim ederem evkâtı
Ve gâfilîne tenbih ederem saati*

*Ömrümden geçmez bir sâa
ki benden bulunmaya tâa*

Mevlâ-yı hakikîye ederim tâatı

ve Mevlâ-yı mecâzîye dahi ederim itâatı

“Her dem piliçlerimi boğazlarlar, tınmam; her dem eşlerimi ayırırlar ses çıkarmam. Ben insan bana ne ederse etsin onu terk etmem, kapısında hizmet için dururum.” der.

9. İŞÂRET-İ LİSÂN-I HÂL-İ HÜDHÜD

Türkçede ibibik, çavuş kuşu, taraklı, ibikli adlarıyla bilinen hüdhüd, edebiyatta Hz. Süleyman'a hizmet ve ordusuna kılavuzluk eden bir kuş olarak bilinir. Hz. Süleyman ile Sebe/Sabâ melikesi Belkıs arasında haber getirip götürdüğü de Kur'ân-ı Kerim'de belirtilmektedir. Çok uzaklardaki suyu havadan görebilme ve keşfedilme özelliğine sahip olarak bilinen hüdhüd (Pala, 2004: 216; Eskigün, 2006: 37-38), Hz. Peygamber tarafından öldürülmesi ve avlanması yasaklanmış olduğu için Müslümanlarca da saygı gösterilen bir kuştur (Zavotçu, 2006: 230-231).

Sinan Paşa, hüdhüdün görme yetisine, yer altındaki suları görüp niteliğini dahi bilebilmesine, Hz. Süleyman kıssasındaki rolüne ve onun da hizmet ehli bir varlık olduğuna temas etmiştir:

“Hüdhüdün lisân-ı hâlini öğrenmek istersen önce bakışının derinliğine ve gözünün keskinliğine bak. İnsan gözünden kaçan, onun gözünden kaçmaz. Yer altındaki suları bile görüp tatlı ve acı olduğunu bile söyler.”

... bir nazarda cevâbı: “Hâzâ azbün fûrâtün ve hâzâ milhün ücâc” olur

Cüsesi küçük ve gücü az olmasına rağmen Süleyman ile nice konular bahis açan hüdhüd, Hz. Süleyman'a dedi ki:

“Sana kimseye verilmeyen bir mülk, bana da kimseye verilmeyen bir ilim verildi. Hizmetinden bir süre uzak kaldığım için bana kızma, beni tehdit etme. Senden uzak oluşum sebepsiz değildi, ben aslında yine senin hizmetindeydim, etrafta senin dostunu ve düşmanını arardım.”

“Bu cümlelerinden sonra Hz. Süleyman'ın emriyle elçilik etti, Süleyman'ın mektubunu Belkıs'a ilettiler. O sebepten hüdhüd, boğazlanmamış aksine övgüye mazhar olmuştur.”

Âhır hem Süleymân'ın emri ile risâlet etti

Süleymân Hazreti'nin mektûbunu Belkıs'e ilettiler

O cihettendir ki nesh olunmuştur ahkâm-ı zebhi

ve o sebeddendir ki tilâvet olunur ahkâm-ı medhi

10. İŞÂRET-İ LİSÂN-I HÂL-İ BAYKUŞ

Baykuş/bûm, gece dolaşan ve yerleşik yaşayan yırtıcı bir kuş türü olup halk inanışlarına göre uğursuz sayılmıştır. Viranelerde yaşayan ve ölümü çağrıştıran baykuş (Eskigün, 2006: 55-56), Sinan Paşa'nın bakış açısına göre selameti uzlette ve halvette bulan, insanlardan uzak kalmanın faydalı olduğunu bilen bir kuştur.

Lisân-ı hâl ile der ki:

Selâmet uzlette olur

ve huzûr halvette olur

Gönlün safâsı inkatâ'-ı cemâatte olur

ve kalbin râhatı kûşe-i harâbâta olur

“İnsanlarla toplantılarda oturmazlar, halkla birlikte bir yere toplanmazlar, dayalı döşeli yerlerden, yerleşim yerlerinden sakınırlar, böylelikle insanların şerrinden kurtulurlar. Dost ve arkadaşlardan, akranlarından ve yoldaşlarından uzakta yalnız yaşarlar. Ömrü uzun gibi görünse de onun da bir gün biteceğini bilirler.

Yiyecekleri dünyada bir arpa tanesi olanların nesi eksik sayılır. Bunun için eceli ve kıyameti akıldan çıkarmadan halktan uzaklaşmak ve yalnız yaşamak gerekir. Geceler boyunca harabatta gezip her dem “hû” demek, her şeyde hikmet aramak gerekir; gerek kuşdilinden gerek kapı gıcirtısından, böceklerin vaziyetlerinden, sinek vızıltısından, topraktaki haşerattan, köpek havlayışından... Akıl ve izan sahiplerinden olmak suretiyle; her bir mevcuttan bir huy, bir ahlak, bir sıfat, bir edep almak gerekir.”

Bu fikr ile baykuş gibi halvete düriüşmek gerek

ve bu mülâhaza ile halktan kesilip uzlete düşmek gerek

Dâim nazarın Hakk'a dikip hemîn gönlünde O gerek

gecelerle harâbâta gezip her dem âvâzı “Hû” gerek

Her vakit ibrette olmak gerek, her bâbdan

gerek lisân-ı tuyûrdan, gerek sarîr-i bâbdan

gerek evzâ-ı devâbb olsun, gerek tanîn-i zübâb

gerek nübâh-ı kilâb olsun, gerek haşerât-ı türâb

Her birinden bir hulk almak gerek, ahlâk-ı cemileden

ve her birinden bir sıfat almak gerek, sıfat-ı cezileden

Her mevcûddan bir edeb almak gerek, mehâsin-i âdâbdan

eğer dilerse ki bir kişi ma'dûd ola üli'l-elbâbdan

11. İŞÂRET-İ RUMÛZ-I KELB

Sinan Paşa, köpeğin şer'i hükümlere göre temiz sayılmadığını fakat ibret gözüyle ona bakanların güzel ahlaka dair pek çok öğüt alabileceğini ifade etmiştir:

————— **هـكـمـت - Hikmet - هـكـمـت** —————

“İbretle bakanlar onun hasisliğine değil, edebine ve uyanıklığına bakarlar. Dövülseler de sahiplerinin kapısını bırakmazlar. Bir şey verilirse yerler, verilmezse ses çıkarmazlar.”

*Eğer i 'tâ ederlerse şâkir olur
ve eğer men ' ederlerse sâbir olur*

“Herkes uyurken o ayaktadır. Başına gelen beladan şikâyetçi olmaz, elinden gidene de ağlamaz.”

*Hiç bir âfâta şâkî olmaz
ve hiçbir mâ-fâta bâkî olmaz*

*Ne bir ribât-ı ma 'hûdu olur
ve ne bir mebît-i mahmûdu olur*

“Ne kalacak bir yurdu ne de yatacak güzel bir yuvası vardır. Hastalansa ilgileneni olmaz, öldürülse katili bulunmaz. Hiç isteği ve talebi olmaz, bir yıllık yola gitse azığı bulunmaz. Ne malı ne ardında kalanı vardır. Yalnız ve yoksul olarak kapılarda gezer durur, hangi kapıya düşse o kapıya hizmet eder. Bulunduğu kapıyı korkusuzca korur, oradan bir yere gitmeden oturur. Ahdine vefalıdır, sözleşmesini tutar.”

*Vâfi olur uhûdunu
Râi olur ukûdunu*

Hizmetten bir an ayrılmaz, bir saat koyup gitmez. Surette hakirdir, son derece fakirdir fakat tüm bunlara razıdır. Kimse onu sormasa da bakımını üstlenmese de o kulluğu bırakmaz ve oradan ayrılmaz.

*Kimse bunu tefakkud etmeye
ve bir ehad bunu taahhüd etmeye*

*yine bu kâim ola kulluğunda
ve dâim mülâzim ola onda*

Sinan Paşa, kelbin lisân-ı hâli ile mezkûr meseleyi “Fi'l-cümle” diyerek tamamlarken “Akıllı kişinin gerek köpek gerek eşek, dünyadaki her varlıktan, her hayvandan güzel bir sıfat almasını, her birinden bir huy öğrenip onunla amel etmesi” gerektiğini tekrar dile getirmektedir:

“Şimdi her birinden bir parçacık söz etmeye kalksam söz bıktırır ve kitap uzar gider. Akil olan yalnız bu kadarından bile hisse kapar, arif olana bir sinek vızıltısı yeterlidir. Kişinin gönlünde dertten bir iz varsa her mevcuttan haberi olur. Kimin kalbinde marifet ve takvadan eser varsa her vaazdan müjde alır veya korku duyar. Özlerin en değerlisi onun sözleri olur ve işlerin en iyisi onun teşvik ve yönlendirişi olur.”

*Âkile gerektir ki her hayvândan bir sıfat-ı hasene ala
ve her birinden bir hulk öğrenip onunla amel kula*

*Gerek kelb olsun, gerek himâr
belki her mevcûddan ki dünyâda var*

*İmdi, eğer her birinin hâlinden söylersen
ve her birinden bir şemme nakl eylersem*

*kelâm imlâle makzî olur
ve kitâb itnâba müeddî olur*

*Âkil olan hemîn bu kadardan duyar
ve ârif olana bir sinek vızıltısı koyar*

*Şunun ki gönlünde dert eseri olur
her mevcûddan onun bir türlü haberi olur*

*Şunun ki kalbinde marifet ü takvâsı olur
her vazdan onun geh beşâret ü geh ittikâsı olur*

*Ekrem-i nüfûs enfâsı olur
ve hayyir-i amâl infâsı olur*

SONUÇ

Kâinatın yaratılış gerekçesini “Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim ve kâinatı yarattım.” mealindeki kudsî hadisle açıklayan anlayışa göre; insanın varlığa ve yokluğa “Cenâb-ı Hak’tan ayetler ve tecelliler görmek için” bakması gerektiğine hükmedilmiştir. Bunun yanı sıra “...o kimselerdir ki, ayakta iken, otururken ve yatarken (dâima) Allah’ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışı hakkında Allah’ın varlığını ispat için iyice düşünürler ve şöyle derler: ‘Ey Rabbimiz, sen bunları boşuna yaratmadın. Sen batıl şey yaratmaktan münezzehsin (berîsin)’...” (Âli İmrân, 191) ayetine binaen tasavvufta ve edebiyatta zikrin kemali için fikretmek öngörülmüş, varlık üzerine derinlikli düşünmek tavsiye edilmiştir. Zira zerreden şemse yahut mikrodan makroya bütün kâinat; ibret, hayret, hikmet, hakikat numuneleri ile dolup taşmaktadır. Öyle ki ibretle bakan göz, hayretle mest olacak; hikmetle temaşa eden de hakikate vasıl olacaktır. Ve yolun sonunda; hakikat sırlarına erildiğinde, ilahi kudretin ve azametinin karşısında beşerin acizliği ortaya çıkacaktır. İşte bu acziyet, Yaratan’a karşı methi ve şükrü artıracağından, ayrıca yaratılanlara karşı da merhamet duygusunu geliştireceğinden kâinata hikmet nazarıyla bakmak klasik Türk edebiyatı mütefekkir ve münevverleri arasında da bir kulluk vazifesi ve bir ibadet çeşidi olarak görülmüştür.

Ömrünün önemli ve büyük kısmını ilim-irfan meclislerinde ve devlet adamlarına yakın çevrelerde geçiren Sinan Paşa, haset ve müfsit kimselerden çok

çekmiş, zaman zaman yürüttüğü devlet görevlerinden azledilmiş ve bu yolda ettiği sitemleri kendi ifadeleriyle aşikâr eylemiştir. Hayatının son zamanlarında bir uzlet hayatı yaşadığını bildiğimiz Sinan Paşa, *Ma'ârif-nâme*'sinde pek çok kez yaşadıklarını hatırlayarak dünyayı zemmetmiş, halktan uzaklaşıp Hakk'a yaklaşmanın gereğini anlatmıştır.

Nesre şiiriyet katan ve böylelikle klasik Türk edebiyatı dünyasında özgün bir yere sahip olan Sinan Paşa, *Ma'ârif-nâme*'sindeki lisân-ı hâl örnekleriyle de sarih ve zarif bir anlatımla varlığın yaratılışına anlamlar vermiştir. Mevcudatın kendisini ifade etmesi, sırlarını söylemesi, ibretler sunması, Yaratıcı'dan ayetler anlatması gibi bir amacı ve sonucu bulunan lisan-ı hâl konusunda Sinan Paşa, bu dilin yalnızca maarif ehli tarafından anlaşılabilceğini savunmuştur. Bu ifadelerle; lisân-ı hâli hem ariflerin hem de bu *Ma'ârif* kitabını okuyacak olanların anlayabileceğini vurgulayarak eserinin irfan cihetini öne çıkarmıştır.

Ma'ârif-nâme'de geçen lisân-ı hâl örnekleri -temelde- müellifin yaratılan her şeyi “hizmet eden” birer unsur olarak görmesine dayanmaktadır. İnsanın tek vazifesinin Allah'a kulluk olduğunu bilen ve bildiren Sinan Paşa, diğer mahlûkatın da Hakk'a kulluk, halka hizmet etmek gereğiyle yaratıldığını ifade etmektedir.

“Lisân-ı hâl”in manasını açıkladığı yazısından sonra Sinan Paşa; nesîm (rüzgar), verd (gül), nergis, bülbül, hamâme (güvercin), tâvus, horûs (horoz), hüdhüd, baykuş, kelb (köpek) olmak üzere on unsurun hâl dilini örneklemiştir. İslamiyet'in, Şark kültürünün, mitolojinin etkileriyle kültür ve edebiyatımızda çeşitli mecaz ve mazmunları ifade eden bu unsurlar, Sinan Paşa tarafından da genel hatları korunarak işlenmiştir. Ancak bu unsurlardan hiçbirisini genel kabullerdeki olumsuz inanç/inanışlarla anmayan, hepsine muhabbet ile bakan Sinan Paşa, cümle mahlûkatın bir görevinin bulunduğunu ve hepsinin daima hizmette olduğunu söylemiştir. Örneğin gül ile bülbülün aşkıdan söz etmek yerine ikisinin de “dünyadan ve zamandan şikâyet eden” unsurlar olarak tasvir ve teşhis edilmesi Sinan Paşa'nın varlığa dair tasavvurunun bir yansıması olarak kayda değerdir. Öte yandan uğursuzluğuyla maruf baykuşu, bu özelliğiyle değil de halktan uzaklaşıp uzlette yaşayan akıllı bir kuş olarak tasvir etmesi; köpeğin şer' en pis sayılmasını, âşğın rakibi olmasını değil de sadakatini konu etmesi de oldukça dikkat çekicidir.

Sinan Paşa'nın mahlûkata geleneğin bir miktar dışında bakmasını, hayatı boyunca edindiği tecrübeler ve teselli bulduğu tasavvufa bağlamak mümkündür. Zira *Ma'ârif-nâme*'nin içinde geçen ve uzleti tavsiye eden diğer yazılarında da aynı sitem, serzeniş ve teselli arayışı dikkat çekmekte olup eserini zor yıllarının bir hatırası ve insanlığa ibret vesikası olarak bıraktığı muhakkaktır. Bu bağlamda Sinan Paşa'nın *Ma'ârif-nâme*'sindeki bütün münşeatinin -hayata ve kâinata bakışındaki özgünlüğü göstermesi bakımından- değerli olduğunu söylemek gerekli, bu vasfıyla eserin “teselli, tezekkür, tefekkür, teemmül ve tedebbür” için de bir rehber, bir başucu kitabı olduğunu ilan etmek lüzumludur.

KAYNAKÇA

- Ayvazoğlu, Beşir. (2016), *Güller Kitabı*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Bayram, Yavuz. (2001), *Çiçeklerle Diğer Bitkilerin Dîvân Şiirine Yansımaları ve Anlam Çerçevesi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Samsun.
- Ceylan, Ömür. (2015), *Kuşlar Dîvânı, Osmanlı Şiir Divanı*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Çelik, Aysun. (2015), “Klasik Türk Edebiyatında Hayvan Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma”, *Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 40. Yıla Armağan*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya.
- Çelik, Aysun. (2017), *Sinan Paşa ve İlim, Türk Dünyasının Ulu Çınarı Mertol Tulum Kitabı* (Editörler: Ahmet Kartal, Mehmet Mahur Tulum), Sivrihisar Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Demirci, Mehmet. (1997), “Hal”. *DİA*, C. 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 216-218.
- Eskigün, Kübra. (2006), *Klasik Türk Şiirinde Efsanevi Kuşlar*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
- Gültekin, Nur. (Tarihsiz), “Yunan Mitolojisinin Narkissosu İle Klasik Türk Şiirinin Nergisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *Edebiyatımızda Mitoloji Sempozyumu IV*, <https://www.academia.edu> Erişim Tarihi: 12.10.2018.
- İpek, Abdulmuttalip. (2008), *Klasik Türk Şiirinde Gül Redifli Kasideler*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Kara, Mustafa. (1998). “Hikmet”, *DİA*, C.17, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.518-519.
- Koç Keskin, Neslihan. (2018), *Örneklili ve Resimli Osmanlı Çiçek Adları Sözlüğü*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Koç, Aylin. (2009), “Sinan Paşa”, *DİA*, C. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 229-231.
- Kutluer, İlhan. (1994), “Düşünme”, *DİA*, C. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 56.
- Naskali-Gürsoy, Emine. (1987), *Sinan Paşa Tezkiretü'l-Evliyâ*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Özcan, Abdülkadir. (1989), *Mecdî Mehmed Efendi, Hadâiku's-Şakâik (Şakâiku'n-Nu'maniye ve Zeyilleri)*, C. 1, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Pala, İskender. (2004), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Şahin, Ahmet. (2012), “Türk Edebiyatında Edebî Tefekkür Anlayışı”, *Bercesta Dergisi*, Mayıs. http://akademik.semazen.net/article_detail.php?id=678 Erişim Tarihi: 10.10.2018
- Tulum, A. Mertol. (2001), *Tazarru'-nâme*, MEB Yayınları, Ankara.

Tulum, A. Mertol. (2011), *Yakarışlar Kitabı (Tazarru'-nâme)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Tulum, Mertol. (2013), *Sinan Paşa Maârif-nâme-Özlu Sözler ve Öğütler Kitabı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

Turan, Muhittin. (2014), "Ahmedî Divanı'nda Kuşlar", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 7, Aralık, s. 23-37

Üstün, Yakup. (1970), "Dînî Eğitimde Metot", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, C. 9, S. 96-97, s. 170-172.

Yavuz, A. Fikri. (2002), *Kur'ân-ı Kerim ve Meâl-i Âlisi*, Sönmez Yayınları, İstanbul.

Yıldırım, Kadri. (2002), "Arap Dili ve Belâgatında Bedensel Beyân", *Ekev Akademi Dergisi*, Y. 6, S. 13, Güz, s. 295-314.

Zavotçu, Gencay. (2006), *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Aydın Kitabevi, Ankara.

Zavotçu, Gencay. (2007), "Divan Şiiri'nde Hâl Dili", *İlmî Araştırmalar*, S. 24, s. 137-155.

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Uğurlu ARSLAN

Dicle Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Diyarbakır/TÜRKİYE
mustafaugurlum@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2542-5040

DIYÂRBEKİRLİ KÂMÎ'NİN ŞEMÂ'İL-İ ŞERÎF TERCÜMESİ

THE TRANSLATION OF ŞEMÂ'İL-İ ŞERÎF
KÂMÎ FROM DIYÂREKİR

DOI Number: 10.28981/hikmet.455433

ÖZ

Dokuzuncu yüzyıldan itibaren başta şiir ve hadis olmak üzere dinî ve tasavvufî eserlerde Hz. Peygamber, bir Resul olmanın yanı sıra beşer olarak da ele alınmış ve O'nun yaşamı tüm yönleri ile tetkik edilmiştir. Hususiyile Hz. Peygamber'in fiziki özellikleri, kıyafeti, yemesi, içmesi, konuşma şekli, ahlâkı gibi konuları ele alan "hilye-i şerîf ve şemâil-i şerîf" gibi müstakil eserler kaleme alınmıştır. On dokuzuncu yüzyılda yazılan şemâillerden birisi de Diyârbekirli Şaban Kâmi Efendi'nin yazmış olduğu "Şemâil-i Şerîf"tir. Kâmi, eserini oluştururken Kâdi İyâz'ın "Şifâü's-Şerîf" ile Tirmizî'nin "eş-Şemâilü'n-Nebeviyye"sinden istifade etmiş ve bu risâleleri muhtasarlan Osmanlı Türkçesi ile yeniden kaleme almaya çalışmıştır. Bu çalışmada; müderris, şâir, hattat ve mûsikîşinas gibi sıfatlarla tavsif edilen Diyârbekirli Şaban Kâmi'nin "Şemâil-i Şerîf" adlı eseri incelenmiştir. Başta Tirmizî, Kâdi İyâz olmak üzere Zamahşerî, Cevherî, İmam Müslîm, İbni Esîr, İmâm-ı Cezerî gibi islâm âlimlerinin rivayetlerine de müracaat edilen Şemâil-i Şerîf, öncelikle yeni yazıya aktarılmış ve eser muhteva açısından tetkik edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şemâil, Hz. Peygamber, Hadis-i şerîf, Kâmi, fiziki özellikler.

ABSTRACT

Since the ninth century, religious and mystical works, especially prophetic biographies and hadiths, in addition to being a Messenger, the Prophet is also considered as a human being, and his life has been examined in all its aspects. Independent works such as "hilye-i şerîf and şemâil-i şerîf" which deal with subjects such as physical characteristics of Muhammad, his clothes, food, drink, speech, morality were written. One of the appearances written in the nineteenth century was "Şemâil-i Şerîf", which was written by Şaban Kami Efendi from Diyârbekir. While he was creating his work, Kami tried to obtain an exploit from the "Şifâü's-Şerîf" by Kadî İyâz and "eş-Şemâilü'n-Nebeviyye" by Tirmizî and tried to concisely re-write these with the Ottoman Turkish. This work examined; "Şemâil-i Şerîf" which is described by the adjectives such as martyrs, poets, calligraphers and musicals by Şaban Kami from Diyârbekir. Şemâil-i Şerîf, which was first applied to the narrations of Islamic scholars mainly Tirmizî, Kâdi İyâz, and then Zamahşerî, Cevherî, İmam Müslîm, İbni Esîr, İmâm-ı Cezerî, was first transferred to a new article and examined in terms of content.

Keywords: Şemâil, the Prophet, Hadith, Kâmi, physical features.

Giriş

Allah, Kur'an-ı Kerîm'de birçok âyette Hz. Peygamber'e uyulup itaat edilmesini, O'nun müminler tarafından canlarından ve mallarından daha çok sevilmesi gerektiğini emretmiş ve Hz. Peygamberi âlemlere rahmet olarak gönderdiğini ifade buyurmuştur.¹ Dolayısıyla asr-ı saadet döneminden itibaren Müslümanlar arasında, asırlar boyunca O'nun peygamberliğinin yanı sıra beşerî yönü de merak konusu olmuş, “mevlid, siyer, hadis, tarih, hilye ve şemâil” kitaplarında Hz. Peygamber'in bu yönü ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Hususiyile şemâillerde Hz. Muhammed'in dış görünüşü -saçı, sakalı, kirpiği, kaş, yüzünün rengi, boyu, dişleri- cömertliği, tevazusu, hayâsı ve ahlâkı ile ilgili önemli bilgilere yer verilmiştir. Şemâiller, tetkik edildiğinde bu tür eserlerin beslendiği temel kaynakların Kur'an-ı Kerim ve sünnet (hadis-i şerifler) olduğu görülecektir. “*Muhaddisler şemâil konularını genellikle hadis kitaplarının 'fezâil, menâkub, edeb, libâs, et'ime, eşribe, zinet, zikir, dua' gibi bölümlerinde ele almışlardır. Esasen hadisin bütün kısımlarını içine alan sekiz ana konuyu bir araya getirdiği için "cami" diye anılan kitap türlerinin ihtiva ettiği konularından biri oturup kalkma adabı diye de anılan şemâil konusudur*” (Kandemir, 2010:497). Şemâil hakkında yazılmış olan eserlerden ilki Tirmizî'nin “eş-Şemâ'ilü'n-Nebeviyye” adlı eseri ve Kâdî İyâz'ın “eş-Şifâ” adlı eseridir. Bu eserlerle ilgili günümüze kadar şerh, hâşiye ve ihtisar türünden pek çok eser kaleme alınmıştır. Yazılan bu eserlerden birisi ise XIX. yüzyılın önemli ilim adamlarından birisi olan Diyârbekirli Mehmed Şaban Kamî Efendi'nin yazmış olduğu “Şemâil-i Şerif” adlı eserdir.

Şaban Kâmi Efendi, XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinin hızlandığı yıllarda (H.1220/M.1805) tarihinde Diyarbakır'da doğmuş ve yaşamının büyük bir kısmını bu şehirde geçirmiştir. Kâmi Efendi'nin asıl adı Mehmed Şaban'dır. Hoca Ahmed adlı bir şahsın oğlu olan Kâmi'nin yaşamı hakkında bilgi veren tarihi kaynakların tamamı, Onun Diyarbakırlı olduğu hususunda hemfikirdirler. Sicill-i Osmânî'de “*Diyârbekirlidir. Mısır'a gidip Kâdiri olmakla hanesini tekke yaptı. Evâhir-i asr-ı Sultan Abdülmecid Hânide irtihâl eyledi, şâirdir*” (Mehmed Süreyya, 1997: 86). bilgisi yer almakta, Bursalı Mehmed Tahir'in Osmanlı Müellifleri adlı eserinde ise “*Efâdıldan zü-fünûn bir zât olup Âmid-Diyârbekirlidir*” (Mehmed Tahir, 1333:339). İfadesine yer verilmektedir. Kâmi, âlim ve şâir bir ailenin evladı olarak dünyaya gelmiş, devrin önemli âlimlerinden dersler almış ve daha küçük yaşlarda iken Kur'an-ı Kerim'i hıfz ettiği için “*Hâfız Mehmed Şaban*” olarak anılagelmiştir. Keskin zekâsı, güçlü hafızası ve ileri derecede ilim öğrenme merakı sayesinde Arapça ve Farsça'yı bu dillerde eser verebilecek derecede iyi öğrenmiş, hat ve mûsikî sanatlarına merak salarak bu sanatlarda da oldukça mahir bir şahsiyet olmuştur. Daha çocuk denilebilecek yaşlarda şiire merak saran ve tahmisleri ile şöhret bulan Kâmi, on dört yaşlarında iken Nâbi'nin bir na'tına tahmis yazıp, eğitim gördüğü mektebin duvarına asmıştır.

¹Bk.,Kur'an-ı Kerim, Nisa Sûresi: 4/13, 59, Al-i İmran Sûresi, Enbiya Sûresi: 21/107 3/31, A'raf Sûresi: 7/158,

Kâmî, ömrünün büyük bir bölümünü yıllarca ders verdiği Sarı Abdurrahman Paşa Kütüphanesi'nde geçirmiş, kütüphane yetersiz kalınca bulunduğu yere ek bölümler yaptırmıştır. Mir'âtü'l-Fevâ'id'de bu hususla ilgili Ali Emîrî şu bilgileri vermektedir: *“Kütübhâne yanında câmi'in avlusuna nâzır olan küçük odayı üstâd-ı ekremimiz ve amucamız Şaban Kâmî Efendi Hazretleri geceli gündüzlü bu kütüphanede ikâmet eylediği esnâda 1250 (1834) hudûdunda ilâveten binâ etmiştir”* (Ali Emîrî, 2014: 27). Hem talebesi hem de yeğeni olan Ali Emîrî, Şaban Kâmî'nin medreselerde Şifâ-i Şerîf, Tefsîr-i Celâleyn, Avâmil, İzhâr, Vezînzâde, İsgoci, Fenârî, Muhtasar-ı Ma'ânî, Hz. Ali'nin Kelâm-ı Kibâr kitaplarını okuttuğunu ve kendisinin de adı geçen kitapları Kâmî'den ders aldığını ifade etmektedir. *“1286 (1869) senesin Diyârbekir'e gelerek Mehmed Şaban Kâmî Efendi Hazretleri'nden altı seneden mütecâviz tahsîl-i ulûm ve tekmîl-i hutûta müdâvim oldum. Avâmil ve izhâr ezberlemek sûretiyle vezînzâde mu'arrebîyle beraber okundu. Hz. Ali Efendimiz'in kelâm-ı kibârları ezberlendi. Sabah ve akşam derslerinde Kâfiye halli, İsgoci, Fenârî, Muhtasar-ı Ma'ânî kıraat olundu”* (Ali Emîrî, 1328:66). Kâmî, Diyârbekir, İstanbul, Mısır ve Irak'da bulunmuş, 1854 Osmanlı-Rus harbinde Erzurum-Kars taraflarında savaşa katılmış, savaş sonrası yaşamının geri kalanını Diyârbekir'de yarısını tekke haline getirdiği evinde geçirmiştir. H.1301/M. 1884'te Diyârbekir'de vefat etmiştir. Kâmî'nin biri Türkçe dîvân olmak üzere Arapça ve Türkçe toplam on iki eseri bulunmaktadır (Arslan, 2018: 23).

Şemâ'il-i Şerîf Tercümesi

Kâmî'nin eserlerini tanıtmaya gayesi ile M. Sait Mermutlu müstakil bir makale neşretmiş ve bu neşir Kâmî üzerine yapılan/yapılacak olan çalışmalara önemli bir katkı sunmuştur. Bununla birlikte Kâmî'nin *“Şemâ'il-i Şerîf”* adlı eseri muhtemelen araştırmacının dikkatinden kaçmış ve eserle ilgili şu değerlendirmede bulunmuştur: *“Yine aynı Kütüphanede 1729/2 numarada “Şemâ'il-i Şerîfe” ismiyle şâirimiz adına kayıtlı gösterilen bir eseri aynı numarada bulamadık. Kâmî'nin bu isimde bir eseri olmadığını biliyoruz. Sanıyoruz yazmış olduğu mevlidlerden bir bölümünü ifade etmektedir”* (Mermutlu, 2011: 77). Ancak, yapmış olduğumuz incelemeler neticesinde Kâmî'ye ait *“Şemâ'il-i Şerîf”* adlı eserin Diyârbekir Yazma Eser Kütüphanesi'nde Muhammed Şaban Kâmî (Âmidî), 1729/1 numarada kayıtlı olduğu görülmüştür. Eser on varak olup siyah mürekkepli nesih hattı ile kaleme alınmıştır. Sonunun eksik olması, eserin muhtemelen daha hacimli olduğunu düşündürmektedir. Eserin varak numarası 2a sayfasının sonradan farklı bir kalemle 1a şeklinde yanlış numaralandırıldığı görülmüştür. Bunun üzerine biz eserin ilk sayfasını başlangıç sayfası olarak dikkate alıp eseri 1b'den başlattık.

Eserin üslubu genel olarak sade olmakla birlikte Arapça yazılı olan hadis-i şeriflerde bazı kelimelerin fetha, damme ve kesreli okunuşlarına göre aldığı manalar ifade edilirken yer yer üslubun ağırlaştığı görülmektedir. Kâmî, eserinde “şemâ'il” ve “hilye” kavramlarını aynı anlama gelecek şekilde kullanmaktadır. Şemâ'il-i Şerîf, besmeleden sonra Allah'a hamd ü senâ, ardından Hz. Peygambere, âl ve ashâbına selâm ile başlamakta daha sonra Kâmî, eseri Türkçe olarak kaleme alma sebebini dile getirmektedir. *“Bundan sonra ma'lum ola ki bu 'abd-i fakîr ü*

*ḥaḳîr Meḥmed Şa'ban Kâmi belleğehû fi'd-dersi akşe'l emâniye'l-ḥâmi murâdi'ye'l-gufrân eydür ki seyyidü'l-enbiyâ ve faḥrû'l-etḳiyâ olan Peyğamberimiz Ḥazret-i Muḥammed şalla'llâhu 'aleyh ve sellemüñ şemâ'il-i şerîfesini ve aḥlak-ı refi'asını ve ḫal'at-ı behiyesini Türkî lisan ile beyân eyleye ki fâ'idesi 'âmme ola.'*²

Kâmi, eserinin başında Hz. Peygamber'in şemâil'ini bilmenin kişiye pek çok faydasının olduğunu dile getirmektedir. Öncelikle Hz. Peygamber'i rüyada gören kişinin gerçekte “O” olduğunu, dolayısıyla rüyasının tabire ihtiyacı olmadığını, Hz. Peygamber'i rüyada görüp de ‘bu O’nun sûreti değildir’ demenin bir hata olduğunu, nitekim şeytanın Hz. Peygamber’in sûretine girmesinin mümkün olmayacağını ifade etmektedir. “*Faḥr-i 'âlem şallallahu 'aleyhi ve sellem Ḥazretlerinüñ ḫilye'i pâkini bilmede fâ'ide çokdur. Cümleden biri, bir âdem rü'yâda gördükde evşâf-ı şerîfe ḫadîşlerde vârid olan ḫilye-i laḫîfeye muvâfiḫ ise taḫḫik Peyğamberimiz şallallahu 'aleyhi veselleme görmüş olur. Zîrâ şeytân ol şüret-i münîfeye dâḫil olmağa iḫtidârı yoḫdur. Allah Te'alâ zümre'i enbiyâyı ol mekrûheden şiyânet itmîşdür ve ol rü'yâyı ta'bîre ihtiyac yoḫdur ve gördüğü peygamber sûreti degildir diyü zannetmek ḫaḫâdur.*”³

Kâmi'ye göre; bir kişi rüyasını hilye-i şerîfe mutabık olarak görürse o kişi Hz. Peygamber'in sünnetiyle âmildir. Hz. Peygamberi tebessüm eder şekilde görürse rüya sahibi doğru bir yoldadır. Rüya sahibi Hz. Peygamberi, çatık çehreli ya da eksik azalı şekilde görür ise kusurun rüyayı görende olduğunu, Hz. Peygamber'in sünnetine ittiba etmede eksikliğinin bulunduğunu ve nefsinin ıslaha çalışması gerektiğini dile getirmektedir. Çünkü Hz. Peygamber, parlak bir ayna gibidir. Kişi, güzel ve nezih ise kendisini güzel, çirkin ve habis ise çirkin görür. Dolayısıyla ne surette olursa olsun Hz. Peygamber'in hilyesini bilmek faydadan uzak değildir. “*Cümleden biri, bir âdem rü'yâda gördükde evşâf-ı şerîfe ḫadîşlerde vârid olan ḫilye-i laḫîfeye muvâfiḫ ise (3 a) taḫḫik Peyğamberimiz şallallahu 'aleyhi ve sellemi görmüş olur. Zîrâ şeytân ol şüret-i münîfeye dâḫil olmağa iḫtidârı yoḫdur. Allah Te'alâ zümre'i enbiyâyı ol mekrûheden şiyânet itmîşdür ve ol rü'yâyı ta'bîre ihtiyac yoḫdur ve gördüğü peygamber sûreti degildir diyü zannetmek ḫaḫâdur. Rü'yâ gören kimsenüñ zanûnı mağfûrdur diyü eşerde vârid olmuşdur ve eger ḫilye'i şerîfe muḫâbîḫ görürse sünnet-i şerîfesineyle 'âmil olduğına 'alâmetdür ve eger ol Ḥazreti tebessüm ve ḫalâḫat ve beşâşet üzere görürse yine (3 b) ḫarîḫat-ı 'âliyesinde olan zümre'i celileden olduğına nişândur. O, eger 'abûs ve 'azbân olduğu ḫalde görürse yâḫud a'zây-ı şerîfesinde noḫşân yâḫud bir 'ayb görürse kuşûr ancak görendedir. Sünnet-i şerîfesine ḫalel virmişdür. İşlâḫına sa'y eylesün zîrâ Faḥr-i 'âlem şallallahu 'aleyhi ve sellem Ḥazretleri muşayḫal ayîneye beñzer bir âdem anda kendi zâtını görür.*”⁴

Kâmi, şemâili bilmenin faydası ve Hz. Peygamberi rüyada görme hususuyla ilgili kanaatlerini dile getirdikten sonra kendi eserine kaynaklık eden iki önemli eserin ismini zikretmektedir. Bu eserlerden birisi Tirmizî'nin “eş-

² Şemâil: 2a-2b.

³ Şemâil: 2b-3a.

⁴ Şemâil: 2b-3b.

Şemâ'ilü'n-Nebeviyye” adlı eseri diğeri ise Kâdî İyâz’ın “Şifâü's-Şerîf” adlı eseridir. Adı geçen bu iki eser, kendilerinden sonra yazılan şemâiller için zemin metinler olarak değerlendirilmiştir. Kâmî, zikredilen bu iki eserin senetlerini kısalttığını ve eseri daha iyi anlaşılın diye muhtasar olarak kaleme aldığını dile getirmektedir. “*Ma'lûm ola ki bu risâlede zıkr olunan hilye 'i münevvere Ebu'l-fazl Kâdî İyâz rahimehu'llahi te'alâ kitâb-ı şifâda ve kütüb-i sünen aşhâbından İmâm Hâfiż Muḥammed İbni 'İsâ E't-Tirmîzî Şemâ'ilde senedleriyle ibrâz eyledikleri ḥadişleri ile maḥfûza ve maẓbûta olan hilye 'i ṭayyibeleridür. Lakin senedlerini ḥazf itdüm ki muḥtaşar ola.*”⁵ Bu eserler dışında Kâmî'nin Şemâil içerisinde Zamahşerî'nin *el-Faik fi Garibi'l-Hadis* adlı eseri, Cevherî'nin *es-Sihâh*, adlı eseri ile İmam Müslim, İbni Esîr, Molla Isam ve İmâm-ı Cezerî gibi islâm âlimlerinin rivayetlerine de müracaat ettiği görülmektedir. Şemâil-i Şerîf'in baş kısmında Kâmî, eserin ehemmiyeti ve istifade ettiği kaynaklar ile ilgili kısa bilgiler verdikten sonra Hz. Peygamber'in şemâiline dair sırasıyla şu hususlarda açıklamalar yapmaktadır:

1. Boy: Hz. Peygamber uzun boylu değil idi ancak azaları iç içe geçmiş gibi kısa boylu da değildi. O, insanlar arasında bulunduğu zaman orta boylu ancak uzuna meyilli bir görüntüye sahiptir. Hz. Peygamber, uzun boylu bir kimse ile yan yana gelir ise kendisi daha uzun boylu görünür fakat o kişinin yanından ayrıldığı zaman yine orta boylu görünmektedir.

2. Saç ve Sakal: Hz. Peygamberin saçları ve sakalı çok kıvrıkcık ya da çok düz değildir. İkisinin ortasında bir görüntüye sahiptir. Saçları göğsünden göbeğine kadar hat gibi ince bir şekilde uzanmaktadır.

3. Yüz ve Alın: Hz. Peygamber'in mübarek yüzü çok büyük görünüşlü değildir. “Beyne't-tedvîr” yuvarlak ve hafif uzun bir görünüşe sahiptir.

4. Beden: Hz. Peygamber'in bedeni yani ten rengi beyazdır. Ancak bu beyazlık saç beyazı gibi bir beyazlık değildir. O'nun mübarek bedeni münevverdir. Güneş ona tesir etmez çünkü bir parça bulut sürekli Hz. Peygamber'in üzerinde kendisine gölgelik yapmaktadır.

5. Göz: Hz. Peygamber'in gözleri biraz büyükçedir ve siyahı oldukça siyah, beyazı ise oldukça beyazdır. Bir kimseye bakacağı zaman bütün bedeniyle dönmekte ve muhatabına ihtimam göstermektedir.

6. Kirpik: Hz. Peygamber'in kirpikleri uzundur.

7. Diz-Dirsek-Omuz: Hz. Peygamber'in dizleri, dirsekleri ve omuz başları iri ve kemiklidir. Bu da kendisinin kuvvetli ve şecâatli olduğunu göstermektedir.

⁵ Şemâil: 4a.

8. El ve Ayak: Hz. Peygamber'in el ve ayakları enlidir. Bununla birlikte ipekten daha yumuşak bir haldedir. Yürür iken ayağını yerden kuvvetli bir şekilde kaldırmaktadır. O, yürürken kibirlenerek yürümez.

8. Sırt: Hz. Peygamber'in sırtında iki kemiği arasında nübüvvet mührü yer almaktadır. Bu mühür güvercin yumurtası kadardır ve rengi mübarek bedenine yakındır.

9. Ahlâkı: Hz. Peygamber, son peygamberdir ve O'nun kalb-i şerifi tüm insanların kalbinden daha cömerttir. Merhamet ve ihsan sahibi bir peygamberdir. Dünya ve âhirete dair hiçbir hususta cimrilik etmez.

(1b) Bi'smillahi'r-raḥmāni'r-raḥīm

Ḥamd-i bî-ḥad şükr ü sipās ḥālîk-ı 'alet...⁶ Ol kâdir-i cellet 'azamet Ḥazretine ki ve nefis-i nefis-i Aḥmedî "*Vemā erselnāke illā raḥmeten lil'ālemîn*"⁷ maẓmūniyle şalavāt be-ğāyet i'tibār eyledi. Ve şalāt bî-ğāyāt tuḥāf- taḥiyyāt ol Seyyidü'l-enbiyānuñ ravẓa'ı (2a) muḳaddesesine olsun ki maḥrem-i esrār-ı vaḥy olan Ruḥü'l-Ḳudüs livay-ı risāleti dest-i şerifine teslim ḥidmetiyle ziyāde şeref bulup eşref-ı kerrübîyān oldu ve daḥı āl u aşḥāb-ı etḳiyāsı üzerine olsun ki anlaruñ nūr-ı hidāyetleriyle 'amme'yi ümmeti zulümāt-ı küfrden evc- i a'lā-yı imāna 'uruc ile iḥtişās ve süret-i Muḥammediyye ve sîret-i Aḥmediyeyi beyānlarıyla maẓîk-i mesālik-i cehlden cāy-ı menāş buldılar. Rıdvanullahi te'āla 'aleyhim ecma'in. Bundan soñra ma'lum ola ki bu 'abd-i faḳîr ü ḥaḳîr Meḥmed Şa'ban Kāmî (2 b) belleğehü fi'd-dāreyn akşe'l emāni'l-ḥāmi murādi'l-ğufrān eydür ki seyyidü'l-enbiyā ve faḥr-ı etḳiyā olan Peyğamberimiz Ḥazret-i Muḥammed şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemüñ şemā'il-i şerifesi ve aḥlak-ı refi'asını ve tal'at-ı behiyesini Türkî lisan ile beyān eyleye ki fā'idesi 'amme ola. Ma'lum ola ki şemā'il şāriḥleri beyān buyurdılar ki; Faḥr-ı 'ālem şallallahu 'aleyhi ve sellem Ḥazretlerinüñ ḥilye'yi pākini bilmede fā'ide çokdur. Cümleden biri, bir ādem rü'yāda gördükde evşāf-ı şerife ḥadişlerde vārid olan ḥilye-i laḳîfeye muvāfiḳ ise (3 a) taḥḳîk Peyğamberimiz şallallahu 'aleyhi ve sellemi görmüş olur. Zîrā şeyṭān ol şüret-i münifeye dāḥil olmağa iḳtidārı yokdur. Allah Te'ālā zümre'yi enbiyāyı ol mekrüheden şıyānet itmişdür ve ol rü'yāyı ta'bire iḥtiyāc yokdur ve gördüğü peyğamber süreti degildür diyü zannetmek ḥaḫādur. Rü'yā gören kimsenüñ zunūnı mağfurdur diyü eşerde vārid olmuşdur ve eger ḥilye'yi şerife muḫābîḳ görürse sünnet-i şerifesiyle 'amil olduğına 'alāmetdür ve eger ol Ḥazreti tebessüm ve talāḳat ve beşāset üzere görürse yine (3 b) ṭariḳat-ı 'āliyesinde olan zümre'yi celileden olduğına nişāndur. O, eger 'abūs ve 'azbān olduğu ḫalde görürse yāḫud a'zāy-ı şerifesinde noḳşān yāḫud bir 'ayb görürse kuşūr ancak görendedir. Sünnet-i şerifesine ḫalel virmişdür. İşlāḫına sa'y eylesün zîrā Faḥr-ı 'ālem şallallahu 'aleyhi ve sellem Ḥazretleri muşayḳal ayineye beñzer. Bir ādem anda kendi zātını görür. Ḥüsn ise ḫasen ḫubḫ ise ḫabîḫ görür. Ḥāşıl-ı kelām ḫilye'yi kerimesin bilüp rü'yāda görenlere 'azîm fā'ide ḫāşıl olur. Ne ṭarz üzere görürse ol gördüğü Faḥr-ı 'ālem şallallahu (4 a)'aleyhi ve

⁶ Bu kısım yazıldıktan müellif tarafından üç satırın üzeri çizilmiştir.

⁷ Enbiya Sûresi, 107. āyet: (Resûlüm!) Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik.

sellemdür ve ma'lûm ola ki bu risâlede zîkr olunan hilye'î münevvere Ebu'l-faşl Kâdi İyâz rahîmehu'llahi te'alâ kitâb-ı şifâda ve kütüb-i sünen aşhâbından İmâm Hâfîz Muhammed İbni 'İsâ E't-Tirmîzî Şemâ'ilde senedleriyle ibrân eyledikleri hadisleri ile ma'fûza ve ma'zûba olan hilye'î tayyibeleridir. Lakin sendelerini hâzîf itdüm ki muhtaşar ola. İmâman-ı mezkûrân ittifağ üzere zîkr itdikleri kelime'î vâride tekrâr olmasın diyü biriyle iktifâ olundu. Tirmîzî'nün rütbesi ve zamanı içdâm olmağla anuñ kelâmını taqdîme sezâ gördüm. “*Fâkûl kâle'l-imâme't-Tirmîzî (4b) bi-senedihi 'an Alî bin Ebi Tâlib rağiyallâhu te'âla 'anhu kâle: Lem yekün Resûlullâh şallâllâhu 'aleyhi vesellem bi't-tavîli el-müma'ğğıtı ve-lâ bi'l-kaşîri'l-mütereddidi.*” İmâm-ı Tirmîzî senediyle Hâzret-i 'Ali bin Ebi Tâlib rağiyallahu 'anhadan rivâyet ider ki buyurmuşlar: Fağr-i 'âlem şallallâhu 'aleyhi vesellem Hâzretleri uzun boylı degül idi ve a'zâsı birbirine tedâhül itmiş gibi kışa boylı dağı degül idi. “müma'ğğıt” ism-i fâ'ildir. aşında müma'ğğıtâ idi. Nun, mime kalb ve irgâm olundu. “inmiğât” , “infi'al” bâbındandır. Nehâr imdâd üzere olsa “inmiğâzu'n-nehâr” dirler lâkin (5a) İmâm-ı Cezerî tef'il bâbında ism-i mef'ûl diyüp gayn-ı ma'hemenuñ teşdîdiyle taşhîh eyledi. “mütereddid” ism-i fâ'ildir. a'zâsı ve eczâsı birbirine dâhil itmiş nesnedür. “*Ve kâne reb'aten mine'l-kavmi*” Fağr-i 'âlem şallallâhu 'aleyhi ve sellem cemâ'at-ı nâs içinde orta boylu tavîle mâ'il idi, diyu taşhîh itdiler “Reb'a” râ'nın fethi ve “bâ-yı muvaḥḥade” nin sükûniyle orta boyluların bir nev'ine dirler ki tavîle mâ'il ola lâkin erbâb-ı seyr didikleri kañğı uzun boylı âdem fağr-i 'âlem şallallahi 'aleyh vesellem ile beraber tursun ol âdeme tavîle galebe iderdi. Ayrıldıkda yine oldığı gibi görünür idi. (5b) “*Lem yekun bi'l-ca'dil-kaṭaṭi*” mübârek saçı ve saçalı ziyâde mübâlağa üzere kıvırcık degil idi. “ca'd” fels vezninde kıvırcık dimekdür. “Kaṭaṭ” 'aded vezninde ṭây olunañ kesri de câ'izdür. Ziyâde kıvırcık dimekdür. “*Velâ bi's-sabṭi*” ve mübârek saçı ve saçalı düz ve doğru dağı degül idi. “*sebaṭ*” feth-i mühmele ve bâ-yı muvaḥḥade ile fetha ve sükûni dağı câ'izdür. Müstersel ve müsterḥi olan nesnedür. “*Kâne ca'den reculen*” bu cem'ile mâ-ḳablını beyândur ya'ni mübârek saçı ve saçalına pek kıvırcık ve ne pek düz ikisi ortası idi. “Recul” râ'nın fethiyeldür. Lâkin ceminde feth u çamm u kesr ü sükûni (6a) câ'izdür. “*Velem yekun bi'l-muṭahhemi velâ bi'l-mükelsemi*” mübârek yüzi, anlı, vech-i şerifleri ziyâde mürtefî' degül idi. Kezâlik, mübârek yüzü de germi degül idi. “*muṭahhem mükelsem*” ikisi dağı ism-i mef'uldür. Evvelki tef'il ikincisi de dağrece bâbundandır. “*Teṭahhüm*” semizlikden çehrede olan intifaḥdür. “Kelsemi” çehrede tedvîrdür lâkin bi'l-külliyeye tedvîr inkâr görünmekle def'i için “*ve kâne fi vechi tedvîrün*” didi. Ya'ni mübârek vechinde nev'a tedvîr var idi. Hâḳîkatde şola mâ'il idi. “*Fî*” kelimesi cüz'iyet ifâde eder. Ğaflet olunmaya ve tedvîrde olan tenvîn dağı taḳlîl içündür. (6b) Ve'lḥâşıl mübârek yüzi beyne't-tedvîr ve'l-istîṭâle idi. İmâm-ı Turpeşî'nün ihtiyâr itdüğü ma'nâ-yı şerîf budur: “*Ebyađu muşerrebnun*” mübârek cesed-i şerîfi ebyâz idi. Lâkin beyaza levn-i ḥamrat muḥâlaṭa itmişdi eşma'iden bu ma'nâyı 'ilâme Zemaşerî Fâ'ik'ında tef'il eyledi. Lâkin nihâye şâhibi İbni Eşîr dir ki “*muşerreb*” kelimesi gerek ef'alden ve gerek tef'ilden bir levne levn-i âḫîr muḥâlaṭa itmege dirler. Ḥuşuşî ḥamret añlanamaz lâkin cevap virülür ki meşreb-i ma'nâ-yı sâbıḳdan menḳûl 'örfi olmağ câ'izdür. “eşma'i” fenn-i luğatda muḳtedâdur. Ve ḥâdiş-i âḫîrde “*leyse (7a) bi'l-ebyaği'l-emḥaḳi velâ bi'l-âdemi*” vârid oldu. ya'ni Fağr-i 'âlem şallallâhu 'aleyhi ve sellem saç beyâzı gibi ebyâz degül ve esmer dağı degül ve ḥâdiş-i âḫîrde “*ezherü'l-levn*” vârid oldu. Ya'ni levn-i şerîfi münevver idi dimekdür. Bu ḥâdişler dağı ma'nâ-yı evveli taḳviye ider. Lâḳin Enes rağiyallâhu 'anh Hâzretleri rivâyâtı üzere “*esmerü'l-levn*” vârid oldu. Ya'ni İmâm-ı Tirmîzî rivâyet ider. Bu rivâyet sâbıḳda olan ebyâz rivâyetine velâ

bi'l-âdem rivâyetine muhâlif olur diyü su'âl olunur ise evvelâ cevâb virürüz ki “*esmerü'l-levvân*” lafzını rivâyet iden şagâr-ı tâbi'inden Hamîd'dür. Münferid olduğu halde Enes (7b) Hazretlerinden rivâyet itmişdür ve amma ebyaz-ı meşreb lafzını rivâyet idenler on beş 'aded aşhâb-ı kirâmdur. Vücûh-ı tercih bundadır ve binâ-yı mezkûreden aġmâz olınsa esmerü'l-levvân demek şac beyâzı gibi ebyaz degül idi demek ola. Ba'zıları dirler ki şemse pâriz olan a'zâsı esmer ola merdüddür ki raqabe-i şerifesi fidâ-i beyzâ gibidür diyü vârid oldu. Nitekim raqabe ise şemse bâriz olan a'zâdandır. Molla 'İşâm: *Şems Peyğamber şallallahu 'aleyhi veselleme te'sîr itmez zîrâ üzerinde dâ'im bir pâre buluğ tururdu*, diyü cevâb-ı mezkûrı redd-i sadedinde oldu ġaflet itdi ki (8a) ol pâre buluğ nübüvvetden evvel idi. Nübüvvet geldükde ol buluğa hâcet kalmadı. Ref' olundu diyü 'ulemây-ı hadîş beyân itdiler. “*ed'ace'l-ayneyn*” mübârek gözleri vâsi' ve siyâhı ġâyette siyah ve beyâzı ġâyette beyâz idi. Şâhib-i nihâye böyle ma'nâ virmişdür. Kezâlik Şihâh-ı Cevherî'de ma'nâ budur. Lakin Kâdı 'Iyâz “*şedîdî sevâdü'l-hadîka*” diyü iktifâ itmişdür. Şerâh, evvelki ma'nâyı tercih itdiler. “*Ehdebi'l-esfâr*” mübârek kirpikleri uzun idi. “Eşfâr” seferdenüñ cem'idür. Göz kapaġınıñ tarafına dirler ki anda kirpik olur. “*Âzîmu'l-müşâşî ve'l-kebedî*” (8b) Mübârek dizleri ve dirsekleri ve omuz başları irice ve kemiklice idi. ġâyet kuvvete ve şecâ'ate delâlet itmekle merġüb ve memdühdür. “Meşâş” zımm-ı mim ve mu'cem-tîz ile kemük başlarıdır. “*ketid*” feth-i kâf ve kesr-i tây-i müşennât-ı fevkiyye ile omuz başıdır. “*ecred*” cesed-i şerîflerinde kıllar yoġidi lakin murâd eger cesedinde dimekdür. Zîrâ o kollarında ve saġallarında ve şadr-ı şerîfinde kıllar olduğu rivâyet-i âtiyede muhâkkaqdur. “*zû-mesrube*tin” ya'nî mesrube sâçı idi şadr-ı şerîfenden göbegine varınca hağ gibi ince kıllar var idi. “*mesrube*” meger meh vezninde şa'r-i rakîk dimege “*şetere'l-lefkizu ve'l-kademun*” (9a) mübârek elleri ve ayakları enlüce idi. Böyle iken harîrden yumuşak olduğu mervîdîür. “*şeşn*” şîn-i mu'ceme ve şâ-yı müşelleşe ile feles vezninde etli dimekdür. Laġm gibi. “*İzâ meşâ yetegalle'u kenemâ bi-hağtu miñ şabebîn*” yürüdükde ayâġını yerden kuvvetle kaldırdı. Mekân-ı 'âlîyeden iniş aşâġı gider gibi aşân-ı vech üzere yürürdi. Mütekebbirler gibi yürimez idi. “*şabeb*” fethateyn ile mekân-ı 'âlî dimekdür. “*ve izâ entefet eltefet ma'ân*” bir kimesneye nazar itmek murâd eylese bütün cesed-i şerîfiyle ikbâl ve iltifât idüp ol kimesnenüñ hâl ve şânına ihtimâm iderdi. mütekebbirler gibi (9b) yalınuz baş ve göz ile iltifât itmezdi. “*beyne kitfeysi hâtemü'n-nübüvve*” iki kitfi beyninde aġrû'l-enbiyâ olduğu 'âlâmet için nübüvvet hâtemi var idi. İki kitfi ortasında didükleri taġrîbdür taġkîk budur ki şol kitfinüñ yanında belki naġzar ve çanuñ üzerindedür, diyü sehlî taşrih eyledi. Faġr-i 'âlem şallallahu 'aleyhi ve sellem Hazretlerinin bu hâtemi vakt-ı velâdetinde var mı yoġsa velâdetinden soñra mı vaz' olındı ihtilâf vardır. Ve ol hâtem göġercin yumurçası miġdârında idi. Ve levnî hamrata mâ'il idi. İmâm-ı Tirmizî 'inde şâbit olan budur lakin İmâm-ı Müslim levnî cesed-i (10a) şerîfi levninde idi dimişdür. “*ve huve hâtemü'n-nebiyyîn*” Faġr-i 'âlem şallallahu 'aleyhi ve sellem cümle enbiyânın hâtemi ve soñıdır. Andan soñra peyğamber gelmez şerîfesi ikmâl olmaġla neshdan münezzehdür. ġayrı mükemmel peyğambere hâcet yoġdur. Hâtemü'l-enbiyâ olduğu kat' yakîndür. İnkâr andan kâfir olur. Hazret-i 'İsa 'aleyhi'sselâm semâdan nâzil oldukda Peyğamberimiz şallallahu 'aleyhi ve sellemüñ şer'îyle hükm idüp ittbâ'dan olmaġla iftiġâr itse gerekdür. Hâtemü'l-enbiyâ olduğu münâfi degildür. Belki müe'kkeddür. Hâtem fethâ tâ ve kesreyle daġî câ'izdür. “*ecvedü'n-nâsî şadren*” şadr-ı şerîfi ya'nî kalb-i (10b) şerîfi cümle nâsdan ziyâde saġî ve cevâd idi. Zehârif-i dünyâ ve 'avârif-i Mevlâ'dan bir şeyi baġl itmezdi. Tekellûf ile degül ebedî şadren temîz olmaġla fâ'il ma'nâsı verildi. Ve zîkr-i muġâl ve irâde-i hâl

yâhud ehad-i mücâvere ile âhîr murâd oldu. Bu ma'nâ-yı laîf ecved-i cüddan müştâk olursa der ba'zılar ecved-i cevedden müştâkdur didi. Cünüddan feth-i cîm ile vüs'at ma'nâsınadır ya'ni kalb-i şerîfleri vâsî' idi. Melâlet ve đaciret gelmez idi. Ve ba'zılar ecved cüda dek müştâkdur. Cüd'a đamm cîm ile câ'da zâda reciyyen dirler bu manaya...

Sonuç

Ondokuzuncu yüzyılda yaşamış olan Şaban Kâmî Efendi (H.1220/M.1805) şâir, hattat, mûsikîşinas, müderris ve mütefekkir bir şahsiyettir. Kâmî'nin dinî, ahlâkî, ictimâî ve edebî konularda çok sayıda eseri bulunmaktadır. Bu eserlerden birisi de Şemâil-i Şerîf'tir. Bu eser, Tirmizî'nin *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye*'si ve Kâdî İyâz'ın "*eş-Şifâ*" adlı eserlerinin muhtasar bir tercümesi mahiyetindedir. Müderris bir şahsiyet olan Kâmî, eserini yazarken yer yer Arapça kelimelerin okunuş şekillerine göre anlam farklılıkları ile ilgili değerlendirmelerde de bulunmuştur. Şemâil-i Şerîf'te Zamahşerî'nin *el-Faik fi Garibi'l-Hadis* adlı eseri, Cevherî'nin *es-Sihâh*, adlı eseri ile İmam Müslîm, İbni Esîr, Molla Isam ve İmâm-ı Cezerî gibi islâm âlimlerinin rivayetlerine müracaat ettiği görülmektedir. Eserin umuma teşmil edilmesi ve istifade oranının artması için Kâmî, Tirmizî ve Kâdî İyâz'ın eserlerinde yer alan senetleri kısaltmış ve eserini Türkçe olarak kaleme almıştır. Şemâil-i Şerîf'in başında Kâmî, Hz. Peygamberi rüyada görme ve rüya sahibinin durumu ile ilgili bir değerlendirmede bulunmuş, ardından Hz. Peygamber'in "*boy, saç, sakal, yüz, alın, beden, göz, kirpik, diz, dirsek, omuz, el, ayak ve sırtı*" ile ilgili yukarıda zikredilen eserler ve ulemânın rivayetlerinden hareketle bilgiler vermiştir. Bu çalışma ile Kâmî'nin Şemâil-i Şerîf adlı eseri latin harflerine aktarılmış, eserin yazma usulü ve muhtevası ile ilgili tespit ve değerlendirmelere yer verilmiş, böylece sahaya Şemâil türünde yazılmış olan yeni bir eser daha tanıtılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Ali Emîrî (2014). *Mir'atü'l-Fevâ'id Fî Terâcimi Meşâhir-i Âmid*, (Hazırlayan: Günay Kut, Mesud Öğmen, Abdullah Demir), Türkiye Yazma Eser Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

Ali Emîrî (1328). *Tezkire-i Şuara-yı Âmid*, Dersaadet, Matba-yı Âmidî, 1328, s.66-70.

Arslan, Mustafa Uğurlu (2018). *Diyarbakırlı Kâmi ve Divânı*, DBY Yayınları, İstanbul.

Bursalı Mehmed Tahir (1333). Osmanlı Müellifleri, C.I, s.339, Matbaa-i Âmire, İstanbul.

Erdoğan, Mehtap (2011). *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sivas.

Kandemir, M. Yaşar (2010). “Şemâil”, DİA, İstanbul 2010.

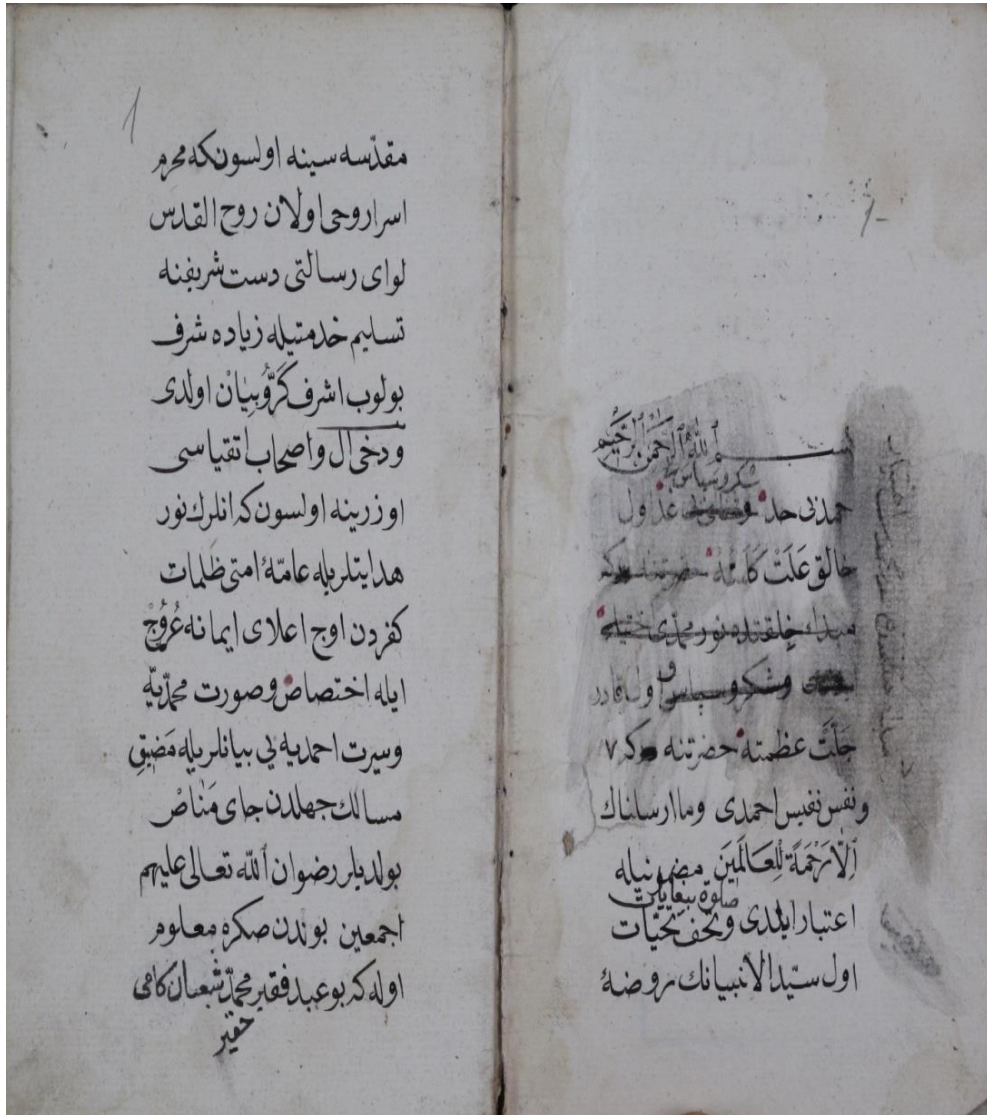
Kandemir, M. Yaşar (2010). “eş-Şemâilü'n-Nebeviyye”, DİA, C. 38, , İstanbul.

Mermutlu, Mehmet Sait (2011). “Muhammed Şaban Kâmi-İ Âmidî'nin Eserleri”, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi -www.e-sarkiyat.com- ISSN: 1308-9633 S VI, Kasım.

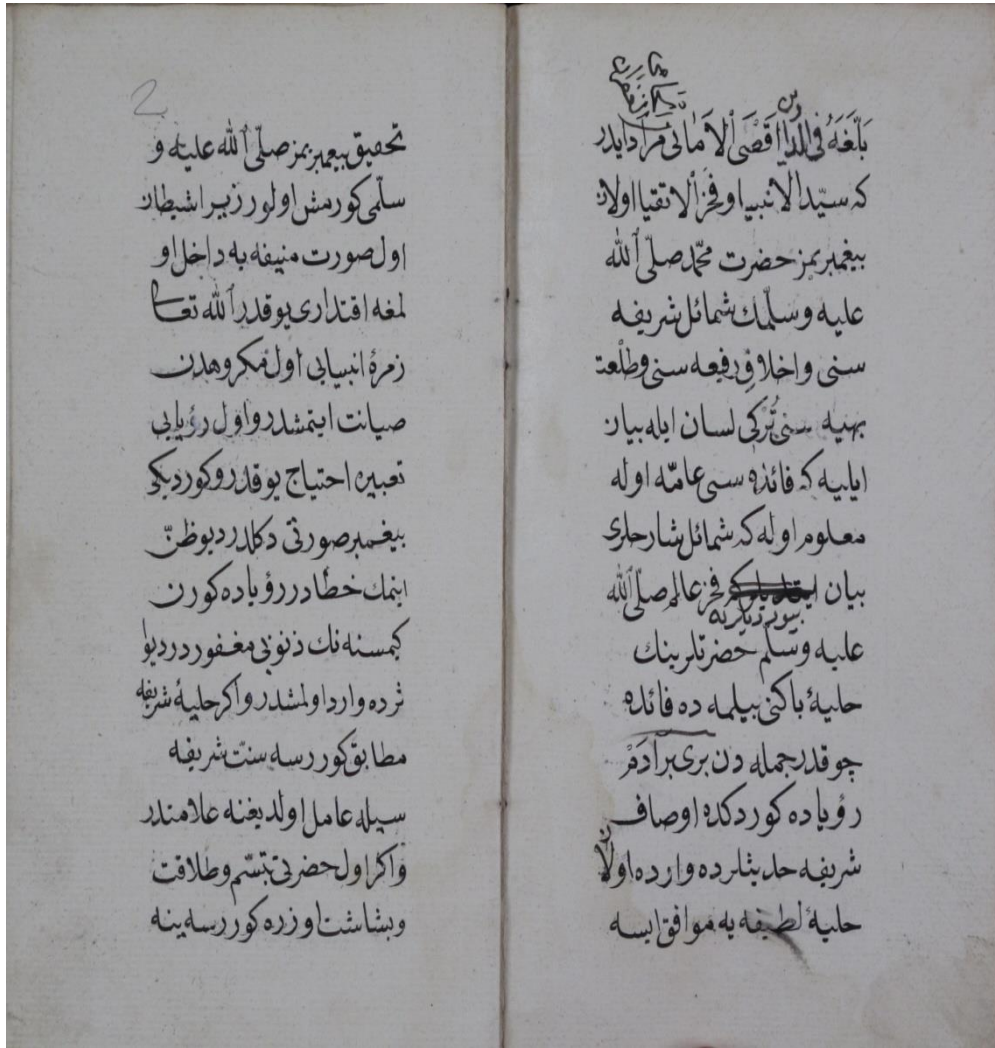
Mehmed Şa'ban Kâmi (Âmidî). *Şemâil-i Şerif*, Diyarbakır Yazma Eser Kütüphânesi, 1729/1.

Mehmed Süreyya (1997). *Sicilli Osmanî*, Sebil Yayınları, C. IV, İstanbul.

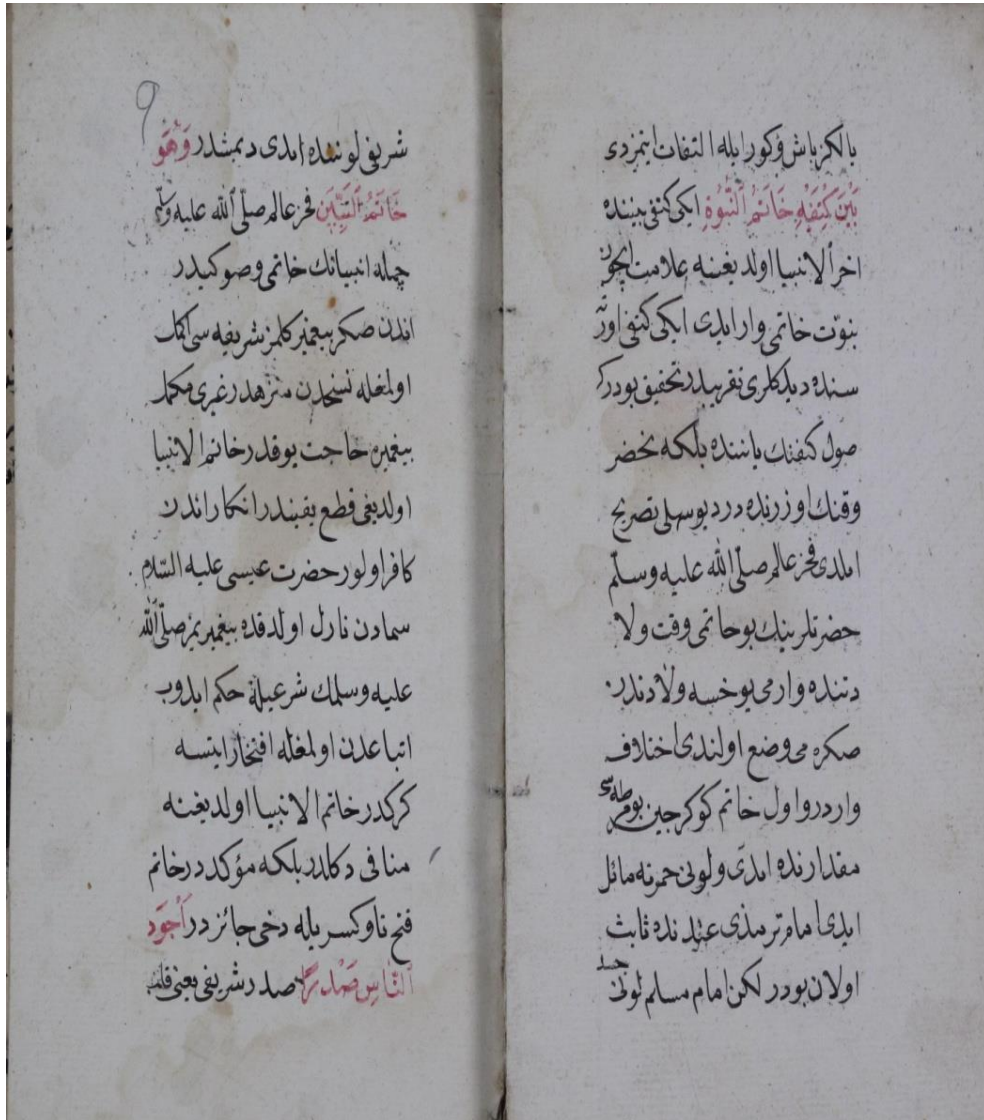
Şemseddin Sâmî (2005). *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Ek1: Şemâil-i Şerif: 1 b-2a.

Ek:2 Şemâil-i Şerîf: 2b-3a

Ek 3: Şemâil-i Şerîf:9b-10a.

Dr. Öğretim Üyesi Şerife AĞARI

Karabük Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Karabük/TÜRKİYE
serifezun@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8197-9104

TASAVVUFÎ METİNLERİ İHTİVA EDEN BİR MECMUA ÜZERİNE

A STUDY ON REVIEW CONTAINING
SUFISM TEXTS

DOI Number: 10.28981/hikmet.494856

ÖZ

Mecmualar edebiyatımız ve kültürümüz açısından zengin birer kaynaktır. Edebi metinlerin dışında hayata dair pek çok hususa yer veren mecmualar dönemin edebî zevkini, sosyal yaşantısını, inançlarını, gelenek ve göreneklerini ortaya koyan birer hazine niteliğindedir. Ayrıca tertip eden kişinin şahsî zevklerini ve bilgilerini yansıtmakla kalmaz aynı zamanda elden ele dolaşmış olabileceği için farklı dönemlerin izlerini de taşıyabilir. Mecmualar bilhassa içeriklerine göre farklı şekillerde tasnif edilmiştir. Bu tasnifler içerisinde en renkli bilgileri ihtiva eden mecmualar karışık içerikli olanlardır. Zira onların içerisinde edebiyattan tarihe, yemek tariflerinden dualara, dini bilgilerden şifalı otlara kadar çok çeşitli alanlarda bilgi yer alır.

Bu makalenin konusu olan mecmua Marmara Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Koleksiyonu'nda kayıtlıdır ve karışık içerikli bir eserdir. İçerisinde manzum ve mensur metinler bulunan bu mecmuada yer alan konular ağırlıklı olarak tasavvufî olduğu için bir tasavvufî metinler mecmuası olarak da değerlendirilebilir. Hatta metinlerin çoğunun Halvetî tarikatına ait olduğu göz önünde bulundurulduğunda mürettebi belli olmasa da Halvetî bir derviş tarafından tertip edildiği söylenebilir. Çalışmada önce mecmualar ve tasnifleri hakkında bilgi verilmiş, ardından makalenin konusunu teşkil eden mecmua tanıtılmış ve sonrasında MESTAP¹'a uygun bir tabloyla araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mecmua, mecmua çeşitleri, tasavvuf mecmuası.

ABSTRACT

Reviews are from rich sources for our literature and culture. Except for literary texts, these reviews give us a lot of information about life. Besides, they are as national treasures, informing us on enjoyments, social life, beliefs and traditions of the period. They also give us information about author's personal enjoyments, knowledges. At the same time, inform us on different periods because they may stroll from hand to hand.

Reviews are differently classified according to their contents. The most colorful one is having mixed content reviews. Because, they have different subjects as literature, history, foods, prayers, religious information, curative plans.

The reviews, we studied on, is registered to Library of University of Marmara, Rare Works Section. It also has mixed content. There have been texts, written in verse and classical texts. The subjects are heavily on sufism. So it may be evaluated as sufism review. Most of the texts are related with Khalvati sect. It is unknown that who wrote this review; but it can also be understood that it may be arranged by a khalvati dervish. First of all, we gave information about reviews and their arrangements. Later, we introduced the review, actually we have studied on. At last, we presented the review for researchers, according to the MESTAP²

Keywords: Review, review samples, sufism review

¹ Mecmuaların Sistemik Tasnifi Projesi. Bilgi için bkz: <http://mecmualar.tr.gg/MESTAP-Projesi-Hakk%26%23305%3Bnda.htm>

²Systematic Classification Project of Journals. For more information, see: <http://mecmualar.tr.gg/MESTAP-Projesi-Hakk%26%23305%3Bnda.htm>

Giriş

Mecmua Arapça cem' kökünden gelmektedir. Toplamak, derlemek, bir araya getirmek anlamlarında kullanılan mastardan yapılan mecmû' ise toplanmış, derlenmiş demektir. Bu kelimenin müennesi ise mecmua'dır. Anlamı da toplanıp biriktirilmiş şeylerin hepsi, seçilmiş yazılardan meydana getirilmiş yazma kitaptır.

Mecmualar başlangıçta ayetler, hadisler, fetvalar, dualar, hutbeler, şiirler, ilahiler, şarkılar, mektuplar, latifeler, lugaz ve muammalarla ilâç tariflerinin ve faydalı bilgilerin, notların, tarihî belge ve kayıtların derlendiği bir not defteri halinde ortaya çıkmış, zamanla gelişip düzenli bir tertip ve şekle kavuşarak türlerine göre bazı farklılıklar gösteren bir kitap veya telif çeşidi özelliği kazanmıştır. Bir telif türü olarak gelişimini tamamladıktan sonra genellikle kitap hüviyetindeki teliflerden farklı bir tarafı kalmamıştır. Mecmualar Arapça, Farsça, Türkçe olarak tek bir dille kaleme alındığı gibi derleyen bu dilleri bilip bilmemesine ve derlenen metinlerin diline göre bunların ikisinin veya üçünün birlikte kullanıldığı metinler halinde de yazılmıştır. Çoğunlukla ilmi ve dinî konularda derlenmiş mecmuaların mensur ve Arapça, edebiyat ve sanat konularındakilerin ise manzum ve Farsça-Türkçe olduğu görülmektedir (Uzun, 2003: 28/265).

Mecmualarla ilgili çeşitli tasnif çalışmaları yapılmıştır. Bunlardan birisi Günay Kut'a aittir. Buna göre mecmualar kendi aralarında şöyle bir tasnife tabi tutulmuştur:

- Nazire mecmuaları
- Seçme şiir mecmuaları
- Aynı konu ile ilgili eserlerin bir araya gelmesi ile oluşan mecmualar
- Karışık mecmualar. Bu tür mecmualar nazım nesir karışık olabileceği gibi Arapça, Türkçe, Farsça gibi değişik dillerde de yazılmış olabilir.
- Tanınmış kişilerce veya derleyeni belli kişilerce hazırlanmış mecmualar (Kut, 1986: 6/170).

Başka bir mecmua tasnifi ise Agah Sırrı Levend tarafından yapılmıştır. Buna göre mecmualar:

- Nazire mecmuaları
- Seçme şiir mecmuaları
- Farklı konulardaki risalelerin bir araya getirilmesiyle meydana gelen mecmualar
- Aynı konudaki eserleri içinde toplayan mecmualar
- Tanınmış kişilerce hazırlanmış, birçok yararlı bilgi, fıkra ve özel mektupları kapsayan mecmualar şeklinde tasnif edilmiştir (Levend, 1998: 166-167).

Son dönemde mecmualarla ilgili yapılan çalışmalarda ciddi bir artış gözlenmektedir. Buna bağlı olarak mecmuaların tasnifine dair de yeni çalışmalar yapılmaktadır. Bunlardan birisi de Atabey Kılıç'a aittir. Bu çalışmada mecmualar daha geniş kapsamlı ele alınmış ve kuşatıcı bir tasnife tabi tutulmuştur. Buna göre mecmualar genel olarak cilt ve tertip hususiyetleri bakımından, şekil bakımından, dil bakımından, muhteva bakımından ve şahısların tertip ettiği veya şahıslar için tertip edilmesi bakımından olmak üzere beş ana başlık altında ele alınmıştır. Her

başlık içinde de alt başlıklarla mecmuaların çeşitliliği gözler önüne serilmiştir (Kılıç, 2012: 81-95).

Mecmualar hakkında bunlardan başka yapılmış çeşitli tasnif çalışmaları bulunmaktadır.³ İncelenen mecmuaların sayısı arttıkça bu tür tasniflerin de çeşitliliğinde bir artış olacaktır.

Mecmuaların bir kısmının mürettibi belli bir kısmının ise belli değildir. Ne zaman düzenlendiğine dair herhangi bir tarih kaydı da genellikle bulunmayabilir.

Mecmualar edebiyattan tarihe, tasavvuftan felsefeye, matematikten tıp ve astronomiye kadar pek çok alanda bilgi sağlayan kaynaklardan biridir. Mecmular ki bilhassa risale mecmuaları bize o mecmuayı tertip eden kişinin eğitim durumu, ilgisi, merakı, meşrebi gibi şahsi konuların yanında toplumun o günkü algısı hakkında da bilgi verir.

Mecmualar sayesinde tanınmış bir şairin divanında bulunmayan bir şiirinin tespit edilmesi ya da divanı bulunamayan şairlerin divanlarının oluşturulması mümkün olabilirken özellikle risale mecmualarında bir şaire ait manzum ya da mensur müstakil bir eser gün yüzüne çıkartılabilir.

Ayrıca bilinmeyen ve kullanılmayan nazım şekilleri, yeni türler, kullanımına rastlanılmayan aruz kalıplarıyla karşılaşılabılır. Şairlerin hayatıyla ilgili önemli bilgiler bulunabilir. Bunların dışında mecmuaların edebiyata ve kültürümüze daha pek çok katkısı bulunmaktadır.⁴

Tabii bütün bunların yanında mecmuaların özellikle metin tenkidinde bir nüsha olarak kullanılmasında bazı problemler ortaya çıkabilir. Bu problemlerin neler olabileceğine dair çeşitli çalışmalar yapılmıştır.⁵ Ancak her şeye rağmen mecmualar, üzerinde titizlikle çalışılması gereken önemli vesikalardır.

Mecmualar içerisinde belki de en renkli olanları karışık içerikli mecmualardır. Kütüphanelerde bu tür mecmualardan çok sayıda bulunmaktadır. Bunların korunmuş olması sadece birer müsvedde defteri olarak kabullenilmediğini göstermekle kalmaz aynı zamanda geçmişteki yazılı kültür hakkında bilgi veren birer kaynak olduğuna işaret eder. Zira bu tür mecmualar mecmuayı oluşturan kişinin daha çok özel hayatındaki tercihlerini ve içinde yaşadığı toplumun özelliklerini yansıtır (Buzov, 2012: 35).

Makalenin konusu olan mecmua, karışık içerikli mecmuaya örnektir. Ancak içinde yer alan metinlerin genelinin tasavvufî konulu olması açısından değerlendirildiğinde bir tasavvuf mecmuası olduğu da söylenebilir. Hatta bu tasavvufî metinlerin daha çok Halvetî geleneğine ait olduğu göz önünde bulundurulursa Halvetî bir dervişin elinden çıkmış tasavvuf mecmuası olduğunu söyleyebiliriz.

³ Mehmet Gürbüz, Şiir Mecmuaları Üzerine Bir Tasnif Denemesi, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII, Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırk Ambarı, İstanbul, Turkuaz, 2012, s. 99-113.

⁴ Konuyla ilgili yapılmış çalışma için bkz. M. Fatih Köksal, Şiir Mecmualarının Önemi ve "Mecmuaların Sistemik Tasnifi Projesi" (MESTAP), Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII, Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırk Anbarı, İstanbul, Tukuaz, 2012, s. 411-431.

⁵ Yaşar Aydemir, Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler, Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, Volume 2/3, Summer 2007, s. 122-137.

1. Mecmuanın Genel Özellikleri

a. Kayıt Bilgileri

Mecmua Marmara Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Koleksiyonu'nda bulunmaktadır. İçerisinde yer alan altı ayrı bölüm altı ayrı kayıtle yer almaktadır.

- Tercüme-i Erbaîne Hadîs 13008/Y019.01
 - Risâle-i Der Beyân-ı Silsile-i Şerife-i Şeyh Şâban-ı Velî 12896/Y019.02
 - Risâletü fi't-Tasavvuf 13009/Y019.03
 - Manzûme Der Beyân-ı Merâtib-i Tevhîd 13010/Y019.04
 - Manzûme-i Tuhfe-i Cemâl Halvetî 12897/Y019.05
 - Manzûme-i Risâle-i İ'tikâdiyye 13011/Y019.06
- Eserin boyutu 205x16, 158x108 mm'dir.

b. Zahriye ve 1a Bilgileri

Mecmuanın iç kapağına çizgili defter yaprağı yapıştırılmış ve kurşun kalemle genel hatlarıyla mecmuada yer alan metinler sayfa numarasıyla birlikte sıralanmıştır.

Mecmuanın 1a sayfasında ise iki farklı dua bulunmaktadır. Bunlardan ilki gece dışarıda kalan birini kurtlardan ve yırtıcı canavarlardan korunması için okuması gereken dua hakkındadır. İkinci dua ise Muharrem ayının farklı gecelerinde okunması gereken dualar hakkındadır. Sayfa kenarlarında ise *lâ mevcûde illallâh, lâ ma'bûde bi'l-hakkı illallâh, lâ maksûde illallâh* yazılmıştır.

c. Başı ve Sonu

Baş (1b)

Hiç niyyetsüz cihân içre dürüst olmaz 'amel

İnneme'l-'a'mâlü bi'n-niyyât buyurdu Resûl

Sonu (86b)

velî 'ârif kalbi ile ol maqâmâtı seyr eyler tevfiq-i Rabbü'l-'âlemîn ve şefâ'at-i Seyyidü'l-mürselîn ile.

d. Varak ve Satır Sayısı

Mecmua 86 varaktan oluşmaktadır. Bir sayfa atlandığı için mecmuaya verilen sayfa sayısına göre ise 85 varak görünmektedir.

Mecmua manzum ve mensur metinlerden oluştuğu için satır sayısı muhtelifdir. Mensur metinlerde en az 9 en fazla 27 satır bulunmaktadır. Manzum metinlerde ise 2 sütun 15 satır ve 4 sütun 22 satır gibi muhtelif düzenlemeler bulunmaktadır. Ayrıca derkenarlarında evliya menâkıbından çeşitli nakiller, hadis-i şerifler, notlar ve ana metnin konusuyla ilgili kısa açıklamalar yer almaktadır. Mecmuadaki metinlerin geneli nesih hatla yazılmıştır ancak yazılardaki farklılıklardan yola çıkarak birden fazla kişi tarafından metin eklendiği söylenebilir. Ayrıca mürettibi hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. 53b-76b sayfaları arasında yer alan Risâle-i İtikâdiyye adlı mesnevinin sonunda Halvetî derviş Hüseyin Boyabâdî'ye ait istinsah kaydı vardır. Ancak her ne kadar eserin içindeki metinler ağırlıklı olarak Halvetî büyükleriyle ilgili olduğu için mecmuanın bir Halvetî derviş tarafından tertip edildiği düşünülse de bu kişinin Hüseyin Boyabâdî olup olmadığı net değildir. Zira bu şekilde bir kayıt başka bir bölümde yer almamaktadır.

e. Mecmuadaki Metinler

Mecmuada eserlerine yer verilen ve ismi tespit edilebilen 12 şair ve mutasavvıf bulunmaktadır. Ayrıca biri Arapça olmak üzere 7 farklı mensur metnin bulunduğu eserde 25 müfred, 10 gazel, 5 mesnevi, 3 kıt'a, 3 nazım, 1 murabba olmak üzere altı farklı nazım şekli yer almaktadır. Mecmuadaki metinlerin tamamına yakını dinî ve tasavvufî konuları ihtiva etmektedir. Buna bağlı olarak akaidnâme, nasihatnâme, manzum hadis tercümesi gibi öğretici türlerin yanında tasavvuf adabına dair metinlere yer verilmiştir. Mecmuadaki metinlerle ilgili genel bilgiler şu şekildedir:

1b ve 8a sayfaları arasında Usûlî'ye ait manzum 75 hadis ve vecizeye yer verilmiştir. Âdem Ceyhan Usûlî'nin hadis tercümesi ile ilgili yaptığı çalışmada şairin aslında 69 hadis-i şerifi 10 tane de Hz. Ali (ra)'ye atfedilen sözü tercüme ettiğini belirtir. (2003: 153) Buna göre elimizdeki mecmuada yer alan metinde üç hadis, bir tane de Hz. Ali (ra)'ye ait söz eksiktir.⁶

8a sayfasında Adlî Efendi'ye ait talik hatla yazılmış üç gazel yer almaktadır.

8b'de Arapça bir dua bulunmaktadır.

9a'da Kemal Paşazâde'ye ve Nev'î'ye ait birer kıt'a, iki müfred, İstanbul'un fethi için düşürülmüş tarih kayıtları, Fatih Sultan Mehmet'in tahtta kaldığı süre ve vefat ettiği yaş hakkında bilgi yer almaktadır.

9b-13b arasında *Hâzihi'r-risâle Der-Beyân-ı Silsile-i Şerîfe* başlığı altında dokuz sayfa boyunca Halvetî şeyhi Şeyh Şâbân-ı Velî'ye ait silsile yer almaktadır. Ömer Fuâdî'den nakledilen metnin sonunda kendisine ait de beş beyitlik bir manzume bulunmaktadır.

14a-14b'de *Hâzâ Risâlei li'ş-Şeyhi'l-kâmili'l-fâzil el-Mevlânâ Muhyiddîni'l-Arabî Kuddise Sırruhu'l-Azîz* başlığı altında Kübreviyye tarikatının kurucusu Necmüddîn-i Kübrâ'ya ait Arapça mensur bir risale yer almaktadır. Bu bölümde şeriat, tarikat ve hakikat bahisleri ele alınmış ve ibadetlerin şeriata ve tarikata göre yorumları yapılmıştır.

14b-18a aralığında *Der-Beyân-ı Ender Merâtib-i Tevhîd Gûyed* başlığıyla bir tevhit risâlesi yer almaktadır. Tevhidin mertebelerine dair yazılmış manzum bir metin olan bu risâlede tevhidin çeşitleri olan tevhîd-i ef'âl, tevhîd-i sîfât ve tevhîd-i zât'ın ne olduğu izah edilmiş daha sonra tevhîd-i hakîkî yani tevhîd-i Rahmânî mertebesi üzerinde durulmuştur.

18b-52b sayfaları arasında *Hâzâ Manzûme-i Cemâleddîn Kuddise Sırruhu'l-azîz* başlığıyla Cemâl-i Halvetî'ye ait bir mesnevi yer almaktadır. Başlığın üzerinde *Hâzâ Manzûme-i Tuhfe-i Cemâl-i Halvetî Kuddise Sırruh* yazmaktadır. Şair eserine sebep-i telif bölümünde Tuhfe ismini verdiğini söylese de metnin son kısmında adının *Esrâr-ı Garîbe* olduğunu ifade etmektedir. Klasik

⁶ Eksik olanlar şunlardır:

- Din ilminde derin ihtisas kazandıktan sonra Allah'ın emir ve yasaklarını kusursuz bir şekilde yerine getirmek için yalnızlık köşesine çekilip ibadetle meşgul olanlar öne geçtiler.)
- Her işittiğini söylemek kişiye yalan olarak yeter. (Ebû Dâvûd, Edeb, 80)
- Tekellûf ve eda ile fesahat ve belagat taslayan, sözde ve işte çok inceleyip sık dokuyan kimseler helak oldu. (Müslim, İlm, 7)
- Eğer (gayb) perde(si) açılsaydı şüphesiz imanın şimdikinden fazla olmazdı. (Hz. Ali)

mesnevi tertibine uygun olarak yazılmış 996 beyitten oluşan bu metnin Cemâl-i Halvetî'nin kaynaklarda adı geçen *Câmiu'l-Esrâr ve'l-Garâib* adlı eseri olma ihtimali yüksektir. Şair bu eserde kalbin yedi tavrını tasavvufî olarak açıklamış ayrıca her tavrı için bir temsil ve hikâyeye yer vermiştir. Metin boyunca bazı sayfaların derkenarlarına Rûhî, Fuzûlî, Nesîmî gibi farklı şairlerden şiirler serpiştirilmiş, çeşitli notlar düşülmüş, bazı hadis-i şeriflere yer verilmiş, farklı mutasavvıflardan rivayetler nakledilmiştir. 32b sayfasının derkenarına ise *Der-Beyân-ı Nefs-i Emmâre Levvâme Mülhimme Mutmainne* başlığı atılıp bu kavramlar hakkında bilgi verilmiştir.

53a'da *Menkabe-i Ömerü'l-Fuâdî Kuddise Sırruhu Hazretlerinin Menâkıb-ı Şerîfinden İhrâc-ı Tahrîr-i Der-Beyân* başlığı altında Ömer Fuâdî'nin *Menâkıb-ı Şerîf* inden nakledilen bir bölüm ve edeple ilgili iki beyit bulunmaktadır.

53b-76b sayfaları arasında *Risâle-i İ'tikâdiyye* bulunmaktadır. Bu Hatîb mahlaslı bir şair tarafından yazılmış manzum bir akâidnâmedir. Eser üzerinde yapılan çalışma sonucunda metnin Taftazânî'nin *Şerhü'l-Akâid* adlı eserinin manzum Türkçe tercümesi olduğu ortaya konulmuştur.⁷ Risâlenin sonunda Halvetî derviş Hüseyin Boyabâdî'ye ait bir istinsah kaydı bulunmaktadır.

77a'da bir nazım, manzum bir şerbet tarifi, Seyyid Ahmed Rufâî'nin vefat yılına ve Karamanlı Yunus Emre dervişleri es-Seyyid Hüseyin ve Yahyâ'nın tekke ziyaret tarihine ait kayıtlar bulunmaktadır.

77b'de Ilgaz Dağı'ndaki Benli Sultan türbesi için düşürülen tarih kaydı vardır. Ayrıca Şeyh Yahyâ'ya ait bir manzume, Kastamonu ile ilgili bir beyit ve Farsça bir tarih kaydı yer almaktadır.

78a'da beş tane müfred ve bir murabba bulunmaktadır.

78b'de Kul Nesîmî'ye ait bir gazel yer alır.

79a'da *Nakl-i Manzûme-i Yahyâ Kuddise Sırruhu'l-Azîz* başlığı altında Seyyid Yahyâ'ya ait bir mesnevi bulunmaktadır.

79b-84a sayfaları arasında manzum mensur karışık nasihatnâme türünde bir metin yer almaktadır. Kime ait olduğu belli değildir.

84b'de 17 müfred bulunmaktadır.

85a-86a sayfaları arasında *Nakl-i Risâlet-ı Tasavvuf* başlığı altında tasavvuf risalesi yer alır, mensur bir metindir.

86b'de *Der Beyân-ı Mi'râc-ı Evliyâ Mâdâru'l-Felek 'Alâ Kutbihi* başlığıyla evliyanın miracına dair mensur bir metin bulunmaktadır.

Mecmuanın muhtevası tabloya da aktarılmıştır. Genel olarak MESTAP'a uygun olarak hazırlanan bu tabloya göre manzum metinlerin ilk ve son beyitleri ya da bendleri, mensur metinlerin ise ilk ve son satırları tabloda gösterilmiştir. Metinlerin nazım şekilleri ve tespit edilebilmişse nazım türleri de belirtilmiştir. Şiirlerin vezinleri işaretlerle gösterilmiş, başlıkları *Açıklamalar* sütununda verilmiştir.

⁷ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Şerife Ağarı, *Risâle-i İ'tikâdiyye*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2018.

Yer ve Nu.	Marmara Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü, 13008/Y019.01; 12896/Y019.02;13009/Y019.03;13010/Y019.04;12897/Y019.05;13011/Y019.06						
Yap. Nu.	Mahlas	Matla Beyti/Bendi/Başlangıç Satırı	Makta Beyti/Bendi/Bitiş Satırı	Nazım Şekli/Birimi	Nazım Türü	Vezin	Açıklamalar
1b-8a	Usulî	Hîç niyyetsüz cihân içre dürüst olmaz ‘amel İnneme’l-a‘mâlû bi’n-niyyât buyurmuşdur Resûl	Biri budır kim cezâ kıldıkça artar zahmetüñ Bir belâ vü miñnet oldur kim qalursın bî-şevâb	Kıt’a/5	Hadis Manzum Tercümesi	---/---/--- /.-	Dîvân-ı Uşulî rahimehu ’llâhu rahmeten vâşi‘aten
8a	‘Adlî	<i>Elâ yâ eyyühe’s-sâkî edir ke’sen ve nâvilhâ</i> Ki ‘aşk-ı lem-yezel ihrâk idüpdür qalılmaz bil hâ	Yed-i kudretle tahmîr eylemiş Hâk kendü luftundan Anuñ-çün mazhar-ı gül oldu ‘Adlî bir avuç kil hâ	Gazel/5		---/---/--- /.-	‘Adlî Efendi ¹
8a	‘Adlî	Benim sultânımın hâk-i deri iksîr-i ekberdür Aña kim yüz süre kimyâ-yı mañz olmak muqarrerdür	Efendim bendeñ efgendeñ seniñ bî-had durur ammâ Eşiğinde bu ‘Adlî kemterinüñ dañi çâkerdür	Gazel/5		---/---/--- /---	‘Adlî Efendi
8a	‘Adlî	Levh-i dilde okuyan ‘ilm-i ilâhiden sebağ Zerrece yâdında kılmaz mañv olur hep mâ-sebağ	Kıl u kâli terk idüp dilden tırâş it hubbım ‘Adliyâ yazar oğursañ bâb-ı ‘aşkdan bir varâğ	Gazel/5		---/---/--- /.-	‘Adlî Efendi

¹ Adlî Hasan Efendi Sünbülüyeye tarikatından olup İştîplidir. İstanbul’da tahsilini tamamlamış, ardından Siroz’da dergâh kurmuş, babasının vefatı üzerine padişah fermanı ile Sünbülî Âsîtânesi’ne postnişin olmuştur. Hasan Adlî Efendi’nin bir divançesi, Dürr-i Nazîm ve Silsilenâme . adlı iki risâlesi vardır. (Yücer, 2010 38/137) Ayrıca

8b		Bismi'l-lâhi Rabbi's-semâvâti ve Rabbi'l-arazîne ve Rabbi'r-Rûhi'l-emîn...	... elfiyâtü elfiyâtü elfiyât bi-rahmetike erhame'r-râhimîn.	Nesir			
9a	Kemâl Paşa-zâde	Dil dedi başa nedür hâlün eyâ üftâde-dil Virdi ol demde cevâbın dile biñ luṭf-ile baş	Çekmezem derd ü ta'ab zaḥm u elemden birisin Sen eger bulduḡını söyle[mez]-iseñ kardaş	Kıta/1		..-/-..-/-..- /..-	Kemâl Paşa-zâde rahmetu'l-lâhi 'aleyh ²
9a	Nev'î	'Âlem-i rü'yâdur ey gâfil ḥaḳîḳatde cihân Lîk bu rü'yâyı bir ta'bîr ider nâyâbdur	Gerçi her eşyâ mu'abbirdür lisân-ı ḥâl-ile Ḥ'âb-ı ḡaflet bizde bir ta'bîr olunmaz ḥ'âbdur	Kıta/1		-.--/-.--/-.-- /-.-	Nev'î ³
9a		Feth-i Kostanṭîn'e firsât buldılar [ol] evvelün Feth idüp sultân Meḥemmed yazdı târîḫ âḫîrün		Müfred		-.--/-.--/-.-- /-.-	Diger

Dukakinzâde Yahyâ'nın Şâh u Gedâ'sına nazire olan manzum Tergîbât adlı eseri vardır. 1617 yılında vefat eden Hasan Adlî Efendi'nin kabri Sünbülî dergahının haziresindedir. (Bursalı Mehmed Tahir, 2016: 1/127)

² Bu kıt'a Kemal Paşa-zâde'nin Divan'ının Mustafa Demirel tarafından yapılan neşrinde bulunmamaktadır. (Bkz. Mustafa Demirel, İbn-i Kemal Divan Tenkitli Metin, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1996.)

³ Şiir Nev'î Divanı'nın tenkitli neşrinde bulunmaktadır. (Bkz. Tulum-Tanyeri, 1977: 587)

9a		Bende olma nefsiñe iki cihân şâhı iken Hayfdur büthâne kılmak kalbi Beytullâh iken		Müfred		---/---/--- /..-	Beyt
9b		Ûutb-ı cihân Şa'bân efendi kudise sırruhu'l-'azîz hâzretleriniñ silsile-i şerîfelerin beyân ider...	... kuşbu'l-aqtâb 'Ömerü'l-Fu'âdî kudise sırruhu'l-'azîz hâzretleriniñ kendi mübârek kalemi ile tahtır eylediği Menâkıb-ı Şerîf'inde murâd iden 'âşıklar âsitânede görsünler.	Nesir			Hazihi'r- risâle der- beyân-ı silsile-i şerîfe
13b	'Ömer Fu'âdî	Ne şafâdur 'ulemâ tâlib-i 'irfân olsa Mürşidi dağı anıñ kâmil-i insân olsa	Feyz-i Raḥmân[î] ile kâmil olurdu tâlib Ey Fu'âdî mürşidi mazhar-ı Raḥmân olsa	Gazel/5		---/---/--- /..-	Beyt
14a		Şerefi yeryüzüniñ zümre-i insân-ıladur Âsumâniñ nitekim encüm-i raḥşân-ıladur	Ten-i efsurdeleriñ zindeligi kan-ıladur Harekâtıyla sükûmî bed [ü] nîk cân-ıladur	Nazım		---/---/--- /..-	Beyt
14a- 14b	Necmü ddîn-i Küb râ	Bismi'llâhi'r-Raḥmâni'r-Raḥîm el-ḥamdü li'llâhi Rabbil-âlemîn ve's-şalâtü ve's-selâmu 'alâ ḥayri ḥalkıhi Muḥammedin ve âlihi ecma'in...	... fa'lem ennehü kezzâbun fî da'vâhi ve leyse fî'lihü kerâmâtun bel hüve siḥrün vallâhu a'lemü bi's-şavâb ni'me'l-merci'u ve'l-meâb.	Nesir (Arapça)			Hazihi'r- risâle li's- şeyhü'l- kâmilü'l- fâzıl el- Mevlânâ Muḥyidd în el-

							‘Arabî kuddise sırrıhu’l- ‘azîz
14b		Gel ey cān maṭlab-ı a’lā ararsañ Bil ey dil maḳşad-ı aḳşā şorarsañ	‘ibārātünā şeybetî ve hüsni ke ve āhîr Ve külle ilā zāke’l-cemāli yeşîr	Mesnevi/19		.---/---/--- (?)	Der- beyân-ı ender merâtib-i tevhîd- güyed
15a- 18a		Egerçi yok durur vahdetde kısmet Beyân ol resme kılmış ehl-i hikmet	Ey h̄âce kime yalvarayın ben gedā-y-ıçun Sen şāhdan şefā‘at umar h̄âce vü gedā	Mesnevi/320		.---/---/---	Diger
18b- 52b	Cemāl- i Ḥalvetî	Ḥamd ü şükr olsun aña kim her vücūd Anuñ-iledür aña ider sücūd	Bu sırra fazl-ı ḥaḳḳ-ıla irilür Gülinden dest-i kudretle dirilür	Mesnevi/996		---/---/--- ---/---/---	Hāzā manzūm e-i Cemāled dīn kuddise sırrıhu’l- ‘azîz

19b	Rûhî	Şanma ey h̄āce ki senden zer ü sîm isterler Yevme lâ-yenfe'ûda kalb-i selîm isterler	Ezber it kıışsa-i esrâr-ı dili ey Rûhî Hâzır ol bezm-i ilâhîde nedîm isterler	Gazel/13		..--/..--/..-- /..-	Güfte-i Rûhî ⁴
20a	Fuzûlî	Fazl-ı Hâk'dan kâşif-i gencîne-i eşyâ biziz 'Âlim-i ta'lîm-i 'ilm-i 'alleme'l-esmâ biziz	Ey Fuzûlî fazl-ı Yezdân'ın beyânında bugün İsm-i a'zâm vechimizdür câmi'u'l-esmâ biziz	Gazel/5		-.--/-.--/-.--	Güfte-i Fuzûlî ⁵
20b	Nesîmî	Es-selâm ey şâh-ı merdân es-selâm Es-selâm ey sırr-ı pinhân es-selâm	Ey Nesîmî şâha vir yüz biñ selâm Es-selâm ey şâh-ı merdân es-selâm	Gazel/13	Nefes	-.--/-.--/-.--	Kit'a-i Nesîmî Seyyid ⁶
51b	Câmî	Sır ile sır içre sırrın sırrı vardır sırrıla Sırrı sırrla şakla sırrı sırrın içre sırrıla	K'ey şakın nâdâna açma bu rumûzuñ sırrını Özrüñi hıfz eyle Câmî halk içinde sırrıla	Gazel/6		-.--/-.--/-.-- /..-	Der-beyân-ı Câmî

⁴ Bu gazel Bağdatlı Rûhî Divanı'nın Coşkun Ak tarafından hazırlanan neşrinde yer almaktadır. (Bkz. Coşkun Ak, Bağdatlı Rûhî Divanı Karşılaştırmalı Metin I-II., Uludağ Üniversitesi Yay., Bursa 2001)

⁵ Fuzûlî'nin Türkçe Divanı'nın mevcut neşirlerinde böyle bir gazel bulunmamaktadır. (Bkz. Kenan Akyüz vd., Fuzûlî Divanı, Akçağ Yay., Ankara, 1990; İsmail Parlatur, Fuzûlî Türkçe Divan, Akçağ Yay., Ankara, 2014; A. Nihat Tarlan, Fuzûlî Divanı Şerhi, Akçağ Yay., Ankara, 2001.)

⁶ Metnin başlığında Seyyid Nesîmî yazmış olmasına rağmen bu şiir Seyyid Nesîmî'nin Divanı'nda yer almamaktadır. (Bkz. Hüseyin Ayan, Nesîmî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Neşri, I-II, TDK Yay., Ankara, 2002.) Zira şiir 17. yüzyıl tekke şairi Kul Nesîmî'ye aittir. (Öztelli, 1969: 60-61)

53a	Fu‘ādī	Benim ‘azīz qarındaşlarım <i>Rahima’llāhu imra’en ‘arefeten kadrahu ve lem yete’adde tavrahu</i> mefhūmunca herkes her huşuşda...	Edeb t̄ac oldu çünkim nūr-ı H̄aḳ’dan Giyen anı bulur nūr-ı İllāhī	Nesir			Menk̄abe ‘Ömerü’l -Fu‘ādī ḳuddise sırrıhu ḫazretleri niñ menāḳıb- ı şerīfide n iḫrāc-ı taḫrīrdir beyān
53b- 76b	Ḥaṭīb	Ḥamd ü bī-ḫad ḫālīḳına ‘ālemūñ Kim nazargāḫ ḳıldı ḳalbin ādemūñ	Raḫmetu’llāḫ müstedām olsun aña Bu faḳīri ol du‘ā-y-ıla aña	Mesnevi/687	Akaidnāme	-.--/-.--/-.--	Risāle-i İ’tikādiy ye
77a		Bādeniñ vardır ḫumārı ‘ālem-i ‘aşḳıñ ḡamı Her şafāniñ bir ḡamı var her ḡamıñ bir ‘ālemi	Ḥāk-i miḫnet āb-ı girye bād-ı āḫ u nār-ı ‘aşḳ Dest-i ḳudret böyle taḫmīr itdi cism-i ādemi	Nazım		-.--/-.--/-.--	Ḳıṭ‘a
77a	Fu‘ādī	Rāziyāne anīsün dārcını zencebil Pişerdür hem ḡayrısı iki dirhem zencebil	... Ḥudā’dan içseñ ol şerbeti Fu‘ādī Şarab-ı taḫūr olup daḫı olur selsebīl	Gazel/5		Hece: 7+7	Der- beyān-ı şerbet

77b		Cennet-i firdevs dirler yevm-i kıyâmet olsa cennetidür şehr-i Kaştamonî olsa		Müfred		Hece: 7+7	
78a		Ġam degildür gide dünyâ kıala dîn Müşkil oldur kıala dünyâ gide dîn		Müfred		..-/.-/-.-	Müfred
78a		Günâhım küf u nağmedir yâ Celîl Rağmetiñ baħrine nisbet kıalîl		Müfred			
78a		Günâhım vezn idüp tartarsa Yezdân Neler çeke görüñ mağşerde mîzân		Müfred		.-./.-./.-	Müfred
78a		Ķuluna merğamet iderse yezdân Ne mağşer gösterir aña ne mîzân		Müfred		.-./.-./.-	Müfred
78a		Ağçeñi isrâf eyleme kendüñi pek şakla pek Düşmana kalursa kıalsun dosta muhtâc olma tek		Müfred		Hece:8+7	

78a		Vîrâne olacak meskeniñi cehd-ile yapıdñ Lâzım saña bir hâne dağı ‘âkıbetiñ-çün Yoğ yere sîm ü zeriñi eyleme isrâf Vîrân olan dilleriñi yap âhiretiñ-çün	Yâ Rab bizi kâzib dünyâda aç itme Aç olup nâmerde muhtâc itme Yâ Rab bize bir feyz-i kanâ‘at vir kim Nâmerde degil merde dağı muhtâc itme	Murabba/2			Murabba ,
78a		Bu dükkân şâhibini yâ Rab luţfuñla behremend eyle Ayır gönlini mâsivâdan kendüñe derdmend eyle	Şırâţ-ı müstaķimden şaşırma dâyim ayağını Menhiyâtdan elini men‘ it başını Qur‘ân‘a bend eyle	Nazım			Beyt
78b	Nesîmî	Eyâ mü‘min ger isterseñ sa‘âdet Özüñe pîşe kıl dâyim sır ‘âdet	Bu sözler hoş naşîhatdür alana Sa‘âdetdür velî ‘ayn-ı sa‘âdet	Gazel/17	Nasihatnâme	.---/---/..--	Ķıţ‘a-i Seyyid Nesîmî Ķuddise sırrıhu ⁷
79a	Yahyâ	Ma‘ni-i zıkr-i bilen ehl-i kemâl Didi kim zıkr-i ħudâ-yı müte‘âl	Getürür zıkr-i ħafî vecd-ile hâl Saña bu Ķışşa yeter istidlâl	Mesnevi/35	Nasihatnâme	.../.../..--	NaĶl-i Manzûm e-i Yahyâ Ķuddise sırrıhu‘l- ‘azîz

⁷ Bu şiir de aynı şekilde Kul Nesîmî‘ye aittir. (Öztelli, 1969: 89-90)

79b-84a		Bil ey kardaş <i>aḥlaṣake'llāhu ve aṣlehu şāneke</i> bu dünyā āfetlerin ve 'aybların görmez misin...	... Pes gerekdür ki helāl daḥı az yimek şol kadar yiye ki 'ibādeteye kuvvet ola ancak yoksa artuğı vebāldir.	Nesir	Nasihatnâme		
84b		Dilerseñ olasin ehl-i sa'ādet İdin gel ḥayr-ıla iḥsāmī 'ādet		Müfred		.---/.---/.--	
84b		Şafā bulamayasın şūfī kardaş Helālden yimeyince etmek ü aş		Müfred		.---/.---/.--	
84b		Ne yatarsın ey delü ṭuru gel eyle yarağ Yatmağ-ıla iş olmaz yük ağır menzil iraq		Müfred		Hece: 7+7	
84b		Günāh kıldım hezār estağfirullāh Kıluram āh u zār estağfirullāh		Müfred		.---/.---/.--	
84b		Sevinme dünyā varına ki dār-ı pāyidār olmaz İki gün gösterir şüret bozulur bī-ḳarār olmaz		Müfred		.---/.---/--- /;---	

84b		Ben gönül hâlâtına âşüfte hayrân olmuşam Bir dem göresin şādumân bir dem perîşân olmuşam		Müfred		---/---/--- /--- ---/---/--- /---	
84b		‘Aşka vir gönlüni gel ‘âr eyleme Zâr olur şöni var işiñi zâr eyleme		Müfred		---/---/--- (?)	
84b		Çomuşam ‘arımı ‘aşka düşelden Unutdum kârımı ‘aşka düşelden		Müfred		---/---/---	
84b		Emânet[tir] bu cân el-hükmi li’llâh Viren alur gine el-hükmi li’llâh		Müfred		---/---/---	
84b		Teñriden ni‘met dilerseñ ni‘met-i îmân yeter Mürşid-i hādî gerekse âyet-i kur’ân yeter		Müfred		---/---/--- /---	
84b		Bu ‘aşıklar meclisine eydüh şaşı gelmesün Çün nazâr degil toğrı şöbete şaşı gelmesün		Müfred		Hece: 8+7	

84b		İ yârenler benim gönlüm benimle çok cidâl eyler Naşihat virürem almaz muhâl-i kıl ü kâl eyler		Müfred		.---/.---/.--- /.	
84b		Meded yâ Rab hâlâş eyle beni boynum [u] elimden Beni kurtar dağı halkı beni bu bed-fi‘âlimden		Müfred		.---/.---/.--- /.	
84b		Ne resme şayd itdi seni bu dirhem ü dînâr gör Aldatdı cümle ‘âlemi bu fitne vü ‘ayyâr gör		Müfred		Hece: 8+7	
84b		Ol rahîmiñ rahmeti tutdı cihânı gam yeme Kıldı müstağrağ zemîn ü âsumânı gam yeme		Müfred		-.---/.---/.--- /.-	
84b		Hağ celâle kul iseñ kulluğ eyle kul gibi Saç sakal hırka duya şakırsın bülbül gibi		Müfred		Hece: 7+7	
84b		Günâhlarım beni kıldı dîvâne Döktürem ‘ömri yaşlarum figâne		Müfred			

85a-86a	Fî beyānî'l-māye el-aşîl qala'llāhu ta'ālā lekad ḥalaqne'l-insāne fî aḥseni taqvim...	... insanı bu hāle yetişdirecek telkini bulmak lâzımdır ve şalli 'alā cemī'i'l-enbiyā ve'l-mürselîn ve'l-hamdü li'llāhi Rabbi'l-'ālemîn.	Nesir			Naql-i Risālât-ı Tasavvuf
86b	Evliyānî mi'rācı vardır ki 'ağıldan 'ibāretdür ol mi'rācı[n] bir cānibi ḥavf u recādur...	... velî 'ārif kalbi ile ol maḳāmâtı seyr eyler tevfiḳ-ı Rabbü'l-'ālemîn ve şefā'at-i seyyidü'l-mürselîn ile.	Nesir			Der-beyān-ı Mi'rāc-ı evliyā-i mādāru'l-felek 'alā kuṭbiyye

Sonuç

İncelediğimiz eser, Marmara Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Koleksiyonu'nda değişik adlarla kayıtlıdır ve mevcut tasnif çalışmalarına göre karışık içerikli bir mecmuadır. Ancak içerisindeki metinlerin ağırlıklı olarak tasavvufî konuları ihtiva etmesi bakımından bir tasavvuf mecmuası olduğu da söylenebilir. Zira içerisinde bulunan metinler genel olarak Halvetî tarikatının önemli şahsiyetleri tarafından yazılmış eserlerden oluşmaktadır. Bu yüzden mürettibi belli olmayan mecmuanın Halvetî bir derviş tarafından tertip edilmiş olma ihtimali yüksektir.

Mecmuada eserlerine yer verilen ve ismi tespit edilebilen 12 şair ve mutasavvıf bulunmaktadır. Ayrıca biri Arapça olmak üzere 7 farklı mensur metnin bulunduğu eserde 25 müfred, 10 gazel, 5 mesnevi, 3 kıt'a, 3 nazım, 1 murabba olmak üzere altı farklı nazım şekli yer almaktadır. Mecmuadaki metinlerin tamamına yakını dinî ve tasavvufî konuları ihtiva etmektedir. Buna bağlı olarak akâidnâme, nasihatnâme, manzum hadis tercümesi gibi öğretici türlerin yanında tasavvuf adabına dair metinlere yer verilmiştir.

Mecmuada mensur ve manzum metinlerin yanında bilgi notları, dualar, tarih kayıtları, rivayetler ve farklı eserlerden nakiller bulunmaktadır. Mecmuların önemi vurgulanırken dikkat çekilen noktalardan birisi de daha önce neşredilmemiş metinlere bu eserlerin içerisinde rastlanması ve ilim dünyasına kazandırılmasıdır. Makalede konu edilen mecmuadaki metinlerden bazıları daha önce üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamış eserlere aittir. Ayrıca mevcut neşirlerde yer almayan Fuzûlî'ye ait bir gazel ve Kemal Paşa-zâde'ye ait bir kıt'a bulunmaktadır. Bu yüzden onların gün yüzüne çıkarılması açısından da bu mecmua önem arz etmektedir.

Kaynakça

Ak, Coşkun. (2001), *Bağdatlı Rûhî Divanı Karşılaştırmalı Metin I-II*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa.

Ayan, Hüseyin. (2002), *Nesîmî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Neşri I-II*, TDK Yayınları, Ankara.

Aydemir, Yaşar. (2007), “Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/3, s.122-137.

Bursalı Mehmed Tahir. (2016), *Osmanlı Müellifleri I-II-III*, (Hz. M. A. Yekta Sasraç), TÜBA Yayınları, Ankara.

Buzov, Snjezana. (2012), “Osmanlı'da Karışık İçerikli Mecmualar: Bir Başka Arşiv”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII, Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırk Ambarı*, (Haz.: Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım) Turkuaz Yayınları, İstanbul, s. 33-42.

Ceyhan, Âdem. (2003), “Usûlî'nin Hadis ve Vecize Tercümeleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C 30, s. 147-188.

Demirel, Mustafa. (1996), *İbn-i Kemal Dîvan Tenkitli Metin*, Fakülteler Matbaası, İstanbul.

Gürbüz, Mehmet. (2012), “Şiir Mecmuaları Üzerine Bir Tasnif Denemesi”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII, Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırk Ambarı*, (Haz.: Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım) Turkuaz Yayınları, İstanbul, s. 99-113.

Kılıç, Atabey. (2012), “Mecmua Tasnifine Dair”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII, Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırk Ambarı*, (Haz.: Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım) Turkuaz Yayınları, İstanbul, s. 77-96

Köksal, M. Fatih. (2012), “Şiir Mecmualarının Önemi ve Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP)”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII, Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırk Ambarı*, (Haz.: Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım) Turkuaz Yayınları, İstanbul, s. 411-431.

Kut, Günay. (1986), “Mecmua”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C 6, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Levend, Agah Sırrı. (1998), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Öztelli, Cahit. (1969), *On Yedinci Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesîmî*, Türk Etnografya Folklor ve Turizm Derneği Yayınları, Ankara.

Parlatır, İsmail. (2014), *Fuzulî Türkçe Divan*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Tanyıldız, Ahmet (2012), “Şiir Mecmualarının Neşri Hakkında”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 5, S 21, s.224-239.

Tulum Mertol, Tanyeri M. Ali. (1977), *Nev’î Divan Tenkitli Basım*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1977.

Tunç, S. ve Sevgi, A. (2015), “Livâyî Bey Mecmuası”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S 34, s.313-352.

Uzun, Mustafa. (2003), “Mecmua”, *DİA*, C 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Yücer, Hür Mahmut (2010), “Sünbülüyye”, *DİA*, C 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Dr. Mehmet BÜKÜM

İzmir İl Millî Eğitim Müdürlüğü
İzmir/TÜRKİYE

mehmetbkm@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2163-7671

SEZÂYÎ-İ KADÎM VE BİR MECMUADA YER ALAN ŞİİRLERİ

SEZAYÎ-İ KADİM AND HIS POEMS IN A
MAGAZINE

DOI Number: 10.28981/hikmet.482771

ÖZ

Sezâyî-i Kadîm, XVI. asır klâsik Türk edebiyâtı şairlerindedir. Tezkirelerde ve diğer kaynaklarda kendisiyle ilgili az sayıda malûmat yer alır. Şiirlerinde Eski Anadolu Türkçesi'ni kullanan Sezâyî'nin Edirne'de doğduğu ve yaşadığı anlaşılmaktadır. Gazellerinin yer aldığı mecmuada Sezâyî'nin bir divanı bulunmadığı bilgisi kayıtlıdır. Sezâyî'nin gazellerinin yer aldığı "Mecmua-i Gazeliyat-ı Kadim" adlı eser Ankara Millî Kütüphanesi, Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda 06 Mil Yz B 799 arşiv numarasıyla kayıtlıdır.

Antoloji niteliğindeki mecmualar, edebiyat tarihi için önemli olup hem bilinen şairlerin yeni şiirlerinin hem de günümüze aktarılamamış şair ve şiirlerin ortaya çıkmasını sağlar. Bu mecmuada Sezâyî'ye ait olan 28 gazel bulunmaktadır. Çalışmada Sezâyî'nin hayatı, üslubu, dil özelliklerine yer verildikten sonra Mecmua-i Gazeliyat-ı Kadim'in tanıtımı ve şiirlerin çeviri yazılı metinlerine yer verilmiştir. Sonuç bölümünden sonra çeviri yazılı şiirlerin mecmuadaki görsellerine yer verilmiştir.

Bu çalışmayla Sezâyî-i Kadîm'i ve gazellerini tanıtarak edebiyat tarihine ve klâsik Türk edebiyatına katkı sunmayı amaçladık.

Anahtar Kelimeler: Klâsik Türk Şiiri, Sezâyî-i Kadîm, Mecmua.

ABSTRACT

Sezâyî-i Kadîm is one of the 16th Century Classical Turkish literary poets. There is a limited information about him in the collection of biographies and other sources. It is understood that Sezayi who used Old Anatolian Turkish in his poems was born and lived in Edirne. It is recorded in the magazine in which his gazelles were published that Sezayi does not have Divan. The work entitled "Mecmua-i Gazeliyat-ı Kadim", in which the gazelles of Sezayi are included, is registered in the National Library of Turkey in the National Library of Manuscripts Collection with the number of 06 Mil Yz B 799 archive.

Magazines in the form of antology are important not only for the history of literature but also they enable the emergence of new poems of the known poets as well as poets and poems that have not been revealed. In this journal there are 28 gazelles belonging to Sezayi. In the study, after the life, style and the language characteristic of Sezayi are examined, the introduction of "Mecmua-i Gazeliyat-ı Kadim" and the transcribed texts of the poems are included. After epilogue the images of the transcribed poems in the journal are given in the last part.

With this study, we aimed to contribute to the history of literature and the Classical Turkish Literature by introducing Sezayi-i Kadim and his gazelles.

Keywords: Classical Turkish Poetry, Sezâyî-i Kadîm, Magazine.

SEZÂYÎ-İ KADÎM

Asıl adı Turak (Durak) olan Sezâyî, XVI. asırda Kanûnî Sultân Süleymân devrinde (1520 - 1566) yaşamıştır. Sezâyî'nin “Kadîm” unvanını alması kendisinden sonra XVIII. asırda yaşamış olan Hasan adındaki Sezâyî-i Gülşenî'den (Özuygun, 1994) ayırt edilmesi içindir. Tezkirelerden ve bir gazelinden anlaşıldığı üzere Sezâyî-i Kadîm ile Sezâyî-i Gülşenî (Râmiz ve Belîğ'e göre) Edirnelidir. Mahlasları ve memleketlerinin aynı olması da Sezâyî'ye “Kadîm” unvanı verilmesi için diğer bir sebeptir. Sezâyî-i Kadîm'in “Kisbî” veya “Kesbî” mahlasını kullandığı da aktarılan başka bir bilgidir. (Abdurrahmân Hibrî, 1999 : 135)

Yukarıda zikredilen Sezâyî-i Kadîm ve Sezâyî-i Gülşenî dışında kaynaklarda Sezâyî mahlasını kullanan üç şair daha vardır. Bunlardan ilki XVII. asırda yaşamış İstanbul doğumlu Abdurrahmân; ikincisi Sultân Mahmûd devrinde yaşamış Manastır doğumlu “İzzî Efendi'nin Eniştesi” adında nam salmış olan bir şairdir. (İpekten vd. 1988 : 442-443). Üçüncü şairin adı Yahyâ olup Tripoliçe'de doğmuş 1816-1877 yıllarında yaşamış Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun babası olan zattır. (Çeltik, 2013: 117-118)

Sezâyî'nin hayatı hakkında bilinenler sınırlıdır. Diğer divan şairlerinin ekseriyeti gibi o da memleketi Edirne'yi övmüştür:

*Cennet-i şânî durur gūyâ bilâd-ı Edrine
Hûsn ile her kûşesinde hûr u gilmânlar kıpar (G. 17/2)*

Kendisi de Edirneli olan Sehî Bey, Heşt Behişt adlı tezkiresinde Sezâyî'nin kulağa hoş gelen şiirleri olduğunu, sözlerinin akıcı, gazellerinin nefis olduğunu anlatır: (Edirneli Sehî, H. 1325 : 117)

Sezâî Raĥmetullâhi °Aleyh:

İsmi Tırâķdur. Dergâh-ı °âlem-penâh bendelerindedür. Hõş-âyende eş°arı var. Elfâzı selîs ve ğazeliyâtı nefîs kimsedür. Bu beyit anuñ eş°arındandır:

*°Aşık-ı bî-çâreye bî-raĥm olursañ böyle sen
Ne olsar kim bile âĥir bu ĥâlüm vây men*

*Varını gül şol kıadar yoluñda dõkdi şaçdı kim
Kaldı egninde hemân bir pârelenmiş pîreĥen*

Abdurrahmân Hibrî Efendi, Enîsü'l-Müsâmîrîn adlı eserinde Sezâyî-i Kadîm'in Kanûnî Sultân Süleymân devrinde sarayda bulunan şairlerinden biri olduğunu îmâ eder: (Abdurrahmân Hibrî, tarih yok : 70)

Sezâyî

Devr-i Süleymân Hânîde gelen şu°arâdandır. Nâmı Tırâķdur. Dergâh-ı °âlem-penâh bendelerinden idi. Bu beyt anıñdur:

*Varını gül şol kıadar yoluñda dõkdi şaçdı kim
Kaldı egninde hemân bir pârelenmiş pîreĥen*

Ahmed Bâdî Efendi, Riyâz-ı Belde-i Edirne adlı eserinde Sezâyî-i Kadîm hakkında Abdurrahmân Hibrî'nin verdiği malumatı tekrarlar: (Ahmed Bâdî Efendi, 2014 : 1759)

Sezâyî-i Dîger:

Nâmi Tırak'dur. 'Asr-ı Süleymân Hânî şu'arâsından ve dergâh-ı âlî bendelerindendir. Bu beyt güftârındandır:

Beyt

*Varını gül şol kadar yolunda dökdi saçdı kim
Kaldı egninde hemân bir pârelenmiş pîrehen*

Ratip Kazancıgil'in Latin harflerine aktarıp neşrettiği Abdurrahmân Hibrî'nin Enîsü'l-Müsâmirîn (Abdurrahmân Hibrî, 1999 : 135) adlı eserinde Sezâyî-i Kadîm'den bahsedilirken; "Sezâyî" mahlası yerine "Kisbî" veya "Kesbî" mahlası kullanılmış ve şairin meşhur "Varını gül şol kadar yolunda dökdi saçdı kim / Kaldı egninde hemân bir pârelenmiş pîrehen" beyiti aktarılmıştır.

Şiirlerinden hareketle fikir dünyasında göze çarpan en önemli hususiyet onun bilhassa Hz. Hüseyin'e olan bağlılığını vurgulamasıdır. Şiirlerinde atıfta bulunduğu Hz. Hüseyin, Selmân-ı Fârisî, Hassân bin Sâbit, Zünnûn, Edhem, El-Mutavvel gibi dinî-tasavvufî kişi ve kaynaklar onun iyi bir eğitim aldığı ve kendisini yetiştirdiğini gösterir.

*Bir **Hüseyinî** halk için şî'riyle **Hassân** olmuşam
Ey Sezâyî eyler isem n'ola **Selmân** ile bahş (G. 21/7)*

*Sezâyî ben **Hüseyinîyem** kamu halk
Gerek **Zünnûn** gerekse **Edhem** olsun (G. 14/4)*

*Zülfüñ ucunda dehânuñla gören dir hattıñı
Bu **Mutavvel**'dür velî altında şerh-i muhtaşar (G. 19/3)*

ÜSLÛBU

Sezâyî, gazellerinde ekseriyetle aşkın verdiği haz ve mutluluktan, ayrılığın verdiği elem ve acıdan, sevgilinin vefasızlığından bahsetmiş âşıkane gazellere güzel numuneler vermiştir. Sezâyî, Fuzûlî gibi sevgilinin merhametsizliğinden ve aşk acısından şikâyet etse de bu durumdan zevk alır ve kendini hakir görüp mübalağalı tavsiflerle sevgiliyi övmekten geri kalmaz.

*Yâd itdügünce söger imiş ey Sezâyî yâr
'Ömri çok ola her dem añarmış du'âyile (G. 22/5)*

*Göñlüme yâruñ cefâsı hõş gelür
Gayra gerçi kim vefâsı hõş gelür (G. 27/1)*

*Yegdürür itüñ rakîbünden baña
Her kişiyeye âşinâsı hõş gelür (G. 27/2)*

Sezâyî'nin yaşadığı devir Eski Anadolu Türkçesi'nin sonu ve klâsik Osmanlıca'nın ilk dönemlerine denk gelir. Bu sebeple Sezâyî'nin şiirlerinde Arapça ve Farsça sözcüklerin sayısı fazla değildir. Onun şiirlerinde dikkati celb eden ilk hususiyet şiirlerinin külfetten uzak, dilinin gayet sade ve konuşma diline yakın olmasıdır.

*Gözlerüm yaşın görüp şād olalı bildim raķīb
Eksik olmazmış donanması deñizden kāfirūñ (G. 10/2)*

*Sezâyî ben Hüseyniyem kamu halk
Gerek Zünnün gerekse Edhem olsun (G. 14/4)*

*Hasret-i dilberde bir gün ey Sezâyî korķaram
Nūh Tūfānı bigi eşkümler tūfānlar kopar (G. 17/8)*

Şiirlerinde Türkçe sözcüklerin fazlalığı aruz vezninde bazı kusurların ortaya çıkmasına sebep olur ancak yine de Sezâyî'nin aruz veznini başarıyla kullandığı söylenebilir.

*Fā^cilātün / Fā^cilātün / Fā^cilün
Yegdürür itüñ raķībünden baña
Her kişiye āşināsı hoş gelür (G. 27/2)*

*Fe^cilātün / Fe^cilātün / Fe^cilātün / Fe^cilün
Āsitānuñda n'ola yüz sürsem ben de senüñ
Pādişāhum eşigüñde nice bende yaraşur(G. 3/2)*

Sezâyî, şiirlerinde ekseriyetle tam ve zengin kafiye bazen de yarım kafiye kullanır. Mısra sonlarında kelime tekrarlarına bolca başvurup redifle ahengi yakalamaya çalışır:

*Haţţ-ı nev-ñizüñ ile ol leb-i ħande yaraşur
Nitekim şohbet-i mey tāze çemende yaraşur (G. 3/1)*

*Zāhid nice müşāhede-i yāra meyl ide
Ĥayvān kaçan tecelli-i dīdāra meyl ide (G. 1/1)*

*Dil zülf hevāsı ile sevdālara düşdi
Cān ışık belāsıyla ħavġālara düşdi (G. 9/1)*

Klâsik edebiyatımızın kuruluş dönemlerinden başlayarak divan şairleri tarafından sıkça kullanılan cinas sanatının güzel örneklerine Sezâyî'nin şiirlerinde de rastlamak mümkündür:

*Ĥalvetde şüfi mu^ctekif-i būriyā geçer
Gör eblehi ki cennet umar bu riyā ile (G. 22/6)*

*Noldı yâ Rab hizmet-i gülde **günâhı** bülbülüñ
Varduğunca böyle artar her **gün âhı** bülbülüñ (G. 26/1)*

*Dem-be-dem ey dil-i pür-süz gam-ı **yârilasın**
Bilmezem tîğ-i cefâyıla nice **yarılasun** (G. 28/1)*

*Âsitânuñda n'ola yüz sürsem **ben de** senüñ
Pâdişâhum eşigüñde nice **bende** yaraşur (G. 3/2)*

DİL ÖZELLİKLERİ

Eski Anadolu Türkçesi devresi, Selçuklular devri ile İstanbul'un Fethi arasındaki zamanın (XIII-XV. asırlar) edebî dilidir. XV. asrın ikinci yarısı hatta XVI. asrın ilk çeyrek kısmı Klâsik Osmanlıca'ya geçiş devresini teşkil eder. Bu intikal devresinde de Eski Anadolu Türkçesi özellikleri hâkim durumdadır. (Timurtaş, 1980: 319)

Sezâyî-i Kadîm XVI. asırda yaşadığı için şiirlerinde Eski Anadolu Türkçesi'nin dil özelliklerini görmek mümkündür. Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerine Sezâyî'den şu örnekler verilebilir:

Eski Anadolu Türkçesi'nde gerundiumların kendilerinden sonra gelen yardımcı fiillerin düşmesi yüzünden (devridüp durur → devridüpdür) çekimli fiillerin yerini tutması görülmektedir. Öğrenilen geçmiş zaman için kullanılan bu gerundiumlu şekiller Eski Anadolu Türkçesi'nden sonra Osmanlıca içinde de tek tük fakat uzun müddet kullanılmış, ancak Osmanlıca'nın sonlarında ortadan kalkmıştır. (Ergin, 2009 : 301)

*‘Ârızun kim **devridüpdür** ey Sezâyî hatt-ı bîkr
Güyyâ kim hâle deryâsı derağuş eyledi (G. 6/5)*

Eski Türkçede üçüncü şahısların **turur**, **tururlar** yardımcı fiili Batı Türkçesi'ne de geçmiş (t-d değişmesiyle) ve bildirme üçüncü şahıslarının temelini teşkil etmiştir. Üçüncü şahıslarda da ekleşme Eski Anadolu Türkçesi'nde başlamış fakat bu ekleşme Osmanlıca'nın sonlarına kadar tamamlanamamış böylece *durur*, *dururlar* fiilleri ekleşmiş şekillerinin yanında karışık olarak uzun zaman kullanılmıştır. (Ergin, 2009 : 316-317)

***Yegdürür** itüñ raķībünden baña
Her kişiye âşinâsı hōş gelür (G. 27/2)*

*Na'li semendüñ iner hayâli gözümde dōst
Mihrâb **durur** ki bulna kıble-nümâ ile (G. 23/5)*

Teklik birinci şahıs emir eki başlangıçta Eski Türkçede “-ayın, -eyin” şeklindeydi. Bu ek Batı Türkçesi'nde “-ayın, -eyin”in yanında ekin birinci şahıslardaki “m” sessizi tesiri ile “-ayım, -eyim” şekliyle kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi'nde bu iki şekil karışık olarak kullanılmış, Osmanlıca'da da bir müddet bu böyle devam etmiştir. (Ergin, 2009 : 305)

‘İzzet ü hürmete ger lāyık **olayın** dir iseñ
Hizmet-i yāra Sezâyî yanaşıgör yanaşı (G. 8/7)

Ben nice derd ile bülbül bigi zār **olmayayın**
Çünkü ey gönca-dehen gül gibi sen hārılasın (G. 28/2)

Bigi, gibi edatının hecelerinin yer değiştirilmesiyle (göçüşme/metatez) aldığı şekil olup Eski Anadolu Türkçesi’nde kullanılmıştır. (Ergin, 2009 : 371)

Māh u Mirrih nütāk oldı **bigi** kıavs-ı kızah
Gün yüziyile nigāruñ gözi üstünde kıaşı (G. 8/2)

Mihr-i hüsñüñ üzre şaldıkça sehāb-ı zülfüñi
Gözlerümden ebr-i nīsān **bigi** bārānlar kıopar (G. 17/4)

Eski Türkçenin bir kalıntısı olarak karşımıza çıkan “-gur, -gür” eki Eski Anadolu Türkçesi’nden sonra kaybolmuş, fakat *irgür* (erdirmek, ulaştırmak) fiilinde klişeleşmiş olarak bir müddet daha yaşamıştır. (Ergin, 2009 : 214)

Lutf idüp **irgür** Sezâyî o vişālūñ ‘ıydına
Ey hilāl-ebürsına kıurbānlar olduğum Memi (G. 2/5)

Sezâyî’nin şiirlerinde Eski Anadolu Türkçesi’ne has arkaik kelimeler kullanıldığı görülür. Bu kelimelere şunlar örnek verilebilir:

Dürüşmek: Çalışmak, çabalamak, mücadele etmek. (Dilçin, 1983: 75)

İrgürmek: Erdirmek, ulaştırmak. (Dilçin, 1983: 116)

Isıcak / ıssıcak: Sıcak, hararet. (Dilçin, 1983: 110)

Yilmek / yelmek: Koşmak, esmek, tırıs gitmek. (Dilçin, 1983: 246)

Assı: Fayda, menfaat. (Dilçin, 1983: 14)

Koçulmak: Kucaklanmak. (Dilçin, 1983: 142)

Komak: Bırakmak, izin vermek, alıkoymak, tesir etmek. (Dilçin, 1983: 143)

Bigi: Gibi. (Dilçin, 1983: 32)

MECMUA-İ GAZELİYAT-I KADİM

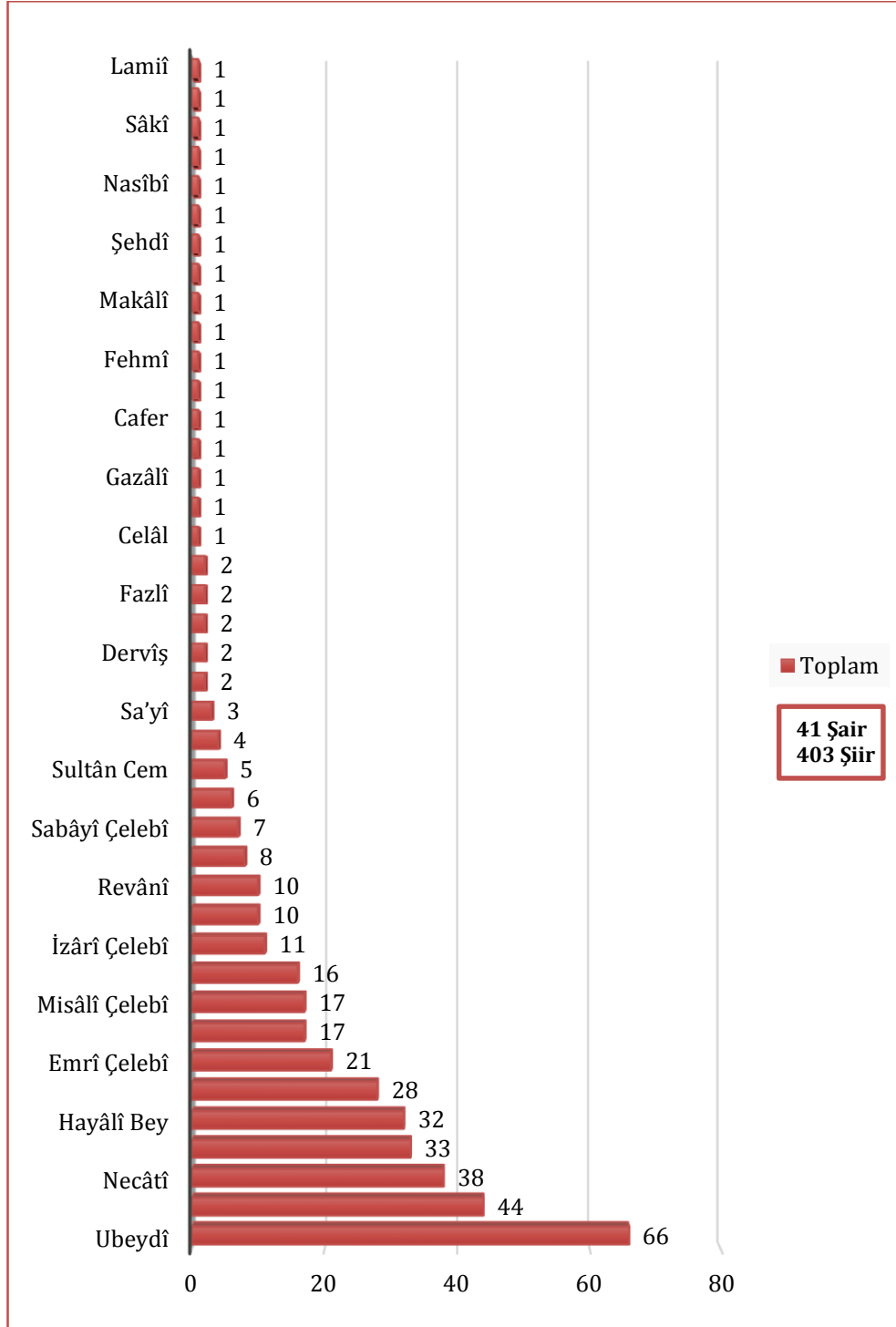
Mecmua, Ankara Millî Kütüphanesi, Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda 06 Mil Yz B 799 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Fâtih Sultân Mehmed (1451 – 1481), II. Bâyezid (1481 – 1512), Yavuz Sultân Selîm (1512 – 1520), Kânûnî Sultân Süleymân (1520 – 1566) devrinde yaşayan 41 şairin 403 gazelini ihtiva eder.

Mecmuada Latin harfleriyle tutulan notlara göre Sezâyî-i Kadîm ve Kâdirî'nin bir divanı yoktur ve bu şairlere ait gazeller sadece bu mecmuada bulunmaktadır. Ayrıca adları bilinen şairlerin buradaki gazellerinin çoğu divanlarında bulunmamaktadır. Bu sebeple Mecmua-i Gazeliyat-ı Kadim adlı bu eser klâsik Türk edebiyatı için önemli bir kıymete sahiptir.

Eser hakkındaki en tafsilatlı malumat aşağıdaki tablo ve grafikte görülebilir:

Tablo 1: Mecmua-i Gazeliyat-ı Kadim Hakkında Bilgiler

Eser Adı	Mecmua-i Gazeliyat-ı Kadim
Arşiv No	06 Mil Yz B 799, DVD Numarası: 843
Müstensih	Ali
Konu	16. asırda yaşayan Muhtelif şairlerin seçkin gazellerini ihtiva eder.
Yer / Koleksiyon	Millî Kütüphane – Ankara / Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu
Yaprak / Satır	75 / 17
Yazı Türü	Talik
Ölçü	275x195 - 170x90 mm.
Fiziksel Özellikler	Abadî kağıt türü, şiir başları kırmızı, şemseli, köşebentli, sırtı koyu kahve, bordo meşin ciltlidir.
Şairler	Sezâyî-i Kadîm, Şeyhulislâm Yahyâ, Kâdirî, Revânî, Sâkî, Derdî, Cafer, Zâtî, Ahmed-i Râst, Lamiî, Necâtî, Bahârî, Şâmî, Rûşenî, Şehdî, Dervîş, Fehmî, Sabâyî Çelebî, Nasîbî, Âhî Çelebî, Hüdâyî Çelebî, İshâk Çelebî, Sultân Cem, Rahmî, Sunî Çelebî, Fazlî, Gazâlî, Amrî, Ubeydî, Ahmed Hân-ı Geylânî, İzârî Çelebî, Makâlî, Re'yî, Celâl, Misâlî Çelebî, Sa'yî, Ulvî, Kara Murâd, Hayâlî Beg, Emrî Çelebî, Hayretî.

Grafik 1: Mecmu-a-i Gazeliyat-ı Kadim'in Muhtevası

- 5 Çünkü zülfine gönül verdik der-i ?ercân? dahîdür⁴
Ey Sezâyî ne için iki idesin bir işi

-Gazel 5-

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

- 1 Şabâ zîkr eylemiş vaşfın meger ol zülf-i pür-çînüñ
Höten'den geldügi Rüm'a büyümüş müşg-i müşgînüñ
2 Dehānuñla ruhuñ verdin işidüp iştiyākından
Olup pür-hün dil gonca şarardı beñzi nesrînüñ
3 Ezelden çünkü °uşşākuñ cefā çekmek imiş resmi
N'ola °ömrüm senüñ dāyim bize cevri olsa āyînüñ
4 Görüp mey-gün lebüñ sākî kızarmışdur hayāsından
Ya la°liñ °aksidür rengi elinde cām-ı rengînüñ
5 Gören kıddi nihāluñla nigāra zülf ü la°lüñ dir
Semendür berg-i la°l alçak yeri bu serv-i sîmînüñ
6 Yazarken dür-dişüñ nazmın görürse kevkeb ey meh-rū
Dökile üstine eşküm yerine °ıkdı pervînüñ
7 Sezâyî ol Hüsrevüñ vaşfın lebini hün-ı dilden yaz⁵
Kamu eş°ardan rengîn ola tā şîr-i şîrînüñ

-Gazel 6-

Fā°ilātün / Fā°ilātün / Fā°ilātün / Fā°ilün

- 1 Her ne cān meyḥāne-i °ışkuñda mey nüş eyledi
°Aqlın alup cām-ı la°lüñ mest-i medhüş eyledi
2 Dāḥı esrār-ı lebüñden ḥaste-dil ḥayrān iken
La°l-i meygūnuñ ḥayālî anı serḥōş eyledi
3 Cirm-i māha reşk ile °ıkd-ı Şüreyyā'yı kırup
Kūşe-i gūşındaki dürr-i bināgüş eyledi
4 Her günüm nev-rüz u °ıyd ol ḥüsn-i ḥurşîd itdi lîk
Her gicem Kıadr u Berāt ol zülf meh-pûş eyledi

⁴ Mısrada vezin aksamaktadır.

⁵ Mısrada vezin kusurludur. "Ol" ile "hüsrevüñ" kelimeleri takdim tehir yapılmalıdır.

5 °Arızuñ kim devridüpdür ey Sezâyî hıtt-ı bıkır
Güiyâ kim hâle deryâsı deragüş eyledi

-Gazel 7-

Fe°ilâtün / Fe°ilâtün / Fe°ilâtün / Fe°ülün
1 Gice tâ şubha degin gerçi ki nâlem işidür
Yâr raħm itmedügi lik raķibüñ işidür
2 Nice miķdârını bilmez ser-i kūyında raķib
Seg-i yârıla yiler şanki bu âdem kişidür
3 Şem° sensüz gice meclisde şehâ yandugına
İncinüp bir yere od oldu iñen âteşidür
4 Dili ger pür-gam iderse n'ola zülf-i siyehi
Yine ħurrem idecek anı daħı meh-veşidür
5 Dil-i bî-çâre Sezâyî nice terk ide gamı
Dem-i ħurbetde ķomaz her dem anı yoldaşidür

-Gazel 8-

Fe°ilâtün / Fe°ilâtün / Fe°ilâtün / Fe°ülün
1 Gördi çün °arz-ı cemâl eylemiş ol mâhveşi
Germ olup çarħa girer gördi ruħundan güneşi
2 Mâh u Mirrîħ nütâķ oldu bigi ķavs-ı ķuzah
Gün yüziyile nigâruñ gözi üstünde ķaşı
3 Utanur ħüsnüñi gördükçe yüzi yire düşer
Âfitâbuñ ne kadar göge irişirse başı
4 Lebi üstündeki ħâl-i siyehi ol şanemüñ
Havz-ı Kevşer'de durur şanki Bilâl-i Ĥabeşî
5 Benüm aĭladuĭıma niçün olur yâr ferruħ
Kimseye aşşı mı eyler kişinüñ gözi yaşı
6 Gözüm üstünde ħayâl-i leb-i yâküt-ı ħabîb
Beñzer ol ħâtem-i zerrîne ki la°l ola taşı
7 °İzzet ü ħürmete ger lâyıķ olayın dir iseñ
Ĥizmet-i yâra Sezâyî yanaşıĭör yanaşı

Hikmet - Hikmet - Hikmet

-Gazel 9-

Mef^cülü / Mefâ^cilü / Mefâ^cilü / Fe^cülün

- 1 Dil zülf hevâsı ile sevdâlara düşdi
Cân ıışk belâsıyla gavgâlara düşdi
- 2 Toğrusı ^caceb derd ile uğradı belâyâ
Göñli ki kimüñ ol kad-i⁶ bâlâlara düşdi
- 3 Terk itdi beni hüsni dil-ârâlar için dil
Kim böyle anı virdi ne aralara düşdi
- 4 Alnuñla ruhuñ ^caksi şehâ mihr u meh oldı
Pertevleri çün tâk-ı mu^callâlara düşdi
- 5 Ebrûlarıñı görelî zâhid hevesinden
Mihrâb-nişîn oldı temennâlara düşdi
- 6 Dil leyli şaçıñ destine kim virdi yaçasın
Mecnûna dönüp dâmen-i şahrâlara düşdi
- 7 Mest olsa Sezâyî ne ^caceb fikr-i lebüñle
Çünkü hevesi sâgar-ı şahbâlara düşdi

-Gazel 10-

Fâ^cilâtün / Fâ^cilâtün / Fâ^cilâtün / Fâ^cilün

- 1 Ey göñül oldıñ esîri çünki bir meh-peykerüñ
Kevn-i burc-ı pür-sa^câdetdür mekân-ı ahterüñ
- 2 Gözlerüm yaşın görüp şad olalı bildim raķib
Eksik olmazmış donanması deñizden kâfirüñ
- 3 Hıl^cat-i zülfüñ mu^caţtar olmağ için döstüm
Nâr-ı la^clûñde buhûr olmuş bu hâl-i ^canberüñ
- 4 Âteş-i ıışkuñda gördi cân u dil ^cüd itdügüm
Odlara yandı taħassürden derünü micmerüñ
- 5 Sâķi vü sâgarla hõş geçdi Sezâyî devrümüz
Göreyin sâķiyle devri hõş olsun sâgaruñ

⁶ Vezin için “kadd” yerine “kad” okunmuştur.

-Gazel 11-

Fâ°ilâtün / Fâ°ilâtün / Fâ°ilâtün / Fâ°ilün

- 1 Ruḥlarıñda ḥaṭṭ-ı nev-ḥîzûñ belirmiş tâzece
Sebzedür kim şaḥn-ı gülzâr içre irmiş tâzece
- 2 Şânki sînemde gönül büryâncıdur kim bağrumı
Nâr-ı ışıqla kebâb idüp pişirmiş tâzece
- 3 Der ḥam-ı zülfünde la°lün gördükünce cân u dil
Bâgbândur dâmenine gonca dermiş tâzece
- 4 Ol kadar aḳıtdıñ ey dilber gözüm yaşımı kim
Gülşeninde ḥüsnüññ reyḥân bitirmiş tâzece
- 5 Döstüm raḥm it Sezâyî'ye vefâ eyyâmıdur
Ruḥlarıñda ḥaṭṭ-ı nev-ḥîzûñ belirmiş tâzece

-Gazel 12-

Mefâ°ilün / Mefâ°ilün / Mefâ°ilün / Mefâ°ilün

- 1 Görelden Merve ḥaḳkıyçün yüzüñ ehl-i şafa kıblem
Ḳamusı işigüñ ma°büd idinmişlerdür a kıblem
- 2 Yoluñda cân virmeyen dilüñ düşsün yüzi ḥâke
Ki terk-i vâcib olunca olur secde red a kıblem
- 3 Dil ü cân ile çün itdim ḳaşuñ miḥrâbına ḳâmet
Yönüm bir yaña dönersem ki döne bir yaña kıblem
- 4 Der-i dilberde bi'llâh baña gel Ka°be'ye °arz itme
Senüñ Ḥacc ise maḳsûduñ yeter zâhid baña kıblem
- 5 Sezâyî devr-i vaşlunda müyesser ola mı ol dem
Görüp didârını yâriñ diyem hâ merḥabâ kıblem

-Gazel 13-

Fâ°ilâtün / Fâ°ilâtün / Fâ°ilâtün / Fâ°ilün

- 1 Kâkülüñ devrinde cânâ sünbül-i ter olmasun
Oda yansun nâfe-i çîn müşg-i °anber olmasun

- 4 Mihr-i hüsnüñ üzre şaldıkça şehâb-ı zülfüñi
Gözlerümden ebr-i nîsân bigi bârânlar kıpar
- 5 Nağme-i °uşşâka çün oldı nevâ-yı °andelîb
Gülşen-i küyuñda gör ne âh u efgânlar kıpar
- 6 Fitnede öykünmeye şol çeşm-i şüh-ı şeng ile
Her ne deñlü kim kıamer devrinde fettânlar kıpar
- 7 Cîm-i zülfüñle elif kıaddüñle kıaşuñ nünını
°Aşık-ı bî-dillere °arz eyleseñ cânlar kıpar
- 8 Hâsret-i dilberde bir gün ey Sezâyî kıor kıaram
Nüh Tûfâmı bigi eşkümlle tûfânlar kıpar

-Gazel 18-

- Mef°ülü / Fâ°ilätü / Mefâ°ilü / Fâ°ilün
- 1 Ol dil-rübâ ki hüsn ilinüñ pâdişâhıdır
Sultân-ı heft kışver olanlar gedâsıdır
- 2 Gülzâr-ı luţf içinde gören serv kıaddini
Her sidre kıâmetüñ diye bu müntehâsıdır
- 3 °Arz itdügi hemîşe gözüm hâk-i pâyine
Hûn-ı dilümle kıanlı yaşum mâcerâsıdır
- 4 °Işkıñla bulmışam yine ol deñlü iştiyhâr
Her kim görürse dir bu anuñ mübtelâsıdır
- 5 Dil-kıastesin Sezâyî kıoma âsitâna sen
Derd ehlinüñ çün eşigi dârü's-şifâsıdır

-Gazel 19-

- Fâ°ilätün / Fâ°ilätün / Fâ°ilätün / Fâ°ilün
- 1 Leblerüñ üstündeki şol nev-resîde hâţţ-ı ter
Güyyiâ bir tûti-i şîrîn-sühandır sebz-pür
- 2 Ol kıadar nergis gözünden mest-i medhüş oldı kim
Gözlerin açmağ için şebnem yüzine şu saçar

- 4 Gül yüzüñ medh eylesem şî^crüm maḳālâtında ben
Eylerüm her bülbül murğ-ı hõş-elhân ile baḫş¹³
- 5 °İşkuñ ile cān viren buldı ḫayāt-ı cāvidān
Derdiñ ey dilber n’ola eyleser dermān ile baḫş
- 6 Zülfüñi efsün ile çeşmüñ kim ejderhā ider
Kimdür iden siḫr ol seḫhār-ı fettān ile baḫş
- 7 Bir Ḥüseynī ḫalk için şî^criyle Ḥassān¹⁴ olmuşam
Ey Sezâyî eyler isem n’ola Selmān¹⁵ ile baḫş

-Gazel 22-

- Mef^cülü / Fā^cilātü / Mefā^cilü / Fā^cilün
- 1 Ol yār hemdem ola mı ben mübtelā ile
Hiç pādişāh mūnis olur mı gedā ile
- 2 Gitmez ḫapuñdan ey yüzi meh her gün āfitāb
Beñzer ki geldi ḫizmete yanaşdı ay ile
- 3 Ḳaşuñ boyadı göñlümi şanup Ḥoten-kemān¹⁶
Hey di şuña ki ^cālemi yaḳdı bu yāy ile
- 4 Kūyñda başladı yine essüp¹⁷ şavurmağ
Bir toz ḫopardım gibi āḫir şabā ile
- 5 Yād itdügünce söger imiş ey Sezâyî yār
^cÖmri çoḫ ola her dem añarmış du^cāyile
- 6 Ḥalvetde şūfi mu^ctekif-i būriyā geḫer
Gör eblehi ki cennet umar bu riyā ile

-Gazel 23-

- Mef^cülü / Fā^cilātü / Mefā^cilü / Fā^cilün
- 1 Zāhid ḫaçan ḫarīn ola ol dil-rubā ile
Hiç büm hemdem ola mı murğ-ı hümā ile

¹³ Mısrada vezin aksamaktadır. “Bülbül” ile “Murğ-ı” kelimeleri takdim tehir yapılmalıdır.

¹⁴ Ḥassān bin Sabit

¹⁵ Selmān-ı Fārisī

¹⁶ Vezin için “kemān-ı Ḥoten” yerine “Hoten-kemān” tercih edilmiştir.

¹⁷ Vezin için “essüp” şeklinde okunmuştur.

- 2 Cānā cemālîñ ile gören dir cebinüñi
Şānki muḳārin oldı güneş geldi ay ile
- 3 Şîrîn lebüñ ki aḡzuma söḡdükçe cān virür
Şān ʿİsidür ki mürde dirildür duʿā ile
- 4 Misk-i Ḥıṭā ki sehv idüp öykündi zülfiñe
Yüz ḳaralığın eyledi ḥāşıl ḥaṭā ile
- 5 Naʿli semendüñ iner ḥayālî gözümde dōst¹⁸
Miḥrāb durur ki bulına ḳible-nümā ile
- 6 Gördükçe āfitāb-ı cemālüñ sen ay için
El götürüp duʿālar iderüm şenā ile
- 7 Zülfi hevāsınuñ hevesi ey Sezāyi āḥ
Āvāre itdi göñlümi bād-ı şabā ile

-Gazel 24-

- Mefāʿilün / Mefāʿilün / Mefāʿilün / Mefāʿilün
- 1 Şalaldan sünbül-i zülfüñ daḥı gül-gūna ki sāye
Şanasın ebr-i raḥmetdür taḳaddüm eylemiş aya
- 2 Mücerred āl-i? münevversin ruḥ-ı pīşāñuñ tābı¹⁹
Niḡārā mihr u māḥ oldı düşüp tāḳ-ı muʿallāya
- 3 Ḥayāl-i ṭalʿatüñ cānā bu çeşm-i eşk-i bārumda
Ṭulūʿ idüp ḳamer şānki gelür burc-ı Şüreyyā'ya
- 4 Göñül bīmār-ı ʿışḳ olup eger derdüñle cān virse
Mezārı ḥāksārından alurlardı müdāvāya
- 5 Leb-i mül-rengüñüñ ʿaksi gözümde şānki ey gül-ruḥ
Şarāb-ı ergüvān ile pür olmuş cām-ı mīnāya
- 6 Eli izine yüz sürsem ʿaceb midür ki dildāruñ
Gerekdür kim ide ḥizmet kişi kendüden aʿlāya
- 7 ʿAceb mi rind-i mest olsa Sezāyi dāyimā çünkim
Lebüñ sevdāsı efkārın düşürdi cām-ı şaḥbāya

¹⁸ Mısrada vezin aksamaktadır.

¹⁹ Mısrada vezin aksamaktadır.

-Gazel 25-

Fâ^cilâtün / Fâ^cilâtün / Fâ^cilâtün / Fâ^cilün

- 1 Görmeyenler sâye şalduğın gül üzre sünbülün
^cArızuñ üzre temâşâ eylesünler kâkülün
- 2 Hüsni bazarunda dil hâlün görüp zülfüne dir
 Koma ey Hindü dökülmiş dâmenünden fülfulün
- 3 İşigünde nâle kılduğum ruhuñ devrinde bu
 Mevsim-i gülde erer eflâke âhı bülbülün
- 4 Kaldı elden? ağıza? dervâze-i meclis ider
 Düşdi ayaga lebün devrende kadri yok mülün
- 5 Ey Sezâyî dem-be-dem ol gül-^cizaruñ şevkına
 Bülbülün gavğasını dindürdi yine gulgulün

-Gazel 26-

Fâ^cilâtün / Fâ^cilâtün / Fâ^cilâtün / Fâ^cilün

- 1 N'oldı yâ Rab hizmet-i gülde günâhı bülbülün
 Varduğunca böyle artar her gün âhı bülbülün
- 2 Hârdan nice şikâyet kılmason gülzârda
 Taht-ı ^cadl üzre çıkupdur pâdişâhı bülbülün
- 3 Kible-i hüsnün görelen câmi^c-i ezhârda
 Ka^cbe-i vechün olupdur secdegâhı bülbülün
- 4 Hâk olursa gülşen içinde zebân-ı hâl ile
^cArz ider derdin güle her bir günâhı bülbülün
- 5 Vahtidür gülşende güş idüp temâşâ itmeğe
 Geh cefâsını çeke âhını gâhî bülbülün
- 6 Ruğlaruñ şevkıyla âhumdan şaşın ey gül-^cizâr
 Müstecâb olur ricâsı şubh-gâhî bülbülün
- 7 Nâleden hâlî degül bir dem Sezâyî biñ âh
 N'oldı yâ Rab hizmet-i gülde günâhı bülbülün

-Gazel 27-

Fâ'îlâtün / Fâ'îlâtün / Fâ'îlün

- 1 Gönlüme yâruñ cefâsı hõş gelür
 Ğayra gerçi kim vefâsı hõş gelür
- 2 Yegdürür itüñ raķībũnden baña
 Her kişiyeye âşinâsı hõş gelür
- 3 Gönlüm âl ile alaldan ol nigâr
 Baña hũbuñ dil-rübâsı hõş gelür
- 4 İrişelden zülf-i yâra båd-ı şubh
 Cân-ı şâmîye hevâsı hõş gelür
- 5 Bu Sezâyî'ye tavâf-ı Ka'be'den
 Âşinânuñ merhabâsı hõş gelür

-Gazel 28-

Fe'îlâtün / Fe'îlâtün / Fe'îlâtün / Fe'îlün

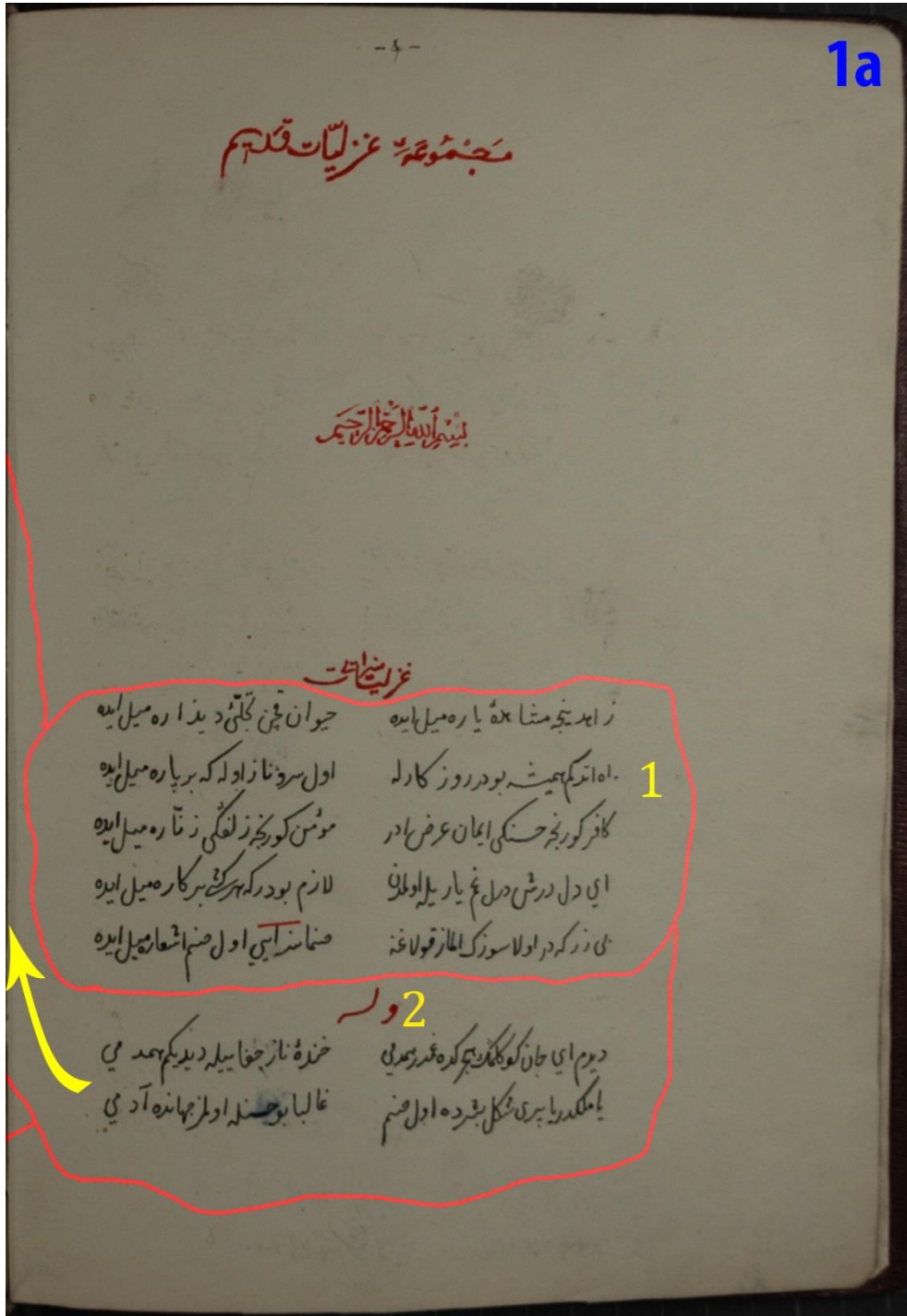
- 1 Dem-be-dem ey dil-i pür-süz gam-ı yârılasın
 Bilmezem tîğ-i cefâyıla nice yarılasın
- 2 Ben nice derd ile bülbül bigi zâr olmayayın
 Çünkü ey gönca-dehen gül gibi sen hârılasın
- 3 Ay gelür gün yüziñi görmege hasret çekerem
 Bilmezem kıanda yürürsün nice ağyârılasın
- 4 Ben gam-ı hecrüñ ile bunca belâlar çekerem
 Sen niçün erdüğüñe koşulasın şarılasın
- 5 Ey Sezâyî ne 'aceb olsa perîşân hâlũñ
 Dâyimâ çün heves-i zülf-i siyeh-kârılasın

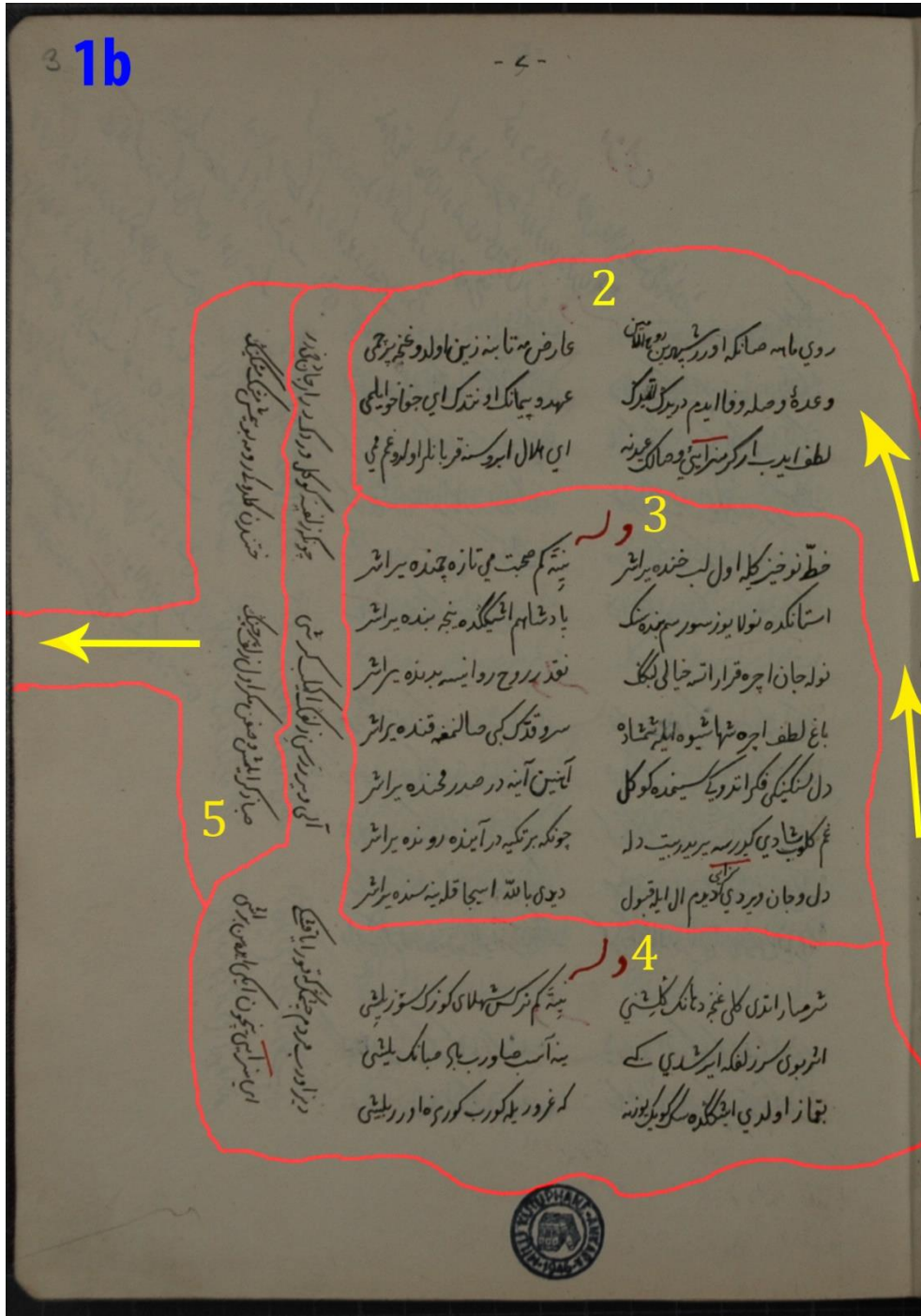
SONUÇ

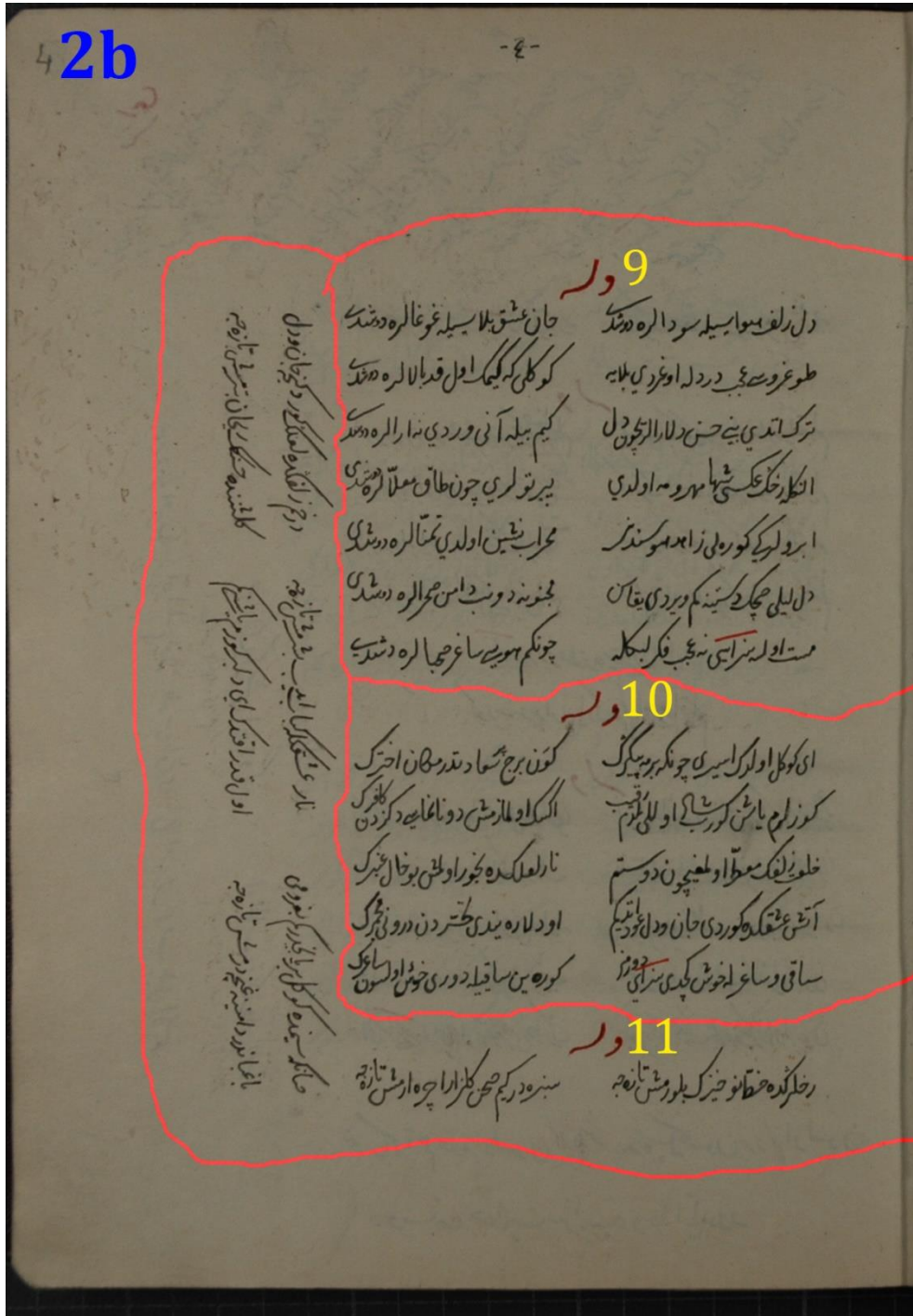
Mecmualar, klâsik Türk edebiyatı şairlerinin günyüzüne çıkmamış manzumelerini ihtiva etmeleri açısından önem arz etmektedir. Mecmualar; klâsik Türk edebiyatı tarihinin tekâmülü için -Sezâyî-i Kadîm örneğindeki gibi-tezkirelerde hakkında çok az bilgi bulunan, birkaç beyit dışında şiirleri bilinmeyen şairlerin şiirlerinin ortaya çıkarılması ve edebî şahsiyetleri hakkında bilgi sahibi olunması hasebiyle önemli bilgi kaynaklarıdır. Son dönemde mecmualarla ilgili yapılan çalışmaların artması edebiyat tarihimiz namına sevindirici gelişmelerdir.

Ankara Millî Kütüphanesi Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda 06 Mil Yz B 799 arşiv numarasıyla kayıtlı Mecmua-i Gazeliyat-ı Kadim; Fâtih Sultân Mehmed, II. Bâyezid, Yavuz Sultân Selîm, Kânûnî Sultân Süleymân devrinde yaşayan *Sezâyî-i Kadîm*, *Şeyhulislâm Yahyâ*, *Kâdirî*, *Revânî*, *Sâkî*, *Derdî*, *Cafer*, *Zâtî*, *Ahmed-i Râst*, *Lamiî*, *Necâtî*, *Bahârî*, *Şâmî*, *Rûşenî*, *Şehdî*, *Dervîş*, *Fehmî*, *Sabâyî Çelebî*, *Nasîbî*, *Âhî Çelebî*, *Hüdâyî Çelebî*, *İshâk Çelebî*, *Sultân Cem*, *Rahmî*, *Sunî Çelebî*, *Fazlî*, *Gazâlî*, *Amrî*, *Ubeydî*, *Ahmed Hân-ı Geylânî*, *İzârî Çelebî*, *Makâlî*, *Re'yî*, *Celâl*, *Misâlî Çelebî*, *Sa'yî*, *Ulvî*, *Kara Murâd*, *Hayâlî Beg*, *Emrî Çelebî*, *Hayretî*'nin 403 gazelinin ihtiva eder. Zikredilen mecmuada sadece Ubeydî adlı şairin 66 gazelinin bulunması, meşhur bazı şairlerin buradaki bazı gazellerinin divanlarında bulunmaması edebiyat tarihimiz açısından önemlidir.

Çalışmamızda kaynaklar taranarak Sezâyî-i Kadîm'in hayatıyla ilgili bilgiler verilmiştir. Gazellerinden hareketle şairin üslubu ve dil özelliklerine yer verilmiş daha sonra Mecmua-i Gazeliyat-ı Kadim tanıtılmış ve şiirlerin çeviri yazısına yer verilmiştir. Sonrasında şiirlerin mecmuadaki imajları eklenmiştir. Amacımız kaynaklarda ismi yer alan Sezâyî-i Kadîm ve Mecmua-i Gazeliyat-ı Kadim'i bilim ve edebiyat dünyasına tanıtmaktır.

53b

-7-

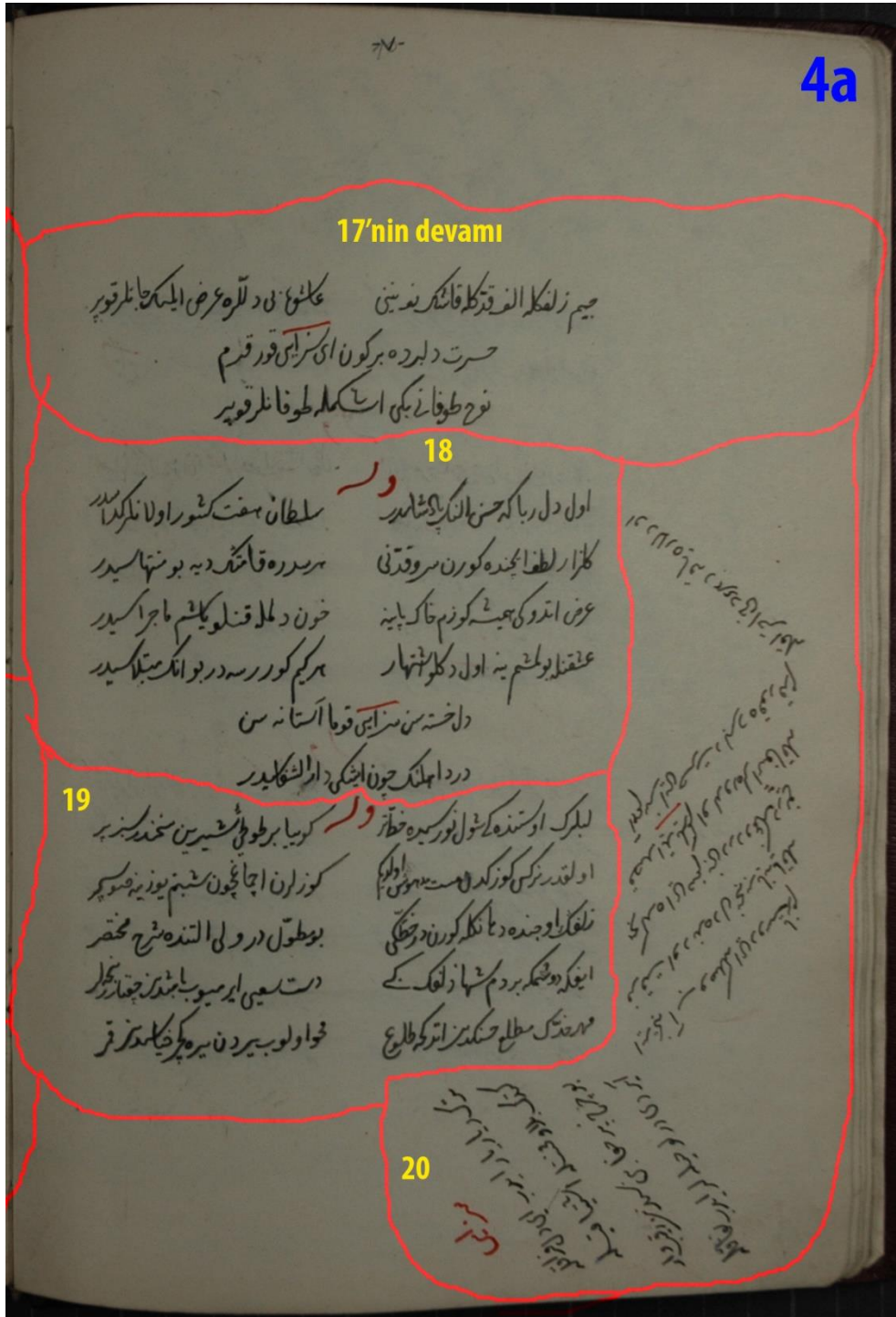
رقیب انجمنه شیطان دیدو کومه
که تزویر یله طوغر وسته هم اولسون
سزایی بن حسینم قوشلوق
کرک ذوالنون کرکه ادم اولسون

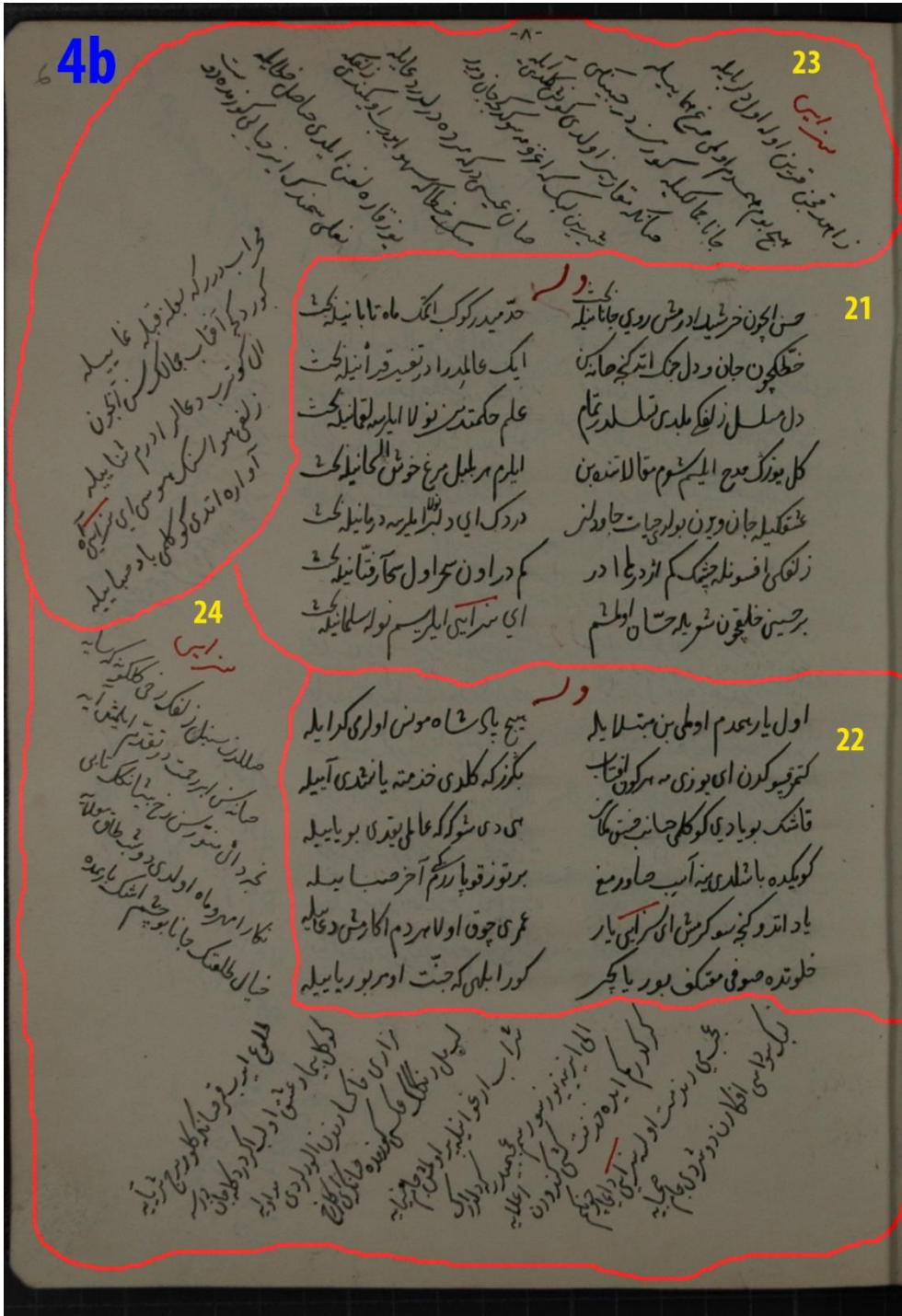
16

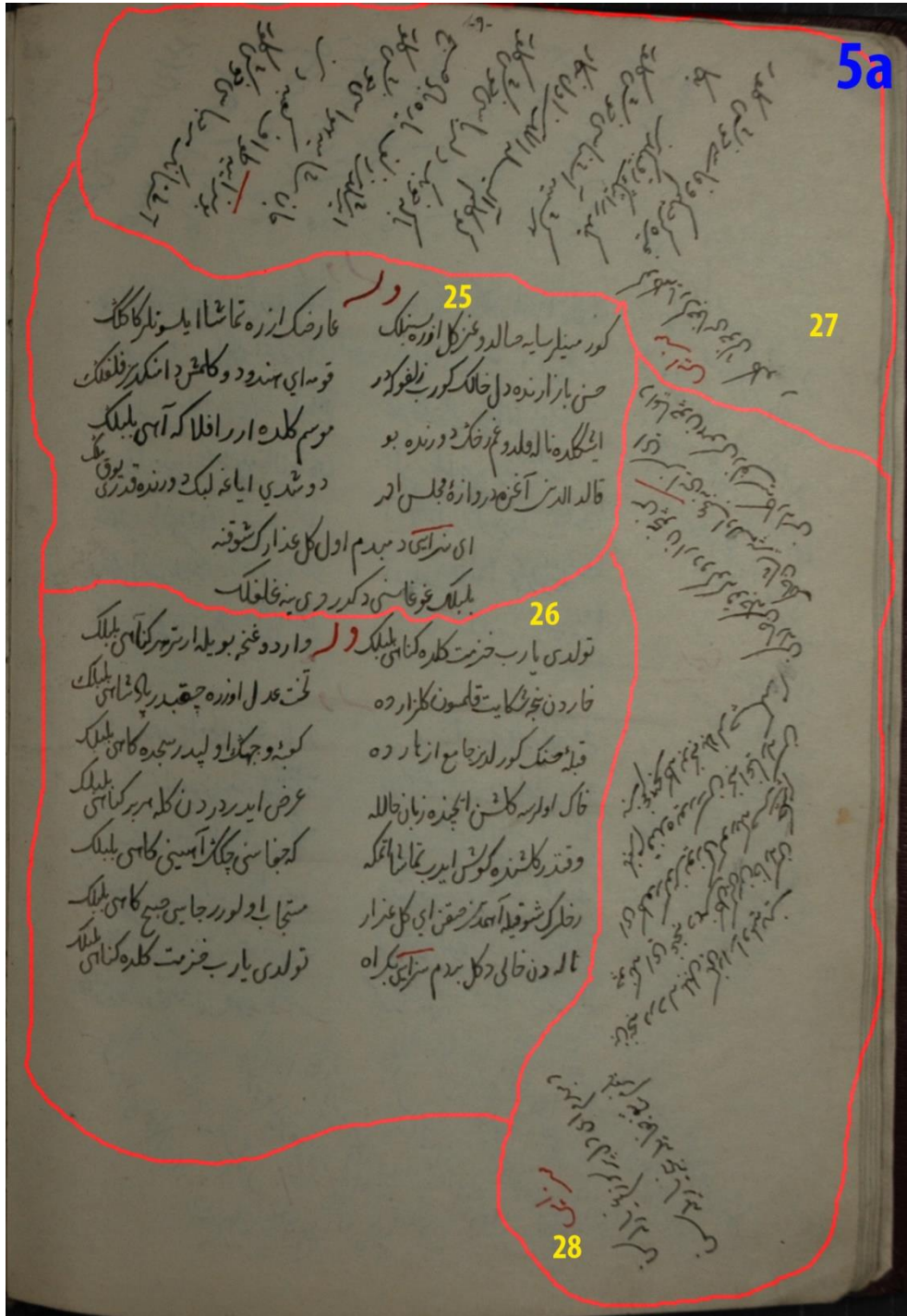
سئل ایلدک چون اشکی لطف ایستکانه کل
ای سر و تازہ یعنی لب جو سباره کل
کومنده ایلدک ای غنای جان
بر مرغ زار سنک نوله اول مرغ زاره کل
اچلمه لاف حسله ای غناییم اول
کیم شمعی دیدیم اول ضم کلغز اکل
ای دل یوزک سور سیکلداه خدمت
یازده سنده بر اولونک اعتباره کل
قصدا ایلرکه مرغ کل صید ادم دیو
جانلر دیر سزایی سکا کتکاره کل

17

کرچکم خوش نازمین محبوب جانلر قوبر
عاشق کین نرتم ایلر آنلر قوبر
جنت تانی درر کویا بلاد ادرینه
صله هر کوشیده حور و غلاملر قوبر
بیچه فردوسه تشبیه ایتم محبوب قد
سدره بیکن ناسر و خر امانلر قوبر
مهر سنک اوزره صالحه قی سحاب لیک
کوز لمدن اربنسان یکی بار انلر قوبر
نیمه مشاقه چون اولدی نوای غناییم
کلشن کویکده کورنه آه واقفانلر قوبر
فنه ده او کینه قبول چشم شوخ شکله
هرنه دکلو کیم فرد و وزه فتانلر قوبر

Kaynakça

- Ali (Müstensih), *Mecmû'a-i Gazeliyât*, Ankara Millî Kütüphanesi - Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, No: 06 Mil Yz B 799.
- Abdurrahmân Hıbrî, *Ensü'l-Müsâmirîn*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY., No: 451.
- Abdurrahmân Hıbrî. (1999), *Ensü'l-Müsâmirîn Edirne Tarihi*, (Haz.) Ratip Kazancıgil, Edirne Valiliği Yay., İstanbul.
- Ahmed Bâdî Efendi. (2014), *Riyâz-ı Belde-i Edirne 2*, (Haz.) Niyazi Adıgüzel ve Raşit Gündoğdu, Trakya Üniversitesi Yay., Edirne.
- Aynur Hatice, Çakır Müjgan, Koncu Hanife, Kuru Selim S., Özyıldırım Ali Emre. (2012), *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, Turkuaz Yay., İstanbul.
- Çeltik, Halil. (2013), *Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası*, Kurgan Edebiyat Yay., Ankara.
- Dilçin, Cem. (1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.
- Edirneli Sehî. (H. 1325), *Asâr-ı Eslâfdan Tezkire-i Sehî*, Matbaa-i Âmedî, İstanbul.
- Ergin, Muharrem. (2009), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım/Yayım/Dağıtım, İstanbul.
- Irmak, Mustafa. (2012), "Bir Belâgat Kitabı Olarak Mutavvel ve Osmanlı Medreselerinde Okunuş Biçimi Üzerine Bir Risâle", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42 (2012/1), 173-196.
- İpekten Haluk, İsen Mustafa, Toparlı Recep, Okçu Naci, Karabey Turgut. (1988), *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.
- Köprülü, Fuad. (1999), *Türk Edebiyatı Tarihi'nde Usûl - Edebiyat Araştırmaları*, TTK Yay., Ankara.
- Özuygun, Ali Rıza. (1994), *Hasan Sezâyî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Kurnaz, Cemal, Çeltik, Halil. (2011), *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*, H Yay., İstanbul.
- Parlatır, İsmail. (2012), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Timurtaş, Faruk K. (1980), *Osmanlı Türkçesi Grameri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul.

Doç. Dr. Mehmet SARI

Afyon Kocatepe Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Afton/TÜRKİYE
msari@aku.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-3566-116X

MEVLEVÎ ŞÂİRİ VE MESNEVÎ ŞÂİRİHİ SABÛHÎ AHMED DEDE

MEVLEVÎ POET AND MASNAVÎ COMMENTATOR
SABÛHÎ AHMED DEDE

DOI Number: 10.28981/hikmet.496831

ÖZ

Sabûhî Ahmed Dede, XVII. yüzyılda yaşamış Mevlevî dîvân şâiridir. Asıl adı Ahmed, mahlası Sabûhî'dir. Ataları Tokatlıdır. İlköğrenimini İstanbul'da Eyüp Camisi hatiplerinden olan babası Mehmed Efendiden alır. Konya Mevlevîhânesinde 1001 günlük çilesini tamamlayıp "Dede" olur. Burada iyi bir eğitim alır; Arapça ve Farsça da öğrenir. Şâm Mevlevîhânesi'nde ve İstanbul'daki Yenikapı Mevlevîhânesi'nde uzun yıllar şeyhlik yapan Sabûhî'de, Urfî, Samtî Dede, Ruhî-i Bağdadî ve Fuzûlî tesiri görülür. Sabûhî'nin, XVII. yüzyıl divan şâirlerinden Nefî, Nâilî ve Fehîm'e hocalık yaptığı söylenir. Şeyh Sabûhî Ahmed Dede'nin Türkçe Dîvân'ı, Sâkinâme'si ve "Kitâb-ı İhtiyârât-ı Hazret-i Sabûhî Ahmed Dede Efendi", "Hâzâ Kitâbü'l-İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî-i Şerîf", "El İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî-i Şerîf Sabûhî Ahmed Dede" gibi adlarla anılan İhtiyârât-ı Mesnevî adlı eseri vardır.

Anahtar Kelimeler: Sabûhî Ahmed Dede, Mevlevî dîvân şâiri, İhtiyârât-ı Mesnevî

ABSTRACT

Sabûhî Ahmed Dede is a Mevlevî poet who lived in 17th century. His real name is Ahmed and pet name is Sabûhî. His ancestors were from Tokat. He took his primary education from his father Mehmed Efendi who was one of the orators of Eyup Mosque in Istanbul. He became a "Dede" completing his 1001 day "suffering" in Konya Mevlevî-house. He was taught well here and learned Arabic and Farsi. On Sabûhî who was a şeyh in Damascus for a long time, Urfî, Samtî Dede, Ruhi-i Bagdadi and Fuzuli's effect can be seen. It is said that he taught some of the 17th century Divan poets such as Nefî, Naili and Fehîm. Şeyh Sabûhî Ahmed Dede has a work named İhtiyarat-ı Masnavi which is also called "Turkish Divan", "Sâkinâme", "Kitâb-ı İhtiyârât-ı Hazret-i Sabûhî Ahmed Dede Efendi", "Hâzâ Kitâbü'l-İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî Şerîf" and "El İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî-i Şerîf Sabûhî Ahmed Dede".

Keywords: Sabûhî Ahmed Dede, Mevlevî Divan poet, İhtiyârât-ı Masnavî

Giriş

İnsanlara ulaşmanın en etkili ve en kısa yolu şiiirdir. Türkçe atasözlerinin ortaya şiiir üslubuyla çıkışı, İslâmiyet'ten önceki dönemlerde din adamlarının-samanların- aynı zamanda birer ozan oluşları belki de bundandır. İslâmiyet'in kabulünden sonra yazılan Kutadgu Bilig ve Atebetü'l-Hakâyık şâirleri Yusuf Has Hâcib ve Edîb Ahmed başta olmak üzere belli bir ideale sahip olan; insanlara iki dünya saadetinin yollarını anlatmayı kendilerine ülkü edinen Ahmed Yesevî, Yunus Emre, Hacı Bektaş-i Velî gibi şâirler şiiiri araç kabul etmişler, insanlara tasannudan uzak sâde ve mânâlı şiiirlerle ulaşmışlardır. Mevlevîliğin ve Mevlevî edebiyatının temelini teşkil eden Mevlânâ'nın Türkçe şiiirleri de böyledir. Bu şiiirlerde övgü yahut yergi yoktur. Şiiir, veznin emrinde değil, vezin şiiirin hizmetindedir ve şiiir tabîidir. Kullanılan dil halkın kullandığı sade dildir. Halk tabirleri, halk söyleyişleri, atasözleri, fıkralar ve hikâyeler, dinî-tasavvufî terimler, mitolojik şahıs ve mekân adları, klişeleşmiş olan mecazlarla birlikte kullanılmış ve her biri birer hazine olan şiiirlerine inci gibi serpilmiştir (Gölpınarlı, 1983: 442).

Dîvân edebiyatının kuruluşunda ve gelişmesinde Mevlevîliğin ve Mevlevîlerin önemli bir payı vardır. Denebilir ki, şiiiri daha içli ve daha özlü hâle getirenler Mevlevî dîvân şâirleri olmuştur. "Bu edebiyatın, tasavvufla yoğrulmasında ve tasavvufun, bu edebiyatın unsurlarından biri olmasında başlıca âmil Mevlevîlerdir" (Gölpınarlı, 1983: 447). Semâî (v.1547), Şâhidi (v.1550), Cevrî (v.1654), Neşâtî (v.1674), Mezâkî (v.1676), Fasîh Ahmed Dede (v.1699), Esrâr Dede (v.1796), Şeyh Gâlib (v.1799) gibi Sabûhî Ahmed Dede de Mevlevî dîvân şâirlerindedir. Bu yazıda Sabûhî'nin hayatı, eserleri, edebî kişiliği, Mevlevîliği, şâirliği ve şâirliği üzerinde durulacaktır.

İsmi, Mahlası, Şöhreti

Mevlevî şeyhi ve Mesnevî şâirihî olan zâtın adı Ahmed, mahlası Sabûhî'dir. Türk Edebiyatı'nda ve Mevlevî Şeyhleri arasında Ahmed isimli başka zâtlar da vardır. Yenikapı Mevlevîhânesi'nde peş peşe şeyhlik makamına gelmiş yedi Ahmed Dede vardır ki, bunlar kaynaklarda "Ehâmide-i seb'a" (Yedi Ahmedler) olarak zikredilir: Kemâl Ahmed Dede (v. H. 1010/M. 1601); Doğanî (Tuganî) Ahmed Dede (v. H. 1040/M. 1630); Sabûhî Ahmed Dede (v. H. 1057/M. 1647); Câmî (Hacı) Ahmed Dede (v. H. 1082/M. 1671); Kaarî Ahmed Dede (v. H. 1090/M. 1679); Nâcî Ahmed Dede (v. H. 1120/M. 1708); Pendârî Ahmed Dede (v. H. 1123/M. 1711).

Sabûhî Ahmed Dede, Yenikapı Mevlevîhânesi'nin ve "Ehâmide-i seb'a"nın üçüncüsüdür. Sabûhî Ahmed Dede'den başka, Sabûhî mahlasını taşıyan başka şahsiyetler de vardır:

1. Asıl adı, Riyâzî'ye göre İsâ, diğer kaynaklara göre Abdullâh olan ve Abdî-i Zarîf diye tanınan Karamanlı Sabûhî (Âşık Çelebi, 1971: 99; K. Hasan Çelebi, 1978: 561; Riyâzü's-Şu'arâ, 765: vr. 57a; Tuhfe-i Nâilî, 611: s.787).

2. Asıl adı İsmâil olan bu zât, Bursa doğumlu olup Dervîş Sabûh adıyla tanınır (Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, 109, vr. 60b; İpekten vd. 1988: 401).

3. Vakıflar Genel Müdürlüğü Merkez Arşivi'ndeki 1759 numaralı defterin 253. sayfasında vakıf ilâmı ve 254-255. sayfalarında vakfiye örneğinde ismi geçen Mevlevî şeyhi Sabûhî.

Bunlardan başka Şemseddîn Sâmî'nin bahsettiğine göre İran şâirlerinden üç Sabûhî daha vardır: Birincisi, Mehmed Hüseyin adlı bir zât olup birçok mesneviyâtı vardır. İkincisi, Çağatayî olup ilim tahsilini Buhara'da tamamlamış ve hacc-ı şerîfe giderek mukaddes yerleri ziyâret etmiştir. 973 H. târihinde vefât eden bu zât, esas olarak Bedahşanlı olup Herat'ta ikâmet ettiği için "Herevî" diye de şöhret bulmuş ve Hindistan'da vefât etmiştir. Üçüncüsü hakkında Şemseddin Sâmî, bir malûmat bulamadığını kaydeder (Şemseddîn Sâmî, 1894: 2937).

Çalışmamızda üzerinde durulan Ahmed Dede, "Sabûhî" mahlasını alışını Sâkînâme'sinin bir beytinde:

Çün subh-i ezelde toldu câmım
Olsa yeridir Sabûhî nâmım

diyerek bir bakıma bunun, iradesi dışında, âdeta doğuştan geldiğini söyler gibidir.

Sabûhî'nin "Dede"liği: "Dede" kelimesi, Dîvânü Lügati't-Türk'te Oğuzca olarak kayıtlıdır ve "d" sesiyle başlayan nâdir Türkçe kelimelerden biridir. Daha sonraki dönemlerde "baba, dede, ced, ihtiyar adam" anlamlarında kullanılmıştır. Anadolu sahasında bu kelime millî efsane kahramanlarına ve din ulularına verilen bir lakap olarak da görülür. Korkut Ata hikâyelerinin Dede Korkut adıyla da anılması bundandır. (Mansuroğlu, 1997: 506).

Mevlevî tarikatında, 1001 günlük çilesini tamamladıktan sonra dervişlik pâyesini elde eden ve dergâhta kendilerine bir hücre verilen dervişlere "Dede" unvanı verilir ki, bunlar aynı zamanda şeyh namzedi kişilerdir (TDEA. 1977: 208). Sabûhî, İstanbul'dan Konya'ya giderek Mevlevî dergâhında 1001 günlük çileye soyunmuş ve çilesini tamamlayarak "Dede"lik makamına ulaşmıştır. Adının "Sabûhî Ahmed Dede" olarak yayılması bundandır.

Memleketi ve Ailesi

Sabûhî Ahmed Dede'nin memleketi hakkında kaynaklarda iki yer üzerinde durulur. Bazıları Tokatlı, bazıları İstanbullu olduğunu söylerler. Esrâr Dede, Mehmed Tahir ve Mehmed Süreyyâ, pederinin Tokatlı olduğunu, Sabûhî'nin İstanbul'da doğduğunu yazarlar (Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, 109, vr. 60; Mehmed Tahir, 1332: 282; Mehmed Süreyyâ, 1308: 214). Hüseyin Vassâf, sâdece "İstanbuludur" demekle yetinir (Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr, 2309: vr.202). Nâil Tuman ise "Tokatlı veya İstanbullu" ifâdesini

kullanır (Tuhfe-i Nâilî, 611: s.785). “Tevfik Tezkiresi” olarak da tanınan eserinde Hacı Tevfik Efendi, Sabûhî'nin Tokatlı veya Eyyüplü olduğunu kaydeder (Mecmû'atü't-Terâcim, 192: vr. 41). İsmâil Belîğ de tezkiresinde Sabûhî'yi “Mevlevî şeyhi Tokadî Ahmed Dede” diye anlatmaya başlar (İsmâil Belîğ, 1985: 259). Bütün bu bilgileri Ali Enver daha mantıkî bir şekilde birleştirir ve: “Bazıları müşârü'n-ileyhin Tokatlı bazıları da İstanbullu olduğunu beyân ediyorlar. Pederleri Tokatlı olup oradan İstanbul'a nakletmiş ve Sabûhî orada tevellüd eylemiş olmalı” (Semâhâne-i Edeb, 1309: 120) der.

Bu bilgilerden anlaşılıyor ki, Sabûhî Ahmed Dede'nin ataları Tokatlı olup buradan İstanbul'a gelip yerleşmişlerdir. Sabûhî de, bir süre Tokat'ta görev yapan İsmâil Belîğ'in “Tokadî” ifadesini kullanmasına göre büyük bir ihtimalle Tokat'ta doğmuş ve küçük yaşlarında buradan atalarıyla birlikte İstanbul'a gelmiştir. Diğer bir ihtimale göre ise, atalarının İstanbul'a yerleşmelerinden sonra İstanbul'da doğmuştur. Sabûhî'nin babası Eyüp Câmîi hatiplerinden olduğu için bu semte yerleşmişlerdir. Bazı kaynaklarda “Eyüplü” denmesi de bundan dolayıdır.

Kaynaklarda, Sabûhî'nin ailesi hakkında fazla bir malûmat yoktur. Sadece pederlerinin ulemâdan bir zât olduğu kayıtlıdır. Bu hususta Esrâr Dede “Pederleri ulemâdan olup...” (Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, 109, vr. 60), Ali Enver “...pederleri ulemâdan olduğu cihetle...” (Semâhâne-i Edeb, 1309: 120), Sâkıb Mustafa Dede “Dârü'd-devlet-i Kostantiniyye'de ahfâd-ı kibâr-ı ulemâdan olup...” (Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyyân, 1283: 76) şeklinde ortak bilgi verirler. Mehmed Ziyâ da “Büyük âlimlerden birinin torunudur” (Yenikapı Mevlevîhânesi.1329: 95) diyerek yukarıdaki bilgileri doğrulamış olur.

Yeni kaynaklarda, Tokatlı bir âlimin oğlu oluşu, İstanbul'da veya Tokat'ta doğmuş olabileceği şeklinde verilen bilgiler de yukarıda değindiğimiz birinci derecedeki kaynaklara dayanır. Bütün bunlar gösteriyor ki, Sabûhî'nin ataları ulemâdandır. Kim oldukları konusunda ise kaynaklarda fazla bilgi yoktur. Bir iki kaynakta sadece babasının adından söz edilir. Mevlevî şeyhlerinin ve diğer mevlevî büyüklerinin hayatlarından bahseden Seyyid Sahîh Ahmed Dede “...Ebâ Eyyûb-ı Ensârî Câmî-i Şerîfî¹nde hatîb Tokadî Muhammed Efendi merhûmun oğlu Sabûhî Ahmed Dede...” (Mecmû'atü't-Tevârîh-i'l-Mevleviyye, 1462, vr. 68b-73a) derken Abdullah Develioğlu da “Muhammed oğlu” dedikten sonra babasının Tokatlı olduğunu, Sabûhî'nin İstanbul'da doğduğunu kaydeder (Develioğlu, (?): 428). Bu bilgileri birleştirerek diyebiliriz ki, Sabûhî ataları itibariyle Tokatlıdır. İstanbul'da büyüdüğü ve tahsil yaptığı için de bazı müelliflerce İstanbullu ve Eyüplü olarak kabul edilmiştir. Ailesinin evveliyâtını bilenlerce Tokat kaydı konulması, aile bağlarının devamını sağlamıştır. Akla yatkın olanı Sabûhî Ahmed Dede'nin Tokat'ta doğup, çok küçük yaşlarında ailesiyle birlikte İstanbul'a gelmiş olabileceğidir. Sabûhî'nin doğum yeri hakkında daha net bilgiler veren kaynaklarda, onun doğum târihi hususunda bir bilgi bulunmamaktadır. TDV İslâm Ansiklopedisi'ndeki “Sabûhî” maddesinde, H. 992/M.1584'te Tokat'ta doğduğu, küçük yaşlarda ailesiyle birlikte İstanbul'a gittiği, “ilk tahsilini ve dinî bilgilerini Eyüp Camii'nin hatibi olan babası Tokadî Mehmed Efendi”den ve

¹ Aslı Hazret-i Hâlid Camii'dir. Halk arasında “Ebâ Eyyûb Ensârî Câmî-i Şerîfî” veya “Eyüp Camii” diye anılır

babasının yakın çevresinden" aldığı şeklinde daha net bilgiler yazılıdır (Sarı, 2008: 357).

Tahsili

Kaynakların ittifakla Tokatlı bir âlimin oğlu veya torunu olduğu konusunda birleştikleri Sabûhî Ahmed Dede, hiç şüphesiz ilk tahsilini ve özellikle de dinî bilgileri, Eyüp Câmî-i Şerîfi'nin hatibi olan babasından veya babasının yakın çevresinden almıştır. Bundan sonraki tahsili hakkında kaynaklar, yine birbirine yakın bilgiler verirler. Bu bilgiler daha ziyâde Sabûhî'nin Bektaşîliği ve Mevlevîliği üzerinedir. Bu hususta Sâkıb Mustafa Dede "Kostantiniyye'de ahfâd-ı kibâr-ı ulemâdan..." (Sefîne-i Nefise-i Mevleviyyân, 1283: 76); Mehmed Süreyyâ "...Bektaşî Kâsım Dede'den ve sonra Konya'da Mevlevîhânedan feyz aldı..." (Mehmed Süreyyâ, 1308: 214) der. Uşşâkîzâde Seyyid İbrâhim Hasîb "...Tarîk-i Mevleviyye şeyhi Hamza Efendi âsitanesine intisâb etmişler idi. Nefs-i iksîr te'siriyle terbiyyet-pezîr olup..." (Uşşâkîzâde Zeyli, 6191, vr. 125) diye bahsederken, Ahmed Rıf'at "...Mesnevî şâirlerinden âbid ve müteşerri bir zât olub, Arabî ve Fârisî ve şi'r ü inşâda mahâret-i kâmile var idi..." Ahmed Rıf'at, 1300: 174) demek suretiyle Sabûhî'nin şeriat ve fıkıh konularında da geniş bilgi sahibi olduğunu ifade eder. Sabûhî'nin, Mesnevî'yi şerh edebilecek kadar kuvvetli Arapça ve Farsça bildiği başka kaynaklarda da yazılıdır. Bu konuda Seyyid Mehmed Rızâ "...Fârisî ve Türkî eş'ârı ve hûb güftârı vardır" (Rızâ Tezkiresi, 2563, vr.22a); Mustafa Mucîb "...Türkî ve Fârisî nazmı vardır..." (Mucîb Tezkiresi, 3913, vr. 23a) diye bilgi verirler. Hüseyin Vassâf da Sabûhî'nin önce Bektaşî tarikatine girdiğini, sonra Konya'ya giderek Bostan Çelebi (v. H. 1040/M. 1630)den feyizlendiğini ve orada çilesini tamamlayıp irfan sahibi olduğunu söyler (Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr, 2309, vr. 202). Esrâr Dede (Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, 109, vr. 61) ve Ali Enver de Sabûhî'nin atalarının ulemâdan olduğunu Tokat'tan İstanbul'a geldiğini, Eyüp civarında Bektaşî Kâsım Dede (Baba)ye intisap ettiğini, sonra Konya'ya giderek Mevlevî olduğunu, oradan da Şâm'a gittiğini kaydederler (Semâhâne-i Edeb, 1309: 120). Yenikapı Mevlevîhanesi adlı eserde ve İtânbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu'nda verilen bilgiler de bu yöndedir (Yenikapı Mevlevîhanesi,1329: 95; İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu,1959: 322)

Bütün bu bilgileri birleştirecek olursak, başta da belirttiğimiz gibi Sabûhî Ahmed Dede ilk tahsilini babasından, babasının yakın dostlarından, belki de kaynaklarca ulemâdan olduğu söylenen dedesinden almıştır. Bilhassa bir çocuk için gerekli olan ilk temel dinî bilgileri, zamanın din adamlarından olan babasından aldığı muhakkaktır. Babasının vazifeli bulunduğu câmî sebebiyle oturdukları semt olduğunu tahmin ettiğimiz Eyüp'te Kâsım Baba isimli bir Bektaşî dedesine intisap ederek tarîkate ilk adımını atmıştır. Bektaşî Kâsım Baba'nın Sabûhî üzerinde tesiri büyüktür. Denilebilir ki Sabûhî Ahmed Dede, manevî aşkın kadehini ilk defa bu zâtın elinden içmiştir. Sonraki yıllarda Konya'ya giderek Mevlânâ Tekkesi Şeyhi Bostan Çelebi'ye intisap etmiş ve orada çile çıkarmıştır. Bin bir günlük çileyi tamamlayarak hikmet, ahlak, edep ve irfan

sahibi olan Sabûhî, böylece Tarîkat-i Mevleviyye’de Dedelik makamına yükselmiştir.

Onun ömrünü ve tahsil hayatını dört dönemde incelemek mümkündür. Birincisi, babasından ve Bektaşî Dedesi Kâsım Baba’dan aldığı bilgi ve terbiye dönemidir. Bu dönem onun ilme ve tarîkata giriş dönemidir. İkincisi, Konya’daki Mevlevî Dergâhındaki bilgi ve tecrübesinin gelişme dönemidir. Üçüncüsü ise Şâm’da bulunduğu yıllardır ki, bu döneme de olgunluk dönemi gözüyle bakmak mümkündür. Sabûhî Ahmed Dede, Şâm Mevlevîhânesine gönderilince orada bulunan Mevlevî Şeyhi Hamza Dede’den de feyizlenmiş ve daha sonra adı geçen Mevlevîhâneye şeyh olarak görevlendirilmiştir. Bu vazifesi esnasında yazmış olduğu altı ciltlik “İhtiyârât-ı Mesnevî”si de Sabûhî’nin tahsil derecesini ve ilminin yüceliğini göstermektedir. Bu eserini tamamladıktan sonra tesirinden kurtulamayıp cezbeye düşen (Mecmû’atü’t-Tevârîhi’l- Mevleviyye, 1462, vr. 68b-73ab). Sabûhî Ahmed Dede’nin günden güne artan ve çevreye yayılan fazileti İstanbul’a kadar ulaşmıştır. İleri gelen bazı kişilerin ve dostlarının Konya’daki Çelebi Hazretleri’ne müracaatları üzerine bu defa da Sabûhî Ahmed Dede, H.1040/M.1630 târihinde İstanbul’da bulunan ve Mevlevî tarîkatinin önde gelen dergâhlarından olan Yenikapı Mevlevîhânesi’ne şeyh tayin edilmiştir (Mehmed Ziyâ, 1329:95). İşte bu dergâhta geçirdiği on sekiz yıllık ömrü onun hayatının dördüncü dönemidir. Buradaki şeyhliği sırasında ahlâkı, fazileti, yüksek tasavvuf hâl ve bilgisi ile dervişlerin ve erenlerin hürmet ve muhabbetini kazanmış, hatta diğer büyük tarîkatların fukara ve mensupları kendisine biat ederek sikke giydirmişlerdir. Bu da Onun ne kadar ârif bir önder olduğunun açık delilidir (Mehmed Ziyâ, 1329:98).

Sabûhî Ahmed Dede’nin tahsili ve ilmi hakkında kaynaklarda tafsilatlı bilgi verilmemiş olsa bile, onun Şâm Mevlevîhânesi ve İstanbul’daki Yenikapı Mevlevîhânesi gibi Mevlevîliğin iki önemli dergâhında uzun yıllar şeyhlik yapmış olması, ilminin derecesini anlamamıza kâfidir. Çünkü “Büyük Mevlevî şeyhlerinin en mühim vazifesi felsefe dolu Mesnevîyi gerçek arzu duyanlara ve âriflere anlatıp öğretmek, fikirlerini nurlandırmaktır...” (Mehmed Ziyâ, 1329:153). Sabûhî, Mesnevîyi anlatmakla kalmamış, aynı zamanda yaptığı şerhi altı cilt hâlinde yazıya geçirmiştir. Bu da O’nun rüsûh derecesindeki ilminin ispatıdır.

Kısa ve öz olarak söylemek gerekirse Sabûhî Ahmed Dede, diğer Mevlevî şeyhleri gibi “Kadın ve erkek bütün Müslümanlara ilmi aramak ve öğrenmek farzdır” emrinin mânâsındaki sırta ererek, ömrü boyunca mükemmel bir insan olmaya çalışmış; hayatı boyunca öğrenmekle kalmayıp öğrendiklerini başkalarına da zevkle öğretmiştir. Sabûhî, dinî, ahlâkî ve tasavvufî bilgisinin yanı sıra “İhtiyârât-ı Mesnevî”, Türkçe ve Farsça dîvân yazabilecek kadar edebiyat, dil ve şiir bilgisine de sahipti. Öyle ki, faydalandığımız kaynaklarda onun Nefî (v.1635), Fehîm (v.1647) ve Nâ’il-i Kadîm (v.1667) gibi şâirlerin üstadı olduğu ve kendisinden feyizlendikleri dahi yazılıdır (Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye, 109: vr. 61a; Osmanlı Müellifleri, 1332: 282; Uzunçarşılı, 1992: 523; Karatay, 1961: 148; İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu, 1959: 323).

Bütün bu açıklamalar göstermektedir ki, Sabûhî Ahmed Dede, âlim, ârif, şâir, nâsir ve mutasavvîf bir zâttır. Bir beytinde:

Ölüm havfını çekmez cismini cân eyleyen âşık
Fenâdan gam yemez tahsîl-i irfân eyleyen âşık

diyen Sabûhî bütün ömrünü “tahsîl-i irfân” etmeye ayırmış bir ilim ve Hakk âşığdır.

Bektaşîliği

Sabûhî'nin Bektaşîliği uzun süreli olmamıştır. Kaynaklarda, Eyüplü Kâsım Baba adında bir Bektaşî Dedesine bağlandığı ve onun dervişi olduğu yazılıdır. İhtimaldir ki Sabûhî'nin ailesi, babasının Eyüp Câmî-i Şerîfi'nin hatibi olması sebebiyle Eyüp'te oturmaktadır. İşte o sıralarda, aynı mahallede bulunan Kâsım Baba'yı tanımış bulunan Sabûhî onun dervişi olmuştur. Sahîh Ahmed Dede, Sabûhî'nin Kâsım Baba'ya intisap edişini şöyle anlatır: “...Ebâ Eyyûb-ı Ensârî Câmî-i Şerîfi Hatîbi Tokadî Mehmed Efendi merhûmun oğlu Sabûhî Ahmed Dede, Eyyûb Câmî-i Şerîfi civârında sâkin Tarîkat-ı Bektaşîye'den Kâsım Baba'dan münîbb ve seyr ü sülûk görüp tâç u hırka giyüp fakr ile mülebbes ve sıfât-ı dervîşân ile muttasîf olup mürşidi vefâtından sonra seyr ü seyâhat ve geşt ü güzâr ederek Sabûhî Ahmed Dede cenâbi Konya'ya gelüp Bostan Efendi cenâbından inâbet ve Ebûbekir Efendi'ye irâdet getirdiler...” (Mecmû'atü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye, 1462, vr. 68b). Sâkıb Mustafa Dede'nin (Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyyân, 1283: 76), Esrâr Dede'nin (Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, 109, vr. 60a) ve Mehmed Ziyâ'nın (Yenikapı Mevlevîhânesi, 1329: 98) verdiği bilgiler de bu doğrultudadır.

Sefîne-i Nefîse'de Sabûhî'nin vahş u tuyûr ile dostluk kurduğu, dilsizlerle oturup konuştuğu, onun bu olgunluğuna bazılarının şahit olduğu, Şâm Mevlevîhânesi'ne gittikten sonra da bu tür olayların devam ettiği yazılıdır (Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyyân, 1283: 76-77). Sabûhî Ahmed Dede'nin Türkçe Dîvânındaki:

Beni Mecnûna kıyâs eylemen ey vahş u tuyûr
Yakar âhım sizi bir gün dagılın yanımdan

beyti hem yukarıdaki bilgileri doğruluyor hem de Hacı Bektaş-ı Velî'nin hayvanlarla konuşmasını hatırlatıyor. Sabûhî:

Dilâ feryâd ü nâle eyle kim mâh-ı Muharremdir
Ciğër kan sîne sûzân dîde giryân olıcak demdir

beytiyle başlayan ve İmam Hüseyin'in şehit edilmesini anlatan mersiyesinin son beytinde de:

Sabûhî cân u dilden bende-i âl-i Peyamberdir
Bu sözde zerrece yok şüphemiz Allâh a'lemdir

sözleriyle âdetâ birinci beytine açıklık getirir.

Sabûhî Ahmed Dede'nin bir de şu beyti vardır ki, insana Bektaşî nefeslerini hatırlatır:

Ney benimle nefes birâderdir
Bağlıyız ikimiz de bir nefese

Bu beyitte Sabûhî, Bektaşî nefeslerini hatırlatırcasına “nefes” kelimesini ve Mevlevîliğinin simgesi olarak addedebileceğimiz “ney” kelimesini birlikte kullanarak adı geçen iki tarîkatı mânâda birleştirmek ister gibidir. Birleştiricilik vasfı bu kadar açık ve net bir şekilde görülen Sabûhî'nin Bektaşîliği, Mevlevîliğe hazırlık ve geçişten ibarettir. Türkçe Dîvânı'nda, yukarıda verdiğimiz beyitlerden başka Bektaşîlikle ilgili müstakil bir şiir bulunmayan Ahmed Dede, İmam Hüseyin hakkında yazdığı mersiyesinde de birleştirici bir tavır segiler. S. Nüzhet Ergun'un görüşleri de bu doğrultuda olup “XVI. Asırdan itibaren bazı Mevlevî şâirlerinde, meselâ Yusuf Sîneçâk'ın eserlerinde gördüğümüz Hurûflik remizlerine Sabûhî'nin de yalnız bir şiirinde (hat redifli gazel) tesadüf ediyoruz. Fakat bu ehemmiyetsiz benzeyişle onu Hurûfi-Bektaşî zümresinden addetmek imkânı göremiyoruz...” (Ergun, 1933: IX) der.

Aslında Sabûhî, bazı şiirlerinden ve garip hâllerinden anladığımız kadarı ile melâmî-meşreb ve rind bir şâirdir. Abdülbaki Gölpınarlı da bu konuda “...Evvelce Kâsım Dede'den Bektaşî Tarîkatına intisap etmiş olan Yenikapı şeyhi Melâmî-meşreb Sabûhî Ahmed Dede...” (Gölpınarlı, 1963: 209) der. Yine bir şiirinde “Mülk-i melâmet içre n'ola olsa tâcdâr” diyen Sabûhî gerçekten de zaman zaman Melâmîlikle başı hoş gibidir. Bu konuda Abdülbaki Gölpınarlı “...Mevlevîlikle Melâmîliğin aynı telâkkiye maruz kalışı, bu iki yolu büsbütün birbirine yaklaştırmıştır. Böylece Ulu Ârif Çelebi, Emir Âbid Çelebi, Bostan Çelebi, Celâleddin Ergun Çelebi, Dîvâne Mehmed Çelebi, Şeyh Mehmed Zencirşiken, Sabûhî Ahmed Dede gibi hâlleriyle melâmeti temsil edenler...” (Gölpınarlı, 1963: 308) der. Burada Sabûhî'nin, kendisinden feyizlendiği Bostan Çelebi ile birlikte zikredilmesi de konuya açıklık getirir.

Sabûhî Ahmed Dede, uzun yıllar şeyhlik yapmış bir Mevlevî şâiri olmakla birlikte (İslâmiyet'in birleştiricilik vasfını yaşamak ve yaşatmak istediğinden) Mevlevîliğe yakın olan diğer tarîkatlara sıcak bakmış ve o tarîkatlara mensup zâtlarla da dostluk kurmuştur. Sabûhî'de görülen bu kaynaştırma ruhu, Semâî mahlasıyla şiirler yazan Afyonkarahisar Mevlevîhanesi şeyhi ve Dîvân şâiri Sultan Mehmed Çelebi (v.1547) gibi başka rind Mevlevîlerde de görülmüş ve son zamanlara kadar sürmüştür.

Bütün bunlar göstermektedir ki, Sabûhî Ahmed Dede her ne kadar tarîkate ilk adımını Bektaşîlikte atmış, melâmî-meşreb ve rind bir şâir ise de O'nun asıl yönünü Mevlevîliği oluşturur.

Mevlevîliği, Dedeliği ve Şeyhliği

Tarîkatın âdâb ve erkânını Bektaşîlik'te öğrenmeye başlayan Sabûhî Ahmed Dede, kısa süren bu geçiş döneminden sonra Mevlevî tarîkatına girmiş ve şeyhlik makamına kadar yükselmiştir. Sabûhî'nin uzun yıllar, Mevlevîliğin merkezlerinden sayılan ve önde gelen dergâhlarından olan Şâm ve İstanbul'daki Yenikapı gibi iki önemli yerde şeyhlik yapmış olması onun, Mevlevîlikteki derecesinin yüksekliğini gösterir. Kaynaklarda bu hususta Sabûhî'nin İstanbul'dan Konya'ya giderek Mevlevî tarîkatına girdiği (Uşşakizâde Zeyli, 6191, vr. 125; Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyyân, 1283: 76), Bostan Çelebi ve Ebûbekir Efendi yanında feyizlenip yetiştiği ve irfan sahibi olduğu (Mecmû'atü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye, 1462, vr. 68b; Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr, 2309, vr. 203), Hamza Dede'nin sohbet ve hizmetinde bulunduğu (Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, 109, vr. 61b), Konya'daki 1001 günlük çilesini tamamladıktan sonra Şâm Mevlevîhânesi'ne şeyh olarak görevlendirildiği (Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, 109, vr. 61b) yazılıdır.

Sabûhî'nin Mürşidinin ölümü üzerine Konya'ya gidip Mevlevî Dergâhı'nda bulunan Bostan Çelebi'ye intisap etmesi ve orada yetişmek istemesi göstermektedir ki Bektaşîlik ile Mevlevîliğin kolayca imtizac edilecek müşterek tarafları vardır. Bazı şekiller dışında öz birdir. Bu öz, İslâm Dini'nin insana verdiği değer ve sevgidir; derin dostluk duygusu ve engin hoşgörü anlayışıdır. İşte Sabûhî Ahmed Dede, bu sebeple Konya'ya gelerek buradaki 1001 günlük çileye soyunmuş; çilesini tamamlayarak Mevlevî "Dede"si olmuştur. Konya'daki dergâhta geçirdiği zaman içinde edebiyata olan vukûfu, derin anlayış ve hoşgürüsü, Mevlânâ'ya ve Mevlevîliğe bağlılığı ve ilmi ile kendisini kabul ettiren Sabûhî Dede buradan Şâm Mevlevîhânesi'ne şeyh olarak görevlendirilmiştir. Böylece o, muhibblikten dedeliğe, dedelikten de Mevlevî şeyhliğine yükselmiştir.

Şâm Mevlevîhânesi'nde uzun yıllar şeyhlik yapan Sabûhî, her Mevlevî şeyhi gibi Mesnevî'yi okumuş ve okutmuştur. Bununla da kalmayıp, eserleri bölümünde bahsedeceğimiz 6 ciltlik İhtiyârât-ı Mesnevî'sini Şâm Mevlevîhânesi şeyhi bulunduğu yıllarda yazarak H.1026/M.1617'de tamamlamıştır. Sabûhî'ye Şâm Mevlevîhânesi'nde bulunduğu yıllarda H.1035/M.1625 'de mübarek topraklara ulaşmak ve hac farızasını ifâ etmek de nasip olur (Mecmû'atü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye, 1462, vr. 68b-72a-72b; Sarı, 2008: 357). Türkçe Dîvânının bir nüshasının sonunda "Kâbetullah'a müteveccih oldukça yolda vâki olan ebyât ve rubâ'iyâtı" (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, 3532: vr. 122b) şeklinde bir bilgi mevcuttur. Gerek bu bilgiden ve burada verilen şiirlerden, gerekse dîvânındaki diğer şiirlerden Sabûhî'nin hacca gidip geldiği anlaşılmaktadır:

"Ey pür-şude der-bezm-i ezel sâger-i tu

Ve'y nûr-i şefâ'at zede ser ez-ber-i tu

Çün gevher-i tû be hâk-i Yesrib üftâd

حکمت - Hikmet - حکمت

Cûyâ-yı güher âmedem ber der-i tu"

**

"Ey Kible-i erbâb-ı yakîn Beyt-i şerîf

Mahbûb kamer-cihre siyeh pûş-ı zarîf

Nâdân-ı siyeh-dil gözüne seng-i siyâh

Erbab-ı hakâyık gözüne nûr-ı latîf"

**

"Hicâze ‘azmedince çıkmadan daha Müzeyrîbden

Meşâm-ı câna bûy-ı Mustafâ erişti Yesrib’den

Sabûhî Ka’be-i Kûy-ı Habîbe ‘azm-i râh ettin

Revâdır el çekersen ‘aşkile cümle metâlibden"

**

"Gönlüm tutuldu kaldı ser-i kûy-ı yârda

Seyyâhı gör ki gelmedi semt-i Hicâzdan"

**

"Seyr-i reh-i cânib-i Hicâz et

Erbab-ı safâya keşf-i râz et" (Sarı, 1992: 70-72)

Sabûhî, kişiliği, şâirliği ve ilmi ile kendisini ispatlamış; çevresinin ve ileri gelenlerin dikkatini çekmiş, adı İstanbul’a kadar ulaşmıştır. İstanbul’da önde gelen Mevlevî dergâhlarından olan Yenikapı Mevlevîhânesi’nin ikinci şeyhi Toganî Ahmed Dede’nin vefâtı (H. 1040/M. 1630) üzerine, dönemin ileri gelenlerinin ısrarı ve Konya’daki Çelebiye müracaatları ile Sabûhî Ahmed Dede, Çelebi Muhammed III. Ârif Efendi (v. M. 1642) tarafından verilen meşîhatnâme ile (Mecmû’atü’t-Tevârîhi’l-Mevleviyye, 1462, vr. 78b). Şâm Mevlevîhânesi’nden Yenikapı Mevlevîhânesi’ne, dergâhın üçüncü şeyhi olarak tayin edilmiştir. Bütün kaynaklarda Sabûhî’nin Yenikapı Mevlevîhânesi’ne (H. 1040/M. 1630)da şeyh olarak geldiği ve 17-18 yıl şeyhlik makamında kalarak burada vefât ettiği ittifakla kayıtlıdır.

Bütün bu bilgiler göstermektedir ki, yaklaşık olarak 23-24 yıl Şâm Mevlevîhânesi’nde ve 17-18 yıl da Yenikapı Mevlevîhânesi’nde Mevlevî şeyhi olarak meşîhatta bulunan Sabûhî Ahmed Dede, hayatının 40 yıldan fazla kısmını bu dergâhlarda dervişlerin tarîkat usûllerini öğrenmelerine, onların ve halkın aydınlanıp yetişmesine ayırmıştır. Bu da Sabûhî’nin Mevlevîlik yolundaki derecesinin ve hizmetinin büyüklüğünü göstermektedir.

Ziyâ, 1329: 122), Mecmû'a-i Tevârîh-i Mevlevîye'de (Mecmû'atü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye, 1462, vr. 68b-75b) bilgi bulunmaktadır. Bunlara göre mezar Yenikapı Mevlevîhânesi Türbesi bahçesinde iken H.1188/M.1774'te türbenin büyütülerek yapılan tamiri sırasında içeriye alınmıştır.

Edebî Kişiliği

Sabûhî Ahmed Dede'nin yaşadığı XVII. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin siyâsî ve sosyal zorluklar neticesinde duraklamaya ve gerilemeye, XVI. yüzyıldaki ihtişamını yavaş yavaş kaybetmeye başladığı bir devirdir. Buna karşın Osmanlı Devleti XVII. yüzyılda san'at ve edebiyatta XVI. yüzyıldaki ilerlemesini devam ettirmiş ve hatta daha ileri bir seviyeye erişmiştir. Bilhassa XV. ve XVI. yüzyıllarda sağlam temelleri atılmış bulunan Dîvân Edebiyatı, XVII. yüzyılda olgunluğa erişerek yükselme devrini yaşamıştır. Böylece bu yüzyıl daha sonraki yüzyıllar için klâsik bir devir olmuştur. Bu yüzyılda genellikle beş beyit olarak görülen gazellerdeki konu, çoğu zaman yerli hayattan alınmıştır. Şâirler zengin kâfiyeye ve redife önem vermişlerdir. Bu yüzyılın özellikle ikinci yarısında görülen Sebk-i Hindî akımı, devrin hemen hemen her şâirini etkilemiştir. Sabûhî de bu şâirlerden birisi ve hatta önde gelenlerindedir.

Anadili Türkçe ve Arapça yanında, Mevlevî şeyhi olması hasebiyle Farsça'yı da çok iyi bilen ve bu dille de şiirler yazan Sabûhî'nin İhtiyârât adlı mensur eserindeki münşiyâne ifâde, nazmında pek yoktur. Şiirlerinde üçlü, dörtlü hatta beşli terkipler varsa da bunlar fazla değildir. Bu terkipler daha ziyâde müseddeslerinde olup gazelleri oldukça sade ve akıcıdır. Diyebiliriz ki Sabûhî, XVI. yüzyıl hususiyetlerini taşıyan selîs ifadeye sahip olup, tasannudan uzak ve samimî şiirler yazmıştır.

Derd-i dilber bana dermândan lezîz
Cevr-i cânân 'âşıkâ cândan leziz

diyen şâir, bilhassa XVIII. yüzyılda kendisini iyice hissettiren mahallîleşme gereği halk söyleyişlerini, deyimleri ve atasözlerini kullanmayı şiirlerinde XVII. yüzyılda da gerçekleştirmiştir. Sabûhî'nin şiirlerindeki dilinin sadeliğini gösteren bir başka hususiyet, Türkçe fiillere fazlaca yer vermiş olmasıdır. Gazellerinin büyük bir kısmı Türkçe fiil ve isimlerle rediflidir. Şâirin dîvânında Türkçe fiillere hâkimiyeti dikkat çekicidir. Meselâ bir beytinde düştü fiilini değişik mânâlarda bir arada çok güzel kullanır:

Düştü 'aşka düşeli nakd-i sirişkim gözden
Fıkr-i dünyâ mı eder lüce-i deryâya düşen

Sabûhî'de yer yer daha ziyâde halk edebiyatı şâirlerinin kullandığı ifadeler de görülür. Meselâ bir beytinde şâir, uçmak kelimesini çok güzel kullanır:

Bana dîdâr-ı yâr olsun müyesser zâhide uçmak
İki 'âlemde maksûdum benim dîdârdır elhak

Daha öncesi olmakla birlikte edebiyatımızda özellikle XVII. yüzyılın ikinci yarısında tam mânâsıyla görülen Sebki Hindî edebiyatımıza dışarıdan gelmiştir. Nefî, için “ Hind üslûbunu edebiyatımıza ilk tanıtan, örneklerini ilk defa şiirlerine en güzel şekilde sokan şâirimiz olmuştur” denilir (Ocak, 1987: 18). Yararlandığımız kaynaklarda belirtilen Sabûhî'nin Nefî'ye hocalık yaptığı doğru ise (Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, 109, vr. 61b; (Sefine-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr, 2309, vr. 202); Mehmed Ziyâ, 1329:99; Mehmed Tahir, 1332: 282; Uzunçarşılı, 1992: 524; Ayan, 1997: 160; Türk Ansiklopedisi, 1980: 503; İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu,1959: 323; Karatay, 1961: 148; Cinlioğlu, 1950:105) Nefî'nin, İran edebiyatını ve Farsça'yı iyi bilen Sabûhî Dede'den etkilenmiş olması, bu şâirin İran Edebiyatı'nı, Örfî'yi ve Sebki Hindî'yi önceleri Sabûhî'den öğrendiğini veya etkilendiğini ve kendisinden önce bu üslûba Sabûhî'nin sahip olduğunu akla getirir. Sabûhî'nin şiirleri incelendiğinde bunu görmek mümkündür.

Mevlevî şâir Sabûhî'nin şiirleri konu itibariyle rindâne, âşıkâne ve tasavvufidir. Dîvânındaki gazellerin yaklaşık dörtte üçü (85 gazelinin 60'ı) beş beyitten meydana gelir. Şâirin şiirlerinde, fazla sözden kaçındığı, az sözle çok şey anlattığı, lafz yerine mânâyâ önem verdiği, dilinin sade olduğu, edebî sanatlardan, daha ziyâde tezâd, leff ü neşr, teşbîh, telmîh sanatlarına, deyimlere, atasözlerine ve konuşma dilinin özelliklerine yer verdiği görülür. Ayrıca pek çok şiirin ma'nî-i nâzîk olması, şâirin yeni mazmunlar kullanması, reddü'l-acz san'atına yer vermesi kanaatimizce Sabûhî'deki Sebki Hindî'nin birer işaretidir ve Sabûhî dîvân şiirimizde Sebki Hindî'nin ilk temsilcilerinden biridir. Konuyla ilgili olarak şu beyitler ele alınabilir:

Ney benimle nefes birâderidir

Bağlıyız ikimiz de bir nefese

Kim okursa hayât-ı nev bulur zevk-i kelâmımdan

Meğer kim zâde-i tab'ım benim 'İsâ-yı Meryemdir

**

Gonca dehânı şevki ile cân fedâ eden

Yok nesne için eylemesin varını telef

Bir cümle ile Sabûhî'nin târîh düşürmede de mahâret sahibi olduğunu, Muhammed Çelebi (v.H.1016/M.1607), Doğanî Ahmed Dede (v.H.1040/M.1630), Bostan Çelebi (v. H.1040/M.1630) ve Ebûbekir Çelebi (v. H.1048/M.1638) gibi zâtların vefâtlarına târîh düşürdüğünü de belirtelim.

Garip Hâlleri

Kaynak eserlerin bazılarında Sabûhî Ahmed Dede'nin başından geçen bazı garip hâller de anlatılır. Şu birkaçını misâl verebiliriz: Sabûhî, Baba Ahîzâde ismindeki bir meczûba son derece hürmet duyardı. Bu yüzden zaman zaman onun kabrini ziyâret ederdi. Sabûhî bir sabah, Baba Ahîzâde'nin kabri başında:

Üştür-i ner tîg-i 'uryân mest-i bî-sabr u sükûn

Hazret-i Baba Ahîzâde şeh-i mülk-i cünûn

Tercî'hânesini ihtiva eden müseddesini okumak istedi. Gaybden gelen bir ses Sabûhî'ye "oku!" dedi. Daha sonra yine ses, "Size Şâm hânkâhını verdiler" diye bildirdi. Gerçekten de kısa bir süre sonra Sabûhî Ahmed Dede Şâm Mevlevîhânesi'ne şeyh tayin edildi (Sefîne-i Nefise-i Mevleviyyân, 1283: 77); Mehmed Ziyâ, 1329: 97).

Mevlevîliğin esasî hikmet, ahlâk, edep ve irfândır. Mevlânâ'nın da irfânı, tamamen aşk ve vecd esasına dayanırdı. Mevlevî şeyhlerinin önde gelenlerinden olan ilmiyle âmil ve insân-ı kâmil Şeyh Sabûhî Ahmed Dede, hareketlerinde teklifsiz, kalender ve içi temiz birisiydi. Çoğu zaman vecd hâli gâlip gelir, ıssız yerlere, sahralara, dağlara çıkar; günlerce şehre dönmeyip oralarda yatıp kalkardı. Yine böyle bir cezbe hâlindeyken şehir dışına, sahralara çıktı ve günlerce dergâha dönmedi. Şeyhlerinin günlerce geri dönmediğini görüp meraka düşen dervişler, şeyhlerini aramaya çıktılar. Sabûhî'yi ıssız bir yerde etrafına bir takım vahşi hayvanlar ve kuşlar toplanmış olarak buldular. Bu hâlden dervişler korktular. Dervişlerin ürkekliğini ve korkaklığını gören Sabûhî:

Beni Mecnûna kıyâs eylemen ey vahş u tuyûr
Yakar âhım sizi bir gün dağılın yanımdan

deyince, hayvanlar ve kuşlar dağılıp gittiler (Sefîne-i Nefise-i Mevleviyyân, 1283: 77); Ali Enver, 1309: 121; Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, 109, vr. 62a; Mehmed Ziyâ, 1329: 97; Cinlioğlu, 1950:105).

Sabûhî'nin Şâm Mevlevîhânesi şeyhi olduğu yıllarda, gençliği yiyip içmek, gezip tozmakla geçen, sonraları Aysî mahlasını alan bir kalender derviş kırda Sabûhî'nin önüne geçer ve çektiği hançerini Sabûhî'ye doğru uzatarak ondan kendi hâlini anlatan bir şiir söylemesini ister. Sabûhî de:

Hançer elde tîg belde bâde serde sîne çâk
Şehlevendim tarz-ı hassın âdemi eyler helâk

beytini okuyuverir. Aysî'nin sarhoşluğu gidip kendisine bu olay anlatınca gidip Sabûhî'nin elini öper, ona intisap eder ve ondan feyizlenir (Sefîne-i Nefise-i Mevleviyyân, 1283: 77; Ali Enver, 1309:121; Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, 109, vr. 62a; Mehmed Ziyâ, 1329: 97; Cinlioğlu, 1950:105).

Etkilendiği ve Etkilediği Kişiler

Bir Mevlevî şeyhi ve şâiri olan Ahmed Dede tesirinde kaldığı zâtların dostluklarını kazanırken, tesir ettiği kişilere de dost olmuştur. Onun ilk tesirinde kaldığı kişi Eyüplü Bektaşî Babası Kâsım Baba'dır. İstanbul'dan Konya'ya giden Ahmed Dede Bostan Çelebi'den ve Ebûbekir Çelebi'den feyizlenmiş, onların dostluğunu kazanmıştır. Yine Konya'daki dergâhta Mevlevî dedesi Kartal Mehmed Dede ile yakın bir dostluk kurmuştur. Sevgi ve dostluklarını kazandığı başka bir

Mevlevî büyüğü de Şâm Mevlevîhânesi şeyhi Hamza Dede'dir. Sabûhî'nin dervişleri arasında şâir Aysî (Türk Ansiklopedisi, 1980: 503) ve Muhammed diye tanınan, Türkçe şiirlerinde Meyyâl, Farsça şiirlerinde ise Şehlâ mahlasını kullanan bir zât da vardır (Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, 109, vr. 59a; Ayan, 1981: 31).

Uzun yıllar Şâm ve Yenikapı Mevlevîhânelerinde dervişlerin tarikat usûlleriyle terbiyelenmelerini yürüten Sabûhî Dede, kendisinden sonra şeylik makamına gelen bazı Mevlevî şeyhlerini de yetiştirmiştir. Bunlardan birisi, ilmiye sınıfından hoca bir zâtın oğlu olan, babası ölünce Yenikapı Mevlevîhânesine gelerek Sabûhî Dede'nin hizmetine giren, ilim ve maarifet yolunda bütün mal ve mülkünü feda eden, Sabûhî'nin vefâtı üzerine M.1648'de aynı dergâhın şeyhliğine getirilen İstanbullu Câmî (Hacı) Ahmed Dede'dir (Mehmed Ziyâ, 1329:104; (Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr, 2309, vr. 202).

Kastamonu'da Halvetî şeyhlerinden bir zâtın oğlu olan Kaarî Ahmed Dede de Sabûhî'den feyizlenenler arasındadır (Ayvansarâyî Hâfız Hüseyin, 1281: 229). Esrâr Dede, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden olan Pendârî Ahmed Dede'nin ve Sâkıb Dede (v. H.1048/M.1638)nin de Sabûhî'nin dostlarından ve etkilediklerinden olduklarını kaydeder (Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, 109, vr. 17a). Bu konuda ayrıca Sahîh Ahmed Dede Sabûhî'nin, on üç sene Bostan Efendinin hizmetinde bulunduğunu, Kartal Mehmed Dede'nin kafadarı olduğunu, Ahîzâde Derviş Mehmed'in sırlarına vâkıf bulunduğunu, tarîk-i Bektâşiyeden Kâsım Baba'dan ve Çelebi Bostan Efendi'den feyizlendiğini, Kartal Mehmed Dede'nin yakın dostu olduğunu söyler (Mecmû'atü't-Tevârîhi'l- Mevleviyye, 1462, vr. 71a, 73a).

Sabûhî'nin yakın dostlarından birisi de Aksaray Beldesinden olan ve 1001 günlük çilesini tamamladıktan sonra şeyhlik sarık ve kıyafeti ile Yenikapı Mevlevîhânesine ikinci şeyh olarak vazifelendirilen Toğanî (Doğanî) Ahmed Dede'dir (Mecmû'atü't-Tevârîhi'l- Mevleviyye, 1462, vr. 70b; Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, 109, vr. 70b; Ayvansarâyî Hâfız Hüseyin, 1281: 228; Mehmed Ziyâ, 1329:88; Uzunçarşılı, 1992: 395).

Sabûhî Türkçe şiirlerinde Rûhî-i Bağdâdî, Fuzûlî ve Yûsuf Sîneçâk'ın, Farsça şiirlerinde ise İranlı Örfî-i Şîrâzî'nin tesirindedir (Ayan, 1997: 160); Sarı: 2008: 357. Bazı kaynaklar Sabûhî'nin şiir tarzında Samtî Dede ve Rûhî-i Bağdadî'yi taklit ederek, Şûrî Dede ve ondan Sîneçâk Dede'ye ulaştığını, onları bu alanda biri birine bağladığını kaydederler (Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, 109, vr. 61a; Ayan, 1997: 160; Mehmed Ziyâ, 1329: 96). Farsça şiir yazmada da başarılı olan ve 'ıyd redifli şiiri dervişler arasında şöhret yapan Sabûhî, İran şâirlerinden Urî (v. H. 999/M. 1590)nin tesirinde kalmıştır (Türk Ansiklopedisi, 1980: 503). Yararlandığımız kaynaklarda Sabûhî'nin XVII. yüzyıl şâirlerinden Nefî, Nâilî ve Fehîm'e hocalık yaptığı ve onları etkilediği kayıtlıdır (Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, 109, vr. 61b; Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr, 2309, vr. 202; Mehmed Ziyâ, 1329:99; Mehmed Tahir, 1332: 282; Uzunçarşılı, 1992: 524; Ayan, 1997: 160; Türk Ansiklopedisi, 1980: 503; İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu,1959: 323; Karatay, 1961: 148; Cinlioğlu, 1950:105; Sarı, 2008: 357). Yine bir başka dîvân şâiri Mezâkî de Sabûhî'nin tesirinde kalanlardandır (Ayan, 1981: 31).

Bütün bunlar gösteriyor ki, Sabûhî Ahmed Dede, Mevlevîliği, ilmi, şahsiyeti ve şâirliği ile yaşadığı zamanda ve sonraları birçok kişiyi etkilemiş ve onların Mevlevîlik ve şâirlik alanında yetişmelerine önemli katkıda bulunmuştur.

Eserleri

Kaynaklarda, Şeyh Sabûhî Ahmed Dede'ye ait olarak "Farsça Dîvân", "Bülbüliyye", "Türkçe Dîvân", "Sâkînâme" ve "İhtiyârât" adında beş eserden söz edilir. Ancak bunlardan "Farsça Dîvân"ın ve "Bülbüliyye"nin kütüphanelerde bir nüshasına şimdilik ulaşılamadı. "Türkçe Dîvân"ın, "Sâkînâme"nin ve "İhtiyârât"ın yazma nüshaları mevcuttur. Sicill-i Osmânî'de "...Türkçe ve Farsça dîvânlarından başka, Münâzara-i Gül ü Mül, Münâzara-i Şeb ü Rûz, Hüsrev ü Şîrîn, Mahmûd u Eyâz, Tenbâkû-nâme ve İhtiyârât-ı Mesnevî nâmında eserleri vardır..." (Mehmed Süreyyâ, 1308: 214) deniliyorsa da bu eserlerden ilk dördü Fasîh Ahmed Dede (v.1699)nin olup burada sehven yer almış olmalıdır (Sarı, 1992: 163).

Sabûhî'nin Konya'da 1001 günlük eğitimi esnasında meydana getirdiği "Türkçe Dîvân"ının kütüphanelerde yazma nüshaları mevcuttur. Bunlardan birisi Ankara Millî Kütüphane'de Mecmû'a-i Eş'âr içinde (Yz. F.B.321/3, vr.39a-55b), birisi Millet Kütüphanesi'nde Ali Emiri, Manzum eserler kısmında (Yz. No: 249 (Mikrofilm Ankara Millî Kütüphane MFA No: 676), bir diğeri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde Mecmû'a-i Eş'âr içinde (Yz. No: 3532 (vr.98b-123b), bir başkası Topkapı Müzesi Kütüphanesi Hazine Kitaplığı'nda (Yz. No: 952) ve biri de Medine-i Münevvere'de Ârif Hikmet Bey Kütüphanesi'ndedir (Yz. No:3635). Saadettin Nüzhet Ergun'un seçmeler yaparak yayınladığı (Ergun, 1933) Sabûhî Dîvânı'nın bir doktora tez çalışmasıyla tenkitli metni oluşturulmuştur (Sarı, 1992).

Sabûhî'nin, ikinci eseri "Sâkînâme"dir. Şâirin Türkçe Dîvân nüshalarının dördünde yer alan Sâkînâmenin başka yazma nüshaları da mevcuttur (Mecmû'atü'r-Risâil, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Yz. No: 4097; Ankara Millî Kütüphane MFA (A) 3805/7 Yk. 281; Mecmû'a, İstanbul Nuruosmaniye Kütüphanesi Yz. No: 4959, Yk. 593; Mecmû'a, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Yz. No: H.1074, Yk.129). Mesnevî nazım şekliyle yazılan eser, 113 beyitlik tasavvufî bir Sâkînâme olup, 7 nüsha karşılaştırılarak oluşturulan metni Latin harfleriyle yayımlanmıştır (Sarı: 1994).

Sabûhî'nin üçüncü eseri "İhtiyârât-ı Mesnevî"dir. Mevlevîliğin temel eseri Mesnevî üzerinde çok durulmuş; Surûrî (v.1560), Sûdî (v.1594), Şem'î (v.1530), Ankaravî İsmâil Dede (v.1631), Sarı Abdullâh (v.1660), İsmâil Hakkı (v.1725), Âbidin Paşa (v.1907), A. Avni Konuk (v.1938), Tahir Olgun (v.19519) tarafından şerh, Nahîfî Süleyman (v.1738), Hayri Bey (v.1890), Yenişehirli Avni (v.1892), Şâkir Mehmed (v.1836), Abdülbaki Gölpınarlı (v.1982) tarafından terceme ve Yûsuf Sîneçâk (v.1546) (Cezîre-i Mesnevî'si), Şâhidî (v.1550) (Gülşen-i Tevhîd), Câmî (v. 1492), Hüseyin Vâiz (v. 1504), Cevrî (v. 1655), Şeyh Abdullatîf (v. 1688) tarafından seçme çalışmaları yapılmıştır.

Bu çalışmalardan birisi de Sabûhî Ahmed Dede'nin "İhtiyârât"ıdır. Kaynaklarda "İhtiyârât" (Vefeyât-ı Ayvansarâyî, 1375, vr. 48b; Mecmû'atü't-Terâcim, 192: vr.41b; Mecelletü'n-Nisâb, 628, vr. 291; Mehmed Ziyâ, 1329:96; Önder, 1974: 174.); "İhtiyârât-ı Sabûhî" (Mecmû'atü't-Tevârîhi'l- Mevleviyye, 1462, vr. 68b-73b); "İhtiyârât-ı Mesnevî" (Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr, 2309, vr. 202); Ali Enver, 1309:120; Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, 109, vr. 61b; Gölpınarlı, 1971:143-144; İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu,1959: 323; Ayan, 1997: 160; Türk Ansiklopedisi, 1980: 503; Cinlioğlu, 1950:105) gibi kısa adlarla geçen eserin tam adı yazma nüshalarda "Kitâb-ı İhtiyârât-ı Hazret-i Sabûhî Ahmed Dede Efendi" (İhtiyârât-ı Sabûhî, Süleymaniye (Pertev Paşa) Kütüphanesi, Yz. No:228), "Hâzâ Kitâbü'l-İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî-i Şerîf " (İhtiyârât-ı Sabûhî, Süleymaniye (Es'ad Efendi) Kütüphanesi, Yz. No:1310.), "El İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî-i Şerîf Sabûhî Ahmed Dede" (İhtiyârât-ı Sabûhî, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Yz. No:1495) şeklinde yazılmıştır.

"İhtiyârât-ı Sabûhî"nin Ankara (Ankara İl Halk Kütüphanesi, Yz. No:440 (baştan noksan), İstanbul (Süleymaniye, (Pertev Paşa) Ktb. Yz. No:228 (Ankara Millî Ktb. MFA (A) 4386); Süleymaniye, (Hasan Hüsnü Paşa) Ktb. Yz. No:606, I.cilt; Süleymaniye, (Esad Efendi) Ktb. Yz. No:1310 (Ankara Millî Ktb. MFA (A) 1961), I.cilt; İstanbul Ü. Ktb. Yz. No:1495) ve Konya (Mevlânâ Müzesi Ktb. Yz. No:2084, I.ve II. ciltler; Yz. No:2085, I.ve II. ciltler; Yz. No:2086, III. ve IV. ciltler) kütüphanelerinde yazma nüshaları vardır. Bu nüshalarda eserin meydana getirilişyle ilgili olarak, önce meşhur olan beyitlerin seçilip şerh edildiği ve adına "İhtiyârât-ı Sabûhî" dendiği kayıtlıdır (Sarı, 1992: 180-187).

Sabûhî bu Türkçe eserini Şâm'da bulunduğu yıllarda, kendisi gibi Şâm Dergâhı şeyhliğinde bulunmuş İlmî Dede (v. H.1020/M.1612) Hazretlerinin Şerh-i Cezîre-i Mevleviyye adlı eserine nazire olarak yazmıştır (Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, 109, vr. 62a; Mehmed Ziyâ, 1329: 96; Ayan, 1997: 160). Mevlânâ'nın 6 cilt olan Mesnevîsinin her bir cildinden seçilen beyitlerin Türkçe şerh edilerek yine 6 cilt oluşturulan eserin adına İhtiyârât-ı Sabûhî ismi verilmiş ve eser on iki senede H.1026/M.1617'de tamamlanmıştır. Kaynaklarda ittifakla, Sabûhî'nin, eserini tamamladıktan sonra cezbeye düştüğü kaydedilir (Mecmû'atü't-Tevârîhi'l- Mevleviyye, 1462, vr. 68b-68b-73b; Önder, 1974: 175). Kaynaklarda 6 cilt olduğu belirtilen eserle ilgili olarak Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu'nda, bir nüshasının Yenikapı Mevlevîhanesi'nde olduğunu Bursalı Mehmed Tahir'in haber verdiği, ancak bu nüshanın 1906'da çıkan yangında yandığı yazılıdır (İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu,1959: 323). "İhtiyârât-ı Sabûhî"nin bir bölümü üzerine Yüksek Lisans tezi yapılmıştır (Algül, 2007)

Sonuç

"Yaratana tanımak ve tanıtmak" temel felsefesinden hareketle insanlara sevgiyi, saygıyı ve hoşgörüyü anlatmayı prensip edinen Mevlevîlik, pek çok sanatkârın ve dolayısıyla şâirin yetiştiği bir mektep olmuştur. Bu mektepte yetişen, 40 yıla yakın bir zaman içinde şeyhlik yaptığı makamdan insanlara

- İpekten Haluk, İsen Mustafa, Toparlı Recep, Okçu Naci, Karabey, Turgut. (1988), *Tezkirelere Göre Dîvân Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları, Ankara.
- İsmâil Belîğ, hzl. Abdulkerim Abdulkadiroğlu. (1985), *Nuhbetü'l-Âsâr li Zeyl-i Zübdetiül-Eş'âr*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- (1959), *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu*, C. 2, İstanbul.
- Kınalızade Hasan Çelebi, hzl. Kutluk İbrahim. (1978), *Tezkiretü's-Şuarâ*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- Karaman, Gülcan. (?), *Karaman Mevlevîhanesi, Mevlevîlik ve Karamanlı Mevlevî Velîleri*, D. Ali (?), s.38, s.51.
- Karatay, F. Edhem. (1961), *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, C. 2, İstanbul.
- (K.).(1977), "Dede", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 2, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Mansuroğlu, Mecdud. (1997), "Dede". *İslam Ansiklopedisi*, C. 3, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir.
- Mecmû'a*, İstanbul Nuruosmaniye Kütüphanesi, Yz. No: 4959, Yk. 593.
- Mecmû'a*, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Yz. No: H.1074, Yk.129.
- Mecmû'a-i Eş'ar*, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi İhtisas Kütüphanesi, No: 6637.
- Mecmû'atü'r-Risâil*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Yz. No:4097(Ankara Millî Kütüphane MFA (A) 3805/7 Yk. 281).
- Mehmed Süreyyâ. (1308), "Sabûhî". *Sicill-i Osmânî (Tezkire-i Meşahir-i Osmânî)*, C. I, Matbaa-i Âmire, İstanbul.
- Mehmed Tâhir. (1332), *Osmanlı Müellifleri*, C. 2, İstanbul.
- Mehmed Ziyâ, (1329), *Yenikapı Mevlevîhânesi*, İstanbul.
- Mustafa Mucîb, *Mucîb Tezkiresi*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, No: 3913.
- Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Nesebi Ve'l-Künâ Ve'l-Elkab*, Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi, No: 628.
- Ocak, F. Tulga. (1987), *Nefî ve Eski Türk Edebiyatımızdaki Yeri, Ölümünün Üç yüz ellinci Yılında Nefî*, Ankara.
- Önder, Mehmed. vd. (1974), *Mevlânâ Bibliyografyası*, Ankara.
- Özkırımlı, Atilla. (1984), *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.4, Ankara.
- Sâkıp Mustafa Dede. (1283), *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyyân*, C. 2, Matbaa-i Vehbiyye, Mısır.
- Sarı, Mehmet Sarı. (1992) , *Sabûhî Şeyh Ahmed Dede Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Dîvânının Tenkitli Metni*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Sarı, Mehmet Sarı. (1994), "Sabûhî'nin Türkçe Sâkınâmesi", *Nihal Atsız ve Nejdî Sançar Armağanı*, Afyon.
- Sarı, Mehmet Sarı. (2008), "Sabûhî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul.
- Seyrek-zâde Mehmed Âsım, *Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr*, Millet Kütüphanesi Emiri-Manzum, No:1326.
- Seyyid Mehmed Rızâ, *Rızâ Tezkiresi*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, No: 2563.

- Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mecmû'atü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye*, Süleymaniyye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü, No:1462 (Mevlânâ Müzesi İhtisas Kütüphanesi, No: 5446)
- Şemseddîn Sâmî. (1894), "Sabûhî". *Kâmusu'l-A'lâm*, C.4, İstanbul.
- Tayşi, Mehmed Seyhan. hzl. (1980), *Zâkir Şükri Efendi-Die Istanbuler Dervisch-Konvente Und ihre Schiche (Mecmû'a-i Tekâyâ)*, Klaus Schwarz Verlag Freiburg im Breisgau.
- Tuman, Nâil, *Tuhfe-i Nâilî*, Millî Kütüphane, Yz. No: 611.
- Türk Ansiklopedisi*, Ankara, 1980, C. 28.
- Uşşakizâde Seyyid İbrahim Hasib, *Uşşakizâde Zeyli*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, No: 6191(Milet Kütüphanesi, 06 1978 A 405).
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. (1982), *Osmanlı Târîhi*, C. 3, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara.

Dr. Arif Edip AKSOY

Bozok Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Yozgat/TÜRKİYE
arifedipaksoy@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-0939-4785

**ON YEDİ SENEYE SİĞDIRILAN BİR ÖMÜR
ETRAFINDAKİ ŞİİRLER: SÂKIB-ZÂDE
MEHMED MUHLİS DEDE'NİN ŞİİRLERİ VE
ONUN İÇİN YAZILANLAR**

POEMS AROUND LIFE THAT FITS IN SEVENTEEN
YEARS: SAKIB-ZÂDE MEHMED MUHLİS DEDE'S
POEMS AND WRITTEN ABOUT HIM

DOI Number: 10.28981/hikmet.500628

ÖZ

Türk Edebiyatının temâyüz ettiği mekânlardan biri olan Mevlevîhaneler, başlangıçtan tekke ve zâviyelerin seddine kadar geçen yaklaşık altı yüz elli yıllık dönemde bir kültür merkezi olarak hizmet verdiler. Kütahya Mevlevîhanesi doksan civârındaki Mevlevîhane içerisinde ehemmiyet açısından ilk üç Mevlevîhaneden biri olmuştur. 1690 yılında bu Mevlevî Âsitânesine Şeyh olan İzmirli Mustafa Sâkib Dede Kütahya'da yaklaşık 240 yıl sürecek olan Sâkib-zâdeler silsilesini başlatmıştır. Mehmed Muhlis Dede, Sâkib Dede'nin 17 yaşında vefat eden büyük oğludur. Kaynaklarda Mecmû'a-i Eş'âr sahibi olarak zikredilen Mehmed Muhlis Dede'nin hayatı, edebî kişiliği, şiirleri ve onun için yazılan şiirleri ortaya koymak bu çalışmanın temel amacıdır.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Muhlis Dede, Mustafa Sâkib Dede, Ahmed Hâlis Dede, Mevlânâ, Kütahya Mevlevîhanesi.

ABSTRACT

The Mevlevi Houses, one of the theme spaces of the Turkish Literature, served as a cultural center in a period of six hundred and fifty years from the beginning to the establishment of dervish lodge and small dervish lodge. Mevlevihane of Kütahya was one of the first three ,among around 90, Mevlevi schools in terms of importance. In 1690, Mustafa Sâkib Dede of İzmir, who was a Sheikh of this Mevlevi List, initiated the Sâkib series which will last approximately 240 years in Kütahya. Mehmed Muhlis Dede was the great son of Sâkib Dede, who was died 17 years old. The main purpose of this study is to reveal the life, literary personality, poems of Mehmed Muhlis Dede and the poems written for him.

Keywords: Mehmed Muhlis Dede, Mustafa Sâkib Dede, Ahmed Hâlis Dede, Mevlânâ, Kütahya Mevlevî House.

Giriş

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (öl. 1273), eserlerini Türkçe vermediği hâlde Türk edebiyatında kendinden sonraki asırları derinden etkileyen bir mutasavvıftır. Mevlevî tarikatına intisap eden şair ve edipler onun özellikle *Mesnevî*'si ve *Dîvân-ı Kebîr*'inden çokça istifade ederek bu eserlerden iktibaslar yapmışlar ve bunların şerhlerini yazmışlardır.

Mevlevîliğin kurumsal kimliğini ifade eden Mevlevîhaneler, asırlar boyunca bir kültür merkezi ve güzel sanatlar enstitüsü mahiyetinde hizmetler vermişlerdir. İçerisinde Mevlevî çilesi çıkarılan Mevlevîhanelere *âsitâne/hânkâh*, bunlardan daha küçük olanlara ise *zâviye* ismi verilmekteydi. Bu hânkâhların merkezi Konya Mevlevî Dergâhı'dır. Konya'dan sonra sırasıyla Afyonkarahisar ve Kütahya Mevlevî Hânkâhları en önemli iki Mevlevî merkezi olmuştur. Bu iki şehrin Konya'ya komşu vilayetler olması buralarda Mevlevî kültürünün gelişmesinde önemli etkiye sahiptir.

Sultan Veled'in (öl. 1312) kızı Mutahhara Hatun'u Germiyan Bey'i Süleyman Şah ile evlendirmesi, Mevlevîler ile Germiyanlılar arasındaki manevî bağı tesis etmiştir. Mutahhara Hatun'un oğlu Celâleddîn Argun Çelebi (öl. 1373), daha sonra kendi ismi ile anılacak olan Kütahya Arguniyye Mevlevî Âsitânesi'nin kurucusudur. Celâleddîn Argun Çelebi'den sonra Oğlu Burhâneddîn İlyas Çelebi, Zeynüddîn Çelebi, İbrâhîm Dede, Mehmed Dede (Ulûfecizâde), Kütahya Mevlevî Âsitânesine şeyh olmuşlardır. 1060/1650 yılından 1102/1690 yılına kadar Mevlevîhane'yi iki kadın, Küçük Ârif Çelebi'nin Kızı Mesnevîhân Kâmile Hanım ile Hüseyin Çelebi'nin Kızı Hâce Fâtıma Hanım idare etmişlerdir (Doğan, 2006: 65).

Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân müellifi Mustafa Sâkîb Dede, 1102/1690 senesinde, kethüdası Suci Dede ile geldikleri Argun Çelebi Mevlevîhânesi'ne Hâce Fâtıma Hanım'ın Konya Mevlânâ Dergâhı'ndan ricasıyla II. Hacı Bostan Çelebi tarafından şeyh tayin edilmiştir. Sâkîb Dede'nin bu Mevlevîhâne'ye şeyh olmasıyla Kütahya'da yaklaşık iki yüz kırk yıl sürecek olan Sâkîb Dede-zâdeler silsilesi başlamıştır. Mehmed Muhlis Dede, Sâkîb Dede'nin kendi yerine halife olarak düşündüğü büyük oğludur (Aksoy, 2018: 104-112).

Mehmed Muhlis Dede'nin Hayatı ve Eğitimi

1107/1695 yılında Kütahya'da doğan Mehmed Muhlis Dede'nin annesi Havvâ Hanım, Hâce Fâtıma Hanım'ın yanında yetişmiştir. Mustafa Sâkîb Dede ile evlendiklerinde 12 yaşındadır. Muhlis'in babası Kütahya Arguniyye Mevlevîhanesi şeyhi Mustafa Sâkîb Dede'dir. Mustafa Sâkîb Dede'nin soyu İzmir'e, İzmir'den Endülüs'e dayanmaktadır. Muhlis, Mustafa Sâkîb Dede'nin 14 çocuğundan ikincisidir (Aksoy, 2018: 81-87). Eğitimi babası Mustafa Sâkîb Dede'den almış, Arapça ve Farsça öğrenmiştir. 1124/1712 senesinde 17 yaşındayken ansızın vefatı bütün ailesini ve sevenlerini yasa boğmuştur. Kardeşi Ahmed Hâlis Dede, *Tufeylû Menâkıbi'l-Kibâri'l-Mevlevî Fî-Menkabeti Hazreti's-Şeyhi's-Sâkîbi'l-Ma'nevî* de ağabeyi Mehmed Muhlis Dede'den:

“Sâniyen Şeyh Mehmed Muhlis nâm kadem-nihâde-i erkân-ı çâr ‘unşur olup on yedi yaşına kadar bâliğ olmuştur. Ve keyfiyyet-i neş’eti âyetün mine'l-âyeti'llâh olup müddet-i yesîrde ‘ulûm-ı şettâyı tahşil ve şîrde fâ’izü'l-akrân olup kurb-ı rihletlerin bir gazelde de imâ itmeleriyle ol gazel-i ra’nâ sebt-i cerîde-i zikri kılınmıştır ki ne

âteşin-reftâr olduğu müte’emmilîne bedîdâr ola. *Ġazel-i Ĥazret-i Şeyĥ Mehmed Muĥliş el-Mevlevî meşreben ve’l-Celâlî neseben.* (Aksoy, 2018: 272-273)

Biri daĥı aĥ-i e’azz u efĥam u ekrem merhûm ve maġfûrunleh eş-Şeyĥ Mehmedü'l-Muĥlişü'l-Mevlevî neseben ve meşrebendür ki on yedi yaşına varınca ‘ulûm-ı ‘akliyye vü nakliyyeyi itmâm ve şi’r ü inşâda – *el-kaĥratü tedüllü ‘ale-’l-baĥr’-mışdâķınca* bir iki yâd-gârları îradî ile mâ-’adâyı ta’dâda keff-i kalem olunmuşdur. (Aksoy, 2018: 374)

Şâniyen Şeyĥ Mehmed Muĥliş Ĥazretleri zühür itmiş. Anlar daĥı sinn-i tâze cevânide ‘âķıbet-i kârı mülâĥaza buyurup taĥra-zen-i a’lâ-yı ‘illiyyîn olmuşlardır. Evşâfı bâlâda zıkr olunmuşdur.”

ifadeleriyle bahsetmektedir. (Aksoy, 2018: 380)

Kendisinden bahseden tezkireler Mehmed Muhlis Dede’nin 17 yaşında genç bir şairken 1124/1712 tarihinde vebadan vefat ettiğini, *Mecmû’a-i Eş’âr’ı* bulunduğunu, kendinin ölüm yılını daha önceden kerametle bilerek vefatına dair bir tarih manzumesi yazdığını söyleyerek *Sâķıb Dede Dîvânı*’nda da yer alan 7 beyitlik tarih manzumesinin metnini vermektedirler. (Sâķıb Dede, 1283: C. 1, 263; Genç, 2000: 482-483; Hafizoĝlu, 2010: 301-302; Kurnaz ve Tatçı 2001: 937).

Mehmed Muhlis Dede’nin Şiirleri

Her ne kadar tezkireler ve kardeşi Ahmed Hâlis Dede, Mehmed Muhlis Dede’nin *Mecmû’a-i Eş’âr’ı* bulunduğunu zikretseler de bu esere henüz ulaşamamıştır. Muhlis’in biri kendisinden bahseden tezkirelerde ve babası Sâķıb Dede’nin *Sefîne-i Nefise-i Mevleviyân’ı* ile *Dîvânı*’nda ikisi kardeşi Ahmed Hâlis Dede’nin *Tufeylû Menâķıbı’l-Kibârî’l-Mevlevî* isimli menâķıbında olmak üzere üç şiiri tespit edilmiştir. Aşaĝıda metni verilen 7 beyitlik tarih manzumesi Mehmed Muhlis Dede tarafından kendi vefat tarihi için hatt-ı destiyle yazılmıştır ve bir şekilde *Sâķıb Dede Dîvânı*’na da geçmiştir. Bu şiiri haricinde aşağıda metni verilen *tuĥmuş* redifli 5 beyitlik Türkçe bir gazeli ile *elif* kafiyesinde 7 beyitlik Farsça bir münâcâtı bulunmaktadır. Bunlar 17 yaşındaki bir genç için oldukça başarılı sayılabilecek şiirlerdir. Şiirlerde, vezne vukûfunun yanında Mehmed Muhlis Dede’nin Arap ve Fars dillerine hakimiyeti hemen göze çarpmaktadır.

Târîĥ-i Vefât-ı Şeyĥ Mehmed Muĥliş ki Piş ez-intiķâl-i Ĥod be-Nazm Averde ve Ender-Miyân-ı Ġüfteĥâ-yı Ĥ’îş Ta’biyye Kerde Bûd

Fâ’îlâtün Fâ’îlâtün Fâ’îlâtün Fâ’îlün

Rûzgâr-ı zûr-kâruñ seyr idüñ bî-dâdını

K’âteş-i hicrânı şaldı külbe-i aĥzânuma

Görmeden gül-zâr-ı dehrüñ rûy-ı ĥandân-ı gülin

Ĥâk-pâş-ı gür oldı dîde-i giryânuma

¹ Bir damla su denize delil olur.

*Ġonca-i ‘ayş-ı şebābum eyleyüp ifnā-zede
Gütmedi gūş-ı kerem zār-ı hezār-ı cānuma*

*Aşyānın tār-mār-ı şadme-i merg eyleyüp
Girdi āḫir ol siyeh-kāse benüm de ḫanuma*

*Ben güzer kıldum hele ol berzaḫı cāndan geçüp
‘İbret olsun lîk aḫvālüm ḫalan iḫvānuma*

*Yād idüp dā’im du‘ā-yı ḫayr ile Muḫliş’lerin
Ḫalmasunlar rāh-ı ḫıdmetde olan noḫşānuma*

*Didi cān-ı ber-lebüm tārīḫ-i ḫāl-i nez’ini
Ser-be-‘azm-i şavb-ı dīdārem vedā’ yārānuma²*

سر بعزم صوب دیدارم وداع یارانمه

Sene : 1124.

(Sâkib Dede, 1283: C. 1, 263; Arı, 2003: 544; Genç, 2000: 482-483; Hafizoğlu, 2010: 301-302; Kurnaz ve Tatçı, 2001: 937).

Ġazel:

[Mefā’îlün Mefā’îlün Mefā’îlün Mefā’îlün]

*Gül-i şad-bergi destārında ol gül pîreḫen tuḫmuş
Külāḫ-ı lāleyi gūyā ki başında semen tuḫmuş*

*Temāşā-yı ruḫında maḫlab-ı çeşm-i güher-bārım
Velāḫin ḡamze-i mekkāresi tîr-i fiten tuḫmuş*

*Ser-i būs-ı lebiyle düşdi dil çāḫ-ı zenaḫdāna
Kemend-i zülf-i pür-tābı ḫalāş için resen tuḫmuş*

*Şikār itmek için murḡ-ı dili ol āfet-i devrān
Yüzinde turra-i ḫarrārı dā’im pür-şiken tuḫmuş*

² Metnin okunuşunda *Seffine-i Neffise-i Mevleviyān* esas alınmıştır.

*Ṭavāf-ı Ka'be'den müstağnī olmışdur bu gün Muḥliş
Ḥarīm-i āstān-ı dilsitānında vaṭan tuṭmuş*

Diger Ğazel der-münācāt:

[Fā'īlātün Fā'īlātün Fā'īlün]

*Ey ki ber-gird-i ruḥet ān ḥāl rā
Her ki bīned mīkoned cān rā fedā³*

*Men ki der-kūy-ı tu ez zerre kemem
Key resem bā in ḥaḳīrī ūems rā⁴*

*Bende-i ḥalka begūšem ber-deret
Yā Rasūlallāh ūefā'at kon merā⁵*

*Sīne-i pūr-derd-i men hergiz mebād
Ḥāli ez-‘aşk-ı tu ey ūāhib-vefā⁶*

*Ey imām-ı enbiyā-i bā-ūafā
Ey ḥabīb-i zū'l-celāli Muṣṭafā⁷*

*Ber-serem dest-i ūefā'at nih ki men
Mīresem der-dest-i tū her kām rā⁸*

*Muḥliş-i nā-ūād eger ez pā fütād
Tū bigīreş dest-i ū ey zū'l-‘atā⁹*

(Aksoy, 2018: 374-376).

³ Ey sen ki yüzündeki o beni gören herkes canını feda eyler.

⁴ Ben senin köyünde bir zerreden azım. Bu hakirliğim ile nasıl ulaşırım güneşe?

⁵ Kapında kulağı küpelenmiş kulum. Ey Allah'ın peygamberi bana ūafaat eyle.

⁶ Ey vefa sahibi benim dertli sinem asla senin aşkından boş olmasın.

⁷ Ey safa ile nebilerin önderi, ey celāl sahibi'nin (Allah'ın) sevgilisi Mustafa!

⁸ Başıma ūafaat elini koy ki ben senin elinde her mutluluğa ulaşırım.

⁹ Mutlu olmayan bu Muḥlis eğer ayaktan düşerse sen tutuver elini ey iyilik sahibi.

Mehmed Muhlis Dede'nin Doğumu ve Vefatı İçin Yazılan Şiirler

Mehmed Muhlis Dede hakkında yazılmış şiirlere Sâkıb Dede'nin *Dîvân*'ı ve *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân*'ında rastlamaktayız. Mehmed Muhlis Dede'nin babası Mustafa Sâkıb Dede, evlerinde bir bebek doğunca çok mutlu olur o bebek hakkında, “Âlem-i ıtlaktan âlem-i kuyûda düşmüş, asıl vatanından gurbete gelmiştir.” der. Sâkıb Dede, bu bebeğin doğumundan dolayı hediyeler dağıtır. Ahmed Hâlis Dede, *Tufeylû Menâkıbî'l-Kibârî'l-Mevlevî*'de her bir kardeşinin dünyaya geldiğinde babalarının tarih düşürdüğünü, her birine isim ve mahlas tayin ettiğini bunun büyük bir lütuf olduğunu belirtip bu konuda babasının *Dîvân*'ını kaynak gösterir (Aksoy, 2018: 325). *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân*'ın I. cildinin 261-267. sayfaları arası *Nebzetü min-aḥvâli'l-mü'ellif* başlığı altında Mustafa Sâkıb Dede'nin çocuklarının özellikle vefatlarına düşürdüğü tarihlere ayrılmıştır (Sâkıb Dede, 1283: C1, 261-267).

Sâkıb Dede Dîvânı incelendiğinde burada 22 tarih manzumesinin bulunduğu, Mehmed Muhlis Dede hakkında yazılmış olan 13 numaralı tarih manzumesinin Ahmed Hâlis Dede'ye, yukarıda metnini verdiğimiz 12 numaralı tarih manzumesinin Mehmed Muhlis Dede'ye ve 2 numaralı tarih manzumesinin de Sâkıb Dede'nin dostlarına veya çocuklarından birine ait olduğu ve bir şekilde *Sâkıb Dede Dîvânı* 'na dahil edildiği anlaşılmaktadır. II. Bostan Çelebi'nin vefâtına (1), Sâkıb Dede'nin Kütahya Mevlevîhanesine şeyh oluşuna (2),¹⁰ Hâce Fâtıma Hanım'ın vefatına (10), Sâkıb Dede'nin hanımı, Mehmed Muhlis Dede ve Ahmed Hâlis Dede'nin anneleri Havvâ Hanım'ın vefatına (11), Sâkıb Dede'nin dört oğlunun sünnet düğününe (20) düşürülen tarihlerin haricinde geriye kalan 17 tarih manzumesinin çocuklarının ya doğumları veyahut ölümleri üzerine yazıldığı anlaşılmaktadır.

3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 21, 22 numaralı tarihlerden herbiri ayrı ayrı çocuklarının doğumuna yazılmışken 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19 numaralı tarihlerden 12, 13, 14, 15 numaralı tarihlerin tamamının Sâkıb Dede'nin oğlu 17 yaşında vefat eden Şeyh Mehmed Muhlis'in vefatı için 16, 17, 18, 19 numaralı tarihlerin ise ayrı ayrı çocuklarının vefatı için yazılmış olduğu görülmektedir.

Tarih manzumesi metinlerinde dikkati çeken husus Mustafa Sâkıb Dede'nin oğullarına önce isim sonra mahlas vermiş olmasıdır. Bununla beraber Mustafa Sâkıb Dede isim ve mahlasları ardı ardınca söyler. Bu durum çocuklarının

¹⁰ Bu tarih manzumesi, *Sâkıb Dede Dîvânı* içinde olmasına ve Sâkıb Dede'ye atfedilmesine rağmen başlığının *Tārîh-i Meşîhat-i Sâkıb Dede Kuddise Sırruhû* olması, başlangıç ve bitiş beyitlerinin aşağıdaki beyitler olması ve bu beyitlerde manzumenin Sâkıb Dede'nin dostları tarafından yazıldığı söylenmesi,

Hâk-i rāh-ı Mevlevî Sâkıb Dede
Mâsivâdan iyledükde ihtimâ

Kâl idüp tārîhin ihvânü's-safâ
Didiler ey şeyh-i şâhib-ḥâl-i mâ

9 beyitlik tarih manzumesi metninin diğer tarih manzumesi metinleriyle kıyaslandığında dil, ifade ve üslup açısından dedenin diğer tarih manzumeleriyle örtüşmemesi, Sâkıb Dede'nin diğer tarihlerinin tamamında mahlasını söylemesi, *Sâkıb Dede Dîvânı* 'ndaki 12 ve 13 numaralı tarih manzumelerinin açık bir şekilde oğullarına ait olması, en önemlisi, bir kişinin kendi meşihatının başlangıcına dair tarih düşürmesinin çok uzak ihtimal olması gibi sebeplerle Ahmed Hâlis Dede'ye veya başka bir şaire ait olmalıdır.

doğumları için düşürdüğü tarihlerde karşımıza çıkar. Bunlardan Mehmed ismi Muhlis mahlası, Ahmed ismi Hâlis mahlası, Mahmûd ismi Hâmid mahlası, Ali ismi Şâkir mahlası ifade eder. Çocuklarının sünnet düğünü için düşürmüş olduğu 20 numaralı tarihte ise, Muhlis, Ahmed, Hâmid ve Şâkir şeklinde çocuklarının sadece mahlaslarını söylemiştir (Arı, 2003: 557).

Mahlasların çocuklar doğar doğmaz verilmesi ilgi çekicidir. Mustafa Sâkîb Dede, düşürdüğü tarihlere göre 1119/1707 tarihinde doğan Ali isimli oğluna Şâkir mahlasını vermiştir. Ali Şâkir, 1123/1711 tarihinde 4 yaşında vefat ettiğinde şiir yazmak bir tarafa okuma yazma öğrenip öğrenmediği dahi meçhuldür.¹¹

Mehmed Muhlis Dede'nin kendisine ait şimdilik tespit edilebilen üç şiiri olmasına karşın onun doğumu ve vefatı için toplam dört şiir yazıldığı görülmektedir.

Muhlis'in doğumu için babası Sâkîb Dede, diğer çocuklarına olduğu gibi kıt'a-i kebîre şeklinde 11 beyitlik bir tarih manzumesi yazmıştır:

Tārîh-i Velâdet-i Şeyh Mehmed Muhlîş-i Mevlevî¹²

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

Bahâr-ı sırr-ı Mevlânâ idüp cûş

Ṭulû' itdi yine bir gonca-i ter

Cemâli maşriq-ı mihr-i necâbet

Cebîni mâh-ı evc-i haṭṭ-ı evfer

Gören tâze-zemîn-i hilyesin dir

Du'â-yı hayr ile idüp muḥammer

Olsa yâ Rab kemâl ile mu'ammer

Muḥammed Muḥliş-i pâkîze gevher

N'ola pîr olsa râh-ı Mevlevîde

Ki oldur kûçek-i Ḥunkâr-ı Ekber

Külâh-ı devlet-i dâreyn olsun

Ser-i mes'ûdına zîbende efser

¹¹ Ahmet Arı, *Age.*, s. 533-534, 551-552. Ağabeyi Ahmed Hâlis Dede'ye göre, Ali Şâkir vefat ettiğinde 12 yaşındadır. Bkz. Ahmed Hâlis Dede, *Age.*, vr. 104b.

¹² Burada verilen 4 tarih manzumesinin metni Ahmet Arı'nın *Mevlevîlikte Bir Hanedanlık Kurucusu Sâkîb Dede ve Dîvânı* isimli çalışmasından alınmıştır. Lüzumuna binaen yer yer bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bkz. *Age.*, 528-529; 545-548.

*Odur çün gevher-i genc-i velâyet
Olur rû-pûş-ı hüsni hırka der-ber*

*Aña şâyestedür haqqâ ki olmak
Sa'âdet hem-reh ü tevfiğ reh-ber*

*'Aceb mi olsa ceddî hürmetine
Cenâbı her kerâmetle mübeşşer*

*Nihâl-i ser-bülend-i 'ömrine Haqq
Bir 'ilm ü 'amel itsün müyesser*

*Dimiş milâdına târîh Şâkıb
İde Bârî mürîd-i pîr-perver*

ایده باری مرید پیر پرور

Sene : 1107.

Mehmed Muhlis Dede ile ilgili yazılan şiirler daha çok onun ânî ölümüyle ilgilidir. Mustafa Sâkıb Dede, kendinden sonraki dönem için halifesi olarak Mehmed Muhlis'i yetiştirmiştir, Mehmed Muhlis Dede ve Ahmed Hâlis Dede'lerin anneleri Havvâ Hanım vefat ettiğinde kendi evlenmeyip oğlu Mehmed Muhlis'i 17 yaşında evlendirmeyi düşünmüş; fakat oğlunun ansızın ölümü Sâkıb Dede'nin ikinci evliliğini yapmasına sebep olmuştur. *Tufeylû Menâkıbî'l-Kibârî'l-Mevlevî*'de Sâkıb Dede'nin yetiştirdiği dervişler arasında da zikredilen Mehmed Muhlis Dede, vakitsiz ölümüyle Kütahyadaki Mevlevî muhiblerini ve Arguniyye Mevlevîhanesi efrâdını yasa boğmuştur. (Aksoy, 2018: 382).

Mustafa Sâkıb Dede iki ve oğlu Ahmed Hâlis Dede bir olmak üzere Mehmed Muhlis Dede'nin vefatı için toplam üç tarih manzumesi yazılmıştır. Aslında Muhlis Dede'nin vefatı için 4 tarih manzumesi yazılmıştır. Bu manzumelerden biri Mehmed Muhlis Dede'nin kendine ait olduğu için yukarıda kendi yazdığı şiirler arasında zikredilmiştir. Bütün çocuklarının vefatı için bir tarih manzumesi yazan Sâkıb Dede, Muhlis için iki tarih manzumesi kaleme almış, bu tarih manzumelerinde Muhlis Dede'nin, Hazret-i Ebûbekir'in dolayısıyla Mevlânâ'nın soyundan geldiğini ifade ettikten sonra, kendini istiare yoluyla, Yûsuf'tan ayrılan Ya'kûb'a benzetmiş evinin *külbe-i ahzâma* döndüğünü belirtmiş, yeni açılmış gülü olan Muhlis'in kabrinde kıyamet gününe kadar gözyaşı dökmeyi kendine revâ gördüğünü ifade etmiştir:

*Tārīḫ-i Diger Be-Fāci'a-i Vefāteş Ez-An-ı Peder-i Sūhte-i Nā'ire-i
Hicrāneş*

Fā'ılātün Fā'ılātün Fā'ılātün Fā'ılün

*Ḥayf kim gül-zār-ı āl-i Ḥazret-i Şiddīkdan
Bir gül-i āle yine āl eyleyüp devr-i değal*

*Reng-i rūy-i pākini idüp şikest-i bīm-i cān
Nā-geh itdi berg berg bendini zūr ile ḫal*

*Bulmadan 'ömrüñ nesīm-i nev-bahārından güşād
İtmeden neşv ü nemādan ḫande-i zevk-ı emel*

*Ġonca-i ṭab'ı laṭīf-i Muḫliş'i ol bī-vefā
Eyleyüp ḫār-ı ḫazān gadrine bī-cā maḫal*

*Olmış iken sāye-i ceddinde şehri vü güli
İtmek ister āb-ı zīr-geh ile çün müşt ü ḫal*

*Pā-keş-i bezm-i ḫilāf-ı cins oldı şanma kim
Ḷondı ḫāk-i daḫmeden dāmānına gerd-i kesel*

*Berg-i sebz-i cānı dest-āvīz-i bezm-i üns idüp
Resm-i tecrīd üzre ya'ni kıldı müştēsā 'amel*

*Līkin olduḫda nihān ol nūr-ı dīde bir zamān
Külbe-i aḫzāna döndi ḫāne-i ten fi'l-meşel*

*Şem'ı cem'ı ḫāṭır oldı şu'le-i āvāz-ı āh
Geldi bünyād-ı şafā-yı vaḫte her sūdan ḫalel*

*Çeşm-i cāna tār ü mār oldı cihān u ni'meti
Ah ü zār oldı hemānā kār u bārum mā-ḫaşal*

*Vechi-vār ḥūn-ābe-rīz olsam mezārında ebed
Dāğ-ı hecrin ser-nüvişt itmiş dile kilik-i ezel*

*Belki gitdükce gelürdi ḥasretine tesliyet
Kābil olsa nūr-ı çeşm ü ḥāşıl-ı ‘ömre bedel*

*Çāre teslīm ü rızādur her ne kim fermān ola
Şīr-i çarḥı hem-zebūn itmişdür anuñla cedel*

*Nūş idince didiler tāriḥin iḥvānü’ş-şafā
Kām-ı rūḥın kām-rān-ı rūḥ ide rāḥ-ı ecel*

*Çeşm-i cānın Şākīb ide şubḥ-ı rest-ā-ḥızde
Rūşen-i mihr-i tecellā Ḥāzret-i Ḥaḫ ‘Azze Cell
کام روحن کامران روح ایده راح اجل
Sene : 1124.*

Tāriḥ-i Diger Ez-An-ı Pedereş

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

*Ḥānedān-ı Ḥāzret-i Şiddīk-ı Ekberden yine
Bir bülend-aḫter idüp pervāz-ı bām-ı ‘Arş u Kürs*

*Buldı terbi‘-i ‘anāşırdan rehā seyri velī
İḥtirāk-ı hecri virdi cānuma şad-derd ü nüks*

*Garḫ-ı tūfān-ı dem eylerdi sirişküm ‘ālemi
Tāb-ı gāmdan gelmeseydi dīde-i ḥūn-bāra pus*

*Gerçi sinni bālig-i ceddiydi ammā sīnesi
Olmış idi ‘ilm ile dü-peyker-i tāzī vü furs*

*Girmez iken zīr-i ebr-i aḫlasa ol bedr-i tām
Zīb-i dūşı oldı āḫir hāle-i şeb-reng-i lübs*

*İşk-ı Şemsü'd-dîn ile tayy-i menâzil iderek
İyledükde kendüyi şâhib-maķām-ı kâh-ı ķuds*

*Didi târîh-i sūdın Şâķıb-ı encüm-şümâr
Cân-ı Muķlış oldı seyyâh-ı cihân-ı evc-i üns*

جان مخلص اولدی سیاح جهان اوج انس

Sene : 1124.

Kardeşi Ahmed Hâlis de ağabeyi Mehmed Muhlis Dede'nin vefatı için 7 beyitlik bir tarih manzumesi kaleme almıştır. Bu Ahmed Hâlis Dede'nin *Tufeylî Menâķıbi'l-Kibâri'l-Mevlevî*, haricinde tespit edilebilen şimdilik tek şiiridir. Hâlis Dede, sevgi dolu günlerinin matem ve yas günlerine evrildiğini, ağabeyi gibi kıymetli bir cevherin bir daha cihana gelmeyeceğini ifade ile üzüntü ve özlemini yansıtmıştır:

*Târîh-i Vefâteş Ez-Güfte-i Birâder-i Kihîneş Şeyh Ahmed Hâliş
Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün*

*Nesl-i pâk-i Mevlevîden bir necîb-i pâk-bâz
Fıkr-i 'ayş-ı sermedi ğâlib olunca ģazmine*

*Çâr-tekbîr eyleyüp zevķ-ı dü-rûze olmadı
Çâr-mîh-ı ten dü-şâģa pây-i ģunk-i 'azmine*

*Kendi gerçi kâ-m-rân-ı vaşl-ı aşl oldı velî
Ķaldı meydân-ı maģabbet hecr ü mâtem rezmine*

*Virmedi peyvend-i ģîş ü âşnâ vü mihr-i 'ömr
Şemme-i şugl-i tereddüd ģâķır-ı pür-ģazmine*

*Feth-i genc-i rûh idüp kesr-i tılısm-ı cism ile
Virdi âķir cerr-i civâr raģmet-i Ħaķ cezmine*

*Gelmeye mânendi bir daķı o yektâ-gevherün
Şad-mükerrer olsa her ânında devr-i ezmine*

Didi Hâliş dâderi târîh-ı rihlet sencini

HIKMET - АКАДЕМИК ЕДЕБИЯТ ДЕРГІСІ - **حکمت**

Aldı āl-i Muḥliş'in nā-gāh ceddüm bezmine

الدى ال مخلصين ناكاه جدم بزمنه

Sene : 1124.

Sonuç

18. yüzyılın ilk çeyreğinde Kütahya Mevlevîhanesi muhitinde yaşamış olan Sâkıb-zâde Mehmed Muhlis Dede, babasından almış olduğu Arapça, Farsça ve şiir eğitiminin tezahürü olarak 17 yıllık kısa hayatına şimdilik tespit edebildiğimiz biri Farsça olmak üzere üç şiir sığdırmıştır. Onun yazdığı şiirler kadar kısa hayat mâcerâsını ve ânî ölümünü konu alan dört adet tarih manzumesi de oldukça dikkat çekicidir. Hem Sâkıb Mustafa Dede hem de kardeşi Ahmed Hâlis Dede, Mehmed Muhlis'in ölümü için bugünkü ağıt formunda üç adet tarih manzumesi yazmışlardır. Bu üç tarih manzumesinden daha da ilginç Mehmed Muhlis Dede'nin vefat etmeden önce kendi ölüm yılına ait tarih düşürmüş olması ve bunu da bir manzume içinde yazmış olmasıdır.

Kaynakça

Aksoy, Arif Edip. (2018), *Tufeylû Menâkıbî'l-Kibârî'l-Mevlevî Fî-Menkabeti Hazreti's-Şeyhi's-Sâkıbî'l-Ma'nevî (İnceleme, Tenkitli Metin)*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas.

Arı, Ahmet. (2003), *Mevlevîlikte Bir Hanedanlık Kurucusu Sâkıb Dede ve Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara.

Doğan, Abdurrahman. (2006), *Kütahya Erguniyye Mevlevîhânesi*, Sır Yayıncılık, Bursa.

Genç, İlhan (haz.). (2000), *Esrar Dede Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye: İnceleme-Metin*, AKM Yay., Ankara.

Hafizoğlu, Tahir (haz.). (2010), *Ali Enver Bey Mevlevî Şâirler Semahâne-i Edeb*, İnsan Yay., İstanbul.

Kırbyık, Mehmet (e-kitap). *Kâtib-zâde Sâkıb Dîvânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-199763/katib-zade-sakib-divani.html>

Kurnaz, Cemal, Tatçı Mustafa (haz.). (2001), *Mehmed Nâil Tuman Tuhfe-i Nâilî-Dîvân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, Bizim Büro Yay., Ankara.

Ali YÖRÜR

Trakya Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Doktora Öğrencisi
Edirne/TÜRKİYE
ali.yorur@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0003-1434-2995

**HASAN DÂNİŞ BEY'İN
KERBELÂ MERSİYESİ**

KERBELA ELEGY OF HASAN DÂNİŞ BEY

DOI Number: 10.28981/hikmet.494455

ÖZ

Kerbelâ hadisesi, İslam tarihinin en hazin olaylarından birisidir. Kerbelâ'da Hz. Muhammed'in torunu Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin ve ailesinin şehit edilmesi İslam âlemini derinden etkilemiştir. Kerbelâ hadisesi edebiyata konu olmuş ve birçok şair tarafından mersiye kaleme alınmıştır. Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini ve duyulan üzüntüyü dile getiren şairlerden biri de XIX. yüzyılda yaşamış olan Hasan Dâniş Bey'dir. Çalışmamıza konu olan eser, Hasan Dâniş Bey'in terkib-i bend nazım biçimi ile yazılmış olan Kerbelâ Mersiyesi'dir. Mersiye, şairin Divançe'sinin içerisinde. Toplam 4 bend ve 100 beyitten oluşmaktadır.

Bu makalede mersiyeler, Kerbelâ mersiyesi ve Hasan Dâniş Bey hakkında kısa bilgi verildikten sonra onun Kerbelâ Mersiyesi'nin transkripsiyonlu metni verilip incelemesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hasan Dâniş, Kerbelâ, Mersiye, Hz. Hüseyin

ABSTRACT

The battle of Kerbela is one of the most sorrowful events of Islamichistory. In Kerbela, the killing of Hussain, who was the son of Ali and the grandchild of Muhammad the Prophet, and his family has affected Islam World deeply. The battle of Kerbela has become subject in literature and many poets wrote elegies on this battle. One of the poets, who mentioned the battle, in which Hussain was martyred, and the sorrow felt about it is Hasan Daniş Bey, who lived in 19th century. His work addressed in the present study is the "Kerbela Elegy" written in "terkib-i bend" verse form. The elegy is in the Divançe (Small Collection of Lyric Poems) of the poet. It consists of 4 stanzas and 100 couplets.

In this study, brief information was provided about elegies, Kerbela elegies, and Hasan Daniş Bey and the transcribed text of his work "Kerbela Elegy" with transcription was examined.

Keywords: Hasan Dâniş, Kerbelâ, Elegy, Hazrat Hussein

Giriş

Ölüm, yaşayan bütün canlılar için kaçınılmaz bir sondur. İnsanoğlu bu sona çoğu zaman hazırlıksız yakalanmış ve ayrılık hissi sebebiyle de ölüm karşısında hep üzüntü duymuştur. Ölen kişiden ayrı kalmak her zaman insana acı vermiştir. Tarih boyunca bu acı çeşitli şekillerde dile getirilmiş ve ağıtlar söylenmiştir. Ölenin arkasından dile getirilen; ölen kişiye karşı duyulan özlem, onun yaptığı iyilikler, bu dünyada bıraktığı izler gibi güzel duyguların yanında onun ölümüne sebep olan feleğe yapılan sitemler veya ölümden diğer insanlar sorumlu ise onlara karşı duyulan öfkeler, sitemler, edilen beddualar hep bu şiirlerin konusu olmuştur. Klasik Türk edebiyatında ve Alevî-Bektaşî şiir geleneğinde ise ölenin arkasından ifade edilmek istenen duygular mersiye türü ile dile getirilmiştir (Çakır 2012: 706). Mersiyelerin zaman içinde birtakım değişikliklere uğradığı, başlangıçta kişisel bir acının dışı vuruluşundan ibaret iken, zamanla millî bir felaket karşısında yükselen feryatlara dönüştüğü görülür. Meselâ, çok yaygın olmamakla birlikte yitirilen topraklar için; “şehir mersiyeleri”, sevilen bir hayvanın ölümü için; “hayvan mersiyeleri”, vatanın içine düştüğü olumsuz durumu tasvir etmek için de; “vatan mersiyeleri” kaleme alınmıştır (Canım 2010: 130).

Klasik Türk edebiyatında padişahların, devlet büyüklerinin, şehzadelerin ölümleri üzerine yazılan mersiye türünün Anadolu’da görülen ilk örnekleri XV. yüzyıldadır. Mersiye türü XVI. yüzyılda en muhteşem örneklerini verir. Daha sonraki yüzyıllarda mersiye sayısında önemli ölçüde azalma görülür (İsen 1993: XXXIII). Türk edebiyatında genel manada mersiyelerde bir düşüş yaşanırken Kerbelâ mersiyelerinde durum farklıdır. XVI, XVII, XVIII. yüzyıllarda bu mersiyelerin sayıları artarak devam eder. XIX. yüzyılda ise Kerbelâ mersiyelerinin sayısında beklenmedik bir artış görülür. XX. yüzyılda da aynı hızla Kerbelâ mersiyesi yazılırken bu artış 1930’lu yıllara kadar devam eder. Kerbelâ mersiyesi yazma geleneği 1940’lardan itibaren hızını kaybeder (Çiftçi 2008: 16)

Genel olarak Dînî-Tasavvufî Türk Edebiyatı’nda, özellikle Alevîlik-Bektaşîlik gibi zümre edebiyatlarıyla divan, halk ve âşık edebiyatlarında Kerbelâ hadisesiyle ilgili olarak müstakil eserler, mersiye ve manzumeler telif edilmiş, ayrıca başta divan şairleri olmak üzere konuya eğilen sanatkârların, halk âşıklarının his ve hayal dünyalarının ortaya konmasında Kerbelâ adı önemli bir mazmuna dönüşmüştür. Türk edebiyatında Kerbelâ olayını ele alan lirik eserlerin pek çoğu manzum olmakla birlikte manzum-mensur karışık ve sadece mensur eserler de kaleme alınmıştır. Bunlar arasında mesnevî, kaside, gazel, terci-i bend, terki-i bend, murabba, muhammes, müseddes, rubâî, tuyuğ, ilâhî vb. nazım şekillerinde aruzla yazılanlar önemli yer tutmaktadır (Aslan ve Erdoğan, 2009: 50).

Türk edebiyatında, Hz Hüseyin’in Kerbelâ’da şehit edilmesini konu edinen eserlerin genel adı “Maktel-i Hüseyin”dir. Nazım-nesir karışık da kaleme alınan bu makteller, özellikle Muharrem ayında topluca okunup dinlenir. Arap ve İran edebiyatlarında örneklerine rastladığımız maktellerin Türk edebiyatında da örnekleri verilmiştir. Türk edebiyatındaki en eski maktel, on dördüncü yüzyılda yazılan Kastamonulu Şazi’nin “Dâsitân-ı Maktel-

i Hüseyin'idir. Fuzûlî'nin Hadîkatü's-Süedâ'sı, Lamiî'nin Maktel-i Âl-i Resûl'ü bu türün önemli örnekleridir (Şahin 2011:182).

Klasik Türk edebiyatındaki Kerbelâ Mersiyeleri üzerine birçok çalışma yapılmış, kitaplar, tezler ve makaleler hazırlanmıştır.¹ Biz de bu çalışmamızda Hasan Dâniş Bey'in Kerbelâ Mersiyesi'ni ele alacağız.

Hasan Dâniş Bey

Hasan Daniş Bey, 1243/1833 yılında Selanik'te doğdu. Rus harbinde Silistre'de muhafız iken şehit olan Selanikli Musa Paşa'nın oğludur (Yavuz ve Özen, 1972: II/ 84). İlk tahsilini Selanik'te yaptı. Babasının Tophane Reisliği esnasında Humbarahâne Topçu Mektebi'ne kayıt oldu. Buradan yüzbaşı rütbesiyle mezun oldu. Rahatsızlığından dolayı istifa etti. Memur yetiştirmek üzere kurulan Mahrec-i Aklam'a devam etti ve oradan mezun oldu. Çeşitli yerlerde memuriyet ve kaymakamlık yaptı. Mudanya Kaymakamlığı'na tayin olundu. 1293/1876 yılında Mudanya'da vefat etti. Hasan Daniş Bey, Hintli ulema ve meşayih'tan olan Sibgatullah Nuri Efendi'den maddi ve manevi ilim tahsil etmiştir (Cunbur 1999: I/396).

Oğlu Şevket Gavsî Özdönmez, babasının vefatına şu üç mısrayla tarih düşürmüştür:

Vâlidim Dâniş Beg itdi cânib-i Hakk'a sefer

Vâlidim Dâniş Beg itdi belde-i 'Adn'e sefer

Rûh-ı Dâniş buldı yer cennetde (Şevket Gavsî 1314:32)

Kerbelâ Mersiyesi'nin de içinde bulunduğu Dîvânçe'de 2 na't, 9 gazel, 1 sâkî-nâme ve babasının vefatına yazdığı bir tarih vardır. Sâkî-nâme Müberra Gürgendereli tarafından yayımlanmıştır (Gürgendereli 2002).

¹ Kerbelâ Mersiyeleri üzerine yapılan tez, kitap ve makale çalışmalarından bazıları şunlardır: Bünyamin Çağlayan, Kerbelâ Mersiyeleri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edeyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 1997; Mehmet Arslan, Mehtap Erdoğan, Kerbelâ Mersiyeleri, Grafiker Yayınları, Ankara, 2009; Bilge Kaya "Muharrem Ayı ve Kerbelâ Mersiyeleri" Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı: 33, ss. 501-519, 2005; Kahraman Özkök, Osmanlı Dönemi Şeyhlerinden Kerbelâ Mersiyeleri, Revak Kitabevi, İstanbul, 2014; İ. Hakkı Aksoyak, Mehmet Arslan, "Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Kerbelâ Mersiyelerini Muhtevî Bir Risâlesi: "Sübhâtü'l Abdâl'", Türklük Bilimi Araştırmaları, Sayı: II: ss. 49-67, 1996; Hüseyin Algül, Mustafa Kara, Ehl-i Beyt Kerbelâ ve Mersiye, Bursa Büyükşehir Belediyesi Kütüphane, Bursa, 2014, Ekrem Bektaş, "Diyarbakırlı Kâmi'nin Hadîka-i Ma'nevîyesi", CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 12, Sayı 1, Beşeri Bilimler Sayısı, 2014; Mümine Çakır, "Kadîmî'nin Kerbelâ Mersiyeleri", Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/1 Winter, p. 705-725, 2012; Cemil Çiftçi, Aşkın Hazineleri Makâlîd-i Aşk (Kerbelâ Mersiyeleri), Kevser Yayınları, İstanbul, 2008; Mehtap Erdoğan, "Sivaslı Ali Şâdî ve Kerbelâ Mersiyelerini ihtiva Eden Sırışk-i Mâtem Adlı Eseri", Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 2, ss. 54-72, 2009.

Hasan Dâniş Bey'in Kerbelâ Mersiyesi

Çalışmamıza konu olan Kerbelâ Mersiyesi, Edirne Selimiye Kütüphanesi 2206 numarada kayıtlı olan Hasan Dâniş Bey'in *Dîvânçe*'sinin içinde bulunmaktadır.

Hasan Dâniş Bey'in Kerbelâ Mersiyesi, terkîb-i bend nazım şekliyle yazılmış olup 4 bend ve toplam 100 beyitten oluşmaktadır. Eser, aruzun mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır.

Hasan Dâniş Bey, Kerbelâ Mersiyesi'ne geleneksel olarak mersiyelerde görülen felekten şikâyet ederek başlamaktadır:

Gördün mi ey gönül felek-i kîne-âveri
Maḥv itmiş 'aks-i âyine-i şad-Sikenderi

Daha sonra Hz. Hüseyin'in kahramanlığını ve büyüklüğünü anlattığı bölüm bulunmaktadır. Hz. Hüseyin'in büyüklüğünü anlatmak imkânsızdır ve onun şamı yüz tane Sencer Şâh'ı söhretsiz hale getirir:

Ol serveriñ feḥâmeti şıgmaz lisânıma
Fermân-berim iken sırr-ı mülk süḥan-veri
.....
Şâhib-kırân emîr-i cihân ḥazret-i Hüseyin
Kem-nâm ider feḥâmeti şad Şâh-ı Sencer'i

İkinci bendde, Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini anlatmakta ve Kerbelâ toprağının etrafa güzel misk kokular yaydığını ifade etmektedir:

Nâf-i ğazâl-i müşg midir ḥâk-i Kerbelâ
Neşr eylemekde şemme-i müy-ı mu'anberi

Sonra şair, Yezîd'in ihanet ettiğini, sert tavırlarla asi olduğunu ve mahşerde cezaların çok zor olacağını hatırlamadığını söyler:

Bilmem nasıl ihânet ile 'âķibet Yezîd
Bir serkeş oldı tıtdı bir eṭvâr-ı қаһқarı
.....
Қahr-ı celâl-i ḥanceri bilmez ki der-қafâ
Yâd eylemez girîve-i âlâm-ı mahşeri

Şair, üçüncü bendde dedikoduyu terk etmesi gerektiğini yoksa ayrıntılardan bir kitap çıkacağını söyleyerek son bende geçer:

Terk eyle kıl ü kâli teferru' kitâb olup

Tâ kim huzûr-ı feyz ola kalb-i mazharı

Hasan Dâniş Bey, son bendde kendisi için dua eder ve Kerbelâ şehitlerinin hürmetine şefaate nail olmak ister:

Dergâh-ı Kibriyâda kıyâm eyle **Dânişâ**

Olur hemîşe lâyıķ-ı dâb-ı şenâ-veri

Yâ Rabb be-hürmet-i dem-i mazlûm-ı bî-günâh

Yâ Rabb be-devlet-i ser-i âl-i peyemberi

Mersiyeinin sonunda da Allah'tan kendisini âl-i abâya kul etmesini ve selamını götürmesi için Sebâ'nın Hüdhüd'ünün habercisi olmasını ister:

Yâ Rabb hemîşe âl-i 'abâya kul it beni

Bağış eyle taht-ı serverine ya'nî Qanber'i

Peyk-i selâmım ola hemân hüdhüd-i Sebâ

Luţf-ı şabâ-yı 'âţifetiñ lik rehberi

Sonuç

Hız. Hüseyin'in Kerbelâ'da ailesiyle birlikte şehit edilmesi İslam tarihini derinden etkilemiştir. Türk edebiyatında bu olaydan duyulan üzüntüyü dile getirmek için birçok mersiye yazılmıştır. Çalışmamıza konu olan eser, Hasan Dâniş Bey tarafından kaleme alınmıştır. Terkîb-i bend nazım şekli ile yazılmış olan Kerbelâ Mersiyesi, 4 bend ve 100 beyittir.

Klasik Türk edebiyatında kaleme alınan Kerbelâ Mersiyeleeri metinlerinin mümkün olduğunca neşredilmesinde fayda vardır. Bu gaye ile hakkında fazla bilgi bulunmayan bir Kerbelâ Mersiyesi'ni ortaya koyan bu çalışmanın, hem alana hem de bu konuda çalışacaklara katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Mersiye-i Şehinşâh-ı Kerbelâ

I

Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

1. Gördüñ mi ey gönül felek-i kîne-âveri
Mağv itmiş 'aks-i âyine-i şad-Sikenderi
2. Ol dil-şikesteyim ki 'adüvvdür cihân baña
Şad pâreyim ki her biri bir fitne hançeri

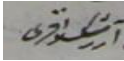
3. Ol tiğ-i pür-belâ gibi ben deşne-i cefâ
Behrâm-ı Ğür'uñ olmada çerh kaçmeri
4. Şad hârḥâr-ı püte-i hâr eylemiş beni
Bir hârı zabṭ ider nice başlu ejderi
5. Gerçi dehân-ı zaḥmım olur pür-zebân saña
Lîk 'adüya her biri bir zehr-i neşteri
6. Ferzâne-i cihân-ı tekâzâ benim felek
Bilmem ne zann ider bu şükûh-ı kalenderî
7. Görmüş midir benim gibi şaḥs-ı belâ-nümâ
Her sırr-ı ḥikmetini güherî tām mazharı
8. Bî-rengem inḳılâb-ı zamân ile ol ḳadr
Eyler televvün nazarım seng-i cevheri
9. Kemter nigâhım eyler iken ḥâki kîmiyâ
Bir demde ḥâk ider yine kibrît-i aḥmeri
10. Ğayb u şühûdi ṭarf-ı nigâhımda 'âlemiñ
Pervâz ider hümâ-yı ser-i bâm-ı ḥâveri
11. Seyr eyledim bu ṭurfe sarâyı ne sîmiyâ
Ferş-i ḥayâldir o ḳadr-i revnaḳ u feri
12. Bir ordugâh-ı fitne ki pehnâ-yı âsumân
Ber-tâb ider o 'arşada ḥurşîd-i şeş-peri
13. Bir bâr-gâh-ı 'ucbe ki iḳbâli ber-hevâ
Çetr-i felek düşer ṭağılur çend aḥteri
14. 'Ucbemizle âh ki ḡazap eylemekdedir

Gerdün iktidâr şükûh-i ğazanferî

15. Kim şahş-ı bî-emân-ı felek pençe-i kaçâ
Yektâ uşûl-i şavlet o bir bâzdir cerî
16. Hep dâr u ğiri şâh-ı şehîdân üzeredir
Bilmez degil sır-ı kaçâ-yı muğadderi
17. Pür ğayret itdi keşmekeş-i deşt-i Kerbelâ
Kim ol sırr-ı sa'âdete düşdi seferberi
18. Tıtdı cihânı gerd-i rikâb-ı 'azîmeti
Âyîne-i şafâdan olup dür peykeri
19. Virdi sırr-ı celâ-yı vaţan ğalbine cilâ
Endüh-ı tâb-ı ğurbet imiş aşl cevheri
20. Ol serveriñ fehâmeti şığmaz lisânıma
Fermân-berim iken sırr-ı mülk süğan-veri
21. Ol dâveri bu ğüne ider bir cihân şenâ
Bir de ğaţib-i menķibet-i 'arş-ı minberi
22. Pâk iğtişâm-ı salţanat-ı tağt-ı sermedî
Şâhib-i zimâm 'atıfet-i rağt-ı Ğaydarı
23. 'Âlî-maķâm-ı mekremet-i kişver-i şehâ
Dârâ ğulâm-ı ma'delet-i dâd-ı dâveri
24. Şâhib-ķırân emîr-i cihân ğazret-i Ğüseyn
Kem-nâm ider fehâmeti şad Şâh-ı Sencer'i
25. Şevket nişân-ı cünd-i şehîdân-ı Kerbelâ
Zıll-i zalîl-i ğudret-i deşt-i dilâveri

II

1. Terk-i vaķâr-ı salţanatı zıll-i devleti
Edhem süvâr-ı menzileti 'izz ü mefĥarı
2. Cism-i Şi'âr Muĥammed teni kendi muţlakâ
Ĥiř u tebâr mekremetini cânı cevheri
3. Deşt-i ġazâda şa'şa'a-endâz-ı şeş-cihet
Burc-ı 'atâda luţfi yaķar mâh-ı enveri
4. Mülk-i ġinâda târik-i dârât-ı bî-vefâ
Tîġ-i ġazâda ġâni'-i 'ayş-i atâ seri
6. Mâhiyyeti dilîr-i cihân-gîr-i saţveti
Ĥayřiyyeti emîr-i kerâmât-ı efseri
7. şavletle Erdeşîr-i ser-i sâĥa-i vegâ
Heybetle ųoldurur ĥařemi heft-kiřveri
8. Behrâm-ı çerĥ tîġ-i celâlini hem ųutar
Hem sâyebân-ı devleti gerdûn-ı aĥđarı
9. Zâl-i sipîhr ġavs-i celâliyle hem duta
Hem gösterir kerâmeti ųavr-ı kerem-veri
10. Gerdûn-ı dūna himmeti itmez temelluķı
Gerdûn çeker mi ol ġadr-i iķbâl-i evferi
11. řıġmaz cihâna ĥařmeti iñmez belî livâ
ųüġile ser-firâz idi cünd-i mużafferi
12. Đarb-ı ĥıyâm eylemedi iltifât ile
Ĥâţır-pesend bulmadı bu ųarafa çadırdı

13. Encüm-şümâr-ı 'âlem iken mehçe-i garrâ
Hemçün semâ zemîni tutar idi leşkeri
14. Kaldırdı hayf otağ-ı mu'allâ nişânını
Nesr-i felek kim üstine açmışdı şehperi
15. Zerrîn-i mehçesine konardı henüz hümâ
İtmişdi zıll-i şevketi pür-nür ol yeri
16. Bend itdi kâr-u-bâr firâk-ı iktirânını
Kıldı ol iftirâk ciger-hûn 'askeri
17. Cem' itdi ordugâhını bir heybet intimâ
Çâk itdi zühre-i dil-i a'dâ-yı ebteri
18. Mânend-i serv şaldı serin sâye-i İlâh
Tutdı zemîni şa'sa'a-i tîğ u miğferi
19. Terk itdi raşş u rahtın olup tâbî'-i kazâ
Gitdi zimâm-ı devlet ü iqbâl-i serveri
20. Çâk oldı hürmet demi ile o deşt-gâh
'Âlem o demdir orda
21. Nâf-i gazâl-i müşg midir hâk-i Kerbelâ
Neşr eylemekde şemme-i müy-ı mu'anberi
22. Ditrer Hüseyn üstine tîğ-i kazâ meded
Düşmez mi 'adüvünüñ elinden yâ hançeri
23. Olsun ser-i mübâreki ser-dâde-i rızâ
Seyr eyle devlet-i ser-i iqbâl-i yâveri

Çekmiş iken hemân hep o şuya göñülleri

36. Bilmem nasıl ihânet ile 'âkıbet Yezîd
Bir ser-keş oldu tutdı bir eṭvâr-ı aharı
37. Oldı tarîd-i dergeh-i sulṭân-ı enbiyâ
Kesb eyledi şe'âmet-i iblîs-i ekferi
38. Bir gûne zâhir eyledi kîn-i 'adâveti
Küfr-i nihân birden 'ayân olur ekşeri
39. Gördüñ mi muzmeri pençe pür ḥabṣ-i ihtivâ
Pür ḥabṣ ihtivâ nice gördüñ mi muzmeri
40. Âl-i resûla kıymada pür pîşe vü şabûr
Kıldı şehîd bir nice zât-ı müiri
41. ahr-ı celâl-i ḥanceri bilmez ki der-afâ
Yâd eylemez girîve-i âlâm-ı maḥşeri

III

1. Ol dem ki 'arza-gâh-ı şeh bî-emân olur
Zât-ı celâl-i İzed ider dâd-güsteri
2. Ol dem ki bir fezâ görünür dehşet-i enmâ
Dîvân-ı 'izzetini açılır perde-deri
3. Ol dem ki kıymet dem mazlûm söylenür
Elṭâf-ı bî-behâ olur el-ḥa berâberi
4. Ol dem ki reşḥ-i rahmet olur ya'ni ḥûn-behâ
Yâût ider meziyyet-i âb-ı muaṭṭarı
5. Maḥşer degil o an bir ıbızıl bahâr

17. Mağbûṭ-ı ḥaşr-i ekber olur mâ-mezâ henüz
Serkeş edâ ki hiç olamaz yâr u hemseri
18. Maḥşer içinde kıpmuş 'aceb başka Kerbelâ
Dutmuş ḥabîbini der-i Mevlâda duḡteri
19. Lerzân ider ḥazân-ı belâ serv-i sidreyi
Ṭübâ-yı cennete tokınur belki şarşarı
20. Nâgâh olunca dest-güşâ seyyidetü'n-nisâ
Naḥl-i İrem şular dökilür tâ ki nev-beri
21. Eyley zuhûr ğayret-i bî-imtidâd şan
Ṭavr-ı 'acîb-i ḥazret ider dâd-güsteri
22. Qahr u celâl-i heybet-i sultân-ı mâ-yeşâ
Berbâd ider o ḥışm ile ḥaşm-ı müdemmeri
23. Ḥaşm-ı 'anîd-i fâcire eyne'l-meferr olur
Şeyn-i tefâvüt içre ser-i kûy-ı serserî
24. Ser-menzil-i girîve-i pür-şiddet-i cezâ
Eyley çerâğ o dūzahı saḡt-i mermeri
25. Terk eyle kıl ü qâli teferru' kitâb olup
Tâ kim ḥuzûr-ı feyz ola qalb-i maḡharı

IV

1. Dergâh-ı Kibriyâda kıyâm eyle **Dânişâ**
Olur hemîşe lâyıq-ı dâb-ı şenâ-veri
2. Yâ Rabb be-ḥürmet-i dem-i maḡlûm-ı bî-günâh
Yâ Rabb be-devlet-i ser-i âl-i peyemberi

3. Yâ Rabb be-burc-ı menzilet-i Haydar fenâ
Yâ Rabb be-evc-i künküre-i çerh u çenberi
4. Yâ Rabb ne feyźdir dil-i sūzānda dūd-ı āh
Tāb-ı nedāmet ile yanar alb-i micmeri
5. Ālūde-tāb-ı dūd-ı haa Őim'e-i 'aa
Āh-ı derūn bir yere or 'ūd-ı akeri
6. Yâ Rabb ne dil-Şikeste tebeh-kārdır bu 'abd
Merhem-sān olur mı tesellā-yı oŐ-teri
7. Kāfūr-ı hāŐŐ-ı merametiñ eyle mūmiyā
KevŐer-i neŐā-ı hāliŐ ser-i mūyesseri
8. Yâ Rabb hemişe āl-i 'abāya ul it beni
BaŐ eyle tat-ı serverine ya'ni anber'i
9. Peyk-i selāmım ola hemān hūdhūd-i Sebā
Luf-ı Őabā-yı 'āfetiñ lik rehberi

Kaynakça

- Aksoyak, İ. Hakkı ve Arslan, Mehmet. (1996), "Gelibolulu Mustafa Alı'nın Kerbelâ Mersiyelerini Muhtevî Bir Risālesi: "Sūbhātü'l Abdāl"", Türklük Bilimi AraŐtırmaları, Sayı: II: ss. 49-67.
- Algül, Hüseyin ve Kara, Mustafa. (2014), Ehl-i Beyt Kerbelâ ve Mersiye, Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı, Bursa.
- Arslan, Mehmet ve Erdoğan, Mehtap. (2009), Kerbelâ Mersiyeleri, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Bektaş, Ekrem. (2014), "Diyarbakırlı Kāmî'nin Hadıka-i Ma'neviyesi", CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 12, Sayı 1, Beşeri Bilimler Sayısı.
- Canım, Rıdvan. (2010), Divan Edebiyatında Türler, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Cunbur, Müjgan (hzl.). (1999), İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnan, Son Asır Türk Şairleri, C. 1, AKM Yayınları, Ankara .

- Çağlayan, Bünyamin. (1997), *Kerbelâ Mersiyeleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Çakır, Mümine. (2012), "Kadîmî'nin Kerbelâ Mersiyeleri", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/1 Winter, p. 705-725.
- Çiftçi, Cemil. (2008), *Divan Şiirinde Kerbelâ Ağıtları*, Kevser Yayınları.
- Çiftçi, Cemil. (2008), *Aşkın Hazineleri Makâlîd-i Aşk (Kerbelâ Mersiyeleri)*, Kevser Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, Mehtap. (2009), "Sivaslı Ali Şâdî ve Kerbelâ Mersiyelerini İhtiva Eden Sırışk-i Mâtem Adlı Eseri", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 2, ss. 54-72.
- Gürgendereli, Müberra. (2002), "Hasan Dâniş Beğ'in Sâkînâmesi", *Türk Kültürü* 470: ss. 335-340.
- İsen, Mustafa. (1994), *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kaya, Bilge. (2005), "Muharrem Ayı ve Kerbela Mersiyeleri" *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 33, ss. 501-519.
- Şahin, Halil İbrahim. (2011), "Kerbela Olayının Sözlü Geleneğe Yansıması: İmam Hasan ve İmam Hüseyin Destanı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 60, s. 182-183.
- Şevket Gavsî. (1314), *Şair Dâniş Beg, Yovanaki Panayotidis Matbaası*, İstanbul.
- Özkök, Kahraman. (2014), *Osmanlı Dönemi Şeyhlerinden Kerbela Mersiyeleri*, Revak Kitabevi, İstanbul.
- Yavuz, A. Fikri ve Özen, İsmail. (hızl.) (1972), *Bursalı Mehmet Tahir Efendi Osmanlı Müellifleri*, Meral Yayınları, İstanbul.

h

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

YIL 4 – ARALIK 2018

KİTÂBİYÂT

հիկմետ - Hikmet - حڪمت

HİKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. ALİ NİHAD TARLAN ÖZEL SAYISI

ISSN: 2458 - 8636

Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Manisa/TÜRKİYE
kerdogan45@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0003-0447-1582

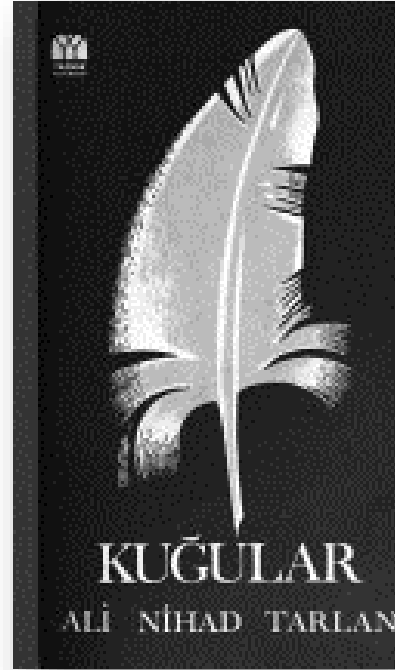
KİTÂBİYÂT

BOOK REVIEW

(Ali Nihad Tarlan, *Kuğular*,
Yağmur Yayınevi, İstanbul 1970)

Bu yazıda “Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan’ın (1898-1978) şairliği¹” gibi iddialı bir başlık özellikle seçilmemiş ve mütevaziane, *Kuğular* isimli eseri üzerinde durularak akademik endişeden uzak tanıtılıp tasvir edilerek örnek şiirler paylaşılacak ve kaynağa yönlendirilecektir. Aslında her şeyden önce edebiyat tarihçisinin sanatkar bir ruha sahip olması gerektiğini² söyleyen Ali Nihad Tarlan hocanın, *Kuğular*’dan önce de aynı çizgide *Güneş Yaprak* adlı kitabı vardır. Ancak bu kitapla ilgili Servet Sami Uysal’ın *Türk Düşüncesi Dergisi*’nin 3. Cilt, 18. Sayısından alındığı belirtilen “Bir Kitabın Düşündürdükleri” başlıklı küçük tahlil ve tanıtım yazısı³ şimdilik kâfidir,

diyerek *Kuğular* üzerinde durmak istiyoruz. Ancak *Kuğular* üzerinde dururken zaman zaman *Güneş Yaprak*’taki şiirleri ve görüşleriyle ilgili de küçük açıklama ve karşılaştırmalar yapmaktan geri durmayacağız.

¹ 2011 yılında TDV İslam Ansiklopedisi’nde (C. 40., s.108-110) Tarlan maddesini yazan Günay Kut, onun şairlik yönünün yeterince araştırılmadığını söyleyerek şairliğiyle ilgili şunları söyler: “...küçük yaşlarda başladığı şiir denemeleri edebiyatın değişim ve dönüşüm sürecine paralel olarak Servet-i Fünûn üslûbunda soneler, divan tarzında Türkçe ve Farsça gazeller, âşık ve tekke edebiyatı vadisinde koşma ve nefesler, Millî Edebiyat cereyanının etkisinde manzumeler, serbest vezinde şiirlerle devam etmiştir. Hayatı boyunca şiirden ayrı kalmayan Tarlan’ın bu yönü yeterince araştırılmamıştır, der.

² Prof. Dr. A. Nihad Tarlan, *Edebiyat Meseleleri* İstanbul 1981, s. 24.

³ Av. Yusuf Ziya İnan, Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, *Sıralar Matbaası* İstanbul 1965, s.76-82.

Kuğular, Klasik Türk Edebiyatının ilk doktoru ve “Şüruh-ı mütun” yani Metinler Şerhi dersinin üstadı Ali Nihad Tarlan beyin hocalık hayatının 50. yılına girdiği sırada neşredilen mensur ve manzum çeşitli tarzlardaki deneme, mesaj, metin ve şiirlerini içine alan kitabının adıdır. Yağmur Yayınevi’nce 1970 yılında neşredilmiştir. Toplam 91 sayfadır.

Kuğular’a Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan beyin yarım sayfalık bir sunuş yazısıyla gireriz. Bu küçük metinde Ali Nihad beyin dil, üslup, şiir ve tevhidi hayat görüşünü ve yazış amacını görürsünüz. Bir denemeden daha çok mensur bir şiir gibi yazılan bu metin, bize sanki varlığın sesini, nefesini duyurur. Kâinatı bir orkestraya benzeten Ali Nihad Bey, Bestekâr yaratıcının büyük-küçük hepsine ayrı bir görev verdiğini ifade eder. Bu mini metin “hiçbir şey yoktur ki onu anmasın” ayetinin zımında yazılmış, onun bir tefsiri gibidir. Şairin his ve düşünce dünyasını ve şiir anlayışını anlamak için bu metni buraya almanın gerekli olduğunu düşünüyorum:

*Şimşek çakar, gök gürler, ufuklar birbirine giriyor, sanırsınız!..
Filler, arslanlar haykırırlar, kükrerler; zaman ve mesafe inim inim inler.*

Bunların yanında sesleri kulaklarımızın duygu hududuna giremeyen karıncalar da vardır. Onlar da ses çıkarırlar. Çünkü yaşıyorlar. Yaradılış muazzam bir orkestradır ki onu idare edenin elindeki değnek muhakkak ki bazen bu karıncaya da emir veriyor. Ama orkestra içindeki onun yeri nedir, biz bilemeyiz.; bestekar bilir.

Her şey konuşuyor, dili var. Çünkü yaşıyor. Biz duymuyoruz anlamıyoruz diye bunları nasıl inkâr ederiz? Ayağımızın altında ezilen bir ottan, bir toprak zerresine kadar her şey konuşuyor. Çünkü hayat nizamı içindedir. Başka türlü yaşanmaz. Sırrına eremediğimiz ve eremeyeceğimiz bir alemin içindeyiz ki sade hayat!...

Ölümün, yokluğun nam ve nişanı yok. Çünkü var olan her şey yaşıyor.

Müsaade ederseniz ben de yaşıyorum⁴.

Kuğular, dört bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm kitabın adı ve serlevhasının da olduğu “Kuğular” başlıklı parçayla başlar. Bu bölümde sayfa 9 ve 48 arasında toplam olarak 31 tane metin vardır. Bu metinler,

⁴ Burada, şiiri varlığın bir neticesi ve sesi gibi ele alan şair, Güneş Yaprak’ta da şiiri eliyle ektiği bir meyveye benzetir, leziz olmasa da kendinden bir koku ve öz olduğu için adeta kendinden bir parça gibi görür diyerek “Hayatımda bir an dahi şairlik davasında bulunmadım, buna rağmen kucağımdaki çirkin çocuğumla güzel bebekler müsabakasına katılmadım, sürüklendim”, diyerek şiirlerinin yayınlanmasının dostları ve kardeşinin ısrarıyla olduğunu, bunda şair olan babasının şiirlerinin yangında yanmasının da etkili olduğunu bu durumun kendi şiirlerinin de başına gelmemesi için neşrettiğini ifade eder.

yarım sayfa ile iki sayfa arasında mensur metinler olup kıssadan hisse çıkarılacak nükteli, dil ve üslup itibarıyla deneme ve mensur şiir arasında salınan mesaj ve mana yüklü metinlerdir⁵. Bu metinlerin başlıkları şunlardır: Kuğular, Böyle Yaşamak İsterdim, Pandeli Babanın Makası, Hayat Rüyası, Bir Turist Kafilesi, İlahi Adalet, İrade-i Cüz'iyeye, Nebatlar Mesut, Ördek, Aşk ve Ekmek, Mari de Medici, Renkli Maymun, Kader ve Hayat, Rüzgâra Sor, Nankörlük, Arslan Cilvesi, Ağaç, Gurbet ve Sinek, Arslan, Kukla, Jarjsan'ın Heykeli Karşısında, Dün ve Bugün, İstirap Seni Arıyorum, Agucuk, Fıskiye, Deniz Kaplumbağası, Deniz İlahı, Büyük Bestekar, Secde, Tevazu, Patella.

Kitabın başlığı da olan bölümün ilk metni Kuğular'da, Tarlan, Paris'te bir parkta gördüğü vakur ve dik başlı kanaatkâr kuğularla; hırslı, açgözlü, sefil yeşilbaş ördekler arasında bir mukayese yaparken aslında iyi ve kötü insanlar arasında bir karşılaştırma yapıyor gibidir. Ama sonuçta iyilik ve iyilerin kadri de, kötüler olmadan bilinmez ve "Hakk'ın yarattığı her şey yerinde ve güzeldir". Prof. Tarlan, insan veya hayvan, yahut hayatta yaşadığı her şeyle, hayat ve hakikat arasında bir ilgi kurarak adeta bir kıssa anlatarak sonuçta bir hisse çıkarır. "Bir

⁵ Bu mesaj ve mana yüklü metinler, Kuğular (baskı İstanbul 1970) kitabından çok önce Güneş Yaprak (İstanbul 1953)'ta da ziyadesiyle arzı endam etmişti. Kitabın Önsöz (s.3-5) ve Hayatımdan Birkaç İz (s.7-19) başlıklı şiir görüşü, şiir hayatı, oluşumu, gelişimi ve değişiminin anlatıldığı bölümden sonra kitabın bu bölümü en hacimli ve en önemli bölümüdür (s.21-60). Kitaba adını veren "Güneş yaprak" metni bu bölümdedir. Çarpıcı cümleler ve canlı tasvirlerle anlatılan, koca bir çınarın kışın ortasında kalan güneşin altın ışıklarını içmiş, bir avuç ışık olmuş, bir avuç yaprak olmuş son yapıtıdır.. Bu altın renkli yaprak. Buradan Ali Nihad Bey hemen "insan ömrü ne olacak... O da uzun bir mevsim!. Ne olur, ben de olgun, böyle şeffaf ve altın, böyle serapa güneş bir yaprak olabilsem!.." diye sözü kendine, yani insana getirir. Bu bölümde toplam 32 metin olup parçaların başlıkları sırayla şunlardır: İnanmam Arkadaş, Aldanmadım, Perde inince, Boş ufuklar, Neredesin boyacı, Dolap beygiri, Kanlı ağız, Sarı saçlar, Aman kesmeyin, İnsan; Şaştım, kurudum, kaldım; Analık, İpek böceği, Tren, Mermer facia, Ben bulamadım, Gidip gelmeyenler, Aciz, İçten gelen ses, Yelkenli, Arslan, İsrafilin borusu, Haşafini kürümüşünü, Zulüm ve şefkat, Kara kış, Niye hiddetlenmişim ki.., Kurşuncu teyze, Aleksanyan efendi, Yeşil, Asıl sevinecek, İnanabilsem.

Bu metinlere baktığımızda da Ali Nihad Tarlan hocanın tasavvufi birikimi ve tevhidi bakış açısı kısa ama çarpıcı, yoğun anlatımlarla kendisini gösterir. Mesela, aslı Mevlana menkıbelerinde de anlatılan, Aldanmadım başlıklı metinde hangi kılık ve kıyafette olursa olsun Hakk'ın ve hakikatin yüzünü tanıdığını, dolayısıyla aslan, kurt postunda şeklinde görülenin de yine dost yüzü olduğunu, hayrı ve şerri, dikenini ve gülü yaratanın aynı el olduğunu anlatır. Perde inince parçasında da evrenin tabiri caizse bir büyük tiyatro gibi çok farklı kişiler/varlıklar tarafından canlandırılrsa da hepsinin tek bir plan ve oyunun parçaları olduğu anlatılır. Neredesin boyacı, ise bahar zamanı Dağıstan'da bir dağ eteğinde rengârenk çiçekleri gören bir yolcunun bu büyüleyici güzellikler karşısında hayret makamında adeta cezbe ve cünun ile bir ömür "neredesin boyacı" diye çılgık çılgına yaşaması anlatılır. Metnin arka planında "Allah'ın boyasından daha iyi kim boyayabilir" (Kuran, Bakara 138) ayetine bir gönderme olduğu açıktır. "Aman kesmeyin" parçasında kuzunun kesilmesi karşısındaki çocuk aczi ile ölüm karşısında insanın aczinin çok da farklı olmadığı, bir çocukluk hatırasıyla çok güzel anlatılır. Bu metinlerin, bir yanıyla rolünü en güzel şekilde oynayan varlıkların eseri değil, ilahi isimlerin bir nevi tecelligahı olduğu bazen açık bazen de kapalı, ima yahut işaretle anlatılır.

Turist Kafilesi'nde, Amerika'dan gelen bir turist kafilesinin Louvre Müzesi'ni çok kısa bir sürede onunla övünmek için gezmelerini "Her zerresi mucize olan bu kainatı ben de o turistler gibi gaflet içinde gezdim. Ne gördüm, ne anladım. Az sonra rehberimiz boruyu öttürecek: -Haydi otobüslere.

İkinci bölüm, Ali Nihad Bey'in çağın şiirine peyrev olduğu serbest şiirlerinin yer aldığı bölüm. Toplamda 12 şiiri mevcut. Bunlar sırayla, Çıldıracağım, Naz, Bulut, Yaradılış, Kamyon, Beynim, Defile, Doğru Haber, Mavi Gök Parçası, Ben Seni İstiyorum, Siz de mi?, Güzel.

Bence az sayıda şiirin yer aldığı bu bölüm, kitabın belki de en önemli bölümüdür. Güneş Yaprak'ta Farsça şiirler ve geleneksel şiirler çok daha fazla yer tutarken serbest şiire pek iltifat edilmemiş yalnızca üç şiirde denenmiş bir tarz gibi duruyordu. Bunlar da Sarı Saçlar, Gelin Tebessümü ve Bir Rüya başlıklı olanlardır. Yine de canlı tasvirlerle, sürükleyici, heyecanlı olay örgüsüyle, kurgusu ve duygusal anlatımıyla iç ahengiyle şiiriyeti yüksek bu şiirlerin Kuğular'da eda, söyleyiş ve anlam bakımından daha ileriye, yer yer zirveye tırmandığını söylemek yanlış olmaz. Bilhassa Çıldıracağım, Defile ve Güzel şiirleri onun Varlık birliği ve tasavvuf gibi mücerred/soyut konuları bile örnek ve benzetmelerle yoğun ve somut anlatımı her türlü takdirin üzerinde olup ses ve söyleyişin yanında şiirde öz ve düşünce arayanların gönlünü doyuran envai çeşit nimetle dolu cömertçe hazırlanmış bir sofraya niteliğindedir. Bu söylediklerimize örnek olarak Çıldıracağım şiirini ele alırken diğer iki şiirden de bazı bölüm ve dizeler almakla yetineceğiz.

Çıldıracağım

Çiçeğin nabzını yokladın mı hiç;
İçinde Güneşi kokladın mı hiç?
Gördün mü dalgalar nasıl coşuyor...
Bir oluş soran yok,
Gördün mü felekler nasıl koşuyor?
Bir gidiş... duran yok.
Güneş almış başını yana yana gidiyor
Hakk'ı teşbih ediyor...

Senin sevdan çiler bülbül sesinde;
Senin sevdan yanar gül sinesinde
Ne renkli parlıyor yılan derisi..!
Özenmiş işlemiş aşkın perisi
Binbir perde yüzünü benden gizlesin varsın;

materyalizmle manevi dünyası karartılmak istenen insanımıza ve gençliğimize iki cevap gibidir. Aslında, Yaratılış, tarzı ve edası yeni şiir tarzında olsa da malzemesi ve dili eski olan bir şiirdir; Yaratılış, fiili ve mef'ulü yerinde bir cümle gibi gören şair, failinin ise, eski nahv deyimini ile "tahtında müstetir hu" yani bir nevi "gizli özne" olduğunu, imtihan ve problemin de burada olduğunu anlatıyor ve "aşk olsun okuyana" diyor. Evet, yaratılışın, bölüm bölüm, konu konu muazzam bir kitap olduğunu, meselenin bunları yan yana bir araya getirip okumak, yani Allah'ı bilmek ve bulmak, bu ahengi yaratanın bulunması olduğunu anlatır. Uzun olmadığı için şiirin tamamını alıyorum:

Yaratılış
Yaratılış bir cümle;
Fiil meful yerinde
Failine gelince, tahtında müstetir Huu..
Aşk olsun okuyana
Yaratılış bir kitap; fasıl fasıl bab bab
"Re" yazılmış "Be" de var
Hecele oku ahbap
Getir şunu yan yana, Rabbin çıksın meydana,
Biz okuruz kelim ile, sen okursun hece Tanrı.

Siz de mi? Şiiri ise hem anlam hem de üslup ve eda açısından daha garip ve şaşırtıcı bir şiirdir. Bir söz arasında "inşallah" diyen hocanın/şairin hafifçe gülümseyip hayretle, Siz de inanırsınız demek hocam Allah'a? sorusuna, gülerek yanlış sordun sanırım şöyle sormalı idin, -İnanır mısınız siz bir şeye ondan başka? Burada birkaç cümleyle şair, tüm evrendeki geçici, her an var ve yok olan mümkün varlığa karşılık, Vacibü'l-vücut/Mutlak varlık anlayışını birkaç cümleyle özetler ve öğrencinin -peki nerde o amma? Sorusuna da -"Gözünün önündeki PERDENİN arkasında" cevabını verir. Bu şiiri de onun inanç ve düşünce dünyasını yansıtmaları bakımından önemli görerek buraya alıyorum:

Siz de mi?
Bir talebeme, dedim, bir gün söz arasında;
-Peki yavrum İnşallah!
Hafifçe gülümsedi, hayretle dedi bana;
-Siz de inanırsınız demek, hocam, Allah'a.
Ben de gülerek dedim: yanlış sordun sanırım;
Şöyle sormalı idin:
-İnanır mısınız siz bir şeye ondan başka?

-Hayır, yavrum, inanmam
Ne bana inanırım, ne sana inanırım,
Ne de bu kâinata.
İnanırım çünkü ben o bir olan Allah'a.
Birden şaşırdı, sordu: Peki nerde o amma?

-Gözünün önündeki PERDENİN arkasında.

Kuğular'ın üçüncü bölümü (s.69-82) ise onun daha çok geleneksel tarzda yazdığı şiirlerinden oluşuyor⁶. Başta üç dörtlükten oluşan Gönül şiirinden sonra tasavvufi tonu yüksek iki adet "nefes" gelir. "Ömrümün manası" başlıklı şiiri, ilk ve son dörtlükteki tekrarlanan, "Sevdiğim, manası sensin ömrümün" mısraıyla, mananın vurgulandığı mütekerrir bir murabba' gibidir.. Sonbaharda Kumru Sesi, başlıklı şiiri, iki dörtlükten oluşan kumruya yazılmış bir manzumedir. Fıskıye şiiri, birinci bölümde aynı başlıkta yazdığı yazı gibi "durgun, duygusuz, yosunlu bir su içinden yükselen bembeyaz bir abide", duyguların kabarıp taşması, fışkırması ile gündelik hayatın rutin gidişi içinde yaşanan bir büyük aşk hali gibidir. "Taşmayan, kabarmayan hayat, hayat değildir"; ama bir şartı da vardır: "Fakat böyle bembeyaz, böyle temiz isteriz". "Hocalığının Kırkinci Yılı", öğretmek ve öğrenmekle dolu, aşkla dolu kırk yılı anlatan coşkun bir şiirdir. Şiirin sonundaki şu iki dizede, masivayı göze batan ve mutlak çıkarılması gereken bir dikene benzetmesi bir hayli ilginçtir:

Çıkarken gözlerimden masiva denen diken / Bu aşkın alevleri
fışkırır gözlerimden.

Gençlik Resmime Bakarken, onun izlenimlerini, gençlik ve ihtiyarlık günlerinin bir mukayesesini yansıtır ve beyaz saçlarıyla bu gün mutlu olduğunu anlatırken; Ellinci Yıl da "mukaddes" hocalık hayatının öğretmeyle ne kadar da mutlu ve dolu geçtiğini çok güzel verir. Sonraki biri "biz bilmedik diğeri –lar var idi" redifli iki gazel; klasik şiirlerin okutulması, öğretilmesi, neşri ve şerhiyle ömrü geçen bir

⁶ Güneş Yaprak, araya karıştırılmış üç serbest şiir hariç, nesirler dışındaki çoğunluğu geleneksel tarzdaki şiirlerden oluşuyordu. Dolayısıyla şairin buradaki nesirler ve üç serbest şiir dışında, Farsça şiirler de dâhil hemen kâmilin geleneksel tarzdaki şiirlerden meydana gelmişti. Hâlbuki Önsöz'de (s.4) nesir ve mensur şiiri tercih ettiğini belirten şu satırlar dikkat çekiyor: "Bu yazıda en çok sevdiğim, mensur parçalardır. Her şeyde olduğu gibi sanatta da kayıttan (sınırlanmaktan) nefret eder hale geldim." Burada şiirin, arzı (dışsal, geçici) ahenk yerine ruhi ahengi vermesi gerektiğini ifade ediyor, belki de bir anlamda vezin ve kafiyeyi bir kayıt gibi görüyordu. Güneş Yaprak'da bu tarzdaki şiirlerinin başlıkları şunlardır: Bir kasrı ziyaret ederken, Metruk bir kasrın endam aynasında, A'mal-i Erbaa, Niçin sevmedim, İkinci Murad'ın türbesinde, Hammami-zadenin kabrinde, Düşman gemileri Çanakkale'den geçerken, Bahar, Bahar ve Sen, Gurup, 8 gazel, Gönül, Mabet, Ey dil, Demişler, İnce yol, Biz, Mest ol. Güneş Yaprak'ın son kısmı (s.80-132 sırayla şu) Farsça şiirlere ayrılmıştır. (Kuğular'da Farsça şiiri yoktur.) Bu kısmın en başında İran'ı öven bir kıt'a, hemen arkasında İran Şahının evlenmesi dolayısıyla bir kıt'a, İran Şahı'nın İstanbul'a gelişi üzerine bir kaside, Afgan hanı Emanullah hanın Türkiye'ye gelişine söylenmiş bir manzume, Balkan Faciası'na yazılmış bir manzume, Bahar-ı hicran başlıklı bir manzume, 3 bendlik bir muhammes?, Ali Ekrem Bolayır'la müşterek gazel, Farsça beş beytlik bir gazel, 3 beytlik küçük bir Nevruz şiiri, biri Ferid Kam'la müşterek 14 kıt'a, Ferid Kam'ın bir kıt'asını Farsça'ya tercüme, bir rubai, bir beyt.

büyük hocanın kaleminden süzölüp takattur ederek damlayıp taşan aynı güzellikteki iki örnek gibidir. Aruzla yazılan bu gazellerden ikincisini de bu bölüme bir örnek olarak alıyoruz:

Gazel

Serde cuş-ı badeden divane cular var idi
 Dide-i müştakımızda cüst ü cular var idi
 Bir zamanlar reşk-i şehrayin-i Cem'di bezmimiz
 Buseden mey sakdan simin sebular var idi
 Can verirken ahuvan bir gamze-i dilsuzuna
 Dilde can vermek için çok arzular var idi
 Raksa geldikçe güzeller gerdiş-i peymaneden
 Her ser-i muy-ı emelde hay u hular var idi
 Came-hab-ı sinemizde huş ederdi cam-ı subh
 Dilberanda gah gâhi böyle hular var idi
 Olmamışdı böyle pamal-i hazan gülzar-ı ömr
 Bülbülü hakister eyler reng ü bular var idi
 Eyledim (şair⁷ söz) iyle vasf-ı mazi ey Nihad
 Eskiden davama şahid nükte-gular var idi

“Olsun erenler” redifli gazel de, aynı vadide yazılmış biraz edebiyat-ı kudemadan biraz da Yahya Kemal'den ses verir. Mevlana ile ilgili tek rubaisi ise konferansları ve kitabıyla⁸ konuyu her daim gündeminde tutan bir büyük ruhu, özlü bir selamlamadır. Bu bölümün beş beyitlik son gazeli ise Seyyid Nigar Karabağı'nin oğlu Seyyid Siraci'ye bir naziredir.

Dördüncü bölüm de (s.85-91) klasik edebiyat geleneğinin izinde dördü aruz biri heceyle söylenmiş beş manzumedir. Bunların dördü kongre ve ders verme vesilesiyle gittiği yerlerle alakalı; Londra, Paris ve Edinburg'la ilgili, muhtemelen orda veya oraya yazılmış manzumeleridir. Paris'e Mektup, Paris dönüşü Paris'teki dostlara yazılmış gazel-kaside kafiyesiyle 12 beyitlik aruzlu bir mektup formundadır. Bonjur, alorlar, dakkorlarıyla/ “Sen” nehrini “ben” altüst ettim.. gibi mısra'larıyla Fransızca kelimeler ve coğrafyadan izler taşıyan nükteli söyleyişleriyle bu yolculuğu ve izlenimlerini kalıcı kılan bir hatıra şiir özelliğindedir. Londra Destanı ise 20 gün kaldığı Londra'daki günlerinin hatırasına, aşık tarzı halk şiiri ve aşık destanları şeklinde yazılmış 11 dörtlükten oluşan bir manzumedir. Londra'daki yağmurlu günler, park ve bahçeleri, Britiş Muzeum ve sarı saçlı mavi gözlü kadınlarıyla şiirde kelime fırçalarıyla çizilen belli belirsiz bir

⁷ Aldanma ki şair sözü elbette yalandır. (Fuzuli)

⁸ Ali Nihad Tarlan, Mevlana, Hareket Yayınları, İstanbul 1974.

Londra silüetidir. Yine İngiltere’de yazmış olduğu Edinburg ve Mrs. Con Volş’a yazılan Gazel-i Diger-i Edinburg, altı ve yedi beyitlik iki hatıra-şiir özelliğine sahiptir. Bu Edinburg şiirleri, daha önce buralardan yolu geçen ve şiirler yazan Abdülhak Hamid Tarhan’ı hatırlatmaktadır. Bölümün son şiiri ise “Atebe-i Vilayet-penahiye Arz-ı Hal-i Manzum” başlığıyla, dönemin İstanbul valisi Prof. Dr. Fahreddin Kerim Gökay’a, kahve kıtlığında “Kahve lütfet varsa imkânın eğer” diyerek kahve talep eden mükerrer mısrayla on kıtalık aruzla yazılmış mizahi bir manzumedir.

Sonuç

Çok yönlü bir ilim ve fikir adamı olan Ali Nihad Tarlan hoca aynı zamanda iki şiir kitabı da neşretmiş bir şairdir. Üstelik onun şiiri yüzyıllar içinde yaşayan yüzlerce Türk şairinden ve Arapça, Farsça, Fransızca gibi nice dillerin mahsullerinden beslenen bir kültür şiiridir. Ama bütün bunları o birleştirici tevhide bakış açısı ve insani zenginliğin potasında eritmesini bilmiş çok yazmamış az ve öz yazmıştır. Adı geçen dillere ve Türk dili ve edebiyatına hakkıyla vakıf olan hoca, edebiyat sahasının ilk doktoru ve son devrin en büyük metinler şerhi hocasıdır. Şiirinde düşünceye ve özellikle tasavvufi düşünceye büyük yer veren ve şiirin esasını ilim ve hikmetin meydana getirdiği fikrinde olan Tarlan, hakiki sanat eserinin; ilim, kültür, kabiliyet ve heyecanın müşterek mahsulü olduğunu iddia eder. Türkçenin yanı sıra Farsça şiirler de yazan Ali Nihad Tarlan’ın hemen bütün şiir ve nesirlerinde tasavvufi tarafı hep ağır basar. Şiirlerinde eserlerinde incelediği ve tarihi ve teorik yanlarını anlattığı şiirin hemen her yanını yoklamış, aruzdan heceye ve serbest şiire hatta mensureye çok farklı tarz ve üslupları deneyerek başarıyla uygulamasını bilmiştir. Bu naçizane yazının büyük ustası rahmetle anmaya ve şiirlerinin yeni nesle de tanıtılmasına bir vesile olmasını dilerim

Not: 1984 yılında Erzurum’da henüz bir lisans öğrencisi iken sınıf arkadaşım Süleyman Aydeniz’in hediye ettiği Ali Nihad Bey’in Kuğular’daki şiirlerini okurken (s.64) onun gölgesinde ve etkisiyle bir şiir karalamıştım. Aslının silik bir gölgesi de olsa bu vesileyle ikisini de takdim ediyorum:

BEN SENİ İSTİYORUM

Ben bir kartalım Tanrım, hayvanat bahçesinde.
Ayağımda bir zincir.. etrafım demir demir..
Gökler, için yatattın; beni yerlere attın.
Kanadımın her tüyü ayrı feryad ediyor:
Gökleri istiyorum, gökleri istiyorum.
Ben akbaba değilim; leş yiyeyim.
Kartalım.

Görüyorsun ki Rabbim,
Kokmuş et parçaları, kemikler içindeyim.
Üstünde duman duman,
Taze kan tutan avlar peşinde koşacaktım.
Çırpınması dinmemiş yürekler istiyorum.
Pençelerim acıyor her an gıcıklandan.
Tir tir titriyor gagam: taze kan taze kan.
Tanrım som çelik pençem çamurlarda çürüdü.
Kolumu kanadımı örümcekler bürüdü.
Rabbim! Niçin yarattın, beni; nereye attın?
Zincirleri parçala, beni artık ver bana!
Mademki yaratmışsın kanadın hakkını ver!
Engini istiyorum, engini istiyorum.
BEN SENİ İSTİYORUM.
(Ali Nihad Tarlan, Kuğular, s.64)

TARLAN VE KOLTUK DEĞNEKLİ GENC VESİLESİYLE

Senin ayakların kırık, koltuk değneklerin var.
Benimse kanatlarım.. Ya benim neyim var!
“Gökler için yarattın beni yerlere attın
Rabbim ben bir kartaldım beni kartal yarattın”
Kırıldı kol kanadım pervaz edip uçamam
Oku atan avcının hedefiyim kaçamam
Binlerce ok saplandı durmadan yüreğime
Rabbim el uzat artık deva ver şu derdime
Garibem bi-kesem natuvanem el aman
Hacilem peşimanem mahcup etme ya Rahman
“Zincirleri parçala beni artık ver bana”
Ben seni istiyorum ben seni ya Rabbena

(Kenan Erdoğan, Erzurum 1984)

Seyit YAVUZ

Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Doktora Öğrencisi
Sivas/TÜRKİYE
seyityavuz0@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5797-5963

KİTABİYAT

BOOK REVIEW

ALİ NİHAD TARLAN TARAFINDAN
TERCÜME EDİLEN *LEYLA İLE MECNUN*'UN
YENİ BASKISI ÜZERİNE

ON THE NEW EDITION OF "LAYLA AND MEJNUN"
TRANSLATED BY ALİ NİHAD TARLAN

[Nizâmî-i Gencevî, *Leylâ İle Mecnun*, (Mütercim: Ali Nihad Tarlan),
Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2016, 181 sayfa.]

İncelemeye konu olan eser, Ali Nihad Tarlan'ın (d. 1898/ö. 1978) *İslâm Edebiyatında Leylâ ve Mecnun Mesnevisi* adıyla hazırladığı ve Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi'nden ilk kez doktora pâyesi almasına vesîle olan çalışmasının bir ürünüdür.¹ Mensûr bir tercüme mâhiyetiyle hazırlanan bu eser ilk olarak 1943 yılında o dönemki ismiyle Maârif Vekâleti (günümüzde Millî Eğitim Bakanlığı) tarafından yayımlanmıştır. Ardından yine Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 1965, 1990 ve 2001 yıllarında yeniden basılmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı'nın 2011-2012 yıllarında kurduğu ve zamanla bazı yenilikler de ekleyerek yeniden düzenlediği Fatih Projesi ve Eğitim

Bilişim Ağı (EBA) kapsamında, Eğitim Araçları ve Yayınlar Dairesi Başkanlığı tarafından yürütülen *2023 Yayın Projesi*'nin hedefleri doğrultusunda yayımlanan eserlerden biri de Ali Nihad Tarlan tarafından hazırlanan bu eserdir. *Leylâ ile Mecnun*'un da içinde bulunduğu bu eserlerin dışında, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından uzun süredir baskıları yapılmayan *Resimli Türk*

¹ Günay Kut; TDV İslâm Ansiklopedisi "Tarlan; Ali Nihad", İstanbul, 2011, s. 108.

yazıldığı için tabii olarak “*besmele-hamdele-salvele, tevhîd, münâcât, na’t, mirâc hâdisesi, mucizât, medh-i çehâr-ı yâra övgü, devrin pâdişahına övgü, sebeb-i telif*” gibi bazı bölümleri de muhtevîdir.

Besmele-Hamdele-Salvele, Tevhîd ve Münâcât kısmı “Ey Tanrı, senin adın her şeyin en iyi başlangıcıdır. Senin ismini anmadan eserime nasıl başlarım? Ey Tanrı, senin yâdın, ruhumun cana yakın bir arkadaşıdır. Dilimde yalnız senin adın vardır. (s. 4)” ifadeleriyle başlayıp “... Eğer bütün bunlara rağmen beni suale çekeceksen, ey âdillerin en âdili, sen bilirsin! Ecel gelip beni sıkıştırmadan ve günler elimden dizgini almadan evvel, beni makbul kullarından sayarak peygamberimin kabrinin ravzasına gönder (s. 9)” ifadeleriyle sona ermektedir.

Na’t kısmı “Ey varlık mülkünün şehsüvarı, maharette akıl sultanı, ey gönderilen peygamberlerin sonu. (s. 9)” ifadeleriyle başlayıp “... Bu yeryüzünün kayıtlarından, insanın elini bağlayan halkasından bir sıçrayışta sıyrılıp Arşa yükseldin. (s. 11)” ifadeleriyle sona ermektedir.

Daha sonra gelen *Mirâc* bölümü “Ey sureti mânaların yükseliş yeri olan Peygamber; senin miracın zeminden gökyüzüne yükseliştir. (s. 11)” ifadeleriyle başlayıp “... Ey sensiz hiçbir işim tamam olmayan, ey Nizami’nin gönlünün kuvvet ve kudreti olan Peygamberim; bu gönülden ettiğim duayı kabul et ve bununla kanaat et de Allah aşkına bana şefaet et. Ta ki gözlerimizdeki bu perdeyi açsınlar ve günahlarımızı, kabahatlerimizi örten perdeyi kaldırmassınlar. (s. 14)” ifadeleriyle sona ermektedir. *Mirâc hâdisesinin* anlatıldığı bu kısımda özellikle *Mirâciyye* tarzında kaleme alınan birçok manzûmede olduğu gibi, burada da güneş sistemindeki gezegenlerle ilgili oldukça orijinal benzetmeler ve mazmûnlar kullanılmıştır. *Mirâc* bölümünden sonra “*Yaradılışın hâdis olduğu hakkında kesin delil ve Delilin başlangıcı*” başlıkları yer almaktadır.

Bu bölümlerden sonra ise “*Kitabı nazmetmemin sebebi*” başlığı ile sebeb-i telif bölümüne geçilmiştir. Bu bölüm “Bir gün uğurum açık, neşeli bir halde idim. İçimde ferahlık ve sevinç kaynıyordu. Sanki Keykubad Padişah idim. Hilâle benziyen kaşım açılmış (çatık ve asık değil) huzur ve sükûn içinde divanımı mütalaa ediyordum. Saçımı ikbal ve devlet taramıştı. Sabah kırmızı gülden bir deste bağlamıştı. (s. 20)” ifadeleriyle başlamış, “Bu eser 584 Recebinin son günü en güzel şekilde tamamlandı. Onu en güzel şekilde süsledim. Şahın mübarek nazarından başka kimse ona vâsil olamasın diye bu mahfeye koydum. (s. 24)” ifadeleriyle sona ermiştir.

Klasik bir mesnevîde bulunması gereken bu şekil özelliklerinin ardından *Şervanşah Ahtısan bin Minûçihri’nin Medhi ve Padişaha Tazîm* başlıklarıyla devrin padişahına duyulan saygı ve övgü duyguları ifade edilmiştir. Bu bölümlerin ardından *Nasihât* özelliği de taşıyan şu başlıklar yer almaktadır:

- Kıskançlardan ve şairin kudretini inkâr edenlerden şikâyet (s. 32)
- Oğlu Mehmed Nizâmî’ye Nasihat (s. 36)

- Az söylemenin iyiliği (s. 38)
- Ölen babası ve anası hakkında (s. 38)
- Eski arkadaşların hâtırası (s. 40)
- Maddî vücudu unutmak hakkında (s. 40)
- İktbal ve rütbeye değer vermemek (s. 41)
- Geçen ömrü unutmak (s. 41)
- Zulme katlanmamak hakkında (s. 41)
- Kimsenin işine, geçimine el uzatmamak hakkında (s. 43)
- Kanaat hakkında (s. 44)

Nasihatle ilgili bu bölümlerin sonunda özellikle şairin *sâkiye* seslendiğini ve *sâkiden şarap* arzu ettiğini görmekteyiz. Bu kullanımlara örnek oluşturması bakımından şu ifadeleri örnek gösterebiliriz: “Saki bana lal gibi şarap ver. Zira söz bana büyü yaptı. Benim için ateşe nal koydu. Beni kendine çekiyor. Bari şarap kuvvetiyle sevgilim olan “söz” ün yanına gideyim. (s. 38)” “Saki, oturma şarap ver. Zevk meclisi kuralım. Acı şarap ve tatlı zevk ver. İnsanın içinde olan iyi, kötü bütün düşünce ve duyguları açığa vuran o şaraptan getir. (s. 40).” Burada *sâki* ve *şarap* kelimelerinin gerçek anlamlarının yanında tasavvufî mânâlarının da göz önünde bulundurulması son derece önemlidir.

Nasihatle ilgili bu bölümlerin ardından Leylâ ile Mecnun mesnevilerinin neredeyse hepsinde gördüğümüz ve cereyân eden olayların çatısını oluşturan bazı önemli konular ve başlıklar şunlardır:

Hikâyenin Başlangıcı başlığı ile asıl konuya giriş yapılmıştır. Bu bölümde Kays’ın dünyaya gelişi, ilim öğrenmek amacıyla okula gitmesi, Leylâ’nın da aynı okula gelmesi ve burada birbirlerini tanımaları anlatılmıştır. Ali Nihad Tarlan, hikâyenin başlangıcından sonuna kadar tercümede muğlâk gördüğü yerleri dipnotlarda açıklama gereği duymuştur. Bu dipnotlarda o döneme âit bazı gelenekler, kullanılan ilaçlar, bazı kelimelerin ıstılâhî mânâlarının dışındaki anlamlar ve benzerleri özellikle belirtilmektedir. Örneğin mütercim “Aslında temiz olan bir inci, suyu ve toprağı süsleyen bir şeydir. Sağlamı bir hazinedir. Ufalanırsa canların devasıdır. (s. 38)” şeklinde tercüme ettiği kısma dipnot olarak “Eskiden inciyi ezip ilaçlarla karıştırırlardı.” ifadeleri eklenmiştir. Yine aynı şekilde “Lâle gibi ağzını sütle yıkıyor; beyaz süt yaprağı gibi sütle yetişiyordu. (s. 48)” ifadelerine dipnot olarak “Lâle, oyumundan koparıldığı zaman koptuğu yerde süt gibi beyaz bir usare vardır. Beyaz gül yaprağı da süt gibi beyaz gülün yanında yetişir.” ifadeleri eklenmiştir. Bu örneklerden de açıkça anlaşılıyor ki müellif, yaptığı tercümede anlaşılmasının muğlâk ya da kapalı olabileceğini tahmin ettiği ifadeleri dipnotlarda açıklama yolunu tercih etmiştir. Kanaatimizce müellifin bu tutumu son derece yerindedir ve okuyucu için oldukça faydalı olmuştur.

Hikâyenin başlangıcı bölümünden sonra *Leylâ ile Mecnun’un birbirlerine âşık olmaları* (s. 46) başlığı gelmektedir. Bu başlık altında Kays’ın Leylâ’ya olan aşkı yavaş yavaş büyümüş, ve onu aşk çemberine düşürmüş; çevresinde onun hâlini gören insanlar artık ona “Mecnun” lakabını

vermişlerdir. Mecnun'un âşıklık hâllerinden dolayı, Leylâ'yı görmesi de yasaklanmıştır.

Mecnun'un babası Leylâ'yı istemeye gidiyor (s. 56) başlığı altında Kays'ın babasının, artık "Mecnun" lakabıyla anılan ve âşıklık emâreleri göstermeye başlayan oğlu için Leylâ'yı istemeye gitmesi anlatılır. Mecnun'un babası Seyyid-i Amirî, Leylâ'yı babasından istemiş; fakat Leylâ'nın babası, Seyyid-i Amirî'yi hoş karşılamasına rağmen Mecnun'un delilik alâmetleri göstermesi sebebiyle kızını vermek istemediğini, bunun mümkün olmayacağını söylemiştir. Çâresizce geri dönen Seyyid-i Amirî ve kabilesi Mecnun'a durumu anlatmaya çalışarak nasihat etmişler fakat Mecnun'un aşkı daha da artarak devam etmiştir.

Babasının Mecnun'u Kâbe'ye götürmesi (s. 64) başlıklı bölümde Seyyid-i Amirî oğlunun aşk derdine bir dermân bulabilmek umûduyla son çâre olarak Mecnun'u Kâbe'ye götürmeye karar verir. Fakat Mecnun, Kâbe kapısının halkasına sarılıp gıdâsını aşktan aldığını belirterek aşkının daha da artması için Allâh'a dua etmiştir. Duasını işiten babası Seyyid-i Amirî çâresiz bir şekilde Mecnun'u da alarak tekrar eve dönmüştür. Artık o da Mecnun'un derdinin bir çâresi olmadığını, gönlünü aşk yolunda esîr ettiğini anlar.

Hikâyenin bundan sonraki bölümlerinde Leylâ'nın kabilesi Mecnun'a suikast düzenlemeye karar verirler. Çünkü Mecnun'un Leylâ'ya olan aşkıdan dolayı Leylâ'nın ismi etrafa yayılmış, kabilesi de bu durumdan rahatsız olmuştur. Babası bu suikastten haberdâr olmuş, bir an evvel oğlunu aramaya koyulmuş ve sonunda onu bulup mesnevinin birçok yerinde olduğu gibi nasihat etmiştir. Nizâmî'nin mesnevi boyunca fırsat buldukça bu tür nasihatlere yer vermesi ya da aralara bazı hikâyeler serpiştirmesinin, mesnevinin monotonluğunu gidermek için kullanılan bir yöntem olduğu söylenebilir.

Nevfel'in Mecnun'la görüşmesi (s. 83) bölümünde Nevfel ile Mecnun'un bir mağarada karşılaşmaları, Nevfel'in Mecnun'un bîçâre ve mihnetzede durumunu görünce ona yardımda bulunmak istemesi, ardından Leylâ'nın kabilesine savaş açıp Leylâ'yı zorla da olsa almak istemesi anlatılmıştır. Nevfel, kılıcı ordular mağlûp eden, sevgide bir ceylan yavrusu, gazapta ise bir arslan olan önemli bir komutandı. Mecnun'la dost olmaları ve ona Leylâ'yı getireceğine dâir söylediği ümitvâr sözleri, Mecnun'un bir süreliğine de olsa normale dönmesini sağlamıştır. Nevfel ile Leylâ'nın kabilesi arasında geçen ilk savaş barışla sonuçlanmış; fakat daha sonra yapılan ikinci savaşta Nevfel Leylâ'nın kabilesini mağlûp etmiş, bu kez de Leylâ'nın babası Nevfel ile konuşarak kızını Mecnun gibi derbeder, serseri bir adama veremeyeceğini anlatarak onu iknâ etmiştir. Böylece Nevfel, Leylâ'nın babasının sözleri karşısında çâresiz kalarak geri dönmüştür.

Mesnevinin buradan sonraki kısmı *Mecnun'un ahuları kurtarması* (s. 96), *Mecnun'un sığın geyiklerini kurtarması* (s. 99), *karga ile konuşması* (s. 101) başlıkları ile devam eder. Bu bölümlerde Mecnun'un, avlanmak üzere olan ahuları ve sığın geyiklerini avcılarla konuşarak av olmaktan kurtarması

yandığını, hâlâ uğruna canını fedâ edecek derecede onu sevdiğini, uzun zamandır onu görmediğini ve onunla biraz olsun konuşmak, baş başa kalmak arzusunda olduğu haberini getirmiştir. İhtiyar yanında götürdüğü elbiseyi de güç belâ Mecnun'a giydirerek, artlarında vahşî hayvanlarla birlikte Leylâ'ya doğru yola koyulmuşlardır. Mecnun Leylâ'ya aşk sıkıntılarını terennüm eden bir gazel okumuş, daha sonra Leylâ oradan ayrılmak zorunda kalmıştır. Mecnun da tekrar sahrâ yoluna koyulmuştur.

Leylâ'nın kocası İbn-i Selâm'ın vefâtı (s. 167) bölümünde Leylâ'nın hasta olan eşi İbn-i Selâm'ın ölümü anlatılır. Önce çektiği mihnet yüzünden yataklara düşmüş, ateşler içinde kalmış fakat hastalığı yenmiştir. İyileştikten sonra dûçâr olduğu hastalığa daha fazla direnemeyerek vefât etmiştir. İbn-i Selâm'ın ölmesi Leylâ için faydalı da olsa Leylâ arzusunun erişemeyen zevcine çok üzülür.

Bir sonbaharda Leylâ'nın ölümü (s. 170) bölümünde ise hastalıktan yataklara düşen Leylâ'nın ölümü anlatılmaktadır. Leylâ son nefesini vermeden evvel annesine bir vasiyette bulunarak; Mecnun'un derdiyle ölüme gittiğini, onu her zaman çok sevdiğini ve annesinin de onun gönlüne kıymet verip, gönlünü hoş tutmasını ister.

Leylâ'nın mezarı üzerinde Mecnun'un ölümü (s. 176) bölümünde ise Mecnun'un Leylâ'nın ölüm haberini alır almaz onun mezarının başına gidişi, acılar içinde birkaç beyit okuyuşu ve artık Allâh'a canını alması için duâ ettiği anlatılır. Böylece Mecnun'un ıstıraplar içinde geçen ömrü Leylâ'nın mezarı başında son bulur.

Bu bölümün ardından ise son bölümde yine dönemin padişahı Şirvanşah'ın medhine yer verilmiştir.

Sonuç

Netice itibarıyla Ali Nihad Tarlan tarafından mensûr bir tercüme şeklinde hazırlanan bu eser, özellikle Nizâmî tarafından manzûm olarak kaleme alınan ilk Leylâ ile Mecnûn mesnevisi olması yönüyle son derece önemlidir. Biz de bu önemli mesnevinin hikâyeleri arasındaki bağlantıyı koparmadan, ana başlıklarıyla sunmaya çalıştık.

Ali Nihad Tarlan'ın kaleme aldığı bu tercümenin son derece vâzih bir sûrette okuyucuya sunulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yazar tarafından bazı ifadelerin dipnotlarda açıklanması, özellikle klasik edebiyata âşinâ olmayan okuyucuların zihinlerinde oluşabilecek herhangi bir belirsizliği önlemesi açısından son derece mühimdir. Bu eserin *2023 Yayın Projesi* hedefleri doğrultusunda Milli Eğitim Bakanlığı tarafından uzun bir sürenin ardından tekrar yayımlanması, üzerinde durulması gereken bir diğer konudur. Bu vesîleyle hem bu eserin hazırlanmasında hem Eski Türk Edebiyatı araştırmalarının bugün geldiği noktada emekleri inkâr edilemeyecek olan Ali Nihad Tarlan Hocamız'a şükranlarımızı sunar, kendisine Allâh'tan rahmet dileriz.

Kaynakça

Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017.

Ali Nihad Tarlan, Leylâ İle Mecnun-Nizami, MEB Yayınları, Ankara, 2016.

Ali Nihad Tarlan, Edebiyat Meseleleri, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1981.

Cemal Kurnaz-Halil Çeltik, Divan Şiiri Şekil Bilgisi, H Yayınları, İstanbul, 2011.

Haluk İpekten, Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009.

TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2011.

Arş. Gör. Ahmet KARA

*Dicle Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi,
Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Diyarbakır/TÜRKİYE
karaamet43@gmail.com*

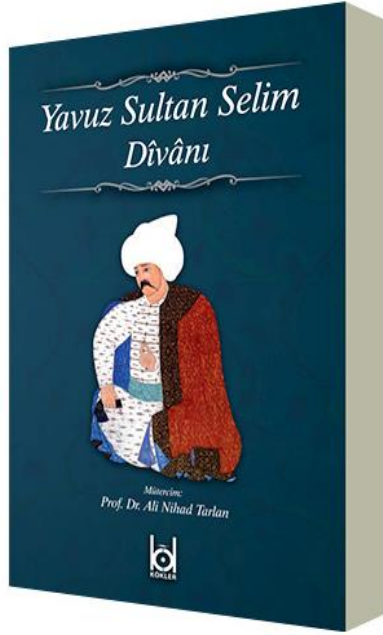
ORCID ID: 0000-0003-1082-417X

KİTÂBİYÂT

BOOK REVIEW

YAVUZ SULTAN SELİM DİVANI
TERCÜMESİNİN YENİ BASKISI ÜZERİNE

(Yavuz Sultan Selim Divanı, Mütercim: Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, Kökler
Yayınevi, İstanbul 2017, 416 sayfa.)

Anadolu'da Farsça şiir söylemek Selçukluların bu topraklara egemen olmaya başlamasıyla yayılmaya başlamış ve resmiyet kazanmıştır. Osmanlı devletinin kurulması ve güçlenmesiyle Osmanlı padişahları tarafından da hem Fars dili hem de Farsça şiir söyleyen şairler desteklenmiştir. Osmanlı padişahları da Farsça şiirler yazmışlar hatta kimisi Farsça Dîvân meydana getirmişlerdir. Bu padişahlardan birisi de Yavuz Sultan Selim Han'dır.

Babasını tahttan indirerek yerine geçen Yavuz Sultan Selim'in güçlü bir şairlik yönü bulunmaktadır. Yavuz döneminde Şah İsmail'in zulmü nedeniyle birçok İranlı şair ve bilgin Anadolu'ya kaçtı. Sünnî şair ve bilginler inançlarından

vazgeçmedikleri takdirde ya öldürülüyorlardı ya da İran'dan kaçıyorlardı. Bunların bir kısmı Hindistan'a, bir kısmı Maveraünnehir'e, bir kısmı da Anadolu'nun yolunu tuttu. Anadolu'ya gelen ilim ve edeb erbabına gerekli değeri veren Yavuz, Farsça söyleyen şairleri teşvikten geri durmuyordu. Kendisi de Farsça şiir söylüyordu, Farsça divanında 2000 beyit vardır. (Aydın, 6/2002, s.45-56)

Yavuz Sultan Selim Dîvân'ının Farsça olarak ilk baskısı 1888-89 senesinde İstanbul'da yapıldı. İkinci Farsça baskısı ise Alman İmparatoru'nun emri ile 1904'de Berlin'de yayınlandı. Farsça olarak üçüncü baskısı ise İran'da gerçekleştirildi. Bu bütün şeklinde basılan dîvânların dışında İstanbul'da Kadîrî Şeyhî Şeyh Vasfî tarafından Dîvân'dan yaptığı seçmelerin tercümesi ile oluşturduğu ve "Bârîka" ismini verdiği bir eser de mevcuttur. Farsça Dîvânın ilk

tercümesi Ali Nihad Tarlan tarafından 1946 yılında yapılmıştır. “Tespit edilen 16 nüshası bulunmaktadır. Dîvânda 2 münâcât, 1 nât, 333 gazel bulunmaktadır.”(Aydın, 6/2002, s.45-56)

“Bu tercümede; 1904 senesinde Strasburg Üniversitesi Şark dilleri profesörü; (Pavl Horn) tarafından yedi nüsha¹ karşılaştırılarak vücûda getirilen ve Almanya imparatoru “İkinci Vilhelm”in emriyle Berlin Devlet Matbaası’nda gayet nefis bir şekilde tabettirilip İkinci Abdülhamîd’e hediye edilen nüsha esas ittihaz edilmiştir. Tereddüt ettiğimiz bazı noktaları Millet kütüphanesi’ndeki nüsha ile karşılaştırdık.”(Tarlan, 1946, s. 4.) Ali Nihad Tarlan Dîvânın önsözünde eseri yayına hazırlarken izlediği metodun bu şekilde olduğunu açıklamıştır.

Yavuz Sultan Selim Dîvânı’nın 1946 yılında basılan kitabın önsözünde Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan şöyle demiştir: “Onun manevi sîmâsını şiirlerinde buluruz. Türkçe şiirlerini ve mümkün olduğu kadar sâde bir dille Türkçeye çevirdiğimiz Farsça Dîvânını okuyacak olanlar bu sîmâyı ruhlarında esâsen tersim edecekleri için onların bu derûnî hükümlerine müdâhale etmeyecek; yalnız bu eseri o günkü sanat telâkkisi içinde mütâlâa etmenin daha doğru olacağını kayd ile iktifâ edeceğiz.” (Tarlan, 1946, s. 4.)

Bu çalışma kapsamında incelenen baskı ise 2017 yılında yapılmıştır. Bu yeni neşirde eserin ilk baskısına eklemeler yapılmıştır. İlk sayfalara takdim kısmı olarak Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan’ın Yavuz Sultan Selim’in şairliğiyle alakalı ifadelerine yer verilmiş ve Dîvân’ın çeşitli bölümlerindeki çevirilerden örnekler aktarılmıştır. Daha sonra Salih Mirzabeyoğlu’nun Yavuz Sultan Selim hakkındaki şu sözlerine yer verilmiştir:

“İran’ı ayaklar altına aldığı gibi, -ehl-i sünnet muradıyla, kuru cihangirlik değil.- “Hâdimü’l-Harameyn: Haremeyn’in Hizmetçisi” ve “Sultânü’l-Arab ve Acem” ünvanlarının sahibi... Harameyn: İki mukaddes harem. Müşrik ve kâfirlere yasak olan mukaddes Mekke-i Mükerrreme ve Medine-i Münevvere... Bütün saltanatı, cihâd çilesiyle geçti; İran seferinden maksadını, “bizim perişanlığımız, gönülleri birleştirmek içindir.” mısrasında belirttiği gibi, İslâm ittihadını sağlamak için yapmıştır.

“Anadolu’da en güzel Farsça söyleyen biridir.” denecek kadar, Farsça’ya vâkıf... Türkçe şiirleri bunun yanında... İbn-i Kemâl isimli zâtın, onun için söylediği mersiyyede belirttiği vasıf:

Hayf Sultân Selim’e yüzbin hayf
Hem kalem ağlasun ana hem seyf

Seyf: Kılıç... Kendisinin, “Yarabbi, bu Pâdişâhlık sana yaraşır. Çünkü her Pâdişâh’ın sığınacağı sensin.” münâcâtı, bir levha ile türbesine asılmıştır. Üstâdım’ın “her sahâbî’nin kılıcı, şiir kımında saklıdır.” demesinden mülhem, Koca Yavuz’da yüreğin iki tarafından da büyük bir pay... Kendisi için, “O, Osmanlı Sultanlarının en büyük şâiridir.” demiştir.

¹ 1. Prusya Hükümeti Kıral Kütüphanesi; 2. Müze Britanik; 3. Upsala Kıral Kütüphanesi; 4. İstanbul Hamidiye Kütüphanesi; 5. İstanbul Esad Efendi Kütüphanesi; 6. İstanbul Fâtiha Kütüphanesi; 7. Paris (Bibliyotek Nasyonal)

Büyük siyasetçi, büyük kumandan, büyük silahşör; keyfiyetle tam bir erkek güzeli... Şiir gibi adam, vesselam.” (Mirzabeyoğlu, 2006, s. 470-471)

Takdim kısmının son bölümünde Dîvânın yeniden basılmasında destek olan Prof. Dr. Günay Kut, Haydar Murad Hepsev ve Prof. Dr. Orhan Bilgin’e teşekkür edilmiştir. Takdim kısmından sonra Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Hocanın Dîvân için yazmış olduğu önsöze yer verilmiştir. Daha sonra Abdurrahman Hacimelek tarafından hazırlanmış olan Yavuz Sultan Selim hakkında kırk sayfadan oluşan özet bir biyografi ilave edilmiştir. Biyografi kısmının sonunda Yavuz Sultan Selim’in şu beyti aktarılarak Dîvân kısmına geçilmiştir:

خوان عشقست سلیمی فلک و جمله جهان

کاش آید همه خلُق مهمانی ما²

“Selimî, felek ve bütün dünyâ aşk sofrasıdır.
Keşke bütün halk bizim soframıza misâfir olsa.” (Tarlan, 2017, s.60)

Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Yavuz Sultan Selim’in şairliği ve şiirleriyle ilgili açıklamalarında demiştir ki: “Şair Sultan Selim üzerinde büyük İran şairlerinden Hâfız, Sâdî, Selmân ve Câmî’nin çok tesirleri görülür. Fakat bütün bunların fevkinde onun çok ihtirashı, bazen şahâne ve her duygusunda en ileri giden şahsiyetini görmemek kabil değildir. Birçoğunun günlük hâdiseler üzerine yazıldığı hissedilen bu şiirler incelenirse aşka karşı ne derece âciz ve zebûn olduğu görülür. Bu düşkünlük, büyük bir ihtirâsı ifade ettiği için biz onun siyâsî hayatı ile şiirleri arasında bir tezat göremiyoruz.” (Tarlan, 1946, s.4)

Aşağıda verdiğimiz gazel örneklerinde de görüldüğü gibi Ali Nihad Tarlan Hocanın çevirileri sade ve anlaşılır tarzda kelime kelime çeviri yapılmış ve şiirsellik arka planda tutulmuştur. Şiir çevirilerinde aruz ölçüsü veya hece ölçüsü gibi görsellikten ziyade daha kolay anlaşılması için nesir metin gibi çeviri yapılmıştır.

Gazel 43

در دل این دارم که جان خود کنم صرفِ حبیب

من بر آنم تا چه باشد از قضا آحر نصیب

Maksadım sevgili uğruna canımı vermektir.
Ben buna azmettim; bakalım Mevlâ ne gösterir.

زود می آمد که دردم را دوا سازد مکر

باز گشت در بچشم خون فشان مسکین طیب

Derdime devâsaz olmak için koş koş gelen zavallı hekim,
kapımdan kan ağlayarak döndü gitti.

صد ملامت میکشد در بند زلف او دلم

² Yavuz Sultan Selim Dîvânı, Berlin Devlet Matbaası, 1904, s.24.

وای بر شخصی که هم مظلوم باشد هم غریب

Gönlüm onun zülfünün tuzağına tutulmuş, herkesten hakâret görüyor,
ona levmediyorlar.

Hem gurbete düşen hem zulüm gören; insanın vay hâline.

بس که من از دیده دل محو روی آن مه ام

مینماید پیش دل این دیده ظاهر رقیب

O ay yüzlü sevgilinin güzelliğine gönül gözü ile o kadar hayrânım ki
gönlüm,

karşısındaki bu maddî göze rakip nazarı ile bakıyor.

زاهد از دیرم چه میخوانی مسجد عالمست

شیخ گوید الصلوت و رند گوید الصلیب

Ey zâhit, beni kiliseden niye mescide çağırıyorsun,
bu bir âlemdir. Şeyh (esselât) rind ise (essalip) der durur.

چون بینم روی یار از خود رود صد بار دل

با چنین دل ای سلیمی من که وصل حبیب³

Sevgilinin yüzünü görür görmez gönlüm yüz defa kendinden geçiyor.

Ey Selimî, böyle bir gönülle sen nasıl ondan visâl
isteyebilirsin.(Tarlan, 2017, s.110)

Gazel 213

نه بی آن مه غم از درماندگی خویشتن دارم

نه میمیرم بلا از زندگی خویشتن دارم

O ay yüzlü sevgilimden ayrı çektiğim ızdırabtan şikâyet etmiyorum,
ölemiyorum, bana asıl belâ hayatımdan geliyor.

شم فرخنده میسازد سی تاریکی هجران

چه وحدتها کز ان فرخندگی خویشتن دارم

Ayrılığın karanlığı gecelerimi çok mübârek bir hâle getiriyor.

Bu kudsîyet bana vahdetin ne tecellîlerini ilhâm ediyor.

مگویدید که از چشمش ز بیماری نپرسدی

که من خد خجالت از شرمندگی خویشتن دارم

Bana, “onun gözünün hastalığını niye sormadın” demeyiniz.

O andaki utancımdan şimdi utanıyorum.

شدم دارنده لعل و گهر از دیده گریان

ولی رسوائی از دارندگی خویشتن دارم

Ağlayan gözüm birçok lâ’l ve inciye mâliktir.

Fakat bu zenginliğim beni rüsvâ etti.

³ Yavuz Sultan Selim Dîvânı, Berlin Devlet Matbaası, 1904, s.25.

نمیخواهم سلیمی پادشاهی بنده یارم

که من شاهنشهی از بندگی خویشتن دارم⁴

Selimî pâdişâhlık istemiyorum. Yârimin kölesiyim.
Ben bu köleliğimden dolayı şehinşâhım. (Tarlan, 2017, s.280)

Yavuz Sultan Selim Han'ın Dîvânı dikkatli incelendiğinde onun şiirlerindeki İlâhî aşk açıkça görülmektedir. Ali Nihad Tarlan Hoca'nın çevirilerinde o şiirlerdeki yoğunluk tam olarak hissedilememektedir. Eserin yeni baskısında eski baskıya ek olarak gazellerden sonra lügat kısmı eklenmiştir.

Kaynaklar

Aydın Şadi, Farsça Divan Sahibi Osmanlı Sultanları ve Divanlarının Nüshaları, Nüsha dergisi, 6/2002.

Mirzabeyoğlu, Salih, Büyük Muztaribler “Düşünce Tarihine Bakış”, İbda Yayınları, İstanbul, 2006.

Tarlan, Ali Nihad, Yavuz Sultan Selim Dîvânı, Kenan Mat., İstanbul, 1946.

Tarlan, Ali Nihad, Yavuz Sultan Selim Dîvânı, Kökler Yayınları, İstanbul, 2017.

Yavuz Sultan Selim Dîvânı, Berlin Devlet Matbaası, Berlin, 1904.

⁴ Yavuz Sultan Selim Dîvânı, Berlin Devlet Matbaası, 1904, s. 89.

Arş. Gör. Sinan CEREYAN

Dicle Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi,
Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümü,
Diyarbakır/TÜRKİYE
sinancereyan@hotmail.com

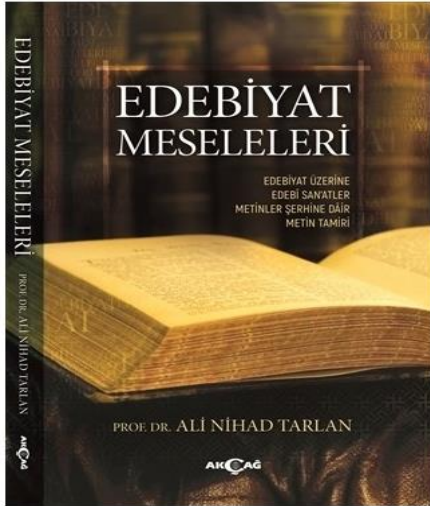
ORCID ID: 0000-0002-7344-8135

KİTÂBİYÂT

BOOK REVIEW

**EDEBİYAT MESELELERİ'NİN
YENİ BASKISI ÜZERİNE**

(*Edebiyat Meseleleri*, Prof. Dr. Ali Nihad TARLAN, (Haz. Emrah Gökçe),
Akçağ Yayınları, Ankara 2017, 266 sayfa)

Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, 1898 tarihinde İstanbul'da doğdu. Sırasıyla Rehber-i Maarif, Askeri Rüşdiye ve Vefa Sultanisi'nde ilim tahsil eden Tarlan daha sonra *İstanbul Darülfünûnu Edebiyat Fakültesi*'ni bitirdi. 20 Ağustos 1933'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine *Metinler Şerhi* doçenti olarak atandı. 1 Mayıs 1941'de profesörlüğe yükseldi. 1972 yılında emekli oldu. Emekli olduktan sonra da çalışmalarına devam eden Tarlan 30 Eylül 1978'de seksen yaşında iken vefat etti. (Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, *Edebiyat Meseleleri*, Akçağ yay. Ankara, 2017 s. 11-16).

Tarlan, divan şiiriyle ilgili çeşitli şahıslar, meseleler ve metinler üzerine pek çok inceleme yapmış, metin şerhi üzerine yaptığı ilmî çalışmalarla dikkati üzerine çekmiş, bilhassa eski şerh anlayışının yerine şairin psikolojisi, hayatı ve çevresini ön plana alan yeni bir metot uygulamıştır. İyi Farsça bilen Tarlan, İran şairleri ve Türk divan şairleri arasındaki münasebetleri ilk defa mukayeseli bir şekilde ortaya koymuştur. Sebki Hindî üzerine yaptığı çalışmalar ayrıca zikredilmeye değerdir. Türkiye'de tenkitli divan neşretme usulünü ilk deneyen ve yaygın hale getiren de yine odur. Hayâlî Bey, Necâtî Bey, Bursalı Ahmed Paşa ve Zâtî divanları bu yolda yaptığı önemli çalışmalardandır. Emekli olduktan sonra Türk şairlerinin Farsça şiirlerini tercüme yoluyla neşretme gayreti ön plana çıkmıştır. Ali Şîr Nevâî, Yavuz Sultan Selim, Nef'î, Nâbî ve Nedîm'in eserleriyle Molla Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ mesnevisi bu gayretin ürünleridir. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/tarlan-ali-nihad>) Özetle Tarlan'ın, Türk edebiyatı özellikle de Divan Edebiyatı içinde önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Divan Edebiyatı'nın karmaşık meselelerine çözüm getirmesi ve bu sahada kendisinden sonraki çalışmalara yön

vermesi Tarlan'ın farklılığını teşkil etmektedir. Tanıtımı yapılacak olan *Edebiyat Meseleleri* kitabı bu kapsamda yer almaktadır.

Kitabın yeni baskısı hakkında değerlendirme yapmadan önce ilk baskı ile aralarındaki farka değinmek yerinde olacaktır.

Edebiyat Meseleleri'nin ilk baskısı *Ötüken yayınları* (1981), yeni baskısı ise *Akçağ yayınları* (2017) tarafından yayımlanmıştır. Yeni baskıyı yayına hazırlayan (Emrah Gökçe), dördüncü bölümün (*Metin Tamiri*) alt başlıklarını içindikiler kısmında belirtmiş, aynı zamanda eski baskıda bulunan *indeks* kısmını ise kaldırmıştır. Eski baskı 231 sayfa iken, yeni baskı 266 sayfadır. Bunun sebebi yeni baskının *yazı tipi boyutu* ve *satır-paragraf aralığının* fazla olmasındandır. Ayrıca eski baskının ön kapak resmi, kırmızı ve yeşil dikdörtgenin içine bölüm başlıkları yazılmış haldeyken, yeni baskının ön kapak resmi ise yukarıdaki şekliyledir. Yeni baskının arka kapağında herhangi bir bilgi mevcut değilken, yeni baskıda ise kitabın tanıtım bilgisi yer almaktadır.

Edebiyat Meseleleri adlı eser, karton kapak ve saman kâğıdına basılmıştır. *İçindikiler* kısmından sonra eser, yayına hazırlayanın ön sözü ile başlamaktadır. *Ön söz*'de kitabın ilk baskısının 1981'de yapıldığı ifade edilmektedir.

Ön söz'den sonra Prof. Dr. Ali Alparlan'ın "*Ali Nihad Tarlan Üzerine*" adlı yazısı bulunmaktadır. Bu yazıda Tarlan'ın biyografisi yer almaktadır. Ancak Tarlan'ın biyografisine geniş bir şekilde yer verilmemiştir.

Kitap dört ana bölümden meydana gelmektedir. Bunlar "*Edebiyat Üzerine*", "*Edebî San'atler*", "*Metin Şerhine Dair*" ve "*Metin Tamiri*".

Birinci bölüm (*Edebiyat Üzerine*) sekiz alt başlıktan oluşmaktadır. Bu çalışmanın kapsamında bu alt başlıklara detaylı bir şekilde yer verilmemektedir. Kitabın sahip olduğu bölümler genel hatları ile tanıtılmaktadır. Birinci bölümde Tarlan edebiyat, ilim ve sanat arasındaki ilişkiye değinerek edebi eserlerin nasıl ortaya çıktığına değinmektedir. Ona göre edebi eserler, doğa ve insan etkileşiminin bir sonucudur. Doğada var olan güzellikler, insanın ruhuna ve duygularına hitap etmektedir. Bu duygular, insanı harekete sevk ederek semere vermesini sağlamaktadır. Bu semere de, dil merkezi bir fonksiyona sahiptir. Dil, duygu ve eser arasında bir köprü görevi görmektedir. Dil olmadığı takdirde duygu ve eser kopuk olacaktır. Bu sebeple Tarlan, dil üzerinde derinlemesine durmaktadır. Çünkü ona göre dil, insanda en büyük âlemdir. Bu âlemin temel unsurları, heyecan, duygu, fikir ve ahenktir.

Tarlan, dil ile ilgili şu tespiti yapmaktadır: *Sanatkâr beytin muayyen hududu içine ne kadar mazmun sıkıştırır, dimağda ne kadar fazla hadise ve maddenin hayallerini uyandırır o derece muvaffak olmuş addedilir ve divan edebiyatının gelişme tarzı da budur* (s. 58-59). Tarlan, bu konuyla ilgili *tablo* metaforunu kullanmaktadır. Şöyle ki arûz vezninin dar sahası içine çok sayıda renkli fikir, his ve heyecanı sığdırmak, tablo üstüne tablo çizmek gibidir. Bu işi yapmanın hiçte kolay bir şey olmadığını dile getirmektedir.

Tarlan, son olarak, Tanzimat Edebiyatı, Halk Edebiyatı ve Divan Edebiyatının arasındaki farklara değinmektedir.

İkinci bölüm (*Edebi San'atler*) Tarlan'ın doktora sonrası (1921) ilk eseridir. Tarlan, bu bölümde çeşitli sanat tanımları yaparak edebiyatın güzel sanatların bir kolu olduğunu belirtmiştir. Sanatın birçok boyutundan bahsederek onun felsefi ve psikolojik yönüne dikkat çekmiştir. Öyle ki Ona göre, ruhun heyecanlı ve sakin hali, edebî sanatların tasnifini oluşturmaktadır. Tarlan, bu düşünceyi bir benzetme (ruhun heyecanlı ve sakin hali, denizin fırtınalı ve durgun hali) üzerinden aktarmaktadır. Yazar aşağıdaki tasnifi edebî sanatların izahına girmeden önce vermiştir. Karşılıklarına bunların hangi sanatları içerdiğini biz eserden hareket ederek koyduk.

Heyecan kaynaklı sanatlar

- a) Doğrudan doğruya heyecan ürünü olan san'atler: Mecâz-ı mürsel, mübâlağa, iltifat, tekrîr, rücû, hüsn-i ta'lîl, tecâhül-i ârif, katı', nida, ta'rîz.
- b) Heyecanın doğurduğu birinci ve ikinci derecedeki san'atler:
 - 1) Heyecanın doğurduğu birinci derecedeki san'atler: Teşbih, istiare, teşhis ve intak, irsâl-i mesel, telmih.
 - 2) Heyecanın doğurduğu ikinci derecedeki san'atler: Mürâât-ı nazîr, tezâd.

Fikri kaynaklı sanatlar

- a) Bir kelime veya terkinin iki veya daha fazla mânâsı üzerine bina edilen sanatlar:
 - 1) Her iki mânâ cümlede maksuttur: İhâm, müşâkele.
 - 2) İkinci mânânın cümlede mevki yoktur: İhâm-ı tenâsüb.
 - 3) Bir terkinin iki türlü mânâsı üzerine dayanan san'atler: Kinâye.
- b) İki kelime üzerine tahakkuk eden san'atler: Cinâs, ittihat ve iştikak, kalb.
- c) Dimağda bir zekâ darbesiyle intibah husûle getiren san'atler: Akis, terdîd.(s.181)

Üçüncü bölümde (*Metinler Şerhine Dair*), Tarlan, metinler şerhinin diğer ilimlerle münasebetini ele almaktadır. Tarlan, metin nedir? Metin şerhi nasıl olmalıdır gibi sorulara yanıtlar aramaktadır. Metinler şerhinin edebi bir tenkit olmadığını ifade ederek Osmanlı dönemindeki eserlerin metin şerhini yapabilmek için gramer, sentaks nazariyatı ve aruz veznine vakıf olmak gerektiğini belirtmektedir. Aynı zamanda metin şerhi için yöntemin de önemli olduğunu dile getirmektedir. Tarlan, metin şerhi için, eğer yöntem doğru değilse beyhude bir çaba olacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla Tarlan, bir beyti anlamak ve tahlil edebilmek için cüz'î-küllî yöntemini önermektedir. Bu yöntemin temel mantığı, beytin yazıldığı dönemin dil yapısını dikkate almak ve beyitte hâkim olan objektif maddeleri belirlemektir. Buradan hareketle Tarlan, iki tetkik yolunun olduğunu bildirmektedir. Bunlardan biri cüz'ü şerh ve izah, diğeri küllü kavramaktır.

Tarlan, aynı zamanda klasik edebiyatın nazım sahasını da inceleyerek üç esaslı yolun olduğunu belirtmiştir. Bunlar:

- 1) Eserlerin dış geniş birliğini bulmak başka bir deyişle eserin beslendiği mecrayı belirlemek,
- 2) Eserlerin dış geniş birliğini bulduktan sonra eserin yazarının katkısını tayin etmek,

- 3) Edebi şekillerin içlerine aldıkları mevzuların birleşik ve ayrılık noktalarını bulmaktır.(s.229)

Dördüncü bölümde (*Metin Tamiri*) Tarlan, yazma eserlerin çok defa cahil hattat ve müstensihler tarafından kaleme alındığı için yanlışlarla dolu olduğunu ifade etmektedir. Bu yanlışları düzeltmek için onları orijinal nüsha ile karşılaştırmak gerektiğini belirtmektedir. Ancak, her zaman orijinal nüsha bulunabilir mi diye sormaktadır. Orijinal nüsha bulunsa bile nüshada eksiklik varsa nasıl tamamlanacağını da sorgulamakta ve buna bir çözüm aramaktadır. Çözüm olarak beyit tahlilini örnek vermektedir. Örneğin beyitte bir kelime eksik ise kelimeyi bulmak için bir usul tarzı olduğunu bildirmektedir. Aruz vezni ile yazılmış manzum metinlerde eksik kelimeyi bulmak için 6 maddeyi dikkate alarak metin tamirinin yapılacağını açıklamaktadır. Bu altı madde aşağıda yer almaktadır.

- 1) Aruz vezni
- 2) Gramer
- 3) Mazmun şekli
- 4) Umumî san’at zihniyeti
- 5) Hususî san’at zihniyeti
- 6) San’atkârın şahsiyeti

Özetle Tarlan’ın *Edebiyat Meseleleri* kitabı çok kıymetli ve önemlidir. Onun kıymet ve önemi Divan Edebiyatı’na yeni ve farklı bir bakış sunmasındadır. Tarlan, bu kitabında kendine mahsus bir tefekkür biçimi ve bakış açısına sahiptir. Kitap okunduğunda bu özellik açık bir şekilde görülmektedir. Tarlan, iktibas yaptığı kaynakları olduğu gibi almaz ve onları bir tenkit süzgecinden geçirir. Kitabın kendine mahsus bir terminoloji oluşturduğu görülmektedir. Bu terminolojinin tek bir düzeyde değerlendirilmesinin doğru olmayacağını dile getirmiştir. Bu sebeple terminolojinin psikolojik ve kronolojik boyutunu da dikkate almak gerektiğini ifade etmiştir.

Eserin her bölümünde muhteva ve kapsam arasında bir bütünlük olduğu görülmektedir. Kitabın, okura sağlayacağı en önemli katkılarında biri metin tamirini usulüne uygun bir şekilde öğrenmektir. Tarlan’ın bu yöntemi tüm metin tamiri gerektiren eserlerde kullanılabilir. Çünkü nesnel bir metot tarzı sunmaktadır. Bu özellik, Tarlan’ın incelediği hususlara dair yeni bir bakış açısı ortaya koymuştur.